P. VIRGILII MARONIS
OPERA

VARIETATE LECTIONIS

ET

PERPETVA ADNOTATIONE

ILLVSTRATA

A

CHR. GOTTL. HEYNE

ACCEDIT

INDEX VBERRIMVS

TOMVS TERTIVS

AENEIDIS LIBRI VII — XII

LIPSIAE

SVMTIBVS CASPARI FRITSCH

MDCCLXXV

PRAEFATIO

Abſolui tandem, Deo fauente, enarrationem Virgilii, rem non tam per ſe arduam quam homini moleſtam ac difficilem, qui non niſi per interualla, et multo interiecto tempore, ad eam redire, nec niſi operae ſubſeciuae partem aliquam ei impendere poterat. Cum primum ſpartam hanc ſuſciperem, nihil amplius a me poſtulabatur, quam vt excerptis variis lectionibus et adſperſis ſeu aliorum ſeu meis hinc inde notulis inſtruerem Virgilium in puerorum vſum, vt librarius haberet libellum, quem proximo mercatu rerum forenſium diſtrahere poſſet venditione parata ac facili. Etſi bene noram, operam eam eſſe expeditam et parum difficilem, vt notam et obſeruationem allinas, non, vbi is, qui legit, notam requirat, ſed vbi, quod notes, ipſe in promtu habeas; (eum autem morem commentandi ad veteres auctores multorum eſſe virorum doctorum intelligo) parum tamen placuit ea conditio et tum, cum ea ferretur, et multo magis poſt, cum manum operi admouerem; rem enim indignam me facere videbam viro bono, qui in eo operae genere, quo publicam vtilitatem propoſitam habere et doctrinam adoleſcentum alere ac iuuare et poſſem, et deberem, non id ſequerer, quod conſilio huic conſentaneum factuque optimum iudicarem. Erant ante oculos tot exempla ſcriptorum editorum, in quibus, cum primo loco ſpectarent et editor et librarius, quid inde in loculos rediret, etſi acceſſit bonae frugis aliquantum, effectum tamen eſt, vt ei, quod in noua editione exſpectandum et optandum erat, ſatisfa-

ctum ſit parum aut nihil, etſi cum emtorum impenſa haud modica in librum eroganda. Inprimis autem animum pupugerat ea cogitatio, quod Virgilium noram eſſe in paucis illis ſcriptoribus, quos in ſcholis praelegere et interpretari ſolent magiſtri, eumque fere proponi iis, qui profectus iam aliquos in literis fecerint, et mox in academias ſint abituri. Videbar igitur operae pretium facturus eſſe, ſi et magiſtris et adoleſcentulis, ſaltem generoſioris indolis, tradere poſſem in manus poetam ita adornatum, vt et interpretandi rationem artemque luculentiorem, quam qua vulgo vti ſolent, inde diſcerent, et apparatum criticum haberent locupletiorem, vnde varietatis ac corruptelae varium morem, medelae afferendae ſagacitatem, ac criſeos faciendae guſtum aliquem capere ac parare ſibi poſſent. Etſi enim editiones haberemus Virgilii multas et praeclaras, nullam tamen videbam eſſe, quae tali conſilio ſatis reſponderet. Nam Burmanni editio criticas rationes potiſſimum ſequitur; nec vbique; ad interpretationem autem parum praeſidii habet. Cerda vero, totus interpretationi addictus, doctiſſimus homo, partim, pro ſeculi ſui more, copiam effundit inutilem, partim iudicio vtitur parum ſubtili et explorato. In Ruaeo ac Catroeo, non indoctis interpretibus, altero etiam ingenioſo homine, etſi paullo iactantiore, quam vt aequo animo ferri poſſit, doctrinae ſubtilitatem facile deſideres: vt contra in Trappio et iudicii acumen et vero etiam ingenium poetica elegantia politum. Coniunctas autem et doctae interpretationis et criſeos accuratae ac diligentis partes, vt eſſet exemplum in Marone propoſitum,

quo

quo vterentur, qui has literas paullo eruditius tractare vellent, nusquam videbam.

Quae cum animo voluerem, statim ab initio fundum ieci interpretationis meae multo ampliorem, quam pro eo in quod conuentum erat. Idque potius respexi, quid me deceret, quam quid a me postularetur. Nec me poenituit operae. Expertus enim sum fauorem eximium ac studium virorum doctorum singulare, etiam in condonandis erroribus, quos, inprimis in priore Volumine, cum festinatio tum imbecillitas humana effudit plures: quorum indiculum subiicerem, nisi spes esset, fore vt paullo post hoc ipsum volumen recudatur. Apponentur tamen a me ad quarti voluminis calcem nonnulla addenda et corrigenda, quae videbuntur esse potiora.

Quae in interpretatione mea potissimum spectarim, satis, puto, expositum a me est in praefationibus superiorum voluminum. Neque adeo repetere necesse est, me et doctrinam Virgilii et orationis poeticae indolem ac caussas inprimis enucleare voluisse. Quod si reprehensum in opera mea fuit, me in nonnullis locis tenuia esse sequutum, potest hoc forte aliquoties factum esse parum opportune, non tamen obliuisci debebant viri docti id, quod iam olim diserte monui, me fecisse id sedulo in iis locis, vbi superiores interpretes aut haesisse aut lapsos esse videbam; tum formula loquendi per se forte erat satis nota, cum cumulassent alii exempla, sed caussa et ratio talis elegantiae, vt in plerisque fieri solet, minus erat seu obseruata, seu perspecta: hanc digito monstrare volui; tandem et multa in hoc genere esse solent satis obuia,

ſi ſemel ab aliquo obſeruata et explicata fuerint, non raro tamen euenit, vt illa ipſa facillima ratio, antequam monſtrata eſſet, plerorumque oculos fugeret.

A cumulandis exemplis ſedulo abſtinui, cum omnino eſſem procliuior ad obſeruandas cauſſas formarum loquendi et elegantiarum: poſſunt enim exempla alicuius formae apponi vicena, et tamen obſcura manere formae vis ac ratio: id quod ſaepiſſime in virorum doctiſſimorum, etiam Nic. Heinſii et Burmanni, diſputationibus longiſſimis factum animaduertas. In elegantia autem et ornatu orationis, inprimisque poetico, multum refert, vt teneas cauſſam ac modum figuratae dictionis, inuerſae ſtructurae, mutatae vulgaris conſuetudinis in exquiſitiorem ac doctiorem, quae poetam deceat; Nec niſi haec perſpexerit aliquis accurateque tenuerit, in patrium ſermonem aut transferre iſta aut imitari et aemulari recte poteſt. Tum breuitatem propoſitam habui, quantum licuit. *Nil moliri inepte*, non minus debet infixum eſſe interpretis animo, quam poetae. Inprimis autem illud aureum Plinii dictum memoria excidere non paſſus ſum, quod in bonum interpretem non minus, quam in virum verecundum cadit: *vt nihil ad oſtentationem, omnia ad conſcientiam referrem;* hoc eſt, vt non mihi notas appingerem, ſed legenti. Etſi fatendum eſt, vix vllum aliud ſtudium tam parum ad certum conſilium ac finem attemperari a plerisque, et operam edendorum illuſtrandorumque ſcriptorum plerumque adeo incertam et male circumſcriptam vagari, vt quid ſibi ſequendum, quid omittendum eſſet, omnibus aliis magis conſtitiſſe videas quam editoribus. Verum digna res eſt, quae alio loco accuratius

accuratius, forte etiam opportunius, a me exponatur; nunc ad alia procedendum est.

Monui forte interdum nonnulla, quae ante me ab aliis, etiam per hos annos, quos in Virgilio interpretando per interualla consumsi, iam occupata fuere; omisi forte alia, quae ab aliis egregie illustrata sunt. Nec dubito, multa ornamenta meae operae inde accedere potuisse, si varios virorum doctorum critici argumenti libellos euoluere ac comparare potuissem. Sed animum, variis curis iam sic satis districtum, nouo et molesto studio onerare ac deprimere parum consultum erat; tum vero iam ante professus sum, idque etiamnum profiteor, habere me hoc in votis, vt ad editionem hanc nouis curis emendandam ac locupletandam conferant suas opes et copias viri docti et publice proponant, qui in poeta interpretando ea vtentur. Ita demum exspectari potest, vt summus poeta dignam se nanciscatur interpretationem. Sunt enim in hoc genere innumera, in quae incidas potius, quam vt ea meditando et explorando extundas, nec vnius facile hominis sagacitas aut studium consequatur omnia. Fuere quoque viri docti, qui votis his meis responderent. Proposuere enim supplementa in Georgica Geislerus, Bergstraesser, Nezker, viri doctissimi, inter quae non pauca sunt, quae ipse in noua prioris Voluminis recensione amplectenda putabo. Accepi communicata alia per literas a Ven. Ernestio, et a Ruhnkenio, viro in arte critica vtriusque sermonis summo, quae supplementis Tomo quarto subiiciendis inserere constitui.

In varietate enotanda ab initio onus mihi imposueram, ipso operae processu adeo molestum,

vt interdum vix tolerari poſſe videretur. Sed receperam ſemel, omnem me varietatem non modo ab Heinſio et Burmanno enotatam, verum et Pierianam, et ſic porro, (v. praef. T. I. p. XV.) eſſe adiecturum; cum equidem fidem putem eſſe praeſtandam etiam in eo, quod male receperis, nolui ab eo, quod ſemel ſuſceptum erat, recedere. Tum virorum doctorum iudicia ſuper varietate lectionis et codicum comparatione plerumque ea ſunt, vt nihil omittendum eſſe putent, quod in aliquo libro ſcripto, vel ex ſcriptis edito, aliter, quam vulgo legitur, exaratum ſit. Si tamen in Virgilio hoc forte concedi poteſt, tanquam in poeta principe, in quo nihil nimis leue eſſe poſſit, et in quo critices rudimenta facienda ſint adoleſcenti: nolim tamen cuiquam eandem rationem probari in aliis minoris dignitatis ſcriptoribus. Si enim in Virgilio, vt diximus, eſſe poteſt vtilitas aliqua variae lectionis diligentius etiam in obſcuris, leuibus aut ſollennibus erroribus adſcriptae: vt ſpecimina habeant adoleſcentes feſtinationis et ſtuporis librariorum: quae tandem in aliis, et vbique, eſſe poteſt vtilitas enotatae varietatis, quae, ſi vere dicas, varietas nulla eſt, ſed mera librariorum aberratio, millenis exemplis dudum nota, modo ab incuria, modo ab ignorantia, modo a ſeculi inſcitia profecta? in qua nihil noui occurrat; nihil quod non ſexcenties obſeruatum ſit; nihil quod aliquem fructum habeat, aut habere poſſit. Inprimis autem in iis auctoribus, qui iam critica arte et ad meliorum librorum exemplaria emendati ſunt, quam vtilitatem ſtudii exſpectare poteſt is, qui iterum vulgarem aliquem et diobolarem codicem aut editionem

a ſo-

a ſomnolentis operis deprauatam ſedulo excutiat, ſphalmata et errores annotet, et ſic nouam ſe editionem adornaſſe putet? Nonne turpe eſt, breuem huius vitae fructum in haec impendere? in tam late ſuccreſcente rerum diſcendarum ſegete operam in nugis his conſumere? Verum eſt ea multorum opinio nullo animi iudicio explorata, vt putent ſatis eſſe, ſi modo codicem vel editionem veterem conferendam habeant; id autem, quod primo loco conſiderare debebant, ſitne is liber nouae, aut emendatioris, lectionis fons vel adiumentum, vix in animum admittant. Atqui, vt hoc exemplo vtar, Virgilii trecentos codices et editiones veteres hoc reſpectu vix dignas habebit, quas inſpiciat, is, qui non ad vulgarem opinionem iudicium ſibi mentis conſtituendum putet. Vtilior haud dubie opera a viris doctis ponetur in hoc, vt plurium editionum bona, cum dilectu tamen prudenti et diligenti, in vnam conferant, eaque bona nouis opibus, quas noſtri in his literis profectus, noſtrae aetatis rationes poſtulare forte videntur, locupletent, quibus iterum alii ſingulas, quas conferre ſe poſſe putent, acceſſiones adiiciant: vt, in moleſta hac diuerſarum editionum, quae ſingulae aliquantum bonae frugis habent, copia perueniatur aliquando eo, vt iis, quae ante hos ducentos vel centenos annos vſum forte habere poterant aliquem, nunc autem aut omnino habent nullum, aut ſaltem exiguum, ſpretis ac reiectis, vtiliſſima et optima quaeque in vno libro comprehenſa habeamus. Niſi enim literarum antiquarum ſtudio hac aut ſimili alia ratione ſuccurratur, qua reſecentur inutilia et a noſtri ſeculi cultu

ac

ac genio aliena, adiiciantur autem ea, quae huic literarum luci, huic poetices et artium culturae, acumini philoſophiae melioris et hiſtoriae ſubtilius tractatae, varietati et copiae doctrinae conſentanea ſint; niſi minuantur porro ſumtus in tot editiones, quibus inter ſe comparatis demum ſapere licet, inque tantum librorum auxiliarium apparatum faciendi; reuocentur vero virorum doctorum ſtudia ad certum ac definitum finem et vſum, conſtituanturque omnia ſic, vt et iis capiendis par ſit animus et vero etiam ceteris diſciplinis percipiendis ſatis recte vacare poſſit: haec, inquam, niſi mature prouideantur, vereor ne ſtudium hoc graecarum et latinarum literarum indies in maiorem contemtum adducatur a viris prudentibus, ſeu qui ſibi prudentes videntur, qui omnia ad vitae vſum referre volunt, nec literis, niſi ex vtilitatis meſſe, quae cum ipſa ſatione ſtatim coniuncta ſit, pretium ſtatuunt. Ne illud nunc moneam, hoc noſtro vulgari has literas tractandi more videndum eſſe, ne in eam molem eae excreſcant, cui verſandae ac voluendae humanae vires vix ſint pares. Quo ipſo effici neceſſe eſt, vt in extremis tantum oris, aut in ſuperficie haereant plerique, aut ad merum luſum totius ſtudii ſeueritatem reuocent. Quae omnia quis non intelligat eo rem eſſe adductura, vt hoc literarum humanarum ſtudium a paucis idoneis viris excultum, intra breue tempus adeo neglectum ac derelictum iaceat, vt deficiant non modo, qui Gronouiis vel Heinſiis ſimiles ſint, verum etiam ii ipſi, qui literis his puerili diſciplina tradendis ſatis idonei habeantur. Scriptum ex Georgia Auguſta xxx. Mart. CIƆIƆCCLXXV.

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS

AENEIDOS

LIBER SEPTIMVS.

ARGVMENTVM.

Caietam, nutricem ſuam, Aeneas ſepelit, locumque ipſum ab eius nomine Caietam appellat. Inde Circes ſedem praeteruehitur, ſecundoque vento ad Tiberis oſtia defertur: aduerſoque flumine ſubvectus, in Laurentem agrum egreditur. Ibi cum ex Aſcanii verbis cognouiſſet, eam eſſe terram fatis ſibi debitam; ad Latinum regem, qui eius tractus regnum obtinebat, centum oratores mittit, qui et ſuo nomine illi munera offerrent, et vrbis condendae locum peterent. Latinus legatione benigne audita, praeter poſtulata, Lauiniam filiam ſuam, quam et ex Fauni, patris ſui, oraculis et augurum reſponſis externo viro tradere iubebatur, vltro Aeneae coniugem offert. Interim Iuno proſperis Troianorum rebus offenſa, Alecto ad diſturbandam pacem ab inferis euocat: quae primum Amatam, Latini vxorem, deinde ipſum etiam Turnum furiis ſuis implet: atque inde ad Troianorum iuuentutem conuerſa, quae tum forte venationi operam dabat, manſuetum illis ceruum obiicit, Tyrrhi, armentarii regii, liberis inprimis carum; quem cum Aſcanius ſagitta vulneraſſet, ruſtici, arreptis armis, in Troianos impetum faciunt. Alecto ex ſuperiore loco claſſicum canit: cadunt in eo tumultu Almon, Tyrrhi filius natu maximus, et Galeſus, agricola regionis totius locupletiſſimus: qui cum in vrbem mortui eſſent relati, Turnus et Amata regem Latinum ad bellum ſuſcipiendum iniuriamque manu vindicandam exſtimulant. Verum cum ille et fatorum et foederis nuper cum Troianis initi memor, adduci non poſſet, vt illis bellum indiceret, Iuno ipſa belli portas aperuit. Turni auſpicio ad bellum ſequitur Mezentius vna cum Lauſo filio: item Auentinus, Herculis ex Rhea filius: Catillus et Coras Tiburtini, fratres: Camilla e Volſcorum gente, mulier fortiſſima: aliique complures: quorum catalogus ad finem libri recenſetur.

Infinitum eſſet, ſi commemorare omnia, diluere ac refellere vellem, quae ſuper ſex poſterioribus Aeneidis libris a viris doctis diſputata ſunt. Solet quisque acceptum hoc ab aliis tradere: inferiores eſſe eos libris ſex prioribus inuentionis laude, ſpiritu poetico et ornamentorum copia ac varietate: itaque multo minorem voluptatem eos legentibus afferre, remitti animum et vix epiſodiis aliquot idoneis

excitari ac languore absterso recreari; nec mirum esse, si haec ita se habeant: cum vltimam manum poetae carmini fatum inuiderit. Quod ne frustra a veteribus traditum esset, plerique virorum doctorum in illa ipsa, quae reprehendunt, inuolasse potius videntur quam incidisse.

Me dissimillimum esse eorum, qui caeca Virgilii admiratione capti sint: tot puto locis a me declaratum est, vt in contrariam reprehensionem adeo incidere multorum iudicio videri possim. Omni igitur cupiditate ac studio in poetam deposito tamen iure meo me hoc pronuntiare arbitror, in omnibus his argutationibus ac concertationibus vix pauca esse, quae viro intelligenti se probare possint. Adeo a poetae consilio, carminis argumento, heroicae vitae indole, Augustei aeui sensu ac iudicio, communi naturae humanae lege ac more, carminis epici interioribus caussis, aliena sunt pleraque, vt illa centies recocta iterum perlegere, iterum refellere molestia omni molestius sit.

Vt tamen interpretationis hoc genus meum, quod non desultorium esse ab initio decreui, sibi constet, non omnino eas argutias praetermittere licet. Perstringam itaque breuissime potiora reprehensionum vel laudum capita, et tanquam leui digito attingam ea, quae caussis idoneis in vtramque partem destitui equidem arbitror. Actionem aiunt ab hoc libro procedere carminis alteram, res in Italia gestas, idque ipsum poetam non ignorasse, cum sic ordiatur narrationem v. 44. 45. *Maior rerum mihi nascitur ordo: Maius opus moueo:* eumque in hunc errorem inductum, quod sex prioribus libris Odysseam, his alteris sex Iliadem redhibere et exprimere voluerit. Frustra tamen hoc sumitur, etsi iam inter Seruiana nugamenta (ad lib. VII, 1.) venditatum, nec, si in singulis partibus vel episodiis Homeri vestigiis insistit Maro, eum ita imitatus esse credi debebat, vt eius corpus in partes dissectum nouo exemplo conglutinaret. Antequam ad Italiam accederet Aeneas, iter Troia factum erat commemorandum. Quod in Africam defertur classis, quod, cum Iuno fraudibus hoc suis consequuta non esset, vt Didonis amore irretitus Aeneas Carthagine desideret, iterum conscensis nauibus Siciliam adeunt Troiani, et inde profecti tandem Tiberis ostia inuehuntur: ea omnia ad vnam illam actionem non minus pertinent quam difficultates, quae escensu in Latino littore facto suboriuntur, quibusque verendum erat, ne a sedibus

dibus in Latio occupandis et noua colonia huc ducenda prohiberentur Troiani aduenae. Inuocatio Musae non per se partem operis constituere potest nouam: sed ad excitandos et inflammandos sub magnae rei exordium cum poetae tum lectoris animos valere debet. Quod diuersa sunt rerum in his ac superioribus libris narrandarum genera, hoc ipsum ad varietatis ac copiae laudem pertinet. *Maius opus* se mouere, ingredi, dicit poeta: rerum naturas respiciens, bella ac pugnas, cum erroribus maritimis comparatas: *Dicam horrida bella, Dicam acies etc. v.* 41. 42.

Reprehendunt alii poetam, quod horum sex librorum argumentum intra bella ac pugnas continetur: hac rerum semper ad idem genus redeuntium turba, nasci legentis taedium. Scilicet sic ab omni narratione epica, quae in rebus gestis magnis ac mirabilibus, factisque audaciae ac virtutis heroicae specie animos mouentibus versatur, erit abstinendum. Tum *bello*, ad ipsam historiarum fidem, paratae fuerunt Troianis sedes in Latio; et variati sunt a poeta pugnarum casus mirifice; etiam episodiis suis distincti. Bellum aiunt propter puellam, Aeneae numquam visam, geri: Quod verum non est. Geritur bellum super Troianorum sedibus in Latio: accedit Lauiniae coniugium tanquam pignus foederis cum Latino super his sedibus in Latio concessis facti: VII, 260 sq. 267 sq. Lauiniae amorem, qualem nostra aetas probat, ab Aenea frustra in heroica vita expectari, alio loco monui. Amatae quoque partes, quales Mariae Mediceae vel Annae Austriacae, ea aetate dari non poterant. Etiam icto iam cum Latino foedere caussas belli aiunt (Macrobii exemplo Sat. V, 17.) nimis esse exiles ac tenues; ceruam, puellae Siluiae delicias, casu a Troianis caesam. Nec tamen caussa haec belli fuit, sed, exacerbatis iam Latinorum animis prima, qua erumperent irae, occasio: eaque ad priscae vitae morem non male attemperata; inprimis si Latium cogites quale illo tempore fuit, per vicos et tuguria sparsim inhabitatum, cum vna vrbs Laurentum esset: etsi poeta tenuitatem rerum diligenter ex oculis legentium remouit, resque vitae heroicae pauperes et exiles epico splendore summo ornauit. Sed omnino belli exordia ad Iunonis artes et ad euocatae Alectus fraudes referenda sunt.

In Latino tamen multa sunt, quae personam epicam dedeceant. Recte hoc moneretur, si epicam ille, quam volunt, personam sustineret, hoc est,

ſi in hoc rege ſumma rerum verteretur. Nec vero eminere eum par erat, ſi Turnus in medium erat adducendus isque cum Aenea comparandus: aut enim duo futuri erant Turni, aut ſimplicitas actionis et argumenti vnitas deſerenda. Adumbratum eſt in Latino veterum regum exemplum, quorum vix alia auctoritas, quam vt conſiliorum populi principes belli que duces eſſent. Latinus itaque non audet bellum gerendum detrectare, poſcentibus populis: lib. VII, 591 ſqq. Cum autem Turno ſumma belli eſſet mandanda, Latinus annis grauis a rerum actu erat remouendus. Itaque Turnus copias cogit, agmen ducit: ad eiusque voluntatem in ipſa adeo vrbe nouae copiae conſcribuntur lib. VII, 367 ſqq. Turni autem ferox ingenium ac violentia multo magis eluceſcit cum Latini miti ac manſueta mente comparata. Sed ipſe Turnus plus audaciae ac viuidae virtutis habet, quam Aeneas. Recte vtique, ne duo eſſent Aeneae. Et dignus erat aduerſarius Aeneae obiiciendus. Cum autem huic ſemel eſſet tributa virtus cum prudentia et conſtantia animi, quam res aduerſae et rerum vſus et experientia afferre ſolet: violenta illa et temeraria fortitudo in Aeneam non cadebat, Turno relinqui poterat. Annon Lauiniae, ſi liberum erat puellae arbitrium, praeferendus fuiſſet Turnus: quaeſtio eſt ex noſtris moribus ingeniisque petita, non ex heroicae vitae ſeuerioribus in femineum ſexum inſtitutis. Nec vero Latino diſplicebat Turnus, probatus quoque eximie; (v. c. XII, 19 ſqq.) prodigiis tantum et monitis deorum externum generum ſibi aſciſcendum eſſe Latinus intellexerat.

Potuere vtique eſſe in Aeneide, quae minus ſe probarent Vario, Tuccae, Maecenati vel Auguſto: ſunt quoque paſſim notata a nobis nonnulla, inprimis in deorum miniſteriis, parum ſubtiliter digeſta, alia, inprimis in ſermonibus, rhetorum argutiis inquinata, quae diſplicere poſſunt; ſed haec profecto, quae noſtri aeui critici reprehendenda putarunt, iſta aetate vix in vituperium venerunt. Si ſex poſteriores libri non aeque delectatione tenent animos magnae lectorum partis, ac priores: cauſſas eius rei facile equidem aſſequor: ſcilicet ad ſex poſteriores libros intelligendos maior doctrinae haud vulgaris copia rerumque antiquae Italiae ſcientia requiritur; is autem, qui in rebus verſatur obſcuris parumque notis adeoque difficilibus, vbi laboris moleſtia, quam in ſuperioribus non adeo magnam erat expertus, voluptatem intercipit, ſubortumque

Tu quoque litoribus nostris, Aeneia nutrix,
Aeternam moriens famam, Caieta, dedisti.
Et nunc seruat honos sedem tuus, ossaque nomen
Hesperia in magna, si qua est ea gloria, signant.
At pius exsequiis Aeneas rite solutis,

2. *famam moriens* Gud. ingrato sono. 3. *At nunc* pr. Moret. a m. pr. 4. *ea* deest Puget. *signant* Heins. e Medic. Gud. et aliis maluit. Sed exemplo adiecto (sic apud Nasonem, *nomina signata saxo*) vix satis commode declarauit, quo modo accipi id vellet. Burmannus ad hysteron proteron recurrit; quod multo minus commodum est. Contorte etiam Cerda. Si tueri illud velis, sequendum est, quod in nota posuimus. Enim vero praestat altera ante Heinsium vulgata lectio, quam inter ceteros codices Romanus firmat, *signat*, vt *bonos seruat sedem*, sic *nomen signat ossa*, h. nomen loco inditum sepulturam Caietae ad nostram memoriam seruat. Ed. Ven. repetit, *seruat*.

tumque tandem taedium, cui tolerando impar est, librum manu excutit, non facile eius rei caussam in se latentem agnoscit, sed in auctore rei, quae taedium afferebat, reperit. Adeo difficile est in se descendere, etiam in re critica. Altera tamen ex parte is, qui antiquarum harum rerum lectione delectatur, et tam ingeniose a poeta et sollerter innumera ex Italiae antiquitate commodo loco posita et ad finem epicum attemperata animaduertit, non minus recordari debet: magnam huius voluptatis partem non tam ab ipso carmine, quam a doctrinae copiis, difficultatis superatae sensu, antiquitatis studio et amore, et quae alia, proficisci.

1—4. De Caieta v. Exc. I. Super libri initio aut nimium disiuncto a Miseni memoria (nam ad hanc refertur *tu quoque*) aut nimium coniuncto cum versf. vltimis sup. libri, cum vett. Grammaticis argutari nolim. 3. Etiamnum *seruat bonos sedem tuus*, exquisite, pro, honos adest adhuc, superest, seruatur sedi tuae, tumuli tui extat adhuc memoria. nam *sedes* pro sepulcro, vt v. 152 lib. VI. *bonos* pro titulo et nomine seu inscripto seu fama vulgato: supra VI, 507. *nomen et arma locum seruant.* — *ossa nomen signant*, eodem fere redit; *ossa* pro loco, quo ossa sunt condita, h. tumulo; is *signat*, titulo insculpto posteris prodit, *nomen* tuum. Sed v. V. L. — *Hesperia*

Aggere conpoſito tumuli, poſtquam alta quierunt
Aequora, tendit iter velis, portumque relinquit.
Adſpirant aurae in noctem, nec candida curſus
Luna negat: ſplendet tremulo ſub lumine pontus.
Proxima Circaeae raduntur litora terrae:
Diues inacceſſos vbi Solis filia lucos

Adſiduo

6. *quierant* ex Hebro (ignotum nomen et forte corruptum) laudat Seruius; et ſic Montalb. et pro var. lect. alter Hamb. 7. *portusque* Gud. *reliquit* aliquot Heinſ. et Pier. 8. *curſus* Heinſ. cum vetuſtioribus. it. fragm. Vatic. Vulgo *curſum* legitur.

ſperia magna epitheton ornans v. I, 569 et IV, 345 *Italia magna.* — *ſi qua eſt ea g.* Interpretes a Seruio inde accipiunt, quaſi dictum ſit: ſi quis ſenſus eius gloriae ad inferos eſt. Bonus ſenſus; ſed verba hoc tantum ſubiiciunt: quantacunque ea gloria ſit.

7 — 9. *tendit iter velis*, docte, vt *curſum*, *greſſum tendere* aliquis dicitur, pro vulgari: tendere curſu. Sic I, 656 *iter ad nauis tendebat Achates.* — Sub noctem ἐπιπνείουσιν ἀῆται, vt ſaepe Apollonius, ventus ſecundus increbreſcit et luna fauet nauigationi, *non negat curſum ſc.* ſplendore ſuo qui egregie deſcribitur: *ſplendet tremulo ſub lumine pontus.* Nota rei imago, quam Cerda copioſe illuſtrat; expreſſa dudum ab Ennio: *Lumine ſic tremulo terra et caua caerula candent*, ap. Macrob. VI, 4.

10 — 14. De *Circes inſula* v. Excurſ. I. Petita eſt fabula ex Odyſſ. K indeque etiam illuſtranda; ſed poeta ornauit ſtudioſe ſingula verbis exquiſitis. *raduntur*; nam praeter vehuntur Troiani. ſic III, 699. 700. *Diuitem* cur appellet Circen, cauſſam puto eſſe domus opulentiam, (vnde mox *tecta ſuperba*) quam Homerus quoque ei tribuit l. l. v. 210. 211 et 311. 4. 5. inprimis 348 ſqq. cf. Ouid. Met. XIV, 260 ſqq. *inacceſſos lucos*, h. l. ſilua, ad quam raro accedunt homines, ſolitaria. Seruius: *ad quos nullus debeat accedere* ſc. veneficiorum metu. At *lucos* memorat ſecundum Homerica ibid. 149. 150 vbi ſiluam in inſula et in ea Circes aedes memorat. Eſſe autem Circeios denſos ſiluis, ἄκραν ὑψηλὴν, δασεῖαν δὲ σφόδρα, καὶ ἔχειν δρῦν καὶ δάφνην πολλὴν καὶ μυῤῥίνην, monſtrari porro Elpenoris (Od. M, 14) tumulum et in ea naſci myrtum, etiam Theophraſtus acceperat Hiſt. Plant. V, 8, et Plinius por-

ro

Adſiduo reſonat cantu, tectisque ſuperbis
Vrit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenuis percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus iraeque leonum,

12. *reſonant* Sprot. 13. *odoratum* Oudart. *ad l.* Leid *nocturno in lumine* Medic. et Zulich. a m. ſec. quae vulgaris eſt ratio.

o XV, 29 myrtum *in Euro-ae citeriore ſolo — primum Circeiis in Elpenoris tumulo vi-im* tradi notauit. *reſonat*, re-onare facit, vt alibi quoque. De cantu Circes nota res ex dyſſ. K, 221 ſqq. qui iidem erſus cum de Calypſo quoque Homero poſiti ſint, Odyſſ. 61, 62. ex eodem loco 57 — 61. repetiit reli-a de foco et de textu-Nam Πῦρ μεν ἐπ' ἐσχαρόφιν γα καίετο, τηλόθι δ' ὀδμὴ Κέδρου εὐκεάτοιο θύου τ' ἀνὰ νῆσον ώδει Δαιομένων. cf. Plin. XIII, 30. Priſcae vitae, et Orien-nunc quoque, communes lautiorum hominum deli-e, quas vel laxiorum ni-aeſtu corporum effluuia dere poſſunt, vt ſuffimen-el odores accendant. Hoc ue ad Nympham ab Ho-o bene traductúm. Eſt em et hoc ex eadem vita, poſito in mediis aedibus ignis lumina per noctem ebeat. Sic v. c. Odyſſ. 63. 64 et alibi. cf. Goguet; igine des Arts etc. T. III. 91. et T. I. p. 241.) *Cedrus* m Graecorum et Romano-rum, vt iam ad Georgica vidimus, lib. II, 443 e Iuniperorum genere eſt, etiam oxycedrus dicta. v. Bodaeus a Stapel ad Theophr. H. Plant. III, 12 vbi Icones quoque viſuntur, et poſt alios Celſius in Hierobot. P. I. p. 77 qui diligenter a cedro Libani, quae ex abietino genere eſt, eam diſtinguit. — Ex Homerico loco quoque verſus 14. illuſtrandus: ἱσὸν ἐποιχομένη χρυσείῃ κερκίδ' ὕφαινεν. *telae* h. l. pro ſtamine vel trama, quam textrix ἐποίχεται κερκίδι, percurrit radio, adducto ſubinde ad conſtipandum ſubtemen inſertum pectine ſeu ſpatha, vt ea adeo et ipſa percurrere tramam videatur. Exhibet pictura Codicis Vaticani ad h. l. formam telae ſtantis, quam alibi nondum obſeruaui. *argutum pecten*, quod per tramam means ſtridorem facit. Eundem verſum ſup. Ge. I, 294 vidimus.

15 — 18. admodum ornate ſingula, ſi cum Homericis compares Od. K, 212 ſq. et Apollon. IV, 672 ſqq. *formae luporum* ſimpl. pro lupis, forma dicendi poetica, quam iam alibi

Vincla recuſantum, et ſera ſub nocte rudentum:
Saetigerique ſues, atque in praeſepibus vrſi
Saeuire, ac formae magnorum vlulare luporum:
Quos hominum ex facie dea ſaeua potentibus herbis
Induerat Circe in voltus ac terga ferarum.
Quae ne monſtra pii paterentur talia Troës
Delati in portus, neu litora dira ſubirent;
Neptunus ventis inpleuit vela ſecundis:
Atque fugam dedit, et praeter vada feruida vexit.
Iamque rubeſcebat radiis mare, et aethere ab alto
Aurora in roſeis fulgebat lutea bigis:
Quum venti poſuere, omnisque repente reſedit

Flatus

16. *rugentum* pr. Moret. a m. ſec. inſcite. 18. *forma* Franc. 20. *in* abeſt tribus ap. Burm. et Hamb. ſec. *Induerat vultus Circe.* Porro Montalb. *in terga vultusq.* Etiam *et t. f.* nonnulli Pier. 21. *patiantur* Bigot. 22. *dura* duo Burm. 26. *in croceis* coni. Schraderus ad Muſaeum p. 289. Sed in *roſeis bigis* non tam erat haerendum, quam in mira colorum temperatione: poſt *rubeſcens* mare, *roſeae* bigae et *lutea* aurora. 27. *Tum* ex Schol. Horat. et Statii laudat Burm.

alibi vidimus. et *praeſepia* paulo ante pro caueis. Sic iam Seruius explicuit. Diſceſſit autem ab Homero, qui mutatas has feras humanam manſuetudinem ſeruantes exhibuerat l. c. v. 214 ſqq.

19. 20 *induerat in vultus ac terga*, h. corpora, *ferarum* pro vulgari, induerat eos formis ferarum cf. Ge. I, 187. 8. *pii*, θεοφιλεῖς adeoque diis curae. ſup. III, 265 *Di probibete minas: di talem auertite caſum: Et placidi ſeruate pios.* mox 24 *fuga* pro celeri curſu et nauigatione, et: *praeteruexit* eos per *vada feruida*, mare aeſtuoſum, vt circa promontoria ſolet.

25 — 28. Valde operoſum cultum adieciſſe videtur poeta his verſibus, primum colorum varietate, tum epithetorum copia, et verborum pondere, inprimis v. 28. *in lento*, immoto a ventis, mari *luctantur* remi; vento ceſſante, qui nauem ageret. Cauſſam tanti ornatus in eo inuenire licet, quod de ortu memorabilis et magni iſtius diei agitur, quo primum Italiam illam a fatis promiſſam adibant Troiani. De v. 26. v. V. L. *poſuere* ſc. ſe,

quieuere

Flatus, et in lento luctantur marmore tonsae.
Atque hic Aeneas ingentem ex aequore lucum
Prospicit. Hunc inter fluuio Tiberinus amoeno,
Verticibus rapidis, et multa flauus arena,
In mare prorumpit. Variae circumque supraque
Adsuetae ripis volucres et fluminis alueo
Aethera mulcebant cantu, lucoque volabant.
Flectere iter sociis terraeque aduertere proras
Imperat, et laetus fluuio succedit opaco.
Nunc age, qui reges, Erato, quae tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit status, aduena classem
Quum primum Ausoniis exercitus adpulit oris,

A 5 Expediam,

28. *luctatur* Mentel. pr. 29. *hinc* Zulich. et Witt. *ingenti* Menag. sec. 30. *et inter* Doru. 31. *Verticibus*, cum aliis, antiquissimi Mediceus et Romanus; it. fragm. Vatic. 32. *praecipitat* pro diu. lect. tert. Moret. *superque* Witt. *suprema* Gud. a m. pr. 34. *Aequora* Seru. ad IV. Aen. 524. *sonabant* Diomedes III. Instit. Grammat. 35. *focios* aliquot Pier. Mentel. pr. a m. pr. sic Ge. Fabricius scriptum viderat. 38. *antiquus* Moret. pr. quod vulgare esset. *fuerat* libri Pierii et Giphanii, vnde is faciebat, *fueret*, importuno archaismo. *classe* Goth. sec.

..ieuere cf. V, 681. X, 103 cf. Seru. et Cerda.

29 — 36. Simili cum iudicio ornata sunt haec, cum iam rerum summa, de accessu in Italiam, agatur, itaque locorum faciem exhibet poeta iucundissimam — *lucoq.* per lucum — *flectere iter*, cursum, nauem. Facit vero haec, vt ad ipsa Tiberis ostia cursum regat, ad Creusae monitum lib. II, 781, 2 *ad terram Hesperiam venies, vbi Lydius arua inter opima virum leni fluit agmine Tybris.* Conf. Excurs. I et III ad hos vers.

37 sqq. Ad legentium animos excitandos inuocationem nouam valere, nota in poetis res est. In *Erato* argutantur interpretes. Ponitur a poeta pro Musa qualicunque, vt recte Seruius. Apollonii exemplum bene laudatur ab aliis lib. III, 1 Εἰ δ' ἄγε νῦν, Ἐρατώ etc. vbi tamen Erato proprio suo iure ad amorem Medeae exponendum aduocari putatur. Mox *quae tempora rerum* fuerint, h. quibus temporibus Aeneas aduenerit. Quod *rerum* adiectum, poetici sermonis est proprium. *antiquo* ornat

Expediam, et primae reuocabo exordia pugnae.
Tu vatem, tu, diua, mone. Dicam horrida bella:
Dicam acies, actosque animis in funera reges,
Tyrrhenamque manum, totamque sub arma coactam
Hesperiam. Maior rerum mihi nascitur ordo:
Maius opus moueo. Rex arua Latinus et vrbis
Iam senior longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno et nympha genitum Laurente Marica
Accipimus. Fauno Picus pater: isque parentem
Te, Saturne, refert: tu sanguinis vltimus auctor.
Filius huic, fato diuom, prolesque virilis
Nulla fuit, primaque oriens erepta iuuenta est.
Sola domum et tantas seruabat filia sedes,
Iam matura viro, iam plenis nubilis annis.

Multi

41. *Tum* Franc. — *dic h. h. dic a.* alter Voss. 42. *aptosq.* Goth. pr. 44. *et maior* sec. Rottend. *rerum maior* Goth. pr. 46. *placidus* Doru. *gerebat* pr. Moret. *in bella gerebat* sec. Hamb. 47. *genitum et nympha* Goth. sec. *ex nympha* Leid. vn. *Larente* Leid. alius. *Mirica* Bigot. 48. *P. patrisque parentem* Parrh. 50. *hinc f.* Ven. 51. *est* deest Bigot. et Goth. sec. 52. *tantos s. nata penates* laudat Schol. Stat. I. Theb. 572.
53. *v. et iam* Witt.

nat h. l. epitheton. Aliter in historiis Latium antiquum et nouum dicitur. *exercitus* pro populo, turba, naualibus copiis. Per στόλον Guell. et alii explicant. Sic Graecis tragicis στρατὸς, τάγμα, τάξις (vt Aeschyl. Prometh. 128) et alia. *exordia pugnae,* venatione cerui inf. 480 42. *reges*, Latinum, Turnum, Mezentium hinc *Tyrrhena manus.* Sed quod sequitur, in maius auctum, totam Italiam coiisse ad arma. Ceterum ad h. l. v. Excurs. IV.

45 — 49. v. Excurs. V. De Marica ibid. quod *Laurentem* appellat, poetico more facit, nomine a vicinis locis petito. nam ad Lirim vsque Laurentes non habitarunt; etsi nomen Latinum, nouum certe Latium, eo vsque pertingere potuit.

52 — 58. De Lauinia. *seruabat sedes* exquisite, tenebat, possidebat, et hoc simpliciter pro, erat in domo paterna vnica filia et heres; nihil amplius. *petere* sollenne pro procare v. Cerda. vt αἰτεῖν. Bene autem

ad

Multi illam magno e Latio totaque petebant
Auſonia: petit ante alios pulcherrimus omnis
Turnus, auis atauisque potens: quem regia coniunx
Adiungi generum miro properabat amore;
Sed variis portenta deum terroribus obſtant.
Laurus erat tecti medio in penetralibus altis,
Sacra comam, multosque metu ſeruata per annos:
Quam pater inuentam, primas quum conderet arces,
Ipſe ferebatur Phoebo ſacraſſe Latinus,
Laurentisque ab ea nomen poſuiſſe colonis.
Huius apes ſummum denſae (mirabile dictu)
Stridore ingenti liquidum trans aethera vectae,

Obſedere

54. *iam* pro *illam* tert. Rott. a m. pr. *e* binis Burm. deeſt. 55. *ante omnes p. vnus* ſec. Moret. 57. *magno p.* Bigot. *p. honore* Goth. tert. 59. *in medio, in p.* quatuor Burm. et Goth. tert. *in medio p.* Oudart. *alto* pr. Moret. 60. *S. coma* aliquot Heinſ. cum Nonio. ſed praeſtat graeca ratio. 63. *Laurentesq.* Gud. a m. ſec. cum aliis ſed recentt. et ſic Aruſianus Meſſius. Neque vero aliter quam quarto caſu accipiendum *Laurentis.* 64. pro *ſummum* Medic. a pr. m. *talamum*, et Vratisl. *lauri denſe. denſae ſummum* Parrh. *denſe* Witt. *m. viſu* Bigot. 65. *ſuper ae.* Zulich. a m. pr. *trans aequora* quatuor Burm. cum Goth. pr.

ad prodigia et deorum oſtenta rem reuocauit poeta; primum, vt totius carminis colori et indoli a religione ductae etiam haec pars conueniret; tum vt Turnum praeſtantiſſimum adoleſcentem cum ratione aliqua Aeneae poſthabitum narraret. Sed haud dubie fuere quoque veteres fabulae ſuper his prodigiis, quae in ſeqq. exponit.

59 ſq. Reuocandae in animum arbores et luci in impluviis veterum, de quibus paſſim commentati ſunt VV. DD. cf. Tibull. III, 3, 15 et ſup. IV, 494. *Sacra comam*, frondibus intactis. *metus* pro religione, vt *horror* et ſimilia v. Cerda. 61—3. De Laurento v. Excurſ. laud. III. *primas arces*, cum primum vrbem conderet, vide ibid. Quod laurum Phoebo conſecrat, ingenioſe poeta adiicit, reſpectu ad ſuorum temporum religionem habito. Examen apum, laurum βοτρυδὸν inſidens, praeclare ornauit v. 64—71. cf. Ge. IV, 656. 7. 8.

Eſt

Obſedere apicem; et, pedibus per mutua nexis,
Examen ſubitum ramo frondente pependit.
Continuo vates, Externum cernimus, inquit,
Aduentare virum, et partis petere agmen eaſdem
Partibus ex isdem, et ſumma dominarier arce.
Praeterea, caſtis adolet dum altaria taedis,
Vt iuxta genitorem adſtat Lauinia virgo,
Viſa (nefas) longis conprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari:
Regalisque accenſa comas, accenſa coronam,
Inſignem gemmis: tum fumida lumine fuluo
Inuolui, ac totis Volcanum ſpargere tectis.
Id vero horrendum, ac viſu mirabile ferri:
Namque fore inluſtrem fama fatisque canebant
Ipſam; ſed populo magnum portendere bellum.

At

66. *Conſedere* ſec. Moret. *ſub mutua* D. Heinſ. ed. 69. *p. p. agmine* Rom. cum aliis Pier. minus bene. 70. *eisdem* Doru. 71. *e caſtris* pr. Hamb. *quum a.* Nonius ternis locis. De *adolere* v. ſup. ad lib. I, 704. 72. *Vt* bene e codd. probauit Heinſ. poſt Pier. Vulgo: *et.* 74. *cremare* Montalb. a m. ſec 75. *que.* abeſt tribus Burm. 76. *lumina* Menag. alter. *lumina fulua* ſec. Hamb. *fulua ve fumo* Doru. 77. *ac totum* Menag. ſec. *tectis v. ſ. totis* Goth. tert. 78. *Hoc v.* multi Heinſ. et Burm. Item Goth. ſec. *viſu ac* tert. 80. *protendere* Mentel. pr. a m. pr. *telum* Hugen. a m. pr.

Eſt autem illud inter dira omina; vide vel Plin. IX, 17, 18. cf. h. l. Cerda. ſuperſtitione, vt probabile ſit, ab impetus magnae multitudinis ingruentis opinione profecta.

71 — 80. Prodigium hoc flammae frequens: ſupra vidimus lib. II, 680 ſq. cf. Cerda. Cogita vero ſacrum ſacere Latinum adſtante filia. *nefas* de prodigio h. l. res dira et abominanda, quae praeter naturam fit; contra *fas* de naturae more et conſtantia. *comprendere* h. l. concipere arripere flammam, quaſi ex foco ad proxima manantem. Vulgari oratione *ignis comprehendit crinem*; nunc Lauinia *ignem comprehendit crinibus*. Verba v. 74 ſunt ex Lucret. VI, 154. *coronam i. gemmis*, regium inſigne v. lib. I, 655. Ex multis, quae Cerda cumulat, hoc vnice verum. Corona enim ſacrificantium

At rex sollicitus monstris, oracula Fauni,
Fatidici genitoris, adit, lucosque sub alta
Consulit Albunea: nemorum quae maxuma sacro
Fonte

81. *Ac rex* Menag. pr. *sollicitus monstrorum* Donat. Ms. Fabric.

tium vittis et infulis sacrisque frondibus implexa est, non gemmis ornata.

81 sqq. Fauni oraculum in luco Albuneae poeta narrat siue ex vetere memoria siue ex loci natura et fama de Sibylla Albunea rem ingeniose commentus. Scilicet in agro Tiburtino ab occasu in Anienem deferuntur Albulae aquae, sulfureae illae et medicatae. v. Cluuer. Ital. p. 715. nunc *Acqua zolfa*, vel *Solfatara di Tivoli*, de quibus v. *La Lande*, V. D. in *Voyage d'Italie* T. V. p. 338 sqq. Ex Albulae fluminis fontibus maior *Albunea*, fons et Nympha, ex Horatio nota I. Carm. 7, 12 *domus Albuneae resonantis*; vt h. l. *Fonte sonat*; etsi nunc, vt in innumeris factum rebus, natura fontis paullum est diuersa. Subiacet fonti lucus (quem Martialis quoque in his locis memorat I. Epigr. 13, 3) Albuneae sacer, in quo olim Fauni templum et oraculum a poeta proditur. — *alta A.* fons in lacu inexploratae altitudinis; v. Cluuer. l. c. Male Seru. *quod est in Tiburtinis altis montibus.* Nam id a locorum situ alienum. — *nemorum quae maxima sacro Fonte sonat* h. e. quae Albunea maxima (siue per se, h. admodum magna, siue inter ceteras aquas, seu fontes, vt ad plures Albulae fontes respiciatur) per illa nemora, in isto nemore, sacro fonte manat. *nemorum*, graece dictum, κατὰ τοῦ ἄλσους. Interpretes difficiliorem dicendi modum non attingere miratus sum. Pompon. Sab. *maxima* nympha vel silua. male. Forma orationis non dissimilis illa Tibulli III, 5, 3 *Baiarum maxima siluis*, vbi cf. p. 320. Possis et *lucos nemorum* iungere; sed tum parum suauiter voces istae essent disiunctae. A sulphure aquarum exsurgit grauis odor, quem *mephitim* appellauit cf. Seru. qui tamen multa vana admiscet. Hinc Dea Mephitis, cuius aedes cum aliis locis, tum in Hirpinis erat ad Amsancti vallem. v. Plin. II, 93. et inf. VII, 564, 5. vt omnino in tutela eius fuisse videantur aquae sulfureae. Probus, vt Pompon. Sab. ad h. v. memorat, *Albuneam Laurentinorum siluam* exposuerat, *in qua oraculum Fauni erat*; quod tamen

Fonte ſonat, ſaeuamque exhalat opaca mephitim.
Hinc Italae gentes, omnisque Oenotria tellus,
In dubiis reſponſa petunt. Huc dona ſacerdos
Quum tulit, et caeſarum ouium ſub nocte ſilenti
Pellibus incubuit ſtratis, ſomnosque petiuit:

Multa

84. *ponte* Porphyr. ad Horat. *ſaeuumq.* Medic. *ſeruamq.* Aruſianus. *exaltat* Mentel. pr. a m. pr. et Goth. alter: *mephitim* Heinſ. recepit e Medic. et aliis, auctoritate Grammaticorum, et more Virgilii flectendi graeca latine. Vulgo *mephitin.* Librarii ſcribunt fere *meſitim* vel *meſitin.* Rom. *meſitem.* 85 *Hic* Franc. *que* abeſt binis Burm. 86. *r.ferunt* Goth. pr. vt alias dici ſolet. 87. *Contulit* multi ſcripti et edd. Ceteri *cum tulit.* Voſſ. *attulit.* Heinſ. coni. *vt tulit — et ſcelerum* Goth. pr. 88. *Pellicibus* Doru. Ita librarius forte malebat; non nunc Latinus.

tamen inter Grammaticorum ἀνιστορησίας referendum v. Cluver. p. 716. Sed Albunea inter Sibyllas quoque memoratur a Tibullo II, 5, 69. 70. et Lactantio I Inſt. 6. vt Suidam taceam; nec conſtat, vtrum eadem cum Nympha habita fuerit, an diuerſa. Manifeſtior eſt inſcitia eorum, qui prauo Graeca cum Italicis rebus miſcendi ſtudio (de quo v. in Exc. IV.) Albuneam Leucotheae numen referre voluerunt. Atqui illa Matuta eſt. Etſi Italorum Matuta cum Portumno, et Graecorum Ino et Leucothea cum Palaemone ſeu Melicerta, interpretationes tantum Phoeniciae religionis ſunt, vt vel Melicertae nomen arguit. De veſtigiis templi huius, quae ſibi repeperiſſe viſi ſunt viri docti, v. Excurſ. ad h. l. qui ſextus eſt ad h. lib.

85—91. Oraculum Fauni per incubationem peti ſolitum, vt tot alia in vetere Graecia. Poteſt tamen poeta videri ad Amphiarai (v. Pauſan. I, 34) potiſſimum exemplum hoc Fauni oraculum aſſimulaſſe: quod nos doctrinae copia in hoc poeta credere facit. nam Tiburtus, cum Catillo et Cora infra v. 670 — 2. commemoratus, Tiburis conditor et Amphiarai filius habitus eſt. v. Plin. XVI, 44 ſ. 87. Ita potius coniectare malim, quam cum Cerda, ſacra patris a Tiburto Tibur eſſe tranſlata. Eſt enim tota illa de Tibure conditore commentitia narratio a Graecanicis fabulis repetita (v. in Excurſu IV.) Nec tamen video, cur non veteres Pelasgi hunc incubandi morem iam ab initio in Latium inferre potuerint, qui tot

Multa modis ſimulacra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque deorum
Conloquio, atque imis Acheronta adfatur Auernis.
Hic et tum pater ipſe petens reſponſa Latinus
Centum lanigeras mactabat rite bidentis,
Atque harum effultus tergo ſtratisque iacebat
Velleribus. Subita ex alto vox reddita luco eſt:
Ne pete connubiis natam ſociare Latinis,
O mea progenies, thalamis neu crede paratis;
Externi veniunt generi, qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferent, quorumque ab ſtirpe nepotes
Omnia ſub pedibus, qua Sol vtrumque recurrens

Adſpicit

89. *pallentia m.* ſec. Moret. repetitum et Ge. I, 477. v. Burm. 92. *Sic et* pr. Moret. *tunc* plurimi. *dum* ſec. Rott. 93. *mactarat* Goth. ſec. *mactauit* ſec. Rott. et Gud. a m. ſec. 94. *earum* Pier. aliquot. *tergo* exquiſite pro tergis. *latebat* Goth. ſec. 95. *ſubito* Medic. Colot. cum aliis Heinſ. *ſubit* Gud. a m. pr. *ſubito ex alta* Witt. *eſt* deeſt inis Goth. 96. *ſociaſſe* Cledon. lib. II. Art. Grammat. 97. *neu* Heinſ. e Medic. et aliis. vulgo *nec*. Witt. *ne*. 98. *venient* Medic. cum magna parte codd. Pier. et Heinſ. it. Ald. tert. Sed bene iam Seru. vidit *veniunt* melius conuenire vaticinio, quod quae futura ſunt, vt praeſentia nuntiat. 99. *ad aſtra* Goth. ſec. *ferant* Medic. et omnes antiquiores et recte; mutata mox eleganter oratione in *videbunt*. Sed Heinſ. recepit *ferent* ex Leid. cui aliquot alios adiungit Burmannus ſed recentes nulliusque auctoritatis. *ab ſt.* Heinſ. e Medic. et Gud. Vulgo *a ſtirpe*. cf. lib. I, 626.

tot alias religiones intulerunt. *Incubare*, ἐγκοιμᾶσθαι, voces propriae de iis, qui dormiunt ad accipienda reſponſa, vt Seruius ad h. l. notat. cf. Dauiſ. ad Cic. de Diu. I, 43 et Cerda h. l. *Oenotria tellus*, latiore ſenſu h. l. v. Exc. XXI, lib. I. — *dona*, victimam, ſacrificium, vt toties alibi. *Acheronta*, deos inferos et Manes.

96—101. Oraculum multa cum verborum dignitate expoſitum eſt. Ad dignitatem quoque facit multitudinis numerus pro vnitate. *connubia*, *thalami*, *externi generi*. Illa autem v. 99 ſqq. magnifica. Omnia *ſub pedibus vertique regique videbunt* h. eſſe; Sup. Ecl. V, 57 *ſub pedibusque videt nubes et ſidera Daphnis*. *Sol recurrens*, oriens

et

Adſpicit Oceanum, vertique regique videbunt.
Haec reſponſa patris Fauni, monitusque ſilenti
Nocte datos, non ipſe ſuo premit ore Latinus:
Sed circum late volitans iam Fama per vrbis
Auſonias tulerat; quum Laomedontia pubes
Gramineo ripae religauit ab aggere claſſem.
Aeneas, primique duces, et pulcher Iulus,
Corpora ſub ramis deponunt arboris altae:
Inſtituuntque dapes, et adorea liba per herbam
Subiiciunt epulis, (ſic Iuppiter ille monebat)
Et Cereale ſolum pomis agreſtibus augent.

Conſum-

101. *Reſpicit* ex Helenio Acrone laudat G. Fabric. cf. Burm. *Accipit* Goth. pr. et tert. male; nam mare excipit ſolem non ſol occidens mare. 102. *Haec praecepta* aliquot Pier. quod Cuningamus tanquam verius praetulit. 103. *ſuos* Menag. pr. 104. *circum volitans late* Goth. ſec. 105. *Laomedontea* aliquot Heinſ. male. v. Ge. I, 502. 106. *claſſem* vel *funem* pr. Hamb. quod vulgare. 108. *deponunt ſub ramis* Doruill. 109. *per herbam* Heinſ. legit cum Grammaticis et cum vetuſtiſſimo quoque, monente idem Pierio. Vulgo, *per herbas*; quae vulgaris eſſet ratio. 110. *Iupiter ille*, Heinſ ex Priſciano et Med. a ſec. m. Mediceo Pierii aliisque ſuis (adde Goth. tert.) repoſuit, copioſe idem adſtruxit, et, qui viri praeſtantiſſimi mos erat, vbi in elegantiorem formulam inciderat, in omnes alios locos intulit, in quibus *Iupiter ipſe* legitur. Seruat tamen hoc Romanus quoque.

et occidens: Pomponio monente.

107 ſqq. Sequitur euentus vaticinii de menſis comeſis v. ſup. III, 255 — 8. vbi cf. Exc. VIII. adde locum in Exc. II. ad h. lib. Obſeruandum autem, quantam verborum dignitatem rei tenui et leui adiecerit poeta; vitatis verbis propriis, quae exiliora erant pro carmine, v. c. panis. *adorea liba*, placentae, proprie de farre, quae pro panibus erant priſcis hominibus, antequam fermento et meliore panis coquendi arte vterentur. Haec liba nunc menſarum vicem praeſtant, quibus epulas, cibos, imponunt, poma agreſtia. *ſic I. ipſe monebat*, animis, vt ita facerent, ſubiiciebat. Eadem liba mox *Cereale ſolum*, quatenus ſubſternuntur pomis: hoc *augent* Troiani pomis, impoſita pomorum ſtrue, (vt augentur, cumulantur, arae donis) eadem paullo poſt *exigua Ceres*, *orbis fatalis cruſti*, *et patulae quadrae*.

Consumtis hic forte aliis, vt vertere morsus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
Et violare manu malisque audacibus orbem
Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris;
Heus! etiam mensas consumimus? inquit Iulus.
Nec plura adludens. Ea vox audita laborum
Prima tulit finem, primamque loquentis ab ore
Eripuit pater, ac stupefactus numine pressit.

Continuo

112. *C. iam forte epulis* Ven. *vertere morsu* pr. Rottend. quod pro *verti* dictum esse possit; sed ortum est ex *morsū*, *morsum*, quod habent aliquot Pier. 113. *paenuria* scribunt duo Burm. 115. *crustae* Bigot. Fuisse qui *frusti* legerent, ex Cerda intelligitur. *Crustum* est exquisitior et rarior forma pro vulgari, *crusta*. Argutatur et hic Seruius. 116. *Heu* Parrh. *consumsimus* aliquot Pier. et tres Burmanniani, si recte capio, item Pompon. Sab. nec male. Sic in hac re apud Dionys. ἀλλ' ἡμῖν ἤδη γε καὶ ἡ τράπεζα κατεδήδοται. 117. Heins. distinguere malebat: *nec p. alludens ea vox* etc. quod bene expulit Burm. 118. *primumq.* Menag. pr. *primaq.* sec. Rott. et Doru. *primusque* malit Trapp. quod prosaico esset propius. 119. *Corripuit* Ven. non male inquit Heinsius. Burmannus coni. *arripuit*; vti *accipi, arripi omen* solet. Nihil tamen mutat, et *eripere* ad vulgarem superstitionem refert,

tanquam

drae. cf. Moretum v. 46. 47. mox *penuria edendi*, est penuria eius, quod edendum esset, comedi posset; *violare* eo refert Cerda, quod mensa inter res sacras habebatur. Potest ferri; potest etiam huc advocari locus ex Sext. Aurelio Vict. O. G. R. 10. *consumtoque quod fuerat cibi crustam etiam de farreis mensis*, quas sacratas secum habebat, comedisse; secundum quae fuisse videntur, qui liba sacra diis penatibus offerri solita in hac fabula memorauerint; cf. ibid. c. sequens princ. In poetica tamen oratione omnino esse potest frangere, comminuere.

116 — 29. Bene certo homini et maxime Iulo partes dicentis dat; etsi inter cetera hoc quoque traditum accipere potuit. — *alludens*, docte, pro arridens, subridens, v. Burm. ad h. v. aut simpl. ludens, iocans, ad socios. — *tulit finem* significauit Troianis, finem adesse. Sed vaticinia dicuntur efficere ea, quae monent futura esse, multo magis tum, cum exitum habent. — *Eripuit* simpliciter dicti subiecti celeritatem declarat

Continuo, Salue fatis mihi debita Tellus,
Vosque, ait, o fidi Troiae saluete Penates.
Hic domus, haec patria est. Genitor mihi talia, namque
Nunc, repeto, Anchises fatorum arcana reliquit:
Quum te, nate, fames ignota ad litora vectum
Accisis coget dapibus consumere mensas:

Tum

tanquam prohibuerit Aeneas, ne Ascanius plura forte inominata subiiceret, et ideo *pressit*, forte manu sua os Ascanii. Liberalior et simplicior ratio videtur haec, quam in nota posui: *eripuit* ad solam celeritatem dicentis et interponentis verba spectat. exquisitius est quam *arripuit*, *rapuit* cf. sup. lib. II, 619. Sic *ἀρπάζειν*, *προαρπάζειν τὰ λεγόμενα*. cf. Guell. Nec hic de omine, sed de vaticinii exitu et euentu agitur. *pressit*, est vocem Ascanii repressit; nam excepto sermone alter interpellatur et reprimitur, quo minus loqui pergat. — *et stupef.* est in aliis. *stipefactus* Pier. codd. etiam hic. *n. dixit* Parrh. *n. possit* Goth. tert. 122. *hic p.* septem apud Burm. cum Goth. sec. *et* Goth. pr. *est* deest Ven. et Goth. tert. 123. *f. a. canebat* Parrh. 125. Seruius interpretatur, quasi legerit: *ancisis*. *Ambesis* aliquot Pier. ex lib. III, 257. vt Heins. monuit. *assumptis* Bigot. *accensis* Gud. a m. pr. *accessis* Goth. sec.

clarat; cf. V. L. — *st. numine*, h. oraculo, vt iam alias vidimus. — 121. *o fidi T. s. Penates.* Haec perpetua Aeneae religio, vt Penates primo loco appellet. Promiserant tamen et illi, vnde *fidi* P., per somnum, Aeneam Italiam esse aditurum, lib. III, 147. 162. 7. *Hae nobis propriae sedes; hinc Dardanus ortus* etc. vnde nunc v. 122. *Haec domus, haec patria est.* — *Genitor mihi t.* Tribui h. l. Anchisae vaticinium supra a Celaeno, Harpyiarum vna, acceptum (III, 255 sqq.) mox ab Heleno confirmatum (lib. III, 394.) omnes Intpp. monent. Etsi poetam malim sibi constare, tamen varia ad interpretandum et excusandum afferri possunt: Anchisae omnino partes vaticiniorum interpretandorum dantur a poeta et ab aliis (cf. Exc. XVII ad lib. II p. 257 T. II.) igitur is Celaenus quoque verba disertius exposuit et saepe in ore habuit atque ad animum reuocauit. alii ad ea referre volunt, quae Anchisen natum in locis inferis docent lib. VI, 891 — 3. Probabile tamen est, poetam de Harpyis fabulam supra secundis curis intexuisse, et morte praeuentum reliqua non potuisse mutare vel accommodare. — 125. *accisis dapibus*, exquisite pro consumtis. —

moliri

Tum ſperare domos defeſſus, ibique memento
Prima locare manu molirique aggere tecta.
Haec erat illa fames: haec nos ſuprema manebat,
Exitiis poſitura modum.
Quare agite, et primo laeti cum lumine ſolis,
Quae loca, quiue habeant homines, vbi moenia gentis,
Veſtigemus, et a portu diuerſa petamus.
Nunc pateras libate Ioui, precibusque vocate
Anchiſen genitorem, et vina reponite menſis.
Sic deinde effatus frondenti tempora ramo
Inplicat, et Geniumque loci, primamque deorum

 Tellurem

126. *ſuperare*, *ſpirare*, aberratt. ap. Heinſ. *domus* multi. *deſinus* Ed. Ven. 127. *tecto* Franc. 128. *Haec erit* Menag. alter. cum Goth. ſec. *haec vox* Vratisl. *monebat* ſc. Anchiſes, Seru. et Ed. Ven. *manebant* Rom. quod arridere poteſt. Sic VI, 84 *ſed terra grauiora manent* 129. *Exiliis* coni. Burm. et ſic Goth. ſolenni varietate. Enimuero *exitia* ſunt calamitates, aerumnae, vt toties *damnum, noxa, clades*, et ſimilia, et Graecorum, ἄτη, βλάβη, λύμη, λοιγὸς, οἶτος et alia. 130. *primum* duo Burm. cum. Goth. ſec. *limine* Moret. ſec. perpetuo lapſu. v. VI, 255. 131. *quaeue* Doru. *habitant* duo Burm. ex intpt. *vbi m. grais* Goth. tert. 133. *libare nouis* Goth. tert. praue et hoc. *Libare pateras* ſatis intelligitur eſſe dictum pro: *libare vinum*; ne quis *pateris* emendandum putet; etſi et hoc eleganter diceretur. *notate* Puget. 135. *Sic demum fatus* alter Hamb. *affatus* aliquot Burm. *t. lauro* tres eiusdem.

moliri aggere tecta, ornate, vrbem aedificare, quod fit vallo ducto.

133 ſqq. Exſpectabas hoc ab Aenea, vt a religione initium faceret, etſi ſollenne hoc vt preces et ſacra faciant cum omine accepto, tum eſcenſu vel aditu in locum optatum facto. cf. loca a Cerda ad v. 120 congeſta; inprimis Odyſſ. N, 353 ſqq. — Anchiſen a filio conſecratum Lactant. I. Inſt. 15, 12 ex h. l. probat. Factum id iam lib. V. vidimus. — v. 134. *reponite*, pro, apponite, ponite, poetica ratione: vt Ge. IV, 378. In precibus, quae v. 136 ſequuntur, nomina deorum, ex antiquiore religione deſumta, (qua naturam, naturae partes, vires et elementa fere in precum, foederum vel iurium iurandorum formulis ponunt, vt tot Homeri, Apollonii, nam et is veteres religiones ſectatur, Aeſchyli et ceterorum Tragicorum, etiam Herodoti

Tellurem, Nymphasque, et adhuc ignota precatur
Flumina: tum Noctem, Noctisque orientia Signa,
Idaeumque Iouem, Phrygiamque ex ordine Matrem,
Inuocat; et duplicis Coeloque Ereboque parentes.
Hic Pater omnipotens. ter coelo clarus ab alto
Intonuit: radiisque ardentem lucis et auro
Ipſe manu quatiens oſtendit ab aethere nubem.
Diditur hic ſubito Troiana per agmina rumor,
Aduenisse diem, quo debita moenia condant.
Certatim inſtaurant epulas, atque omine magno
Crateras laeti ſtatuunt, et vina coronant.

Poſtera quum prima luſtrabat lampade terras
Orta dies; vrbem, et finis, et litora gentis

Diuerſa

138. *noctuque* coni. Voſſ. male. nam vulgare eſſet. *noctique* Rom. *horrentia ſ.* Parrh. 141. *caelo ter* Cuning. ex ed. princ. et 1476. 142. *que* abeſt Doru. — *et antro* Goth. ſec. Forte *aura* magis placere poſſit; nam proprie et docte *aura lucis* et *fulminis* dicitur; vt ſupra vidimus. Tamen nec male *nubes ardens radiis et auro lucis* pro vulgari, radiis aureis; nota figura, νεφέλη χρυσοειδής, ex qua intonuit. 144. *Deditur* ſcripti omnes Heinſ. niſi quod tres *dicitur*, et Sprot. *editur*. *Diditur* tamen Pieriani aliquot exhibebant, et agnoſcit Ge. Fabric. — *per a. murmur* Ven. et pro var. lect. Gud. et pr. Hamb. 145. *condent* aliquot Pier. et tres Heinſ. 146. *ordine* Zulich. *agmine* pr. Hamb. et Bigot. Sed *omine magno* abſolute dictum, cum tam clarum et manifeſtum augurium ipſis datum eſſet, etc. 147. *Crateram* Moret. ſec. vide ad I, 724. 148. *primo* aliquot Pier.

Herodoti loca docent) auguſtam religionem et venerationem faciunt. In v. 139. domeſtica numina ſubiicit, *ex ordine* ἐφεξῆς, deinceps, vt iam alibi vidimus. Congeſſit multa ad ſingulos verſus Cerda ſatis otioſe. In *Genio loci* argutantur Seruius et Pompon. Sab. dum Apollinem contendunt habendum eſſe. v. 140. *duplices Coeloque Ereboque parentes*, vtrumque parentem, Venerem inter deos, Anchiſen inter Manes.

141 — 7. Augurium laetum, tonitru ſereno coelo. Hoc v. 146 *omen magnum*. De v. 147 cf. ſup. I, 724.

148 — 151. *diuerſi*, ſecundum illa v. 132. *a portu diuerſa petamus*. Hinc itaque ad Tiberim, illinc ad Numicium

vſque

Diuerſi explorant: haec fontis ſtagna Numici,
Hunc Thybrim fluuium, hic fortis habitare Latinos.
Tum ſatus Anchiſa delectos ordine ab omni
Centum oratores auguſta ad moenia regis
Ire iubet, ramis velatos Palladis omnes:
Donaque ferre viro, pacemque expoſcere Teucris.
Haud mora: feſtinant iuſſi, rapidisque feruntur
Paſſibus. Ipſe humili deſignat moenia foſſa,

150. *Diuerſa* Menag. pr. a m. pr. ex v. 132. *hic f.* Parrh. et Witt. Seruiana etiam h. l. corruptelis et Grammaticorum nugis ſcatent. Sed omnino pauca ſunt in iſta farragine, quae, nulla exploratione praeuia, tollere ac ſuſcipere ſe poſſe adoleſcentes ſibi perſuadeant velim. 151. *hinc f.* pr. Rott. 153. *anguſta* Ven. 154. *ramos* tres Heinſii, ipſe malebat *ramo*. 155. *viros* pr. Rott. *ferre iubet* Gud. a. m. ſec.

vſque procurrunt, habitari loca a Latinis reſciſcunt. Numicii *fontis ſtagna* vide in Excurſ. III. ad h. libr. Ceterum ab hoc inde loco obſeruandum, quomodo in ſumma rerum et hominum tenuitate legationem miſſam et exceptam ornauerit et ad dignitatem miram extulerit, partim rerum deſcriptionibus et adiunctis, partim verbis amplioribus.

152—6. *delectos ordine ab omni* ex omnibus ordinibus; non eſt vrgendum. *ramis velatos Palladis.* ἱκετηρίας, frondes oleagineas vittatas manibus praeferre putandi ſunt, vnde inf. v. 236. 7. *ne temne, quod vltro Praeferimus manibus vittas ac verba precantia.* Res ipſa ſatis nota: cf. inf. VIII, 116. 128. XI, 332. ſed de modo loquendi quaerat aliquis. Scilicet *velari* proprie de corollis et vittis (v. ad V, 72.) quae ambiunt, adeoque tegunt, frontem, tempora. Tranſtulit hoc poeta ad ramos vittis et infulis obuolutos, qui praeferebantur a ſupplicibus, et tenebantur manibus. Sed infulis et vittis dependentibus a ramo manus ipſae obtegebantur, vnde *manus velatae*; et dicta hinc *velamenta* ipſi rami vittati. Igitur *velati ramis*, habentes ramos vittatos manibus. — *pacem* foedus et amicitiam, vt et al.

157—9. Caſtrum hoc Troiae eſt: v. in Excurſ. III. ad h. lib. *molitur locum*, exquiſite poetico more, pro moliri tecta in loco h. exſtruere, vt ſup. v. 127 et 290. dictum erat. *primas ſedes*, int. in prima littoris

Moliturque locum; primasque in litore ſedes,
Caſtrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.
Iamque iter emenſi, turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant iuuenes, muroque ſubibant.
Ante vrbem pueri, et primaeuo flore iuuentus,
Exercentur equis, domitantque in puluere currus;
Aut acris tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, curſuque ictuque laceſſunt.
Quum praeuectus equo longaeui regis ad auris
Nuntius ingentis ignota in veſte reportat
Adueniſſe viros. Ille intra tecta vocari
Imperat,

158. *que* abeſt Leid. 160. *emenſis* Gud. a m. pr. *et tecta* multi Pier. et Heinſ. *Latini* Medic. cum aliis plurimis, it. Edd. Mediol. Ald. et al. *Latinorum* non niſi Mentel. et Menag. cum recentibus tribus Burmanni exhibent, item bini e Goth. Sed auctoritatem grauiorem dant libri Pieriani, Seruius et Aſper Grammaticus. *tecta domorum* ed. Ven. ex lib. XII, 132. Burm. 161. *murosq.* Rom. pr. Mentel. et pro var. lect. Leid. cum Witt. Sed vulgatam, quae per ſe doctior eſt, defendit Aruſianus Meſſius. Contra *ſuccedere tectum* doctius quam *tecto*. *muroque propinquant* Gud. pro var. lect. 162. *et priuo* Oudart. *primoque in f.* Bigot. 163. *Exercetur* Gud. a m. pr. *in* deeſt pr. Mentel. et *que* Bigot. 166. *Tum* aliquot Pier. *praeuectus* ex Pier. et ſuis recepit Heinſius, vt ſit, ante Troianos vrbem inuectus: vt *praeire*, *praecedere*. Cur enim poetae non licuit noua voce vti ad analogiam facta? Alii legunt: *prouectus*, quod fruſtra defendit Burman. 167. *in* deeſt tertio Mentel. et tert. Goth. *reportant* alter Hamb. *reportat* eſt ſimpliciter pro portat. argutatur Burmannus dum emiſſum ante nuntium fuiſſe coniectat. 168. *inter* duo Burm.

toris parte: v. in eod. Exc. mox *pinnas* pro muris et *aggerem* pro vallo, quod foſſam ab interiore parte ambit, dixit.

162 — 5. Non modo Romanae militiae more, quod Seruius putat, ſed Graeco quoque et omnino priſcae vitae ritu, vt in eo ipſo loco Heſiodi, quem Cerda laudat (Scut. 285. 6.) ante vrbem in campis exercet ſe curſu ac ludit armis iuuentus vrbana. Poeta autem eo more egregie vſus eſt ad ſuauem narrationem faciendam. *domitant currus* pro equis iugalibus, vt alibi hi pro illis; noto poetarum more. mox *ſpicula*, int. iacula, et epitheton *lenta* ad materiem refer.

laceſſunt,

Imperat, et ſolio medius conſedit auito.
Tectum auguſtum, ingens, centum ſublime columnis,
Vrbe fuit ſumma, Laurentis regia Pici,
Horrendum ſiluis et religione parentum.
Hic ſceptra accipere, et primos adtollere faſcis
Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
Hae ſacris ſedes epulis: hic ariete caeſo

169. *medio* alter Hamb. 171. *Vrbe f. media* lectum alicubi ante Pierium; et ſic aliquot Heinſ. et Burm. cum Goth. tert. *mediae* Doru. 173. *Hinc* editi ante Ald. et pars codd. Heinſ. et Burm. cum Goth. pr. *et p. tollere* Witt. 174. *templo* Bigot. 175. *Haec* Rom. cum binis Burm. et Ed. Mediol. *hic* Ed. Ven. *ſacrae* tres Heinſ. et Medic. Pierii. *ſacris aedes* Ven. et tert. Rott. a m. pr.

laceſſunt, exquiſite pro contendunt, certant: quandoquidem prouocant ſe et laceſſunt, qui pugnant.

170 — 6. Pici haec regia in arce Laurenti, quae pro curia et templo erat Latinis, diuerſa vtique a Latini regia v. 59 ſqq. deſcripta. Imitatus locum eſt Seneca Thyeſt. v. 641 ad 664. Ex fragm. Vatic. a Bartolio p. 134. forma huius templi expreſſa eſt, ſed aliena admodum a poetae mente ac ratione. — *vrbe ſumma* ἐν πόλει ἀκροτάτῃ, vt Il. X, 172. h. e. ἐν ἀκροπόλει. Circa domum illam lucus erat (v. 172) more veterum in templis, et in principum aedibus. Alterum hoc ex lib. II, 299. 300. de Anchiſae domo meminimus. — *omen* egregie pro more, cui bonum omen inerat, vt maiorum fortuna ſequeretur regem regnum auſpicantem. Auſpicia regni a ſumtis regni inſignibus declarat. *attollere faſces* pro eo, quod ſequitur, vt praeferantur nouo regi. — 175. 6. Poteſt aliquis paullo doctior ſiue ad Oenotrorum συσσίτια, de quibus Ariſtot. de Rep. VII, 10. videndus, ſiue ad ferias Latinas reſpici putare. Seruius ad Palatium Auguſti alluſum credi voluit, vt ex eius verbis colligo: *ariete caeſo. Hoc ſacrificium in ianua Palatii fiebat feſtis diebus.* Et Pompon. Sab. ad v. 170. *Templum Apollinis ab Auguſto in Palatio poſitum deſcribit.* Palatinam Auguſti domum adumbratam in his etiam Blanchinius (Palazzo de' Ceſari) et Holdsworth volebant. Sed ſequi iuuat, quod ſimpliciſſimum eſt. Eſt hoc templum pro prytaneo, curia aut ſimili aede publica; in qua adeo ſacrificia publica habentur. *ariete caeſo*, ſeu quacunque victima, epulae ſacrae inſti-

Perpetuis ſoliti patres conſidere menſis.
Quin etiam veterum effigies ex ordine auorum
Antiqua e cedro; Italusque, paterque Sabinus,
Vitiſator, curuam ſeruans ſub imagine falcem,
Saturnusque ſenex, Ianique bifrontis imago,
Veſtibulo adſtabant: aliique ab origine reges,
Martiaque ob patriam pugnando volnera paſſi.
Multaque praeterea ſacris in poſtibus arma,

Captiui

178. *e* Heinſ. e ſuis et Pier. alii *ex*. Aliis vtrumque abeſt, in aliis adhaeſit *e* priori voci; *antiquae cedro* et hinc Schol. Stat. *antiquae cedri*. v. ap. Pier. et Heinſ. 179. *curua* Voſſ. 180. *ſenes* Franc. *biformis* ſec. Rott. et a m. ſec. Hugen. cum Goth. ſec. 181. *veſtibulum* Zulich. a m. pr. *adſtabant* eſt pro vulgari, *ſtabant in* v. 182. Burmanni ſubtilitatem non ſatis aſſequor, qui *Martiaque* ex Seruio cum Romano et editis omnibus (hoc temere dictum eſt; nam quotquot equidem euolui, *qui* exhibent) legendum ſtatuit. Recepta lectio erat *Martia qui*: malim equidem *qui* et *que* abeſſe. *Reges* ſunt omnino regio ſanguine nati et veteres heroes, ἄνακτες. Sic ipſe Aeneas toties *rex*, vt inf. 220. 183. *ſacrisque* Oudart.

inſtituuntur; ſi publicum fit ſacrificium, confluunt primores gentis, iique epulis excepti ſedent, *menſis perpetuis*, h. longa et multum procurrente menſa; vt *perpetuum tergum* et alia.

177—182. Quomodo Italus et Sabinus h. l. inter Latini maiores memorari poſſint poſt illa, quae v. 45. 49. edixerat poeta, expoſita ſunt in Exc. IV. ad h. lib. cf. Cluuer. Ital. ant. p. 725. Antiquitatis genium exhibet etiam in materia, nam vetuſtiora ſigna lignea erant vel fictilia. *Vitiſator—falcem:* etſi Saturnus fere cum falce exprimitur, ex ſermonis tamen rationibus haud dubie ad Sabinum ſpectant haec, quem nobis poeta ex priſca aliqua eruditione declarat, vinearum colendarum auctorem fuiſſe; ſub ſigno, forte ad hermae morem in ſtipitem deſinente, *falx*, puta ad amputandas frondes (v. Ouid. Met. XIV, 628. 631 et 649.) adiecta; qua ſpecie Siluani herma occurrit apud Boiſſardum et alios. Vocem *vitiſator* ex Accio petiit, in cuius fragmentis ap. Macrob. VI, 5. occurrit: *O Dionyſe, pater optime, vitiſator Semela genitus Euie*, vt bene Voſſius legit. — *aliique ab origine reges*, h. priſci. Moleſtum eſt, quod cum Seruio ad Aboriginum nomen alludi volunt.

183—6. Haec veterem donariorum et ἀναθημάτων in templis ritum referre, facile intelli-

Captiui pendent currus, curuaeque ſecures,
Et criſtae capitum, et portarum ingentia clauſtra,
Spiculaque, clipeique ereptaque roſtra carinis.
Ipſe Quirinali lituo, paruaque ſedebat
Succinctus trabea, laeuaque ancile gerebat
Picus, equum domitor: quem capta cupidine coniunx
Aurea percuſſum virga, verſumque venenis
Fecit auem Circe, ſparſitque coloribus alas.

 Tali

185. *caſtra* Oudart. pro *clauſtra.* 186. *arreptaq.* Ven. 187. *parvaq.* vel *fuluaque* Zulich. Ceterum tranſpoſiti eſſe verſus hi quinque. 187 — 191. et ante vſ. 183. retrahendi videri poſſunt: vt regibus ſubiungatur vnus aliquis inſignior Picus. Potuit tamen Virgilius maluiſſe alterum. 188. *anchiſe* et *anchille* in Goth. ex *anchile*, vt alii ſcribunt, v. c. fragm. Vatic. *ferebat* Ven. 189. *equis d.* ſec. Rott. 190. *Aurea* ſc. *virga*, nota ſynaereſi. male Seruius iungi vult *aurea coniux.* 191. *fixit auem* Hugen. *Circae* tres Heinſ.

intelligitur. Similia loca congeſſit Cerda. Sed praeſtat Statii imitationem cognoſcere lib. VII Theb. 55 — 9. In eo, quod *roſtra* v. 186. ſubiicit, hiſtoriarum fides non eſt depoſcenda; nam nauales pugnas vix fecerunt Latini. Poſſint naues ληϛρικαὶ in littore oppreſſae intelligi; ſed in poeta haec ἀκρίβεια non deſideratur.

187 — 191. Inter ſigna veterum heroum Pici inprimis ſtatua conſpicua. Erat is e Latini maioribus; ac forte eius ſtatua non infrequens illa aetate occurrerat Virgilio (cf. Exc. V. ad h. lib.) Forte etiam regiam condidiſſe dictus erat: ſup. 171. *Laurentis regia Pici.* Priſca aliqua grauitas imagini ineſt; trabeatus eſt Picus, qui veterum regum erat habitus (cf. Plin. IX, 39 ſ. 63.) quo Romulum quoque conſpicuum narrant, (*trabeatum Quirinum* vocat Ouidius Met. XIV, 828 et al.) cum lituo (vt adeo augurali ſcientia clarum fuiſſe neceſſe ſit) et priſco armorum genere ancili. *ſuccinctus trabea et lituo*, nota forma, qua verbum binis adaptatur, cum de altero tantum proprie dicatur: lituo *inſtructus* ſaltem erat vel inſignis, conſpicuus cf. Burm. Indoctae ſunt Gellii V, 8. et inde repetitae a Macrob. VI, 8. argutiae de h. l. *Quirinalem lituum* ornate dixit, quo Romulus aliquando vſus eſt, inprimis in vrbe condenda. augurandi ſcientia ille excellebat. Bene Cerda laudat Plutarch.

in

Tali intus templo diuom patriaque Latinus
Sede ſedens Teucros ad ſeſe in tecta vocauit:
Atque haec ingreſſis placido prior edidit ore:
Dicite, Dardanidae, neque enim neſcimus et vrbem,
Et genus, auditique aduertitis aequore curſum,
Quid petitis? quae cauſſa rates, aut cuius egentes
Litus ad Auſonium tot per vada caerula vexit?
Siue errore viae, ſeu tempeſtatibus acti,
(Qualia multa mari nautae patiuntur in alto)
Fluminis intraſtis ripas, portuque ſedetis;
Ne fugite hoſpitium, neue ignorate Latinos
Saturni gentem, haud vinclo nec legibus aequam,
Sponte

192. *divum templo* Medic. Pier. *temploque deum* alii Pieriani. 194. *Atque hic* Doru. *ingreſſus* Ven. 196. *curſum* reuocauit Heinſ. ex libris. vulgo alii *curſus.* 198. *Litusque A.* Doru. *Litus et A.* Franc. *per tot* Ven. *per v. feruida* Moret. tert. ex v. 24. huius libri. *texit* Medic. a m. pr. 200. *Q. ſaepe* aliquot Pier. 201. *portusque* Franc. 202. *Nec f* Medic. 203. *aut v.* Doru. *et legibus* Comment. Cruqu. ad Horat. ap. Burm.

in Romulo p. 31. F. cf. Seru. *Picus equum domitor*: Homericum ἱππόδαμος. Eius mutationem in picum exponit Ouid. Met. XIV, 320 ſqq. cf. in Excurſu V. ad h. lib. *coniux* h. l. amans, vt et alibi vidimus Ecl. VIII, 18.

192 ſqq. Excepti h. l. legati in templo, ex more. v. Cerda; et ſic ſupra lib. I, 505 ſqq. Dido publica negotia exequebatur in templo.

195 — 211. Simplicitate et proprietate commendabilis oratio, vt altera Ilionei fide et probabilitate cum grauitate. *auditique aduertitis aequore curſum* eleganter pro noti eſtis. Sequentia v. 196 ſqq. iis ſimilia quae apud Homerum occurrunt Odyſſ. Γ, 71 ſqq. I, 252 ſqq. ſed λῃστρικῆς mentionem bene omiſit Maro pro ſuo aeuo. — 200. *qualia multa* ſic apud Homer. et alios οἷάτε πολλά. cf. Guell. — v. 201. ornate, pro, huc perueniſtis. *portum* ſimpl. de appulſus loco et ſtatione accipe. 202. 3. Dicta ſunt ſecundum hos verſſ. illa Ouidii Met. I, 89. de aurea aetate: *Aurea prima ſata eſt aetas, quae vindice nullo Sponte ſua, ſine lege, fidem rectumque colebat. Poena metusque aberant.* Itaque Latini iuſti nec neceſſitate vlla nec legibus, ſed *tenent ſe*, continent ſe, moderate et iuſte viuunt,

Sponte ſua veteriſque Dei ſe more tenentem.
Atque equidem memini (fama eſt obſcurior annis)
Auruncos ita ferre ſenes, his ortus vt agris
Dardanus Idaeas Phrygiae penetrarit ad vrbis,
Threiciamque Samum, quae nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Corythi Tyrrhena ab ſede profectum
Aurea nunc ſolio ſtellantis regia coeli
Accipit; et numero diuorum altaribus addit.
Dixerat.

204. *ſerentem* codd. apud Pier. Sed v. notam. 205. *eadem* alter Hamb. *idem* Menag. pr. Porro Heinſ. coni. *fama etſi.* quo carere poſſumus. cf. Burm. 206. *Aruncos* alii, quod Ge. Fabricius diuerſum populum prodere putabat. Perperam. *Auſonios* Vratiſl. a m. pr. *auricomos* codd. ap. Pier. ex librarii ſtupore, vt et *Autruncos* in Rom. *Auroncos* in al. *et argis* Goth. alter. 207. *penetrarit* Heinſ. recepit ex pr. Moret. et ex Pierii Rom. aliisque: alii, etiam fragm. Vatic. *penetrauit*. 208. *Samom* Medic. *Samon* alii. 209. *Hunc illum* pr. Hamb. *Corithi, Choriti, Chariti, Coriti* etiam hic aberrant librarii, vt ſup. III, 170. *Coriti Cyrena* Exc. Burm. 211. Vulgata ante Heinſium lectio erat: *numerum diuorum altaribus auget:* nec modo in ed. Ven. et Mediol. ſed in omnibus, quantum video, etiam antiquioribus. Eamque, quod mireris, tuentur codd. permulti, et ipſe Medic. eum fragm. Vatic. At *numerum d. a. addit* Rom. cum aliis Pier. et ex Heinſianis forte plures exhibebant. Heinſius tamen *numero d. a. addit* edidit, ſolius Gudiani auctori-

viuunt, ſponte ſua et more h. inſtitutis ac moribus a Saturno ſancitis. Ita *ſe tenent,* qui ſe coercent, intra fines, praeſcriptum, legem, morem ſubſiſtunt. — 205. longo tempore obſcurata eſt fama, vt a paucis ſenibus adhuc teneatur eius rei memoria. *Auruncos* dixit, tanquam communis cum Aboriginibus ſtirpis homines v. in Exc. IV, ad h. lib. De Dardani ex Tyrrhenia originibus v. ſup. Exc. VI. ad lib. III. vnde loci huius ſententia expeditu facilis eſt. Seruius, vel qui eum excerpſit, miſere omnia miſcet. *his agris*, paullo latius dictum; nam Dardanus ex Corytho ſeu Cortona Etruriae oriundus ferebatur. *vrbes Phrygiae* memorauit, h. e. loca ad incolendum idonea et a Teucro paſſim inhabitata, ſub Idam. nam proprie vrbes tum in regione ea nullae erant. — 210. 11. pro deo nunc colitur. *ſtellantis* ex ἀστερόεις οὐρανὸς, quod Homericum eſt. *accipit* pro accepit, ſed eſt pro habet, poetico more, et *addit* eum caelum

Dixerat. Et dicta Ilioneus ſic voce ſecutus:
Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra ſubegit hiems veſtris ſuccedere terris,
Nec ſidus regione viae lituſue fefellit:
Conſilio hanc omnes animiſque volentibus vrbem
Adferimur, pulſi regnis, quae maxuma quondam
Extremo veniens Sol adſpiciebat Olympo.
Ab Ioue principium generis: Ioue Dardana pubes
Gaudet auo. Rex ipſe Iouis de gente ſuprema
Troius Aeneas tua nos ad limina miſit.
Quanta per Idaeos ſaeuis effuſa Mycenis
Tempeſtas ierit campos; quibus actus vterque
Europae atque Aſiae fatis concurrerit orbis;

Audiit,

auctoritate; docte vtique, ſi quid video. Nihil tamen erat, quod in altera illa codicum auctoritate firmata lectione deſideraremus: *numerum diuorum altaribus addit*; h. et addit cum altaribus diuorum, numerum, h. numeri incrementum. 212. *dictum* Medic. a m. pr. *dicto* Gud. a m. pr. *locutus* ſec. Moret. 214. *ſuccumbere* ſec. Moret. *tectis* ante Heinſ. vulgg. edd. et codd. pars. 221. *nunc ad l.* pr. Moret. *ad lumina* Zulich. *mittit* pr. Hamb. cum fragm. Vatic. 224. *concurritur* Parrh. *concurreret* Rom.

caelum *numero diuorum altaribus*, h. per altaria, aris in eius honorem exſtructis; vel in altaribus, templis.

212 — 27. Ilioneus etiam lib. I, 521. ad Didonem verba facit. — 215. *ſidus* pro tempeſtate, *littus fefellit*, ignoratio littorum ac terrarum, *regione viae*, pro ſimplici, via et nauigatione inſtituenda ac regenda. Variauit verba verſus 199. *Siue errore viae ſeu tempeſtatibus acti.* Illud *regio viae* iam ante Virgilium frequentauit Lucretius lib. II, 249 *ſed nihil omnino recta regione viai declinare, quis eſt, qui poſſit cernere ſeſe?* item lib. I, 1040. Et ſup. Aen. II, 737. *et nota excedo regione viarum.* cf. Cerda. *adferimur* pro exiliore, accedimus. — In ſeqq. 216 ſqq. multum dignitatis ineſt et magnifica oratio, inprimis v. 222 ſqq. Troiano bello per tempeſtatem adumbrato; vnde v. 228. *diluuium* pro excidio et vaſtitate. Iouis f. Dardanus v. eundem Exc. VI. lib. III. *de gente ſuprema.* Ennianum laudatur ex Annal. V. *nomine Purrhus, vti memorant, de ſtirpe ſupremo*, de prima origine et ſtirpis exortu a Ioue. — *quibus fatis* pro ſucceſſu

Audiit, et si quem tellus extrema refuso
Summouet Oceano, et si quem extenta plagarum
Quatuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.
Diluuio ex illo tot vasta per aequora vecti
Dis sedem exiguam patriis litusque rogamus
Innocuum, et cunctis vndamque auramque patentem.
Non erimus regno indecores: nec vestra feretur
Fama leuis, tantiue abolescet gratia facti:
Nec Troiam Ausonios gremio excepisse pigebit.
Fata per Aeneae iuro, dextramque potentem,

Siue

225. *si quam* Rom. 226. *exemta* Menag. pr. *extrema* Ven. 228. Distinguere alios post *Diluuio ex illo*, vt cum antecedd. iungatur, narrat Seruius. 230. *auramque vndamque* Sprot. 231. *nostra* Oudart. *fatetur* Ven. 232. *tantique* pars scriptt. et edd. *abolescit* duo Mentel. et a p. m. Reg. *obolescet* Goth. sec. *dolescet* Goth. tert. *aboleuit* Hugen. Heinsius malebat, *abolebit*. At poeta docte posuit antiquum verbum, quod et in Lucretio occurrit V, 732. 233. *Ausonio* Franc. vitiose. *accepisse* pr. Hamb. Doru. et Leid. *pigebat* alter Mentel. a m. pr. librarii lapsu; sed Heinsius commodiorem lectionem in eo inueniebat, vt ad Dardani in Phrygiam aduentum referretur. Argute magis quam vere.

cessu rerum et euentu fatali; et *acti* h. l. est, vexati, calamitatibus afflicti. 225. 6. 7. ornate, pro omnibus gentibus. *si quem summouet — dirimit*, simpl. de habitatione in loco longinquo et remoto. Recte Cerda: id est, si quis procul habitat; idem *refusum Oceanum*, qui de aestu et recessu maris proprie dicitur, bene accepit simpliciter esse diffusum late et extentum. Sunt enim *tellus extrema refuso Oceano*, fines terrarum, quos ambit Oceanus, qui etiam Homero ἀψόῤῥοος Ὠκεανός Il. Σ, 399 et al. quatenus amnis instar terrarum orbem includit. — *plaga solis iniqui*, zona torrida, nimis magno, infesto solis aestu, *extenta*, propter camporum arenas, *in medio quatuor plagarum.*

228. 9. 30 sqq. Magna suauitas in extenuatione eius, quod petunt, (pia et verecunda petitio, bene ait Seruius) tum in sui commendatione modesta ac graui. *Dis patriis* ex religione Penatium praeclare facit initium ad mouendos animos. *feretur* pro tenui voc. *erit*. *Troiam*, magna cum vi, pro Troianis. vt toties *Troiam*, *Ilium*, *in Italiam inferri*.

Siue fide, seu quis bello est expertus et armis;
Multi nos populi, multae (ne temne, quod vltro
Praeferimus manibus vittas ac verba precantia)
Et petiere sibi et voluere adiungere gentes.
Sed nos fata deum vestras exquirere terras
Imperiis egere suis. Hinc Dardanus ortus
Huc repetit, iussisque ingentibus vrguet Apollo
Tyrrhe-

235. *siue quis b. expertus et armis* Medic. Pierii. *fidem* duo Burm. et vnus, *in armis*. 236. *et multae* Parrh. 237. *Proferimus* aliquot Pier. et duo Heins. sed *praeferre* est proprium in hac re. cf. Burm. *et verba*, multi; tandem *ac verba precantia* haud dubie vera lectio restituta post Pier. ab Heinsio e Mediceo aliisque, etiam Ed. Ald. Mediol. varie interpolata in libris; vulgo *et verba precantum*, quod etiam Rom. exhibet, *precantis* Bigot. *vittasque precantia verba* in litura fragm. Vatic. cum aliis Pier. et Heins. *vittasque precantia regno* Ven. *manibus ac verba p. victas* Ed. Ven. 239. *Et nos* Dorv. 240. *I. cogere* aliquot Pier. forte pro *coegere*. 241. Salebrosa oratio meo quidem iudicio: *Hinc Dardanus ortus Huc repetit, iussusque i. — Numici*; ad quam tamen neminem offendisse video, ne ad interpretationem quidem: de qua notam vide. *Huc* iam in Venetis Ald. aliisque vetustioribus expressum video; et sic Medic. fragm. Vatic. nec aliunde varietas notata, nisi quod Rom. *Hunc repetet, iussisque — Tyrrhenum et Tybrin et f. v. f. N.* Menagii autem pr. *Hunc repeti iussis ing.* (Abest *que* etiam in sec.

ferri vidimus. In v. 235. nimis argute Ge. Fabricius Ciceronis locum VII. ad Diu. 5. expressum volebat: *Totum hominem tibi trado, de manu vt aiunt in manum tuam istam* (ad Caesarem scripta epistola) *et victoria et fide praestantem*. 237. Laudant omnes notum illud ex Il. A 14 Στέμματ' ἔχων ἐν χερσί. De re cf. sup. v. 154. — 240. *imperia deorum* sunt monita, vt iam alibi vidimus, vt mox *iussa*. *Huc repetit* ad Dardanum referunt Intpp. post Turnebum: in hanc nos terram, vnde orti sumus, reuocat Dardanus et quasi vindicat. neque aliter Donatus. Atqui hoc durum est, si quid video, ne dicam putidum. multo deterior Seruii ratio, vt Dardanus nunc Aeneas sit. Saltem Apollo is esse debet, qui *repetit* Troianos *huc*, in hanc terram retrahit, reuocat, Italiam repetere iubet, et vrget ad Tiberim, h. retrahit, adire iubet; adeoque interpungendum: *Hinc Dardanus ortus; Huc repetit iussisque i. vrguet A.* Sed v. VI. *Numicium*

Tyrrhenum ad Thybrim, et fontis vada ſacra Numici.
Dat tibi praeterea Fortunae parua prioris
Munera, reliquias Troia ex ardente receptas.
Hoc pater Anchiſes auro libabat ad aras:
Hoc Priami geſtamen erat, quum iura vocatis
More daret populis; ſceptrumque, ſacerque tiaras,
Iliadumque

ſec. Moret. et ſec. Rottend.) *Hinc r.* Ven. *Hic* Seru. Dan. ad IV, 259. Sed in his vocibus *hinc, hunc, hic, nunc, huc,* ſemper magna eſſe ſolet varietas ex ſcribendi compendio. 242. *Timici* et *Thymici* codd. apud Burm. 243. *Dat* ſc. Aeneas, et ſic vulgo explicatur. Sic oratio ad v. 221. retrahitur: *Troius Aeneas tua nos ad limina miſit — Dat tibi p.* Quod tamen ſatis durum eſſe quis non videt; inprimis cum orationis curſus ad Apollinem hoc referat, v. 241. ſenſu tamen repugnante. Videtur poeta, quae media ſunt, ſecundis curis elaboraſſe, neque iis cetera ſatis accommodaſſe. 245. *Huc* tert. Rott. *ad auras* Menag. pr. et ſec. Goth. 247. Paullo calidior quis coniectare poſſit: *Hoc Priami geſtamen erat — ſceptrum; Aſſaracique tiaras;* vel *Aſſaraci ecce tiaras.* cf. notam.

cium a fonte iterum (v. ad 150) deſignat, vt poeta, et quoniam Lauinium vrbs ad eum locum condenda eſt. Ponit porro, vt poeta, fluuium ad deſignandam terram. Nota ratio; ſed in Numicii, tanquam ſacri fluminis, notione religio aliqua ineſt. Obſeruata res in Excurſu II. ad h. lib.

243—9. *Dat* quis? v. VL. Dona commendat iterum a perſonis, quod alibi vidimus poetam decere. cf. I, 647 ſqq. —245. craterem vel pateram deſignat. Virtutem habet oratio, quod tanquam dramatice res repraeſentatur, non facta narratur. *Hoc Priami geſtamen erat:* cum his verbis ſceptrum tradere putandus eſt, quod proprie inter geſtamina eſt; nam Seruium diadema interpretantem quis audiat? mox tamen adiunxit alia, quae proprie geſtari non dicuntur, ſed ornant tamen, *tiaram* et *veſtes* pictas. Summam ſubtilitatem in his ſequi poeta noluit. *iura d.* v. ſup. I, 507. Ius dicere praecipuum munus veterum regum fuiſſe notum eſt; itaque ab hoc munere eorum dignitas declarari ſolet. Sedent autem ius dicturi cum ſceptro. Ad hoc illuſtrandum Guellius laudauit Apollon. (IV, 1177.) et Pindarum (Pyth. IV, 270 ſqq.) ſed res ex Homero ſatis obuia. *tiaras* improprie, nempe Phrygum pileus, quem aliis locis *mitram* dixit v. ſup. IV, 216. ibi v. cf. inf. IX, 616. *ſacer* tantum

ad

Iliadumque labor veſtes.
Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
Obtutu tenet ora, ſoloque inmobilis haeret,
Intentos voluens oculos. Nec purpura regem
Picta mouet, nec ſceptra mouent Priameia tantum,
Quantum in connubio natae thalamoque moratur:
Et veteris Fauni voluit ſub pectore ſortem.
Hunc illum fatis externa ab ſede profectum
Portendi generum, paribusque in regna vocari
Auſpiciis; huic progeniem virtute futuram
Egregiam, et totum quae viribus occupet orbem.
Tandem laetus ait: DI noſtra incepta ſecundent,
Auguriumque ſuum. Dabitur, Troiane, quod optas.
Munera nec ſperno. Non vobis, rege Latino,
Diui-

248. *veſtis* aliquot Burm. 250. *obtuitu* Franc. et Ven. 253. *in* deeſt Zulich. *in connubia* Ven. 254. *voluens* a pr. m. fragm. Vatic. et aliquot Pier. vt ad *ait* continuetur oratio. *voluit Fauni* pr. Moret. 255. *Hinc i.* Parrh. et fragm. Vatic. *ab ſ.* Heinſ. cum potioribus. Alii *a ſede. prouectum* aliquot Pier. 256. *generos* e Seruio memorat Burm. *que* abeſt aliquot Heinſ. 257. *Ominibus* Oudart. a m. ſec. ſed v. IV, 102. *huic p.* Heinſ. e Medic. et aliis. vulgo *hinc p.* Goth. tert. *hunc.* 258. *et* omittunt multi apud Heinſ. et Burm. *qui v.* fragm. Vatic. a pr. m. 259. *victus ait* Menag. *dî veſtra* duo Burm. 260. *Auſpiciumq.* Menag. pr. 261. *nec vobis* Parrh.

ad venerationem Priami valere videtur, vt auguſtum ſignificet ornatum. *Veſtes* autem ſunt *Phrygiae* vulgo dictae, a Troianis mulieribus acu pictae, ἔργα γυναικῶν. Mox eadem *purpura picta.*

249—258. In primo verſu Il. Γ, 217. de Vlyſſe verba faciente expreſſum eſſe volunt; nimis docte. Communis is eſt oris habitus eorum, qui ſtant vel ſedent cogitabundi. Ita inf. v. 291. cf. ſup. I, 226. 8. *Fauni ſortem* ſup. v. 95 ſqq. — *paribus auſpiciis*, communicato regno. vide inf. XII, 190. I. Sic IV, 102. *Communem hunc ergo populum paribusque regamus Auſpiciis* 258. *quae viribus* h. fortitudine et virtute bellica. aut pro imperio, vt ſit βίηφιν Homericum.

259—67. *augurium ſuum* h. ſortem, Fauni oraculum. — *M. nec ſperno*, lubens accipio, v. Cerda et Burm.
—*vber*

Diuitis vber agri Troiaeue opulentia deerit.
Ipſe modo Aeneas, noſtri ſi tanta cupido eſt,
Si iungi hoſpitio properat, ſociuſue vocari,
Adueniat; voltus neue exhorreſcat amicos.
Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyranni.
Vos contra regi mea nunc mandata referte.
Eſt mihi nata, viro gentis quam iungere noſtrae,
Non patrio ex adyto ſortes, non plurima caelo
Monſtra ſinunt: generos externis adfore ab oris,
Hoc Latio reſtare canunt, qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant. Hunc illum poſcere fata
Et reor, et, ſi quid veri mens augurat, opto.
Haec effatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant ter centum nitidi in praeſepibus altis.
Omnibus extemplo Teucris iubet ordine duci

Inſtratos

262. *Troiaeque* tres Burm. 263. *eſt* deeſt alteri Voſſ. 264. *adiungi h. properet* Oudart. *ſociusque* alii. *ſociisq. ſociuſue* duo aberrant ap. Burm. 265. *abhorreſcat* Witt. 266. *Par* Ven. 268. *noſtrae q. i. gentis* Menag. pr. *qua* Rom. 269. *patriae* tres Burm. *nec* Goth. ſec. 270. *ſinant* Leid. a m. pr. *e. nam affore* Ven. *e. nam fore* Parrh. *g. e. affore regnis Hic Latio* Menag. pr. 272. *ferent* duo Burm. *expoſcere* Oudart. 273. *verum* Sprot. 274. *eligat* alter Hamb. 275. *tricentum, trecentum* in Gothanis, vt ſolent infimi aeui librarii ſcribere. 276. *Omnes ext.* Catroeus edidit. v. Burm.

— *vber agri* v. ſup. II. Ge. 234. 185 et al. — 266. *pacis*, foederis, et *tyranni* regis, vtrumque docte dixit, vt poeta.

268 — 73. Heroicae vitae mores ita ferre, vt virorum fortium nuptias orent aut filiae aut patres, iam Seruius notauit. Exemplum illuſtre Alcinoi Odyſſ. H, 311 ſqq. — *plurima caelo monſtra*, oſtenta diuinitus miſſa. 270. *Hoc Latio reſtare*, Latinos manere hanc fortunam, vt gener filiae meae aduena ſit. — 273. *Et reor, et opto, ſi quid veri mens augurat.* In hoc contextu *opto* nihil aliud eſſe poteſt, quam, eligo, amplector, generum probo. Recte Pompon. Sab. Hoc, inquit, volebat, quia haec erat ſors.

275 — 85. *ordine*, deinceps, omnibus et ſingulis. nihil amplius. cf. v. 139. *oſtro*

pictisque

Inſtratos oſtro alipedes pictisque tapetis.
Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent.
Tecti auro, fuluum mandunt ſub dentibus aurum.
Abſenti Aeneae currum geminosque iugalis,
Semine ab aetherio, ſpirantis naribus ignem,
Illorum de gente, patri quos daedala Circe
Subpoſita de matre nothos furata creauit.
Talibus Aeneadae donis dictisque Latini
Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.
Ecce autem Inachiis ſeſe referebat ab Argis

Saeua

277. *inſtructos* Ven. et plerique Pier. ſollemni permutatione. 279. *Strati a.* Ven. et Parrh. 280. *Aeneae abſenti* Goth. ſec. 281. *flagrantis* fragm. Vatic. 282. *Circae* idem fragm. et duo Burm. etiam hic, vt alibi. v. ſup. 191. Comment. Cruqu. ad Horat. I. Sat. 6, 77. ſic laudat: *quos illi d. C. S. de m. ſatos furata creauit.* 284. *Aeneades* Rom. *laeti d. d.* Doru. *dictis donisque* Seru. 286. *ab agris* Goth. pr.

pictisque tapetis h. veſtibus ſtragulis purpureis auro intextis vel acu *pictis*: vnde mox, *tecti auro*. *Monilia* non tam ex vnionibus ac gemmis, quam omnino torques aurei vel phalerae intelligendae. Neque orientis faſtum in hoc adoptaſſe putandus eſt poeta; verius ex antiquae Italiae vel Etruriae luxu rem petiit. Nam monilium et torquium omnino inter Etruſcos frequentiſſimum vſum fuiſſe docent Etruſca monumenta. Mox *aurum ſub dentibus* quis non videt eſſe frena. — 280 ſqq. Aeneae mittit equos, quorum genus adumbratum eſt ex Il. Ε, 265 ſqq. vbi equis a Ioue Troi donatis Anchiſes ſubmiſerat equas; nunc Circe, ingenioſa Solis filia, cui in fabulis Italicis proprius aliquis locus eſt (v. in Excurſu I. ad h. lib.) vni equorum patris ſubmiſit mortalem equam, hinc *nothos furata creauit*, hoc eſt, furtim ſuſcepit progeniem. Nihil autem in poetarum fabulis nobilius eſt Solis equis.

286 ſqq. Noua περιπέτεια et rerum conuerſio inexſpectata, cum iam ad euentum perducta viderentur Troianorum fata. Iterum Iunonis odio et ira vtitur, etſi in toto loco ante oculos fuit Neptunus Odyſſ. Ε, 282 ſqq. Fatendum quoque multum ſimilitudinis huic Iunonis orationi eſſe cum illa lib. I, 36 ſqq. A Pachyno vſque Siciliae promontorio proſpicit Latium; ſcilicet ſupra

illa

Saeua Iouis coniunx, aurasque inuecta tenebat:
Et laetum Aeneam classemque ex aethere longo
Dardaniam Siculo prospexit ab vsque Pachyno.
Moliri iam tecta videt, iam fidere terrae:
Deseruisse rates. Stetit acri fixa dolore.
Tum quassans caput, haec effundit pectore dicta:
Heu stirpem inuisam, et fatis contraria nostris
Fata Phrygum! num Sigeis occumbere campis,

287. *que* abest Menag. pr. *inuicta* Mentel. pr. *curasque inuenta* Franc. 288. *longo* Heins. ex Mediceo recepit; accedit Hugen. Ex Romano nihil notatum est. At ceteri omnes cum fragm. Vatic. et edd. *longe*. 289. *adusque* Rom. *Pahyno*, *Pachino*, *Pachinno*, *Pachynno* aberratur. 290. *sidere terrae* plerique Pier. et Menag. alt. ac Moret. pro diu. lect. antique. sed *fidere terrae* ex poetae vsu et Arusiani Messii auctoritate defenditur ab Heinsio. 292. *Dum q.* alter Hamb. *essundit* Heins. e melioribus. alii *effudit*. 293. *factis* coni. Waddel. temere. 294. *non* tres Heins. et mox iidem cum aliis, etiam Goth. tert. *non capti*. Ita cum indignatione efferenda haec erunt. — *succumbere* Mentel. pr. et Menag. alter. — *o. terris* Goth. sec.

illa loca in aeris regione inuecta, non monti insistens. Iter autem facere putanda Argis versus Carthaginem. Permutant enim dii loca, quae amant. Paullo difficilior prospectus Neptuni videtur apud Homerum l. c. qui ex Solymis montibus Pisidiae Vlyssem versus Phaeacum insulam nauigantem conspicit. Putabam aliquando Elymos Siciliae cum monte Eryce sub Solymis latere; vnde prospectus in mare Ionium probabilius fingi poterat. Reditus quoque Vlyssis ab Aethiopibus probabilior per Siciliae extremas oras, et Solymos cum Elymis confundi alibi quoque memini. mox

v. 291. *fixa dolore*, transfixa, iungendum puto, ex Homerico: ὀδύνῃσι πεπαρμένος. vt vulgo *dolor infixus animo* dicitur. Ceterum in his deorum iratorum tacitis cogitationibus valde sibi placent Maronis exemplo ceteri poetae. Sic Ouidius v. c. Met. IV, 422 sqq.

293 sqq. Nolim poetae nimis argutam dictionem defendendam suscipere; multo minus ea placet in dea irata. Ferrem illud: *fata contraria fatis nostris* h. ei, quod fatale est a me constitui ex animi voluntate et nouari in Troianorum fortunis posse. cf. inf. IX, 133. 6. 7. sed, quod sequitur, *num occumbere, num capti potuere*

Num capti potuere capi? num incenſa cremauit
Troia viros? medias acies, mediosque per ignes
Inuenere viam; at, credo, mea numina tandem
Feſſa iacent, odiis aut exſaturata quieui.
Quin etiam patria excuſſos infeſta per vndas
Auſa ſequi, et profugis toto me obponere ponto.
Abſumtae in Teucros vires coelique marisque.
Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vaſta Charybdis
Profuit? optato conduntur Thybridis alueo,
Securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem
Inmanem

295. *nunc c.* Medic. et Mentel. pr. *nunc* et *non* etiam mox pro *num* nonnulli apud Burm. *aut incenſa* Bigot. *creauit* Exc. Burm. *cremarat* Leid. 297. *an credo* malebat Ge. Fabric. minus bene. *ac* duo Burm. *mea munera* Menag. alter. 298. *haud* Cariſ. Inſt. Grammat. lib. I. et edd. vetuſtiores Macrobii. *haut* etiam bini Goth. *haud e. quierunt* Parrh. *F. i. odiis, aut* diſtinguitur in Vratisl. *exſatiata* Oblongus Pierii. Omnia perperam. Quam piget, talia exſcribere! 300. *me* abeſt alteri Hamb. *me toto* duo Burm. *exponere* aliquot Pier. cum Menag. pr. 301. *aſſumtae* Goth. ſec. 302. *Syrtis* aliquot ap. Burm. *aut v.* Leid. *quid dira Ch.* aliquot Pier. 303. *potiuntur* Ven. ex interpretatione. Vide lib. V, 243. *portu ſe condidit alto.* 304. *prendere* Leid.

potuere capi, num incenſa cremauit Troia viros? luxuriantis ſunt ingenii; etſi reprehenſio hactenus retractanda eſt, quod veritas tamen ſua ſententiae ſubeſt. Exemplis alii, vt Cerda, defenſionem parant, primo loco Ennii, quem expreſſit Maro, vt iam Macrob. VI, 1. monuit: *Quae neque Dardaneis campeis potuere perire, Nec, cum capta, capi; nec, cum combuſta, cremari.* Sed in ceteris, ſi recte Virgilium noui, tragicorum, inprimis Euripidis, rhetoricos ſpiritus aemulatus eſt.

297—303. At forte taedio victa vel odiis expletis a perſequendis Troianis deſtitiſſe videri poſſum. Immo vero etiam a patria digreſſos omnibus modis vexaui (299. 300. 1.) Cuncta tamen, quae tentaui, nihil profuerunt; Italiam nihilominus tenent. (302. 3. 4.) Nunc orationem, moneo, poeticam excutias.

304—9. cf. lib. I, 39—49. non ſatis variata re. Vide paullo ante ad v. 286. vtroque loco ad maiores iras ſe exacuit Iuno exemplis aliorum deorum, qui idem felicius auſi ſint, propoſitis. De Lapithis obſcurior eſt fabula, expoſita tamen h. l. a Seruio; cf. Lactat. ad Stat. Theb. II, 563. verbo: Mars in Piri-

Inmanem Lapithum valuit: concessit in iras
Ipse deum antiquam genitor Calydona Dianae:
Quod scelus aut Lapithas tantum, aut Calydona merentem?

305. *Laphytum* scribunt Goth. *potuit* Bigot. et Schol. Statii *in iram* Franc. *in aras* vulgg. edd. Macrob. IV. Sat. 2. 306. *antiquas* Parrh. scil. *iras.* 307. Lectionem hanc Heinsius e Mediceo a m. sec. repetiit, sed eo ducentibus aliis pr. Hamb. Menag. sec. Moret. sec. et pro var. lect. Moret. tert. item Prisciano ap. Heins. in quibus: *Lapithas t. et Calydona merentem.* Ea lectio cum paullo doctior esset, miras librariorum aberrationes peperit. Scilicet vulgari dicendi modo subiiciendum erat: *Quod autem tantum scelus commiserant Lapithae vel Calydon, quo tantam poenam mererent?* Hic primum exquisitiorem rationem adhibuit, a Graecis ductam. *scelus merere,* pro, per scelus, scelere, merere poenam. Nec aliter sup. II, 229. *scelus expendisse merentem,* pro, poenas expendere merendo propter scelus. Porro inuersiones amans poeta, pro, *Quod autem* (per) *scelus aut Lapithae aut Calydon tantum meruerunt?* vsus est forma Atticis frequentissima, qua antecedenti structurae accommodatur illa, quae sequitur: concessit Iupiter in iram *Calydona:* (per) quod scelus aut L. aut Calydona *merentem?* sc. id concessit, vt recte Pierius supplet; non, perdidit, vel, vidisti, vt Pomponius, qui ceteroqui eandem lectionem interpretatur, quam Aproniani esse non dubito, qui Mediceum correxit. Iam varietatem videamus. Vulgo lectum et editum: *aut Lapithis tantum aut Calydone merente,* quod Seruius defendit, et per se ferri poterat; sed ab interpolatore illud esse ex reliqua diuersitate intelligas, nam passim: *Lapithis t. a. Calydona merentem* legitur, etiam in fragm. Vatic. et sic Priscianus, qui plures lectiones affert, et Seruius in nonnullis libris inuenerant. In Medic. a pr. m. nec non in pr. Hamb. pro var. lect. *Lapithis t. a. Calydone merentes.* Tum Montalb. *Calydone merentem.* Gud. cum aliis, *Calydone merente.* Edd. Ven. et Mediol. *Lapithis tantum aut Calydona merente.* Doruill. et Witt. *Lapithas tantum Calidone merente.* Romanus cum Gothanis: *Lapithis t. a. Calydone merentem.* Heinsius coni. *Quod scelus aut Lapithis tantum aut Calydoni merenti?* ingenioso lusu.

Pirithoi sacris inter ceteros deos solus praeteritus in Lapithas exarsit et furorem immisit, quo illi cum Centauris infestis armis concurrerunt. Similis sed magis nota est fabula de Dianae ira, cum Oeneus ea sola omissa ceteris diis omnibus primitias sacrificasset; hinc immissus aper Calydonius. Locus classicus Il. I, 529 sqq. Nostri Maronis vestigiis institit Statius VII. Theb. 203. 4. 5. *concessit in iras,* ad poenam et vindictam. De v. 307. v. VI.

Aſt ego magna Iouis coniunx nil linquere inauſum
Quae potui infelix, quae memet in omnia verti,
Vincor ab Aenea. Quod ſi mea numina non ſunt
Magna ſatis; dubitem haud equidem implorare quod vſquam eſt.
Flectere ſi nequeo Superos, Acheronta mouebo.
Non dabitur regnis, eſto, prohibere Latinis,
Atque inmota manet fatis Lauinia coniunx:
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus;
At licet amborum populos exſcindere regum.
Hac gener atque ſocer coëant mercede ſuorum.
Sanguine Troiano et Rutulo dotabere, virgo:

Et

308. *nil vergere* Menag. pr. 309. *Quod p.* idem. 310. *Vincar* Medic. a m. pr. 311. *aut eq.* Mentel. pr. et pr. Goth. *explorare* Voſſ. Hugen. pr. Hamb. *eſt* a multis abeſt. 313. *eſto regnis* duo Burm. cum Medic. Pier. 315. *Attrahere* Doruill. *Haec trahere* Lutat. ad Stat. apud Burmannum, qui *trahere* abſolute dici docet; de quo quis dubitet? tamen vel ſic intelligendum, *trahere res, negotium* et ſimilia, h. protrahere. 316. *Ac* duo Burm. *excindere, excidere, excedere* aberrant librarii et hic, vt alibi. 317. *At g.* Medic. *Hac gener inde ſocer* Bigot. vtrumque eleganter. *ſocer atque gener* Goth. pr. *coiant* Mentel. pr. Burm. coni. *Hac g. — mercede duorum ſanguine, T.* cui bono? non dicam.
318. *At B.* Leid.

308 — 319. *quae potui*, h. ſuſtinui, ſemel in eum locum me demiſi, vt omnia auderem. Haerent Intpp. ſed *poſſe* et alibi obuium hoc ſenſu. Supra v. 300 idem, *Auſa ſ.* Nec male tamen cum Cantero *potui linquere* meram periphraſin dixeris ſimplicis formae: *quae liqui.* — v. 312. ex Aeſchyli Supplic. 160. 68. petitum voluit poſt Guellium Abreſch. V. Cl. lib. III. Animaduerſſ. in Aeſchyl. p. 145. Certe ſententiae ſimilitudo quaedam occurrit. Etſi diſplicet forte animi impotentia in dea ad tam humilia conſilia progreſſa, in verbis tamen multum virium et δεινότητος, inprimis v. 317. 8. 9. eſt. — *inmota manet fatis coniux*, exquiſitius pro manent immota fata de Lauinia ab Aenea coniuge ducenda vt lib. I, 257 *manent immota tuorum Fata tibi.* — 317. *merces* pro malo et pernicie, etiam alibi frequentatum. cf. Cerda. *coeant* eſt coniungantur foedere et matrimonio Aeneae et Lauiniae. male Cerda aliter. In v. 318. Euripidem expreſſum putant

Et Bellona manet te pronuba. Nec face tantum
Cisseis praegnans ignis enixa iugalis:
Quin idem Veneri partus suus, et Paris alter,
Funestaeque iterum recidiua in Pergama taedae.
Haec vbi dicta dedit, terras horrenda petiuit:

319. *praegnas* scribunt Gud. Medic. et alii, hic et alibi. *Praegnans Cisseis* Lutat. ap. Burm. 322. *recidiuae* videtur Seruius legisse.

putant Hippol. 550. Est saltem similitudo aliqua. *Bellona pronuba.* Grauiter dictum, si e Iunonis persona proferri memineris. nam proprie *Iuno pronuba* est. v. c. sup. IV, 166.

319—322. Docta et cum arte elaborata oratio. Non tantummodo Hecuba, Cissei f. (cf. Seru. ad v. 320.) *praegnans face*, cum facem vtero gerere somniaret, (cf. inf. X, 704. 5. et versus ap. Cic. de Diu. I, 21.) *enixa est ignes iugales*, coniugales, peperit matrimonio filium, qui Asiae incendium erat futurus; verum simili modo facem edidisse partu credenda erit Venus; similis ignis erit Veneri filius suus, Aeneas (exquisitius: *quin idem Veneri partus suus*) et erit ille *alter Paris*, et erunt *iterum funestae taedae in Pergama recidiua*, h. e. noua haec Troia, seu restituta Troianorum fortuna, iterum experietur tanquam alterum Iliacum excidium. *recidiua P.* cf. ad IV, 344. Multum tragici spiritus huic loco inest. Versus 318 sententiam similibus Tragicorum locis illustrat Guelfius.

323 sqq. Sequitur locus de Alecto, Furiarum vna, ex inferis excitata a Iunone, et Amatae, Latini vxori, mox Latinis quoque matribus familias, tum Turno, Teucris quoque et Aboriginibus immissa, egregie quidem ille tractatus et ornatus, Iuuenalis quoque iudicio (v. T. I. proleg. p. CXXIII. col. 2.). commendatus; in quo tamen inuenti subtilitatem vel sollertiam non adeo magnam video. Excogitatu certe facillimum videtur, odiis et inimicitiis ex ipsa re natis, Furiis hoc negotium dare, vt tumultus et bellum excitetur. Poetae tamen ea in hoc contigit felicitas, quod non in allegoricis personis ipsi fuit acquiescendum. Sunt enim Furiae ex poetica ac mythica doctrina verae Deae apud inferos collocatae, vt supra vidimus VI, 280. immissae Oresti et Herculi. Λύσσαν Herculi ab ipsa Iunone vt h. l. immissam in scenam protulit Euripides Herc. fur. 822 sqq. Ceterum

Luctificam Alecto Dirarum ab sede sororum
Infernisque ciet tenebris: cui tristia bella,
Iraeque, insidiaeque, et crimina noxia cordi.

Odit

324. *Lethificam A. et D.* Parrh. *Luctiferam* pr. Hamb. *Allecto* Medic. et ceteri omnes Heinsiani. Sic et Rom. cum fragm. Vatic. Haud dubie recte, Graecorum poetarum exemplo, qui ita primam per se breuem producunt. — In fine *dearum* Caril. et alii codd. Mediceus quoque a m. pr. cum fragm. Vatic. minus quidem eleganter. *Sorores* tamen versu hinc tertio iterum memorantur; et inf. 454. *dirarum ab sede sororum* recurrit. Solet autem poeta talia diuersis locis variare.

Ceterum inuento hoc etsi per se exili et ieiuno certatim vsi sunt poetae sequiores, Sic Ouid. IV. Met. 422 sqq. (quo comparato Virgilii sapientiam intelligas. nam hic rerum summam persequi contentus *terras*, inquit, *petiuit* et *ciet*; at apud illum ipsa Iuno descendit ad inferos et euocat Furias, vt Athamantem in furorem coniiciant) Statius I Theb. 88 sqq. Silius II, 526 sqq. Nonnum lib. XXXI. Claudian. in Rufin. I, 25 sqq: excitat Cerda. Partem loci in Laii vmbram transtulit Statius Theb. II, 94 sqq. Semina prima rei sunt apud Homer. Il. I, 565. 7. 8. in ceteris Eris Homerica exemplo esse potuit.

323—9. *horrenda*, vt, *saeva*, pro irata. 327. 8. Habes similia Aeschyli verba Eumen. 69 70. vbi post alia tandem de Furiis: Μισήματ' ἀνδρῶν καὶ θεῶν 'Ολυμπίων. cf. ibid. v. 190 ad 7 et 414. 5. Sed Maro Alecto ad Martis Homerici exemplum adumbrasse videtur. Il. E, 890 sq. Ἔχθιστος δέ μοι ἐσσὶ θεῶν, οἳ Ὄλυμπον ἔχουσιν· Αἰεὶ γάρ τοι ἔρις τε φίλη, πόλεμοί τε μάχαι τε. etsi rem variauit feliciter. Quid enim Furiae faciem horribilem et abominandam grauius declarare possit, quam, ipsi patri ipsisque sororibus eam detestabilem haberi. Sed et locum in Ennio fuisse coniectare licet, huic non dissimilem, vnde fragmentum a Probo et a Varrone seruatum est: (Enn. Fragm. p. 120 sq.) *Corpore Tartarino* (horrendo, terribili, vt Festus interpretatur) *prognata paluda* (paludata; etsi Probi lectio *palude* praestare videtur) *virago*. Pergit, ei par nihil esse in tota rerum natura. Imitationem Spenceri non indoctam notavit Vptonus (Fairy Queen Cant. VII. X. p. 644.) aliam Lucani vide lib. X, 645 sqq. — *tot sese vertit in ora*, ad declarationem τοῦ *monstrum* pertinere putandum. Nec vultus mutationes, pro vario mentis habitu ac sensu; nam id

nimis

Odit et ipse pater Pluton, odere sorores
Tartareae monstrum: tot sese vertit in ora,
Tam saeuae facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Iuno his acuit verbis, ac talia fatur:
Hunc mihi da proprium, virgo sata Nocte, laborem,
Hanc operam, ne noster honos, infractaue cedat
Fama loco: neu connubiis ambire Latinum

C 5 Aeneadae

328. Merula ad Ennium substituere volebat Ennianum: *Tartarinae*: male. cf. Burm. 329. *Quam s.* Voss. pr. *tot s.* aliquot Burm. *p. ora c.* plerique Pier. item Sprot. et Goth. sec. Placebat Heinsio, nescio quare, cum *ora* ex superiore versu adhuc auri insideat. *Pollulat* et *colobris* scribit Rom. et alii, ex pronuntiatione seculi sui. 330. *his a. dictis* aliquot Pier. Sprot. Ed. Ven. Goth. sec. 331. *Nunc* duo Heins. *laborum* Rom. quod durum foret: *hunc laborum*. 333. *non c.* Ven.

nimis tenue foret; nec in varias species et figuras mutatum os velim intelligere; nam id Furiis non praecipua aliqua ratione sollenne est; etsi nouas formas assumere Furias dubitari nequit; quod in h. l. quoque Alecto facit inf. v. 415 vbi Turnum adit, *in vultus sese transformat aniles etc. Fit Chalybe.* Et similem formae mutationem videbis ap. Claudian. in Ruf. I, 134 etc. et Silium II, 553 sq. Sed *in tot ora*, int. tot horrendos vultus, vt bene Pompon. exponit, ex eo, quod subiicitur, *Tam dirae facies*. Saepe enim sic epitheta ex seqq. retrahenda sunt ad priora. Solent scilicet Erinnyes varias oris species et vultus ad terrendum idoneos sumere, vt inf. v. 447 cum Turnus obtemperare nollet. In hunc sensum αἰολομόρφους eas dici arbitror apud Orpheum H. LXVIII, 8. Nec diuersum est, quod Ge. III, 553. Tisiphone — *Inque dies auidum surgens caput altius effert.* —— *Pluton pater.* Sensit cum Orpheo eod. l. Ἀΐδου χθόνιαι, φοβεραὶ κόραι.

330 — 340. *acuit*, cum dilectu, pro alloquitur, hortatur. *virgo sata Nocte* cf. VI, 250. Eumenides ἀεὶ παρθένους esse nota res. cf. h. l. Guell. *hunc mihi da proprium.* pro vulgari: singulare hoc mihi praesta, mea gratia suscipe. Male Seru. aliter. *infracta cedat loco*, cumulate pro infringatur, labefactetur, conuellatur; hocque vulgarius diceres, vincatur. — *connubiis ambire Latinum*, docte, translatum ad socerum, quod puellae debebatur. Prohibe, ne Aeneas matri-

Aeneadae possint, Italosue obsidere finis.
Tu potes vnanimos armare in proelia fratres,
Atque odiis versare domos: tu verbera tectis
Funereasque inferre faces: tibi nomina mille,
Mille nocendi artes. Fecundum concute pectus,
Disiice compositam pacem, sere crimina belli:
Arma velit, poscatque simul, rapiatque iuuentus.
Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis

Principio

334. *possent* Medic. tum *ne* et *que* legitur pro *ve*. 335. *vnanimes* ante Heins. legebatur cum parte codd. quae vulgarior forma est. cf. sup. IV, 8. 339. *dissice* vulgo omnes codd. ex more; pronuntiationis tamen magis vitio, arbitror, quam doctrinae subtilitate, ac si sit *dissicere* pro dissecare; vt VV. DD. sibi persuadent apud Guell. et Cerdam. 340. *p. s. Troiana iuuentus* aliquot Pier. minus bene. 341. *Ex hinc* duo Burm. et Goth. tert. vt solent recentes librarii scribere. *infacta* Gud. *i. medullis* Menag. pr.

matrimonio iungatur Lauiniae. Aliena a sermonis genio videtur interpretum illa ratio, vt *ambire* sit circumuenire. — *versare* aliter hoc loco dictum quam sup. II, 63. Nunc est exagitare, vexare. — 336. tu in ipsis aedium penetralibus flagris et facibus insequeris sceleratos. Hoc est, *inferre verbera* (pro flagris perpetuum poetis, etiam de Furiis vt et inf. 451.) *et faces tectis*. — *tibi nomina mille*. πολυώνυμος. Deorum potestates, vires, proprietates, facta, per *nomina* declarari, nunc nota res est. - - 339. *Disiicere* fortius, quam dirimere, rumpere; et *crimina*, quam caussae. Et paullo ante *concute te*, fere vt apud Aristoph. Nub. 701. Πάντα τρόπον τε σαυτὸν στρόβει πυκνώσας.

341. Omnes hoc poetas se-qui videas, vt mandatis datis, inprimis a potentiore, non verba sed ipsa res statim subiiciatur. Et merito; quis dubitet? In Virgilio igitur hoc nihil magnum. *Gorgoneis A. infecta venenis* accipiunt sic, vt venena secum afferat; quomodo apud Ouidium in simili loco Met. IV, 499 *Attulerat secum liquidi quoque monstra veneni* etc. Sed sic *infecta* parum placere potest, et in nostro loco venenorum nullus vsus vsquam comparet; At v. 346. anguem illa de capite detractum immittit Amatae. Puto ex poetica ratione *venena* pro serpentibus dicta, quibus Furia comas habet implexas; cum semel *venena* posuisset, *infecta* quoque bene dicebat. Nihil igitur amplius cogitandum, quam: Exin Alecto, quae

caput

Principio Latium, et Laurentis tecta tyranni
Celſa petit, tacitumque obſedit limen Amatae:
Quam ſuper aduentu Teucrum Turnique hymenaeis
Femineae ardentem curaeque iraeque coquebant.
Huic dea caeruleis vnum de crinibus anguem
Coniicit, inque ſinum praecordia ad intima ſubdit:
Quo furibunda domum monſtro permiſceat omnem.
Ille, inter veſtis et laeuia pectora lapſus,
Voluitur adtactu nullo, fallitque furentem,
Vipeream inſpirans animam. Fit tortile collo
Aurum ingens coluber, fit longae taenia vittae,
Innectitque

342. *L. T. Latini* Parrh. ex intpt. 343. *obſidit* Gud. et Mentel. alter a m. pr. quod Heinſ. illuſtrat. 346. *Hinc* Ven. 347. *ſubdens* vnus Rott. *mittit* Menag. pr. 348. *domum et m.* Rom. 349. *deuia* tert. Rottend. *corpora* aliquot Pier. et Ven. 350. *a tactu, ac tactu, intactu,* aberratt. apud Burm. 351. *ſpirans* Medic.

caput anguibus horridum habet, petit etc. *Gorgonei* angues, quales Meduſae caput cingunt. 343. *tacitum* limen, aut pro tacite obſedit, vt Seruius, aut quatenus de matrisfamilias cubiculo agitur in ſecretiore domus parte. Cerda ad curas retulit; ſc. vt *tacita* ſit Amata. Sed, vt dixi, de ſolitudine eſt accipiendum, quae cum cura et dolore mentis tacito bene conuenit. 344. 5. Proprie dicimur *coquere iram pectore*, vt πέπτειν, ſic Silius II, 327. *impatiens aſperque coquebat Iam dudum immites iras*, vbi v. Drakenb. tum vero exquiſite ipſa *ira* dicitur *coquere nos* vel *pectus noſtrum*, h. agitare, vexare. Haec ratio iam Ennio frequentata in noto illo apud Ciceronem verſu: *curam — Quae nunc te coquit et verſat ſub pectore fixa* — 346. *Huic*, in hanc — mox 349. *laeuia* epitheton egregie delectum, vt ſerpentis lubricum lapſum adiuuet. *fallitque furentem*, latet eam dum voluitur. Bene Seru. *ſine accipientis ſenſu*. Niſi malis iungere, *fallit inſpirans* ἔλαθεν εἰσπνέων. Afflare autem putandus eſt ſerpens habitu venenato pectus reginae, circa quod errat, nondum illapſus, vt e ſeqq. patet. Illa v. 351 — 3. *Fit tortile collo* etc. neſcio an pro epica dignitate nimis ingenioſa ſint. Ouidio forte ea condones. Is tamen, cum ſuperiora ad verbum fere expreſſiſſet (Met. IV, 485. 489 — 99.) haec intacta reliquit. *taenia vittae.* proprie h. l. oras et vincula

Inne*c*titque comas, et membris lubricus errat.
Ac dum prima lues vdo ſublabſa veneno
Pertentat ſenſus, atque oſſibus inplicat ignem;
Necdum animus toto percepit pectore flammam:
Mollius, et ſolito matrum de more, locuta eſt;
Multa ſuper nata lacrimans Phrygiisque hymenaeis:
Exſulibusne datur ducenda Lauinia Teucris,
O genitor? nec te miſeret nataeque, tuique?
Nec matris miſeret, quam primo aquilone relinquet
Perfidus, alta petens abducta virgine, praedo?

At

353. *Annectitq.* Franc. 354. *At dum* tres Burm. et aliquot Pier. *vno* Rom. 355. *Praetentat* Zulich. perpetuo lapſu, vt ſup. Ge. III, 250. Aen. I, 502. V, 828. 356. *concipit* Rom. ſed hoc eſt commune verbum. 357. *eſt* abeſt Medic. 358. *ſuper natae* ſc. hymenaeis, multi Heinſ. Burm. et Goth. alter etiam: *natae l. Turnique h.* ex intpr. cf. inf. 398. *lacrimis* Mentel. pr. 359. *Exulibus ducenda datur* vel *E. abducenda d.* pars librorum Pier. interpolatum a Grammatico, qui primam in *Lauinia* corripi nolebat. cf. ad VI, 84. 360. *gnataeque* et hic ſcribitur in nonnullis. *gnatique* Probus, mendoſe; ſic tamen Goth. quoque ſec., *natiq.* 361. *primum* tres Burm. 362. *adducta* Parrh. *abrepta* pr. Rottend. et codd. Seruii.

vincula vittarum vel faſciarum dependentia *taenias* dixit, tortiles et ſerpentibus ſimiles.

354—7. *lues* vt *tabes*, *ſanies*, pro veneno, h. l. eſt halitus ille venenatus, vnde *lues vdo veneno*, quo afflatum Amatae pectus. Ornat epitheton *vdum*, a natura rei tractum; nihil aliud. Ouidius modo non diſſimili ſcorpium *nigri madidum ſudore veneni* dixit, II. Met. 198. non quaſi exſudare eum venenum crediderit; ſed *ſudor veneni* poetae eſt elegantior ratio pro veneno; *madidus* autem omnino ad profluentem oris ſaniem ſpectat. inſinuat ille ſe in praecordia et animum; *Pertentat ſ. oſſibus implicat ignem*, quatenus flamma circumuoluitur; eadem vulgari oratione ambire et inuoluere rem dicitur.

359—372. Oratio bene morata et argumentis inſtructa probabilibus et grauibus ſed breuiter enumeratis. Cum primis verſſ. locum Euripidis (Supplic. 219 ſqq.) comparat Cerda. *Exulibus T.* grauius quam Teucro. vt ſup. 98. *Externi veniunt generi* et alia. Quantam vim habent illa: *nec*

matris

At non ſic Phrygius penetrat Lacedaemona paſtor,
Ledaeamque Helenam Troianas vexit ad vrbes.
Quid tua ſancta fides? quid cura antiqua tuorum,
Et conſanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente Latinis,
Idque ſedet, Faunique premunt te iuſſa parentis;
Omnem equidem ſceptris terram quae libera noſtris
Diſſidet, externam reor, et ſic dicere Diuos.
Et Turno, ſi prima domus repetatur origo,
Inachus Acriſiusque patres, mediaeque Mycenae.
His vbi nequidquam dictis experta, Latinum
Contra ſtare videt, penitusque in viſcera labſum
Serpentis furiale malum, totamque pererrat;
Tum

363. *An non* aliquot Pier. et Medic. cum aliis Heinſ. male. v. Heinſ. ad IX, 144. Damnat quoque Seruius ad h. l. *at num* alter Hamb. *Phrygios* Medic. 364. *ad vrbes* Heinſ. e codd. vulgo, *ad arces*. 365. *iura* Parrh. *et iura* Ven. male. *et* etiam binis aliis. 367. *genus* Parrh. *patitur* alter Menag. et Goth. pr. 369. *quae ſubaita* Parrh. Totus verſus abeſt Goth. tert. 370. *Deſidet* Reg. *poſcere* Medic. a m. pr. variatione non inſolita. 371. *Aeterno ſi* Parrh. *Turni* Sprot. et Montalb. *domo* codd. Seruii. 372. *pater* Oudart. et Schol. Cruq. Horatii. 374. *lapſum eſt* duo Burm.

matris m. Perfidus —— praedo. 362. *At non ſic.* vt vulgo: quaſi non ſimili modo Paris etc. *penetrat*; praeterita res in praeſens adduci poteſt, inprimis a poeta. Hinc enallage illa, pro, penetrauit. In v. 365. 6. epithetorum bonus eſt delectus factus. *conſanguineo*; filius enim eſt Veniliae, ſororis Amatae. Seru. cf. Exc. VII. ad h. lib. 367 ſqq. Callide eleuat id, quod tantam ad mariti animum vim habebat, Fauni oraculum, dum id non minus ad Turnum referri poſſe ait; eſſe enim externos habendos omnes, qui non Latini regno ſubſunt. Tum vero Turnum originem quoque habere ab Argiuis. De hoc v. Exc. ad h. l. *mediae M.* accipiendum vt in illo: Ex media Graecia eius ſtirps ducta eſt.

373 — 7. Tentato ita Latini animo, cum eum videt *contra ſtare*, (pro vulgari, reſiſtere) cumque venenum (docte: *ſerpentis furiale malum*) interea in intima Amatae praecordia penetrat etc. 376. *monſtra*

Tum vero infelix, ingentibus excita monſtris,
Inmenſam ſine more furit lymphata per vrbem:
Ceu quondam torto volitans ſub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent: ille actus habena
Curuatis fertur ſpatiis: ſtupet inſcia ſupra
Inpubesque manus, mirata volubile buxum:
Dant animos plagae. Non curſu ſegnior illo

Per

376. *magnis exercita monſtris* pro diu. lect. Gud. 377. *Ingentem ſ.* Oudart. „quae gloſſa eſt, inquit Burm. forte *incenſam*, „nam Statius, qui ex fonte Virgiliano ſua, teſte Lutatio, deriuauit, „IV. Theb. 382. *Erectam attonitis implet clamoribus vrbem*.„ Non ſatis equidem haec aſſequor, ſed in *immenſam — per vrbem* haerere aliquis poteſt, ſi paruam et anguſtam vrbem Laurentum cogitet. Poeta tamen etiam in ceteris res paſſim Latinorum ad maius et ſplendidius euexit. Recordare modo regiam Latini v. 170 ſq. Et *immenſa* vrbs ſimpliciter pro magna dicta eſt. Alioqui in mentem venire poteſt ſcriptum fuiſſe *Immenſum — furit*; noto poetarum more. 378. *toto* Menag. pr. noto errore. *ſub verbera* Ed. Dan. Heinſ. 379. *magni* alter Hamb. *in magno* tres Burm. 380. *habenis* Rom. et alii Pier. *habenas* Goth. pr. 381. *Curuatus* Franc. et Doru. *inſcia turba* vulgatum erat ante Heinſ. *ſuper i. t.* ſunt qui legant apud Pier. Sed *ſtupet i. ſupra* Medic. cum aliis, etiam Pierianis; quo bene monet Heinſius graphice deſignari pueros turbini intentos et quodammodo incumbentes prae ſtudio et ardore luſus. 382. *Impubisq.* alii. Sic quoque Pieriani aliquot et Heinſ. 383. *nec* Parrh. *ipſo* pr. Hamb.

ſtra, ſunt terrores et phantaſmata furentis animo obiecta 377. *ſine more*, ſine modo ac lege, adeoque ἀκόσμως, ἀπρεπῶς (cf. ad V, 694. adde Burm. ad Ouid. I, A. A. 119.) diſcurrit per totam vrbem. —— Locum hunc ante oculos habuit Statius IV, Theb. 378 ſq.

378 — 84. Lineas ornatiſſimi loci in Il. Ξ, 413. inuenire ſibi videntur viri docti, ſed ibi Aiax rotat ſaxum ὡς στρόμβον. Turbo lignum illud conoides, quo pueri ludunt, diuerſum a trocho, qui aeneus vel alterius materiae circulus eſt, quod VV. DD. docuerunt, eſt ῥόμβος vel βέμβιξ ex Epigr. I. Callimachi notus; vbi et ὑπὸ πληγῆσι θοὰς βέμβικας ἔχοντες Ἔστρεφον, vt h. l. *torto ſub verbere*, flagello, mox *habena*, —— *vacua circum atria*, ornate, ante domum. Callim. εὐρείῃ ἐνὶ τριόδῳ. *excercent*, agunt, verſant. turbini *dant animos* (concitatiorem motum) *plagae*, verbera inge-

Per medias vrbis agitur populosque feroces.
Quin etiam in siluas, simulato numine Bacchi,
Maius adorta nefas, maioremque orsa furorem,
Euolat, et natam frondosis montibus abdit;
Quo thalamum eripiat Teucris, taedasque moretur:
Euoe Bacche, fremens, solum te virgine dignum,
Vociferans: etenim mollis tibi sumere thyrsos,
Te lustrare choros, sacrum tibi pascere crinem.

Fama

384. *agitat* Zulich. superscripto *se*. 385. *in siluis* Medic. a m. pr. et Witt. vt pars Pier. Iidem *nomine*. 386. *adorsa* multi Pier. et Heins. vt alibi quoque cf. VI, 397. *maioremque exorsa* f. Ed. Ven. *maiorem exorsa* Rom. *orsa* Franc. 387. *Auolat* pr. Moret. *montosis frondibus* pr. Menag. *addit* Goth. tert. et sec. Moret. In Parrhas. versus 388. erat ante hunc. 388. *Qui* alter Hamb. *thalamo* Moret. a m. pr. 389. *Euohe*, *Euhobe*, *Euhoe*, *Heuhoe* scribitur. Male. Est Εὐοῖ. *furens*. Menag. pr. 390. Pro *etenim*, *suadet* Menag. pr. ex glossa. At *etenim* praeclare Σοὶ γάρ τοι. 391. *choros* Heins. retinuit iam ante editum a Ge. Fabricio et

aliis

ingeminata. Ad pueros minus bene hoc referas. Verum est, eorum animos incendi ipso ludo: Sed hic de motu turbinis agitur. Comparatio ex Tibullo nota est lib. I,3. *Namque agor, vt per plana citus sola* verbere turbo, Quem celer *adsueta versat ab arte puer*. Sed, ne res ex puerorum lusibus ducta epicae dignitati detraheret, partim tractatione et dictionis grauitate effecit Maro, partim ab ipso lectore cauendum est, ne sordidam nostram in triuiis pubem cogitet, sed ex prisca vita ingenuae iuuentutis certamina et ludos. Versatur autem comparationis vis in discursu rhombi.

385 sqq. Praeclarus locus est, qui sequitur, sed, vt eius praestantiam sentias, sacrorum Bacchicorum ritus a nostris sensibus tam alieni notitia aliqua, ex Euripidis v. c. Bacchis, imbutum habere animum necesse est. Inter eos homines, qui orgia Bacchi frequentabant, facile hoc in animum venire debuit feminae, vt irae furore acta, cum inuiso genero subducere vellet filiam, Bacchico se teneri furore simularet, quo filiam iisdem sacris initiaret adeoque in siluas abduceret. Eiusmodi furoris Bacchici, qui totam interdum ciuitatem inuasit, exempla in vetere historia occurrere meminimus plura. – 390. 1. *Etenim m.* non ignota forma, docta tamen et variandae orationi commoda.

Certe

Fama volat: Furiisque adcensas pectore matres
Idem omnis simul ardor agit, noua quaerere tecta.

Dese-

aliis. Ald. tert. et hinc aliae: *choro.* Ab Heinsio et Burmanno non plura super lectione monita esse miror. Quantum ex iis colligo, *choros* plures libri exhibent; vti et plerique Pieriani, et inter eos Rom. At *choro* Medic. a m. pr. Leid. et Exc. Burm. item Goth. tert. cum edd. antiquioribus, quarum duas Ge. Fabric. laudat. *choris* Ed. Mediol. et pro var. lect. Hamb. pr. *chorus* Goth. sec. *Et lustrare* Franc. quod valde arridet: *tibi sumere th. et lustrare* (circumducere sc. tibi) *choros.* Quod ad grammaticam rationem attinet, *lustrare choro* expeditum est, circumdare, inf. X, 224. Nymphae *agnoscunt longe regem* (Aeneam) *lustrantque choreis.* Sed *te*, Bacchum, ita non tam de signo vel ara Bacchi accipiendum putem, quam de ipso deo, quem suis sacris ac choreis interesse tacti Bacchico furore existimabant. Iam alteram lectionem, *Te lustrare choros* ita interpretari video Ge. Fabricium et alios, *Te* id est, propter te, tui honoris caussa. Quod durissimum esse videtur; et sic *tibi* dicendum erat. Saltem malim *lustrare te* per *choros*, pro, choris; vel illam *lustrare choros* (transitiue, ducere ch.) circa *te.* Commodior ratio esset et ordo verborum: *Etenim choros* (ait illa) *sumere tibi thyrsos: lustrare te et pascere tibi crinem.* Tamen vel sic praefero alteram lectionem, *choro*, quam Guellius quoque et Cerda Cuninghamusque] sequuntur. Satis solennis est librariorum in tali verborum positu aberratio. Porro *tibi crescere* pr. Rott. a m. sec. In Vratisl. post hunc versum sequebatur hemistichium *Reginam accensam*, quod ex glossa irrepsit. At illud dubitari potest, an continuanda sit oratio: *Etenim — pascere crinem Fama volat.* Sed vetat *τὸ etenim*, quod a tali sententia abhorret. 392. *incensas* imitator versificator in Anthol. Lat. CLXXVIII, 145. *pectora* malebat Heinsius cum duobus libris.

Certe quidem tibi, in tuum honorem, Bacche, ait illa filiam Bacchicis orgiis se initiare. (Seruius infinitum pro indicatiuo positum esse volebat.) Hoc extulit per attributa Baccharum: — *lustrare choros* v. V. L. *pascere crinem.* In sacris Bacchicis comam promissam et solutam haberi et iactari solitam notum est. cf. inf. 394. 403. Laudat ex Catulli Galliambo locum Cerda: *Tibi spargimus capillum, Tibi verticem rotamus.* Sed is est Mureti Galliambus, in eius Catullo p. 86. quod idem carmen pro Catulli foetu habuit Guellius ad Ge. II, 392. Rarius occurrit, quod comam quoque Baccho alunt Bacchae; sed Euripidis versum iam alii laudarunt: Ἱερὸς ὁ πλόκαμος, τῷ θεῷ τ' αὐτὸν τρέφω. (Bacch. 493. cf. Barnes. ad v. 150.) Perperam Intpp. multa hic commemorant de more vulgari comam alendi. 392 sq. Idem

furor

Deſeruere domos: ventis dant colla comasque.
Aſt aliae tremulis vlulatibus aethera conplent,
Pampineasque gerunt incinctae pellibus haſtas.
Ipſa inter medias flagrantem feruida pinum
Suſtinet, ac natae Turnique canit hymenaeos,
Sanguineam torquens aciem; toruomque repente
Clamat: Io matres, audite, vbi quaeque, Latinae:
Si qua piis animis manet infelicis Amatae
Gratia, ſi iuris materni cura remordet;
Soluite crinalis vittas, capite orgia mecum.
  Talem inter ſiluas, inter deſerta ferarum,
Reginam Alecto ſtimulis agit vndique Bacchi.
Poſtquam viſa ſatis primos acuiſſe furores,
Conſiliumque omnemque domum vertiſſe Latini:
Protenus hinc fuſcis triſtis Dea tollitur alis

Audacis

394. *domus* tres Heinſ. cum parte Pierian. et Goth. tert. 395. *Aſt illae* Medic. a m. ſec. 397. *fl. vertice p.* ſec. Moret. miro luſu. 399. *S. voluens* Sprot. et Schol. Statii ap. Heinſ. *turnumq.* Goth. pr. 400. *vbicunque* vulgg. ante Heinſ. qui codicum et Priſciani auctoritate repoſuit *vbi quaeque*; quod et in aliis locis alteri ceſſit. v. Heinſ. Scilicet *vbi quaeque* exquiſitior eſt ratio, quam poeta ſequi debet. Videtur quoque *vbi quaque* lectum eſſe, et ſic coni. Cuningham. 405. *R. alloquio* Goth. tert. 406. *Plus quam* ſec. Menag. 407. *Conciliumq.* Montalb. et plerique Pier. in quorum parte eſt etiam, *euertiſſe*. 408. *fuluis* pr. Menag. vnde Heinſ. opinabatur *furuis*. Sed Burm. prouocat ad VIII, 369.

furor Bacchicus ceteras Latinas matronas inuadit. *noua tecta*, ſiluarum receſſus. 396. *pellibus*. Pelles ſunt nebrides. haſtas *pampineas*, pampinis tectas, vt bene Seru. monet; thyrſos, (cf. Ecl. V, 31) qui hinc *molles* dicti ſupra v. 390. et *pinum*, facem pineam, cf. ap. Eurip. Bacch. 145 ſqq. Omnia enim hic a ſacris Bacchicis petita ſunt; non a nuptialibus ritibus. *Sanguineam* (cf. IV, 643.) *torquens aciem*, *διαστρόφους κόρας ἑλίσσουσα*, Eurip. Bacch. 1120. Ad v. 400. conferunt Intpp. Il. Σ, 52 ſq. de Thetide ad Nymphas, nec tamen quicquam inde proficere potuit Maro. — *piis animis*, pro, vobis. 402. Si cura eſt, ſi ius maternum in filias tuendum vobis putatis. *capite orgia*, exquiſite, vt ſuſcipere ſacra, h. celebrare, agere.

406 — 13. *acuiſſe*, cum dilectu pro excitaſſe. 408. Nota

Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur vrbem
Acrisionaeis Danaë fundasse colonis,
Praecipiti delata noto. Locus Ardea quondam
Dictus

409. *qua* Parrh. 410. *Acrisioneis* vulgo legitur. Sed Heinsius emendauit *Acrisionaeis* ab Acrisius, Acrisione, Ἀκρισιώνη, et hinc Ἀκρισιωναῖος. Eodem modo τό Acrisioneus explicat Pomponius. Non tamen video quid ni ab Ἀκρίσιος, Ἀκρισίων, Ἀκρισιώνειος formatum esse possit; et ab ipso Acrisio coloni nomen habent h. l. melius quam a Danae. Quis enim ferat *Danaen condidisse Ardeam colonis Danaeiis.* Sic quoque apud Ouid. Met. V, 239. *Acrisioneae arces* dictae Argi, quos Acrisius tenebat, non Danae. At Seruius vere nugatur, qui *Danae Acrisioneis* iungi vult, etsi esse possit Ἀκρισιωνηίς. Porro *Dane, Daphne* aberratur. 411. *locus Ardua* Beq. aliquot Pieriani, et sic manifestum est Seruium legisse, qui, *Bene*, ait, *allusit, nam Ardea quasi Ardua dicta est, id est magna et nobilis.* (Miror, non potius altam et edito loco sitam interpretari Seruium, nam talis veteris Ardeae situs adhuc ex vestigiis intelligitur. v. Vulpii Vetus Latium T. V. p. 163 sq. In iis vtique quae subiiciuntur poeta videtur mutationem aliquam significare velle: *quondam locus dictus* Ardua; *et nunc* magnum (alludit hoc ad *arduum*) *manet* Ardea *nomen.* Heinsius et Burmannus nihil monent; vellem tamen declarassent saltem, quomodo id, quod nunc scriptum est, acceperint. *Nam Locus Ardea quondam Dictus auis.* num *auis*, h. maioribus? an *Ardea auis*? h. vrbs dicta est Ardea, auis (cf. Ge. I, 364.) nomine; quod idem nomen fabulam satis ineptam peperit, ex cinere vrbis Ardeae auem ardeam euolasse apud Ouid. XIV, 574. 580. Probabilior saltem ratio esset ea, quam Seruius ex Hygino de Italicis vrbibus seruauit, vt ab augurio auis ardeae dicta esset vrbs: Meo sensu alterum hoc, vt *Ardea auis* iungatur, ludicrum aliquid in se habet. Manebo itaque in ratione ea, quae simplicissima est: Vrbs olim dicta Ardea a maioribus. Manet etiamnum nomen loci nobile; (sc. propter veterem Turni Rutulorumque famam) sed vrbs pristina fortuna et opibus antiquis (v. Liv. I, 57) excidit. hoc enim est *Sed fortuna fuit*, male ab intpp. acceptum. Notum est dicendi genus: *fuit Troia. fuit fortuna.* cf. Burm. Erat autem iam Maronis tempore Ardea cum ceteris vicinis locis solo aequata. v. Strabo V. p. 232. Itaque Silius imitatus h. l. lib. I, 293. *Magnanimis regnata viris, nunc Ardea nomen*; nil nisi nomen superest.

ta Furiam alatam, vt et alibi cf. Cerda. Sic et in monumentis Etruscis occurrit, quae, si modo viri docti verum viderunt, Furia habetur. Vid. v. c. Vasa Etrusca Hamilton. T. I. n. IV. — 410. Danae igitur Acrisii f. cum Argiuis fugae comitibus naui vecta ad Rutulorum littus appulisse et Ardeam

Dictus auis: et nunc magnum manet Ardea nomen;
Sed fortuna fuit. Tectis hic Turnus in altis
Iam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Alecto toruam faciem et furialia membra
Exuit: in voltus ſeſe transformat anilis,
Et frontem obſcaenam rugis arat; induit albos
Cum vitta crinis: tum ramum innectit oliuae:
Fit Chalybe Iunonis anus templique ſacerdos;
Et iuueni ante oculos his ſe cum vocibus offert:
Turne, tot incaſſum fuſos patiere labores,

412. *D.anus* Goth. ſec. *et nunc* Apronianam eſſe lectionem notat Pompon. Sab. Alios habere *ſed nunc. et nunc tantum* alii. *manet* Heinſ. e libris. poſt Pierium. Alii *tenet*; et *numen* Goth. pr. 413. *tedis* Goth. ſec. 414. *media nigram* et *media nigra*, aberratt. codd. Pier. et Heinſ. *mediam magna* Goth. ſec. *nigra medium* Franc. *capiebat* ſec. Moret. 416. *Exit et in* aliquot Pier. cum Franc. Videtur hoc reconditam doctrinam habere: *membra exit*. Sed manifeſta eſt corruptela. Primum librarii lapſu *Exuit et in* ſcriptum erat; vt metro conſuleretur, alii ſic emendauerant, alii, *Exuit et vultus*, quod et ipſum libri habent. Venetus: *Exuit, in vultus et ſe.* 418. *nectit* Gud. a pr. m. 419. *Chalibe, Calibe, Calibae, Chalibae, Chalibo*, imperite a librariis ſcriptum. Apud Donatum *Beroe*, ex lib. V, 620. Porro a Seruio iam ordo verborum factus: Fit Chalybe, et Iunonis templi anus ſacerdos. Burmannus aliam rationem ſubiicit: *Fit C. anus et ſacerdos templi I.* Alterum durum, alterum ſolutae orationi propius videtur; etſi *Iunonis anus* et ipſe dubito iungi poſſe, vt ſit, Iunoni ſacra anus. Forte melius rem ſic expedias: Vulgaris ratio erat: *ſacerdos anus* (ſ. vetula) *templi Iunonis*; pro hac doctius dixit poeta: *ſacerdos anus Iunonis et templi.*
420. *iuuenem* duo Burm.

deam exſtruxiſſe dicitur v. Excurſ. VII. ad v. 371. 2 — 411. 2. v. V. L.

415. v. ſup. ad 323 — 9. *obſcenam* ſimpl. pro, turpem. 419. v. V. L. Igitur ſacerdos Iunonis tali erat habitu, vt vitta et oleaginea corona vinctas haberet comas. Imitatus eſt in Tireſia Statius II. Theb. 97. 8. 9. et in Amphiarao VII, 88. 89. *Iunonem* autem merito poſuit, quippe quae Turni rebus ſtudet, et cuius templum fuiſſe Ardeae ex locis Plinii conſtat, in quibus antiquiſſimas Ardeatis templi picturas miratur XXXV, 3. ſ. 6. et 10. ſ. 37. 421. *patiere fuſos* graece, pro, patiere effundi

Et tua Dardaniis transſcribi ſceptra colonis?
Rex tibi coniugium et quaeſitas ſanguine dotes
Abnegat: externusque in regnum quaeritur heres.
I nunc, ingratis offer te, inriſe, periclis:
Tyrrhenas, i, ſterne acies: tege pace Latinos.
Haec adeo tibi me, placida quum nocte iaceres,
Ipſa palam fari omnipotens Saturnia iuſſit.
Quare age, et armari pubem portisque moueri
Laetus in arma para, et Phrygios, qui flumine pulchro
Conſedere duces pictasque exure carinas.
Caeleſtum vis magna iubet. Rex ipſe Latinus,
Ni dare coniugium et dicto parere fatetur,
Sentiat, et tandem Turnum experiatur in armis.
Hic iuuenis, vatem inridens, ſic orſa viciſſim
Ore refert: Claſſis inuectas Thybridis alueo

Non

422. *Dardaneis* pr. Moreti, vt ſolent indocti librarii. *tranſcribis* ſec. Hamb. 423. *et* abeſt aliquot Pier. 424. *Denegat* Ven. *aeternusq.* Doru. *heros* Vratisl. 426. *i* abeſt Reg. *inſterne* multi Heinſ. duo Goth. et a pr. m. Medic. *proſterne* Parrh. *et ſt.* aliquot Pier. et forte nonnulli Heinſ. *rege.* 427. *iacerem* coni. vir doctus in Miſc. Obſſ. notante Burm. 430. *parat* alter Hamb. ſed vltima littera ſubnotata. *iube* ex interpretatione Colot. Medic. Scheffer. Sed ſequitur *iubet* v. 432. *et* abeſt pr. Mentel. binisque Burm. 433. *conubium* ſec. Rottend. et Goth. tert. *d. p. iubetur* aliquot Pier. 435. *His* Ven. 436. *Ora* Sprot. *alueo* Heinſius recepit ſecundum Rom. aliosque Pierianos, Medic. Gud. et Voſſ. pro var. lect.

fundi—*et tranſcribi.* De voce *tranſcribi* v. ſup. V, 750. h. l. transferri ait regnum Latini dotale cum Lauinia ad exteros. 423. *ſanguine.* Nam pro Latino ſaepe pugnas ſuſcepiſſe putandus eſt ex v. 425. 6. *tege pace L.* ſc. auertendo et repellendo hoſtes. 427. Comparant Intpp. Il. Σ, 184 Ἥρη με προέηκε etc. 430. *flumine pulcro*, eſt καλλιῤῥόος, ornans epitheton. Sic ſup. 30. *amoenum.* 432. *Caeleſtum vis magna*, magnum deorum numen. *Phrygios duces et carinas exure*, nota dicendi forma: alterum improprie. 433. *dicto parere*, pro vulgari, promiſſo ſtare ſe velle profitetur.

435 — 444. Nota *vatem* ſimpl. pro ſacerdote. *orſa* pro vulgari, dicta. vt, *ſolio ſic orſus*

Non, vt rere, meas effugit nuntius auris.
Ne tantos mihi finge metus: nec regia Iuno
Inmemor est nostri.
Sed te victa situ verique effoeta senectus,
O mater, curis nequicquam exercet, et arma
Regum inter falsa vatem formidine ludit.
Cura tibi, Diuum effigies et templa tueri:
Bella viri pacemque gerant, quis bella gerenda.
Talibus Alecto dictis exarsit in iras.
At iuueni oranti subitos tremor occupat artus:

 Deriguere

lect. vulgo, *vndam*, quod etiam fragm. Vatic. retinet. Alii, *vnda*, vt Medic. et al. vel *vndas*, vt duo Goth. 438. *nec* duo Burm. cum Goth. sec. 444. *gerant* reuocauit Heins. e Medic. et aliis. Vulgo *gerent* cf. Burm. quod tamen fragm. Vatic. quoque tuetur. Nonnulli quoque *gerunt* Witt. *ferant*. Reliqua *quis bella gerenda* cum Heumanno Burmannus bene vidit esse rescindendum, vt ab aliena manu assutum. 446. *Et* Witt. *aut* Menag. pr. *subitos* Heins. e coniectura confirmata a Mentel. pr. a m. sec. Sed tales deliciae aduersus librorum auctoritatem inferri non debebant; *subitus*, optimorum librorum, etiam fragm. Vatic. lectio et ipsa elegans est. Alii *subito*.

sus ab alto. — 440. 1. 2. Per senectutem vanis rumoribus captandis indulges. Docte ornata res. *Senectus te exercet curis nequicquam*, adeoque curis vanis, et *ludit te falsa formidine*. addit *inter arma regum*, vt appareat, qua super re cura illa suscepta sit. *Senectus* autem dicta, *victa situ*, annis fracta, infirmato corpore et animo, vnde in metum pronior illa aetas esse solet; *situs* pro longo aeuo exquisite, accedente cogitatione desidiae et inertiae; *verique effoeta*, paullo audacius dicta, cui nihil veri iudicii adest, vanis inhians, procliuior ad amplectendos falsos rumores quam ad vera exploranda. Vt *frugibus* vel *frugum effoetus ager*, inhabilis longo vsu et parum idoneus ad ferendas fruges; sic aetas illa inhabilis ad videndum verum et ad veros timores diiudicandos et a falsis discernendos. *Irae, belli, Martis, foeta* praecordia passim apud poetas occurrunt. *Vatem* iterum vt v. 435.—443. aedituam νεωκόρον designat. Forma increpandi Homero iam frequentata est Il. E, 428 sqq. Z, 490 sqq. add. Il. T, 137 sq.

446 sq. Exuit iam Erinnys anum, vt solent interdum dii (cf. Exc. XIII ad lib. I. p. 122.) et

Deriguere oculi: tot Erinnys ſibilat hydris,
Tantaque ſe facies aperit. Tum flammea torquens
Lumina cunctantem et quaerentem dicere plura
Repulit, et geminos erexit crinibus anguis,
Verberaque inſonuit, rabidoque haec addidit ore:
En, ego victa ſitu, quam veri effoeta ſenectus
Arma inter regum falſa formidine ludit:
(Reſpice ad haec:) adſum dirarum ab ſede ſororum:
Bella manu letumque gero.
Sic effata facem iuueni coniecit, et atro
Lumine fumantis fixit ſub pectore taedas.
Olli ſomnum ingens rumpit pauor, oſſaque et artus
Perfundit

447. *Diriguere* vulgg. codd. et edd. ante Heinſ. et Pier. *tot crinis* Franc. 448. *fumea* Rom. male. 450. Abſurde Seruius, quem Pomponius ſequitur, *geminos* de ſimilibus ſerpentibus accipit. Burm. coni. *gelidos:* dicet aliquis, frigere hoc. Quidni autem duo angues in capite inter ceteros extolli a dea poterant, vt alias vnus exſurgit v. c. Stat. XI, Theb. 65. Ouidius, qui Maronem ante oculos habuit, Met. IV, 494. *Inde duos mediis abrumpit crinibus angues etc.* 451. *verbereque* Montalb. vt lib. V, 579. *inſonuit flagello.* Sed alterum exquiſitius; fecit flagellum reſonare. Tum *rapido* alii, et ſic ante Heinſ. vulgg. 452. *non ego* Lutat. ad Stat. et *v. ſ. verique eff.* Donat. ad Terent. ap. Burm. *effata* Goth. ſec. et Rom. 453. *falſo* Rom. 454. *Aſpice* Goth. ſec. Olim fuere qui diſtinguerent: *Reſpice: ad haec adſum* v. Seru. 455. *gero* vel *cano* Zulich. Male. Nam reſpicit ad ſup. 443 ſq. 456. *alto* Parrh. 457. *flammantes* Parrh. *de tert.* Rottend. 458. *Illi ingens ſomnum* Rom. et alii Pier. *Illi* quoque fragm. Vatic. *rumpit* Heinſ. cum melioribus. vulgo *rupit.* — *atris* Goth. pr. *oſſaque ductus* ſec. Moret. Notabile vtique, *ſudorem perfundere oſſa. Ora* et *artus* ratio poſtulare videtur.

et vera forma adſtat. Praeclara autem rei exponendae ratio effectu ab initio ſtatim poſito: Turnum ita loquentem horror inuadit etc. 447 *tot E.* nam horrendi angues ex capite ſibilant et dira deae facies vera apparet. *tanta* pro talis. 451. *verbera inſonuit,* concuſſit, flagello increpuit. cf. ſup. v. 336. VI, 557.

456. *facem iniecit* in iuuenem. — 460. *arma fremit,* plus eſt, quam, depoſcit, clamat. 461. 2. Elaborata oratio! pro, belli cupiditate et ira incenditur. *amor ferri* et *inſania belli* vnum idemque decla-

Perfundit toto proruptus corpore ſudor.
Arma amens fremit; arma toro tectisque requirit.
Saeuit amor ferri, et ſcelerata inſania belli:
Ira ſuper, magno veluti quum flamma ſonore
Virgea ſuggeritur coſtis vndantis aëni,
Exſultantque aeſtu latices: furit intus aquai

D 4 Fumidus

459. *Perfundit* item Heinſ. pro vulgari: *perfudit*, at pr. Rott. *profundit*; et multi, etiam fragm. Vatic. *praerupto*, vt alibi quoque ſolent. 460. *A. tumens* Montalb. ſed *A. amens* etiam ſup. II, 315. *tectoq*. ſec. Rott. 462. Optandum erat, vt viri docti docerent, quomodo haec acciperent: *Ira ſuper*. Vulgo videntur interpretari cum Cerda: inſuper; acceſſit demum ira. Ita ſaltem diſtinctio erat accommodanda: *ſ. i. belli, Ira ſuper; veluti*. Sane *ſuper* eo ſenſu apud poetam et alibi occurrit v. ſup. II, 71 cf. VIII, 245. XI, 226. Sed ſententia inde exit ieiuna et tanto poeta indigna: *Saeuit amor — inſania, inſuper ira*. Dicendum ſaltem erat, *ſuper* eſſe pro copula: *Iraque*. Exilitas tanta facile a poeta euitari poterat, ſi ſcriberet, *Ira furit* vel ſimili modo. *Super* pro, ſupereſt, ſuperat, occurrit et alibi (vt III, 489.) Si pro ſuperare, ebullire, erumpere dictum docere poſſem, bona efficeretur ſententia. Donatus ita interpretatur, ac ſi *ſuper* pro, ſuper his, dictum velit: *Tantum contraria deſiderabat, vt iraſceretur ſibi, quod nondum iret ad bellum*. Saltem *ira ſuper* eo eſt expediendum, vt ſit, Tandem in manifeſtam iram erumpit, exardeſcit. 463. *ſurgentur* Franc. 464. *aquai*. Ita Heinſ. cum antiquioribus edd. nam vulgg. *aquae vis*, quod et Cuninghamius maluit retinere. Memorabilis eſt Seruii nota: aquai: *Hanc diaereſim Tucca et Varius fecerunt; nam Virgilius ſic reliquerat*: ſ. i. aquae vis, F. atque a. ſ. e. amnis. *quod ſatis aſperum fuit*. Iudicio quidem adiecto vix ſubſcribas; multo enim mollior altera haec ratio. Niſi forte Seruiana aliter ſe habebant, vt ex gloſſa primi Moret. ſuſpiceris: Aquae vis *appoſuit Tucca, quia nimis aſpere* declarant. *ſcelerata i.* quoniam ad caedes, rapinas et *ſcelera* rapit, quae proprie de bello dicuntur; at *ſuper ira*, v. L. V.

462 — 6. Fundus comparationis in Homero Il. φ, 362 ſqq. vbi de Xantho Vulcani flammis ſubmiſſis ebulliente agitur; ſed primum ornatu verborum ſuperat Virgilius, vt facile exſpectabas ab imitatore Marone. cf. Macrob. Sat. V, 11. tum vero etiam aliud comparatum idque elegantius, ſuauiore et doctiore metaphora, ſubſtituit, animum ira aeſtuantem. *Coſtas* ollae (ſed grauius nominauit *aënum*) dixit vt γάστρη τρίποδος Homerus

Fumidus atque alte ſpumis exuberat amnis:
Nec iam ſe capit vnda; volat vapor ater ad auras.
Ergo iter ad regem polluta pace Latinum
Indicit primis iuuenum, et iubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hoſtem:
Se ſatis ambobus Teucrisque venire Latinisque.
Haec vbi dicta dedit, diuosque in vota vocauit;
Certatim ſeſe Rutuli exhortantur in arma.
Hunc decus egregium formae mouet atque iuuentae;
Hunc ataui reges, hunc claris dextera factis.

Dum

aſpere ſonuit aquae amnis, *quod Virgilius prius ibi poſuit.* Certe illa, *aquai amnis,* ſatis dure dicta videntur, vt *riuus aquae* Ecl. VIII, 87. *Propter aquae riuum*; quod etiam Pomponius ex pleniore Seruio comparat. Sed defenditur haec lectio noto Probi lib. I. Art. Grammat. loco, vbi quatuor tantum locis priſcam illam ſecundi caſus formam a poeta agnoſci docet. Accedit Medic. Mentel. ſec. et a m. ſec. Rott. ſec. tum pro diu. lect. tert. et Leid. pr. Item Schol. Perſii. v. Heinſ. At *aquae vis* omnes ceteri libri agnoſcunt, quorum familiam ducit Rom. cum fragm. Vatic. Vix talia ad liquidum perduci poſſunt; potuit *vis* ab vno codice abſuiſſe et ſuppletus eſſe verſus a docto viro ſic, vt ſcriberet, *aquai*; potuit quoque ab initio *aquai* ſcriptum eſſe, et eo neglecto a librario, *aquae* refictum in *aquae vis.* P. Scriuerii lectionem: *Exſultante aeſtu latices erugit aquai* refellit Heinſius. Cui vacat, refellere poteſt et aliam Schraderi ad Muſaeum p. 233. 465. *ſpumans* Bigot. *fumis* Leid. 468. *Inducit* Ven. *et* abeſt pr. Hamb. 469. *Italia* alter Menag. *I. et d.* pr. 470. *que* in fine abeſt multis, ex more. 472. *Certanti* Franc. 473. *iuuenta* aliquot Pier. et Goth. ſec. 474. *clari d. facti* Medic. Pierii.

rus Odyſſ. Θ, 437. et ex vtroque loco Quintus Cal. Cerdae laudatus lib. V, 381 ſqq. de Aiacis ira.

467 — 74. *polluta pace* violata iam a Latino. *venire* eſt grauius, quam eſſe; vt alibi monitum. *diuos in vota vocauit,* inuocauit votis cf. ad lib. V, 234 ἐπηύξατο. *exhortantur*, ὦρσαν, ἐπῶρσαν, Homericum.

472 — 4. Rutuli ſe acuunt ad bellum, alii pulchritudine, alii nobilitate Turni, alii virtutis fama erecti. Et ſic Seruius. Male Pompon. et alii *Hunc* ſc. Turnum accipiunt.

475 ſqq. Principium belli inter Latinos et Troianos ceruus venatione interemtus. Reprehenſum hoc iam apud Macrob. V, 17 et hinc a multis tanquam tenue et vi epica deſtitutum.

Dum Turnus Rutulos animis audacibus inplet,
Alecto in Teucros Stygiis se concitat alis;
Arte noua speculata locum, quo litore pulcher
Insidiis cursuque feras agitabat Iulus.
Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
Obiicit, et noto naris contingit odore,

475. *Dum T, animis Rutulos* multi Heinf. *animos Rutilis* Reg. error autem *rutilus* pro *Rutulus* saepe in libb. occurrit. Illud vero miror, cum corripiantur in hac voce syllabae, Graecis scribi vocem per diphthongum *ου*, Ῥουτοῦλοι. 477. *qua* Oudart. pro v. l. Bene Holdsworthus obseruabat *arte noua* non bene iungi cum *speculata* locum; nam in hoc, quod locum speculabatur, ars Alectus spectari non potuit. Itaque interpungi vult: *se concitat alis Arte noua, sp. l.* Sed non magis *Ars noua* ad volatum referri potest. Scilicet *Arte noua — rabiem obiicit*; sed cum alia interiecta essent v. 479. *Hic* interserit. Locus autem sic distinguendus: *Dum Turnus — se c. alis. Arte noua, sp. — Iulus, Hic s. — Obiicit* etc. 478. *nefas* pro *feras* Goth. tert. 479. *Cocitica, Cocitina* aberratt.

stitutum. Nolo defendere poetam. Totus hic locus de caussis belli in Troianos concitati parum placet. Malim a magnis animorum motibus, iris et odiis eas arcessitas esse, quam a Discordiae seu Furiae artibus. Si semel poeta rerum miracula pro caussis naturalibus affert, ab allegorica certe persona frustra ea peti puto. Nec tamen cerua hic belli est caussa; sed occasio tantum et initium. Narrationem quoque haec ipsa res, concursus caesa cerua sacra factus, pro illis temporibus facit probabilem, cum semel non consilio, sed animorum impetu committendi essent Latini cum Troianis et res ad manus deducenda. Tum poeta aemulatus putatur belli Iliaci initia et retentae in Aulide classis Achiuorum caussas, interemta ab Agamemnone cerva Dianae sacra. Omnino invento huic poetae strenue incubuerunt, vt pugnarum et odiorum caussas ab occisis casu sacris animantibus, quae (ἀνειμένα, ἄφετα,) libere vagarentur, arcesserent. Exempla v. ap. Cerdam, sed iudicium adhibe, vti apud illos quoque, qui magnas rerum conuersiones a paruis caussis nuper libellis suis persequuti sunt.

475 — 83. *animis a. implet.* Homericum. θάρσευς πλῆσεν φρένας vt Il. ρ, 573. cf. Guell. Facit nunc Alecto, quod Eris Homerica Il. Δ, 444. νεῖκος ὁμοίιον ἔμβαλε etc. — *arte noua*, alia

Vt ceruum ardentes agerent: quae prima laborum
Caussa fuit, belloque animos adcendit agreſtis.
Ceruus erat forma praeſtanti et cornibus ingens,
Tyrrhidae pueri quem matris ab vbere raptum
Nutribant, Tyrrhuſque pater, cui regia parent
Armenta, et late cuſtodia credita campi.
Adſuetum imperiis ſoror omni Siluia cura
Mollibus intexens ornabat cornua ſertis,
Pectebatque ferum, puroque in fonte lauabat.

Ille

481. *agitent* Ven. *qui* Franc. et pro var. lect. per Hamb. *laborum* cum melioribus Heinſ. poſt Pier. At vulgo, *malorum*, ex intpt. 482. *animas* pr. Rott. *incendit* pr. Menag. *concendit* Bigot. 483. *formae praeſtanti* Hugen. et pr. Rott. *formae praeſtans* Bigot. v. Aen. I, 71. 484. *Thyrridae*, *Tyridae*, *Tiridae*, et *Thirus*, *Tirrus*, *Tirius*, *Tyrus*, *Tyrrus*, aberratt. 485. *Tyrrhusq.* Heinſ. ex libris maluit. Antea leg. *Tyrrheusq.* quod praeferas, quia altera in *Tyrrhides* a poeta producta eſt; Θυῤῥεὺς, Θυῤῥείδης. Eſt tamen exemplum in contrarium *Belides* ſup. lib. II, 82. ſed nomen illud adhuc ſuſpectum habeo. 486. *lati* Rom. ſed Pierius ſpreuerat, Heinſius autem e Medic. aliisque praetulerat. Recte vero Burm. reuocauit *late*, quippe doctius dictum; vt *late rex.* I, 25 et al. *campi eſt* Goth. ſec. 487. *A. in ſiluis* Menag. pr. 488. *innectens* l. *intexens* Goth. tert. 489. *Potabatq.* aliquot Pier. *Sectabatq.* Sprot. *feram* pr. Hamb. Ed. Ven. male v. Burm. cf. ſup. II, 51.

alia fraude. 480. *prima laborum* C. comparant Il. E, 63, X, 116. eſt primum initium calamitatum quae inſequutae ſunt.

483 ſqq. Molles et bucolicis propiores verſus ſunt, qui ſequuntur, quod eleganter monuit Spencius. Similes deliciae Cypariſſi ceruus apud Ouid. Met. X, 109 ſqq. occurrunt, ſed iuuenili carminis luxuria expolitae. Calpurnii quoque imitationem notauit Cerda Ecl. VI, 33 ſq. et Statii locum de tigribus Bacchi manſuefactis comparat (Theb. VII, 564 ſqq.) De id genus animantibus cf. VV. DD. ad Lucian. pro Merc. Cond. c. 1. *Tyrrhidae pueri*, pro Tyrrhi. Fuit autem nomen hoc in hiſtoria Albanorum regum non ignobile, Tyrrhus enim erat regii armenti magiſter, apud quem Lauinia Siluiam enixa eſt: v. Victor O. G. R. 16. cf. Seru. ad VI, 760 comparato Dionyſ. I, 70. vbi πυῤῥηνὸς deprauate ſcriptum eſt. — *ſoror* ſc. puero-

Ille, manum patiens, menſaeque adſuetus herili,
Errabat ſiluis; rurſusque ad limina nota
Ipſe domum ſera quamuis ſe nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabidae venantis Iuli
Commouere canes: fluuio quum forte ſecundo
Deflueret, ripaque aeſtus viridante leuaret.
Ipſe etiam, eximiae laudis ſuccenſus amore,
Aſcanius curuo direxit ſpicula cornu:
Nec dextrae erranti deus afuit; actaque multo
Perque vterum ſonitu perque ilia venit arundo.
Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,
Succeſſitque gemens ſtabulis, queſtuque cruentus
Atque inploranti ſimilis tectum omne replebat.
Siluia prima ſoror, palmis percuſſa lacertos,
Auxilium vocat, et duros conclamat agreſtis.
Olli (peſtis enim tacitis latet aſpera ſiluis)
Inprouiſi

490. *manu* (ex *manū*) Sprot. Vratisl. Medic. *manuum* aliquot. Pier. 491. *que* abeſt Zulich. 493. *rapidi* aliquot Pier. al. *rapidae, rabidi.* male. 495. *r. a. vndante* aliquot Pier. *lauaret* multi. 496. *exuuiae laudis* Sprot. *nimiae* Doru. *accenſus* Gud. et Moret. qu. 497. *derexit* Gud. 498. *afuit* cum antiquioribus ſcribit Heinſ. vulgo *abſuit.* alii *affuit.* 500. *inter* aliquot Heinſ. 502. *replebat* Heinſ. e Medic. et a pr. m. Gud. item Sprot. et Reg. Vulgo, *repleuit.* 505. *Olli* Heinſ. cum melioribus. Alii, *Illi*.

ſc. puerorum, Tyrrhi filia. 490. *χειροήθη* et *ὁμοτράπεζον* fuiſſe dicit. cf. Guell. 492. *Ipſe d.* Αὐτὸς pro *αὐτομάτως*.

491—95. Ceruus poſt natationem (eleganter *defluere* pro natare) in ripa ſe ab aeſtu recreabat. Ergo iam *defluxerat*, vt bene Cerda accipit *deflueret.* 498. Turbas faciunt in *erranti.* Res expedita erit, ſi cogites inuerſo ſenſu dictum: *erranti deus abſuit.* Nunc negationem addidit: *Nec dextrae erranti*, ſic vt ea non aberraret, *deus abſuit*, adfuit fortuna. At Seruius ad Alecto refert; vt ſit ἡ θεός. cf. 505. *errantem* dextra. *acta venit* plenius pro adacta eſt. *nota tecta*, τὰ ἤθεα. Si adoleſcenti haec interpretaris, obſerua ingenuae indolis ſigna in miſeratione ceruae, placidae ac manſuetae ferae, vſſ. 500 ſqq.

505. *peſtis.* recte Seru. Furia. cf. ſup. 476. 7. Latet enim illa

Inprouisi adsunt: hic torre armatus obusto,
Stipitis hic grauidi nodis: quod cuique repertum
Rimanti, telum ira facit. Vocat agmina Tyrrhus,
Quadrifidam quercum cuneis vt forte coactis
Scindebat, rapta spirans inmane securi.
At saeua e speculis tempus dea nacta nocendi
Ardua tecta petit stabuli; et de culmine summo
Pastorale canit signum, cornuque recuruo
Tartaream intendit vocem: qua protenus omne

Contremuit

506. *armatur* Sprot. *abusto* et *adusto* aberratt. ap. Pier. et Burm. 507. *hi* Menag. pr. *grauidis* Goth. sec. *est* multi addunt, etiam Pier. 508. *ira fuit* Pier. aliquot *dedit* Bigot. cf. Burm. 509. *Quadrificam* Doru. *coactis* est pro vulgari, adactis. 510. *Scindebant* Medic. et Scheffer. vt ad agrestes referatur. 511. *e* aberat multis Pier. 512. Ante Heins. distinxerant vulgg. post *petit*. 514. *incendit* Rom. et aliquot Burm.

illa in silua ad speculandam nocendi rationem et viam. Neque inde nisi v. 511. discedit. Mireris Cerdam ipsos *agrestes* h. pastores ad bellum mouendum e siluis concurrentes interpretari malle. *Torrem obustum*, quis non videat esse sudem praeustam? cf. inf. 524. vt mox stipites nodosos memorat.

511. *stabulum*, pastoris tugurium vt et alibi. 513. Fuit scilicet idem, qui nunc in agris est, mos, buccina conuocandi ruricolas, repentino aliquo metu, periculo vel incursu. Subnata autem Maroni Furiae buccina ex Eridis horrendo clamore Il. Λ, 5, 11. In 514 — 8. imitatorem facile agnoscas vel ex exquisitiore ornatus studio. Expressus (nam inter multa a Cerda et aliis congesta hoc vnum tenendum) Apollonii locus, primum quidem III, 1217. Hecates canum latratu: Πείσεα δ' ἔτρεμε πάντα. et multo magis draconis sibilo IV, 127. 39. ἀμφὶ δὲ μακραὶ Ἠϊόνες ποταμοῖο καὶ ἄσπετον ἴαχεν ἄλσος· Ἔκλυον, οἳ καὶ πολλὸν ἑκὰς etc. Δείματι δ' ἐξέγροντο λεχωΐδες, ἀμφὶ δὲ παισὶ Νηπιάχοις, οἵ τέ σφιν ὑπ' ἀγκαλίδεσσιν ἴαυον, Ῥοίζῳ παλλομένοις χεῖρας βάλον ἀσχαλόωσαι; vnde noster: *Et trepidae matres pressere ad pectora natos;* non tam ornate, sed meliore iudicio; Nam a Furia inflatam buccinam tam horrendum sonitum edidisse, probabilius est dictum, quam draconis sibilum tam longe esse auditum. Virgilii imitatorem

Contremuit nemus, et ſiluae intonuere profundae.
Audiit et Triuiae longe lacus; audiit amnis
Sulfurea Nar albus aqua, fonteſque Velini:
Et trepidae matres preſſere ad pectora natos.
Tum vero ad vocem celeres, qua buccina ſignum
Dira dedit, raptis concurrunt vndique telis
Indomiti agricolae: nec non et Troïa pubes
Aſcanio auxilium caſtris effundit apertis.
Direxere acies. Non iam certamine agreſti,

Stipitibus

515. *Inſonuit* e Grammaticis laudat Heinſ. *Concutitur* pr. Rottend. *inſonuere* Rom. et alii Pier. et Heinſ. *ſonuere* Ed. Mediol. et Schol. Statii cum binis Goth. 516. In multis *audit* ſcribitur, et hinc inſeritur in nonnullis *et* ante *amnis*. Menag. pr. *audiit omnis*, quod placet Burmanno. 518. *At* Menag. pr. *ad vbera* Oudart. quod alibi occurrit. 519. *Quin vero* pr. Moret. a m. pr. 520. Scribitur fere *concorrunt* ex pronuntiatione. *occurrunt* aliquot Pier. 521. *Troica* Witt. 522. Dubitat Burm. an legendum ſit, *campis e. a.* Cur tamen in *caſtris apertis* haereas, cum *domus aperta*, foribus apertis, bene dicatur. 523. *Derexere* Medic. *ſurrexere* pr. Hamb. pro var. lect. *nec iam* Parrh. *in c.* Oudart. *agreſtis* Medic.

rem habes Statium I. Theb. 118. de anguium Tiſiphones ſibilo: *Audiit et medius caeli Parnaſſus* etc. vbi omnia multo magis portentoſa videbis. 515. *profundae* cum dilectu. In intimis magnae ſiluae receſſibus audiebatur vox. 516. *Triuiae lacus* eſt Lacus Aricinus cum Nemore et Templo Dianae nobiliſſimo cf. inf. v. 761. Nunc *Lago di Nemi*, non longe ab vico *Genſano*. Paullo remotior ab his locis verſus ſeptentrionem eſt Nar, qui inter Sabinos et Vmbros ad Tiberim deſcendit, ſulfureis aquis ſatis notus v. Cerda h. l. Cluuer. p. 705. quarum natura candorem facit. In proximo *Lacus Velinus*, amne Velino inter montium iuga ſuper Reate ſtagnante: in Narem ille quoque aliquando a M. Curio exciſo monte emiſſus. Cic. IV. ad Att. 15. Conf. Plin. III, 12 ſ. 17.

521. *Indomiti agricolae.* Ornans epitheton; ſimpliciter accipio duros, aſperos. Sunt enim ἄτρυτοι: quod primo loco eſt, qui atteri nequeunt aut frangi ac fatigari laboribus et aerumnis: altero ἄτρυτος etiam inuictum, hinc validum, magnum, ingentem, ſimpliciter denotat — *nec non et T. p.* Caſtrorum portis reſeratis

Stipitibus duris agitur sudibusue praeustis;
Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late
Horrescit strictis seges ensibus, aeraque fulgent
Sole lacessita, et lucem sub nubila iactant:
Fluctus vti primo coepit quum albescere vento,
Paullatim

524. *stypitibus* passim scribitur ap. Parrh. cf. Burm. *sudibusque* duo eiusdem. 525. *decertant* Bigot. a m. sec. v. III. Ge. 20. *vtraque* sec. Moret. 526. *tristis s.* Parrh. *armaque* Zulich. 527. *Sole repercussa* pro var. lect. Moret. tert. ex intpt. *et lumen* aliquot Pier. tum *sub lumine* pars Pier. et Heins. *sub lumina* duo Burm. *sub limine* duo alii. Gothani vulgatam tuentur. 528. in fine *ponto* non modo bini Goth. (alter quidem *puncto*) sed et Rom. et Medic. quorum in eadem lectione conspirantium haud leuis auctoritas est, et pro var. lect. Gud. item Macrob. V. Sat. 13. Probat Heinsius, vt *primo ponto* sit: a littore, et respondeat Homerico ἐν αἰγιαλῷ, in loco, quem poeta ante oculos habuit Il. Δ, 422. Sed tempestate oriente fluctus ex alto versus littus aguntur, non a littore primum moueri incipiunt, vt iam Burmannus monuit. Tum vero in Homerico loco non ἐν αἰγιαλῷ responderet Virgiliano primo ponto; sed Πόντῳ μὲν τὰ πρῶτα κ. et hoc quidem sensu, vt sit pro, *primum in ponto*, *in alto*. Versus hi sunt: Ὡς δ' ὅτ' ἐν αἰγιαλῷ πολυηχέϊ κῦμα θαλάσσης Ὄρνυτ' ἐπασσύτερον, Ζεφύρου ὑποκινήσαντος, Πόντῳ μὲν τὰ πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα χέρσῳ ῥηγνύμενον μεγάλα βρέμει. Burmannus malit: *summo — ponto*, vt *imo fundo* opponatur. Sed manifesta satis res est, *ponto* ex altero loco Ge. III, 237. huc esse translatum, vbi *in medio ponto*. Variare autem poetam verbo vno vel altero, eiusmodi versus, quos

tis mittunt auxilium Troiani. Vulgari oratione copiae effundunt se, effunduntur, ἐκχέονται. Mox v. 525. 6. *seges*, pro, acies tanquam seges: eleganter autem *acies* statim per segetem effertur et reliqua ad eam attemperantur; qui comparandi modus exquisitae est venustatis. Locus similis inf. videndus lib. XI, 601. 2. Primae autem lineae sunt Il. N, 338.

526. *Sole lacessita* venuste pro percussa radiis. Debetur hoc Lucretii exemplo lib. IV, 218. *Corpora quae feriant oculos visumque lacessant:* vnde patet, vt ex aliis locis, vbi *visum, aures lacessere* occurrit, *lacessere* esse simpliciter ferire, percutere cf. inf. ad lib. x, 10. Refertur etiam paullo ante *atra* seges ad oculorum iudicium, si longum hominum ordinem in campo prospicias.

528. 30. Saepius ornata a poetis comparatio; primum quidem

Paullatim sese tollit mare, et altius vndas
Erigit, inde imo consurgit ad aethera fundo.
Hic iuuenis primam ante aciem stridente sagitta,
Natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almo
Sternitur; haesit enim sub gutture volnus, et vdae
Vocis iter tenuemque inclusit sanguine vitam.
Corpora multa virum circa, seniorque Galaesus,
Dum paci medium se offert: iustissimus vnus
Qui fuit, Ausoniisque olim ditissimus aruis:
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta

quos iterum ponit, ab ipso Heinsio aliquoties monitum est. Vti itaque altero loco fluctuum primos ortus in alto, (*in medio ponto*) sic nunc fluctuum ortus a prima aurae impulsione, *primo vento*, memorat. 530. *vno* Franc. *imo et* Doru. 532. *Gnatorum Tyrrhei* libri Pier. Ex iisdem et suis Heinsius *Almo* scripsit pro *Almon*; nullum enim nomen Latinum *on* litteris finiri, ait Sosipater. Quod equidem inter Grammaticorum argutias referam. *Almon* est communior forma; *Almo* rarior. Sic *Agamemno*, *Tarcho* et alia pro vulgari *Agamemnon*. 533. *Exit enim* aliquot Pier. cum Doru. vt sit quod lib. IX, 432. *viribus ensis adactus Transabiit costas.* Sed natum hoc ex scriptura: *esit.gurgite* duo Burm. 534. *que* abest Witt. 535. *Galaesus* Heins. cum melioribus etiam hic, ex Γαλαῖσος. Vulgo *Galesus*. cf. ad Ge. IV, 126. *Gelaesus* Rom. 536. *Cum p.* sec. Rott. *pacis m.* Parrh. *sese* Ald. Iunt. *se offert medium* Montalb. *se* plane excidit Oudart. 537. *que* abest Franc. Witt. *agris* Medic. Pierii, tresque Burm. *armis* alter Hamb. Sed *aruis* recte retinent ceteri. Esse pro *in aruis* monet Burm. Cuninghamius *agris* retraxit; docere id *greges et armenta.* Non sequar subtilitatem. 538. *et quina* sec. Moret.

quidem ab Homero Il. Δ, 422 sqq. Eandem elaboratius extulerat Maro Ge. III, 237 sq.

532. 3. *vulnus* pro sagitta, *Seru.* vt II, 529. et *inclusit*, pro vulgari, interclusit, *iter vocis vdae*, traducto epitheto a gutture, per quod vox emittitur; proprie *iter vdum.* Quomodo Virgilius ornatu praecellat Homerum, vide in hoc: Il. N, 388. ὁ δὲ μιν βάλε δουρὶ Λαιμὸν (κατὰ λ.) ὑπ᾽ ἀνθερεῶνα, διὰ πρὸ δὲ χάλκον ἔλασσε. —

536 — 9. Homerica arte Galaesi memoriam nobis commendat et miserationem facit. cf. Il. E, 612. 3. 4. Quod *ditissimum* eundem et *iustissimum* exhibet, ad primae vitae mores comparatum est. Illud vero praeclare: *Dum paci medium*

Armenta, et terram centum vertebat aratris.
Atque ea per campos aequo dum Marte geruntur,
Promiſſi dea facta potens, vbi ſanguine bellum
Inbuit, et primae commiſit funera pugnae,
Deſerit Heſperiam, et caeli conuexa per auras
Iunonem

539. *terras* duo Goth. male. *et centum terram* Witt. 540. *saevo Marte* emendat Marklandus ad Stat. Silu. V, 2, 21. Obnuntiat diuinationi Burmannus, ſed quid *aequo Marte* ſit, parum expedit. Scilicet eſt, pari vtrinque belli fortuna, pugna in neutram partem inclinata; vt alias *dubio, caeco, Marte* pugnatur. *Aequus* autem pro, aequalis, ſatis frequens eſt. Paullo aliter, nec tamen multum diuerſe ap. Lucan. III, 585. *nauis dextrum laeuumque tuetur* Aequo Marte *latus.* De congreſſu ex loco iniquo in locum aequum deducto Curtius IV, 1. *De regno aequo, ſi vellet, Marte contenderet.* 541. *bellum. telum* pro var. lect. pr. Hamb. ex intpt. 542. *c. ſanguine p.* Goth. ſec. ex antecedente verſu. *munera p.* coni. Markl. ad Stat. V. Silu. I, 21. ſed dictum *funera c.* vt *committere caedem.* 543. Memorabilis eſt Seruii nota: *Probus, Aſper, Donatus,* (is tamen Donatus, quem habemus, *euolauit per auras ad Iunonem,* interpretatur) *dicunt, hoc loco* per *bis accipiendum, vt adloquatur Iunonem* per caeli conuexa *et* per auras. (quod duriſſimum eſſe videtur; etſi Burmanno non diſplicet.) *Poteſt tamen* (et haec melior ratio) *eſſe epexegeſis* per auras *id eſt* caeli conuexa; *nec enim aliud ſunt aurae.* (Quae ſequuntur, adſuta eſſe videntur.) — *Dicit etiam quidam commentarius* conuecta *eſſe legendum, vt ſit* ipſa conuecta. *quod difficile in exemplaribus inuenitur.* Conſentiunt ſane omnes codd. in *conuexa,* niſi quod Medic. a m. pr. *conuerſa*, quod Cuningham. probat, et ſec. Moret. *connexa,* vitioſe. Cum tamen verborum iunctura paullo inſolentior ſit, Canterus ap. Heinſ. coniecit: *c. conuexa peragrans* vel *pererrans*; ſatis ieiune. Muſonius *conuexa* pro *conuecta* dictum eſſe volebat, ſc. Alecto vecta per auras. Cerda cum Turnebo Furiam *conuexam* dici *medium ſeſe offert,* vt iam Macrob. IV, 4. monuit.

540 ſq. Comparant tranſitus formam Il. Ε, 84. Ὣς οἱ μὲν etc. *promiſſi potens* ἐγκρατὴς γενομένη ὧν ὑπέσχετο. cf. ad 341. *ſanguine bellum imbuit.* Seruius, initiauit. Scilicet, proprie *Latini imbuebantur ſanguine,* (vt v. 554. *ſanguis nouus imbuit arma*) inducebantur, trahebantur, prima caede facta, ad bellum. cf. inf. 547. Doctius ipſum *bellum imbuitur,* inſtituitur, ſanguine. Ex copiis, quae apud Cerdam habentur, vnum huc referas Propertii IV, 10, 5 *Imbuis exemplum primae tu, Romule, palmae.* — 543. *per auras, coeli conuexa.*

Iunonem victrix adfatur voce ſuperba:
En, perfecta tibi bello diſcordia triſti.
Dic, in amicitiam coëant, et foedera iungant:
Quandoquidem Auſonio reſperſi ſanguine Teucros.
Hoc etiam his addam, tua ſi mihi certa voluntas,
Finitimas in bella feram rumoribus vrbis,
Adcendamque animos inſani Martis amore:
Vndique vt auxilio veniant: ſpargam arma per agros.
Tum contra Iuno: terrorum et fraudis abunde eſt.
Stant belli cauſſae: pugnatur comminus armis.
Quae fors prima dedit, ſanguis nouus inbuit arma.
Talia connubia, et talis celebrent hymenaeos

Egregium

dici poſſe putauit, vt *amnis deuexus* IV. Ge. 293 ſqq. perperam vtique. Equidem bene intelligo, ſi verba ad naturalem ordinem reuoces, (*per auras, coeli conuexa*) expediri quodammodo priorem verſum; illud tamen nondum concoquere poſſum: *Furiam alloqui Iunonem per auras.* Latet meo ſenſu vox *vecta* vel ſimilis in *conuexa*; quod ſi *conuecta*, quod Cuninghamius edidit, inſolentius dictum putes, forte ab initio ſcriptum erat in antiquo libro: *caelique euecta* per auras. 545. *belli d. triſtis* aliquot Pier. quae vulgaris erat ratio. Quae ſequuntur neſcio an melius ſic diſtinguantur: *En — triſti: Dic — iungant. Quandoquidem A r. ſ. Teucros, Hoc etiam bis addam* ſqq. 546. *Sic* Sprot. et pars Pierianorum. Nec diſplicet. Eadem diuerſitas V, 551. *vt coeant* duo Burm. vt 551. 547. *Quando equidem* Rom. Praua, puto, vulgaris eſt interpunctio. Senſus et grammatica ratio poſtulant: — *iungant. Quandoquidem A. reſperſi ſ. Teucros: Hoc etiam bis addam; tua ſi mihi certa voluntas; Finitimas in b. feram r. v.* Eſt enim: *addam hoc, feram.* ſeu mauis ſupplere, *addam hoc*, vt *feram.* 548. *tunc ſi m.* ſec. Hamb. *ſit mihi* Menag. pr. vide IV, 125. 550. *inſano M. amore* coni. Cuningham. 551. *vt a. coeant* Sprot. vt inf. 582. *vndique collecti coeant* 552. *ac f.* ante Heinſ. legebatur. *abundeſt* Rom. *eſt* abeſt Goth. tert. 553. *pugnantur* Dorv. *quo minus* Franc. 554. *ſors* multi etiam h. l. *imbuet* Parrh. 555. *connubia* neſcio vnde primum in contextum venerunt. Omnes Pier. et Heinſ. et tres Goth. conſentiunt in *coniugia*, praeter Mentel. pr. *conubia.* Porro qu. Moret. cum pr. Hamb. omittit *et.*

conuexa. Sed v. V. L — 546. cf. 316. 7. *Dic*, ironice, tanquam ἀδύνατον. 548. — *in bella feram*, rapiam, doctius quam, ad bellum accendam.

552 ſq. Dignitatem orationi Iunonis ineſſe facile agnoſcas. *Stant b. cauſſae.* Burmannus certae, fixae ſunt. *Stare* omnino poetae pro eſſe, vt Gr. ἐζημένοι,

Egregium Veneris genus et rex ipſe Latinus.
Te ſuper aetherias errare licentius auras,
Haud Pater ille velit, ſummi regnator Olympi.
Cede locis. Ego, ſi qua ſuper fortuna laborum eſt,
Ipſa regam. Talis dederat Saturnia voces.
Illa autem attollit ſtridentis anguibus alas,
Cocytique petit ſedem, ſupera ardua linquens.
Eſt locus Italiae medio ſub montibus altis
Nobilis, et fama multis memoratus in oris,
Amſancti valles. Denſis hunc frondibus atrum
Vrguet vtrimque latus nemoris, medioque fragoſus
Dat ſonitum ſaxis et torto vertice torrens.

Hic

558. *ipſe* aliquot edd. et codd. v. ſup. v. 110. 559. *ſi qua modo* alter Hamb. *eſt* deeſt multis Pier. et Heinſ. 560. *geram* Hamb. pr. 561. *extollit* Parrh. *vnguibus* Trappius poſt Cuningham. emendabat, vt membranae eſſent alarum; parum feliciter. v. not. 562. *petens* Franc. *ſuper a.* duo cum Ed. Dan. natum ex *ſuperardua* iunctim ſcripto. 563. *in medio* edd. et codd. nonnulli. Sed *in* exulare fecit Heinſius. 564. *memoratur* Doru. 565. *Ampſacti* Medic. vt *Ampſanctus* ap. Cic. Plin. et Claudianum ſcribitur. Romanus et Ed. Ven. *anfracti.* in plerisque eſt aberratum *anſancti*, it. *anſanti anxanti, amſaneae, an valles ſancti.* Mox *frontibus* alter Mentel. 566. *vtrumque* aliquot Heinſ. cum Goth. pr. *fragoſis*, vt ad *ſaxis* referatur, aliquot Pier. Heinſ. et Burm. 567. *vortice* nonnullae edd. ſed *vertice* eſt librorum ſcriptura.

ἑστηκέναι, vſurpant, ne exilitate vocis poeticam vim frangant. Eo referendum: *ſtant praelia* et ſimilia. 556. 6. cf. 318. 9. — 559. Comparant Il. Α, 522. 3. Reliquos belli caſus ipſa moderabor. quod inf. 572. extremam bello imponit manum.

561—71. Noua Furiae ſpecies, quod non modo alata eſt, (vt ſup. 476.) verum quod pro alarum pennis ſerpentes, ſaltem alis implicitos, habet. Etſi rem ita accipi malim, vt angues, qui pro comis ſunt, inter volatum vento impulſi inter alas commotas ſtrideant. Locum deſcenſus eius ad inferos non dicam an primus protulerit poeta; eſt tamen ille admodum accommodatus, vt per eum deſcenſus ſit ad inferos. Eſt enim in Hirpinis, non longe ab Aeculano (nunc *Fricenti* in Principatu Neapol. R. vlteriore) lacus tetro colore et odore, et inter ſpira-

Hic ſpecus horrendum, ſaeui ſpiracula Ditis,
Monſtratur, ruptoque ingens Acheronte vorago
Peſtiferas aperit faucis: quis condita Erinnys,
Inuiſum numen, terras caelumque leuabat.
  Nec minus interea extremam Saturnia bello

E 2 Inponit

568. *Hic ſpecus horrendus* antiqui codd. ap. Seru. et mſ. Giphanii, hic quidem ſequente *et*, quod in multis, etiam in edd. legebatur. ſed ſublatum ab Heinſio codd. meliorum, etiam Pierianorum, auctoritate. *ſaeuum* Goth. pr. 569. *Monſtrantur* multae edd. et codd. inprimis quae in ſup. verſu *et* retinent. At Heinſius reuocauit ex aliis *monſtratur*. vnde comtior exit oratio. *mons ſterilis* alter Hamb. miro errore. Ceterum obſerues membra ſibi non accurate ſatis reſpondentia, etſi res non exemplis caret: *Hic ſpecus* — *monſtratur et vorago aperit*. *raptoque* alter Menag. 570. *a. voces* pr. Mentel. *condit* Medic. vterque cum aliis Heinſ. et Burm. Lectio iam Seruio notata. 571. *et te* Ald. *terram* aliquot Pier. *caelum terrasque* Parrh. *leuauit* aliquot Pier. et Witt.

ſpiracula referri ſolitus quae Plutonia vel Charonea appellant. v. Plin. II, 93, Cic. de Diu. I, 79. hinc v. 569. *ſpiracula Ditis*. Ad ſpeluncas Aeolias dictas prope Interamnam, hodie *Terni*, qui locus cataractis amnis Velini nobilis eſt, transferre voluit locum Virgilianum, poſt Floridum Lect. Subſec. II, 18. Addiſonus, loco iam a Burmanno laudato, et hinc alii, etiam Blainuill. Itiner. T. II, S. 29. At nuper Abbas *Capmartin* de praedio Horatiano (*Decouverte de la Maiſon de Campagne d'Horace* To. III. p. 104 ſqq. aquas Cutilias in Sabinis ad amnem Velinum, quarum pars bituminoſa et nitroſa eſt, in Virgiliano loco quaerebat. Amſancti tamen vallem ad Hirpinos ſpectare, non eſt quod dubitari poſſit. cf. Pompon. Sab. Faciem quidem loci nunc paullo diuerſam reperit Cluver. Ital. p. 1201. ſiluae ſaltem deerant. Virgilianae tamen deſcriptioni fidem adſtruit ex iis, quae ab amico ſuo Holdſwortho acceperat, Spencius V. cl. in *Polymeti* p. 276. *Italiae medio*, noli vrgere; eſt ſimpl. in Italia. *ſub montibus*, qui tamen ſitu paullo remotiores ſunt. Rem ita Maro deſcribit quaſi fons in medio nemore ſit ex rupe ortus interque ſaxa progreſſus ſtrepitum faciens. Cluuerius tamen lacum vidit media ſui parte aquam magna cum vi excitantem et reſorbentem. — *latus nemoris* eleganter nemus, quod tanquam latus fontis

Inponit regina manum. Ruit omnis in vrbem
Pastorum ex acie numerus, caesosque reportant,
Almonem puerum, foedatique ora Galaesi:
Inplorantque deos, obtestanturque Latinum.
Turnus adest, medioque in crimine caedis et igni
Terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari;
Stirpem admisceri Phrygiam; se limine pelli.
Tum, quorum attonitae Baccho nemora auia matres
Insultant

573. *Imposuit* Gud. a m. pr. Goth. pr. in *vrbe* ap. Priscian. 574. *caesumque* Goth. tert. sed *caesos* Almonem et Galaesum. Pro hoc *ora Galaesi* dixit. 575. *foedataque* Sprot. et Franc. 576. abest versus a Goth. tert. 577. *et igni* ex Medic. et aliis Heins. cum ante lectum esset *et igne*. Recte vero Burman. locum habebat suspectum, cum de igni nihil praecesserit; ad coniecturam tamen *caedis iniquae* descendere non debebat, cum ipse lectionis diuersitatem laudet: *ignis* Witt. et plures scripti et editi, etiam omnes Goth. Haud dubie hoc verum est, modo interpunctio mutetur: *medioque in crimine*, (inter criminationes Troianorum) *caedis et ignis Terrorem ingeminat*, h. *ingeminat terrorem caedis et ignis*. minatur caedem et ignem. Praeiuisse iam Donatum video, qui ita interpretatur: *et idem geminabat terrorem, quem populus fecerat, spondens omnia caedibus et incendio peritura.* Lectio haec Ald. Steph. Plant. et omnium, quas inspicio editionum, in paucis vulgaribus exemplaribus mutata esse videtur, in quorum vnum Heinsius casu inciderat. *igni* ex vno Romano notauit Pierius; *igni* Pompon. quoque interpretatur: *furore et seditionis impetu.* 578. *geminat* Sprot. *ingeminant* Ven. *que* post *Teucros* Heins. sustulit, codd. auctoritate. 579. *limite* Parrhas.

fontis facit. — *numen inuisum*, μισητόν. *leuabat* eleganter pro, relinquebat. Res enim, quas abominamur, grauant nos.

573 sqq. Praeclare haec ad πάθος mouendum. 577. medias inter criminationes quas in Troianos iacit, metum iniicit fore vt caede et igni omnia misceantur v. V. L. — *se limine pelli*, pro regno, domo, regia.

580 — 2. Auctoritate reginae commoti filii seu propinqui feminarum, quae Baccharum more thiasos in siluis agunt, (v. sup. 395. 6.) coeunt et Latinum bellum poscunt. Proprie *fatigant* Latinum clamoribus ac precibus super Marte seu bello faciendo. Hinc *fatigant*, exposcunt, *ipsum bellum.* Solet enim poetae *fatigare* de iis actionibus dici, in quibus quis fatigatur: est igitur precibus flagitare, cf. inf. ad VIII, 94 et sup. ad I, 280.

583

Insultant thiasis, (neque enim leue nomen Amatae)
Vndique collecti coëunt, Martemque fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
Contra fata deum, peruerso numine poscunt.
Certatim regis circumstant tecta Latini.
Ille, velut pelagi rupes inmota, resistit:
Vt pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quae sese, multis circum latrantibus vndis,
Mole tenet; scopuli nequicquam et spumea circum
Saxa fremunt, laterique inlisa refunditur alga.
Verum, vbi nulla datur caecum exsuperare potestas

581. *thyrsis* Menag. pr. 583. *scilicet* Medic. ap. Burm. dissentiente Fogginio. Verum etiam Pompon. Sab. *Apronianus legit* scilicet. Goth. sec. *Illic.* *cunctis* Oudart. *omnia* nonnulli ap. Pier. 584. *nomine* Medic. 585. *circum dant* Ed. Ven. *tecta tyranni* Medic. Pierii, quod defendi posse censet Burm. si *reges* legantur cum Menag. et Hamburg. pr. 586. 7. Elegantiam in repetitione agnoscebant Pierius et Vrsinus. Sed aliter instituenda erat oratio, si venustas inde petebatur, et incurrit in oculos vitium quod his versf. insidet. Aut versum priorem, aut hunc alterum: *Vt pelagi,* esse spurios persuasum habebat Heins. quanquam de hoc altero id censere malebat. Et deerat ille pr. m. ab altero Mentel. et pr. m a Bigot. Contra prior versus, *Ille velut p.* a Macrobio laudatur lib. VI, 3. Equidem ita existimare malim, esse vtrumque inter versus nondum a poeta absolutos et elaboratos. Cum alterum adiecisset, priorem mox morte praeuentus mutare nequiit. -- *rupis* Witt. *p. moles* tres quatuorue. Nisi hoc ad superiorem versum spectat, nam in hoc Pier. ex nonnullis codd. notauit, *pelagi moles. magno rupes* Parrh. 588. *vallantibus vndis* alter Hamb. 589. Olim interpungebant post *scopuli*; hinc nonnulli mox omisere copulam. v. Pier. et Heins. 590. pro *inlisa* ap. Pierium alii *aspersa,* alii *infusa,* Goth. sec. *inuersa.* mox *infunditur* alter Hamb. *retonditur* sec. Rottend. 591. *coeptum* Parrh. *superare* Rottend. *expugnare* aliquot Pier.

583. 4. *contra omina,* respectu ad apes et ardentes Laviniae comas. sup. v. 64 sqq. *contra fata deum,* Fauni oraculum v. 81 sq. *peruerso numine,* pro aduerso, irato, Seru. cf. Burm. Nescio tamen annon potius esse debeat, peruersa, conturbata et infirmata deorum voluntate. 586 — 590. Imago rei ad sensum obuia et a multis frequentata, vt exempla coaceruare pigeat. Virgilius tamen Homericum lo-

Consilium, et saeuae nutu Iunonis eunt res;
Multa deos aurasque pater testatus inanis,
Frangimur heu fatis, inquit, ferimurque procella!
Ipsi has sacrilego pendetis sanguine poenas,
O miseri. Te, Turne, nefas, te triste manebit
Supplicium; votisque deos venerabere seris.
Nam mihi parta quies, omnisque in limine portus:
Funere

592. *vt s.* Goth. pr. *euntes* Rom. 593. *testatur* Medic. et alii Pier. et Heins. cum tribus Goth. minus comte. tum *aras inanes* Hamb. alter a m. pr. et pro var. lect. prior, vt aras foederis aut hospitii designet. Blanditur haec lectio Burmanno et Marklando ad Statii Silu. praef. p. XII. qui in altera nullum esse sensum pronuntiat. Miror viros doctos de adiecto, *inanes*, non cogitasse; quae tandem sunt h. l. *arae inanes?* Ex altera parte quae magis frequens et obuia ratio, quam vt precantes et obtestantes manus ad caelum tollant, *deos caelumque testentur?* et pro *caelo* non feremus *auras* dictas? vt inf. IX, 24. *multa deos orans, onerauitque aethera votis.* 594. *procellas* Medic. *procellis* Montalb. et aliquot Pier. 598. *que* a nonnullis Pier. abest. *in lumine* alter Hamb. et Zulich. In illis *omnisque in limine portus* impedita est oratio, vt quisque facile videt. Seruii explicatio nihili est: *securitas omnis in portu est*, nec plus proficit Donatus: *Portus mihi erit limen domus meae, quod egressurus non sum.* Erat saltem *limen portus* accipiendum tanquam dictum pro *portu*; vti autem vulgari ratione *in portu esse*, nauigare, dicimur, ita h. l. *in limine portus.* Itaque sequor Pompon. Sab. qui haec habet: *senex sum et in portu vita mea est.* quasi esset: *et totus sum in aditu portus;* in portu nauigo. Potest et *omnis* retrahi ad quies vt sit: *mihi parta est quies, eaque omnis iam est in l. p.* Sed praefero prius. Malim equidem totam hanc laciniam adsutam statuere, versu inexpleto relicto. Etiam Markland. ad Stat. II. Silu. 2. 7. totum hemistichium suspectum habebat. Waddelii coniectura: *amnisque* sensum vix habet. Burman. coni. *mortisque in limine portus.* Cuningham. *omnique in l.* quod non assequor. alius vir doctiss. *nauisque in l. p.*

eum Il. o, 618 — 621. ante oculos habuit et exornauit.

593. cf. V. L. 594. fato se vinci ait, quatenus non suum, sed caecum turbae consilium, h. temerarium impetum et furorem, sequi cogitur. *Sacrilego — sanguine*, quatenus ipsi Aborigines sacrilegi, impii, habendi sunt, qui contra deorum voluntatem bellum suscipiunt foedusque ictum violant. *has poenas*, docte, *pro scelere hoc* poenas. — 598. 9. Sibi rex paratum esse ait refugium in morte vicina, nec sibi eripi

Funere felici ſpolior. Nec plura locutus
Sepſit ſe tectis, rerumque reliquit habenas.
Mos erat Heſperio in Latio, quem protinus vrbes
Albanae coluere ſacrum, nunc maxuma rerum
Roma colit, quum prima mouent in proelia Martem,
Siue Getis inferre manu lacrimabile bellum,
Hyrcaniſue Arabiſue parant, ſeu tendere ad Indos,

 Auroram-

599. *Munere* pr. Moret. 600. *relinquit* Menag. vterque. 601. *in Latio Heſperio* aliquot Pier. *quem p. vna* Thuan. Macrob. III, 8. argutatur ſuper voc. *mos.* 604. *Siue G. i. manus ſeu tendere ad Indos* laudat Schol. Cruqu. ad Horat. III, Od. 24. Chariſius autem lib. I. Inſt. Gr. p. 77. *Hyrcaniſue A. parant indicere bellum. ſiue inſerre manus.* Tum Witt. *Gothis.* Tres ap. Heinſ. *manum* 605. *Hircanisque* multi Pier. et Ed. Mediol.

pi aliud, praeterquam, ne, vt felix vixerit, ita felix beatusque moriatur. Sententia verborum expedita eſt, concinnata illa ex vulgari dicto: ante obitum neminem dicendum eſſe beatum, et poſſe aliquem felicem viuere, mori infelicem. Sed de verbis v. V. L. *funus* pro ipſa morte, haud dubie; non de exequiis.

599. 600. Quod Latinus regni munia prorſus deſerit, ne quis hoc temere factum arbitretur, tenendum eſt, ad Turni nomen illuſtrandum, ita res attemperatas eſſe, vt is ſummam imperii tenere videretur. Facile enim intelligitur, cum ſemel Turnus ad Aeneae virtutem illuſtrandam inſigniore laude celebrandus eſſet, fieri hoc non recte potuiſſe, ſi ſecundas partes ageret et alterius auſpiciis res gereret. Eodem ſpectant alia, quae a Marone ſollerter prouiſa ſunt. Continentur Rutuli nomine Latino, et Turnus, Regis nomine ornatus, Latini tamen principatui paret: nunc autem in Latini locum ſuccedit: quemadmodum apud Etruſcos factum videmus, aut inter Achiuos, vt plurium ciuitatium reges principatum vni inter ſe deferrent. Ex dictis intelligitur, quomodo Maro ſaepe *Rutulorum* nomen pro *Latinis* ponere, alias diſcernere, potuerit: ſcilicet vt Hernicos, Aequos, Volſcos. Hinc apparet quoque, cur Turni matrimonium *connubiis Latinis* deſignari potuerit ſup. VII, 96. et idem *Laurens Turnus* VII, 650.

601–622. Egregium et epicae maieſtati conſentaneum poetae commentum, dum bellum motum et illatum narraturus erat, primum morem patrium

Auroramque ſequi, Parthosque repoſcere ſigna. 606
Sunt

606. *Parthisq.* duo Burm. *Parthoſue* Zulich.

patrium Iani reſerandi arceſſere, tum ad deae miniſterium eam rem referre, vnde auguſta rei ſpecies exoritur. Quod poetam v. 601. 2. ab hiſtorica fide receſſiſſe contendunt Intpp. poſt Seruium, cum Liuius lib. I, 19. a Numa demum Ianum, indicem pacis bellique factum memoret, id vanum eſt. Nam ſi nos hiſtoriam Romanam nunc ex Liuio potiſſimum haurimus; ſecus res ſe habuit illo tempore, quo multi praeclari ſcriptores in manibus erant, a quibus Romae origines diuerſis modis traditae fuerant; e quibus vnum vel alterum excerpſit, idque parum curioſe in antiquioribus, Liuius. Antiquiſſima per Latium fuit Iani religio, (v. Excurſ. V. ad h. lib.) et a maioribus haud dubie tradita Romanis. Sed cum ſemel inualuiſſet, Numam religionum auctorem conſtituere: etiam Ianum pacis bellique indicem ad eum retulerunt nonnulli.

601—6. *Latium Heſperium*, non aliter quam Heſperia Italia. Male argutatur Seruius cum aliis, eſſe *antiquum* Latium. —*protinus* h. l. iugiter, vt bene Seru. perpetuo ab eo inde tempore. *vrbes Albanae.* Nam Alba XXX. oppidorum Latinorum mater. cf. Dionyſ. III, 31. —*maxima rerum.* res maxima, μέγιστόν τι πρᾶγμα. cf. ad Ge. II, 534. *cum prima mouent* (ad Romam hoc referendum propter ſeqq.) *in praelia martem* noue dictum. vulgo *Mouetur bellum*, *Mars*; nec quicquam adiicitur: tum quoque *mouentur arma*; (pro quibus *Martem* dixit: nam adiecit *in praelia.*) Quod indicto bello ancilia commouebantur, alienum ab h. l. eſt. Vſ. 604—6. Splendida eſt oratio. Bellis enim cum extremis orbis terrarum populis gerendis imperii R. maieſtas praeclare declaratur. Quod *Getas* narrat, non eſt vrgendum; voluit tantum fines imperii ad Danubium declarare; et ſic porro in ſeqq. Etſi fuere bella Romanorum et victoriae ea aetate quae huc reuocari poſſunt; vide Vit. Virg. a. V. C. 724. 725. 731. 734. nec dubitare licet, poetam in Auguſti gratiam illa ſaltem adieciſſe, *ſeu tendere ad Indos Auroramque ſequi.* vt tamen haec ad ipſum annum 732. retrahat Ianumque eo anno reſeratum ex his vſſ. probet, multa gratis ſumit nec tamen rem conficit Maſſonus in Iano reſerato Sect. III, 5. vti idem vir doctus in aliis locis vim facit Virgilii verbis. *Auroram ſequi* magnifice, ad extremum Orientem vſque progredi

Sunt geminae Belli portae (ſic nomine dicunt)
Religione ſacrae, et ſaeui formidine Martis:
Centum aerei claudunt vectes, aeternaque ferri
Robora: nec cuſtos abſiſtit limine Ianus.
Has, vbi certa ſedet patribus ſententia pugnae,

 Ipſe,

607. *Sunt Gemini* emendatio Io. Marii Matii ap. Heinſ. vt Ianus Geminus deſignetur. Sed *Ianus Geminus* ſaepe memoratur: an vſquam *Geminus* ſolum et abſolute, merito dubites. Idem multo etiam durius e Priſciano contendit vna voce ſcribendum eſſe *Belliportae*; etſi verum eſt, ipſum templum per *portas Belli* fuiſſe declaratum; erat enim δίθυρον, et portam in poſtico quoque habebat cf. Plutarch. Numa p. 73. *Belli* per maiuſculam litteram exarandum eſt. Eſt enim Numen h. l. cf. not. 608. *et* abeſt Franc. *f. Belli* Parrhaſ. 609. *externaq.* Parrh. 611. *Haec* Medic. a m. ſec. vt referatur ad *limina*, interpolatum.

gredi. Ferebat hoc multo magis vſus loquendi Romanorum, cum v. c. dicerent, *ad Orientem miſſum*, profectum eſſe aliquem. *Bellum* autem *lacrimabile* eſt Homericum πολύδακρυς Ἄρης, πολυδάκρυτος μάχη. δακρυόεις πόλεμος.

607—610. Vides hic exemplum fabulae veteris noua interpretatione interpolatae. Iani religio ab initio haud dubie ſymbolica fuit ad denotandam rerum naturam variasque eius proprietates. Traducta ea eſt poſtea ad alia, et Romae Iani templum, a Romulo conditum, ex Numae, vt aiunt, inſtituto clauſum vel apertum belli pacisque habebat indicia. Hoc vero ornauit poeta remque ita expreſſit, quaſi in eo templo Bellum et Mars vincti tenerentur, cuſtode in foribus Iano. Fecerat hoc idem ſup. I, 294—6. vbi v. Exc. IX. Tom. II. p. 118. Contrario commento Horatius Ianum clauſis foribus cohiberi, tanquam pacis auctorem et cuſtodem II. Epiſt. 1, 255. *clauſtraque cuſtodem pacis cohibentia Ianum.* Pacem includi dixere alii. cf. l. c. Tom. II. p. 118. *Belli* autem *portae* proprio nomine dictae videntur. v. ibid. cf. inf. 622. et ibi not. — *ferri robora,* ornate, pro ferro ſimpl. ſeu ferreis repagulis: Lucretii exemplo lib. II, 449. — *nec cuſtos a.* videri poteſt Iani ſignum in ipſo templi aditu (ἐν προνάῳ) ſtetiſſe: niſi ipſa templi forma, quae et a fronte et a tergo portam habebat, talem poetae animo ſpeciem obiecit.

611—5. *Has* portas, *ſtridentia limina*, reſerat Conſul trabeatus. Trabea *Quirinalis*, dicta

Ipſe, Quirinali trabea cinctuque Gabino
Inſignis, reſerat ſtridentia limina Conſul;
Ipſe vocat pugnas: ſequitur tum cetera pubes:
Aereaque adſenſu conſpirant cornua rauco.
Hoc et tum Aeneadis indicere bella Latinus
More iubebatur, triſtisque recludere portas.
Abſtinuit tactu pater, auerſusque refugit
Foeda miniſteria, et caecis ſe condidit vmbris.
Tum Regina deum coelo delapſa morantis
Inpulit ipſa manu portas, et cardine verſo

Belli

612. *cinctoq.* Mentel. pr. *cinctusq.* Menag. pr. et Goth. tert. *Sabino* plerique ap. Pier. et Bigot. a m. ſec. 613. *ſtridenti limine* coni. Burm. perperam. 614. *cum* duo Burm. 615. *accenſu* Menag. pr. *ab ſenſu* Franc. *accentu* coni. Heinſ. 617. *videbatur* duo Burm. *reducere* duo alii. *excludere* Ed. Mediol. et Goth. pr. 618. *adverſus* tres ap. Burm. 619. *antris* Doruill. 620. *dilapſa* Ven. *d. per auras* pr. Hamb. pro var. lect.

dicta, puto, quod vti Regibus, ita ipſi Romulo, trabeae fuerat vſus. Plin. VIII, 48 ſ. 74. *Trabeis vſos accipio reges*: et IX, 39 ſ. 63. *Purpurae vſum ſemper Romae fuiſſe video*, ſed Romulo in trabea. Recte itaque Maro antiquiſſimum Latii regem Picum trabea veſtiebat ſup. v. 187. 8. — *cinctuque Gabino*, a Gabiis translato et ſacris ſeruato. Bene Seruius, qui in ceteris argutatur: *toga ſic in tergum reiecta, vt ima eius lacinia a tergo reuocata hominem cingat*, ſimul caput tegat et ambiat. Obuia res in vett. monumentis, inprimisque in numis. -- *vocat pugnas*: vt ſup. v. c. III, 253. *vocantur venti*, velis expanſis excipiuntur, ita nunc pugnandi poteſtas datur, et admittitur, indicitur bellum. Mox v. 615. claſſicum canitur. Nec tamen intercedo, ſi quis morem reconditum et formulam ſollennem reſpici dicat, qua in reſerando Iano vſus ſit Conſul, vt in ea inuocauerit Martem et Bellum, et adſtans multitudo verbis ſollennibus reſponderit: etſi ea de re aliunde nihil nunc conſtat. In vſſ. 616—622. orationis copiam obſerua et ornatum in ſingulis. cf. ſup. ad v. 601. Pictura fragmenti Cod. Vatic. ad v. 620. morem antiquum minus recte refert in templo Iani et foribus. vſ. 622. Ennianum exemplum ſeruauit Seruius ex Annal. *poſtquam Diſcordia tetra Belli ferratos*

Belli ferratos rupit Saturnia poſtes.
Ardet inexcita Auſonia, atque, inmobilis ante,
Pars pedes ire parat campis; pars arduus altis
Puluerulentus equis furit: omnes arma requirunt.
Pars leuis clipeos, et ſpicula lucida tergunt
Aruina pingui, ſubiguntque in cote ſecuris:
Signaque ferre iuuat, ſonitusque audire tubarum.
Quinque adeo magnae poſitis incudibus vrbes

Tela

622. *rumpit* Medic. cum aliis. *rumpunt* duo. *ferratas portas* Parrh. a m. pr. 623. Aruſianus Meſſius in ſuo libro legerat *Ardet in excitam Auſoniam.* Argutatur in hoc librarii lapſu Heinſ. Vulgatam fragm. Vatic. quoque tuetur. 624. *parent* Gud. a m. pr. et Zulich. hic quidem male; nam variandum erat poetae in numeris. *Mars* Zulich. a m. pr. et Menag. alter, ſtupore librarii, quem *pars arduus* male habebat. *artis* Medic. a m. pr. 625. *fugit* Doruill. a m. pr. 626. *tergent* plures et probatiores Pierii: item Medic. et alii cum Probo ap. Heinſ. Ceteri *tergunt* cum trinis Goth. *lutea tergunt* Vratislau. *torquent* Parrh. 627. *ſubiiciuntq.* Rom. *que* abeſt binis Burm. 628. *iubet* Medic. forte *lubet*, addit Heinſ. *iuuant* Rom. 629. *Quin adeo* Goth. pr. manifeſto vitio. Nec videtur poeticus ſermo eam formam ferre. *impoſitis magne* Parrh.

ratos poſteis portasque refregit. vnde etiam intelligitur, quomodo Virgilius in Iunonis miniſterium hoc inciderit. Adumbraſſe eadem videtur Statius V. Theb. 146. de Amazonibus — *vbi arma Indulget pater, et ſaeui mouet oſtia Belli.*

623. *inexcita a. i. ante.* Nam v. 45. *rex arua Latinus et vrbes Iam ſenior longa placidas in pace regebat.* — *puluerulentus.* nil frequentius hac imagine motae pugnae vel curſus concitatioris, vel induſtriae et ſtudii. κόνις. ἐγκονεῖσθαι. κονίσσαλος. — *omneis arma requirunt* debitum Ennio eſſe notat Macrob. VI, 1. Sed in v. 626. ad noſtros decori ſenſus exigendus non eſt laeuor et ſplendor ex axungia et ſuillo adipe (ἀργέτι δημῷ apud Homerum) quaeſitus. Nec tamen per ſe tenuior aut vilior rei eſt ſpecies quam acumen ex cote.

629 ſeqq. Voluntariam has vrbes militiam ſuſcepiſſe putabat Cerda, cum ceteris imperatum eſſet, vt militarent. Equidem verbis tantum ineſſe video hoc: non modo agreſtes confluxiſſe, (vt 573 ſq. narratum erat) verum etiam magnas vrbes bellandi ſtudio exarſiſſe.

Tela nouant, Atina potens, Tiburque ſuperbum,
Ardea, Cruſtumerique, et turrigerae Antemnae.
Tegmina tuta cauant capitum, flectuntque ſalignas
Vmbonum cratis: alii thoracas aënos,
Aut laeuis ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc, et falcis honos, huc omnis aratri
Ceſſit amor: recoquunt patrios fornacibus enſis.
Claſſica iamque ſonant: it bello teſſera ſignum.
Hic galeam tectis trepidus rapit: ille frementis
Ad iuga cogit equos; clipeumque, auroque trilicem
Loricam induitur; fidoque accingitur enſe.
Pandite nunc Helicona, deae, cantusque mouete,
Qui

630. *Latina* fragm. Vatic. a m. pr. 631. *Ardua* Goth. ſec. *Cruſtumerumq.* Ed. Ald. et Iunt. *Cruſtumenumq.* Menag. pr. *Cruſtumiumq.* Goth. pr. quod ap. Silium legitur VIII, 367. et *Cruſtumia pira* ſup. Ge. II, 88. *et* abeſt Rom. *Antennae*, *Attennae*, *Amtennae* aberratt. cf. Heinſ. 632. *Tegmine* alter Menag. *ſuta* coni. Heinſ. 633. *crateis* fragm. Vatic. ſed emendatum *cratis. corracas* Franc. *aeneos* Medic. eleganter, ait Heinſ. Saltem ferri poteſt. 634. *Pars leuis* Schol. Horat. Apt. 26. *condunt a.* Goth. tert. lapſu minus felici. 636. *requoquunt*, *recocunt*, ſcribitur, vt ſolebant multi. *recoquent* duo Mentel. cum Goth. tert. *primos* Goth. pr. 637. *teſſara* Zulich. et Goth. tert. 638. *rapidus r.* Medic. a m. pr. *capit* alter Menag. *trementes* Gud. a m. pr. et Franc. 640. *Lorica* Rom. 641. *monete* magna codd. pars, vt ſolet, etiam Seruius, et pro emendatione fragm. Vatic. Heinſius coniiciebat, *cantuque monete*, ne bis idem verſus occurreret; nam legitur ille totidem verbis lib. X, 163. At vero quot verſus in Virgilio et in Homero eſſent mutandi, ſi hoc ſequi vellemus.

arſiſſe. Quinque autem numerat, vt poëta, cui omnia definite efferenda ſunt. Debuit tamen harum Latii vrbium praecipuum nomen eſſe antiquiſſimis temporibus: in finibus quidem, occidentem verſus, Cruſtumerii et Antemnarum, ad orientem autem Latii, Atinae in Volſcis. *Tibur ſuperbum* a magnificentia partim ex opibus et cultu, partim ex ſitu in edito loco. Aſtute pro *Cruſtumerio* ciues *Cruſtumeros* dixit. Quae ſequuntur, ad has potiſſimum vrbes ſpectant, ornate ea quidem expoſita, ſed ſatis ab aliis quoque frequentata. 632. *ſalignas V. crates* ſcuta de vimine facta, coriis inductis. 636. *recoquunt*, liquefacta recudunt. *it teſſera*, ſignum bello, h. e. diditur, diſtribuitur. *longo fugit ordine velox*

Qui bello exciti reges, quae quemque ſecutae
Conplerint campos acies; quibus Itala iam tum
Floruerit terra alma viris, quibus arſerit armis.
Et meminiſtis enim, Diuae, et memorare poteſtis:
Ad nos vix tenuis famae perlabitur aura.
Primus init bellum Tyrrhenis aſper ab oris
Contemtor

642. *acciti* Medic. Colot. et Burm. Excerpta. Alterum doctius: *exciti*; et *bello*, ad bellum. — *quemcunque* Gud. a m. pr. *quem quaeque* Doruill. 643. *complerunt* Rom. et vett. apud Pier. et pars Burm. cum binis Goth. *compulerint* alicubi legi Pierius narrat. *acies campos* Exc. Burm. *acies, quibus arſerit armis* Witt. librarii fraude. v. Burm. *q. I. tantum Fl.* vulgata aliqua ante Pier. legit. 644. *adſerit* Rom. 646. *At* tres ap. Burm. cum tert. Goth. *fama* Oudart. *dilabitur* Zulich. *vox* alter Goth. 647. *in id* Montalb.

velox Teſſera. Statius Theb. VII, 236. — *trilicem* v. ſup. ad III. Aen. 467.

647 ſqq. Enumerationem quae ſequitur, copiarum Latinarum ipſa rerum ratio poetae ingenio obiicere debuit; ea enim, quae ſigillatim exponuntur, multo maiorem mirationem faciunt, quam ſi ſub vno numero quamuis grandi efferantur; porro, antequam res magnae et clarae geruntur, eos cognoſcere auemus, per quos eae res geſtae ſunt: attamen ex Homerico nauium catalogo eam eſſe adumbratam, obuium eſt, et ab omnibus Interpp. obſeruatum. Ab eodem Homero Il. B. 484 petita eſt Muſarum inuocatio; et recte, tanquam in rebus a priſca memoria repetitis. Comparationem inter Homericam et Virgilianam rationem a Macrobio inde Sat. V, 115. paſſim inſtituerunt viri docti, ſed partium fere ſtudio et alterutrius poëtae amore abrepti. Nobis ea notaſſe ſufficit, quae Virgilio propria ſunt. Cum itaque Graecarum vrbium et populorum enumeratio, tanquam in re communi Graeciae conſenſu ſuſcepta geſtaque, ad ſingulorum oppidorum laudem et gloriam auitam pertinere videretur, multa Homerus ſimpliciter nomine deſignare potuit. At Latii vrbes pleraeque aut ſolo erant aequatae aut antiquo ſplendore exciderant. Neceſſe igitur fuit poëtae commemorare paucas et commendare eas a vetere fama et antiquis fabulis inprimis de iis, qui eas condiderant. Fabulas autem plerumque ad Graecanicae fabulae naturam accommodauit, origine quoque

Contemtor Diuum Mezentius, agminaque armat.
Filius huic iuxta Laufus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.
Laufus, equum domitor, debellatorque ferarum,
Ducit

648. *Mezzentius* fcribit Medic. et Rom. quod ad legentis faftidium defendit Pierius. *Mefentius* Witt. et *Mezencius* duo Burm. *Medentium* veteres dixiffe, Prifcianus, *Meffentium*, Velius Longus tradit. Totum hemiftichium: *Mezentius agminaque armat* a Goth. altero aberat. 649. *hunc iuxta* Medic. a m. pr. *hunc Laufus iuxta*, et *huic fuerat L.* et *huc iuxta* alii apud Pier. *hic iuxta* Rott. tert. a m. pr.

que vrbium Italicarum a Graecis repetita. Qua de re v. Excurf. VIII, ad h. libr. Cum itaque Virgilius vrbium et populorum varietate locorumque et morum diuerfitate inferior effet Homero, delectationem ex fabulis prifcis recte quaefiuit. Quod Troianam aciem non adiecit, ad Homericum exemplum, nemo facile miretur; quam enim varietatem et delectationem ea enumeratio promittere poterat? Etrufcorum auxilia enarrare non oblitus eft inf. lib. X, 163 fq. Erant enim in genere hoc rerum hominumque, quae animum tenere poffent. Quod ad ordinem, quo vrbes recenfet poëta, attinet, etfi vana ea de re virorum doctorum eft fubtilitas, tamen non videntur obferuaffe, ab occidente Latii ad orientales vfque fines eum progredi.

641—6. Quid eft *pandere Heliconem?* vt aditus poëtae pateat? vt fere Cerda exponit; et eft vtique proprium de aditu patefaciendo τὸ *pandere*. an vt Mufae feu defcendant, feu in confpectum veniant, vt in Hefiodi Theog. pr. Hoc equidem malim, adefte et dicite. ἔσπετε νῦν μοι, Μοῦσαι. Ad Claudianum IV, 1. B. Gefnerum de Helicone tanquam fcena cogitaffe video: quod nolim factum. 643. cf. Ge. II, 167 fq. 174. *parens magna virum.* — *iam tum*, praeclare dixit, ad laudem fui aeui, tacita quidem comparatione. 644. quos populos bellantes habuerit. — 645. 6. ex Hom. conuerfi Il. B. 485 fq. fequuti funt alii, vt Statius Theb. IV, 32 fqq. Ouid. XV. Met. 622. 623. κλέος. — *fama*.

647—54. Quod Mezentium Agyllae Lucumonem inter focios Latinorum memorat, ab antiqua fama mutuatus eft. v. Exc. ad lib. VIII, 478. — *Tyrrhenis ab oris Mezentius*, oriundus ex Etruria. Pulfus enim Caere apud Rutulos tunc agebat.

Ducit Agyllina nequicquam ex vrbe secutos
Mille viros; dignus, patriis qui laetior esset
Imperiis, et cui pater haud Mezentius esset.
Post hos insignem palma per gramina currum,
Victores-

652. *Agellina* nonnulli. *Agelina* Franc. et Doruil. cum Goth. alt. *Agullina* Maronem dedisse arbitratur Heinsius: ex Ἄγυλλα. 655. *quo* sec. Rottend. pro var. lect. ex interpretamento. *patris* Doruill. a m. pr. 654. *sed cui* Leid. 655. *insignem fama* Macrob. Sat. V, 15. non insolenti varietate. *per gr. circum* Menag. pr. *per agmina* Witt. a m. pr.

bat. v. inf. VIII, 492. 3. — *Lausus, quo pulchrior a.* Imitationem Homerici Nirei multi notarunt Il. Β. 673. 674. et similem locum de Euryalo Odyss. Θ. 116. 117. et de Alcidis Λ, 309. *corpore Turni* pro *Turno*, nota ex Graecis forma. cf. sup. VI, 22. — idem Lausus *equum domitor*, ἱππόδαμος, *debellatorque ferarum:* quod Homerico exemplo in laude viri fortis posuit. v. Il. Ε, 49 — 51. — 652. Agyllae seu Caere tyrannidem tenuerat v. inf. VIII, 481 sqq. *nequicquam* iungam cum *sequutos*, qui ei in pugna cadenti frustra erant adfuturi. — 653. *dignus p. qui laetior esset*) ornate, dignus, qui meliore patre gauderet; ad patrem autem declarandum *imperia* non minus valent, quam in filio *obsequium*. Comparant Homericum de Peripheta Eurysthei filio: Τοῦ γένετ' ἐκ πατρὸς πολὺ χείρονος υἱὸς ἀμείνων παντοίας ἀρετάς Il. Ο, 641.

655 sqq. Auentinum tanquam vnum ex heroibus Homericis inducit cum curru, quo victoriam ludis quadrigarum cursu obtinuerat. Eundem exhibet clipeatum v. 657. quod ferri potest; sed cum paullo post v. 666. eundem leonis exuuiis indutum incedere narrat, in eo fateor me poetae diligentiam et iudicium desiderare; nam diuersorum vitae priscae temporum fuit, spoliis ferarum tectum esse, et de curru armatum pugnare. Quod primum *curru vectum* (v. 655.) mox *peditem* incedere facit, (v. 664.) in hoc morem Homericorum heroum sequi potuit, qui non raro, exiguo interuallo subsequente curru, pedites incedunt. Auentinum in nonnullis signis agnoscunt recentiores veterum operum interpretes. Nobilissimum est in Museo Capitolino T. III, t. 26. iam a Dom. Rubeo (in Raccolta di Statue ant. n. XIX.) exhibitum: sed quo minus idem Herculis pueri esse possit, quis euincere ausit? Ceterum

Victoreſque oſtentat equos, ſatus Hercule pulchro
Pulcher Auentinus: clipeoque inſigne paternum
Centum angues, cinctamque gerit ſerpentibus Hydram:
Collis Auentini ſilua quem Rhea ſacerdos
Furtiuum partu ſub luminis edidit oras,
Mixta

656. *oſtendit* aliquot Pier. *Hercule forti* codd. ap. Pierium ex interpretatione. 659. *in ſilua* Sprot. et Leid. vnus, et aliquot Pier. *Rhaea* Leid. *Reba* Hamb. ſec. *Rhea* h. l. eſt ex Ῥέα. 660. *Fortiuo partu*, et *oras* plerique codd. ap. Pier. *furtiuo* vnus Leid. a m. pr. quod Catroeus dedit, nec vidit ſe deterius et vulgarius pro exquiſitiore dare; nam qui *furtiuo partu* editus eſt, eum elegantius *furtiuum* poeta appellat. *furtiuum ediderat partu ſub l. auras* Ed. Ven. *partus* Rom. *liminis* alter Hamb. et Gud. *ad ſublimis edidit auras* ſunt qui legant ap. Pier. — *ſub luminis oras* Heinſius ex Medic. et aliis repoſuit iam Pierio probatum; in nonnullis *horas*; in ceteris et in vulgg. ante Heinſ. *auras* legitur. cf. ad Ge. II, 47.

terum Auentinus heros Virgilii ingenio deberi videtur, Homeri exemplo, qui in ſimilibus heroum filiis et nepotibus commemorandis feliciſſimus eſt. Herculis autem acceſſus ad haec loca (v. inf. VIII, 200 ſq.) facile poetae animum impellere potuit, vt in Auentinum incideret.

655. *inſignem palma currum* ſimpl. intelligo νικηφόρον, ἀθλοφόρον, quadrigas, quae praemium curſus obtinuerant. Lauri vel palmae inſigne curtui infixum recentioris moris ne ſit vereor. — *Hercule pulchro Pulcher A.* Noli nec de Herculis nec de Auentini pulchritudine cum Cerda et aliis dubitare. Rem ſatis declarant ſigna vetera; ſed cogitandum eſt de pulchritudine herois, qui robore corporis omnes mortales ſuperauit. — *centum angues cinctamque ſerpentibus hydram.* eleganter variata oratio pro vulgari: *hydram centum cinctam ſerpentibus.* Ceterum poëtae de paruis et tenuibus parum laborantis generoſam incuriam obſerues in hoc, quod hydram nunc *centum*, at lib. VI, 576. *quinquaginta* capitibus horrendam exhibuit. Comparent deliciarum harum ſtudioſi praeter Silium II, 158. 9. Eurip. Phoeniſſ. 1142. ſqq. Quintum Cal. VIII, 349. 350.

659—663. Bellum poëtae commentum a Rheae Siluiae, quam Mars compreſſit, exemplo ductum. — *mixta* μιγεῖσα θεῷ. v. Cerda. — *Laurentia arua,* vt poëta, latius dixit. nam apud Euandrum, qui tum loca circa Palatinum et Auentinum tenebat, deuerterat Hercules. — v. 663. poëticum ornatum

Mixta deo mulier, poſtquam Laurentia victor,
Geryone exſtincto, Tirynthius adtigit arua,
Tyrrhenoque boues in flumine lauit Iberas.
Pila manu ſaeuosque gerunt in bella dolones:
Et tereti pugnant mucrone veruque Sabello.
Ipſe pedes tegumen torquens inmane leonis,
Terribile inpexum ſaeta, cum dentibus albis
Indutus capiti, ſic regia tecta ſubibat
Horridus,

663. *in flumina* Gud. *Hiberos* duo Moret. *Iberos* aliquot Pier. 665. *Vt t.* Oudart. Heinſ. coni. *aut.* 666. *tegumen* Heinſ. e Medic. et tribus aliis. in reliquis, etiam Pierianis, *tegimen.* Vulgo *tegmen*: v. ſup. ad III, 594. Eadem varietas in Liuio et aliis obſeruata. 667. *implexum* aliquot Pieriani, et duo Burm. *impecum* Doru. *implexu* Rom. 668. *tunc r. t. tenebat* Sprot. *ſubibant* Rom. Ceterum, quomodo Interpretes haec acceperint, ex vulgari quidem interpunctione non aſſequor; *Terribili impexum ſaeta, cum dentibus albis*

ornatum habet commode ab eo petitum, quod in armentorum cura proprium eſt, lauare gregem. pro: *et armenta ex Hiſpania adduxit.*

664 — 9. *gerunt* ſc. Auentini comites. quos paullo durius ſubintelligi non inficior: etſi eo ducere poteſt τὸ *Ipſe* v. 666. *Pila* bene memorat, tanquam Romanorum et Italorum telum; v. de iis Polyb. VI, 21. vbi ὑσσοὶ appellantur. De *dolone* vnice amplectendum eſt, quod e Varrone affert Seruius: eſſe ingentem contum cum ferro breuiſſimo. Tale genus teli illis temporibus accommodatum. Petiit hinc Silius III, 250. *Mucronem teretem* non niſi de gladio exiguo accipi poſſe puto, *Sabellum* autem *veru* nullum aliud eſſe videtur, quam verutum, iaculi ſeu teli miſſilis genus. Samnitium quidem proprium hoc telorum genus, σαύνιον dictum, a quo adeo nomen eorum ductum eſſe volunt Saunitarum et Samnitarum ſeu Samnitum. v. Feſtum voc. *Samnitibus* et qui ad e. l. laudantur, et Strabon. V. p. 383. B. Iam cum Samnites Sabinae gentis propago ſint, etiam Sabinis idem haſtae genus ſollenne eſſe, aut ſaltem tribui potuit, vnde *veru Sabellum.* Niſi omnino commune fuit populorum Latii et reliquae Italiae. Sic Ge. II, 168. *Volſcos verutos* vidimus. — 666. *tegumen leonis* ſunt exuuiae: has *torquet,* retorquet, in cinctum corporis. inf. VIII, 460. *Demiſſa ab laeua*

Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.
Tum gemini fratres Tiburtia moenia linquunt,
Fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
Catillusque acerque Coras, Argiua iuuentus;
Et primam ante aciem densa inter tela feruntur,
Ceu duo nubigenae quum vertice montis ab alto
Descen-

albis Indutus capiti. Omnino post *tegumen torquens* durum est *Indutus capiti.* Ergo *idem tegumen torquet* et id, h. e. eo, *indutus est capiti?* (mollius esset *indutum* sc. *tegumen capiti*) mox et *humero innexus amictu* est. Vt molliatur oratio, interpungam saltem plene in fine versus 667. — *albis. Indutus capiti sic, regia tecta subibat Horridus Herculeoque humeros innexus amictu.* Nec tamen multum absum, quin vitium in *torquens* latere arbitrer. nam si eo sublato substituatur epitheton leonis v. c. *Ipse pedes tegumen Nemeaei*, vel *Gaetuli, immane leonis*: omnia bene se habent, vt sit: *Ipse pedes tegumen — indutus.* Fuit vir doctus qui coniiceret: *tegumen tollens*, vt inf. VIII, 141. Post *capiti* autem omnino plene distinguendum: vt nunc est, friget τὸ *sic.* Totus tamen locus vltimam poetae manum expectasse videtur. 669. *Herculeos q.* Goth. tert. *innixus* Rom. et duo Burm. *indutus* Bigot. 670. *T. limina* Parrh. et cod. ap. Pier. 671. *Tyburni* Rom. quod Cerda praefert. Sane apud Horat. I, 7, 13. *Tiburni lucus*, etsi et ibi variant codices. v. Torrent. et Lambin. cf. inf. lib. XI, 519. 672. *Chatillus, Catthillus, Cathillus, Cathilis, Cathilus, Catullus* aberrationes. *Choras* Goth. sec. *Corax* Moret. tert. cum tribus aliis Burm. vtroque Goth. et sic Schol. Horatii Cruquianus ad I. Od. 7. et I. Od. 18.
673. *inter bella* Goth.

laeua pantherae terga retorquens. Easdem exuuias ita accommodat capiti, vt rictus pellis pro galea sit vt inf. XI, 680. I. *caput ingens oris hiatus Et malae texere lupi cum dentibus albis.* cf. mox v. 688. 689. Dentium nitorem vt in apro, sic in leone non memini vsquam praedicatum: itaque *albus* tantum ornans esse videtur epitheton.

670 — 7. v. in Exc. VIII. *gentem*, vt poeta, narrat, cum *vrbem* dicere deberet; quod passim obuium: v. 673. προμάχοντο heroum Homericorum exemplo procurrentes ante aciem. Tenendum est ex Iliadis lectione. Comparatio v. 674. — splendida est: eadem imitatione expressa a Statio IV. Theb. 139 — 141. IX, 220 — 2. — *nubigenas* Centauros cum prisca loquendi ratio appellasset, quod altissimos Thessaliae montes, ex quibus Othrys et Homole sunt, (v. de hoc Steph. Byz. h. v. et Theocr. Id. VII, 103.) inhabitabat
tabat

Descendunt Centauri, Homolen Othrymque niualem
Linquentes cursu rapido: dat euntibus ingens
Silua locum, et magno cedunt virgulta fragore.
Nec Praenestinae fundator defuit vrbis,
Volcano genitum pecora inter agrestia regem,
Inuentumque focis, omnis quem credidit aetas,
Caeculus. Hunc legio late comitatur agrestis:
Quique altum Praeneste viri, quique arua Gabinae

675. *Omolen, Emalon, Amolon, Tymolen,* aberratt. librariorum. Nam Ὁμόλη satis nota ex Pausan. IX, 8. et vrbem simili nomine laudat Strabo lib. IX. p. 675. B. et Ptolemaeus, notante Iulio Sabino, qui docet alios legere *Oloen* pro *Pholoen*. Sed is Arcadiae mons est. Mox alii errores: *Otyrumque*, *Othirumque*, *Tyrrimque*, *Nothumque*. At Medic. *Othrumque* et vulgg. ante Heinsium *Othryuque*. Tandem *niuantem* Vratisl. 676. *rabido* Exc. Burm. Ge. Fabricius interpungebat: *Linquentes*: *cursu rapido dat e.* 677. Ex Miscell. Obss. Vol. I. p. 17. notatur ad h. l. reprehensio poetae, qui post *siluam virgulta*, post maius minus commemorando, versus vim infregerit. Respondet ibi vir doctus alius, sed parum commode. Dicendum erat, *virgulta* poetico sermone iungi cum *siluis* et eodem loco haberi. Vide lib. VI, 704. XII, 522. Et *virgulta* aliquoties in libro Georg. tertio pro *siluis* dixit: Lucretii exemplo, quem v. lib. V, 933. 934. 1365. 677. *cedant* Gud. vnde Heins. coni. *se dant*. 678. *Non* duo Burm. *deficit* Rom. 681. *late legio* Medic. et Parrh. *comitantur* tert. Mentel. a m. pr. 682. *Preneste* passim in libris. Sed Gr. est Πραίνεστος. v. Heins.

tabat gens fera et siluestris, fabula id a nube repetiit, quam Ixion pro Iunone erat amplexus. — 675. *cedunt virgulta* sc. perrumpentibus; vt de apro Calydonio Ouid. VIII. Met. 340. *Sternitur impulsu nemus et propulsa fragorem Dat silua.* Homericum ἀκροτάτη δὲ ποδῶν ὑπ' ἐσσείετο ὕλη (Il. Ξ, 285.) quod post alios Cerda laudat, diuersam rei speciem habet.

678 sqq. De Praeneste fabula domestica veterum Latinorum affertur, de conditore vrbis Caeculo, cum infans esset, in foco reperto et pro Vulcani filio habito. cf. Seru. et Solin. c. 2. ad eumque Salmas. p. 46. — *genitum inter pecora* iungere fas est, non, *regem inter p.* —— 682. *altum* a situ v. Strabo V. p. 365. A. 682. 3. *Gabinae Iunonis.* Pelasgorum religio in Latium illata, vnde *Iuno Lanuuina* et hic *Gabina.* Repetiit eam hinc Silius lib. XII, 537. *Iunonis*

tecta

Iunonis, gelidumque Anienem, et roſcida riuis
Hernica ſaxa colunt; quos, diues Anagnia, paſcis,
Quos, Amaſene pater. Non illis omnibus arma,
Nec clipei curruſue ſonant. Pars maxuma glandes
Liuentis plumbi ſpargit: pars ſpicula geſtat
Bina manu, fuluoſque lupi de pelle galeros
Tegmen habent capiti: veſtigia nuda ſiniſtri
Inſtituere pedis; crudus tegit altera pero.

At

683. *roſida* duo recentes ap. Burm. cum vno Goth. Sic paſſim ſcribitur. 684. *Hernea* Exc. Burm. *Aragnia* Goth. alter. *Anagria* Ven. *paſcis.* praetulit Heinſ. ex nonnullis Pierianis. Vulg. *paſcit*. Apud Seruium liber: *miſit*. 686. *curruſque* codd. Pier. et ſec. Rottend. 687. *viuentis p.* pr. Moret. *liuentes* tert. Mentel. *linquentes* Leid. ſed *liuens plumbum* bene de colore plumbi natiuo nigricante. — *ſpargunt* et *geſtant* Ven. a m. pr. alterum in binis aliis. *geſſit* ſec. Rottend. 688. *fuluoque* Ven. 689. *habent* Heinſ. ex ſuis et Pier. vulgo, *habet*. *Tegmina habent* Gud. a m. pr. *capitis* Medic. a m. pr. 690. *crurum* Schol. Iuuenalis ap. Heinſ. *cero* Rom.

tecta Gabinae. Alias non niſi in binis marmoribus ea occurrit ap. Vulpium in Latio profano To. IX. p. 274. — 683. qui *Hernica ſaxa colunt*. Si verum eſt, quod a Feſto et Seruio traditur, *Sabinorum*, ſeu (quod Feſtus habet, quodque eodem redit: nam Sabina ſtirpe oriundi fuere Marſi) Marſorum lingua, *herna*, *ſaxa* vocata fuiſſe: docte poeta *Hernica ſaxa* dixit; erat autem Hernicorum ager ſaxoſus circa *Anagniam*, quam *diuitem* cur dixerit, ex Silii imitatione intelligitur, XII, 532. 3. *Surgit ſuſpenſa tumenti Dorſo frugiferis Cerealis Anagnia glebis*. cf. idem VIII, 392. 3. ergo fertilis eſt. Iam *roſcida riuis* quod ait, riui eſſe poſſunt nulli praeterquam Trerus et Coſa, Cluuerio quoque monente. De *Amaſeno* v. in Excurſ. VIII. — 686. *ſonant* eleganter pro, *ſunt*. — 688. cf. ad v. 666. — 689. laeuum pedem nudum, dextrum perone, h. corio crudo, καρβατίνῃ, tectum. cf. Cerda. *veſtigia inſtituere*, ſtatuere, ponere, pedem, de gradu militum pugnantum. Lucretium praeeuntem habuit lib. IV, 474. *qui capite ipſe ſuo inſtituit veſtigia retro*: *h.* qui capiti ſuo inſiſtit, contra quam debebat pedibus inſiſtere. Ita intelligo locum. Idem Lucret. I, 407. *Cum ſemel inſtiterunt veſtigia certa viai.*

691.

At Meſſapus, equum domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam nec ſternere ferro,
Iam pridem reſides populos, deſuetaque bello
Agmina, in arma vocat ſubito, ferrumque retractat.
Hi Feſcenninas acies Aequoſque Faliſcos,
Hi Soractis habent arces Flauiniaque arua,
Et Cimini cum monte lacum lucoſque Capenos.

691. *Meſapus, Meſſapus.* etiam apud Graecos ſcribitur, at vitioſe *Meſaphus, Meſſaphus* in mſſ. h. l. 692. *nec ſiſtere* aliquot Pier. 693. *reſides animos* Bigot. forte ex lib. I, 721. 2, *et viue tentat praeuertere amore Iampridem* reſides animos *deſuetaque corda*, at VI, 814. *reſidesque mouebit Tullus in arma viros.* porro *bella* Medic. 694. *retractant* Leid. *retorquent* Oudart. a m. pr. 695. *Feſcellinas, Phoeſienas,* et *equi curruſque Faliſcos* miſere deprauatum in nonnullis. Vitioſam ſcripturam *aequos* deſerui. v. not. *Aequosque Faliſcosque* qui cum Cuninghamio emendant, non vident Aequos inter Etruriae populos memorari non poſſe. In Goth. tert. hemiſtichia extrema v. 695 et 6. erant permutata. 696. *Flaminiaque* pars codd. Heinſ. *arma* Franc. 697. *Cymini* vulgg. *Calenos* Rom.

691 ſqq. v. in Excurſ. VIII. *equum domitor* vt v. 651. *Lauſus.* —— 692. inuulnerabilis, inuictus, igni et ferro. *fas*, δυνατόν, vt interdum apud poetas — 693. v. V. L. — 695. Quae ſequuntur vrbes, in Etruriae parte ad Tiberim vergente quaerendae ſunt: *Faliſci*, ſeu *Falerii*, nec longe ab his *Feſcennia* cum *Flauinio* ſ. *Flauina*, quae iam dudum e medio ſublata eſſe videtur. *Mons Soracte* (cf. inf. XI, 785 ſqq.) *Lacus Ciminius* cum Monte et Saltu Ciminio e Liu. IX, 367. noto, nunc *Lago di Vico*, (*nam*, inquit Pompon. Sab. illic *oppidulum nuper dirutum appellabatur vicus Cimini*) et *Lago di Ronciglione;* tandemque *Capena*, Faliſcis contermina, cum *luco Feroniae* in agro Capenate ſito. v. Liu. XXVI, 11. I, 30. Dionyſ. III, 32. Silius XIII, 84 ſqq. qui idem locum noſtrum expreſſit lib. VIII, 491 ſqq. Quod autem *Aequos Faliſcos* appellat, ad antiquum Faliſcorum nomen ſpectat, *Aequum Faliſcum*; ab Aequis enim vel Aequiculis et Aequanis traxerunt illi neſcio quid v. Cluuer. Ital. ant. p. 538. ex Strab. V. p. 346. a. *Aequos Faliſcos* etiam Silius dixit lib. VIII, 490. Quod ab iis *populus Romanus, miſſis decem viris, iura fetialia et nonnulla ſupplementa XII. tabularum*

Ibant aequati numero, regemque canebant:
Ceu quondam niuei liquida inter nubila cycni,
Quum ſeſe e paſtu referunt, et longa canoros
Dant per colla modos; ſonat amnis, et Aſia longe
Pulſa palus.
Nec quisquam aeratas acies ex agmine tanto
Miſceri

699. *inter flumina* Gud. cum altero in marg. *inter aera* Parrh. 700. *a paſtu* aliquot codd. apud Macrob. V. Sat. 8. ſed *e p.* Ge. I, 381. IV, 186. 434. 701. *longae* Gud. *longa* Ven. 703. *Ne q.* Reg. *exactas* Ven. *examine* alter Hamb. et Leid. *ex nomine Lani.* Mira lectionis varietas a nemine notata in Pompon. Sab. occurrit. ſubiunctis his: *Lanum quidem putant fuiſſe patrem Meſſapi. Ex nomine Lani Miſc. aer. ac. Lanus fuit dux Laeſtrygonum, vt in commentario in Homerum.* De Lamo Grammaticum cogitaſſe manifeſtum eſt. v. Od. K, 81. Ceterum τὸ *tanto* non ſatis placet. Quorſum enim magnitudo agminis commemoratur? Vir doctus coni. *agmine tali*, vt ſyllaba vltima ex fine verſus ſequentis adhaeſerit priori. Sed *tanto* pro *talis* v. ſup. 448.

accepiſſe narratur a Seruio, aut omnino commentitium aut male interpolatum eſt; maior adhuc corruptela occurrit in Pomponio. Ab Aequiculis iura fetialia petita eſſe idem Seruius ad lib. X, 14 tradit.

698. *aequati numero* aequalibus numeris h. ordinibus. at ſi *ibant numero*, h. ad numerum, ſ. numero, numeroſo inceſſu ad rhythmum facto, id conuenire magis videtur cum altero *regemque canebant.* Firmari poteſt haec altera interpretatio Silii imitatione lib. III, 345 — 8. Idem ſimili exemplo Sabinos expreſſit lib. VIII, 420. — *Ibant et laeti pars Sancum voce canebant Auctorem gentis* (magis hoc conſentaneum, quem h. l. Virgil. *regem*) *pars laudes ore ferebant, Sabe, tuas.*

699. Comparationem ex Homero Il. B, 459 ſqq. et Apollonio lib. IV, 1300 ſqq. adumbratam eſſe, in oculos incurrit. Virgilio propria vis in illis: *cum ſeſe e paſtu referunt* et dant modos *per longa colla. Aſia palus*, campus paluſtris ad Cayſtrum. cf. Ge. I, 383 ſqq. Noſtrum multi imitati ſunt cf. Cerda. — *pulſa* ſono; non, remis vt alii accipiunt. Burmannus ait: a cygnis natantibus vel plaudentibus aquas alis ſuis.

703 — 5. Vt agmen incedebat cum cantu et tripudio, nemo putaret illud ad pugnam faciendam incedere. *miſcentur acies*, dum congrediuntur, pugnant: ſollenni voca-

Miſceri putet: aëriam ſed gurgite ab alto
Vrgueri volucrum raucarum ad litora nubem.
Ecce, Sabinorum priſco de ſanguine, magnum
Agmen agens Clauſus, magnique ipſe agminis inſtar,
Claudia nunc a quo diffunditur et tribus et gens
Per Latium, poſtquam in partem data Roma Sabinis.
Vna

F 4

704. *putat* Medic. a m. pr. Doru. *aetheream* Menag. pr. 706. *Sabinarum* Gud. a m. pr. *p.' de nomine* Goth. tert. 707. *Cluſus* Montalb. *ipſi* Gud. a m. pr. 708. *e quo* Medic. a m. pr. *tribus ingens* alter Hamb. et Goth. pr. 709. *in* abeſt tribus Burm. *poſtquam pars eſt d.* aliquot Pier.

vocabulo. 704. 5. an et hoc commode ſatis ad cygnos referri poſſit, dubito: malim de auibus, v. c. gruibus, accipere agmine auſtrinas plagas vltra mare petentibus. ſup. VI, 310. *ad terram gurgite ab alto Quam multae glomerantur aues, vbi frigidus amnis Trans pontum fugat et terris immittit apricis.* Ineſt alia difficultas in comparationis ratione et vi: num comparatio ad *ordines incedentium aequatos* ſpectet, an ad *modos canoros* et carmina. *Scilicet vt incedebat agmen cum cantu, e longinquo aliquis volucrum cum clangore volantium gregem, non viros militares accedere putaſſet.* Videat pro ſe quisque, an talem comparationem probandam iudicet. Mihi ea haud dubie praeferenda eſſe videtur. Haeſit in hoc veſtigio iam Trappius et Ioſ. Wartonus. Omnino tamen illa: *Nec quisquam putet — ſed —* pro variatione formulae comparandi habenda memineris, nihilque aliud voluiſſe poetam declarare, quam: et erat agmen ſimile agmini volucrum.

706—9. Commode gentis Claudiae originem ab Atta, vel Atto ſeu Attio, Clauſo arripuit, etſi vulgo auctor ſtirpis habebatur ille Clauſus, qui quinto a regibus eiectis anno cum clientibus Romam Regillo in Sabinis venerat. cf. Pompon. ad h. l. Nota res ex Liuio lib. II, 16. Sueton. Tib. c. I. *priſco de ſanguine Sabinorum* iungunt fere poſt Seruium alii: nec male, cum Sabinorum ſtirpem vetuſtiſſimam eſſe conſtet. Suauior tamen videtur mihi iunctura: *Clauſus, priſco de ſanguine, agens agmen magnum Sabinorum, magnique* etc. Virgilii locum expreſſit Silius VIII 414 — 425.

710—

Vna ingens Amiterna cohors, priſcique Quirites,
Ereti manus omnis, oliuiferaeque Mutuſcae:
Qui Nomentum vrbem, qui Roſea rura Velini,
Qui Tetricae horrentis rupes, montemque Seuerum,
Caſperiamque colunt, Foruloſque, et flumen Himellae:
Qui Thybrim Fabarimque bibunt, quos frigida miſit
Nurſia, et Hortinae claſſes, populique Latini:
Quosque ſecans infauſtum interluit Allia nomen:
Quam multi Libyco voluuntur marmore fluctus,
Saeuus vbi Orion hibernis conditur vndis,

Vel

710. *Aminerna* pr. Rottend. a m. ſec. *ipſaque Qu.* Parrh. 711. *Heriti* apud Pier. *Erecti, Etreti, Eriti, Eruti, et erti, Creti,* abe rationes. et mox: *Mituſcae, Mutiſcae, Muteſcae, Mitiſcae.* In marmoribus eſt *Trebula Mutueſca.* 712. *roſcida* aliquot Pier. et alii ap. Heinſ. vnde factum *roſida* perperam v. Exc. ad not. cf. Heinſ. et Burm. 713. *Tetrici* Ven. ſed *Tetricam* montem Varro aliique agnoſcunt. cf. Heinſ. idem *horrentis* reuocauit e codd. vulgo: *horrentes*. tum, *amnemque Seuerum* Gud. perperam. 714. *Caſperulam* aliquot veteres: etiam Pompon. emendatum a Pierio. Eadem deprauatio apud Silium VIII, 416. obſeruata. v. Heinſ. *Caſpeream, Caſpiam* ex compendio ſcripturae, et *Caſſiam* (Goth. ſec.) corruptelae ſunt: vt et *Ferulos, Florulos, Ferolos* item *Himillae, Hymellae, Hÿmillae.* 715. *Tybrim* et *Tiberim*, tum *Faburum, Faberim, Sabarim, Fabarym, Fabrim*, multi. *Fauaris* in cod. Pomponii Sabini. 716. *Noſia* Medic. a m. pr. *Nyrſia* duo Heinſ. porro *Ortinae* et *Vrtinae.* Catroeus malit *Hortanae*, perperam. 717. *Quosque ſequens* Witt. *intralluit* Doruill. *interfluit* Menag. pr. *interuenit* excitat Aſcon. Pedian. Diuinat. in Verr. quod Heinſio placebat. *Halia* Parrh. *Alia* Rom. 718. *in L.* Menag. pr. *v. littore* plerique Pier. et ſex Heinſ. ſed *marmore* doctius, et ſic Medic. Rom. 719. *c. annis* Sprot.

710—7. De ſitu locorum v. in Excurſu VIII. *priſci Quirites* h. Curenſes, ex Curibus Sabinis. *Hortinae claſſes* ſimpl. pro copiis, a claſſibus, quae populi partes ſunt: contra quam Fontanin. de Antiqq. Hortae lib. I, c. 1. p. 8. ſtatuebat, *populi Latini*, oppida Latinorum in agro Sabino vel Sabinis accenſo. cf. Exc. laud. —718. 9. ſub Orionis occaſum, qui fit ineunte hieme. cf. Petau. ad auctarium Op. de Doctr. temp. p. 90. Ortus ſolſtitium ſequitur. 720. 1. *ſole nouo*, prima aeſtatis parte, bene Seru. explicat. Scilicet

Vel quum ſole nouo denſae torrentur ariſtae,
Aut Hermi campo, aut Lyciae flauentibus aruis.
Scuta ſonant, pulſuque pedum tremit excita tellus.
Hinc Agamemnonius, Troiani nominis hoſtis,
Curru iungit Haleſus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho
Maſſica qui raſtris, et quos de collibus altis
Aurunci miſere patres, Sidicinaque iuxta
Aequora, quique Cales linquunt, amnisque vadoſi
Adcola Volturni, pariterque Saticulus aſper,
Oſcorumque manus. Teretes ſunt aclides illis

720. *Vt cum* Goth. ſec. *vel quam* haud dubie legendum eſſe, vnicuique facile occurrit vel prima lectione. *quam denſae* pro *quam multae.* Atque ita emendarunt iam Faber et alii, vt receptum nondum eſſe mireris. Exhibitum idem inuenio in edit. Pinciana 1495. In Mediceo vulgaris eſt lectio, contra quam Burmannus tradit. *vel quot* Menag. 721. *in campo* Goth. tert. 722. *curſuque pedum* Medic. *tremit excita* primum vulgatum ſuſpicor in Ald. tert. Exhibebant eam lectionem Medic. et Porcius Pierii, Montalb. Voſſ. et a m. ſec. Moret. tert. cum Zulich. Reliqui longe plures numero, etiam vetuſtiſſimi, Rom. et Medic. habent: *pedum conterrita tellus.* Necdum hanc lectionem damnandam cenſeo, alteram autem ex lib. XII, 445. retractam in h. l. ſuſpicor. 724. *Aleſus* fere ſcripti. *Halaeſus, Alaeſus* al. *equos Aleſus* Bigot. perperam, vt vel ex Ouidii locis conſtat. 725. *veniunt* Rom. 727. *Arunci* aliquot Burm. *A. m. ſenes* Medic. a m. pr. Colot. *Fidicinaque* Vratisl. *longe* Bigot. 728. *Littora* Cerda, quod vnde acceperit non aſſequor. 729. *que* abeſt bins Burm. *Satelicus, Sapticulus* duo alii. *Satilicus* vnus Goth. 730. *Tuſcorum* Rom. et aliquot Pier. *Hoſcorum, Hoſquorum, Yſcorum Voſcorum* aliae ſunt deprauationes. *aclydes* Mediceus,

cet *Sol* nunc eſt pro aeſtiuo tempore, ſolis aeſtu, dictus. *Lycia*, aſpera et ſaxoſa regio neſcio an alibi fertilitatis laude celebretur. Fidem tamen poetae facit Phrygiae et Lydiae, quam Hermus alluit, vicinia.

723 ſqq. v. in eodem Excurſu VIII. *rapit Turno*, nota elegantia quam mox et Tacitus aliique ſunt ſequuti, pro adducit. Proprie vim et feſtinationem innuit. *Aurunci* montium iuga, *Sidicini* camporum planiciem tenuiſſe dicuntur poetae, nam *aequora* nulla alia ſunt quam camporum. cf. 739. — 730. *aclidas*, ſeu *aclyaas*, ipſe Virgilius ſatis

Tela: ſed haec lento mos eſt aptare flagello.
Laeuas caetra tegit; falcati comminus enſes.
Nec tu carminibus noſtris indictus abibis,
Oebale: quem generaſſe Telon Sebethide nympha
Fertur, Teleboum Capreas quum regna teneret
Iam ſenior: patriis ſed non et filius aruis
Contentus, late iam tum ditione premebat
Sarraſtis populos, et quae rigat aequora Sarnus,
Quique Rufras Batulumque tenent atque arua Celennae,
Et quos maliferae deſpectant moenia Abellae:

Teutonico

Mediceus, etiam Pompon. Sab. verius, quodque ab Heinſio non receptum eſſe miror, ex ἀγκύλαι, quod iaculorum genus eſt, ἀγκυλίδες. Contra ἀκλίδας, vt διπλίδας, formatas ratio grammatica forte admittit; ſed notio vocabulo nulla commoda ſubeſt. *acides, alcides*, librariorum ſunt ludibria. 731. *hic* Menag. pr. *et* Goth. tert. *tereti* duo Burm. ex priore verſu. 732. *Laevas* Heinſ. e libb. poſt Pierium. Vulgo erat *laeuam*. Alii *laeua ſcetra* et *ſceptra*. Scriptura *caetra* ſatis firmata eſt a viris doctis, inprimis Drakenb. ad Silium et Liuium. 734. *genuiſſe* Hugen. *Telum, Thelon*, et *Sebetide, Sedethide, Sebretide, Sebethride, Sebthride, Suberetide, leboetide*, monſtra deprauationis. 735. *Capras* Doruill. *Capreis* Schol. Iuuenal. ad Sat. X, 72. 736. *patris* Reg. *ſed non iam* Pier. aliquot et recepit Catroeus. *iam non et* Zulichem. 737 *iam dum* Witt. *tenebat* Medic. cum magna codd. parte. Ex Aen. I, 236 et 622 irrepſiſſe putabat Heinſ. 738. *Sarraſtis* Heinſ. ex vetuſtioribus. vulgo: *Sarraſtes*. Corrupte al. *Sarraſtres, Sereſtres, Sarraſtris, Sarrantes. et qua rigat* Rom. et aliquot Heinſ. cum Witt. *qui r.* Franc. 739. *Rufras* Heinſ. e vetuſtioribus. Vulgg. *Rufas*. Tum *Batalum* Rom. et Gud. a m. pr. *Batylum* Medic. a m. ſec. *Butulum* Zulich. *Baculum* Goth. tert. — *Celene* Medic. a m. pr. *Celennae* aliquot Pier. cum Heinſ. multis. *Calemnae* Rom. alii *Calenae*; *Calennae, Celenae, Celaenae*. Etiam Goth. tert. *quique arva*. 740. *moenia Bellae* omnes Pier. et Heinſ. Scilicet antiqua ſcriptura: *moeniabellae*. Sed jam ante Seruium emendatum fuit: *moenia*

tis declarat, iacula fuiſſe, amento, h. e. loro aptata, illigata, quae emitti et retrahi poſſent. cf. Cerda. Mox *falcati comminus enſes* ſc. armant, ex antec. *tegunt*. ſed ſimplicius eſt accipere; *f. enſes* ipſis ſunt *cominus*, quoties cominus pugnatur.

733. v. in eod. Exc. VIII. 735. *Capreas, Teleboum regna*, inſulam, quam Teleboae incoluiſſe dicuntur. v. ibid. 739. *aequora* vt v. 729. 740. *quos deſpectant*

Teutonico ritu ſoliti torquere cateias:
Tegmina quis capitum raptus de ſubere cortex:
Aerataeque micant peltae, micat aereus enſis.
Et te montoſae miſere in proelia Nerſae,
Vfens, inſignem fama et felicibus armis:
Horrida praecipue cui gens, adſuetaque multo
Venatu nemorum, duris Aequicula glebis.
Armati terram exercent, ſemperque recentis
Conuectare iuuat praedas, et viuere rapto.
Quin et Marrubia venit de gente ſacerdos,
Fronde

moenia Abellae. Pompon. *Auellae.* In Seruianis etiam narratiuncula occurrit, *Nolae* primum a poeta fuiſſe ſcriptum, ſed mutatum nomen propter negatum ipſi hoſpitium. Similis fabula de loco Ge. II, 213. 741. *catheyas* Witt. *catelas* Rom. *catellas* Medic. et al. *catenas* Hugen. 742. *rapta* Witt. 743. *aurataeque* Ed. Ven. *aeneus* e. Seru. ad Aen. I, 299. 744. *ventoſae* Goth. ſec. *mentoſae* tert. *Nerſae* Heinſ. e codd. vulgo, *Nurſae*: etſi neutrum alibi occurrit. *Narſae, Perſae* aberratt. *Nyrſae* Rom. *Nurſae, Nirſae* tres Goth. 745. *Vffens* Menag. pr. cf. inf. 802. Nullus habet *Oufens,* vt marmora et codd. alibi ſcribunt. 746. *a. bello* Witt. ſed in marg. *multo.* 747. *duri* Rom. *Aequicula* recte Heinſ. emendauit e codd. Nam vulgg. *Aequicola,* quae deprauatio Grammaticorum eſt. 750. *Marruuia* Medic. cum al. Heinſ. *Marubia* pene omnes Pier. *Marrula* Rom. alii *Marubia, Marriuia* Straboni eſt: Μαρούιον.

deſpectant m. videtur altum in monte ſitum habuiſſe hoc oppidum, vnde proſpectus erat in agros et camporum planitiem. —742. *Cateia,* teli genus, hoc loco Teutonibus tributum, quo nunc Sarraſtae et Hirpini vtuntur. E Virgilio Valerius et Silius eam repetierunt. Vocem Celticam eſſe, quae omnino longius haſtae genus deſignet docuit nuper Bullet *Diction. Celtic.* T. II. p. 286 et Macpherſon *in Critical Diſſertations on the Caledonians* p. 153. Mox ſuberis cortex recens detractus in galeam inflecti et formari debuit. cf. Seru.

744 — 9. v. in Exc. VIII. 746. *Aequicula* (ſc. gens; nam haec iungenda; ſic *Aequicula rura* Silius dixit; adiectiua forma) *duris glebis,* cui eſt ager aſper et aratu difficilis, declarat *gentem horridam et venatui deditam.* Hinc etiam rapto viuebant, cum, vnde viuerent, partum et conditum non haberent. cf. IX, 609 ſq. 613.

750. *Marrubiam* gentem exquiſite dixit, ab vrbe praecipua,

Fronde ſuper galeam et felici comtus oliua,
Archippi regis miſſu, fortiſſimus Vmbro:
Vipereo generi et grauiter ſpirantibus hydris
Spargere qui ſomnos cantuque manuque ſolebat,
Mulcebatque iras, et morſus arte leuabat.
Sed non Dardaniae medicari cuſpidis ictum
Eualuit; neque eum iuuere in volnera cantus
Somniferi, et Marſis quaeſitae montibus herbae.
Te nemus Anguitiae, vitrea te Fucinus vnda,
Te liquidi fleuere lacus.

Ibat

751. *galea* tert. Rottend. 752. *Arcippi*, *Archipi*, *Alcippi* in libris. *iuſſu* Franc. edd. Ven. et Mediol. cum Goth. ſec. et tert. qui et *Vmbo*. 754. Tellez ap. Burm. legebat: *cantuque herbisque volebat*. perperam. v. not. ad h. v. 755. *feras* Sprot. *et mortes* Montalb. a m. pr. 756. *Dardanidae* duo Burm. 757. *neque enim* Goth. tert. non male. *in volnere* plerique veteres Pier. et Medic. a pr. m. et ſuperſcriptum ab alia: *ad volnera*. 758. *in montibus* ante Heinſ. qui ſuſtulit *in* codd. auctoritate. 759. Variant codd. *Angitiae et Anguitiae*; Medic. *Anguetiae*, Rom. *Angitte*, nonnulli quoque deprauate *Argitiae*, *Argiuae*, *Argiae*: *Angutiae*, *Angiciae*. Sed *Anguitiae* firmatur lapide Gudiano p. LIV, 9. cf. Heinſ. et Drakenb. ad Sil. VIII, 500. et videntur vtrique veteres nomen hoc ab anguibus duxiſſe. Tum *Ficinus*, *Focinus*, *Fulcinus*, *Fuſcinus* aberratt. 760. *lacus nemoroſaque Tempe* explent hemiſtichium Vratislau. et Doruill. cum Goth. pr.

cipua, pro *Marſis*. cf. in Exc. VIII. *Vmbronem* ſacerdotem, quam regem, adducere maluit, quoniam incantationem ei tribuit. *fronde — et oliua*, nota forma poetici ſermonis pro fronde oliuae. 753. *grauiter ſpirantibus*, afflatu nocentibus. 754. *manuque*. Haerent intpp. De officiis ſoporiferis vel herois manu admotis Burm. accipit. Sed res ipſa fert, vt de tactu accipiatur. Eſt hoc genus domandi et ſopiendi angues ſatis notum, quod manuum contactu fit. cf. Plin. VII, 2. Etiam Silius in loco ex noſtro expreſſo VIII, 501. *tactuque domare venena* h. ſerpentes venenoſos. Idem I, 411, 2. *nec non ſerpentes diro exarmare veneno Doctus Atyr, tactuque graues ſopire chelydros*. adde III, 302 et ibi VV. DD. — 756. Suauis haec rei ſerius geſtae anticipatio, vt et mox orationis conuerſio v. 759. 760. vtraque tamen iam in Homero obuia. cf. Il. B, 858 ſqq. Aliorum imitatio-

nes

Ibat et Hippolyti proles pulcherrima bello
Virbius: insignem quem mater Aricia misit,
Eductum Egeriae lucis, Hymettia circum 763
Litora,

762. *Verbius* et *Aretia* Rom. ex more veterum pronuntiandi. *Atria* Goth. pr. *Ariola* Parrh. 763. *Hymettia* ab Heinsio, qui tamen ipse improbat, et ab Burmanno relictum miror: nam Cuningham. post Ruaeum, Catroeum, Trappium *humentia* recte retraxit. Sed retinuit forte viros doctos dubitatio, vnde tam erudita lectio in poetam venerit. Fraudem tamen detegere in promtu est. Vera lectio est *humentia*, quam praestantissimi codd. Rom. et Medic. seruant, vna cum Parrhas. Franc. et edd. Ven. Ald. 1513. Scriptum hoc fuit in aliis *vmentia, vmētia, humecia*, in Gud. *ymetia*, quod alii ap. Heins. deprauarunt in *himetia, himecia, imetia, ymettia, hemetia, hymetia*, vnde perperam eruditiores *Hymettia* fecerunt, quod alienissimum ab h. l. est. Quod vero multo etiam magis fraudi fuisse videtur, fuit adscriptus locus alter huic simillimus lib. IX, 584. *Symaethia circum Flumina etc.* vnde in Leid. transiit *Symetia*, in Goth. sec. *Sinnetia*, in alios *Cymetia*. Nemo itaque dubitet, *humentia* veram esse lectionem: vt recte censuere Guell. cum Gifanio, Cerda et aliis. — Vs. 764. dubito an satis sanus sit. certe languet illud: *vbi ara Dianae est pinguis et placabilis*: etsi bene noui *pinguis*, vt Homeri πίονα νηὸν, ad victimarum frequentiam, *placabilis*, ad Scythicam religionem referri, qua homines mactabantur, quod nunc Ariciae non ita fiebat; vt hactenus adeo, quae olim implacabilis dici poterat, iure videri posset *placabilis*

nes collegit Cerda: occurrunt passim alia.

761. sqq. v. in eodem Exc. VIII. *pulcherrima bello* iungunt intpp. Ergo erit insignis, clara, conspicua, ex καλός. Praestat forte, *ibat bello*, ad bellum; multo tamen magis malim iungere tertio loco *bello insignem*: ne *insignem* nudum frigeat. *Egeriae* fons et *lucus*, in quo educatus fuit Virbius, ad Ariciam est; alius vulgo narratur prope Romam ad portam Capenam: Fabulam vtrique communem esse de Numae cum Egeria congressu, putabat is, qui diligenter de eo egit, Cluuer. p. 931. 2 sq. sed Ariciae nemus et fontem esse Egeriae domum, antrum autem Capenarum sub Auentino fuisse locum congressus cum Numa, subtiliter docuit Holdsworth. Diss. IV. Pro Egeriae fonte nostra aetate etiam tertius locus venditatur II. millia extra portam S. Sebastiani, vulgo *Caffarelli* vocatus.

763. 4. v. V. L. 765 — 9. *arte nouercae*, dolo, τέχνη
Phae-

Litora, pinguis vbi et placabilis ara Dianae.
Namque ferunt fama Hippolytum, poſtquam arte nouercae
Occiderit, patriasque explerit ſanguine poenas
Turbatis diſtractus equis, ad ſidera rurſus
Aetheria et ſuperas coeli veniſſe ſub auras,
Paeoniis reuocatum herbis et amore Dianae.
Tum Pater omnipotens, aliquem indignatus ab vmbris
Mortalem infernis ad lumina ſurgere vitae,
Ipſe repertorem medicinae talis et artis
Fulmine Phoebigenam Stygias detruſit in vndas.
At Triuia Hippolytum ſecretis alma recondit
Sedibus, et nymphae Egeriae nemorique relegat:

Solus

cabilis dea Cluuerius in Ital. ant. p. 934. *pinguis vbi implacabilis ara Dianae*, vti *immitem* dixit Silius. Praeſtat tamen dicere: *placabilem aram* ſimpliciter ad ornatum ſpectare, vt ſit ara, qua litatur, ad quam dea adeo placatur. 766. *Deciderit* pr. Hamb. pro var. lect. quod Burmanno placebat propter v. 768. mihi non item — *explevit* idem et Witt. *ſ. menſas* Leid. pro diu. lect. 769. *Paeonis* Doruill. *Paeoniis* miror poetae probatum eſſe: a Παιών, quod Apollinis cognomen eſt, (deflexum quoque in Παιήων, Παιάων,) Παιῶνος, Παιώνιος, duci debuit: vide v. c. Pauſan. 1, 24. At Παιόνιος ad Παίονας Thraciae et Macedoniae ſpectat. 771. *ad limina* aliquot ap. Burm. et edd. apud Cerdam: qui recte monet *lumina* requiri propter *vmbras*. 773. *Poenigenam* Seruius in ſuo habuit, *matris poena genitum: alii Phoebigenam legunt, vt Probus.* Addit Sabinus etiam Apronianum ita legere: quod miror; nam in Mediceo *Poenigenam* occurrit, inepta lectio, nata ex errore calami: *Phoenigenam*, quod in multis eſt. *Poeniginam* Rom. *Penigenam* Goth. tert. *Phoenigenam* Mentel. pr. *Denigneam* Rottend. ſec. De Aeſculapio, Phoebi f. a Ioue fulmine percuſſo obuia eſt fabula. Tum *detraxit* Doruill. *ad vndas* Rom. Medic. Gud. a m. pr. et al. etiam edd. ap. Pier. itaque erat praeferendum, vt ſibi conſtarent editores.

Phaedrae. *explerit ſanguine poenas*, noue dixit, vt exſoluere, exhaurire, dare, quantum imperatum eſt, morte luere. *turbatis* pro conſternatis. *ad ſidera r.* ornate pro reuixiſſe. *Paeoniis herbis* ſimpl. pro medicantibus, medicis, a Paeone deorum medico, Apolline. Il. E, 401. 775. *relegat*, legat, mandat, tradit, commendat. Alii *relegat ad nemus*, ſegregat: vt Ge. III, 212. *tauros procul atque in ſola relegat Paſcua*

Solus vbi in ſiluis Italis ignobilis aeuum
Exigeret, verſoque vbi nomine Virbius eſſet.
Vnde etiam templo Triuiae lucisque ſacratis
Cornipedes arcentur equi; quod litore currum
Et iuuenem monſtris pauidi effudere marinis.
Filius ardentis haud ſecius aequore campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat.
  Ipſe inter primos praeſtanti corpore Turnus
Vertitur arma tenens, et toto vertice ſupra eſt.
Cui triplici crinita iuba galea alta Chimaeram
Suſtinet, Aetnaeos efflantem faucibus ignis.
Tam magis illa fremens, et triſtibus effera flammis,
Quam magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnae.

At

776. *ibi* Medic. a m. pr. Ven. et iterum v. ſequ. cum Hamburg. *ignorabilis* Medic. 777. *que* deeſt Pier. plerisque; atque ita malit Pierius. *Verbius* Gud. et Doruill. v. ad v. 762. 778. *Triviae templo* al. et ſic editum ante Pier. *luco T. templisque* Goth. tert. *ſacratas* Doruill. 779. *littora* Ven. Markland. ad Stat. I. Silu. II, 45. coni. *litora circum Heu iuuenem.* Tum *quo littore* aliquot Pier. perperam. 780. *pauide* Gud. a m. pr. *effundere in armis* Doru. *effudere in harenis* Goth. tert. 781. *haud ſegnius* pars Pier. item Doruill. et Witt. a m. pr. cum Goth. tert. perpetua aberratione. *haut ſetius* Rom. pro more ſuo. 783. *Venerat* Goth. ſec. peſſime. vide not. 784. vſ. deeſt Menag. pr. 785. *crinata* alter Menag. et Ven. 786. *afflantem* Menag. pr. et Franc. cum binis Goth. 787. *Iam m.* Medic. *Tum* Goth. alt. *Quo m.* Goth. ap. Quinctil. lib. IX, 3. qui inter archaiſmos refert. Scilicet vulgare erat: *Quo — Hoc.*

ſcua. Tum *ignobilis*, in bonam partem, vtpote in ſeceſſu et ſolitudine, placide adeo et tranquille. alias *ignobile aeuum* effertur.

783 ſqq. De Turno eiusque copiis v. eod. Excurſu VIII. adde Exc. VII. *vertitur* docte ad animi corporisque vigorem deſignandum; mouet, agit ſe, pro incedit. vt στρέφεσθαι. *ſupra eſt*, ὑπερέχει. Comparant intpp. Il. Β, 226. 7. 785 — 8. manifeſte veſtigiis Homeri inſiſtit, ornatis ſane verbis, ſed vt rei miraculo fidem parum faciat. Recte Il. Ε, 4 ſqq. Diomedis galea aerea, clypeus et thorax in ſole coruſcans ignem effundere narratur; idemque etſi paullo magis in miraculum conuer-

ſum

At laeuem clipeum sublatis cornibus Io
Auro insignibat, iam saetis obsita, iam bos,
Argumentum ingens, et custos virginis Argus,
Caelataque amnem fundens pater Inachus vrna.
Insequitur nimbus peditum, clipeataque totis
Agmina densentur campis, Argiuaque pubes,
Auruncaeque manus, Rutuli, veteresque Sicani,
Et

789. *Ad* Gud. *Et* Sprot. 790. *insignabat* Doruill. *insigni ibat* Goth. sec. *obstita* Rom. *iam bis* alter Menag. 793. *pilata* nonnulli ap. Cerdam: ex Aen. XII, 121. *pilataque plenis Agmina se fundunt portis.* 794. *densentur* Heins. ex Medic. aliisque. Defendit quoque Seru. cf. sup. ad Ge. I, 248. 419. Alii *densantur.* Variabant Pierii quoque codd. 795. *Arruncae* Ge. Fabricii codex, et sic ille vel *Aruncae* scriptum malebat; vetere more. Mox *Siculi veteresque Sicani* Seru. ad I. Aen. 2. laudat; memoriae vt credi par est vitio. Male tamen me habent hi *Rutuli* sequentibus mox v. 798. *Rutulis collibus: Rutulosque exercent vomere colles.*

sum tribuit Achillis galeae Il. Σ, 205 sqq. Virgilius expressit eum locum lib. X, 270 sqq. hic vero etiam auxit prodigium, cum galea, Chimaera ornata, furente in praelio Turno, inter motus rapidos et multiplices multo magis coruscet, vt Chimaeram, quo magis pugna exardescat, eo magis flammas spirare dicat. Hoc monere satius erat, quam inani reprehensione vel laude locum atterere, quod Scaliger quoque facit Poet. lib. V. c. 3. p. 228. ed. 1561. impugnans Macrob. V, 13. extr. — Est autem *galea crinita triplici iuba*, ἔχουσα τρεῖς λόφους, quam τρυφάλειαν dictam volunt pro τριφάλεια. — 789 sq. In clypeo expressa Io cum Inacho: nam ab hoc ducebat genus Turnus sup. v. 371 sq. ibique Exc. *sublatis cornibus Io* ornate pro Io cornuta. Argumentum etiam in gemma expressum. v. Lippert. Dactyl. Mill. II, 1, 18. (germ. I, 49.) Male pro ablatis, demtis, Cerda et al. Locum perquam similem laudant intpp. ex Europa, quod Moschi est Idyll. II. v. 43. 4. — *nimbus peditum* νέφος πεζῶν Il. Δ, 274. et al. *Argiva pubes*: pertinet ad originem Turni et colonos Argivos, qui cum Danae ad Italiam venerant v. sup. Exc. VII. — *Aurunci* h. l. sunt qui cis Lirim habitabant. v. Exc. sup. ad v. 723. *Sicanos.* cf. in Excurs. VIII. et inf. ad. VIII, 314. 328. *Sacranas acies* et reliqua

Et Sacranae acies, et picti scuta Labici:
Qui saltus, Tiberine, tuos, sacrumque Numici
Litus arant, Rutulosque exercent vomere collis,
Circaeumque iugum; quis Iuppiter Anxurus aruis
Praesidet, et viridi gaudens Feronia luco:
Qua Saturae iacet atra palus, gelidusque per imas

Quaerit

796. *Sarranae* et *Saranae* aliqui: *Saturnae* Menag. pr. *Gauranae* edd. Macrob. V. Sat. 15. vbi Thuan. *Gaurinae*. Sed *Gaurus* apud Puteolos alienus ab his locis. v. Exc. VIII. Mox *Lybici* Menag. pr. *Libici*, *Linici* Goth. bini. 797. *Munici* Leid. 799. *Axurus* rectius scribi post Vrsinum putabat Heinsius, quoniam sic in codd. Silii VIII, 333. et in numo gentis Vibiae expressum (v. Thesaur. Morell. Hauerk. tab. 2. II. Nec simulacrum Iouis Anxuris, quod Guellius ad se peruenisse narrat, aliud quam huius numi fuisse arbitror. Quem autem altero loco numum laudat, qui *Iovem crescentem* exhibebat, is Gallieni vel Salonini esse debuit; nisi quod alteram faciem laudat prorsus insolitam cum capra sine sessore et verbis: *Ioui conseru. Aug.*) et quia Ζεὺς Ἄξυρος dictus sit *imberbis*. Sed illa etymologia ad grammaticorum nugas est ablegande; nam Volscum nomen Anxur est; tum litteram *n* excidere in numis et titulis, nihil noui; nec minus in Graeco Augusti numo Iouis caput cum voce Ἄγξυρος occurrit apud Golzium Numism. Gr. Augusti t. 75, XXIIX. etsi parum diserte numum declaratum dedit vir doctus. Codices deprauationibus suis vulgatam confirmant. Rom. *Auxyrus*, alii *Anxirus*, *Auxurus*, *Anxyrus*, *Anxyris*, *Anxiris*. Sed Mediceus diserte *Anxurus* cum binis Goth. et parte codd. Heins. cuius Cod. Scheff. *Anxur et aruis*, vnde ille malebat. *Axur et a.* frustra. 800. *Foronia* Parrh. 801. *Asturae* alios legisse notat Seruius: perperam. nam Astura fl. et oppidum paullo remotius est a Satura palude. v. Cluuer. p. 1003. Errorem iam Iulius Sabinus arguit.

qua v. in eod. Exc. VIII. *sacrumque Numici Littus*: proprie ipse Numicius amnis sacer, δῖος. *Anxur* Volscorum nomine Iupiter appellatus, pueri forma in numis occurrit; vt adeo cum Veioue comparari possit, de quo Ouid. Fast. III, 437 seq. Idem vrbi Anxuri, mox Tarracinae, nomen dedisse videtur: cuius ager h. l. per arua, *queis Iupiter Anxurus praesidet*, declarantur. Ad tertium inde lapidem Feroniae lucus, fons et templum. Fuit ea ex diis Latii Indigetibus, mox modo inter Nymphas relata, modo cum Iunone comparata et pro Iouis Anxuris coniuge habita. Quae Dionys. recitat, lib. II, 49. p. 113 et lib. III, 32.

Quaerit iter vallis, atque in mare conditur Vfens.
Hos super aduenit Volsca de gente Camilla,
Agmen agens equitum, et florentis aere cateruas,
Bellatrix: non illa colo, calathisue Mineruae
Femineas adsueta manus; sed proelia virgo
Dura pati, cursuque pedum praeuertere ventos.
Illa vel intactae segetis per summa volaret
Gramina, nec teneras cursu laesisset aristas:
Vel mare per medium, fluctu suspensa tumenti,
Ferret iter, celeris nec tingueret aequore plantas.
Illam omnis tectis agrisque effusa iuuentus

Turbaque

802. *voluitur* aliqui ap. Cerdam, cum Leid. *Vffens* Ven. cf. sup. 745. *vtens* Goth. tert. 803. *Vulsca* multi, vt solent. *Volesa* pr. Hamb. 804. *A.a. comitum* alter Hamb. *florente aetate cateruae*, vana Waddelii emendatio ap. Burm. v. not. 806. *calathisque* Parrh. 808. *volasset* Stephanus emendabat ap. Burm. quia *laesisset* sequitur. Nunc satis constat, nec alterum ab vsu poetarum recedere. 809. *arenas* alter Hamb. v. Burm. 810. *fluctus s. tumentes* aliquot Pier.

Graecanicae argutiae sunt. *Satura palus* circa Vfentem amnem, ad paludes Pomtinas spectasse videtur, quae, viginti trium vrbium solo occupato, tamen olim non tam late per agrum Pometinum, ac nunc, patebant. v. Cluuer. p. 1003. cf. Silius VIII, 382 sq.

803. De Camilla v. inf. XI, 535 sqq. Penthesileae exemplo eam poetae ingenio esse subnatam nullus dubito. *florentes aere cateruas* h. splendentes, fulgentes. Seruius notauit Ennii et Lucretii exemplo hoc factum. Sane locus, quem laudat e Lucretio (lib. V, 1441.) vbi *mare florere nauibus* dicitur, non tam commodus erat quam alter lib. IV, 452. *Bina lucernarum florentia lumina flammis.* cf. Cerda. Sic γανοῦσθαι. v. Guell. 806. *sed adsueta pati praelia dura,* virgo cum esset, etc. — Velocitatis denotationem v. 808 sqq. temere reprehendunt viri docti. Nec illa vtique conuenit nostris sensibus; sed cum Maro ea vteretur, a vetustate quasi per manus erat tradita; expressit enim Il. υ, 226 — 9. de equabus Erichthonii. Similiter de Euphemo Apollon. I, 179 sq. Alios, inprimis Virgilii imitatores v. ap. Cerdam et al. *Ferret iter*, docte, vt *f. pedes*.

812 sq. Ornate, quae simpliciter Homerus dederat:

Τὸν

Turbaque miratur matrum, et prospectat euntem,
Adtonitis inhians animis: vt regius ostro
Velet honos leuis humeros, vt fibula crinem
Auro internectat; Lyciam vt gerat ipsa pharetram,
Et pastoralem praefixa cuspide myrtum.

814. *A. haesere animis* Gud. 815. *letos h. et f.* Goth. sec. *humerosque leues* Ven. *vt f. vestem* pr. Menag. et duo Heins. pro diu. lect. cum Goth. tert. scilicet tanquam magis obuium. 816. *aut g.* duo Burm. *ferat* et *illa* alii ap. Pier. 817. *Vt p.* Oudart. cum Goth. tert.

Τὸν δ' ἄρα πάντες λαοὶ ἐπερχόμενον θηεῦντο Od. B, 13. P, 64. In reliquis argutantur intpp. Accipio *fibulam* de acu: et *Lyciam* dixit pharetram, vt solent poetae praestantius genus designare: sic, *arcus Cretici*. *E myrto* hastilia v. Ge. II, 447. et *pastoralis myrtus* de iaculo quo pastores vtuntur.

EXCVRSVS I.

De Caieta et Insula Circes.

Lib. VII, 1. 2. *Tu quoque littoribus nostris, Aeneia nutrix Aeternam moriens famam, Caieta, dedisti* — 10. *Proxima Circaeae raduntur littora terrae* etc. Cum Virgiliani carminis praestantia, etiam inuentionis laus, inprimis in doctrinae copia et sermonis poetici ornatu spectanda sit: nos operae pretium in hoc facere putamus, quod legentium animos ad haec potissimum duo capita in interpretatione nostra aduertere studemus. Expectatur itaque a nobis, vt in his quoque posterioribus sex libris in iisdem rebus illustrandis praecipuam aliquam operam collocemus: idque eo magis, quo nouum fabularum genus, Italiae domesticum, in iis tractatur. Ne vero legentium animos oculosque distineamus ac distringamus, reiectis ad librorum calcem disputationibus exspatiabimur interdum et nonnulla excutiemus accuratius. Facient haec ipsa diuerticula ad recreandum animum ex commentandi et variae lectionis enotandae taedio, quod quidem nonnunquam quomodo reprimeremus, vix habere videbamur.

Caietae memoriam non praeteriit poeta, quandoquidem inter fabulas veteres de Aeneae erroribus ea occurrebat, nomenque promontorii portusque et vrbis in Latii et Campaniae

finibus ab ea ductum vulgo ferebatur. v. Dionys. I, 53. Strabo VI. p. 330. Victor O. G. R. 10. Adde Solin. 8. Ex quibus locis quoque discimus, a cremata Troianorum classe (ἀπὸ τῶ καίειν) nonnullos, Caesarem inprimis et Sempronium, nugantes suo more in nominum originibus, nomen repetiisse. cf. ad lib. V. Excurs. VI. et Cerdam ad lib. VII, 2. Varie quoque tractatam esse fabulam ex eo apparet, quod alii Aeneae, alii Creusae, alii Ascanii nutricem Caietam ediderant. Nutricis autem in vetere vita vt educandis pueris praecipua opera, ita magna erat reuerentia, vt parentali pietate coleretur. Res inprimis in tragicis obuia. Facit autem etiam hic iustorum nutrici persolutus honos ad Aeneae pietatem declarandam. Haec et similia cogitare debet is, cui haec Caietae memoratio nimis videtur esse tenuis et epico spiritu indigna. Hoc tamen verum est, post similem de Miseno et Palinuro narrationem nouitatem huic Caietae commemorationi deesse. Nec hoc non sensisse videri potest poeta, qui similem aliam de Baia, Euxini matre, fabulam (Victor O. G. R. 10.) non attigit: nec Leucosiam insulam in sinu Paestano a consobrina Aeneae aut Prochytam ab eius cognata ibi sepulta (v. Dionys. I, 53.) appellatam memorare voluit. Nec sine iudicio videri debet omisisse alia errorum Aeneae in his locis vestigia vulgo credita, quae poetica arte tractari vix poterant, vt *Aenariam insulam a statione nauium Aeneae* dictam. ap. Plin. III, 6. s. 12.

Ceterum totus ille littoris tractus fabulis priscis inclaruit: vt tanto magis poeta noster decerpere de iis nonnihil potuerit. Non longe a Caieta aberant Formiae, Laestrygonum sedes ab Homero nobilitatae: vnde adeo Silio VIII, 531. *regnata Lamo Caieta* dicta est. Nec male Ouidius Met. XIV, 158 sqq. vnum ex Vlyssis sociis, Macareum, superstitem in his locis finxit Aeneae occurrere: etsi Achaemenidis in Cyclopum antro relicti ex lib. III. Aeneidis exemplum Nasoni ante oculos fuisse facile intelligitur.

Circes insulam, quam adeundam esse Helenus iam praedixerat: (lib. III, 386. *Ante et — Aeaeaeque insula Circes lustranda:*) non magis praetermittere debuit poeta, cum illa heroicis temporibus adeo fabulis frequentata et celebrata esset, inprimis ab Homero Odyss. κ. Circeii quidem notum est Latii promontorium: Homerus tamen narrat de eo, tanquam de insula. *Circeii*, vt Plinii verbis vtar, (lib. III, 5, 9.) *insula quondam immenso quidem mari circumdata, vt creditur Homero, at nunc planitie.* (cf. II, 85 s. 87.) Nata hinc opinio, aggesta fluminum alluuie terra, insulam aliquando factam esse continen-

tem

tem v. Theophraſt. Hiſt. Plant. V, 9. quem locum Plinius expreſſit l. c. Nec multum diſſidet, quod Varro tradiderat, vt e Seruio ad lib. III, 386. VII, 10. diſcitur, fuiſſe Circen inſulam, nondum ſiccatis paludibus, quae eam diuidebant a continenti. Tales autem lacus plures adhuc ſunt in vicinis locis, hiberno tempore aqua ſtagnantes, et incipiunt inde Pomtinae paludes, quod ex Corradino didici in Latio vet. To. II p. 242. Itaque Strabo inter loca maritima paluſtria et morboſa etiam Circeios numerat lib. V. p. 353. C. et ipſe Circeius mons ipſi eſt quem mare et paludes inſulam faciunt: τὸ Κιρκαῖον — ὄρος νησιάζον τῇ θαλάττῃ τε καὶ ἕλεσι, p. 355. B.

Aeaeam appellat inſulam Homerus, hincque Maro ſup. lib. III, 386. *Aeaeae inſula Circes.* Quomodo autem veteres in hoc incidere potuerint, vt Circen ex Aea, Colchorum vrbe, Aeetae regis ſororem ex Sole et Perſa, translatam in inſulam hanc collocarent, vix aſſequatur aliquis, niſi antiquioris Graeciae ignorantiam geographiae animo teneat. Occidentis ſitum et fines ante Troiana tempora prorſus ignorabant Graeci, nec ante Homerum niſi fabuloſas narrationes de eo vulgo audiuerant. Itaque pone Siciliam magnum Oceanum circumductum vſque ad ſeptentrionem patere credidiſſe videntur. Iam fuit fabula aliqua perantiqua de Circe Solis filia, cui inſula in hoc mari aſſignari coepta: eamque adiiſſe narrati ſunt Argonautae, quorum, ſeu Tanain ſeu Iſtrum inuectorum, ex Colchide reditus per talem Oceanum, qualem tunc ſibi finxit antiquitas, factus facile credi potuit. Temporum ſucceſſu orbis hic priſcae Graeciae ignotus adiri nauibus coepit, ſenſimque Italiae, Galliae, Hiſpaniae notitia aliqua verior ac certior inter Graecos increbeſcere. Accommodarunt itaque poetae pro ſuae quisque aetatis et pro ſuae ſcientiae modulo veteres fabulas ad nouas notitias occidentis, cuiusmodi forte tum erant: atque hinc illa fabularum diuerſitas, inprimis in Argonauticis, nata. Nec facile eſt quicquam aliud, quod Orphicorum Argonauticorum ſummam antiquitatem, ſi non verborum, argumenti tamen, aeque arguat, quam ἀνιστορησία locorum in occidentalibus terris; et hoc, cum eiusmodi aliis veteris geographicae notionis veſtigiis, eſt, quod in eo carmine inprimis ſpectandum veniet, ſi quis ad illuſtrandum illud accedet in poſterum. Orphicorum igitur auctor iam notitiam aliquam acceperat de procurrente in occidentem Europa, isque Circes inſulam extra fretum Gaditanum in Oceano occidentali quidem collocauit, (v. 1205 ſqq. coll. 1239 ſqq.) *Lycaeam* tamen *ad terram*: Κίρκης δόμον — Λυκαῖον ποτὶ χέρσον: in

qua *Ligures* latere nullus dubito, adeoque praefero Vossianam lectionem, quae in sexcentis locis recipi in contextum debebat, Λιγγαῖον, quae propior est ad vulgarem sonum Λίγυες. Apollonius IV, 646. de Argonautis: δι' ἔθνεα μύρια Κελτῶν καὶ Λιγύων περόωντες ἀδήϊοι. Errori autem locum fecit hoc, quod Ligures olim, Iberica gens, late tenebat maritima loca non modo Galliae et Italiae, sed et Iberiae. Traduntur certe Sicanos, Ibericam gentem, ex Hispania pepulisse (v. Thucyd. VI, 2. Dionys. I, 22. Diodor. V, 6. Silius Ital. XIV, 34. 35. (loca excitata olim a nobis ad Guthrianum opus Tom. III. p. 73.) Permixti mox iidem Ligures cum Celtis passim habitarunt, ex quo genere Salyes erant. v. Strabo IV, p. 311. A. cf. Aristot. de Mirab. audit. T. II. Opp. p. 224. intra Alpes tamen et Apenninos, a Celtis diuersi, coluerunt. v. Strabo lib. II. p. 190. C. Antequam autem Italiam superiorem a Graeci frequentare coeperant, per Ligures eam vniuerse declarare solebant. Itaque Padi quoque ostia et succinum ad Ligures referebant. cf. Plin. XXXVII, 3. s. 11. et hinc corruptum nomen apud Strabonem lib. IV. p. 310. B. πλεονάζει δὲ καὶ τὸ λιγγούριον παρ' αὐτοῖς (τοῖς Λίγυσιν) ὅ τινες ἤλεκτρον προσαγορεύουσι. Lingurium ex ea, quam supra posuimus, Λιγγεῖς, pronuntiatione nasci potuit. Latere quoque Ligures Λίγυας arbitror in *Lyncei* nomine apud Lycophr. 1240. vbi Aeneam dicitur exceptura esse Τυρσηνία Λυγκεύς τε θερμὸν ῥεῖθρον ἐκβράσσων ποτῶν, Καὶ Πῖσσ', Ἀγύλλης θ' αἱ πολύρρηνοι νάπαι. Audiuerat Alexandrinus poeta de thermis Etruriae et Liguriae: estque ei fluuius aliquis Ligur, Λιγὺς, vel Λιγεὺς, et corrupte Λιγγεὺς, vt ibidem in aliis scribitur, et excudendum erat. Apud eundem ab Aeneae posteris vrbs exstruenda narratur circa Circaeum: tam late Latii locus, quo Roma condita, designatur: v. 127. Ἐν ὀψιτέκνοις ὀλβίαν δωμήσεται Τύρσιν, μακεδνὰς ἀμφὶ Κιρκαίου νάπας etc. Totius huius loci perdoctam interpretationem dedit Cluuerius Ital. ant. p. 762 sqq. Homerus, qui locorum situs per Siciliam et Italiam, littoralem saltem, paullo accuratius norat, seruato *Oceani* vocabulo Vlyssis errores ad Italiae oram retulit ac disposuit, Circesque adeo insulam ei loco assignauit, qui Circaei promontorii et portus nomen seu tunc iam habuit seu inde accepit.

Circe veneficiis celebrata est inde ab Homero: nam Argonautica de hac eius arte silent. Fuit hoc antiquorum temporum, vt etiamnum inter populos barbaros res est satis frequens, vt passim in minus notis locis crederentur esse populi vel familiae vel homines qui veneficiis et magicis artibus pollerent. Ex Strabone l. c. lib. V. p. 355. B. apparet, herbarum

copiam

copiam ac frequentiam in his locis memorabilem nonnullos prodidisse: quod tamen ipse potius ad Circes fabulam accommodatum putauit: φασὶ δὲ καὶ πολύῤῥιζον εἶναι, τάχα τῷ μύθῳ τῷ περὶ Κίρκης προσοικειοῦντες. Arboribus frequentissimum esse promontorium Circaeum, diserte narrat Theophrast. Hist. Plant. V, 9. inprimis myrtis, quarum genus aliquod humile et generi coronario proximum enascebatur in Elpenoris (qui ex Vlyssis sociis fuit) tumulo, ceteris amplioribus dissimile. Quod si hunc exscripsit Plinius, lib. XV, 29. s. 36. parum diligenter dixisse videri debet: Myrtus — *primum Circeiis in Elpenoris tumulo visa traditur.* Fuere tamen eiusmodi fabulae de arboribus in heroum tumulis enatis plures: vti de platano in Diomedis tumulo: cf. inf. Exc. ad lib. VIII, 9.

Ceterum fabula de Circe vna ex iis esse videtur, quam Homerus a priore aliquo poeta tractatam acceperat, seu in Argonauticis, seu, quod probabilius et ad vetustatis genium propius, cum poeta aliquis antiquior voluptatum vim ad mores hominibus belluinos induendos hoc mytho de mutatis a Circe in belluas hominibus docuisset. Nomina profecto excogitata videntur a Graeco homine: Αἶα est antiquum nomen terrae: frater Αἰήτης, terrigena, pater *Sol* et mater Persa Oceanina: quoniam insula in Oceanum occidentalem reiecta fuerat. Conuertit fabulam, vt tot alias, Homerus in narrationem rei, quae vere ita euenerit, et ad Vlyssis socios transtulit. Ita vetus *mythus historica* narratio facta est. Lepidum est commentum, commentum tamen, d'Hancaruillii, qui haec loca adiit, in Vasis Etrusc. T. I. p. 65. natam de Circe fabulam ex locorum facie; rudere enim in his locis ac mugire fractos ad scopulos maris fluctus, vt belluas in Circaeo fremere credas, in quas mutatos esse socios, quos Vlysses desiderabat, credere potuit.

Virgilius narrationem Homericam copiose ab hoc poetarum heroe tractatam leuiter attigit: sed, quo se Homerum facile superare videbat, rerum ac verborum dignitatem addidit, qua Homerica narratio destituitur.

EXCVRSVS II.

De accessu Aeneae ad Italiam.

29 sqq. *Atque hic Aeneas ingentem ex aequore lucum Prospicit etc.* Appellunt tandem Troiani ad Italiam, secundum Virgilium ipsa Tiberis ostia ingressi: *et laetus fluuio succedit opaco*; cf. 201. *Fluminis intrastis ripas.* it. 303. *optato conduntur Tybridis ostio*, super quibus locis frustra argutatur Cluver. p. 880. I. facta tamen, quod omnium quoque consensu

traditur, escensio ad orientale littus in Laurentum agro. Locorum formam alio tempore animis subiiciemus.

Vix in grato solo consederant, cum noua prodigia eos exceperunt. Nam humi recubantes, et, vt a longa nauigatione fessi facere solent, cibo potuque se reficientes, pro mensa panem pomis, quibus vescuntur, subiiciunt, moxque, coena facta consumtis et his, *se mensas comedisse* adeoque vetus vaticinium, quod hunc errorum terminum figebat, ne ad vlteriores occidentis oras pergerent, ad euentum perduxisse vident, vt a poeta copiose narratur; nec id sine dignitate epica factum, vt iam alias declaratum est. cf. Exc. VIII. lib. III. Frequentata fabula omnium, qui de Troianorum in Latium aduentu meminerunt, memoratione. Sed inest diuersitas in mensae materia, quam alii non libum sed apium fuisse tradiderunt, Dionys. I, 55. vtriusque narrationis facit mentionem, σέλινά μεν πολλοῖς ὑπέστρωτο, καὶ ἦν ταῦτα ὥσπερ τράπεζα τῶν ἐδεσμάτων· ὡς δέ φασί τινες, ἴτρια καρποῦ πεποιημένα πυρίνου, καθαρότητος ταῖς τροφαῖς ἕνεκα. Etiam Dio in Exc. Vales. n. III. τραπέζας σελινίνας οὔσας memorat ἢ ἐκ τῶν σκληροτέρων μερῶν τῶν ἄρτων (ignorauit Dio aut Tzetza potius ad Lycophr. 1232. vnde haec a Valesio ad Dionem retracta sunt, panem priscis hominibus nihil aliud quam crustulum et placentam fuisse; ignorauit quoque Victor O. G. R. 10 *consumto quod fuerat cibi, crustam etiam de farreis mensis, quas sacratas secum habebat, comedisse*) et Domitius apud Aurel. Victor. O. G. R. 12. *mensarum vice sumendi cibi gratia apium, cuius maxima erat ibidem copia, fuisse substratum, quod ipsum consumtis aliis eduliis eos comedisse* etc. Diuersitatem narrationis post tot harum rerum in superioribus exempla non modo aequo animo ferre didicimus, verum etiam, quid inde sequatur, quomodo a pluribus tale argumentum tractatum, aut iactatum multo sermone, quantaque inde poetae rerum copia ad manum esse debuerit, satis vidimus. Hanc tamen diuersitatem narrandi admodum miratur Toupius V. Cl. in Emendatt. in Suidam P. I. p. 38. 9. cumque inter alia placentarum genera, quae infinita apud veteres sunt, in σελήνας incidisset, quae lunatae et μηνοειδεῖς erant, totum de *apio* commentum *ortum habuisse ex corrupta illa lectione historici alicuius veteris, quam bona fide exhibuit Dio,* τραπέζας σελινίνας. *Atqui scriptor iste — procul dubio dederat* τραπέζας σεληναίας: coniectat ingeniose et scite; nec tamen vere. Sane quidem plures, Italicas inprimis, fabulas a verborum similitudine ductas nemo neget. Hoc ipsum de mensis comestis vaticinium verborum lusu contineri supra vidimus;

mus; et aliorum propulorum quoque fabulae, in primis Romanenses, a nominum similitudine vel vario significatu petitae sunt, ingeniis hominum agrestibus et incultis in iis fere ad maiora se acuentibus. Ita de Melusina fabulam satis probabiliter suspicantur viri docti natam esse ex aequiuocatione vocis Celticae *Melus*, quae suauem et amabilem notat, et alterius vocis *me* et *lusen*, quae media sui parte serpentem esse significat. Ne tamen simile quid in Toupii coniectura locum habeat, facit hoc, quod σελῆναι inter pistoria opera exquisitioris artis fuerunt, quae adeo ab horrida antiquitate aliena sunt, nec, quomodo historicus res Troianas exponens, cum de panibus dicendum esset, placentas rarioris formae et nominis subiicere potuerit, intelligitur. Saltem hoc dicendum erat, fuisse forte veterem aliquem tragicum, qui, quod poetae licet, vbi oraculi illius vel euentus meminisset, pro pane vel placenta, quae priscis hominibus pro pane erat, genus exquisitius σελήνας aut τραπέζας σεληναίας poneret; etsi vel sic alia difficultas manet, quod non σεληναῖα πλακοῦντα illa dicta, sed ἐπισέληνα. Neque autem adeo improbabile sit, etiam sine vocabulorum soniue fraude ad apium panes seu placentas deduci potuisse. Fac fuisse aliquem, qui, cum oraculum omnino pronuntiasset, sedes fore eo loco, quo mensas essent absumturi Troiani, aut cum rei euentus, non declarata satis ratione ac modo, narratus esset, vt a Lycophrone factum videas v. 1250 — 3. deductos Troianos in Italiam et in herba recubantes exhiberet, vt Virgilius fecit; quidni pro mensis dederit herbas cibis substratas? cumque eas ipsas essent comesturi, genus tale ponere debuit, quod edule esset et in talibus locis frequens. Tale autem apium esse, nemo facile ignorat, nisi verba forte ac sonos discere ac tenere consueuerit notione nulla subiecta. Nam condonandum est viri doctissimi elegantiae quod inter cetera posuit: *Vidistin quidquam inficetius aut ridiculum magis? Troianos pro mensis apium adhibuisse, atque eo denique, more Asinorum, vesci potuisse.* Nobis quidem satis probabile sit, ipsum virum doctissimum saepe et frequenter apio vesci, an asinorum more, quod vult, ipse viderit. Certe in mensis siue inter lactucas, seu ad iura et condimenta frequens satis apii seu selini vsus. Si tamen fabulae caussa et ratio a verborum lusu reuocanda esset, potiore loco haberem Fabricii ad Dionem coniecturam, ex permutatione vocum τῆλις, quod foenum graecum, silicia est, vnde τήλινον vel σήλινον ἄλευρον dictum, aut forte ex voce τηλία vel σηλία, quae pistorum arca vel tabula frumentaria est, in σέλινον aliquem inci-

 disse

diſſe. Sed res tanti non eſt, vt diutius ei inhaereas. Nobis de poetae copiis inſtituta erat diſputatio.

Alterum prodigium, quod Troianis in noua terra obiectum fuit, eſt ſus cum XXX. foetibus. v. VIII, 81 ſqq. fabula quidem nihil per ſe habens vel dignitatis, vel ſuauitatis, qua tamen vix alia inter Romanas origines celebratior. Nam Lauinio condendo locus, et poſt XXX. annos deducendae coloniae Albae Longae tempus, ab eo oſtento peti ſolebat. Vetuſtatem ipſa declarat immundi animantis commemoratio, ab elegantiore aeuo abhorrens. Omnino priſca Italia magnos ſuum greges alebat, inprimis Etruſci et Galli, adeo vt ſcrofam inueniri contigerit, quae mille porcorum gregem ex ſe prognatum duceret. V. loc. non indignum lectu Polybii Exc. Valeſ. XII, 2. Itaque poeta, qui mythis domeſticis Graecis fabulis intexendis nouitatis iucunditatem captabat, ad popularium ſuorum iudicium non inſuauiter aut leuiter ſuem albam commemoraſſe videri debet. Poterat forte rem ornare, cum etiam haec de alba ſue fabula multis modis a veteribus narrata ſit, quas, cui libuerit, apud Dionyſ. I, 56. Sext. Aurel. Vict. 12 ex Catone, Lycophr. 1257 ſqq. Locus in eo ſic interpungendus: Κτίσει δὲ χώραν ἐν τόποις Βορειγόνων, Ὑπὲρ Λατίνους Δαυνίους τ' ᾠκισμένην Πύργους, τριάκοντ' ἐξαριθμήσας γονὰς Συὸς κελαινῆς etc. et Tz. ibi et ad 1232. (vnde in Dionis Excerpta locus inſeritur.) Seruium ad III, 390. VIII, 43. 81. et ex Fabio Pictore apud Syncell. Chronogr. p. 199. D. cognoſcere licet; quo ipſo poetae defenſio parata eſt, cum fabulam tam inſignem omittere noluerit. Signum eius ſuis Lauinii oſtendebatur: quod narrat Varro RR. II, 4, 18. et, quod mireris in poeta locorum et rerum Latii alioqui admodum ignaro, Lycophron 1259. 60. eoque loco, quo ſus cum porcellis immolata fuerat, ſacellum (καλιὰς) Dionyſii aetate ſupererat lib. I, 57. Rem feciſſe inutilem videri poteſt poeta in hoc, quod Tiberinum deum facit praedicentem oſtentum; (VIII, 42 ſqq.) cum praedictum hoc idem iam olim eſſet ab Heleno lib. III, 389. Verum etiam in hoc veterem auctoritatem ſecutus eſſe deprehenditur ex Dionyſ. I, 56. vbi narratio vulgaris exponitur. Sequitur enim Aeneas porcam ab ara ſe proripientem in mediterranea, cumque in colle, vrbi condendae parum idoneo, procubuiſſet, repente vox ex nemore allapſa dubitantem confirmat. At de auctore vaticinii tradiderant alii aliter. Nam vna cum oraculo de menſis abſumtis Dodonae vel Erythris datum illud prodiderant ii, quos Dionyſius ſequitur lib. I, 55. et ex Caeſaris et Lutatii fide, qui eosdem fere auctores habuiſſe videntur,

Sextus

Sextus Aurel. Victor c. 11. *Scrofam* narrat *incientem, quam cum e naui produxissent, vt eam immolarent, et se ministrorum manibus eripuisset, recordatum Aeneam*, quod aliquando ei responsum esset, *vrbi condendae quadrupedem futuram ducem.*

Hactenus poetam veteres fabulas suscipere vidimus; sed hoc non sine iudicio factum etiam ex hoc iudices velim, quod alias in eadem re non infrequentes nec obscuras fabulas spreuit et neglexit; qualis illa est, quam Dionysius tanquam ab indigenis acceptam narrat lib. I, 55. quod escensu facto in magna aquae penuria scaturigo ex solo emicuit. Fons Solis inde appellari coepit, cum binis aris adstantibus. Aliud oraculum Apollinis Delphici, vt Aeneas ibi consideret, vbi duo maria inuenisset, e Domitio apud Sext. Aurelium Vict. c. 12. sed indocte narratur, nam ad duo stagna aquae salsae in agro Laurente trahitur, quod ad mare Etruscum et Lacum Ostiensem referendum erat; vt iam monitum video a Cluuerio p. 882. Tandem ostentum in Lauinio condenda oblatum ignis sponte exorti, aquila ac vulpe super eo contendentibus, multo minus a poeta tractari potuit. Nata et haec anilis fabula videtur ex signis aquilae et lupi in foro Lauinii positis, quae Dionys. vidit, lib. I, 59.

Classem Troianorum in ipsis Tiberis ostiis incensam a mulieribus duce Roma quadam, tradiderant olim scriptores apud Dionysium I, 72. (p. 58.) in quos inciderat Polyaenus Strateg. VIII, 25, 2. vbi idem Troianarum mulierum facinus exponit.

EXCVRSVS III.

Nunc *de locorum*, ad quae sex posteriorum Aeneidis librorum res dispositae sunt, *situ* paucis videbimus, quantum quidem ad consilium nostrum conferre videri potest. Nam alio et suo more tractarunt haec Cluuerius Ital. ant. et Vulpius Latio ant.

Escendisse Troianos ad littus Tiberis orientale locus VII, 29 — 36. diserte docet. (Nam ex illo versu VII, 241. 2. *iussisque ingentibus vrget Apollo Tyrrhenum ad Thybrim et fontis vada sacra Numici*, parum docte appulsum Troianorum ad Numicii fl. ostia transtulere nonnulli, in quorum aliquem incidisse videtur Zonaras, qui idem fere tradit. Sed Numicium posuit poetica ratione omnino ad regionem designandam.) Faciem littoralis plagae et Tiberini ostii describit poeta admodum diuersam ab ea, quae nostro aeuo conspicitur. Nunc arena multa obtinet, aut ager apricus; at Aeneas *ingentem ex aequore lucum Prospicit; hunc inter fluuio Tiberinus amoeno*

Vorticibus

Vorticibus rapidis et multa flauus arena In mare prorumpit etc. Quae tamen nemora non soli poetae ingenio deberi credendum est. Nam primum incultarum terrarum, antequam habitatores nactae sint, plerumque is habitus est, vt siluosae et paludosae sint; tum alia passim veterum poetarum loca, vbi de Romae originibus tradunt, vtramque Tiberis ripam arboribus densam exhibent. Tandem meliore etiam Italiae cultu Romanorum tempore littus hoc Ostiense lucis abundasse Lancisius docuit in Diss. de Villa Pliniana in Opp. P. II. p. 122. vbi in aggestiones littoris Ostiensis factas, solo in mare ad III. milliaria producto, post alios viros doctos inquirit.

Igitur a laeua seu orientali Tiberis littore late, ex poetae non modo mente, sed et ex vera locorum indole, patuit silua, et ea quidem adhuc Commodi tempore lauris frequens, vt ex Herodiano intelligitur lib. I, 36. Tenebant haec loca Aborigines rege Latino, ipsi *Laurentes* dicti: lib. VI, 892. *Laurentes populos vrbemque Latini.* Idem nomen vrbis, *Laurentes* vel *Laurentum*, ab inuenta, dum condebatur lauro; vt VII, 59 — 62. narratur: id quod poetae relinquendum; potuerunt enim etiam aliae nominis esse caussae: forte ipse laurorum per haec loca laetus prouentus. Ager autem vsque ad mare ac Tiberim patens *Laurens* vel *Laurentinus* fuit dictus. Nomen tamen interdum Maro, vt poeta, latius ad totum Latium traduxit: vt cum lib. VII, 650. *Turnum Laurentem* appellat, et *Laurentem Maricam* lib. VII, 47. Ex quo quidem loco male nonnulli Laurentes vsque ad Lirim habitasse collegerunt. Nec illud turbare quenquam debet, quod et Latini vrbem *Laurentem arcem* poeta, VIII, 1. aut *Laurentes muros* lib. X, 671. et idem *Laurentia castra* lib. X, 635. nouam Troiam appellat. In epithetorum ornamentis nulla subtilitas a poetis et religio expectatur.

Aeneas e loco, ad quem appulsa classe copias eduxerat, altero die missis, qui vicina explorarent, oratores Laurentum ad regem Latinum legat. Interea castra munit VII, 157. 9. qui locus inde *Troiae* nomen obtinuit. Eo allusum lib. X, 26. *muris iterum imminet hostis Nascentis Troiae.* cf. v. 74. 75. In Troiae huius, Laurenti, Lauinii et Lanuuii nominibus valde turbant aut nugantur Grammatici et seriores historici, vt Seruius passim. Ita Dio ex Tzetza excerptus p. 21. 42. Λαύρεντον τὸ νῦν Τροίαν λεγόμενον. Satis est semel de hoc monitum esse. v. inpr. Vulpii Vet. Lat. Tom. VI. p. 13 seqq. Sed et veteres passim scriptores, vt Strabo V, p. 350. B. (p. 229.)

Troianos

Troianos egressos statim Lauinium condidisse aiunt. Nomen Troiae ex Liuio iam notum esse potest, lib. I, 1. —— *ab Sicilia classe Laurentem agrum tenuisse: Troiae et huic loco nomen est, Ibi egressi Troiani.* Quatuor a mari stadiis seu passus quingentos eam distare Dionysius adiicit lib. I, 53. vnde recte Virgilius VII, 158. *primas in littore sedes* dixit. Strabo enim, qui lib. V. p. 229. XXIV. stadia memorat, de Laurento loquitur, non de Troiae situ: cf. Cluuer. p. 880. et Vulpius l. c. p. 40 sqq.

Locus hic a Troianis captus munitusque (χάρακα ἔθεντο etiam Dionys. I, 53.) quem Troiam nouam appellant scriptores, est is, quem poeta fere castrorum nomine ac notione designat, quemque Turnus oppugnat lib. IX. Τειχομαχία castrorum Achiuorum partem Iliadis constituit insigniorem. Sed Maro similem pugnam locorum situ variauit praeclare. A dextra moenia ad amnem pertingebant (IX, 469. *nam dextera cingitur amni*) quam partem Turnus in castris interceptus petiisse putandus est; (v. 790. *Turnus paullatim excedere pugna, Et fluuium petere ac partem, quae cingitur amni*) inde enim se in Tiberim saltu immittit v. 815. In proximo subducta erat classis Troianorum, aggere cincta et fluuio tuta IX, 68 sq. *Classem quae lateri castrorum adiuncta latebat, Aggeribus septam circum et fluuialibus vndis Inuadit.* Ab altera parte mare erat; nam *porta* castrorum *proxima ponto* commemoratur IX, 238. cf. Seru. ad e. l. et ad VII, 31. Erat tamen campus inter mare et castra satis patens, quo Rutuli ordines explicare et vrbem oppugnare poterant. Nam Troiani *murorum in parte sinistra opposuere aciem* etc. IX, 468. Ex hoc locorum situ etiam illustranda est Nisi et Euryali nocturna profectio. v. ad lib. IX, 195.

Non longe a castris his et a Tiberi versus orientem aberat *Laurentum,* eo loco situm, qui nunc *Paterno* et *Torre di Paterno,* vocatur, vt docent Cluuer. Ital. ant. p. 883. et ex Fabretto Vulpius Vet. Lat. To. VI. p. 29. Locum *S. Lorenzo* alii perperam Laurenti vestigia habere crediderunt. Ad vrbem iter Aeneas fecit agmine ad laeuam, a septentrione, circumducto per saltus et cliuos montium, siluis illo tempore consitos: de quibus v. inf. XI, 513 sqq. 522 sqq. Ad dextram versus littoralem plagam aperiebat se camporum planities, in qua equestris pugna facta. In eosdem campos descendebat agmen pedestre, cum ad vrbem appropinquaret: XI, 903-7. Castris ibi positis altero die, foedere et certamine singulari inter Turnum et Aeneam frustra constituto, tumultuaria

ria exoritur pugna: quam cum in neutram partem inclinari videret Aeneas, subito partem exercitus ad vrbem oppugnandam admouet.

Tandem in eadem camporum planitie concurrunt Turnus et Aeneas pugna facta, quae Aeneidem absoluit. Fugit fracto ense Turnus: inclusum se videt vndique a corona spectantium. *Atque hinc vasta palus hinc ardua moenia cingunt* XII, 745. Scilicet hae sunt *paludes Laurentinae*, ad vrbem vsque productae: quibus Laurens hic tractus etiamnum inuius et inaccessus est: idem tamen apris frequens, quos toties poetae memorant. v. Cluuer. p. 886. 7. Vulpius l. c. p. 36. Et de iis ipse Maro lib. X, 107 sqq. *aper*, quem multos annos *defendit palus Laurentia*, *silua pastus arundinea*. Erat igitur paluster hic tractus passim siluis consitus: vbi omnino magnam agri Laurentini partem *silua Laurentina* occupabat. Latius tamen ea antiquioribus temporibus procedere debuit. Ea est, de qua lib. IV, vs. 381 sqq. accipiendi: *Silua fuit late dumis atque ilice nigra Horrida.* Per has fugam faciebat Nisus castris egressus ad interiora loca versus montes Albanos, et qui iis subest, lacum Albanum, ad quem Latinus armenta tum habebat: ibid. 387 sq.

A Laurento si ad orientem paullo altius in mediterranea processeras, III. M. passuum a mari, post haec tempora in edito loco *Lauinium* ab Aenea fuit conditum: *vrbs et promissa Lauini moenia* lib. I, 258. Tria ista passuum millia redeunt ad XXIV stadia, quae Strabo lib. V, p. 350 B. et Dionys. I, 56. memorant. A Roma aberat millia passuum XX. Sita vrbs seu in colle, in quo nunc S. Petronellae fanum est, v. Cluuer. p. 894. seu non longe ab hoc loco in colle, qui nunc *Monte di Leuano* appellatur. Ita Holstenius statuebat: v. Vulp. l. l. p. 31 et 86. Ibidem alii pro vetere Lauinio habuerunt oppidulum *Patrica* vel *Pratica,* quod MIↃ. passus ab eo colle abest. Iis Vulpius hactenus accedendum statuebat, vt ibi lucus Patris vel Iouis Indigetis fuisse videatur; esse enim nomen a *Patre* Indigete ductum: nec longe abesse fontem Numici, ad quem Lauinium situm fuisse vno ore omnes tradunt. In hanc vrbem delati sunt Penates Troiani: v. sup. To. II. p. 248. in editissima collis parte, et quidem Veneris Frutis templo, cuius etiam Strabo V. p. 355 A. (p. 232.) meminit, conditi, si Solinum audias c. 8. vbi v. Salmas. p. 49. atque in eo loco relicti, etsi Alba longa condita et sede regni facta. Etiam ea in re portentum intercessit, quod Dionys. I, 67. exponit, et de quo auctoritatem Annalis Pontificum, Cincii, Caesaris,

ſaris, Tuberonis excitat Victor O. G. R. 17. Colonorum quidem numerus non adeo magnus eſſe potuit ab initio, ſiquidem iis Iↄ. vel vt alii tradiderant, IↄCC iugera ſatis fuere ad arandum: v. inf. ad lib. XI, 316 ſq. Duxit enim ex ea narratione Maro agrum ſuum a Latino rege, vt Troianis aſſignaretur colendus, propoſitum, vt ibi videbimus.

Nomen vrbi a Lauinia inditum conſtans fuit fama a maioribus accepta, etſi, quae illa fuiſſet, varie erat traditum: v. Dionyſ. I, 59. Lauinum quoque Latini fratrem videntur prodidiſſe olim quidam, vt e Seruio colligas ad lib. VII, 59. Sed de his, aliisque, quae ad conſilium noſtrum non faciunt, videndi Cluuerius et Vulpius Lat. ant. To. VI. Hoc vnum monebimus, Laurolauinii nomen ad ſeriora tempora poſt Veſpaſianum ſpectare; colonia forte ex Laurentibus et Lauinatibus in vnam vrbem conſcripta. Peccat in hoc Seruius ad VII, 59. et alibi cum aliis.

Nobis *Numicius* adhuc verbo commemorandus eſt, inter Laurentum ac Lauinium defluens amnis, alteri huic tamen propior. Eum ſub monte S. Petronellae ex antro in ſubiectos agros pronum decurrere narrat Cluuer. Ital. ant. p. 894. At ex lacu Nemorenſi prodire et nunc ſub nomine *Riuo di Nemi* latere Ligorius tradidit. Sub oppido Patrica alii eam inueſtigarunt: quod tamen ad eadem loca ſpectat. Alii nunc exaruiſſe eum affirmant; et interceptum amnem iam Seruius notauit ad lib. VII, 150. In hoc fluuio Aeneas pugna mox ad eum ſeu cum Etruſcis ſeu cum Rutulis facta interiiſſe, certe oculis ſublatus eſſe creditus eſt: factum ei ad ripas ſacellum, cum luco, Iouis vel Patris Indigetis nomine; aut, quod credere par eſt, antiquioris numinis in hoc loco a priſcis Latinis culti ſacra ad Aeneam retulere ſeriores: vti tot alia veteris Latii numina ex ſuis opinionibus interpretati ſunt Romani. Inde Numicii nomini religio aliqua ineſt, et vtitur eo poeta aliquoties ad deſignandum Latium: v. c. VII, 242.

Fontem fluuii lacum vel ſtagnum fuiſſe tradunt ex Aen. VII, 150. *haec fontis ſtagna Numici*: Sed ſi grauior auctoritas alia nulla eſt, poetam ornate pro fonte, ſtagna fontis dixiſſe arbitrari malim. Etſi toto ſuo decurſu fluuiolus lacubus interceptus tardoque ac tacito motu ſimilis ſtagno fuiſſe videtur, nam alueum habuit vluoſum et limoſum: Ouid. XIV. Met. 598. 9. *Litus adit Laurens: vbi tectus arundine ſerpit In freta flumineis vicina Numicius vndis:* et v. 601. *tacito curſu* de eodem.

Haud

Haud longe a Numicii fonte, nec nisi VI. M. passuum interuallo *Iuturnae* fuit *lacus*, et fluuius et fons: quem ex montis Albani radicibus, vtque perhibetur, ex occultis lacus Albani meatibus, prodeuntem in occidentem ferri, mox in lacum haud magnum diffundi, inde in Tiberim deferri eique V. milliario ab Ostia, VII. ab vrbe Roma, misceri tradunt Cluuer. p. 722. et inde Vulpius Lat. ant. To. VI. p. 225. Esse ei nomen nunc *Treglio*; lacum tamen ante centum et quod excurrit annos, fere totum exaruisse hic idem testatur To. V. p. 218. (quo tamen loco Iuturnae lacum cum altero illo confundit, quem poeta lib. XII, 745. memorat.) *Iuturnam*, Nympham, Turni sororem, adeoque Dauni filiam (vnde XII, 785. *Daunia dea* est) edidit Maro noster: an vetere auctoritate, non constat; argute tamen seu inuenisse seu vsurpasse dicendus est. Fontis enim in iisdem locis siti numen curare populares suos et tueri aduersus aduenas recte videri poterat. Etiam hoc ad locorum situm spectat, quod Iuno cum Iuturna actura in Albanum montem descendit lib. XII, 134. *At Iuno e summo.* Fuisse Iuturnae nomine deam Latii indigenam, et quidem fontis numen, satis constat. Argutatus est in nomine iam Varro LL. IV, 10. esse ductum a iuuando, eiusque fontem haberi saluberrimum. Adiiciunt alia commenta Seruius ad XII, 139. et alii. Fuit tamen Romae quoque *Iuturnae lacus* et *fons*: vide v. c. Ouid. Fast. I, 708 sqq. et post alios Vulpium Vet. Lat. T. I. p. 346 sq. itaque et *Iuturnalia* festum.

Fontium omnino nympham edere voluisse videri potest Virgilius XII, 139. 140. Diua — *stagnis quae fluminibusque sonoris Praesidet* et v. 142. *Nympha decus fluuiorum:* Sed, tanquam poeta, genus pro indiuiduo posuisse videri debet, et ornamenta adiecisse. Ornans quoque epitheton *sonoris*; nec alia vis inesse putanda. Ornauit porro idem fabulam de nympha a Ioue amata ibid. 140 seqq. quam suo more exposuit Ouid. Fast. II, 585 sqq. Alia Numicii fl. nympha fuit Anna Perenna, parum lepide de Didonis sorore interpretata a poetis Romanis.

Ab his inde locis surgit campus in cliuum, qui ad montem Albanum ducit, in quo XXX. a Lauinio annis condita est ab Ascanio *Alba Longa*: quae res ostento suis albae iam Aeneae fuit significata VIII, 81 sqq. *Ecce autem subitum* etc. Albae exstructionem iam Iupiter Veneri praedixerat Aen. I, 267 — 271. *At puer Ascanius — et longam multa vi muniet Albam.* Vrbis conditae etiam alio loco meminit poeta lib. V, 597. *Ascanius, longam muris cum cingeret Albam.* Ab vrbe nomen

accepit

accepit mons Albanus. Sed illo tempore, quo Aeneas Latium adierat, *Tum neque nomen erat neque honos aut gloria monti*, XII, 125. Sub monte *lacus Albanus:* de quo lib. IX, 387. *lacus, qui post Albae de nomine dictus Albani.*

EXCVRSVS IV.

Veteris Italiae origines, populi et fabulae ac religiones. VII, 37 sqq. *Nunc age, qui reges, Erato, quae tempora rerum, Quis Latio antiquo fuerit status* etc.

Primum obseruandum est, Virgilium Latii res non persequi, nisi quatenus ad Aborigines spectant, adeoque eorum origines pro rerum in his locis initiis ponere; etsi ante Aborigines Siculos, partim etiam Vmbros, in his locis fuisse constat. Porro tenendum, Aborigines hos, seu, quod videbimus, Ausones dispersis per Italiam, ipso locorum situ fines regente, sedibus et in plures populos ac nomina diuisos habitasse. Religiones adeo ac ritus sacrorum et numina domestica admodum diuersa inter tot populos fuisse necesse est. Fuere tamen etiam religiones ac fabulae omnibus tanquam a communi stirpe ortis communes. Vtrumque genus in suam rem conuertit poeta: atque hinc in seq. libris fabularum nouus ordo exoritur, ex variorum Italiae populorum, Aboriginum maxime Latii, historiis et religionibus petitus. — De vtraque re omninoque de vetere Italia paullo accuratius nunc dispiciendum est, vt pluribus Virgilii locis vna opera lux affundatur, vtque, quale historiarum veterum genus poeta, quoque iudicio amplexus sit, appareat. Nec vero sex posteriorum librorum lectione delectari potest aliquis, qui veteris Italiae statum non imbiberit animoque suo repraesentare sibi vitam illam antiquam possit.

Intra Aboriginum stirpem poetam Latii res continere et includere modo diximus. Qui illi fuerint, quaestio est inter veteres et recentiores variis modis agitata. Ponemus hic ea, quae, post diligentem in his rebus alio loco collocatam operam, ex ceteris maxime nobis se probarunt, eaque aliis rationibus illustrabimus; quantum quidem ad doctam poetae interpretationem satis esse videbitur.

Fuere Aborigines ex antiquissimis veteris Italiae habitatoribus, sed post Vmbros et Siculos. Quae de eorum origine vulgo tradita legimus, ex nominis fere caussis parum feliciter petita sunt. Mihi vero ne id quidem liquere videtur, an antiquum eorum nomen illud fuerit. A serioribus, qui antiquas res memoria vel litterarum monumentis repeterent,

inuentum nomen puto, vt primos Latii et locorum circa Tiberim ad mare properantem cultores designarent, tanquam αὐτόχθονας, respectu ad aduenas habito, qui deinceps in eadem loca confluxerant. Oblituerunt posthaec Aborigines sub Latinorum nomine, quod primum partem tantum populi, qui sub rege Latino erat, designasse, nec, nisi Albanorum regum crescentibus opibus, latius patere coepisse videtur. Virgilius tamen, vt poeta, iam Aeneae tempore Latium et Latinos ex sequentium temporum conditione aestimare potuit.

Antiquiorum auctorum, quos Dionysius exscripsit, fide constat, Aboriginum memoriae et nominis prima vestigia circa Reate, vltra Velinum lacum et fluuium, in Vmbris occurrere. Ex his locis versus mare vicina quaeque deinceps tenuerant, et in iisdem locis plura loca eorum memoriam seruabant Dionysii adhuc tempore, quem vide lib. I. c. 14—17. 8. cum illustrationibus locorum, quas dedit Cap Martin V. Cl. in *Decouverte de la Maison d'Horace.* To. III. p. 112 sqq. Vt adeo Aboriginum nomen ad vnum aliquem non valde potentem aut late habitantem populum spectasse necesse sit.

Qua Pelasgi origine fuerint, nondum quicquam satis explorati habeo. Ex Thraciae quidem locis eos in Graeciam descendisse satis liquet; liquet etiam hoc: a Phoenicibus eos habuisse litteras; vnde tamen perperam colligitur, eos Phoenicia origine et ipsos fuisse: hoc tamen inter certiora refero, antiquissimo iam tempore Pelasgos cum Aboriginibus fuisse permixtos Quod Dionysium adduxit, cum insigniores inter Romanos scriptores Catonem, Sempronium et alios Romanam originem ad Graecos referre videret, vt Aborigines nullos alios ab origine quam Pelasgos fuisse arbitraretur, quod Cluuerius et plerique e nostris sequuti sunt. Verum Dionysius rem ipse ita tradit, vt, quid ex iis quae a se narrata erant, ad Romanorum opiniones comparatis, sequatur, non quid verum et exploratum sit, exponere videri velit.

Pelasgorum tres potissimum fuisse in Italiam deductas colonias narrant vulgo fere omnes; vnam ab Oenotro ex Arcadia, XVII. aetatibus ante bellum Troianum, alteram e Thessalia, Deucalioneo aeuo, et tertiam ab Euandro LX. annis ante b. Troi. Antiquissimus ille Oenotri et Peucetii ad Italiam accessus satis diserte a Dionysio exponitur lib. I. c. 11 sq. Consedisse dicitur Oenotrus cum suis in sinu Lametico inferioris Italiae, qua Bruttiorum aliquando ager patuit; et primum quidem intra Lametinum et Scylleticum seu Scylaceum sinum se continuerunt, hinc ad Laum vsque fl. et Metapontum,

tum, tandem ad Silarum et Bradanum fines ſedium extenderunt. Mox et vltra eos ipſos fines progreſſi ſunt. Cf. quae ex Antiocho Syracuſ. narrant Strabo VI. p. 254. 5. et 264. f. Dionyſ. I, 35. II. pr. Ariſtot. Polit. VII, 10. cf. ſup. Exc. XXI. ad lib. I. Proprio nomine Oenotriam appellauit loca circa Aeſarum et Crimiſam, quae Philoctetes adiiſſe dictus eſt, Lycophron. v. 911. 2.

Quando et quomodo Pelaſgi ex his locis ad Aborigines illos in Vmbris finitima quaeque infeſtantes peruenerint, nec ipſe Dionyſius habet, quod afferat, nec res per ſe ſatis ſit probabilis. Quomodo enim ad vlteriora progreſſa exigua Pelasgorum turba per tot barbaros populos ad mediam vſque Italiam penetrare potuiſſet? Verum ex tota Dionyſii diſputatione ſatis apparet, hos Oenotrios cum Aboriginibus ex ſumta illa opinione ſeu hypotheſi, a Graecis Romanorum ſtirpem eſſe repetendam, permiſceri, multoque peius pro iisdem haberi; vt mihi adeo ſatis liquere videatur, primae huic Pelasgorum coloniae, ſi modo ea vnquam fuit, nihil plane cum Aboriginibus eſſe commune, nec quiequam amplius teneri poſſe, quam hoc: antiquiſſimis iam temporibus de Pelaſgorum ſub Oenotro ſedibus in inferiore Italia occupatis famam fuiſſe inter Graecos.

Altera Pelaſgorum colonia, ſub Deucalionea tempora deducta, ea eſt, a qua Aboriginum cum Pelaſgis in vnum populum coaleſcentium origo repetenda videtur. Ex Theſſalia illi eiecti alii in alias terras, pars per Epirum oraculo Dodonae accepto, quod etiam Macrob. I. Sat. 7. recitat, Ionium traiecerant, et tempeſtate vexati ad oſtium Padi Spineticum appulerant. Ibi pars caſtra et vrbem muniunt, alii ad interiora terrae pergunt, et Vmbris primum, tum Aboriginibus laceſſitis, vbi ad Cutiliam euentum habere vident Iouis Dodonaei reſponſum illud, cum his foedus faciunt, agrique parte accepta aduerſus Siculos belli ſocietatem ineunt hosque tandem ab vtraque Tiberis parte ſedibus eiiciunt. v. Dionyſ. I, 18—21. Sed Pelaſgi, ab egregio rerum hominumque auctu, aliquando poſt variis calamitatibus et diſſenſionibus domeſticis agitati in varias partes diſperſi ſunt. Pauci, qui remanſerant, Aboriginum nomini ſuum paullatim ſubmiſerunt. v. ibid. ad c. 30. Acceſſerunt mox Pelaſgi ex Arcadia ſub Euandro, de quibus alio loco videbimus; tum Graeci cum Hercule aliique. Dubitari itaque non poteſt, magnam Aboriginum partem ab eo inde tempore Pelaſgicae et Hellenicae fuiſſe ſtirpis, multaque ex horum ſermone et religionibus illos adſciuiſſe. Quo ipſo poeta

paratam

paratam habet excuſationem, quod multa in his locis ad Graecanicam religionem deflexit; eius enim veſtigia paſſim etiam Dionyſius agnoſcebat inprimis Faleriis c. 21.

Nec tamen Aborigines propterea Pelaſgicae ſtirpis habendos videri pronuntiauimus. Recte, ſi quid videmus; Faciunt enim multa, quae hic enarrari nequeunt, manifeſtum, Aborigines ad Auſonum nomen pertinuiſſe, quod late per totam Italiam ſedes non vno nomine habuit, vt tamen Aborigines ad Circeios aut forte ad Lirim vſque habitarent: quandoquidem Latinum nomen, quod in illius locum ſucceſſit, eo vſque pertinuit; hinc vero qui per Campaniam et reliquam Italiam inferiorem habitarunt, paſſim Auſonum nomen ſervarunt; vnde apud Feſtum in *Auſonia* ea pars Italiae, in qua ſunt Cales et Beneuentum, prima Auſonum ſedes fuiſſe traditur. Ad Lirim vrbs Auſona adhuc ſub Romanis fuit, nam V. C. 440. ea cum Minturnis et Veſcia ab iis capta, *deletaque Auſonum gens*: Liu. IX, 25. Ex eodem genere homines fuiſſe neceſſe eſt, qui loca intra Lameticum et Scylacium ſinum tenuere, antequam Pelaſgi Oenotrii ea occuparunt. Pars eorum alia Opicorum, vel Oſcorum, ex Opſcis, nomen habent, vnde et linguae Oſcae nomen manſit, quam Aboriginibus et Auſonibus communem fuiſſe adeoque Latinae ortum dediſſe neceſſe eſt. Pars Auſonum in Sabinos abiit, pars in Auruncos, cultu illa horridior; facta ſcilicet magna vitae et morum mutatione, alii veterem aſperitatem retinuere; aliis Graecarum coloniarum artes et inſtituta adſciſcentibus.

Ab hoc communi Auſonum ſtirpe ortum duxere tot nominibus diuerſi Italiae populi; permixti quidem illi paſſim cum Pelaſgis, alibi cum Siculorum et Vmbrorum reliquiis, forte etiam cum aliis, qui a Gallis, Liguribus, Liburnis orti erant; Auſonium tamen nomen vbique fuit ſuperius et Auſoniae originis veſtigia manſere vbique non obſcura. Sabini quidem pro vetuſtiſſimis eius ſtirpis fuerunt habiti: ad eos originem referebant Picentes, Peligni, Marrucini, Veſtini, Marſi, Aequi, Hernici, Samnites. A Samnitibus Frentani, Hirpini, Lucani, et ab his Bruttii prouenerant; a Samnitibus etiam Campani, qui priſcos locorum incolas, Auſonum et Auruncorum nominis, cum Etruſcis, agris paſſim eiecerant. Accuratius haec exponere tanto opportunius fuit, quo multa, quae in ſequentibus ad poetae interpretationem afferentur, ſine his vix intelligi poſſunt.

Habemus iam communem Auſonii generis ſtirpem, de cuius remotiore origine inquirendi locus nunc non eſt; etſi procliue

procliue eſt a Celticis populis eam repetere. Ad Ligures, adeoque Ibericum genus, olim non male eam retulere ſcriptores apud Dionyſ. I, 10. Sed progredimur ad alterum, quod poſuimus, nouum nunc fabularum ordinem, quas *Italicos mythos* appelles, in carmine noſtro hinc procedere: modo adoleſcentum, qui haec legent, animos eo adhuc intenderimus, vt Romanorum originem linguaeque Latinae cauſſas ſuo ipſi iudicio ex ſuperioribus intelligant: cum Romani Albanorum coloni fuerint, ex Aboriginum, hoc eſt Auſonum, genere, ſed cum Pelaſgis, Troianis ac Graecis mixto. Habuere igitur populi Italici narrationes ſuas a maioribus acceptas ſuper origine ſua ac primo vitae cultu, ſymbolis fere ac ſymbolicis perſonis expreſſas, ad quas magna pars Italicarum fabularum redit, tum ſuper illuſtrioribus aliquot viris vel heroibus, et nonnullis naturae euentis inſignioribus, ſed fabuloſo illo ſermonis et narrationis genere exponi ſolitas, neque poetarum ingeniis, vt inter Graecos factum, expolitas et ornatas. Itaque Italici mythi longe a Graecae fabulae ſuauitate abſunt; nec varietas grata ineſt, et maior ornatus pars ab ineptis verborum luſibus aut veteris ſermonis ad recentiora verba interpretatione vel inflexione ducta. Paſſim tamen Graecanicae quoque fabulae aſperſa ſunt veſtigia aliqua.

Ea quidem, quae VII, 45 ſqq. expoſita ſunt, haud dubie Aboriginum vel Latinorum habendi ſunt mythi, qui mox inter Albanos ſeruati, tandem ab his ad Romanos peruenerunt. Latinus a Fauno ortus Pici nepos et Saturni abnepos proditur; quod tamen ita intelligendum, vt illos inter maiores, ſtirpis vero auctorem vltimum Saturnum habuerit Sic inf. 219. *Ioue Dardana pubes Gaudet auo.* Aboriginum alii mythi fuere de Iano, de Camenis de Anna Perenna, de Ope, ſymbolicae fere naturae, ſed plerique obſcuriores, cum ipſis nominibus, quae apud Varronem, Feſtum, Auguſtinum, Arnobium et aliis ſunt videnda; vt adeo vix ſit operae pretium, in illis otium conſumere: inprimis, cum pauca integra ac ſana, pleraque commentis et interpretamentis foede contaminata ad nos peruenerint. Certatim enim ab hiſtoricis, grammaticis et multo magis a patribus Chriſtianis allaboratum eſt, vt antiquitatem obſcurarent ac tandem penitus extinguerent. Rara itaque fortuna vix vnam et alteram veteris Italiae religionum interpretationem ſeruauit; etſi ſunt in iis nonnullae, quibus priſcorum hominum ſermo ſymbolicus egregie illuſtratur. Sic Vulcani, qui ignis eſt, vxor apud Macrob. Sat. I, 12. editur Maia, hoc eſt Terra, Mater magna, ſed cum notione

 auctus:

auctus: vnde eadem Maiesta dicta fuit. Vertumni et Pomonae fabula ex ipso nomine lucem habet: eam v. apud Ouidium et Propert. IV, 2.

Sed in his fabulis magna facta esse videtur perturbatio, quatuor potissimum, si recte iudico, modis. Primum, cum, communi licet stirpe oriundi, diuersi tamen et per varias Italiae partes dispersi, populi proprios quisque quosdam suos haberent mythos: ad Aborigines seu Latinos eos trahere serior coepit aetas, inprimisque e Romanis quisquis veteres historias conscripserat. Videndus in hanc rem inprimis Sext. Aurel. Victor; Add. locus Tzetzae ad Lycophr. 1232. quem ad Dionem retraxit Valesius. Ita factum ab iis, quos Virgilius alio loco sequitur. Nam quod modo eum vidimus Latini maiores edere Faunum, Picum et Saturnum atauum, id paullo post v. 177 sqq. deserit. In Latini regia: *Quin etiam veterum effigies ex ordine auorum Antiqua ex cedro; Italusque paterque Sabinus Vitisator, curuam seruans sub imagine falcem, Saturnusque senex Ianique bifrontis imago Vestibulo adstabant.* Hic *Sabinus* ad Sabinos, qui inter vetustissimos ex Ausonibus fuere, referendus est, gentis a nonnullis, vt a Catone, auctor habitus; etsi alii aliter de populi origine et nomine argutati sunt. Silius VIII, 424 *Sabum* vocat. cf. Pompon. Sab. ad h. l. *Italus* autem, quod recte tradit idem Pompon. Sab. ad h. l. VII, 178. ad Oenotrios spectat, quos Ausonum sedes in extrema Italia occupasse et, quod probabile est, cum iisdem promiscue habitasse, supra vidimus. Namque in his locis primum Italiae nomen auditum est, siue ab Italo rege siue ab alia caussa ductum. cf. Exc. XXI. ad lib. I. Italum Oenotrios, qui dispersi habitabant (νομάδας) ad agriculturam adduxisse, leges scripsisse et, inter alia, sodalitia conuiuiaque publica (συσσίτια) ad suum vsque tempus frequentata constituisse narrat Aristoteles de Rep. VII, 10. quod frustra conantur ad Saturnum reuocare. Quidni Oenotriis suas fabulas relinquamus?

Altera mythorum Latinorum interpolandorum ratio ab allegoricis narrationibus profecta, quas in historiarum ordinem et numerum seriores referebant: quod idem inter Graecos et omnes omnino terrarum populos factum esse modo in multis modo in paucis manifestum est. Ita Saturnus, Faunus, Ianus, inter Latini maiores relati sunt, qui tamen symbolica fuerunt nomina ac signa, quibus varias res physicas et ethicas declarabat vetus Italia; vt alio loco videbimus.

Sed maiorem mutandi et ad peregrinam indolem inflectendi mythos Latinos licentiam, tertio quidem loco, attulit

insanum

insanum Graecanicae doctrinae studium inter Romanos, quod a pluribus caussis profectum est. Partim enim domesticae historiae antiquioris ignorantia, et plenior expeditiorque Graecarum rerum cognitio, partim Graecorum historicorum aliquot doctis viris inter Romanos probatorum de rebus Italicis veterumque Pelasgorum communibus cum Ausonum vel Aboriginum gente sedibus (v. Exc. III.) narratio et disputatio, partim denique animaduersa in nonnullis Graecanicae originis et linguae vestigia eo adduxerant multos, vt omnia, quae in antiquitate Italiae obscura et parum explorata essent, ad Graecos referre, ex Graecis moribus, institutis et opinionibus illustrare, et ea, quae a Graecis discreparent, ad eorum verba et res accommodare studerent. Est ea studii historici inter omnes populos infantia, vt suarum rerum origines aptas et nexas esse velint ex illustri aliquo sui seu prisci temporis populo. Maiores nostri regum stirpes ad Troianos vel Graecos referebant. Similiter Romani omnium fere Italicarum vrbium nomina et origines a Graecis repetebant, quandoquidem colonias Graecas in multis Italiae passim locis consedisse acceperant. Huius generis mythologiis pleni sunt Grammatici, inprimisque Macrobius absurde doctus homo: in quibus tempus consumere sigillatim exponendis nolim quenquam; satis est rem omnino tenere.

Sed quod grauius est, ii ipsi scriptores, quos illi adhuc integros versabant manibus et exscribebant, iisdem opinionibus erant imbuti. Ex qua secta Cato inprimis fuit, qui sero litterarum Graecarum studio ad prauam eam rationem deductus esse videtur. Eidem adiungit P. *Sempronium Asellionem* Dionysius I. c. 11. *Caecilium*, qui Graecam vrbis Romae originem ediderit, Strabo memorat lib. V. p. 352. C. qui tamen *Coelius* forte est *Antipater*, si modo ille in Annalibus belli Punici secundi vrbis origines attigit, vel *Cincius*, cuius nomen apud Dionysium quoque lib. I, 74. p. 59. Hudſ. Κίλκιος in Cod. Vatic. scriptum esse video, vel C. Acilius, cuius annales graece scriptos a Claudio aliquo conuersos legimus. Probabile omnino fit, eos, qui graece res patrias conscripserunt, Romanos Graecas quoque fabulas esse amplexos: vt *Q. Fabium* in Annalibus et *L. Cincium* in Annalibus Graecis (ap. Dionys. lib. I. c. 6.) *A. Albinum, qui Graece scripsit historiam*, Cic. Brut. 21. et *Cn. Aufidium*, Tusc. V, 38. Scipionis, qui Aemilianum adoptauit, historia quaedam graeca fuit, scripta dulcissime, auctore Cic. Brut. 19. Varro quoque eidem studio nimium indulsit, vt vel ex vno loco de R. R. III, 1, 6. satis intelligi potest. Hoc idem tot virorum doctorum exemplum obsuerat Dionysio

Halicarnaſſenſi, viro acutiſſimo, vt vrbem Romam iam inde ab initio ad Graecae coloniae morem deſcriptam, opibus inter Regem, Senatum et populum ſapienter ad trutinam exaequatis, reique publicae partibus ſubtiliter conſtitutis egregie fundatam, tanquam in tabula picta exhiberet.

Prauo hoc Graecae doctrinae ſtudio doctiſſimos ex Romanis ſi quis imbutos fuiſſe audierit, non amplius mirabitur Etruſcos a Tyrrhenis, Sabinos a Lacedaemoniis deductos ferri: Tibur eſſe Argiuorum coloniam (VII, 672.) Haleſum, Agamemnonis filium, Auruncos e Campania ducere (ibid. 723. ſq.) Ariciam Dianae amaſium Hippolytum excepiſſe (761 ſq.) Innumera huius generis ſunt alia apud Seruium, Plutarch. Romul. Iuſtin. XX, 1. pr. Solinum c. 8. et apud Grammaticos. De inſtituto talia perſequuti eſſe videntur Alexander Polyhiſtor et Auianus aliquis, qui iambis totum Liuium ſcripſit, vt Seruius ait ad lib. X, 388. item Hyginus de vrbium Italicarum origine.

Ita tandem factum eſt, vt pauci Latini mythi propriam ſuam naturam retinerent. Ita Saturno ea tribuerunt, quae Graeci de Κρόνῳ ſuo narrabant, etiam auream aetatem (v. c. Aen. VI, 793—5.) et Iouis impia conſilia. Faunos, qui Latio et Etruriae proprii ſunt, cum Panibus, Satyris et Silenis miſcuerunt, adiuncto etiam Baccho; Camenas Nymphas cum Muſis; et ſic porro. Leucotheam fecerunt ex Albunea, Portumnum ex Melicerta, qui Phoenicum vtique nauigationibus ad Graecos peruenerat, forte is iam a Cadmo illatus et Palaemonis nomine inſignitus. Res tandem eo adducta, vt peſſimi fabularum ſuarum interpretes eſſent Romani. Nec quicquam fuit Italis adeo domeſticum ac proprium quin a Graecis repeterent. Ipſum Ianum ex Perrhaebia Theſſaliae qui adducerent, fuiſſe video apud Plutarchum Qu. Rom. p. 269. A. alios, qui ex Creuſa, Erechthei Athenarum regis filia natum, apud Victor. O. G. R. 2. Maia, quae, vt ſupra vidimus, mater Terra erat, ad Maiam Mercurii matrem reuocata eſt. Nerienes, Virtus vel Fortitudo inter Sabinos, in Nereidem eſt deprauata. Gell. cf. XIII, 22.

Tandem quarto loco ineptis et prauis etymologiis turbatae ſunt hiſtoriae antiquae Italiae plus quam credi poteſt. Hoc quidem ſtudium veteres res ac ritus ex nominum origine interpretandi, ipſamque adeo verborum originem inveſtigandi, iam inter Graecos parum ad ſermonis indolem et grammaticam rationem fuit tractatum, inter Romanos autem intra meros ſonorum luſus ſubſtitit; quod e Varrone, Catone, Cicerone et aliis infinita

infinita exempla docent, vt Grammaticorum volumina taceam. Itaque in ipsis historiis et fabulis ea res noxae admodum fuit, dum eas ex nominum originibus interpretati variis modis interpolarunt veteres scriptores. Vt Vmbros quasi Ombrios dictos, Thuscos a sacrifico ritu dictos et similia omittam: de Aboriginibus quam multa illi commenti sunt ex vocis sono! Latium a latendo cum duxissent, quae non excogitarunt in eam rem! Hinc fuga Saturni in Italiam et latebrae. Anna Perenna in Didonis sororem mutata, et Nympha Numicii illa facta, cum dea esset ex indigetum numero, et haud dubie anni initia fausta designaret. cf. Macrob. I. Sat. 12. Ianuario — *et publice et priuatim ad Annam Perennam sacrificatum itur; vt annare perennareque commode liceat.* Ardea, Rutulorum vrbs, nomen habens cum aue ardea commune, fabulam absurdam peperit auis ex vrbis incensae cineribus enatae. v. Ouid. Met. XIV, 574. 580. *Virbius* heros in Hippolytum deflexus quasi bis vir et vitae redditus ib. XV, 497 sqq.

Fuisse iam inter Graecos scriptores Dioclem Peparethium et alios, qui Italicarum vrbium origines hunc in modum interpretarentur, docent exempla apud Dionys. lib. I, 49 sqq. 72 sqq. Omnino enim serius ad Graecos Italicarum rerum notitia paullo luculentior peruenit. Nam etiam illo tempore, quo Graeci nauibus Italiae littora frequentabant aut Graecia magna ciuitatibus Graecis potentibus florebat, interiores tamen terras pauci adiisse videntur. Itaque fragmenta, quae ex priscis Graecis scriptoribus noua super Roma et vetere Italia affert primis in libris Dionysius, miram prodere videntur inscitiam doctisque hominibus prorsus indignam.

Fabulas autem super Italicis rebus procudendi facultatem et materiam Graecis ingeniis praebuit inprimis Homerica narratio de Vlyssis erroribus et ad Italiae littora accessu, cuius progenie aut sociorum stirpibus omnem passim Italiam frequentarunt. Ipsi adeo Ausones ab Ausone, seu Circes filio ex Vlysse seu Calypsus, ortum habuisse narrantur. Festus: *Ausoniam appellauit Auson Vlyssis et Calypsus filius eam primam partem Italiae, in qua sunt vrbes Beneuentum et Cales.* (hoc quidem, vt supra vidimus, recte; nam ea Italiae pars Ausoniae nomine proprie insignis fuit) *deinde paullatim tota quoque Italia, quae Apennino finitur, dicta est Ausonia* (hactenus vere; sed reliqua fabulose) *ab eodem duce, a quo etiam conditam fuisse Aruncam vrbem ferunt* (Suessa Aurunca, ab Auruncis habitata) — Ab Vlyssis et Circes tribus filiis, Romo, Antia et Ardea, tres vrbes conditas et nominatas Xenagoras tradiderat ap. Dionys. I, 72.

(p. 58.) cf. VV. DD. ad Stephan. in Ἄρδεα et Cluuer. p. 976. Latinum Circes et Vlyſſis filium iam Heſiodus prodidit Theog. 1011. 3. Telephi filium alii, quos Cedrenus ſequutus eſt p. 135 D. Huius generis multa in primo ſtatim libro Dionyſii et Solin. c. 2. cognoſci poſſunt.

Quid quod ſatis probabile mihi fit, ipſam fabulam de Romulo et Remo a lupa lactatis a nominis interpretatione eſſe profectam: nam a *ruma*, ſeu *rumi*, quod vetus mammae nomen eſt, Romae nomen deduxiſſe nonnullos videmus; vt allios a virtute ac robore ad Graecam vocem. Quod ſi verum eſt et ex antiquioribus ſumtum, quod Seruius ad lib. VIII, 90 et alibi habet, vt Tiberis priſcum nomen *Rumon* fuerit, (non adeo abhorrens ab antiquiſſimo aquarum et amnium nomine per Celtas et Graecos vulgato: *Rhu*, *Rho*, *Rhu*, *Rhiu*, *Rhiw*, *Rhei*, (ῥέω, ῥέος) non improbabile fit, vrbis nomen a flumine eſſe ductum, et omnia alia, quae narrantur, pro commentis ſeriorum aetatum eſſe habenda.

Sed de his nolim cum quoquam, cui aliter videatur, contendere. Mihi ſatis eſt dilucide ſatis expoſuiſſe naturam et cauſſas corruptarum fabularum veteris Italiae, vt mihi via ac ratio expeditior ſit ad ea, quae in ſequentibus erunt tradenda.

EXCVRSVS V

VII, 45 ſqq. *Rex arua Latinus et vrbes Iam ſenior longa placidas in pace regebat. Hunc Fauno et Nympha genitum Laurente Marica Accipimus: Fauno Picus pater: isque parentem Te, Saturne refert: tu ſanguinis vltimus auctor.* Cum haec ſint quaſi potiſſima hiſtoriae veteris mythicae Italicae capita: diſquirendum de iis eſſe videtur paullo accuratius.

Ad Saturnum videmus Latini genus ſimulque fabulas veteris Italiae tanquam ad caput et originem deductas ſubſiſtere, nec vlterius procedere. Eſt autem de Saturno mythus proprius Aboriginibus ac domeſticus, nec quicquam aliud, ſi recte iudico, quam ſymbolicum nomen ac repraeſentatio melioris vitae, cuius initia a frugibus inuentis, ſatione et meſſe repeti ſolent. Itaque falx ei addi coepit; eoque narratum, ad cultum vitae eum Aborigines adduxiſſe: *Primus ab aetherio venit Saturnus Olympo —— Is genus indocile ac diſperſum montibus altis Compoſuit legesque dedit*, Aen. VIII, 319 ſq.

Cum a Graecis tractari coepiſſent fabulae Italicae, ad Cronum illi ſuum referre coeperunt Saturnum. Inde turbatus et interpolatus eſt antiquus ille mythus, et narrata de Saturno ea quoque, quae Graeci a Phoenicibus accepta de Be-

lo

lo ad suum Cronon transtulerant: vt iam supra monitum (Exc. IV. p. 120.)

Vt autem Graeci Cronum in Italiam transferrent, etiam situs Italiae versus occidentem Graeciae impulisse videtur; Occidentem enim locis inferis, adeoque Tartaro, quo Cronus detrusus delitescit, finitimum credidit antiquitas. Hinc Ionium et Adriaticum mare Κρονίην ἅλα appellatum videas v. c. apud Apollon. IV, 510. 548. et al. et Κόλπος Ῥέας apud Aeschyl. Prometh. 836. Iuuabat quoque in partem nomen *Latii* a latendo ductum, quod ad Cronum trahi poterat, qui Iouem fugiens eo venerat. VIII, 320. *Arma Iouis fugiens et regnis exul ademtis.* Ex his manifestum fit, quo tot doctorum virorum somnia ex etymo vocis ducta recidant, etiam suauis illa interpretatio vocis *Chittim* cum Latio comparatae.

Receptus inde est Saturnus in Annales tanquam gentis conditor et legum vitaeque mitioris auctor rexque Latii vetustissimus; vti nullus facile est populus, qui non idem symbolica nomina pro stirpis suae auctoribus habuerit. Difficultatem ac molestiam fecit mox scriptoribus *Ianus*, quem et ipsum mitioris vitae inter veteres Italos auctorem traditum videbant.

Est *Ianus* hic et ipse inter mythos Latinos referendus deusque eorum domesticus. *Nam tibi par nullum Graecia numen habet,* ait Ouid. I. Fast. 90. nec dubito eum ab initio nihil aliud quam almae naturae excultaeque eius dotibus vitae symbolum aliquod fuisse. Transductum inde symbolum ad alia cognata, vt designaret omnium rerum initia et origines, mox rerum vices, tempora, annum eiusque vertentis se noua exordia, mundi quoque seu caeli ortum et occasum, et sic porro: ita enim, vt in varios significatus symbola detorquerentur, ipsa res ac necessitas ferebat. Plura alia, etiam multarum rerum inuenta, ad Ianum retulere seriores non modo Grammatici sed et scriptores Romani, vt ex Ouidii Fast. lib. I. intelligi potest, partim rerum similitudine partim nominis origine ab eundo repetita inducti. cf. Macrob. Sat. I, 9. Seru. ad Aen. VII, 610. et al. Quod belli pacisque habebatur arbiter, ortum forte non aliunde habuit, quam quod eius religio erat antiquissima: vnde inualuerat, vt bello indicto templum eius ad supplicationes pateret.

Cum hoc nomen symbolicum mox et ipsum inter vetustissimos Italiae heroes seu deos esset relatum, dubitatum est inter Ianum et Saturnum, vter altero esset antiquior. Plerique tamen Ianum priorem Italiam obtinuisse narrant, et aduenam

Saturnum

Saturnum ab eo esse exceptum: cf. Ouid. Fast. I, 233 sqq. et Macrob. Sat. I, 7. Cum itaque Maro noster lib. VIII, 319. *primum* Saturnum in Italiam venisse dicat, multa argutati sunt etiam veteres, vt hanc difficultatem expedirent. Talis disputatio apud Aurel. Victorem O. G. R. c. 1. legitur: quam inanem esse, ex superioribus facile intelligitur. Nec vero Ianum excludit Virgilius, sed *primus* nihil aliud est, quam primis h. e. antiquis temporibus, prima hominum aetate. Sed forte tota illa de Saturni, et quidem naui vecti, Iano regnante in Italiam aduentu narratio nullam grauiorem caussam ac fundum veri habet, quam quod antiqui numi altera parte nauis rostrum, altera Ianum bifrontem habebant; etsi his de signis dici vix potest quam multa veteres argutentur. cf. Ouid. Fast. l. c. et Plutarch. Quaest. Rom. p. 274. D. E. Neque absimilis, suspicor, ratio induxit, vt Ianum Saturnumque in regni societate vixisse traderent: quandoquidem vicinis collibus nomina eorum erant imposita: *Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen* lib. VIII, 358.

Secundus a Saturno apud poetam nostrum *Picus* memoratur. l. c. VII, 48. 49. *Picus — isque parentem Te, Saturne, refert.* Primum omnino sanguinis auctorem per parentis vocem saepe declarari, et notus est loquendi mos, et Burmannus ad h. l. monuit. Iani vtique ex Venilia filiam, *Canentem*, vxorem habuisse narratur. Multa sunt in hac historiae antiquae parte nomina ab initio symbolica, etsi obscurae nunc fere interpretationis, quae in viros ac feminas abiisse videntur. Ianus quidem secundum alios Camesen, sororem ac coniugem, secundum alios Veniliam in matrimonio habuit. Camese vix alia fuit quam Camesna et Camena, vt Casmilus, Camillus; (v. Aen. XI, 543. cf. Varro de LL. VI, 3.) vetus Italiae numen, ad plures deas, Camenas dictas, traductum, quas cum Musis aliquando confuderunt Romani. Lucum iis cum fonte Numa dicauerat: ad eas enim pleraque carmina sua, hoc est vaticinia, referebat. (Plut. in Numa p. 65 A.) Camesene nomen fuit antiquissimum montis ac loci, cui Ianiculum oppidum impositum erat. Hyginus illud nomen a Camese duxerat, qui cum Iano eas terras tenuisset: sed narrauerat hoc ex Graeco homine, Protarcho Tralliano: ap. Macrob. Sat. I, 7. at cf. Athen. XV, 13. p. 692 E. Venilia autem inter deas marinas videtur fuisse, confusa illa quoque cum Salacia. Sed Varro de L. L. IV, 10. disiungit eas: *Salacia, Neptuni, a salo, Venilia a veniendo* etc.

Ex

Ex hac igitur Venilia susceptam Iano filiam Canentem in matrimonium accepisse narratur Picus v. Ouid. XIV, 333 sqq. qui copiose fabulam persequitur, qua a Circe in venatione conspectus, cum eius amorem spreuisset, in picum mutatus fertur. Eandem fabulam attigit Virgilius lib. VII, 189 sq. *Picus — quem capta cupidine coniux Aurea percussum virga versumque venenis Fecit auem Circe sparsitque coloribus alas.* Picus vel picumnus priscis Italis inter sacras fuit aues inprimisque auguriis probatus, idem Marti sacer: v. Seru. ad lib. VII, 190. Nisi itaque nominis interpretatio fabulam istam mutatae formae peperit, nata illa esse potuit ex antiquo signo iuuenis cum pico in capite. Tale signum memorat Ouidius in Circes aedibus Met. XIV, 313 sq. vt augurandi peritia in Pico expressa fuisse videatur. Quo ipso declaratur id, quod apud Virgilium lituum manu tenet eius signum in Latini regia positum: v. 187. *Ipse Quirinali lituo — sedebat — Picus equum domitor.* Seruius quoque ad e. l. ex Pontificalibus libris probare vult, Picum augurio clarum fuisse.

Pici filium prodidit *Faunum* Virgilius: *Fauno Picus pater.* Ex tot inaniter plerumque de hoc Fauno dictis haec tenebimus. Primum numen fuisse antiqui Latii, idque fatidicum, Faunum; fuere autem priscae Italiae, et priscarum fere ac barbararum gentium omnium, dii fatidici tantum non omnes; haec enim futura praenoscendi ac praedicendi facultas in numine inprimis hominum rudium animos mouebat. Faunus tamen inter fatidicos deos inprimis eminuit: eratque eius celebre oraculum in luco Albuneae apud Tibur; de quo v. lib. VII, 82 sqq. ab eo enim acceptum nobile illud responsum de Lauinia. Symbolicum quoque nomen est Fatuae pro vxore Fauni habitae futura praemonentis. v. Iustin. XLIII, 1. Videntur autem oracula illa versibus rudibus fuisse reddita, quod versuum genus *Saturnios* appellarunt veteres: cf. Varro LL. VI, 3. Inconditos versus poetarum superiorum Ennius vellicabat hoc nomine: *scripsere alii rem Versibus, quos olim Faunei Vateisque canebant.*

Hoc numen Romani de Pane Graecorum interpretati sunt: inde etiam Faunos (v. Aen. VIII, 34.) ad morem Panum et Satyrorum produxerunt. Grammaticorum commenta non attingimus: v. Victor O. G. R. c. 4.

Inde inter priscos Italiae seu Latii reges idem Faunus relatus est, modo Martis modo Pici habitus filius, quod Virgilius amplexus est l. c. Eo regnante Euander ex Arcadia in Italiam venisse ferebatur v. Dionys. I, 31. Iustin. XLIII, 1. O. P. R. 5.

Con-

Conſtituerunt adeo inepti homines annorum numerum, quos regnauerit Faunus cum ceteris regibus. Syncell. p. 171.

Ex Fauno et Marica Nympha natus eſt Latinus. *Hunc Fauno et nympha genitum Laurente Marica Accipimus.* Fuit autem Marica dea Minturnenſium ad fluuium Lirin, cuius lucus in eo littore fuit non ignotus, pro Venere male apud Seruium habita; nam ea Murcia erat. An a Virgilio pro eadem cum Circe habita fuerit, diſputatum eſt in notis ad lib. XII, 164. *Solis aui.* Sed Latini genus diuerſimode traditum fuit et, quod mireris, iam ab Heſiodo Theog. 1011, 13. De reliquis v. Hygin. fab. 127. et ibi Intpp. item Iuſtin. XLIII, 1. Dionyſ. I, 43. Sed omnino multis hoc nomen celebratum fabulis, quas nunc diſponere non vacat, adeoque nec colligere. Hoc vnum monebimus: eſſe nunc eius nomen proprium, vt Latinus rex fuerit; quod apud vetuſtiores tantum appellatiuum fuiſſe probabile eſt, vt vnum aliquem ex regibus Latinorum, cuius verum nomen ignorabatur, deſignaret. Apud Seruium ad lib. VII, 47. quem pleniorem dedit Iulius Sabinus, *Hyginus ait plures in Latio reges appellatos Latinos.* Vulgo tamen narrantur Latini ab eo nomen accepiſſe; quod vix ita ſe habere potuit, cum Latii vox antiquior ipſo rege fuerit, vnde Latini dicti. Mirum eſt, quod apud Cononem Narrat. 3. occurrit, vbi Latinus, cum Hercule hoſpite, in inferiorem Italiam, ad veteres Pelaſgorum ab Oenotro adductorum ſedes, reuocatur. Antiquior Latii rex Dercennius ab ipſo Virgilio commemoratur lib. XI, 850. Siue tamen fuerit, Latinus aliquis ſeu non fuerit, intelligendus vtique eſt rex vrbis et exigui tractus Laurentis, qui partem tantum Latii conſtituebat.

EXCVRSVS VI.

VII, 81 ſqq. *At rex ſollicitus monſtris oracula Fauni Fatidici genitoris adit, lucosque ſub alta Conſulit Albunea* — Sententiam verborum et vim ſupra declarauimus. Sed immineut Anienis catarractis ruinae templi, quod Sibyllae Tiburtinae eſſe volunt viri docti, nullo grauiore, quam quod vetere fama ita traditum eſt, argumento. Hoc idem templum nonnulli a poeta ſpectari et verſibus his deſcribi contendunt. Copioſe nuper hanc opinionem adſtruxit Vulpius in Vet. Latio T. X. c. 5. Sed, vt ſolent ex Italis multi, modo patriae ſuae, modo locorum vel antiquitatis amore, plerumque etiam rerum, ac ſermonis ignoratione, multarum vrbium ſedes et ruinas praue interpretari, ita vir doctus in poeta vſum loquendi, orationis vim et rationem, ſententiam, communem ſenſum,

sum, omnia euertere maluit, quam veritati concedere. Vt Sibyllae templum ad hos Albuneae lucos reuocare possit, interpungit v. 82 post: *oracula Fauni F. g. adit. Lucosque.* vt scilicet Fauni templum res a Sibyllae oraculo diuersa sit. Fauni autem templum in Laurentum finibus collocat, vbi Inui Castrum fuit (sup. VI, 776.) Opinionis tamen auctoritatem nullam affert hic et alio loco T. V. Lib. IX, cf. c. 7. quam oleastrum Fauno sacrum ex Aen. XII, 766. Sed haec et reliqua omnia contortissima sunt, vt in his haerere necesse non sit.

EXCVRSVS VII.

VII, 371. 2. *Et Turno, si prima domus repetatur origo, Inachus Acrisiusque patres mediaeque Mycenae.*

Prauum inter Romanos scriptores, inprimis veteres, fuisse studium deflectendi veteres Italorum mythos ad Graecas fabulas et repetendi origines rerum vrbiumque Italicarum e Graecia, supra Exc. IV. diserte expositum est.

Quod tum inter caussas corruptae historiae memoriaeque omnis veterum Italorum obscuratae retuli: hoc Virgilius, summus poeta, seu communem opinionem sequutus, seu, si acriore iudicio verum perspexit, vtilitatem tamen amplexus, pro adiumento praeclaro ad expediendam carminis sui materiem adsciuit errоremque, rerum veritati historiarumque fidei infestissimum, poeticis rationibus accommodauit sollertissime.

Cum enim Italicas fabulas, vt nouitate rei placeret, carmini intexere constituisset, statim occurrisse necesse est hoc: eas quidem, quae carmine tractari possint, fabulas esse paucas, plerasque asperas et inficetas nominibus: cuius modi Salacia est, quae Neptuno coniux data, Nerienes, quae Virtus erat ac Fortitudo, idem fere symbolum, ac Graecorum Minerua. Vna est egregie ad poeticum vsum informata fabula de Ora, Iuuentutis dea, Quirino deo pro coniuge data, vt Herculi Hebe. v. Gell. XIII, 22. et ibi not. Sed haec quoque ad Graecum exemplar procusa est, et ipsum videtur nomen Graecum esse, Ὥρα. Esse eam Hersiliam, sed deam factam narrauit Ouid. XIV. Met. sub. fin. Vidit igitur Maro fabulas Italicas tanto tractabiliores et carmini accommodatiores fore, quo magis ad Graecam illae rationem attemperarentur, nominibus aut inflexis aut mutatis aut translatis. Inde etiam totius carminis aequabilis tenor ac color, faciesque elegantior ac doctior proueniebat. Cum autem, quod sup. Exc. IV. vidimus, tot diuersorum populorum Italiae, quos eiusdem stirpis quasi surculos ac propagines aut populi eius-

eiusdem tribus appelles, tam multae, et diuersae quidem nominibus, re tamen ad idem fere redeuntes, essent narrationes de auctoribus suis ac primis heroibus regibusque: selegit quidem ex iis poeta nonnullas, quas carmine tractari posse videbat; ex earum tamen ipsarum indole intelligitur, quanta cautione in iis transferendis opus fuerit: cum non modo obscuriores pleraeque essent doctisque viris multo minus notae ac Graecanicae, verum et horridi aliquid et agrestis, aut ieiuni inconditique haberent, quod ne Virgiliana quidem elegantia iis vbique abstergere potuit. Ex hoc genere sunt: bellum inter Laurentes Troianosque cerua caesa, quae Silviae in deliciis erat, concitatum; Caeculus scintilla ab Laribus foco impositis desiliente a matre conceptus (cui similis fabula de Romuli et Remi ortu ap. Plutarch. Romul. p. 18. D E. occurrit.) Cacus qui ignem ore vomebat: mutatae in Nymphas naues: Ocnus, Mantuae conditor: Camilla infans hastae illigata et trans amnem iacta: strix Turni os circumuolans mortemque portendens. Quae fabulae cum poetae summi arte et ingenio expolitae vix nitescant; prorsus omittendae fuere aliae. Nec vero hoc mirabitur quisquam, qui meminerit, Graeciae veteris fabulas ab initio forte non minus a poetica elegantia, suauitate et dignitate alienas, magno plurium poetarum sibi invicem succedentium studio fuisse expolitas: Italicis autem fabulis similem fortunam nunquam contigisse, vti nec artium maturum cultum. Itaque in his videas nonnulla, quae ne definita quidem et constituta satis sunt, vt attributa deorum, quae apud Graecos artificum opera egregie sunt disposita et descripta. Inde factum arbitror, vt falx quae Saturno proprie erat tribuenda, Sabino adiecta sit lib. VII, 178. 9. *paterque Sabinus Vitisator, curuam seruans sub imagine falcem.* Clauis proprium est insigne Iani. At apud Festum in *Claudere* Portumnus clauim manu tenere dicitur, vt deus portuum. Qua re adduci se passus erat Heinsius ad Ouid. Met. XIV, 334. vt Ianum aliquem Portumnum sibi fingeret.

Haec cum ita se haberent, deligendae fuere poetae fabulae ex multis paucae, eaeque succo et sanguine, vt ita dicam, Graecanicae fabulae vestiendae. Quo ipso et nouitatis aliud genus consequutus est poeta, et permixtis inter se illigatisque fabulis Graecis Italicisque ornamenta habuit in promtu, quae pro lubitu aut consilio adhibere posset. Originibus autem populorum et vrbium Italiae a Graecis repetitis, non modo contextus rerum et carminis aequabili, nec a se abhorrente, facie habituque procedit: verum etiam fabulas Homericas,

ricas, quae carmini omnium maxime accommodatae esse solent, vt adiungere posset Italicis, adeoque narrationum copias haberet paratissimas, effectum est. Ceterum in hoc genere imitatorem habuit perpetuum Silium Italicum, perdoctum poetam.

Dardanum quidem ex Corytho Etruriae vrbe ortum habuisse, absurda est narratio, si de historica ratione quaeritur (v. Exc. VI. ad lib. III.) Poeta tamen oraculorum ambages in ea egregie fundauit: (v. Disq. II. p. XLVII sq. cf. VII 205 sqq.)

Herculis reditus per Italiam, abductis Geryonis armentis, de quo tam iucunda instituitur libro VII. narratio, Graeca est fabula, diuerse a diuersis ornata. vide v. c. Conon. Narrat. 3. post Dionys. I, 39 sqq. et Victorem O. G. R. c. 6.

Missa ad Diomedem a Latinis legatio ad petenda aduersus Troianos auxilia, et narratio legatorum de Diomedis rebus, praeclari episodii laudem habet. Eo autem careremus, nisi vetus fabula Diomedeas insulas huic heroi consecrasset, Dauniaeque vicinia poetae locum fecisset, quo commodé intexi posset.

Recensus populorum, qui Latinis tanquam auxiliares copiae adscripti sunt, inter elaboratissimos poetae locos est. Suauitatis tamen, quam habet, maxima pars a fabulis Graecis ducta est.

Pulcherrimum locum de Amata, furore Bacchico correpta, lib. VII, 376 sqq. tractare poeta non potuisset, nisi cum aliis Graecis ritibus ac religionibus etiam sacra Bacchica in Italiam illata esse ex tot Graecarum rerum originibus probabile fieret: inter Etruscos quidem et hinc per reliquam Italiam iam satis antiquis temporibus ea sacra recepta fuisse ex Etruscis monumentis probatum alio loco dedimus. Reprehensus est a priscis Criticis apud Seruium locus lib. XII, 83. de Turni equis, *Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia.* Excusationem tamen poetae, qui Graecam nympham heroi Italo iunxit, habemus in tota fabulae, quam instituit, ratione.

Inter Troianos, a quibus gentium Romanarum illustrium originem repetit poeta, est etiam Capys: lib. X, 145. *Et Capys; hinc nomen Campanae ducitur vrbi.* Capuam a Capy dictam quis ferat? Sic tamen credidit antiquitas: v. c. Liu. IV, 37. cf. Silius XI, 30. 299. Iam autem nomen erat illustre inter Aeneae maiores Capyis, et inter reges Albanos alius: v. lib. VI, 768. et inter eos, quos adduxerat Aeneas in Italiam, Capys non extremo erat loco. cf. lib. I, 183. II, 35. IX, 576.

Sed eius artificii, quod modo expoſuimus, argumentum eſt vix aliud illuſtrius quam de Turno narratio, quando quidem is inter primarios Aeneidis heroes eſt, adeoque magnam carminis partem ad eius nomen et perſonam accommodari neceſſe fuit. Dumque adeo Graecae fabulae ſemel in Turnum eſſent translatae, ad multas alias Graecas fabulas patefacta eſt hoc ipſo via et aditus.

Turni itaque originem poeta a Danae, Acriſii regis Argiuorum filia, Perſei matre, repetiit: fabulam vulgarem ſequutus, qua *Ardea a Danae, Perſei matre, condita* credebatur: Plin. III. ſ. 9. Danae enim vitio a Ioue accepto intra arcam a patre incluſa inque mare praecipitata, inde ad Seriphum, vnam ex Cycladibus delata, a piſcatore reti extrahitur. Vide Pherecydis narrationem apud Schol. Apollonii IV, 1091. Alii a praedonibus repertam narraſſe videntur. Inde Plinium XXXV, 40. ſ. 32. illuſtrandum arbitror: *Artemon* pinxit *Danaen, mirantibus eam praedonibus.* Acceſſit hinc alia fabula: Danaen fuiſſe ad Italiam delatam, ibique eam Ardeam condidiſſe. Naui quidem cum ſociis aduectam poeta noſter tradere maluit: nam lib. VII, 409. *Audacis,* inquit, *Rutuli ad muros, quam dicitur vrbem Acriſioneis Danae fundaſſe colonis Praecipiti delata noto.* Inque eo adeo a vulgari narratione recedit Maro, quam Seruius male ad loci huius interpretationem admouet, ad v. 372. cuius nota apud Pompon. Sab. plenior extat. Qua Italiae parte Danaes appulsus factus eſſet, non conſtante ſatis fide traditum videtur: aliis ad Apuliae littus, aliis ad Ardeatem agrum eſcenſum factum prodentibus. Tota tamen fabula nugatorio, quantum quidem video, verborum luſui originem debet, ac ſi Daunia, quae Apuliae pars eſt, a Danae Acriſii filia nomen et colonos acceperit. A Daunis autem cum Rutulos ortum traxiſſe vetus fides eſſet, Danaes fabula etiam ad Rutulos tracta et reuocata eſt.

Itaque Turni quoque genus ab eadem Danae repetitum a poeta in verſibus ſupra adſcriptis: Turno *Inachus Acriſiusque patres mediaeque Mycenae.* Generis ſplendorem egregie ornauit poeta, etiam nominum vetuſtate, pro eo quod dicere poterat, ab Argiuis regibus Turnum genus ſuum duxiſſe. Acriſius, Danaes pater Argiuorum rex, ab Inacho erat oriundus, (hinc: *Inachus Acriſiusque patres*) Perſeus autem, Danaes f. Mycenas condiderat regnique ſedem fecerat, relictis Argis Megapenthi Proeti filio. (hinc: *mediaeque Mycenae* pro media Graecia.)

Ex Seruii ad lib. VII, 372 narratione Danae ad Italiam delata, *regi* (addunt alii Pilumni nomen, Rutulorum regem

Pompon.

Pompon. Sab. edit.) *oblata fuit: qui eam ſibi fecit vxorem; cum qua etiam Ardeam condidit: a quibus Turnum vult* (poeta) *originem ducere.* Nihil de his diſerte Virgilius: ſed is Turni genus alia arte ad ſummam nobilitatem euexit, dum ei maiores aſſignauit veteris Italiae heroes ac deos creditos; cumque in his a communibus fabulis aliquantum recedat, diſpiciemus haec paullo curioſius.

Turni quidem patrem edidit *Daunum*, nomine antiqui illius Dauni, a quo tamen diuerſum eum ſtatuere neceſſe eſt. Ab hoc deſignantur Rutuli: *Daunia gens, Daunia plebes*; agitque de eo poeta ſic, ac ſi ille ea loca ante Turnum tenuiſſet, ſenex tamen adhucdum viueret: lib. X, 615. 6. *quin et pugnae ſubducere Turnum Et Dauno poſſem incolumem ſeruare parenti.* v. 688. *Et patris antiquam Dauni defertur ad vrbem*, h. Ardeam. Lib XII, 22. *Sunt tibi regna patris Dauni, ſunt oppida capta Multa manu.* v. 43. 44. *miſerere parentis Longaeui, quem nunc moeſtum patria Ardea longe Diuidit.* et XII, 934. ipſe Turnus ad Aeneam: *Dauni miſerere ſenectae.*

Mater porro Turni *Venilia* eſt: lib. X, 76. *cui diua Venilia mater.* illuſtre nomen a Venilia dea ductum, de qua ſup. Exc. V. egimus. Sed Turni mater ſoror erat Amatae, Latino nuptae: vnde lib. VII, 366. ei *conſanguineus Turnus*, et XII, 29 *cognatus ſanguis*, qua cognatione victum ſe profitetur Latinus, vt Lauiniam Turno deſponderet. Apud Victorem O. G. R. c. 13. *Piſo quidem Turnum matruelem Amatae fuiſſe tradit.* Paullo ante *conſobrinum Amatae* dixerat. Itaque et haec poeta non inuenit, ſed modo in ſuam rem tranſtulit.

Porro inter Turni progenitores *Pilumnus:* ibid. *Cui Pilumnus auus.* Non ſubtiliter cum poeta agendum, qui Pilumnum modo auum, modo parentem (lib. IX, 4.) etiam abavum Turni facit (X, 619. *Pilumnusque illi quartus pater*;) vtitur enim communibus vocabulis parentis, aui, latiore ſenſu. Valere autem et hoc nomen ad dignitatem generis augendam debet. Fuit enim Pilumnus nomen dei Indigetis, quem varie interpretantur veteres, modo qui cum Picumno inter deos coniugales ſit, atque infantiae mala propellat, modo qui e diis agreſtibus ſit, pilo inuento ruſticis gratus, idem qui Stercutius: cf. Seru. ad lib. IX, 3. 4. lib. X, 76. et Non. Marc. XII, 36. Arguit haec ipſa interpretationis diuerſitas vetuſtatem religionis. Per Pilumnum autem genus ſuum Turnus ad ipſos deos Saturnios referre debuit, etſi, qua ratione id factum, obſcurum ſit; nam Iuno lib. X, 618. *Ille*

tamen nostra deducit origine nomen, Pilumnusque ipsi quartus pater:

De *Iuturna*, Turni sorore, Nympha Latii, supra Exc. III. disputatum est.

Quod Turnum Herdonium appellauit Victor O. G. R. 13 grauis est lapsus ex permutatione Turni Herdonii Latinorum principis, quem Tarquinii Superbi fraus euertit. Ceterum de Turno et Ardea post Cluuerium egit copiose Vulpius in Vet. Lat. To. V. sed doctrinae subtilitatem in plerisque desideres, copiam facile concedas.

EXCVRSVS VIII.

Ad recensum populorum, qui cum Latino armorum societatem inierant.

VII, 640 sqq. Cum Virgilii eruditio inprimis mirationem faciat in veteris Italiae originibus, quas et accurate inuestigasse et commode atque ingeniose carminis sui indoli accommodasse videtur; non pigebit, in hanc carminis partem excurrere, et quae singulis locis veteres fabulae ei ante oculos versatae sint, sub vnum obtutum exponere.

Primum quidem illud obseruatione dignum inprimis est, quod in Turni partes, quem a Graeca origine genus ducere memorauerat, adduxit eos populos, quibus Graecae origines vulgo tribuebantur: quo ipso rationem aliquam inuenit, qua excitos varios Italiae populos Troianis obiiceret aduersa acie pugnantes. Vetus Graecorum odium aduersus Troianos, nupera Troiae clade nondum expletum, sed eo magis in eos, qui clade superstites profugerant, inflammatum, caussas auxilii ferendi praebet idoneas. Quo illud idem, quod toties monuimus, firmatur, epici carminis Virgiliani fructum satis iucundum vix esse posse vlli homini, qui non fabulis illis antiquis, inprimisque Homericis Italicisque, imbutum habeat ingenium. Hoc est, quo summa rerum redit.

Ii igitur, quos hic enumerat populos auxilia Latino et Turno adducentes, ex genere sunt eorum, qui vrbium suarum conditores Graecos habuisse ferebantur, vti in singulis mox videbimus. Graeca origo eosdem mouet, vt Diomedis auxilia petant inf. VIII. pr. Latinos populos ac ciuitates ordine certo seu situs seu vetustatis memoratas expectabat forte aliquis a potea. Verum lubrico ille insistebat vestigio: ab Alba Longa, quae hoc tempore erat nulla, ortum habere omne nomen

nomen Latinum, et ab ea deductas eſſe colonias XXX. Latii ciuitates, vulgo tum conſtabat. v. Dionyſ. III, 31 et I, 15. Quid? quod ſuperiore libro, VI, 773—7. aliquot harum vrbium ipſe excitauerat, quae tunc adhuc eſſent *ſine nomine terrae.* Sapienter itaque ab hac enumeratione abſtinuit, et vetuſtiſſimarum tantum vrbium nomina appoſuit, nullo certo ordine diſpoſita: quarum etſi magna pars inter colonias Albae Longae numerata eſt, tamen eae his ipſis coloniis, quibus iterum frequentatae ſeu ſuppletae fuerant, antiquiores creditae ſunt. Ordine autem geographico relicto poeticis rationibus melius conſuluit poeta; varietatem enim et libertatem in delectu ſibi ita reliquit. Varietatem etiam in hoc ſequutus eſt, quod Troianorum ſocios Arcades et Etruſcos alio loco commemorandos diſtulit, illosque nauibus aduectos narrauit inf. X, 166 ſqq. vbi cf. Seru.

De Mezentio alio Excurſu dictum eſt: tyrannus ille fuerat Agyllae, vrbis Etruſcorum, quae Pelaſgicae originis veſtigia manifeſta retinuerat. v. Dionyſ. I, 21. Qui ſequitur, Auentinus, Herculis filius, Graecam ſtirpem patris nomine ſatis prodit.

In iis, quae de *Tibure* memorat Virgilius, aperte rationem ſequitur, quam ſupra attigimus, et morem illum, qui veteri hiſtoriae plurimum labis adſperſit, vt vrbium Italicarum origines a Graecis repeterent. Itaque Tiburis originem e Graecia media nonnulli petierunt. Locus claſſicus poſt Plinium XVI, 44 ſ. 87. apud Solinum, vbi c. 2. plures huiusmodi vrbium per Italiam origines exponuntur, tum: *Tibur, ſicut Cato facit teſtimonium, a Catillo Arcade, praefecto claſſis Euandri; ſicut Sextius* (Sextius Niger eſſe videtur, Plinio memoratus, qui graece de medicina ſcripſit) *ab Argiua iuuentute.* (et hoc plures alii ſequuti ſunt, vnde Horatio: *Argeo poſitum colono Tibur.*) *Catillus enim Amphiarai filius poſt prodigialem patris* (ſc. terra hauſti) *apud Thebas interitum, Oeclei aui iuſſu cum omni foetu ver ſacrum miſſus, tres liberos in Italia procreauit, Tiburtum, Coram, Catillum, qui depulſis ex oppido Siciliae* (delenda haec vox ab indocto homine inſerta) *veteribus Sicanis* (*Siculos* debebat dicere. cf. Dionyſ. lib. I. c. 16.) *a nomine Tiburti fratris natu maximi vrbem vocauerunt.* Cum in condenda vrbe conſociaſſe operas ſuas ferantur fratres, hinc modo *Tiburti* modo *Catilli* ſolius nomen in vrbis origine memorari ſolet, vti *moenia Catili* ex Horatio nota ſunt, et Silius VIII, 366. *Hinc Tibur, Catille, tuum*; cf. eund. IV, 225. *Tiburtus* heros etiam *Tiburs* et *Tiburnus* appellatus fuiſſe videtur.

Variant fere libri in nomine, vt apud nostrum VII, 671. XI, 519. *Tiburni lucum* certe apud Horatium vindicarunt viri docti. Et *Tiburnum* agnouit haud dubie Statius I. Silu. 3, 74. vbi scriptura tantum inter *Tiberinus* et *Tiburnus* variat; et idem *Tiburnam domum* dixit III. Silu. 1, 183. Virgilius, fratre Tiburto ad vrbis nouae praesidium relicto, ceteros duo fratres ad belli societatem mittit. De Tiburte egerunt inprimis Cluuer. in Ital. ant. Franc. Martius in Hist. Tiburtina et Ant. del Rè in Antiqq. Tiburt. (To. VIII. P. IV. Thes. Antiqq. Ital.) et nuper Vulpius in Vet. Latio profano To. X.

De *Praeneste* v. 678 sqq. fabulam poeta domesticam praetulit, de Caeculo, cum tamen de eius vrbis originibus non minus fabula Graecanica esset tradita, qua Praenestes, Vlyssis nepos, Latini filius, eius vrbis auctor ferebatur. Ita enim ludebant hi homines in nominibus. Addit tamen Solin. c. 2. *vt Praenestini sonant libri, a Caeculo.* Plura de Praeneste v. ap. Cluuer. Suaresium in Praeneste ant. et Vulpium To. IX. Latii prof. Hoc vnum nescio an ab aliis obseruatum sit, quod Praenestinis h. l. Gabinos, Anienis accolas, Hernicos et Amaseni accolas, seu socios seu ditioni subiectos adiungit Maro.

De *Iunone Gabina* v. 682. ad e. l. dictum est. Quod *arua I. G.* memorat, etsi ea nota est poetarum in designandis vrbibus ratio, tamen id prouide fecisse videri potest, quod lib. VI, 773 (vbi v. not.) *Gabios* inter vrbes, quae illo tempore nondum erant, memorauerat. Ceterum etiam Gabiis origo Graeca adscripta, narratumque est, eam adeo Graecis litteris floruisse, vt etiam Romulus et Remus liberali disciplina imbuendi eo mitterentur. v. Plutarch. in Romulo p. 20. D. T. I. Frf. Dionys. lib. I. c. 84. et Festum in *Roma*, ex Diocle Peparethio. Quod etsi fabulose traditum videtur, *Iunonis* tamen *Argiuae* in eam vrbem recepta sacra Pelasgos aliquando cum Aboriginibus, hoc est, cum Ausonum stirpe, eam inhabitasse arguunt.

Praenestinis, vt iam monuimus, Virgilius adiungit praeter Gabinos et Anienis accolas, *Hernicos*, et addit: *quos, diues Anagnia, pascis, Quosque, Amasene pater,* pascis. Anagnia caput Hernicorum adhuc notum oppidum est. Enimuero in Amaseno fluuio, qui paullo vltra Setiam exortus Priuernum praetergressus, per Volscorum fines apud Circaeum in mare exit, haeret Cluuerius Ital. ant. p. 981. dum ad Hernicos designandos eum a poeta memorari arbitratur: inter Anagniam enim, Hernicorum vrbem, et Amasenum interiectos esse Signinos et Setinos. Sed sumit vir doctus, quod poeta non dat; non enim ille Amaseni accolas Hernicis annumerat, sed vna

vna cum Hernicis eos Praenestinis tanquam belli socios sub iisdem signis incedentes adiungit.

Alii adnotationi locum facit Macrobius Sat. V, 18. qui in verss. 689. 690. *vestigia nuda sinistri Instituere pedis; crudus tegit altera pero*, Euripidem in Meleagro, vnde versus quoque adscripsit, Virgilio ante oculos fuisse contendit, et poetae huius *occultissimam diligentiam* inde arguit, quod ab Aetolis hoc ad Hernicos transtulit, qui Pelasgica stirpe orti ab Hygino tradantur, a qua etiam Aetoli originem habebant. Locus est satis copiosus; sed totum Macrobii acumen, vt ex animo dicam, ineptum est, et idoneo fundo caret. Virgilium cum Iulio Hygino Hernicos ab Hernico, duce Pelasgo, ducere, nusquam apparet. Si tamen duxisset, nimis longe petita res erat, propterea quod ab Pelasgis Aetoli quoque oriundi erant, transferre ad Hernicos, qui nihil cum Aetolis commune habent, ea, quae de Aetolis narrata sunt. Sed nec Virgilius Hernicis id praecipue tribuit, vt vno pede calceato, altero nudo incedant, verum omnino Praenestinorum et sociorum agmini: neque ille habitus adeo insolens et ad excogitandum difficilis erat, vt poetae in animum venire non posset; tandem et in eo fallitur Macrobius, quod *hunc morem in Italia fuisse, vt vno pede calceato, altero nudo iretur ad bellum, nusquam repererat.* Nam occurrit ille passim, vt in Graecis, sic in Etruscis monumentis, inprimis in vasis, vt apud Demsterum in Etruria regali t. 90. in f. Porro, vt Silii imitationem omittam, qui lib. VIII, 421. Sabinis *laeuo tegmina crure*, apud Liuium quoque IX, 40. Samnitium armatura eiusmodi narratur, vt *sinistrum crus ocrea tectum haberent.* Qui locus Aristotelis censurae robur addere videtur, qui Euripidem reprehenderat, quod laeuum pedem nudum, dextrum ocreatum tribuerat Thestii liberis Aetolorum more; nam apud hos contrarium morem obtinuisse, (ita enim Aristotelis verba ab Euripideis seiungo) et id quidem merito, non enim laeuum, sed dextrum pedem, tanquam anteriorem et praegredientem, nudum et expeditum esse debere. Contrarium tamen sequutus est Virgilius, nec minus recte. Nam Euripidis reprehensio proprie ad rationem adiectam ὡς ἐλαφρίζον γόνυ ἔχοιεν spectant: et sinistrum crus recte nudari potuit, quandoquidem scuto tegebatur. Ita de prisca Romanorum militia Vegetius lib. I, c. 20. *Pedites scutati, praeter cataphractas et galeas, etiam ferreas ocreas* in dextris cruribus *cogerentur accipere.* cf. Lips. de Militia Romanor. III, 7. Ceterum Euripideum fragmentum ex Meleagro post Schraderum illustra-

vit V. Cl. Valkenar. in Diatribe de fragm. Eurip. p. 145. Laudat Aetolorum morem etiam Schol. Pindari Pyth. IV, 133. sed nihil inde nouae lucis expectandum.

Copiae, quas Messapus adducit, ex Etruriae veniunt vrbibus iis, quae Graecam originem habere credebantur; eaque de caussa ipsae diuersas a ceteris partes sequi existimandae sunt. De Faleriis, Fescennia, Soracte et Capena ex Dionysio pro certo id constat. Sed Messapum v. 691 sqq., cum in his commune aliquod aut fictum inuentumque nomen ponere non liceret, vnde poeta arcessiuerit aut in Etruriam transtulerit, non video. Sane in extrema Italia Messapia est, Graeco nomine, vt Strabo ait lib. VI. p. 425. B. eadem Iapygia dicta. Eam oram variis temporibus varios accepisse cum ex Illyrico tum e Graecia colonos mirum non est. Antiquis iam temporibus Pelasgi circa ea loca consederant, Peucetii dicti a Peucetio, quem Oenotri fratrem ediderunt. Sallentinos ab Idomeneo deductos, lib. III, 400. vidimus. cf. Strabo VI. p. 430 A. Herodotus lib. VII. c. 170. Cretenses, qui cum Minoe in Siciliam venerant, postquam inde discesserant, ad Iapygiam appulisse, Hyriamque condidisse narrat: καὶ μεταβαλόντας, ἀντὶ μὲν Κρητῶν Ἰήπυγας Μεσσαπίους γενέσθαι. Scilicet consederant inter barbaros, Messapygas, vel Messapios dictos, quorum nomine ipsi deinde censi sunt. Illyricos hos barbaros fuisse credere licet, et hoc inter cetera fabulose narrata recte tradit Nicander apud Antonin. Liber. c. 31. Pars ex iis in Thraciam traiecit, vbi Bottiaei sunt appellati, et mansit adeo nominis memoria in monte Messapio Macedoniae apud Aristotelem Hist. Anim. IX, 45. Supra memoratam ex Herodoto famam respicit Strabo lib. VI. p. 427 B. et p. 431. 2. At vbi ille de Messapio agit, cui Anthedon vrbs subiecta est, montem hunc Boeotiae ait nomen *a Messapo habuisse, qui ad Iapygiam accesserit eamque Messapiam appellauerit.* v. Strabo IX. p. 621. A. B. et Casaub. Conf. Seru. ad Aen. VIII, 9. Fallitur vero Stephanus Byz. qui Messapum Euboeae montem edidit. Quo tempore hi Boeoti ad Italiam appulerint, et an nominis similitudo narrationi effingendae licentiam fecerit; equidem non dicam. Saltem Messapus aliquis conditor et rex Messapiorum inter veteres celebratus fuit: Plinius III, 11. s. 16. *Calabria — Graeci Messapiam a duce appellauere.* cf. Solin. c. 2. p. 10 B. Apud Silium lib. XII, 393. *Ennius antiqua Messapi ab origine regum* editur; et Seruius ad nostrum locum v. 691. *Ab hoc Ennius dicit se originem ducere.* Rudiae enim in Iapygia seu Messapia sitae erant.

Quae

Quae cum ita se habeant, ad assequendum difficile est, quomodo hoc vno in loco Virgilius veterem famam deserere et Messapum, cui in extrema Italia sedem constanter assignavit vetustas, Fescenninis, Faliscis ceterisque enarratis Etruriae populis ducem dare maluerit. Videtur certe poeta sequutus esse aliquid, quod nunc ignoratur: nam exornat hunc Messapum eiusque copias et singulari ritu illustrat, quod cum rhythmo et cantu incesserint. An Seruio aliquid tribuendum sit dubito, dum ait: *Ab hoc* (Messapo) *Ennius dicit se originem ducere: vnde nunc et cantantes inducit eius socios et eos comparat cycnis.* Incessum quidem talem cum cantu, et saltationi numerosae similem, multis barbaris vsitatum fuisse satis constat. cf. Cerda ad h. l. Ad Fescenninorum carminum licentiam et iocos vero respicere poetam non credo. Quod Neptuni filium facit Messapum Virgilius, recte ex vetere more loquendi explicat Seruius: *Hic Messapus per mare ad Italiam venit: vnde Neptuni dictus est filius.* Ita enim multi passim Neptuni aut filii aut amasii appellati fuere, quoniam mari aduenerant: v. c. Pelops apud Pindarum Ol. I. Vnde autem in mentem venerit poetae, vt hunc Messapum indomitum igni et ferro faceret, ita fere assequi mihi videor, quod inter eos, quos ducit, Soractis montis accolae sunt, Hirpi illi suo nomine dicti, qui sacrificio annuo, quod ad eum montem fiebat Apollini, *super ambustam ligni struem ambulantes non adurebantur.* Plin. VII, 2. cf. Aen. XI, 587 sqq.

v. 706 — 717. *Ecce Sabinorum prisco de sanguine magnum* etc. Fines agri Sabini poeta paullo latius constituit quam ad sequentium aetatum rationes, quas Strabo et Plinius ante oculos habuerunt. Saltem latus septentrionale vsque ad montem Fiscellum extendit, sub quem Nursia posita erat, et ab occidente Hortam, vltra Narem Tiberi immissum, memorat. *Amiternum*, quinque circiter millia ab *Aquila* versus Aterni fontem in loco situm, qui *S. Vittorino* vulgo appellatur, non infrequens prisca aetate oppidum esse debuit, si quidem poeta *ingens A. c.* dicere potuit.—*prisci Quirites* respectu Romanorum, qui et ipsi Quirites dicti, ex quo Sabini *Curibus* oriundi cum T. Tatio Romam venerant. *Cures* autem, antiquissimum Aboriginum oppidum, pronuntiari debuit *Quires* vel *Quiris*, κύρις, vnde *Quirites* dicti, pro *Curensibus*. Situs Curium fuit in Sabina regione, non, quod Cluuerius p. 675. putauit, in loco *Vescouio* nunc dicto, sed paullo inferius ad sinistram ripam amnis *Corese*, in agri *Farensis* loco *Monte maggiore* dicto, id

quod docte declarauit Abbas *Capmartin de Chaupy Decouverte de la Maison de Campagne d'Horace,* To. III. p. 75 sqq. qui in hoc eodem loco villam sibi redemit et instruxit. Idem p. 67 sqq. totum poetae locum egregie illustrat; vnde transferemus nonnulla in h. l. quandoquidem nusquam alibi tam accurate haec tractata vidimus. *Eretum* vulgo in colle haud procul Tiberis ripa, *Monte Ritondo*, quaesiuerunt: idem Abbas situm aliquanto propius ad Tiberim in colliculo explorauit; appellatur locus *Rimane* vid. p. 85. 91. *Mutusca* est *Trebula Mutusca*, situ ex marmoribus et ruinis deprehenso, circa templum S. Victoriae fuit, mille passibus a vico *Monte Leone*, XIV. millibus supra Reate, nunc *Rieti.* ibid. p. 93. Nec longe abest vicus *Oliueto* dictus, quod ipsum nomen epitheton *oliuiferae Mutuscae* declarat. 712. *Nomentum*, quod inter colonias Latinas sup. VI, 773. commemoratum vidimus, sed in agro Sabino situm oppidum, vestigia habet satis certae viae Nomentanae et nominis in vico *Mentana* — *Rosea rura Velini.* Rosea, seu campi Roseae, in agro Reatino ad lacum Velinum, summae olim fertilitatis, ex Plinio, Varrone aliisque satis noti sunt. v. Cluuer. p. 679. et Capmartinus l. l. 99 sqq. Magna pars horum camporum lacu demum Velino emisso nudata fuisse videtur: aquarum autem sulphurearum limus ad fertilitatem soli haud dubie profuit. 713. *Tetricae horrentis rupes montemque Seuerum* in montium iugis fuisse, qui ad orientem Nursiae in Piceno erant, dubitari nequit. cf. Cluuer. p. 692. 3. Vltra oppidum *Leonessa* in *Abruzzo vltra* eos constituit *Capmartin* p. 120. 714. *Casperiam* versus Himellae fluuii, qui nunc *Aia* est, fontem sitam, eam esse, quae nunc *Aspra*, satis constat: abfuisse tamen aliquantum ab hac vrbe, et in valle *Presenzano* ruinas conspici tradit Capmartin p. 122 sq. *Forulos* in loco inter vetus Amiternum et recentiorem ciuitatem *Aquila* sitos, nunc *Ciuità Tomassa* dictos, satis exploratum est. Quod tamen poeta Forulos inter *Casperiam* et *flumen Himellae* memorauit, transuersum egit Abbatem doctissimum modo laudatum, vt *Forum nouum*, quod circa Himellam situm fuit, et *Forum Decii* poetam respexisse putaret. Sed poetae hoc condonandum est, vt in regionum situ geographicam subtilitatem deserat. 715. *Tiberim* sc. qua patet inter Narem et Anienem. *Fabaris*, aliis *Farfarus*, nunc *Farfa*, ad Tiberim descendit. 716. *Nursia*, nunc *Norcia*, versus fontes Naris inter montium frigora, et *Horta*, ad ostia Naris, qua Tiberi immittitur, a Plinio oppidis Etruriae annumerata, nihil difficultatis habent. *populi Latini* intelligendi siue de coloniis

Latinis

Latinis in agrum Sabinum deductis, sine de oppidis a Latinis conditis et habitatis, quae temporum successu in Sabinorum ditionem cesserunt. Hoc Cluuer. p. 651. statuit. cf. Capmartin. p. 136 sqq. 717. *Allia*, exiguum flumen, Romanorum clade a Gallis accepta satis notum, dubitatur, quo loco defluxerit. Cluuerius esse credidit amnem *Rio di mosso*, Capmartinus amnem *S. Giouanni della Torre*, qui infra *Castel Giubileo* Tiberi iungitur. v. ibid. p. 148 sq.

732 sqq. Halesus adducit populos e priscis Auruncorum et Oscorum sedibus. Fuerunt isti veterum Ausonum reliquiae, tandemque a Romanis deleti sunt. Halesus, *Agamemnonius* dictus v. 723. quod accipiunt vt sit Agamemnonis filius. Id vero alienum a poeta. Nam inf. lib. X, 417. pater ipsi fuisse traditur *vates*, qui senex obiit et filium, cuius fata praeuiderat, in silua educauit. *Agamemnonius* igitur ad originem generis referri necesse est: id quod commentis, super Graeca Italicarum vrbium origine, quae saepe commemorauimus, debetur. Sed discedit ab aliis Maro in hoc, quod Campanorum ducem facit Halesum. Nam plerique Faliscorum originem et nomen ab eo repetunt: Ouidius Fast. IV, 73. 74. Amor. III, 13, 31 sq. Solin. c. 8. Seruius ad VII, 695. Alsium autem Etruriae Silius VIII, 476. Sed prius illud maiorem veri speciem habet: fuere enim Faliscorum Falerii, oppidum; *F*, Aeolicum digamma, adspirationis vicem subire, tot exemplis constat; itaque ex *Halesus*, *Halesii*, *Falesii*, *Falerii*, *Falisci* facti. Mox *Aurunci* v. 726. intelligendi, qui vltra Lirim habitarunt, quorum Suessa Aurunca fuit. Nam alia Auruncorum pars cis Lirim Latii partem coluit: Ex his sunt *Auruncae manus*, quae Turnum sequuntur inf. VII, 795. Potest Auruncorum pars ab eo perdomita fuisse videri, sic enim lib. XII, 93. 94. Turnus hastam gestabat *Actoris Aurunci spolium*: et *oppida multa capta manu* iam ante v. 22. commemorauerat. Quid quod etiam Auruncos Rutulosque versus Sicanorum fines non longe a Tiberi collocat poeta lib. XI, 316. 318. quo factum vt inter eos adeo, qui Turnum sequuntur, lib. VII, 795. *Sicani* ponantur: *Auruncaeque manus, Rutuli veteresque Sicani.* Inter Oscorum populos etiam *Sidicini* fuerunt. v. Strabo lib. V. p. 237 C. a quibus Teanum Sidicinum nomen retinuit. At *Cales* vetus Ausonum, tum Campaniae vrbs Liu. VIII, 16. Etiam huius vrbis originem Graecam effinxit Silius VIII, 514 sqq. v. 729. *vadosi Volturni* qui aliis poetis *rapax*, *celer*, *sonorus*, quam fluuii naturam ipsum nomen, a vulture ductum, respicere videtur. Sed idem fluuius pro diuersis locis, per quae cursum facit, diuersam alvei

et

et curſus naturam habere poteſt. cf. Burm. ad h. l. *vadoſus eſt prope mare*, ait etiam Pomponius: ſed falſo adiicitur: *vbi eſt Liniernum*. *Saticula*; Campaniae vrbs, vnde Saticulani; priſcis temporibus Saticulos, ab Auſonum ſtirpe, colonos habuiſſe videtur. Epitheton, *aſper*, ad locorum ſitum Tifatis, monti, ſubiectum, ſpectare arbitror. *Oſcorum manus*. Opici, Opſci, et Oſci, vetus Auſonum gens, quae tamen temporis ſucceſſu, vt fit, a communi ſtirpe ita abalienata fuit, vt pro diuerſis populis haberi poſſent Auſones et Oſci, cf. Strabo V. p. 242 C. antiquitus cis et vltra Lirim habitarunt. Sed in Latio mature nomen defecit, ſerius permanſit in Campania. Primi in eorum terris aduenae Cumas condidere Chalcidenſes ex Euboea, mox Etruſcorum vires in iis locis increbuere, tandem a Samnitibus et Romanis veſtigia quoque gentis exciſa ſunt, quae ſupererant maxime circa Atellas.

733 — 743. Iterum aliae de Graeca Italicarum vrbium origine fabulae. *Teleboae* Taphum, vnam ex Echinadibus, incoluerunt, in quam ex oppoſita Acarnania tranſierant. Relicta Tapho, Capreas inſulam, Surrentino promontorio Campaniae obiectam, eos adiiſſe, hoc ex loco conſtat. Rex eorum Telon ex Sebethide nympha, Sebethi fluuii ad Neapolim filia, ſuſcepit Oebalum, qui in continente Italiae, ex aduerſo oppoſito, occupaſſe narratur loca circa Sarnum, in Hirpinis et in extrema Campania. Fabulam ex noſtris petierunt Silius et Statius, quis Virgilio praeiuerit, non conſtat. *Sarraſtibus*, Sarni fl. accolis, Graecam olim originem tributam a nonnullis fuiſſe, ex Seruio conſtat: *Conon* (videtur Samius, fabuloſarum narrationum auctor, fuiſſe) *in eo libro quem de Italia ſcripſit, quosdam Pelaſgos alioſque ex Peloponneſo conuenas, ad eum locum Italiae veniſſe dicit, cui nullum antea nomen fuerit; et flumini, quem incolerent*, (l. quod accolerent) *Sarno nomen impoſuiſſe ex appellatione patrii fluminis* (de quo neſcio an aliunde conſtet) *et ſe Sarrhaſtes appellaſſe. Hi inter multa oppida Nuceriam condiderunt*. Scilicet *Sarnum* olim *Sarrum* pronuntiatum eſſe neceſſe eſt. Neque aliud quicquam ſuper Sarraſtibus et eorum origine affert Camillus Peregrinius de Campan. felice Diſſ. II, n. 24. Qui ſomnia requirit, adeat *Euboici abitatori di Napoli* p. 263 ſqq. qui liber Neapoli ſub Ducis *Michele Vargas Macciucca* nomine vulgatus eſt. *Rufrae* vel *Rufrium* in Hirpinorum finibus, in Samnitium poteſtate habitum, nunc *Ruvo* in *Terra di Bari*; circa eadem loca *Batulum* et *Celenna* ſita fuiſſe videntur. At *Abella* notum Campaniae oppidum, inter Chalcidenſium colonias numeratum a Iuſtino XX, 1, 13.

Quod

Quod *malifera* appellatur, etiam *nucis Auellanae* nomine firmatur.

744 sqq. *Aequi*, *Aequani* vel *Aequiculi*, vel *Aequiculani*, exiguum ad vtramque Anienis ripam tractum inter Marsos, Pelignos et Sabellos montes inhabitarunt, agrestis et fera gens, a Romanis victa, et extincta; vnde poeta: *Horrida gens* etc. cf. Cerda. *Nersas* a nemine alio memoratas vidi. *Vfentis* nomen ab amne, qui per Volscorum fines iuxta Tarracinam mare inferum intrat, ductum videtur. Fluuium eodem nomine in Aequiculis fuisse, tradit Pompon. 750. *Marruuia de gente.* Varia sunt veterum et recentiorum commenta. Res ita in ordinem redigenda. Videntur *Marsi* ab initio fuisse *Marri*, vnde vrbs eorum *Marrubium.* Tradit quoque gentis et nominis auctorem Marrum Silius VIII, 507 sq. Sed pro more, quem toties attigimus, etiam Marsis e Graeca fabula originem circumspexerunt Romani scriptores, partim a Marsya, Phryge, partim a Marso, Circes et Vlysses filio: in quod commentum vt inciderent, locum fecit partim fama vetus de Marsorum veneficiis, partim promontorium Circaeum, quod Circe insedisse narrata fuit. Eius soror *Anguitia*, cuius nemus paullo post v. 759. occurrit. Vti autem Circe veneficiis celebrata fuit, ita Marsi nobiles serpentum incantationibus. v. Plin. VII, 2. XXV, 1, f. 5. Silius VIII, 497 sqq. cf. Cluuer. vbi de Marsis p. 759. Incredibilis est superstitiosae credulitatis veterum circa venena eorumque medicamina varietas. Videat aliquis vel Indicem Plinii in *Venenorum Medelis.* *Archippi* regis nomen poeta ex historiis accepit. Plin. III, 12. *Gellianus auctor est, lacu Fucino haustum Marsorum oppidum Archippe, conditum a Marsya, duce Lydorum.* Similia Solin. c 2. pr. 761. Inter vrbes Italiae, quibus Graeca origo tributa fuit, *Aricia* quoque est. In proximo nemore Diana peregrino more fuit culta: quae religio cum Scythicum ritum referre videretur, narrari vulgo coeptum, Scythicae Dianae simulacrum ab Oreste de Taurica deportatum in eo loco esse consecratum. v. Solin. 2 p. 13 C. et alios apud Cluuer. p. 921 sqq. cf. sup. To. I. Vit. Virgil. p. CXXXVIII. Egit de Aricia diligenter post Cluuerium Vulpius Vet. Latii lib. XIII. To. VII. p. 179 sqq. In eodem Dianae templo heros indigena Virbius, (a quo et collis Virbius nomen duxit, de quo v. *Capmartin de Chaupy Maison de Campagne d'Horace*, T. II. p. 117 sqq.) domestica religione cultus fuisse videtur, quem ex aliqua seu formae et attributorum seu forte fabularum similitudine

Hippo-

Hippolytum feriores interpretati sunt: nisi ad commentum illud nomen Virbii, *bis viri*, *παλιμβίου*, ritusque religiosus arcendi equos a luco (v. inf. 778) duxit: vt veteris cladis memoriam renouari heroi nollent. Addita hinc narratio de Hippolyto e mortuis reducto et in nemus Aricinum a Diana abducto v. Ouid. Met. XV, 532 fqq. Eam fabulam Aricinorum domesticam fuisse, ex Pausania intelligitur lib. II. c. 9. Nunc poeta Ariciam nympham facit, (quod magis placet, quam vt Aricia vrbs sit, etsi sic lib. X, 172. *Populonia mater*) quae ex Hippolyto peperit Virbium. Multis modis tractata est fabula ab aliis: vnde diuersae illae Grammaticorum rationes.

783 fqq. De Turno eiusque origine dictum est alio Excursu. Tribuit ei poeta v. 793 fqq. non modo regnum in Rutulos, quorum caput Ardea, verum copiis ab eo adductis accenset etiam *Auruncos*, cis Lirim scilicet habitantes, aliosque a Tiberi inde ad Vfentem vsque incolentes populos: quos tamen nunc sub imperio habere videri debet, quoniam Latini, bellum recusantis, partes et munia ipse susceperat. cf. inf. not. ad XI, 317. Et inter hos quidem *Sicani* ad Tiberim videntur a poeta collocari lib. XI, 317 in finibus Rutulorum: seu quod poeta Sicanos pro Siculis posuit. cf. Exc. ad VIII, 314. 328. seu quod alios auctores, qui nunc interiere, sequutus est. Inter populos quoque Latinos memorat *Sicanos* Plinius III, 9. Forte fuere, qui a priscorum Sicanorum reliquiis hos deducerent. *Sacranae acies* pro Ardeatibus dictae videntur, quoniam sacra magnae Deum Matris a Sacranis suscepta habebant. Certe hoc *Sacranorum* nomine Sacerdotum fuit collegium in ea vrbe, qui Matris magnae Deum sacra curarent. Marmora bina in eam rem iam laudauit Burmannus e Gudio p. XX, 8. 9. Vide eadem illustrata a Vulpio To. V. vet. Latii p. 209 fqq. Festi locum iam laudarunt intpp. *Sacrani appellati sunt Reate orti, qui ex septimontio Ligures Siculosque exegerunt: nam vere sacro orti erant;* ex quo loco Seruiana lacinia petita ad Aen. XI, 317 f. *Illi* (Siculi) *a Liguribus pulsi sunt, Ligures a Sacranis; Sacrani ab Aboriginibus.* Si tamen Silii versum recordamur VIII, 417. *magnaeque Reate dicatum Caelicolum Matri* ad ver sacrum ne recurrendum quidem esse videtur. Seruius: *Dicunt quendam Corybantem venisse ad Italiam et tenuisse loca quae nunc vrbi vicina sunt: et ex eo populos ducentes originem* Sacranos *esse appellatos; nam sacrati sunt matri Deum Corybantes.* Sunt haec commentis similiora: ad sacra tamen Cybeles nomen *Sacranorum* ea ipsa referunt. Propius ad Festum

Festum spectant ea quae sequuntur in Seruio: *Alii* Sacranas acies *Ardeatium volunt, qui aliquando, cum pestilentia laborarent, ver sacrum vouerunt* (immo: quos parentes — vouerunt) *vnde* Sacrani *dicti sunt.* Iulius Sabinus Silii verba eo trahit (lib. VIII, 359.) *Sacra manus Rutuli.* *Labici*, pro oppido Labico, seu pro oppidanis Labicanis, quod *picta scuta* habent, non apparet, poetae ne ingenio an veteri famae debetur. Ager Labicanus contiguus fuit Algidensi, Gabino, Tusculano ac Praenestino. Labici situm non longe ab oppidulo *la Colonna* Holstenius constituit, melius quam Cluverius in agro oppidi *Zagarolo*: vt docet Vulpius in Vet. Latio To. VIII. p. 286 sqq. (lib. XV. c. 5.) Erat autem inter Latii oppida antiquissima, Albanorum colonia eo deducta. Quae Seruius ad h. l. habet, inepti Grammatici commenta sunt. *Numici sacrum Littus:* De hoc v. sup. Exc. III. ad h. l. Reliqua in notis ad e. l. persequuti sumus.

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS LIBER OCTAVVS.

ARGVMENTVM.

Belli signum Turnus ex Laurenti arce proponit, Latiique totius finitimarumque vrbium sibi auxilia adiungit. Venulus quoque Argos ad Diomedem mittitur, vt eum periculi similitudine ad belli societatem impellat. Quibus rebus permotus Aeneas, copiarumque suarum paucitati diffidens, Tiberini monitu, aduerso flumine in ea loca subuehitur, in quibus postea Roma condita fuit: Euandrique regis, qui, ex Arcadia profugus, in Palatino monte oppidum nomine Pallanteum condiderat, auxilium implorat. Euander Aeneam, aduentus eius caussa cognita, benigne hospitio excipit: sacrisque Herculis, quibus tum intentus erat, adhibitum, caussam ritusque sacrificii edocet, locaque eius tractus nobiliora obiter hospiti recenset. Postridie Aeneas, equitum quadringentorum subsidio adiutus, quibus praeerat Pallas, vnicus Euandri filius, partem copiarum secundo flumine ad suos remittit: ipse cum reliquis Agyllam, florentissimam Tyrrhenorum ciuitatem, petit: cui cum Mezentio, quem ob intolerandam crudelitatem regno expulerat, internecina odia intercedebant. Interim Vulcanus vxoris blanditiis adductus, priuigno suo arma fabricatur, eademque a Venere ad Aeneam deferuntur: qui armorum pulchritudine delectatus, cum caetera omnia tum clypeum inprimis, qui res a posteritate sua strenue gerendas habebat depictas, studiose admiratur.

Etiam hic liber bello parando consumitur, inprimisque auxiliis arcessendis, cum Turnus per legatos Diomedem, Aeneas Euandrum adit. Quae res episodio viam munit elaboratissimo de Euandro, quo fabulas veteres Italiae et origines coloniae Arcadicae in Palatino monte exponit, Romanis cognitu iucundissimas. Qui autem de Aeneidis praestantia recte iudicare vult, non ex nostrorum ingeniorum et aetatis genio iudicium facere debet; id quod importunum esset, etsi plerique ita faciunt; sed id respicere animoque assequi, quam delectationem poetae carmina Romanis potissimum afferre poterant, quibus ille ea meditabatur. Iam origines Latii et Romae, ad nostrum sensum forte parum iucundae, Romanis haud dubie esse debuerunt cognitu grauissimae: et qui delectationem, quae inde capi potest, aestimare vult, ante omnia ipsis illis originibus

Vt belli ſignum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, et rauco ſtrepuerunt cornua cantu;
Vtque acris concuſſit equos, vtque inpulit arma;
Extemplo

1. *At* Zulich. *ſignum belli* pr. Hamb. 2. *crepuerunt* Leid. *ſtupuerunt* Goth. ſec. 3. *atque a.* Goth. tert. *conceſſit* pr.

bus accurate cognoſcendis et enodandis operam impendat neceſſe eſt. Quod idem vt faciat tanto magis interpreti incumbere, recte aliquis iudicet. Succedit aliud epiſodium de armis et clipeo Aeneae, quod et ipſum ad Romanorum ſtudia comparatum eſſe manifeſtum fit.

1. Mira res videri debet, potuiſſe Turnum in aliena regia bellum inſtruere et copias parare. Talia animaduertere et poetam reprehendere in promtu eſt. Sed poeta ad priſcas aetates ſingula componere et adornare debuit, non ad ſua nec ad noſtra tempora. In regnis iſtis antiqui aeui ſumma rerum erat apud populum: eiusque voluntatem ſeu impetum exſequebatur rex. Bellum aduerſus Troianos plebis ſtudiis ſuſceptum erat, renitente fruſtra Latino; tandemque, quod ſenectutis infirmitas et ſolitudo ſuadere poterat, rerum ſummam prorſus derelinquit: *Nec plura loquutus Sepſit ſe tectis rerumque reliquit habenas* VII, 600. et cum Ianus eſſet referandus, Latinus *foeda refugit miniſteria et caecis ſe condidit vmbris.* Itaque Turnus ſuccedere in partes Latini debuit: quo aſſumto in carminis argumentum nactus eſt heroem, quem ornaret poeta, et quem Aeneae opponeret. Sed principium libri parum ſplendere mihi videtur; nec aliud quicquam eſt, quam otioſa repetitio eorum, quae iam ſatis ex libro ſuperiore conſtabant. Debebat poeta procedere a v. 9. *Mittitur et magni Venulus Diomedis ad vrbem.* In belli ſigno, vexillo, ex arce prodendo, Romanum morem adumbraſſe videri poteſt, qui in comitiis ſuperſtes manſit, vt vexillum in arce poneretur, ſed puto argutius hoc quam vere dici. *ſignum* puto per ipſa illa *cornua* vſ. alt. explicari. Sic ſup. VII, 512. *Paſtorale canit ſignum cornuque v.*

3. Simpliciſſimum eſt de apparatu bellico accipere: vbi Turnus equos et arma excitauit, protulit, in medium produxit: extemplo totum Latium ad bellum eſt inflammatum. Nam *ſimul* ſimpl. eſt copula. *concuſſit*, concitauit adhuc

Extemplo turbati animi: ſimul omne tumultu
Coniurat trepido Latium, ſaeuitque iuuentus
Effera. Ductores primi Meſſapus et Vfens,
Contemtorque deum Mezentius, vndique cogunt
Auxilia, et latos vaſtant cultoribus agros.
Mittitur et magni Venulus Diomedis ad vrbem,
Qui petat auxilium, et, Latio conſiſtere Teucros,
Aduectum Aenean claſſi, victosque Penatis
Inferre, et fatis regem ſe dicere poſci,
Edoceat, multasque viro ſe adiungere gentis
Dardanio, et late Latio increbreſcere nomen.
Quid ſtruat his coeptis, quem, ſi Fortuna ſequatur,
Euentum pugnae cupiat, manifeſtius ipſi,

Quam

6. *Meſapus* et *Meſappus* in codd. 7. *Contemtor ſuperum* Witt. *Mezzentius* Rom. vt al. 10. *conſidere* Gud. vt alibi. Illuſtrat Heinſ. 11. *Aduentum* Zulich. Vrat. Ed. Iunt. cum Goth. tert. *Aeneam* edd. plerique. *claſſe* ed. Ven. *vectosq.* Leid. a m. ſec. 12. *Auferre* Goth. tert. *ſe ducere* alter. Tum in tertio hemiſtichia v. 12 et 14 permutata: *et fati r. dicere poſſe*, et: *Dardanio et late L. i. n.* 13. *ſe iungere* pr. Hamb. 14. *Dardanium et — nomen* vir doctus in Miſc. Obſſ. IV. To. II. p. 380. non prorſus male; etſi enim *vir Dardanius* et ſimilia ſaepe occurrunt, tamen *nomen* nude poſitum minus gratum videtur: *increbeſcere* vulgg. v. l. Ge. 359. 15. *Quid ſ. inceptis* Oudart. *Q. ſtudeat c.* Goth. ſec. *quae ſi* tert. Rottend. 16. *cupiet* aliquot Pier. et duo Burm. *cupiant* Ed. Baſ. *capiat* Ed. Ven.

huc otioſos. *impulit*, mouit, adeoque manu tractauit et protulit. Nam *impellere arma* de percuſſione clipeorum accipere durum eſſe arbitror. Seruius autem pro more ſuo argutatur, dum ad ancilia commoueri ſolita refert; nec *arma* pro peditibus h. l. dici poſſe videntur.

9 ſqq. Ad Diomedem qui auxilia petant mittuntur, propter communem originem Graecam, quae Turno tribuitur. v. ſup. Exc. ad VII, 640 ſqq. Diomedis autem in eos, qui Troia capta profugerant, eiusque irae ſe ſubduxerant, inflammatus eſſe debebat animus. *vrbs Diomedis* Argyripa eſt v. inf. XI, 246 et ibi Excurſ. vbi reliqua de hac legatione expediuntur. cf. Seru. ad h. l. — *et dicere, ſe poſci regem fatis.* ſup. VII, 272. *Hunc illum poſcere fata Et reor.* etc. vocabulo de fatis proprio lib. V, 707. VII, 584. — 16. *ipſi*,

qui

Quam Turno regi, aut regi adparere Latino.
Talia per Latium: quae Laomedontius heros
Cuncta videns magno curarum fluctuat aestu:
Atque animum nunc huc celerem, nunc diuidit illuc,
In partisque rapit varias, perque omnia versat.
Sicut aquae tremulum labris vbi lumen aënis
Sole repercussum, aut radiantis imagine Lunae,
Omnia peruolitat late loca, iamque sub auras
Erigitur, summique ferit laquearia tecti.
Nox erat; et terras animalia fessa per omnis
Alituum pecudumque genus sopor altus habebat:

20. *celerem nunc huc* duo Goth. 23. *radientis* Gud. et pr. Rott. cf. inf. 616. 25. multos *lacunaria* legisse narrat Seru. satis indocte. 26. *a. versa* Goth. sec.

qui iam antiquus eius sit hostis — „Vult autem intelligi, ait Seruius, Aeneam etiam contra Diomedem bella gesturum, non tantum propter praesens imperium, sed et caussa hostilitatis antiquae.„

20. cf. sup. IV, 285. 6. At comparatio, vt omnes viderunt, sublecta est Apollonio Rhodio III, 754 sq. ornata a Marone; nisi quod motae aquae caussa in Graeco poeta non desideratur: ὕδατος — τὸ δὴ νέον ἠὲ λέβητι Ἠέ που ἐν γαυλῷ κέχυται. Laudata comparatio multis, etiam Lowthio de sacra poesi Hebraeor. prael. XII. p. 238. quippe in qua obseruata rerum dissimilium similitudo delectet. Nec tamen minus delectat ea propterea, quod animi status et affectio re sub oculorum intuitum cadente praeclare expressa est: id quod genus comparandi suauissimum est. Aliam comparationem Homeri Il. Ξ, 16 sqq. conferant studiosi. In *imagine Lunae* argutantur interpretes: est ea pro ipsa Luna, cuius sane imago in aquae superficiem incidit ab eaque redditur. Alius, nec magis feliciter, possit verba *sub auras* calumniari, cum sequantur *laquearia tecti*.

26 sqq. Iterum per nouum visum fatalis rerum ordo declaratur: vide Disquis. II. T. II. p. XLVII sqq. Noctis declaratio magnam suauitatem habet; Copiosiorem ornatum sup. IV, 522 sqq. attulerat: vbi Apollonii Rhodii vestigia animaduertebamus. Nuper in Lexico Homerico alterius Apollonii p. 490. etiam illi Alcmanem praeiuisse vidimus: εὕδου

Quum pater in ripa gelidique ſub aetheris axe
Aeneas, triſti turbatus pectora bello,
Procubuit, ſeramque dedit per membra quietem.
Huic deus ipſe loci fluuio Tiberinus amoeno
Populeas inter ſenior ſe adtollere frondis
Viſus. Eum tenuis glauco velabat amictu
Carbaſus, et crinis vmbroſa tegebat arundo.
Tum ſic adfari, et curas his demere dictis:
O ſate gente deum, Troianam ex hoſtibus vrbem
Qui reuehis nobis, aeternaque Pergama ſeruas,
Exſpectate ſolo Laurenti aruisque Latinis;
Hic tibi certa domus: certi, ne abſiſte, Penates:
Neu belli terrere minis. Tumor omnis et irae
Conceſſere deum.

Iamque

28. *Tum* duo Burm. 33. *Cum* Iunt. et Ald. pr. ſicque Rom. 35. *Cum* Moret. ſec. *adfatur* Doru. 38. *loco* Medic. et in marg. *alibi ſolo. Laurentum* Seru. ad v. 12. 39. *certiue abſ.* Doru. *adſiſte* al. ap. Pier. 40. *tumor* Heinſ. e libris ſecundum Pier. alii *timor.* 41. *profugis, noua moenia Teucris* ſuppletur verſus in multis, quos Seru. Heinſ. et Burm. viderunt: perperam accepta voce *conceſſere.*

ει δ' ὀρέων κορυφῇ etc. Sub dio Aeneas obdormiit, *ſeramque dedit per membra quietem*: ducta loquendi forma ex altera, qua *ſomnus didi per corpus, ſpargi per membra*, dicitur. Monemus hoc, quod plerique verba tenent, cauſſas ſermonis ignorant.

31. *deus loci ἐπιχώριος θεός.* Ripa Tiberis populis eſſe debuit praetexta: quod nunc aliter ſe habere audio: ſed cf. inf. 95. 96. et VII, 29 ſqq. 33. *tenuis carbaſus glauco amictu*, pro glauca palla carbaſina humeris vel femori fluuiorum iniecta in ſignis veterum. Imitatorem verboſum Claudianum Cerda comparauit in Paneg. Olybr. (I, 214 ſqq.) Adde de VI. Conſ. Honorii (XXVIII, 163 ſqq. Seruius ineptit ad h. l.) — 36. 37. idem orationis color, qui in illis: *Ilium in Italiam portans:* ſua ſtirpe et Penatibus ſacrisque adductis cum reliquiis Troianorum. *reuehis* autem propter ſtirpem Dardani fabuloſam ex Italia. v. ſup. III, 167 ſq. et cf. ibi Exc. VI. — 38. *exſpectate* vide v. 12. 40. *Conceſſere* h. reſederunt. Non audiendi Intpp. vett. et recent.

42. De

Iamque tibi, ne vana putes haec fingere ſomnum,
Litoreis ingens inuenta ſub ilicibus ſus,
Triginta capitum foetus enixa, iacebit;
Alba, ſolo recubans, albi circum vbera nati.
[Hic locus vrbis erit, requies ea certa laborum:]
Ex quo ter denis vrbem redeuntibus annis
Aſcanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano. Nunc qua ratione, quod inſtat,
Expedias victor, paucis, aduerte, docebo.
Arcades his oris, genus a Pallante profectum,
Qui regem Euandrum comites, qui ſigna ſecuti,
Delegere locum, et poſuere in montibus vrbem,
Pallantis proaui de nomine Pallanteum.
Hi bellum adſidue ducunt cum gente Latina:
Hos caſtris adhibe ſocios, et foedera iunge.
Ipſe ego te ripis et recto flumine ducam,

42. *nec vana putes* Rom. *ni vana putas* Gud. a m. pr. non male, inquit Heinſ. immo ad ſenſum peſſime. *Iamque* (*tibi ne v. p. hunc f. ſ.*) *Lit.* Parrh. 43. *ſub ilice buxus* Rom. nec niſi recenter correctum. 45. *recubant a.* — *nati* Medic. 46. Abeſt verſus a Medic. et a pr. m. a Gudiano. Sane ille cum trinis prioribus occurrebat ſup III, 393. Sin retineas, *ex quo* eſt ἐξ οὗ ſc. χρόνου. 47. *tridenis* duo Burm. cum pr. Goth. 48. *condens* alter Hamb. *c. c. vrbem* Goth. tert. quod equidem malim a poeta profectum in vaticinio. 50. *Expediam* a m. pr. Medic. et Gud. *Expedies* Goth. ſec. 51. *hic* Medic. *is* eraſo *h.* Dorv. 55. *ducent* Hamb. ſec. 56. *foedere* alii ap. Seru. et Gud. ac pr. Moret. cum al. ap. Burm. ſed offenſa aure. 57. *tecto* Menag. pr. et ſic Cerda coni. ad v. 95. 96.

42. De hoc oſtento, quod iam Helenus vates praedixerat lib. III, 388 ſqq. vide Exc. II. ad lib. VII, 126. 47. *Ex quo*: ſecundum quod portentum: *clari cognominis* ab alba ſue nominatam.

51 ſqq. v. Exc. I. ad h. lib. In Euandro potuiſſet poeta omnia ad maiorem admirationem ſtruere et parare. Euander gente Pelaſgica oriundus vix videbatur bonae ſpei ac fiduciae locum relinquere Troianis, ſi repente in eum incidiſſent. Sed poetae placuit alia ratio, vt per ſomnum haec denuntiaret. Et vero Achaei, ſi propius inſpexeris, diuerſae ſtirpis ſunt. 53. *in montibus.* ne arguteris; eſt, *in monte* Palatino: et v. 57. *recto*

flumin

Aduerſum remis ſuperes ſubuectus vt amnem.
Surge age, nate dea; primiſque cadentibus aſtris
Iunoni fer rite preces, iramque minasque
Supplicibus ſupera votis. Mihi victor honorem
Perſolues. Ego ſum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, et pinguia culta ſecantem,
Caeruleus Thybris, coelo gratiſſimus amnis.
Hic mihi magna domus, celſis caput vrbibus, exit.
Dixit, deinde lacu Fluuius ſe condidit alto,

Ima

58. *in amnem* Witt. *ſuperes remis* aliquot Pier. 59. *age* excidit Rom. et aliis Pier. in aliis ſuppletum *o*. Mentel. pr. a m. pr. *ait*. 60. *iraſque* complures ap. Heinſ. et Burm. 61. *donis* multi ap. Pier. et Heinſ. ſed *votis* tuentur Rom. et Medic. c. al. et venit forte *donis* ex ſup. III, 440. 62. *Perſoluis* Witt. *quem pleno gurgite c.* aliquot Pier. 63. *ruentem* Moret. ſec. quod probat Heinſ. et illuſtrat, vt erat ille paullo procliuior ad captandas elegantias ſecretiores et exquiſitiores, etiam vbi a genio ſcriptoris et loci erant alienae. Sed multo probabilius, librarium illum caſu in hanc vocem incidiſſe, quam tot alios codices eſſe deprauatos. Nec, quod Burm. bene monuit, placidum flumen bene dicitur *ruere*. Tum Auſon. et ipſe *ſecantem* legit Moſell. 460. Witt. a m. pr. *ſequentem*. 65. *certa domus* Gud. *caeſis* Medic. a m. pr. *eſcit* antique pro *erit* emendat Faber: et Heinſ. *exit* tranſitiue pro effert, exerit, accipit. Vtrumque perperam. v. not. 66. *fluuio* Gud. a m. pr. *lacu et fluuio* Heinſ. coni. *fluuii* coni. Heumann. Sed v. not.

flumine recto fluminis itinere: Nec audiendus Seruius. —— 59. *primiſque cadentibus aſtris* cum primum nox occiderit. v. ad lib. II. Exc. II. p. 236. *Iunoni fer r. p.* quod idem Helenus ſedulo monuerat lib. III, 435 ſqq. vt videas poetam ſibi conſtare. 64. *Caeruleus.* Atqui, flauus eſt Tiberis, et luteus, vt ſatis notum. Scilicet nunc deo communem fluuiorum naturam dat. *caelo*, θεοφιλής.

65. Circa has eaſdem oras ſurget aliquando magna vrbs, Roma. Quod in vaticiniis facere mos eſt, res futura effertur tanquam praeſens, *exit* pro *exibit*. *celſis caput vrbibus* nota illa poetica oratio, pro: *caput vrbium*. Tum ea vrbs, dicta *domus* dei Tiberini, quatenus ille in ea conſecrabitur et vt deus coletur. Sic facile componuntur turbae interpretum, quas hic commemorare nil attinet. cf. Burm. Mox *lacus* l. pro alueo, l. quod malim pro profundo, vel fundo fluuii.

69. *rite*

Ima petens. Nox Aenean somnusque reliquit.
Surgit, et, aetherii spectans orientia Solis
Lumina, rite cauis vndam de flumine palmis
Sustulit, ac talis effundit ad aethera voces:
Nymphae, Laurentes Nymphae, genus amnibus vnde [est,
Tuque, o Thybri tuo genitor cum flumine sancto,
Adcipite Aenean, et tandem arcete periclis.
Quo te cumque lacus, miserantem incommoda nostra,
Fonte tenet, quocumque solo pulcherrimus exis;
Semper honore meo, semper celebrabere donis,
Corniger Hesperidum fluuius regnator aquarum.
Adsis o tantum, et propius tua numina firmes.
Sic memorat, geminasque legit de classe biremis,

67. *relinquit* aliquot Pier. inter quos Rom. ἐμὲ δὲ γλυκὺς ὕπνος ἀνῆκεν Homericum. 70. *Sustinet* Rom. aliquot Pier. cum Medic. Gud. aliisque ap. Heins. ex interpolatione puto. *effudit* lectum ante Heins. *diffudit* ed. Ven. 72. *Tu quoque Tybri* duo Burm. *o* aliis excidit. in aliis: *Tuque o Tybri, tu, o,* apud Pier. et Heins. quod probabat Ge. Fabric. cum Cuninghamo. Alii aliter turbant. *tu flumine Thusco* Bigot. Vulgata est ap. Seru. et Macrob. VI, 1. vbi docet ex Ennio adumbratum esse versum. Nam is: *Teque pater Tiberine tuo cum flumine sancto* cecinerat. *xancto* codd. ap. Pier. cf. Burmann. Sec. V. Cl. ad Antholog. p. 73. Etiam ex Liuio notum est lib. II, 10. *Tiberine pater, inquit, te sancte precor.* 75. *tenent* Rom. cum binis Heins. et fragm. Vatic. *q. loco* Parrh. 76. *venerabere* plerique Pier. et bini Heins. ex interpretatione. Alia in Witt. *honorabere.* 78. *Adsis et* aliquot Pier. *o tandem* vulgo lectum ante Heins. qui e suis et Pier. emendauit. *proprius* scriptum viderat Seru. *placidus* ap. Donatum, ex intpt. *tua omina* emendauerat Palmer. Spicileg. p. 616. Sed *numen* pro voluntatis quacunque significatione, monito et oraculo, poetis dictum occurrere alibi iam monitum est. *n. serues* Oudart. 79. *memorans* pr. Voss. *geminas legit* Franc. *memorans geminas legit* Parrh.

69. *rite c.* tanquam precaturus. Nihil aliud. — 71. *genus amnibus vnde est:* quatenus Nymphae fontium sunt deae. Alias poetae aliter. — 74. Expressit Statius IV. Theb. 832. *quacunque domo gelida ora resoluit* etc. *lacus* v. v. 66. — 75. ad formam Odyss. Λ, 237. 238. structus est. — 78. *numina* v. V. L.

80. *armis*

Remigioque aptat; focios fimul inftruit armis.
Ecce autem, fubitum atque oculis mirabile monftrum,
Candida per filuam cum foetu concolor albo
Procubuit, viridique in litore confpicitur fus:
Quam pius Aeneas tibi enim, tibi, maxuma Iuno,
Mactat, facra ferens, et cum grege fiftit ad aram.
Thybris ea fluuium, quam longa eft, nocte tumentem
Leniit, et tacita refluens ita fubftitit vnda,
Mitis vt in morem ftagni placidaeque paludis
Sterneret aequor aquis, remo vt luctamen abeffet.
Ergo iter inceptum celerant rumore fecundo:
Labitur

80. *a. focios: fimul* alii male diftinguunt. v. Burm. *f. atque inftruit* Sprot. 81. Laudat hunc et omiffo verfu 82. tres feqq. auctor libelli de Progenie Augufti. 82. *foeta* Sprot. 85. *ad aras* aliquot ap. Burm. 86. *eft* abeft aliquot Pier. et Heinf. mendofe. cf. fup. IV, 193. 87. *Lenit* Rom. contracte. *fuftulit* Goth. tert. 88. *et in m.* alter Menag. 89. *et l.* Witt. *abiret* Ed. Ven. *abiffet* Rom. 90. *incertum* Non. Marcell. in *Rumor. peragunt* Rom. pars Pier. et Heinf librorum, cum Goth. tert. Macrob. et Nonio Marcello. *peragrant* Gud. *celebrant* Medic. Pierii, cum alt. Hamb. et Ed. Ven. *accelerant* Goth. fec. *rumore* pro *Rumone*, quod prifcum Tiberis nomen fuerit, pofitum putabat Seruius; perperam cf. not.

80. *armis* propric. cf. v. 93. — 81. vide modo ad v. 42. Copia orationis in v. 82. 83. parum placet: *Candida—concolor cum foetu albo*; *Procubuit — confpiciturque: per filuam — in littore*. Mox 84 *enim* affeueratiue, vt *vero*, *vtique*, σοί γε δή. nec vacat, quod putant grammatici.

90. *rumore fecundo.* optime fecundum Guellium et Gronou. Obff. II, 17. quibus Donatus praeiuit, interpretabimur de murmure aquae carina et remis percuffae, qua nauis a puppi propellitur, adeoque omnino de motu aquae *fecundo*, profpero, cf. inf. X, 686. vt fit dictum pro: *curfu fecundo*; etfi aduerfo amne. Cic. de Diu. I, 16. e vetere poeta: *Soluere imperat fecundo rumore atque aduerfa aui.* et Aufon. Mofella v. 22. *interlabentis tacito rumore Mofellae.* Ex ceteris rationibus faltem illa tolerabilis eft, vt feu de celeufmate remigum accipiatur, feu de plaufu et acclamationibus fociorum bona vota facientium vt V, 338.

v. 91.

Labitur vncta vadis abies: mirantur et vndae,
Miratur nemus insuetum fulgentia longe
Scuta virum fluuio pictasque innare carinas.
Olli remigio noctemque diemque fatigant,
Et longos superant flexus, variisque teguntur
Arboribus, viridisque secant placido aequore siluas.
Sol medium coeli conscenderat igneus orbem,
Quum muros arcemque procul, ac rara domorum
Tecta vident; quae nunc Romana potentia caelo

91. *vda* aliquot Pier. sed v. not. *vncta abiesque vadis* Leid. vn. 92. *mirantur* pr. Menag. et a m. pr. Gud. cum fragm. Vatic. *assuetum* alter Hamb. *inceptum* Menag. pr. 93. *que* abest binis Burm. *pictas fluuioque* Ed. Ven. 94. *nauigio* Ven. 97. *medio* Sprot. *considerat* Franc. — *axem* pro diu. lect. pr. Rottend. 98. *arces* oblongus et quidam alii Pier. quod recepit Catroeus, vt sint septem colles, quibus postea Roma fuit imposita. Sed *arx* simpl. pro vrbe in colle Palatino posita; cf. inf. 313. ad veterem morem, quo acropolis, in colle condita, reliquae ciuitatis initia faciebat. *ac rara* Heins. secundum vetustiores, etiam Pier. vulgo *et*.

v. 91. *vnctam* pice *abietem* ab Ennio accepit. v. Cerda. 93. *carinas pictas* v. ad V, 663. 94. *remigio noctemque diemque fatigant.* non, se, vt Cerda malit, quod prosaicum esset; sed est epica audacia. *Caelum clamore, siluas venatu,* (IX, 605.) *niuem cursu, amnem remis, fatigare,* passim in poetis occurrit. Est scilicet, quod satis constat, proprie *fatim agere*, valde, crebro mouere, tractare, agitare, adeoque omnino in re aliqua versari, vel eam frequentare. cf. sup. ad Aen. I, 280. Sic *Martem fatigant* sup. VII, 582. vidimus h. flagitant. inf. IX, 605. *siluas f.* h. pererrat. Porro poetae tempori tribuunt tanquam actum ab eo id, quod in tempore fit: Sic *noctem produci, diem frangi* adeoque etiam *fatigari* dicunt. X, 807. *diem exercere.* Propertium iam Cerda laudauit: lib. IV. Eleg. 11, 77. *Sat tibi sint noctes, quas de me, Paulle, fatigas.* Redit vtique forma haec tandem eo, vt *fatigare* sit, *consumere, exigere.* 96. *placido aequore*, alueo fluuii, *secant siluas*, nauigant inter ripas siluis consitas. Nimis acute Seru. et alii: secant imagines nemorum, quae in pellucida fluuii superficie apparebant. 97. Ἦμος δ' Ἠέλιος μέσον οὐρανὸν ἀμφιβεβήκει Il. Θ, 68. et al.

Aequauit: tum res inopes Euandrus habebat.
Ocius aduertunt proras, vrbique propinquant.
Forte die sollemnem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadae magno diuisque ferebat
Ante vrbem in luco. Pallas huic filius vna,
Vna omnes iuuenum primi, pauperque senatus,
Tura dabant; tepidusque cruor fumabat ad aras.
Vt celsas videre rates, atque inter opacum
Adlabi nemus, et tacitis incumbere remis;
Terrentur visu subito, cunctique relictis
Consurgunt mensis. Audax quos rumpere Pallas

Sacra

100. *tunc* Rom. *Euandrus* Rom. et Medic. ceterique vetustiores: ergo recepit Heinf. quem vide post Pierium. Vulgo: *Euander*, etiam passim in seqq. quoties recurrit ea vox. 101. *auertunt* duo Burm. *et vbique p.* Goth. sec. 102. *diem* Doru. et Ed. Ven. cum Rom. cod. *solemne* Mediol. 104. *Pallans* codd. vide Pier. *hinc* Oudart. *cui* sec. Moret. *quem* Parrhas. 106. *dabat* Gud. a m. pr. *trepidus* Zulich. cum Goth. pr. *ad auras* pr. Moret. 108. *tacitos* Rom. et alii Pier. cum Colot. et Medic. quod ex interpretatione profectum. Exquisitior forma *tacitis remis*, siue vt ipsos *tacitos* adnare dicat, siue vt sit pro, *tacite*, nullo aut exiguo vndarum strepitu, vt quoque inf. lib. X, 227. cf. Cerda. 110. *quod* Medic. a m. pr.

102 sqq. Egregia carminis oeconomia, qua belli cum Latinis gesti argumento per se tenui et pauperi copiam rerum et narrationum conciliat poeta. Offendit Aeneas Euandrum sua sacra facientem Herculi; rerum species obiicitur augusta religionibus, et hominum seculique simplicitate placens. Eadem v. 185 sqq. adducit episodium de caeso ab Hercule Caco, tanquam sacri instituti caussa et origine. Obuersatum esse in omnibus his poetae animo locum Odyss. V, 32 sqq. vbi Telemachus in Nestorem sacra facientem incidit, negari nequit: etiam ex Pisistrato Nestoris filio Pallas subnatus. Ad talia attendendum est ei, qui de sex posteriorum Aeneidis librorum praestantia et de poetae ingenio pronuntiare vult; ne argumenti inopia fraudi sit ingenio et arti poetae, qui semel eum argumenti delectum fecerat. 102. Herculi cum ceteris Diis. v. Seru. 105. *pauper senatus.* Explicuit Silius I, 609. *castaque beatos Paupertate Patres.* cf. eund. VI, 631 sqq. — 108. *tacitis remis.* v. V. L.

Sacra vetat, raptoque volat telo obuius ipſe;
Et procul e tumulo: Iuuenes, quae cauſſa ſubegit
Ignotas tentare vias? quo tenditis? inquit.
Qui genus? vnde domo? pacemne huc fertis, an arma?
Tum pater Aeneas puppi ſic fatur ab alta,
Paciferaeque manu ramum praetendit oliuae:
Troiugenas ac tela vides inimica Latinis;
Quos illi bello profugos egere ſuperbo.
Euandrum petimus. Ferte haec, et dicite lectos
Dardaniae veniſſe duces, ſocia arma rogantis.
Obſtupuit tanto percuſſus nomine Pallas:
Egredere o, quicumque es, ait, coramque parentem
Adloquere, ac noſtris ſuccede penatibus hoſpes.
Excepitque manu, dextramque amplexus inhaeſit.

Progreſſi

111. *ille* Goth. tert. 112. *o Iuuenes* duo Burm. *quae cura* Menag. pr. cum aliquot Pier. 114. *Qui genus* ab Heinſ. e libb. τίνες (κατὰ) τὸ γένος vulgo: *Quod genus*. alii *quis*. Franç. *quid g*. Rom. *in arma*. 116. *protendit* Gud. a m. ſec. *tetendit* Witt. *pauperaeque* Rom. a pr. m. 118. *ille* Rom. 119. *ferte hoc* Doru. 120. *Dardaniae duces* mihi quidem admodum diſplicent h. l. inprimis cum ſequatur: *tanto percuſſus nomine*. Requiro *Dardanios viros*; nam et hos malim quam *duces*, quos Heinſ. recepit codd. auctoritate ſuffultus. *Dardanios* vnus Montalb. exhibet. *Dardaniae adueniſſe* quatuor ap. Burm. a m. ſec. 121. *percuſſus* Heinſ. e praeſtantioribus ſecundum Pier. Vulgo *perculſus*. 122. *Et gradere* Rom. 123. *hac* Gud. ſc. via. inepte. 124. *Excepit* Heinſ. cum Pier. e libb. alii *accepit*. *Excepitque manum* Hugen.

Excepta-

V. L. 111. *Sacra* ſunt h. l. eaedem quae modo *menſae*. *vetat*, ſc. quia nefas erat. Scilicet peracto iam ſacrificio epulas ſacras celebrabant. cf. inf. 175. 114. Comparant Odyſſ. Α, 170. et al. vide Cardam. 115. *puppi*. Scilicet, cum v. 101. *proras aduertiſſent*, vt ad littus accederent, mox naui inhibita et in puppim retroacta remisque acta puppim obuertebant littori.

117. *tela inimica Latinis* memorat propter v. 55. *Hi bellum aſſidue ducunt cum gente Latina.* Hinc quoque metus conſpectis viris armatis maior eſſe debuit. v. 109. 119. *ferte haec*, non ad ramum cum Seruio et aliis referendum; ſed, nuntiate. 124. *dextram-*

que

Progreſſi ſubeunt luco, fluuiumque relinquunt.
Tum regem Aeneas dictis adfatur amicis:
Optume Graiugenum, cui me Fortuna precari,
Et vitta comtos voluit praetendere ramos;
Non equidem extimui, Danaum quod ductor, et Arcas,
Quodque ab ſtirpe fores geminis coniunctus Atridis;
Sed

Exceptaque manu pr. Hamb. *manu dextraque* aliquot Pier. cum Schol. Statii I. Theb. 470. ſic erit *dextra inhaeſit*. cf. Burm. *implexus* alii Burm. 125. *lucum* Franc. *fluuioque* Gud. a m. pr. 127. *Optime* vulgg. ante Heinſ. in *cui precari* antiquitatis ſtudium declarauit poeta, ſaltem exquiſitam orationem captauit. 129. *timui* duo Burm. *exutus* ſec. Moret. *arces* Rom. 130. *ab ſtirpe* Heinſ. e Medic. vulgo *a ſtirpe*.

que amplexus inhaeſit, pro, dextram amplexus eſt (ex Homerico: ἐν τ' ἄρα οἱ φῦ χειρὶ) et hoc pro ſimplici: manum prehendit. Nihil amplius ad ſenſum, ſed ornate. At Burm. *dextram amplexus* et *inhaeſit* ſc. ceruice vel alia corporis parte.

128. *comtos*. ſimpl. pro ornatos. Ineptit Seru. et in hoc et in cauſſa origineque ἱκετηρίας, quae hoc verſu deſignatur, exponenda. Mira comminiſcuntur et alii: vt Paſchalius de coronis, VI, 17. A religione ritum ductum eſſe manifeſtum fit e vittis ſeu infulis laneis, obuoluentibus ramum oleagineum, cuius vſus erat cum in ſacris tum in luſtratione et expiatione. Adeoque is, qui praeferebat, ἱκέτης, ſupplex factus, aut crimen expiare ſe et culpam deprecari velle ſymbolice et religioſe ſignificabat, aut ſimpliciter per ſacra et deos ſe ſupplicare teſtatum faciebat. Hinc omnino foederis, pacis et legationis ſymbolum eſt factum.

130. *ab ſtirpe geminis coniunctus Atridis*. Cognationis gradus eſſe potuerunt plures, nec dici poteſt, quemnam poeta ſequutus ſit. Omnino vtrumque genus a Ioue ducebatur. Tum a ſororibus, Atlantis filiabus, et Euander et Atridae oriundi erant. v Seru. et Iul. Sabinum; etſi in vtroque perperam aliqua traduntur: ab iiſdem Atlantis filiabus, Pleïadas vocant, cognatio mox v. 134 ſqq. inter Euandrum et Aeneam deducitur: Nam Dardanus Electra et Ioue natus, Euander autem Mercurii, cui Maia mater, filius perhibebatur. v. Dionyſ. I, 31. Praeclare autem et ingenioſe poeta hac generis coniunctione vtitur ad cauſſas amicitiae inter Euandrum et Troia-

Sed mea me virtus, et ſancta oracula Diuom,
Cognatique patres, tua terris didita fama,
Coniunxere tibi, et fatis egere volentem.
Dardanus, Iliacae primus pater vrbis et auctor,
Electra, vt Graii perhibent, Atlantide cretus,
Aduehitur Teucros: Electram maxumus Atlas
Edidit, aetherios humero qui ſuſtinet orbis.
Vobis Mercurius pater eſt, quem candida Maia
Cyllenae gelido conceptum vertice fudit.
At Maiam, auditis ſi quidquam credimus, Atlas,
Idem Atlas generat, coeli qui ſidera tollit.
Sic genus amborum ſcindit ſe ſanguine ab vno.
His fretus non legatos, neque prima per artem
Tenta-

131. *Sed tua me virtus tua t. d. f. Cognatique patres et ſ. o. d. Coniunxere tibi.* vir doctus Obſſ. Miſc. Vol. I. p. 19. inani ſubtilitate. 132. *dedita* Rom. et alii et *debita*, ap. Pier. et Burm. 135. Rufinianus de Schem. Lex. p. 254. corrupte: *Electram Graii p. A. cretam.* 136. *maxumus Atlans* Rom. 137. *axes* Ed. Ven. *auxes* Goth. tert. 139. *Cyllene* Medic. et al. perperam. *Cylleni* Mentel. pr. a m. pr. *Cilleni* Doru. *Cyllenes* edd. ante Pier. et ante Heinſ. *in vertice.* 140. *quicquam ſi* Goth. tert. *ſi cuiquam* Rom. aliquot Pier. *auditi ſi quicquam creditis* Gud. a m. pr. vnde Heinſ. coni. *auditi ſi quicquam credimur*, quod nemo facile praeſtare dicat. *auditus* Doruill. cum Goth. ſec. 141. *genuit* duo Burm. -- *qui ſ. torquet* Schol. Horat. et Ed. Iunt. ex aliis locis, IV, 482. VI, 798. ait Heinſius; at h. l. aliter habere ſcriptos. Neque tamen ſatis placet τὸ *tollit.* Saltem eſt, ſublatum humeris fulcit, portat. 142. *findit* Doru. *ab imo* Goth. ſec.

Troianos ferendas. 131. *mea virtus*, reſpicit illud; *non extimui*, confidentia, et animi fiducia ex meae virtutis conſcientia, quam eandem confido apud te loco aliquo et auctoritate habitum iri. *Oracula diuom* v. VI, 96. 97. *coniunxere* h. adduxere me, vt me tibi adiungere ſtudeam.

134. *Dardanus.* cf. omnino Exc. VI. ad lib. III. To. II. p. 356 ſq. *aduehitur Teucros* h. ad Teucros; ſ. Troadem, quam Teucer tum tenebat; Dardanus ibi Dardanum vrbem condidit, Ilus autem filius Ilium; hactenus itaque poeta dicere potuit: *Iliacae primus pater vrbis et auctor.*

143 — 5. Praeclari verſus. Hunc amo amplectorque Aeneam! Iunge: *non pepigi tentamenta tui prima per legatos*

Tentamenta tui pepigi: me, me ipſe, meumque
Obieci caput, et ſupplex ad limina veni.
Gens eadem, quae te, crudeli Daunia bello
Inſequitur; nos ſi pellant, nihil afore credunt,
Quin omnem Heſperiam penitus ſua ſub iuga mittant:
Et mare, quod ſupra, teneant, quodque adluit infra.
Adcipe, daque fidem. Sunt nobis fortia bello
Pectora, ſunt animi, et rebus ſpectata iuuentus.
Dixerat Aeneas. Ille os, oculosque loquentis
Iam dudum, et totum luſtrabat lumine corpus.
Tum ſic pauca refert: Vt te, fortiſſime Teucrum,
Adcipio adgnoſcoque libens! vt verba parentis,
Et vocem Anchiſae magni voltumque recordor!
Nam memini Heſionae viſentem regna ſororis
Laome-

144. *memet ipſe* codd. Burm. qui infimi loci libros habuit: etiam aliquot Pier. cum Goth. ſec. 147. Heinſ. diſtinguebat: *Inſequitur nos: ſi p. pellat* duo Heinſ. *adfore* Medic. *offore* pr. Moret. a m. pr. pro *obfore*, ex *affore*, quod alii ſcribunt, vt Gothani. 149. *quodque ſupra* Ed. Iunt. *abluit* aliquot Pier. et Burm. 151. *e rebus* aliquot Pier. 152. *oſque o.* Leid. quod Cuningham. coniiciebat. *Iſte os* Witt. 153. *l. l. pectus* Witt. a m. pr. 154. *Tunc* ante Heinſ. *iuſtiſſime* Exc. Burm. 155. *Adſpicio* aliquot Pier. et ed. Ven. 157. *Heſiones* ante Heinſ. quem vide. *Heſione* al. *Hiſionae* Rom. *Heſionis* Goth. ſec.

ios neque per artem; non prius te tentaui per legatos et callida conſilia. *pangere* h. l. non eſt paciſci, ſed figere, conſtituere, facere; ex eo, quod *pangi*, ſigi, dicuntur ea, quae decreta ſunt, etiam pacta. *per artem* ad conſilia cauta et callida ſpectare, quibus alterius voluntatem vel exploramus vel captamus, quis non videat. Burm. tamen eo deuenit, vt *per epiſtolam* interpretaretur. — *meum obieci caput.* Etiam Gr. Σφὰς γὰρ παρθέμενοι κεφαλὰς Od. B, 237. et ψυχὰς παρθέμενοι Od. Γ, 74. et al. cf. Quintus Cal. XII, 63. — *gens Daunia*, Rutuli. v. in Exc. VII. ad lib. VII. Ad ſententiam cf. v. 55. ſupra. 150. *Accipe daque fidem, foedusque feri bene firmum.* Ennius.

157 ſqq. Hoc vero ingenioſum et elegans eſt poetae commentum, quo Priamum fingit Salaminem, Heſiones, ſororis, Telamoni Herculis ſodali nuptae, viſendae cauſſa, hincque Arcadiam adiiſſe, vt Euander

Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
Protenus Arcadiae gelidos inuisere finis.
Tum mihi prima genas vestibat flore iuuenta;
Mirabarque duces Teucros, mirabar et ipsum
Laomedontiaden: sed cunctis altior ibat
Anchises. Mihi mens iuuenali ardebat amore
Conpellare virum, et dextrae coniungere dextram:
Adcessi, et cupidus Phenei sub moenia duxi.
Ille mihi insignem pharetram, Lyciasque sagittas
Discedens, chlamydemque auro dedit intertextam,
Frenaque bina, meus quae nunc habet, aurea, Pallas.
Ergo et, quam petitis, iuncta est mihi foedere dextra:
Et, lux quum primum terris se crastina reddet,

Auxilio

158. *Laomedontiadem* alii, praeter edd. vett. Macrob. cum Goth. pr. et v. 162. alter. 159. *Protinus* Pier. et al. vt alibi. 160. *Cum* Ven. *vesteibat* codd. Pier. quem vide. *iuuentus*, *iuuentas* variant codd. Pier. et Heins. 161. *duces Teucrum* Gud. pro diuersa lectione, quod ornat Heins. Sic quoque Goth. sec. 163. *iuuenali* e codd. suis et Pier. restituit Heins. pro vulgari, *iuuenili*. 164. *dextram et c. dextrae* aliquot Pier. *et dextram c. dextrae* Parrh. *et dextrae iungere dextram* Ven. 165. *Phinei*, *Phoenei*, *Phaenei*, *Finei*, *Penei*, *Phinci*, aberratt. Est Φενεός. 167. *intertexto* Rom. cum Moret. sec. Rott. pr. a m. pr. tert. Mentel. Reg. et Exc. Burm. et arridet Heinsio. Scilicet inest aliquid prisci roboris. τῆς ἀρχαιότητος τινος. 169. *et* erasum Doru. *et nunc quam* Leid. *quae* Montalb. 170. *lux quam* Bigot. *terris primum* Leid.

Euander eius notitiam habere posset. Sane quidem, qui Homerum legerit, facile is in hoc commentum incidat, nam et is recordationem priscorum hominum et rerum ex prisco hospitio repetit. v. c. Il. Γ, 205 sqq. et aliis locis, sed facere hoc debito loco ac tempore, id vero est, quod ingenium poetae commendare debet. — 160. *vestibat ore* πύκασεν. A Marone sumsere multi. cf. Cerda. Fundus in Homero Odyss. Λ, 318. 9. — 165. *Pheneum* posuit priscam Arcadiae vrbem (Il. Β, 605.) passimque in fabulis memoratam, tanquam sedem maiorum. — 166. ex noto ritu τῶν ξενίων, munerum hospitalium, Il. Ζ, 219. et al. ex quorum pretio et arte tanto maior honos accrescebat ei qui

ea

Auxilio laetos dimittam, opibusque iuuabo.
Interea ſacra haec, quando huc veniſtis amici,
Annua, quae differre nefas, celebrate fauentes
Nobiſcum, et iam nunc ſociorum adſueſcite menſis.
Haec vbi dicta, dapes iubet et ſublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipſe ſedili:
Praecipuumque toro et villoſi pelle leonis
Adcipit Aenean, ſolioque inuitat acerno.
Tum lecti iuuenes certatim araeque ſacerdos
Viſcera toſta ferunt taurorum, onerantque caniſtris
Dona laboratae Cereris, Bacchumque miniſtrant.
Veſcitur Aeneas, ſimul et Troiana iuuentus,
Perpetui tergo bouis, et luſtralibus extis.

Poſtquam

171. *tutos* aliquot Pier. tresque Burm. *demittam* Ed. Iunt. *dimittam* Puget. 172. *ſ. huc quando v.* Menag. pr. 173. *Annue* alter Hamb. *celebrare* alter Menag. 174. *ac iam* Goth. tert. *iam* abeſt Parrh. 177. *Principioque* Menag. pr. 179. *laeti* tres Burm. cum vno Goth. 180. *ferant* pr. Mentel. 181. *frequentant* Ed. Ven. 183. *Perpetuo* Goth. tert. ex interpret.

ea acceperat. — 171. *opibusque.* Seru. *id eſt militibus. opes antiqui vocabant milites.* Poteſt hoc ita ſe habere. Sed poeta poſuit genus: *auxilium* et *opes* h. ea, quibus ad bellum gerendum Troiani inſtrui et ornari poterant.

172 ſqq. Color ſimilis narrationis Odyſſ. Γ, 34 ſqq. et iterum Δ, 48 ſqq. 177. Nolim iungere *praecipuum toro*, quod impedit reliqua; ſed reliquos Aeneae ſocios in gramine collocat, Aeneam autem, praecipuum et principem inter eos, collocat in ſolio ex acere, cui torus eſt impoſitus pelle leonis inſtratus. cf. inf. 367. 368. *inuitat ſolio*, ad ſolium, vt tot alia v. c. *moenibus* inf. IX, 676. 179. *arae ſacerdos.* non enim templum erat Herculis, ſed ara maxima dicta. cf. inf. 269—72. 181 *Dona laboratae Cereris*, frumenti πεπονημένου pro ἐκπονηθέντος, elaborati, labore confecti panis. — 183. *Perpetui tergo bouis* expreſſit Homericum Νῶτα διηνεκῆ, Il. Η, 321. Odyſſ. Ξ, 437. vbi Aiax et Vlyſſes eodem modo praecipuae portionis honore accipiuntur. — *luſtralibus extis.* Multa perperam tradunt Seru. et alii; ſed aliter accipi vix poſſunt quam quod eorum

vſus

Poſtquam exemta fames, et amor conpreſſus edendi,
Rex Euandrus ait: Non haec ſollemnia nobis,
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram
Vana ſuperſtitio veterumque ignara deorum
Inpoſuit. Saeuis, hoſpes Troiane, periclis
Seruati facimus, meritosque nouamus honores.
Iam primum ſaxis ſuſpenſam hanc adſpice rupem:
Disiectae procul vt moles, deſertaque montis
Stat domus, et ſcopuli ingentem traxere ruinam.
Hic ſpelunca fuit, vaſto ſummota receſſu,

Semiho-

184. *comprenſus* Rom. ap. Pier. 185. *Euander* pauci. v. Pier. *Euandros* duo Burm. 186. *tanti nominis aram* malit Cerda. quia *ara maxima* v. 271. 187. *veterumue* ante Heinſ. cf. Pier. ſicque omnes Goth. Donatum ſuſpicor *veterumque ignara parentum* legiſſe. ſed recte deorum ſe habet. non nouam hanc eſſe ait religionem et a priſcorum *deorum* cultu temere recedentem. Bene exponit locum Lactant. IV. Inſt. 28. 188. *hoſtes* Franc. *h. ſeruata* pr. Menag. 189. *S. colimus* Menag. pr. *meritos ſacramus* Doru. et Exc. Burm. *renouamus* pr. Moret. *nouare* dictum de ſacro anniverſario. 190. *Iam pridem* vnus peruetus Pierii (eſt is Romanus) et pars Heinſ. *accipe* Franc. a m. pr. *Hanc primum ſ. ſ. ſuſpice r.* Seru. ad I. Aen. 438. 191. *deiectae* Rom. perperam. cf. I. Ge. 283. cf. inf. 355. *disiecta eſt p.* Goth. ſec. 192. *texere* duo Burm. 193. *Haec* qu. Moret. *huic* Ven.

vſus aliquis praecipuus in luluſtrationibus erat: quem etſi ignoramus, exta tamen, quae heroicis temporibus in epulis ſacris apponebantur, ſequentibus aetatibus autem diis cremabantur, a Romanis immolari ſolita eſſe, etiam in ſacris expiatoriis, ſatis conſtat: v. c. in Fordicidiis Ouid. Faſt. IV, 637. 8. 670 ſq. *Luſtralem facem* et ſimilia comparat quoque Barth. ad Stat. Theb. I, 507.

184. *amor edendi*. quis non videt Homericum ἔρον ἐδητύος. Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο. — 187. cf. V. L. — 189. Sacrum igitur fit Herculi Seruatori, Σωτῆρι, Ἀλεξικάκῳ.

193 ſqq. De Caco fabula, Italorum domeſtica fuit: ornata a poetis Romanis variis modis. Conferant, qui volunt, Ouid. Faſt. I, 543 ſqq. Propert. IV. El. 9. Liu. I, 7. Dionyſ. I, 39. Traxere ex Virgilio ſuas deſcriptiones, Amyci Valerius Fl. IV, 177 ſqq. et ſerpentis ad Bagradam a Regulo occiſi Silius VI, 146 ſqq. cf. Cerda. Vt autem poeta pro epiſodio fabulam

Semihominis Caci: facies quam dira tenebat
Solis inaccessam radiis; semperque recenti
Caede tepebat humus; foribusque adfixa superbis
Ora virum tristi pendebant pallida tabo.
Huic monstro Volcanus erat pater: illius atros
Ore vomens ignis, magna se mole ferebat.
Adtulit et nobis aliquando optantibus aetas
Auxilium aduentumque dei. Nam maxumus vltor,
Tergemini nece Geryonae spoliisque superbus,
Alcides aderat, taurosque hac victor agebat
Ingentis: vallemque boues amnemque tenebant.
At furis Caci mens effera, ne quid inausum

Aut

194. Melius interpungunt Ruaeus et alii: *Semihominis Caci facies quam dira t.* vt sit *facies Caci* pro Caco. cf. inf. 298. VI, 575. et Burm. h. l. Vt nunc interpungitur, sententia est: *cuius speluncae facies erat dira.* Quod poeta ornatius extulit: *f. q. d. tenebat.* — *quem d.* sec. Moret. *tenebat* reuocauit Heins. alii cum Rom. *tegebat*, quod et Cuningham. praetulit. 195. *inaccensam* duo Heins. *inaccesam* Franc. *inadspectam* Schol. Statii Theb. I, 362. quod non displicebat Burmanno. 196. *que* abest Medic. Pierii et aliquot Heins. *f. suspensa f.* aliquot Pier. ex interpretatione. 197. *squallida* Medic. a m. pr. 198. *Huic Volcanus erat monstro* malebat Cuningham. Itane poetae variare numeros non licebit? *atrox* Franc. 201. *aduentus* neminem maluisse miror. *m. heros* aliquot Pier. 202. *Geryonae* vindicauit Heins. post Guellium, meliorum codd. auctoritate: ex Γηρυόνης. Vulgo: *Geryonis*, ex Γηρυὼν. *Geryoni* Rom. 203. *huc* Franc. a m. pr. cum Goth. tert. 205. *furis* retraxit Burm. pro *furiis* quod Heins. defenderat. Codicum quidem auctoritas vtramque lectionem tuetur, priorem

bulam adhibere posset, veniam dabat carminis consilium Romanorum originibus et nomini consulturi. Nam a Caco interemto sacri Herculi ad aram maximam fieri soliti origo repetita. cf. inf. 269 sq. Liu. l. l. et alii.

196. *superbus* Maroni est saeuus, atrox. 199. *magna se mole ferebat.* simpl. ad habitum corporis vastamque speciem refero, pro, *incedebat*; sed assumsit notionem vasti corporis; id quod ad ἐνάργειαν facit.

202. cf. sup. VII, 661 sqq. Herculis nomen variis Italorum fabulis implicuit antiquitas; et peragratae ab Hercule Italiae vestigia vbique ostentabant

tabant

Aut intractatum scelerisue doline fuisset,
Quatuor a stabulis praestanti corpore tauros
Auertit, totidem forma superante iuuencas.
Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,
Cauda in speluncam tractos, versisque viarum
Indiciis raptos, saxo occultabat opaco.
Quaerenti nulla ad speluncam signa ferebant.
Interea, quum iam stabulis saturata moueret
Amphitryoniades armenta, abitumque pararet,
Discessu mugire boues, atque omne querelis
Inpleri nemus, et colles clamore relinqui.

rem inprimis Seruius: eamque probarunt Broukhus. Stephanus et Marklandus cum Burmanno; quae tamen hic affert, leuia sunt. Dicuntur *ferus* et *efferus* promiscue cum et sine adiecto casu. Equidem *furiis efferus* praefero: primum, quod poetico ornatui hoc consentaneum; *furis* vero vocabulum epica grauitate indignum et exile. Tum *furiis* in *furis* mutatio prona fuit, e vetere scriptura; non item inuersa ratione. Tandem in *furiis* conspirant Rom. et Medic. principes diuersarum sectarum: *furis* in recentioribus regnat, vt in tribus Goth. 206. *intractatum* Rom. et Medic. Pierii, cum Gud. et tribus aliis Heins. quod placebat viris doctis, quia *tractare* et *contrectare* de furibus proprie dicuntur. Recte quidem; sed alienae istae ab h. l. argutiae; si *intentatum* a poeta profectum non est, saltem alterum eo sensu est accipiendum. Medic. et Gud. a m. pr. *tulisset* alter Hamb. Sane *fuisset* dictum pro, esset. 208. *aduertit* Doru. 209. *Atque has* Ven. *ferent* pr. Moret. *v. certis* Parrh. 210. *tauros* pro *tractos* sphalma Goth. tert. 212. *Quaerentem* vulgo inde a priscis edd. lectum. *quaerenti* Heins. adoptauit e Medic. aliisque, vt *ferebant* sit, *se ferebant*. *quaerentis* Rom. et alii Pier. quod et Heinsius suspicatur ab initio fuisse in libris exaratum. *quaerentes* Gud. a m. sec. cum tribus Heins. *quaerente* Medic. Pierii. An *quaerentum*, quod Burm. praescripsit, vllibi legatur, non inuenio. 213. *mouebat* Ven. 214. *habitumque* duo Burm. *parabat* Medic. a m. pr. *pararat* qu. Moret. *pararent* Rom. 215. *Discessum* Gud. 216. *relinquit* Goth. tert. *reliquit* sec.

tabant. cf. sup. Exc. XIV. f. lib. III. To. II. p. 364. — 208. *Auertit* abigit. v. I, 527. — 209. 210. Hoc a Mercurii furtis adumbratum. v. Homer. Hymn. in Mercur. v. 69 sqq. 75. 76. — 216. *colles clamore relinqui*, h. a bubus; praeteriri, supe-

Reddidit vna boum vocem, vastoque sub antro
Mugiit, et Caci spem custodita fefellit.
Hic vero Alcidae furiis exarserat atro
Felle dolor: rapit arma manu, nodisque grauatum
Robur: et aetherii cursu petit ardua montis.
Tum primum nostri Cacum videre timentem
Turbatumque oculi. Fugit ilicet ocior Euro,
Speluncamque petit: pedibus timor addidit alas.
Vt sese inclusit, ruptisque inmane catenis
Deiecit saxum, ferro quod et arte paterna
Pendebat, fultosque emuniit obiice postes;
Ecce furens animis aderat Tirynthius, omnemque

Adcessum

217. *mugit* Rom. aliquot Pier. et Menag. alter. 219. *Alcides* Ven. *antro* Rom. — *f. exardet* vel *exarsit et atro Felle dolor*: malebat Doru. nec male; etsi durior illa structura, duplici auferendi casu iuxta apposito, non infrequens est: *furiis*, per furias, propter iram. 221. *robor* Gud. et Mentel. pr. *aetherii* nouauit Burm. pro *aerii*, quod alii habent. 222. *trementem* tres Burm. 223. *oculi* nouatum et hoc a Burmanno. Sic duo Heins. Bigot. et pro var. lect. Seruius. *oculos* Gud. quod Heinsio merito arridebat. *oculis* vulgo vbique legitur, quod vtique amplectendum, etiam tanquam magis epicum, pro vulgari: *turbatos oculos habentem.* Argutatur Burm. dum *turbatus* solum sic sufficere dicat: Lucan. III, 356. *quum turbato iam prodita vultu Ira ducis.* Sic enim *turbatus animo*, et *animi.* Nec aliter Graeci: ταραχθεὶς τῷ ὀφθαλμῷ. *Turbari* autem non modo ira, amore, furore, verum et timore a poeta aliquis dicitur. *fugit illico* Montalb. *ilico* et Goth. sec. 225. *includit* Goth. sec. *que* abest Parrh. 226. *obiecit* Leid. 227. *obice* al. ex more. *obiece* Ed. Mediol. *emunit* Rom. 228. *animi* Leid. *que* in fine aberat aliquot Pier. et Goth. tert.

xari boum clamore et mugitu: vt bene Burm. exposuit; vt vltra colles procederet mugitus et vsque ad Caci speluncam perveniret. Ita passim *relinquimus* eum quem superamus, inprimis cursu, et *loca relinquimus*, per quae transimus. — 220. *arma* sunt ipsa claua, de qua seqq.

226. *ferro et arte paterna*, catenis ferreis a Vulcano elaboratis suspensum erat saxum, quod demisit et aditum obstruxit, *postes fultos emuniit*, ornate pro muniit fores, *obiice*, saxo illo obiecto pro obice: quod idem v. 231. *saxea limina.* Catenas ferreas ab vsu istius seculi alienas bene

tem-

Adceſſum luſtrans: huc ora ferebat et illuc,
Dentibus infrendens. Ter totum feruidus ira
Luſtrat Auentini montem: ter ſaxea tentat
Limina nequidquam: ter feſſus valle reſedit.
Stabat acuta ſilex, praecisis vndique ſaxis,
Speluncae dorſo inſurgens, altiſſima viſu;
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hanc, vt prona iugo laeuum incumbebat ad amnem,
Dexter in aduerſum nitens concuſſit, et imis
Auolſam ſoluit radicibus: inde repente
Inpulit: inpulſu quo maximus inſonat aether:
Diſſultant ripae, refluitque exterritus amnis.
At ſpecus et Caci detecta adparuit ingens
Regia, et vmbroſae penitus patuere cauernae:
Non ſecus, ac ſi qua penitus vi terra dehiſcens

L 3 Infernas

230. *tunc totum* Menag. pr. *frendens* Rom. 231. *Auentinum* tert. Rottend. pro diu. lect. et Oudart. ſed alterum doctius: vt *fons Timaui*, *vrbs Buthroti*, quae Seru. laudat. cf. Burm. 232. Mire diſtinguebant aliqui ap. Seru. *ter ſ. t. limina: nequicquam ter: f. v. r.* 233. *praeruptis* Doruill. a m. ſec. interpolatrice. 234. *incumbens* Menag. pr. et Parrh. cum Goth. ſec. e ſeqq. v. 236. 236. *impendebat* tert. Rottend. *in amnem* Rufinian. in Schem. Lex. p. 255. 237. *Dextera* alter Hamb. *conuulſit* Goth. ſec. 238. *Aduolſam* Medic. *Euulſam* Leid. cf. III, 575. *voluit* tert. Mentel. *ſolidis radicibus* Parrh. 239. *impulſo* Mentel. alter *intonat* aliquot Pier. et Heinſ. et ſic editum a Cuningh. *aer* Ven. 240. *que* abeſt aliquot Heinſ. 241. *Ac* Ven. *vt* Moret. ſec. *deiecta* Goth. tert. 242. *cate rnae* Goth. ſec. 243. *Nec ſ.* Goth. tert.

temperauit poeta adiecta artis Vulcani memoratione.

236. 7. Stabat ſaxum, ſed prominens, κρημνὸς, ἐπιῤῥεπὴς, in monte qui tergum antri conſtituebat, verſus Tiberim, qui Herculi a laeua manu erat. Tum ille a dextra parte conuellit ſaxum etc. 242. *regia* vt de Aeoli antro *aula* lib. I, 140. Seru. Ornauit autem Ennianum verſum: *Tum caua ſub montem late ſpecus intus patebat.*

243 ſqq. Ex Il. τ, 61 ſqq. eſſe adumbratos verſus, monitum ſatis. Illud addam: Homerica eſſe longe grauiora, quod ibi inter effectus pugnae Deorum numeratur hoc, quod

Mar-

Infernas reſeret ſedes, et regna recludat
Pallida, Dis inuiſa; ſuperque inmane barathrum
Cernatur, trepidentque inmiſſo lumine Manes.
Ergo inſperata deprenſum in luce repente,
Incluſumque cauo ſaxo, atque inſueta rudentem,
Deſuper Alcides telis premit, omniaque arma
Aduocat, et ramis vaſtisque molaribus inſtat.
Ille autem, neque enim fuga iam ſuper vlla pericli,
Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu,
Euomit, inuoluitque domum caligine caeca,
Proſpectum eripiens oculis; glomeratque ſub antro
Fumiferam noctem conmixtis igne tenebris.

Non

244. *reſerat* et *recludit* pars Pier. et Heinſ. *aperit ſ. ac r.* Parrh. et Gud. a m. ſec. *recludet* ſec. Moret. *recludant* alter Hamb. 245. *que* abeſt Ed. Ven. *ſuper* eſt, ſuperne, deſuper. 246. *trepident* Heinſ. e codd. vulgo *trepidant*, quod Rom. quoque exhibet: recte, ſi quid video, modo *que* abſit. Abeſt etiam a Rom. et aliis *que*. Doruill. *admiſſo*. 247. *in* abeſt parte codd. Pier. et Heinſ. 248. *inſueta pauentem* codices ap. Pier. Sed *rudens* eſt ἐπιβρωμώμενος. Vt ap. Callim. in Del. 56. *ſaxoque inſueta* Rom. 250. *inſtant* Lutat. ad Statium ap. Burm. perperam. 251. *ſuper v. p. eſt* vulgo legebatur. Eiecit *eſt* Heinſius ſecundum codd. ſuos et Pierii. *fuga nunc ſuper illa* Diomedes lib. I. ap. Heinſ. *ſuper illa* Leid. *ſuper illa dabatur* alter Menag. 252. *m. dictu* Goth. tert. 255. *Fumigeram* Menag. pr. Bigot. et Goth. tert. *flammiferam* ed. Ven. *coniunctis* Montalb.

Maro tantum in comparatione poſuit. Statius hinc Theb. VII, 815. Amphiarao a terra hauſto: *ecce alte praeceps humus ore profundo Diſſilit, inque vicem* timuerunt ſidera et vmbrae. 245. *Dis inuiſa.* argutatur Burmannus poſt Ruaeum et alios, dum interpretatur non viſa, vt *inuiſus* lib. II. Aen. 574. Sed in loco Homerico, quem poeta expreſſit, v. 65. ſatis manifeſta ſunt οἰκία —— τά τε στυγέουσι θεοί περ h. *abhorrent, auerſantur*, δεδοίκασι. — 248. *inſueta rudentem*, inſolito et horrendo more vociferantem. Frequens et obuius apud poetas vſus vocum talium a clamore animalium traductarum, quem illuſtrare nihil attinet. — *molaribus* ſimpl. pro grandibus ſaxis. ſic μύλακες Il. M, 161. et *rami* quoque pro ſtipitibus et truncis. Non de claua cogitandum erat, ſecundum molares. Ouidius l. c. Faſt. I, 570. *Remque*

Non tulit Alcides animis, ſeque ipſe per ignem
Praecipiti iniecit ſaltu, qua plurimus vndam
Fumus agit, nebulaque ingens ſpecus aeſtuat atra.
Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
Conripit in nodum conplexus, et angit inhaerens
Eliſos oculos, et ſiccum ſanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra reuolſis:
Abſtractaeque boues abiurataeque rapinae
Caelo oſtenduntur, pedibusque informe cadauer
Protrahitur. Nequeunt expleri corda tuendo
Terribilis oculos, voltum, villoſaque ſaetis
Pectora ſemiferi, atque exſtinctos faucibus ignis.
Ex illo celebratus honos, laetique minores
Seruauere diem, primusque Potitius auctor,

257. *iniecit* Heinſ. e parte codd. pro vulgari *iecit*, quod Rom. tuetur. *eiecit* Hugen. *quo* aliquot Pier. 259. *Sic* duo Burm. *mouentem* Goth. tert. cum tert. Mentel. quod mire blandiri vidi viro docto, qui recte obſeruabat, *vomere* iam anteceſſiſſe, *mouentem* autem eſſe exquiſitius et proprium in tali re poetarum verbum. *nouantem* alter Hamb. 260. *in medium* Bigot. et Goth. tert. 262. *extemplo vel interea* Gud. *recluſis* aliquot Pier. Doru. et Oudart. pro var. lect. codices bini recentes et mendoſi. *repulſis* Goth. tert. 263. *abſtractique b. obiurataeque* Ed. Ven. *adiurataeque* Exc. Burm. 264. *immane* Goth. tert. 266. *piloſa* Doru. 267. *ac* Ven. *ſemifera* Goth. tert. 268. *celebratur* pars Heinſianorum codd. *ſeruatur* Bigot. *ſeruatus* Goth. tert. *honor* ex Priſciano Burm. 269. *Poticius. Potius*, et in Goth. ſec. *boetius* erratum.

que ferox ſaxis ſtipitibusque gerit.

256. *animis*, prae ira. *vndam* cf. Ge. I, 472. • Ornate omnia: *nebulaq. i.* pro, qua parte ſpecus denſiſſimus eſt fumus. 260. I. elidit fauces Caci arto brachiorum nodo conſtricti: more Herculis, quo leo et Antaeus fuit occiſus: quem deſeruit Ouid. I. Faſt. 576. vbi claua interimitur Cacus. cf. Spenc. Polymet. p. 123. — 263. *abiuratae rapinae.* reſpicit epitheton rem ſupra non memoratam, ſed intellectu facilem: Cacum periurio negaſſe ſe boues apud ſe habere. — 265. cf. Il. x, 369. ſqq.

268. Hinc ſacrum celebrari coepit, quod poſteri traditum ſeruarunt, ita vt adhuc anniuerſarium ſollenne agamus. — 269 ſq. cf. ſup. ad v. 193 ſqq. cf. Liu. I, 7. et IX, 29. Dionyſ.

Et domus Herculei cuſtos Pinaria ſacri
Hanc aram luco ſtatuit, quae Maxuma ſemper
Dicetur nobis, et erit quae maxuma ſemper.
Quare agite, o iuuenes, tantarum in munere laudum
Cingite fronde comas, et pocula porgite dextris,
Communemque vocate deum, et date vina volentes.
Dixerat: Herculea bicolor quum populus vmbra
Velauitque comas, foliiſque innexa pependit:

Et

270. *ſacris* Rom. Io. Marius Matius ap. Heinſium diſtinguebat poſt verba: *c. P. ſacri.* vt ſeqq. *ſtatuit* ad ipſum Herculem referatur, quem alii aram maximam dedicaſſe aiunt cf. Ouid. Faſt. I, 581. Liu. I, 7. Equidem cum verſu 270. finiendam arbitror ſententiam, et verſus 271. 272. eiiciendos tanquam commentitios et alterum ex altero procuſum. 271. *ſtatui* legebat Pomponius *Euander inſtituit*: *ideo eo loquente melius* ſtatui, *quam* ſtatuit. 272. Hic verſus aberat a pr. m. Mentel. pr. et Rottend. ſec. At in Leid. finiebatur poſt *erit.* Markland. ad Stat. III. Silu. I, 9. reſecabat hemiſtichium: *et erit quae m. ſ.* Sane nihil hoc verſu ieiunius. *et erit quoque* Parrh. 273. *Ergo agite* Priſcianus ap. Heinſ. 274. *fronte* duo Burm. *comam* alter Leid. *porrigite* duo alii. *ſpargite* Doru. et aliquot Pier. *ſumite* Oudart. pro var. lect. *porgite pocula* Goth. tert. 276. *Herculeae vmbrae* pr. Hamb. 277. *nexa* Gud. a m. pr.

Dionyſ. I, 39. Prop. IV, 9, 67. 68. Tac. Ann. XV, 41. — *cuſtos*, antiſtes, quae curaret ſacrum.

273. *tantarum in munere laudum.* Non aſſequor interpretes, nec Burmannum, qui lib. V, 652. huc vocat, vbi *munus* pro ſacro poſitum eſt. *Laudes* dicuntur poetis pro virtutibus et ſtrenue factis: ergo *in munere laudum* erit in honorem tanti facinoris, quo de nobis meruit Hercules cf. ſup. 185 — 9. 274. Sequitur locus de libatione. *Porgite.* non vt alter alteri ex ordine poculum praebeat, aut omnibus famuli; ſed quod libatio fit manu exporrecta et prolato poculo. *Communem deum* Troianis et Arcadibus, communi foedere iunctis, hoſpitibus et amicis. vid. vſſ. 172. 173. 174. Sic accipiendum cum Donato; aliena multa cumulant Seruius et interpretes. Sic XII, 118. *Rutulique viri Teucrique parabant. — et dis communibus aras.* 276, 7. *populea* corona: quod *populus Alcidae gratiſſima* et quidem alba; hoc norunt omnes. Sed primum *bicolor*, variante ſcilicet candore in foliorum frontibus et tergis; Tum populo ſucceſſit vſus lauri in ſacro Herculis. v.

Seru.

Et ſacer inpleuit dextram ſcyphus. Ocius omnes
In menſam laeti libant, Diuosque precantur.
Deuexo interea propior fit veſper Olympo:
Iamque ſacerdotes primusque Potitius ibant,
Pellibus in morem cincti, flammasque ferebant.
Inſtaurant epulas, et menſae grata ſecundae
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
Tum Salii ad cantus, incenſa altaria circum,
Populeis adſunt euincti tempora ramis;

L 5 Hic

278. *impleret* Bigot. *dextras* alter Hamb. *Et dextram impleuit ſanctus ſcyphus.* aliquot Pier. 279. *in menſa* aliquot ap. Burm. cum Goth. ſec. 281. *ibat* tert. Rottend. 282. *flammam* aliquot Pier. inter quos Rom. *gerebant* Goth. pr. 283. *Inſtaurantque* Gud. a m. pr. In Menag. pr. hic ordo erat verſuum 285. 6. 283. 4. 285. *tunc* Rom. *accantis* Goth. ſec. 286. *et vincti* aliquot Pier. inter quos Rom. *taenis* pr. Voſſ. et pro var. lect. Gud. et Moret. qu. *tenis*.

Seru. Macrob. Sat. III, 12. et Cerda.

280. *deuexo Olympo.* caelo, circumacto motu diurno, inclinante ſe. v. Exc. II. ad lib. II, 283. Haec et ſeqq. ad menſas ſecundas, atque adeo ad bellaria, conuiuantium referunt interpretes; quod pro temporum heroicorum ratione nullo modo fieri poſſe arbitror, inprimis libatione modo facta; ſed religioſum ritum deſcribi contendo, quo ignis in ara inſtauratur, et impoſitis denuo carnibus victimarum ſaltatio cum hymno inſtituitur. Certe ſacerdotes *flammas ferebant* — *cumulant aras* — *incenſa altaria.* Ergo et reliqua eodem referenda, aut inter inſtauratum ſaltem ſacrum epulas quoque inſtauratas fuiſſe dicendum. Ita poteſt poeta ante oculos habuiſſe Od. Δ, 621 ſqq. vbi domum de ſacro reduces inſtaurant epulas: at libationem tantum domi facit Neſtor Od. Γ, 388 ſqq. — *oneratis lancibus* ad turis copiam refert Cerda, nec male, nam tus etiam lance apportabatur, non modo acerra. cf. Ouid. IV. Pont. 9, 33. Seruius extra h. l. lancibus apponi ait.

285. *Salii* apud Romanos Martis erant ſacerdotes ex Numae inſtituto, vt creditum fuit. At h. l. poeta Herculi Salios aſſignat, quandoquidem in vetere Latio Saliorum nomen commune multorum fuiſſe videtur. cf. Seru. Alii ita expediunt, vt commune ludiorum et ſaltatorum nomen eſſe

Hic iuuenum chorus, ille senum; qui carmine laudes
Herculeas et facta ferant: vt prima nouercae
Monstra manu geminosque premens eliserit anguis:
Vt bello egregias idem disiecerit vrbis,
Troiamque Oechaliamque: vt duros mille labores
Rege sub Eurystheo, fatis Iunonis iniquae,
Pertulerit. Tu nubigenas, inuicte, bimembris
Hylaeumque, Pholumque manu, tu Cresia mactas
Prodigia, et vastum Nemeae sub rupe leonem.
Te Stygii tremuere lacus, te ianitor Orci
Ossa super recubans antro semesa cruento:

Nec

287. *atque senum* aliquot Pier. 288. *fata* duo Burm. *ferant* reuocatum ab Heinsio e libris. alii *ferunt*: haud dubie verius; est enim pro: *ferunt illi.* Retinuit quoque hoc Cuningham. 289. *geminas anguis* Nonius in *elidere*. v. Heins. 290. *Et b.* Ven. *deiecerit* aliquot Pier. et Burm. cum Goth. tert. *deuicerit* Ven. 291. *Oethaliam, Octaliam, Ethaliam, Aethaliam, Echaliam, Oeiam,* monstra lectionum: et mox *Aritheo, Eurictio.* — *et duros* Rom. Macrob. VI. Sat. 6. et duo Heins. *eduros* Medic. *vt durus* Bigot. et Goth. tert. 294. *Yleum Pholumque* Parrh. *Hylocumq. Polumq.* Goth. sec. *Neleum* Marius emendabat perperam ap. Heins. *Crescia* Doru. *metas* Goth. sec. 295. *Nemea sub rupe* Rom. et Med. Gud. aliique doctius, ex Νέμεος. 296. *fleuere* Oudart. *timuere* duo alii Burm. 297. *semensa* Rom. cf. Seru. Seneca ep. 82. subiicit versum ex Aen. VI, 401.

esse dicant. Haeserant in hoc iam veteres. v. Macrob. III. Sat. 12. Quae sequuntur v. 288 sqq. hymnorum veterum in Herculem argumenta sunt, oratione a poeta praeclare in hymni formulam conuersa v. 293 sqq. vt ipsa narratio dramatis naturam induat. -- *Oechaliam* Messeniae, denegata a patre Euryto Iole. 291. cf. Il. Θ, 393. Τ, 133. Od. Λ, 620. *fata Iunonis* infestae aiunt esse voluntatem: Sic Seru. et alii. Accipio de fatis, quae Iunonis odium fecerat. Sic IX, 135 *Sat fatis Venerique datum.* —— Suauis conuersio ad secundam personam v. 293. cf. ad v. 285. Obserua similem in Miltono P. L. B. IV. 1720 sqq. *nubigenas Hylaeum Pholumque* Centauros v. Ge. II, 456. 7. *Cresia prodigia*, τέρας, taurus Cnossius: quem viuum ad Eurystheum adduxisse narratur. Ergo *mactas*, solito more ita posuit, vt pluribus membris esset accommodatum, aut aliam fabulam sequutus est.

296.

Nec te vllae facies, non terruit ipſe Typhoëus
Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
Lernaeus turba capitum circumſtetit anguis.
Salue, vera Iouis proles, decus addite Diuis:
Et nos, et tua dexter adi pede ſacra ſecundo.
Talia carminibus celebrant: ſuper omnia Caci
Speluncam adiiciunt, ſpirantemque ignibus ipſum.
Conſonat omne nemus ſtrepitu, collesque reſultant.
Exin ſe cuncti diuinis rebus ad vrbem
Perfectis referunt. Ibat rex obſitus aeuo,
Et comitem Aeneam iuxta natumque tenebat
Ingrediens, varioque viam ſermone leuabat.
Miratur, facilisque oculos fert omnia circum
Aeneas, capiturque locis; et ſingula laetus

Ex-

298. *Non te* Parrh. *Te nullae* Goth. tert. *nec terruit* duo Burm. cum Goth. ſec. 299. *nec te* idem cum aliis. 300. *circumſtitit* aliquot Burm. 301. *deus addite* Parrh. 305. *Quo ſonat* Goth. ſec. 306. *Exhinc* duo Burm. 308. *trahebat* pro var. lect. pr. Hamb. vt Aen. II, 457, vnde huc veniſſe probabile mihi fit. 309. *Ingrediensque viam vario ſ.* Ven. *leuabant* Hugen. a m. ſec. et Schol. Statii ap. Burm. *lauabat* Rom.

296. 7. deſcenſu Herculis ad Orcum facto, vt Cerberum adduceret Il. Θ, 368. Od. Λ, 622. — 298. *facies*, monſtra Aen. VI, 285 ſqq. Hydra Lernaea iam ibi commemorata: nunc Typhoeus additur, quem in Tartarum fulmine detruſum ediderat quoque Heſiod. Θεογ. 853 ſqq. 867. Orionem in inferis collocabat Homerus Od. Λ, 571 ſqq. Ad communem autem interpretum morem iungimus vſſ. 298 — 300. cum antecedentibus. Alioqui, ſi ſententias et facta ſeiungas, alterum ad pugnam deorum cum Gigantibus, alterum ad hydram Lernaeam apud Nemeam occiſam referri poterat; vt confundantur Hercules ille antiquae religionis et Thebanus Hercules: quod nec ſine exemplo fieret. — *rationis egentem*, conſilii inopem, de ἀμηχανία, ἀπορία, ex pauore: h. terrore perculſum. — 303. *dexter*, propitius.

307. *rex obſitus aeuo*: vt alias *grauis* de magna copia, *oppreſſus*, *obrutus*, *grauis aetate*. cf. Burm. — 310. *faciles* epitheton ornans, mobiles, vagos oculos, volubiles.

314.

Exquiritque auditque virum monumenta priorum.
Tum rex Euandrus Romanae conditor arcis:
Haec nemora indigenae Fauni Nymphaeque tenebant,
Gensque virum truncis et duro robore nata:
Quis neque mos, neque cultus erat: nec iungere tauros,
Aut conponere opes norant, aut parcere parto:
Sed rami, atque asper victu venatus alebat.
Primus ab aetherio venit Saturnus Olympo,
Arma Iouis fugiens, et regnis exsul ademtis.
Is genus indocile ac dispersum montibus altis
Conposuit, legesque dedit, Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.

Aurea

312. *que* abest post *exquirit* in Ald. pr. *animumque virum* Goth. pr. 315. *et rupto robore* tert. Roteend. 316. *neque iungere* aliquot Pier. 317. *haud* Burm. *nec* Seru. ad Aen. I, 374. *et parcere* alter Hamb. *partis* Leid. *rapto* Medic. sed in litura *gnorant* Mentel. pr. 318. *victus venatus* Montalb. per appositionem, ait Heins. *asper cultu* Oudart. *alebant* Ven. et Doruill. 319. 20. Laudat Augustin. C. D. VII, 26. 320. *regnis: terris* pro diu. lect. Hugen. 323. *tutus latuisset* ap. Lactant. Heins. *in hortis* Goth. sec.

314 sqq. v. Excurs. II. ad h. lib. *indigenae Fauni Nymphaeque* non modo ἐγχώριοι, sed et αὐτόχθονες, αὐθιγενεῖς, scilicet designantur Genii locorum. Suauiter autem poeta extulit hoc: Loca circa Tiberim olim vastities obtinebat siluarum, per quas feri homines palabantur. *truncis et d. r. nata* pro truncis roborum. Nata loquendi et fingendi forma ex more agrestium hominum truncos arborum inhabitandi. v. Seru. cf. Stat. IV. Theb. 276 sqq. cf. Cerda. 316. *mos*, certum vitae institutum, lex quaedam viuendi. praeclare autem mitior vitae cultus declaratur his: *componere opes et parcere parto*, τὸ συγκομίζεσθαι καὶ ταμιεύεσθαι. quibus feros homines assuefacere difficillimum est. Conferant erectioris indolis iuuenes Lucretianos versus lib. V, 951 sqq. in iisque 956. — 318 *rami* h. fructus arborum. Porro iung. *asper victu* non *alebat victu*. Est venatus, qui asperum victum praebet, h. non nisi labore et molestia parandum. 321. *indocile*. Seru. pro indoctum: malim pro fero et agresti accipere. 322. *leges*

dedit

Aurea quae perhibent, illo ſub rege fuerunt
Secula: ſic placida populos in pace regebat.
Deterior donec paullatim ac decolor aetas,
Et belli rabies, et amor ſucceſſit habendi.
Tum manus Auſonia, et gentes venere Sicanae;
Saepius et nomen poſuit Saturnia tellus.
Tum reges, aſperque inmani corpore Thybris:
A quo poſt Itali fluuium cognomine Thybrim
Diximus: amiſit verum vetus Albula nomen.
Me pulſum patria, pelagique extrema ſequentem,
Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum
His poſuere locis: matriſque egere tremenda
Carmentis Nymphae monita, et deus auctor Apollo.
Vix ea dicta: dehinc progreſſus monſtrat et aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam:
Quam memorant Nymphae priſcum Carmentis hono-[rem

Vatis

324. *aurea quae perhibent* Heinſ. refinxit ex codd. tum ſuis tum Pier. omnibusque omnino praeſtantioribus, Rom. Medic. al. (etſi Mediceum *quae vt* exhibere ait; quod Fogginius non expreſſit) Vulgo lectum erat: *Aureaque, vt perhibent.* quod ortum ex librariorum more ſcribendi, *Aureaque perhibent*, quod etiam alii deprauationi locum fecit in aliquot Pier. *Aureaque perhibent — fuisſe.* Arguratur Burm. *fuere* ante Heinſ. 325. *longa* Seru. v. Burm. 326. *ac* deeſt Ven. 328. *manus Auſonia*, h. Auſones, praeclare Heinſ. repoſuit ex Medic. Gud. et Ven. a m. ſec. cum Romano. Vulgo cum Seruio: *m. Auſoniae.* In Bigot. abeſt *et*. 334. *et i. bellum* ſec. Moret. male. 335. *erigere tremendae* Rom. 336. *et monita* Parrh. 337. *dein* Montalb. *et arma* Medic. 338. *Romani nomine* Gud. cum quatuor aliis Heinſ. adde Medic. nec aſſequor, vnde haec lectio venire potuerit. 339. *memorat* Goth. ſec.

primum

dedit h. mores et inſtituta cf. VII, 203. 4. 326. *decolor aetas* reſpectu auri, colore vitiato, dum aerea vel ferrea aetas ſuccederet. — 330. Sumſit et hoc poeta de Tiberi ex multis aliis commentis ſuper nomine Tiberis cf. Seru. ad h. l. Cerdam, al.

327. *aram* Carmentae, quam ſe vidiſſe teſtatur ſub portam Carmentalem Dionyſ. lib. I, 32. ad radices Capitolii. 333. *pelagi extrema*, mare vltimum inprimis ex ſenſu et notione priſcae Graeciae, cui occidens inter terras ignotas et inuiſas erat. — 338. v. V. L. 340. I.

iuge-

Vatis fatidicae: cecinit quae prima futuros
Aeneadas magnos, et nobile Pallanteum.
Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Asylum
Retulit, et gelida monstrat sub rupe Lupercal,
Parrhasio dictum Panos de more Lycaei.
Nec non et sacri monstrat nemus Argileti,
Testaturque locum, et letum docet hospitis Argi.
Hinc ad Tarpeiam sedem et Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim siluestribus horrida dumis.

Iam

primum C. Oudart. ex interpretatione, arbitror. Sed vt nunc interpungitur, totum hunc versum frigere video, et elidere malim. Expeditior enim oratio: *Et Carmentalem Romano nomine portam Vatis fatidicae.* Sed interpunctione refici potest locus: *Et Carmentalem Romano nomine portam Quam memorant, Nymphae priscum Carmentis honorem, Vatis fatidicae.* Apposita sunt: *portam — honorem Nymphae Carmentis.* 341. *et nomine P.* Rom. 342. *asper* pr. Hamb. sed *acer* defendit recte Burm. nec tamen expedit. *Acer*, vt δριμὺς, est poetis vocabulum proprium virorum fortium, δραστικῶν, vti alias impiger, promtus, animosus. 344. *Parnasio* Rom. *de monte* Bigot. et Goth. tert. *Lycei* male excusum a Burmanno. Est ὄρος Λύκαιον, vide vel Pausan. VIII, 2 et 38. 345. *monstrant* Goth. pr. 346. *et mortem docet* aliquot Pier. 347. *ad* abest pr. Hamb. *et* abest Goth. tert.

Ingeniose sententiam hanc Maronis ornauit Ouid. Fast. I, 517 sqq. Propert. IV, 1. et iam Tibull. II, 5.

342. 4. *lucum — Asylum* cf. Liu. I, 8. Dionys. II, 15. *retulit* est, appellauit. Male aliter Seru. et al. *Lupercal* sub monte Palatino, cf. Liu. I, 5. Dionys. I, 32. *dictum Panos Lycaei* v. V. L. *de more Parrhasio*, h. Arcadico, ad exemplum Lycaei Arcadici nomine ab Arcadibus ducto. sed doctius hos ab vrbe et monte declarauit.

345. 6. *nemus Argileti* sub Capitolio, vt docent Donatus et alii auctores de vrbe Roma. *testatur* simpl. pro monstrat. *hospitis Argi.* adoptauit poeta veterem fabulam de Argo hospitio ab Euandro excepto et, eo inscio, ab Arcadibus caeso. Quis ille fuerit, de eo varia erat fama. v. Seru.

347 — 54. Locus splendidus de Capitolio, in quo τὸ εὐφαντασιῶδες in signis futurae maiestatis loci in promtu est sentire. 348. *Aurea nunc, olim.* Similis comparatio in Capitolio saepius occurrit. v. loca ap. Cerdam. inprimis Propert. IV, 1. et Tibull. II, 5. cf. inf. 360.

1. *aurea*

Iam tum religio pauidos terrebat agreſtis
Dira loci: iam tum ſiluam ſaxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc, inquit, frondoſo vertice collem,
Quis deus, incertum eſt, habitat deus: Arcades ipſum
Credunt ſe vidiſſe Iouem, quum ſaepe nigrantem
Aegida concuteret, dextra nimbosque cieret.
Haec duo praeterea disiectis oppida muris,
Reliquias veterumque vides monumenta virorum.

Hanc

349. *iam tunc* Doruill. etiam vſ. ſequ. 350. *iam iam* aliquot Pier. *ſiluas* Rom. *ſaltumque* Montalb. *tenebant* Medic. a m. pr. Bigot. 351. *hoc inquit f. v. ſaxum* Gud. pro diu. lect. *formoſo* ſec. Hamb. Probus I. Inſtit. p. 1395. *hoc nemus, hunc, inquit, fontem.* 353. *vidiſſe deum* aliquot edd. 354. *crearet* Hugen. Mutaui interpunctionem, quam miror nemini moram feciſſe. Vulgo: *cum ſaepe nigrantem Aegida concuteret dextra, nimbosque cieret.* Quis quaeſo clipeum, ſi aegis pro clipeo eſt, *dextra* vibret? Scilicet iungenda ſunt: *cum Aegida concuteret, dextra nimbosque cieret.* Laeua vibrat aegidem, dextra autem iaculatur fulmina. Poterat ſaltem Seruius monere: *dextra nimbosque cieret: et de dextra fulmina commoueret.* De Aegide Iouis nuper docte egit peculiari libello Facius noſter. 355. *delectis* Menag. pr. pro *deiectis* cf. 191.

1. *aurea* ſimpliciter eſſe multo auro ornata, nemo dubitet. Sic *aurea Roma.* 350. *dira*, magna, admirabilis *Seru.* ſcilicet ea, quae dira ſunt, horrorem incutiunt, qui idem ex religione, ſeu ſpecie auguſta et religioſa loci ſanctitate venire ſolet. — 353. 4. Haec Iouis aegida incutientis ſpecies manifeſte ex Homero eſt adumbrata: Il. Δ, 167. de Troiae excidio: Ἔσσεται ἦμαρ etc. — Ζεὺς δέ σφιν Κρονίδης — Αὐτὸς ἐπισσείησιν ἐρεμνὴν αἰγίδα πᾶσιν, Τῆσδ' ἀπάτης κοτέων. ergo de irato Ioue, ad incutiendum terrorem vibrante aegidem ante ora Troianorum; vt alias heroes fulgentem aere et radiantem ſole clypeum quatiunt et ingerunt oculis hoſtium. Similiter Iupiter fugat Achiuos Il. Ρ, 593. καὶ τότ' ἄρα Κρονίδης ἕλετ' αἰγίδα θυσσανόεσσαν Μαρμαρέην, Ἴδην δὲ κατὰ νεφέεσσι κάλυψεν, Ἀστράψας δὲ μάλα μεγάλ' ἔκτυπε, τὴν δ' (aegidem) ἐτίναξε. Νίκην δὲ Τρώεσσι δίδου ἐφόβησε δ' Ἀχαιούς. Simili modo h. l. Iupiter aegidem concutit et fulminat. Hinc adiuncti *nimbi* et aegis *nigrans*, nube nigra et caliginoſa per tempeſtatem inducta. cf. V. L.

355 -- 8. Habet neſcio quid religionis veneranda haec

anti-

Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit arcem:
Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
Talibus inter se dictis ad tecta subibant
Pauperis Euandri, passimque armenta videbant
Romanoque foro et lautis mugire Carinis.
Vt ventum ad sedes: Haec, inquit, limina victor
Alcides subiit; haec illum regia cepit.
Aude, hospes, contemnere opes: et te quoque dignum
Finge deo; rebusque veni non asper egenis.
Dixit, et angusti subter fastigia tecti
Ingentem Aenean duxit, stratisque locauit
Effultum foliis et pelle Libystidis vrsae.

Nox

357. *arcem* bene Heins. e potioribus post Pierium vulgg. *vrbem*, etiam Rom. 359. *ac t*. Gud. a m. pr. 361. *laetis* ap. Schol. Horatii Cruqu. I. Ep. 7, 48. *latis cauernis* Parrh. a m. sec. *cauernis* etiam Rom. 364. *contingere* Goth. sec. 366. *augusti* Exc. Burm. *subeunt* aliquot Pier. *vestigia* duo Burm. 368. *effectum* pr. Rottend. a m. pr. *spoliis* Goth.

antiquitas ruinae duorum antiquissimorum oppidorum, quam hospiti suo monstrat Euander. Attemperatum et hoc ad famam veterem de Ianiculo et Saturnia cf. Exc. ad VIII, 314 sub f.

359 sqq. Etiam in his vetus simplicitas delectat, inprimis cum magnificentia serioris aetatis comparata. *lautis Carinis*, qui in IV. Regione locus fuit ab Arcu inde Constantini inter Esquilias et Coelium procedens, Pompeii M. Antonii aliisque magnificis sumtuosisque domibus ornatus; vnde *lautae* Carinae. Seruius multa inepte cumulat. 362. *Vt ventum ad sedes*, Euandri domum in Palatino monte, seu Palatio ac Pallanteo. 364. 5. Nihil magnificentius his versibus dici potest. — *aude contemnere.* quasi rem arduam et difficilem: tanquam virtute opus sit animi ad expellendum amorem divitiarum. Sic bene Seru. cf. Guell. — *et tequoque dignum finge deo.* Compone te mentemque informa ad similitudinem numinis. *idem* h. fac, redde te similem Herculis in contemtu hoc inanis fastus. *non asper*, non alienus, infestus, adeoque non fastidiosus.

366 — 8. e more prisci aeui cf. Odyss. Ξ, 48. Orph. Argon. 1009. *Aeneam ingentem* alius reddidisset per: inclinato capite subeuntem angustas fores. De *Libystide vrsa* v. ad

Nox ruit, et fuſcis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequidquam exterrita mater,
Laurentumque minis et duro mota tumultu,
Volcanum adloquitur, thalamoque haec coniugis aureo
Incipit, et dictis diuinum adſpirat amorem:

Dum

Goth. tert. *Libiſtridis* Ven. Iulius Sabinus: *vel legatur* HYBISTIDIS, (quod nihili eſſe arbitror) *vt a Sicilia*, (in qua nulla Hybiſta eſt) *vt diximus in quinto* (ibi nihil tale occurrit) *vel vt ſit a Libya — Si volumus intelligere* Libyſtidis, *Siculae, vt Libyſtinus Apollo in Pachyno.* Fuit vtique Apollinis Libyſtini templum in Pachyno, v. Macrob. I. Sat. 17. Sed ab eo nomen ducere alienum eſt. Pro Λιβυκὴ dictum Λιβυςὶς vrſa. 369. Alii nouam ſententiam ordiuntur cum hoc verſu, alterumque 370. ſubiiciunt. 371. *muta* tert. Mentel. 373. *inſpirat* aliquot Pier. tum Ven. alter Hamb. Dorv. Parrh. Ed. Ven. *honorem* idem ſec. Hamb. *odorem* pr. Voſſ.

v. ad lib. V, 37. Etiam imago noctis v. 369 notabilis.

370 ſqq. Qui ſequitur locus, meo iudicio, artis magis quam ingenii laudem habet. Nimis manifeſta imitationis Homericae ſunt veſtigia, ſimulque ieiunae iſtius copiae, quae fere imitationis ſtudium prodere ſolet. Thetidis ad Vulcanum acceſſus, vt Achilli arma peteret Il. Σ. multo maiorem habet ſuauitatem ex ſimplicitate priſcae vitae ibi adumbrata; habet etiam cauſſam multo magis idoneam; amiſerat enim Achilles arma Patroclo detracta. Vtinam praecederet ſaltem locus egregius lib. XII, 87 ſqq. de inſignibus armis Turni: his vt diuina arma opponerentur, erat, quod expectabas. Nunc Venus adit maritum, eumque illecebris ſuis delinitum amoreque deuinctum ad amplexus ſuos inuitat. In quibus primum redhibitus eſt locus praeſtantiſſimus Il. Ξ, 294 ſqq. vbi Iuno Iouem ſimili modo circumuenit, ſed eo conſilio, vt alto eum ſopore opprimeret, vt inde pugnae inter Achiuos et Troianos fortuna vices accipere poſſet. Hic vero Vulcanus v. 405. 6. obdormit, vt mox ante diem ad laborem euigilet. Idem a Venere ad ſomnum inuitatur, cum iam precibus facilem ſe et paratum oſtendiſſet. Illud vero nolim vrgere, quod pro filio ex alio viro ſuſcepto maritum rogat. Friget multo magis aliorum imitatio, vt Statii Theb. III, 262—317 vbi Venus Marti ſupplicat.

373. *dictis diuinum adſpirat amorem.* addit τὴν χάριν, τὸ θελκτήριον, vt delinirent verba Vulcanum. Quod Lucretio eſt in

Dum bello Argolici vaſtabant Pergama reges
Debita caſuraſque inimicis ignibus arces;
Non vllum auxilium miſeris, non arma rogaui
Artis opisque tuae: nec te, cariſſime coniunx,
Incaſſumue tuos volui exercere labores:
Quamuis et Priami deberem plurima natis,
Et durum Aeneae fleuiſſem ſaepe laborem.
Nunc Iouis imperiis Rutulorum conſtitit oris.
Ergo eadem ſupplex venio, et ſanctum mihi numen
Arma rogo, genetrix nato. Te filia Nerei,
Te potuit lacrimis Tithonia flectere coniunx.

Adſpice

374. *Cum* ſec. Moret. *tum* Franc. 375. *que* abeſt Hamb. pr. a m. pr. *vrbes* Oudart. vt v. 357. 377. *opuſue* aliquot Pier. et pr. Moret. ac Leid. (ſi *opusque* vſquam legeretur, non improbandum dicerem) *opiſue* ſex Heinſ. *op:ſue* Franc. *Kariſſime* Doru. 378. *incaſſumque* Medic. 381. *imperio* oblongus Pier. cum aliis, et pars Heinſ. quod vulgarius. *aruis* Moret. ſec. 382. *venio et ſi non m. n.* Goth. ſec. ex litterarum compendio. *nomen* Leid. 383. *Neri* aliquot Pier. et Heinſ. ac Burm. quod Cuningham edidit; et ſic Seruius legerat, cuius locum ſaniorem exhibet Iulius Sabinus. Sed male Seruius factum putat ex *Neres*, *Neris*, abiecta *ſ*; nam *i* contracta eſt ſyllaba *ei*, vti Achilli, Vlyſſi. Illud autem bene obſeruatum, veteres *eus* extuliſſe *es*, Nereus, Neres, vt Achilleus, Achilles, Vlyſſeus, Vlyſſes. 384. *Tritonia* Parrh.

in ſimili loco dulciſſimo: *tu ſuaues ex ore loquelas funde* lib. I, 40. Burmannum vix quiſquam hic probet. — 375. *Debita*: poteſt ex ſeqq. *inimicis ignibus* adiungi: idque melius. Seruius: fataliter ad exitium deſtinata Ita vero adiungi fere aliquid ſolet: *fatis mibi debita tellus* Aen. VII, 120 *generi debita* Aen. III, 184. *ſors iſta ſenectae Debita erat noſtrae* mollius etiam XI, 165 *fata debita* dicuntur. Latet vero in hoc cauſſa, cur Vulcanum precibus tum non fatigauerit —

379. *natis.* ſolito more pro vno, Paride. 381. *Rutulorum oris.* variat orationem, pro Latinis, a populo finitimo, 382. Cf. Il. Σ, 457. *et ſanctum mihi numen Arma rogo.* non: *o ſanctum m. numen;* ſed: *et rogo numen tuum mihi ſanctum arma.* h. te, ſed blandiore oratione effert. 383. 4. Vt Thetis Achilli, ſic Aurora Memnoni arma petierat apud poëtas Cyclicos, inter quos Arctini Mileſii Αἰθιοπὶς fuit v. ſup. T. II. p. 230. cf. Quinti Paralip. II, 454.

387.

Adſpice, qui coëant populi, quae moenia clauſis
Ferrum acuant portis in me excidiumque meorum.
Dixerat: et niueis hinc atque hinc Diua lacertis
Cunctantem amplexu molli fouet. Ille repente
Accepit ſolitam flammam: notusque medullas
Intrauit calor, et labefacta per oſſa cucurrit.
Non ſecus atque olim, tonitru quum rupta coruſco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Senſit laeta dolis, et formae conſcia coniunx.
Tum pater aeterno fatur deuinctus amore:
Quid cauſſas petis ex alto? fiducia ceſſit

M 2 Quo

385. *quo c.* pr. Moret. pro *quos* vt Heinſ. ſuſpicatur. In Zulich. ſuperſcriptum *quam*; et Schol. Horat. apud Burm. *qua.* 386. *acuunt* Oudart. et ſec. Moret. *poſtis* Franc. *exitium* quart. Moret. 388. *mollis* pr. Moret. 389. *ſolidam* ſec. Rottend. cum Goth. pr. *famam* alter. *notasque* pr. Hamb. et Lutat. ad Stat. I. Achill. 308. *medullis* pr. Voſſ. et Leid. a m. pr. Recte Burmann. hoc ſerioris aeui eſſe pronuntiat. 390. *calefacta* plerique Pier. et Heinſ. etiam Romanus. ſed *labefacta* tuetur Medic. cum aliis, et Seruio, haud dubie exquiſitius. Proprie *mens* amore, cui reſtiterat, vel alio affectu impulſa, victa, dicitur *labaſcere* vel *labefieri*; nunc translatum ad oſſa. Sed et *ignem labefacere* dici bene obſeruat Burm. ex Lucret. VI, 701. ſcilicet, quando incendia ruinas dant. 391. *Haud ſecus* Medic. *rapta* tres Burm. 392. *limite* nuſquam legitur. 394. *deuictus* ante Heinſ, in vulgg. quod deterius hic et alibi habendum. 395. *f. ſenſit* Goth. tert. praue.

387. *niueis lacertis.* quippe dea λευκώλενος. Ornatius autem extulit Homericum ἀγκὰς ἔμαρπτε Il. Ξ, 346. et mox v. 388—92. verſus Homericos ibid. 294—6. 390. *labefacta per oſſa* v. V. L. 391. 2. praeclare flammam amoris penetrantem medullas oſſium comparat cum fulgure vel fulgetro inter atras nubes errante, tractu ac ſulco tenui, quem *rimam igneam ruptam* (proprie nubes rumpitur, ſed ſic ſaepe poëtae) dixit: ea *percurrit nimbos*, nubes denſas et atras, *lumine coruſco.*

393. *laeta dolis.* Eſt ſane δολοφρονέουσα Il. Ξ, 329 ſed ornate, laeta ſucceſſu doli et fraudis ſuae. Sic IV, 128 *riſitque dolis Cytherea repertis.* Sic et *formae conſcia*, quam vim forma ad mariti animum nunc habeat. — 394. *aeterno — amore.* potentius verbum quam antiquo, priſtino. Praeiuit Lucret. I, 35. *aeterno deuinctus volnere amoris.* 395. Quid tam

longe

Quo tibi, Diua, mei? ſimilis ſi cura fuiſſet,
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuiſſet;
Nec Pater omnipotens Troiam, nec fata vetabant
Stare, decemque alios Priamum ſupereſſe per annos.
Et nunc, ſi bellare paras, atque haec tibi mens eſt;
Quidquid in arte mea poſſum promittere curae,
Quod fieri ferro, liquidoue poteſt electro,

Quantum

396. *Quid tibi* codd. Pier. Parrh. *Quod t.* Rom. *Quae tibi* Medic. a m. pr. quod Heinſius diſtinctione adiuuat. *fiducia ceſſit? Quae tibi, Diua, mei ſimllis ſi cura fuiſſet.* Rottend. ſec. *Quo tibi, vita*, ſolito inter amantes blandimento, inquit Burm. quod alienum a grauitate epica. *ſi cura ſubiſſet* coni. Heinſ. ne bis in eandem vocem deſinat verſus. Atqui hoc ſtudio adeo feciſſe dicam poetam, hic et alibi, vt ſententia vtraque tanto manifeſtiorem ex reciprocatione haberet vim ac veritatem (ἐνάργειαν) Alias nec ſup. II, 292. ſimili ſibilo extuliſſet: *Si Pergama dextra Defendi poſſent, etiam hac defenſa fuiſſent.* Heinſius porro ſimili de cauſſa delere malebat verſum ſequentem v. 397. qui a Mentel. ſec. aberat a pr. m. et quem ſaluo ſenſu abeſſe poſſe putabat; quod mihi ſecus videtur. Agnoſcunt quoque verſum Rufinianus et Priſcianus Burmanno laudati. Eleuat quoque Heinſii ſuſpicionem Cuninghamus. 397. v. ad praeced. *Tunc* Doru. et Goth. tert. *Teucros nobis* Franc. 398. *omnipudens* Cod. Rutgerſ. nunc Leid. 399. *decimq.* duo Burm. 400. *ſi bella reparas* Goth. ſec. 401. *poſſunt p. curae* Medic. a m. pr. et multi Heinſ. ac Burm. cum Goth. ſec. *profunt* pr. Moret. *poſſim* Bigot. *committere* ſec. Rottend. 402. *poteſt* iterum retraxit Heinſ. et ſic Rom. Medic. cum melio-

longe (Nonius: ex vetuſto et antiquo) repetis argumenta quibus me moueas. Aiunt Attium in Armor. iudicio ante oculos fuiſſe: *Cur cetera tam ex alto appetiſſis diſſidia, Agamemnon?* 396. 7. ſi tale quid curaſſes, voluiſſes: etiam tum fieri potuiſſet, vt Teucris, h. Aeneae vel Paridi, arma pararem. 398. 9. Scilicet fata immutari non poſſunt, differri poſſunt: ſupra VII, 313. *Non dabitur regnis, eſto, prohibere Latinis, Atque* immota manet fatis *Lauinia coniunx; At* trahere atque moras *tantis* licet addere *rebus.* cf. Serv. qui notionem hanc ab Etruſcis repetit. 400. 3. *Quicquid — animaeque valent:* ſc. promitto. 402. *electrum* Homeri exemplo Od. Δ, 72. docte poſuit, tanquam exquiſitius metalli genus, certa portione argenti auro admixta, quod etiam arte fingi poteſt. v. Plin.

Quantum ignes animaeque valent; absiste precando
Viribus indubitare tuis. Ea verba locutus
Optatos dedit amplexus, placidumque petiuit
Coniugis infusus gremio per membra soporem.
Inde, vbi prima quies medio iam noctis abactae
Curriculo expulerat somnum; quum femina primum,

melioribus. Alii cum edd. nonnullis *potestur*, quod satis apparet sciolum aliquem ex Lucretio vel Ennio intulisse, vt dactylum in quinta sede haberet. Est tamen ἤλεκτρον. Deprauatius Goth. tert. *praestatur*. 403. *ignesque* malebat Cuningh. *obsiste* Exc. Burm. *assiste* Goth. sec. 404. *meis* Zulich. a m. pr. et Doru. 405. *oblatos* Bigot. et Goth. tert. *notumque p.* Nonius in *petere* 406. *in gremio fusus* Zulich. *infusum* aliquot Pier. Iulius Sabinus et Probus cum Carminio (de quo v. Fabric. bibl. med. et inf. Lat. h. v.) apud Seru. ex emendatione parum docta. Burmannus coni. *placidusque petiuit Coniugis infusum g. p. m. soporem.* quod nemini facile probabitur: sed Vulcanus *infusus gremio coniugis* (vt *fundi* dicuntur qui procubuere, iacent, recubant) *petiuit placidum soporem per membra.* Iungendus *sopor per membra*, qui per membra dīditur. cf. not. ad VIII, 30. Burm. laudat Misc. Obss. Crit. Vol. I. p. 98. 407. *abacto* Montalb. 408. *explerant* ed. Masuic. *quum f.* reuocauit Heins. auctoribus optimis libris inprimis Pierianis; alii *ceu femina*, quod haud dubie ad comparationem illatam oppor-

v. Plin. XXXIII, 4. s. 23. conf. Seru. 403. *ignes animaeque*, spiritus, quo fabriles inflari folles solent. Seru. Spiramentum explicat Macrob. I, So. Sc. c. 14. m. 405. 6. v. V. L. Honestas orationis notabilis et a multis passim notata cf. Gell. IX, 10. sed ea seculo Virgiliano debetur. Si talia miranda sunt, mirer potius verecundiam Homericorum versuum, qui pro illa aetate castissimi et iidem elegantissimi sunt l. c. Il. Ξ, 346 sqq.

407 sqq. Praeclara et ad miserationem composita comparatio, cuius prima quasi stamina agnoscere licet partim apud Homerum, Il. M, 433—5. partim apud Apollon. IV, 1062—6. (nam locum lib. III, 291 sqq. perperam alii huc aduocant) Si tamen quaeras, quam opportune illa h. l. intexta sit, fateor mihi aquam haerere. *vbi prima quies — expulerat somnum*, vbi, a prima quiete euigilans circa mediam noctem, sensit omnem, iterum obdormiscendi, cupiditatem expulsam: alacriter e stratis ad opus surgit. *Burm.* 408. 9. est Homeri γυνὴ χερνῆτις. *tenuique Minerua* h. lanificio tenuem victum praebente, vt bene

Erigitur Liparen, fumantibus ardua ſaxis:
Quam ſubter ſpecus et Cyclopum exeſa caminis
Antra Aetnaea tonant, validique incudibus ictus
Auditi referunt gemitum, ſtriduntque cauernis
Stricturae Chalybum, et fornacibus ignis anhelat;
Volcani domus, et Volcania nomine tellus.
Hoc tunc ignipotens coelo deſcendit ab alto.
Ferrum exercebant vaſto Cyclopes in antro,
Brontesque, Steropesque, et nudus membra Pyracmon.
His informatum manibus iam parte polita

417. *Liparem* aliquot Burm. *Lipare* Rom. 418. *ſubtus* aliquot Pier. *exoſa* Goth. ſec. 419. *Actria. Ethenea* deprauatt. *ſonant* multi ap. Burm. cum Goth. tert. *validisque* tres recentiores ibidem. *ictis* Gud. a m. pr. 420. *gemitus* Medic. cum aliis Heinſ. *gemitus referunt* Leid. *r. ſonitum* Parrh. *ſtridentq.* Medic. (*tridentq.* ſuperpicto *u*) et Vratisl. cum Goth. ſec. 421. *Structurae, ſtricta re,* ſtupor librariorum Goth. ſec. et tert. 423. *Hoc*: recte, antique pro *huc* quod nonnulli habent. Sed v. Pier. Heinſ. Burm. poſt Seruium; nam in talibus liberalitas virorum doctorum magna plerumque eſſe ſolet. 424. *vaſti* pr. Hamb. 424. *Pyragmon Pygramon* aberratt.

ton. p. 688. Liparam Callimachus Vulcani officinam ediderat Dian. 46 ſqq. vbi v. Spanhem. et alterutram ſub νήσου πλαγκτῆς nomine Apollon. III, 42 Vulcanum *Liparaeum* Theocr. Id. II, 133. 4. dixit. Hic quidem omnium opportuniſſime tanquam Siculus. *erigitur*, vt alias, *ſurgit*, ſita eſt, ſed cum notatione montium. 419. *antra Aetnaea* ſimpl. pro ignivomis, quis dubitet, a ſimilitudine. Aliena ſunt, quae Burm. narrat. 420. 1. Comparari poteſt Callim. Del. 144. adde Dian. 55. *referunt gemitum*; repetunt ſonum h. reſonant per antra ictus incudum. *ſtricturae*, quas ornate *Chalybum* dixit, (v. Ge. I, 58) non ſunt h. l. σπινθῆρες, nec quae proprie metalla dicuntur, vnde aes excoquitur, ſed μύδροι, maſſae ferri, quae procuduntur. cf. 450. et 453.

424. 5. Libera quidem erat nominum informatio, ſed Bronten et Steropen etiam alii habent: Heſiod. Theogon. 140. Callim. in Dian. 68. Plin. H. N. XXXV, 10. ſ. 36, 17 Statium et Claudianum v. ap. Cerdam. Pyracmonem aliunde accepit. 426—8. Nota inuerſam orationem pro, parte iam polita, parte adhuc imperfecta. *fulmen — quae plurima*, frequens

Fulmen erat; toto genitor quae plurima coelo
Deiicit in terras: pars inperfecta manebat.
Tris imbris torti radios, tris nubis aquosae
Addiderant, rutuli tris ignis, et alitis Austri.
Fulgores nunc horrificos, sonitumque, metumque
Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.
Parte alia Marti currumque rotasque volucris
Instabant; quibus ille viros, quibus excitat vrbis:
Aegidaque

428. *deicit*, *deiecit*, passim codd. Pier. et Franc. *manebant* alter Mentel. a m. pr. 429. *torto* Ven. *rapidos* Goth. tert. 430. *addiderat* Medic. Parrhas. Goth. pr. perperam. nam de Cyclopum, non Vulcani opere agitur. 431. *horrificos* post Pier. optimorum librorum auctoritate praetulit Heinsius. Vulgg. edd. *terrificos*. 434. *Instaurant* Parrhas. de quo cogitandum esse censet Burm. Vitium esse non dubito. *Instare* (h. vrgere opus) exquisite cum quarto casu iunctum, vt *instare viam* — *excitet* Ven.

quens poëtarum figura: κῆτος — οἷά τε πολλὰ τρέφει κλυτὸς Ἀμφιτρίτη Od. ε, 422. et saepe alibi. cf. Guell. 429—432. Ingeniose in fulminis materiam vertit ea, ex quorum conflictu fulmen nascitur, grandinem (*imber tortus* h. constrictus et coactus in grandinem: inf. IX, 671 *quam multa* grandine *nimbi In vada praecipitant, cum Iupiter horridus austris Torquet aquosam* hiemem, *et coelo caua nubila rumpit*) nubem, ignem et ventum. Haec fere ex Seruianis amplector; cetera sunt respuenda. Facit autem fulmen duodecim cuspidum, *radiorum*, ἀκτίνων, trinis in quaterna latera, qualia fulmina passim in monumentis occurrunt, etsi alibi alia forma tribuitur. v. Cerda. Habuit autem poëta ante oculos et argutius expoliuit locum Apollonii Argon. I, 730—4. vbi vna cuspis adhuc imperfecta, quam Cyclopes procudunt, μαλεροῖο πυρὸς ζείουσαν ἀϋτμήν. Vt vero, Vulcani officina semel repraesentata, opera inchoata et affecta memoraret, poëtae ingenio in promtu esse debuit; etsi et in hoc praeiuit Homer. Il. Σ, 373 sqq. cf. Callim. in Dian. 49. 50. vbi satis ieiune equorum Neptuniorum aquarium procudi narratur. Sed multo grandius et sublimius est phantasma, quod fulminis materiae admiscent fulgores, sonitum, metum, et flammam sequacem Cyclopes.

433. 4. Marti currus bellicus proprie tributus, ex heroici seculi more bellandi. quod ait: *quibus ille viros, quibus excitat vrbes*, h. ad bellum

Aegidaque horriferam, turbatae Palladis arma,
Certatim squamis serpentum auroque polibant,
Connexosque anguis, ipsamque in pectore Diuae
Gorgona, desecto vertentem lumina collo.
Tollite cuncta, inquit, coeptosque auferte labores,
Aetnaei Cyclopes; et huc aduertite mentem.
Arma acri facienda viro. Nunc viribus vsus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra.
Praecipitate moras. Nec plura effatus: et illi

435. *horrificam* edd. quas Pierius inspexerat, et tres Burm. cum Goth. pr. 436. *poleibant* codd. Pier. 438. *deiecto* Rom. *defecto* Leid. vnus. *de* deerat Gud. a m. pr. vnde Heins. supplebat: *tum secto*; *disfecto* et *disiecto* in codd. Pier. lectum; alterum quoque in Goth. tert. 439. *certosq.* aliquot Pier improbat Heinsius et Burm. *i ferte* sec. Hamb. 440. *ad huc* Reg. *atque huc* Parrh. *auertite* Gud. cum binis Goth. Talia enotare tantum non flagitium est hominis bonis horis abutentis; sed cum semel in hoc pistrinum nos impegerimus, obdurandus est animus, vt cum fide exequamur id, quod ab initio parum considerate recepimus. 441. *faciunda* Heins. malit ex Nonio. 442. *opus est nunc a. m.* Seneca Epist. 95. Bene autem Heins. interpunxit post *magistra*. 443. *moram* aliquot Pier. *et illi* Burmannus nouauit secundum partem codicum. Vulgo lectum *at illi*. quod nondum displicet.

bellum concitat, ex istis illustrantur sup. VIII, 3. *Vt belli signum — Vtque acres concussit equos* etc. *Instabant currum*, vt festinare aliquam rem. cf. Heins. ad XII, 748.

435—8. Etiam hic dubitari potest, (cf. ad 354) sitne aegis de thorace an de clypeo accipienda, hactenus, vt de thorace non nisi v. 437 agatur, *ipsamque in pectore Diuae Gorgona*. Expeditior tamen videtur ratio, si totum locum de thorace interpreteris, cuius extremae orae anguibus connexis et implicitis inter se sunt cinctae, in medio Gorgone posita: cuius generis exempla passim occurrunt; vt vnum commemorem quod adire in promtu est, v. Spenc. Polymet. t. IV, 4 — *turbatae*, iratae, vt saepe cf. Silii locum a Cerda laudatum (lib. IX, 463) — *vertentem lumina*, de oculis toruis, obliquis, ex ira et furore; vel de inuersis, quippe in capite reciso. βλοσυροῖο Μεδούσης κάρη σμερδαλέον dixit Quintus Cal. in loco, a Cerda laudato, qui omnino de aegide comparandus lib. XIV, 451—7.

440. *Aetnaei* Cyclopes cf. ad v. 419. In seqq. festinationis felix notatio breuitate et

Ocius incubuere omnes, pariterque laborem
Sortiti. Fluit aes riuis, aurique metallum;
Volnificusque chalybs vasta fornace liquescit.
Ingentem clipeum informant, vnum omnia contra
Tela Latinorum: septenosque orbibus orbis
Inpediunt. Alii ventosis follibus auras
Adcipiunt redduntque: alii stridentia tinguunt
Aera lacu. Gemit inpositis incudibus antrum.
Illi inter sese multa vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe massam.
Haec pater Aeoliis properat dum Lemnius oris,
Euandrum ex humili tecto lux suscitat alma,
Et matutini volucrûm sub culmine cantus.

Consurgit

448. *que* abest quatuor Burm. 449. *Alii — accipiunt.* verba exciderant Goth. tert. 451. *Aetna* pro diu. lect. ad *antrum* Moret. tert. ex Ge. IV, 173. 452. *tendunt* Rottend. sec. a m. sec. 453. *Innumerant* Rom. *forsice* aliquot Pier. inter quos Rom. sed v. Seru. et Heins. *ferrum* Carisius et alter Hamburg 456. *sub culmina* Mentel. pr. alter Menag. et Leid. doctius; nisi idem errarii lapsus esse soleret. *sub tegmine* pr. Menag. *matutinus — cantus* ap. Macrob. V, 8.

et celeritate verborum obseruetur. 445. 6. cf. Il. Σ, 474. 447. *septenos orbibus orbis impediunt* ornate pro, faciunt. sed quinam illi orbes sunt? non circuli, puto, in clypei superficie ducti, sed laminae aereae aliae super aliam impactae, vt septemplex esset clypeus, quales Homericae πτύχες sunt l. c. 481. cf. Il. Υ, 269 sq. et, Η 247. 449 — 53. Eosdem versus in Georgicis vidimus IV, 171 sqq. Ad v. 450. 1. v. inf. XII, 91. Ad 452. 3. cf. Callim. in Dian. 59 — 61.

454 sq. Artem poëtae in variato rerum et orationis charactere obserua. Lenis et simplex candidaque nunc fluit oratio, eo que tanto magis grata, quod strepitibus et tumultibus succedit. Comparent, quibus volupe est, heroicum amictum cognoscere, Il. Β, 42. Odyss. Β, pr. Δ, 307. Ο, 60. Υ, 124. et ad v. 459. cf. Odyss. Κ, 261. Ξ, 528. Etiam hoc ex heroica aetate, quod Euandrum v. 461, 2. duo canes comitantur: v. Od. Β, 11. Ρ, 62. — 456. *sub culmine*, in domo vel casa Euandri. Miror, hoc adiectum: sunt igitur galli gallinacei intelligendi. Nam hirundines non facile e somno

excitant

Consurgit senior, tunicaque inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis.
Tum lateri atque humeris Tegeaeum subligat ensem,
Demissa ab laeua pantherae terga retorquens.
Nec non et gemini custodes limine ab alto
Procedunt gressumque canes comitantur herilem.
Hospitis Aeneae sedem et secreta petebat,
Sermonum memor et promissi muneris, heros.
Nec minus Aeneas se matutinus agebat.
Filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.
Congressi iungunt dextras, mediisque residunt
Aedibus

457. *Confestim surgit, tunicaque induitur* Parrh. *induitur* quoque Franc. cum binis Goth. 459. *Tegeon. Tegeum. Thegeum* librariorum errores. v. ad V, 299. 460. *a leuo* aliquot Pier. *dimissa a leua* Doru. cum binis Goth. 461. *limine ab alto* Marklandus ad Stat. I, 1, 46. reprehendit tanquam absurdum, cum paullo ante dixisset poeta, *humili tecto*. Defendit Burmannus mira interpretatione, *altum* esse limen domus in monte positae. Nec hoc procedit, vt *limen* proprie accipias et paullo altiore gradu surgere dicas. Aut amplectendam itaque prorsus Marklandi emendationem: *limine ab arto*, aut dicendum censeo, poetam epitheton paullo otiosius et ad communem liminum naturam effinxisse. Apud Macrob. V, 8. in libris: *limine in ipso* habetur. 462. *praecedunt* Rom. Medic. Colot. Vrsini, et alii libri praestantiores: et sic veteres edd. donec mutatum in Ald. saltem tertia, et hinc a Steph. et al. in *procedunt*, quod Heins. in parte codd. repertum praetulit, causa quuidem parum commode interposita: si comitarentur, non potuisse canes praecedere. Dictum hoc recte improbat Burmannus; sed improbanda quoque lectio mutata. *gressumque viri* Zulich. a m. sec. interpolatrice pessima. *gressusque — heriles* Goth. sec. 463. *secura* Sprot. a m. pr. 466. *olli* ante Heins.
467. *resistunt* Parrh.

excitant dormientes, nec ad hunc vsum a poëtis aduocantur. 458. *Tyrrhena vincula*: ornatus caussa Tuscum calceamentum posuit. Seruius: dicit crepidas, quas primo habuere Senatores, post equites Romani; nunc milites. cf. Cerda. Simili ornamento patrium, Arcadicum, seu Tegeaeum ensem dedit; etsi nullum hoc insignius ensis genus fuit. — 463. *secretum*: partem aedium interiorem, ad quam Aeneam vesperi deduxerat. cf. Ge. IV, 403. *promissi muneris* vide v. 170. 171. 465. vt ὄρθριος ἤκων. ἑσπέριος ἦλθεν. et alia

Aedibus, et licito tandem sermone fruuntur.
Rex prior haec:
Maxume Teucrorum ductor, quo sospite numquam
Res equidem Troiae victas aut regna fatebor;
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguae vires. Hinc Tusco claudimur amni,
Hinc Rutulus premit, et murum circumsonat armis.
Sed tibi ego ingentis populos opulentaque regnis
Iungere castra paro: quam fors inopina salutem
Ostentat. Fatis huc te poscentibus adfers.
Haud procul hinc saxo incolitur fundata vetusto
Vrbis Agyllinae sedes: vbi Lydia quondam
Gens, bello praeclara, iugis insedit Etruscis.
Hanc

468. *Latio* Oudart. *placido* Doruill. a m. sec. sed *licito* est, cuius diu desiderati tandem facultas exoptata contingebat. *feruntur* Goth. sec. Ven. a m. pr. 469. *haec* abest alteri Hamburg. *haec ait* duo Burm. 471. *v. an bella f.* Goth. sec. 472. *Nobis auxilium belli* pr. Mentel. qu. Moret. et Goth. sec. Heinsius non spernendum ait. 474. *bellum c. a.* Parrh. *circumtonat* Medic. a m. sec. pro *armis* Rom. *arans*, alii ap. Pier. *arcens*, aliquot *Arruns*. mira et felix deprauatio! 477. *adfert* variabant codd. Seruii aetate, vt ad *fortem* referretur. *adfer* aliquot Heins. *offers* Ven. et Goth. tert. cf. VII, 217. 478. *colitur* aliquot Burm. quem vide. *in saxo coluit* Goth. sec. 379. *Agellinae*, *Agelinae*, *Aquilinae* aberratt. ap. Burm. 480. *luctis ins.* Rom.

alia. v. Cerda. Guell. 467. *mediis aedibus* etiam hoc ad formam aedium heroici aeui: vt ex Homeri lectione constare potest.

472. *pro nomine tanto*: non video, quam commoda sententia sit, si Troianorum vel Aeneae nomen et genus vel fama intelligatur. Referendum haud dubie ad bellum ipsum, et *nomen belli tantum* est vel fama de belli magnitudine, vel ipsa belli magnitudo. *Nomen* pro ipsa re, satis frequens.
— 475. *opulentaque regnis castra*: volebat dicere, *opulenta regna*, apposite ad *ingentes populos*. Promtum erat hoc mutare in *castra opulentorum regnorum* vel *opulentis regnis*; hinc exquisitior forma suborta: *castra opulenta regnis*, vt alia similia passim. Opes veterum Etruscorum satis notae. v. Liv. V, 33.

478. cf. Exc. III. ad h. lib. *saxo vetusto*. antiquo opere, vt bene Serv. cf. III, 84. 479. 480. *vbi* proxime ad Agyllam seu

Hanc multos florentem annos rex deinde superbo
Imperio et saeuis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas caedes: quid facta tyranni
Effera? DI capiti ipsius generique reseruent!
Mortua quin etiam iungebat corpora viuis,
Conponens manibusque manus, atque oribus ora,
(Tormenti genus) et sanie taboque fluentis
Conplexu in misero longa sic morte necabat.
At fessi tandem ciues infanda furentem
Armati circumsistunt ipsumque domumque:
Obtruncant socios, ignem ad fastigia iactant.
Ille inter caedes Rutulorum elabsus in agros
Confugere, et Turni defendier hospitis armis.
Ergo omnis furiis surrexit Etruria iustis:
Regem ad supplicium praesenti Marte reposcunt.
His ego te, Aenea, ductorem millibus addam.
Toto namque fremunt condensae litore puppes,
Signaque ferre iubent: retinet longaeuus haruspex

Fata

481. *multis annis* Bigot ex Goth. tert. 484. *gentique* Oudart. pro diu. lect. *reseruant* Sprot. 487. *fluenti* aliquot Heins. vnus *fluente*, quae vulgarior oratio foret. cf. IX, 472. 488. *in* aberat Franc. et Goth. tert. *necabant* duo Burm. vt *iungebant* alter Hamb. 489. *infanda ciuesque f.* Parrh. nec videbat interpolator, *infanda* esse pro infandum, infande! cf. sup. I, 251. 490. *circumsidunt* Goth. tert. 491. *atque ignem ad* Parrh. 492. *inter caedem* Rom. et omnes vetustiores Pier. et Heins. vt hactenus praeferendum sit. 495. *manifesto M.* Oudart. ex glossa. *praesente* Rom. 497. *frement* Gud. *in littore* alter Hamb. 498. *ferre iuuat* Ven.

seu Caere spectat, nec tamen reliquam Etruriam excludit. A Lydis Etrusci seu Tyrrheni ducuntur poetae ex vulgari veterum opinione. falsa tamen et ex nominis similitudine ducta. cf. in Excurs. III. ad h. libr. — 484. cf. II, 190. VI, 529. 530. — 495. *praesenti Marte*, bello non dilato, quippe hoc ipso tempore in armis sunt et quidem classem pararunt, qua in altum euecti littus Rutulorum petant bellumque inferant Turno, ni Mezentium ad supplicium dediderit.

498 sqq. Hoc de Etrusco aruspice commentum, qui Caeretanis

Fata canens: O Maeoniae delecta iuuentus,
Flos veterum virtusque virum, quos iuſtus in hoſtem
Fert dolor, et merita adcendit Mezentius ira;
Nulli fas Italo tantam ſubiungere gentem:
Externos optate duces. Tum Etruſca reſedit
Hoc acies campo, monitis exterrita Diuom.
Ipſe oratores ad me, regnique coronam
Cum ſceptro miſit, mandatque inſignia Tarchon,
Succedam caſtris, Tyrrhenaque regna capeſſam.

Sed

499. *facta c.* Gud. *Maeonide* Goth. tert. forte pro *Maeonidae* et ſic Seru. ad XI, 759. *dilecta* duo Burm. 500. *in armis* Leid. 502. *Fas Italo nulli* aliquot Pier. *ſummittere* ed. Ven. 503. *optare* alter Menag. at Seru. pro var. lect. *exſpectate*, forte, *ſpectate*, eodem fere ſenſu, vt ſit διακρίνειν adeoque ἐκκρίνειν et eligere vel legere. cf. Burm. *reſidit* Moret. tert. 504. *Haec acies* Parrh. *diuorum* ſec. Rottend. 506. *Tarchon* Heinſ. ſcripſit ob codd. ſuorum conſenſum. Antea lectum paſſim *Tarcon*, vt apud Strabonem ſcriptum lib. V. p. 336. Τάρκωνα. quo auctore etiam *Tarconem* non *Tarcontem* flectendum eſſe apparet. Adde Euſtath. ad Dionyſ. Perieg. 347. Tum Pier. ex antiquo codice *Tarcho.* (quod et Goth. alter habet) cf. Heinſ. et excitatum a Burmanno Drakenb. ad Silium Ital. VIII, 474.

tanis conatibus opportune intercedit, vt ad Aeneae aduentum res differatur, inter potiora Virgilii inuenta referendum videtur. Extraneo autem duci exercitus committendus, vti Lauinia externo viro iungenda lib. VII, 96 ſqq. Eſſe hunc aruſpicem ipſum illum Tarchonem v. 506. notat Iulius Sabinus: parum probabiliter. — O *Maeoniae*. ex 479. 480. *flos veterum*: Ennianum hoc eſſe Seruius teſtatur: etſi nec omnino infrequens, ex ἄωτον, ἄνθος; *flos et virtus* h. l. robur populi, qui antiquam originem habet. 504. *Hoc campo* δεικτικῶς, etſi oculis proſpici non poterant caſtra ſub Caere locata. 505. *regni coronam.* nouum hoc, ſed dictum vt *regni inſignia*; et ſubiectum hoc idem, tanquam genus, enumeratione partium (coronae et ſceptri) facta. Coronam v. inf. lib. XII, 162—3. — 506. *mandatque inſignia* ſimpl. mittit inſignia regni: int. ex Etruſcorum more, illa ſcilicet ipſa, quae memorauit; tacet reliqua, ſellam eburneam, tunicam palmatam, togam pictam. vide omnino Dionyſ. III, 61 pr.

Sed mihi tarda gelu seclisque effoeta senectus
Inuidet imperium, seraeque ad fortia vires.
Natum exhortarer, ni mixtus matre Sabella
Hinc partem patriae traheret. Tu, cuius et annis
Et generi fata indulgent, quem numina poscunt,
Ingredere, o Teucrum atque Italum fortissime ductor.
Hunc tibi praeterea, spes et solatia nostri,
Pallanta adiungam. Sub te tolerare magistro
Militiam et graue Martis opus, tua cernere facta
Adsuescat, primis et te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum, robora pubis

Lecta

508. *serisq.* Parrh. *effata iuuentis* corrupte Goth. sec. 510. *Gnatum* Rom. 511. *Hic* Ven. Ed. Iunt. *patrem p.* Medic. *patriae partem* Doru. *totius et annis* corrupte Goth. sec. *in annis* tert. 512. *fatum indulget* lectum ante Heins. qui mutauit ex auctoritate Medicei, trium Moret. alt. Mentel. et alt. Hamburg. post Mediceum Pierii. *fatum indulgent* Gud. sc. *numina. fatis indulgent* Regius. *poscant* Ven. 513. *et Teucrum* Zulich. 514. *nunc* duo Burm. cum aliquot Pier. 516. *et* abest pr. Rottend. *onus* pr. Hamb. pro var. lect. *fata* Doru. 517. *pr. et iam m.* Parrh. *te imitetur* codd. ap. Pier. ex interpretatione. 518. *Arcades* vett. edd. et codd. aliquot vitiose, vt et *hinc* ap. Burm. *ter centum* Parrh. *corpora pubis* Goth. tert. et sic aliquot Pier.

pr. (p. 195.) *Succedam*, eo consilio vt succedam. 508. *seclis effoeta s.* simpl. pro annis. male Grammatici argutantur. 510. ni, mixtum genus habens per matrem Sabinam, partem patriae seu originis hinc, a Sabinis, duceret, etsi patre externo, Euandro, natus. — 513. *Ingredere* vt Ge. I, 42. *Ingredere et votis iam nunc assuesce vocari.* Incipe, suscipe. — 516. *graue Martis opus.* Homericum: μέγ' ἔργον Ἄρηος. Il. Λ, 733 et al — 515. 6. 7. Praeclari versus sententiis et verbis. Maronem mirati sunt et imitati in hoc loco, quos Cerda iam laudauit, Valer. Fl. (I, 269 sqq.) Silius (IV, 430. 1.) adde Apollon. lib. II, 804. 5. — 518. 9. Quadringentos equites mittit Euander, vt iter esset expeditum, nec longa mora intercederet, quam obsidionis discrimen non admittebat. Tenendum hoc est, ne mirum videatur, cur Arcades equites *potissimum* poetae placuerint; Cum alioqui Arcades equitatu non valuerint, nec in regione montosa et aspera valere potuerint. Qua de re doctae

subtili-

Lecta dabo; totidemque ſuo tibi nomine Pallas.
Vix ea fatus erat: defixique ora tenebant
Aeneas Anchiſiades et fidus Achates,
Multaque dura ſuo triſti cum corde putabant;
Ni ſignum coelo Cytherea dediſſet aperto.
Namque inprouiſo vibratus ab aethere fulgor
Cum ſonitu venit, et ruere omnia viſa repente,
Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor.
Suſpiciunt: iterum atque iterum fragor intonat ingens.

Arma

519. *ſuo tibi munere* aliquot Pier. Gud. a m. ſec. Voſſ. pr. Hamb. pr. et Scheffer. cum Zulich. At Gudius a m. pr. *ſuo ſibi munere*, pro ſe iunget. placet haec argutior forma Heinſio. *tuo ſibi nomine* Medic. a m. pr. Burmanno arridet: *ſuo ſibi nomine* et laudat VI, 142. Sed omnia iſta in epigrammate feram; nunc plus dignitatis epicae ineſt vulgari lectioni. *ſuo tibi numine* Puget. 520. *defixaq.* duo Burm. ad vulgarem formam. *diffixi* Leid, *intentique* aliquot Pier. e ſimilibus locis. *defixi ora* malebat Cuningham. 522. *Miſtaque* Goth. tert. *dura duo* coni. Burmann. parum ſcite. *tum* ſec. Rottend. *triſtes* Goth. ſec. *ſub corde* tert. *mouebant* Hugen. a m. ſec. interpretamentum τȣ *putabant*. 523. *e coelo* Montalb. *Tyrrea* Goth. ſec. *d. ab alto* Bigot. Leid. pro diu. lect. et Goth. tert. 527. *intonat.* Deſeruit hic Heinſium Burmannus. Conſentiunt enim omnes praeſtantiores Heinſii et Pierii codices cum Iulio

Sabino

ſubtilitatis nota eſt Guellii inf. ad lib. X, 364.

520 ſq. Ex veteris Italiae religione et poetae, quem alias ſequitur, more res aliter vix expediri Aeneaeque animus erigi poterat, quam oſtento vel augurio. Sed poeta noue id commentus eſt, quod meteorum, ſeu oſtentum aeris ad ſtrepitum ex armis caelitus a Venere allatis retulit: non dicam equidem an ſatis feliciter. Arma in caelo paſſim a ſuperſtitioſis hominibus conſpecta, belli et cladis ſigna, equidem huc non referam. nec Spencii V. Cl. acumen placet, Polymet. Dial. 20. n. 28. qui auroram borealem a poeta deſcribi putabat. — 523. *Ni — dediſſet.* mira forma orationis, in qua mirer interpretes non haeſiſſe. Ellipſis eſſe debet totius enuntiationis: *et diutius etiam in ea cogitatione defixi perſtitiſſent*, Ni etc. — *aperto.* Ge. I, 393 *aperta ſerena.* cf. mox v. 527. 8. 526. clangor armorum, quae mouebantur per aerem deportata a Venere, comparantur cum clangore tubae. *Tyrrhena* (pro Tyrrhenica) *tuba*,

Arma inter nubem, coeli in regione serena,
Per sudum rutilare vident, et pulsa tonare.
Obstupuere animis alii; sed Troius heros
Agnouit sonitum, et Diuae promissa parentis.
Tum memorat: Ne vero, hospes, ne quaere profecto,
Quem casum portenta ferant: ego poscor Olympo.
Hoc signum cecinit missuram Diua creatrix,
Si bellum ingrueret; Volcaniaque arma per auras
Laturam auxilio.
Heu quantae miseris caedes Laurentibus instant!

Quas

Sabino in reuocatam ab illo lectionem *increpat*, quae et ipsa paullo doctior est, pro *sonat*, et locum facit versui hinc; tertio, 529. *hinc pulsa tonare.* *Insonat* tantum recentiores codd. insidet, et edd. veteres, quas euolui, omnes. Agnoscit quoque Seruius. *sonus intonat* Gud. a m. sec. *intonat aures* admodum vetusti codd. apud Pier. 528. *in* abest a pr. m. a Medic. et Gud. et Nonius: *inter nubes coeli regione serena. inter nubes* etiam Parrhas. minus docte. 529. *Persuidum* Rom. *sonare* idem et aliquot Pier. et Heins. cum Goth. sec. 531. *et* abest Romano. 532. *Tunc vero memorat, hospes ne,* Ven. *nec vero* Exc. Burm. *nec quaere* Oudart. *ne quaere, hospes, ne quaere profecto* aliquot Pier. 533. *ferunt* Parrh. *ferant* Goth. tert. 534. *Musarum D. creatrix* Goth. tert. miro stupore. 537. *caedes miseris* Schol. Horatii Epod. X. cum Montalb. *clades* Bigot. a m. sec.

ba, a Tyrrhenis, vt notum est, inuenta; et doctius: *Tyrrhenus clangor tubae.* — 529. *pulsa*, impulsa, allisa sibi invicem.

531. *et agnouit Diuae promissa parentis* et v. 534. *Hoc signum* etc. Bene Seruius κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligimus Venerem ei promisisse. clarior res ap. Homer. v. Il. Σ, 189. Ceterum poetam hic in malum locum intulisse pedem apparet. Debebant enim, vt vis carminis esset satis magna, ea nunc omnia subiici, quae vs. 608 vsque ad f. libri sequuntur. Hic etiam multo magis vacasset animus et intentus fuisset iis rebus cognoscendis, quam cupiditate per illa, quae interiecta sunt, repressa et obtusa. Sed si hanc rationem sequi voluisset poeta, facile intelligimus alia tum occurrere debuisse quibus se premi sensurus fuisset. — *ego poscor Olympo* tertio casu, pro *ab O.* me Olympus poscit, me vult, respicit, h. ad me ostentum aeris spectat,

Quas poenas mihi, Turne, dabis! quam multa ſub vndas
Scuta virum, galeasque, et fortia corpora volues,
Thybri pater! poſcant acies, et foedera rumpant.
Haec vbi dicta dedit, ſolio ſe tollit ab alto;
Et primum Herculeis ſopitas ignibus aras
Excitat heſternumque Larem, paruosque Penatis
Laetus

538. *Quas mihi Turne dabis poenas* Hamb. ſec. *tu mihi Turne* Franc. *ſed multa* Ven. *ſub vndis* ſec. Moret. *ſub vnda* tres Burm. cum Rom. minus poetice. 539. *voluens* Rom. 540. *et ſidera* Goth. tert. *et ſecla* alter. 542. Me in *Herculeis ignibus* haerere, iam in notis ſignificaui. Suſpicor vitium ineſſe ſcribendumque eſſe: *Herceis ignibus*. Confirmat me imitator Maronis Lucanus: Herceas, *monſtrator ait, non reſpicis* aras? Iouis *Hercei* religio ſatis nota, eiusque aram in penetrali regiae Priami vidimus apud noſtrum quoque lib. II, 512. etſi nomine hoc non expreſſam: ſed v. T. II. p. 252. cf. VV. DD. paſſim v. c. ad Ouid. Heroid. VII, 113. in Ibin. 286. *Herculeas — aras* Doru. 543. *Suſcitat* Rom. et plerique Pierii cum parte codd. Heinſ. et Burm. haud dubie magis ad proprietatem verborum; ſed dubitare licet, an ex aliis locis, vt ſup. 410. V, 743. refinxerint grammatici. *externumque* procliui lapſu et obuio Rom. cum aliis Pier. tum Seru. pro drü. lect. Medic. et aliquot alii Heinſ. et Burm. cum binis Goth. cf. ad Tibull. II, 1, 12. *patriosque Penates*, notabilis lapſus, non lectio Goth. ſec. ſic ſuos, Troianos, non Euandri, Penates adorat Aeneas: ſic *externum Larem* comparari aliquis cenſeat.

ctat; nihil eſt, quod vos terreamini. — 538. 9. Imitationes iam Cerda notauit Silii II, 455. 6. Statii Achill. I, 84 ſqq. Adde Stat. Theb. II, 460. x. III, 210 ſqq. et paſſim alios. item Horat. I, Od. 15. *Eheu quantus equis* etc. — 540. quaſi, eanti nunc et flagitent bellum. Seru. cf. ſup. VII. 317.

542. 3. *Herculeis ſopitas ignibus aras* doctius dictas eſſe, quam *ignes ſopitos in aris vel ignes arae* in promtu eſt intelligere. Sed *Herculeos ignes* non ſatis expedio. Herculis ara ante vrbem in luco erat: ſup. vſ. 104. De alio quam de ſacro Penatibus in penetralibus domus facto locus vix intelligi poteſt. Iam *ignes Herculei*, in foco vel ara Penatium ſopiti, aut ornantur epitheto hoc, reſpectu Herculis, qui olim eandem ad aram ſacra feciſſe putandus eſt, aut intuitu moris religioſi, quo ignis ex ſacro Herculis heſterno (vide v. 102. 3. 4.) ſeruatus et in focum domeſticum repoſitus fuerat; ſic Cerda et alii; aut Hercules fuit Euandro Penatium loco Geniusque adeo ſeu Lar domeſticus. tamen,
Larem

Laetus adit: mactant lectas de more bidentis,
Euandrus pariter, pariter Troiana iuuentus.
Post hinc ad nauis graditur, sociosque reuisit:
Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
Praestantis virtute legit: pars cetera prona
Fertur aqua, segnisque secundo defluit amni,
Nuntia ventura Ascanio rerumque patrisque.
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arua:
Ducunt exsortem Aeneae; quem fulua leonis
Pellis obit totum, praefulgens vnguibus aureis.
Fama volat paruam subito volgata per vrbem,

544. *mactant* Heinf. e Medic. adde Zulich. et ad normam v. 57. lib. IV. *lectus mactat* Goth. sec. *laetas* Sprot. et Exc. Burm. Male. sunt ἐξαίρετοι, ἔκκριτοι, eximiae, adeoque τελεῖαι. cf. ad IV, 57. VI, 39. 545. *Euander* alii et h. l. 547. *sequuntur* Franc. *sequentur* alter Hamb. 548. *praestanti* pr. Rottend. a m. pr. *praestante* Goth. tert. 550. *regnique* alter Hamb. 551. *T. p. arma* Ven. 552. *exsortem vel ingentem* Zulich. 554. *paruas* — *per vrbes* pr. Hamb. Sed vrbs Pallanteum est intelligenda.

Larem hesternum Cerdae fere exemplo iungo cum *excitat*, et accipio pro foco et igni in foco. Solet ita poeta eandem notionem bis terue ornare; *paruos Penates* Euandri, parua sigilla, vt humilem casam decebat.

547. *qui sese in bella sequantur.* Paullo obscurior sententia. nam ad bellum non proficiscitur, sed ad auxilia et societatem Caeretanorum parandam. Seruius multis allatis nihil expedit. Dicendum forte, poetam omnino viros fortes declarare voluisse, quorum adeo id proprium esset, vt Aeneae latus tegerent in discrimine belli: sicut et infra iterum v. 606 *et bello lecta iuventus.* An *bella* pro castris ad Caere? an magis consentaneum, dicere poetam respexisse ad id, quod futurum erat, vt ii, vna cum Etruscis, nauibus vecti ad ostia Tiberis pugnam cum Turno facerent. inf. X, 260 sqq. — 549. *segnis* sine remigio. *Ascanio.* remanserat is apud Troianos in castris sub Tiberis ostia. cf. sup. VII, 158. 9. De eorum autem aduentu in castris nihil amplius memorauit poeta. cf. ad X, 238. — 552. *exsortem,* eximium, ἐξαίρετον. Adducitur equus Aeneae praecipuus. Seru. et Cerda.

554 sqq. Non male sequentia ad sensuum et affectuum in tali rerum articulo efficta et ex-

Ocius ire equites Tyrrheni ad limina regis.
Vota metu duplicant matres, propiusque periclo
It timor, et maior Martis iam adparet imago.
Tum pater Euandrus dextram conplexus euntis
Haeret, inexpletum lacrimans, ac talia fatur:
O mihi praeteritos referat si Iuppiter annos!
Qualis eram, quum primam aciem Praeneste sub ipsa
Straui scutorumque incendi victor aceruos:
Et regem hac Herilum dextra sub Tartara misi:
Nascenti cui tris animas Feronia mater
(Horrendum

555. *ad limina* ex parte codicum suorum et Pierianorum, inter quos Romanus erat, Heinsius probauit: vulgo, *ad littora*, vt omnes Goth. habent, vnus etiam *Tyrrhena*. varietas satis frequens cf. ad II, 371. *littora* tamen Cuningham. praetulit 557. *Et timor* Rom. *It minor* Goth. sec. *It metus* Priscian. lib. XVIII. *propiusque pericli Hic amor* Philargyr. excitat ad IV. Ge. 47. *iam* abest a nonnullis Pier. 559. *inexpletus lacrimans* aliquot Pier. *inpletus* Rom. In aliis ap. Heins. hoc interpolatum: *inexpletus lacrimis*: vtrumque pro var. lect. Seruius commemorat; *inexpletus* etiam Iul. Sabinus. Porro Pier. aliquot: in *amplexus*, pr. Voss. et alter Hamb. *in amplexum*, et Montalb. cum binis Goth. *in amplexu*. 560. *O ne praeterea* Goth. sec. 561. *erat* Priscian. XVII. *cum primum* Rom. et aliquot Pier. *Praeneste sub ipsa*: consentiunt in hoc libri et Grammatici ap. Heins. *ipsa* sc. vrbe P. vel poeta extulit *haec Praenestis*. 562. *sacrorumq.* sec. Moret. *accendi* Ven. et Goth. sec. 563. *hac* abest Vratisl. *Erilum* et *Erylum* potiores scribunt: *Erulum* Rom. *Elinum*, *Cerilum*, *Acerilum*, *Helenum*, *Athericum* al.

exposita: Matrum timor; Euandri senis vota ac preces; totus discessus. Verss. 560 sqq. ex Homericis sunt adumbrati, Nestoris oratione Il. Η, 132 sq. Λ, 669 sqq. Ψ, 629 sqq. Vlyssis ad Eumaeum Od. Ξ, 468 sqq. Laertae Od. Ω, 375 sqq. Aliorum imitationes v. apud Cerdam. Fabulam de Herilo, Praenestinorum duce, domesticam nescio vnde acceperit. Sed triplicem vitam ipse poeta fingere potuit, ad exemplum eorum, qui caesi reuiuiscerent, (ineptit Seruius ad v. 562.) aut ad exemplum tricorporis Geryonis — *propiusque periclo It timor* pro timor est, fit, propior, h. magis instat, fit grauior, acrior, *periclo*, cum periculo, periculo instante. Paullo aliter Silius I, 13 quem Burm. laudat, *propiusque fuere periclo Quis superare datum.* — 561. vt sim talis, *qualis eram* etc. — 564. *Feronia* v. sup.
VII,

(Horrendum dictu) dederat, terna arma mouenda;
Ter leto ſternendus erat: cui tunc tamen omnis
Abſtulit haec animas dextra, et totidem exuit armis.
Non ego nunc dulci amplexu diuellerer vſquam,
Nate, tuo: neque finitimo Mezentius vſquam
Huic capiti inſultans, tot ferro ſaeua dediſſet
Funera, tam multis viduaſſet ciuibus vrbem.
At vos, o Superi, et Diuom tu maxime rector
Iuppiter, Arcadii quaeſo, miſereſcite regis,
Et patrias audite preces. Si numina veſtra
Incolumem Pallanta mihi, ſi fata reſeruant,
Si viſurus eum viuo, et venturus in vnum:
Vitam oro; patiar quemuis durare laborem.
Sin aliquem infandum caſum, Fortuna, minaris;
Nunc, o nunc liceat crudelem abrumpere vitam,

565. *triaque* l. *tria* Muſon. malebat in Seruii gratiam, perperam. *trina* pr. Hamb. pro var. lect. et Flor. Iunt. cum binis Goth. 566. *Terque ſolo* Oudart. 567. *animas, totidem dextra exſuit* pr. Mentel. 568. *tunc* Doru. *Ergo non d.* Goth. ſec. *duplici* Sprot. *deuellerer* tres Burm. *diuellier* Goth. tert. 569. Abeſt verſus Goth. tert. *finitimo* e codd. ſuis et Pier. Heinſ. emendauit; ſc. *huic capiti*: quod vix placet: vulgo lectum *finitimus*. Seruius videtur legiſſe *finitimos*, ſicque Doruill. a m. ſec. *vſquam* idem Heinſ. reſtituit: vulgo *vnquam*. at Moret. ſec. et Gud. a m. ſec. *Mezentius hoſtis*. 571. *vidiſſet* Goth. tert. 573. *reminiſcere regis, Exaudique preces patrias* codex apud Pier. interpolate. 575. *reſeruent* duo Burm. et Goth. tert. 576. *eum viuom* Rom. et aliquot Pier. 577. *patior* Rom. et pene omnes Pier. tum Medic. et pars Heinſ. duoque Burm. *oro et patior* Ed. Ven. *Vita mora*: *patior* Goth. ſec. *quamuis*. Leid. 579. *Nunc, nunc, o liceat* Medic. et ceteri Heinſ. (excepto Mentel. pr.) item Doruill. et bini Goth. praetulit quoque Cuningh. *Tunc, tunc, o liceat* Schol. Perſii ad Sat. I, 25. Sed cf. lib. II, 644. *rumpere* Zulich.

VII, 800. *terna arma mouenda*, vt ter reuiuiſcens ter rebellaret. 569. *finitimo* in f. in finitima vrbe. 572. Habent hae preces tanto plus ſuauitatis, quod tanquam praeſenſione aliqua tacita imminentis filio fati factae videntur. Nam interimitur Pallas lib. X. — 576. *venturus in vnum*, iterum eum reuiſurus et conuenturus. — 578. *ſin*. nota εὐφημία. 580. acutius

Dum curae ambiguae, dum ſpes incerta futuri,
Dum te, care puer, mea ſera et ſola voluptas,
Conplexu teneo: grauior ne nuntius auris
Volneret. Haec genitor digreſſu dicta ſupremo
Fundebat: famuli conlabſum in tecta ferebant.
Iamque adeo exierat portis equitatus apertis:
Aeneas inter primos et fidus Achates:
Inde alii Troiae proceres. Ipſe agmine Pallas
In medio, chlamyde et pictis conſpectus in armis.
Qualis, vbi Oceani perfuſus Lucifer vnda,
Quem Venus ante alios aſtrorum diligit ignis,
Extulit os ſacrum coelo, tenebrasque reſoluit.
Stant pauidae in muris matres, oculisque ſequuntur
Puluerearn

580. *Dum ſpes ambiguae curae, dum i. ſ.* Parrh. 581. *mea ſola et ſera* alii etiam Seruius v. Pier. et Heinſ. cum Burm. *ſola et certa* Goth. tert. 582. *complexus* Rom. Medic. et alii Heinſ. *amplexu* Parrhaſ. *neu* Gud. a m. ſec. quod maluit Cuningham. *nec — vulnerat* Markland. emendabat ad Stat. V. Silu. 2, 88. ſententia prorſus in alium ſenſum detorta. 583. *Verberet* Goth. tert. et ſic Donatus in Terent. Hecyr. IV, 4 quod placebat Heinſ. ſed merito reiectum a Burmanno, quem vide. *moeſta ſupremo* Medic. a m. pr. 585. *portas apertas* Hugen. 587. *proceres Troiae* Leid. 588. *It medio* emendat Markland. ad Stat. V. Silu. I, 245. v. inf. 675. et al. 589. *profuſus* ſec. Mentel. 591. *remouit* Bigot. et Goth. tert. 592. *Sunt p.* pr. Rottend. a m. pr. *ſecuntur* plerique Pier.

acutius ſententiam extulit Valer. Fl. I, 326. 7. vbi a v. 323. veſtigia Maronis legit: *Sin aliud Fortuna parat; miſerere parentum Mors bona, dum metus eſt, nec adhuc dolor.* — 581. *ſera* ergo erat τηλύγετος, in ſenectute patris natus v. Guell. — 588. Non agnoſco hypallagen; ſed *picta arma* ſunt auro argentoque diſtincta. Memorantur et alibi, XII, 281. XI, 660.

589 ſq. Homericam eſſe comparationem multi pronuntiarunt, nec tamen locum enotatum video, qui commode ſatis comparari poſſit: Il. E, 6. 7. de canicula agitur, vnde translatum eſt illud: ὅστε μάλιστα λαμπρὸν παμφαίνῃσι λελυμένος Ὠκεάνοιο. non igitur *perfuſus Oceani vnda* alio ſpectat, quam ad ortum ex mari. *Quem Venus* etc. quia eſt ſtella Veneris, vt ſatis notum. cf. Guell. — 591. ſplendidus verſus de ortu.

594.

Puluerꝫam nubem, et fulgentis aere cateruas.
Olli per dumos, qua proxima meta viarum,
Armati tendunt. It clamor, et agmine facto
Quadrupedante putrem ſonitu quatit vngula campum.
Eſt ingens gelidum lucus prope Caeritis amnem,
Religione patrum late ſacer: vndique colles
Incluſere caui, et nigra nemus abiete cingunt.
Siluano fama eſt veteres ſacraſſe Pelaſgos,
Aruorum pecorisque deo, lucumque diemque,
Qui primi finis aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarcho et Tyrrheni tuta tenebant

594. *quam pr.* Goth. pr. 596. *quatit v. puluerem* Marius Plotius de metris ap. Heinſ. 597. *Caeritis* recte ex Caere:, vnde Caeres, Caeritis, Caerites. *Ceritis* ap. Priſcian. *Caeretis* et *Ceretis* paſſim alii. vitioſe, nam ſic media longa: Καίρητος, vnde *Caeretanus*. Caere, Caeritis et cf. X, 183. Caeretis, flexit antiquitas. 599. *ilice cingit* Zulich. a. m. pr. *cingit* alii ap. Heinſ. cum Parrhaſ. et Goth. ſec. 601. *Agrorum pecorisq.* Macrob. III. Sat. 3. *Siluarum p.* emendabat Cerda perperam. Eſt enim omnino Siluanus inter deos agreſtes. cf. Burm. vt in eo ipſo, quod ex Horatio laudat Cerda: *Siluane, tutor finium.* 603. *Tarcon, Tharco, Tarchon* et h. l. cf. ſup. 506. XI, 727. *Tyrrhenus* Goth. ſec. quod ornari poſſet, ſi tanti res eſſet. *cuncta tenebant* aliquot Pier.

594. *per dumos.* per virgulta, ſiluas. cf. Stat. II. Theb. 496. 497. *meta viarum* ornate pro via; proprie terminus et finis viae. — 596. Verſum ipſo verborum ſono rem referentem mirati ſunt multi: comparato quoque v. 465. 6. Il. B. Odimus ſubtilitatem moleſtam in talibus: caſum felicem amplectimur. Ipſum quidem inflammati impetum ingenii in haec natura ducente incidere neceſſe eſt; ſtudio factum nolim. *putrem* in puluerem reſolutum. Praeiuerat in nonnullis Ennius v. Vrſin. ad h. l. Cerda inf. ad XI, 875. — 597. *Caeritis* v. V. L. Minio perperam a Seruio huc aduocatur. Fluuius eſt Caeretanus, oppido proximus, nunc *Vacina* dictus, vt Cluuerius docet. — 600. *Pelaſgos. Qui primi fines a.* v. Exc. ad VIII, 478 ſq. — 601. *lucumque diemque* ſc. quo conſecrarant lucum, adeoque ſollenne annuum Siluano celebrarunt. — 603. Non male, puto, quaeras cum Seruio: quomodo *caſtra in tutis locis* habere potuerint, ſi in

Caſtra locis, celſoque omnis de colle videri
Iam poterat legio, et latis tendebat in aruis.
Huc pater Aeneas et bello lecta iuuentus
Succedunt, feſſique et equos et corpora curant.
At Venus aetherios inter Dea candida nimbos
Dona ferens aderat: natumque in valle reducta
Vt procul egelido ſecretum flumine vidit,
Talibus adfata eſt dictis, ſeque obtulit vltro:
En, perfecta mei promiſſa coniugis arte
Munera: ne mox aut Laurentis, nate, ſuperbos,
Aut acrem dubites in proelia poſcere Turnum.
Dixit, et amplexus nati Cytherea petiuit:
Arma ſub aduerſa poſuit radiantia quercu.
Ille Deae donis et tanto laetus honore,
Expleri nequit, atque oculos per ſingula voluit,
Miraturque, interque manus et brachia verſat
Terribilem

605. *vt latis t.* emendabat Tan. Faber et Barth. non improbante Heinſio, et recepit illud Cuninghamus. Heinſius etiam *Latiis* coniecerat. *letis* Franc. a m. pr. *in armis* Exc. Burm. 606. *Hoc p.* Leid. vt ſup. 423. *electa* duo Burm. *bello clara* Goth. tert. 609. *penitusque in v.* Schol. Cruqu. ad Horat. I. Od. 17. 610. *Et pr.* Parrh. *e gelido* paſſim ſcripti et edd. etiam Pieriani, alii (vt fragm. Vatic. a m. ſec. apud Bottar. p. 167.) *et gelido*: Rom. *haec gelido*: Montalb. *ingelido.* 612. *promiſſi* Exc. Burm. cum Goth. ſec. *arce* Sprot. 613. *nec mox* Oudart. et ed. Iunt. *nec mox his* Ed. Ven. *aut* abeſt Rom. 614. *dubitas* Reg. *arcum* Goth. ſec. 616. *auerſa* Leid. *radientia* in multis ſcriptum ap. Burm. vt et aliis locis. 618. *Impleri* Gud. pro diu. lect. et mſ. Thuan. ap. Macrob. V. Sat. 8. *per ſ. verſat* ſec. Moret. 619. *que* poſt *miratur* a nonnullis abeſt: v. Pier. et ſic Ald. pr. *manus ſua brachia* Parrh. *verſet* Reg.

in valle et campis erant, et e collibus proſpici et adiri poterant. — 606. *bello lecta* v. ſup. ad 547. — 607. Reliqua poeta exequitur lib. X, 148 ſqq.

608. Compara Il. Σ, 615. 6. et Τ, 3. *nimbos* pro nubibus, aere. *ſecretum* docte pro ſolum, in ſecreto loco, apud flumen. — 612. *En p.* cf. Il. Τ, 10. 11. *arte promiſſa.* cf. ad 531. 534.

617. *honore* puto dictum pro munere, vt γέρας. — 619. eſt Homericum τέρπετο etc. Il. Τ, 18.

Terribilem criſtis galeam flammasque vomentem,
Fatiferumque enſem, loricam ex aere rigentem,
Sanguineam, ingentem, qualis, quum caerula nubes
Solis inardeſcit radiis, longeque refulget.
Tum laeuis ocreas electro, auroque recocto,
Haſtamque, et clipei non enarrabile textum.
Illic res Italas, Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus, venturique inſcius aeui,
Fecerat Ignipotens: illic genus omne futurae
Stirpis ab Aſcanio, pugnataque in ordine bella.
Fecerat et viridi foetam Mauortis in antro
Procubuiſſe lupam: geminos huic vbera circum

N 5 Ludere

620. *flammamque* alter Hamb. *flammisq.* Parrh. a pr. m. *vomentem* Gud. ab altera manu in eraſa priſca lectione, e qua *nantem* ſupererat. quod Heinſ. *tonantem* Burm. *minantem* ſupplet. 621. *loricamque* pr. Hamb. *et loricam* Bigot. paullo melius cum Goth. tert. 623. *refulſit* Goth. ſec. 624. *lentas* Goth. ſec. *recoctas* pr. Rottend. *nitentem* codex Pomponii Laeti ap. Pier. 627. *Haud fati* Bigot. cum Goth. tert. *fatum* tres ap. Burm. pro *fatorum*: ſic et Berſman. et Melanchth. in marg. et poſt Waddelium praetulit Cuningham. *ignaros* duo alii. 628. *genus omne Latinum* Ed. Ven. inſcite, addit Burm. ex libro I, 6. repetitum. 629. *in* abeſt Franc. *pugnata ex ordine* Oudart. *pugnantique ordine* Montalb. *pugnantiaq.* Goth. ſec. 629. 630. Quid? ſi diſtinguas: *illic genus o. — bella Fecerat: et v.* 630. *feram* Goth. ſec. ex *fetam.* 631. *geminosque* Franc. cum edd. nonnullis.

T, 18. — 620. *flammas vomentem* poetica imago ſplendoris coruſcantis, ex Il. E, 4. Δαῖε οἱ ἐκ κόρυθός τε καὶ ἀσπίδος ἀκάματον πῦρ. — 622. *ſanguineam* Seru. cruentam, terribilem; immo rutilam, ſi ex aere thoracem cogites. ornauit autem et ad terrorem vſque auxit Maro, quod nude poſuerat Homerus Il. Σ, 609 θώρηκα φαεινότερον πυρὸς αὐγῆς — 625. *clipei non enarrabile textum*: materiam, quam explicare nequeat, vt cetera, intelligit Cerda. Malo in eo manere, vt argumentum clipei ſit tam varium et copioſum.

626. Sequitur locus de clipeo Aeneae v. Exc. ad h. l. *Haud vatum ignarus* h. e. praedictionum, quas a vatibus acceperat. Illa de Lupa, lactante Romulum et Remum pueros, egregie et viuidis imaginibus ſuauibuſque ſententiis ſunt narrata v. 630 — 4. vt toties in numis et ſignis veterum

Ludere pendentis pueros, et lambere matrem
Inpauidos: illam tereti ceruice reflexam
Mulcere alternos, et corpora fingere lingua.
Nec procul hinc Romam, et raptas sine more Sabinas
Confessu caueae, magnis Circensibus actis,
Addiderat, subitoque nouum consurgere bellum
Romulidis, Tatioque seni, Curibusque seueris.
Post Idem, inter se posito certamine, reges
Armati Iouis ante aram, pateras que tenentes
Stabant, et caesa iungebant foedera porca.
Haud procul inde, citae Metium in diuersa quadrigae
Distule-

632. *pendentes oculo* Goth. sec. 633. *reflexa* Rom. Gud. et aliquot alii ap. Heins. cum Franc. Non expedit rem Burm. Scilicet dicendum est: esse hanc vulgarem, *ceruice reflexa*, (etsi et ipsam poeta dignam et Virgilio frequentatam; sic etiam Lucretianum *tereti ceruice reposta*) alteram tamen ad vim epicam ornatumque magis assurgentem lectionem, *ceruice reflexam*. 634. *lingere* aliquot Pier. cum Goth. tert. quod Catroeus venditat. non animaduertens, se plebeium vocabulum anteferre elegantiori. 635. *de more* proferre nonnullos Pierius obseruat. 636. *Concessu* passim in Pier. et Burm. *consensu* Rom. 637. *Addidrant* Ed. Iunt. 638. *Romulidi* Menag. pr. 640. *ante aram* multi Heins. et Burm. cum edd. perpetua varietate. 641. *caesa porco* maluerat Heins. sed *caesa porca*, elegantius dictum pro tenui et plebeio, *caeso porco*, quod v. c. Liuius habet lib. I, 24. iam Quintil. obseruauit Inst. Or. VIII, 3, 19. 642. *metum* omnes Pier. et plerique Heins. cum Seru. qui perperam disputat. *metium* tantum sec. Moret. et Ven. sed Gud. cum quatuor aliis *Mettum*. Heinsius *Mettium* refinxit et multus

rum aliisque operibus occurrunt. *foeta*, enixa, vt alibi. *Martis antrum* multi memorant: cf. Cerda.

635—641. *sine more*, sine lege, ἀκόσμως, incomposite, temere. cf. VII, 377. V, 694. Etiam Iulius Sabinus explicat: *sine honestate*. —636. *caueam*, h. l. in circo dixit. *magnos Circenses ludos* dixit, quae Liuio et aliis Consualia sunt, Neptuno equestri celebrata, forte quod in horum locum illi successerunt. — 638. *Curibus seueris*, ad Sabinorum disciplinam spectare facile intelligitur. Seruii caussa monemus. cf. Cerda, quem et vide de *porca caesa*. v. 641.

641—5. Liv. I, 27. 28. 643. docte magnaque cum vi inuersa

Distulerant, (at tu dictis, Albane, maneres).
Raptabatque viri mendacis viscera Tullus
Per siluam, et sparsi rorabant sanguine vepres.
Nec non Tarquinium eiectum Porsenna iubebat
Adcipere, ingentique vrbem obsidione premebat:
Aeneadae in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti similem, similemque minanti
Adspiceres; pontem auderet quod vellere Cocles,
Et fluuium vinclis innaret Cloelia ruptis.
In summo custos Tarpeiae Manlius arcis
Stabat pro templo, et Capitolia celsa tenebat,
Romuleoque recens horrebat regia culmo.

Atque

multus in eo est, vt in marmoribus et nummis ita scribi doceat; quod ipsi concedemus, quoties de gente Romana Mettia vel *Metia*, nam nil referre arbitror, agitur; sed hic Fuffetium habemus cum praenomine *Meti*. Atque sic Drakenborchium quoque litem diiudicasse video ad Liu. I, 23. 643. *Dispulerant* Medic. a m. sec. *actu* Goth. sec. 645. *sparso* Bigot. minus docte. 646. *Tarquinum* Ven. Doru. Ed. Ven. et al. vt et alibi aberratur. *Porsena* multi passim cum Rom. vt ap. Liuium quoque, v. Gronou. et Drakenb. ad lib. II, 9. Graecis Πορσῖνος, Πορσήνας, Πορσίνας. 647. *ingentemque* Gud. a m. pr. 650. *quia v.* omnes Pier. et Heinsiani, Mediceo non excepto. *qui* agnoscit Iul. Pomp. *qui auellere* vnus Pier. *auderetque auellere* Rom. *quod* vulgg. et Franc. *qui auderet vellere* Ed. Ven. *Cocbles* Medic. 651. *At* Leid. *Cleria*, *Cloria*, *Coclea*, *Coclia*, *Cordia*, *Delia*, *Deria*, monstra librariorum. *ruptis i. C. vinclis* Parrh. 652. *Malius* Rom. alii Pieriani et plerique Heins. *Mallius*. 653. *pro templis* Goth. tert. 654. *Rumoleo* Rom. Totus hic versus scrupulum iniicit. *Romuli casam* in Capitolio fuisse nemo dubitet. v. Vitruu. II, 1. alios, quos Cerda laudat, et Ouid. Fast. III, 189 sqq. Sed mentionem eius hic factam video tam importune, vt nihil magis. nam nec structura nec sententia vllo cum versum vinculo comprehendit. Casa nude commemorata quorsum referri

inuersa oratio in illis: *at tu d.* pro: quod in fide non mansErat. *mendacis* proprie perfidi. De foeditate spectaculi oculis ingrata v. in Exc. IV. ad h. libr.

646 — 651. Liv. II, 9 sq. — 650. *pontem* sublicium, euellens trabes sublicis impositas. *vinclis ruptis.* simpl. de custodia accipiendum.

652 — 662. Liv. V, 47. *In summo* non clipei; sed *in summo*

Atque hic auratis volitans argenteus anſer
Porticibus, Gallos in limine adeſſe canebat:
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
Defenſi tenebris, et dono noctis opacae:
Aurea caeſaries ollis, atque aurea veſtis:
Virgatis lucent ſagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur: duo quisque Alpina coruſcant
Gaeſa manu, ſcutis protecti corpora longis.

His

referri debet? Et tum ſequuntur *auratae porticus.* quae tandem haec paupertatis et luxuriae in eundem locum coaceruatio! At *recens regia?* in tanto temporum interuallo inde a Romulo ad Manlium. Nec res expeditur, ſi regiam de ipſo Capitolio et Iouis templo accipias. Manent enim reliqua, in quibus laboramus. Alienum itaque et mala manu illatum verſum eſſe arbitror. 655. *hinc* aliquot Pier. vnus Heinſ. et vnus Burm. 656. *abeſſe* Rom. 657. *Olli* vnus ap. Pier. isque Romanus. 659. *illis* alii ap. Pier. *ſolis* Menag. pr. 660. *V. fulgent* pars codd. Heinſ. cum Goth. ſec. cf. Burm. 661. *immiſcentur* Oudart. *duo cuique* Parrh. *Albina* duo Burm. et tert. Goth. *coruſcat* Ald. cum aliquot Heinſ. et binis Goth. 662. *Geſſa* Medic. vt paſſim alibi ſcribitur. Eo alludunt Doruill. et Franc. *Ceſa* Goth. ſec. *Caeſa.* Sed *Gaeſa* communior ſcriptura. v. Heinſ. Vox eſt Celtica *Geſſ.* vt nuper docuit *Bulletus Memoires ſur la Langue Celtique* Tom. II hac voce. — *pectora* Goth. pr.

mo arcis Tarpeiae. — 654. v. V. L. 655. v. Exc. laud. 657. *tenebant.* de conatu, vt ſaepe. iam in eo erant, vt tenerent. *et dono noctis opacae.* paullo otioſius adiectum videtur. *dono* h. beneficio, munere. — 659 ſq. Habitus Gallorum bene expreſſus. Notae eorum comae rutilae, ſaga virgata, aurei torques, gaeſa, ſcuta vaſta, *aurea veſtis.* Mirum hanc de barba accipere Seruium eumque ſequi alios. Si barba veſtire genas dicitur poetis, an propterea veſtis abſolute de barba dicetur? Veſtem intellige illa ipſa ſagula, ex auro facta, ab artifice, (ſeu vt colorem luteum et flauum referret, ſeu quod auro textas veſtes amarent Galli. cf. Silium IV, 155.) verſicoloribus ſegmentis vel virgis intertextis: qui quidem habitus Gallis, Germanis et Britannis frequentatus, Scotis nondum in vſu eſſe deſiit. *lactea colla* proprie de Gallis. *Candidi pene ſunt Galli omnes*, nota vox Ammiani. — *duo gaeſa*, e more v. Cluuer. German. I, 44. et omnes

Hic exſultantis Salios, nudosque Lupercos,
Lanigerosque apices, et labſa ancilia coelo
Extuderat: caſtae ducebant ſacra per vrbem
Pilentis matres in mollibus. Hinc procul addit
Tartareas etiam ſedes, alta oſtia Ditis;
Et ſcelerum poenas, et te, Catilina, minaci
Pendentem ſcopulo, Furiarumque ora trementem;
Secretosque pios: his dantem iura Catonem.

Haec

663. *Hic* e Pierianis et ſuis recepit Heinſ. pro vulg. *hinc*. *ancylia* paſſim: vt Gr. ἀγκύλια. 664. *Laries* Medic. ait Heinſ. a pr. m. pro *apices*. Litura ſaltem eſt in Fogginii exemplo. 665. *Extuderant* Rom. *extulerat* aliquot Heinſ. cum Goth. tert. *excuderat et exciderat* alii. Sed *extundere* exquiſitius eſt idem quod *excudere*, nec modo de opere eminenti et anaglypho, ſed ſimpl. de ſculptura; Tum et omnino: proferre, inuenire, vt Ge. I, 133. IV, 315. 328. 666. *huic p.* duo Burm. 669. *in ſcopulo* Oudart. *frementem* pr. Rottend. et Ed. Geneu. *timentem* Goth. tert. 670. *pilos* Goth. tert.

omnes eos, qui Gallicam et Germanicam antiquitatem recoquunt. item Cerda ad h. l. et Heinſ.

663—6. Religioſa ſpectacula immiſcet poeta: mota ancilia (Martiis Kalendis v. Ouid. Faſt. III, 373 ſqq.) Lupercalia (ibid. II, 267 ſqq.) et pompam matronarum ad ludos vel ſacra, ad quae pilentis vehi licuit v. Liv. V, 25, 9. Sacra Cereri vel Carmenti facienda Iulius Sabinus potiſſimum memorat. —— *mollia* pilenta appellat puto propter mollem et lentum inceſſum, quem ipſa ſtructura et ſitus editus ac celſus ſuaſiſſe videtur; at Servius penſiles fuiſſe currus tradit, quem vide. Iulius autem Sabinus *delicata* exponit. Saltem ſic accipiam, quae mollium et delicatorum hominum ſunt carpenta.

666—670. Etſi alieno loco intruſa putem haec ſigna, praeclare tamen ea ornauit. *Catonem piis iura dantem* quis non miratus eſt? Pro *Catilina* erant haud dubie, quos malis ſupplicio affectos videre. Sed parum prudenter minuſque decore poeta Marium vel Sullam, Cinnam aliumue, qui remp. euerterat, nominaſſet: Contra in Catilina ſcelus manifeſtum et confeſſum. —— *pendentem ſcopulo*, puto tanquam equuleo diſtentum: tracta rei facie a Prometheo rupi alligato; pro vulture Furiae adſident. *minacem ſcopulum* tanquam ruiturum et

ruina

Haec inter tumidi late maris ibat imago
Aurea; ſed fluctu ſpumabant caerula cano:
Et circum argento clari delphines in orbem
Aequora verrebant caudis, aeſtumque ſecabant.
In medio claſſis aeratas, Actia bella

Cernere

671. *Hoc inter* Franc. 672. *ſpumabat* plerique Pier. Medic. Gud. Moret. ſec. etiam ex Goth. alter, vt ſcilicet *imago ſpumabat* iungatur; ſed recte *caerula ſpumabant* praetulere Heinſ. et Burm. *ſpumabant aequora* Zulich. *caerula ponto* Montalb. a m. pr. Diſtingui quoque poteſt: *Haec inter — ibat imago*; *Aurea ſed fluctu ſpumabant caerula cano.* neſcio an rotundior ſic exeat oratio. 673. *arcano clari* Ven. *in orbe* et *in orbes* aliqui Heinſ. 674. *vertebant* aliquot Burm. et duo Goth. *aeſtuque* Sprot. 675. *claſſes auratas* Ed. Ven. *Accia* aberrant aliquot codd. Pier. et Parrh. *Actia vela* coniecerat Heinſ.

ruina eum ſua oppreſſurum. *Furiarum ora trementem* v. ſup. VI, 605 — 7. 571. — *dantem iura*, iudicem conſtitutum vt alterum Rhadamanthum v. VI, 566. De Catone Vticenſi agi, liquidum eſt; vel ex oppoſito Catilina: alter oppugnavit patriam, alter libertatem propugnauit. nec vero alius, quam ad eius ſeueritatem, reſpectus habitus videtur; quo magis vana eſt Seruii aliorumque dubitatio, verentium ne Auguſto Catonis memoria parum grata eſſe debuerit. Sed hoc refellere iam alii ſtuduerunt, inprimis ad Horat. I, Carm. 12, 35. adde Diſſ. viri docti in Baſnagii Hiſt. des Ouvrages des Savans 1708. p. 102. Pauca tamen ibi reperias, quae alicuius momenti ſint.

671—4. Oceanum Homeri Il. Σ, 606. 7. et Delphines Heſiodi exemplo Sc. Herc. 209 — 212. intexuiſſe videtur. Aliam Quinti Cal. imitationem iam Cerda notauit l. l. lib. V, 93 ſqq. De reliquis cf. Exc. laud. de hoc clipeo.

675 ſqq. Splendida carminis pars, quam velimus vnam clipei argumentum a Poeta factum eſſe. Iam Propertio hic locus adeo probatus fuit, vt, etſi tum tota Aeneis nondum prodiiſſet, ex eo tamen carminis ſummam praeſtantiam auguraretur: *Actia Virgilium* (iuuet) *cuſtodis littora Phoebi, Caeſaris et fortes dicere poſſe rates: Qui nunc Aeneae Troiani ſuſcitat arma, iactaque Lauinis moenia littoribus. Cedite Romani ſcriptores, cedite Graii, Neſcio quid maius naſcitur Iliade.* lib. II. El. extr. *In medio* clipei, non maris. v. Exc. laud. *Actia* bella, pugnam Actiacam.

Cernere erat: totumque instructo Marte videres
Feruere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
Hinc Augustus agens Italos in proelia Caesar
Cum Patribus, Populoque, Penatibus, et magnis DIs,
Stans celsa in puppi: geminas cui tempora flammas
Laeta

676. *extructo* aliquot Pier. *instructum* alii. *videre* Montalb. 677. *Leucbatem, Leucatem, Leucantem, Leucothoen* aberratt. *auroque effulgere fluctus*: hoc hemistichium prorsus otiosum et languidum esse arbitror, quodque Tucca Variusque rescindere debebant. Quorsum enim hoc pertinet, inprimis cum iam satis declaratum esset vs. 671. 72. *mare esse aureum.* 678. *Hic* Franc. 679. *populisque* Ed. Ven. *populo patribusque* Goth. sec. 680. *Stat* Rom. cum aliis Pier. et Heins. item Goth. sec. quod praestare puto. *prima in puppi* Priscian. agnoscit lib. VII. cf. III, 527. *g. huic* Gud.

Actiacam. — *totumque instructo Marte* h. classe instructa, *videres Feruere Leucaten.* locum ex vicinia posuit, vt tanto maior rei esset species. Nam classis vtraque obuersa erat claustris et faucibus sinus Ambracii. pugnatum enim est in exteriore sinu versus mare patente. Agitur autem de ipsa pugna, non de iis, quae antecesserunt. Alioqui locum haberet Florus IV, 11, 4. *Caesar — positisque in Epiro castris Leucadem insulam montemque Leucaten et Ambracii sinus cornua infesta classe succinxerat.* — 677. *auroque effulgere fluctus* v. V. L. In seqq. non vbique ipsam rerum gestarum fidem, quod nimis religiosum fuisset, quam artis vel carminis rationes et opportunitates videtur sequutus. Nam classi vniuersae M. Agrippa praefuit, Octauianus autem Caesar cum M. Valerio Messala aliisque rerum summae vbique prospicere satagebat. *Italos* praeclare, vt *barbaricas opes* Antonii v. 685 opponeret; et multo augustior rerum species in altero versu; *Cum Patribus, populoque, Penatibus et magnis dIs.* vt caussam reip. a Senatu populoque Romano commissam tueri videretur. *Penatibus et magnis Diis,* explicatiue alterum adiectum cf. sup. ad III, 12. — 680. 1. *geminas cui tempora flammas Laeta vomunt.* Perperam ad oculos Augusti fulgentes (v. Sueton. c. 79.) refert Seruius et alii. Habuit poeta in animo Diomedis cassidem Il. E, 4 sq: Δαῖέ οἱ ἐκ κόρυθός τε καὶ ἀσπίδος ἀκάματον πῦρ etc. et in miraculum conuersus est galeae ex aere fulgor, qui radiorum vel nimbi speciem referre videri poterat. *laeta* ad splendorem

Laeta vomunt, patriumque aperitur vertice sidus.
Parte alia ventis et DIs Agrippa secundis
Arduus agmen agens: cui belli insigne superbum
Tempora nauali fulgent rostrata corona.
Hinc ope barbarica, variisque Antonius armis,
Victor ab Aurorae populis et litore rubro
Aegyptum,

681. *volunt* Medic. a m. pr. *mouent* Sprot. a m. pr. *aperit se* Goth. sec. *aperitur a vertice* Medic. vitiose. Quis tamen credat hoc Cuninghamum recepisse? 684. *lustrata* Goth. pr. 685. *que* a Pierianis aliquot abest; nec male. *Phariis* coni. Heinsius, eleganter. sed *variis* multo elegantius habendum, vt populos multos ac diuersos habituque adspectuque varios designaret. *Autronius*, *attonitus*, praue Gothani. 686. *ab europe* Rom. et Goth. tert. *aurora* pr. Rottend. et Leid. iste etiam *populos*. Marklandus V. C. ad Statium p. 109. *Ductor ab* emendat; quod ad meum sensum ieiunum est. *Victor* et per se splendidius est, et respectu certe eorum populorum, quos secum trahebat, verissimum; sed et Parthorum et Armenorum respectu non omnino falsum. Nam et Ventidius Parthos vicit V. C. 713. et Canidius, et ipse Antonii legatus,

dorem spectat: vt lib. I, 591. *laetos oculis afflarat honores.* Sed cur *geminas flammas* dixit? accipio dictum poetica forma, cum deberet *gemina tempora* memorare. In vertice *aperitur*, lucet, apparet, (proprie de oriente et in conspectum veniente sidere) stella Iulia, Caesaris capiti appingi solita: in memoriam stellae crinitae, in quam inter ludos funebres habitos anima Caesaris abiisse credita est: v. Sueton. Caes. 88. Dio XLV, 7. et sup. ad El. IX, 47. Eandem stellam respexit Propert. IV, 6, 30. 31.

682. *Parte alia* aciei Agrippa classem agit *ventis secundis.* Aduersus fuerat ad quintum vsque diem ventus. Plutarch. M. Anton. p. 945 F. cf. Seru. in extrema parte notae ad v. 682. — 684. *nauali corona*, quae eadem *rostrata*, rostris ex auro vallata, qua paullo ante donatus fuerat in bello Siculo, victo Sex. Pompeio. v. Vellei. II, 81, 3. vbi v. not. et Cerda h. l. cum Seruio.

685. *ope barbarica*, cum copiis ex barbaris populis diuersis (vnde *varia arma*) conscriptis, praeter legiones, quas habebat. cf. Plutarch. M. Anton. p. 944 B. 686. *Victor ab Aurorae populis et littore rubro.* magnifice ex sollemni poetarum more. Vult praelia cum Parthis, quibus Oriens tum parebat, dicere, inter quae

Aegyptum, viresque Orientis, et vltima secum
Bactra vehit; sequiturque (nefas) Aegyptia coniunx.
Vna omnes ruere, ac totum spumare, reductis
Conuolsum remis rostrisque tridentibus, aequor.
Alta petunt: pelago credas innare reuolsas
Cycladas, aut montis concurrere montibus altos.
Tanta mole viri turritis puppibus instant.
Stuppea flamma manu, telisque volatile ferrum
Spargitur. Arua noua Neptunia caede rubescunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina sistro:
Necdum

legatus, Armeniam deuicit et in Iberos Albanosque exercitum duxit, V. C. 716. et ipse Antonius V. C. 718. Artauasde capto Armeniam occupauit V. C. 718. Schraderus ad Musaeum p. 258. acumen τῷ *victor* inesse dicit, *quasi* victor, qui talem se haberi volebat. 687. *Aegupto* codd. Pier. *que* abest Parrhas. 690. *rostrisque stridentibus* pessime vulgo legitur cum metri vitio. Bene post Cerdam et alios Heins. *tridentibus* restituit ex Colot. Medic. Gud. cf. V, 143. In aliis, Leid. Menag. Goth. pr. ita emendatum, vt *que* absit. *rostrisque rudentibus* Hamb. pr. pro var. lect. 691. *credes* Gud. 692. *et* duo Burm. *altis* tres ibid. 694. *telisque* Heins. *e* Medic. aliisque melioribus, an sic *tela* machinae sunt? vulgo post Rom. *telique*. tum *volabile* Montalb. 696. *Reginam* et *agmine* Rom. *in medio* Franc. v. Burm.

quae nonnulla fuere satis felicia. Pari modo *Bactra vltima*, in remotissimo oriente sita, nominat. Habuit Antonius auxilia a rege Medorum submissa, testante Plutarcho p. 944. c. Itidem sic v. 705. 6.

689. *reductis remis* proprie Ouid. Met. XI, 461 *reducunt — ad fortia pectora remos*. — 691. *Alta petunt*. Compara Plutarch. p. 946. B. C. — 693. *Tanta mole*. Spectat hoc maxime ad Antonianas naues, ad denos remorum ordines assurgentes, *ad hoc turribus et tabulis alleuatas* etc. Flor. IV, 11. et sua magnitudine, inprimis in ista remigum inopia, ad regendum difficiles. Plutarch. l. c. Dio L, 32. 33. — 694. *stuppea flamma*: ad rerum veritatem, cum ab Antonio relictae naues pertinaciter pugnare pergerent. v. Dio. l. c. 34. 35. Horat. I, Od. 37, 13. *Vix vna sospes nauis ab ignibus. noua caede* sc. inter hos ipsos ignes missiles et nauium incendia.

696. Acerbe haec de Cleopatra. Potuit forte, quod tamen ignoro, sistri vsus esse apud Aegyptios in bello. Ex hoc-

Necdum etiam geminos a tergo respicit anguis.
Omnigenumque Deum monstra, et latrator Anubis,
Contra Neptunum, et Venerem, contraque Mineruam
Tela tenent. Saeuit medio in certamine Mauors
Caelatus ferro, tristesque ex aethere Dirae;
Et scissa gaudens vadit Discordia palla:

Quam

697. *Necdum et* Doru. *gelidos* coni. Burm. Cum secundum Plutarch. Anton. p. 955. B. varii et incerti de necis, quam Cleopatra sibi intulit, via et ratione rumores fuerint; cf. VV. DD. inprimis ad Propert. III, 11, 53. 54. potuit forte et hoc narrari, binos eam angues sibi admouisse, singulis forte brachiis singulos. Quod idem narrat, fuisse qui in brachio Cleopatrae *notas duas* tenues et obscuras agnouisse se dicerent, vix ad binas aspides referri potest. At Vellei. II, 87. *admotis ad venas serpentibus*: vt plures fuerint. Cleopatrae morientis simulacra recentis manus sunt. 698. *natator* aliquot Pier. *Anobis* Medic. *Anubes* sec. Rottend. 699. *et* abest Doruill. 700. *tenens* Schol. Horat. III, Od. 4. *in* abest Parrh. 701. *Velatus* Goth. tert. — *Diuae* Rom. et Medic. Pierii, Medic. a m. pr. aliique Heins. idem agnoscit Iul. Sabinus. cf. IV, 473. 702. *Exscissa* Goth. sec. *pallas* idem.

hoc tamen loco non conficitur. In ludibrium versa re sistrum memoratur, quod ipsa, cum turba spadonum et feminarum ludis et choreis vacante, in media classe versatur: sistri autem vsus in lasciuia Aegyptiorum frequens, vt in noto Silii XI, 432. versu: *Vt strepit assidue* etc. Docet quoque Propertii imitatio lib. III, 11, 43. Ausa Cleopatra — *Romanamque tubam crepitanti pellere sistro.* 697. necdum mortem futuram admota sibi aspide prospicit. cf. V. L.

698 — 703. Partim haec ex deorum in praeliis Homericis interuentu, partim, inprimis Discordia et Bellona, ex praeclaris locis clipei Achillis Il. Σ, 535 — 8. et Herculis apud Hesiodum v. 248 sqq. 147. 153 sqq. adumbrata. alias imitationes vide apud Quintum Cal. X, 53 sqq. XI, 8 sq. VIII, 186 sqq. *latrator Anubis*, capite canino, notus vel ex Boissardo. Propertius, qui hunc librum nondum editum legerat (v. ad v. 675.) hinc traxit lib. III, 11, 41. *Ausa Ioui nostro latrantem opponere Anubin* etc. 701. *caelatus*, h. l. pro exsculptus, nam de anaglypho agitur. *ex aethere Dirae* adeoque volantes. Reddidit eo nomine, puto, Κῆρας Hesiodi. — 702. *scissa Discordia palla.* Redhibuit eam *laceratam pectore vestem* Petron. c. 124. *Bellona* cum flagello passim obuia. Cf. Cerda.

704. 5

Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
Actius haec cernens arcum intendebat Apollo
Desuper: omnis eo terrore Aegyptus, et Indi,
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabaei.
Ipsa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, et laxos iam iamque inmittere funis.
Illam inter caedes pallentem morte futura
Fecerat ignipotens vndis et Iapyge ferri;

703. *Quin* Goth. pr. *consanguineo* editum vidit Pierius. 704. *Accius* et h. l. *scribitur*. *arcum tendebat* Medic. Pierii, Gud. et alii Heins. cum Doruill. et Goth. sec. *arcu int*. duo Burm. 705. *Protinus omnis* Voss. pr. *Aegyptos* Probus ap. Heins. 706. *Araps* Pier. aliquot. 708. *lapsos* aliquot Burm. *que* abest Parrh. 709. *Illum* ap. Apulei. de mundo. *caede futura* Oudart. 710. *Iapuge*, *Iapige*, *Iapide*, *Iaspide* in codd. hoc in Goth. sec.

704. 5. Homero subleсta et haec Apollinis species pro Iliacis muris pugnantis Il. Π, 700 sqq. cf. Guell. sed praeclara cum arte et sollertia. Certauit cum Marone Propert. IV, 6, 55. 56. et 68. et Albinouanus Eleg. in Maecen. 55. 56. Sed eam imaginem facile menti obiicere potuit signum in promontorio Actiaco positum. Pugnatum autem, vt supra diximus, in conspectu Apollinis Actii, in exteriore parte sinus Ambracii. de quo videnda Delineatio et Descriptio eius sinus auctore d'Anville (in Mem. de l'Acad. des Inscr. To. XXXII, p. 515.) *Actius Apollo* v. sup. ad III, 275. — 707 sqq. Prima regina fugam circumspexit, vt omnes tradunt: Plut. Anton. p. 946 E. Dio L, 33. *ventis vocatis* v. ad lib. III, 253. *et laxos* i. soluere funes, adeoque vela explicare et expandere. cf. inf. X, 229. ibique not. — 709. *pallentem morte futura*. quasi praesensione mortis hanc fugam consequuturae. Pallorem autem argento vel alio metallo *debuit* reddere artifex; quemadmodum *vt Iocastae vultum exanimem exhiberet, ex aere et argento conflata massa vsus fertur* artifex. v. Plutarch. Conviv. Qu. V, 1. et Aristonidas artifex *cum exprimere vellet Athamantis furorem — residentem poenitentia, aes ferrumque miscuit, vt rubigine eius per nitorem aeris relucente exprimeretur verecundiae rubor*. Plin. XXXIV, 14 s. 40. *Iapygem* proprie dixit, nam

Contra autem magno maerentem corpore Nilum,
Pandentemque ſinus, et tota veſte vocantem
Caeruleum in gremium, latebroſaque flumina, victos.
At Caeſar, triplici inuectus Romana triumpho
Moenia, DIs Italis votum inmortale ſacrabat,
Maxima tercentum totam delubra per Vrbem.
Laetitia ludisque viae plauſuque fremebant:

Omnibus

711. *magni* ſc. Pompeii, Waddel. coni. ap. Burm. ſatis frigide. 712. *et torta* emendabant Giſan. et Valeſ. ſed v. Heinſ. *et tuta* v. Schol. Horat. Cruqu. ad I. Od. 37. et *mota* Cerda coni. *ſinum et tota quem* Leid. *ſinum et totaque in* duo alii, interpolate. 715. *Moenia cunctorum late comitantibus armis* inepte Goth. ſec. neſcio vnde arreptum. Plus refert de interpunctione monere, quam Burmannus ad aliarum editionum exemplum immutauit: *At Caeſar — dis Italis votum immortale ſacrabat. Maxima tercentum totam delubra per vrbem Laetitia, ludisque viae plauſuque fremebant.* Ita vero plura parum commode dicta videntur: *votum immortale ſacrabat* erit accipiendum forte pro: vota perſoluebat. Sed cur *immortale?* et multo magis frigent iſta: *templa laetitia, vias ludis plauſuque fremuiſſe.* Itaque reduxi alteram diſtinguendi rationem. Auguſtus opera publica, et in his templa, exſtruxit plurima v. Sueton. c. 29. vnde et Liuio, quod ſatis notum, *templorum omnium conditor aut reſtitutor* dictus eſt; idem triumpho inuectus plura templa dedicauit, in aliis dona conſecrauit v. Dio LI, 22. Retraxit haec poeta et in vnum tempus contulit: *maxima tercentum delubra ſacrabat, votum immortale,* h. quae vouerat. 716. *de turba* Parrh. 717. *luſuque* Oblongus Longob. *laudisque*

ab occidentali illa plaga debuit venire ventus Cleopatrae ſecundus.

711 — 3. Poetica imago magna et praeclara. Fuga petitur Nilus: is fugientes excipit. Propert. III, 11, 51. in loco hinc expreſſo: *Fugiſti tamen in timidi vaga flumina Nili.* Iam fluuiorum ſimulacra cogita ſpecie humana, recubantia, et inferiore corporis parte veſte tecta, vt tamen ſinum facere poſſint, quem Nilus fugientibus oſtentat. Ornate ſingula, etiam *latebroſa flumina,* quae pro latebris nunc erant.

714 ſqq. Tandem triumphus Auguſti erat repraeſentatus in clipeo. Fuit is triplex in trinis diebus: Dalmaticus, Actiacus, Alexandrinus. v. Sueton. Aug. 22. Dio LI, 21. neceſſe igitur eſt ab artifice ea, quae cuiuſque diei eſſent, in vnum fuiſſe congeſta. *votum i. ſacrabat.* v. V. L.

720 ſqq.

Omnibus in templis matrum chorus, omnibus arae:
Ante aras terram caesi strauere iuuenci.
Ipse, sedens niueo candentis limine Phoebi,
Dona recognoscit populorum, aptatque superbis
Postibus: incedunt victae longo ordine gentes,
Quam variae linguis, habitu tam vestis et armis.
Hic Nomadum genus, et discinctos Mulciber Afros,

Q 3 Hic

que duo Burm. *plausumque* Doruill. *fremebat* alter Goth. ita saltem iungenda: *plausuque fremebat Omnibus in t. m. chorus.* sed hoc putidum est. 718. *arae* Pier. et Heins. e suis, excepto vno Veneto, probauerunt. Vellem adiecissent viri docti, quod sententiae acumen *in* eo deprehenderent. Quid magis frigere dicam, quam in *omnibus templis arae* sc. erant. Licet id credere: sed quid inde? an repetere placet *arae* sc. *fremebant?* Res vero sic expedienda. Exquisite illa dicta pro vulgaribus: Omnibus in templis matronarum supplicantium coetus, *et arae, ante quas* victimae immolabantur. Vulgo lectum fuit: *omnibus aris*: idque ex Gothanis primus seruat. *omnibus ara* Parrh. vitiose. 719. *terras* Doru. 721. *actatque* Doruill. 722. *l. o. matres* aliquot Pier. 724. *Hinc* hic et sequ. versu aliqui siue vtroque loco siue alterutro tantum. *Numidum* plerique Pier. et tres Goth. *Numadum* alii Heins. vt passim alibi v. sup. ad III, 320. *distinctos, disuinctos, deuinctos, discultos*, vitia librariorum: inter quae etiam *Mulcifer* referendum in parte Heins. et trinis Goth.

720. sqq. Splendida rerum species. Puta triumphatorem Octauianum iam intrasse vrbem. Sedet pro tribunali sub porticu et aditu templi Apollinis Palatini et prospectat (exquisite *recognoscit;* argutatur Burm. in etymo vocis) succedentem pompam triumphalem, in qua portantur coronae aureae, *dona populorum.* cf. Cerda; ducuntur captiui vna cum signis fluuiorum. — 721. *aptatque s. postibus*: coronas ergo in foribus vel porticu suspendi curauit. — 724. 5. Vides manifeste, quod supra ad v. 686. monuimus, poetam carmini dignitatem et maiestatem parare ex nominum nouitate vel peregrinitate vel vetustate. *Nomadum genus et d. A.* Erat enim in Antonii partibus magna Africae pars a Cyrenis vsque ad Aethiopiam, et interfuit Antonii copiis Bogudes Mauretaniae rex Plut. Anton. p. 944 B. Dio L, 6 *discinctos Afros.* mollitiem hominum arguit veste laxa et fluente. An is proprius Afrorum habitus fuerit,

Hic Lelegas, Carasque, sagittiferosque Gelonos
Finxerat. Euphrates ibat iam mollior vndis,

Extremique

725. *Hinc* Goth. tert. *Hinc relegas cerasque* Doru. *relegas* etiam Rom. *Carrasque* multi: *Carae* etiam Seruio praescripti. Male etiam Cerda eo deuenit, vt *Carrhas* Mesopotamiae inferat. *gelones* duo Burm. 726. *Tinxerat* Rom. *fixerat* alii Pier. *pinxerat* quidam apud Taubm.

rit, aliunde ignoramus. *Lelegas Carasque*, vt nominum vetustate carmini dignitatem pararet, posuit pro populis et regibus minoris Asiae, quos enumeratos vides apud Plutarchum l. c. B. Leleges, de quorum sedibus Strabo lib. XIII. multa disputat, cum Curibus oram Asiae maritimam tenuerant, antequam ab Ionibus eiecti ad interiora recesserunt. De his nec de aliis Lelegibus h. l. agitur. Frustra ad Dacos et Bastarnas nomen reuocat Massonus in Iano reserato Sect. III c. 5. aduersus quos M. Crassus bellum gessit. Meliore iure ad bellum illud referas *Gelonos*, quos pro Dacis vicinis nominare potuit. Nisi tamen pro Thracibus, vltra quos illi habitabant, (cf. ad Ge. II, 115:) dicti sunt, qui in Antonii copiis erant.

726. *Euphrates ibat iam mollior vndis* h. leniore amne, vt domitum se ac subiugatum, h. e. populos accolas victos et subiectos significaret. Vti mollita dicuntur et alibi, quae victa ac contusa coercitaque sunt. Sic *molles animi, mollia corda.* Notum autem vel ex Horatio: *Medumque flumen gentibus additum victis minores voluere vertices:* etsi hoc ad seriores annos spectat. Magno vero spiritu haec dicta et in maius aucta amplificataque sunt. Aduersus Parthos enim illo anno nihil aliud nec susceptum nec gestum, praeterquam quod Augustus Aegypto in potestatem p. R. redacta in Syriam reuersus Parthorum legatos audiit. cf. Ge. II, 170. IV, f. Si vero haec, quae sequuntur v. 726. 7. 8. ad triumphum illum recte referuntur, Euphrates et Araxes cum Dahis poetico more populos Orientis designant, qui Antonium sequuti erant, Morini autem et Rhenus triumphum primi diei Dalmaticum respiciunt, quo etiam de Morinis, extremae orae Galliae Belgicae ad fretum Britannicum populo, (vnde *extremi hominum Morini*, vt *vltimi Britanni, vltima Hesperia*, apud Horatium:) et nonnullis Galliae Germaniaeque populis rebellionis sociis, inprimis Sueuis Rhenum transgressis, et a C. Carinate repressis,

Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis;
Indomitique Dahae, et pontem indignatus Araxes.
Talia, per clipeum Volcani, dona parentis

727. *Norini* Parrh. 728. *Daci* editum olim et scriptum passim, vel *Dacae*. Sed *Dahae* Medic. Rom. *Daae*. quos vindicauit quoque Cerda. Alii *Dachae*, *Dachi*, *Dache*, *Dace*, indocte, vt et ap. Lucan. VII, 429. *et ponte* Montalb. *Araxis* pr. Hamb.

pressis, triumphatum fuit; v. Dio LI, 21. Rhenus *bicornis*, Vahalis et Rhenus, vt tum quidem cursus erat, antequam Drusus tertium ostium, Flevum, fossa ducta efficeret: — *Dahae*, Nomades ad orientale Caspii maris littus versus Oxum incolentes vltra Hyrcanos. *pontem indignatus Araxes.* nihil amplius, quam vt flumen rapidum adeoque pontis impatiens diceret, eoque ipso feritatem accolarum Armenorum declararet. Sumserunt hinc Statius, Claudianus, Sidonius, quos apud Cerdam videre licet.

729. malim *clipeum*, *dona parentis*, iungere, quam *talia dona* p. 731. *famamque*, κλέος, illustrium factorum sculpturam in clipeo. ad hunc vltimum versum offenderunt passim viri docti: quibus praeiuit Seruius, seu quisquis ille fuit, quem lacinia pannis Seruianis attexta auctorem habuit: *Hunc versum*, inquit, *notant Critici, quasi superfluo et inutiliter additum, nec conuenientem grauitati eius: namque est magis neotericus.* Addisonus, qui pulchrae simplicitatis sensum habebat mollissimum, hunc versum esse aiebat, in quo Virgilius lusisse videretur. Iure notatum versum vt a grauitate alienum et fere frigidum pronuntiat Doruillius. Defendit eundem versum Hurdius, vir ingeniosus et doctus, in Commentar. Horat. Vol. I. ad v. 97. vbi ambiguitatem sententiae etiam in seueriore carmine tuetur, et hunc locum copiose quidem et satis argute vt solet, ita tractat, vt ad ancilium religionem et sanctitatem alludi dicat. Enimuero ante pedes erat, quod tam longe petitur, et verbo res transigi potest. Acumen lusus, quem inesse multi arbitrantur, in nostris est sensibus animisque, non in verbis nec in sententia animoque Virgilii. Poeticus sermo ita fert, vt, si quis *clipeum, cui facta praeclara et fata nepotum insculpta sunt*, sustulisse humero (alligatus enim loro clipeus humeris iniicitur) dicendus sit, res ita efferri possit: sustulisse eum

famam

Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet;
Adtollens humero famamque et fata nepotum.

731. *humeris* Parrh. *flammamque* Medic. *facta* multi Heinf. Vtraque lectio apud Seru.

famam et fata nepotum. Qui poetica oratione imbutum habet ingenium, nihil amplius cogitat. Qui vero verbatim ista in patrium sermonem transfusa, et ex proprio verborum significatu interpretata mente voluit, notiones alias adiungit, quibus ridicula et inepta redditur sententia.

EXCVRSVS I.

VIII, 51. *Arcades his oris, genus a Pallante profectum, Qui regem Euandrum comites* etc. Euander inter fabulosos heroes est, de quibus tamen certior et liquidior aliqua fama erat: nec dubitare licet eum auctorem fuisse coloniae Pelasgicae ex Arcadia in Italiam seu casu seu consilio profectae. Vt enim superioribus seculis in Americam, sic Graeciae prisci incolae migrabant in Italiam, terrarum notarum tum extremam. A gente, quae humanitatis cultum aliquem haberet, ad rudem et incultam eum venisse, ex eo intelligitur, quod litteras secum attulisse ferebatur cf. Liu. I, 7. Musicam, artes et vitae humanioris instituta alia addit Dionys. I, 33. Forte tamen haec omnia ad sola carmina seu vaticinia rediere; nam vaticinandi artem idem intulisse, memoratus est: etsi nec ignotam Italiae, nec barbaris ac rudibus populis adeo insolentem: sed tractus ille, ad quem accessit, circa Tiberim, a feris hominibus per siluas errantibus tum habitatus narratur. Vaticinia seu carmina ad matrem eius inter vates habitam referri solebant; erat ea incerto nomine, nam quae vulgo feruntur nomina, ab arte petita sunt; vt Carmentae et Themidis, forte et Nicostratae; vti comites ei additae Porrima et Postvorta, quia vatibus et praeterita et futura sunt nota: Seru. ad VIII, 336. Nympham quoque eam ediderant nonnulli, vnde et pater Euandro Mercurius datus fuit a poetis, quem scriptores Echemum Arcadem consignarunt. Sufficit vaticinia per Italiam habita fuisse antiquissima, ad eam referri solita; id quod ad priscae Italiae statum et indolem declarandam valet. Illud tamen dubito, a Romanis ne narratio de Euandro venerit, an, quod magis sit probabile, a Graecis: vt adeo

adeo et haec ipſa forte inter Graecas, Italicae hiſtoriae interpolationes referenda eſſe videatur. Certe his deberi videntur, quae de Euandri origine Arcadica narrata ſunt, et de cauſſis profectionis ſuſceptae v. Dionyſ. I, 31 ſqq. Strabo V. p. 352. Pauſ. VIII, 43. adde 44. med. Sext. Aurel. Vict. O. G. R. 5.

Pallanteum, mox Palantium et Palatium, condidit, oppidum, vt tum res erant, ſeu arcem in monte Palatino inde dicto. Nomen a proauo Pallante ducit poeta VIII, 54 *Pallantis proaui de nomine Pallanteum*: qui inter maiores Euandri a Pelaſgo genus ducentis non occurrit. Poteſt hoc poeta de ſuo finxiſſe, vti Euandri filio idem nomen indidit, potuit et alium auctorem ſequi. Nam Palantem inter Lycaonis filios ediderat Heſiodus, ap. Steph. Byz. in Παλάντιον. Alias etymologias, multo minus probandas, habet Varro LL. IV. p. 16. Dordr. Solin. c. 1. p. 2. B. vbi v. Salmaſ. p. 10. Feſtus in voc. *Palatium*, Seru. ad Aen. VII, 51. A Palantio, Arcadica vrbe, nomen melius deduxit Dionyſ. l. c. qui idem c. 32. etymologiam aliam, ſed quam ipſe improbat, ab Herculis et Lauinae, Euandri filiae, prole, Pallante, ex Polybio memorat. Sed prior fama vero magis conſentanea, etiam Antonino Pio probata; namque is vrbem Arcadicam Pallantium ex pago fecit et in originis memoriam libertatem cum immunitate a tributis tribuit. Pauſan. VIII, 43. Cultus fuit Euander a Romanis inter heroes Indigetes: eius aram ſub Auentino Dionyſius viderat. ibid. c. 32. Paullo notior eſt Carmentae ara, quae ſub Capitolio fuit iuxta portam Carmentalem. v. Dionyſ. ibid. Solin. 1. Lupercalium religio ad Arcades hos cum Euandro Palantium inſidentes vulgo referri ſolita fuit; alia ſacra et inſtituta graeca ab eodem profecta recitat Dionyſ. I, 33.

De tempore acceſſus Euandri ad Italiam ſatis inter ſcriptores conuenit, factam eſſe LX. annos ante Troiam captam, ſub Fauno Latinorum rege. Ornarunt fabulam de Euandro egregie poetae; praeter Virgilium Ouid. Faſt. I, 469 ſqq. faciem autem locorum, quae Euander tenuit, Propert. IV. El. 1. quae vna ex nobiliſſimis eſt: cum qua comparanda illa Tibulli lib. II. el. 5.

EXCVRSVS II.

De priſcis Italiae incolis et nominibus.

VIII, 314 — 329. *Haec nemora indigenae Fauni Nymphaeque tenebant — Primus ab aetherio venit Saturnus Olympo*

Arma Iouis fugiens et regnis exul ademtis. Is genus indocile ac dispersum montibus altis Composuit legesque dedit Latiumque vocari Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris. Aurea, quae perhibent, illo sub Rege fuerunt Secula — Deterior donec paullatim ac decolor aetas Et belli rabies et amor successit habendi. Tum manus Ausonia et gentes venere Sicanae, Saepius et nomen posuit Saturnia tellus. Locus clarissimus, cuius etiam in historicis auctoritas esse solet; illustratus quoque a Sext. Aurel. Vict. O. G. R. 3. Videamus itaque paullo curiosius, quae a poeta in eo tradantur.

Antequam Saturnus; siue verum id, seu, quod probabilius fit, symbolicum est nomen, sationis forte ac melioris vitae cultus; in eam terram, quae mox Latii nomen obtinuit, veniret, vasta siluarum solitudo late omnia tenebat, nec homines in iis, nisi rari et palantes ac feri. Sallustius in Catil. c. 6. *Aborigines, genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, liberum atque solutum.* Aborigines hos fuisse manifestum est, non quasi hoc hominum vel gentis nomen proprium sit habendum; sed communi hoc verbo appellati sunt a scriptoribus primi illi homines ignotae quidem originis, ad Ausonium tamen nomen ac genus, vt probabile fit, (v. sup. Exc. IV. lib. VII.) referendi, qui ab origine incoluere loca citra Tiberim. Cum temporis successu mores leges que illi accepere aduenarum opera. Eas Pelasgos primos Dionysius, Troianos Sallustius, intulisse aiunt; sed communiore fama, victum primi homines in his locis cultumque meliorem a Saturno auctore accepisse traduntur, in cuius personam Romani transtulere aureum seculum et alia plura, quae Graecorum Κρόνος hominum animis subiiciebat, cum semel vtrumque esse eundem putarent, non meliore iure, quam cum Poenorum Baal vel Molochus pro Saturno habitus est. Ab hoc Saturni profugi et latentis in his terris aduentu Latii nomen repetit poeta communi popularium errore ex inepta etymologia v. sup. Exc. IV. ad lib. VII. In partem beneficii cultus melioris allati aduocatur ab aliis Ianus qui Saturnum hospitio excepisse dicitur. cf. Macrob. Sat. I, 7. Cum semel aurea aetas in Saturni aeuum esset reiecta, etiam ferream aetatem ab eius excessu successisse probabile videri debuit. Itaque poeta v. 326. *Deterior donec paullatim ac decolor aetas Et belli rabies et amor successit habendi.* Et ad has temporum vices praeclare refert poeta varias fortunas, quibus partes hae Italiae fuere iactatae. Ad historicam tamen subtilitatem parum accommodate dixisse videri debet: *Tum manus Ausonia et gentes venere Sicanae.*

Nam

Nam Sicani, etsi poeta eos aliis quoque locis nominat, nullas in Italia sedes habuere, sed ex Hispania a Liguribus pulsi in Siciliam traiecerunt, vbi temporis successu Siculos nacti sunt accolas, qui ex Italia profugerant. Pro Siculis itaque, seu, quod auctores haberet, qui ita traderent, seu, quod Seruius statuisse videtur ad XI, 317. poeticum morem sequutus, Sicanos dixit Maro, vt iam Cluuerio obseruatum lib. III, c. I. p. 788. etsi etiam alii scriptores eundem errorem admiserunt, v. c. Gell. I, 10. cum Macrob. I. Sat. 5. Maronis exemplo *Sicanos* Rutulis socios adiecit lib. VIII, 358. Silius. Tenuerant autem Siculi loca inter Tiberim et Lirim. (cf. Dionys. I, 9. et al.) ex quibus ab Aboriginibus et Pelasgis fuerunt exturbati. v. Exc. IV. ad lib. VII. *Veteres Sicanos* inter adductas a Turno copias recitat poeta lib. VII, 795. adeoque reliquias Siculorum, (quos Sicanos appellat) etiamnum, Aeneae aetate, in Italia superfuisse necesse est. Licuit poetae ita opinari; etsi antiquissimorum scriptorum auctoritate apud Dionysium binis trinisue ante bellum Troianum aetatibus tota Italia cessisse narrantur Siculi. At illud alterum magis probabiliter factum, quod XI, 316—9. agrum Latinum ad Tiberim *finis super vsque Sicanos* h. vsque ad Siculorum confinia, *ab Auruncis Rutulisque* coli ait. Potuerunt enim fines Siculorum etiam iis expulsis memoria hominum frequentari. Disiungit porro poeta Ausones ab Aboriginibus h. ab iis hominibus feris et siluestribus, qui primi Italiam coluerunt. Seriores enim, et aurea iam aetate Saturnoque rege sublato, eos Italiam ingressos dicit v. 328. *Tum manus Ausonia.* Potuit et hoc, tanquam poeta, ponere, etiam cum ratione aliqua. Etsi enim communi stirpe procederent et vetus illud ferorum hominum genus et aliae gentes Ausoniae, tamen suis nominibus discretae erant; adeoque mitius ac mansuetius genus per Ausonium nomen declarare licuit. Domestica autem fuisse et ciuilia bella inter varias gentes Ausoniae stirpis, adeoque etiam Aborigines bello vexatos esse a ceteris populis communi cum iisdem genere ortis, satis probabile videtur.

Tandem poeta subiicit: *Saepius et nomen posuit Saturnia tellus.* Varia vtique Italiae nomina tradita sunt; si tamen rem paullo accuratius inspicias, parum subtiliter. Omnino (persequamur enim haec obiter, quandoquidem turbata haec omnia apud doctissimos viros, etiam de Italia apud Cluuerium videas) frustra hoc expectatur, vt magni terrarum tractus sub vno nomine veniant, antequam sub communem imperii ac regni compagem venerint. Orbis vero terrarum partes nomine

proprio designari vix potuerunt ante Geographorum studia. Primis temporibus, vt quaeque gens per stirpes aut per familias sedes sibi proprias cepisset, ita singularum stirpium aut familiarum in vnum collectarum aut communis sedis ac loci nomen in notitiam veniebat, nec semper originis cum aliis gentibus communis memoriam nomen quoque testabatur. Itaque tractum illum ab Alpibus ad fretum Siculum porrectum nomine aliquo proprio antiquis temporibus innotuisse frustra sumitur. Sed tractus huius, vt in aliis terris factum, eae partes, quae primae inter reliquas a cultioribus populis, Graecae inprimis, frequentari coeperant, primae quoque nomine aliquo insignitae sunt, nec tamen semper eo, quo indigenae ad suam stirpem aut suas sedes declarandas inter se vtebantur, sed non raro nouo ab aduenis his vel mercatoribus inuento, et fere ab attributo aliquo locorum vel populi, vel a casu vel a primo terrae aditu, vrbe, promontorio, a noua re, quam vident, accipiunt, petito, interdum etiam ex voce aliqua indigenarum accepta et ad suos sonos deflexa. Super talibus itaque populorum aut terrarum nominibus docte quidem multa aliquis argutari potest, sed plerumque inaniter; multo magis si Phoenicia nomina expiscari et enodare volumus; quo quidem genere nihil vidi, quod magis esset lubricum. Ita quoque nomina varia, quae Italiae olim indita memorantur, primum ad singulos tantum diuersis in partibus tractus et agros spectant, quos Graeci primum adierunt vel coloniis frequentarunt; *Oenotriam* ad sola loca sinui Lametico adiacentia esse reuocandam, et *Italiam* mox in eius nominis locum successisse, alio loco vidimus. v. Exc. XVI. ad lib. I. adde Thucyd. VI, 2. Aristot. de rep. VII. 10. *Ausonia* Ausonum sedes declarare debuerunt, quae a Circeiis inde per totum maris inferi littus passim sparsae fuerunt. *Hesperia* Graecum nomen est omnium terrarum ab occidente sitarum. *Latio* igitur nulla nominis varietas manet, quam quod *Saturnia* dicta est. Vides iam quantopere poetae sermo ab historici subtilitate discrepet.

Nomen autem *terrae Saturniae* proprie ad locum aliquem circa Tiberim, saltem ad cliuum mox Capitolinum dictum pertinuit, qui ab initio Saturnius dictus est, (v. Dionys. I, 34. adde Aurel. Vict. O. G. R. 3. vbi v. Annam et Arnzen.) inde vicina regio Saturnia; αἶα Σατουρνία iam in oraculo Dodonae Pelasgis dato memoratur, quod quidem nomen vere ἐγχώριον et forte vetustissimum habendum. v. Dionys. I, 34. (p. 27) 38 (p. 30) cf. Iustin. XLIII, 1. Alios v. ap. Cerdam ad VIII, 358. Quando autem tota Italia eo nomine declaratur, ad poetarum hoc

morem

morem referendum erat, non, vt Dionyſius aliique faciunt, hiſtoricis rerum argumentis annumerandum. Virgilius itaque praeclare VIII, 357. 8. de duobus montibus Ianiculo et Capitolino: *Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit arcem. Ianiculum huic, illi fuerat* Saturnia *nomen.*

EXCVRSVS III.

Super Etruſcis et Mezentio.

VIII, 478 ſqq. *Haud procul hinc ſaxo incolitur fundata vetuſto Vrbis Agyllinae ſedes* etc.

Si quid de ſuo fingere recte potuit poeta, erat haec Etruſcorum cum Troianis ſocietas, cum ſemel populos citra Tiberim Latinis et Rutulis ſocios addidiſſet. Etruſcis autem antiquitas ſtirpis et imperii tribui ſolet ea, quae non improbabile faciat, iam Troianis temporibus eos opibus et copiis ſatis valuiſſe. Erat praeterea antiqua illa vtriusque populi conſanguinitas, quam ſup. Exc. VI. ad lib. III. p. 356 ſq. vidimus, cum Dardanus originem ex Corytho Etruriae duxiſſe ferretur. Habuit tamen et hic poeta famae veterumque fabularum auctoritatem, quam ſequeretur; eamque ita ſequutus eſt, vt nulla in re ab eo deflecteret, quod conſtante fide traditum acceperat. Scilicet Etruſcos, Mezentiumque eorum regem, ſeu verius Lucumonem (στρατηγὸν Plutarchus appellat Qu. Rom. p. 275 D. ed. Frf.) cum Latino et Turno Troianis aduenis arma infeſta intuliſſe, conſtans erat accepta a maioribus fama, etſi diuerſis modis narrata. Alii victum Turnum Etruſcorum auxilia imploraſſe tradiderant, quos Liuius I, 2. ſequi maluit, alii Turno iam occiſo Etruſcos aduerſus Troianos arma ſumſiſſe: factum eſſe hoc, cum Aeneas aliquot iam annos regnum Latinorum tenuiſſet: commiſſam pugnam ſub Lauinii moenia, Aeneaque in Numico ſubmerſo vrbem obſeſſam tandemque Aſcanii conſilio et virtute liberatam: Lauſum caeſum patremque Mezentium in Etruriam dimiſſum. Ita rem expoſuerant L. Caeſar et A. Poſtumius in libro de aduentu Aeneae, laudati ab Auctore de Orig. Gent. Rom. c. 14. 15. Eosdem aut alios auctores, nam Catonem potiſſimum ſequitur, idem tradentes expreſſit Dionyſ. Halic. I, 64. 65. Nec diſcrepant Iuſtin. XLIII, 1 f. Feſtus in voc. Oſcillum ex Cornificio. Seruius, ex Catone, ad Aen. I, 267. IV, 620. At poeta aut diuerſos auctores habuit, aut eo fabulam deflexit, vt Mezentius a ſuis ciuibus regno deiectus ad Turnum confugeret lib. VIII, 489 ſqq. Inter haec tenendum eſt id in quo plerique conſentiunt, Mezentium fuiſſe Agyllae ſeu Caeretano-

rum

rum regem; vt felix poeta etiam in hac argumenti parte fuerit, vt probabilia, quae sequeretur, in manibus haberet, non comminiscenda essent. Conuenit enim hoc cum reliqua historiarum fide, primos opibus inter Etruscos floruisse, saltem exteris innotuisse Agyllaeos, maritimis copiis, et nauigationis commerciis, insigniter auctos.

Hanc multos florentem annos appellat Maro VIII, 481. Vide Dionys. lib. III, 58. Strabon. V, 337. Hinc quoque Agylla ex omni Etruria vna nota fuit Graecis: et Lycophron v. 1353. totam terram ab hac vrbe designat. Fuere porro Caeretani ex iis Etruscis vrbibus, quae vestigia Pelasgici moris plurima et clariora retinerent. Itaque bene lib. VIII, 600. 2. apud eos *Pelasgi veteres* sacrum constituisse memorantur Siluano, antiquo numini, quod pro Pane aut alio simili adsciuerant.

Illud vero mirari soleo, vnde ex hoc prisco tempore res tam exiles et parum memorabiles acceperint veteres scriptores, quale hoc est, quod Plinius lib. XIV, s. 14. habet: *M. Varro auctor est Mezentium, Etruriae regem, auxilium Rutulis contra Latinos tulisse,* vini mercede, *quod tum* in Latino agro *fuisset.* Varie, vt in tanta rerum antiquitate, traditum fuit hoc idem. Nam L. Caesar et A. Postumius supra laudati hanc inter conditiones memorauerant, quibus in deditionem accipere vellet Latinos Lauinii obsessos Mezentius, *vt omne vinum agri Latini aliquot annis sibi inferretur.* At Ascanii consilio et auctoritate — *vino ex omni vindemia Ioui publice voto consecratoque* Latini vrbe eruperunt, fusoque praesidio interfectoque Lauso, Mezentium fugam facere coegerunt. Is postea per legatos amicitiam societatemque Latinorum impetrauit. Ita Victor O. G. R. 15. et similia ap. Dionys. I. 65. Etiam Plutarch. Qu. Rom. p. 275 D. ed. Fr. rei tanquam vulgo narratae meminit, sed sic vt ad Aeneam transferat, quae alii de Ascanio narrarunt. *Rustica vinalia* a Romanis in huius rei memoriam fuisse instituta Festus notauit, Anna Fabri ad e. l. obseruante. Quae res saltem hoc docet, antiquam satis et a maioribus acceptam eius rei famam apud Romanos fuisse; veritate enim et historiae fide huiusmodi narrationes non nituntur. Etiam de eius festi origine varia fuit inter Romanos narratio v. Varr. de LL. V. p. 48. Dordr. et ipsum Festum e. l. Exornauit narrationem suo more Ouidius Fast. IV, 877 sqq. vt tamen Varronem potissimum ante oculos habuisse videatur.

Quaeri nunc potest, quid Virgilium adduxerit, vt Mezentio tam atrocem personam indueret, eumque *Deûm contemtorem et sacrilegum* exhiberet. Poetae ingenium quo tramite

mitte progressum sit, facile ex modo memorata narratione intelligi potest, et a Macrobio quoque explicatum satis est Sat. III, 5. *Sed veram huius contumacissimi nominis caussam in primo libro Origg. Catonis diligens lector inueniet. Ait enim Mezentium Rutulis imperasse, vt sibi offerrent, quas diis primitias offerebant: et Latinos omnes, similis imperii metu, ita vocasse* (l. vouisse): *Iupiter, si tibi magis cordi est, nos ea tibi dare potius, quam Mezentio: vt ei nos victores facias! Ergo quod diuinos honores sibi exegerat, merito dictus est a Virgilio contemtor deorum.* Cum impietatis nota, iussit deinde poeta saeuitiae omnisque crudelitatis infaniam, vt et viua corpora alligaret cadaueribus v. lib. VIII, 483 sqq. Hoc postremum ex antiquis Tuscorum fabulis mutuare potuit. Nam Seruius ibi ad 479. 485. ex Ciceronis Hortensio memorat Tyrrhenos diu piraticam exercuisse, *cum captiuos nouis poenis affligerent, occisorum eos religantes cadaueribus.* Locus ex Hortensio, quod Cerda quoque notauit, seruatus est ab Augustino contra Iulian. Pelag. lib. IV, 78. Hinc ea immanitas tributa est Etruscis a nonnullis, vt a Valer. Max. IX, 2. ext. 10. vt eos *viuorum corpora cadaueribus aduersa aduersis alligata atque adstricta — tabescere simul* passos esse narrarent.

Priscas fabulas non modo, verum etiam Catonis plerorumque Romanorum miros errores super originibus Italiae a Graecis repetendis, poetam in rem suam ingeniose vertere passim vidimus. Alius fuit communis Romanorum, a Graecis acceptus error, vt Etruscos, Graecis Tyrrhenos dictos, e Lydia repeterent. Errorem dixi, cuius caussas alio loco exposuimus: (Comment. Soc. Gotting. To. II. P. II. p. 36 sqq. in Comment. de fabb. relig. Graec. ab Etrusca arte frequentat.) inter quas praecipua fuisse videtur ipsa nominis antiqui Rasenarum vel Turasenarum, deprauatio in vocem *Tyrrhenorum* ex τυρσηνῶν, τυῤῥηνῶν, quod modo a τύρσεσι turribus ducebant, modo a Tyrrheno aliquo, qui coloniae auctor fuisset. Iam in priscis Lydorum fabulis occurrebat Tyrrhenus Atyos filius et Manis nepos; hunc itaque Tyrrhenis seu Etruscis nomen impertiisse deducta ex Lydia colonia traditum fuit a nonnullis, quos Herodotus sequitur lib. I, 94. et ex eo Strabo V, p. 335. 6. et Dionys. I, 27. Vellei. I, 1, 4. Tacit. Ann. IV, 55. inprimis Lycophor. 1351. 59. Dionysius et illud addit, variasse alios et tempora et homines, et vero etiam sapienter monet: a Xantho Lydo, qui patriam historiam conscripserat, a quo adeo vnice hac in re standum erat, nec Tyrrhenum vsquam memorari, nec Maeonum coloniam in Italiam deductam: Atyos vero

vero filios Lydum et *Torrhebum*, vel forte *Tyrrhebum*, ita vt tota illa fabula de Tyrrheno, auctore Tyrrhenorum, ex deprauata scriptura, quam aliquis in vetere Xanthi codice offenderat, Τύῤῥηνον pro Τύῤῥηβον vel Τόῤῥηβον, nata esse videatur. Ex prisca Pelasgorum stirpe populum fuisse Tyrrhenos, qui vsque ad seriora tempora Lemnum, Imbrum aliaque vicina continentis quoque loca insederant, dubitari nequit. Etiam hos ad Tyrrhenos Italiae retulerunt scriptores, nominis similitudine adducti, sed Dionys. I, 25. eam rationem iniit, vt eos ex iis ipsis Pelasgis fuisse diceret, qui Italiam insederant antiquitus moxque in communi gentis clade inde discesserant: accepisse nomen, quod in Tyrrhenorum finibus consederant. Verum haec Dionysii coniectatio, non narratio antiqui scriptoris fide accepta, est, quae adeo pro fundo historiae a viris doctis haberi non debebat, vti multa alia, quae in hoc primo libro Dionysius manifeste non vt narrata verum opinata apponit. Myrsilus Lesbius et ipse Tyrrhenos Italia relicta erroribus iactatos tradiderat, (ap. Dionys. I, 28.) sed ineptam narrationem de suo assuit, ab his ipsis erroribus eos tum πελαργοὺς, *ciconias*, dici coepisse. Contra Anticlides, non ignobilis scriptor, Pelasgos, Lemno et Imbro prius constituta, cum Tyrrheno, Atyis f. in Italiam contendisse tradiderat ap. Strabon. lib. V. p. 339. A. quae variae sunt veterum scriptorum periclitationes in vetere fama cum rerum aliarum rationibus componenda. Hellanicus in Phoronide, antiquissimus scriptor, Pelasgos, post quam in sinum Adriaticum appulsi in interiora Italiae immigrarant, narrauerat Tyrrheniam condidisse; (Dionys. I, 28.) qui ex parte verum tradidisse videri debet: item Scymnus Chius in Perieg. 218. Κοινὴν δὲ Τυῤῥηνοῖσι χώραν νεμόμενοι: sc. Pelasgi, qui tamen subiicit alia quae erronea sunt. Etsi enim Etruscorum origines vltra Alpes quaerendas esse, dubitari vix potest; quod alio quoque loco accurate disputatum est; Pelasgos tamen in has easdem ab occidente Tiberis sitas terras immigrasse, multa arguunt: quos communi gentis nomine fuisse comprehensos nemo mirabitur, vt tamen inde nec contendat quis, Etruscos fuisse Pelasgos. Poeta tamen haec omnia, etsi subductis accuratius historiae calculis recte explosa, erudite et sapienter inter ornamenta carminis adsciuit. Itaque VIII, 479. 480. de Agylla seu Caere, *vbi Lydia quondam Gens bello praeclara iugis insedit Etruscis.* cf. IX, 11. X, 155. et lib. II, 781. *Lydius Thybris* a duce Tyrrheno e Lydorum gente. Et quoniam Maeones veteres Lydiae coloni fuerunt, hinc Etrusci *Maeonia iuuentus* VIII, 499. cf. XI, 759.

Tarcontis

Tarcontis nomen, quo poeta inf. v. 603. Lucumonem Agyllaeorum impertiit, non minus ex vetere memoria repetitum fuit. Fuit enim Tarcon aliquis, qui Tarquinio in Etruria condidiſſe ferebatur. Eum ſtatim cum Tyrrheno, e Lydia, in Italiam veniſſe, Strabo traditum acceperat lib. V. p. 336 A. vulgoque narratum, fuiſſe eum canum a puero: qua fabula viri ſapientiam declarare voluere homines. Repetit eam Euſtath. ad Dionyſ. Perieg. 347. Diſcedit ab his Silius, lib. VIII, 474. a quo *Cortona ſuperbi Tarcontis domus* edita eſt; et ſecundum alios, quos Cato Origg. 1. ſequebatur, apud Seruium ad lib. X, Aen. 179. Piſarum ille conditor habitus eſt, ab aliis Mantuae ap. Seru. ad X, 198. quibus ſaltem hoc conſtat, fuiſſe Tarcontem inter auctores populi habitum, multasque ad eum vrbes originem retuliſſe. Aliter ornauit fabulam Lycophron v. 1245. 9. vbi Tarchon et Tyrrhenus, Telephi Myſorum regis filii, occurrunt Aeneae in Italia ſocietatemque cum eo iungunt. Totus ille locus a. v. 1239. memorabilis eſt ad declarandas veterum Graecorum de his locis notitias. Dicitur Aeneam erronem excepiſſe Tyrrhenia, quo nomine poeta bene Italiam omnino et inprimis loca ad Tiberim declarare potuit, ſed nomine Tyrrheniae ſeu Etruriae ſemel poſito, alia loca eius maritima recenſet, *Lynceum* fluuium, *Piſam et Agyllam*. Cum Lynceum *calidas aquas ebullire* dicat, Cluuerius Ital. ant. p. 472. paruum amnem nunc *Cornia* dictum ad Vetulonios, vltra promontorium Populonium, probabiliter interpretatur Lynceum, quandoquidem ille calidas aquas paludoſas transmeat.

EXCVRSVS IV.

De Aeneae clipeo.

VIII, 625. *clipei non enarrabile textum.* Inuenti laudem in ſplendido hoc loco Virgilio non magis, quam in tot aliis, quae in Aeneide merito miramur, deberi, nota res eſt. Praeiuerat Homerus clipeo Achillis Il. Σ, et Heſiodus, aut quisquis ille fuit, clipeo Herculis. Sed ingenii vim tanto acriorem exhibuit poeta ornando et expoliendo eo, quod ab aliis iam occupatum fuerat. Atqui nec ea ingenii infima laus eſt. Quae autem in hoc epiſodio inprimis probanda ſunt, haec eſſe arbitror: primum, quod argumentum elegit argumento et conſilio carminis lectorumque Romanorum ingeniis inprimis accommodatum, cum Homerus tantum mirabilia vel adſpectu aut varietate grata ſectatus eſſet; Fecit id porro cum ſumma maieſtate verborum, ſententiarum et phantaſmatum; Conſequutus etiam eſt nouas mirationis cauſſas per expoſitionem

rerum futurarum, quarum cognoscendarum animus humanus auidissimus est: Cumque adeo res Romanas tanquam vaticinii aliquo genere narraret, ad grauiorem spiritum assurgere, res ad miraculum euehere, augere et amplificare tuto potuit. Sane quidem Aeneae omnia ista, quae in clipeo expressa videbat, prorsus obscura esse debuerunt; verum in his lectorum potius voluptati, quam herois personae, consulere licuit.

Ex artificii veteris descriptione passim poetae carminum suorum ornamenta petierunt, quo veteres fabulas in eo expressas narrare liceret. Inter varia inuenta nullum tamen aliud genus opportunius esse videtur clipeo, si priscum clipeos sculpto opere ornandi morem repetes. Multo minsu commode v. c. Apollonius I, 721 sqq. fabulas Iasonis pallae intextas enarrat, Europae calatho Moschus Idyll. II, 37 sqq. in veste stragula Catull. LXIV, 50 sqq. in cratere expressas fabulas Ouid. Met. XIII, 681. et in foribus regiae Solis lib. II, 5 sqq. In palla Harmoniae orbem terrarum acu pictum exhibet Nonnus Dionys. XLI. p. 1070 et sic alii alia. Nulla in his omnibus materia, nullum artis opus, quo magnam rerum varietatem expressam satis recte commemoret aliquis.

Acumen autem Virgilii in rerum dilectu et summum ornatum cognoscere qui volet, non modo Homericum illum et Hesiodeum clipeum comparet necesse est, verum eos quoque, qui ad eius exemplum idem argumentum retractare voluerunt: Silium lib. II, 395 sq. Quintum Cal. V. pr. Nonnum lib. XXV. p. 664.

Praerepta erant Virgilio , vt in tot aliis, ea, quae in quaque re, in quoque phantasmate, primus ingenii impetus, ipsa naturae vis, primo loco offerre solet animo. Haec occupare liberum erat Homero, tanquam in vacuam possessionem venienti: adeoque eum omnes post se victuros poetas superare in multis necesse erat, sic vt ipse nunquam ab ipsis vinci posset. Cum tamen exponeret omnia cum simplicitate summa, reliquit hoc ipso ingeniis aliis laudem saltem ex eorum, quae pertractasset, exornatione et expolitione.

Homericus clipeus haud dubie plus habebat veritatis, maioremque faciebat operis, tam affabre facti, vt dei manus haberetur, mirationem, quod ad vitae priscae morem, sensum, opinionem, quam totum eius opus spirat, haec erant narrata. Phantasmata, quae oculorum animique sensui obiicit, ἐνάργειαν habent maximam: sunt grandia, pulchra, suauia. Itaque Miltonus in diuino loco de Adami viso ex colle Paradisi lib. XI, 639. eum in multis, quam nostrum poetam, exprimere maluit. In Virgilio

gilio contra captatam occasionem, imitationis studium, argutias varietatis agnoscas facile. Dum autem artis et ingenii expectationem his ipsis facit, excutit ille animis nostris antiquae heroum vitae, in qua versari debebat narratio, morem speciemque, quae tam iucundum errorem in Homero obiicit, vt ea, quae fabulose tradita, praeter rei naturam in ipso clipeo narrata, occurrunt, credi tamen ab iis hominibus et recte credi potuisse arbitremur. Virgilium autem apparet multa non credidisse, quae alios credere voluit: et hoc voluptatis vim omnem imminuit. Vtinam saltem grauiorem et probabiliorem caussam reperisset, cur Aeneae clipeus diuina arte factus afferendus erat! Achillis clipeus Patroclo spoliato in Hectoris potestatem venerat.

Inferior Homero in hoc Maro est, quod, vt iam a Seruio obseruatum, *illic singula, dum fiunt, narrantur: hic vero perfecto opere noscuntur. Nam et hic arma prius accepit Aeneas quam spectaret; ibi, postquam omnia narrata sunt, sic a Thetide deferuntur ad Achillem.* Quae his subiicit alia Seruius, non probanda censeo: verum, cum ab Homero alteram rationem occupatam videret, quid faceret Maro, nisi, vt, si quid nouare volebat, quod vtique debebat, ad alteram vel inuitus descenderet, narraretque adeo ac potius describeret, quae iam facta erant. Sed haec iam docte ac subtiliter exposuit Lessingius V. C. in Laocoonte p. 184 sqq.

Pugnam in clipeo exsculptam Romanus poeta egregie variauit, si cum Homerico et Hesiodeo clipeo compares. Graeci poetae illo antiquo sermone praeclare in hoc vsi erant, vt Ἔριδα, Κῆρα, Φόβον, in acie constituerent. Reddita haec ipsa aut similia sculptoris arte fuerunt in Cypseli arca apud Pausaniam, quae sigillatim olim accuratius a me exposita sunt: Virgilius pugnam naualem substituit et ab Apolline Actiaco propria rerum argumenta petiuit verss. 677 sqq.

Cum in his Virgilium vel defendam vel excusem: est aliud, quod ab aliis non reprehensum video, ipse aegre fero. In rerum scilicet dilectu, quas in clipeo exsculptas dedit, certum iudicium vix sequutus videri potest. Omissis enim multo clarioribus factis intexuit nonnulla, quae quomodo inter insigniora Romanorum facta vel fata referri potuerint non assequor: vt Metii Fuffetii supplicium, quod quomodo defendam non habeo: etiamsi dixero, Alba diruta Romam insignia consequutam esse incrementa. Religionum maiestas excusare forte potest Saliorum tripudia, Lupercorum discursationes, matronarum pompam. In quibus tamen nimis presse et anguste Homerum aemulatus esse videtur, qui v. 590 chorum elegantissime effinxerat. Anserem volitantem, si omisisset,

 argu-

argumenti maiestati ad nostrum sensum melius consuluisset. Intercipitur porro totus argumenti Romani tenor rebus inferis interpositis, etsi video, quid in his sequi potuerit poeta. Voluit forte Catilinae et Catonis meminisse, quorum alterum in inferis scelerum poenas luere par est credere. Sunt etiam haec ita posita, vt clipei extremam oram obeant, terra in medio, et inter hanc inferaque loca mari interiecto. Habet speciem aliquam, nec tamen multum probabilem, hoc, vt dicas, delegisse poetam ea, quorum illo tempore signa passim et sculpta aere vel marmore opera Romae cernebantur. De Lupa, de Sabinis raptis, de Coclite, de Cloelia, Manlio, et ansere verum hoc esse potest. Fit quoque probabile, fuisse Augusti tropaea in Capitolio, quae Actiacam pugnam exhiberent.

Inserta est Virgilio in anglicum sermonem a Wartono aliisque conuerso sub To. III. finem disputatio elegans Viri Cl. W. Whitehead super hoc clipeo, in quo ille argumenti dilectum et rationem ita tuetur, vt ciuitatis Romanae statum et conditionem inde ab origine per singulas aetates, simulque summum opum fastigium, quo ab Augusto illa adducta est, describi dicat; omissis tamen iis, quae iam alibi poeta attigerat, v. c. Aen. VI. Expressa itaque esse vrbis primordia, raptas Sabinas, foedusque factum, quo Curibus in vrbem receptis incrementum iam insignius Roma accepit: mox foederis rupti poenam Metii supplicio inflictam: libertatem partam regibus eiectis: bellum Gallicum et Romam reparatam; religiones per Salios, Lupercos et Matronas declaratas: praemia et poenas apud inferos: tandem Actiacam victoriam, qua terrarum orbi pax et tranquillitas parta receptaque ex fluctibus ciuilibus ciuitas mox laete effloruit, Augusto principe: vt illud Propertii lib. III, 11, 50. acclamaretur: *cape Roma triumphum Et longum Augusto salua precare diem.*

Ingeniosam hanc esse clipei enarrationem non nego: an nimis ingeniosa sit, non dicam. Si vbique substituas res tempore, loco, personis quodammodo coniunctas vel vicinas, tollasque ex pluribus, quae eodem iure sumi poterant, quod opportunum est: nihil est, quod non commode ad sensum suum interpretari quisque possit.

De artis respectu iudicioque, quod multi in poeta nostro agnoscunt, omnino mihi quidem adhuc parum liquet, nec, si dicendum est, quod sentio, magnum aliquod seu picturae seu sculpturae studium poetam nostrum tenuisse arbitror. Nam primum, quae ille exposuit, nihil tale produnt, et eiusmodi sunt, vt etiam

etiam vulgariter quisque artium peritus ea carmine comprehendere possit. Tum vero, vt poeta ab eo consilio longissime absuit, vt artis subtilitatem sequeretur, ita occurrunt non pauca, quae a sculpturae natura recedunt, nec facile nec commode ea arte tractari possunt. Qui oceanum in angusto limbo expressum inque eo innatantes delphines dedit (vss. 671. 4.) nae is non adeo magnam graphices peritiam habere potuit. Omnino de arte cogitasse Virgilius non videtur, quandoquidem ipse diuersum rei consilium exponit: *Illic genus omne futurae Stirpis ab Ascanio pugnataque in ordine bella.* Atque ex iis decerpturus nonnulla subiicit: *Fecerat et viridi* etc. At cum Homero certamen iniisse videtur: hoc sibi propositum habuit primo loco: altero vt Romanis suis placeret. Si artis rationem habere voluisset, non diuidere clipeum in tantum paruarum arearum numerum, sed reuocare omnia ad vnum magnum ac nobile argumentum, et aream saltem vna pugna Actiaca exornare debebat, qui totius clipei haud dubie splendidissimus locus est.

Sunt tamen nonnulla ad exprimendum artifice manu egregie accommodata, multisque passim operibus expressa: vt Romulus et Remus lactentes, raptus Sabinarum, mox bellum et tandem foedus ictum. Metii Fuffetii supplicium, ad sensum nostrum nimis foedum et auersandum, duris Romanorum ingeniis forte minus displicuit. Vrbs a Porsenna obsessa, reuulsus ab Horatio Coclite pons, Capitolium a Gallis obsessum, et a Manlio propugnatum; Saliorum saltatio, Lupercorum discursus, matronarum inuectio: sunt haec talia quae opere exsculpto expressa placere potuerunt.

Enimuero, dices, sunt alia, quae ab artifice reddi nequierunt: *Incedunt victae longo ordine gentes, Quam variae linguis, habitu tam vestis et auro* — et paullo ante, *Omnibus in templis matrum chorus, omnibus arae etc. — arcum intendebat Apollo Desuper, omnis eo terrore Aegyptus et Indi Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabaei.* Talis vero reprehensio hominem artis forte notitia imbutum, poetices vtique imperitum arguit. Est enim hoc in poeta nostro magno ingenio et arte factum, quod ornatum iniecit tanquam vestem narrationis nuditati, nec satis esse putauit, describere opus toreuticum, in cuius veritate seruanda nullam sibi videbat religionem esse impositam. Nec hoc ad artem pertinet, aut excusatione adiuuandum, aut inter poeticas licentias referendum, quod viri docti faciunt Misc. Obss. T. I. p. 20. IV. p. 198. et Burmann. h. l. ad VIII, 634 et ad Aen. I, 483. verum poetices lex

et natura facere iubet, vt res ab arte expressas iis auxiliis et instrumentis, quibus illa valet, poeta exprimat suis coloribus et ornamentis. Hinc tuenda illa v. 634. *Mulcere alternos.* et vs. 697. *Necdum etiam geminos a tergo respicit angues.* Nam poetae haec sunt, nec ab artifice duae aspides expressae erant. Sicque tot alia ad ornatum faciunt, aut poetica phantasmata obiiciunt, quibus inflammata mens multa videt, quae sensibus subiecta non sunt: *Illum indignanti similem similemque minanti Adspiceres* etc. Sed in his, in quibus quisque facile disertus esse potest, disertum esse nihil attinet.

An clipei superficies tot rerum diuersarum argumenta capere potuerit, nunc nemo facile quaerat, post virorum ingeniosorum operam in clipei adumbratione stilo aereo facta collocatam. Alterum exemplum in Anglica interpretatione supra commemorata vidimus ad Whitehead, V. Cl. iudicium L. P. Boitardi arte, sed, quod factum nollemus, ad picturae naturam propius expressum; alterum, quod anaglyphum melius refert, opera Le Lorrain ad Comitis de Caylus praecepta (To. XXVII. Hist. de l'Acad. des Inscript. t. III.) Consentit vterque artifex in hoc, vt exterior clipei ora, in plures regiones distincta, comprehendat ea, quae a v. 630 ad v. 670 commemorata sunt; reliqua autem in interiorem aream reiiciunt. Exterioris illius orae regiones constituunt vterque duodecim. Sunt alia nonnulla, in quibus in diuersa abeunt; in aliis vterque veritatem argumenti et moris Romani deserunt. Sed singula persequi velle, inprimis nulla clipei delineatione adiecta, fastidium faceret. Interiorem aream ab exteriore separat circumductus in orbem, sed tenui limbo, Oceanus, (ex vss. 671. 4.) innatant, quod rideas, delphines. Melius apud Homerum et Hesiodum, Oceanus extremam clipei oram ambit. Aream illam interiorem, seu vmbonem clipei, (vt adeo *In medio* v. 675 sit, in medio clipeo) artifex Gallus in tres areas, quae pugnam, fugam, triumphum exhibent, Britannus autem, cui assentiendum arbitror, in quatuor regiones diuisit: vt prima sit inita pugna vs. 676—688. tum pugna commissa vss. 689—703. tertio fuga 704—713. tandemque triumphus vss. 714.

Elegantiam in disponendo argumento clipei frustra, puto, laudibus extollunt viri docti. Interior ambitus nullo modo delectare potest adspectu, in quatuor, aut, quod multo molestius est ad oculos, in tres partes discretus: inprimis tot rerum et hominum signis in tam angustum spatium coartatis.

Vt

Vt igitur paucis complectar, quae mihi de artis iudicio, quod poetae tribuere solent, pronuntianda videantur: habuit ille forte in animo singulorum signorum singularumque rerum formas et exempla, quae in vrbe et Capitolio passim occurrere ipsi debebant: ea tamen, quae in clipeo hoc efficta dedit, non sculptoris, sed poetae ingenio delegit et in vnum locum congessit diuersi argumenti res, quae narratae, si altera post alteram auditione accipiatur, admiratione animum mouere possunt; vt eaedem arte expressae oculos tenerent, nec voluit nec curauit aut operam dedit. Poetica itaque habenda sunt ornamenta, quae in clipeo enarrata dedit, poetico quoque more tractata, non anaglypha ad artis elegantiam seu inuenta seu expolita. Inde splendidissimae carminis partes vix a sculptore bene, etsi Comitem de Caylus ea de re nil dubitare video, (*Tableaux tirés de l'Eneide de Virgile* p. 369 sqq.) reddi possunt; inprimis praelium deorum vs. 698 sqq. *Omnigenumque deum monstra* etc. *Actius haec cernens arcum intendebat Apollo Desuper — omnes vertebant terga Sabaei. Ipsa videbatur ventis regina vocatis Vela dare et laxos iamiamque immittere funes — Contra autem — Nilum Pandentemque sinus et tota veste vocantem* etc. In triumpho autem Caesaris plura admixta sunt, quae poetica phantasmata sunt praeclara, sed nulla arte vno temporis momento vnoque et eodem locorum spatio exhiberi possunt.

Artis notionem poetae non esse obuersatam vltimo loco declarat materia clipei, mira mixtura auro, argento, ferro in idem opus conflato. Per porticus Capitolii (vs. 655.) *auratas* anser *argenteus* volitat: ipsi Galli *aurea* caesarie, *aureis* virgatis vestibus et torquibus *aureis*. Non igitur ectypo modo opere haec expressa, verum ad priscum et Homerici aeui morem etiam coloribus variata, auro saltem et argento, in aerea clipei area. Porro vs. 671. Mare *auro* effictum: *sed fluctu spumabant caerula cano.* In *caerula* non etymon vocis cogitandum videtur: sed simpliciter mare: idque argenteos fluctus habere debuit: innatant tamen delphines, iidem quoque argentei: *Et circum argento clari delphines in orbem Aequora verrebant caudis aestumque secabant.* Mox Mauors *caelatus ferro* v. 700. h. e. ferro vel chalybe exsculptus: nam improprie voce *caelatus* vsus videtur. Alia super hoc clipeo in notis passim obseruata sunt.

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER NONVS.

ARGVMENTVM.

Absente Aenea et in Tuscia conquirendis auxiliis occupato Turnus a Iunone per Iridem admonitus, ne tantam rei bene gerendae occasionem amitteret, quam proxime ad hostes copias admouet. Qui cum suis se moenibus continerent, neque aequo loco facerent dimicandi potestatem, vt illis spem omnem fugae intercluderet, classem exurere conatur. Erat eius classis materia ex Idaeae Matris luco caesa: quapropter Matris precibus adductus Iuppiter naues omnes incendio eripuit, et in totidem Nymphas marinas conuertit. Post haec imminente iam nocte Turnus aduersus hostium eruptiones ad oppidi portam excubias disponit: iis Messapum praeficit. Interim consultantibus Troianorum ducibus, quemnam potissimum ad Aeneam mitterent, qui de suorum periculo eum faceret certiorem; vltro eam prouinciam suscipiunt Nisus et Euryalus, coniunctissimum amicorum par: qui cum vrbe emissi hostium excubias vino somnoque obrutas offendissent, Rhamnetem cum magno Rutulorum numero trucidant, eorumque se spoliis exornant. Verum cum, instante iam luce, se recipere conantur, a Volscentis equitibus conspecti, ad siluas confugiunt. Ibi Euryalus armorum pondere viaeque errore impeditus, in hostes incidit, et a Volscente frustra deprecante Niso, confoditur. Nisus quoque caeso Volscente et Euryali nece strenue vindicata, multis vulneribus confossus super amici corpus concidit. Capita hastis affixa, in castra deferuntur: vbi a Troianis e moenibus agnita ingentem in vrbe luctum excitant. Interim Turnus totis viribus hostes oppugnat: magna vtrimque strages editur. Ibi Ascanius Numanum insolentius se iactantem sagittae ictu interficit. Pandarus et Bitias successu elati portam recludunt, hostesque subeuntes ingenti caede propellunt. Eius rei nuntio accepto Turnus per portam patentem in oppidum irrumpit, Troianosque in fugam conuertit; tandem hostium multitudine circumuentus, paullatim cedit ad eam oppidi partem, quae fluuio alluitur: et vt erat armatus, flumen tranans, incolumis ad suos reuertitur.

Quod ipsa res et prudentia suadere debuit, vt per Aeneae absentiam Latini et Rutuli oppugnarent vallum Troianorum, hoc, epico more, deae Iridis a Iunone missae monito tribuitur: Homeri exemplo v. c. Il. Σ, 166 etc. Ad poetae artificium agnoscendum Seruii nota facit; *In hoc libro mutatio est omnium rerum; nam et aliae personae et loca alia sunt, et aliud negotium incipitur. Ab Aenea enim transit ad Turnum, a Tuscia ad Ardeam; a petitione auxiliorum ad bellum.* Redeunt autem in hoc et sequentibus libris pleraque ad bellicos apparatus et pugnas: adeoque poeta in angustum se coactum videre debuit, dum Homerum haberet, qui summa varietate omnia, quae in pugna fieri solent, exposuisset atque adeo circa res eadem

aetate

Atque ea diuerſa penitus dum parte geruntur,
Irim de coelo miſit Saturnia Iuno
Audacem ad Turnum. Luco tum forte parentis
Pilumni Turnus ſacrata valle ſedebat.
Ad quem ſic roſeo Thaumantias ore locuta eſt:
Turne, quod optanti Diuum promittere nemo
Auderet, voluenda dies, en, adtulit vltro.
Aeneas, vrbe, et ſociis, et claſſe relicta,
Sceptra Palatini ſedemque petIt Euandri.
Nec ſatis: extremas Corythi penetrauit ad vrbes:
Lydorumque manum, conlectos armat agreſtis.

P 5 Quid

3. ad *Rutulum* alter Voſſ. et ſec. Moret. *in luco* Franc. *tunc* al. 4. *ſecreta* qu. Moret. et Schol. Statii ad Theb. I, 104. ſollennis varietas v. ſup. II, 157. 5. *Teumantias* Zulich. et al. *eſt* abeſt ſec. Moret. 6. *nemo pr. diuum* Parrh. 8. *turba* pr. Hamb. ad *vrbe* pro var. lect. *vltro* Goth. ſec. 9. *Palantini* Rom. et alii. *regnumque* aliquot Pier. *petiuit* maior codicum pars vitioſe et inuito metro. *petIt* Rom. tum Medic. et Gud. recte receptum ab Heinſ. poſt Fabric. 10. In *Corythi* eaedem aberrationes quae ſupra III, 170. 11. *manus* duo Burm. Copulam codicum auctoritate eiecit Heinſ. In vulgg. *collectosque*. Alii *et collectos*, interpolate.

aetate et eodem bello et ab ipſis Troianis geſtas verſatus occupauiſſet, quicquid nouitate et vitae heroicae more placere poſſet. Hoc meminiſſe debent, qui vltimos libros rerum nouitate et varietate carere clamant. Argumenti naturae ea erant tribuenda, quae in poeta reprehendenda arbitrantur. Sed in hac ipſa argumenti inopia attendi velim animum ad ea, quae poeta ad tenendas et recreandas legentium mentes excogitauit ſollertiſſime: vt in hoc libro epiſodium de Niſo et Euryalo. Etiam illud praeclare factum, quod hoc libro res abſente Aenea geritur, vt eius aduentu noua rerum expectatio fiat. Nec quicquam iniquius factum arbitror, quam quod hoc ipſum reprehenſum in poeta, quod hoc libro per Aeneae abſentiam caſtra oppugnantur.

3. *parentis Pilumni*, h. abaui v. inf. X, 619 cf. Exc. VII. ad lib. VII. *ſedebat* Aſper *erat* interpretatus eſt. Alia argutatur Seruius. ſed ſpectat ſimpliciter ad ſolitudinem. Lucum autem Pilumni in ea regione fuiſſe quidni admittamus. *voluenda dies*, quae voluitur v. ad I, 269. Catroeana ſubtilitas a poeta [illegible]na eſt, vt ſit fatalis dies, quam aduolui neceſſe fuerat. Lucretium, *ſidera voluenda, aetatem voluendam* eodem modo dixit. 9. *Sceptra* exquiſitius quam regna: vtrumque pro regia Euandri. — *Corythi ad vrbes* Etruriae v. Exc. VI. ad lib. III. *Lydorum manum* Etruſcos dixit ad vulgarem opinionem cf.

ad

Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poſcere currus.
Rumpe moras omnis, et turbata adripe caſtra.
Dixit, et in coelum paribus ſe ſuſtulit alis;
Ingentemque fuga ſecuit ſub nubibus arcum.
Adgnouit iuuenis, duplicisque ad ſidera palmas
Suſtulit, et tali fugientem eſt voce ſecutus:
Iri, decus coeli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? vnde haec tam clara repente
Tempeſtas? medium video diſcedere coelum,
Palantisque polo ſtellas. Sequor omina tanta,
Quisqusi in arma vocas. Et ſic effatus ad vndam
Proceſſit, ſummoque hauſit de gurgite lymphas,

Multa

12. *non poſcere* Doru. *currum* Medic. Pierii aliique, cum Menag. alt. *curſus* ſec. Rottend. 13. *turbataque* vulgo multi ſcripti et editi, quod ex melioribus ſecundum Pierium emendatum ab Heinſio. *eripe* Oudart. *tu turbata arripe* vel *turbataque corripe* coni. Cuningh. 14. *pariter ſe* aliquot Pier. 16. *Ignotum i.* vt ad *arcum* ſpectet, Goth. tert. perperam. *que* poſt *duplicis* abeſt in aliquot Pier. 17. *ac* alii pro *et* quod Heinſ. praetulit. 18. *aptam* Doru. *haſtam* Goth. pr. 19. *vnde haec tibi* Montalb. 20. *medium video* poſt Pierium probauit Heinſ. e codd. vulgaris ordo: *video medium.* tum *diſcedere*, quod proprium in hac re verbum eſt, et defenditur a Seneca VII. Nat. Qu. 20. idem Pier. cum Ge. Fabricio tuitus erat ante Heinſ. qui in Mediceo et aliis melioribus inuenit. Alii *diſcindere*, Sprot. *dehiſcere.* Laudant Il. Θ, 554. Π, 300. vbi de longo proſpectu coeli ſereni, quo ſtellae etiam interiores obtutu deprehendi videntur. 21. *Pallentisq.* aliquot Heinſ. et duo Goth. *pollentes q.* duo Burm. perperam. v. not. 21. *ſequor* praetulerunt librorum quoque auctoritate Pier. et Heinſ. Multi *ſequar.* 22. *vocat* aliquot Pier. *et ſic effatus.* Languet τὸ *et*; nihil tamen e libris notatum video. 23. *praeceſſit* Leid. *nimphas* Doru. a m. ſec.

ad VIII, 479. 480. — 13. *turbata arripe caſtra*, inuade, occupa: ſcilicet vt rapere poetis eſt pro capere. Dixit autem *caſtra* Troianorum, v. 8. *vrbem*, alibi *muros*, *aggerem.* Nam Aeneas in littore, vbi eſcenderat, vrbem condiderat: ſup. VII, 157. — *Caſtrorum in morem pinnis atque aggere cinxit.* Debuit ea in extremo fere littore haerere ſubiecta claſſe v. IX, 68. 69. — 15. *ſecuit arcum* pro, fecit ſecto caelo, duxit, vt bene Seru. Sic *ſecare vias.*

21. Non nouum eſt oſtentum: *palantes polo ſtellas*: inprimis cum interdiu oblatum ſit auſpicium; ſed ornant haec coelum, quod disruptum eſt

et

Multa deos orans; onerauitque aethera votis.
Iamque omnis campis exercitus ibat apertis,
Diues equum, diues pictaï vestis et auri.
Messapus primas acies, postrema coërcent
Tyrrhidae iuuenes: medio dux agmine Turnus
[Vertitur arma tenens, et toto vertice supra est.]
Ceu septem surgens sedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
Quum refluit campis, et iam se condidit alueo.

Hic

24. *quo* post *onerauit* in plerisque Pierianis et in Giph. codd. aberat. cf. ad V, 167. Si totum hemistichium abesset, nemo, arbitror, desideraret. 25. *Iamque adeo* Medic. a m. sec. 26. *pictai* cf. ad VI, 747. 27. *Mesapus* Ald. et Doruill. 28. *Turidae* Doru. 29. Versus haud dubie ex lib. VII, 784. huc translatus. Turbat ille et comparationis neruum incidit, et deest plerisque libris Ge. Fabricii, Pierii, (quem v. ad v. 31.) et Heinsii ac Burm. adde binos Goth. *arma gerens* Schol. Statii, et *est* abest Doru. 32. *Cum r. ripis* Bigot. et Goth. tert. ex interpretatione: intra ripas. Sed refluit amnis e campis quos inundauit. *aluo* Franc.

et chasma fecit. apposita vocant Grammatici.

25 — 32. Fundum comparationis declarat Seruius: exercitum primo confuse in campos ruisse, post digestum in ordines ad fluminis morem in alueum suum reuersi. Id vero longius petitum. Agmen ordine, lento gradu et composite incedens, fluminis lato alueo inter ripas deuoluti speciem prae se ferre bene dici potest. Quod in Gange alueo suo se continente declarauerat, mox variat in Nilo, intra alueum recepto. *Tyrrhidae* v. sup. VII, 484. 532. *septem surgens amnibus* non ad ostia debebat referri, sed ad fontes vel alueos: nam *surgens* est ortus vel incedens. Bene Seruius: *Ganges — secundum Senecam in situ Indiae, nouem alueis fluit; secundum Melam* (in quo tamen locus hodie non extat) *septem*. Scilicet etsi binis fontibus ortum Gangem procedere e finibus Tibetanis nunc constat: plures tamen magni amnes in eum feruntur, quos septenos numero tradere potuerunt aliqui: vt omnino veterum de fontibus et toto alueo et ostiis Gangis incerta erat narratio: v. Plin. VI, f. 22. *surgens per tacitum*, incedens tacite: vt, per silentium, per noctem, et quae Drakenb. ad Silium XV, 145 post Heinsium collegit, per occultum, per subitum, per longum, vt Gr. διὰ βραχέων, διὰ ταχέων, et similia

Hic ſubitam nigro glomerari puluere nubem
Proſpiciunt Teucri, ac tenebras inſurgere campis.
Primus ab aduerſa conclamat mole Caicus:
Quis globus, o ciues, caligine voluitur atra!
Ferte citi ferrum, date tela, et ſcandite muros,
Hoſtis adeſt, eia. Ingenti clamore per omnis
Condunt ſe Teucri portas, et moenia conplent.
Namque ita diſcedens praeceperat optumus armis
Aeneas: ſi qua interea Fortuna fuiſſet,
Neu ſtruere auderent aciem, neu credere campo:
Caſtra modo, et tutos ſeruarent aggere muros.
Ergo, etſi conferre manum pudor iraque monſtrat,
Obiiciunt

33. *ſubito* Parrhaſ. *nimbo g.* Goth. tert. perperam. *magno g.* Gud. a m. pr. *in puluere* Oudart. 34. *conſpiciunt* pr. Hamb. *aſpiciunt* Bigot. et Goth. tert. 35. *ab auerſa* Zulich. male. recte Seru. quae erat verſa in hoſtes. *Burm. c. voce C.* Goth. tert. cum ſec. Rottend. *Caicos*, *Caycus* al. 37. *date tela, ſcandite muros.* ſine copula, vett. edd. et codicum pars, quod defenſum a Pierio et aliis viris doctis: ſed recte Burmannus vrget, doceri primo loco debere, Virgilii eum morem fuiſſe producendi ſyllabam breuem hoc modo, quem ſeriores ſcriptores ſecuti ſunt. Codicum vetuſtiorum Pier. et Heinſ. (adde fragm. Vatic.) auctoritas tuetur *et ſc.* quod defendunt Burman. vterque, alter ad Antholog. p. 135. Frigere tamen copulam, negari nequit: et poteſt illa inſerta videri ab iis, qui metro metuebant. Alii, vti Medic. (in quo diu. lectionem a Fogginio notatam non video, quam Heinſ. memorat) habent: *aſcendite*: quod ſane orationi pedeſtri propius eſſet. In Gud. *aſcendite vel et aſcandite.* vnde Heinſ. refingere malebat, *eſcendite*, quod ſollenne eſt Liuio aliisque; ſed in Marone exempla vſus deſiderantur. 38. *beia* codd. vt alibi. 39. *portis* tert. Rottend. 42. *ne ſtr.* alii codd. et vett. edd. *aciem* e codd. Pier. pro vulgari, quod Romanus quoque exhibet, *acies.* tum *nec cr.* Ven. 43. *tuto* Oblong. Pierii, cum Goth. ſec. et fragm. Vatic. a pr. m. *ſeruaſſent* pr. Hamb. 44. *furor iraque* Non. Marcell. in *conferre*. tum *monſtrant* aliquot Heinſ. et Burm. cum fragm. Vatic. *monſtrarent* Goth. ſec.

lia. Laudat Seruius Aſprum, qui *Altus per tacitum* iungebat. mihus bene.

33. νέφος κονίης et ὁμίχλη Homero frequens. 35. *ab aduerſa mole*, turri in munitione Troianorum (cf. ad v. 13) ab ea parte, qua Latini accedebant. 38. 39. recipiunt ſe Troiani intra vallum et muros. — 41. ſi quis belli caſus ſe offerret; verbo, ſi quid accideret. — 44. *monſtrat* h. l. hortatur, ſuadet, impellit.

48. *et*

Obiiciunt portas tamen, et praecepta facessunt,
Armatique cauis exspectant turribus hostem.
Turnus, vt ante volans tardum praecesserat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus, et vrbi
Inprouisus adest: maculis quem Thracius albis
Portat equus, cristaque tegit galea aurea rubra.
Ecquis erit mecum, iuuenes, qui primus in hostem?
En, ait. Et iaculum adtorquens emittit in auras,
Principium pugnae, et campo sese arduus infert.
Clamore excipiunt socii, fremituque sequuntur
Horrisono: Teucrum mirantur inertia corda;
Non aequo dare se campo, non obuia ferre
Arma viros, sed castra fouere. Huc turbidus atque huc
Lustrat equo muros, aditumque per auia quaerit.
Ac veluti pleno lupus insidiatus ouili,
Quum fremit ad caulas, ventos perpessus et imbris,
Nocte

45. *tantum* Doru. 46. *suis* pro *cauis* Sprot. v. Burm. *vrbibus* Medic. 47. *rapidum p.* Bigot. et Goth. tert. *processerat* sec. Moret. 48. *electis* Montalb. 49. Hemistichium idem lib. V, 565. 51. *Et quis* recentiores fere codd. *o iuuenes* ante Heins. Melius interpungitur: *Ecquis erit mecum, iuuenes? qui pr. in hostem?* Mediceus Pierii et tres ap. Burm. cum Goth. tert. *quis*. Menag. alter: *cui*. 52. *attorquens* Heins. e Pierianis suisque reuocauit: exquisitum vocabulum: pro quo vulgarius *intorquens* in aliis, vel *torquens*. Tum *emittat* duo Burm. *euertit* alii ap. Pier. 53. *campis* Rom. aliquot Burm. et Goth. tert. *affert* aliquot Pier. male. *se infert* frequens Virgilio cf. Ge. II, 145. 54. *Clamorem* omnes praeter Rom. et Medic. cum fragm. Vatic. Vtramque lectionem agnoscit Seruius. *accipiunt* Montalb. 55. *Horrifico* Goth. sec. *in hercia* Doruill. 57. *viro* Zulich. *hic — atque hic* sec. Moret. 58. *aditumque et peruia* in aliis lectum damnat Ge. Fabric. praeclare. *per atria* alter Hamb. a m. pr. 59. *Poeno — ouili* coni. Scriuerii. sed v. Heins. *insidiatur* pars codd. ap. Burm. 60. *Dum* e Macrob. et Prisc. notatum ab Heins. et Schol. Horat. addit Burm.

48. *et* vacare videri potest. Enimuero iungenda: *Turnus vrbi adest, viginti equitibus comitatus et improuisus*. Tum v. 57. *castra fouere*, pro vulgari, se in castris tenere. v. ad Ge. III, 420. Et Turnus *turbidus*, turbatus, pudore et ira incensus, quod aditum murorum non videbat.

59 sqq. Comparatio lupi cum pugnantium rabie satis frequens.

Nocte super media; tuti sub matribus agni
Balatum exercent: ille asper et inprobus ira
Saeuit in absentis: conlecta fatigat edendi
Ex longo rabies, et siccae sanguine fauces.
Haud aliter Rutulo, muros et castra tuenti,
Ignescunt irae: duris dolor ossibus ardet;
Qua tentet ratione aditus, et qua via clausos
Excutiat Teucros vallo, atque effundat in aequor.
Classem, quae lateri castrorum adiuncta latebat,
Aggeribus saeptam circum et fluuialibus vndis,
Inuadit:

61. *tutis* Goth. sec. 62. *ille super* Goth. pr. inducte. 64. *siccaeque in s.* Schol. Lucani ap. Burm. perperam. 65. *petenti* Parrh. 66. *et* ante *duris* meliorum codd. auctoritate recte eiecit Heins. *durus dolor* Gud. *v. haeret* Montalb. cum Mediceo Pier. sed *ardet* optimum etiam fragm. Vatic. 67. *qua via*, qua parte via, accessio ad muros esset, vt bene Fabric. exposuit; ne *via* pro sexto casu haberetur. Satis tamen probabile mihi est, *quae via* a Marone fuisse scriptum, et in alterum deflexum: sicque Rom. cum plerisque aliis Pier. et Sprot. exhibebat. vtrumque Seruius agnoscit. *clauso* aliquot ap. Pier. 68. *Excutiet* duo Burm. *atque* abest Doru. *vallo Teucrosque e.* Ven. *in aequum* Rom. et Medic. cum fragm. Vatic. a m. pr. pari significatione, ait Heins. Recte, nec tamen eadem rerum notione. Aliud est, *in aequum locum* elici, vt v. 55. *aequo campo se dare*, aliud in *aequor* seu campos. Hoc vulgatius inter poetas: illud inter scriptores historiarum. 70. *septem* vnus, *septa* alius, et *cinctam* alter Voss. ap. Burm. *clausam* Rom.

quens. Sed in modo tractandi Apollonium I, 1243 sq. ante oculos habuisse et ornasse videtur. — *nocte super media*, vltra mediam noctem, vt eum longa mora incensa fames ad rabiem agat, cf. v. 63. 64. *ira saeuit* melius, quam *improbus ira* iungitur, ne altero loco abundet *ira*, altero autem loco *saeuit* nudum et tenue relinquatur. *improbus* etiam solum per se de ira et fame et vehementiore quoque impetu dictum occurrit inf. X, 727. *improba ora* h. auida. Quandoquidem *improbus* omnino est nimius, multus, vehemens. Illustratum ab aliis. cf. sup. Ge. I, 119. et ad 146. *absentes* h. l. de inclusis ouibus. Suaue autem hoc *saeuit in a.* quod imitati passim sunt alii. Stat. II. Theb. 133. Valer. Fl. III, 589. vbi v. Intpp. 63. 64. ornate. fames et sitis excruciat eum — 68. *aequor* camporum haud dubie.

70. Comparant exemplum Aiacis et verba Il. o, 716 sqq.

74. ad-

Inuadit: ſociosque incendia poſcit ouantis:
Atque manum pinu flagranti feruidus inplet.
Tum vero incumbunt; vrguet praeſentia Turni:
Atque omnis facibus pubes adcingitur atris.
Diripuere focos: piceum fert fumida lumen
Taeda, et conmixtam Volcanus ad aſtra fauillam.
Quis deus, o Muſae, tam ſaeua incendia Teucris
Auertit? tantos ratibus quis depulit ignes?

Dicite

71. *fragranti* Medic. *manu* Doru. *infert* alios legere Fabric. monet. cf. Burm. 75. *D. ſocios* Goth. tert. indocte. *p. infert* Sprot. *f. fumum* alter Hamb. a m. pr. 77. *Qui deus* Gud. a m. pr. 78. *tantis* Reg. cum Goth. ſec. *qui* Ven. *detulit* Menag. pr.

74. *accingitur* facibus, armatur, inſtruitur, vt altero loco recte Seru. vt adeo mirum non ſit, poetam ſupra VII, 187. *lituo trabeaque ſuccinctum* dixiſſe. 75. *focos*, quos a Rutulis extemplo exſtructos fuiſſe cogitandum eſt. Haerent intpp. cum Seruio. Burmannus focos agreſtium in vicis circumuicinis aduocabat.

77 ſqq. Fabulam, quae ſequitur, tanquam abſurdam et epica grauitate indignam reprehendere in promtu eſt: et reprehenderunt eam multi, etiam e veteribus, vt e Seruio ad v. 82 patet: quandoquidem minore hoc doctrina indiget, quam argumentis idoneis eam defendere. Nec nos infitiamur, a noſtris ſenſibus et phantaſmatibus eam nimium quantum abhorrere. Nec vero Maro hoc non perſenſiſſe et ipſe videri debet. Hoc enim erat, cur nouo more aditum ſibi ad narrationem muniret; Apollonii vtique exemplo, lib. IV, 1381 ſqq. vbi nauem per deſerta Libyae humeris Minyarum geſtatam narraturus erat. Potuit autem inter veteres haec fabula minus diſplicere, cum eam vetere fama acceptam poetae forte ſaepius tractaſſent; et Maro eam repetere potuit, cum veteres de Aeneae aduentu fabulas pro gemmis intexere telae ſuae ſemel ſuſcepiſſet. Vt autem in talem fabulam incideret vetuſtas, ita factum arbitror, quod eadem Dryades Nymphas arbores inſidere et cum iis viuere ac deficere fingebat. Promtum ſic fuit, arbores reciſas et in naues verſas iterum ad priſtinum numen reuerſas comminiſci. Alio modo Homerus nauigationem

Phae

Dicite. Prisca fides facto, sed fama perennis.
Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida
Aeneas classem, et pelagi petere alta parabat;
Ipsa deum fertur genetrix Berecyntia magnum
Vocibus his adfata Iouem: Da, nate, petenti,
Quod tua cara parens domito te poscit Olympo.
Pinea silua mihi, multos dilecta per annos,
Lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,
Nigranti

79. *Discite* aliquot Burm. cum Goth. tert. indocte. *prisca fides facta est et f. p.* coni. Waddelii Animadu. Crit. p. 27. idque recepit Cuningh. sed v. not. *facto sit* Rom. ex *set*. 82. *genetrix fertur* Rom. et sic Goth. pr. 83. *Da, n. parenti*, Goth. tert. *gnate* vnus Menag. alt. 84. *iam poscit* Ven. *domitor te p. Olympi* Waddel. ibid. ingeniose. sed cf. not. 85. *delecta* Medic. cum Sprot. et Rottend. pr. 86. *tenebant* Gud. a m. pr. *para-*

Phaeacum in miraculum converterat Od. Θ, 557—564.

79. *Prisca fides facto sed f.* non capiunt Seru. et alii. *Fides* est eius, qui aliquid tradit, vel eius quod narratur, quae alias *auctoritas:* adeoque pro ipsa *narratione* ponitur. Igitur *facto* h. facti *prisca est fides*, narratio. Rem narrat traditam ab antiquis hominibus: sed constante fama ad seriores aetates deriuatam.

80. De aedificatione classis cf. sup. III, 5. 6. Ida autem mons et ipse sacer magnae Matri deum, cf. v. 85. 86. non minus ac Berecyntus, Phrygiae mons et tractus, a quo h. l. nomen inditum; vti alias illa *Idaea dea* appellata est. cf. Strabo X. p. 718. C. et inf. X, 252. *Alma parens Idaea deum.* Consentaneum erat, vt pineta montis ei essent sacra. 83. *domito Olympo* adiectum quorsum sit, dubitari potest. Sequuntur interpretes, quos vidi, Seruium, *Videtur*, inquit, *hoc dicere*: *Praesta ei*, *cuius beneficio seruatus ad Olympi regna venisti. Saturnus enim cum omnes consumeret filios, Iouem solum esse non potuit, celatum matris* (Opis s. Rheae, quam eandem cum Cybele esse perhibent) *auxilio.* At hoc nimis longe petitum, cum hic de re, non recenti Iouis dominatione, sed Troiae captae tempore acta sermo sit. Dicam equidem simpliciter, adiectum a poeta *domito Olympo*, pro eo, quod volebat *potentem Olympi*, *regem deorum*, dicere, qui adeo posset precibus satisfacere. — 85 sqq. cf. V. L. — 86. *in arce*, in vertice

Nigranti picea trabibusque obſcurus acernis:
Has ego Dardanio iuueni, quum claſſis egeret,
Laeta dedi: nunc ſollicitam timor anxius vrguet.
Solue metus, atque hoc precibus ſine poſſe parentem,
Neu curſu quaſſatae vllo, neu turbine venti
Vincantur. Proſit noſtris in montibus ortas.
Filius huic contra, torquet qui ſidera mundi:
O genetrix, quo fata vocas? aut quid petis iſtis?
Mortaline manu factae inmortale carinae

Fas

pr. *parabant* Zulich. Ceterum ad hos verſus 86. 87. neminem offendiſſe miror. Ineſſe enim hiulci aliquid et ſcabri, ad ſenſum procliue eſt: *pinea ſilua mihi* — *Lucus in arce fuit* —, nec, ſi abſint hi duo verſus quicquam deſideres. Nec ſatis conſentaneum, ſi *pineam* ſiluam dixit, eandem facere *Nigranti picea et aceribus obſcuram.* Praeſtabat ſaltem includere iſta tanquam a poeta narratore, ad interpretationem inſerta, in hunc modum: *Pinea ſilua mihi multos dilecta per annos* (*Lucus in arce fuit* — *obſcurus acernis*) *Hanc ego D.* Quicquid ſit, excuſandum puto locum, non probandum. 89. *anxius angit* retinuerat Heinſ. codicum omnium et Pier. et ſuorum auctoritate motus: vno Voſſ. ſec. excepto, cui adde Goth. tert. in quibus *vrget* reperitur, quod vett. edd. occupat, nec modo Sec. XVI. quod Heinſ. putabat, verum Sec. XV. quoque vt Ven. 1484. 1486. 1495. Norimb. 1492. etc. etiam edd. e rec. Egnatii, et Iuntinas etc. Laudat Burm. pro hac lectione vnam Aldinam: atqui ea, quae ad manus eſt, a. 1514. *angit*, exhibet. Praeſtat tamen h. l. *vrget:* eſtque locus exempli memorabilis inter ea, quibus librorum optimorum vel omnium conſenſus et auctoritas criticis rationibus, a ſermonis proprietate et elegantia petitis, poſthabenda eſt. *anxius angit* inepta eſſet allitteratio. 90. *atque haec* tres Burm. 91. *Neu c.* Heinſ. poſt Pier. librorum conſenſu. Male; et verius vulgo *ne.* duo Burm. *nec.* vnus *non.* 93. *torquet q. ſ. m.* adſuta putabat vir doctus ap. Burm. cui adſtipulor. *ſ. caeli* Leid. et Goth. tert. 94. *facta* Doru. *quo f. trabis* codex Ge. Fabricii, pr. Rottend. et Exc. Burm. et ſic Seruium aiunt legiſſe. *an quid* Sprot. *aut qui p.* Reg. 95. *fictae* ſec. Moret.

vertice Idae: eſt τὸ Γάργαρον ἄκρον, Il. Ξ, 292. In hoc igitur ſacra fieri ſolita Matri Idaeae. cf. ad v. 80. vti Ioui eodem in loco Il. Θ. 48.

94. *quo fata vocas?* vti fata *verti, flecti, mutari,* dicuntur. aut *quid petis iſtis* trabibus ſeu nauibus (h. in earum gratiam; non vt Burm. *pro iſtis*) — *immortale fas.* h. l. pro conditione; vt ius.

98. *de-*

Fas habeant; certusque incerta pericula lustret
Aeneas? cui tanta Deo permissa potestas?
Immo, vbi defunctae finem portusque tenebunt
Ausonios, olim quaecunque euaserit vndis,
Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arua,
Mortalem eripiam formam, magnique iubebo
Aequoris esse Deas: qualis Nereia Doto
Et Galatea secant spumantem pectore pontum.
Dixerat: idque ratum Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentis atraque voragine ripas
Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum.
Ergo aderat promissa dies, et tempora Parcae
Debita conplerant; quum Turni iniuria Matrem
Admonuit ratibus sacris depellere taedas.
Hic primum noua lux oculis offulsit, et ingens
Visus

96. *lustrat* Zulich. 98. *fines* tres Burm. 99. *vndas* pro diu. lect. sec. Moret. et Seruius. exquisitius altero haud dubie, iudice quoque Heinsio. 100. *ad Laurentia* Leid. *et L.* Rom. *in L.* emendabat Cuningham. cum Waddel. Animad. Crit. p. 28. quasi hoc nouum esset in poeta, vt praepositio exulet. *vexerat* Medic. a m. pr. *duxerit* Ven. et Leid. 102. *quales* aliquot Pier. et multi ap. Burm. *Doto* codd. fabularumque (adde Homeri Il, Σ, 43. 45.) auctoritate restituit et adstruxit Pierius, quem vide cum Cerda. Vulgo *Cloto*, vel *Clotho*. 103. *Aut* G. Rom. *sp. vortice* pr. Hamb. pr. var. lect. et Ed. Ven. Burm. 104. *atque r.* quatuor Burm. cum Goth. tert. 105. *Perspice* Goth. sec. 108. *complerunt* Zulich. a m. pr. *complerent* Dorv. *compulerant* Leid. 109. *ratibus sacris* post Pier. Heinsius secundum libros meliores. vulgares: *sacris ratibus.* Cerda, lapsu puto calami, *s. trabibus.* Diomedes lib. II. laudat: *ratibus sacras d. t.* 110. *offulsit* Heins. e melioribus, Romano quoque aliisque Pier. in quibus *offulxit* vel *obfulxit* cf. inf. 731. vulgo: *effulsit.* cf. Heins.

98. *defunctae*, quod plenius VI, 83 *magnis pelagi defuncte periclis.* —— 105. *amnes rapidos et atros* voluit dicere. —— 106. Inferiora haec Homericis Il. A, 578 sq. indicant Grammatici ap. Macrob. V, 13. 107. *debita* fato. cf. VII, 120.

110. *Hic primum.* Argutatur cum aliis Catroeus, etsi Burmannus non improbat, dum respici credit seriora tem-
pora

Visus ab Aurora coelum transcurrere nimbus,
Idaeique chori: tum vox horrenda per auras
Excidit, et Troum Rutulorumque agmina conplet:
Ne trepidate meas, Teucri, defendere nauis,
Neue armate manus: maria ante exurere Turno,
Quam sacras dabitur pinus. Vos ite solutae,
Ite, Deae pelagi; Genetrix iubet. Et, sua quaeque,
Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinumque modo demersis aequora rostris
Ima petunt. Hinc virgineae (mirabile monstrum)
[Quot prius aeratae steterant ad litora prorae]
Reddunt se totidem facies, pontoque feruntur.
Obstupuere animi Rutulis: conterritus ipse

Q 2 Turbatis

111. *nimbos* Goth. sec. *nubes* Sprot. pro var. lect. 112. *Idaeumque chorum* Zulich. *Idaeique cori* Doru. *Idaeique chori tum vox b.* videntur alii iunxisse, vt Donatus: vt *vox chori I.* audiretur. sed languet sic oratio. *cum vox* duo Rottend *per aures* pr. Rottend. a m. pr. 117. *genetrixque iubet, sua* aliquot Pier. minus bene. 119. *diuersis* Zulich. *dimersis* sec. Moret. *demergi* Exc. Burm. *aequore* Ven. 120. *mirabile dictu* Rom. 121. *Quot prius.* Notatus versus tanquam alienus et ex lib. X, 223. huc retractus, damnatusque auctoritate meliorum codd. a quibus abest, (adde fragm. Vatic.) a Pierio, Ge. Fabricio, Heinsio, aliis. In iis codd. et edd. in quas illatus est, modo ante, modo post sequentem: *Reddunt s. t.* reperitur. In Goth. vero tert. versui demum 142. subiicitur. Variant etiam in voce *prorae*: in aliis *puppes*, in aliis *naves*. v. Pier. Cerda Burm. et, *in littore* duo ap. Burm. 122. *Redduntur t.* aliquot Pier. et *facies totidem* Ven. *ferentur* pr. Rottend. 123. *animis Rutuli* edd.
fere

pora, quibus Cybele Pessinunte fuit arcessita Romam et templis recepta. Nam *primum* refertur ad v. 112. *tum* vox audita. 112. Paullo durius, sed vt poeticam orationem decebat, iunctum: *nimbus Idaeique chori*, pro, chorus, qui Matrem deum comitari solebat, Corybantum puta, in nube illa abditus et inclusus. Pro commentario est Ouidii locus Met. XIV. 536. 7. 8. vbi hoc idem prodigium exponitur, imitatione Virgilii. Etiam in sacris aduentus deae, etsi non visae, magno strepitu tibiarum et tympanorum declarari solebat.

118. *puppes.* non prorae. v. VI, 3. 4, 5. 122. *reddunt se*, ἀναδιδῶσι. iterum emergunt, prodeunt.

Turbatis Meſſapus equis: cunctatur et amnis
Rauca ſonans, reuocatque pedem Tiberinus ab alto.
At non audaci ceſſit fiducia Turno:
Vltro animos tollit dictis, atque increpat vltro:
Troianos haec monſtra petunt: his Iuppiter ipſe
Auxilium ſolitum eripuit: non tela, nec ignes
Exſpectant Rutulos. Ergo maria inuia Teucris,
Nec ſpes vlla fugae: rerum pars altera ademta eſt:
Terra autem in noſtris manibus: tot millia, gentes
Arma ferunt Italae. Nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges prae ſe iactant, reſponſa deorum.

Sat

fere ante Heinſ. qui ſequutus eſt Medic. Sprot. (adde Goth. ſec.) et Gud. a m. pr. *animi Rutulis*, vt oratio varietur. Ego praeferam vulgatam, vt elegantiorem: quam fragm. quoque Vatic. firmat. cum Rom. 124. *Turbatus* Rom. *Meſapus. Meſſapus. Meſappus. Meſſappus.* in libb. *et amens* Parrh. a m. pr. 126. *Turno fiducia ceſſit* aliquot Pier. omnesque Heinſ. exceptis altero Hamb. et Ven. et Goth. tert. haud dubie inſuauius ad aurem. 127. *dictis tollit* ſec. Moret. *tollit, dictis a. i. v.* Ed. Dan. Heinſ. *animos* autem Rutulorum eſſe, quos tollit Turnus, quis dubitet? 128. *petant* alter Hamb. 129. *neque ignes* vetuſtiores Heinſ. et alii. In ſenſu alterius hemiſtichii haerent Intpp. Faber poſt Ortuin. emendat: *nunc telaque et ignes.* Burmannus multis verbis nihil expedit. Sententia tamen expedita ſatis per ſe: *his Iupiter ipſe auxilium ſolitum* (nauibus amiſſis, quibus fugere poſſint) *eripuit*, adeoque eos perdidit; nec adeo ad eos perdendos opus eſt noſtra opera: *non tela nec ignes Expectant Rutulos.* Ex vulgari ſatis vſu loquendi expectamus ea mala, quae imminent, quae futura ſunt. 131. *demta eſt* Rom. Montalb. Seruius Danielis Goth. pr. et alteri deeſt *eſt*. 132. *in* deeſt Ed. Ven. Burm. *in noſtris manibus* praetulit ordinem Heinſius ſecundum libros; adde fragm. Vatic. — in aliis: *in manibus noſtris*, quod quidem mollius ad aures videtur. *gentis* pars codd. Pier. et edd. cum Mediceo. At alii, inter quos Rom. Oblongus et Medic. Pierii, cum fragm. Vatic. *gentes*, haud dubie doctius, vt per appoſitionem ſit: *tot millia*, eaque *gentes Italae*: pro vulgari *tot millia gentium Italicarum vel Italorum.* 133. *ferant* pr. Hamb. pro diu. lect. *Itali* ſec. Rottend.
134. *pro ſe* ſec. Moret.

prodeunt. — 125. quod VIII, 240 minus ornate.
126 ſqq. Audacia Turni praeclare a poeta inter metum ceterorum declaratur. —— 132. v. V. L. —— 134 cf. To. II. Diſquiſ. II. p. XLIX ſq. — 135. *Venerique* lib. I, 257 ſqq.

Sat fatis Venerique datum, tetigere quod arua
Fertilis Aufoniae Troes: funt et mea contra
Fata mihi, ferro fceleratam exfcindere gentem,
Coniuge praerepta: nec folos tangit Atridas
Ifte dolor, folisque licet capere arma Mycenis.
Sed periiffe femel fatis eft. Peccare fuiffet
Ante fatis, penitus modo non genus omne perofos
Femineum: quibus haec medii fiducia valli,
Foffarumque morae, leti difcrimina parua,

135. *Stat* deterrimus liber, Franc. cum Goth. tert. *datum eft* ante Heinf. qui poft Pierium meliores libros et exempla fimilia eft fecutus. tuetur τὸ *eft* fragm. Vatic. cum Rom. *quid arma* alter Hamb. 137. *excindere* itidem deteriores: *excidere* Hugen. *fcindere* duo Moret. 138. *praerapta* Franc. *an folos* ap. Macrob. IV. Sat. 4. nec male, etfi mendofe. v. Heinf. *folos an* coni. Cuningh. 140. *Si p. f.* pars codd. Pier. et Heinf. et Goth. tert. male probatum Pierio: multo enim grauius alterum eft: *Sed p. f.* Hoc etiam Rufinian. tuetur p. 270. vbi v. Ruhnken. V. Cl. *Cum p. f.* pr. Rottend. Tum *peccaffe* aliquot Pier. et duo Heinf. 141. *modo nec* aliquot Pier. vnde natum effe apparet *modo nunc g.* Ven. etfi fic corrigebat Markland. ad Statium p. 284. Sed mirum eft viros doctos in loco hoc nodum quaerere, aut in eo foluendo adeo laborare potuiffe. *modo non*, vt *tantum non omne*, quoties non occurrit? *perofos* recte retinuit Heinf. Etiam fatis effe debebat ante, femel peccaffe eos, perofos genus femineum modo non omne. *perofis* Gud. a m. pr. *perofum* aliquot Pier. multi Heinf. et Burm. et inter eos Gud. a m. fec. cum Carifio et Schol. Statii. In Mediceo erat *perofus* et emendatum *u* h. e. *perofus*: fimilem licentiam deprehendimus in fragm. Vatic. *perofos* etiam Rom. exhibuiffe videtur, et conftanter illud retinent edd. vett. quas euoluimus. 142. *f. belli* alter Hamb. 143. *mora et* Rom. *difcrimine parua-*

fqq. — 138. 139. Non folus Menelaus raptum coniugis Helenae vlcifcitur. Homericum Il. ι, 340 341. οὐ μοῦνοι φιλέουσ' ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων Ἀτρεΐδαι; etc. iam Macrob. V, 9. comparauit. Reliqua 140 fqq. paullo argutiora et ῥητορικὰ effe videntur: fed, dicat aliquis, fatis eft Troianos femel vltimam calamitatem effe expertos. Ita vero fatis etiam habere debebant, femel rapuiffe feminam; quippe qui ex raptu Helenae ea mala experti fint, vt totum genus femineum perofi effe debeant. cf. V. L. Dat iis hoc vallum, haec foffa, fiduciam: at non etc. Argutum et

Dant animos. At non viderunt moenia Troiae
Neptuni fabricata manu considere in ignis?
Sed vos, o lecti, ferro qui scindere vallum
Adparat, et mecum inuadit trepidantia castra?
Non armis mihi Volcani, non mille carinis
Est opus in Teucros: addant se protenus omnes
Etrusci socios. Tenebras, et inertia furta
Palladii, caesis summae custodibus arcis,
Ne timeant: nec equi caeca condemur in aluo;
Luce, palam, certum est igni circumdare muros.
Haud sibi cum Danais rem faxo et pube Pelasga
Esse putent, decumum quos distulit Hector in annum.

Nunc

paruo minus eleganter pars codd. Pier. et Heins. cum ipso Medic. et fragm. Vatic. a pr. m. et sic fere edd. ante Heins. 144. *At non* Heins. post Pierium e melioribus libris vindicauit: vulgo *An non.* Vtramque lectionem Seruius memorat. cf. VII, 363. *At non sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor.* vbi eadem varietas 146. *At vos* qu. Moret. *Sed vos electi* aliquot Pier. et Reg. cum Doru. *selecti* Mentel. pr. a m. pr. *o laeti* Parrh. a m. pr. *qui* Heins. post Pier. e bonis libris, ex solita elegantia. cf. sup. v. 51. vulgo *quis. scandere* Goth. tert. 147. *Apparet* aliquot Pier. 151. Versus totus remoratur impetum loquentis Turni. Obseruat quoque Burm. Freinshemium ad Curt. IV, 13, 8. hemistichium, ex lib. II, 166. repetitum, ab alia manu adsutum putasse. *caecis* Goth. tert. *latae* in Rom. in aliis Pierianis, cum fragm. Vatic. a m. pr. *late c. a.* minus bene. 152. *Nec* alii ap. Burm. *Retineant* Goth. sec. *caeco* aliquot Pier. cum Regio Burm. *claudemur* Bigot. cum Goth. tert. *condemus* Montalb. *condentur* duo Moret. *alueo* Rom. 154. *saxo* Goth. tert. *et puppe* sec. 155. *putant* tres Burm. et *ferant* aliquot Pier. et Heins. cum fragm. Vatic. *decumum* v. Pier.

et bellum etiam illud: *leti discrimina parua:* quod simplicius Homer. Il. o, 628. τυτθὸν γὰρ ὑπ᾽ ἐκ θανάτοιο φέρονται — 146. animosius, quam Homericus Hector Il. M, 440. — 150. I. v. sup. lib. II, 164 sqq. — 155. *quos distulit H.* docte pro vulgari, quorum conatus et consilia repressit et retardauit per annos decem. cf. XI, 288—290. Hinc eleganter illud Abronii Silonis apud Sen. Suasor II. et in Anthol. Lat. p. 87. *belli mora concidit Hector.*

156. Com-

Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
Quod superest, laeti bene gestis corpora rebus
Procurate, viri; et pugnam sperate parati.
Interea vigilum excubiis obsidere portas
Cura datur Messapo, et moenia cingere flammis.
Bis septem Rutulo muros qui milite seruent,
Delecti: ast illos centeni quemque sequuntur
Purpurei cristis iuuenes, auroque corusci:
Discurrunt, variantque vices, fusique per herbam
Indulgent vino, et vertunt crateras aënos.
Conlucent ignes: noctem custodia ducit
Insomnem ludo.
Haec super e vallo prospectant Troës, et armis

156. *nunc ideo* fragm. Vatic. *quoniam melior* Ven. et Goth. tert. *diei est* aliquot Pier. et Heins. cum vno Goth. quod tenuem facit orationem. 158. *parati* reuocauit Burm. quoniam *milites parati* ad pugnam centies dicuntur. Altera lectio ob codicum consensum a Pierio et Heinsio erat recepta: *pugnam sperate parari.* Accedit fragm. Vatic. 160. *flamma* Pierii libri et tres Burm. adde fragm. Vatic. 161. *Bis septem Rutuli* vulgg. omnes. *Rutulo*, quod felici calami lapsu natum videtur, elegantiae studio e Mediceo Heins. dedit. *qui muros* alter Hamb. 162. *Dilecti* Gud. et vnus Goth. *sequuntur* vel *secuntur* pars libb. idque post Pier. probauit Heins. Romanus cum aliis, etiam edd. *secuti.* 163. *Purpurei*, quod elegantius, (cf. Cerda) tuentur Medic. Rom. fragm. Vatic. cum al. Bona tamen librorum pars *Purpureis cristis* exhibent ap. Pier. et Heins. 165. *euertunt* Leid. a m. pr. *cr. aureos* (binis syllabis) Montalb. pro var. lect. 166. *custodia ducunt* Goth. tert. Quam cupide hoc arripuisset Heins. si alicubi reperisset. Nunc video sic emendasse quoque Cuninghamum.
168. *Despectant* Ven.

156. Comparant Od. M, 291. sq. Il. B, 381. Malim ego conferri Il. Θ, 502 sqq. 529 sq. Tum priscae aetatis mos et militiae obseruanda est imperitia, quod Rutuli castra oppugnant, ipsi vallum nullum ducunt, quo se tueantur. Nec aliter Troiani qui Achiuorum castra oppugnant, Il. Θ, sub f. — 160. *flammis* int. vigilias. Ad v. 161 sqq. cf. Il. I. 85 sq. et ad v. 165 vide Il. Θ, 550. 1 — 164. alternis excubias et alia munia militaria obeunt: v. Burm. — 165. *et vertunt c. a.* esse hemistichium Ennianum Seruius docet.

168. *armis alta tenent* h. muros, turres obsident armati. — 170.

Alta tenent: nec non trepidi formidine portas
Explorant, pontisque et propugnacula iungunt:
Tela gerunt. Instant Mnestheus acerque Serestus:
Quos pater Aeneas, si quando aduersa vocarent,
Rectores iuueni, et rerum dedit esse magistros.
Omnis per muros legio, sortita periclum,
Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum est.
Nisus erat portae custos, acerrimus armis,
Hyrtaci

169. *t. f. pennas* edd. Nonii Marcelli in *explorare*, vt pinnas valli subintelligat, notante Heinsio. 170. *que* abest binis Burm. 171. Si *tela gerunt* est, armati sunt, otiosa est lacinia post illa: *et armis alta tenent.* Sensus itaque esto: afferunt, portant missilia et alia tela, quibus opus esse poterat. 171. *instat* aliquot Heins. cum binis Goth. 173. *iuueni.* Burm. recepit lectionem Ge. Fabricio olim probatam. Nulla auctoritas affertur praeter pr. Hamburg. qui pro var. lect. habebat. Agnoscit tamen etiam Seruius lectionis diuersitatem, vnde puto in ed. Stephanian. venit. Recepit quoque Cuningh. Accipiendum ita de Ascanio. Verum hunc in modum, puto, poeta dicturus erat: *puero. Quos pater Aeneas — Rectores* puero. vt toties aliis locis, *Iulus puer. Ascanius puer.* nec vnum locum occurrere memini, quo Ascanius iuuenis dicatur; quod contra de Turno sollenne est. Melius adeo erat, constantem librorum lectionem retinere: *Rectores iuuenum* h. Teucrorum quos Mnestheus et Serestus sub signis habebant. vt toties *iuuenes* pro viris, militibus, turba, et sic porro dicti occurrunt. 175. *Exercentque* qu. Moret. *Succedunt variantque vices q.* Nonius Marcellus in *tueri*, consutum ex vss. 222. et 164. *est* omissum in sec. Hamb.

— 170. *pontes et propugnacula iungunt.* per ipsos muros vias seu pontes inter turres, adeoque inter propugnacula seu pinnas turrium, faciunt, vt discursus militum liber sit. Nec aliter Cerda. — 173. *Rectores iuueni.* Frustra de paedagogis cogitant intpp. sunt duces militum cf. V. L. — 175. *vices, quod* explicatiue. hoc magis doctum adeoque poeticum, quam interpretari: per vices exercet id, quod etc. vel exercet vices quantum ad id spectat, quod etc.

176 — 449. Peruenimus nunc ad episodium, Aeneidis omnium facile nobilissimum de Niso et Euryalo, cuius suauitas summa inprimis ad sensum et affectionem amicitiae sese refert. Sed accesserunt tot alia ad animos mouendos accommodata: generosa puerorum indoles; praeclara laudis

Hyrtacides; comitem Aeneae quem miserat Ida
Venatrix, iaculo celerem leuibusque sagittis:
Et iuxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Aeneadum, Troiana neque induit arma;
Ora puer prima signans intonsa iuuenta.
His amor vnus erat, pariterque in bella ruebant:
Tum quoque communi portam statione tenebant.
Nisus ait, DIne hunc ardorem mentibus addunt,

177. *Ide* Moret. sec. *Yda* Doru. 178. *iaculis* Vratisl. *leuibusue* duo Burm. 179. *It iuxta* pr. Moret. Verum *Et iuxta* est pro, et vna cum ipso erat E. *Et Nisum iuxta Euryalus* aliquot Pier. 180. *neque* a Pierio pro *nec*. Ed. Ven. *Troianaque induit*. 182. *que* abest Montalb. 183. *Tum* Heins. e libb. vulgo: *Tunc*. 184 *addant* Zulich.

dis cupido, et virtus nullam mercedem expetens, ipso facto contenta; respectus materni amoris ac pietas; Ascanii pueri et Aletae senis beneuolentia in eos. Singula explicare vel saltem notare magistris iuuentutis facile erit: sed vtantur tali loco, suadeo, ad tentandas et alliciendas mentes adolescentum, qui alias seu naturae seu institutionis vitio ad poetarum delicias callo obductum palatum habent. Quem vero ne huius quidem loci dulcedine tactum videant iuuenem, eum omni liberali disciplina indignum iudicent. Diomedis et Vlyssis egressum nocturnum ex Il. κ, poetae ante oculos fuisse non dubito: viderunt hoc iam veteres: v. Seruius ad v. 1. hui. lib. sed quod amoris mutui affectus, mox metus de iuvenum fortissimorum discrimine, tandemque miseratio in narrationem illata est, hoc Maronis, summi poetae, ingenio deberi videtur. Etiam accessus et transitus ad episodium lenis est et simplex. Egerat de custodiis et excubiis: est in iis Nisus.

176. Nisum Hyrtaci filium fecit, tantum, puto, quod ex Homero notum erat nomen v. c. Il. β, 837. 8. *Idam* matrem esse Nympham habendam quis dubitet? Euryali patrem infra v. 201 edit Opheltem, nomen e Thebanis fabulis notum.

180. *Troiana n. i. a.* otiosum videri debet post illa: *non fuit Ae.* sed redemit culpam poeta Homerica forma: ἐδύσατο τεύχεα et similia. — 181. Ex Homerico Od. κ, 278. 9. (adde Il. ω, 347. 8.) vt iam Macrob. notauit Sat. V, 13. — 182. Laudant et hic Homeri-

Euryale? an ſua cuique deus ſit dira cupido?
Aut pugnam, aut aliquid iam dudum inuadere magnum
Mens agitat mihi; nec placida contenta quiete eſt.
Cernis, quae Rutulos habeat fiducia rerum.
Lumina rara micant: ſomno vinoque ſepulti
Procubuere: ſilent late loca. Percipe porro,
Quid dubitem, et quae nunc animo ſententia ſurgat.
Aenean adciri omnes, populusque patresque,
Expoſcunt; mittique viros, qui certa reportent.
Si tibi, quae poſco, promittunt: nam mihi facti

Fama

185. *ſit* tres Burm. ſed recentiores. 186. *aut aliud* perperam emendabat Heumannus. In Gud. eraſum erat *iam*. 187. *Mens agit et ne pl.* alter Hamb. *mihi* non otioſe vacat: eſt pro, *mens mea*. tum *placita* duo Burm. *eſt* abeſt a binis aliis. 188. *qua* alter Hamb. 189. *Lumina clara* vitioſe alter Hamb. *vera* Menag. pr. *vino ſomnoque* Doru. *ſepulti* recepit Heinſ. aliquot codd. (adde Seru.) auctoritate, poſthabita praerogatiua Codd. antiquiorum Rom. Medic. et aliorum, in quibus *ſoluti* legitur, vt orationem variet poeta: occurrit enim idem hemiſtichium inf. 236. 190. *perſpice* et *proſpice* variant codd. Heinſ. et Burm. 191. *et* abeſt Ven. *aut quae nunc* aliquot Heinſ. et Burm. cum binis Goth. *anima* Gud. *ſurgit* duo Burm. 192. *Aeneam accirique* duo Burm. *omnis populusq.* vnus Pier. et tres Burm. quod deterius. *populique* Doru. cum binis Goth. *populosque* Parrhaſ. duo Rottend. et vetus codex Pier. qui Romanus eſt, vt vetus ſcriptura ſit. 193. *cepta* Oudart. *reportant* pr. Hamb. 194. *Sic tibi* Goth. pr.

Homericum illud: ἕνα θυμὸν ἔχοντες Il. π, 219. — 185. verſus alti et grauis ſenſus! ἐνθυσιῶσι multi homines, non tam animo magnae rei imagine intuituue inflammato, quam potius perturbatae mentis affectu commoti. *dira* ſimpl. auget, ingens, vehemens, cupido. — 186. 7. vti Il. κ, 220. 1. Νέστορ, ἔμ' ὀτρύνει κραδίη etc. — 191. Minus bene Intpp. quaſi alterum ſit, de quo dubitet, alterum, quod certum ei ſit: Itaque turbant in ſqq. 194. 5. Sed *dubitare* quoque eſt deliberare, animo agitare et voluere. Bene Seru. *dubitem id eſt cogitem.* — 193. *reportent* non ab illo; ſed qui portent ad Aeneam certa. ergo et hic *reportare* pro ſimplici. Aeneam autem adhuc apud Euandrum morari credebant vſ. 196. — 194. Praemium, quod pro tanto auſo poſcere poterat, generoſus puer concedere vult ami-

co

Fama ſat eſt: tumulo videor reperire ſub illo
Poſſe viam ad muros et moenia Pallantea.
Obſtupuit magno laudum percuſſus amore
Euryalus; ſimul his ardentem adfatur amicum:
Mene igitur ſocium ſummis adiungere rebus,
Niſe, fugis? ſolum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor, bellis adſuetus, Opheltes
Argolicum terrorem inter Troiaeque labores
Sublatum erudiit: nec tecum talia geſſi,

Magna-

195. *Fama ſatis* Zulich. et Doru. *cumulo* duo. *video* ſec. Rottend. *aperire* aliquot Pier. quod per ſe non malum eſſet. *ſub alto* Bigot. 197. *percuſſus* Heinſ. poſt Pier. e libris. Alii *perculſus* perpetua varietate. *tanto percuſſus* alter Hamb. 198. *adfatus* Sprot. 199. *tantis a. rebus* Macrob. Sat. VI, 6. Sed quis ideo alterum dubitet recte ſe habere. 200. *te ſolum* Doru. 202. *Terrorem Argolicum* Parrh.

co Euryalo: ipſe laude facti contentus eſſe. Mox v. 197. *laudum* eſt pro laudis. *laus*, κλέος, factum praeclarum atque etiam virtus, vt inf. v. 252. V, 355. VIII, 273. al. Sed vt de toto Niſi et Euryali conſilio ſatis conſtet, locorum ſitus apud animum adumbrandus eſt. Caſtra Troianorum ad Tiberis fere oſtia in orientali littore erant ſita. v. Exc. III. ad lib. VII. A ſiniſtra parte porta ad mare ducebat: v. inf. 238. Hac illi egreſſi, Rutulis excubias negligenter agentibus ad tumulum tendere volebant, ſub quo viam ad Palatium Euandri reperiri non dubitabant: cf. v. 195. 6. Succeſſerat audacia in traiectu per Rutulos facto, et laeua viam tenebant, cum, ecce, equites a rege Latino miſſi caſtra ſubeunt. A Lauinio vrbe via ſecundum littus verſus illa loca ducebat. Deprehenſi igitur, Niſus et Euryalus fugiunt in ſiluam, vſ. 378. Laurentinam ſcilicet, vnde Niſus quidem verſus lacum Albanum elabitur vſ. 387 ſqq. ſed Euryalum ſe non ſubſequutum videns, iterum ad ſiluam reuerſus cum amico ſuo interimitur. De difficultate, quae huic loco ſubeſt, v. ad vſ. 387. V. L. Certamen hoc inter amicos Silius non infeliciter transtulit ad contentionem ſimilem inter Imilcen, vxorem, et Hannibalem lib. III, 108 ſqq. et vſ. 78 ſqq.

201. Agnoſcunt Intpp. veſtigia Homerici loci Il. H, 198. 9. 202. *non — ſublatum.* natum in bello ad Troiam

Magnanimum Aenean et fata extrema ſecutus.
Eſt hic, eſt animus lucis contemtor, et iſtum
Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.
Niſus ad haec: Equidem de te nil tale verebar:
Nec fas: non. Ita me referat tibi magnus ouantem
Iuppiter, aut quicumque oculis haec adſpicit aequis.
Sed ſi quis (quae multa vides diſcrimine tali)
Si quis in aduerſum rapiat, caſuſue, deuſue,
Te ſupereſſe velim: tua vita dignior aetas.
Sit, qui me raptum pugna, pretioue redemtum
Mandet humo ſolida: aut, ſi qua id Fortuna vetabit,

Abſenti

204. *facta* duo Burm. *fama* Rom. 205. Schol. Statii ad Theb. I, 607. *En hic eſt*, ad III, 603. *Iſthic eſt*. Cuningham. coni. *Eſt, eſt hic*. Scilicet ſi altero modo ſcriptum fuiſſet, alterum coniecturus aliquis fuerat. Ad talia ludibria magna pars critici vulgo acuminis redire ſolet. tum *vitae contemptor* Sprot. pro diu. lect. *et ipſum* pr. Zulich. 206. *credit* ſec. Moret. *quo tendit* duo Burm. male. *Qui bene credat emi vita* Goth. tert. 210. *qui* Moret. qu. 212. Heinſ. in ora codicis *vitae* adſcripſerat, vt eſſet *aetas vitae, dignior* autem pro iuſtior. Hoc eſt argutari. 213. *Si qui* Gud. a m. pr. *Si quis* vel *Set quis* pr. Rott. *pugnae* alter Hamb. *pretioque* duo Burm. 214. *ſolita* recte emendauit Heinſ. pro vulgari *ſolida*.

Eſt

iam geſto innuit. cf. Seru. *nec* et quidem *tecum*, quam ſuauiter! *talia geſſi:* vt ſc. tu refugere poſſis, et nolle me ſocium ſuſcepti facti adiungere. Igitur iam experimenta virtutis ſatis clara ediderat iuuenis fortiſſimus. — 205. 6. Verſus omnium, quos memini, ſententiae generoſitate et magnanimitate praeſtantiſſimi. Senſum quiſque ſuum exeutiat, et iuuenes ingenue natos obſeruet, annon lecta et percepta ſententia exultent! Habent ſimile quid loca, Horatii illud: *animaeque magnae Prodigum Paullum*, (quod Statius III, 603. *larguſque animae, ſi ſuaſerit ira*) et Lucani de Germanis: I, 461. *animaeque capaces Mortis: et ignauum, rediturae parcere vitae*. Quanto exilior Statii oratio, vbi h. l. expreſſit Theb. I, 607. iuuenes — *Famam poſthabita faciles extendere vita. bene emere* eſſe aequo vel vili etiam pretio emere notum eſt. oculos *aequos* v. 209 eſſe propitios, in promtu eſſe debet. Mox 213 *raptum* non, occiſum, ſed ereptum

Absenti ferat inferias, decoretque sepulcro.
Neu matri miserae tanti sim caussa doloris:
Quae te sola, puer, multis e matribus ausa,
Persequitur, magni nec moenia curat Acestae.
Ille autem: Caussas nequidquam nectis inanis,
Nec mea iam mutata loco sententia cedit.

Adcele-

Est sane permutatio illa satis obuia et frequens. cf. Culic. 99. *solidum carmen* imo *solitum*; tum *solita* legerat Seru. et Doru. *solita, si qua*, et e Mentel. *solito*. v. Wass. ad Sallust. Iug. 52. f. Burmannus tamen mouet difficultatem: quomodo aduenis Troianis humus dici possit *solita*. Scilicet humus non de Latii solo, sed omnino de terra accipienda, qua nos mortui condi et humari solemus. *Solida humus* vix placere potest, ne respectu quidem naufragiorum et pereuntis in mari insepulti cadaueris: nec magis *solita Fortuna* placet, vt Seruius verba iungit: qui vnde hoc habuerit, praeclara docet nota Iulii Pomponii Sabini: *Apronianus*, inquit, *distinguit*, mandet humo: *Vel* (leg. *vt*) *dicas* humo solita, *id est quia solitum erat humare homines. Alii legunt:* id solita, pro, *id solitum. Alii* solita fortuna, scilicet *inuidere magnis rebus.* Ceterum Aproniana lectio recepta olim fuit a pluribus. Sic distingui video in fragm. Vatic. et, quod expectabam, in ipso Mediceo. Illud adhuc notandum: Goth. tert. *solitum* habere. *vetabat* tres Burm. et vnus *vetauit*. Goth. tert. *negabit*. 216. *Ne m. m. — caussa tumultus* Schol. Statii Theb. III, 373. 217. *multis a m.* Rom. *multis e matribus vna* aliquot Pier. *tantis e m.* apud Seru. ad XI, 35. 218. *Persequitur* post Pier. Heinsius e codd. tuetur: adde iis fragm. Vatic. At vett. edd. *Prosequitur*. Sed *persequi* perseuerationem sequentis notat. *magnae — Acestae* malit Trappius: sed *magnus* heroum epitheton commune ac perpetuum. 220. *Nec me immutata* fragm. Vatic. a pr. m. *sedit* vitium ed. Masuic. v. Burm.

ptum, subductum e pugna: vt toties apud Homerum fit, vbi ὑπεξέλκεται, ὑπερύεται; ὑπαείρεται ὁ νεκρός. — 215. *Absenti* de eo accipio, cuius corpus non extat, quod sepeliri possit; itaque inferiis et cenotaphio defungendum est. Ita debebat Cerda accipere Pindaricum ἄφαντος Ol. I, 72. — 217. *Quae te sola.* Difficultas hic moueri potest, Spencii V. Cl. exemplo, quod inf. lib. XI, 35 tota turba Iliacarum matronarum memoratur, quae Italiam adire non refugerit. Sed nec hoc quisquam in animum inducet, poetam Troianos voluisse sine vxorum comitatu ad Italiam adducere; sed mansit in Sicilia senum et infirmorum inutilis turba: cf. lib.

Adceleremus, ait. Vigiles ſimul excitat. Illi
Succedunt, ſeruantque vices: ſtatione relicta
Ipſe comes Niſo graditur, regemque requirunt.
Cetera per terras omnis animalia ſomno
Laxabant curas et corda oblita laborum:
Ductores Teucrum primi, delecta iuuentus,
Conſilium ſummis regni de rebus habebant,
Quid facerent, quisue Aeneae iam nuntius eſſet:
Stant longis adnixi haſtis, et ſcuta tenentes,
Caſtrorum et campi medio. Tum Niſus et vna
Euryalus

222. *variantque* Nonium videri legiſſe, notat Burm. Sed v. 164. 175. 223. *comes Niſus* alter Menag. *niſu* ſec. Rottend. *reviſunt* aliquot Pier. *requirit* Oudart. 225. Idem fere verſus ſup. IV, 528. 226. *primi Teucrum* tres Burm. *primi et d.* olim edd. multi codd. Sed ſecundum meliores eiecit *et* Heinſius, Pierio adhuc addubitante. Scilicet ad conſilium ſenes poeta adhibere debebat, non iuuenes. Haerent in hoc et alii Intpp. Sed tenendum erat, Virgilio toties *iuuenes* omnino pro viris dici; reſpectu aetatis ſaltem militaris. 226. *Concilium* codd. Pier. noto errore. *ſummi* Ed. Ven. cf. Burm. *agebant* Ven. pr. Hamb. pro var. lect. et Parrh. Vtrumque bonum et poeta dignum, *agere et habere conſilium.* 228. *n. iſſet* aliquot Pier. *iret* pr. Hamb. pro diu. lect. et ſic ſane alibi v. c. Aen. II, 547. *Nuntius ibis Pelidae genitori.* Sed vtrumque ſollenne poetis. cf. Burm. 229. *obnixi* Gud. a m. pr. *innixi* apud Nonium Marcellum in *longus.* 230. *campi in medio* multi edd. et ſcripti. *in campi medio* Vratisl. *et* abeſt Leid. *campis* Medic. quam Aproniana m lectionem eſſe cum per ſe intelligitur tum a Iulio Sabino notatum eſt. *et medio campi* alii ap. Pier. ſed *campi medio* recte: ita quoque fragm. Vatic. et Rom. Caſtra erant in campo, adeoque ipſa caſtra campum intra vallum habebant.

lib. V, 715 ſq. 767. Inter longaeuas itaque matronas ſola Euryali mater fuit, quae in Sicilia manere nollet. Similem difficultatem mouerant veteres Intpp. ad v. 192. *patres.* v. Pompon. et inf. ad lib. XI, 35. *moenia Aceſtae* Segeſtam vrbem v. lib. V, 755 ſqq. *regem* de Aſcanio: ἄνακτα.

224. Orditur narrationem eodem modo, quo Homerus ſuam de Vlyſſis et Diomedis exploratione Il. K, 1 et 195 ſq. cf. ſup. VIII, 26. 227. Lucilii eſt verſus: *Conſilium ſummis hominum de rebus habebant.* Seru. 229. Egregia conſilii iſta heroum aetate habiti adumbratio; cuius paſſim in vetuſtis monumentis exempla occurrunt. *Stant* longis *adnixi*

Euryalus confeſtim alacres admittier orant:
Rem magnam, pretiumque morae fore. Primus Iulus
Adcepit trepidos, ac Niſum dicere iuſſit.
Tum ſic Hyrtacides: Audite o mentibus aequis,
Aeneadae: neue haec noſtris ſpectentur ab annis,
Quae ferimus. Rutuli ſomno vinoque ſoluti
Procubuere. Locum inſidiis conſpeximus ipſi,
Qui patet in biuio portae, quae proxima ponto.
Interrupti ignes, aterque ad ſidera fumus
Erigitur. Si Fortuna permittitis vti,
Quaeſitum Aenean ad moenia Pallantea:
Mox hic cum ſpoliis, ingenti caede peracta,
Adfore cernetis. Nec nos via fallit euntis:

Vidimus

233. *A. partus et miſſum* Goth. tert. 234. *Tunc* ante Pier. 236. *ſoluti* repoſuit Heinſ. cum Medic. et aliis, etiam Pierianorum parte: (*ſolutis* Rom.) vt varietur oratio. Alii cum Seruio *ſepulti*, quod relictum voluit verſui 189. Goth. tert. *grauati*: obuium vtique et alias, ſed non h. l. obtrudendum. 237. *Conticuere* omnes Pieriani, Mediceo excepto, etiam Parrh. Goth. tert. cum Donato et edd. aliquot: Zulich. *conuenere* vel *conticuere*: vt mirer Heinſium non et h. l. variari verſum 190. voluiſſe. — *proſpeximus* Ven. 238. *Quod p.* Leid. *quae proxuma ponto eſt* aliquot Pier. et Goth. ſec. 239. *ac tendit ad aethera fumus* Goth. tert. 241. *et moenia*, h. e. quaeſitum Aenean et moenia. codd. Pier. inter quos Romanus: tum codd. Medic. et potiores alii Heinſ. cum recentioribus Burm. et Gothanis: edd. quoque vett. et hoc praeferendum haud dubie: inprimis cum *ad moenia* incommodam faciat orationem. 243. *fallet* Medic. Poſt *vrbem*

vſ. ſequ.

adnixi haſtis: vide v. c. Il. Θ, 493ſqq. de Hectore. 232. Rem magnam ſe afferre et pretium morae fore, ſc. quam ſuo aduentu afferant conſiliis v. Seru. *trepidos* pro feſtinis vt ante, *alacres* pro concitatis, poni a poeta, facile quiſque memoria tenebit: item, mox 236 *ferre* eſſe nuntiare. De ſitu caſtrorum vſ. 238. vide Exc. ad VII, 29. cf. h. l. Seru. *inſidiae* h. l. ad clandeſtinum egreſſum referendae ſunt.

240 ſq. Triplex eſt ratio et ordo verborum, qui in his iniri poteſt. Probo equidem hunc, vt *quaeſitum* ſit graeco more dictum pro, vt quaeramus. Tum *adfore cernetis* ſc. nos. — *Fortuna*, occaſione inquit Burm. vt Seruius. Recte

quidem

Vidimus obscuris primam sub vallibus vrbem,
Venatu adsiduo et totum cognouimus amnem.
Hic annis grauis atque animi maturus Aletes:
DI patrii, quorum semper sub numine Troia est,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Quum talis animos iuuenum, et tam certa tulistis
Pectora. Sic memorans, humeros dextrasque tenebat
Amborum, et voltum lacrimis atque ora rigabat:
Quae vobis, quae digna, viri, pro laudibus istis,
Praemia posse rear solui? pulcherrima primum
DI, moresque dabunt vestri: tum cetera reddet

Actutum

vs. sequ. interpungebant alii ante Heins. Nos interpunctionem mutauimus vs. 243. 5. 244. *primam* Heins. post Pierium defendit. Apud Nonium *primum*. Tum *sub moenibus* Gud. Leid. et Regius. nec adeo male, vt viderint vrbis primam partem sub moenibus. Sed codicum auctoritate satis defenditur *sub vallibus*. Sane Palatium in monte erat situm: cf. VIII, 53. Dicendum igitur oppidum in cliuo montis positum significari posse: *primam sub vallibus vrbem*. Seruius aliam rationem proposuit: vt *sub vallibus* ad *vidimus* retrahatur. Nos in obscuris vallibus positi vidimus etc. 245. *tutum* sec. Rottend. cf. Burm. 246. *Hinc* Montalb. *animis maturus* Rom. Sprot. bini Hamb. sed prior a m. sec. et Ed. Ven. cum Goth. tert. sed magis poetica forma *animi*. Sic aeui *maturus* Aen. V, 73. Hoc ipsum *aeui m.* legerunt nonnulli apud Cerdam. *Aletes* recte v. ad I, 121. alii *Aletis*, hoc quoque Iul. Sab. *Alethes*, *Alaetes*. 247. *Dii patrii indigetes*, *quorum sub* Parrh. e glossa, vt bene Burm. notat. *nomine* Franc. 248. *parastis* Goth. sec. 249. *et* e codd. intulit Heins. secundum Pierium; Scilicet si iam ante receptum offendisset, hoc egisset, vt iterum tolleret. 250. *dextramque* pr. Hamb. *tenebant* Rom. et alter Menag. *ferebat* vel *terebat* alter Hamb. 251. *multum* Oudart. 252. *digna viris* Ed. Ven. *pro laudibus istis* repositum ab Heinsio e Medic. ceterisque praestantioribus, adde Rom. aliosque Pierianos cum Seruio. Idem hemistichium inf. X, 825. Editum vulgo: *pro talibus ausis*, quod pars codd. et Macrob. VI, 6. agnoscunt. Interpolatum esse ex lib. II, 535. obseruat Burm. Altera lectio doctior et exquisitior: *laudes*, virtus cf. sup. ad IX, 197. VIII, 273. 253. Duo Burm. distinguunt: *solui pulcherrima? primum*. 254. *Di memoresq.* Leid. a m. sec. *tum et cet.* pr. Hamb. *reddat* duo Burm.

quidem; sed Fortuna multo et potentius verbum est. latius patet multoque ornatius 248. Putant respici Odyss. Δ, 754 sqq.

Actutum pius Aeneas, atque integer aeui
Ascanius, meriti tanti non inmemor vmquam.
Immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,
Excipit Ascanius, per magnos, Nise, Penatis,
Assaracique Larem, et canae penetralia Vestae,
Obtestor: (Quaecumque mihi fortuna fidesque est,
In vestris pono gremiis:) reuocate parentem:
Reddite conspectum. Nihil illo triste recepto.
Bina dabo argento perfecta atque aspera signis
Pocula, deuicta genitor quae cepit Arisba:

Et

257. *g. recepto* Pier. Medic. et alii aliquot: forte ex v. 262. Totus versus aberat a Goth. tert. male. 260. *est* abest Ven. 262. *reducto* duo Moret. ex v. 257.

754 sqq. — 255. *integer aevi.* Argutantur Intpp. Ascanius est integra aetate, adolescens, inprimis respectu parentis. ornat epitheton; nihil amplius. *Vos* —— *Nise*, vt inf. 525. *Vos, o Calliope.* nota figura. 259. *Assaraci Larem.* non, tanquam Assaracus Lar fuerit, vt Cerda et alii, sed pro Lare maiorum, inter quos fuit Assaracus, doctius hunc vnum memorauit poeta. vt sup. I, 284 *domum Assaraci* dixerat. Recte Seru. *A. L.* id est familiae nostrae vel generi proprium. —— 260. Laborant Intpp. in *fides*, inde post Seruium. Sed *fides* exquisite pro spe et voto saepe ponitur: quaecunque mihi fortuna, et quaecunque mihi fides in fortuna, seu spes desideratissimi reditus parentis est.

263. Locus ante oculos Il. I, 122 sqq. Sapientius etiam haec omnia adornata a Virgilio. Nam apud Homerum minus honeste Dolon praemia postulat Il. Κ, 321 sqq. —— *deuicta genitor quae cepit Arisba:* De vrbe hac circa Abydum sita v. inprimis Strabo XIII. p. 882. 3. Steph. Byzant. h. v. ibique Holsten. cum Eustathio ad varia Homeri loca Il. Β, 837. et al. Difficultas hic in eo inest, quod Arisba, Troadis vrbs, Troianis auxilia ab Asio adducta misit. Eandem ab Achille euersam esse Servius tradit, nescio qua auctoritate; sed si qua fuit, ad Arisbam in insula Lesbo ea spectasse videtur. Nostra vero Troadis Arisba quomodo a Troianis capi potuerit, dubitatur. v. Seru. Sed repetiit hoc poeta ex rebus, quae Troianum bellum antecesserant: nam ab Anchisa captam vrbem narrat. Potuit igitur fabulam

 sequi

Et tripodas geminos, auri duo magna talenta:
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si vero capere Italiam, sceptrisque potiri
Contigerit victori, et praedae ducere sortem:
Vidisti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus: ipsum illum, clipeum cristasque rubentis
Excipiam sorti, iam nunc tua praemia, Nise.
Praeterea bis sex genitor lectissima matrum
Corpora, captiuosque dabit, suaque omnibus arma:
Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.

Te

265. *geminas* duo Burm. indocte. Tum Petitus Obss. I, 4. distinguit *tripodas geminos auri, duo magna talenta* sc. argenti. Sed vir doctus argutias captat in *magno talento:* quod non ad poeticam (cf. sup. ad V, 248.) sed ad numariam subtilitatem exigit, quae a poeta aliena est. Tum *tripodas aureos* equidem memorari non memini; sed fere aereos. 266. *dat*, ἔδωκε. sic inf. *mittit* v. 361. pro *misit.* Sed crater cum versu abesse poterat. 267. *Cum vero* pr. Hamb. *Italiam cupere, sc.* aliquot Pier. 268. Seruius alios *deiicere*, seu potius (vt X, 554.) *deicere* ait legere: sic *deiectam sortem* Aen. V, 490. At Medic. Gud. a m. pr. et pr. Rottend. *dicere sortem*, quod admodum placet Heinsio: mihi tamen nimis argutum videtur. Dicit, indicit sortem, qui sortiendi facit potestatem: v. Heins. ad V, 486. *Ducere* autem sortem poeta ornatius dixit pro simplici: *sortiri*, sortitione dispertiri praedam. 269. *Vidistis* aliquot Heins. et Burm. cum Macrob. VI, 6. *quis ibat* Franc. 270. *ipsum illum.* sc. equum; distinctio est a Seruio. *cristasque comantis* Rom. 271. *nunc iam* Doruill. 272. *laetissima* aliquot Burm. ex more. 274. Variant codd. apud Pier. et Heins. ac Burm. etiam nostri, vna

sequi, quae cum pluribus aliis de rebus Troianis narrationibus intercidit.—*magna talenta* v. ad lib. V, 248. *Cratera* autem *antiquum* int. antiquo opere. 267. Color orationis ex Homero eadem in re Il. I, 135 sqq. *capere Italiam* magnifice, sedem obtineat et terram in Latio, quam inhabitent Troiani. 270. I. habebis adeo exsortem, γέρας ἐξαίρετον. cf. Cerda. v. V, 534. VIII, 552. — 272. 3. Promittit duodecim mancipia, ancillas et pueros. *Matres* poetae simpliciter sunt feminae; non grauidae. Quod vero adiecit *suaque omnibus arma*, obscurum esse potest, si seruos cogites. Sed *captiuos* memorauit, quos armatos ceperat, armisque adeo spoliauerat. — 274. Recte Seruius ad τὸ τέμενος, seu portionem

Te vero, mea quem ſpatiis propioribus aetas
Inſequitur, venerande puer, iam pectore toto
Adcipio, et comitem caſus conplector in omnis.
Nulla meis ſine te quaeretur gloria rebus:
Seu pacem, ſeu bella geram; tibi maxima rerum
Verborumque fides. Contra quem talia fatur
Euryalus: Me nulla dies tam fortibus auſis
Diſſimilem arguerit: tantum Fortuna ſecunda

vna cum edd. mirum in modum: *Inſuper his campis, quod* (vt Rom.) vel *quos*, vt Goth. tert. *In ſuper his campi, quod. I. — id campi, quod. I is campi quis*, vel vt Foggin. exprimi curauit, *quos* Mediceus: (Heinſius accipiebat *quis* quibus habitat quod parum placet) *I. hi campi quos*, et *I. his campi quos*, et *campos quos*. Recte Heinſ. praetulit, quod vulgatum vides. Procliue eſt videre erroris cauſſas in exquiſitiore ratione grammatica τοῦ *inſuper his* et *campi quod*. 275. *Tu* Bigot. 277 *amplector* Leid. 280. *contra quae* pr. Rottend. 282. 3. Hic velim Burmannus nos docuiſſet, qualem ſententiam horum verſuum animo teneret. Interpunxit poſt *tantum*: *Fortuna ſecunda Haud aduerſa cadat*, quae equidem non aſſequor. Scilicet duplex eſt lectio loci et interpunctio: altera, quam Seruius tuetur et diſerte exponit: *Aut a.c.* Sic locus interpungendus: *Me nulla d. — arguerit: tantum: Fortuna ſecunda Aut aduerſa cadat.* Ita δεινότητα habet oratio: *tantum* ſc. de me polliceri audeo, quaecunque fortuna acciderit. *arguerit* eſt pro arguet, ſed nec ineleganter. Altera eſt lectio, *haud a. c.* quod Heinſ. e Medic. aliisque praetulit, ſi modo codicum auctoritas in tali voce *aut, haut, haud*, magna eſt. Mentel. pr. *Haud auerſa cadit*. Sic interpungendum eſſe patet: *me — arguerit: tantum fortuna ſecunda, Haud aduerſa, cadat!* In his meo quidem ſenſu, ieiunum eſt illud: *ſecunda, haud aduerſa.* Accepit tamen ſic locum etiam Symmachus lib. I. ep. 28. ab Heinſio laudatus.

tionem agri regibus priſcis pro honore aſſignati refert: qualis v. c. erat Bellerophonti apud Lycios Il. z, 193 ſq. Tarquinio Superbo in campo Martio. Spectat ad hanc ipſam regis ſortem locus circa lacum Albanum inf. v. 388. vbi *tum rex ſtabula alta Latinus habebat* h. armenta paſcebat. — 277. *Accipio et complector pectore t. comitem* iunge. — 279. 280. *tibi maxima rerum verborumque fides* erit et habebitur. tecum omnia conſilia mea et gerendas res communicabo. Quodcunque autem vel cum fide ac fiducia vel propter

Haud aduersa cadat. Sed te super omnia dona
Vnum oro: genetrix Priami de gente vetusta
Est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedentem, non moenia regis Acestae.
Hanc ego nunc ignaram huius quodcumque pericli est
Inque salutatam linquo; Nox, et tua testis
Dextera, quod nequeam lacrimas perferre parentis.
At tu, oro, solare inopem, et succurre relictae.
Hanc sine me spem ferre tui: audentior ibo
In casus omnis. Percussa mente dederunt
Dardanidae lacrimas: ante omnis pulcher Iulus:
Atque animum patriae strinxit pietatis imago.
Tum sic effatur:
Spondeo digna tuis ingentibus omnia coeptis.

Namque

283. *Tantum super* Parrh. *sed te vltra o.* Vrat. 287. *est* in fine abest Rom. et aliis Pier. et Heins. 288. *nox et tua testes Dextera* malit Heins. 290. *Hanc tu* aliquot Pier. et Burm. cum Goth. sec. *Hanc oro* Oudart. a m. pr. *Hunc te oro* Zulich. *Tu vero s.* Goth. tert. 291. *Aut sine me* Exc. Burm. *quo audentior* Ven. interpolate; nam hiatum tuetur sententiae clausula et loquendi interuallum. *audacior* duo Heins. 292. *percussa* Heins. post Pier. e codd. vindicauit: vulgo, *perculsum.* Tum *dedere* Medic. 295. *adfatur* aliquot Pier. et Heins. 296. *Sponde* Vrsin. e Colot. et Heins. e Medic. aliisque defendebat, in quibus vel *sponde*, vel *sponte*, *sponti*, *sponde o*, erat, vt esset: sponde, promitte tibi, expecta. Burmannus bene monet, se dubitare, an Latine dicatur:

propter fidem facimus, id omne *fides* designat; vt paullo ante notatum meminimus. 281. 2. 3. vide V. L.

294. Locus suauissimi affectus plenus praeclare in sententiam desinit ex intimis animi recessibus repetitam. Conscientia ac cogitatio adeoque imago pietatis suae in patrem Aeneam acriter pungit animum Ascanii, exemplo pietatis in Euryalo erga matrem percepto. Sic inf. X, 824. Lauso caeso Ingemuit Aeneas — *Et mentem patriae strinxit pietatis imago*, h. recordatio ac memoria amoris sui in Ascanium et quantum ex simili calamitate luctum ipse esset suscepturus. Erat igitur *imago p. p.* in Ascanii mente. Hactenus de verbis. Sententiam ipsam quantumuis reconditam iam

Namque erit iſta mihi genetrix, nomenque Creüſae
Solum defuerit, nec partum gratia talem
Parua manet. Caſus factum quicumque ſequuntur:
Per caput hoc iuro, per quod pater ante ſolebat:
Quae tibi polliceor reduci, rebusque ſecundis,
Haec eadem matrique tuae generique manebunt.
Sic ait inlacrimans: humero ſimul exuit enſem
Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Gnoſius, atque habilem vagina aptarat eburna.
Dat Niſo Mneſtheus pellem horrentisque leonis
Exuuias: galeam fidus permutat Aletes.
Protenus armati incedunt: quos omnis euntis
Primorum manus ad portas iuuenumque ſenumque
Proſequitur votis. Nec non et pulcher Iulus,

catur: *ſibi ſpondere.* Si tamen vel maxime Latine ita diceres, tamen praeſeram: *Spondeo*, tanquam Aſcanii perſonae egregie accommodatum. Sic inf. 301. *polliceor. omina* Sprot. a m. ſec. et Parrh. 297. *Iamque erit* pr. Moret. *Namque ait et tu* Oudart. *illa* Zulich. 298. *Solum d.* Gud. *nec p. gloria* pr. Hamb. 299. *factum caſus* aliquot Pier. *ſequuntur* e Mentel. vtroque et ex aliquot aliis recepit Heinſius, ſcilicet tanquam magis reconditum; duo alii *ſequantur*, plures *ſequentur*, etiam apud Pierium, cum Mediceo et Romano, quod equidem tantis auctoritatibus amplectendum cenſeo. Vulgo *ſequetur.* 303. *Haec ait* edd. apud Pier. et ſic Parrh. 304. *Lichaon* Parrh. 305. *vaginae a. eburnae* aliquot exemplaria apud Macrob. V. Sat. 9. 306. *horrendique* Goth. ſec. *exuuiasque leonis Horrentis* Goth. tert. 307. *permittit* duo Burm. et Goth. ſec. *Alethes Alaetes* perperam alii. v. ſup. ad I, 121. 310. *Inſequitur* Goth. tert.

iam in Homero obſeruamus, Il. τ, 302. 339. cf. Odyſſ. Δ, 113. 114.

298. *nec p.* et ipſi imputabo in beneficium acceptum hoc, quod talem filium peperit. Meretur magnam gratiam, quae te genuit: vel, vt Seru. debet ab omnibus coli, quae talem creauit.

303 ſq. Haec ex heroicae vitae more illuſtranda, quo propriis armis alium inſtruere ſummi affectus pignus erat, cf. Il. κ, 255 ſqq. vnde hic locus adumbratus eſt: vt alias, arma permutare. cf. Cerda. *Vagina eburna* in Odyſſ. Θ, 404 eſt in ſimili munere. — 308. cf. Il. κ, 272 ſq. primores comitan-

Ante annos animumque gerens curamque virilem,
Multa patri portanda dabat mandata; ſed aurae
Omnia diſcerpunt, et nubibus inrita donant.
Egreſſi ſuperant foſſas, noctisque per vmbram
Caſtra inimica petunt, multis tamen ante futuri
Exitio. Paſſim ſomno vinoque per herbam
Corpora fuſa vident, adrectos litore currus,
Inter lora rotasque viros, ſimul arma iacere,
Vina ſimul. Prior Hyrtacides ſic ore locutus:
Euryale, audendum dextra. Nunc ipſa vocat res.
Hac iter eſt. Tu, ne qua manus ſe adtollere nobis
A tergo poſſit, cuſtodi, et conſule longe.
Haec ego vaſta dabo, et lato te limite ducam.

Sic

311. *Ante omnes* Ven. *animosque* Montalb. et ſec. Hamb. 312. *mandata dabat portanda* Non. Marcellus et multi ſcripti Heinſ. et Pier. cum Gothanis. ſed iniucundis numeris. 313. *decerpunt* alter Hamb. *diſcernunt* Goth. tert. *inlita* Rom. 314. *votisq.* Leid. pro var. lect. *per vmbras* aliquot Burm. et Pieriani: ſed bene illud ſpreuit Pierius. 315. *arte f.* Leid. cf. not. *futura* Goth. tert. *per vmbram* Rom. 316. Ordinem verborum e codd. et Macrobio ac poetae vſu reduxit Heinſ. pro vulgari *vino ſomnoque.* 317. *arreptos* Vratisl. v. not. 318. *inter tela r.* aliquot apud Pier. 320. *audendum eſt* duo Burm. cum Goth. tert. 323. *vaſtabo* multi Pier. et Heinſ. interpolate et ex interpretatione: *dare* pro *facere* exquiſite. *recto te limite* Macrob. V Sat. 9. quod a re alienum. nam ſtrages late facta indicatur. cf. X, 514. et h. l. Burm. *limine, lumine* et hic aliquot Heinſiani, cum binis Goth.

comitantur abeuntes. —— 313. *nubibus.* dant ventis, auris, vt toties.

314. Cf. Il. κ, 469 ſqq. 315. Impedita ſententia. *ante* reſpicere neceſſe eſt *inimica,* in quo vis latet, pernicioſa ipſis, vnde redituri non erant; vt bene Seru. igitur *ante* quoad ſententiam ex ea voce ſupplendum: *antequam ipſi perirent.* —— 317. *arrectos currus,* (vt inf. 465. *arrectae haſtae*) ſublato in altum iugo, et depreſſa in terram parte currus extrema, ſi binis rotis inſtructum currum cogites. *Erecti* currus apud Statium occurrunt, obſeruante Burmanno. mox *vina,* vaſa vini, vt bene Seru.

321. Anteit Niſus: Euryalo mandat, vt ſequatur et a tergo omnia tuta praeſtet. *conſule,* proſpice, prouide. v. Burm. ad Val. Fl. III, 38. —

325. 6.

Sic memorat, vocemque premit; ſimul enſe ſuperbum
Rhamnetem adgreditur, qui forte tapetibus altis
Extructus toto proflabat pectore ſomnum;
Rex idem, et regi Turno gratiſſimus augur:
Sed non augurio potuit depellere peſtem.
Tris iuxta famulos temere inter tela iacentis,
Armigerumque Remi premit, aurigamque ſub ipſis
Nactus equis; ferroque ſecat pendentia colla.
Tum caput ipſi aufert domino, truncumque relinquit
Sanguine ſingultantem: atro tepefacta cruore [que,
Terra torique madent. Nec non Lamyrumque Lamum-
Et iuuenem Sarranum, illa qui plurima nocte

324. *ſuperbus* emendabat Waddel. Animadu. crit. p. 28. male, addit Burmannus, tapetes enim in caſtris habere, ſuperbi eſt. 326. *Exſtratus* tert. Mentel. *extractus* Rufinian. de Schemat. Lex. p. 259. quod Ruhnkenius V. Cl. ex illo natum notauit. *perflabat* plurimi codd. et ed. Ven. *p. vinum* ſec. Moret. 328. *auguriis* Macrob. et Schol. Statii ap. Heinſ. Deerat verſus Goth. tert. 329. *inter lora* Parrh. cum Romano. cf. 318. *inter arma* Goth. tert. 330. *premit Rhemi* ante Pier. lectum, inuito etiam metro. *Remum* Doruill. a m. ſec. ſicque iam dudum ipſe malui. Nam agitur de vno Rhamnete rege et augure. Iuxta hunc tres famuli, armiger, auriga, tandem ipſe Rhamnes, interimi videntur. 331. *nanctus* Mentel. pr. *natus* Doruill. *ſecant* Goth. pr. 332. *reliquit* plerique ap. Heinſ. 333. Seruius et eius exemplo Barthius ap. Burm. diſtinguebant: *S. ſ. atro: t.* Nil refert. Docte autem *ſanguine ſingultantem truncum* dixit, qui ſanguinem collo reciſo emittit ebullientem, ἀναβλύζοντα. Doctius quoque *ſingultare ſanguine* quam *ſ. ſanguinem.* 334. *Tamyrumque, Tamumque* vulgg. Alii *Lamirum, Lamurum, Samyrum, Tomyrum, Lamyrum, Limirum, Limurum. Lamyrum* tamen Rom. Medic. et alii plerique. 335. *Sarranum* Heinſ. praetulit v. inf. 453. vulgo: *Serranum.*

325. 6. quam ornate! ſola verborum immutatione, pro vulgari: *in tapetibus alte extructis ipſe Rhamnes p.* Poſuit autem tapetes pro puluinis tapetibus inſtratis. — 327. 8 Praeiuit Homerus Il. Β, 858. 9 330. — 334. Remum, eiuſque armigerum (θεράποντα) et aurigam (ἡνίοχον) opprimit. — 333. 4. Grauitatis plus habet Homericum: δάπεδον δ' ἅπαν αἵματι θῦεν, feruebat, aeſtuabat, in loco praeclaro de Agamemnone caeſo inter epulas Od. Λ, 419. et al. — 335 ſeq.

Luserat, insignis facie, multoque iacebat
Membra Deo victus: felix, si protenus illum
Aequasset nocti ludum, in lucemque tulisset.
Inpastus ceu plena leo per ouilia turbans;
Suadet enim vesana fames; manditque trahitque
Molle pecus, mutumque metu: fremit ore cruento.
Nec minor Euryali caedes. Incensus et ipse
Perfurit; ac multam in medio sine nomine plebem,
Fadumque, Herbesumque subit, Rhoetumque, Abarimque,
Ignaros; Rhoetum vigilantem, et cuncta videntem;
Sed magnum metuens se post cratera tegebat:

Pectore

336. *insigni f.* Menag. pr. cum Goth. tert. quae vulgaris forma. *iacebant membra* Mentel. pr. Parrhas. et Gud. a m. pr. 337. *vinctus* Montalb. et tert. Rottend. *inuinctus* sec. Rottend. non male. de vino, quod illigat membra. Sed tamen *multo deo victus* minus abhorrens, quam *vinctus*. Et *victus* frequens. cf. ad Tibull. I. 22. De *somno* probauit Heins. 11. a Burm. laudd. 338. *in* abest Hugen. 339. *in pastus* nonnulli Heins. *in pastum* Gud. a m. pr. 340. *vaesana* Medic. *ieiuna* Exc. Burm. *mandi que trahi que* alter Menag. 341. *multumq.* Rom. *motumq.* alii ap. Burm. *et fr.* Parrh. 342. *et illa* Parrh. *et ira* qu. Moret. 344. *Herbesum* quod e Medic. et aliis praetulit Heins. vulgo, *Hebasum* et *Heresum.* Reliquas in nominibus his aberrationes adscribere piget. Videat, qui volet, apud Pier. et Burm. *Rhoecum* et hic habent alii. Romanus: *Herbessumque subit, Rhoeteumq. Arabimq.* 345. *Ignauum* Waddel. ap. Burman. infeliciter, vt pleraeque huius viri diuinationes. Manifesta est in versu oppositio. 346. *Sed* non sine iudicio positum, pro vulgari, *Nam*, aut simili.

sq. Haec et similia ornamenta magno sublegit Homero, qui in his mirus artifex. Lusibus et iocis inter epulas Sarranus magnam noctis partem exegerat, et nunc vino grauatus obdormierat; quanto melius fuisset, si potationem per totam noctem continuasset et in lucem protulisset ac produxisset! — 339—341. cf. inf. X, 723 sq. Homericum locum Il. κ, 485. 6. ornauit: sed ornauerat comparationem, qua saepe et varie vtitur ipse Homerus aliis in locis, vt Od. ζ, 130 sqq. Il. μ, 299. Il. ο, 323. 4. vnde κλονέων illustrat h. l. *turbans* turbas faciens et consternans pecudes per ouile.

343. *sine nomine*, νώνυμνος, obscuros, ignobiles. cf. Cerda. *nomen* non modo pro fama, sed et pro nobilitate ac dignitate.

Pectore in aduerso totum cui comminus ensem
Condidit adsurgenti, et multa morte recepit.
Purpuream vomit ille animam; et cum sanguine mixta
Vina refert moriens. Hic furto feruidus instat.
Iamque ad Messapi socios tendebat, vbi ignem
Deficere extremum, et religatos rite videbat
Carpere gramen equos: breuiter cum talia Nisus,
(Sensit enim nimia caede atque cupidine ferri)
Absistamus, ait: nam lux inimica propinquat.

347. *totum cum* ed. pr. Burm. 348. Primum ap. Seruium multi distinxerunt: *et m. m. recepit Purpureum.* eduxit, gladium multo cruore purpureum. idque rotundius exire videtur; et malo hoc, quam *animam purpuream*: etsi sanguinem purpureum, *αἷμα πορφύρεον*, non ignorem. Vt nunc est: *et multa morte recepit,* nude est positum eodem sensu. *caedes* vt φόνος pro sanguine. *recepit*, (*receptare* inf. X, 383.) οἱ ἐκ χρoὸς ἔγχος ἀνεσπάσατο (vt Il. N, 574.) σὺν πολλῷ φόνῳ. *multa nocte* Cornutus legerat, Seruio notante; haud dubie indocte: nec procedit, vt cum Heinsio de morte accipias. *multa in morte* Goth. sec. et Parrh. *multaque in morte,* et Waddel. Anim. Crit. p. 32. *et inulta morte.* 349. *vomit ille animam cum s. mixtam* Ven. *et* abest quoque Oudart. et Zulich *mixtam* etiam Parrh. cum Goth. tert. 350. *Hinc* Montalb. *tunc* Ven. *huic* obl. Pierii. 351. *ibi ignem* Rom. et aliquot Pier. et plerique Heins. cum ipso Medic. 352. *forte* pro *rite* Goth. tert. *videbant* pr. et tert. Rottend. 353. *br. cui* duo Heins. et duo Burm. *tum* Ven. et Goth. tert. 355. *Acceleremus, ait* Statii Schol. ap. Burm. perperam. *iam lux* Leid.

te. cf. Seru. *in medio* vel de loco vel de tempore, vt Burm. -- 348. v. V. L. 349. 350. *et c. s. mixta vina refert*, ἀναφέρει, reiicit, vt Seru. Sensum igitur foedae et ingratae rei poeta habuit nullum, qui ista memorare non dubitauit. Sed nec alii, Ouidii et Statii exempla Cerda laudat, descriptionem tam molestam et nauseam mouentem refugerunt. — non iungam *furto feruidus*, sed feruide instat *furto*, furtiua et latenti caede.

350—6. Manifesta Homeri vestigia Il. K, 494 sqq. in Rheso, vsque ad 514. Messapus excubiis erat praefectus sup. IX, 159 etc. *ignem extremum* quis dubitet iungere, vt *lumen extremum*, cf. Burm. — *religatos rite*, ex more, ex militari consuetudine ligatos, ait Seru. quidni simpliciter accipiamus: equos rite alligatos,

Poenarum exhauſtum ſatis eſt: via facta per hoſtes.
Multa virum ſolido argento perfecta relinquunt
Armaque, craterasque ſimul, pulchrosque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis, et aurea bullis
Cingula, Tiburti Remulo ditiſſimus olim
Quae mittit dona, hoſpitio quum iungeret abſens,
Caedicus: ille ſuo moriens dat habere nepoti:
Poſt mortem bello Rutuli pugnamque potiti:

Haec

356. *exhauſti ſatis eſt* pr. Menag. 357. *relinquit* Ven. 358. *pictosq.* ap. Cariſ. *tapetos* pr. Rottend. 359. *bollis* Bigot. 360. *Tiburti mitis* Parrh. Notabile eſt quod Iul. Sabin. ad h. v. habet: „hic locus totus ab expoſitoribus dicitur emendandus.„ Certe male iunctae ſententiae hiant. 361. *miſit* Montalb. et ſec. Hamb. cum Goth. ſec. et tert. cf. ſup. ad v. 266. 362. *ille ſuo moriens dat habere nepoti Poſt mortem*, coniungebat Titius L. Controu. XXI, 23. vt ſignificet mortis cauſſa donare. Scilicet vt ICtum videas haec tractare, non poetices ſtudioſum. 363. *pugnaque potiti* ſcripti et edd. Sed *pugnamque potiti.* Heinſius e Medic. recepit: quod factum nollem. eſt enim vitium librarii, non lectio. Poſt mortem Remuli, nepote in praelio caeſo, balteo illo potiti erant Rutuli, Rhamnetique illud vel in praedae parte vel vt ἀριστεῖον dederant. Hoc poeta effert: balteo potitos eſſe Rutulos *bello pugnaque*: Haec ſaepe iungit noſter cum aliis, vt Homerus πολέμῳ τε μάχῃ τε. *mortem pugnamque* dubito an aeque amplectantur poetae. *praedaque potiti* Rom. Voſſ. et pro var. lect. Moret. tert. cum Goth. ſec. manifeſte repetitum inf. ex vſ. 450. A Benedictinis monachis (*Nouv. Tr. de Diplomatique* Tom. III. p. 152 ſqq.) deſcribitur codex reſcriptus, in quo folia ex vetere Aſpri Virgilio deprehenſa ſunt. Laudant ibid. variantem lectionem ex Aeneide: *ſpoliisque potiti* pro *praedaque p.* quam ad h. l. ſpectare

ligatos, vti res poſcebat, vti conſentaneum erat facere, ne liberi diſcurrerent. Apud Homer. in ea re Il. Κ, 475. equi ex curru extremo ligati ſunt. — 356. *Poenarum* h. l. pro vltione, caede ad vlciſcendum hoſtem facta.

357 — 366. *phalerae* h. l. pro equitis ornamento, non equi, quod Cerda pugnat, habendae eſſe videntur. cf. inf. v. 458. Aliter ſup. V, 310 — Remulum *Tiburtem* dicere malim, quam *Tiburti filium.* Mox balteum int. aureis clavis inſignitum: quem ornat Homeri exemplo v. c. Il. Κ, 266 ſqq. — 362. δῶκεν ἔχειν. δῶκε φέρειν Homer. 364. *nequicquam*

Haec rapit, atque humeris nequidquam fortibus aptat.
Tum galeam Messapi habilem cristisque decoram
Induit. Excedunt castris, et tuta capessunt.
  Interea praemissi equites ex vrbe Latina,
Cetera dum legio campis instructa moratur,
Ibant, et Turno regis responsa ferebant,
Tercentum, scutati omnes, Volscente magistro.
Iamque propinquabant castris, murosque subibant,
Cum

spectare necesse est. Ceterum in interpretatione loci magnas turbas fecere veteres interpretes cf. Iul. Sabin. Donat. Sed adscribam Seruii verba: *post mortem*, inquit, *scilicet Remuli, secundum supra dictum sensum; nam Donatus dicit: Post mortem Nisi et Euryali, bello potiti sunt Rutuli:* (haec is, quem nunc Donatum ferunt, non habet, sed contrariam interpretationem affert) *quod non procedit, si diligenter aduertas. Sane sciendum, locum hunc esse vnum de XII.* (alii XIII) *Virgilii, siue per naturam obscuris, siue insolubilibus, siue emendandis: siue sic relictis, vt a nobis per historiae antiquae ignorantiam liquide non intelligantur.* Mortem *Euryali* alii intellexere, cumque iis Cuningh. toto loci sensu inciso et euerso. 365. *cristamque* alter Hamb. 366. *et scuta c.* Goth. tert. 369. *regi* tres Burm. sed ii recentissimi, Franc. Reg. et Doruill. Consentiunt tres Gothani, sed qui nec maioris pretii sunt. *regi Turno* pr. Hamb. forte melius, inquit Burm. nam Latinus mandata dare non potuit, qui lib. VII, 600. *Sepsit se tectis rerumque reliquit habenas.* Attamen vel sic quaeritur, a quonam responsa lata fuerint? Latinum res non ita destituisse, quo minus iis postea iterum interesset, ex lib. XI, 231 sq. satis apparet. cf. Seru. ad v. 367. Idem bene ad v. 369. *In omnibus bonis regis dicitur iuuentum.* 370. *homines* Zulich. Tum *Volcente* Rom. et alii Pier. tum Medic. a pr. m. et alii Heins. etiam inf. 375. monetque idem Iul. Sabinus ad v. 420. *Valscente* alii, item *Velcente, Vlcente.* 371. *portis* pro *castris* pr. Hamb. et tert. Rottend. *murosque s.*
Heinsius

quicquam aptat, non fruiturus. Seru. respectu calamitatis, quam accepturus est, dum per eum impeditus proditur v. 384. *habilem*, aptam capiti; esse videtur Homericum εὖ ἀραρυῖαν. cf. sup. ad I, 318.

367 sqq. Subticuit poeta sapienter nonnulla, quae ex ipsa narratione intelliguntur. Praecesserat Turnus cum expedito agmine ad castra Troianorum expugnanda. Interea in vrbe Laurentum coguntur copiae. Ad earum aduentum accelerandum miserat Turnus ad regem Latinum: a quo, dum ceterae copiae
satis

Cum procul hos laeuo flectentis limite cernunt:
Et galea Euryalum sublustri noctis in vmbra
Prodidit inmemorem, radiisque aduersa refulsit.
Haud temere est visum, conclamat ab agmine Volscens:
State, viri. Quae caussa viae? quiue estis in armis?
Quoue tenetis iter? Nihil illi tendere contra:
Sed celerare fugam in siluas, et fidere nocti.
Obiiciunt equites sese ad diuortia nota

Hinc

Heinsius secundum Priscianum et codicum partem praetulit, consentientibus aliquot Pierianis, inter quos Romanus esse videtur; adde Seruium, firmante Iulio Sabino. Sed Medic. cum aliis tuentur quod ante Heinsium editum erat: *muroque f.* Leidens. *murisque.* Sed grauior dubitatio est de sententia. Troianorum muros intelligunt omnes, hoc est, vallum et castra, quae obsidebant Rutuli. Absonum tamen videtur, haec potius a poeta declarari quam Rutulorum castra; cum de copiis agat, quae Rutulis auxilio missae castra Rutulorum, non Troianorum, ingressurae sunt. 373. *sublustris* Leid. a m. pr. et Goth. tert. 374. *que* abest binis Burm. *quae* emendat Waddel. ap. Burm. idque probabat Cuningh. 375. *est* abest nonnullis Pierianis et binis Gothanis: at prior: *Stare. viri quae caussa viae est? vsum* Exc. Burm. *visu* pr. Moret. Burmannus, nullum idoneum sensum exire putans, emendat *visa*, visa galea splendenti. Vir doctiss. tantum interpunctionem curatius exigere debebat. Scribendum et accipiendum est; *Haud temere est visum. Conclamat ab a. V.* res animaduersa est haud in vanum, haud impune. Conclamauit statim Volscens etc. Atque hoc, quod sponte se offert, malim equidem, quam aut *visum* pro substantiuo habere, aut accipere quasi dictum: Visum est, haud temere esse, quod galea refulserat. Est enim *temere* proprie vetus nomen, ex temeris, temere, vt necesse, forte, rite et similia. -- Tum *ab aggere* Ven. et a m. pr. Gud. quod de via accipit et illustrat Heinsius, sed h. l. nemo praeferet alteri, quod de duce magis consentaneum. *exclamat* Ven. *cum clamat* Goth. sec. 378. *in siluis* Leid. et Reg. 379. 380 In vnum conflat Goth. tert. *Obiiciunt sese equites aditum custode coronat.*

satis instructae sint, praemittuntur trecenti equites. In hos ipsos, dum ad castra appropinquant, incidunt miseri Nisus et Euryalus. — 372. cf. sup. ad v. 195. — 375. v. V. L. 377. *tendere* recte Seru. h. l. verbis tendere aduersus aliquem, h. respondere: tamen offendunt alii Intpp. — 379. *diuortia* doctius, quam diuerticula.

383.

Hinc atque hinc, omnemque abitum custode coronant.
Silua fuit, late dumis atque ilice nigra
Horrida, quam densi conplerant vndique sentes:
Rara per occultos lucebat semita callis.
Euryalum tenebrae ramorum onerosaque praeda
Inpediunt, fallitque timor regione viarum.
Nisus abit: iamque inprudens euaserat hostis,
Atque lacus; qui post Albae de nomine dicti

Albani:

380. *huc illuc* Nonius in *diuortia. abitum* Medic. a pr. m. aliique cum Rom. et aliis Pier. praetulit quoque Seruius. itaque recepit Heinsius. Et videtur esse doctius quam vulgare: *aditum.* Ed. Mediol. *obitum* tert. Moret. *atque omnem abitum.* 382. *complebant* Medic. 383. *lucebat* haud dubie elegantius de via inter dumos et tenebras siluarum, quam *ducebat,* quod vulgg. praeferebant ante Heinsium, qui Seruium, Medic. a m. pr. aliosque sequutus est. Etsi enim ab eo: *sed frustra,* sub finem notae subiectum video, in contextum tamen *lucebat* receptum est. *Calles* obuium esset mutare in *colles.* sed accipio de toto illo tractu, qui erat peruius, in hoc est *semita,* quae ducit euntem. 385. *fallique timor* Medic. a m. pr. sicque edd. aliquot recentiorum, concinne omnino, Heinsio quoque iudice, *timor ne falleretur,* nisi manifesta librarii incuria esset. 386. *euaserit* Medic. a m. pr. *inuaserat* Doru. 387. *locos* codd. Heins. et inter eos Medic. sic quoque Romanus. Pierius nihil monuit: sed nec aliter ille legisse ac reperisse videtur: nam sic fere vett. edd. omnes quas inspexi. Nec *lacus* nisi ab emendatione viri docti profectum, quem Io. Bapt. Egnatium fuisse arbitor, in cuius recensione (v. praef. To. I. p. LXI.) primum *lacus* expressum deprehendi. Nec variant codd. nisi quod nonnulli *lucos* vel *lucus* vitiose exhibent. Iam in lectione illa: *lacus* magna suboritur difficultas, si locorum situm comparet quis, (cf. sup. not. ad v. 195.) quod Ruaeum quoque fecisse nunc deprehendimus. Lacus enim Albanus nimis longe a castro Troianorum seu noua Troia, quaternis saltem leucis, abest, quam vt intra exiguum, quod a media nocte ad diei ortum supererat, interuallum eo vsque procurrere et iterum inde in siluas redire posset Nisus. Ruaeus itaque *locos* praefert, vt pars aliqua agri Albani sit, qui tum forte eo pertinebat. Enimuero non

minore

383. *fallitque timor regione viarum* h. via, periphrastice; vt aberraret a via. *regio viae,* et poetice, *viarum,* pro ipsa via. cf. sup. ad lib. II, 737. — 386. *abit* vt lib. V, 318 *Primus abit* etc. *imprudens,* de Euryalo remanente non cogitans.

Albani: tum rex ſtabula alta Latinus habebat.
Vt ſtetit, et fruſtra abſentem reſpexit amicum:
Euryale, infelix qua te regione reliqui?
Quaue ſequar? rurſus perplexum iter omne reuoluens
Fallacis ſiluae, ſimul et veſtigia retro
Obſeruata legit, dumisque ſilentibus errat.
Audit equos, audit ſtrepitus, et ſigna ſequentum.
Nec longum in medio tempus; quum clamor ad auris
Peruenit, ac videt Euryalum: quem iam manus omnis
Fraude loci et noctis, ſubito turbante tumultu,

Oppreſ-

minore difficultate haec ipſa lectio premitur. Vt concedam *locos* poetam dicere, vbi vulgaris oratio *loca* poſtulabat (cf. ſup. I, 306. 365.) tamen non eſt, quod ſciam, vllus loquendi mos, quo *loca Albana* appellari poſſint. *Agrum, collem*, et ſimilia requiro. Vnus Iul. Sabinus eſt, qui ad locum hunc quicquam notauerit: „*at-* „*que locos*. nam nomen loci Latii, ab imperio, quod erat Albae, Al- „bani dicti. aliter non ſtat ſenſus.„ Paullo obſcurius haec dicta. Mihi quidem, donec de locis Albanis meliora edocear, *lacus Albani* praeferendi videntur: *lacus* toties in *locos* abiere: nec adeo moroſi eſſe debemus, quominus in poeta feramus curſum Niſi paullo vltra iuſtos limites productum, cum omnino longius curſu euectum vellet ſignificare. Si tamen a poetae noſtrae ſubacto iudicio alienum eſſe videbitur quod alii poetae e vulgo forte condonandum ſit, vtendum arbitror altera lectione *lucos*, vt ſcriptum a poeta ſtatuam: *Ad lucos* h. peruenerat vſque ad lucum Albanum dictum. Potuit is longius procurrere: et hoc luco tectus reſpicere coepit demum et ſe recipere. *At lucos* Goth. ſec. exhibebat. *ducti* Medic. a m. pr. 389. *proſpexit* alter Menag. 391. *Quoue* Parrh. Tum Vrbanus verba Niſi continuabat vſque ad *r. p. i. omne reuoluens*: vt quidem in Seruio nunc legitur; ſed ſecundum Iul. Sabinum, vſque ad *Fallacis ſiluae. Simul et.* Nec male hoc factum: nam vulgaris interpunctio impedit et ſufflaminat orationem. Donatus diſtinxerat et legerat, vti vulgo fit. Quod Fabricius ei tribuit, *Fallaces ſiluas*, praeſcriptum tantum eſt eius verbis in edit. Baſil. — *rurſum* tres Burm. *perflexum* Sprot. *reſoluens* ſec. et tert. Rottend. acute, et ſubtiliter ad *perplexum*. 394. *ſequentem* Gud. a m. pr. 395. *dum* Ven. *tum* Gud. a m. pr. cum binis aliis. 397. *et noctis ſubito t. t.* iunxerant olim alii ap. Seruium: et ſic in Mediceo interpungi video.

tans. — 388. *ſtabula* cf. ad v. 274. Ceterum tota haec poetae narratio egregie ad expectationem mouendam eſt comparata.

402.

Oppressum rapit, et conantem plurima frustra.
Quid faciat? qua vi iuuenem, quibus audeat armis
Eripere? an sese medios moriturus in enses
Inferat, et pulchram properet per volnera mortem?
Ocius adducto torquens hastile lacerto,
Suspiciens altam Lunam, et sic voce precatur:
Tu, Dea, tu praesens nostro succurre labori,
Astrorum decus, et nemorum Latonia custos;
Si qua tuis vmquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, si qua ipse meis venatibus auxi,
Suspendiue tholo, aut sacra ad fastigia fixi;
Hunc sine me turbare globum, et rege tela per auras.

Dixerat:

398. *Oppressit* Goth. sec. *rapi*, vt ad *videt* referretur, olim nonnulli ap. Seru. *c. p. contra* Montalb. 399. *Heu, quid agat* Seru. ad IV. Aen. 283. 400. *aut sese* Menag. pr. *in enses* Heins. reuocauit, vt varietur oratio, cum idem hemistichium sup. II, 511. occurrat. Atque sic Gud. et alii Heins. cf. Burm. Vulgo lectum: *in hostes*, quod tueri poterat consensus Rom. et Medic. Zul. Vtrumque Seruius laudat. 403. *altam ad Lunam* Rom. et alii Pier. cum Zulich. et potest doctius dictum videri. Vulgare est: *aspicere lunam.* Mox *et* infersit Heins. quod miror prorsus; nam non habet, quo referas. Exhibent quidem codices et Priscianus lib. XVI. sed tanquam exemplum, quo particulam nonnunquam postponi constet. Igitur erat interpungendum saltem: *Suspiciens altam Lunam et*, s. --- *sic ore pr.* aliquot Pier. et Gud. a m. sec. *forte pr.* Medic. pro diu. lect. Vide sup. ad VI, 186. 404. pro *labori*, *dolori* videtur desiderare Burman. Sec. V. Cl. ad Antholog. p. 150. sed ad illum poetae locum, quem ibi tractat, spectare id debet. 409. *Nunc* pr. Moret. *per hostes* Bigot et Goth. tert.

402. Consilium Nisi ex vs. 409. declarandum est: volebat occulto et repentino assultu conturbare et consternare hostes, vt incerti, quibus insidiis peterentur, in fugam se coniicerent; ita liberandi Euryali copiam fore. — 404. Imitatur copiose Statius VI. Theb. 633 sqq. Formula precum vs. 406 sollennis et nota vel ex Il. Α. 39 sq, Ε, 115 sqq. Odyss. Δ, 763 sq. Ρ, 240 sqq. et alibi. *praesens*, propitia, vt alibi monitum. — 408. *tholus* est; interius tectum rotundae aedis in testudinem concameratae, *fastigium* est in aditu et super foribus. 409. *sine* [illegible] vt Il. Θ, 242. 3. sollennius erat

Dixerat: et toto connixus corpore ferrum
Coniicit. Hasta volans noctis diuerberat vmbras,
Et venit aduersi in tergum Sulmonis, ibique
Frangitur, ac fisso transit praecordia ligno.
Voluitur ille vomens calidum de pectore flumen
Frigidus, et longis singultibus ilia pulsat.
Diuersi circumspiciunt. Hoc acrior idem

Ecce

410. *conisus* Rom. et hoc Pierius secundum Probum praeferebat. *connixus* e suis defendit Heinsius. Sed si, vt facit, *conixus* scribitur, statim quoque *conicit* vs. 411. erat refingendum. Sic quoque vett. ap. Seruium habebant. 411. *deuerberat* qu. Moret. *auras* aliquot Burm. vide lib. V, 502. 412. *Aduersi* vulgo vbique legitur. Seruius de scuto interpretatur: sic quoque Donatus. Conturbat interdum animum, si videas totam antiquitatem absurdam opinionem peruicaciter tenere, et recentiores eidem inhaerere. Est docta ad h. l. Heinsii nota, qua docet ex tergis animantium facta scuta, et hinc terga poetis de scutis dicta. Enimuero de hoc nemo facile dubitet. Sed hoc loco *tergum* dictum est, non modo sine vllo adiuncto, quod sensum adiuuare et scuti notionem inferre possit, vt in loco Ouidii, quem laudat, factum; verum etiam adiecta voce, quae illum significatum prorsus euertit: *in tergum Sulmonis.* Burmannus satis habet vs. 764. inf. laudare. *Auersi* esse legendum, cum Cerda nullus dubito. Toties in hac voce turpiter lapsi sunt librarii, vt licentiae in eam satis sit nobis. Habet quoque illud sec. Rottend. Transadacta autem fuit hasta per Sulmonis tergum ita vt per pectus emineret, sed, quod apud Homerum quoque occurrit, longum hastile, quod vulnere exstat, suo pondere inclinatum frangitur. Nec tamen hoc veteres Grammatici animis satis assequi potuisse videntur, quantum ex Seruianis fragmentis intelligitur; itaque ibi subiicitur: „Sciendum tamen, locum hunc esse de his quos insolubiles supra „vs. 363. diximus.“ *Sulamonis* Sprot. 413. Vulgg. *fixo. fisso* Heins. e Medic. et ceteris vetustioribus reposuit: sic quoque veteres Pierii, nisi quod in aliis lectione abrasa modo *fixo*, modo *fracto* rescriptum erat. *t. p. ludo* pr. Menag. 415. *pulsant* Menag. 416. *hic a.* qu. Moret. sed est: tanto acrius, quod et latuerat, vt Seruii verbis vtar, et quod ei primus prospere cesserat iactus. *acrius* Medic. et a m. pr. Gud.

erat δός με. *da me.* —— 413. Il. Ξ, 437. κελαινεφὲς αἷμ' ἀπέμεσσεν. Lucret. II, 354. *Sanguinis exspirans calidum de pectore flumen.* — 415. Ge. III, 506. *imaque longo Ilia singultu tendunt.*

416. Pacuuianum laudat Macrob. VI, 1. *Diuersi circumspicimus: horror percipit.*

417.

Ecce aliud summa telum librabat ab aure;
Dum trepidant, iit hasta Tago per tempus vtrumque
Stridens, traiectoque haesit tepefacta cerebro.
Saeuit atrox Volscens, nec teli conspicit vsquam
Auctorem, nec quo se ardens inmittere possit.
Tu tamen interea calido mihi sanguine poenas
Persolues amborum, inquit: simul ense recluso
Ibat in Euryalum. Tum vero exterritus, amens
Conclamat Nisus: nec se celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem:
Me, me, (adsum, qui feci) in me conuertite ferrum,
O Rutuli! mea fraus omnis; nihil iste nec ausus,
Nec potuit: caelum hoc, et conscia sidera testor.

Tantum

417. *telum summa* aliquot Heins. et Burm. Ex iisdem et Pier. pars: *vibrabat* cum Goth. tert. Sed in emendatioribus, ait Pierius, *librabat*, quod et elegantius. 418. *iit* ex Leid. et Moret. sec. Heinsius adsciuit: extat tamen iam in edd. nonnullis. Burmannus addit cod. Bigot. Vulgo lectum *it*, sc. contracte pro iuit, et illa antiquior forma e vetustioribus poterat seruari. Interpolarunt nonnulli *itque* in alt. Hamb. *volat hasta* in Montalb. et apud Priscian. *hasta tremens* Bigot. *per tempus vtrumque* Asper Grammaticus exposuit: *inter t. v.* vt Seruius notat. 419. *exit* pro *haesit* Vratisl. 420. *voluens* Goth. tert. *telis* Doru. *vmquam* Medic. a m. pr. 421. *quo ardens se* Ald. et Goth. sec. 423. *infit* Leid. et alter Menag. cf. Heins. et Burm. *ense recluso* credibilius, ait, est, Burmannus, hic vbi iam pugna sit, ensem iam strictum habuisse Volscentem, et hinc conicit leg. *ense reducto*: quod per se non improbem: reducit enim ensem et is qui caedit, et is qui pungit: vti hastam qui immittit v. c. inf. XI, 605. 606. et apud Ouid. Met. XII, 131. Achilles Cygni os pulsat *clipeo reducto*, sc. quoties impingeret, retro ferebat clipeum vt vires colligeret. cf. inf. X, 552. Sed nulla adhuc pugna est. Trahitur captiuus Euryalus, interea ex occulto aduolat hasta. 425. *celerare* pr. Hamb. *latebis* Ven. 426. *haud tantum* Franc. et Goth. pr. *potui* ed. Iunt. *potuit tantum* Goth. sec. 427. *feci inquit* Parrh. pessime. Sic summa versus vis infringitur. 428. *neque a.* Rom. 429. *sidera conscia* edd. ap. Pier.

417. Homericum vulnus, v. c. Il. Δ, 502. et Υ, 473. *tepefacta*: saepe ibid. Il. Π, 333. —422. Seruius laudat ex Ennii Annal. I. *nam mi calido das sanguine poenas.*

424 sqq. Obserua hic incalescere orationem cum ipso

Tantum infelicem nimium dilexit amicum.
Talia dicta dabat: sed viribus ensis adactus
Transabiit costas, et candida pectora rumpit.
Voluitur Euryalus leto, pulchrosque per artus
It cruor, inque humeros ceruix conlabsa recumbit.
Purpureus veluti cum flos, succisus aratro,
Languescit moriens; lassoue papauera collo
Demisere caput, pluuia quum forte grauantur.
At Nisus ruit in medios, solumque per omnis
Volscentem petit: in solo Volscente moratur.
Quem circum glomerati hostes, hinc comminus atque [hinc
Proturbant. Instat non secius, ac rotat ensem
Fulmineum; donec Rutuli clamantis in ore
Condidit aduerso, et moriens animam abstulit hosti.

Tum

432. *Transabiit* bene Heinf. reposuit. sic Rom. pr. Menag. pr. Hamb. et duo alii Heinf. Nonnulli codd. apud Pier. Heinf. et Burm. cum ed. Mediol. *transadiit*: ed. Ven. *transabigit*. Vulgo expressum: *transadigit* quod alienum a loco hoc, quo, trans-adigitur, requirebatur. Medic. a m. pr. *transadibit*. Zulich. et Franc. *transegit*. — *pectora candida* Rom. cum aliquot aliis Pier. Sprot. et tres alii Burm. — *rumpit* iidem Heinf. e Medic. et aliis vetustioribus cum suis, tum Ge. Fabricii dedit. vulgg. *rupit*. 436. *linquescit* Doru. *lasso* merito defendit Heinsius, Edd. vett. cum Aldina priore et pars codd. Pierii habebat *lapso*; apud eundem edd. *laxo*. 437. *Dimisere* aliquot Burm. 438. *Ac* vel *et* aliquot Pier. 441. *Perturbant* multi Pier. et Heinf. male. *non segnius* edd. passim ante Heinf. et aliquot codd. inter quos Goth. pr. Maior tamen et melior pars *non secius* vel *setius*, vt Rom. Medic. et alii Heinf. vel *saetius*, vt pr. Mentel. Eadem scriptura et varietas alibi occurrit: cf. h. l. Heinf. et sup. ad V, 862. Ge. II, 277. III, 367. et al. *non serius* Franc. *rotet* Leid.

Nisi calore. Et illa *Me*, *me* etc. quis non aestuet iuuenilis animus inter legendum! 433. *voluitur*, prouoluitur, concidit. 435 — 7. Eximia et suauis comparatio, sed in qua Maroni nil imputandum praeter verborum ornatum. Nam praeclarum illud: *succisus aratro*, quo res, quae multis modis fieri poterat, tam suauiter ad vnum certum casum reuocatur, a Catullo mutuatus est: Carm. XI, f. cf. eund.

Tum super exanimem sese proiecit amicum,
Confossus placidaque ibi demum morte quieuit.
Fortunati ambo! si quid mea carmina possunt,
Nulla dies vmquam memori vos eximet aeuo:
Dum domus Aeneae Capitoli inmobile saxum
Adcolet, imperiumque pater Romanus habebit.
Victores praeda Rutuli spoliisque potiti,
Volscentem exanimum flentes in castra ferebant.
Nec minor in castris luctus, Rhamnete reperto
Exsangui, et primis vna tot caede peremtis,
Sarranoque Numaque. Ingens concursus ad ipsa
Corpora, seminecesque viros, tepidaque recentem
Caede locum, et plenos spumanti sanguine riuos.

444. *exanimum* codd. plerique: cf. ad IV, 8. Praefert vulgatum Heinsius. ob suauiorem sonum, puto. 445. *confixus* Doru. a m. sec. Vir doctus ap. Burm. coni. *placita*, quod placere potest et arridet Burmanno. 446. *possent* Goth. tert. male. idem *Nulla dies, nunquam.* 451. *exanimem* Rom. et Doru. bini Goth. vide modo v. 444. 452. *Nec minus* pr. Rottend. 453. *Exanimi* Ed. Ven. 454. *Serrano* vulgo et hic. v. sup. ad 335. *Remoque* possit quis suspicari ex v. 330. Sed doctius ponitur nunc nouum nomen, vt supra v. 343 sq. tanto plura praeteriisse videatur. 455. *Seminecisque vltos* Hamb. sec. — *tepidumque recenti Caede locum* vulgaris lectio in Romano regnabat: eam vero in suis codd. non occurrere testatur Heins. praeterquam in Gud. a m. pr. Tamen et Medic. secundum Fogginium ambiguam scripturam habet. Alteram lectionem: *tepidaque recentem Caede locum.*, vt iam Egnatius emendatum dedit, bene post Ge. Fabric. Pier. et alios Heinsius tuetur ex Seruio et Macrob. VI. Sat. 6. Est ea haud dubie elegantior, non per hypallagen, vt male exponunt, sed propter exquisitiorem et remotam a vulgari formam. Nam *locus recens caede* est doctius dictum, quam *locus recenti caede.* tum *caedes tepida* est φόνος, αἷμα λιαρόν. *tepidaeque madentem C. l.* Porcius Pierii, cum ed. Mediol. 456. *pleno spumantis sanguine riuos* aliquot Heins. etiam Medic. a Fogginio expressus, quem Heinsius cum

eund. LXII, 39 sq. alterum de papauere totum Homericum est Il. Θ, 306. 7. Imitati sunt multi. Cerda laudat Ouid. Met. X, 190 sqq. Adde Apollon. III, 1398 sqq.

446—9. Splendidissimum epiphonema! et ad miseratio- nem

Adgnoſcunt ſpolia inter ſe, galeamque nitentem
Meſſapi, et multo phaleras ſudore receptas.
  Et iam prima nouo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Iam Sole infuſo, iam rebus luce retectis,
Turnus in arma viros, armis circumdatus ipſe,
Suſcitat, aeratasque acies in proelia cogit:
Quiſque ſuos: variiſque acuunt rumoribus iras.
Quin ipſa adrectis (viſu miſerabile) in haſtis
Praefigunt capita, et multo clamore ſequuntur,
Euryali, et Niſi.

Aeneadae

cum Gud. et pr. Menag. *plenos ſpumantis* exhibere narrat, *ſpumantis* etiam ex Romano notatum, *et plenos ſpumantis* praeſcriptum Donati commento. Eſt autem hoc, quod et Cuninghamus expreſſum dedit, ſcitius haud dubie doctiusque: *pleno ſpumantes ſanguine riuos*, quam alterum: *plenos ſpumanti ſ. r.* Vtrumque tamen paullo τραγικώτερον, vt ſolent *riui ſanguinis* dici, nunc *pleni ſanguine.* Seruius *ſpumantem ſ. riuos* legit ſc. locum, nimis magnifice in caede aliquot virorum. 457. *Cognoſcunt* qu. Moret. 460. *Titani* Goth. tert. ſtolide. 461. *Cum ſ. i.* idem Goth. tert. quod ferri poſſet. *receptis* vett. exemplaria ap. Pict. *relictis* pr. Hamb. 464. *Quisque ſuas* ſc. acies Medic. et alii Heinſ. et Burm. cum Goth. tert. at *quisque ſuos*, tuebatur Ge. Fabric. (ſecundum Homericum Il. Δ, 428. κέλευε δὲ οἷσιν ἕκαστος Ἡγεμόνων) vt eſſet ſyntheſis, et alia figura: *quisque cogit et acuunt.* Montalb. et Parrhaſ. *Quique ſuos* etiam elegantius. Quatuor Burmannianis copula abeſt. *variosque* ſec. Rottend. *rumores* poeta docte pro hortatibus dixiſſe videtur. 465. *ipſi* Ven. *mirabile* multi Heinſ. ex more. 467. An hoc hemiſtichium ex interpretamento in margine adſcripto ſubnatum?

nem altius infigendam animo, dum ſe ipſum ea tactum ſignificat poeta, aptiſſimum. Sumſerunt a poeta alii, non aeque feliciter: congeſſit imitationem multorum Cerda. Splendor autem et pondus in ornamentis ac verbis. *domus Aeneae*, gens Iulia, aut, quod minus malim, omnino populus Romanus. *immobile ſaxum*: quippe *aeternum* Capitolium, et nota narratio de Termino deo, qui in fundamentis Capitolii iaciendis non ceſſit loco. *pater Romanus* eſt Iupiter Capitolinus, non Auguſtus: is non aeternum habiturus erat imperium.

452. cf. Il. κ, l. c. 523 ſq. 455. 6. v. V. L. — 468. de

locorum

Aeneadae duri murorum in parte ſiniſtra
Oppoſuere aciem (nam dextera cingitur amni)
Ingentisque tenent foſſas, et turribus altis
Stant maeſti: ſimul ora virum praefixa mouebant,
Nota nimis miſeris, atroque fluentia tabo.
Interea pauidam volitans pennata per vrbem
Nuntia Fama ruit, matrisque adlabitur auris
Euryali. At ſubitus miſerae calor oſſa reliquit.
Excuſſi manibus radii, reuolutaque penſa.
Euolat infelix, et, femineo vlulatu,
Sciſſa comam, muros amens atque agmina curſu
Prima petit: non illa virûm, non illa pericli,
Telorumque memor: coelum dehinc queſtibus inplet:
Hunc ego te, Euryale, adſpicio? tune, illa ſenectae

S 3 Sera

468. *in* abeſt Rom. et binis Rottend. 469. *nam dextra* agnoſcitur Priſciano lib. VII. et ſic Goth. pr. Sed defendit alterum librorum auctoritas ap. Heinſ. *nam cetera* Goth. tert. *amne* Sprot. 471. *mouebant* Heinſ. e ſuis et Pierianis reſtituit. *monebant* pr. Hamb. pro v. lect. Vulgo lectum *videbant*. *ſimul* pro copula eſt: nec *Stant* — *ſimulac videbant* latinum eſſet. 472. *Nota minis* ſec. Goth. 473. *pinnata* Medic. et Gud. cum Rom. et ſic Seruius. 474. *f. gerit* Ven. a m. pr. *auras* Medic. a m. pr. 475. *At* Heinſ. cum melioribus. vulgo *ac*. 476. *expulſi* ap. Macrob. lib. IV. Sat. I. editum. *diſcuſſi* Parrh. 478. *comas* Ven. et Goth. ſec. qui et: *agmina circum* exhibet. 480, *dehinc coelum* tres Burm. 481. *Non ego* Goth. ſec. *Hinc* Hugen. *Hunccine te, E.* vett. edd. Macrobii V. Sat. 9. et in margine cod. Bemb. Terentii. Ex iisdem et aliis codd. Heinſius reſtituit *tune illa ſ.* pro vulgato: *ille*, quod tamen doctius videtur. cf. ad v. 485. Doru. a m. ſec. *ipſe*.

locorum ſitu v. Exc. II. ad VII. Firmant Troiani praeſidiis vallum ab laeua parte, verſus mare, qua Rutuli oppugnare munitionem ſeu vrbem, quam Virgilius perhibet, poterant: collocant ea in ipſo vallo ſeu muro et turribus, quas foſſa ambit.

473 ſq. Comparant Andromachae trepidationem et luctum Il. X, 447 ſqq. et Il. Z, 388 ſq. Vt imitatorem minus ſubacti iudicii agnoſcas, cf. Statii III. Theb. 133 ſqq. 476. Affectus a multis adumbratus. Qui exempla cupit, Cerdam adeat: malim talia quemque ſibi in ipſa poetarum lectione notare. — 479. *ipſa agmina*

haud

Sera meae requies, potuisti linquere solam,
Crudelis? nec te, sub tanta pericula missum,
Adfari extremum miserae data copia matri?
Heu, terra ignota canibus date praeda Latinis
Alitibusque iaces! nec te tua funera mater
Produxi:

484. *extremis* Medic. et Sprot. *extrema* plures Heins. et Burm. 485. *date* post Fabricium Heins. e codd. vulgo *data* minus eleganter. 486. Locus interpretatione vix expediendus. Seruius *funeram* exponit h. e. eam, ad quam funus perinet, quasi funeream. Addunt alii *funeras* producere cadauera, *praeficas* sequi. Grammatico acumine digna antiquata vox, non Maroniana elegantia! Quid quod nec vocis exemplum extat, nisi ex lectione Ios. Scaligeri in Ennii epitaphium illata: *nec funera fletum faxit.* Displicuit Seruiana ratio iam Iulio Sabino, qui sic accipit: „ego tua mater peperi te non ad funera id est, vt ipsa „tibi facerem funus.„ Substituit igitur ille, quod alii quoque faciunt: *nec te* ad *tua f.* sed hoc plumbeum est; aut, quod Pseudo-Donati interpretationi praefixum video: *nec te* in *tua f.* at in ipsa interpretatione aliter acceptus locus: „Hic quoque, inquit, „aliud fuerat dictura, aliud subiecit, dolentis more.„ Scilicet ex eius sententia scribendum erit cum Catroeo: *nec te - - tua funera mater P.* vt se ipsam reprehendat: quid dico te? saltem tua funera: quod an cuipiam se probaturum sit, ignoro. Aliud acumen sequuti sunt alii. Cerdam non assequor: etsi is procliuior est in Seruianam rationem. Castalio apud Burmannum verba iungebat sic: *nec te tegens veste produxi funera.* Dura prorsus oratio. Locum esse corruptum nullus dubito atque eum adeo inter ea esse referendum censeo, in quorum corruptelis omnes codices conspirant adeoque testatum faciunt, se istis deprauationibus seriores esse omnes. Laudatur quidem lectio ex sec. Moret. *nec enim tua* et ex Parrhas. *nec ego tua*, sed correctorem in his agnoscas facile; nec in aliis locis hi codices ab aliis recedunt nisi ex interpolatione. Sed in promtu est loci emendatio, quae, vna cum deprauationis caussa, ex antecedenti *tua* in oculos incurrit; eamque iam Bembus proposuerat: *nec te tua* funere *mater Produxi.* nec ego produxi te funere. Vulgare erat: ducere, producere, funus

haud dubie iungenda. Nam procurrit ante propugnatores valli. — 485. 6. ex prisci aeui atrocitate, satis nota, vel ex Iliadis primis versibus. Ad sequentes quoque versus illustrandos vndique locorum copia suppetit, etiam ex ipso Homero v. c. Od. Ω, 291 sqq. Il. X, 86 sqq. cf. inf. X, 557 sqq. 486. *nec te t. f.* v. V. L. — 488. Minus bene de veste funebri

Produxi, pressiue oculos, aut vulnera laui,
Veste tegens; tibi quam noctes festina diesque
Vrguebam, et tela curas solabar anilis.
Quo sequar? aut quae nunc artus, auolsaque membra,
Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te,
Nate, refers? hoc sum terraque marique secuta?
Figite me, si qua est pietas; in me omnia tela
Coniicite, o Rutuli; me primam absumite ferro:
Aut tu, magne pater Diuom, miserere, tuoque
Inuisum hoc detrude caput sub Tartara telo:
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
Hoc fletu concussi animi, maestusque per omnis
It gemitus: torpent infractae ad proelia vires.
Illam incendentem luctus Idaeus et Actor,
Ilionei monitu et multum lacrimantis Iuli,
Conripiunt, interque manus sub tecta reponunt.

nus; et elegantia nota pro ego, *tua mater*. Burmannus castigationem hanc admitti posse concedit, fluctuat tamen incertus tandemque tentat: *nec tristia funera*. Heumannus olim coniecerat: *te* et *tua f.* Laxa et fluxa oratio: lorum in riuo natare putes. Merula ad Ennium p. 56. qui Seruianae alioqui rationi fauet, insuper legebat *proluxi*, nullo cum fructu. 487. *oculis* duo Burm. 489. *tibi quod* Rom. 490. *tela anili* alter Mentel. 491. *sequor* alter Hamb. *aut quo* Montalb. et Goth. tert. 492. *Nate ne fers* alter Hamb. *quae sum* aliquot edd. vett. sed *hoc sum* (eo, propterea) omnes scripti Pier. et Heins. et Gothani, praeter primum. *haec sum* sec. Rottend. et Parrh. 494. *primum* alter Hamb. *abrumpite* sec. Moret. 495. *At tu* vterque Hamb. et sec. Moret. 498. *concussa animi* Goth. tert. quod facile quis exornet, qui otio abundet, quantumuis ineptum. *maestosq.* a m. pr. Mentel. pr. 500. *incidentem* Oudart. *et auctor* Rom. et Goth. tert. ac Doru. a m. sec. In Regio sequens versus huic praemissus erat 501. *monitum* ed. Iunt. 502. *in tecta* multi Pier. et Heins. cum Goth. tert. tum *reportant* vett. edd. ap. Pier. et qu. Moret. quod sane vulgarius. cf. sup. IV, 391. 2. VIII, 584.

nebri cogitant Intpp. et σπεῖρον Laertae a Penelope curatum huc aduocant. De filii adolescentis morte mater profecto non cogitabat. 492. *hoc* caput, quod ante oculos erat suffixum

At tuba terribilem ſonitum procul aere canoro
Increpuit. Sequitur clamor, coelumque remugit.
Adcelerant acta pariter teſtudine Volſci;
Et foſſas inplere parant, ac vellere vallum.
Quaerunt pars aditum, et ſcalis adſcendere muros;
Qua rara eſt acies, interlucetque corona
Non tam ſpiſſa viris. Telorum effundere contra
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Adſueti longo muros defendere bello.

Saxa

503. *ſonoro* Bigot. 506. *pellere* Rom. Oudart. et a m. ſec. Bigot. Mediceus autem etiam *pellere vallo* a m. ſec. ex v. 519. 507 *aditus* Gud. *murum* Leid. et Moret. ſec. 509. *preſſa viris* Hugen. 510. *aut* Bigot. cum Goth. tert. *drudis* Franc. vnde Burm. coni. *crudis*. Sed in illo codice operam ludat, qui talia rimetur. *duros* dixit pro robuſtis, grauibus.

ſuffixum pertica v.465. *funus* autem eſt cadauer, vt alibi quoque.

503. 4. Praeclare ad reuocandum a moerore et recipiendum ex tam longa narratione animum vtitur verſibus ad mouendos animos idoneis: prioris lineas ductas eſſe ex illo Ennii: *at tuba terribili ſonitu taratantara dixit*, omnes monuere poſt Macrobium. — 505. In *teſtudine* egreſſus eſt Homericam τειχομαχίαν Il. M, 443 ſq. quae in hoc et ſeqq. poetae animo inſidere debuit, vti ex multa lectione vnicuique accidere neceſſe eſt. Mox Meſſapus v. 523. Homerici Sarpedonis partes explet Il. M, 387 ſq. Ceterum *vrbem*, nouam Troiam, poeta ita deſcripſit, vt ſimul caſtrorum vicem praebere poſſet: lib. VII, 157. *Ipſe humili deſignat moenia foſſa, Moliturque locum, primasque in littore ſedes Caſtrorum in morem pinnis atque aggere cingit.* Itaque libro nono ex Aeneae praecepto non in aciem procedunt Rutulis accedentibus, ſed *caſtra et tutos ſeruare aggere muros* ſtudent. Erat autem, quantum video, ex poetae mente, foſſa ducta cum aggere ſeu vallo, cui impoſitus erat murus, turribus ex interuallis diſtinctus. Itaque oppugnatio ita inſtituitur, vt primum alii teſtudine facta ſuccedere, foſſam implere ac vallos conuellere, alii, qua parte murus nudatus erat, ſcalas admouere tentent. Rupta ac ſoluta teſtudine, miſſilibus e longinquo muros propugnatoribus nudant. Tandem in turrim impetus fit: igni

Saxa quoque infeſto voluebant pondere, ſi qua
Poſſent tectam aciem perrumpere: quum tamen omnis
Ferre libet ſubter denſa teſtudine caſus.
Nec iam ſufficiunt. Nam, qua globus inminet ingens,
Inmanem Teucri molem voluuntque ruuntque:
Quae ſtrauit Rutulos late, armorumque reſoluit
Tegmina. Nec curant caeco contendere Marte
Amplius audaces Rutuli, ſed pellere vallo
Miſſilibus certant.
Parte alia horrendus viſu quaſſabat Etruſcam
Pinum, et fumiferos infert Mezentius ignis;
At Meſſapus equum domitor, Neptunia proles,
Reſcindit vallum, et ſcalas in moenia poſcit.
Vos, o Calliope, precor, adſpirate canenti;

512. *ſaxaque voluebant infeſto p.* Zulich. 513. *Poſſint* Leid. *quum tamen.* Duriuſcula eſt ad meum ſenſum haec iunctura. At illis, inquit, qui teſtudinem agunt, decretum eſt, extrema experiri. Omiſſa autem in ſeqq. pronomina demonſtratiua ac relatiua, quae ſubiecta declarent, breuitatem ac vim narrationi faciunt. 514. *iuuat* pro *libet* multi Heinſ. cum tribus Burman. Adde fragm. Vatic. idque miror receptum non eſſe; quod tamen a Cuninghamo factum nunc video. Alludunt Medic. a m. pr. et Gud. qui cum Mediceo Pier. habent *iubat*, Priſcian. et Auguſtin. *iubet.* 515. *ſed qua* Gud. a m. ſec. *quo* Goth. ſec. 516. *v. trahuntque* Donat. et alii antiqui apud Ge. Fabric. cum Mentel. pr. a m. ſec. 517. *Rutulos ſtrauit* vulgo ante Heinſ. minus ſuauiter. *ſtrauit late Rutulos* Parrh. 518. *curent* Leid. *ſe condere* Bigot. et Leid. a m. ſec. *detendere* Menag. alt. 520. *tentant* ſec. Rott. tum Leid. ſupplet: *denſis cum corpore toto.* 524. *Tranſcendit v.* codd. admodum vetuſti ap. Pier. *praeſcindit* pr. Moret. et a m. pr. Ven. Sed *reſcindit* recte, vt ſupra vellebant vallos. *ad moenia* nonnulli Heinſ. et Burm. cum ſec. Goth. 525. Heumann. coni. *Vos, o Calliopae,* grauiter ob id vapulans Burmanno.

igni immiſſo expulſis Troianis irruunt Rutuli.—vſ. 511. ingenioſo commento a poeta ſubiicitur. *infeſto pondere* pro graui, et ob grauitatem exitioſo. — 518. *caeco Marte* ſub teſtudine, quam modo *tectam aciem* et *armorum tegmina* dixerat; opponitur pugna aperta. — 521. *pinus* nulla alia eſt quam ardens, quae pro face eſſet.

525 ſqq. Praeclara haec; facit enim Muſarum inuocatio plurimum

Quas ibi tunc ferro strages, quae funera Turnus
Ediderit: quem quisque virum demiserit Orco:
Et mecum ingentis oras euoluite belli.
Et meministis enim, diuae, et memorare potestis.
Turris erat vasto suspectu, et pontibus altis,
Opportuna

526. *tunc* Heins. e Medic. et al. Vulgo, *tum.* alii *cum. ferro tum* Dorv. 527. *Dimiserit* multi et hic ap. Burm. 528. *horas tres* ap. Burm. et Goth. tert. *heroas*, quod nihili est; interpretatur tamen *horas* etiam Iul. Sabinus vt sit tempus, quo bellatum est. sed Ven. *caussas*: vti etiam in Enniano versu (v. not.) exhibent Diomedis et Quinctiliani libri VI, 3, 86. male vtique. nam *oras* Ennianum est. Tum *euertite* Menag. pr. *exoluite* alter Hamb. frustra v. laud. ab Burm. Barthium ad Stat. I. Theb. 2. adde Stoeber. V. Cl. ad Manil. I, 116. 529. Abest versus melioribus libris cum Mediceo: adde fragm. Vatic. et recte iudicabat Heinsius esse eum hic inculcatum ex sup. lib. VII, 645. Aberat quoque Goth. sec. at in pr. praemittebatur superiori. 530. *suspecto* alter Hamb. conspectu Parrh.

plurimum ad conuertendos animos in Turnum, qui nunc rebus gestis erat illustrandus: modo non ex Homero omnia nimis manifeste essent translata; a quo etiam omnino diligentius curatum est, vt omnia, quae narrauit, non ex poetae ingenio, sed a vetere fama profecta esse viderentur, quam Musae suppeditarent. In Virgilio contra nimis manifestum est, ex poetico artificio aut formula poetica haec esse inserta. *Vos, o Calliope.* Exempla enallages seu syllepsios v. ap. Cerdam et alios.

525. v. Il. Ξ, 508 sq. — 527. Ἄϊδι προΐαψεν quis nescit? — 528. Versus Ennianus ex VI. Annal. teste Macrob. VI, 1. et Seruio: *Qui potis ingentis oras euoluere belli?* et hinc explicandum. *orae* videntur dictae simpl. pro partibus, vt fines de toto loco, spatio. *bellum* est pugna, quae quomodo omnibus locis per totam aciem facta sit, quis exponere possit? Ἀργαλέον δέ με ταῦτα, θεὸν ὥς, πάντ' ἀγορεῦσαι etc. (Il. Μ, 176.) Adiecta vox *euolvere*, in animum reuocabat Turnebo oras vestium. Apud Homer. Il. Δ, 371. γεφύρας πολέμοιο per *oras* illustrant, perperam vtique, nam illae sunt interuallum inter vtramque aciem, qua parte propugnatores prodeunt, seque inuicem armis petunt. Seruius *oras* extrema bellorum exponit; enim vero de pugna agitur.

530 cf. sup. lib II, 440 sqq. vbi regia Priami simili modo oppugna-

Opportuna loco: ſummis quam viribus omnes
Expugnare Itali, ſummaque euertere opum vi
Certabant: Troës contra defendere ſaxis,
Perque cauas denſi tela intorquere feneſtras.
Princeps ardentem coniecit lampada Turnus,
Et flammam adfixit lateri; quae plurima vento
Conripuit tabulas, et poſtibus haeſit adeſis.
Turbati trepidare intus, fruſtraque malorum
Velle fugam. Dum ſe glomerant, retroque reſidunt
In partem, quae peſte caret: tum pondere turris
Procubuit ſubito, et coelum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, inmani mole ſecuta,
Confixique ſuis telis, et pectora duro
Transfoſſi ligno, veniunt. Vix vnus Helenor,
Et Lycus elabſi: quorum primaeuus Helenor,
Maeonio regi quem ſerua Licymnia furtim
Suſtulerat, vetitisque ad Troiam miſerat armis,

Enſe

531. *qua v.* Goth. alter. 532. *Italis* Rom. 536. *affecit* Medic. Pierii. *adſtrinxit* Parrhaſ. 537. *tabulis* pr. Hamb. a m. pr. *adheſſis* Rom. *obeſis* Goth. ſec. 540. *carent* Franc. ſed tunc malit Burm. *qua peſte carent* ſc. Troiani. Cf. ad v. 510. 542. *immenſa* Sprot. *ſecuti* duo Burm. 543. *Confixaq.* Montalb. *Confixitque* Goth. ſec. 544. *Transfixi* pr. Hamb. pro var. lect. cum Goth. pr. *confoſſi* Parrh. *Halenor* in libb. aliquot Pier. *Elenor* Lutat. ad Stat. ap. Burmannum, qui et binis codd. abfuiſſe verſum notat, ex clauſulae ſimilitudine, in vno verſus 548. 47. 46. ſe excepiſſe. 545. *Lucus* in Medic. in al. *licus.* 546. *Licymnia* Med. et Gud. Λικύμνια. ex Λίκυμνος. Varie deprauatum nomen: *Licimnia. Licinnia. Licinia. Lycimnia. Lacymnia. Lacinia. Lucina. Lucania.*

oppugnatur. *pontibus* v. ſup. v. 170. 533. *defendere* ſc. turrim, non ſe. hoc indignum poetica grauitate eſſet. — 536. *Et fl.* ergo turrim ligneam fuiſſe credendum eſt, ſi exterius adhaeſit fax alliſa et affixa. 540. *peſtis* de incendio vt V, 683. 542. Corruente turri deſiliunt aut decidunt in terram, ab inſequuta turris ruina oppreſſi.

545 ſq. Ornat Helenorem, ſed Homeri veſtigia legens Il. Z, 23 ſq. — 547. *vetitis armis*: quae tractare nondum poſſet propter teneram adoleſcentiam: nam erat *primaeuus,*

Ense leuis nudo, parmaque inglorius alba.
Isque vbi se Turni media inter millia vidit,
Hinc acies, atque hinc acies adstare Latinas;
Vt fera, quae, densa venantum septa corona,
Contra tela furit, seseque haud nescia morti
Iniicit, et saltu supra venabula fertur;
Haud aliter iuuenis medios moriturus in hostis
Inruit; et, qua tela videt densissima, tendit.
At pedibus longe melior Lycus inter et hostis,
Inter et arma, fuga muros tenet, altaque certat
Prendere tecta manu, sociumque adtingere dextras.
Quem Turnus, pariter cursu teloque secutus,
Increpat his victor: Nostrasne euadere, demens,

Sperasti

548. *palmaque* Ven. idque, quod miror, Iul. Sab. interpretantem video. 550. *atque hinc inter se a.* Ven. *obstare* Vratisl. *instare* pr. Hamb. et Bigot. cum Goth. tert. 552. *inscia* Goth. sec. *mortis* Montalb. 556. *It* pr. Moret. *melior longe* aliquot Burm. 558. *Pendere* Goth. pr. *pandere* tert. *saxa manu* pr. Moret. quod praeferret Burm. si in pluribus extaret: nam *tecta* de muris castrorum et munimentis insolitum dici. f. *septa.* Debebat tamen concedere hoc poetae, vt muri summam partem hac voce declararet, vti mox v. 568. de eadem *fastigia* dixit. Nec muros tecto tutos cogitare adeo absonum est. — *dextra* alter Hamb. et Rom. 559. *cursu pariter Turnus* Goth. tert. nec insuauiter.

aeuus. Male Intpp. post Servium ad Romanorum morem in seruis a militia prohibitis referunt. — 548. *parmaque inglorius alba.* media vox satis arguit poetam non simpliciter λεύκασπιν vel λευκασπίδα voluisse innuere, nec ἄσημα ὅπλα Euripidis Phoeniss. 1119. verum morem nescio quem respexisse, quo picta, ac caelata argumento, scuta virtutis et clarorum facinorum erant insignia ac praemia.

551 sq. Comparandus Il. M, 41 sqq. cf. inf. XII, 4 sq. Silius X, 1 sqq. 557. Murum ab interiore parte humilem fuisse necesse est, qualis est Homericus murus in vallo Achiuorum, cuius pinnas Sarpedon manu conuellit. Il. M, 397. *tecta* pro muri superiore parte; hinc 562 *pendentem*, nam prehenderat manu superiora muri, vt saltu se in altum libraret; et *magna muri c. parte*, vti Homer. l. c. ἕκαλξιν ἑλὼν χερσὶ στιβα-

Sperasti te posse manus? simul adripit ipsum
Pendentem, et magna muri cum parte reuellit:
Qualis, vbi aut leporem, aut candenti corpore cycnum,
Sustulit alta petens pedibus Iouis armiger vncis:
Quaesitum aut matri multis balatibus agnum
Martius a stabulis rapuit lupus. Vndique clamor
Tollitur. Inuadunt, et fossas aggere conplent:
Ardentis taedas alii ad fastigia iactant.
Ilioneus saxo, atque ingenti fragmine montis
Lucetium, portae subeuntem, ignisque ferentem;
Emathiona Liger, Corynaeum sternit Asylas:
Hic iaculo bonus, hic longe fallente sagitta;
Ortygium Caeneus, victorem Caenea Turnus:

Turnus

562. *tendentem* pr. Moret. *reuulsit* Exc. Burm. et Parrhas. 563. *aut* ante *leporem* abest apud Macrob. V, 12. 565. *matris* Rom. et Porc. apud Pier. quinque Burm. minus docte. *balantibus* Goth. pr. *latratibus* Goth. tert. 566. *repetit* idem Goth. tert. 567. *fossas atque a. c.* Rom. 568. *ad f. mittunt* Oudart. 569. *ingentis* Medic. sed a pr. m. 570. *Lucretium, Lucretinum, Luccetium, Luccecium* al. *ignemque* Sprot. 571. *Et mathiona* Dorv. *Emathion aliter* Exc. Burm. ex *Emathion aliger* quod Goth. sec. habet. *Corineum* et *Chorineum* multi, etiam *Corinesum, Corneum, Horneum*: sed est a κορύνη, claua. cf. ad XII, 298. *Hyrtacides Corineum* Macrob. V, 15. sed v. h. l. Heins. *Asilas* plerique. 572. *baculo bonus* Goth. tert. belle! *falante* Franc. *fugiente* Leid. *est* in fine addunt aliquot Burm. 573. *v. C. turmis* Goth. tert.

τιβαρῆσιν Ἑλχ', ἡ δ' ἔσπετο πᾶσα διαμπερές.

563. 4. Laudantur Il. χ, 308 sq. et comparantur cum his ab Intpp. inde a Macrobio; nec tamen quicquam amplius ibi est quam aquila petens πτῶκα λαγωόν· sic vero cf. Il. ρ, 674 sq. et comparationem cum aquila, quae cycnos inuadit Il. ο, 690 sq. Quod vero ad vs. 565. Il. ε, 162. comparandum memorant, perperam faciunt. — *Martius lupus*, Marti sacer; male aliter alii.

566 sq. Cum vno loco perrupisset munitionem Turnus, facti inde ceteri Rutuli audaciores vndique nouo impetu inuadunt eoque res succedit, vt fossam *humo aggesta* expletam habeant. Tum propius murum et portam subeuntes iactant,

Turnus Itym, Cloniumque, Dioxippum, Promolumque,
Et Sagarim, et summis stantem pro turribus Idan:
Priuernum Capys. Hunc primo leuis hasta Temillae
Strinxerat: ille manum proiecto tegmine demens
Ad volnus tulit. Ergo alis adlabsa sagitta,
Et laeuo adfixa est lateri manus, abditaque intus
Spiramenta animae letali volnere rumpit.
Stabat in egregiis Arcentis filius armis;
Pictus acu chlamydem, et ferrugine clarus Hibera,

Insignis

574. *Ithim, Ithin, Ytim, Itim* alii. tum *Clenium, Clanium, Clionum, Donium.* porro, *Diocippum, Diosippum,* tandem *Promolum* Heins. e Medic. et al. Vulgo, *Promulum*: alii *Pomulum, Prumulum.* 575. *Sagaram* al. *Idan* ex Medic. et Moret. qu. vulgo: *Idam*: etiam *Itym, Ityn.* 576. *Capis* al. et ante Heins. *Themillae.* 579. *adfixa* Heins. e Pier. et suis aliquot restituit: pro vulgari: *infixa. afixa* pr. Hamb. pro var. lect. *intra* Goth. tert. 580. *rumpit* Heins. e melioribus. vulgo, *rupit*: quod Rom. tuetur. 581. *Argentis* et *Argens* duo Burm.

iactant faces. — 575. *stantem pro t.* pro vulgari, stantem in summa turri. — 577. abiecto scuto manum admouerat lateri vulnerato. — 578. *alis allapsa s.* ornate, pro allapsa est. Quia toties πτερόεντες ὀϊστοὶ apud Homerum, item *alata, ales* sagitta, occurrunt: nunc velocem motum et volatum teli per alas expressit, vt sup. lib. V, 319. *fulminis alae.* In vulneribus autem ingeniosus est poeta Homeri exemplo. Comparant h. l. Intpp. Il. N, 593 sq. — 580. h. rupit vulnere facto eam partem, illud viscus, quo respiratio fit.

582 — 9. Ad variandam et ornandam narrationem nunc miserationem excitat breui episodio; mox Numanus Remulus indignationem iniicit vecordi superbia elatus. Illud vero obscurum, ex qua recondita historia Arcentem Siculum huc induxerit, quod et in Seruianis aliquis miratus est. Debuit poeta tacite ponere, profectum eum esse in Italiam cum Troianis. 582. *ferrugine cl. H.* purpura indutus Hispana, quae est nigricantis coloris. Arcens Siculus est. Est autem in orientali Siciliae parte Symaethus, fl. circa quem Martis (sed v. V. L.) lucus fuisse a poeta narratur. Arcentem autem poeta videtur exhibere velle Martis Sacerdotem; quocirca filium in dei luco educauit. De Pa-

licis

Insignis facie, genitor quem miserat Arcens,
Eductum Martis luco, Symaethia circum
Flumina: pinguis vbi et placabilis ara Palici.
Stridentem fundam, positis Mezentius hastis,

Ipse

583. Nolim cum Seruio interpungere post *miserat*, vt Arcens filii nomen sit. 584. *Productum*; Parrh. In *Martis* luco iam dudum haeseram, antequam varietatem lectionis inspicerem; nam de Marte apud Siculos nihil aliunde constat. Quod enim in Panormitanorum et Mamertinorum numis occurrere ille dicitur, obscura suspicio est. Equidem in his locis Ditem non Martem expectabam: nisi forte poeta Adranum, indigenam deum, Martem interpretatus est. Sed praua haud dubie est lectio, et restituendum erat quod et ad coniectandum in promtu est, et apud Macrob. V, 18. habetur, etiam in Doruil. et in Ven. pro diu. lect. *Matris*, vt Ceres Ennea intelligatur, quam recte Fazellus reb. Sic. Dec. I, 3, 2. tuitus est. *Martis* defendi posse ex inf. v. 673. Burmannus addit, quod non assequor. — *Simaethia* male vulgo ante Heins. est enim Σύμαιθος. Peius alii: *Sumaetia*, *Symaetia*, *Symethia*, *Simetia*, *Simoetia*, Romanus: *Simoentaque*. 585. *et* abest Oudart. *implacabilis* ap. Burm. Cluuer. Ital. ant. p. 934. sed v. supra ad idem hemistichium lib. VII, 764. *Palicum*, pro Palicorum, emendat Cerda. Sed v. not. *Palaci* Franc. Ed. Ven. (inquit Burm. tum pergit) Lutat. ad Statii XII. Theb. 156. *Palisci* Ald. alii: *implacabilis ara P.* In Lutatio scriptum inuenio: *et implacabilis ara Palyci.* 586. *hastis* Heins. e Medic. et Colot. item aliquot aliis. vulgg. cum Rom. *armis.* Nouum autem et ab Homerico more alienum, quod Mezentium funditorem prodit.

licis loc. class. apud Macrob. V, 19. et Diodor. XI, 89. sunt. adde Bochart. Chan. I, 28. et si plura desideres, praeter Cluuerium in Sicil. ant., Dorvillium in Sic. p. 167. et Burman. Sec. V. Cl. p. 472 sqq. Est tamen vel sic obscura summae vetustatis religio. Dicta ab iis Palica, vrbs, non longe a vetustissimo Palicorum fano, quod idem aliquando oraculum habuit: et duo crateres seu lacus aquae sulfureae non longe ab Eryce, vrbe, ad quos sollennia iuraiuranda fieri solebant. Quod autem fanum Palicorum h. l. circa Symaethum fuisse dicitur, non geographice accipiendum, sed poeta locorum situm latius et a nobiliore flumine designat. Alioquin etiam propior Eryces fluuius erat, nunc *Fiume di S. Paullo*, vt *Iaretta* Symaethus est: vt bene docuit Cluuerius. Quod vnum tandem Palicum memorat poeta, ad poeticam

Ipſe ter adducta circum caput egit habena;
Et media aduerſi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.
Tum primum bello celerem intendiſſe ſagittam
Dicitur, ante feras ſolitus terrere fugaces,
Aſcanius, fortemque manu fudiſſe Numanum;
Cui Remulo cognomen erat; Turnique minorem
Germanam nuper thalamo ſociatus habebat.
Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
Vociferans, tumidusque nouo praecordia regno
Ibat,

589. *Difficit* pr. Hamb. pro diu. lect. *diuidit* Ven. *diffudit* tres Burm. *proiectum* pr. Mentel. cum Leid. perpetua varietate, quam multi notarunt. et nuper Burman. V. Cl. ad Anthol. p. 109. *oſtendit* pr. Hamb. et alter Menag. 590. *celerem bello* Goth. ſec. 592. *fodiſſe* Franc. 593. *Rhemulae* Rufin. *Romulo* Doruill. et Seruii edd. ap. Burm. *Remulus* Goth. pr. et ſec. Ceterum quid poeta in hoc ſequutus ſit, vt *Numanum* aliquem *Remulum* in medium adduceret, ignoro. cum inſolitum ſit cognomine ſic aliquem inſigniri. Aliter res ſe haberet, ſi Remulus eſſet verum nomen, et Numanus ille appellaretur ab vrbe Numana in agro Piceno, vnde oriundus erat.

ticam rationem referendum, qua licuit ex duobus vnum nominare. — In 589. poeta non ſatis attendit, ſe in oppugnatione murorum verſari. Nam *arenam* vix bene poſuit. Dicendum ſaltem cum Seruio Arcentis filium cecidiſſe trans murum. 590. Multa h. l. moliuntur Segraiſius, Trappius et alii, vt difficultatem diluant, quod hic iam arma tractet, qui in lib. I, 717 puer fuit, cui aſſimilatus Amor Didonis gremio inſidere poſſet. Scilicet nec illud recte tenent, quid eo loco ſit *gremio inſidere*, ad veterem morem, nec cogitant, Amorem a veteribus puerum fere puberem haberi: quod ex poetis et ſignis ſatis conſtat. — 593. Maior Turni ſoror Nympha Iuturna erat. v. inf. XII, 138 ſq. 594 *ſociatus habebat* pro vulgari: ſibi nuper ſociauerat. — 595. *digna atque indigna relatu*, fanda et nefanda, ῥητὰ καὶ ἄῤῥητα, nam vſ. 603 ſqq. virtutem popularium recte crepat; mox contumelioſa et turpia in Troianos iacit. Eſt autem hoc non minus ex heroum, quam ex barbarorum populorum vita, vt hoſtem conuiciis prouocent. Qui Homerum inſpexit, ſatis tenet hoc. — 596. *nouo regno*, docte

Ibat, et ingentem ſeſe clamore ferebat:
Non pudet obſidione iterum valloque teneri,
Bis capti Phryges, et Marti praetendere muros?
En, qui noſtra ſibi bello conubia poſcunt!
Quis Deus Italiam, quae vos dementia adegit?
Non hic Atridae, nec fandi fictor Vlixes.
Durum ab ſtirpe genus, natos ad flumina primum
Deferimus, ſaeuoque gelu duramus et vndis:
Venatu inuigilant pueri, ſiluasque fatigant:
Flectere ludus equos, et ſpicula tendere cornu.
At patiens operum paruoque adſueta iuuentus
Aut raſtris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne

597. *ingentem* Heinſ. repoſuit ex Medic. et aliis codd. ac vett. edd. Nec vero accipiendum cum Seruio et aliis: eum clamaſſe ſe eſſe magnum: ſed *ſe ferebat*, incedebat ingens homo, vaſta corporis ſpecie; ſic inf. XII, 441: *portis ſeſe extulit ingens.* Vulgo: *ingenti.* 598. *tueri* Zulich. et Goth. ſec. 599. *Marti* e codd. aliquot a Pierio notatum, a ſec. Rottend. et Scheff. cum Zulich. firmatum ſpreuerat Heinſius, ſed ſuſcepit Burmannus, nec male arbitror: eſt enim eleganter et docte dictum *praetendere muros, Marti*, bello, pugnae, vallum et muros ducere quo incluſi latere et pugnam detrectare poſſint. Haec eadem ſup. hoc lib. v. 55. 6. 7. 67. 68. 142 ſqq. Vulgo *morti* lectum, etiam in Medic. et ſic Seruius cum Iul. Sabino: nec hoc male. 602. *nec fraudis* Goth. tert. 603. *ab ſt.* Heinſ. e Sprot. et ex obſeruatione. cf. ad VIII, 130. 604. *duroq.* nonnulli Pieriani, tum Gud. et ſec. Moret. cum binis Burm. Heinſius coni. *crudo.* Sprot. *ſeruoq.* 605. *vigilant* duo Burm. 607. Idem verſus Ge. II, 472. niſi quod *exiguoque.*

docte pro matrimonio cum regiae ſtirpis femina inito; noua enim ſponſa erat regina. 597. *ingentem* v. V. L. 598. comparant Hectoris verba Il. Σ, 287. In *iterum* et in O *Phryges bis capti* argutantur Seru. et alii. Troiam ab Hercule captam quis tandem huc aduocet? cf. ſup. VII, 295. — 600. inuidioſe reſpectu Lauiniae, quam Turno ereptum ibat Aeneas. — 602. Imitati ſunt Stat. XII. Theb. 761 ſqq. Silius I, 443 ſqq. *fandi fictor* docte, qui fingit fanda h. e. qui ficta fatur, loquitur fere, quod ἐπίκλοπος μύθων Il. x, 281. — 603. Locus qui ſequitur egregius et ornatus eſt de veteris Italiae diſciplina et vita, quae in Sabinis diutiſſime viguit: eandem a maioribus Albanis Romani

Omne aeuom ferro teritur, versaque iuuencum
Terga fatigamus hasta: nec tarda senectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem:
Canitiem galea premimus; semperque recentis
Conportare iuuat praedas, et viuere rapto.
Vobis picta croco, et fulgenti murice vestis;
Desidiae cordi; iuuat indulgere choreis;
Et tunicae manicas, et habent redimicula mitrae.

O vere

609. *bello teritur* Ven. 610. *seua* Leid. pro var. lect. et ap. Seru. 612. Heins. malebat *premimur*. 613. *Conportare* librorum et Pierianorum et suorum (quibus duo Burm. et duo Goth. addi possunt, si tanti hi sunt) auctoritate retraxit Heinsius, et *conuectare* remisit loco alteri lib. VII, 749. vbi idem versus repetitus erat, et lib. IV, 404. *praedam conuectat. recentes praedae*, addit Burm. sunt sanguinem adhuc fumantes. Quorsum tam longe petere? 614. *fulgentis* pr. Hamb. 615. *cordis* Goth. tert. forte aliquis *D. est cordi* coniiciat. Sed poeta exquisitiori formae incubuit: desidiae sunt cordi, ex Homerico Αἰεὶ δ' ἡμῖν δαίς τε φίλη κίθαρίς τε χοροί τε etc. 616. *vittae* pro, *mitrae*, ap. Gell. VII. 12. perperam.

mani acceperant. Adde laudes Italiae Ge. II, 167 sqq. et sup. V, 730. — 605. *siluasque fatigant*, multum pererrant. v. ad lib. VIII, 94. — 609. hasta inuersa, σαυρωτῆρι, boues aratores cessantes pungimus. — 612. etiam senes armati sumus et militamus.

614—620. Etiam hi versus inter ornatissimos: notabilis quoque rhetoricae propior tractatio. Phryges cum Troianis permisceri et tanquam ab eadem stirpe profectos haberi, iam alias vidimus. Iidem mollitie et luxu infames: quandoquidem primi in minore Asia opibus excelluerunt, inprimis pauperum colonorum, qui e Graecia aduenerant, iudicio. Ante oculos autem habuit poeta aliquot loca Homerica Od. Θ, 248. 249. de Phaeacibus et Il. Ω, 261. tum in illis: *O vere Phrygiae* Il. Β, 235. Η, 96. — 614. vestem aliam crocotam, aliam purpuream intellige, vtramque Phrygio opere, acu pictam. — 616. tunicae manicatae, χειριδωτοί, cf. Stat. VII. Theb. 657. tum *mitrae quae redimicula habent*, int. pileos Phrygios fimbriis pendulis, quibus mento subligatis malae ac tempora obducuntur. cf. sup. ad lib. IV, 216. male plerique omnes *mitras* Graecorum, diademata

O vere Phrygiae, neque enim Phryges, ite per alta
Dindyma; vbi adsuetis biforem dat tibia cantum.
Tympana vos buxusque vocant Berecyntia matris
Idaeae. Sinite arma viris, et cedite ferro.
Talia iactantem dictis, ac dira canentem,
Non tulit Ascanius; neruoque obuersus equino
Intendit telum, diuersaque brachia ducens
Constitit, ante Iouem supplex per vota precatus:
Iuppiter omnipotens, audacibus adnue coeptis.
Ipse tibi ad tua templa feram sollemnia dona,
Et statuam ante aras aurata fronte iuuencum
Candentem, pariterque caput cum matre ferentem,
Iam cornu petat, et pedibus qui spargat arenam.

T 2 Audiit,

617. *verae* male editum ante Heins. et scriptum quoque in nonnullis. *ire* pr. Hamb. 618. *adsuetum* Oudart. 619. *vocant* e libb. retraxit Heins. quod iam in vett. edd. erat. vulgg. *vocat* cum Rom. idque maluit Cuning. 620. *cedite ferro*, c. bello, nolite arma tractare. Sed alii apud Seru. acceperant *caedite f.* hoc est, cum viri non sitis, abscindite partem virorum. Dignum Grammaticorum acumen, cur ipsi castrentur. 621. *dura* Parrh. a m. pr. et bini Goth. 622. *neruo conuersus* Doruill. a m. sec. 623. *Contendit* vulgg. *Intendit* reposuit Heins. e Gud. et pro diu. lect. alt. Mentel. quoniam *constitit* subsequitur proxime. Sic sup. 590. *celerem intendisse sagittam.* Sed aliter arcus tenditur, aliter sagitta. haec tenditur, dirigitur. 624. *per verba precatur* Zulich. *precatur* etiam Montalb. et alter Mentel. 629. Versus deest Goth. tert. Et est ille repetitus ex Ecl. III, 87. quo in precibus his melius nos carere arbitror.

demata, cum his Phrygiis confundunt. 617. Sacra magnae matris Deum in Dindymo, Phrygiae monte: τὰ Δίνδυμα ὄρη cf. inf. X, 252. sup. VI, 785 sq. et hoc lib. v. 82. — 621. *canentem* simpl. dicentem, vt ipsa res docet.

622 sqq. Memorabile erat hoc telum, quippe primum, quod Ascanius in pugna emisit, primum virtutis documentum: itaque ornare potuit. Fecit tamen Homeri exemplo, qui sic Pandari in Menelaum mittendam sagittam exornat Il. Δ; 116. 122. etiam preces 119. Conf. inf. XI, 857 sqq. Apollon. III, 275. 283 sq. de Amore. — 626. *dona*, sacrificium, vt toties poeta. Male Seru. de donariis. 627. cf. Od. Γ, 382 sq. — 628. *caput c. m. f.* aequalem matri. Ἰσομάτορα ἀμνὸν ex

Theocr.

Audiit et coeli Genitor de parte ſerena
Intonuit laeuum: ſonat vna fatifer arcus.
Effugit horrendum ſtridens adducta ſagitta:
Perque caput Remuli venit, et caua tempora ferro
Traiicit. I, verbis virtutem inlude ſuperbis.
Bis capti Phryges haec Rutulis reſponſa remittunt.
Hoc tantum Aſcanius. Teucri clamore ſequuntur,
Laetitiaque

630. *audit* Rom. et vett. Pier. *genitor coeli* ſec. Rottend. *ſeuera* Goth. tert. 631. *fatifer* e libb. Pier. et ſuis praeclare intulit Heinſ. Vulgo *letifer*: ex interpretamento. 632. *Et fugit* in Rom. et aliis Pier. inuenerat, ſicque Goth. ſec. et alii ap. Seruium, qui *effugit* praetulit, idque tuetur Heinſius. Si tamen rationem et vſum in illo ἅμα καὶ *vna et* diligentius conſideres, facile apparebit, *Et fugit* vnice verum eſſe, inprimis cum ſumma celeritas emiſſae ſagittae et percuſſi Remuli hic deſcribatur. Conf. inf. XI, 863, 4. In tert. Rottend. *offugit*, in quo adſtruendo Heinſ. multus eſt. *et fluit* Voſſ. *ſtrigens* pr. Hamb. Porro *adducta ſ.* idem ex Pier. inprimisque Romano, exque aliis ſuis docte reſtituit. vulgo erat: *elapſa* vel *adlapſa* et *allapſa*, etiam in codd. parte: duo Heinſ. *delapſa*. Proprie *adducitur arcus*: tum, quae adducto arcu euolat ſagitta, poetae et ipſa *adducta*, h. accelerata, admiſſa, dici potuit. 634. Exciderat in parte codd. *i*, hinc deprauatum apud Pierium in Rom. *transadigit verbis*. in obl. *traiecit*, in al. *transiecit* et *transfigit*. Apud Burm. *transigit* ed. pr. *transegit* Burm. Exc. *traiecit* multi cum binis Goth. Piget talia perſequi - - *en lude* Zulich. a m. ſec. *allude* Ven. 636. *Haec* ante Heinſ. vt paſſim in ſcriptis, vel *hic*, *huc*.

Theocr. laudat Guellius: Id. Κ, 14. — 630: cf. Il. Ο, 377. et alibi. *ſonat vna.* Λίγξε βιὸς etc. Il. Δ, 125. — 632. *adducta* v. V. L. *horrendum ſtridens* iungenda. Δεινὴ δὲ κλαγγὴ γένετ' ἀργυρέοιο βιοῖο.

634. 5. Schema traductae narrationis ad dialogum, quod orationem egregie animat, notarunt paſſim grammatici cf. Clark. ad Il. Δ, 303. Ο, 348. Superbiae vero, qua victis aut caeſis illudit victor, dignae horrida heroum vita, exemplum poeta ab Homero repetiit. — 637. *animos ad ſidera tollunt* audacter poeta nouauit, non eo ſenſu, quo volunt, vt Aſcanii aut ſuos animos per fauorem extulerint laude; ſed ſucceſſu, gloria ac virtutis ſeu conſcientia ſeu opinione ferocientes et exultantes *efferri animis* aut ipſi *animos efferre* dicuntur, et nunc quidem tam ſublimes, vt caelum ſibi attingere videantur

Laetitiaque fremunt, animosque ad ſidera tollunt.
Aetheria tum forte plaga crinitus Apollo
Deſuper Auſonias acies vrbemque videbat,
Nube ſedens, atque his victorem adfatur Iülum:
Macte noua virtute, puer; ſic itur ad aſtra,
DIs genite, et geniture Deos. Iure omnia bella
Gente ſub Aſſaraci fato ventura reſident:
Nec te Troia capit. Simul haec effatus, ab alto

638. *cum* Parrh. 639. *arces vrbemque* alter Hamb. cum Goth. ſec. male. v. not. 640. *victorem. iuuenem* Ven. 643. *reſidunt* tert. Rott. alter Hamb. et Zulich. et Heinſium hic ſuum morem non ſeruaſſe miror. Vaticinia enim melius praeſenti tempore efferuntur. 644. *affatus* aliquot Burm.

tur.' Senſu facilius rem aſſequare quam verbis.

638. cf. Excurſ. ad h. l. 639. *Auſonias acies vrbemque*, oppugnationem caſtrorum ſeu vrbis Troianorum, nouae Troiae. 641. *mactus* quid ſit origine et vſu, copioſe declaratur in Theſauro Geſner. nec tamen hic et in ſimilibus locis ſatisfacit, ſi teneas *mactum* eſſe auctum, anplificatum. Eſt aliquid, ſi reddas: o puer ornate noua virtute. Sed videtur aliud quid inſuper deſiderari. Scilicet *mactus* eſt vel laudandus ac probandus re bene geſta, vel ex ſucceſſu gaudens, fructum laetitiae inde capiens: et ſic nihil eſt quod melius vocem reddat quam Graecorum ὄναιο, quod et bene h. l. Guellius meminit. ὄναιο τῆς νέας ἀρετῆς. Bene eueniat primum hoc virtutis documentum! laeti ſit ominis! Si in formulis ad deos precandi occurrit, tum *mactus* videtur eſſe laetus, propitius. cf. Cato de RR. 134. — 642. *geniture deos* propter Iulium Caeſarem et Auguſtum, vt Seru. — 642. 3. Adſcribendus eſt hic locus iis, in quibus pacis per orbem terrarum reſtitutae et Iani clauſi memoria celebratur. Certe poſt V. C. 725. ſcripta haec eſſe neceſſe eſt v. ſup. To. I. p. CLIX. Merito hoc tuae genti dabitur, vt oriundus ex ea Auguſtus omnia bella finiat. *gente Aſſaraci* ad ſplendorem orationis pertinet: v. ſup. ad Ge. III, 35. Aen. I, 284. *bella fato ventura.* bona determinatio, inprimis reſpectu bellorum ciuilium, de quibus maxime accipiendus locus. — 644. *Nec te Troia capit.* maiore virtute ornatus quam pro tam tenuibus rebus ad

Aethere se mittit, spirantis dimouet auras,
Ascaniumque petit. Formam tum vertitur oris
Antiquom in Buten. Hic Dardanio Anchisae
Armiger ante fuit, fidusque ad limina custos.
Tum comitem Ascanio pater addidit. Ibat Apollo
Omnia longaeuo similis, vocemque, coloremque,
Et crinis albos, et saeua sonoribus arma:
Atque his ardentem dictis adfatur Iülum:
Sit satis, Aeneide, telis inpune Numanum

Oppetiisse

645. *misit* aliquot Pier. et Burm. *spumantes* pr. Hamb. *demouet* duo Burm. cum Rom. 646. *formam* Heins. e melioribus Pier. et suis, pro vulgari, *forma*: quod Rom. tuetur. *formam in antiquam* Iul. Sab. legerat. 648. *lumina* Sprot. 649. *tunc* Parrh. *hunc* septem Burm. cum Goth. sec. 651. *crines flauos* male interpolatum in Rom. multis Pier. Heins. Burm. et binis Goth. etiam vett. edd siue ex scriptura *aluos*, siue ex lib. IV, 558. siue ex incuria hominis qui Apollinis crines describi putabat. Heinsius coni. *rauos* nullo fructu. Post *albos* sustuli interpunctionem haud dubie prauam et quae Interpretes transuersos egit. Apollo in Buten mutatus etiam armis ei se assimulauerat: *similis et crines et arma*, quod adiectum: *sacra sonoribus* h. saeuo sonore, terribiliter sonantia, epitheton armorum Butae ornans est. 653. *Aeneade* (*Aeneadae* apud Bottarium) Rom. ὦ Αἰνεάδη, quae sollennis forma est: Αἰνείας, Αἰνέας, Αἰνειάδης, Αἰνεάδης. Frequentatur etiam vox Αἰνειάδαι Cedreno, Zonarae et aliis. Hanc etiam h. l. tuebor, remittens reliqua librariorum et grammaticorum seu imperitiae seu acumini. Mediceus cum aliis Heins. et Pier. et vett. edd. *Aenide*; quod Priscianus; alii *Aeneide*, quod Probus agnoscit. Certant grammatici super analogia, nec rem expediunt. Αἰνεάδης in Αἰνείδης contrahi vix potest: nec Αἰνεύς memorari

ad quas nunc Troiani redacti sunt. *Capere* non infrequens hoc vsu. Laudat Burm. notas ad Ouid. III. Trist. 4. 30. et Barth. ad Stat. I. Achil. 151. Notum satis est illud Philippi ad Alexandrum filium: Quaere aliud regnum, Μακεδονία γάρ σε οὐ χωρεῖ. — 645. *spirantes auras*, Nec vitales, cum Seruio, nec odoras, cum Cerda, sed flantes, πνεούσας αὔρας accipe. — 647. Alius erat *Butes* quem supra memorauit lib. V, 372. Adumbrauit autem Periphantem Il. Ρ, 323 sq. (non locum Il. Π, 715 sq.) An vero etiam illud ex vita heroum sit: *fidusque ad limina custos*, vt armigeri (θεράποντες) iidem

et

Oppetiisse tuis: Primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, et paribus non inuidet armis.
Cetera parce, puer, bello. Sic orsus Apollo
Mortalis medio adspectus sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis euanuit auram.
Adgnouere Deum proceres diuinaque tela
Dardanidae, pharetramque fuga sensere sonantem.
Ergo auidum pugnae, dictis ac numine Phoebi,
Ascanium prohibent: ipsi in certamina rursus
Succedunt, animasque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris:
Intendunt acris arcus, amentaque torquent.
Sternitur omne solum telis: tum scuta cauaeque

morari alio loco vidimus. Iulium Sab. non intelligo quid hic velit. Mihi sic saltem illustrandum videtur: vti Αἰνήιος, Αἰνηΐς, dictum, ita etiam ad Ionicam formam Αἰνηίας, et hinc Αἰνηιάδης et Αἰνηΐδης: *Aeneides* et hinc *Aenides*, quod ad idem redit. Si vero *Nereides* media breui non respuunt poetae, cur non feremus in *Aeneides* τὸ *e* correptum? Tandem etiam in nonnullis Virgiliano in loco scribitur: *Aeneidae* vel *Aenidae*. saltem *Aeneida* vel *Aenida* erat tuendum. Prius exhibet ed. Cuningh. 654. *suis* pr. Rottend. *primum* ed. Iunt. *prima hac — laude* Hugen. 655. *nec paribus inu. a.* ed. Ven. 657. *sic o. Apollo mortalis, m.* Donati lectio ap. Fabric. *adspectu* sec. Moret. *visus* Gud. pro var. lect. ex lib. IV, 276. 660. *tonantem* duo Burm. 662. *ad c.* Reg. *certamine* Montalb. et Bigot. *c. cursus* Hugen. 663. *animosq.* alter Hamb. 665. *armenta* Rom. 666. *tunc* et *cum* in binis Goth.

et satellites sint, dubito. — 651. v. V. L. — 655. *et paribus non inuidet armis*, hoc sublime et magnificum: suae sagittandi peritiae, suae virtuti, Ascanii futuram virtutem aequiparat deus Apollo. Alii comparationem in eo quaerunt, quod Apollo puer Pythonem interfecit. Mihi hoc argutum magis quam verum esse videtur. — 657. *medio s.* non male Seruius: ideo *medio*, quia non respondit Ascanius. Est tamen simpliciter; antequam plura subiiceret, discessit. 659. 660. cf. Excurs. ad v. 638. 661. *numen* declaratur per *dicta*; iussa, auctoritas. 665. *Acres*. intendunt acriter. 666. 7. Macrob. VI, 4. ex Ennii Scipione laudat: *Sparsis*

Dant sonitum flictu galeae: pugna aspera surgit.
Quantus ab occasu veniens pluuialibus Haedis
Verberat imber humum: quam multa grandine nimbi
In vada praecipitant; quum Iuppiter horridus austris
Torquet aquosam hiemem, et coelo caua nubila rumpit.
Pandarus et Bitias, Idaeo Alcanore creti,
Quos Iouis eduxit luco siluestris Hiera,

Abietibus

667. Habemus hic iterum exemplum rationis criticae codicum vetustate et auctoritate potioris. *adflictu* Rom. et alii Pier. *atflictu* Medic. *afflictu* Montalb. perperam. *flictu* haud dubie poeta maluit quippe doctius dictum. Sunt etiam codd. qui *flictu* tenent ap. Heins. *fluctu* tres Burm. cum Goth. pr. et tert. *galeae flictu* aliquot Pier. idem ordo in Goth. pr. et tert. Ceterum alterum versus hemistichium: *pugna aspera surgit* meum quidem ad sensum et languere et sententiae iuncturam intercipere videtur. Comparatio enim fit inter illa: *Sternitur o. s. tum scuta.* 668. *occasu* vel *Oceano* Zulich. *pl. herbis* Rom. 669. *quam multi* ed. P. Danielis. 671. *et telo* tert. Rottend. sed de fulmine poetam cogitare dubito. *lumina* Medic. a m. pr. 672. *Archanore* Goth. tert. *nati* aliquot Pier. et duo Burm. 773. *Hiera.* Hanc lectionem

seis hasteis longeis campus splendet et horret. Tum alii ex Annal. XI. *Tum clupei resonant, et ferrei stridet acumen* cf. inf. v. 809. et Il. M, 160 sq.

668 sq. Ornauit Homericos versus Il. M, 156—161. *Haedis pluuialibus.* propter haedos. Bene et clare Seruius: Supra Tauri cornua est signum, cui Auriga nomen est. — Retinet autem stellas duas in manu, quae *haedi* vocantur et capram — quarum et ortus et occasus grauissimas tempestates faciunt. Oriuntur autem cum Scorpione mense Octobri. Ita Seruius. Comparatis locis, quae ab Intpp. excitari solent, de occasu Haedorum maxime poeta cogitasse videtur: v. Arat. Phaenom. 678 — 681. Theocr. Id. VII, 53. 54. Stat. Theb. VIII, 407 sqq. — 670. Quod alias austris insurgentibus, id nunc Ioui tribuit: *torquet* is *aquosam hiemem*, h. versat, agitat, nubes pluuias, tandemque, vt illis imber exprimatur, facit: *caelo caua nubila rumpit*,

672 sqq. Ingeniose est vsus loco Il. M, 127 sqq. et respexit duo Lapithas, Polypoeten et Leonteum, pro portis castrorum Achiuorum stantes. Vt siluestrem daret originem fratribus, in monte Ida educatos tradit, in luco Iouis Idaei: parentibus siluestrem in nemoribus

Abietibus iuuenes patriis et montibus aequos,
Portam, quae ducis imperio conmissa, recludunt
Freti armis, vltroque inuitant moenibus hostem.
Ipsi intus dextra ac laeua pro turribus adstant
Armati ferro, et cristis capita alta corusci:
Quales aëriae liquentia flumina circum,

lectionem quomodo Heins. defendere possit, non assequor. Est enim manifeste vitiosa: in Ἱερὰ media produci nequit. Nullus dubito *Iaera* (Ἴαιρα Il. Σ, 42.) esse scribendum, vt Mentel. pr. et Gud. exhibebant: quo accedebat Medic. cum ceteris Heins. maximam partem *Iera*. Doru. *Hieta*. Zulich. *Hibera*. Turnebus *hyaena* coniiciebat: quod per se non malum esset. 674. *patriis iuuenes* aliquot Heins. cum Regio. *aequis* Gud. Ceterum versum hunc puto Virgilius sublaturus fuisset secundis curis: nam friget, cum eadem comparatio mox tam copiose ornetur vs. 679 sq. 675. *imperio est* Macrob. V, 11. *reducunt* Hugen. 677. *instant* aliquot Pier. et Heins. cum Goth. tert. *obstant* Leid. v. sup. v. 550. 678. *coruscis* Ven. et Macrob. *coruscant* Medic. *coruscent* Hugen. 679. Argutiae sunt Seruii seu alterius ex scriptura antiqua *liquētia* captatae, quod *liquetia* legendum esse censet; vt fluuii nomen sit in Venetia in intimum maris Adriatici sinum se immittentis. Sed idem fluuii nomen *Liquentia* passim scribitur, vt, hac ipsa scriptura seruata, amnem illum inferre possimus. Male tamen hoc fieret, puto. nam etsi vel maxime poeta *Liquens flumen* formare potuit, tamen nimis obscurum fluuii nomen erat, quam vt nude poneretur; et male etiam grammatica iunctura adhaeresceret. Seruius vitiose fieri ait, vt a genere incipiamus, et ad speciem reuertamur. Immo vero hoc suaue et poetis frequens, inprimis Maroni nostro: v. c. inf. XI, 68, 69. 660 sq. *liquentia* autem epitheton otiosum quidem, ornans tamen. vt *fons liquidus* et al. Quod ad codd. attinet, *liquentia* Rom. Medic. et magna pars reliquorum: sicque Macrob. et Diomedes ap. Heins. at Gud. a m. sec. Mentel. vterque cum aliis nonnullis, et Oblongo Pierii, *liquetia*: sic et edd. vett. *Liquencia* Montalb. sed erasa n littera. *linquentia* Goth. tert.

ribus Idaeis vitam agentibus. — 674. ἐλάτῃσιν ἐοικότες ὑψηλῇσιν Il. Ε, 560. cf. V. L. cum montis autem cacumine comparatur Polyphemus Od. Ι, 191. 192. In *conmissa* v. 675. argutati sunt veteres apud Seruium, cum dubitarent, an sit, clausa. vti tabularum *commissurae* dicuntur. Est haud dubie, credita, custodiae eorum mandata: et sup. 176. *Nisus erat portae custos*. 676. *moenibus*. in moenia VIII, 178. vt *solio*. — 677. *pro turribus* accipio ἀντὶ πύργων, tanquam binae turres, aliter ac sup. v. 575. — 679 sq. ex l. c. Il. Μ, 131 sqq.

Siue Padi ripis, Athefim feu propter amoenum,
Confurgunt geminae quercus, intonfaque coelo
Adtollunt capita, et fublimi vertice nutant.
Inrumpunt, aditus Rutuli vt videre patentis.
Continuo Quercens, et pulcher Aquicolus armis,
Et praeceps animi Tmarus et Mauortius Haemon,
Agminibus totis aut verfi terga dedere,
Aut ipfo portae pofuere in limine vitam.
Tum magis increfcunt animis difcordibus irae,
Et iam conlecti Troës glomerantur eodem,
Et conferre manum et procurrere longius audent.
Ductori Turno, diuerfa in parte furenti,
Turbantique viros, perfertur nuntius, hoftem
Feruere caede noua, et portas praebere patentis.
Deferit inceptum, atque inmani concitus ira
Dardaniam ruit ad portam fratresque fuperbos:
Et primum Antiphaten, is enim fe primus agebat,

Thebana

680. *praeter a.* Hugen. a m. fec. 683. *Arrumpunt, erumpunt,* (vt Goth. tert.) *prorumpunt* ap. Burm. *I. aditus Rutuli*: Regius interpungit: quod et alii faciunt; nec refert. 684. *Querquens* aliquot Pier. Mox *Equicolus* vulgg. *Aquicolus* reduxit Heinf. ex Medic. et fec. Moret. ceteri *Aquiculus.* Sic et Pieriani partim, partim *Equiculus* legebant. In binis corrupta fcriptura, *Aquilicus,* vnde Heinf. coni. *Acifcolus,* quod Valeriae gentis cognomen eft; in vno *Aquilurus.* 685. *princeps animi* fec. Moret. *Tmaros* multi: vt Ecl. VIII, 44. Alii et hic *Marus, Thmarus, Thamarus, Timarus, Himarus, Tinarus.* In f. *Haemo* Menag. pr. 686. *aduerfi* Parrh. *auerfi* Doru. ficque aliquot Pier. iidem *dederunt.* 687. *ipfi* aliquot Pier. pro *pofuere,* Parrh. *dedere.* 688. *Tum magae* Doru. 689. *gl. in vnum* Bigot. et Rom. 690. conferre *gradum* Nonius in *conferre*: quod arridet Heinfio. tum *percurrere* Sprot. *procedere* fec. Moret. *concurrere* Ed. pr. male; tandem *p. l. ardent* Leid. 692. *hoftes* Parrh.

131 fqq. fed ornauit poeta adiunctis a certo genere ac loco petitis, circa Padum et Athefim. Noftrum iterum expreffit Claudian. de R. Prof. III, 370. — 688. *animis difcordibus.* ornate, pro iis. Tum magis increfcunt irae Troianis. Iam autem ii erant hoftilibus in Rutulos animis.

692. Semper inhaeret animo Homeri τειχομαχία. Qui

ibi

Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
Coniecto ſternit iaculo.' Volat Itala cornus
Aëra per tenerum, ſtomachoque infixa ſub altum
Pectus abit: reddit ſpecus atri vulneris vndam
Spumantem, et fixo ferrum in pulmone tepeſcit.
Tum Meropem atque Erymantha manu, tum ſternit
Aphidnum:
Tum Bitian ardentem oculis, animisque frementem,
Non

699. *tenerum* Heinſ. repoſuit tanquam exquiſitius e Medic. et aliis, Pierianis quoque, et exemplis illuſtrauit. vulgo: *per tenuem*. cf. ſup. ad III. Ge. 108. — *ſub alto* Parrh. 700. *atri ſanguinis* pr. Hamb. cum aliis ap. Pier. ex interpretatione. *alti vulneris* coni. Pricaeus ap. Burm. 701. *effixo* Oudart. *fixum ferrum* tres Burm. *in p. recondit* Parrh. *reſedit* vel *tepeſcit* codex Koeleri V. Cl. Scilicet ſeu calami ſeu memoriae vitium corrigere voluit librarius. 702. *Eremantha* Zulich. *ac Periphanta* Heinſ. coniiciebat. Malim eum emendaſſe *Erymanta*; eſt enim Ἔρυμας Ἐρύμαντος. Et occurrit Ἐρύμαντα Il. Π, 345. Scriptum quoque ſic in Mediceo: qui mox *Aphednum*, Rom. *Achidnum*. Ceteri taedium faciunt aberrationibus: quas videat, qui volet, apud Burm. et Pier. *Aphitum* tert. Goth. 703. *Bitiam ardentemque* aliquot Burm. *Tibian* pr. Moret. *o. animoque* Zulich. *animis oculisque* a m. pr. Parrh. *furentem* vel *frementem* Cod. Koel.

ibi Aiax, hic Turnus eſt. — 697. *Thebana de matre.* oriunda ex Thebe Myſiae vrbe ſub monte Placio, olim a Cilicibus colonis inſeſſa, Eetione rege clara, quem Achilles interemit, et cuius filia Andromache erat. Il. A, 364. et al. Campus Thebes hinc manſit etiam ſerioribus aetatibus circa Adramyttium. Late de hac Thebe Strabo et libri geographici. Burmannus laudat notam ad Ouid. XII. Met. 109. — 698. *cornus* v. Ge. II, 447. 8. — 699. *aera tenerum.* alias tenuem. ſed et aliis locis alterum occurrit. Exempla collegit Heinſ. *ſtomacho* recte Seru. *graecus ſermo eſt.* dixit ſcilicet ϛόμαχον, guttur, gulam. tum *ſpecus* h. cauum, vulnus hians, reddit *vndam atri vulneris* h. ſanguinem ebullientem in vndarum morem, vndantem. cf. Il. P, 47 ſqq. 702. *manu.* enſe, vi oppoſiti: nam v. 698: *iaculo* Antiphaten proſtrauerat. Nec inſolens hoc. Etiam Seru. notauit.

703. 4. Bitiam tam vaſto et immani corpore fuiſſe declarat, vt iaculi vulnus nimis leue, nec mortem allaturum fuiſſet. Non ſatis dignum

Non iaculo: neque enim iaculo vitam ille dediſſet:
Sed magnum ſtridens contorta phalarica venit,
Fulminis acta modo: quam nec duo taurea terga,
Nec duplici ſquama lorica fidelis et auro
Suſtinuit: conlabſa ruunt inmania membra.
Dat tellus gemitum, et clipeum ſuper intonat ingens.
Qualis in Euboico Baiarum litore quondam
Saxea pila cadit; magnis quam molibus ante
Conſtructam ponto iaciunt: ſic illa ruinam

Prona

706. *non* Parrh. et Montalb. *quae non* Doru. *taurica* Goth. ſec. 708. *in menia* Franc. 709. *At t.* pr. Moret. 710. *Talis* Rom. et Medic. 712. *in ponto* tert. Moret. *iaciunt ponto* vulgg. ante Heinſ. *ſic* repetere, comparationem neceſſe eſt. Importunum dignum Maronis caſtigatiore Muſa hoc videtur: nec placet τὸ παιδαριῶδες. *dediſſet* pro reddidiſſet. — 705. Non hic de *falarica* cogitandum, quam Liu. XXI, 8. deſcribit, ſed eſt ſimpliciter pro lancea et haſta latioris ferri dicta. Ex Seruio tamen et Feſto notanda eſt origo vocis *a falis*, h. turribus. — 707. *lorica fidelis* (quae munit, tutum reddit, bona adeo et idonea, ſic ſup. VII, 640. *fidus enſis*) *ſquama duplici et auro*, duplicibus ſquamis aureis, ſeu duplici ſquamarum ordine, vti *bilicem loricam* dixit XII, 375. — 709. *ipſe ingens intonat ſuper clipeum*: Poteſt ita, cum Iulio Sabino, verborum ordo inſtitui, quod et Burmanno probatur. Sed doctior eſt Seruiana ratio, vt *clipeum* neutro genere dixerit; *hoc* clipeum *ingens intonat ſuper*, ſc. ſuper immania membra collapſa. Ita eſt Homericum ἀράβησέ τε τεύχε' ἐπ' αὐτῷ. Ad verbum reddidit inf. X, 488. *ſonitum ſuper arma dedere.*

710 ſqq. In ſequentibus iterum magnum poetam agnoſcas: rem poſuit nouam per ſe magnam et terribilem, eamque ornauit ἐναργῶς et docte. Interceptus erat Crater ſeu ſinus Baianus molibus in altum ductis, partim quibus praetoria inaedificata erant, et temperati aeris et proſpectus cauſſa, partim quibus portus Iulius muniebatur. v. ſup. Ge. II, 161. *Euboico littore*, propter vicinas Cumas, Chalcidenſium coloniam. v. ſup. ad VI, 2. — *pila ſaxea molibus* altis, h. alte aggeſtis caementis, conſtructa, quae in pontum iaciunt. Seru. et Cerda *ponto*

acci-

Prona trahit, penitusque vadis inlisa recumbit.
Miscent se maria, et nigrae adtolluntur arenae.
Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime Iouis imperiis inposta Typhoeo.
Hic Mars armipotens animum viresque Latinis
Addidit, et stimulos acris sub pectore vertit:
Inmisitque Fugam Teucris atrumque Timorem.

Vndique

num tamen est meo sensu et ieiunum alienumque a tota loci structura. An a poeta *si* scriptum fuisse, et hiatum fuisse caussam immutatae lectionis dicam? Sed tenuis nimis ea fit oratio. An fuit: *fluctu illa ruinam P.* an: *si victa r.*? Sed in huiusmodi locis nemo quicquam facile definiat. 713. *vndis illisa* aliquot Pier. *vadis in littore combit* Parrh. 714. *tolluntur* aliquot Heins. et Burm. cum Goth. tert. 715. *sonitum* Goth. sec. non male. *fremitu* idem et Bigot. *Procuta* Rom. *Procrida a. t. dirumque* Exc. Burm. *alta tremit*, vt *crebra* pro *crebro* maluit iungere Addison. ap. Burm. quoniam Prochyta non alta sed humilis est. Sed v. not. 716. *Inarimae* Rom. 717. *Sic* pr. Moret. *omnipotens* tres ap. Burm. *animos* Parrh. et Seruii codd. ad X, 22. *hic animum Mars armip.* Goth. pr. 718. *sub pectora* aliquot Heins. cum Goth. sec. perpetua varietate et alibi obuia. Arridet tamen Heinsio. Alterum tamen iam lib. VI, 101. vidimus. *in pectora* Leid. cum Goth. tert. 719. *Fugam* et *Timorem* scripsit: sunt enim Homerica Δειμός τ' ἠδὲ φόβος Il. Δ, 440. et al.

accipiunt.: 'aduersus mare. Erant autem hae structiones ac moles ex saxis ac caementis puluere Puteolano solidatis confectae. Eum enim solidescere sub aqua nota res est. cf. h. l. Cerdam. Vitruu. II, 6. Maronem exscripsit Silius IV, 297 sqq. — 715. 6. v. Exc. ad h. v. Prochyta *alta* epitheton commune omnium insularum, quatenus mari eminent. — *cubile*, vt Pindarus Aetnam στρωμνὰν Typhoei Pyth. I, 54. Homerus l. c. εὐνὰς dixit Arimos montes.

717. 8. 9. Homericum phantasma hic amplexus est; Saepe enim deos inducit robur et animos pugnantibus adspirantes, aut in fugam vertentes aduersam aciem. Sic Il. B, 446 sqq. Mineruam; N, 44 Neptunum; et ipsum Martem Il. E, 506 sqq. sed qui apud Homerum inter deos praeliantes negotiosus deus est, apud Maronem in otiosum allegoricum nomen abit. inprimis cum v. 721. bellatorem deum incidere animis, h. alacritatem, nouum robur animi, dixisset. — 718. *stimulos vertit*: plus quam adhibet v. lib. VI, 101. — 719. *atrum* Timorem

Vndique conueniunt; quoniam data copia pugnae:
Bellatorque animos Deus incidit.
Pandarus, vt fuso germanum corpore cernit,
Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res:
Portam vi multa conuerso cardine torquet,
Obnixus latis humeris, multosque suorum
Moenibus exclusos duro in certamine linquit:
Ast alios secum includit recipitque ruentis,
Demens! qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit inrumpentem, vltroque incluserit vrbi:
Inmanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuo noua lux oculis obfulsit, et arma

Horren-

720. *pugnae est* Goth. sec. 721. *animos* Heins. e Medic. et Sprot. tanquam elegantius. vulgg. *animo. Bellorumque animis incidit* Goth. tert. 722. *infuso* Bigot. *c. vidit* Gud. et alii Heins. ac Burm. cum Goth. sec. 723. *quis c.* Rom. et Medic. Pierii; item aliquot ap. Burm. sed *qui*, quod per se minus vulgare, agnoscit Carisius. 724. *vi magna* Medic. *vi tota* Montalb. quod impense placebat Heinsio, quem offendebat recurrens vs. seq. *multos*. Nam et alibi *vi multa* ap. nostrum occurrere non ignorabat. — *torquent* Zulich. 725. *obnisus* Zulich. *latus* Goth. sec. 726. *liquit* aliquot Burm. cum Goth. tert. 727. *inclusit* sec. Moret. *recipitque clientes* alter Hamb. 728. *in* abest Goth. tert. 729. *viderat* et *incluserat* Leid. *vrbe* Bigot. 730. *inter media* Doruill. 731. *oculisque* Bigot. *effulsit* vulgo lectum in codd. et edd. *offulsit* ex Romano Pierii repetiit Heins. v. sup. v. 110. sed

Timorem exemplis illustrant Cerda et Burm. ad Petron. c. 89. pr. Nec vero epitheti vis in eo modo quaerenda, quod omnia tristia et infausta atra sunt: sed pertinet ad phantasma Terroris, vt sit tenebris et nocte inuolutum. —720. *conueniunt* Latini ac Rutuli, inuenta opportunitate irrumpendi in castra.

726. 7. Laudatus Statius lib. X. Theb. 508. iam a Seruio: *Par operi iactura lucro: namque hoste recepto Exclusere suos.* Sed his versibus minus grauitatis inest. cf. eund. vs. 503 sq. — 728. Νήπιος etc. Il. B, 38. et sup. VI, 172. — 730. *pecora inertia*, oues ait Cerda. saltem potissimum.

731 — 5. Praeclare haec in maius aucta. Scilicet cogitandum est, principum virorum

Horrendum ſonuere: tremunt in vertice criſtae
Sanguineae, clipeoque micantia fulmina mittunt.
Adgnoſcunt faciem inuiſam atque inmania membra
Turbati ſubito Aeneadae. Tum Pandarus ingens
Emicat, et mortis fraternae feruidus ira
Effatur: Non haec dotalis regia Amatae;
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
Caſtra inimica vides: nulla hinc exire poteſtas.
Olli ſubridens ſedato pectore Turnus:
Incipe, ſi qua animo virtus, et conſere dextram:
Hic etiam inuentum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat. Ille rudem nodis et cortice crudo

Intorquet

ſed h. l. puto parum feliciter; non enim agitur de luce quae offulgeat oculis aliunde, ſed emiſſa oculis fulget illa: hoc eſt, *effulget*. 733. *fulmina* Heinſ. reduxit, quoniam in eo omnes vetuſtiores conſentiunt. Idem, quantum video, *mittunt* induxit ex codd. parte, *arma* videlicet, inquit, (quod nemo facile admittat) vel *mittunt* pro *ſe mittunt*, *mittuntur*. cf. ad Aen. II, 207. Atqui hoc durum eſt h. l. vel maxime. *mittit* alii habent editi et ſcripti etiam Pier. et bini Goth. item Iul. Sab. ſicque Medic. *mittet* et a m. ſec. *mittit*. et puto olim fuiſſe *clipeosque m. f. mittit*, pro *clipeus*. *clypeusque m. f. mittunt* Doruill. In Gud. *clypeique m. f. mittunt*. Tandem qu. Moret. cum Zulich. *nutant*, Montalb. *vitant*. 735. *Aeneadae ſubito turbati* Parrh. *cum* tres ap. Heinſ. et Burm. 738. *Non m.* Parrh. *probibet* Sprot. 739. *vide* Goth. tert. *nulli* ſec. Hamb. *nulla huic* ſec. Menag. *non hinc* Bigot. 741. *animi virtus* Rom. 742. *Hinc* Zulich. *inuictum P.* Goth. tert. felici lapſu. 743. *et c. nudo* ſec. Hamb.

virorum ac regum arma praecipuo aliquo laeuore ac fulgore ſplendere debuiſſe, criſtas fuiſſe altiores, et ſic porro. Turno autem intra caſtra intercepto creſcit adeo audacia: *noua lux oculis o.* Ceterum ſingula in Homero paſſim ſunt obuia, quae tamen ad imitationem trahi nequeunt. ſic ἐπὶ στήθεσσι δὲ χαλκὸς Σμερδαλέον κονάβιζε Il. Φ, 254. et Δεινὸν δ' ἔβραχε χαλκὸς ἐπὶ στήθεσσιν ἄνακτος Il. Δ, 420. *arma horrendum ſonuere*, et *fulmina* Il. X, 133. 134. *Criſtas* Turni *rubentes* v. 270 ſupra vidimus. — 733. *mittunt* v. V. L. — 737. *dotalis regia*, Laurentum. — 742. vt illud lib. II, 549. *referes ergo haec Degeneremque Neoptolemum narrare*

Intorquet ſummis adnixus viribus haſtam.
Excepere aurae vulnus; (Saturnia Iuno
Detorſit veniens) portaeque infigitur haſta.
At non hoc telum, mea quod vi dextera verſat,
Effugies: neque enim is teli nec vulneris auctor.
Sic ait, et ſublatum alte conſurgit in enſem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Diuidit, inpubesque inmani volnere malas.
Fit ſonus: ingenti concuſſa eſt pondere tellus.
Conlabſos artus atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens: atque illi partibus aequis
Huc caput atque illuc humero ex vtroque pependit.
Diffugiunt verſi trepida formidine Troes.
Et, ſi continuo victorem ea cura ſubiſſet,
Rumpere clauſtra manu ſociosque inmittere portis,
Vltimus ille dies bello gentique fuiſſet.
Sed furor ardentem caedisque inſana cupido
Egit in aduerſos.

Principio

745. *Exc. aurae: vulnus — veniens* iunxerat Seruius ſeu quis alius; et ſic *vultus — veniens* duo Burm. 746. *Detorſit iuueni* pro diu. lect. pr. Hamb. *terraeque i.* Parrh. *infingitur* Franc. 747. *vi quod* Goth. ſec. *quod vix* alter Hamb. — *librat* Medic. Pierii, Gud. Moret. tert. Ven. et Reg. *torquet* Moret. 748. *neque enim es* pars Pier. et Heinſ. cum Ed. Mediol. et Goth. ſec. *es tele* Rom. *his telis* Schol. Statii ap. Heinſ. *his t. et v.* Ed. Ven. *actor* Goth. tert. 750. *media inter* nonnulli Pier. et Leid. cum Goth. ſec. et tert. 751. *que* abeſt qu. Moret. *i. pondere* Menag. alt. 753. *Collapſosque* ſec. Moret. *arcus* Exc. Burm. 754. Ante Heinſ. *illi in p.* quod, Pier. et ſuos ſequutus, eiecit. 756. *Defugiunt*, *deffugiunt*, duo Burm. 757. *ea c. fuiſſet* Zulich. v. ad lib. VIII, 396. Totus verſus exciderat Goth. tert. hoc loco et erat inſertus poſt vſ. 759. 758. Ortuinus, Burmano monente, malebat *admittere.* Goth. tert. *portae.* 760. *infanda c.* aliquot Pier. et Heinſ. cum Goth. ſec. et tert. *immenſa* Gud. pro diu. lect.

narrare memento. — 745. *Iuno detorſit.* Praeiuit exemplum Apollinis Il. Θ, 311. et Mineruae Il. Υ, 438 ſqq. vbi dea πνοιῇ ἦκα μάλα ψύξασα auertit telum Hectoris ab Achille. — 757 — 9. καί νύ κεν ἔπρησεν πυρὶ etc. Il. Θ, 217 ſq.

Principio Phalerim, et ſucciſo poplite Gygen
Excipit: hinc raptas fugientibus ingerit haſtas
In tergus. Iuno vires animumque miniſtrat.
Addit Halym comitem, et confixa Phegea parma;
Ignaros deinde in muris Martemque cientis
Alcandrumque Haliumque Noëmonaque Prytanimque.
Lyncea tendentem contra, ſociosque vocantem,
Vibranti gladio conixus ab aggere dexter
Occupat: huic vno deiectum comminus ictu
Cum

762. *Phalerim* recepit Heinſ. nam ſic fere codd. habere vel *Falerim.* vulgg. *Falarim,* quod tamen analogiam ſermonis habet. Priſcian. lib. VII. *Fabarim,* vt a fluuio Sabinorum nomen habeat; ſed in Troianum hominem non cadit. Alii: *Falarin, Falorim.* Tum *Gygem, Cygen.* 763. *hic* pr. Hamb. *huic* Ven. *in raptas* Rom. *E. arreptas* Goth. ſec. Idem fere verſus inf. XII, 330. 764. *In tergus* Heinſ. e Rom. et Cariſio. At vulgo: *In tergum.* v. Heinſ. *integrum* Franc. et Seru. ad Aen. I, 211. 765. *Halyn, Halin, Halim, Alim, Alym* in codd. *Halym* Heinſ. e vetuſtioribus. Idem *confixa* tuetur contra Pierium, qui probabat *confixum,* quod ant. edd. habent, et Medic. a m. ſec. *confexum* Parrh. *et fixa* Doru. *confixa* primum exaratum deprehendo in Ald. tert. 1514. 766. *M. ruentes* Sprot. 767. Totus verſus ex Homero conuerſus Il. Ε, 678. ſed ſine deprauationibus, quas in Virgilii codicibus ap. Burm. videas. Scilicet omnino Latini librarii multo imperitiores fuere quam Graeci. 768. *Lycea, Lingea, Ligea, Lygea, Licca,* ſcripti apud Burm. *Lyngea. Sigea* Goth. 769. *dextra* aliquot ap. Burm. *dextram* Goth. tert. 770. *hinc vno* Zulich. et Bigot.
nec

217 ſq. et alia exempla Il. Ξ, 454. et Φ, 544.

762. Ordo eſt, inquit Seru. Excipit et ſuccidit poplitem. vt ſup. 537. *Poſtibus haeſit adeſis*: item III, 237. — Idem 763. *raptas* ſc. de hoſtilibus cadaueribus et 766. *M. c.* pugnam agitantes. — 767. Cum hic verſus ad verbum ex Homero conuerſus ſit, (v. V. L.) ibique iidem homines ab Vlyſſe occiſi narrentur, Servius, inde apparere ait, non ad hiſtoriam, ſed ad ornatum poematis haec nomina pertinere. Sed quis tandem inde ornatus exiſtit? dicat aliquis. Scilicet ad ἐνάργειαν narrationis et ad animum in rem praeſentem deducendum valet, ſi non omnino caeſos eſſe multos dicas, verum etiam nominatim eos perſequaris. — 770. Comparant Il. Ξ, 497. Υ, 481.

Cum galea longe iacuit caput. Inde ferarum
Vaſtatorem Amycum, quo non felicior alter
Vnguere tela manu, ferrumque armare veneno;
Et Clytium Aeoliden, et amicum Crethea Muſis;
Crethea Muſarum comitem, cui carmina ſemper
Et citharae cordi, numerosque intendere neruis:
Semper equos, atque arma virum, pugnasque canebat.
Tandem ductores, audita caede ſuorum,
Conueniunt Teucri, Mneſtheus acerque Sereſtus;
Palantisque vident ſocios, hoſtemque receptum.
Et Mneſtheus: Quo deinde fugam, quo tenditis? inquit.
Quos

nec male. *hic* Franc. *huic Iuno* Doru. *huic vnum* Goth. pr. *coniectum* ſec. Moret. *deiecto* Goth. tert. *concius* idem: putabis eum legiſſe *concitus?* ſed ſtipes fuit librarius. 772. *felicius* quatuor ap. Burm. *fallacior* Goth. tert. 773. *Stringere* Schol. Statii apud Heinſ. *fugere* idem Goth. tert. Hic dicat aliquis qui tales delicias ſectatur, fuiſſe ſcriptum *fingere*. Illud vero mireris, Iulium Sab. in ſuo habuiſſe *vrguere*, idque defendere, vt ſit dictum vt *fulguere*. 774. *Clutium, Clycium, Clycion* alii, it. *Gluttium*. *dictum Eolide* Doruill. *Cretea* ante Heinſ. *Crathea* qu. Moret. ſed eſt Κρηθεύς. 776. *que* abeſt qu. Moret. *incendere* Hugen. 778. *a. voce* Zulich. a m. pr. 780. *Pallentesq.* Menag. pr. 781. *Tunc M.* Goth. tert. *quo inde f.* Reg. Heinſius eleganter

481. — 771. αἵμονα θήρης — ἐσθλὸν θηρητῆρα etc. Il. Σ, 49. — 772. *felicior*, peritior, vt alibi quoque. *manu* vacat, ſed adiectum, quoniam de peritia agitur. ἰοὺς χρίεσθαι, non niſi admodum barbarorum populorum mos, in Iliade vix occurrit, ſed in Odyſſ. Α, 260. — 774 — 7. ſuaues verſus de Cretheo lyrico, quorum praeclara imitatio eſt in Leonida Glouerii, vbi de Ariſtandro IV, 213 ſqq. (lib. V, 239.) Fuit vir doctus, qui Horatium reſpici putaret, ne poetae amiciſſimus homo plane in Maronianis carminibus praeteritus videretur. Sed talia affirmare et refellere aeque in promtu eſt. — 776. Proprie *intenduntur nerui* ſeu fides, ſed cum iis ipſis intenduntur *ſoni*, pro quibus doctius *numeros* poſuit: ſunt enim ſoni numeroſi, ſi arte eliciuntur. — *equos*, vt Homericum ἵππους, currus dixit: non equeſtres curſus; nam adiicit *arma* et *pugnas*.

778. *Tandem.* Bene Seru. Seruat τὸ πρέπον, ne praeſentibus ducibus Turnus tot ſtrages feciſſe videatur. — 781. 2. Aia-

Quos alios muros, quae iam vltra moenia habetis?
Vnus homo, et veſtris, o ciues, vndique ſeptus
Aggeribus, tantas ſtrages impune per vrbem
Ediderit? iuuenum primos tot miſerit Orco?
Non infelicis patriae, veterumque Deorum,
Et magni Aeneae ſegnes miſeretque pudetque?
Talibus adcenſi firmantur, et agmine denſo
Conſiſtunt. Turnus paullatim excedere pugna,
Et fluuium petere, ac partem, quae cingitur amni.
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum: ceu ſaeuum turba leonem

ganter iungi putabat: *quo deinde fugam?* cui bono fugam? Sed hoc vix placere poteſt prae vulgato: *quo deinde*, vlterius, *fugam, quo tenditis?* Ven. et Montalb. *fuga.* Monuit tamen ipſe Heinſ. *tendere fugam* dictum eſſe, vt, *tendere iter*, *greſſum*, *curſum.* 782. *quaeue vltra* Gud. et alter Mentel. Parrh. et Franc. *quae vltra iam* Exc. Burm. *quaeue altera moenia* ſec. Moret. 783. *noſtris* Ven. *e noſtris* Lutat. ad Stat. II. Theb. 620. *ciues o veſtris* Montalb. 784. *tanti* Goth. tert. 785. *primo iuuenum* Goth pr. *tot dederit* tert. 786. *Nonne* Medic. a m. ſec. male *deorum* vel *malorum* Gud. 788. *in agmine* pr. Hamb. 789. *e. pugnae* Rom. Montalb. et tres recentiores Burmanni cum Goth. tert. 790. *quae c. vnda* Rom. et alii Pier. idem Medic. et ceteri vetuſtiores Heinſii, etiam Iul. Sabinus; nec *amnis* fere niſi in recentioribus, etiam Goth. tert. et habet interpretamenti ſpeciem. Praetulit tamen Heinſius vt elegantius, nec immerito. Quaeri tamen poteſt, an Maro id, quod elegantius eſſet. vbique maluerit.
791. *hic* Moret. qu. *inſiſtere* Doru.

Aiacem hic reddit ex Il. o, 732 ſqq. — Ἠέ τινάς φαμεν εἶναι ἀοσσητῆρας ὀπίσσω; Ἠέ τι τεῖχος ἄρειον etc. — 786. *inf. patriae* in noua Troia redditae. *veterum deorum*, Penatium, quos alias *patrios*, a patribus acceptos appellat; quique nunc vrbe capta in hoſtium manus venturi ſunt. — 788. Ornat ſimplicitatem Homerici verſus Il. z, 106. P, 342.

789. Diſceſſus Turni impauidi et animoſi in ipſa fuga egregie ornatus eſt; nec tamen Aiacis illum nobilem diſceſſum (Il. Λ, 543 ſqq. 555 ſqq.) ſuperatum dicam. 790. A dextra parte caſtra ad Tiberim pertingebant. v. ſup. 469 et v. Exc. II. ad VII. — 792. Comparatio Homerica, ſed admodum variata, ex eodem loco Il. Λ, 547 ſqq. Variauit

Cum telis premit infensis; at territus ille,
Asper, acerba tuens, retro redit: et neque terga
Ira dare aut virtus patitur: nec tendere contra,
Ille quidem hoc cupiens, potis est per tela virosque.
Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
Inproperata refert, et mens exaestuat ira.
Quin etiam bis tum medios inuaserat hostes:
Bis confusa fuga per muros agmina vertit.
Sed manus e castris propere coit omnis in vnum.
Nec contra vires audet Saturnia Iuno
Sufficere; aëriam coelo nam Iuppiter Irim
Demisit, germanae haud mollia iussa ferentem;

Ni

793. *ac* Franc. *adterritus* Reg. 794. *retro dedit* Montalb. et Ven. *at neque* Bigot. *ac* Goth. tert. 795. *ac v.* Zulich. *et* pr. Hamb. et Doru. *neque t.* Rom. 796. *Ille equidem* Franc. *per tela per hostes* Ven. Ceterum non video cur interpunctione tam duram orationem efficere placeat, *Ille, quidem hoc c.* nec retinere id quod se offert: *nec t. contra Ille quidem, hoc cupiens,* (h. quamuis cupiens) *potis est* etc. 799. *cum* Ven. *tum bis* pr. Hamb. *in medios* Franc. *inuaserat* Leid. 800. *confusa* Heins. reposuit; sic enim omnes eius codd. vno alteroue recentis notae exceptis. Ita tamen iam in vett. edd. legi ex margine ed. Ven. apud Scotum colligo. Vulgo *conuersa.* Recte vero Heins. monet, putidum esse *conuersa a. vertit.* In Goth. sec. *confusa,* tert. *confisa,* pr. *conuersa.* 802. *audet Saturnia Turno* Goth. tert. audiendus ille, si auctoritatem haberet. 803. *in coelo* Hamb. sec. *iam* quidam ap. Seru. ad V Aen. 606. *Irin* et v. 804. *dimittit* vel *dimittit* Franc. *misit* aliquot Pier.

riauit tamen eam ipse Homerus alio loco egregie Il. P, 108—113. — 791. *acerba tuens* δριμὲα δερκόμενος. Sed de terribili adspectu eadem verba iam posuit Lucret. V, 34.

802. Ergo tacite intelligi vult poeta, Iunonem pugnae huic interfuisse praesentem. Quod saepe monuimus, poetam deorum interuentu minus feliciter vti quam Homerum, qui rerum actum non minus diis quam hominibus assignauerat, hoc quoque loco inculcandum videtur.

Iuno enim, si recte iudicamus, nunc inducitur necessitatis magis caussa ad expediendam rem, quam rerum ordine ita postulante. Deam enim rebus gerendis interesse nondum vidimus, nisi v. 725. vbi illa auertit ictum hastae a

Turno

Ni Turnus cedat Teucrorum moenibus altis.
Ergo nec clipeo iuuenis subsistere tantum,
Nec dextra valet: iniectis sic vndique telis
Obruitur. Strepit adsiduo caua tempora circum
Tinnitu galea, et saxis solida aera fatiscunt;

806. *nunc* Parrh. *iuuenis clypeo* Mentel. pr. 807. *obiectis* Macrob. VI, 3. *inuectis* Goth. tert. perperam. 809. *Singultu* alter Hamb.

Turno, et v. 764. *Iuno vires animumque ministrat.* hoc vero poterat facere ex alto; et oblitus est poeta interponere eam praesentem pugnantibus descensu ex Olympo facto, vt Iupiter nunc Irim mittere posset, quae eam recedere iuberet. Tamen vel sic imitatio nimis manifesta est ex Il. Θ, 397 sq. O, 157 sq. et al. et Iris iam libri huius initi mandatis Iunonis ad Turnum perferendis partes, a poeta impositas, peregerat: quod bis in eodem libro vix putem suauiter factum. — 802. non audet Iuno vires sufficere Turno contra Troianorum agmen, vt adhuc fecisse intelligenda v. 764. 806 sq. Totum locum esse Homericum notarunt omnes. Aiacem ex Il. Π, 102 sqq. refert Turnus: et est locus alter cum altero comparandus. Sed in verborum ornamentis multa accepit ab Ennio, qui Homericos versus iam ante expresserat. Locum ex Annal. XV. adscripsit Macrob. VI. Sat. 3. dignum qui hic quoque legatur: In bello Istrico versans poeta pugnam Istrorum cum Coelio Tribuno describebat: *Vndique conueniunt, velut imber, tela Tribuno. Configunt parmam; tinnit hastilibus vmbo, Aerato sonitu galeae: sed nec pote quisquam Vndique nitendo corpus* (Tribuni) *discerpere ferro. Semper abundanteis hastas frangitque quatitque. Totum sudor habet corpus; multumque laborat; Nec respirandi fit copia praepete ferro. Istri tela manu iacientis sollicitabant. Occumbunt multi leto ferroque lapique Aut intra moeros aut extra praecipe casu.* Quem talis poeta praecessit, qualem hic Ennium videmus, eum in orationis ornatu poetico ad summum potuisse peruenire mirandum non est. Iam, cui libet, comparet imitatorem alium, Statium II. Theb. in Tydeo insidiis Thebanorum oppresso 527 sqq. 602 sq. et ad h. l. 668 sqq.

806. *tantum* — *sic.* satis resistere — adeo obruitur telis tantum, quantum. — 809. *fatiscunt*

Diſcuſſaeque iubae capiti: nec ſufficit vmbo
Ictibus: ingeminant haſtis et Troes et ipſe
Fulmineus Mneſtheus. Tum toto corpore ſudor
Liquitur, et piceum (nec reſpirare poteſtas)
Flumen agit: feſſos quatit acer anhelitus artus.
Tum demum praeceps ſaltu ſeſe omnibus armis
In fluuium dedit. Ille ſuo cum gurgite flauo
Adcepit venientem, ac mollibus extulit vndis;
Et laetum ſociis abluta caede remiſit.

810. *Diffuſaeque* Zulich. 812. *cum t.* duo Burm. *torto* eiusd. Exc. 813. *Linquitur* Doru. 814. *Fulmen* Macrob. ibid. cum Goth. tert. *feſſos agit* Goth. tert. Mox vulgo: *aeger a.* vt lib. V, 432. hoc idem hemiſtichium occurrit. Sed *acer anhelitus* quosdam olim legiſſe in Seruianis proditum erat; hoc arripuit Heinſius, vt varietur oratio; eſſe enim tales mutationes Virgilio frequentes: v. eum ad h. l. et ad Ecl. V, 37. 815. *Cum d.* pr. Moret. *ſaltu praeceps* Gud. 816. *gurgite vaſto* idem et Mentel. ſec. Goth. ſec. 817. *fugientem* plerique Pier. et aliquot Burmann. c. Goth. tert. *obluta* Montalb. *oblata* Franc. et Doru. *remittit* ſec. Moret.

tiſcunt aera, cedunt ictibus, galea, nam de hac agitur, agit rimas, rumpitur. cf. ad Ge. I, 180. itaque cum dilectu adiectum epitheton: *ſolida.* — 813. *Sudor piceum flumen agit,* hoc eſt, ſordidum. *Seru.* puluere et cruore. — 815. v. ſup. ad v. 790. — 817. 8. Scilicet ſecundo flumine paruo interuallo delatus ad ſuos peruenire debuit. *mollibus* ornans epitheton, et ſimpliciter naturam aquae refert. — 818. *abluta caede.* ornamentum ex adiunctis arreptum eſt; nihil amplius: *caede* h. ſanguine.

EXCVRSVS I.

IX, 638. *Aetheria tum forte plaga crinitus Apollo Deſuper Auſonias acies vrbemque videbat.* Non placet quod in inducendis Diis Virgilius, nec de opportunitate et artificio iuncturae nec de varietate ſollicitus fuit. nam quoties ad deos redit oratio et ad partes, quas ipſi in rebus gerendis tuendas habent, fere ſatis habet inſerere illam particulam, initio facto a vocula *interea* v. c. X, 1. *Panditur interea* v. 606. *Iunonem interea* XI, 532. *Velocem interea.* ad quem locum Seruius quoque

que abruptum et vituperabilem transitum notauit. Aliam rationem poeta h. l. sequitur, verum et in hac fere eadem semper chorda oberrat: Apollo tum forte desuper pugnam ad nouam Troiam spectabat. Atqui nec aliter Aen. I, 223. *Et iam finis erat, cum Iupiter aethere summo Despiciens mare. — Constitit et Libyae defixit lumina regnis* Iterum lib. VII, 286. Iuno ab Argis redux *forte* prospicit Aeneam ad Italiae littus classem appellentem et XII, 134. *At Iuno e summo Prospiciens tumulo* etc. Defendi forte possunt loca inf. lib. XI, 725 sqq. XII, 792 sqq. Et sunt alia felicius instituta, vt lib. IV, 219 sq. V, 604 sq. Apud Homerum deos sedere et Achiuorum Troianorumque praelia prospicere non miramur, cum partes deorum quisque suas tuendas sustineat: at Apollo hic otiosus plane sedere, nec poeta satis prouide curasse videri potest, vt eius sollicitudinem de exitu rerum commodo loco commemoraret. Si tamen subtilius ac diligentius deliberes, statim animo occurrent haec: Apollo non modo vaticiniorum de Aeneae et posteritatis in Italia sede auctor, idemque iam apud Homerum Troianis rebus et Aeneae studens, fuit: verum ille etiam inter deos inprimis is erat, qui gentem Iuliam insigni fauore, insigniter per pugnam Actiacam declarato, (v. sup. VIII, 704 sqq.) amplecteretur; idemque Palatino templo ornatus fuit. Sed et aliis locis meliorem rationem reperit Maro, vt lib. I, 124 sqq. vbi *Neptunus magno misceri murmure pontum Emissamque hiemem sensit*; lib. IV, 219. audit Iupiter preces Iarbae et sic Didonem Aeneamque respicit. Vt tamen h. l. Apolline vteretur, inductus maxime Homericis aliquot locis videri potest, inprimis Il. Ε, 433. 445. Ρ, 323 sq. vbi Apollo Aeneae occursat, priore loco etiam ex praelio vulneratum seruat, vt h. l. Ascanium a praeliando dehortatur.

Ceterum idem Apollo paullo post vss. 659. 660. agnoscitur: *agnouere deum proceres diuinaque tela Dardanidae pharetramque fuga sensere sonantem.* Ergo in *fuga* h. in discessu, Butae formam exuerat Apollo, diuinam receperat. Conf. Exc. XIII. ad Aen. I. vbi poetarum huius phantasmatis ornamenta, tractandorumque eorum modi ac viae a me expositae sunt. Originem et caussam huius phantasmatis hominum mentibus subnati qui a me desiderat, non videtur legisse, quae eodem loco p. 121. praemiseram. Quae enim ibi dicta sunt, sapienti, vt vulgare dictum fert, satis esse poterant. Nimium disertus esse in talibus equidem nolim, quae quis in inuidiam adducere possit. Tum facile est ad intelligendum, quamdiu speciem diuinae naturae ad humanam attemperauit antiqui-

tas, ei debuisse opinionem de occursu, apparitione et contubernio deorum familiarem esse; inprimis cum locis adeo, terris et vrbibus, deos suos tutelares assignarent. Nihil in his esse video, quod tam mirum videri debeat, quomodo in hominum animos venerit; sed probabili aliquo iudicio humanis ingeniis insidere ea opinio vbique et omni tempore debuit, et adhuc insidet barbaris populis, quotquot diuinae naturae forma humana animos habent imbutos, modo non ab omni humanitatis cultu alieni sint. Graeci autem veteres multo magis procliues ad eam opinionem amplectendam esse debuere, quandoquidem iis hoc tanquam proprium tribuitur ab Herodoto I, 131. τοὺς θεοὺς ἀνθρωποφυέας esse, quem locum accurate expositum nuper vidimus ab Abb. Foucherio V. Cl. in Mem. de l'Acad. des Inscr. To. XXXV. pr. Neque vero ea opinio praesentiae numinis inter istos quidem populos tolli potuit, nisi ex quo philosophorum subtilior disputatio, et sanctorum vatum accuratior doctrina, ab omni corpore segregauit diuinam naturam.

EXCVRSVS II.

IX, 715. 6. *Tum sonitu Prochyta alta fremit, durumque cubile Inarime Iouis imperiis imposta Typhoeo.* Promontorio Campaniae Miseno obiectae sunt insulae Prochyta (nunc *Procida*) et altera paullo maior, Pithecusa seu Aenaria (nunc *Ischia.*) *Pithecusae* fere plurali numero efferri solent, seu quoniam Prochyta sub eodem nomine fuit comprehensa, seu quod plures aliquando fuere. Sunt enim auctores, qui Pithecusas ab Aenaria discernant. Esse eas partes continentis auulsas, et constans fama obtinuit (v. Cluuer. Ital. Ant. IV, 4) et ipsa res locorumque facies probabile facit; subterraneis enim ignibus saepe Pithecusae exarserunt. v. inprimis Strabon. V, p. 379 f. sqq. Cum autem veteris sermonis et phantasmatum, quae inde poetae susceperant, ratio ita ferret, vt terrarum motus et ignium subterraneorum explosiones gigantibus terrae inclusis tribuerent: tractum est etiam ad hanc insulam, impositam eam esse Typhoeo, quod idem de Arimis suis narrauerat Homerus Il. B, 783. Arimos hos iam inter veteres alios in Mysiae seu Lydiae parte, alios in Cilicia, in Syria alios reperisse; fuisse tandem etiam, qui in Pithecusis insulis collocarent, narrat Strabo lib. XIII, p. 929 C. Ex his patet, Virgilium nostrum non fuisse primum, qui errorem hunc committeret, vt Arimos ad hanc insulam transferret. Multo minus ille aduersus grammaticam rationem

Inarimen facere potuit ex Εἰν Ἀρίμοις, quae vel τὰ Ἄριμα, vel οἱ Ἄριμοι fuerunt. Suſpicor fuiſſe aliquem ex antiquis poetis latinis, qui Iliadem latine reddiderunt, inter quos Cn. Mattius fuit, qui aut male acceperit, aut male interpretatus ſit *In Arima*, vnde facta eſt *Inarima* vel *Inarime*. An vnquam nomen hoc Pithecuſarum communi vſu frequentatum ſit, dubito: videtur illud inter poetas ſe continuiſſe. Mature tamen Typhoeus ad haec Italiae loca ignibus caecis celebrata reuocatus fuit, vt docet Pindari locus mox laudandus. Tradit quoque Schol. Apollonii ad lib. II, 1214. Pherecydem iam Typhoni Pithecuſam inſulam iniectam narraſſe. Obuia inde poetis et facilis fuit inſulae comparatio cum Arimis Homeri et deflexio nominis in Arimen. Miro autem caſu accidit, vt Etruſcis *arimi* dicerentur ſimii, qui Graecis πίθηκοι, ſecundum Strabon. l. c. quod ſi ita ſe habuit, tanto procliuior fuit permutandorum locorum error.

Quod Plinius appoſuit lib. III, 6. Aenaria, *Homero Inarime dicta*, parum accurate eſſe pronuntiatum vnusquiſque facile videt. Virgilium autem in inſulae nomine ſequuti ſunt Ouidius, Silius et alii poetae, etiam Liuius in loco a Seruio adſcripto.

Homeri vero, vt et hoc addam, et Heſiodi quoque Theog. 304. Arimi, ſeu quod malim, Arima, τὰ Ἄριμα ſc. ὄρη, haud dubie in Aſia quaerenda ſunt: ſique a vetuſtioribus auctoribus, Aeſchylo in Prom. 351. Pindar. Pyth. I, 32. eſt ſtandum, in Cilicia; quae quidem, vna cum magno minoris Aſiae et per Phrygiae, Myſiae ac Lydiae fines continuato tractu, igneis ſubterraneis olim arſit. Vide Strabonem et aliis locis et p. 928. 30. cf. Euſtath. ad l. c. Homeri. Itaque in iis locis omnibus Typhon fulmine proſtratus narrari potuit et narratus eſt in multis. Solent tamen ſcriptores vnum plerumque ex ceteris locis omnibus Typhoni aſſignare, vt Maeoniam Liuius XCIV. apud Seruium ad h. l. Cum a Syris ſeu Aramaeis Ciliciae pars olim inhabitata fuerit, mirum non eſt, nomen eorum ſerius, forte ad Homerum vſque, in iis locis ſuperſtes adeoque Arimos montes in Cilicia dictos fuiſſe. Ad Syriam autem propter nomen illud fabulam Homericam trahere ac transferre vix licet.

Cum de his Homeri et Virgilii locis tot extent virorum doctorum diſputationes, apponere hic viſum eſt ea, quae inter innumera perperam aſſerta idoneis rerum argumentis, ſaltem probabili iudicio dici poſſe videntur.

P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS LIBER DECIMVS.

ARGVMENTVM.

Iupiter, conuocato Deorum concilio, ad concordiam ipsos adhortatur. Ibi Venus de Troianorum periculo insatiabilique Iunonis odio conqueritur, aliquamque tandem tot calamitatum requiem petit. Iuno contra malorum omnium caussam in Troianos, veluti primos belli auctores, atque adeo in Venerem ipsam reiicit. Frustra itaque tentata reconciliatione Iupiter, vbi nullum videt esse contentionum finem, ne aut vxorem aut filiam laederet, se neutrarum partium studia secuturum pronuntiat, sed pro sua aequitate omnia fatis esse permissurum. Interim Rutuli totis viribus ad oppugnationem redeunt, non minore animo obsessi se ad defensionem parant. Dum haec in Latio geruntur, Aeneas rebus in Etruria ex animi sententia confectis, multorumque sibi populorum auxiliis adiunctis, triginta nauium classe ad suos reuehitur. Ibi Nymphas, paullo ante in eam formam ex nauibus suis transformatas, obuias habet: ex his et de classis amissione et de suorum periculo certior redditur. Inde in hostium vsque conspectum profectus, copias suas exponit. Rutuli oppugnatione desistunt, occurrentesque ad littus terra hostem prohibere conantur. Magno vtrimque detrimento pugnatur. Ibi Pallas, magna prius edita hostium strage, tandem a Turno occiditur. Cuius rei dolore percitus Aeneas, magnos Rutulorum aceruos amico inferias mittit: Ascanius quoque eruptione facta suas cum patre copias coniungit. Quibus rebus permota Iuno et pro Turno solicita, impetrata a Ioue venia, praesenti eum periculo eripit, obiecta illi falsa Aeneae imagine, quam dum in nauim quandam fugientem insequitur vinculis a Iunone ruptis, vi tempestatis ad littora Ardeae proxima deuehitur. Interim Mezentius Iouis monitu pugnae succedens, magnum tam Troianorum quam Etruscorum numerum prosternit; donec ab Aenea hastae ictu vulneratus, et a Lauso filio protectus, aegre se ad obligandum vulnus ex acie recipit. Ibi Lausus quoque, dum patrem vlcisci conatur, ab Aenea interficitur: eius rei nuntio accepto Mezentius conscenso equo in praelium redit: vbi dum filii mortem vindicare parat, eadem qua filius dextra concidit.

In hoc tandem libro Aeneas ad pugnam procedit: quod multis nimis sero factum visum est, quoniam ex sua opinione, non ex argumenti et materiae natura, iudicium faciebant. Aliis displicuisse video, quod Aeneas militis magis, quam ducis, partes explet, dum veterem heroum pugnandi morem parum meminere, nec illud reputant,

putant, quam parum materiae narrationi epicae praebitura ſit ducis ſagacitas et prudentia, qualem noſtri aeui res militaris poſtulat Si phantaſmatibus magnis rebuſque, quae ſenſus impellant, epica vis continetur: ſtrenua facinora, animi audacia, manus fortitudo ac robur requiruntur. Mihi quidem in ſeqq. libris haud pauca ex iis, quae in reprehenſionem incurrere videntur, ingenii admirationem facere ſolent: quandoquidem argumentum belli ac præliorum, et quidem eiuſdem vitae heroicae, incredibili cum varietate ac copia ab Homero tractatum, Maro tamen per tres libros variatis rerum generibus nec omnino ſine nouitatis commendatione detexuit. Artem et ingenium aliquis tum demum rite perſpiciat, quum argumenti naturam paullo curioſius animo verſaverit, quaeque ipſe aliter vel melius in eo tractando conſtitui poſſe putet expenderit. Inter ea, quae ingenioſe et callide inuenta ſunt, primo loco eminet hoc, quod praeliorum narratio variata eſt per diuerſa genera; habemus hoc libro nauium appulſum, deſcenſum in littus et pedeſtrem pugnam, in lib. XI. equeſtrem, in XII. pugnam tumultuariam, tum certamen ſingulare. Porro ne taedium faceret continuata praeliorum narratio, interpoſita ſunt plura, etiam de pace conſilia etc. Inter illas artes et inuenta poetae referendum et hoc eſt, quod hoc libro Arcades, libro XI. Etruſci, et XII. Troiani maxime virtutis ſuae ſpecimina edunt; quae et ipſa res ad varietatem facit. In ipſa autem pugnarum commemoratione difficultatibus implicitum ſe ſentire debuit non paucis nec leuibus: inprimis quod, quoquo ſe verteret, in ea ſemper incidebat, quae ab Homero iam erant tractata; haec igitur vt variaret, mutaret, alia ratione nec minus commode tractaret, perpetuo poetae fuit allaborandum. Facit autem taedium ſerius ocyus omnis imitatio, quae cum ſtudio ac contentione variandi ea, quae iam ab alio *proprie* expoſita erant, coniuncta eſt. Atque hoc illud eſt, quod reprehenſioni poetae interdum locum facere poteſt: etſi cauſſa rei parum animadverſa iis, qui, quod reprehendendum eſſet, videbant. Nec tamen, inprimis cum eius lectione animum imbutum haberet, in diuerſa ab Homero abire, aut aliam viam ſibi patefacere, aut aliter res tradere poterat, niſi a veritate naturae recedere volebat. Quod igitur ab homine ſollerti et prudenti fieri poterat, id fecit poeta, vt ex argumenti natura pugnas perſequeretur et locorum et hominum naturae conuenienter, nec tamen ſine reſpectu popularium, quibus placere

Panditur interea domus omnipotentis Olympi,
Concilium-

1. Vexata statim in ipsa fronte occurrit lectio *omnipotentis Olympi.* Librorum ea fere omnium auctoritate, etiam Quinctiliani I. O. IX, 4, 49. (Leid. *omnibudentis*, vt fere semper, addit Burm.) firmata est: nec tamen satis accommodatum videtur Olympo hoc epitheton, quod proprie Iouis est. Fuere itaque olim, qui Olympum pro Ioue dictum acciperent; alii qui *Olympi* pro Olympii scriptum vellent, prauo vtique iudicio non minus quam ii qui *Olympia* emendabant. Inde emendari coeptum est: *omnipatentis.* Egnatii ea est emendatio; idque ab Ascensio notatum video, qui eam amplexus est: adeoque ita legitur in Edd. Ascensianis. In iis tamen exemplaribus, quae ab Egnatio emendatae feruntur (habemus in manibus ipsam principem editionem 1507.) ea lectio non reperitur. Notata tamen est illa in praefat. Habet eam Hamb. sec. a sec. m. eamque in simili loco vidimus sup. VI. 595. Verum a poeta vix videtur adoptari potuisse hoc quidem in loco, cum *panditur* praecesserit: Panditur domus *omnipotentis O.* et mox v. 5. de eadem domo: *tectis bipatentibus.* Aliter res se habet inf. XII, 791. *Iunonem interea rex omnipotentis Olympi.* vbi non damnabo *omnipatentis.* Habent tamen

placere carmen volebat, varios praeliorum casus exponeret; vtque, quoties in ea incideret, quae ab Homero ea cum copia essent tradita, vt deterrerent omnes, qui eadem aggredi vellent, ea omitteret aut breuiter attingeret; sin talia essent, vt, quo ipse Maeonium poetam superabat, ornatum admitterent, ea et situ et adiunctis et aliis rebus variata ornaret et amplificaret, aut cultu, elegantia ac suauitate phantasmatum et verborum expoliret. Haec quidem animo tenere debet is, qui de his libris iudicium facere sibi sumit. Vt vero aliquis cum Guyeto tres postremos libros Virgilio abiudicet, grauiores afferre debet caussas.

1 Dum haec geruntur, dii ad concilium habendum conuocantur. Est poetis, iam inde ab Homero, Olympus accommodatus ad formam aedium priscae vitae: ingens atrium, quo negotia vitae et conuentus adeuntium aguntur; ab vtraque parte thalami seu minora cubicula singulis, qui domum inhabitant, parata sunt. Conf. de Priami regia Il. Ζ, 242 sqq. Eodem modo in Olympo ab vtraque parte duodecim maiorum deorum sunt cubicula, in media autem domus parte, quam μέγαρον, δῶμα, δόμον, appellare solet Homerus, conuentus ac consessus deorum fit, siue ad deliberandum de rebus communibus; siue ad epulandum. Eandem

Conciliumque vocat Diuum pater atque hominum rex
Sideream in sedem: terras vnde arduus omnes,
Castraque Dardanidum adspectat, populosque Latinos.

Con-

tamen ibi libri alterum constanter. Restat *omniparentis*, quod alii coniectarunt, quodque iam Iouian. Pontanus agnouisse dicitur et N. Heinsius probabat. *Omniparens terra* Lucretianum epitheton est, quod supra lib. VI, 595. Maro adoptauerat. desidero simile exemplum de caelo. Vranum omnium deorum auctorem et parentem si sic dictum inuenero, non mirabor: Sicque παγγενέτωρ ille in Hymnis Orphicis. sed aliud quid est Olympus. Quae cum ita se habeant, *omnipotentis O.* tenendum est, vt tribuerit poeta Olympo, quod diis conuenit, qui in eo continentur. etsi parum placeat hoc, nec assequar, cur Maro non maluerit Naeuianum versum totum seruare: *Panditur interea domus altitonantis Olympi.* Etsi enim et hoc alias Iouis est elogium, tamen et Olympo, e quo prodeunt fulmina, conuenire poterat. Seruasse hunc Naeuii versum narratur Caecilius Minutianus Apuleius. Est is vetus ille Grammaticus, cuius libri duo (aut potius fragmenta) de Orthographia adhuc in bibliothecis latent, quem tamen euoluit praeter Gyraldum de poetis Dial. IV. p. 204. Cael. Rhodiginus VII, 4. et XXII, 13. Ant. Lect. a quo hoc ipsum de Virgiliano loco prolatum est. Idem Grammaticus Olympum de Ioue interpretatus erat. 2. *Consiliumq.* alii ap. Pier. 4. *spectat* tres Heins. cum vno Burmanni, male v. inf. XII, 136.

dem fere rerum speciem Virgilius animis exhibet, nisi quod de cubiculis silet. Potuit autem hoc tanto magis sequi, quando Homerus in multis locis faciem ac situm Olympi variat. Ita Iouis sedes aliqua in parte Olympi altiore vel interiore memoratur, ceterorum deorum domus in aliis Olympi iugis sitae sunt, vnde ad Iouis aedes confluunt. Conf. Il. τ, 4 sqq. Cum ad conuentum admittendi sunt dii, *panditur domus*, atrium, δῶμα. Ita hoc simpliciter accipiendum, nec cum Seruio et inde cum aliis Intpp. de die orto cogitandum. Etsi enim verum est, noctu caelum claudi, mane aperiri dici, tamen huc ea res trahi nequit: neque rerum ordo admittit, vt nunc de matutino tempore cogitemus; inclinatur enim nunc dies, quo pugnatum erat, (IX, 459 sqq.) ad vesperam. comparet modo aliquis inf. 146. 7. 215. 6. Concilia autem deorum similia apud Homerum occurrunt plura, quae ante oculos Maroni fuisse probabile fit; inprimis Il. Δ, 1—4. sed ibi inter deliberandum

potant

Considunt tectis bipatentibus. Incipit ipse:
Coelicolae magni, quia nam sententia vobis
Versa retro, tantumque animis certatis iniquis?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.
Quae contra vetitum discordia? quis metus aut hos
Aut hos arma sequi, ferrumque lacessere suasit?

Adueniet

5. *portis b.* sec. Moret. 6. *quia nam* adstruxit satis Pierius. cf. sup. V, 13. etsi non pauci eiusdem et ap. Burman. bini quoque Gothani, *quaenam* exhibent. *quae iam* Doruill. a pr. m. 7. *retro est* Goth. sec. *annis* pr. *perstatis* tert. *certatur* alter Menag.

potant dii, ex priscorum hominum more, Il. Θ, 2. et 51. Υ, 4 sqq. — De v. 1. verbis v. V. L. 3. εἰς οὐρανὸν ἀστερόεντα Homericum. Ad reliqua cf. Il. Θ, 51. 52. — 5. *tectis bipatentibus.* hoc recte ad ortum et occasum refertur. Notanda sunt Seruii verba: „Est autem sermo Ennianus„ et ad v. 6. „*quianam*, cur, quare: sermo Ennianus, *quianam legiones caedimus ferro?* „ cf. sup. V, 13. *Heu quianam* etc.

6. Oratio Iouis maiestatis plena, ipsa breuitate et antiquae orationis studio. sic *versa retro* pro mutata. — 8 sqq. Nusquam, si bene meminimus, poeta commemorauit in superioribus, Iouem interdixisse, ne Dii bellum inter Troianos et Latinos fouerent. Nec praeter Venerem et Iunonem alii dii eam rem curasse videntur. Quin potius Iouis verba parum caute praemissa videri possunt lib. I, 263 *Bellum ingens geret Italia* etc. Nec Seruius ad h. l. rem expedit. Refero hunc, et fere omnia loca, in quibus deorum interuentus exponitur, inter ea, quae Aeneidem nondum absolutam arguunt. Voluit, puto, haec praestruere, vt debebat, in superioribus, et deorum consilia omnino attemperare paullo diligentius rebus in Latio gestis; sed mors incidit conatus. Interea possunt haec et alia videri ex eo genere, quae tacite a poeta, tanquam facta, poni potuerunt: adeoque res hoc modo procedunt: Iuno nimis cupide fauerat Turno; vt etiam Iupiter consultum duceret, auocare eam a pugna sup. IX, 802 sqq. Eadem Iunonis impotentia motus Iupiter concilium deorum indicit, vt deorum studia, Iunonis inprimis, reprimat.

10 *ferrum lacessere*, poetae idem est, quod alias mouere,

Lucretii

Adueniet iuſtum pugnae, ne arceſſite, tempus,
Cum fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum atque Alpes inmittet apertas:
Tum certare odiis, tum res rapuiſſe licebit.
Nunc ſinite; et placitum laeti conponite foedus.
Iuppiter haec paucis: at non Venus aurea contra
Pauca refert.
O Pater, o hominum Diuumque aeterna poteſtas!
(Namque

11. *adueniat* Gud. *aduenit* alter Mentel. a m. pr. *At veniet quondam* Goth. tert. *arceſſite* emendata lectio, non *accerſite.* v. Pier. 12. *immittat* pr. Menag. *immittit* alter. *immittere* Goth. pr. *inuitet* ſec. *immiſcet* tert. 15. *placitum* Heinſ. recte tuetur e Pier. et parte ſuorum ac Seruio. alii *placidum*, etiam Medic. *laeti placidum.* Nec tamen *placitum* cum Seruio accipiendum, mihi, Ioui: ſed *placita* ſunt omnia pacta, in quae conſenſerunt plures, h. quod iis placuit. 16. *anxia* coni. Waddel. Animaduerſſ. crit. p. 33. At χρυσῆ Ἀφροδίτη nota ex Homero: ſeruato epitheto ex antiquiſſima religione. Vulgo pulchra exponitur. 18. *o que hominum* Parrhaſ. quam Apronianam eſſe lectionem Iul. Sab. tradit. *homi-*

Lucretii exemplo: *Namque alias aliud res commouet atque laceſſit* lib. IV, 1033. Sic noſter dixit *laceſſere pugnas*, V, 429. *bella* (XI, 254) et alii *laceſſere mare, arua,* etc. vnde tandem poetis ſimpliciter eſt incedere, accedere; adeoque ad eundem pene morem ad ea deflectitur, quae omnino geruntur, fiunt. itidem Lucretii exemplo: v. c. IV, 348. *ſimulacra — Quae ſita ſunt in luce, laceſſuntque vt videamus.* Hinc etiam eſt impellere, vt toties Lucretius, *viſum, aures laceſſere*, vti etiam *mouere viſum, aures*, eodem ſenſu dictum occurrit. Duxerat hinc Virgilius, quod ſupra VII, 526. vidimus: *Aera ſole laceſſita.* et inf. XII, 58. *manibuſque laceſſunt Pectora plauſa cauis.*

13. *Alpes inmittet apertas.* magnifice: quandoquidem Alpibus patefactis Annibal ingreſſus eſt Italiam. cf. h. l. Seru. *exitium et Alpes apertas* iunxit, tanquam hoc ſummum omnium *malum*, quod Alpes peruiae erant factae. — 14. *res rapuiſſe.* Seruio aſſentior hactenus, vt ex formula antiqua petitum hoc, vtque hoſtilem omnino vim hoc modo a poeta declaratum dicam per rapinas, quae in bello fiunt. *Res repetere* longe aliud eſt, quam *res rapere.*

18 ſqq. Artificii plena oratio Veneris: vt faciat miſerationem pro Troianis et indignationem

(Namque aliud quid sit, quod iam implorare queamus?)
Cernis vt insultent Rutuli; Turnusque feratur
Per medios insignis equis, tumidusque secundo
Marte ruat? Non clausa tegunt iam moenia Teucros:
Quin intra portas atque ipsis proelia miscent
Aggeribus moerorum, et inundant sanguine fossas.
Aeneas ignarus abest. Numquamne leuari
Obsidione sines? muris iterum imminet hostis

Nascentis

hominum rerumque praestantiores Pierii et Heinsii codd. omnes (*omnium rerumq.* Rom.) cum Valer. Probo; idque sequendum esse ait Heinsius, nec tamen recepit; puto casu. Variasse videtur poeta versum 2. huius libri. Ceterum Iul. Sabinus subiicit: *Totus iste locus est ex primo Lucilii, apud quem introducitur concilium deorum de interitu Lupi.* (est is notus ex Horat. II. Sat. 1, 68. et Cic. de N. D. 1, 23. et totum Sabini Scholion illustrant Fragmenta Lucilii p. 260. 1. cf. Seru. inf. ad v. 104. 19. *iam* deest tert. Rottend. 20. *insultant* quatuor ap. Burm. qui remittit ad Ecl. II, 66. 22. *claustra* Medic. 24. *moerorum* pars librorum cum Probo et Seruio hic et infra XI, 382. vbi idem fere versus redit; antiqua pronuntiatione pro murorum, vt in *coera* et aliis; mansere, *pomoeria*, a murus, moerus, item poena, Poeni. Cur tamen non nisi his binis locis poeta antiquatum hoc nomen retinuerit, cum in aliis locis *muros* communi more eloquatur, equidem non expediam; nisi forte *agger moerorum* ex Ennio aut alio vetere poeta desumtum seruauit. Non enim *moerorum* deprehendo scriptum nisi in *aggere moerorum* inf. 144. et XI, 382. Quod ni ita se habet, grammatici alicuius ludibrium hoc esse arbitror; nam Rom. et Medic. aliique praestantiores *murorum* habent. In fine versus *fossas* plerique Pier. Gud. alter Hamb. tert. Rott. qu. Moret. cum tert. Goth. sicque Seru. legisse videtur, *fossae* tamen lectum erat ante Burmannum: et haud dubie hoc doctius dictum: *fossae inundant sanguine*, absolute, pro vulgari, *sanguis inundat fossas*, vt *amnis inundat campos*; nec exempla aliorum poetarum desunt; et sic Priscianum VIII. quoque legisse notat Ge. Fabric. At Burman. *fossas* praetulit; cum enim *miscent* praecesserit, quod ad Rutulos referatur, requirere rationem, vt et *fossas* ad eos referatur. Sed si haec regula valere debet, non pauca Maronis loca erunt immutanda. Errorem vt praecidamus, post *murorum* plena tantum interpunctione opus est. Tum idem infra XI, 383. in simili loco *fossae* reliquit. Equidem non dubitem *fossae* pro vero habere.

25. *vnquam ne* sec. Moret. 26. *iterum insidet* tert. Moret.

gnationem aduersus Iunonem. *potestas* est pro potens; abstractum pro concreto. — 25. *nunquamne*, an vbique ea ipsa fortuna

Nascentis Troiae: nec non exercitus alter:
Atque iterum in Teucros Aetolis surgit ab Arpis
Tydides. Equidem, credo, mea volnera restant.
Et tua progenies mortalia demoror arma!
Si sine pace tua, atque inuito numine Troes
Italiam petiere; luant peccata: neque illos
Iuueris auxilio. Sin tot responsa secuti,
Quae Superi Manesque dabant; cur nunc tua quisquam
Vertere iussa potest? aut cur noua condere fata?
Quid repetam exustas Erycino in litore classis?
Quid tempestatum regem, ventosque furentis
Aeolia excitos? aut actam nubibus Irim?

Nunc

27. *nec non exercitus alter.* Hemistichium meo qualicunque iudicio adsutum ab aliena manu. Certe friget plus quam dici potest. 28. *surget* Medic. Gud. et alii Heins. ac Burm. minus bene. Poetae videndum est, vt quam maxime in praesentem rem lectores adducat. *ab aruis* pr. Voss. 29. *me v.* alter Menag. 31. *inuiso* Ven. *inuicto* Doru. *nomine* Gud. 32. *luunt* Franc. 33. *sint tot* Franc. *si* bini alii ap. Burm. cum Commentat. Horatii. 34. *non tua* Montalb. 35. *Vertere iussa.* Receptam hanc lectionem tuetur Mediceus cum aliis, inprimis vet. Vatic. Pierii. At Rom. *iura.* Enimuero *flectere iussa* oblong. et alii Pier. pars vett. edd. cum magna parte Heinsianorum. *flectere iura* sec. Menag. et Leid. 36. *exhaustas* ed. pr. Burm. qui cur Erycinum littus in Italia quaerat, non assequor. 38. *exactos* Menag. pr.

fortuna manet, vt obsidione se pressos videant. — 28. Aetolis *ab Arpis*, ab Aetolis sub Diomede insessis. cf. sup. VIII, 9 et lib. XI, 225 sqq. — 29. v. Il. E, 334 sqq. Videtur hic locus lectus esse Ouidio Met. XV, 768 sqq. — 30. *demoror*, ego dea sustinebo ne iterum ac depellam D. impetum hostilem, ne a mortali iterum vulnerere. — 33. *tot responsa* cf. sup. To. II. Disq. II. p. XLVIII sqq. *Manes* Hectoris lib. II, 294. 5. Creusae II, 780. 1. Anchisae V, 729 sq. nisi descensum ad Inferos maxime respexit.

36. Facit inuidiam Iunoni commemorandis eius in Troianos machinationibus: primum incensae in Siciliae litore classis lib. V, 606 sqq. porro 37. in Aeolia insula quod adiit Aeolum lib. I, 50 sq. — 38. *Irim* ad Turnum missam lib. IX. pr. Si tamen seqq. compares, ad superiora tempora

Nunc etiam Manis (haec intentata manebat
Sors rerum) mouet, et superis immissa repente
Alecto, medias Italum bacchata per vrbis.
Nil super imperio moueor: sperauimus ista,
Dum fortuna fuit: vincant, quos vincere mauis.
Si nulla est regio, Teucris quam det tua coniux
Dura; per euersae, genitor, fumantia Troiae
Excidia obtestor: liceat dimittere ab armis
Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.
Aeneas sane ignotis iactetur in vndis;

Et,

39. *intempesta* Goth. sec. *intempestiua* tert. corruptum ex vetere scriptura, *intemptata.* *manebant* Doru. 40. *inuisa* Leid. 41. *iterum bacch.* Goth. tert. 42. *imperiis* pr. Hamb. *imperium* Sprot. cf. Stat. II. Theb. 339. *superauimus* legerat Iul. Sab. 43. Seruium distinxisse: *sperauimus, ista Dum f. f.* putat Burm. 44. *dat* duo Burm. 45. Post *dura* interpungendum monet Seruius. Iunxerunt itaque alii *dura excidia.* Sed *dura Iuno.* cf. inf. 72. 46. *demittere* aliquot Burm. *liceat superesse nepotem, Inc. A. liceat discedere ab armis* Goth. tert. 47. *nepoti* coni. Heinsius. sed bene ipse damnat. 48. *sane* semper mihi displicuit: etsi non ignoro defendi posse, nec tamen vt sensum habeat, quem vulgo tribuunt, vt sit, valde: nec vt cum irrisione dicta innuat: eam enim inesse non video; sed vt simpliter, saltem cum amaro dolore, concedatur alterum, altero sumto. Habemus vero meliorem lectionem Romani

tempora adhuc referendum erit hoc, adeoque redit (ita conuertit orationem affectus animi concitati) ad ipsum classis incendium lib. V, 606. — 39. *Nunc etiam*: ex quo tandem Troiani ad Italiam appulerunt. Antea *mare terrasque metu caelumque* fatigabat Iuno lib. I, 280. Nunc et orcum, qui restabat, adit ad Alecto excitandam. v. sup. VII, 323 sqq. Sed et ipsam audiuimus: *Absumtae, inquit, in Teucros vires caelique marisque — Flectere si nequeo S.* VII. 301. 313. — 40. *sors rerum.* pro vulgari, pars, portio: loca infera. 41. *bacchata per v.* vide VII, 404. 408 sq. 42. *super imperio:* vid. sup. I, 257 sqq. et Disquis. II. p. XLIX. L. — 44. *Si nulla.* vt I, 234. quibus — *Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis.* — 47. *Ascanium* — scil. *cui regnum Italiae Romanaque tellus debentur.* lib. IV, 275. et a quo gens Iulia oriunda. — 48. *in vndis.* Erat nunc in eo vt rediret,

Et, quamcumque viam dederit Fortuna, sequatur.
Hunc tegere, et dirae valeam subducere pugnae.
Est Amathus, est celsa mihi Paphus, atque Cythera,
Idaliaeque domus. Positis inglorius armis
Exigat hic aeuom. Magna ditione iubeto
Carthago premat Ausoniam. Nihil vrbibus inde
Obstabit Tyriis. Quid pestem euadere belli

mani vetustissimi et alterius Pieriani, cum Sprot. et Goth. sec. *Aeneas procul i.* Hoc amplector. Porro *in oris* aliquot Pier. tum Gud. alter Mentel. bini alii et Ed. pr. Burm. cum Goth. tert. *horis.* Bona sententia respectu Aeneae apud Etruscos degentis: *Aeneas procul ignotis iactetur in oris.* rhetorice, vt alia in hac Veneris oratione, exaggerata; et forte *vndas* adduxit vox *iactetur*, quoniam *mari* et *vndis iactari* sollenne est. cf. not. 49. *quacunque* pr. Hamb. 50. *Nunc* Lubec. ap. Burm. qui repente hic prodit nouus codex. *durae* Sprot. cum vet. Pier. 51. *Amathos* perperam codd. Pier. Heinf. *Amathuns* Franc. Sed est Ἀμαθοῦς ex Ἀμαθόεις. *est excelsa P.* Doru. — *Paphus* cum libris Heins. rescripsit; vulgg. *Paphos:* quod retinuit Cuningham. — *est celsa Paphos atque alta* C. Palatin. ap. Pier. cum Rom. alii ap. G. Fabric. et in Gud. pr. Rott. pr. Hamb. Alii confundunt vtramque lectionem: *est celsa mihi Paphos atque alta* C. Videtur *alta* illatum esse ex inf. v. 86. 53. *Exiget* plerique Pier. et Heins. cum Goth. sec. *aeuom* Gud. 54. *C. vt premat* Goth. tert. *Italiam* tres Burm. *nil viribus* Parrhas. et Reg. *nil* etiam Cuningham. praetulit.
55. *Obstabat* Menag. pr. et Sprot. cum Goth. pr. *Tyriis* vel *Teucris* Zulich. *bellis* Goth. tert.

ret, ex Etruria Tiberi deuectus. Hoc tamen respici non puto. Sed sede in Italia negata iterum conscendenda fuisset Aeneae nauis et errandum per ignotum mare cf. V. L. In v. 49. comparant intpp. versus de Sarpedone Il. Π, 436. 437. 50. ὑπάγειν, ὑπεκφέρειν, Il. Λ, 163. Ε, 318.

51. 52. Repete supra dicta ad lib. I, 680. et 681. *domus Idaliae* est ipsa Idalia terra seu regio in Cypro Veneri sacra. *domus* pro sede. Dicuntur autem dii amare terras eas, frequentare et inhabitare, quae ipsis sacratae sunt, in quibus templa eorum sunt. — 53. 4. Respicit Iouis verba paullo ante v. 12. cf. Aen. I, 19 sqq. Verba ad inuidiam grauia: *magna* d. et *premat* pro teneat. 54. *inde*, ab Ascanio. — 55. *pestem* simpl. ὄλεθρον, perniciem, vt recte Cerda.

Iuuit, et Argolicos medium fugiſſe per ignis?
Totque maris vaſtaeque exhauſta pericula terrae?
Dum Latium Teucri recidiuaque Pergama quaerunt?
Non ſatius, cineres patriae inſediſſe ſupremos,
Atque ſolum, quo Troia fuit? Xanthum et Simoënta
Redde, oro, miſeris: iterumque reuoluere caſus
Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Iuno
Acta furore graui: Quid me alta ſilentia cogis
Rumpere, et obductum verbis volgare dolorem?
Aenean hominum quisquam Diuumque ſubegit
Bella ſequi, aut hoſtem regi ſe inferre Latino?
Italiam fatis petiit auctoribus; eſto:

Caſſandrae

56. *Argolicum* pro -- *orum*, Bigot. *medios* alii edd. et ſcripti Pier. et Burm. binique Goth. *feciſſe* Ven. 58. *rediuiua* Rom. et alius Pier. ſed *recidiua* fere omnes ſcripti Heinſ. v. ſup. ad IV, 344. *r. moenia* ſec. Moret. *quaerent* habet Iul. Sab. et, pro quaererent, addit. 59. *Num ſatius* tres Burm. *inſidiſſe* Mentel. pr. et tert. Rott. v. I, 719. *expendiſſe* ed. pr. Burm. 60. *quod T.* Zulich. et Oudart. a m. pr. *quae* Ven. et Leid. Corruptelas nominum fluuiorum v. ap. Burm. 61. *euoluere* pr. Hamb. 63. *Icta f.* tert. Moret. v. Heinſ. ſup. ad I, 513. *f. graui eſt* Goth. ſec. *me* abeſt Menag. pr. *coges* duo Burm. 64. *obtectum* ſec. Moret. Sed vulgata apud Lutatium et Nonium. *Burm.* 65. *diuumue* tert. Goth. 67. *fatis petiit*: e Pierianis ordinem bene adoptauit Hein-

58. *recidiua Pergama* cf. IV, 344. VII, 322. Tota concluſio orationis, qua expoſtulat Venus, egregia eſt vi ac neruo, quo argumentum per ſe graue potenter vibrat. Quam παθητικῶς *cineres patriae* memorat. *ſolum quo Troia fuit:* vt lib. III, 11. Illa vero ſublimiter: redde nobis Troiam antiquam! Praeſtabat ſic in Troade remanſiſſe et iterum easdem aerumnas toleraſſe. Erat enim metuendum ibi, ne denuo Achiui incurſarent Troadem et easdem iniurias inferrent, quas Troes antea erant experti. Frangunt Intpp. poſt Seruium vim totius loci.

63 ſqq. In oratione hac Iunonis, qua Veneris accuſationem diluit, quaſi ſuis machinationibus calamitates hae inductae ſint Troianis, neſcio an non poeta paullo nimis ῥητορικῶς verſetur. 63. 64. accipio ſecundum illa lib. I, 23 ſqq. *Nec dum etiam cauſſae* etc. —67. *Fata* maligne interpretatur Iuno *Caſſandrae*

furias

Caſſandrae impulſus furiis. Num linquere caſtra
Hortati ſumus, aut vitam conmittere ventis?
Num puero ſummam belli, num credere muros?
Tyrrhenamue fidem, aut gentis agitare quietas?
Quis Deus in fraudem, quae dura potentia noſtri
Egit? Vbi hic Iuno, demiſſaue nubibus Iris?
Indignum eſt, Italos Troiam circumdare flammis
Naſcentem, et patria Turnum conſiſtere terra:
Cui Pilumnus auus, cui diua Venilia mater.
Quid face Troianos atra vim ferre Latinis?

X 3 Arua

Heinſius. vulgg. omnes: *petiit fatis.* Rom. *petit fatis.* Menag. ſec. *petiit fatisque.* 68. *non l.c.* ſec. Hamb. et Ven. 70. *Non p.* Gud. *flammam belli* Montalb. *non credere* Ven. et Montalb. Verſus abeſt Goth. tert. 71. *Tyrrhenamque* Medic. Gud. et alii Heinſ. cum Donato. *et g.* Rom. *g. equitare q.* Franc. 72. *dira* ſec. Moret. male; vide v. 45. *noſtra* ante Heinſium, qui ex Medic. Menag. ac Bigot. emendauit. Corruptela tamen etiam Romanum inuaſit et ceteros omnes, etiam Rufinian. de Schem. Dian. §. 7. 73. *vbi hinc* Medic. *haec* Parrh. *dimiſſaque* multi et hic ap. Burm. 74. *Rutulos T.* Goth. ſec. *ſuccendere flammis* ap. Rufinian. de Schem. Dian. §. 5. 76. *Venelia* Gud. a m. pr. 77. *inferre* duo Rottend. et Doru.

furias h. vaticinia, quae adeo primo omnium loco Aeneam ad iter ſuſcipiendum adigere debuere cf. ſup. lib. III, 183 ſqq. et To. II. Diſquiſ. II. p. XLVIII ſq. — 69. *ventis.* ῥητορικῶς de nauigatione in Tiberi, qua Euandrum, et inde Etruſcos petiit Aeneas. — 71. *agitare* ad vtrumque diuerſo paullum ſenſu retulit: *gentes a. quietas*, excitas ad belli ſocietatem impellere, *Tyrrhenam fidem agitare*, mouere, ſocietatem et foedus ciere, perficere; pro vulgari, permouere Tyrrhenos vt auxilii ferendi cauſſa ſocietatem ineant. *fides* v. ad IX, 79. In v. 72. reſpicit v. 44. 38. *in fraudem*: eſt malum, ἄτη, vt toties; cur hic periculum Seruius, blanditias Cerda quaerunt?

74. Comparatio ad inuidiam inſtituta. 76. cf. Exc. VII. ad VII, 371. Vult declarare, Turnum eſſe in Italia natum, et defendere terram ſuam aduerſus aduenas: (lene verbum: *conſiſtere* delegit) contra, Troianos aduenas bellum intuliſſe Latinis. — 77. *Quid*, an minus indignum eſt? — *atra face.* in hoc et ſeqq. exaggerat

rat

Arua aliena iugo premere, atque auertere praedas?
Quid soceros legere, et gremiis abducere pactas?
Pacem orare manu, praefigere puppibus arma?
Tu potes Aenean manibus subducere Graium,
Proque viro nebulam et ventos obtendere inanes:
Et potes in totidem classem conuertere Nymphas:
Nos aliquid Rutulos contra iuuisse, nefandum est?
Aeneas ignarus abest: ignarus et absit.

Est

78. Huic in nonnullis v. 79. praeponi notat Burm. *aduertere* alter Hamb. et Zulich. cum Goth. pr. cf. ad I, 472. *euertere* Oudart 79. *lege et* Parrh. cum Goth. sec. *adducere* Leid. 80. *et pr.* Rom. et aliquot Pier. 82. *vetitos o. munes* Ven. *ostendere* Parrh. *praetendere* Zulich. Bigot. et Oudart. pro var. lect. *protendere* Goth. sec. 83. *potis* Cuningham. intulit e Regio et Medic. *Tu potes in t.* iterum volebat Markland. sed recte monet Burm. non vbique eiusmodi elegantias et aduersus libros esse sequendas. *classes* Medic. Ven. Bigot. cum binis Goth. perperam. 84. *contra Turnum* Menag. pr. *est* abest tribus Burm.

rat notionem belli per Troianos moti, dum ea cumulat, quae in bello fieri solent, etsi a Troianis ea facta esse nondum constat. *face* itaque proprie. male Seru. explicat *saeuo bello*. nec bene Burm. remittit ad lib. VII, 456. Non magis praedas egerant Troiani, quam incendia per agros sparserant. Sed ad inuidiam faciendam ea omnia commemorat, quae fieri belli more poterant. — 79. *legere*, eligere, sumere. Perperam cum Seruio alii; furari, sublegere exponunt. *gremiis* socerorum, adeoque parentum. *pactas* aliis. sc. Lauiniam. Decet enallage iram et habet vim. 80. Non eadem sed diuersa est sententia. Ad minas a Troianis factas, obtinere se posse vi, quod precibus non concedatur, spectat alterum: *praefigere puppibus arma*. Igitur ad inuidiam deflectit id quod supra narratum VIII, 92. in simili Aeneae Tiberi aduerso nauigatione: *Miratur nemus insuetum fulgentia longe Scuta virum.*

81. ad Il. E, 315 sqq. spectat; alterum v. 82. Veneri imputatur, quod a Neptuno in eius gratiam factum Il. Υ, 321 sqq. cf. sup. lib. V, 809. 81. *proque eo — ventos inanes* auram, ἠέρα. 83. Etiam hoc per aliam deam factum erat, sed in Veneris gratiam: sup. IX, 82. *Ipsa deum fertur genetrix* etc.

86. Si

Est Paphus, Idaliumque tibi, sunt alta Cythera.
Quid grauidam bellis vrbem et corda aspera tentas?
Nosne tibi fluxas Phrygiae res vertere fundo
Conamur? nos? an miseros qui Troas Achiuis
Obiecit? quae caussa fuit, consurgere in arma
Europamque Asiamque, et foedera soluere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter?
Aut ego tela dedi, fouiue Cupidine bella?
Tunc decuit metuisse tuis: nunc sera querelis

86. *Paphus* et hic ab Heinsio profectum e Medic. et al. pro *Paphos. sint alta* Menag. pr. 87. *belli* Doru. a m. sec. 88. *Troiae res* sec. Moret. *mittere f.* Bigot. *fundere vento* Leid. 89. *quis T.* Doruill. et pr. Hamb. a m. sec. 90. *concurrere* Oudart. et Leid. cf. ad Ge. I, 318. 92. *Spartem* sec. Hamb. 93. *fouique* al. *fouine* pr. Menag. sed *fouiue* meliores Pier. et Heins. 94. *Tum* scripti

86. Si, quod ipsa dixisti, tibi est P. — quid vrbem Latini, adeoque ipsum Latium, bello illato sollicitas? gentem bellicosam, *grauidam bellis* sc. quae illa gerit; multa bella gerentem; sic *grauidam imperiis* Italiam dixerat IV, 229. in qua magnum futurum erat imperium.

88. Insurgit oratio et acerbe in ipsam Venerem inuehitur: non se, sed ipsam Venerem malorum, quae Troiani experiuntur, esse caussam, Paridis adulterio: sic *manet alta mente repostum Iudicium Paridis spretaeque iniuria formae.* — *vertere fundo* pro vulgari, funditus euertere *res fluxas*, seu per se infirmas Troianorum in Latio res designat, seu, quod tamen eodem redit, ornans est epithetum: nam quod euertitur, omne infirmatum et labefactatum esse necesse est. — 89. *an is qui.* absolute dictum: sed interpretandum de Venere, vt Seruius. mox statim redit ad proprium: *quae fuit caussa* etc. — 91. *foedera soluere furto* soluendi pacem inter Troianos et Graecos abducta; furtim Helena. *furtum* pro raptu. *foedera* de hospitio accipit Iul. Sab. sed obstant illa: *consurgere in arma Europamque Asiamque.* — 92. Comminiscitur obsessam a Paride Spartam Seruius: perperam; graui et odiosa voce vsa est dea *expugnauit* ad vim et atrocitatem raptus declarandam. — 94. Idem color orationis: *Tum decuit cum* *sceptra*

Haud iuſtis adſurgis, et inrita iurgia iactas.
Talibus orabat Iuno: cunctique fremebant
Coelicolae adſenſu vario. Ceu flamina prima,
Cum deprenſa fremunt ſiluis, et caeca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
Tum Pater omnipotens, rerum cui ſumma poteſtas,
Infit. Eo dicente Deum domus alta ſileſcit,
Et tremefacta ſolo tellus: ſilet arduus aether:

Tum

ſcripti potiores cum Goth. binis. et ſic IV, 597. *Tum decuit.* Cledonius quoque agnoſcit. Caſu igitur factum, quod in Heinſianam recenſionem illud non tranſiit. 96. *T. o. dictis* Gud. 98. *depreſſa premunt* Parrh. et *depreſſa* etiam emendabat Markland. V. C. ad Statii Silu. p. 20. vt *depreſſa fremere* ſit, humili et depreſſo ſono murmurare, vt apud Lucret. *Cum tuba depreſſò graviter ſub murmure mugit.* Nec ſpernenda haec erat emendatio. Idem, ne bis *fremebant* et *fremunt* eſſet, *gemunt* malebat: et *gemere* vtique dicuntur et *ſiluae ventis* et ipſi *venti.* Sed poteſt alterum defendi ſimili loco inf. XI, 296. vbi Heinſ. ad h. l. prouocauit. 99. *portantia* nonnulli ap. Ge. Fabric. *ventis* Medic. a m. pr. 100. *cui prima p.* Rom. a m. pr. Medic. Gud. pro var. lect. (adde Goth. ſec.) et Donat. itaque receperat Heinſius; ſed iterum *ſumma* reuocauit Burmann. quod *prima* modo praeceſſerat; et probe factum arbitror. parum enim placet τὸ *prima* h. l. 101. *Infit, quo dicente* Ed. Ven. nec male. *d. a. quieuit* Iul. Sabinus legiſſe videtur; et *quieſcit* pr. Hamb. a m. ſec. ſcilicet ne *ſileſcit* et *ſilet* continuo ſe excipiant: quod per ſe non male fieret, modo non ſententia interiiciatur: *et tellus tremefacta* eſt *ſolo*; forte ergo repetendum etiam in illis: *et tremef. ſ. tellus* ſileſcit. 102. *ſalo* Goth. tert. *ſono* Paſſerat. apud Burm. ſuſpicatur; et ſic pr. Hamb. a m. ſec. vt ſit *ſono vocis.* Perperam. Eſt enim poeticus

ſceptra dabas ſup. IV, 596. 597.

97. Ad comparationem hanc cf. Ge. I, 356 — 359. at exornationem comparationis Miltonus dabit *Parad. Loſt.* II. v. 284 ſqq. *deprenſa*, intercepta, impedita, incluſa; proprie ex inſperato; vt de nauibus Ge. IV, 421. et de Caco VIII. Aen. 248. 9. tum ſimpliciter, vt h. l. oppreſſus, incluſus. Illuſtratum vocabulum a multis. — 100. *rerum cui ſ.* οὗ κράτος ἐστὶ μέγιστον Il. B, 118. Odyſſ. E, 4. Splendidos hos verſus quisque facile mirabitur. Primas, ſed obſcuras, lineas in Ennianis verſibus ſeruauit Macrob. VI, Sat. 2. Adde Catull.

Tum Zephyri posuere: premit placida aequora pontus.
Adcipite ergo, animis atque haec mea figite dicta.
Quandoquidem Ausonios coniungi foedere Teucris
Haud licitum; nec vestra capit discordia finem:
Quae cuique est fortuna hodie, quam quisque secat spem

ticus ornatus; vt *solum terrae*, *solum telluris* iungi solet; quoniam *solum*, οὖδας, per se notionem habet fundamenti, quod subiectum est: sic quoque *tellus* contremiscere dici potuit *solo*, simpliciter, nulla alia notione adiuncta; saltem, intra se. Sic fere mox, cum *aequora ponti* iunctim efferantur, poeta dixit: *pontus premit aequora* h. pontus premit, comprimit se, quiescit. *Solum* pro *vsque ad solidum* accipere, sermonis rationi repugnat. 103. *Iam Z.* malit Burm. *Et Z.* aliquot Pier. Sed variat poeta copulam. *Tum venti* Macrob. VI, 2. sed sup. ex lib. VII, 27. — *posuere minas, premit aequora pontus* Ven. Sed iam vidimus lib. VII, 27. *Cum venti posuere omnisque repente resedit Flatus.* 104. *f. verba* pr. Hamb. v. III, 250. cf. Il. Θ, 5, 6. 105. *Quando equidem* Hugen. Doru. cum Goth. tert. *Ausoniis c. f. Teucros* Gud. a m. pr. quo alludit pr. Voss. *Ausonios -- Teucros.* 106. *licitum est* ante Heins. qui recte hoc eiecit auctoribus libris. 107. *quaecunque* aliquot Pier. *tenet spem* Doru. Hic velim ab Heinsio et Burmanno appositum esse, quo sensu illa: *quam quisque secat spem*, acceperint. Servius exponit: sequitur, tenet, habet: vt VI, 900. *Ille viam secat ad naues.* Sed *viam secare* longe aliud est. Si poeta archaismum sectatus *secit* scripsisset, posset esse antiqua vox *seco*, *secere*, pro *sequo*, *ere*, vnde *sequor* mansit. Turnebus exposuerat *sumit*: nam qui aliquit secat, sibi partem sumit. Scaliger et Cerda, *aperit sibi spem factis*, vt, qui viam secat, aperit. Sed hoc durum et longe petitum est. *Spem incidere* et ex Horatio *spem longam resecare* rationem certam loquendi satis produnt, quae quidem ita fert: vt *spem secare*, sit: incidere, intercipere spem. Respiciunt autem haec ad spem Veneris de futuro Iuli regno in Italia, quam intercidere necesse erat, si castra a Turno expugnabantur. cf. sup. 42. 50.

tull. Epithal. 204 sq. — 103. *Z. posuere* se, quieuere, cf. VII, 27. — 104. Totus hic locus de primo Lucilii translatus est libro, vbi inducuntur dii habere concilium et agere primo de interitu Lupi — postea sententias dicere. *Seru.* cf. V. L. sup. ad v. 18. — 107 Quam vtraque pars fortunam hodie experietur, quam spem magnarum rerum praedictarum et expectatarum alterutri sibi praecident, (qua spe excident) seu Troiani seu Rutuli, iuxta et eodem loco habe-

Tros Rutulusue fuat, nullo discrimine habebo:
Seu fatis Italum castra obsidione tenentur,
Siue errore malo Troiae monitisque sinistris.
Nec Rutulos soluo. Sua cuique exorsa laborem
Fortunamque ferent. Rex Iuppiter omnibus idem.
Fata viam inuenient. Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentis atraque voragine ripas
Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum.

Hic

108. *Rutulusne* aliquot Pier. cum Rom. tum Medic. et a m. sec. tert. Rottend. *luat* Mentel. pr. et Parrhas. *ruat* Montalb. cum Goth. tert. *fiat* Medic. et Zulich. a m. pr. Sed satis constat *fuat* esse verum, ex antiquo fuo, fuere, vnde mansit *fui*. — *habeto* Voss. sec. et sec. Hamb. vnde Heins. coni. *habetor*. Conf. Il. Θ, 419. 430. 110. *Troes* Hugen. a m. sec. *monitisue* Bigot. cum Goth. tert. 111. *saluo* Zulich. pro var. lect. sicque Goth. tert. *quisque* Medic. a m. pr. Interpunctio etiam sic institui potest: *habebo. Seu — sinistris: Nec R. soluo.* Vel: *Seu — sinistris: (nec Rutulos soluo:) sua cuique exorsa laborem Fortunamque ferent.* Et haec ratio mihi magis probatur. 112. *ferant* Bigot. 113. *inveniant* Gud. a m. pr. cum aliis Heins. et Mediceo Pierii.

bo: siue (quod Venus putat) fatis suis iniquis, siue (quod Iuno v. 68.) stultitia Troianorum et vaticiniis falsis eo res adducta est, vt noua Troia nunc oppugnetur. Haec, arbitror, sententia verbis subiecta est. 107. 108. *quam quisque, Tros Rutulusue fuerit, spem secat.* De voc. *secat.* v. V. L.

109. 110. Iungo *castra tenentur obsidione Italorum:* seu *fatis*, quod fata iniqua, quod Venus volebat, prosequuntur Troianos etiam in medium Latium, *siue errore malo Troiae* (h. Troianorum qui oracula accepta male interpretati sunt) *monitisque sinistris*, oraculis et vaticiniis falsis, *furiis Cassandrae* vide sup. v. 67. 68. *Nec Rutulos soluo*, obscurum est per breuitatem affectus. Videtur supplendum esse ex iis quae proxima sunt: non soluo, exsoluo, eximo, Rutulos *labore et fortuna*, quae eos manet. *nec* h. non magis Rutulos quam Troianos. Interpretes secundum Seruium *solvo* pro absoluo accipiunt. parum commode arbitror. — 111. v. V. L. 113. Eueniet quod fata ferent. — 114. docte dixit *ripas* (pro ipso amni) *torrentes pice et voragine atra* h. alta aqua nigra defluens flumen. — 115. No-

tum

Hic finis fandi. Solio tum Iuppiter aureo
Surgit, coeli̇colae medium quem ad limina ducunt.
Interea Rutuli portis circum omnibus inſtant
Sternere caede viros, et moenia cingere flammis.
At legio Aeneadum vallis obſeſſa tenetur:
Nec ſpes vlla fugae. Miſeri ſtant turribus altis
Nequidquam, et rara muros cinxere corona.
Aſius Imbraſides, Hicetaoniusque Thymoetes,
Aſſaracique duo, et ſenior cum Caſtore Thybris,
Prima acies. Hos germani Sarpedonis ambo,
Et Clarus et Haemon, Lycia comitantur ab alta.

Fert

116. *Haec finis* Schol. Cruqu. Horat. ap. Heinſ. vt ſup. III 145. *cum I.* Lubec. 120. *At* Heinſ. e codd. pro vulg. *Aſt.* Zulich. *Ac.* *flammis obſ.* pr. Hamb. pro var. lect. 121. *Nec ſ. v. fugae miſeris* Sprot. duo Rottend. et Doru. 123. *Iaſius* perperam editum paſſim ante Heinſ. *Aſius* iam Pierius emendauerat ex Rom. Reliquas corruptelas nominum in h. v. videat qui volet apud Burm. in cuius edit. vitioſe exaratum Thimoetes. Eſt enim Θυμοίτης. 124. *A. domus duo et* Ed. pr. ap. Burm. ex lib. I, 284 *Thybris* et ante Heinſ. *Tybris* corruptum arbitror: Quomodo enim Troianus vir poetae a Tiberi denominari commode potuit? Legendum *Thymbris,* quod et Rom. habet: eoque alludunt alii ap. Burm. in quibus *Thimbris, Tunbris, Thimbris* legitur. Fuit autem Thymbra vrbs et fluuius, hic etiam Thymbris, Troadis, v. Il. K, 430. ibique Euſtath. vnde Thymbraeus Apollo cf. Ge. IV, 323. et not. 125. *Prima acie* malit Trappius, vulgare amplexus pro exquiſitiore. Tum ap. Seru. interpungitur ab aliis, quod Ge. Fabric. malebat. *hos germani, Sarpedonis ambo,* (ſc. filii) *Et Clarus.* 126. *Et Clarus et Haemon.* Locus manifeſte inquinatus et in leges metricas peccans, ait Heinſius. Sic tamen Rom. cum aliis Pier. et Mediceus cum aliis Heinſ. vt vetus adeo corruptela hic inſideat. Nec tamen adeo abſonum videtur, vt *et* inprimis ſequente adſpiratione producatur. Heinſius tentat varie *et Cnemon* et *Maeon* et *Memnon.* ſed talia infinita poſſit aliquis comminiſci. *Et Clarus et Hemus* Ge. Fabric. probat, vt ſit *Clarus*, vt Panthus. *Et Darus* vitioſe nonnulli: multae etiam edd. *Et Clarus Ethemon,* vel *Aethemon.* Parrh. *clarus Thimon.* Duo Rottend. et a m. ſec. Moret. tert.

et

tum Il. A, 528 ſq. — 117. *medium.* Hic Romanum agnoſce: vt magiſtratum deducunt Iovem.

118. 9. Comparant verba Il. M, 35. 36. — *et moenia cingere flammis,* immittere vndique ignes.

Fert ingens toto connixus corpore saxum,
Haud partem exiguam montis, Lyrnessius Acmon,
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menestheo.
Hi iaculis, illi certant defendere saxis,
Molirique ignem, neruoque aptare sagittas.
Ipse inter medios, Veneris iustissima cura,
Dardanius caput, ecce, puer detectus honestum,
Qualis gemma, micat, fuluum quae diuidit aurum,
Aut collo decus, aut capiti: vel quale per artem

Inclusum

et Themon: quod equidem, si quid mutandum, cum Heins. edit. amplector: inprimis cum corruptelae caussa in promtu sit. — *liaca* in Gud. ex vitio scribentis pro *licia*, *Lycia*, et erasa vox antecedens: vnde Heins. putabat fuisse *et Haemo Iliaca c. ab Ida.* Pierius nonnullos habere testatur *Ida c. ab alta*, pessime. Sarpedonis fratres e Lycia oriundi esse debuere. *Lycia alta*, nobili, clara, vt alias quoque poetae hoc epitheton frequentatur. *comitatur* cdd. Ald. Iunt. *ab afta* Goth. tert. 127. *c. pectore* pr. Hamb. 128. Modestius hoc visum Maecenati, tumidum quod Homerus dixit Odyss. I, 481. Polyphemum in naues κορυφὴν ὄρεος μεγάλοιο iaculatum esse. Senec. Suas. 1. Locum iam Burman. post alios laudauit. Sed Maecenas non cogitasse videtur, de Polyphemo agere Homerum, de homine Troiano Maronem. — *Lernesius, Lirnesius*, *Lyrneius*, *Hernessius*, est in codd. sed Λύρνησσον, Troadis, patriam Briseidis, quis nescit? — *Acmo*, *Agmon*, *Aemon* alii. 129. *Liceo*, *Litio*, *Lycio* libb. et Gothani *dicio*, *clicio*, *ctitro*. tum *Mnestheo* codd. pars, quod et Macrob. V, 17. Sed est Homericum Μενεσθεύς. 130. *tentant* Oudart. *certant illi* alter Hamb. *saxis d. certant* Goth. tert. 132. *inter primos* Gud. pro var. lect. 133. *ipse puer* alter Hamb. 134. *quam d.* qu. Moret.

ignes. aliter dictum ac sup. IX, 160. Monuit quoque Cerda. — 131. *moliri ignem* Troiani etiam, parare incendia, *neruoque a. s.* Troiani, aduersus Rutulos.

132—138. Ornatus locus, de Iulo: in Iuliae gentis gratiam. *Veneris i. c.* quem merito amabat Venus, quia illi debebatur imperium, vt Seru. Is, etsi iussus abstinere a pugna (sup. IX, 661. 2.) adeoque hinc sine armis, poetae *sine galea*, tamen in medio pugnantium e muris repente iterum conspicitur. — *caput honestum*, pulchrum, vt Ge. II, 392. — *Qualis g.* Emicat inter ceteros adstantes Iulus formosus, vt gemma auro inclusa, aut opus eburnum buxeo

vel

Inclusum buxo, aut Oricia terebintho
Lucet ebur: fusos ceruix cui lactea crinis
Adcipit, et molli subnectens circulus auro.
Te quoque magnanimae viderunt, Ismare, gentes
Volnera

136. *Orithia, Coricia*, al. ap. Pier. et sic fere Gothani. plures corruptelas v. ap. Burm. cf. ad Lucan. III, 187. Intpp. 137. *fuscos* videtur Seru. legisse. *ceruix fusos* tres Burm. cum Goth. tert. 138. *Excipit* Schol. Horat. Cruqu. IV. od. 10. Sed *accipit* omnes scripti et Priscian. Mox *subnectens* ab Heins. restitutum ex codd. etiam Pierianis. sec. Rott. *submittent.* Bigot. *subnexus.* Vulgo *subnectit.* 139. *magne animae v. Ismare* Heins. olim coniecerat. Quo vero iure Ismarum Lydium veneno inungentem tela inducere potuerit, non assequor. Maeones illo tempore non adeo barbari erant. Et iam Amycum simili modo notauerat IX, 773. Frigent quoque *magnanimae gentes.*

vel terebinthino margine ambiente, vel parieti insertum. κειμήλιον aliquod Homericum seu ἄγαλμα cogitat poeta. Actum diligenter de h. l. ad lib. I, 597. Exc. XXII. *aut collo aut capiti decus*, siue vt monili siue vt diademati inferatur gemma. *Oricia terebinthus.* Oricus, Epiri ciuitas ad sinum Ionium, iuxta quam nascitur terebinthus nigrum lignum habens, vt Seru. tradit. De eadem Plin. XIII, 6 f. 12. *Circa Idam Troadis et in Macedonia* (ad hanc illo aeuo Epiri pars illa fuit attributa) *breuis arbor haec atque fruticosa, in Damasco Syriae magna.* Egit de altera hac Celsius in Hierobotan. non longe a pr. sub voc. *El Elim. Materies ei admodum lenta ac fidelis ad vetustatem, nigri splendoris.* — Retulit autem, ait Seruius, comparationem *ad candidum vultum, qui erat nigris crinibus cinctus.* In hoc tamen comparationem constitutam nolim putare; sic enim omni dignitate caret; sed, quod supra posui, inter ceteros bellatores Ascanius conspectus effulget nitore oris. Non male variauit rem Silius XII, 226 229 sqq. — cf. Ge. IV, 337. 137. 138. capillum promissum diadema aureum, quod inter Phrygii luxus ornamenta esse debuit, colligit. Valer. Fl. II, 103. *aut tereti crinem subnectitur auro. molli auro*, ductili: ex bractea aurea. Fibulam minus bene intelligat aliquis, cum et de circulo et de crinibus agatur.

139 sqq. Ornat porro locum binis aliis praeclaris viris commemorandis, ne, quod poetae turpe est facere, in generalibus dictis subsistat oratio, vtque

Volnera dirigere, et calamos armare veneno,
Maeonia generose domo: vbi pinguia culta
Exercentque viri, Pactolosque inrigat auro.
Adfuit et Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
Aggere moerorum sublimem gloria tollit;
Et Capys: hinc nomen Campanae ducitur vrbi.
  Illi inter sese duri certamina belli
Contulerant: media Aeneas freta nocte secabat.
Namque vt ab Euandro castris ingressus Etruscis,
Regem adit, et regi memorat nomenque genusque;
Quidue petat, quidue ipse ferat; Mezentius arma
Quae

140. *derigere* Gud. *Spicula dirigere* propius ad vulgarem rationem dixit inf. XI, 654. 141. *M. g. modo* Medic. *cui p. c.* Lubec. 142. *Pactolos i.* sine *que* Rom. *Pactolus et irr.* alii Pier. 143. *Adfluit* Bigot. quod ornat Burm. *pulsi quem* Parth. et Goth. tert. idque recepit Cuningham. e cod. Markiano. 144. *moerorum* etiam hic Rom. Medic. cum aliis Heinf. vt sup. 24. 145. *Campaniae* Ald. *dicitur* aliquot ap. Burm. 146. *diui* Hugen. pro *diri*, vt Burm. coniicit. *dura* Exc. Burm. *bellum durum* h. aerumnosum, nouum nunc esse non debebat. 147. *Contule-unt* Exc. Burm. 148. *Iamque* pr. Voss. 149. *nomenque decusque* apud Diomedem ex lib. II, 89. 90. *nomen memoratque genusque* Goth. tert. 150. *Quidue ferat quidue ipse petat* Carisius. *quidque — quidque* melius scripsisset; idque multos maluisse Seruius auctor est. *aut quidue ferat* Gud. et Leid.

que a numero et multitudine animus traducatur ad indiuidua et singula. Nihil amplius in his spectandum. — 141. *M. g. domo* natus nobili genere in Lydia. — 143. Iterum studet gentis Memmiae nomini v. sup. IV, 117 et not. ad 114. — *quem pulsi.* sup. lib. IX, 779 sqq. — 145. *Capys — Capua* v. Exc.

146. 7. Dum ita pugnabatur vtrinque, interea Aeneas Caere redux, vnde auxilia adducebat, mari iter faciebat cum nauibus. *Conferre manus, arma* — hinc etiam *pugnam. media nocte,* quae diem pugnae memoratae insequuta est; nam noctem pugnae superuenisse, facile ex tota narratione intelligitur. Noluit poeta iterum ornare, quod copiose exposuerat in superioris diei exitu IX, 157 sqq. Adest Aeneas cum classe postero die orto et pugnam nouam in escensu facit inf. 260 sqq.

148. cf. sup. VIII, 478 sqq. 603 —

Quae sibi conciliet, violentaque pectora Turni,
Edocet; humanis quae sit fiducia rebus
Admonet, inmiscetque preces. haud fit mora; Tarchon
Iungit opes, foedusque ferit: tum libera fati
Classem conscendit iussis gens Lydia Diuum,
Externo conmissa duci. Aeneia puppis
Prima tenet, rostro Phrygios subiuncta leones:
Inminet

151. *pectora* vel *praemia* vel *praelia* Zulich. 152. *quae si* Doru. *quid sit* Menag. alter. 153. *admiscetque* Carisius 154. *libera fati* e Rom. Medic. aliisque praeclare recepit et illustrauit Heinsius. vulgg. etiam Seru. *fatis* Nec vero ex Eurip. Phoeniss. 1006. ἐλεύθεροι θεσφάτων huc aduocari possunt: ibi enim sunt, ad quos oraculi sententia non spectat. 155. *diuo* Rom. ex *diuom.* 157. *subuecta* passim in scriptis et excusis. Sed post Pierium Heinsius tuetur *subiuncta* secundum meliores. Est autem poetica ratio pro, *habens leones rostro subiunctos.* Porro alii ap. Pier. cum Goth. tert. *subiecta*, pr. Moret. *subuicta*, sec. *submissa*.

603 — 7 150. 1. *Mezentius arma Q. s. c.* Turni societate sup. VIII, 7. 8. 492. 3. VII, 647 sqq. — 152. *quae sit fiducia* h. nullam esse: esse rerum humanarum varietatem et vicissitudinem summam: posse adeo fieri, vt Mezentius expulsus iterum in regnum remeet.—154. *libera fati.* a vaticinii necessitate soluti, quo ad persequendum bello Mezentium externum ductum asciscere debuerant Etrusci sup. VIII, 495. 503. *fatum* pro vaticinio aruspicis: vaticiniis et responsis deorum *illigatur* vel *obligatur* is, qui aliquid ex deorum iussu facere debet. *liberatur*, cum res vel conditio euentum habet. — 155. *gens Lydia* Etrusci ex vetere opinione v. Exc. III. ad lib. VIII.

156. 8. Turbant Interpretes. Sed nauis Aeneae, quae primum locum tenet, (vt sup. lib. V, 338 *Emicat Euryalus et munere victor amici, Prima tenet*) habet insigne seu parasemon in extrema prora leones binos, matri Idaeae sacros, sub monte Ida (cf. inf. 253. *binique ad frena leones*) cf. Salmas. ad Solin. p. 403. *Aeneia puppis*: hanc vt poeta, dixit: alias puppis tutelam, non parasemon haberet. Ea nauis *subiunctos* habet leones *rostro*, adeoque infra proram extremam. Proprie tamen parasemon est supra rostrum; igitur *subiuncta* non vrgendum est, sed est: habet appositos, additos. Sedet *hic*, h. in naui, Aeneas cum Pallante. Posses hic de prora accipere

Imminet Ida ſuper, profugis gratiſſima Teucris.
Hic magnus ſedet Aeneas, ſecumque volutat
Euentus belli varios: Pallasque ſiniſtro
Adfixus lateri iam quaerit ſidera, opacae
Noctis iter, iam quae paſſus terraque marique.
Pandite nunc Helicona, Deae, cantusque mouete;
Quae manus interea Tuſcis comitetur ab oris
Aenean, armetque rates, pelagoque vehatur.

Maſſicus

158. Si Tucca et Varius hunc verſum deleuiſſent, Maroniani carminis ſententiae non male conſuluiſſent, vt equidem arbitror. 159 *ſecumque voluptas* Goth. tert. 161. *fidus* Zulich. 162. *noctis idem* Medic. a m. pr. *noctis iter* rationem nocturnae nauigationis, vel *noctis* lunae, exponit Burm. at v. notas. *modo quae* Goth. tert. 163. *caſtus* Rom. *monete* Gud. a m. pr. vide ad eund. verſ. ſup. VII, 641. 164. *Etruſcis* Leid. *comitatur* Hugen. *comitentur* pr. Hamb. 165. *pelagoue* Oudart. *trahatur* Ed. pr. Burmanni.

pere, vnde liber coeli proſpectus; ſed inf. v. 218. in puppi ſedens diſerte exhibetur. *Ida p. gratiſſima T.* cf. ſup. lib. III, 5. 6. Illud forte paullo obſcurius eſt, qua ratione Ida in prora picta et leones ſub monte expreſſi fuerint. Leonis certe ad montis altitudinem vix vlla proportio eſſe potuit. Idam ſub perſonae ſymbolo expreſſam fuiſſe ſuſpicatur Spencius, V. Cl. in Polymet. Dial. XV, 8. Sed parum id placet in paraſemo. Vnde porro haec nauis cum inſigni ex Troianis religionibus petito Aeneae apud Caeretanos ſtatim parata et ad manus fuit? Iam veterum Grammaticorum ea fuit dubitatio, quomodo intra vnius diei ſpatium claſſis adornari potuerit. Dicendum, Caeretanos iam ante ad bellum ſe inſtruxiſſe, adeoque claſſem in promtu habuiſſe: Aeneae autem nauem feſtinanter ornaſſe. Poetam tamen minus cautum in his fuiſſe arbitror: vt et inf. v. 205. in Ocni Mantuani naui Mincium pro inſigni habente.

159 — 162. Bene Pallantis generoſam et erectam indolem declarat poeta. Iuuenis diſcendi cupidus ex Aenea, qui longum nauigationis vſum habebat, modo ſiderum notationes quaerit, *opacae noctis iter*, h. quibus nauis curſus per noctem regitur, modo res geſtas et fata Aeneae.

163. v. ſup. ad VII, 641. — 166. De copiis ex Etruria et de vrbibus, vnde adducuntur,

tur,

Maſſicus aerata princeps ſecat aequora tigri:
Sub quo mille manus iuuenum, qui moenia Cluſi,
Quique vrbem liquere Coſas: quis tela, ſagittae
Corytique leues humeris et letifer arcus.
Vna toruus Abas: huic totum inſignibus armis
Agmen, et aurato fulgebat Apolline puppis.
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli iuuenes: aſt Ilua trecentos
Inſula, inexhauſtis Chalybum generoſa metallis.
Tertius, ille hominum Diuumque interpres Aſylas,

Cui

167. *Cluſii* Leid. *Clauſi* Bigot. et Leid. a m. pr. 169. *Gorythi, goriti, coriti, corithi, choriti* in libris, praue. Graecum eſt γώρυτος. v. c. Il. Φ, 54. vbi v. Euſtath. et Heſych. h. v. eſt autem ex γάω, γῶ, antiqua voce, capio: vt vix putem, *corytus* recte ſcribi poſſe. 170. *toruos* Rom. *tornus* Ven. *turnus* Goth. ſec. 171. *aurata f. imagine* pr. Hamb. pro var. lect. 172. *ſeſcentos* codd. apud Pier. et Gud. cum binis Rottend. *dederat illi* Goth. ſec. 173. *bello* Bigot. *tricentos* Reg. *aſt illa* Goth. ſec. *aſulua* tert. Tum Seruius interpungendum cenſet: *aſt Ilua trecentos, Inſula inexh.* 174. *inexuſtis* Parrh. *mox hauſtis* Goth. ſec. 175. *Aſillas* Reg. *Aſilas* multi.

tur, ſigillatim v. Exc. ad h. l. Quatuor earum copiarum turmas edidit: primam Cluſinorum et Coſanorum ducit *Maſſicus:* qui nomen quidem commune habet cum monte Campaniae, nihil vero aliud. Infra v. 655. *Oſinius* Cluſinorum rex (ſeu Lar) inducitur: quem ſub Maſſici imperio egiſſe neceſſe eſt. cf. ibi Seru. — *aerata tigri,* pro naui cum inſigni tigridis in prora: vt V, 116 ſqq. et inf. v. 205. 6. et v. 209. Sub Maſſico *manus* turma, *mille iuuenum* erat. — 171. *a. f. Apolline puppis.* Ergo is tutela nauis erat. Sed poeta in ceteris, vt et ſup. V, 116 ſqq. inſignia nauium, ſeu paraſema ponit, quae in prora ſunt; etſi haec duo, inſigne et tutelam, vulgo confundunt multi; itaque *puppim* potius pro naui omnino dictam velim: vt paullo ante verſu 156. — 172. *Populonia mater* h. l. patria. Supra VII, 762. dubitari poterat, an *Aricia mater* eo ſenſu dicta eſſet. — 174. *generoſa metallis* pro fecunda, eleganter, ſed cum adiecta notione praeclari metallorum generis, quorum venas inexhauſtas habet.

175. 6. 7. Vatis luculenta deſcriptio.

Cui pecudum fibrae, coeli cui ſidera parent,
Et linguae volucrum, et praeſagi fulminis ignes,
Mille rapit denſos acie atque horrentibus haſtis.
Hos parere iubent Alpheae ab origine Piſae:
Vrbs Etruſca ſolo. Sequitur pulcherrimus Aſtur,
Aſtur equo fidens et verſicoloribus armis.
Tercentum adiiciunt, mens omnibus vna ſequendi,
Qui

176. *coelum* alter Hamb. vnde Burm. an *cui coelum et ſ.* Et quid quaeſo inde? Addit quoque idem: ſed alterum vſitatius Maroni. *cui coeli* Goth. tert. 178. *horr. vmbris* alter Hamb. a m. pr. et a m. ſec. *armis*: hoc multi alii habent ap. Burm. cum Goth. tert. 179. *Alphea ab origine* Heinſius e Medic. et aliis repoſuerat. *Alpheae ab o. P.* tacite reuocauit Burm. et recte, arbitror. quippe elegantius dicas *Piſas ab origine Alpheas*, quam *Piſas ab origine Alphea.* 180. *Aſtyr* Medic. bis. *Auſtur* Parrh. *haſta* Zulich. 181. *equo ſidens* Goth. ſec. *verſisque coloribus* Bigot. *verſique c.* Goth. tert.

deſcriptio. Eum *deorum* vel *Iouis interpretem* dici, ſollenne eſt; at h. l. *hominum diuumque* eſt *interpres:* accipio vt ſit inter deos hominesque, tanquam medius et arbiter. *Parent* ei fibrae pecudum et cet. quatenus eas pro lubitu interpretatur, in bonam vel in ſiniſtram partem. Sic apud poetas *regere et moderari* dicimur ea, quorum ſcientiam habemus, vt ſidera is, qui eorum nomina et curſum tenet. Ita *futura parere* dicuntur iis, qui ea praedicunt, quaſi vim in ea habeant: iidem *futura moderari, regere.* Laudat Burm. Petron. 134. *Quicquid in orbe vides, paret mihi.* Sed ibi venefica loquitur; hanc autem ſibi poteſtatem in omnem rerum naturam tribuere, nota res eſt. Sollemne illud, *parere* pro apparere, huc ſpectare non poteſt. — 178. *rapit*, pro vulgari, ducit, vt ſup. VII, 725. *Mille rapit populos.*

179. Similiter Statius Theb. IV, 178 *Huic parere dati quos* etc. *Piſae Alpheae* v. Exc. vt etiam de ceteris ſ. *origine Alpheae, ſolo Etruſca vrbs.* — *equo fidens et v. a.* ornate pro habens, vt Homer. ἠνορέῃ πίσυνος καὶ κάρτεϊ χειρῶν. alias *ſuperbus equo. verſicoloribus armis* e diuerſis metallis. Sic Il. E, 504 ἐπεὶ κατέδυ κλυτὰ τεύχεα ποικίλα χαλκῷ. Hoc malim huc trahere quam αἴολα τεύχεα, Il. E, 295 αἰολοθώρηξ apud eundem, quod de motu potius accipiendum vario ac celeri, vt κορυθαίολος et alia dicta ſunt. — 182. 4. Aſturem ſequuntur trecenti ex

Qui Caerete domo, qui ſunt Minionis in aruis,
Et Pyrgi veteres, intempeſtaeque Grauiſcae.
Non ego te, Ligurum ductor fortiſſime bello,

183. *Chaerete* Medic. *Cerete* al. ap. Pier. ſed eſt *Caere.* Καῖρε vel Καίρη. Non intelligo Iulium Sabinum qui adſcripſit: „Ego puto per ſe legi: *Nunc Caere vetus.*" Mox *Iſionis* Parrhaſ. ſed de *Minione* vel Munione nemo dubitet. *in armis* Doruill. cum Goth. ſec. 184. *Phyrgi, Phrigi, Pirgi,* ſcribitur, et *Pugi.* Sunt Πύργοι. *P. iuuenes* Bigot. *Gabiſcae* Rom. *Grabiſcae* Sprot. *agruſcae* Goth. tert.

ex Caere, et agro ad Minionem, Pyrgis et Grauiſcis. v. eund. Exc. ſed cur tam pauci ex vrbe tum opulenta Caere? Quia mille hinc abduxerat Mezentius ſup. VII, 652. 653. *Adiiciunt* tercentum viros *ii, qui ſunt Caerete domo* etc. h. qui domo ſunt Caeretani. Burm. ſecundum Seruium ſupplet *adiiciunt ſe.* nec multum recedit Probus, qui, *adiacent et quaſi iuxta ſunt,* interpretatus erat — *intempeſtae Grauiſcae* aeris intemperie. v. Exc. cit.

185 ſqq. Obſcurior locus, ſeu ex interpolatione, quod equidem ſuſpicor, v. V. L. vt totus v. 188. tollendus ſit, ſeu propter obſcuriorem fabulam a poeta aliter quam ab aliis tractatam; factum enim videtur, vt ex Oriente fabulam de Phaethonte, Cinyra et Cubabo in Liguriam traduxerint homines; etſi Ligurum diuerſus plane eſt Cycnus et Phaethon. Si Phanoclis elegi, ἔρωτες, ſupereſſent, (de quibus v. Heinſ. et Burm. ad Ouid. Met. X, 83) melius de fabula conſtaret; nam ex illo ductam eam eſſe a Lactantio proditum in Narrat. fabb. II, 4. eandem fabulam Ouidius II. Met. 357, repetiit. Multa autem in ea tradita fuiſſe, de quibus nunc parum conſtat, etiam ex anaglypho diſcas ap. Winkelm. Monum. ined. n. 43. vbi in eo argumento ex ſarcophago villae Borgheſiae expreſſo a tergo Cygni adoleſcens ſtat teſtudini inſiſtens. Pro Capauone eum habet Winkelm. ſed ſola coniectura nixus. Vt nunc locus ſe habet, vt aliquo ſaltem modo expediatur illud: *Crimen amor veſtrum*; ſtatuere neceſſe eſt, Cinyram et Cupauonem turpi ſe amore proſequutos eſſe. Seruius et alii *crimen amor veſtrum* ad Cycni amorem in Phaethontem referunt: atqui multo minus ita reliqua procedunt. *Cupauo* et *Cinyras* vix videntur poſſe coniungi, tanquam Cycni filii: itaque aut ſuſtinenda eſt pronuntiatio poſt *Cinyra. Non ego te Tranſierim Cynyra; — et* (pro

Transierim, Cinyra, et paucis comitate Cupauo,
Cuius olorinae surgunt de vertice pennae,
Crimen amor vestrum, formaeque insigne paternae.
Namque ferunt, luctu Cycnum Phaëthontis amati,
Populeas inter frondis vmbramque sororum
Dum

186. *Cinyra.* Deficit nos Phanocles, vt in notis dixi, vel ductus ex eo riuulus, quo minus aliquid certi de hoc loco statuere possimus. Veterum edd. lectio erat *Cycne*, vel *Cygne*; (*Cygnae* duo Goth. et tertius, *tacite*) nec aliter Ald. haud dubie illa interpolata. Seruius *Cunare* legerat, sed inepte adiiciens: *quidam duci nomen datum tradunt a Cunaro monte qui in Piceno.* Romanus legebat: *Cumare*: vetustissimus Pomponii cum aliis apud Pierium *Cinere.* sic et Gud. At Medic. *Cinyrae*, Mentel. pr. *Cinyre.* alter Voss. *Cinira.* Moret. tert. *Cynare.* Parrh. *Cinate.* Hamb. sec. *Cyrina.* multi alii, inter quos Reg. *Cynire* vel *Cinire*; et Macrobio quoque V. Sat. 15. *Cinirus* est. Scripsit Heinsius notum nomen *Cinyra.* — Tum *Cupano* Sabin. et Parrh. *Cupabo* tres Burm. 187. *pinnae* Rom. Medic. Gud. et alter Mentel. *cristae* alii Pier. cumque iis Goth. tert. 188. *formae quae* Waddel. Animadverss. crit. p. 33. quo fructu, non video. Mihi totus versus e margine irrepsisse videtur: ita consutus est ex binis sententiis hiantibus: tum turbat totius loci sententiam, et illa: *Crimen amor vestrum* per se nullum habent commodum sensum, ne tum quidem si *versum insigne* legas, pro, insigni formae versae. Sed adscripserat aliquis: *surgunt de vertice pennae: formae insigne paternae.* Suppleuit versum ineptus homo ex reliquo Scholio quod adscriptum erat de incesto amore Cycni in Phaetontem. Iam hoc versu eiecto quam bene procedant omnia, pro se quisque intelligit. 189. *amici* sec. Rottend. *Pethontis* Rom. 190. *P. que inter* Franc. *vmbrasque* Parrh. *vmbraque* alter Mentel.

nec te) paucis comitate Cupauo, Cuius. Aut accipienda et scribenda sunt: *Cinyra et paucis comitate Cupauo*, vt Cupauo Cinyram et paucos comites habuerit. Pergamus ad reliqua. *Cupauo* cristam habet ex pennis olorinis v. 187. in memoriam patris Cycni in olorem mutati ex nimio luctu de Phaethontis casu. Cygnus apud Ouidium l. c. Sthenelei (non Stheneli) filius, Phaethonti *materno a sanguine iunctus, mente tamen propior dictus.* —— *inter populeas frondes vmbramque sororum*, populos, (nigras, αἰγείρους) in quas Phaethontis sorores fuere mutatae, ex nonnullorum saltem narratione, de qua supra disputatum. —— Mox v. 192. *canentem senectam*, vt alii *canos* dicere solent, pro candore
videtur

Dum canit, et maeſtum Muſa ſolatur amorem,
Canentem molli pluma duxiſſe ſenectam;
Linquentem terras, et ſidera voce ſequentem,
Filius, aequalis comitatus claſſe cateruas,
Ingentem remis Centaurum promouet: ille
Inſtat aquae, ſaxumque vndis inmane minatur
Arduus, et longa ſulcat maria alta carina.
Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicae Mantus et Tuſci filius amnis:
Qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, nomen;
Mantua diues auis. Sed non genus omnibus vnum.

191. *cã.* pro *cantu* habet Parrh. pro *Muſa.* 192. *C. m. penna* Goth. tert. *ſenecta* Leid. et tert. Rottend. 194. *aequali c. claſſe* Medic. et ſec. Moret. *aequalis* Doru. 195. *ſubmonet* pr. Hamb. *centurumque admouet ipſe* Ed. pr. Burm. 196. *aquis ſaxumque vides* alter Hamburg. 198. *Quin etiam p.* antiquum ſatis exemplar ap. Pier. quod non diſplicet. Nunc vt eſt, accipiendum: *Ocnus ille, qui.* Tum vnus e Vaticanis: *Ocnus ciet agmen.* Etiam *Ognus* nonnulli Pier. tum Medic. Gud. et alii. Corrupte *Ornus* ſec. Hamb. et pro var. lect. prior. *Oenus* Hugen. cum pr. Goth. *Hocnus* Montalb. Seruius dicit *Aucnum* eundem fuiſſe. 199. *Mantoys* pr. Menag. et Exc. Burm. vt *Panthoys* in nonnullis lib. II, 319. Alii *Mantos, Manthos, Mantis.* At eſt Μαντῶ, Μαντοῦς. 201. *diues agris* pr. Hamb. et Zulich. pro var. lect. Sed bene monet Burm. ſequentia maiorum potentiam adſtruere:

videtur dixiſſe, de plumis. h. ferunt eum inductum plumis candidis euolaſſe. Minus enim placet, vt ſit ſimpliciter: *duxiſſe*, egiſſe, eum *ſenectam canentem pluma*, ſic vt haberet plumas pro canis, vti fere Claudian. VI, Conſ. Honor. 171. *Mutatumque ſenem plumis.* — 194. *aequales cateruas*: h. turmam aequalium. — 195—7. Cum naui vectum dicere vellet, quae Centaurum pro paraſemo habebat, ſuauiter inſigne nauis ad ornatum orationis conuertit: Centaurus ita erat ſculptus, vt ſaxum euulſum terra proiiceret.

198 ſqq. Tandem Mantuani accedunt Etruſcis, quippe auctoribus ciuitatum tranſpadanarum adeoque etiam Mantuae. cf. Exc. laud. Ocnus dux, Mantus et Tiberis fluuii filius: v. Exc. eund. Is condidit et a matre appellauit Mantuam. — 201. 2. 3. Non expedire locum in promtu

Gens illi triplex, populi sub gente quaterni:
Ipsa caput populis: Tusco de sanguine vires.
Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
Quos patre Benaco velatus arundine glauca

Mincius

struere: vt lib. VII, 55. *Turnus auis atauisque potens*, et imitatus Statius I Theb. 392. *Adnastus diues auis*, et *auis pollens* Silius VIII, 385 et XVI, 560. 202. *populi triplex* Rom. *cum gente* qu. Moror. 203. *Ipse caput* Montalb. *populi* duo Rottend. et pr. Hamb. a m. sec. 204. *Hic* Montalb. a m. pr. 205. *duce Benaco* Zulich. pro var. lect. *Venaco* Rom. *Bonacho* Goth. tert.

est secundum interpretationem Seruii et Cerdae aut Gronouii, aut Catroei. Equidem sic accipio; Mantua, potens olim copiis vrbs, quae tamen non eiusdem erant generis, sed ex trinis gentibus ac populis XII. constabant, quorum quaterni sub vna gente erant comprehensi, quibus illa caput erat; copiae autem illae erant Etruscae. Videamus singula: *diues auis*, non est, quae multos auos habet, sed habens diuites, hoc est potentes, auos, vti fert poetica oratio, valens olim opibus, potens copiis. Bene Seruius explicat: *maioribus praepotens*; h. e. habens maiores potentes; quid autem hoc aliud quam, potens olim, maiorum aetate; quod monendum erat inprimis cum nunc illa tantopere a pristino splendore desciuisset. Constabat tamen agmen e diuersis populis: *sed non genus omnibus vnum*: *omnibus* non ad *auos* erat referendum, quod vulgo faciunt, sed ad *agmen* quod Ocnus adducit patriis ab oris. Pergit: Namque Mantua trinas gentes et duodenos populos habebat: *Gens illi triplex* etc. *Gens* tanquam latius sub se continet populos: quod notum est, quodque Io. Fr. Gronou. ad Liu. V, 34 docuit. Populi igitur erant XII. in trinas gentes diuisi. Mantua vero horum XII. populorum, qui Etrusci erant, caput erat. *vires*, copiae.

204. *Hinc in se armat* eleganter de copiis aduersum Mezentium ductis. — 205. 6. Nauis, qua vehitur Ocnus, parasemum seu insigne habet in prora Mincium fluuium: Is supra quoque Ge. III, 15. *tenera praetexit arundine ripas*, vbi v. not. et ad Ecl. I. 52. — *patre Benaco*, ducit enim ortum Mincius (Menzo) ex Benaco lacu (Lago di Garda) aut potius ex Alpibus ortus medium eum transit. cf. sup. ad Ge. II, 159. 160. Sequitur Aulestes in naui C. remorum; νῆυς ἑκατόζυγος Il. Υ, 247. hoc extulit

Mincius infesta ducebat in aequora pinu.
It grauis Aulestes, centenaque arbore fluctus
Verberat adsurgens: spumant vada marmore verso.
Hunc vehit inmanis Triton et caerula concha
Exterrens freta: cui laterum tenus hispida nanti
Frons hominem praefert, in pristin desinit aluus;
Spumea semifero sub pectore murmurat vnda.
Tot lecti proceres ter denis nauibus ibant
Subsidio Troiae, et campos salis aere secabant.
  Iamque dies coelo concesserat: almaque curru
Noctiuago Phoebe medium pulsabat Olympum:

206. *Minchius*, *Minscius* bini Goth. iidem *in aequore*. 207. *Aulestes* Heins. e Medic. et al. vt XII, 290. Vulgo: *Auletes*. Apud Iul. Sab. *Aulesthes*. tum *fluctus* Heins. cum Rom. et aliquot aliis ac binis Goth. Vulgg. *fluctum* Leid. *fluctu* Parrhas. *fructum*. 208. *insurgens* Goth. tert. vt alibi lib. III, 560. et al. Sed et *adsurgere* (in ictu inf. 284. 797. V, 443.) et *consurgere* inf. v. 299. 210. *exercens* alter Hamb. et Zul. a m. sec. *hospita* Goth. tert. *hospida* Doru. 212. *profert* pr. Hamb. *pristim* Nonius Marcellus et tres Heins. *pistrim* et *pistrin* plerique etiam h. l. cf. sup. ad V, 116. pessime Goth. tert. *in serpentem d.* Rom, *aluos*. 213. *fumifero* Montalb. *caeruleo sub p.* citat Arusianus Messius. 213. *Tot l. iuuenes* Leid. et sec. Moret. 214. *campos maris* Bigot. et Goth. tert. *ruebant* aliquot Pier. vt Aen. I, 35. Tò *secabant* Heinsio displicebat, quod sequitur idem verbum v. 222. 215. *discesserat* olim in edd. Mutatum in ed. 1514. Ald. in *concesserat*. quod codices vbique agnoscunt, praeter Francianum, qui recentissimus est, vt et Goth. pr. *detexerat* Vratisl. *cursu* Doru.

extulit magnifice: *Aulestes adsurgens* (v. V. L.) *verberat fluctus centena arbore*, centenis remis. Silius XI, 492 *centeno verbere* dixit, cf. Cerda. Nauis huius parasemon in prora: v. 209 — 212 Triton est buccinam inflans. — *frons laterum tenus*, exquisite, pro ipse a fronte vsque ad latera, seu medium corpus. — 212. suauissimae modulationis versus ex Apollonio ductus est lib. I, 542. 543. — 214. *Troiae* nouae — *et campos s. a. r.* vt iam lib. I, 35.

215. Salebrosum, si quis alius, in Marone locum euecti, libero iam nunc incedimus campo. *dies*. erat is tertius ex quo castra reliquerat Aeneas: is ipse dies, quo Rutuli castra oppugnarant: sup. inde a IX, 459. cf. Exc. *almaque curru Noctivago Phoebe*. ἄρματι νυκτιπόλῳ. Ex Egnatii

Aeneas (neque enim membris dat cura quietem)
Ipſe ſedens clauumque regit velisque miniſtrat.
Atque illi medio in ſpatio chorus, ecce, ſuarum
Occurrit comitum: Nymphae, quas alma Cybebe
Numen habere maris, Nymphasque e nauibus eſſe
Iuſſerat, innabant pariter, fluctusque ſecabant,
Quot prius aeratae ſteterant ad litora prorae.
Adgnoſcunt longe regem, luſtrantque choreis.
Quarum, quae fandi doctiſſima, Cymodocea
Pone ſequens dextra puppim tenet, ipſaque dorſo
Eminet, ac laeua tacitis ſubremigat vndis.

Tum

219. *in medio* Mentel. et pr. Hamb. cum Goth. tert. 220. *Cybebe* debetur Heinſii doctrinae, qui Colot. et Gud. ſequutus eſt cum Leidenſi. *Cibebe* Dorv. Nec multum abludebat Rom. *Cybere*. Vulgg. *Cybele*. Sed eſt Κυβήβη. v. ſup. ad lib. III, 111. Laudat Burm. notas ad Phaedr. III, 17 et 20. 223. Idem vſ. ſup. IX, 121. vbi vide. *Quo p.* Medic. et *puppis* a ſec. m. hoc et alii codd. apud Pierium habebant, et Oblongus *naues*. 224. *choreas* ſec. Hamb. 225. *Quarum vna f.* Goth. ſec. *quae nandi* Markland. ad Stat. II. Silu. 2, 19. legebat, quem bene refellit Burm. Maximam natu nympharum Italidum edidit Cymodocen Silius lib. VII, 428. 227. *at laeua* a m. pr. Medic. *ac leui* Montalb.

lib. I. de rerum natura ducta eſſe Macrob. VI, 5. notauit: *Roſcida noctiuagis aſtris labentibus Phoebe Pulſa loco ceſſit concedens lucibus altis.* 218. Vtrumque docte vt poetam decet: *clauum regit*: proprie nauem regimus clauo: tum *velis miniſtrat*, pro, miniſtrat, miniſterium praeſtat nauticum, ad vela. cf. ſup. ad VI, 302. Sic *Luna miniſtrat equis* ap. Propert. III, 14, 15. et Statius, quem alii laudarunt, de Apolline currui inſidente lib. VII, 751. *Ipſe ſedens velis pariterque miniſtrat habenis.* Affectarunt mox idem ſcriptores in ſoluta oratione, vt Tacitus Germ. 44. vbi v. not.

219. *medio in ſpatio.* Nam ſup. IX, 121. nouae Nymphae: *pontoque feruntur.* qui totus locus huc animo reuocandus. — *ſuarum comitum*: quia cum eo venerant naues. Seru. cf. ſup. IX, 80 ſq. — 221. *numen habere maris* exquiſite pro, numina eſſe. ſup. IX, 101. 2. *magnique iubebo Aequoris eſſe deas* — 224. *luſtrant choreis*, ornate, pro circumdant, circum natant.

228.

Tum ſic ignarum adloquitur: Vigilaſne, Deûm gens,
Aenea? vigila, et velis inmitte rudentes.
Nos ſumus Idaeae ſacro de vertice pinus,
Nunc pelagi Nymphae, claſſis tua. Perfidus vt nos
Praecipites ferro Rutulus flammaque premebat,
Rupimus inuitae tua vincula, teque per aequor
Quaerimus. Hanc genetrix faciem miſerata refecit,
Et dedit eſſe Deas, aeuumque agitare ſub vndis.
At puer Aſcanius muro foſſisque tenetur
Tela inter media atque horrentis Marte Latinos.

228. *ignauum* Rom. *vigilansne* Goth. tert. 229. *ac ventis* ed. pr. Burm. 231. *Nos pelagi* Exc. Burm. 232. *flammisq.* Goth. tert. *petebat* alter Hamb. pro var. lect. alter a m. pr. 333. *Rupimus* Heinſ. ſcripſit cum vetuſtioribus, etiam Pier. codd. parte. Alii *rumpimus*.

228. *deum gens.* ſup. IX, 642. *Dis genite.* — 229. *velis immitte rudentes*, laxa; vt ipſa vela laxentur ad ventum excipiendum. Sic ſup. VIII, 708. *Ipſa videbatur ventis regina vocatis Vela dare et laxos iam iamque immittere ventos*, vt *immittere habenas*, *frena*, alibi. cf. ſup. V, 146. 7. — 231. *perfidus*, quandoquidem foedere iam inter Latinos Troianoſque facto bellum mouerat. — 234. *Hanc g. f. m. refecit* fecit, mutauit: nihil amplius. *dedit*, fecit vt ἔδωκε Homer. vt iam alibi vidimus. — 237. *horrentes Marte Latinos*, erit igitur pro horrendis, qui horrorem faciunt, bello, pugna; cuius ſignificatus me exemplum in Marone deſiderare ſupra ad exordium Aeneidis faſſus ſum, cum *horrentia Martis arma* explicarem. Poſſit *vmbras horrentes* aliquis ſic accipere lib. I, 165 et 311. III, 230. verum vmbrae ſunt ibi ipſae arbores, et ſic *dumi horrentes*, *rubi horrentes*, *horrentia luſtra* dicta ſunt. *Horrent* enim omnia, quae ſuperficiem habent inaequalem et aſperam. Quibus opponuntur ea, quae nitent. Hinc omnino *horrere* pro aſperum eſſe atque hinc ſqualere interdum: vt *apes horrent* Ge. IV, 96. *terra horret* III, 161. Atqui nec hic aliter dictum arbitror: ſed *Latini horrent Marte* h. armis, exquiſita dictio, pro habentes arma horrentia, haſtas crebras erectas: dum ſtant in acie denſis ordinibus et pugnant. Vt Ennianum ſe habet: *Horreſcit telis exercitus aſper vtrinque.*

Iam loca iuſſa tenent forti permixtus Etruſco
Arcas eques. Medias illis opponere turmas,
Ne caſtris iungant, certa eſt ſententia Turno.
Surge age, et Aurora ſocios veniente vocari
Primus in arma iube, et clipeum cape: quem dedit ipſe
Inuictum Ignipotens, atque oras ambiit auro.
Craſtina lux, mea ſi non inrita dicta putaris,
Ingentes

238. *tenent* e Medic. Heinſ. et late illuſtrauit. vulgo *tenet. commiſtas* Ald. pr. 240. *Nec c.* Franc. *iungant caſtris* pr. Moret. *iuſta eſt ſ.* Hugen. 242. *Pronus in a.* aliquot Pier. *quem d. ingens* aliquot Pier. Mentel. et pro diu. lect. Sprot. et duo Burm. ſed *ingentes acerui*, monet Heinſius, mox ſubſequuntur. 243. Quotiescunque hunc verſum recitaui, hemiſtichium ſenſi languere, *atque oras ambiit auro*, itaque ab alia manu ad explendum verſum inſertum arbitratus ſum. Nunc video apud Burm. etiam Ortuinium, quisquis ille eſt, a manu indocti monachi adiecta illa crediſiſſe. 244. *Craſtina lux*, deficere hic verbum, ſc. aderit, veniet, Burmannum

que. Aliter Valer. Fl. VI, 424. 5. *arma horrentia* dixit de thorace aſpero ſquamis ſeu ornamentis ex aere ſculptis. Ex Lucano I, 445. *horrens feris altaribus Heſus* commode *horrendus* accipi poſſet, niſi communis poetarum mos ſuaderet ad ſqualorem et incultam ac rudem faciem dei referre, quae ſaeuitiam arguit: ſaeuum enim declarare deum voluit, vt *immitis Teutates* et *Taranis non mitior ara.*

238. *Iam loca iuſſa tenent.* Refert et hoc Seruius ad ea, in quibus κατὰ τὸ σιωπώμενον aliquid intelligendum ſit, „nam „intelligimus, eum equites miſiſſe per terras.„ Sane quidem ſup. VIII, 548. ſqq. cum in Etruriam pergit Aeneas, parte ſociorum in comitatum aſſumta, ceteros iubet Tiberi vectos reuerti ad caſtra et nuntiare Aſcanio quae facta ſint. Sed in his vix *equites* eſſe potuerunt, (nam CCCC equites Euander et Pallas dederant VIII, 518. 519.) multo minus *Etruſci*, quos nondum adierat. Ad artificium itaque narrationis et ſuauitatem ex breuitatis ſtudio hoc referamus, quod nunc illud innuit, quod facile intelligi poteſt: conſcendiſſe Aeneam naues in portu Caeretano, equitatu in litore praemiſſo, qui ne caſtra intrare poſſet, Turnus obiecta copiarum parte cauebat. Nec diſſentit, vt video, Cerda. — 240. *iungant* ſe: vt ſolet Maro

Ingentes Rutulae ſpectabit caedis aceruos.
Dixerat: et dextra diſcedens inpulit altam,
Haud ignara modi, puppim. Fugit illa per vndas
Ocior et iaculo et ventos aequante ſagitta.
Inde aliae celerant curſus. Stupet inſcius ipſe
Tros Anchiſiades: animos tamen omine tollit.
Tum breuiter ſupera adſpectans conuexa precatur:
Alma parens Idaea Deum, cui Dindyma cordi,
Turrigeraeque vrbes, biiugique ad frena leones;
Tu mihi nunc pugnae princeps, tu rite propinques
Augurium

num putare potuiſſe, miror: nam Longo et aliis veteribus Grammaticis id condonandum eſt, qui vſ. ſequ. *ſpectabis* legebant. — *verba p.* pr. Hamb. 245. *R. gentis* Gud. Ven. et Oudart. *ſpectabis* Medic. Bigot. et ſic olim quidam legerunt, inter quos Longus apud Seru. male ipſo Seruio iudice; nam iung. *craſtina lux ſpectabit.* Laudat Burm. Bentleium ad Terent. Hec. III, 1, 6. *ſpectabat* Hugen. *ſpectabant* Exc. Burm. 246. *altam.* Montalb. pro diu. lect. *actam.* 247. *modo* Doru. *vndam* duo Burm. 248. *ventos ſectante ſ.* Sprot. 251. *ſupera ſpectans* aliquot Pier. et Heinſ. *ſuperaſpectans* duo Moret. *ſupera breuiter ſpectans* ed. pr. Burm. οὐρανὸν εἰσανιδὼν Homericum eſt Il. Ω, 307. 253. *leones ad frena* h. frenari ſoliti; vt *ad lecticam ſerui. ad limina cuſtos* ſup. IX, 648.

ro. — 246. Locus, quem laudant, Apollonii eſt lib. II, 600. 601. — 247. *Modus* non eſt ratio, modus propellendi; hoc eſſet tenue et ieiunum in epico poeta. Sed eſt, quod bene Seruius monuit, moderatio. „Impulit nauem „libramento peritiae (malim „*libramenti peritia*) et mode„rationis, quippe quae fuerat „nauis.„ — 249. *Inde aliae* ſc. naues, *celerant curſus,* cum Aeneae nauem euolare vident. Sic, puto, bene accipitur. Seruius tamen argutius explicat: inde aliae Nymphae aliarum nauium curſus celeriores efficiunt, ſicut fecerat Cymodocea. — 250. *omine* oſtento, prodigio. Mox v. 257. ſimili metonymia *augurium* dixit.

252. v. ſup. IX, 80. 83. 618. 253. Hinc ipſa Cybele turrita; eſt enim mater Terra ſup. lib. VI, 786. — 254. 5. *tu rite propinques augurium*: h. fac oſtentum hoc rite euentum ſuum habere. Ita interpretandum arbitror. *Propinquare* poetae et alibi eſt admouere, adducere. *Augurium* autem, vt omen, oraculum, ſors, ſaepe pro euentu. Vt ſenſus ſit, quem alii volunt: *tu praeſens*

Augurium, Phrygibusque adſis pede, diua, ſecundo.
Tantum effatus: et interea reuoluta ruebat
Matura iam luce dies, noctemque fugarat.
Principio ſociis edicit, ſigna ſequantur,
Atque animos aptent armis, pugnaeque parent ſe.
Iamque in conſpectu Teucros habet et ſua caſtra,
Stans celſa in puppi: clipeum cum deinde ſiniſtra
Extulit ardentem. Clamorem ad ſidera tollunt
Dardanidae e muris. Spes addita ſuſcitat iras.
Tela manu iaciunt. Quales ſub nubibus atris

Strymoniae

255. *aſis* Doru. *ſuperbo* ſec. Hamb. 256. *affatus* duo Burm. *eſt fatus* Goth. tert. *at interea* alter Hamb. non male, cum Goth. ſec. 258. *edicit ſociis vt* Oudart. *bella ſequantur* Vratisl. Nec vero in *ſigna ſequi* argutandum, an aeuo Troiano ſigna militaria habuerint. 259. *aptant* aliquot Burm. *optant* ſec. Hugen. pro var. lect. *armant* a m. pr. *pugnae ve* Oudart. *aptent* et *parent* idem ſunt. 261. *cum* ex Pier. et ſuis repoſuit Heinſ. pro vulgari *tum.* 263. *e* deerat Romano. *D. omnes* Ven.

ſens ſis et propitia hoc augurio: Cybele deberet propinquare ipſa cum augurio. Nec Barthius bene ap. Burm. *praeſentior et propior augurio adſis.* Cerda ait eſſe: propitium facias augurium. ſed id in altero ſubiicitur: *adſis pede diua ſecundo.*

256. 7. ornate. *reuoluta ruebat* pro reuoluebatur, redibat, *ruebat* pro veniebat, vt ſup. II, 251. *ruit oceano nox.* *matura luce:* adulto die (aliter ac Ge. I, 66. *adultis ſolibus*, aeſtate prouecta. et iterum aliter Tibull. IV, I, 205. *matura dies* de morte praematura. Nolim haec eſſe laudata.)

264. 6. Ad clamorem ſpectare comparationem h. l. recte monet Seruius. Nam Troianorum multitudinem deſignare non poteſt, vt ſup. VI, 310. ſq. cum ſinguli in muris ſtent, non agmine incedant; (cf. Lucan. V, 711. ſqq. Stat. Theb. XII, 515. ſqq.) multo minus telorum copiam. Ducta comparatio de Homero Il. Γ, 3 ſqq. nec dubito poetam de abitu gruum in calidiores plagas, ingruente hieme, cogitare. v. ad Aen. VI, 310. Nec aliter Homerus l. c. Non vero ad imbrem inſtantem euolantes grues Ge. I, 374. 5. huc traho. Itaque v. 266. *noti* pro quibuſcunque ventis hibernis dicti ſunt. *Clamor ſecundus*, laetus, vt alibi quoque. Reditum gruum ex au-

ſtralibus

Strymoniae dant ſigna grues, atque aethera tranant
Cum ſonitu, fugiuntque notos clamore ſecundo.
At Rutulo regi ducibusque ea mira videri
Auſoniis; donec verſas ad litora puppis
Reſpiciunt, totumque adlabi claſſibus aequor.

Ardet

265. *dant colla* Sprot. quod ornare aliquis poſſit de porrectis volantum gruum collis. Sed *dare ſignum* h. l. ſimpl. dant clamorem, quatenus is pro ſigno eſt, eos adeſſe. — *aequora tr.* alter Hamb. *tranſnant* Doru. cum Goth. tert. vt ſolent recentiores. 267. *fama mira* Medic. a m. pr. 268. *verſare ad* Ven. *proras* Leid. male.

ſtralibus plagis redeunte vere fundum comparationis fecere alii, quorum loca appoſuit Cerda. Sunt Statius Theb. V, 11 — 16. Valer. Fl. III, 359. ſqq. Claudianus de b. Gildon. 474 — 8. Oppian. Halieut. I, 620 — 5. Nonni vero locus lib. XIV, 331 — 7. totus ex Homero eſt concinnatus. — 269. *totumque allabi claſſibus aequor.* Docte de magna nauium copia, ad Rutulorum phantaſiam, et ad mirationem faciendam accommodate. Vulgari oratione, claſſis allabitur late per totum mare. Nunc mare ipſum, quam longe proſpectus patet, nauibus tectum, videtur adfluere ad littus, cum *claſſibus*. Nec aliter Servius. 270 — 5. De ſummo armorum, quae a Vulcano erant facta, ſplendore cogitandum eſt, quem per ignem et flammam reddi ſollenne eſt: Homerus vero ipſam flammam exire fecit armis. Plura ſunt Homerica loca, quae Maro ante oculos habuit, quae diligenter comparanda ſunt, adſcribere non vacat: primum ſplendidiſſimum illum de Diomede Il. Ε, 4 — 7. quem variauit in Achille Il. Σ, 205 — 214. Comparandus quoque ſup. VII, 785. — 8. Mox v. 272. comparationem *cometae* de ſuo adiecit Maro: nam Il. Δ, 75 — 77. de ſtellae traiectione agit, non de cometa. Maronem imitati ſunt, quos Cerda laudat, diligenter Silius lib. I, 460 — 4. et Claudian. de R. Proſ. I, 230 — 4. qui Homericum locum modo laudatum ad verbum expreſſit. Quomodo noſtri poetae excellere et ſuperare poſſint veteres, exemplum eſto hoc Miltoni Parad. Loſt lib. II, 708 ſqq. vbi cometen exuſtum igni et conſumtum ab Ophiucho flammare et coma quaſſa peſtem et famem immittere dicit. Sed Sirii ſeu caniculae comparatio tota debetur Homero: Il. X, 26.

Ardet apex capiti, cristisque a vertice flamma
Funditur, et vastos vmbo vomit aureus ignes:
Non secus, ac liquida si quando nocte cometae
Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor:
Ille sitim morbosque ferens mortalibus aegris
Nascitur, et laeuo contristat lumine coelum.
Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
Litora praecipere, et venientis pellere terra.
[Vltro animos tollit dictis, atque increpat vltro:]
Quod votis optastis, adest, perfringere dextra.

In

270. *capitis* Rom. Sprot. et Montalb. cum ed. Pontana Macrob. V, 10. quod deterius est. cf. ad VII, 689. tertius casus docte pro, in capite. — *tristisque* Faernus emendabat ap. Vrsin. et Cuninghamus. — *a vertice* damnabat Pier. sed reuocauit Heins. e Medic. et aliis, et ex Nonio ac Macrobio. Alii *cristisque* ac *vertice* duce huius familiae Romano. *que* etiam nonnullis abest, nec male. 271. *ac vastos* Goth. sec. *vmbo aereus* cum Macrob. V, 13. aliquot Pier. cum Medic. Leid. et pro diu. lect. Rottend. tert. vtrumque recte. cf. inf. 884. sed *aureus* poetica oratione dignius. *mouet a.* Montalb. 273. *Sanguineae* multi apud Burm. et duo *ac Syrius.* Est autem *Sirius* adiectiuae formae; Σείριος ἀστὴρ, vnde h. l. *Sirius ardor.* Vocem peregrinae esse originis, dubitare non debebant veteres grammatici. 275. *circumstat. l. c.* Goth. tert. 277. *praecipere* Heins. e Pier. et suis post Ge. Fabric. vulgg. etiam Seru. *praeripere*, quod toties in eius locum successit. Ait Burman. melius hoc conuenire audaciae Turni. Sed poeta doctius vocabulum amplecti mauult, quod eandem vim habet, ante capere, occupare. 278. Abest hic versus Mediceo et aliis Heins. in aliis superiori praeponitur, vt satis constet esse huc retractum ex sup. IX, 127. 279. *Quos v.* Parrh. *optatis* aliquot apud Burm. *perstringere* pr. Hamb. pro var. lect. *perfingere* Doru.

per-

X, 26—33 de Achille. Cum aestu, qui sub sideris ortum exoritur, in iis terrris febres tentant homines malignae cf. Apollon. II, 518—521. et Schol. Cic. de Diu. I, 57. et Dauis.

270. *apex*, cogitauit λόφον, conum. — 272. *liquida nocte:* translate ab aere liquido, pro clara. — 275. *laeuo lumine*, noxio, vt *infelix*. *contristat coelum*, magna cum vi pro, fulget.

276 sqq. Turni et animus et oratio digna heroe. — 280.

Nunc

[n manibus Mars ipſe, viri. Nunc coniugis eſto
Quisque ſuae tectique memor: nunc magna referto
Facta patrum, laudes. Vltro occurramus ad vndam,
Dum trepidi, egreſſisque labant veſtigia prima.
Audentis Fortuna iuuat.
Haec ait, et ſecum verſat, quos ducere contra,
Vel quibus obſeſſos poſſit concredere muros.
Interea Aeneas ſocios de puppibus altis
Pontibus exponit: multi ſeruare recurſus

Lan

›erfringite Parrh. *perſtringite* Ed. Ven. Burm. Sed dictum vt ıciem *perfringere*, perrumpere. 280. *In m. M. ipſe viris* olim :ditum, et ſic Mediceus cum aliis, inter quos tres Goth. Habet ıoc ipſum quod placeat. *viris* pro vobis: ſed cum adiuncto, ſi ·iri eſtis. Pro altera lectione, *viri*, ſtat Rom. cum aliis, etiam Ge. Fabricii codice, qui hoc praeferebat tanquam acrius adhortantis verbum. *Mars ecce* pro var. lect. pr. Hamb. 281. *teſtisue* Goth. tert. belle vero poſt, *coniugis ſuae!* tum *non m. r.* idem. ·eferte Gud. a m. pr. ſicque malebat Heinſ. ſcilicet doctius hoc ırbitratus. 282. *laudesque* Egnatius videtur correxiſſe, ſicque :dd. eius: etiam P. Dan. ed. idemque bini Goth. habent. improbat copulam Ge. Fabric. vix ego. etſi τὰ κλέα reſpicit poeta. Salem *Facta, patrum laudes.* diſtinguo, vt olim nonnulli in Seruianis. *t laudes: vltro.* Iul. Sabin. -- *accurramus* Leid. *curramus* Exc. Burm. *ıd vndas* Ven. cum Goth. tert. *ad amnem* pr. Hamb. pro var. lect. 283. *egreſſique* Rom. et plerique alii Pier. et Heinſ. ſcripti fere omnes. Cur ergo non receptum? magis haud dubie figuratum: *egreſſi labant veſtigia prima* h. veſtigiis primis. *egreſſusque* alii aliquot Pier. *primi* ſec. Moret. *primo* pr. Hamb. pro var. lect. 284. *Audaces* pr. Hamb. a m. ſec. *iuuat viresque miniſtrat* Leid. interpolate. 285. *quos d. mauult* Goth. tert. 286. *poſſet* Hugen. *committere* pr. Hamb. pro var. lect. *conducere* Sprot. a m. pr. 288. *receſſus* codd. ap. Pier. quod pro interpretamento habeo. eſt enim h. l. de loco, quo fluctus recedunt, quousque vnda procurrit ſeu recurrit.

Nunc res ad diſcrimen adducta. Pugnandi tempus, quod optaſtis, adeſt. Adhuc enim oppugnatio caſtrorum facta erat, non acie pugnatum. *referto* animo, memor eſto, quod modo praeceſſit: itaque nolim accipere, exprimito, mitator. cf. Il. Π, 207 —9. et ad ſequentia Il. O, 661 ſqq.

288. Pontes: τὰς ἐπιβάθρας, et ἀποβάθρας nauium dixit. v. Cerda. Guell. —— *ſeruare recurſus Languentis pelagi.* De refluxu reciprocantis maris accipi nequit: nam eum profecto nunc non expectarunt: ſed ſunt *loca vadoſa* littoris,

non

Aduertit ſubito proras, ſociosque precatur:
Nunc, o lecta manus, validis incumbite remis;
Tollite, ferte rates; inimicam findite roſtris
Hanc terram, ſulcumque ſibi premat ipſa carina.
Frangere nec tali puppim ſtatione recuſo;
Adrepta tellure ſemel. Quae talia poſtquam
Effatus Tarchon: ſocii conſurgere tonſis,
Spumantisque rates aruis inferre Latinis;
Donec roſtra tenent ſiccum, et ſedere carinae
Omnes innocuae. Sed non puppis tua, Tarchon.
Namque inflicta vadis dorſo dum pendet iniquo,

Anceps

293. *proram* Medic. a m. ſec. 294. *Nunc electa* tres Burm. 295. *forte r.* Waddel. Animadu. crit. p. 35. perperam. Si coniecturae indugere vellem, dicerem me malle, *Pellite, ferte, ratem.* h. impellite. Sed *ferre, tollere*, ad motum nauis remorum impulſu iactatae et eleuatae ſpectare poteſt. *fundite* Ven. *ſcindite* Zulich. Heinſius coni. *figite.* 296. *premet* pr. Hamb. *illa c.* ſec. Hamb. et Montalb. 297. *puppes* Rom. Medic. et alii peruetuſti Pieriani: item Gud. a m. pr. cum Moret. binis et Regius, idque Catroeus ſequutus. 299. *Affatus* Zulich. *eſt fatus* pr. Hamb. a m. ſec. *ſic fatur* Bigot. *ſic fatus* Goth. tert. v. ſup. 256. *Effatus T. ſociis,* Medic. 300. *armis* et hic aliquot. *referre* Ven. 301. *ſidere* tert. Rottend. quod verum videtur; ſaltem proprium hac in re v. Heinſ. Adde Tacit. Ann. II, 6. *quaedam planae carinis vt ſine noxa ſiderent.* 302. *innocue* Medic. a m. pr. Cuninghamus emendat: *innocuum* perperam. 303. *Iamque* Hugen. *infricta* alter Hamb. *pendit* tres Burm. *vadis dorſo* per appoſitionem dicta iungebat olim Probus ap. Seruium perperam.

exundant adeoque *creſcere* videri poſſunt: *aeſtum* autem pro fluctu, vt poeta, dixit. 299. *conſurgere remis* cf. ſup. v. 294 et 208.

301. *ſiccum* de littore vt Ge. I, 363. *In ſicco ludunt fulicae,* et Homerus ξερὸν, ξηρὸν, pro χέρσον, Od. ε, 402. —— *innocuae,* illaeſae. paſſiue, ex poetarum more. 302. 3. *dorſo iniquo.* Bene Seru. Dorſum eſt durior arena, (θῖν) quae remeantibus fluctibus plerumque denſatur et in modum ſaxi indureſcit, quod a nautis *puluinus* vocatur. *dorſum* tale, ῥαχίαν, in medio mari ſup. I, 110. vidimus. *iniquum*, noxium, exitioſum. vti quis *in locum iniquum adductus* dicitur. *pendet anceps ſuſtentata,* ſuſpenſa, ſe librat, agitat, quoniam ſulcum nullum

Anceps ſuſtentata diu, fluctusque fatigat:
Soluitur, atque viros mediis exponit in vndis;
Fragmina remorum quos et fluitantia tranſtra
Inpediunt, retrahitque pedem ſimul vnda relabens.
Nec Turnum ſegnis retinet mora: ſed rapit acer
Totam aciem in Teucros, et contra in litore ſiſtit.
Signa canunt. Primus turmas inuaſit agreſtes
Aeneas, omen pugnae, ſtrauitque, Latinos;
Occiſo Therone, virum qui maximus vltro
Aenean petit. Huic gladio perque aerea ſuta,
Per tunicam ſqualentem auro, latus haurit apertum.

Inde

304. *fatigant* pr. Hamb. et Zulich. Malim vero interpungere: *Anceps ſuſtentata, diu fluctusque fatigat.* 306. *remorumque et* Mentel. pr. *effluitantia* tert. Rottend. cum parte Pierianorum. *fluctuantia* Doruill. 307. *pedes* ante Heinſ. quod tuetur Romanus. ſed meliores et ipſius et Pier. elegantius, *pedem*: nam alterum vulgus loquitur. *ſimul ora r.* Goth. tert. 308. *capit* Goth. ſec. 309. *in* abeſt binis Burm. *in littora* duo alii. 310. *inuadit* quatuor Heinſ. 311. *ſtatuitque L.* Goth. pr. 313. *ſuta* quod Rom. Medic. et alii vetuſt. agnoſcunt, poſt Vrſinum, Pierium et alios aſſeruit Heinſius magna locorum copia, in quibus idem vocabulum reſtituit. *Scuta* vulgo lectum: ſed in *ſuta* Rom. et Medic. omnesque meliores conſentiunt: thoracem ſutilem ex aere h. ex aereis lamellis vel catenulis deſignat. 314. *ſuadentem* ſec. Rottend. *hauſit* alter Hamb.

lum impreſſit nec firmata carina ſtabilem habet ſedem cf. Lucan. IX, 337. et totum locum. — *fatigat fluctus* nauis: hoc magis poeticum, quam ſi *fluctus fatigat nauem*, facit, vt nauis fatiſcat. — 307. *vnda relabens*, fluctus littus alluens.

308 — 310. Laudatur Attius in Hellenibus: *Signa extemplo canere et tela ob moenia offerre imperat.* *turmas agreſtes — Latinos* cf. ſup. VII, 573. 582. VIII, 8. et IX, 607. ſqq. — 311. *omen pugnae* ad ſqq. ſpectat: *ſtrauit Latinos* — 313. *aerea ſuta* v. V. L. — 314. *tunicam ſqualentem auro* cf. ad Ge. IV, 91. *Squalere* perperam a ſquamis ducitur; ſed, vt *horrere*, de aſperitate ſuperficiei, cuius oppoſitum ſit, *laeuor* ac *nitor*, dixere poetae, ſic *ſqualere* videtur traductum primum ad ſuperficiem ſordido ac ſqualido colore vel nitore impuro, lutulento aut puluerulento, inductam, qualis in piſcium ac

ſerpentum

Inde Lichan ferit, exſectum iam matre peremta,
Et tibi, Phoebe, ſacrum, caſus euadere ferri
Quod licuit paruo. Nec longe, Ciſſea durum,
Inmanemque Gyan, ſternentes agmina claua,
Deiecit leto: nihil illos Herculis arma,
Nec validae iuuere manus, genitorque Melampus,
Alcidae comes, vſque grauis cum terra labores
Praebuit. Ecce Pharo, voces dum iactat inertis,

315. *Lichan* bene Heinſ. reſtituit e codd. ὁ Λίχας. Vulgo *Lycam*, et corruptius alii *Lychan*, *Lican*, *Lithan*, *Licham*, *Lycum*. Porro *et ſectum* Oblongus Pierii, *exemptum* alius Pier. *exemplum* alter Menag. *exceptum* alter Hamb. *excetum* Leid. 316. *ſatum* nonnulli vett. Pier. 317. *Cui licuit* vulgg. ſed Romano praeeunte. *quoi* ed. pr. Burm. *quod* Heinſ. e ſuis et Pier. emendauit. Vtrumque Seruius ſcriptum reperit. *quo* Gud. a m. pr. atque ſic Markland. ad Stat. p. 28. emendabat: *caſus euadere ferri Quo licuit paruo*? Vix probabit tale acumen, quisquis Maronem nouerit. — Tum *Ceſea*, *Ciſea*, *Sciſſea*, *Sciſea*, *Cyſſea*, corrupte. Eſt Κισσεύς. 318. *Finalemque* Bigot. *Gyam* vulgg. ante Heinſ. Alius Gyas inter Troianos memoratus eſt lib. I, 222. 612. et al. 320. *Nil v.* ante Heinſ. *non* Goth. ſec. 321. *comes ille* pr. Hamb. pro var. lect. *graues* ante Heinſ. *cum t.* idem e Medic. a m. pr. pro *dum*, quia mox *dum* redit. Sed: *A. comes vſque, g. c.* aut *vſque — dum* relinqui, et vſ. ſequ. legi *cum*. 322. *Pharo* ſapienter tuitus eſt poſt Ge. Fabricium Heinſius, vt ſit a Pharus: *Pharo clamanti.* ſic Rom. et Oblongus Pierii, etſi is *Pharo* accipit vt *Plato*: item Medic. Gud. et alii vetuſtiones. Alii *Pharon*. vtrumque Seruius agnoſcit. *dum tractat*

ſerpentum cute eſt, tum omnino de nitore quocunque, vt auri. Nam Accius in Pelopidis (apud Seru. h. l. et Macrob. VI, 7. f.) diſtinxit ſqualorem auri a ſquamis ſerpentis: *eius Serpentis ſquamae ſqualido auro et purpura Praetextae.* Eſt adeo *ſqualere* doctius dictum h. l. quam ſplendere — *hauris*. ſup. ad II, 600. — 315. 6. *Phoebo ſacrum* quippe deo medico, cuius ope ex matris vtero eſſet ſeruatus. An verum ſit, quod Seruio tradente narrant alii, omnes ſecto matris ventre procreatos Phoebo fuiſſe ſacros, dubito. — 317. *nec longe*: pro, nec multo poſt, aduerbium loci pro temporis, antique. *Seru.* Narratiunculas, quibus poeta nominum ac caedium factarum argumentum, per ſe moleſtum, Homeri exemplo variat, pro ſe quiſque notabit. Nunc Ciſſeus

Intorquens iaculum clamanti ſiſtit in ore.
Tu quoque, flauentem prima lanugine malas
Dum ſequeris Clytium infelix, noua gaudia, Cydon;
Dardania ſtratus dextra, ſecurus amorum,
Qui iuuenum tibi ſemper erant, miſerande, iaceres:
Ni fratrum ſtipata cohors foret obuia, Phorci
Progenies, ſeptem numero, ſeptenaque tela
Coniiciunt. Partim galea clipeoque reſultant
Inrita; deflexit partim ſtringentia corpus
Alma Venus. Fidum Aeneas adfatur Achaten:

Suggere

tractat pr. Hamb. et Ald. *inertes* dubitat Burm. an pro gloſſa irrepſerit, quia Seru. ad I. Aen. 102. *inanes* excitat. Enimuero ſatis inertis eſt, clamare et conuicia ac contumelias iactare, vbi pugnando opus erat: *inertis* ex Nonio repoſuit Heinſius. 323. *clamanti* Heinſ. e nonnullis tanquam elegantius. Vulgo *clamantis*. 324. *Tum* Franc. *fauentem* Rom. *flauentes* apud Probum in Arte Grammat. 325. *Clicium*, *Licium*, *Clycium*, *Litium*, *Licium*, *Ditium*, *Elicum*, *Eliquum*, aberratt. et *Clidon* Zulich. 327. *iuuenes* Parrh. 328. *obuia coborti* ed. pr. Burm. *Phorchi* Rom. 329. *ſeptem numeros* Medic. a m. pr. Poterat et hoc vitium in elegantiam deflecti; vt ſit pro *numerus*. Melius autem ſic diſtingui putem: *Progenies: ſeptem n.* 330. *Conſiliunt* Rufin. de Schem. Lex. *continuit* alter Hamb. *partem* Rom. *clipeo galeaque* Doruill. 332. *ſtridentia* Medic. a m. pr.

Ciſſeus et Gyas filii ſunt Melampodis: iſque fuit comes Herculis, quem in haec loca ſequutus (ſup. VIII, 201. ſqq.) reſtitit et conſedit in Latio. Illa: *nihil illos Nil v. iuuere:* Homerica ſunt v. c. Il. Ε, 53. 54. Η, 142. 3.

324. ſqq. Phorcum igitur fingit poeta vel tradit ſeptem habuiſſe pueros, qui pugnae interſunt. Memorantur quatuor: primus, ſi modo is ex hoc numero fuit, *Cydon*, amator Clytii; alter *Maeon* v. 337. tum *Alcanor* et tandem *Numitor* v. 342. — *noua gaudia* pro eo, qui amatur, τὰ παιδικά, *deliciae*. *noua* bene Seru. quem primum tunc amare coeperat — *ſecurus*, oblitus, non nunc in tali diſcrimine memor amoris puerorum, qui tibi ſemper erat. Occurrit hoc ipſum in ſenſum, nec adeo diuerſe id poeta poſuerat ſup. lib. I, 350. Tamen Seru. Scalig. Burm. omnes in diuerſa abeunt. 331. *deflexit* vt Iuno lib. IX, 725. 6. in Turno: deorum apud Homerum exemplo Il.

Δ, 129

Suggere tela mihi, non vllum dextera fruſtra
Torſerit in Rutulos, ſteterunt quae in corpore Graium
Iliacis campis. Tum magnam conripit haſtam,
Et iacit. Illa volans clipei tranſuerberat aera
Maeonis, et thoraca ſimul cum pectore rumpit.
Huic frater ſubit Alcanor, fratremque ruentem
Suſtentat dextra: traiecto miſſa lacerto
Protinus haſta fugit, ſeruatque cruenta tenorem:
Dexteraque ex humero neruis moribunda pependit.

333. *Suffice tela mihi* et mox *Sparſerit in R.* Barthius ex vet. Schol. profert ad Stat. VII. Theb. 593. *nullum dextra mea* Exc. Burm. 334. *ſteterant* editum ante Pier. *ſteterint* Medic. a m. pr. tum *ſteteruntque* Goth. pr. et ſec. ſicque a nonnullis lectum Seruiana docent. *quae* abeſt a Franc. *in corpora* alter Hamb. 336. *oras* alter Hamb. et Parrhaſ. cum Goth. ſec. vt inf. v. 477. *aerea* Mentel. pr. a m. pr. 337. *Meonis* vett. edd. *rupit* Rom. cum aliquot Burm. et Goth. binis. 339. *Subſtentat* alter Hamb. *ſuſtentant* Franc. *lacertos* Medic. a m. pr. 340. *haſta ſubit* pr. Moret. et Sprot. a m. pr. praeceſſerat id v. 338. 341. *Dextraque per humeros* ſec. Rottend. *pudibunda* Hugen.

Δ, 129 ſqq. Ε, 187 ſq. — 333. *Suggere tela mihi.* heroum Homericorum opes: haſtarum copia in armario: vide omnino Il. Ν, 260 — 5. — *non vllum dextera f.* Homerica gloriatio Polydamantis Il. Ξ, 453. — 7. 339. — 41. impetum et vim iactus, adeoque robur Aeneae, reddit poeta: haſta alia ab Aenea emiſſa eius brachium transfigit, et *traiecto lacerto Alcanoris fugit protinus*, porro, vlterius abit, *ſeruatque tenorem*, nec remittit quicquam de impetu, quem ex iactu fortis viri habebat. Ita ſic ſatis forte ſententia poteſt conſtitui, vt duae ſint haſtae ab Aenea emiſſae. Si tamen verborum et ſententiarum iuncturam aeſtimes, fatendum erit, poetam admirationem facere voluiſſe et vnius haſtae iactum tam validum et efficacem narrare, vt Maeonis thorace et pectore traiecto Alcanoris fratris in proximo ſtantis et corruentis humeros ſuſtentantis dextram perſtringeret. *Protinus* eſt porro, vt toties: et tanta vi miſſa fuit haſta, vt Maeonis tergum egreſſa manum Alcanoris adhuc traiiceret. — 341. *dextera moribunda:* qualis eſſe ſolet moribundi hominis, languida.

Tum Numitor, iaculo fratris de corpore rapto,
Aeneam petiit: sed non et figere contra
Est licitum, magnique femur perstrinxit Achatae.
Hic Curibus, fidens primaeuo corpore, Clausus
Aduenit, et rigida Dryopen ferit eminus hasta
Sub mentum, grauiter pressa, pariterque loquentis
Vocem animamque rapit, traiecto gutture; at ille
Fronte ferit terram, et crassum vomit ore cruorem.
Tris quoque Threicios Boreae de gente suprema,
Et tris, quos Idas pater et patria Ismara mittit,

Per

343. *sed non effigere c.* multi codd. et edd. alii *affigere, afigere, effligere, efflingere* apud Heins. et Burm. 343. *perstringit* duo Burm. 345. *Viribus hic fidens* vett. edd. aliquot ante Pierium, quem vide. *Hic viribus* Goth. pr. *Hic curribus* Rom. *Curribus hic* tert. *Curibus fidens* malebat Cerda iungere. At *fidens iuuenta, robore*, pro vsus, habens; iam alibi monitum, ἀλκὶ πεποιθώς. Tandem *Lausus* lectum ante Pierium. Sed *Clausus* v. VII, 106. Videtur autem in Claudiae gentis gratiam Clausum hunc ornare. *Laurus* Medic. a m. pr. *lapsus* duo Burm. 346. *aduolat* Oblongus Pierii, Hamb. pr. et sec. Rottend. cum Leid. *Dryopem, Driopem, Dyopen*, erratum ap. Burm. 347. *presso* Sphalma est ed. Burm. 349. *Fronte premit* aliquot Burm. cum Goth. tert. 350. *Tris* vetustiores plerique. At Valer. Probus apud Gell. XIII, 19. priore loco *tres*, altero *tris* positum monuit, idque a poeta auri datum. Sed istius hominis argutias plures passim vidimus. 351. *et patria, Ismara mittunt:* malebam scriptum. Sicque video etiam Heinsium in votis

guida. —— 342. Color vbique Homericus, vt et in hoc versu et in sequ. *figere contra* πῆξαι ἀντικρὺ, in aduerso Aeneae corpore. *magnique f.* cf. Il. Θ, 302.

345. *Clausus* cf. V. L. —— 347. *hasta grauiter pressa*, impressa; dum ille ἐπερείδει, vt Hom. Il. Ρ, 47. et alibi. —— 350. *Tres Threicios Boreae de gente suprema.* Duplex suppetit interpretatio, vtraque iam in Seruianis proposita, nec definire licet vtra sit verior. *Boreae gens suprema* potest esse extrema terra borealis, vt venerint illi ex Thraciae partibus versus septentrionem vltimis. Potest tamen *Boreas* etiam esse auctor stirpis, a qua ducti illi tres dici potuere: *Boreae de gente suprema* h. vltima, antiquissima, vt *gens* pro genere sit. *Ismara* v. V. L. —

352.

Per varios sternit casus. Adcurrit Halesus,
Auruncaeque manus: subit et Neptunia proles,
Insignis Messapus equis. Expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipso
Ausoniae. Magno discordes aethere venti
Proelia ceu tollunt, animis et viribus aequis.
Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedunt:
Anceps pugna diu: stant obnixi omnia contra.

votis habuisse; vti fuit Ge. II, 37. Sed potuit a poeta *Ismarus* pro *Ismarius* dici; vt tot alia. *Ismarus* autem non modo vrbs Ciconum, circa Maroneam, Od. I, 40. sed et ipse mons ap. Virgil. Ecl. VI, 30. --- *nutrit* Leid. et Goth. tert. 352. *adcurrit* Heins. e Medic. et aliis reposuit, vulgo *occurrit*. Porro *Halaesus* h. l. exaratum in ed. Heins. et Burm. cum tamen sup. VII, 724. *Halesus* inductum esset. Sed et ea, quae Heinsius h. l. super vocis origine disputat, scripturae *Halaesus* aduersantur. 354. *Insanis M.* Parrh. 355. *limite* Zulich. *limina in ipsa* Gud. a m. pr. 356. *magno aequore* suspicatur Burm. quia mox sequitur; *non mare*. Atqui sequitur quoque *non nubila*. Vix putes serio talia tractari. *Magnum mare* idem interpretatur tempestuosum et agitatum ventis. *Magnos fluctus* in eum sensum dici non dubito: *magnum mare*, vix puto. 357. *animis et viribus aequis*. Mallet forte, inquit Burmannus, qui modo *aequore* protulerat, critica prurigine laborans aliquis hic legere *aequi*. Sed docte mox docet, vtrumque quidem recte dici, sed Virgilio placuisse alterum *viribus aequis*, multis in locis, v. c. inf. 431. 358. *Nunc* in edd. ant. sicque Goth. tert. *cedit* omnes. *cedunt* Medic. a m. pr. idque Heins. arripuit, paullo cupidius. 359. *obnixi* et olim passim editum et reductum ab Heinsio tanquam elegantius, per graecismum *stant* venti *obnixi* (κατὰ) *omnia*. Nulla tamen huius lectionis est auctoritas quam apud Arusianum Messium. Omnes fere vbique codd. cum Romano et Mediceo *obnixa*. vt *omnia* sint *obnixa*, obnitantur sibi inuicem, mare ventis, venti mari et sic porro. Quod si sunt codd. in quibus *obnixi* legitur, scriptum illud in litura: praeter alterum Hamb. et Moret. tert. et Goth. pr. de quibus id monitum non video. *obnoxia* sec. Rottend. Retraxit *obnixa* Cuningham.

352. *Halesus, Auruncaeque manus* v. sup. VII, 723 sqq. *Messapus* ibid. 691 sq. 354. *expellere.* loco depellere, mouere. Laudant Il. M, 417 sq. 356 sq. Comparatio praeliantium cum ventis iam Homero frequentata, v. c. Il. Π, 765—771. et Ennio ap. Macrob. VI, 2. sed nunc a Marone ita ornata, vt nihil supra cogitari possit. 359. *obnixi*

Haud aliter Troianae acies aciesque Latinae
Concurrunt: haeret pede pes, denſusque viro vir.
At parte ex alia, qua ſaxa rotantia late
Inpulerat torrens, arbuſtaque diruta ripis,
Arcadas, inſuetos acies inferre pedeſtris,
Vt vidit Pallas Latio dare terga ſequaci,
Aſpera quis natura loci dimittere quando
Suaſit equos; vnum quod rebus reſtat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutem adcendit amaris:

Quo

360. *Teucrorum acies* ſec. Rottend. 361. *haerent* Doru. a pr. m. 363. *Impulerat* e Medic. Colot. Scheffer. et Moret. qu. Heinſius repoſuit. Addit Burm. Aldinam, quae prima eſſe debet. Vulgo omnes cum Rom. *intulerat*. tum *deruta* Sprot. 364. *Arcades* ed. pr. et N. Heinſii, operarum haud dubie vitio. 365. *ſequenti* Vratisl. 366. *quos* Gud. *demittere* aliquot Pier. et Burm. perperam. eſt enim *dimittere* voc. proprium. Burmannus laudat Suet. Caeſ. 60. *quondam* Parrh. 367. *quod reſtat rebus e.* duo Hamb. 368. *v. extendit* Parrh.

obnixi cf. V. L. 360. *haeret pede pes:* Notiſſimi verſus Il. N 130 ſqq. a Tyrtaeo expreſſi. cf. Klotz. ad Tyrtaeum p. 53. et 51. poſt Cerdam. Ennius iam ante Maronem: *Pes pede premitur, armis teruntur arma,* et A. Furius Antias Annal. IV. *Preſſatur pede pes, mucro mucrone, viro vir.* Alia laudant Guell. Cerda, al.

362. Arcades equites ex Pallanteo ducti et a Pallante praemiſſi (v. ſup. 238. 9.) alia ex parte Rutulos adorti erant (nec opus erat vt poeta commemoraret quomodo Tiberim traieciſſent) et duce Pallante pugnabant ea parte littoris, qua torrens in mare exierat; itaque equi in lubrico et aſpero ſolo conſiſtere non poterant: quare iis relictis pedites pugnabant; verum, cum pedeſtri pugnae parum aſſueti eſſent, loco cedebant; cum ecce Pallas eos increpat. Cur Arcades equites tantum adducti fuerint, ſupra diſputatum eſt ad lib. VIII, 518. 9. *rotantia* ſe, vt Ge. I, 163. *volventia* et tot alia in Marone. — 365. *Latio* Latinis et Rutulis. 366. *quis* paullo durius pro iis. quandoquidem natura loci aſpera et impedita adduxerat eos vt equis deſcenderent. — 367. *rebus egenis*, dubiis, egentibus conſilii, vt inopia abſolute pro inopia conſilii. Sic quoque ſup. VI, 91. — 368. Comparant

Quo fugitis, ſocii? per vos et fortia facta,
Per ducis Euandri nomen, deuictaque bella,
Spemque meam, patriae quae nunc ſubit aemula laudi,
Fidite ne pedibus. Ferro rumpenda per hoſtis
Eſt via. Qua globus ille virum denſiſſimus vrguet:
Hac vos et Pallanta ducem patria alta repoſcit.
Numina nulla premunt: mortali vrguemur ab hoſte
Mortales: totidem nobis animaeque manusque.
Ecce, maris magna claudit nos obiice pontus:
Deeſt iam terra fugae. Pelagus Troiamne petemus?
Haec ait, et medius denſos prorumpit in hoſtis.
Obuius huic primum, fatis adductus iniquis,

369. *Quos f.* Gud. a m. pr. 370. Forte *Et ducis.* Nam eſt: *Vos precor et per f. f. et per d. E. nomen.* 371. *laudis* edd. aliquot apud Pier. et Ald. pr. cum Goth. tert. 372. *rapienda* pr. Hamb. ſed *ferro rumpitur* via. cf. Burm. 373. *quo gl.* Rom. 374. *p. arma* pr. Hamb. an *alma*, inquit Burm. *repoſcat* Parrh. 376. *nobisque* Montalb. *in nobis* duo Burm. *nobis totidem* Doru. 377. *magna obice* ſeu *obiice* recepit ſecundum Pierium Heinſius vetuſtiorum omnium auctoritate: quem vide ad h. l. et ad Claudian. II. in Eutrop. 34. Ed. vett. et codd. recent. vt Goth. tres *magno*, quomodo et Seruii aetate nonnulli legebant, parum memores et *hic* et *haec obex* dici. Nonnulli adeo *magni* emendare auſi. v. Seru. 378. *pelago Troiamne* edd. ante Pierium et vulgg. ante Heinſ. cum tamen vetuſtiores codd. conſtanter habeant: *pelagus T.* Niſi quod Gud. et Leid. *pelagus Troiane.* Montalb. *Troiam pelagusne.* Ed. pr. Burm. *pelagus terramne.* Mediol. *pelagos Troiamne.* Porro *petamus* Medic. a m. ſec. Gud. et alter Mentel. cum aliis Burm. et cum aliquot Pierii, qui *petetis* ex edd. vett. habet, quod et in Goth. pr. occurrit, reliqui *petatis.* 379. *prorupit* Parrh. 380. *fatis primum deductus* Ven. *deductus* etiam Goth. tert. *aduectus* Parrh.

parant Il. Μ, 267. 268. Δ, 232. 240.

369. Oratio Pallantis plena fiduciae et indignationis, ſed qualis iuuenem, qui nondum propriam laudem habebat, decere poterat. *deuicta bella* noue dixit: vt pugnata bella, depugnata. — 371. *ſubit* ſuccedit, *aemula laudi*, virtutem paternam aemulatur. 375. Comparant Il. Φ, 568. 9. et ad v. 376. Il. Ν, 814. 377. Cf. egregia dicta Aiacis Il. Ο, 504 ſqq. et altera 734. — 378. *Troiam nouam*, caſtra Troianorum: quae adhuc pars copiarum Turni obſidebat ſup. v. 286. Mireris quomodo Burm. hic haerere potuerit, cum

Fit Lagus: hunc, magno vellit dum pondere saxum,
Intorto figit telo, discrimina costis
Per medium qua spina dedit: hastamque receptat
Ossibus haerentem. Quem non super occupat Hisbo,
Ille quidem hoc sperans: nam Pallas ante ruentem,
Dum furit, incautum crudeli morte sodalis,
Excipit, atque ensem tumido in pulmone recondit.
Hinc Sthenelum petit, et Rhoeti de gente vetusta
Anchemolum, thalamos ausum incestare nouercae.
Vos etiam gemini, Rutulis cecidistis in aruis,
Daucia,

381. *hic* quidam olim edd. ap. Pier. *vellit magno* Rom. et aliquot Heins. ac Burm. cum binis Goth. et MS. Bersman. vnde reuocauit Cuningham. *cum* Rom. 383. *qua s. dabat* Medic. Gud. a m. pr. Montalb. cum Colot. et Parrh. ac Goth. sec. idque recte recepit Cuningham. *hostemque retemptat* Doruill. ineptissimus codex, a m. pr. 384. *quem desuper* Doru. et Goth. sec. *occubat* duo Moret. et var. lect. Pierii ap. Burm. *Hisbo* e libb. refinxit Heins. pro vulgari *Hisbon*. Corrupte alii: *Hysbon, Hispon, Isbon, Iston, Hismon, Vsbon.* 386. *marte* Goth. tert. 387. *in* deest Ven. 388. *Hinc Helenum* vett. edd.. At *Sthenelum* ex libris, in quibus fere *Stenelum* est scriptum, defendit iam Pier. et Heins. Nisi verum est *Sthenium*, quod Medic. Gud. et bini Rottend. habebant, *Stenium* quoque ed. pr. Burm. *Stelenum, Steneum, Steium, Stimum* alii. Tum: *petit, hinc* Parrh. *Rhaethi, Reheti, Reti, Rethi, Hroeti*, vitiose al. 389. *Anthemolum, Achemodum, Anchelamum, Archemodum, Ancelomum, Arthemolum, Austemolum* aberratt. *Archemorum* quaedam edd. vt ap. Iuuenal. VII, 234. legitur, qui h. l. respexit. *thalamumque* ed. pr. Burm. *temerare* sec. Moret. 390. *in agris* Gud. et tert. Rott. cum tribus al. *armis* Leid. aberrationes perpetuae.

cum Cerda. 382. 3. verbo: qua parte spina per medium dorsi inter vtramque costam procedit. 384. *super.* desuper. Pallanti inclinanti se ad recipiendam hastam vulnus desuper inferre volebat Hisbo: sed id anteuertit Pallas. — 388. 9. Praeclara hic Seruii nota est, qui ex Auieno et Alexandro Polyhistore, quem ille sequutus videtur, haec narrat: Rhoetus, Marrubiorum (Marsorum v. sup. VII, 750.) rex Anchemolo filio Casperiam nouercam superinduxerat, quam priuignus stuprauit, poenaeque et irae paternae metu ad Daunum confugerat, Turni patrem. — 390. 2. Imitationes notauit Cerda Silii lib. II, 636 — 9. et
ad

Daucia, Laride Thymberque, simillima proles,
Indiscreta suis, gratusque parentibus error;
At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas:
Nam tibi, Thymbre, caput Euandrius abstulit ensis:
Te decisa suum, Laride, dextera quaerit;
Semanimesque micant digiti, ferrumque retractant.
Arcadas adcensos monitu, et praeclara tuentes
Facta viri, mixtus dolor et pudor armat in hostes.
Tum Pallas, biiugis fugientem Rhoetea praeter
Traiicit. Hoc spatium, tantumque morae fuit Ilo.
Ilo namque procul validam direxerat hastam:
Quam medius Rhoeteus intercipit, optime Teuthra,
Te fugiens, fratremque Tyren: curruque volutus
Caedit

391. *Dautia* nonnulli Codd. cum Goth. pr. *Dancia* Iulius Sab. *Daunia* Menag. pro diu. lect. et Scheffer. cum Zulich. a m. sec. quod probat Heins. Equidem non video, cur non *Daucus* aliquis esse aut fingi potuerit, cui duo filii essent, Larides et Thymber, *Daucia proles*. *Lauride* Goth. tert. et aliquot Burm. *Laridae* Mentel. et *Lauridae* Doru. Tum *Thymbraeque*, *Tyber*, *Thiber*, *Tymber*, *Tiber* al. Quod poeta sibi in tam breui spatio *Thymber* et *Thymbre* permisit, exemplo non caret. 393. *Et nunc* Doru. *dira* Sprot. pro var. lect. et Zulich. a m. pr. *saeua* Schol. Stat. IX. Theb. 295. 394. *enses* Medic. 395. *descissa* duo Burm. 396. *Semianimes* Rom. et 404. et sic scribi malim. 398. *d. et furor* Rom. cf. sup. ad IV, 91. 399. *propter* in fine tert. Rottend. vt sit prope. Eadem varietas alibi. Burm. laudat ad Ouid. Met. V, 159. 400. *Illo* Parrh. 401. *derexerat* Rom. et Medic. vt alibi. 402. *Teucra* Doru. *Teucrum* Goth. tert. Nec vero *Teuthra* cum Seruio a *Teuthras*, *ae*, est repetendum, sed a *Teuthras*, *antis*, vnde Teuthra, vt Θεύτραν et Θεύτρα. 403. *Tyrin* Rom. ex Τύρις.

ad 649. Lucan. III, 603—8. Add. Statii Theb. VI, 340—5. IX, 292—5. Claudiani de IV. Cons. Honor. 206—211. 391. v. V. L. 392. vt ne a suis quidem discerni possent. 396. Bona Seruii et haec nota est: „Ennii esse versum: *Oscitat in campis caput a ceruice reuulsum, Semanimesque micant oculi lucemque requirunt.* Quem versum ad suum carmen transtulit Varro Atacinus.„ Lusere hinc alii in hoc plus quam par erat v. ap. Guell. Cerdam et Burm. Quanto simplicius Homerus Il. E, 81. 82.

400. Ita Ilus mortem effugit, quem ille hoc telo petierat

Caedit semanimis Rutulorum calcibus arua.
Ac velut, optato ventis aestate coortis,
Dispersa inmittit siluis incendia pastor;
Conreptis subito mediis, extenditur vna
Horrida per latos acies Volcania campos;
Ille sedens victor flammas despectat ouantis:
Non aliter socium virtus coit omnis in vnum,
Teque iuuat, Palla. Sed bellis acer Halesus
Tendit in aduersos, seque in sua conligit arma.

Hic

405. *optata* vett. edd. ante Pier. et codd. nonnulli ap. Heins. et Burm. et duo Goth. perperam. non enim *aestas* optatur, sed in aestate *venti aura*. Itaque recte vetustiores *optato*, h. ex voto, vt bene Seruius explicat; sed male interpungitur in Heins. et Burm. *optato, ventis*. sec. Rottend. *optatu*. 406. *Dispersam* Parrh. 409. *dispectat* Leid. 410. *virtus socium* Oblong. Pier. 411. *Pallas* omnes fere vetustiores Heinsii. cf. inf. 152. lib. XI. *Alesus*, *Alaesus*, *Halaesus* etiam h. l. v. sup. ad v. 352.

rat. — 404. cf. inf. 731. quod *Rutulorum arua* pro solo posuit, ornatus caussa fecit. — 405 sqq. Comparatio ad Homericum exemplum concinnata Il. Λ. 155 — 7. forte quoque Υ, 490 sqq. Supra similem locum vidimus lib. II, 304. et Ge. II, 303 sq. in quibus vel incauto vel ignaro pastore incendium exoritur. Hoc autem loco pastor volens lubensque siluam incendit et flamma laetatur: quod aut stultum aut facinorosum hominem prodit; et quorsum omnino hoc pertinet, vt quis in media aestate incendat siluas? hoc quidem quomodo placere aut quomodo poetae excidere potuerit non video. Sed forte nec poetae culpa ea est, sed interpretum, qui siluam non meminere esse h. l. stipulas agri demessi, quas pastor seu omnino agrestis ad solum recreandum incendit. Sic *siluam* dixit Maro de leguminum calamis Ge. I, 76. et de herbis lib. I, 152. 406. *dispersa* epitheton ab eo, quod sequitur, sumtum: quod se dispergit incendium: non quod diuersis locis pastor fecit. — 407. *correptis mediis:* eleganter ad interiora penetrare dixit. reliqua v. 407. 8. ornatissima. 409. *victor*. bene Seru. voti compos, ἐπιτυχών. et 410. *in vnum* locum *Burm.* 411. Halesus Auruncorum dux v. paullo ante v. 352. 412. *seque in s. c. a.* post scutum se clausit, sic et XII, 491. *Seru.*

Hic mactat Ladona, Pheretaque, Demodocumque:
Strymonio dextram fulgenti deripit enſe
Elatam in iugulum; ſaxo ferit ora Thoantis,
Oſſaque diſperſit cerebro permixta cruento.
Fata canens ſiluis genitor celarat Haleſum;
Vt ſenior leto canentia lumina ſoluit:
Iniecere manum Parcae, telisque ſacrarunt
Euandri. Quem ſic Pallas petit ante precatus:
Da nunc, Thybri pater, ferro, quod miſſile libro,
Fortunam atque viam duri per pectus Haleſi.
Haec arma exuuiasque viri tua quercus habebit.
Audiit illa Deus: dum texit Imaona Haleſus,

Arcadio

413.] *Laudona* et mox *Fereta*, *Pharetra*, *Pharetra*, *Pherea*, *freta*, *fretam*, *Pheretra*, librariorum aberratt. et *Dedomocum*, *Dedemocum*, *Demodum*. 414. *diripit* deteriores. 416. *diſperſit* e melioribus Pier. et ſuis Heinſius. Vulgg. cum pr. Goth. *diſpergit*. In qu. Moret. *diſperdit:* pr. Voſſ. *diſperſa et c. permixta* 417. *Facta* ſec. Moret. *cauens* aliquot Pier. et pro diu. lect. pr. Hamb. ſicque alii ap. Seru. Poteſt et hoc defendi, ſed alterum et ipſum bonum eſt et a libris defenditur. Praeſtat monere, nos interpunctionem mutaſſe. Male interpungebatur: *Fata c. --- Haleſum; Vt ſ. --- ſoluit. Iniecere m.* 418. *Vt genitor* ſec. Rottend. ex gloſſa. *leto canenti* Rom. 420. *paratus* alter Hamb. 421. *Tybre*, *Tibre*, *Timbre*, *Tymbri* inepti librarii. *ferri* Sprot. 422. *Fortuna atque via* Franc. *fortunamque* Exc. Burm. *diri* Mentel. pr. 423. *habebat* Medic. a m. pr. 424. In *texit* haerere potuiſſe Grammaticos, quis credat? quis dubitet a *tego* eſſe? Haleſus clipeum praetendebat amico Imaoni, ſicque ſuum pectus aperiebat. At Seru. a *texo*, vt ſit ſpoliat, detexit. Sententia eſſet ſimilis Il. Δ, 468.

Tum

415. *Elatam in i.* iugulo ſuo vulnus minantem. *Seru.* 417. Ergo Haleſi parens erat vates, qui filium, cuius fata praeuidebat, eduxit, quoad viueret, in ſiluis cf. ſup. lib. VII, Exc. ad v. 732. Similis locus Il. Β, 830 —— 4. 418. *lumina canentia* audacter pro ſenilibus, ſed canent ſupercilia, tempora, ipſae genae. 419. In altero iuris, in altero ſacrorum vocabulo vſum poetam obſeruat Seruius: *Manus*, inquit, *iniectio, quotiens nulla iudicis auctoritate exſpectata rem nobis debitam vindicamus.* Agnoſcas facile verba iuris.

Alterum

Arcadio infelix telo dat pectus inermum.
At non caede viri tanta perterrita Laufus,
Pars ingens belli, finit agmina: primus Abantem
Oppofitum interimit, pugnae nodumque moramque:
Sternitur Arcadiae proles; fternuntur Etrufci;
Et vos, o Graiis inperdita corpora, Teucri.
Agmina concurrunt ducibusque et viribus aequis.
Extremi addenfent acies: nec turba moueri
Tela manusque finit. Hinc Pallas inftat et vrguet,
Hinc contra Laufus, nec multum difcrepat aetas,
Egregii formae; fed quis fortuna negarat
In patriam reditus. Ipfos concurrere paffus
Haud tamen inter fe magni regnator Olympi:
Mox illos fua fata manent maiore fub hofte.
Interea foror alma monet fuccurrere Laufo
Turnum

Tum *Hymeona* Medic. et al. vnde Heinf. coni. *Hymaeona*, et aliae iterum aberratt. librariorum *Imaeona*, *Imeona*, *Himaona*, *Himagona*, *Imabora*. Rom. *Himaeonia*. 425. *Aradico* Goth. *telum* Rom. *dat telo* fec. Moret. *iuueni dat* alter Hamb. *inerme* tres Burm. *apertum* Goth. tert. non indocte vt alibi. 426. *tanta* exquifitius quam *tanti*. 427. *funt agmine* Franc. fed *finit* fc. effe p. *Abantum* Rom. *Abanta* Leid. 428. *interemit* Rom. Gud. Mentel. pr. *pugnae interimit* Dorv. 429. *Arcadia* Parrh. 430. *a Graiis* aliquot Burm. *Teucrum* Schol. Statii Theb. III, 84. 432. *addenfent* Ge. Fabric. et Heinf. e codd. aliquot; ficque poeta folet v. VII, 794. et al. Vulgg. cum Rom. et Medic. *addenfant*. Montalb. *Extremae addenfant acies* pro addenfant fe, addenfantur. Prifcian. lib. VIII. *Poftremi addenfent acies*, at lib. IX. *Extremi addenfent acies*. 434. *His* c. Franc. 435. *formae* Heinf. e Gudiano, tanquam elegantius. Vulgo *forma*. 438. *illi* Hugen. *maiora* Leid. fed *maiore* bene: Turno et Aenea. 439. *mouet* Voff. et Goth. fec. *fuccedere* Rom.
et

Alterum ductum ex eo, quod Diis vel Manibus facrati dicuntur quibus moriendum eft.

428. *nodum pugnae* non de denfa acie ac militum globo; fed a nodo arboris fub cuneo petitum: de eo accipe, qui fortunam belli diutiffime fuftinet, longiffime refiftit, ἑτεραλκέα νίκην fua virtute facit. *moram.* Sic in noto illo: *belli mora concidit Hector* cf. fup. ad IX, 155. 439. *foror alma*, Iuturna nympha: de qua ta-
men

Turnum; qui volucri curru medium secat agmen.
Vt vidit socios: Tempus desistere pugnae.
Solus ego in Pallanta feror; soli mihi Pallas
Debetur; cuperem ipse parens spectator adesset.
Haec ait; et socii cesserunt aequore iusso.
At Rutulum abscessu iuuenis, tum iussa superba
Miratus, stupet in Turno, corpusque per ingens
Lumina voluit, obitque truci procul omnia visu.
Talibus et dictis it contra dicta tyranni:
Aut spoliis ego iam raptis laudabor opimis,

Aut

et alii Pier. et Heinf. quod et hic probat; eius interpretamentum esse *succurrere*. cf. v. 441. 444. Tuentur tamen hoc Medic. et alii. 441. *Vt vidit, Socii, t.* vel *Vt vidit, sociis*: Waddel. coni. Animaduerss. crit. p. 36. --- *desistere pugna* Rom. et alii, quod vulgare esset: cum secundo casu doctius dictum, vt tot alia: *desinere irarum* etc. 442. *ferar* tentet aliquis: sicque Bigot. et Goth. tert. praue: alterum enim eruditius, vt infinitis aliis in locis quae in communi oratione futura erant, in praesentia deflectit Maro. *fero* Goth. pr. 443. *pater sp.* Parrh. 444. *iussi* olim edd. ante Pier. et ante Heinf. vt vulgaris oratio ferebat: *cesserunt iussi*, vt inf. XII, 696. *Discessere omnes medii spatiumque dedere.* Sed hoc ipsum epitheton elegantius transfertur ad alterum: *aequore iusso*, quo ipsi cedere iussi fuerant: Hoc habet Pierii Medic. aliique Heinf. cum Goth. pr. et hanc lectionem Servius interpretatur et Macrob. VI, 6. sed, quod mireris in Grammatico, tanquam insolentiorem eam improbat Probus. Laudat Burm. Silium X, 447. vbi *ordine iusso*. Ex Iulio Sabino patet fuisse olim qui legerent *iussu*. 445. *Et* Doruill. *At iuuenis Rutulum accessu* Goth. tert. *tam iussa* idem cum qu. Moret. *dum* Exc. Burm. cum Goth. tert. *tamen ipsa* idem alter Menag. *ea iussa* Parrh. Haeserunt omnes in *tum* quod paullo asperius dictum hic videtur. *tum*, deinde Seru. interpretatur. Optime iunges: *At tum iuuenis. dicta superba* Oblongus Pierii et pr. Hamb.
446. *Miratur* Rom. et alii Pier. et Burm. ac bini Goth.
449. *laetabor* Bigot.

men nondum mentio facta: sed v. inf. XII, 139 sq. — 443. cf. II, 538. 9. et Seru. — 444. v. V. L. — 445 sqq. Pallantis personam egregie tuitus est poeta: immota iuveni mens in tanto discrimine etc. — 447. *omnia* dixit pro, totum Turnum. — 449. 50. ornatius quam Homericum ἕλοιμί κεν ἤ κεν ἑλοίμην. Il. x, 253. (dubito enim an verum sit: ἁλοίμην et quod inde fecere ἁλοίην) Sententiam

alibi

Aut leto insigni. Sorti pater aequus vtrique est.
Tolle minas. Fatus medium procedit in aequor.
Frigidus Arcadibus coit in praecordia sanguis.
Desiluit Turnus biiugis; pedes adparat ire
Comminus. Vtque leo, specula cum vidit ab alta
Stare procul campis meditantem in proelia taurum,
Aduolat; haud alia est Turni venientis imago.
Hunc vbi contiguum missae fore credidit hastae,

Ire

450. *est* in fine abest tribus Burm. 451. *processit* Menag. pr. et Hamb. pr. cum Goth. sec. 453. *Dissiluit* aliquot Burm. *subsiluit* Exc. eiusdem. 454. *itque* Goth. sec. 455. *meditantem in praelia*: ita Heins. e Medic. et binis Pierii Vaticanis, quorum alter Romanus est: adde ed. Mediol. cum vulgo *in* abesset. Heinsius illustrat partim Silii imitatione VII, 439. partim similibus, quae affert, nonnullis tamen aliquantum diuersis. Conueniunt: *proludere in pugnam, audere in praelia* sup. lib. II, 347. *irasci in cornua* Ge. III, 232. et inf. XII, 104. *proludere ad pugnam* iisdem locis. Scilicet ad exquisitiorem formam sic processit poeta: *meditari*, exercere se, *aliqua in re*, et *aliquam ad rem*, hoc alterum elegantius extulit, *in rem*. 456. *Euolat* Zulich. *est* duo Rottend. omittunt: at Gud. *et*, quod Heins. amplectitur; et facit vtique orationem nitidiorem. Nescio cur Burm. tacite iterum eiecerit. *venientis* v. ad Ecl. IX, 13. 457. *Nunc tibi* Goth. pr.

alibi aliter variauit Homerus: Loca Cerda collegit. Macrobius lib. VI, 1. ex Attii Armorum iudicio ductum esse versum dixit: *Nam tropaeum ferre me a forti viro pulchrum est; Si autem et vincar, vinci a tali nullum est probrum.* —— 450. *Sorti pater aequus vtrique.* scil. ferendae par est: is est pater, qui vtramque fortunam, et victoriae et mortis gloriosae, aequo animo ferat, vt fere Seru. Respicit enim ad verba Turni v. 443. *cuperem ipse parens Euander adesset.* 453. *Desiluit* vt par pari congrederetur: ita enim heroicae vitae lex fert. —— 454. Comparationes a leone sumtae multae similes sunt ap. Homerum cf. inf. ad v. 729. et Cerda ad h. l. sed nouum in Marone hoc, quod *a specula* h. montis vertice, ἐκ σκοπιᾶς, prospicit, et quod taurum *meditantem in praelia* (v. V. L.) videt. Imitatorem Silium cf. lib. V, 309 — 315. Statium VII. Theb. 670 sqq. — 457. 8. Vbi intra teli iactum venisse Turnum videt, praeuertere et occupare decreuit Pallas, si qua ratione

fortuna

Ire prior Pallas, ſi qua fors adiuuet auſum
Viribus inparibus; magnumque ita ad aethera fatur:
Per patris hoſpitium, et menſas, quas aduena adiſti,
Te precor, Alcide, coeptis ingentibus adſis:
Cernat ſemineci ſibi me rapere arma cruenta,
Victoremque ferant morientia lumina Turni.
Audiit Alcides iuuenem, magnumque ſub imo
Corde premit gemitum, lacrimasque effudit inanes.
Tum Genitor natum dictis adfatur amicis:
Stat ſua cuique dies; breue et inreparabile tempus
Omnibus eſt vitae: ſed famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. Troiae ſub moenibus altis
Tot gnati cecidere Deum: quin occidit vna
Sarpedon,

458. *ſi quae* et hic malebat Bentlei. ad Horat. Sat. II. 6, 10. *ſors* aliquot Burm. *adiuuat* Medic. et alii tres. 462. *Cernant*, ſc. *morientia lumina*, Oblongus, tert. Moret. Zulich. et Franc. quod multo ſuauius altero. *cruento* Goth. tert. 464. *Audit* Rom. 465. *effundit* plerique Pier. et Heinſ. et ipſe Medic. ac Rom. Totum hemiſtichium ab aliena manu veniſſe arbitror: cum et otioſum ſit et vero etiam moleſtum: qui deus corde premit gemitum, vt idem ille lacrimas fundat, abſurdum eſt, ſi quid video. 466. *Cum g.* Montalb. *ita fatur* Ed. pr. Burm. 467. *irremeabile* Oudart. cf. ad Ge. III, 284. 468. *fatis* Goth. tert. cf. ſup. ad lib. VI, 707. 470. *Hoc g.* Goth. ſec. *periere d.* Oudart. pro var. lect. *gnati* Pier. e libb. al. *nati.*

fortuna adiuuet ſe: pro *ſe* dixit *auſum imparibus viribus.*

460. ſup. VIII, 362. 3. — 462. 3. Ornate. *Cernat Turnus* ſe ſpoliari et ferat, ſuſtineat, videre me victorem. — 465 ſqq. Variauit et ornauit Maro ea quae in Sarpedonis morte Homerus praeclare memorauerat Il. Π, 431 — 462. et in Hectore Il. X, 168 ſqq. Alios imitatores paſſim Maro habuit. Vnum laudat Burm. Flaccum lib. IV, 114 ſqq. — 467. *Stat*, eſt, *ſua cuique dies*, τὸ μόρσιμον ἦμαρ etiam apud Homerum. Sententia autem verſſ. 467. 8. 9. ex Homero inhaerere debuit poetae animo Odyſſ. Υ, 328 — 334. ſed multo ſuauius ea reddita verbis numeriſque. — *irreparabile* h. l. quod renouari, iterari nequit. — 469 ſqq. Color ex Hom. in ſententiis paullo diuerſis Odyſſ. Υ, 108 ſqq. Alii comparant ex Il. Σ, 117 — 9. Achillis verba. —

Sarpedon, mea progenies. Et iam ſua Turnum
Fata vocant, metasque dati peruenit ad aeui.
Sic ait, atque oculos Rutulorum reiicit aruis.
At Pallas magnis emittit viribus haſtam,
Vaginaque caua fulgentem deripit enſem.
Illa volans, humeri ſurgunt qua tegmina ſumma,
Incidit, atque viam clipei molita per oras,

Tandem

471. *et iam* Heinſ. inuexit e Mentel. et aliis melioribus. Sed in his et ſimilibus codicum vix vlla eſſe poteſt auctoritas: et multo magis conſentaneum argumentationi: *etiam Turno.* Interceſſit quoque ſpatium aliquod inter Turni necem et praeſens tempus. Seruius: multi, ait, *etiam* legunt, vt ſit *ecce.* Scripſerat Seruius: *en iam.* 472. *Fata manent* aliquot Pier. et hoc recte. ſed codd. conſenſus tuetur alterum. 473. *torſit in aruis* Ed. Ven. Burm. Noluit poeta: *reicit ab aruis.* 474. *immittit* Oudart. 475. *diripit* perperam plerique codd. et edd. ante Heinſ. qui illuſtrat *deripere.* 476. Variant codd. et edd. inter *humeri* et *humeris*: prius tamen Rom. cum aliis Pierianis, Vrſin. et Medic. aliique Heinſ. tuentur. Si, vt vulgo faciunt, accipimus de thorace, nil refert vtro modo legamus. Sed vt de thorace accipi poſſit vereor. ita enim *haſta, quae in humerum inciderat,* mox per clipei oram, ἄντυγα, adacta tandem corpus ſtrinxit. quod quomodo fieri potuerit, nemo facile dicat. *Tegmina* nulla alia eſſe poſſunt, quam *clipeus*: vt eandem rem amplificet: *tegmina ſumma* et *oras clipei.* In hac interpretatione praeſtat *humeris* legere: Haſta incidit ea parte, *qua tegmina ſumma ſurgunt humeris,* qua extrema clipei ora humeris praetenditur, in ſumma clipei parte: ἄντυγ' ὑπὸ πρώτην, ᾗ λεπτότατος θέε χαλκός, vt Il. Υ, 275. atque eo traiecto, (*viam clipei molita per oras*) etiam Turni humerum ſtringit: ἀκρότατον --- ἐπέγραψε χρόα φωτός. Il. Δ, 139. quem locum a v. 134. nunc Maro ante oculos habuit. Similiter inf. 589. ab inferiore parte *haſta ſubit per oras imus clipei* Lucagi ſtantis in curru, *tum* (h. ora clipei traiecta) haſta *perforat inguen laeuum,* imam ventris partem in ſiniſtro latere. In fine vſ. *tegmina prima* Rom. ſolita varietate.
477. *clipei eſt* Medic.

— 473. *reiicit* quaſi retro iacit. πάλιν τρέπεν ὄσσε φαεινώ, pro vulgari: retorquet, auertit: tanquam a ſpectaculo ingrato quod impedire nec vult nec poteſt. Grammaticornm argutiae ſuper cauſſa, cur dii vultum auertant, alienae ſunt. Conf. inf. XII, 151. et V. L. ad XII, 841.

476. 7. v. V. L. — 481. Color orationis ex Il. Λ, 384. 391. 2.

Tandem etiam magno ſtrinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro praefixum robur acuto
In Pallanta diu librans iacit, atque ita fatur:
Adſpice, num mage ſit noſtrum penetrabile telum.
Dixerat; at clipeum, tot ferri terga, tot aeris,
Cum pellis totiens obeat circumdata tauri,
Vibranti medium cuſpis tranſuerberat ictu,
Loricaeque moras et pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum fruſtra de volnere telum:
Vna eademque via ſanguis animusque ſequuntur.
Conruit in vulnus: ſonitum ſuper arma dedere:

478. *Partem etiam* Goth. ſec. memorabilis lectio, niſi in codice tam recenti et nitide ſed inſcite ſcripto caſui potius deberi videretur, aut interpretamento. *magni* Sprot. *deſtrinxit* Bigot. ſec. Moret. et *detrinxit* Goth. tert. Heinſius nec ipſe habebat quomodo expediret τὸ *ſtrinxit de*, et coni. *ſtrinxit ſe*, at mox *ſtringit* abſolute pro ſe ſtringit, ſtringitur, dictum accipit; non video quo ſenſu. Non veniebat in mentem viris doctis eſſe hoc graecum: τοῦ σώματος ἐπεξεσεν, ἐπέγραψε, ſc. μέρος τι. ſic *ſtrinxit de corpore* ſc. partem. — *ſtringit* pr. Hamb. *de pectore* Ven. 479. *robus* Goth. tert. Eſt Homericum ἄλκιμον ἔγχος ἀκαχμένον ὀξέι χαλκῷ. 481. *nunc m.* duo vel tres Burm. *non m.* Reg. *nunc magis eſt* alii apud Seruium. At Medic. cum Moret. tert. *ſi mage ſit*, eleganter. *magi* Rom. *penetrabile* actiue vt Ge. I, 93. *p. frigus. p. ferrum* ſec. Moret. et Franc. 482. *ac cl.* vulgo ante Heinſ. *quom ferri* aliquot Pier. 483. *Quom* codd. Pier. *quem* Medic. et Montalb. cum Gud. et Ven. vti et Marklandus malebat ad Stat. p. 8. et recepit Cuningham. *oberat totiens* Parrh. 484. *cuſpis medium* alii; et ſic vulgo editum ante Heinſ. 485. *pectus ingens* Pallantis tanquam fortis et magnanimi iuuenis. Male argutatur Servius et alii, *vt cuſpis ingens* iungatur. *transforat* Goth. tert. 486. *de pectore* Rom. et Goth. ſec. *de corpore* Gud. Sprot. Parrh. nec diſplicebat Heinſio, quoniam *volnus* ſtatim occurret. *ferrum* Bigot. et Goth. tert. 487. *Sanguisque* edd. vulgg. ante Heinſ. Sed iam Fabric. Pier. monuerant, praeſtantiores codd. copulam non agnoſcere; quae indoctorum hominum metro male cauentium emblema eſt. 488. *Concidit* Oblong. *inſuper* Doru.

391. 2. 483. Variauit ſtructuram, ne eodem tenore ſequeretur: *tot tauri terga*, h. e. tot coria, quibus clipeus erat indutus, et ipſam loricam ac pectus perforat telum. 487. *animus* pro anima. θυμὸς pro ψυχή. — 488. *in vulnus*, haſtae graui ponde-

Et terram hoſtilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus ſuper adſiſtens:
Arcades, haec, inquit, memores mea dicta referte
Euandro: Qualem meruit, Pallanta remitto.
Quisquis honos tumuli, quidquid ſolamen humandi eſt,
Largior. Haud illi ſtabunt Aeneia paruo
Hoſpitia. Et laeuo preſſit pede, talia fatus,

Exanimem

489. *Terramque* Goth. pr. *moriens ferit* coni. Burmannus Sec. V. Cl. ad Antholog. Lat. p. 88. cauſſam mutationis non ſatis perſpicio; nam ipſe laudat exempla Silii V, 526. et IX, 383. vbi *appetere ore*, *morſu*, *terram* in ſimili re occurrit: *mordere* et *mandere humum* inf. XI, 418. 669. Homericum ὀδὰξ ἕλειν οὖδας, quid hoc aliud quam capere, petere. Sed aliud eſt, quod ambigo: an poeta hunc ipſum morientium angorem ex doloris inpatientia, ira ac rabie exhibere h. l. voluerit. Quantum video, ſimpliciter narrat eum pronum terram ore petiiſſe, h. e. procidiſſe: *ore cruento*: nam vulnere tali accepto, ore et naribus ſanguis erumpit. 490. *ſic ore profatur*: hemiſtichium in Rom. et aliis expletur; in aliis aliter. *cum voce ſuperba* Leid. 491. *memores inquit* pr. Hamb. 492. Aut ſic vt nunc fit, aut: *Euandro qualem m.* diſtingui poſſe, Seruius putabat. 493. *Si quid* vel *Si quis* in Gud. a m. pr. *honor* duo Burm. *honos rutuli* Goth. pr. nec tanti eſt vt coniicias *honos, Rutuli.* *eſt* itidem duo omittunt. 494. *conſtant Ae.* Sprot.

pondere. Sed et omnino cum Lucretio IV, 1042. *Namque omnes plerumque cadunt in vulnus.* reliqua ſunt Homericum notiſſimum: ἀράβησε δὲ τεύχε' ἐπ' αὐτῷ vel ἀμφὶ δέ οἱ βράχε τεύχεα ποικίλα χαλκῷ. Monenda haec ſunt, ne praeteriiſſe videar. Expreſſerant Homerum iam ante Maronem Ennius, et Furius Antias apud Macrob. et Vrſin. — 489. cf. V. L. 490. Ferocitas veteris aeui ex Homero adumbrata, vt inſultet caeſo victor: at non in hoc verſu: nam *ſuper adſiſtens* eſt ſimpl. adſtans, ſed inf. v. 495. *laeuo preſſit pede*, λὰξ προσβὰς, λὰξ ἐν στήθεσι βαίνων, vt balteum exueret. In hoc tamen generoſa Turni indoles ad amorem ſui pellicit, quod corpus humandum concedit Arcadibus. — 492. *Qualem meruit*, l. qualem Euander meruit vt ſibi remitterem filium, l. qualem Pallas meruit vt ſe remitterem h. vt dignus erat audax adoleſcens. Prius ſequuntur fere Intpp. idque ex ſqq. adſtruunt. Cum irriſione

dictum

Exanimem, rapiens inmania pondera baltei,
Inpressumque nefas: vna sub nocte iugali
Caesa manus iuuenum foede, thalamique cruenti:
Quae Clonus Eurytides multo caelauerat auro:
Quo nunc Turnus ouat spolio gaudetque potitus.
Nescia mens hominum fati sortisque futurae,
Et seruare modum, rebus sublata secundis.
Turno tempus erit, magno cum optauerit emtum
Intactum Pallanta, et cum spolia ista diemque
Oderit. At socii multo gemitu lacrimisque

496. *Exanimem* praeter vnum Gud. omnes Heinf. et Pier. at *exanimum* olim editum. Contrarium sup. IX, 451. vidimus. *Exanimum* tamen praeferam in poeta et retraxit illud Cuningham. 497. 8. Breuitatis et varietatis adeoque et suauitatis studio structuram orationis, quam orsus erat, deserit poeta, et a quarto ad primum casum transit. Erat enim impressa *manus iuu.* 499. *Quae bonus* et *Eurytion* vett. edd. etiam codd. pars. Sed, quod Heinf. reposuit, praestantiores eius et Pier. codd. habent. Monstra corruptelae ex aliis libris v. ap. Burm. adde *domus Eurycion* ex Goth. 501. *fortis* edd. vulgg. aliquot. sed cum *fato* omnino *fors* melius iungitur. 502. *Nec seruare m.* Diu haesi in hoc *Nec*, quod prorsus incommodum esse videbam. Mox vidi nil esse aliud quam vitium edd. Burmann. Nam omnes, quos euolui, scripti et editi *Et s.* habent: itaque mutaui non cunctanter. *rebus lassata s.* apud Lutat. ad Stat. II. Theb. 188. *sublata* poetae est, quod *elata* vulgo. 504. *sp. ipsa* Medic. a m. pr. et Leid. 505. *Ac* Doru.

dictum putant: Sic par erat te ex pugna dimitti. *qualem*: ἴσον pro ὡς.

497. Insculptum balteo nefas Danaidum, nocte nuptiali suos sponsos interimentium. Sup. V, 536. *Cratera impressum signis.* Burmannus comparat versus extr. lib. VIII. in re aliquantum diuersa. Idem Danaidum argumentum in clipeo copiosius exsculpsit Statius Theb. IV, 132—5. — 499. Quod artificis nomen adiicit, vt poeta, facit Homeri quoque exemplo. Facit enim artis praestantiae fidem. -- 501. Quae hic, etiam vs. 507 – 9. de suo adiicit poeta, et egregiam sententiam habent, et, dum futura anticipat, animum expectatione futurorum agitant. v. inf. XII, 940 sqq. Hinc poetae certatim hoc artificio vsi sunt. — 503. vt lib. II, 104. *magno mercentur Atridae.* Comparandus ad rem similis de Hectore Patrocli spoliis ouante locus Il. ρ, 193 — 201 sq.

Inpoſitum ſcuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor atque decus magnum rediture parenti!
Haec te prima dies bello dedit, haec eadem aufert:
Cum tamen ingentis Rutulorum linquis aceruos!
Nec iam fama mali tanti, ſed certior auctor
Aduolat Aeneae, tenui diſcrimine leti
Eſſe ſuos: tempus, verſis ſuccurrere Teucris.
Proxima quaeque metit gladio, latumque per agmen
Ardens limitem agit ferro; te, Turne, ſuperbum
Caede noua quaerens. Pallas, Euander, in ipſis
Omnia ſunt oculis: menſae, quas aduena primas
Tunc adiit, dextraeque datae. Sulmone creatos
Quatuor hic iuuenes; totidem, quos educat Vfens,
Viuentis

506. *imp. clipeo* ap. Seru. inf. 841. *P. ſequentes* Zulich. 507. *parentis* Rom. ſed vulgatum elegantius. 508. *atque eadem* pr. Hamb. *aufer* Rom. 509. *Cui t.* Leid. *linquit* Leid. alius. 510. *ſed c. alter* ſec. Hamb. 511. *diſcrimine vitae* Bigot. et Goth. tert. quod et ipſum bonum et alias frequentatum. 512. *verſis tempus* Gud. *ſuccedere Teucris* Rom. et alter Hamb. cum Goth. alt. vt ſup. 439. 514. *limen* Vratisl. *te caede ſ. Turne noua* Bigot. et Goth. tert. 516. *Omina* Exc. Burm. *primas* e Medic. Gud. et aliis ac parte Pierianorum Heinſius recepit. Vulgg. *primus*. Rom. *primum*. 517. *Tunc* in capite verſus: vox haec videtur merum verſus fulcrum eſſe, nec quicquam aliud. Apud Seruium eſt: Quidam *tunc* pro *quondam* accipiunt. Obſeruaui tamen Virgilium et aliis locis durius hac voce *tunc* et *tum* vti: ſic ſup. v. 445. *At R. a. iuuenis tum:* inf. 533. *iam tum Pallante peremto*, pro, iam tum cum Pallantem peremit. Reſpicit autem poeta ſup. lib. VIII, 102. 175 ſqq. 518. *hinc i.* Ven.

201 ſq. — 507. *dolor atque decus.* Sumſerunt hinc alii paſſim. Exempla habent Cerda et Burm. inprimis Martialis XI, 14. *Romani decus et dolor theatri.* Sup. V, 49. 50. *quem ſemper acerbum, ſemper honoratum etc.*

510. *tenui diſcrimine leti* modico mortis interſtitio Seru. *letum* pro exitio, ſtrage copiarum. — 513. *latum limitem agit.* Elegans translatio a vacuo ſpatio ad viam et actum inter duo agros relicto petita: cf. ſup. IX, 323. A Marone mutuatus eſt Silius lib. IV, 463. 464. *Agere limitem* autem proprie dicitur pro facere. v. Gronou. ad Tacit. German 29.

518. *Vfens.* is ſcilicet, de quo

Viuentis rapit, inferias quos inmolet vmbris,
Captiuoque rogi perfundat ſanguine flammas.
Inde Mago procul infenſam contenderat haſtam.
Ille aſtu ſubit; at tremebunda ſuperuolat haſta;
Et genua amplectens effatur talia ſupplex:

519. *inferias quas* ſec. Rott. 520. *perfundant* Medic. 521. *procul Mago* Parrh. *Lago* Scheffer. *Magno* Goth. pr. *infeſtam* Macrob. V. Sat. 2. et Rom. Gud. Moret. ſec. Parrh. *immenſam* pr. Hamb. pro var. lect. Porro *contenderat* Heinſ. recte tuitus eſt (cf. ſup. ad lib. V, 520.) et ſententiae et praeſtantiorum auctoritate, inter quos Oblong. et alii Pier. Medic. a m. ſec. nam a prima erat *contenderet:* vnde vulgaris lectio orta: *cum tenderet.* Mentel. a m. pr. *cum tenderat.* At in Rom. *contorſerat.* 522. *haſtu* Goth. pr. *haſtam* alter Hamb. *ictu* Zulich. *actu* Goth. ſec. *aſtu euadit* ſec. Rottend. quod pro interpretatione eſſe poteſt. *ac tr.* vulgg. edd. et codd. pars. *en tr.* a pr. m. Medic. at ab altera manu *at:* ſic et Gud. aliique, vnde Heinſ. recepit. *tremibunda* vett. codd. vt Medic. Rom. 523. *En g. a.* Medic. *affatur* alter Hamb. et Zulich.

quo ſup. VII, 745. VIII, 6. Alias de hominibus e Volſcorum gente Vfentis fluuii accolis accipi poterat: vt *Sulmo* de Pelignorum oppido. ſed et ſupra Sulmonem hominem vidimus lib. IX, 412. — 520. *captiuoque* h. captiuorum, eleganter pro, et quorum ſanguine etc. In vlciſcendo Pallante et mox in eo ſepeliendo Achillem, qui Patrocli caedem vlciſcitur eique inferias facit, Maroni ante oculos fuiſſe, nemo non animaduertit, qui Homeri lectione imbutum habet animum. Ad idem exemplum Achillis nunc quatuor Vfentis filios inferias Pallanti deſtinat et inf. lib. XI, 81. 82. immolat Aeneas. Nondum igitur ea aetate metuendum fuit Maroni, ne diſpliceret immane facinus lectoribus: nec, cum Aeneas ira ad furorem actus ſumma cum crudelitate ſupplicem ac pretium offerentem Magum v. 523 ſqq. obtruncat, et Tarquiti cadaueri inſultat v. 555 ſqq. videri ille ea aetate debuit inhumaniter et impie egiſſe; etſi hoc ad noſtrum ſenſum aliter ſe habet. Mihi quidem diſplicet manifeſta nimium imitatione Homeri Il. Φ, 26 ſqq. Ψ, 175 ſqq.

521 ſqq. Iterum aperta, ſed ornata, imitatio loci Homerici Il. Φ, 67 ſqq. *Mago*, in Magum, vt toties. *ſubit* ὑπέδραμε. *ſuperuolat* ὑπέρπτατο. *Et genua amplectens:* apud Homerum plus miſerationis: altera ἑλὼν ἐλλίσσετο γούνων, altera haſtam Achillis retinet. —

525.

Per patrios Manis, per ſpes ſurgentis Iuli,
Te precor, hanc animam ſerues natoque patrique.
Eſt domus alta: iacent penitus defoſſa talenta
Caelati argenti: ſunt auri pondera facti
Infectique mihi. Non hic victoria Teucrum
Vertitur; aut anima vna dabit diſcrimina tanta.
Dixerat. Aeneas contra cui talia reddit:
Argenti atque auri memoras quae multa talenta,
Gnatis parce tuis. Belli commercia Turnus
Suſtulit iſta prior iam tum Pallante peremto.
Hoc patris Anchiſae Manes, hoc ſentit Iulus.
Sic fatus galeam laeua tenet, atque reflexa
Ceruice orantis capulo tenus adplicat enſem.

Nec

524. *et ſpes* vulgg. *per ſpes* Heinſ. emendauit, tanquam efficacius (et ex more cf. ſup. ad III, 599. 600.) dictum, ex Leid. Moret. ſec. Macrob. et Donato ad Terent. vt ſupra quoque VI, 364. vidimus. *per ſpem* Goth. tert. *et ſpes haeredis Iuli* Gud. ex lib. IV, 274. 525. *gnatoq.* fere omnes Heinſ. *paterq.* Franc. 526. *iacens* Rom. 527. *caelata* Goth. ſec. 528. *mali* pro *mihi* Franc. *Teucrum. Graium* pr. Hamb. pro var. lect. 529. *aut a.* probe e Medic. et aliis reſtituit Heinſ. Vulgo: *haud. tantum* ſec. Rottend. 530. *cui contra* Doru. Goth. pr. 531. *Auri atque argenti* Goth. ſec. *magna talenta* Leid. et Goth. tert. cum Cod. Thuaneo ap. Macrob. V, 10. cf. ſup. ad IX, 265. 532. *Gratis* alter Menag. 533. *illa p.* Medic. 534. *Hoc patris manes hoc ipſum ſ. I.* pro var. lect. Cod. Koeleri V. Cl. In *ſentit* nulla varietas. 536. *applicat* Rom. et Medic. omnesque vetuſtio-

526. Duxit haec ex alio loco ſimili Il. z, 46 ſqq. adde Il. κ, 378. ſqq. —— *dabit* pro faciet, vt et alibi, et δοῦναι. Male vero poetam ad grammaticam ſubtilitatem reuocant Intpp. poſt Seruium, vt tria genera auri, argenti aerisque: *ſignatum* (in numis) *factum* (in vaſis et ſignis) *infectumque* (rude, graue, in maſſis) exprimere debuerit. *Argentum caelatum* eſt in vaſis, vt *aurum* factum quoque, ſed in hoc artem caelati operis non meminit. 531. Sententiam verſus ornauit Claudian. de B. Getic. 604—615.

532. 3. Ornauit Homerica l. c. Il. φ, 99 ſqq. et in vſ. 534. 5. ibidem 115 ſqq. *parce gnatis tuis* pro ſerua, vt apud Lucilium et Ennium inuenitur: Seru. quem cf. *belli commercia* redemtionem captiuorum. 534. Eandem Anchiſae

Nec procul Haemonides, Phoebi Triuiaeque ſacerdos,
Infula cui ſacra redimibat tempora vitta,
Totus conlucens veſte atque inſignibus armis.
Quem congreſſus agit campo, labſumque ſuperſtans
Inmolat, ingentique vmbra tegit; arma Sereſtus
Lecta refert humeris, tibi, rex Gradiue, tropaeum.
Inſtaurant acies Volcani ſtirpe creatus
Caeculus et veniens Marſorum montibus Vmbro.
Dardanides contra furit. Anxuris enſe ſiniſtram

vetuſtiores. Vulgg. *abdidit*, quod ſup. legebatur in ſimili verſu 553. lib. II. Variare autem poeta ſolet vel verbo: v. ſup. ad IX, 814 537. *Aemonides* ante Heinſ. vti libb. pars: item *Emonides*, *Emenides.* 538 *cui ſacro* Rom. *redimibant*, *redimebat*, *redundabat* erratum ap. Burm. *redimeibant* alii ap. Pier. 539 *inſignibus albis.* Sic apud Seru. Probus legendum dicebat: „vt albas veſtes „accipiamus, quae ſacerdotibus congruae ſunt.„ Nec tamen video, quomodo *inſignia* de veſte poſſint accipi. Niſi forte voluit, certe debuit, *inſignia alba*, de infula et vittis intelligi, et *veſte alba* inde expleri. Ita blanditur lectio: etiam quia paullo poſt v. 550. in *fulgentibus armis* itidem exit. Tuentur tamen codd. τὸ *inſ. armis* et vetus Grammaticus Aſper apud Seruium: et *arma lecta* v. 541. nec extat *albis* niſi pro var. lect. in pr. Hamb. Iunt. et Ald. pr. 540. *congreſſu* ed. Mediol. *ait* ed. pr. Burm. *campum* eiusd. Exc. *laſſum* pr. Hamb. *lapſu* Lutat. ad Stat. VII. Theb. 710. 541. *Cereſtus* aliquot edd., etiam Heinſ. *Segeſtus* Mentel. pr. cf. Seru. 542. *Tecta* Rom. *Laeta* qu. Moret. Spolia legere, propria vox. *refert lateri* pr. Hamb. a m. pr. *triumphum* Bigot. et Goth. tert. 544. *et iuuenis Marſorum* Bigot. *a montibus* Zulich. et Goth. pr. e. m. Sprot. et Montalb. 545. *contra ruit* Hamb. ſec. *Anauris* Rom.

chiſae manium et Iuli ſententiam eſſe aio. Reſpicit ad preces v. 524. 5.

541. *ingentique vmbra tegit* ſc. ſuper adſtans et inclinans ſe, vt ſpolia legat. Ita accipio, nec aliter accipi poſſe puto. Sane de morte tum alii tum Vrſin. Scalig. Cerda accipiunt, vt ſit σκότος ὄσσ' ἐκάλυψεν, et quae ſimilia alia apud Homerum occurrunt. Atenim *noctem*, *vmbram*, *tegere oculos* recte dixeris: quis vero ferat: *tegere aliquem vmbra?* et tum *vmbra ingenti?* Arma detracta dat Sereſto abſportanda: ex more v. c. Il. π, 663 — 665.

543. *Inſtaurant acies* puto ſimpl. ſuccedunt in pugnam cum Aenea. *Caeculus* ſup. VII, 678. 681. *Vmbro* ibid 750. 2. Cudunt vero h. l.

Et totum clipei ferro deiecerat orbem;
Dixerat ille aliquid magnum, vimque adfore verbo
Crediderat, coeloque animum fortasse ferebat,
Canitiemque sibi et longos promiserat annos.
Tarquitus exsultans contra fulgentibus armis,
Siluicolae Fauno Dryope quem nympha crearat,

Obuius

Rom. corrupte. *Anxiris* codd. recentiores: tres *Ansiris*: duo *Anxyris*, hoc melius: verum enim est *Anxuris*, siue, vt veteres scribebant, *Axuris*. cf. sup. VII, 799. Hic et in seqq. interpunctionem mutaui. cf. not. 546. *ferri* vitiose aliquot edd. e triuio: pro *orbem*, *vmbo* Goth. tert. 547. *illi* Rom. *aliquid magicum* Guellius emendabat, quem Cerda et Catroeus sequuntur: praua enim interpunctione eo deuenerant, vt ad Vmbronem referrent; cum autem incantationis peritum prodiderat poeta sup. VII, 750 sqq. Sed agit nunc de Anxure, homine superbo, qui insolentius increpuerat Aeneam, vt solent veteres heroes in primo congressu pugnae. *aliquid magnum* ἔπος μέγα. nihil notius. *aliquod magnum* malebat Heins. *Dictum erat illi aliquid* emendauerat Waddel. p. 36. Animadu. crit. infelicis ingenii criticus. Totus versus aberat Goth. tert. Porro pro *verbo*. *bello* Rom. 548. *animam* tres ap. Burm. *coelumque animo* Ven. a m. pr. quod ornari posset verbis. ad vocem *fortasse*, quoties ad eam redeo, semper offendo. 549. *et multos* Goth. sec. *permiserat* Ven. 550. *Traquitus*. *Tarquinus* ap. Burm. 551. *Faulo* Ven. et Gud. a m. pr. alius, quam deus, *siluicola Faunus* vix esse potest. Ita vero humani quid passus est poeta, dum subiicit v. 558. *patrio sepulcro*. Videtur hoc sensisse Iul. Sab. qui legit *Dauno* sed sic *siluicolae* parum accommodatum.

sibi] difficultates et molestias Intpp. alius aliter, dum non ad Anxurem, sed ad Vmbronem sqq. referunt. Perperam. Breuitati studens poeta, ne rem eandem vicies repetat, non addit Caeculum et Vmbronem fuisse caesum: pergit ad Anxurem, sed variata oratione, vt eum iam ante caesum dicat, et narrationem de eo subiungat, nam *deiecerat* sc. *Dardanides*, Aeneas. *Dixerat ille* sc. Anxur. — 548. *caeloque animum fortasse ferebat*. Singulare dictum hoc. *Ferre caelo*, pro ad caelum efferre, alias vidimus iam poetae frequentatum de superbia et arrogantia: Et fortasse ille arrogantiorem se gesserat; dum de Aenea victoriam et longam vitam sibi promiserat. Adumbrauit h. l. Silius lib. II, 403 sqq. et ibid. 411. vt mox noster 550.

550. *exsultans* simpl. prosiliens

Obuius ardenti ſeſe obtulit. Ille reducta
Loricam clipeique ingens onus inpedit haſta.
Tum caput orantis nequidquam, et multa parantis
Dicere, deturbat terrae; truncumque tepentem
Prouoluens, ſuper haec inimico pectore fatur:
Iſtic nunc, metuende, iace. Non te optima mater
Condet humi, patrioue onerabit membra ſepulcro:
Alitibus linquere feris: aut gurgite merſum

Vnda

552. *ſeſe tulit* Heinſ. coni. 553. *Lorica* Ven. tum *impedit* Burm. an *impetit*? Laborauit igitur et ipſe in h. l. vide not. 554. *Tunc* Goth. tert. *cum* pr. *et plura p. Hiſcere*, Parrh. 555. *deturpat* a m. pr. Medic. *truncumque repente* vulgg. *tepentem* Heinſ. e Medic. et aliis, etiam Pierii ac Ge. Fabricii. *petentem* Rom. *iacentem* tert. Moret. Heinſ. coni. *truncumque repentem* nimis erudite! 556. *Peruoluens* aliquot Burm. 557. *nunc. non* pro var. lect. pr. Hamb. *nunc te* vett. edd. ap. Pier. *nam te* Sprot. *te* multis abeſt. 558. *humo* Medic. a m. ſec. et Doru. *patrioque* nonnulli *onerabat* duo Burm. *onerauit* Gud. *ornabit* Hugon. a m. ſec. *honorabit* Doru. et *onerabit* emendauerat Acidalius ap. Heinſ. Scilicet recordandum eſt, *ſepulcrum* h. l. eſſe tumulum, quo alias mortuus dicitur *premi*: cum ſub eo conditus iacet. pro *membra*, *vmbra* Goth. tert. 559. *liquere* Doru. a m. ſec.

liens, prodiens. 552. 3. *Ille*, Aeneas, (non Tarquitus) *haſta reducta*, quam reduxerat (cf. ſup. ad IX, 423.) adeoque magna cum vi immiſerat, *impedit loricam clipeique onus*, transfigit clipeum et loricam, ſic vt infixa haſta haereret nec retrahi facile poſſet: hinc Aeneas arrepto ſtatim enſe caput deiicit. Seruius *impedit:* non permiſit, vſui eſſe ad protegendum Tarquitum. Nec aliter Cerda. Verum caput parum tuetur lorica clipeuſque. Eſt autem exquiſite dictum: *loricam et clipeum impedit haſta*, pro vulgari: *haſtam impedit lorica*: nam haſta impedita et fixa tenetur: ſic que et ipſe clipeus impeditus eſt, nec libere regi ac moueri poteſt: cf. inf. 794. 5. Sed in his, quae reciproca ſunt, poetae illud ſequuntur, quod minus vulgare eſt. — 554 ſqq. Iterum Homerica adumbrat in ſqq. quod quidem hic factum nolimus: cf. ſup. ad v. 520. 7. Primum quidem φθεγγομένου δ᾽ ἄρα τοῦγε κάρη κονίῃσιν ἐμίχθη aliquoties occurrit, inprimis de Dolone Il. K, 457: vbi vide ante 454 ſq. Reliqua autem ex Il. Φ, 120—7. petita ſunt. cf. Il.

Λ, 452

Vnda feret, piſceſque inpaſti volnera lambent.
Protenus Antaeum et Lucam, prima agmina Turni,
Perſequitur, fortemque Numam, fuluumque Camertem,
Magnanimo Volſcente ſatum: ditiſſimus agri
Qui fuit Auſonidum, et tacitis regnauit Amyclis.
Aegaeon qualis, centum cui brachia dicunt,
Centenaſque manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribuſque arſiſſe, Iouis cum fulmina contra
Tot paribus ſtreperet clipeis, tot ſtringeret enſis.

Sic

561. *Antheum* Medic. *Lucam* bene Heinſ. ſecundum Pierium e libris: melius *Lucan* Gud. Vulgo *Lycam*: ſic primam corripi probabile fieret. *Lyncam* Oblong. Alii aberrant: *Licam, Lican, Licnam.* — *pr. a. Turnum* aliquot edd. ante Pier. 562. *Proſequitur* aliquot Burm. *Numan* Medic. Diuerſus is ab eo qui ſup. IX, 454. memoratus. *flauumq.* vterque Hamb. *Camentem, Careſtem* aberratt. 563. *Vulſcente, Vulcente, Volſente, Volcente.* cf. ſup. ad IX, 370. *dit. agris* Bigot. cf. ſup. ad v. 201. *aquis* Goth. tert. 564. *regnabat* Doru. 566. *orbibus* Franc. *auribus* alter Hamb. pro var. lect. 568. *et ſtring.* Sprot.

Α, 452 ſqq. — 558. cf. V. L. 560 *piſces' lambent* vt Homer. l. c. ἀπολιχμήσονται, ſanguinem haurient.

561. *prima agmina Turni*, vel προμάχους, qui pugnant, ante ordines, vel qui in prima acie, ἀριστεῖς. — 564. *Auſonidum.* Auſonidarum, vt bene Seru. exponit, *Auſonidas* autem pro Auſonibus dixit, quibus, cum olim omnem Italiam inferiorem tenerent, ſedes a Circeiis ad Lirin vſque etiam ſerioribus aetatibus manſere. Iam in his locis inter Tarracinam et Caietam iuxta mare *Amyclae* fuerunt, a ſerpentibus deletae, ſeu viperae ſeu hydri illi fuere. v. Seru. ad h. l. et ceteros, qui oppidi meminere, apud Cluuer. Ital. ant. pag. 1093. Nomen oppidi ſeruauit ſinus, *mare Amyclaeum* vel *Amuclanum*, quod Tacitus etiam memorat IV. Ann. 59. Cetera v. in Exc. II. ad h. Lib.

565 ſqq. Splendida comparatio. Qui primus nunc deductus erat in praelium Aeneas, quanta virtute quo furore fit conſpicuus! Aliter de Aegeone ſeu Briareo tradit, quam Homerus Il. Α, 402. 3. cum inter Gigantes eum referre videatur, qui Olympum oppugnant. *Pectoribus* addit 567. quia efflat ignem, vt Cacus ſupra, vt Typhoeus, et tot alia monſtra. *tot paribus*, pari numero, ſcilicet quinquaginta

Sic toto Aeneas desaeuit in aequore victor,
Vt semel intepuit mucro. Quin ecce Niphaei
Quadriiuges in equos aduersaque pectora tendit:
Atque illi longe gradientem et dira frementem
Vt videre, metu versi retroque ruentes
Effunduntque ducem, rapiuntque ad litora currus.
Interea biiugis infert se Lucagus albis
In medios, fraterque Liger; sed frater habenis
Flectit equos: strictum rotat acer Lucagus ensem.
Haud tulit Aeneas tanto feruore furentes:
Inruit, aduersaque ingens adparuit hasta.
Cui Liger:
Non Diomedis equos, nec currus cernis Achilli,

Aut

569. *descedit* Goth. tert. *in agmine* aliquot Pier. et Leid. 570. *Nyphaei, Nipei, Riphei,* in aliis. *Quin et Vsei* Ed. pr. Burm. 571. *Quadriiugos* aliquot Pier. Goth. tert. et Ed. pr. Burm. *Quadriiugis in equis* Medic. a m. pr. et bini Burm. 572. *illum* Menag. pr. *et dura* Doru. 573. *retroque fluentes* alter Hamb. 574. *in littore* edd. ante Pier. tum Gud. Bigot. et pr. Hamb. *in litora* Goth. tert. et potest alterum illud pro interpretatione esse alterius. tum *currum* optimi quique, inquit Burm. sicque Rom. et alius Vatic. cum Goth. sec. sed *currus* magis poeticum. *r. ad l. cursus* aliquot Pier. 575. *Ligagus* Exc. Burm. *Licagus* Goth. sec. et mox. 576. *In mediosque Liger frater* Goth. tert. 578. *fruentes* alter Hamb. *vuentes* Parrh. 579. *Diruit* Ed. pr. Burm. 580. *Cui L. ait* duo Burm. *Cui tum Liger ait* Ed. Ven. 581. *nec c.* Heins. cum parte codd. et edd. Alii *non c.* tum *currum* omnes Heins. cum Medic. et aliquot Pier. it. edd. nonnullis et binis Goth. *Achilli* Heins. e Menag. pr. et Moret. pr. adde Leid. et Goth. tert. vtpote doctius. vulgo, *Achillis.*

ginta clipeos. *Sic*, vt non vnam manum putares, *toto* etc. Seru. Locum bene transtulit ad Tydeum Statius II. Theb. 595 sq.

572. *longe gradientem.* longis gradibus incedentem; non e longinquo. μακρὰ βιβῶντα. Magnificum vero et hoc de Aenea et mox v. 579. *ingens apparuit.* 575 sqq. Comparare solent Il. Λ, 101 sqq. aut 122 sqq. vbi duo fratres eidem currui insistunt. —— 579. simpl. accipe: venit, adstitit intenta cum hasta: sed ornatius. —— 581. Congressus quidem est Aeneas cum Diomede

Aut Phrygiae campos: nunc belli finis et aeui
His dabitur terris. Veſano talia late
Dicta volant Ligeri: ſed non et Troius heros
Dicta parat contra: iaculum nam torquet in hoſtem.
Lucagus, vt pronus pendens in verbera telo
Admonuit biiugos: proiecto dum pede laeuo
Aptat ſe pugnae, ſubit oras haſta per imas
Fulgentis clipei, tum laeuum perforat inguen;
Excuſſus curru moribundus voluitur aruis.
Quem pius Aeneas dictis adfatur amaris:
Lucage, nulla tuos currus fuga ſegnis equorum
Prodidit, aut vanae vertere ex hoſtibus vmbrae.

Ipſe

582. *Phrygios campos* Goth. alter. 583. *His d. telis* Doru. atqui opp. *Phrygiae campos. veſani* Goth. tert. 585. *parit* Leid. pro var. lect. Quod Seruius habet: „poteſt legi: *Edicta parat contra* huc ſpectare puto, quod alii interpungebant poſt *parat:* nam *edicta* vitioſum" eſt. *iam torquet* alter Hamb. et Doruill. a m. ſec. *contorquet* Oudart. *in hoſtes* plerique Pier. et potiores Heinſ. ſicque Heinſ. expreſſum dederat: quod tacite a Burm. mutatum: nec male. 586. *prono p. in v. telo* Aruſianus Meſſius: quod merito placet Heinſio: modo codd. addicerent. *in verbere ſolo* Montalb. 587. *Ammonuit biiugis* idem Aruſianus. *biiuges* Goth. ſec. tum *traiecto* Medic. ſed *proiecto pede* recte in ſtatu pugnandi. Ad faſtidium illuſtrauit Heinſius. 588. *Aptet* duo Heinſ. *ſub imas* ſec. Moret. 590. *volu. agmen* Mediol. Ed. 591. *affatus* Doruill. 592. *Huc age* Rufinian. de Schem. Dianoeas. Ed. vet. 593. *Perdidit* Ven. *aduertere* Leid.

mede Il. E, 217. 275 ſqq. et cum Achille Il. Y, 79 ſqq. Sed neutrius pugnae exitus is fuit, vt poeta eum hic reſpexiſſe videri poſſit. Itaque Cerda eſt audiendus, qui ſententiam eo retulit, vt omnino Latinos praeferat Achiuis Liger, Latium Troadi; eſſe ipſi rem nunc cum fortioribus viris, quos non tam facile effugiturus ſit; vt ſupra Turnus lib. IX, 154. 155. *Haud ſibi cum Danais rem faxo et pube Pelaſga Eſſe putent.* — 586. *pendens in v.* cf. ſup. lib. V, 146. 147. Ge. III, 106. 107. hic Lucagus gladio pro flagro vſus eſt. — 588. 9. traiecta ima clipei ora haſta ipſum bubonem transfigit. cf. ſup. V. L. ad v. 476. — 591. *pius* epitheton nullam vim habet. Super Aeneae inhumanitate cf. ſup. ad v. 520. — 592. *nulla fuga ſegnis equorum*

rum

Ipſe rotis ſaliens iuga deſeris. Haec ita fatus
Adripuit biiugos. Frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delabſus eodem:
Per te, per qui te talem genuere parentes,
Vir Troiane, ſine hanc animam, et miſerere precantis.
Pluribus oranti Aeneas: haud talia dudum
Dicta dabas. Morere, et fratrem ne deſere frater.
Tum latebras animae, pectus, mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius, torrentis aquae vel turbinis atri
More furens. Tandem erumpunt, et caſtra relinquunt
Aſcanius puer et nequidquam obſeſſa iuuentus.
Iunonem interea conpellat Iuppiter vltro:

O germana

595. *Abripuit* Leid. Menag. pr. et Exc. Burm. *biiuges* etiam hic Goth. ſec. *inertes* vel *inertis* aliquot Pier. inter quos Rom. et Heinſ. fere omnes, etiam Medic. vt mirer non receptum, cum haud dubie elegantius ſit altero, etſi ſenſu eodem. Hic tamen Heinſio *inermes* magis arridebat: cauſſam non adiecit: niſi forte alterum ſeruauit alteri loco inf. XI, 414. Poteſt tamen hoc vrgeri: quod Liger auriga equos regebat adeoque ſine armis erat. 596. *delatus* Sprot. pro var. lect. In nonnullis inſertum teſtatur poſt hunc Burmannus verſum peſſime cuſum *tendebatque tales illi de pectore voces.* 597. *Per qui te tanti talem g. p.* Donat. in Terent. *qui tanti talem g.* Schol. Horat. et idem alio loco: *Aeneam tanti talem g.* Fuiſſe hic iam antiquitus aliquid turbatum ſuſpicabatur Heinſ. Melius Burm. vidit homines iſtos confudiſſe cum h. l. verſum Aen. I, 606. *parentem* Goth. pr. 598. *et* abeſt Goth. tert. 600. *et* abeſt ed. Mediol. et binis Goth. *non deſere* duo Burm. 601. *recludit* vel *reſoluit* pr. Hamb. 602. *ductor* probatiores Pier. et Heinſ. Alii edd. et ſcripti *victor*, vt Goth. pr. et tert. 603. *Dardanus et* aliquot Pier. 604. *fremens* Mentel. ſec. ſicque Rom. *erumpit* pr. Moret. *clauſtra* pr. Hamb. et Parrhaſ.

rum ſc. quoniam hos incitauerat v. 586. *pronus in verbera.* — *aut vanae v.* exemplo Niphaei v. 572. 3. 4. — 594. Similis ſarcaſmus Il. Π, 745 — 750. — 603. Comparatio Homerica cf. Il. E, 87. 88. — 604. 5. Artificium narrationis velim obſeruari in iudicio et delectu rerum, quas narrat, tot aliis omiſſis. Pugnari debuit non minus acriter circa muros: ſed his nunc recte caremus: itaque ſatis erat binis verſibus moneri nos de exitu oppugnationis.

606 ſqq. Eo iam res erat adducta, vt Turnum Aeneas aſſequo-

O germana mihi atque eadem gratiſſima coniunx,
Vt rebare, Venus (nec te ſententia fallit)
Troianas ſuſtentat opes: non viuida bello
Dextra viris, animusque ferox, patiensque pericli.
Cui Iuno ſubmiſſa: Quid, o pulcherrime coniunx,
Sollicitas aegram, et tua triſtia dicta timentem?
Si mihi, quae quondam fuerat, quamque eſſe decebat,
Vis in amore foret: non hoc mihi namque negares,
Omnipotens, quin et pugnae ſubducere Turnum,
Et Dauno poſſem incolumem ſeruare parenti.
Nunc pereat, Teucrisque pio det ſanguine poenas.
Ille

609. *Troianis* Sprot. *ſubſtentat* Ven. *nec*, *nunc*, *nam*, erratum apud Burm. *nec* etiam Goth. tert. *non innida* Parrh. 610. *animosq.* Gud. a m. pr. 611. *Cum I.* pr. Hamb. *Et I.* Rom. 612. *me aegram* Exc. Burm. *tr. iuſſa t.* Medic. 613. *quemque* Montalb. 614. *non haec* duo Moret. et Iunt. ed. cum Goth. ſec. *mihi nempe* Bigot. et Zulich. ſed v. not. 615. *Turnum ſ. pugnae* aliquot Pier. 616. *Vel Dauno* Oudart. *poſſim* vterque Rottend. et Leid. 617. *ſuo det ſ.* Doru.

ſequeretur adeoque pugna inter eos fieret. Haec ex rerum in Aeneide ordine adhuc erat differenda. Deorum interuentu ad hoc vſus eſt, vt epicum poetam facere neceſſe eſt. —— 607. 8. Amare haec ad Iunonem. Comparant locum Il. Σ, 356 ſqq. adde Δ, 5 ſq. 609. 10. *non v. v.* immo vero Aeneae virtus tantopere eminuerat. *dextra viris*, virorum: vt ſolet poeta.

611. *pulcherrime* h. l. notabile, inter blanditias. — 612. *triſtia dicta* h. l. exprobrantis, acerba. — 613. *Vis in amore mihi*, pro ſi amori meo eſſet vis. Alias *potentia* dicitur de amantibus. Vulgaris oratio eſſet: *ſi tantum valeret amor meus apud te, tantam haberet vim et auctoritatem*, vt olim inter amoris noſtri primordia. — 614. *namque* non vacat, ſed aſſeverat: ſcilicet, vtique, γάρ τοι, γάρ δή. — 617. *Nunc pereat* ſtomachabunda pronuntiat: pro, nunc vero ei pereundum eſt in Troianorum gratiam; etſi ille etc. —— 618. *Ille t.* —' *nomen* h. ſtirpem, genus. A Iunone Turni genus ſi ductum fuit, ignotam fabulam attingere videri debet poeta, vt fortaſſe Pilumnus Iunonis filius habitus fuerit, quod nunc ignoratur. Poteſt tamen

Ille tamen nostra deducit origine nomen,
Pilumnusque illi quartus pater: et tua larga
Saepe manu multisque onerauit limina donis.
Cui rex aetherii breuiter sic fatur Olympi:
Si mora praesentis leti tempusque caduco
Oratur iuueni, meque hoc ita ponere sentis;
Tolle fuga Turnum, atque instantibus eripe fatis.
Hactenus indulsisse vacat. Sin altior istis
Sub precibus venia vlla latet, totumque moueri
Mutariue putas bellum; spes pascis inanis.
Et Iuno adlacrumans: Quid si, quod voce grauaris,
Men-

618. *deducet* duo Rottend. et Gud. 620. *que* abest binis Burm. 621. *fatus* a m. sec. Medic. et Gud. cum aliis Heins. sic et Rom. cum Goth. sec. 623. *haec ita* Leid. qu. Moret. Ed. Ven. *ponere si vis* Doruill. a m. sec. 627. *multariue* Medic. a m. pr. *putes* Oudart. *poscis* idem. 628. *Et I. adlacrimans* e Medic. et aliis

men illud: *nostra origine*, ita sumi, vt siue Iouis siue omnino diuina stirps et origo respiciatur. Si a Danae ductum Turni genus: debuit illud ad Iouem et Io referri; aut Pilumnus Iouis filius haberi potuit vel Saturni. Sed praestat simpliciter de diuina origine inde a Pilumno accipere; vnde etiam adiectum: *Pilumnusque illi quartus pater.* cf. Exc. VII. ad VII. p. 131. 619. 620. Frequens ad exorandos deos argumentum, cuius prima exempla in Homero Il. Θ, 238 — 241. et 203 sq.

621. Iuno hoc spectabat, vt Turnum omnino morti eriperet. Huic occurrit Iupiter sic, vt in praesens modo tempus fata Turni differri patiatur. cf. sup. VII, 313 sqq. Est vero totus locus Homericus Il. Π, 439 sqq. vbi Ioui Sarpedonem morti subducturo simili modo intercedit Iuno, ac nunc Iunoni Iupiter. —— 622. *caduco*, exquisite, mox casuro, vel cui mox cadendum, moriendum est: vt VI, 481. *bello caduci*, cadentes. — 623. *meque hoc ita ponere sentis*; sique ita hoc factum interpretaris, in hunc sensum accipis, vt in eum modum a me constituatur nunc hoc: scil. vt Turni fata differantur, non mutentur. *ponere* docte, τιθέναι pro διατιθέναι, ordinare, constituere. — 625. *vacat* exquisitius quam *licet:* nihil vltra. — 626. *venia*, concessio: quod concedam, indulgeam.

628. Belli exitum fatalem immu-

Mente dares; atque haec Turno rata vita maneret?
Nunc manet insontem grauis exitus: aut ego veri
Vana feror. Quod vt o potius formidine falsa
Ludar, et in melius tua, qui potes, orsa reflectas!
Haec vbi dicta dedit, coelo se protenus alto

Misit

aliis Heinsius. Edd. Mediol. et Ald. pr. *Quoi I. allacrimans.* Vulgo: *Cui I. illacrimans.* At praecessit *Cui* v. 621. Rom. *Cui I. lacrimans.* duo Moret. et pr. Hamb. *Cui I. adlacrimans.* — *quod si* Gud. et Sprot. *quae voce gr.* Rom. et pars codd. Pier. Heinf. et Burm. cum Goth. pr. 629. *data vita* Rom. non Seruius, quem Heinf. nominat. 630. *haud ego* Oudart. et Exc. Burm. 631. *ferar* Doru. *quod vti p.* Gud. *quid vt o* Ed. pr. Burm. *quin o, et, quin vt o,* vett. edd. cf. Pier. *quin vt* Goth. pr. *vltro p.* tert.

immutatum non iri Iupiter pronuntiauerat: de Turno nil meminerat. Iuno itaque Iouem, quem sibi placatiorem videt, seu alia de caussa seu Veneris iurgia veritum, cetera de Turni vita et incolumitate eloqui non audere arbitrata, vtinam id, inquit, quod disertis verbis promittere mihi grauaris, animo saltem et voluntate annueres, et Turno vita esset incolumis! Ex Seruio et Cerda vix sapias. *quid si?* valet idem, quod, cur non? quid ni? τί οὖν; εἰ γὰρ, quid mali inde futurum esset, si. *grauaris* sc. dare. *rata* eleganter, adeoque perpetua et integra, incolumis. Mox se ipsam retractat: Enimuero, *nunc, manet* etc. — 630. 31. *aut ego v.* nisi admodum fallor, a vero aberro. *vanus,* qui sibi vana et inania persuadet, *vanus veri* graece dictum, vt fallax veri, deceptus, falsus veri h. vero. *Quod,* καθ' ὅ, qua in re tamen vtinam frustra metuam et vtinam tu consilium de Turno mutes.

633 sqq. In simulacro Aeneae confiando habuit Apollinem Homericum, quem sequeretur, qui Aeneae εἴδωλον obiicit Diomedi Il. Ε, 449 sq. Inuentum autem hoc Iunonis eo pertinet, quod, si ei aperte fugam suasisset, more viri fortis Turnus fugae mortem praetulisset. cf. Seru. ad 644. vid. inf. 666 sqq. Imitatus, sed sobrie, Silius X, 83 sq. et paullo pinguius, in fraude Annibali a Iunone facta lib. XVII, 528 sqq. — 572 sq. In quo loco multa ex nostro expressa. Si a prisco poeta Homero, Hesiodo vel Pindaro, hic locus profectus esset: dicerem Iunonem sagaciter esse adhibitam ad meteorum creandum, quippe, quae aeris erat symbolum antiquae Graeciae. Sed a

Marone

Misit, agens hiemem nimbo succincta per auras:
Iliacamque aciem et Laurentia castra petiuit.
Tum Dea nube caua tenuem sine viribus vmbram
In faciem Aeneae (visu mirabile monstrum)
Dardaniis ornat telis; clipeumque iubasque
Diuini adsimulat capitis: dat inania verba;
Dat sine mente sonum, gressusque effingit euntis.
Morte obita quales fama est volitare figuras,
Aut quae sopitos deludunt somnia sensus.
At primas laeta ante acies exsultat imago,
Inritatque virum telis, et voce lacessit.
Instat cui Turnus, stridentemque eminus hastam
Coniicit: illa dato vertit vestigia tergo.
Tum vero Aenean auersum vt cedere Turnus
Credidit, atque animo spem turbidus hausit inanem:

634. Post hunc in Moret. sec. retractus erat versus ex lib. XI, 144. *ordine flammarum et late discriminat agros.* 635. *et L. tecta* aliquot Pier. Alii *I. a. petit et Laurentia castra.* 637. *miserabile* Ven. sicque edd. nonnullae diobolares. 638. *armat* pro diu. lect. Doru. et *iubamque.* 639. *verba* vel *membra* Gud. 640. *gressumque* Medic. idque praefert Cuningham. caussam non video. *affigit* Ven. *inertes* Goth. sec. felix librarii lapsus, si intelligas esse gressus non veros, sed per ludibrium assimulatos: vt modo *inania verba.* 641. *qualis* binis locis Priscianus. 642. *ludunt insomnia* pars codd. Heins. et Burm. sicque Goth. tert. Omiserat, puto, aliquis praepositum verbi: *deludunt.* In Hugen. *deducunt s.* in tert. Moret. *alludunt s.* 643. *Aut p.* Zulich. et Ed. Iunt. *laeti* Doru. 644. *ac v.* Menag. pr. et Goth. tert. *aut* aliquot Burm. 645. versus deerat Goth. tert. 647. *versum Aenean* Sprot. et Montalb. *Aenean versum incedere* alter Menag. *Aeneam aduersum* Zulich. et Ed. P. Daniel. cum Goth. tert. *vbi cedere* Parrh.

Marone haec aliena sunt. — *nimbo succincta*, nube. *hiemem agens*, turbinem, procellam. Nouum hoc ad deae praesentiam designandam, sed in ἐπιφανείαις deorum in templis non insolens: vide Callimach. in Apoll. pr. et Intpp. Cerda laudat ex Valer. Fl. II, 115. *Cum dea* (Venus) *se piceo* per sudum *turbida nimbo Praecipitat.* — 636. *telis* h. l. pro armis, paullo durius. Mox *iubas* pro galea cum crista. 639. *inania verba* ipse mox interpretatur: *dat* sine mente *sonum.* — 648. *turbidus*, tumens, elatus arrogantia, inquit Seru.

Quo fugis, Aenea? thalamos ne deſere pactos:
Hac dabitur dextra tellus quaeſita per vndas.
Talia vociferans ſequitur, ſtrictumque coruſcat
Mucronem: nec ferre videt ſua gaudia ventos.
Forte ratis celſi coniuncta crepidine ſaxi
Expoſitis ſtabat ſcalis, et ponte parato;
Qua rex Cluſinis aduectus Oſinius oris.
Huc ſeſe trepida Aeneae fugientis imago
Coniicit in latebras: nec Turnus ſegnior inſtat:
Exſuperatque moras, et pontis tranſilit altos.
Vix proram adtigerat; rumpit Saturnia funem,
Auolſamque rapit reuoluta per aequora nauem.
Illum autem Aeneas abſentem in proelia poſcit:

Obuia

652. *vt ferre* Franc. 653. *ſaxi — celſi* Goth. tert. 654. *impoſitis* Hugen. *ponte peracto* Goth. tert. 655. *Cluſiniis* Medic. a m. ſec. *clauſtrinis* Ed. pr. Burm. *aduentus* Ven. *Oſimius* Oudart. *Oſirius* Goth. ſec. ſicque aliquot Pier. cum Rom. *Oſinus* Franc. *Oniſius* Bigot. pro var. lect. 656. *Huic* Medic. *Aeneae trepida* Ald. pr. et Goth. pr. *trepidam Aeneae* alter Hamb. 657. *in tenebras* Hugen. *in latebris* pr. Menag. *Latebras* pro refugio dixit. *ſegnius* alter Hamb. 659. *rupit* aliquot Heinſ. cum Goth. pr. ſicque edd. apud Pier. et Rom. 660. *Auolſam* et *aduulſam* in Pier. libb. *euulſam* Leid. *reſoluta* Goth. tert. *nauim* Pier. malebat ex vett. ſcriptis. *claſſem* Ven. 661. *Ille autem* Gud. quod ſe non capere profitetur Heinſ. Ex Seruio tamen facile eſt ad intelligendum. Legerunt olim nonnulli, quod Romanus quoque exhibebat: *Ille autem Aenean abſentem in pr. poſcit.* Ita vero ſequens verſus non facilis erat ad expediendum. Vrbanus *virum corpora* de nautis in naui inuentis accipiebat. Praeſtat vtique lectio vulgata.

Seru. — 652. nec ſentit et intelligit, ſuam exultationem eſſe inanem. Loquendi ratio poetis non infrequens.

653. Stabat forte nauis ita admota litori ſaxoſo, vt pons applicitus eſſet. *crepido ſaxi*, ornate de littore, quatenus eminet. *rex*, ex more veteris aeui pro viro ex principibus: aut fac fuiſſe Lartem Cluſinorum, ſub Maſſico, duce totius agminis. cf. Exc. ad v. 163. huius libri. Ineptit Seruius, qui Maſſicum Oſinium exſculpit. — 660. *aequora reuoluta*, de fluctuum receſſu, refluxu a littore accipio.

668.

Obuia multa virum demittit corpora morti.
Tum leuis haud vltra latebras iam quaerit imago,
Sed sublime volans nubi se inmiscuit atrae:
Cum Turnum medio interea fert aequore turbo.
Respicit ignarus rerum, ingratusque salutis,
Et duplices cum voce manus ad sidera tendit:
Omnipotens genitor, tanton' me crimine dignum
Duxisti, et talis voluisti expendere poenas?
Quo feror? vnde abii? quae me fuga, quemue reducet?
Laurentisne iterum muros aut castra videbo?
Quid manus illa virum, qui me meaque arma secuti?

gata. Verum si ex animo dicendum est, quod sentio, vtrumque versum 661. 662. aut alienum esse arbitror, aut a Marone ad marginem appictum, necdum reliquo carmini accommodatum. *absentem Aeneas* Rottend. alter, et Exc. Burm. 662. *viro* Parrh. ex *virom. dimittit* multi. 663. *tunc* ante Pier. 664. *se miscuit* Goth. alt. *arte* Franc. 665. *Tum* duo Burm. *Tunc* Goth. tert. *T. interea magnus fert* Ven. *interea medio* Rom. et Goth. alter. *in medio* Montalb. 666. *saluti* pr. Hamb. pro var. lect. *ignarusque salictis* Goth. sec. sed *ingratus salutis* exquisite ad Graecorum poetarum morem, ἀχάριστος σωτηρίας sc. ἕνεκα. quod ad salutem attinet. Sic paullo ante: *veri vana.* 667. *ad s. tollit* plerique Pier. pars Heins. et Burm. cum Goth. tert. 668. *tantum me* Zulich. Sprot. Ed. pr. *tanto* in Rom. et plerisque Pier. in aliis *n'* erasum. Tuetur tamen *tanton'*, quae Medicei et aliorum lectio est, Priscianus. cf. sup. V, 319. Equidem nondum credo *ne* ita elisum fuisse a poeta: sed si *n* ab eo profectum, esse debet ex *an* eliso: *tanto 'n Pyrrhi 'n.* 669. *Dixisti* Goth. tert. *impendere* Ven. *expandere* pr. Moret. 670. *quem me fuga quaeue reducit?* Zulich. *quo me fuga quoue reducet* alius ap. Burm. *quaeue reducet* aliquot Pier. *quoue reducit* Medic. sed in marg. *quemue.* Praeclare Seruius a *quem,* qualem IX, 481. *Hunc ego te, Euryale, adspicio.* quomodo et qua cum existimatione redibo? Tandem *reducit* Rom. Gud. et magna ceterorum Pier. et Heins. etiam edd. vett. cum Goth. tert. vt non receptum mirer. nunc receptum video a Cuninghamo. *reducat* Doru. 671. *Laurentesne* ante Heins. vulgg. Alii *Laurentesque.*

668. Vir fortis fugae flagitium appellat *crimen* et *poenam.* Tota oratio grauissima, et affectus plena. Nec habeo qui cum comparem praeterquam Horatianae Europae querelas tantum miserationis facientes: *Vnde? quo veni?* leuis

Quosne (nefas) omnis infanda in morte reliqui?
Et nunc palantis video, gemitumque cadentum
Adcipio. Quid ago? aut quae iam satis ima dehiscat
Terra mihi? vos o potius miserescite, venti.
In rupes, in saxa (volens vos Turnus adoro)
Ferte ratem, saeuisque vadis inmittite Syrtes:
Quo neque me Rutuli, nec conscia fama sequatur.
Haec memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat illuc;
An sese mucrone ob tantum dedecus amens

Induat

673. *Quisne* (pro *eosne*) Aspri est lectio apud Seruium ab Heinsio recepta, accedente vno Leid. nec abhorret Medic. a m. sec. *quosue*, et sic ceteri Heins. cum Goth. pr. Vulgo: *quosque* nec aliter Rom. Goth. tert. *quodque*. Tum *in* in plurimis Pier. et Heins. desideratum. *relinquo* Franc. 674. *pallentes*, quod miror Cuninghamum probare, Medic. a m. pr. Bigot. et Goth. tert. alii *pallantes*. *gemitusque* Vratisl. et Ed. pr. Burm. 675. *Adspicio* Goth. tert. et Doruill. --- *quid ago?* ex Mediceo et ceteris suis restituit Heins. pro *quid agam?* --- Porro *et quae* Medic. a m. pr. pro *ecquae*, putabat Heins. cf. ad III, 341. --- *satis vna* Bigot. --- *dehiscet* Rom. probante Pierio, sex Heins. duoque Burm. *dehiscit* pr. Voss. Zulich. a m. pr. Goth. tert. 676. *o* aberat Rom. *o vos o potius* Medic. Pierii. 977. *In Syrtis, in saxa* Priscian. lib. VII. et sic Menag. alt. cum tamen *Syrtes* statim sequantur. 678. *Ferre* pr. Hamb. *saeuisque malis* Goth. tert. *Syrtes* tuetur Heins. e pr. Moret. Gud. et vtroque Rottend. Vtinam simul interpretationem suppeditasset: quam talem esse arbitror: *inmittite Syrtes* h. in Syrtes, vt et alibi amat: *saevis vadis*, absolute, vbi vada exitiosa sunt. Vulgata lectio, Medicei quoque, multo suauior et lenior: *Syrtis*. Est enim et vna Syrtis: et sic *vada Syrtis*, vt *Syrtium*. Nec Seruius aliter legerat. 679. *Rutulus* Ed. pr. Burm. et Mediol. *neque* vulgo ante Heins. *fata* Exc. Burm. *sequantur* in iisdem, Leid. et pr. Hamb. 680. *animum* magna pars codd. vt sibi Heinsius non constet, qui graecismum hic non, vt alibi, saepe non hac codd. auctoritate, recepit. 681. *ob tantum mucrone* Parrhas. *mucronem* Zulich. et Goth. pr. Sicque Priscianus legit et interpretatur apud Pier. et Heins. non indocte, *induere se* (in) *mucronem*. Romanus: *mucroni*. Sed et *mucrone se induere* elegans satis: de mucrone infixo, qui adeo a corpore et visceribus tegitur et absconditur. φασγάνῳ ἀμφικυλίειν Pindar. dixit Nem. 8, 40. *imbuat* Ed. pr. Burm.

leuis vna mors est Carm. III, 27, 36. — 675. 6. In pudore sollenne hoc iam Homero τότε μοι χάνοι εὐρεῖα χθὼν nec argutandum in eo, quod nunc mari fertur. cf. sup. ad IV, 24. 677. Comparant Helenae illa Il. Z, 343 sqq. — 678. v. V. L. --- 681.

Induat, et crudum per costas exigat ensem:
Fluctibus an iaciat mediis, et litora nando
Curua petat, Teucrumque iterum se reddat in arma.
Ter conatus vtramque viam: ter maxima Iuno
Continuit; iuuenemque animi miserata repressit.
Labitur alta secans fluctuque aestuque secundo:
Et patris antiquam Dauni defertur ad vrbem.
  At Iouis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnae, Teucrosque inuadit ouantis.
Concurrunt Tyrrhenae acies, atque omnibus vni,
Vni odiisque viro, telisque frequentibus instant.

682. Et *durum* Rom. male. cf. inf. lib. XII, 507. 8. *per c. dirigat* aliquot Pier. 683. *iaceat* pr. Moret. et Ed. Iunt. *iactet* Rom. *in littora* Goth. tert. 684. *Cornua* Medic. a m. pr. *que* deest Zulich. 686. *conticuit* Goth. tert. *animo m.* pars codd. Pierii et Heinsii cum Goth. tert. at sec. *animis*. *animo miserata* quisque facile intelligit: sicque sup. VI, 332. vbi etiam Medic. *animi*: quod et hic Medic. et Rom. habent aliique; et agnoscit Seruius et Arusianus Messius. Casus secundus verbo *miserari* et similibus additus rem miserationi obiectam denotare solet, vt in eo ipso Silii loco, ad quem Burm. prouocat lib. XI, 381. *ni* poenae iuuenem indignae miseratus *ab alto Iupiter*; et sic in omnibus exemplis, quae vidi. Hic ergo aliter fit, et esse debet *animi*, vt Graecis *θυμοῦ*, *κατὰ τοῦ θυμοῦ*. Nec tamen satis vel sic expedio: quis enim dixerit: *ἐλέησε θυμοῦ*. 687. *aestu fluctuque* Goth. pr. eodem ordine et geminata copula Ed. Mediol. et P. Dan. 688. *antiqui* Menag et Hamb. sec. Vt sit stirpis auctor. sed sup. 616. *Dauno --- parenti*. *ad vndam* pr. Hamb. 689. *monitu* Parrh. 690. *Successit* Goth. sec. *inuasit* Menag. et Hamb. priores 691. *Tyride* Goth. sec. Ne cogites de Tyrrhidis VII, 484. est enim merus librarii stupor. *vnus* Parrh. et a m. sec. Doru.

— 681. v. V. L. 686. *animi miserata* Seru. pro: animo m. sicut XII, 19. *O praestans animi iuuenis*. Immo vero est: miserata animum, dolorem animi. nam ordo est: *iuuenem repressit*, *miserata* (eum) *animi*. — 687. *aestu*. vento. 688. *vrbem*, Ardeam.

689. *Iouis monitis*, impulsu, cf. sup. IX, 184. 5. Adde Seruium, qui multa argutatur super viro impio (VII, 647.) a Ioue monito. — 691. Tyrrheni in Aeneae acie, qui sub Tarchonte tenebantur, (cf. VIII, 494. 5. et 603 sq.) agmine in Mezentium incurrunt.

Ille, velut rupes, vaſtum quae prodit in aequor,
Obuia ventorum furiis, expoſtaque ponto,
Vim cunctam, atque minas perfert coelique marisque:
Ipſa inmota manens. Prolem Dolicaonis Hebrum
Sternit humi, cum quo Latagum, Palmumque fugacem:
Sed Latagum ſaxo atque ingenti fragmine montis
Occupat os faciemque aduerſam: poplite Palmum
Succiſo volui ſegnem ſinit; armaque Lauſo
Donat habere humeris, et vertice figere criſtas.
Nec non Euanthen Phrygium, Paridisque Mimanta
Aequalem comitemque: vna quem nocte Theano
In

694. *expaſtaq.* Ald. 695. *praefert* Leid. 696. *manet* quod meo ſenſu ſuauius, Oblongus Pierii et Medic. a m. ſec. ſed a pr. *manent. manes* Franc. *manens* tamen Rom. et reliqui omnes. -- *proles* alter Hamb. Tum *Dolychaonis, Dolicoonis, Dolichaonis, Delicaonis, Donichaonis* librarii: *prolemque Licaonis* Montalb. et *p. Lycaonis* Ed. Ven. Eſt vtique vera lectio, quam et Mediceus habet, *Dolichaonis:* ex δόλιχος, vel Δολίχη aut Δολιχή, quae inſula ad Lyciam erat, vnde Δολιχαῖος, Δολιχάων. 697. *Lathagum, Lotagum, Litagum,* iidem ſtipites librarii: et *Pelmum.* 698. *Latago* maluiſſe Heinſium narrat Burm. Non ſequar: *Latagum os o.* eſt doctius. -- *ingentis fr. montis* tres ap. Burm. 699. *aduerſum* Gud. a m. pr. *auerſam* Franc. *aduerſo* Parrhaſ. *aduerſa* Goth. ſec. 700. *inuolui* Franc. *armaque lapſo* Zulich. 702. *Euanthen* ex Mediceo bene reſtituit Heinſ. Eſt et apud Homerum Εὐανθής. Eodem alludunt librariorum aberrationes: *Euathen, Euanthen;* vulgg. *Euantem:* quod Rom. habet. *Enantem* Vratisl. *Ouantem* Franc. -- *Mimantem* iam Pier. emendauit ex Rom. Vulg. *Minanta,* alii *Minantha, Minanti, Minata, Myantha, Minantem, Numata.* 703. *Theana,* multi: item *Teana, Theama.*

runt. Ex iisdem ſunt, qui v. 696 — 9. occiduntur. 693. *velut rupes* Il. o, 618. — 622. ſed maiore cum ornatu. cf. ſup. VIII, 586 ſqq.

702 — 6. Mimas Amyci et Theanus filius eadem nocte natus, qua Paris ab Hecuba: Commentum poetae ad variandam narrationem: quale ap. Homerum de Hectore et Polydamante Il. Σ, 251. Memoratur Theano Homero quoque, ſed tanquam Antenoris vxor et Ciſſei filia Il. Z, 298. 299. Λ, 223. 4. contra Hecuba Dymantis filia Il. Π, 718. Sed poeta potuit alios, forte tragicos, ſequi, qui haec variauerant. Certe, quod Hecuba

In lucem genitori Amyco dedit, et face praegnans
Cisseis regina Parin creat: vrbe paterna
Occubat: ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morsu de montibus altis
Actus aper, multos Vesulus quem pinifer annos

704. *Amico* al. *genitore Amyco* Bentleii emendatio. v. ad vs. sequ. *vt face* malebat Heins. sed *et* inuersionem poeticae orationi consentaneam facit. *praegnas* ed. Iunt. 705. *Parim* aliquot Heins. cum binis Goth. et agnoscit Carisius lib. I. Quod sequitur *creat* (Medic. a m. pr. *crepat*) luce clarius est vitium: vt illud non sublatum merito mireris. Mendum subolfecerunt iam alii viri ingeniosi apud Pierium, sed ii situm alio loco quaerebant et emendabant: *Occubat hic Carum Laurens.* Et Cuninghamus dedit: *Vrbe paterna Hic cubat*: Obuium est *Paridis* nomen repetitum excidisse: eiusque locum manente metro, aliena voce *creat* esse expletum: idque vidit dudum acutissimus Bentleius ad Horat. Epod. V, 28. et legere iussit: *Cisseis r. Parim. Paris vrbe p.* Et sic est haud dubie legendum, iudice quoque subtilissimi ingenii viro, Marklando ad Statii Silu. p. 43. Quae Iohnsonus in Aristarcho P. II. p. 50. contra disputauit, hominis cauillantis sunt argutiae, non ingenue disputantis. Aliud est, quod Vptonus ad Spencer. (*Fairy Queen*) T. II. p. 362. pro vulgata affert: solere poetas propositionem, quae per relatiuum erat efferenda, demonstratiue efferre. Sed non vidit vir doctissimus, h. l. duo opposita iungi; alter, alter ille. 706. *Occupat* aliquot Burm. et Goth. *ignotum* fuisse qui legerent ex Seruio suspicio fit: et Pier. in codd. lituram viderat. cf. ad v. 705. 707. *morsus* Seru. ad XII, 4. 708. *Vesuius* Rom. *Venulus* Zulich. In Veneto ordo hic erat: *m. altis, Defendit multos V. — annos, Actus aper.*

cuba Cissei filia nunc traditur, ab Euripide accepit in Hecuba v. 3. monente Seruio. Potest quoque haec Theano haberi diuersa ab illa Homeri. — 704. *face praegnans Cisseis* v. sup. VII, 319. 320. De *Cisseo* v. ad lib. V, 536. 537. — 705. *Parin creat: vrbe* v. V. L. — 706. *ignarum* h. l. pro ignotum. passiue, vt et alibi in poetis v. c. Ouid. Met. VII, 404. *Iamque aderat Theseus proles ignara parenti.* Eadem nocte, sed dispari fato nati sunt. Alter in patria occubuit, alter in terra longinqua ignotus iacet. cf. Gell. IX, 12 f. Quod si vetus haec auctoritas non esset, mallem dicere: *ignarum* esse fati sui, vti quoque Seru. 707 — 718. Exquisite ornatus locus: quem iam Homerus tractauerat Il. Λ, 414 — 9. tam praeclare, vt vix contendere cum

Defendit, multosque palus Laurentia, ſilua
Paſtus arundinea, poſtquam inter retia ventum eſt,
Subſtitit, infremuitque ferox, et inhorruit armos;
Nec cuiquam iraſci propiuſue accedere virtus;
Sed iaculis tutisque procul clamoribus inſtant:

Haud

709. *multoque* Medic. Equidem malim codices ſuppeditare *ve: multoſue p. L.* Nunc video iam Seruiana inter legi: *multosque* pro *multoſue.* Et hoc nemo arripuit. 710. *Paſtus* Antiptoſin eſſe dixerat Seruius pro, *paſtum.* Idcirco id ſollicitat idem Bentleius: non enim caſus mutationem ferri poſſe. Itaque legit *Paſcit* vel *Pauit.* Suauiter vtique hoc legeretur, fateor. Ferri quoque poſſet quod Cuninghamus dedit: *Paſtum in arundinea.* ſed *Paſtus,* quod horridiorem iuncturam facit, ſeueritatem orationi affert epico carmine dignam; et iungenda ſunt: *velut aper -- paſtus -- Subſtitit*: Tum in fine *eſt* deeſt Sprot. et Goth. 711. *feros* pr. Hamb. a m. ſec. *armis* Hugen. et Oudart. a m. ſec. minus ſcite. 712. *propiusque* Gud. et Leid. cum Goth. ſec. Deficit copula aliis. 713. *totisq.* aliquot Burm. Non multo acumine opus eſt, vt perſpicias, quod puerili quoque diligentia deprehendere me memini, ſequentes verſus ſede ſua eſſe motos, et nunc ſequi debere vſ. 717. 718. *Ille autem. Dentibus inf.* Nihil liquidius eſſe poteſt, quam ad comparationem et ad aprum hos eſſe retrahendos. Monuerunt hoc idem viri docti, Scaliger in Prole-

eo quenquam audere debuiſſe dicas. Maro tamen ornamenta cum alia tum haec attulit, quod, cum ibi ſimpliciter eſſet memoratum: prodire aprum ex alto fruticeto εἶσι βαθείης ἐκ ξυλόχοιο, accurate loca deſcripſit, aprorum frequentia et praeſtantia notabilia, in Veſulo, qui in Ligurum finibus mons erat, etiamnum *il Viſo*, in Piedmontii extremis verſus Delphinatum, ex quo Padus fontes habet; tum in *palude Laurentia,* eſt enim totus ille tractus Laurentinus paludoſus et ſilvoſus, de quo v. Cluuer. Ital. ant. p. 886. 887. hinc *ſilua paſtus arundinea.* Porro nonnulla a Marone egregie adornata ſunt: v. 710. *inter retia ventum eſt*; et *Subſtitit infr. f.* et *inhorruit armos*; quod Heſiodus in ſimili loco non neglexit: Ὀρθὰς δ' ἐν λοφιῇ φρίσσει τρίχας, ἀμφί τε δειρήν. in Scuto Herc. 386. 391. nec ipſe Homerus alio in loco, qui comparandus eſt ſtudioſis Il. N, 471—6. Ornatiora quoque ſunt, quam apud Homerum, vſ. 712. 713. *iraſci* de virtute et audacia pugnantium, quae

facit

Haud aliter, iustae quibus est Mezentius irae,
Non vlli est animus stricto concurrere ferro;
Missilibus longe et vasto clamore lacessunt.
Ille autem inpauidus partes cunctatur in omnis,
Dentibus infrendens, et tergo decutit hastas.
Venerat antiquis Corythi de finibus Acron,
Graius homo; infectos linquens profugus hymenaeos:
Hunc vbi miscentem longe media agmina vidit,
Purpureum

Prolegom. in Manilium, H. Stephanus et alius vir doctus apud Guell. Quibus Heins. et Burm. qui poetam recensebant, obtemperare debebant: obtemperauit Cuninghamus Etiam luxationis caussam deprehendere mihi videor in hoc, quod transitus ad comparatum ab eo fit, quod vss. 712. 713. exponitur. Haud aliter nulli eorum, quibus etc. vt apro nemo audebat propius accedere. 715. *Non vlli fas est* ap. Iul. Sabin. 716. *magno* Leid. et Pierii oblongus. 717. *cunctatus* Gud. *rectatur* Goth. tert. *cunctari* h. l. est deliberare, incertum esse, quo impetum faciat. 718. *discutit* duo et Ed. pr. Burm. cum Goth. tert. Nec aliter legitur apud Lucanum in loco ex nostro expresso VI, 210. *Sic Libycus densis elephas oppressus ab armis Omne repercussum squalenti missile tergo Frangit et* haerentes mota cute discutit hastas. *Tergo* de scuto dictum accipiunt, vt nonnulli sup. IX, 412. *tergum Sulmonis.* Malc. v. modo ad v. 713. 719. *antiqui* Menag. pr. tum *Arcon* duo Burm. 720. *infestos* Zulich. *profugus linquens* quatuor Heins. et Burm. cum Goth. tert. Scilicet erat, qui metro metueret. 721. *socia agmina* Goth. tert. memorabilis vtique diuersi-

facit vt cominus congrediantur vel cum vitae periculo; tum illa vs. 717. *partes cunctatur in omnes* et *tergo decutit hastas.* Eundem locum tractarunt multi alii et veteres et recentiores: Illorum partem apud Cerdam videre licet: Primo tamen loco nominandus erat Silius lib. I, 421 sqq. In 714. *est irae* poeta primus nouauit, pro vulgari, esse odio. cf. Macrob. VI, 6.

719. *Corythi fines.* Cortona. cf. Exc. VI. ad lib. III. p. 357. *Graius homo.* In hoc aut eandem fabulosam a Corytho Cortonae originem respexit poeta, aut id, quod a Dionysio nobis seruatum est, Cortonam Vmbrorum vrbem captam et habitatam a Pelasgis, qui in societatem belli cum Aboriginibus venerant, atque antiquam formam vsque ad paucos ante eam aetatem annos seruasse. v. Dionys. lib. I, c. 20. et 26. — *infectos l. H.* ornauit Homerica Il. Λ, 241 sqq. — 721. *miscentem* perturbantem: non aliter;

κλονέοντα

Purpureum pennis et pactae coniugis ostro:
Inpastus stabula alta leo ceu saepe peragrans;
Suadet enim vesana fames; si forte fugacem
Conspexit capream, aut surgentem in cornua ceruum;
Gaudet, hians inmane, comasque adrexit, et haeret
Visceribus super incumbens: lauit inproba teter
Ora cruor:
Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.
Sternitur infelix Acron, et calcibus atram
Tundit

diuersitas, si in alio codice occurreret, cuius aliqua esset auctoritas. Nunc casui tribuenda videtur; etsi elegans lectio sit. 722. *pinnis* Medic. Gud. et Ed. Iunt. sic et alibi. *pannis* Bigot. et pro var. lect. Zulich. et Goth. tert. qui idem: *et pictum* exhibet: quod nec ipsum contemnendum. 723. *Inpactus* Zulich. *specula alta* tres Burm. *cui saepe* Bigot. *pererrans* pr. Hamb. pro var. lect. 725. *capram* Franc. et Goth. tert. male. *et surg.* sec. Moret. *taurum* Mentel. alt. et Paris. 726. *hians inhiansque comas arrexit* Ed. pr. Burm. *arrectus* apud Macrob. V, 10. in nonnullis. *erexit* Ed. Mediol. *herrexit* Goth. pr. 727 *super incumbens* Heins. e Medic. et aliis et parte Pierianorum ac Goth. tert. Vulgg. secundum Rom. *accumbens.* *lauat* Rom. *improbat aether* Medic. a m. pr. 730. *cum* pro *et* Goth. tert.

κλονέοντα redditum puta. Comparat Vrsinus Il. Ε, 166. vbi ἀλαπάζοντα στίχας ἀνδρῶν simili sensu. 722. quaesito artificio omnia dicta sunt, pro: gestantem purpuream cristam et vestem a sponsa textam. sup. IX, 163. *Purpurei cristis iuuenes.*

723 -- 9. Egregie variata comparatio, cui similem iam sup. IX, 339 sqq. vidimus, et qua cum comparanda inprimis sunt loca Il. Μ, 299 — 306. et Γ, 23 sq. Imitati sunt multi vt Statius VI. Theb. 675 sq. alia Cerda dabit. — *peragrans stabula inpastus*, circumiens ieiunus, qui frustra stabula lustrauit. *stabula alta*: epitheton parietes nimis altos declarat, quam vt saltu leo superare possit. --- *surgentem in cornua c.* Notio per se obuia est; ferentem cornua ardua, vt fere lib. I, 189. 190. Dictum arbitror pro: surgere, eminere, erigere se, cornibus. sed plus ἐναργείας habet, erigere se in cornua: vt arbor surgit in ramos, mons in cacumen. 726. *haeret incumbens* ἐμφύς. 727. 8. *lauit i.* hoc latius persequutus est alio loco Homerus Odyss. Χ, 402. 5. *improba*, immodicae voracitatis.

732

Tundit humum exſpirans, infractaque tela cruentat.
Atque idem fugientem haud eſt dignatus Oroden
Sternere, nec iacta caecum dare cuſpide volnus:
Obuius aduerſoque occurrit, ſeque viro vir
Contulit, haud furto melior, ſed fortibus armis.
Tum ſuper abiectum poſito pede nixus et haſta:
Pars belli haud temnenda, viri, iacet altus Orodes.
Conclamant ſocii laetum paeana ſecuti:
Ille autem exſpirans: Non me, quicumque es, inulto,
Victor,

731. *infractaque.* Multa moliuntur in hac voce Doruill. et Burman. et ille quidem e cod. ſuo probat quod a m. pr. fuiſſe ſuſpicatur *infectaq.* Verum ſatis conſtat *infracta* nihil aliud eſſe quam *fracta:* vt frangere, infringere, tendere, intendere, frendere, infrendere, etſi ex origine diſcrimen vtriusque vocis deduci poteſt. In fine *cruentant* alter Menag. 732. *Orodem* aliquot Burm. *Hodorem* Goth. pr. quia *Horoden* ſcribi ſolet, vt in Rom. 734. *obverſo* Sprot. et Voſſ. *auerſo* Oudart. hoc quidem abſurde. 735. *ſed fortior a.* aliquot codd. et Ed. pr. Burm. 736. *adiectum* duo Burm. *obiectum* Goth. tert. *arrectum* Ed. pr. Burm. Non autem neceſſe cum Trappio interpungere: *Tum ſ. a.* poſito pede, (vt ſit pede *poſito ſuper abiectum*) *nixus et haſta*: nam et pede niti poterat et haſta: nec cum Cuninghamo ſcribere: *in haſtam.* 737. *haud metuenda* vterque Menag. *haud temptanda* Sprot. *viris* vulgg. *viri* elegantiae Heinſii debemus e codd. Mediceo aliisque, etiam Mediceo Pierii: ſicque iam Ge. Fabricius emendauerat. — *actus O.* Medic. Heinſio interprete vt ſit pro, ad terram actus. *vltus* alter Hamb. a m. ſec. *Orontes* pr. Hamb. pro diu. lect. et Seru. ad Aen. VI, 9., vbi mſſ. *odores.* cf. modo ad v. 732. 738. *Paeane* inuitis omnibus libris malebat Heinſ. vt *laetum* ſit, laete. 739. *inulte* Parrh.

732. *fugientem.* Bene Seru. monet non h. l. ignaui hominis fugam eſſe, ſed neceſſitate factam. Firmat hoc quod ſequitur: *ſeque viro vir contulit*, et v. 732. Accipio igitur fugere ſimpl. pro, ante alterum incedere. *caecum vulnus*, recte Seru. quod auerſo infligitur adeoque non praeviſum. — 734. 5. Mezentius indignum viro forti arbitratus a tergo hoſtem caedere, eum curſu anteuertit, tunc conuerſus aduerſo ore in eum proceſſit. *furto.* non dolo ac fraude praeſtantior vir. — 736. *abiectum*, h. l. proſtratum. — 737. Sic apud Homerum paſſim exultabundi exclamant victores v. c. Il. Ξ, 102 ſq. X, 391 ſqq. vbi et ἀείδοντες παιήονα. — 739. affectus plena haec morientis verba

Victor, nec longum laetabere: te quoque fata
Prospectant paria, atque eadem mox arua tenebis.
Ad quem subridens mixta Mezentius ira:
Nunc morere. Ast de me Diuum pater atque hominum
Viderit. Hoc dicens eduxit corpore telum. (rex
Olli dura quies, oculos et ferreus vrguet
Somnus; in aeternam clauduntur lumina noctem.
Caedicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaspen:
Partheniumque Rapo, et praedurum viribus Orsen:
Messapus Cloniumque Lycaoniumque Ericeten;
Illum infrenis equi lapsu tellure iacentem,

Hunc

740. *longe* pr. Moret. quod vulgare. *facta* Lutat. ad Stat. VII. Theb. 701. 741. *Exspectant* Parrh. et Goth. tert. *mors arma* Doruill. a m. pr. 742. *Atque* a m. pr. Medic. *Atque et* Voss. pr. *Ad quae* Gud. et alii; sicque Heins. volebat. 743. Trappius malebat: *Tu morere.* 744. *Haec* tres ap. Burm. 745. *dira* et *oculis* pro var. lect. pr. Hamb. *q. oculos Horodi et f.* Ed. pr. Burm. 746. *in aeternum* Oudart. et Goth. sec. sic saltem *nocte*, *mortem* Bigot. et pro var. lect. Zulich. et Ed. pr. 747. *Gelicus* Goth. sec. *Alcathonum* alii, et *Alchatoum*, *Alchatonum*. Tum *Hydaspen* e tribus Heins. pro *Hydaspem*. 748. *Capo* Doru. *Sapo* Goth. tert. *Orsam*, *Orsan*, *Orsem*, *Orson* al. 749. *Donium*, *Cronium*, *Drionum* --- *Ericeten* Heins. ex Medic. *Erycheten* Gud. *Erychaeten* Rom. Alias deprauatt. ap. Burm. vide, qui *Erichaten* retraxit. Verum arbitror Ericeten, Ἐρικύτης.

ba et quanta ferocia Mezentii! sed viro forti digna. In vtroque Homerus praeiuit in Hectore et Achille Il. Χ, 358 -- 366. et in Sarpedone et Hectore Il. Π, 851 -- 861. 741. hoc eodem solo prostrabere. — 743. *Ast de me D. p.* ex vulgari loquendi ratione eorum, qui aliquid curare se nolle dicunt, de eo dii viderint, diis haec permissa sunto. Volunt tamen Intpp. per ironiam in Iouem dictum: scilicet vt constet sibi Mezentius, *deorum contemtor* (sup. VII, 648.) et *cui dextra deus est* paullo post v. 773. Sed idem inf. v. 845. *Ad caelum tendit palmas.* Videntur Intpp. in *athei* notione argutari. 745. ornauit id quod ap. Homerum erat: Ὣς ὁ μὲν αὖθι πεσὼν κοιμήσατο χάλκεον ὕπνον Il. Λ, 241.

747 sq. Latina nomina Latinos, Graeca Troianos designare

Hunc peditem pedes. Et Lycius proceſſerat Agis:
Quem tamen haud expers Valerus virtutis auitae
Deiicit: Authronium Salius, Saliumque Nealces,
Inſignis iaculo et longe fallente ſagitta.
Iam grauis aequabat luctus et mutua Mauors
Funera: caedebant pariter pariterque ruebant
Victores victique: neque his fuga nota, neque illis.
DI Iouis in tectis iram miſerantur inanem
Amborum, et tantos mortalibus eſſe labores.
Hinc Venus, hinc contra ſpectat Saturnia Iuno:
Pallida Tiſiphone media inter millia ſaeuit.

At

751. *praeceſſerat* Ven. *Argis* Medic. cum aliis etiam Goth. *Hargis*, *Ages*, *Hagis*, *Agys*, *Argus* al. 752. *Valarus* duo. *Valeſus* Iul. Sabinus inuenerat, forte verius: Nam Valerii primum Valeſii fuere. 753. *Anthronium* e Gud. dedit Heinſ. pro vulgato: *Atronium*. Medic. *Atthronium*, et is audiendus erat. Scribendum eſt: *at Thronium*, a Θρόνιος, quod codd. Heinſ. pars expreſſe exhibebat, quo etiam reliquae aberrationes ducunt: *at Crovium*, *ac Thronium*, *Acthronium*, *Antronium*, *Aucronium*. 754. *Inſidiis i.* Rom. et a m. pr. Medic. *inſidiit* Gud. perperam vtique. 755. *Et gr.* Goth. tert. *Nartis* alter Hamb. 756. *cedebant* alii apud Seruium: et ſic Mentel. vterque et Ed. Iunt. 757. *neque* e ſuis et Pier. et Heinſ. Vulgo *nec*. 758. *caſum m. i.* Macrob. V, 16. *miſerentur* Ed. P. Dan. 760. *ſpectant* Medic. (ſed a m. pr.) quod placebat Heinſio. Tacite iterum expulit Burmannus. *aſpectat* pr. Moret. 761. *inter limina* Montalb.

ſignare videntur. —— 754. *longe fallente ſ.* feriente e longinquo incautum v. ſup. IX, 572. 755. Comparant Il. Λ, 70 ſq. 758. *iram inanem* qua neutra acies proficiebat quicquam; neutra enim alteram impellere poterat. 760. Nominat inter ceteros deos duas deas, quibus potiſſimum pugnae exitus cordi eſſet. Quod vero ſequitur de Furia, ad ipſam aciem ſpectat. Eſt enim veterum poetarum phantaſma hoc: Ἔρις, Ἐνυώ, Κὴρ, inter acies pugnantium volitans. Vt vnum exemplum memorem cf. Heſiod. Scut. 248 ſq.

763. *Turbidus:* quod alias ſaeuiens, furens: ingreditur tam magnus, *quam magnus Orion humero ſ. v. cum p. i.* Nota eſt prodigioſa Orionis proceritas et per mare inceſſus. v. Apollodor. I, 4, 3 nata fabula a ſidere huius nominis eiusque ortu. Orion oriens ἐπ' Ὠκεανῷ πόδας ἴσχει, vt rem Theocritus

effert

At vero ingentem quatiens Mezentius haſtam
Turbidus ingreditur campo: quam magnus Orion,
Cum pedes incedit medii per maxima Nerei
Stagna viam ſcindens, humero ſupereminet vndas;
Aut ſummis referens annoſam montibus ornum,
Ingrediturque ſolo, et caput inter nubila condit:
Talis ſe vaſtis infert Mezentius armis.
Huic contra Aeneas, ſpeculatus in agmine longo,
Obuius ire parat. Manet inperterritus ille,
Hoſtem magnanimum opperiens, et mole ſua ſtat;
Atque oculis ſpatium emenſus, quantum ſatis haſtae:
Dextra mihi Deus, et telum, quod miſſile libro,
Nunc adſint: voueo praedonis corpore raptis
Indutum ſpoliis ipſum te, Lauſe, tropaeum
Aeneae. Dixit. Stridentemque eminus haſtam
Iniicit: illa volans clipeo eſt excuſſa, proculque
Egregium

763. *campum* Medic. nec ineleganter: vt VI, 117. *quem m.* Parrh. *ceu* Leid. pr. Hamb. pro lect. et Goth. tert. lenius vtique altero. nec tamen verius. 764. *Dum p.* Leid. 765. *numero* Gud. *vnda* Goth. ſec. 766. *At ſimul infrendens annoſum* Ed. pr. 767. *ſolum* pro var. lect. pr. Hamb. et Goth. tert. Vide modo v. 763. *intra* ſec. Hamb. 769. *Hunc c.* Medic. et Leid. et Doru. a m. ſec. *hinc* Ven. *Tunc* Sprot. *a. magno* pr. Hamb. 773. Interpungo: *Dextra, mihi deus, et telum — adſint! in telum* Ven. *vibro* Oblongus Pierii. 774. *Huc* Hugen. vt Ecl. II, 45. et al. 775. *inductum* Leid. *triumphum* Bigot. et pro var. lect. pr. Hamb. natum ex ſcriptura *trophaeum*. Sed volebat Mezentius Lauſum induere armis Aeneae, vt in tropaeo truncus indui ſolet. 777. *Iniicit* Heinſ. e Gudiano refinxit: pro vulgato: *Iecit, at.* Turbatus
fere

effert VII Idyll. 54. Ad Polyphemi ſtaturam corporis idem tranſtulerat Maro ſup. III, 664. 5. *Nerei ſtagna* ſup. ad lib. I, 126. 766. 7. *Aut ſ.* Etiam Homerus Orionem venatorem exhibet in Necyia Odyſſ. Λ, 571. 771. *mole ſua ſtat* ſumtum a rupe, quae ſuo pondere librata firmum ſitum habet. De magnae molis homine ſtante neſcio quam bene dicatur. Seruius explicat: in ſua mole, vt dicitur, in veſtigio. quod parum placet. 773. Sic inf. XII, 95. 96. *Nunc o. n.*

777. 8. Intelligo haſtam, tranſuerſim actam, ſuperficiem conuexam clipei tantum
ſtrinxiſſe,

Egregium Antorem latus inter et ilia figit:
Herculis Antorem comitem, qui missus ab Argis
Haeserat Euandro, atque Itala consederat vrbe.
Sternitur infelix alieno volnere, coelumque
Adspicit, et dulcis moriens reminiscitur Argos.
Tum pius Aeneas hastam iacit: illa per orbem
Aere cauum triplici, per linea terga, tribusque
Transiit intextum tauris opus, imaque sedit
Inguine; sed vires haud pertulit. Ocius ensem
Aeneas, viso Tyrrheni sanguine laetus,
Eripit a femine, et trepidanti feruidus instat.
Ingemuit cari grauiter genitoris amore,

Vt

fere in libris: in aliis *Iecit*: *illa*, sicque in Medic. et a sec. m. *at* insertum. *Iacit* Voss. pr. *Coniicit* Parrhas. et Montalb. *Eiecit* Mentel. pr. *Iniecit* pr. Hamb. — Tum *clypeoque* quatuor Burm. *expulsa* Zulich. et alter Menag. 778. *Antorem* Seruius, Valerius Probus et Agroecius Grammatici iam satis monuerunt esse ab Antores. Ἀντώρης, vt Διώρης: vnde tamen melius fieret *Antoren*. Corruptelas v. ap. Pier. et Burm. *Antoren* dedit ex ed. pr. Cuningham. Apud Cerdam Alciatus Parerg. VII, 16. *Antonem* legebat, quia Plutarchus Antonios originem et nomen ab Antone Herculis filia trahere dixit (in Vita Anton. p. 917. C.) — *fixit* Goth. sec. sicque Agroecius de Orthographia laudat. 779. *iussus ab* Franc. 780. *considerat* Gud. a. m. pr. et tert. Mentel. 782. *moriens dulces* aliquot Heins. 783. *At p.* pr. Hamb. a m. sec. et Bigot. cum Goth. tert. *et per* Leid. 784. *Aere cauo* Rom. *ter linea* idem. *lignea* nonnulli apud Pier. tum Sprot. pr. Hamb. et pr. Moret. ac pro var. lect. Zulich. cum Ed. pr. idque Catroeus perperam sequutus. 785. *imoque* Colot. indocte ex interpretamento. *sidit* in marg. ed. Sylburg. ap. Burm. 788. *femine* Carisius et plerique codd. Pier. et Heins. itaque ab Heinsio receptum, quem vide. Alii cum Goth. sec. et tert. *femore* quod Priscianus agnoscit. Cf. ad Tibull. I. 9, 26. *in femine* Goth. pr. 789. *grauiter cari* Doru.

strinxisse, ὀλισθεῖν. — 779. *missus* profectus, vt bene Seru. cf. VI, 812. 3. — 781. *alieno vulnere*. quod Silius VIII, 630. *telo non in sua vulnera misso*.

783 sq. Homeri vestigia iam veteres hic agnouerunt Il. Γ, 355 sqq. 361 sq. Clipeus Mezentii septemplex fuit; ex triplici aere, ex tegumento lineo, triplicique corio taurino compactus.

789 sqq. In loco seq. de Lausi in Mezentium patrem pietate

Vt vidit, Lausus; lacrimaeque per ora volutae.
Hic mortis durae casum, tuaque optima facta,
Si qua fidem tanto est operi latura vetustas,
Non equidem, nec te, iuuenis memorande, silebo.
Ille pedem referens, et inutilis, inque ligatus
Cedebat, clipeoque inimicum hastile trahebat.
Prorumpit iuuenis, seseque inmiscuit armis:
Iamque

790. *volitant* tres Heins. et duo Burm. *solutae* Bigot. et Goth. tert. 791. *optima facta* erunt fortia: sicque libri constanter. At apud Seruium alii: *tuaque*, *optime*, *facta*. haud dubie elegantius, Ge. Fabricio quoque et Cuninghamo iudicibus: sicque Goth. sec. etsi e recentissimis, et, quod mireris Heinsio non obseruatum, a m. sec. Mediceus. Vnde Iul. Sabinus Apronianum ita legere tradidit. *fata* pr. Voss. cum eodem Goth. nec hoc male; vt alias fata et casum iungit poeta 792. Videtur ex Seruianis laciniis colligi posse, lectum olim fuisse *Si qua fides*. An versum male expletum arbitrabimur, vt nunc est? *est* deest pr. Hamb. et parti Pier. codd. 793. *Non equidem*, sic interpunxi: nam partes sententiae hae: *Non equidem silebo hic mortis durae casum — nec te, m. i.* 794. *atque ligatus* tres Burm. cum Goth. tert. 796. *Prorumpit* Heins. e Romano adoptauit: is vero *prorupit* habet, et hoc recte, nam sequitur *immiscuit*.

tate Antilochum, Nestoris f. ante oculos habuisse videri potest poeta, quippe cuius similis pietas apud Graecos poetas inde a cyclicis et tragicis fuit celebratissima. Vel Pindari Oden VI. Pythic. vide. Hoc certe probabilius dixeris, quam quod historiam de Scipione Africano eum respexisse aiunt. In hoc vero poetae acumen obseruari velim, quod tantam pietatem tribuit filio hominis saeui et iniusti, quodque hunc ipsum patrem hominem impium et odiosum, naturae affectu et amore in filium mollissimum exhibuit: vt enim in tragicis, ita nunc in epica hac persona, tanto magis mouemur pietatis hoc affectu in homine, qui adhuc nullam talis humanitatis sensus spem de se fecerat. — 792. *Si qua vetustas*: pro posteritate dicta esse debet; aliter *si qua* non expediri potest: Si qua serior aetas fidem habebit tantae Lausi pietati et virtuti. *opus* vt ἔργον pro facinore. Et ferri hoc potest, inprimis in poeta. Simile illud Ciceronis pro Milone 35. *de me nulla vnquam obmutescet vetustas*. 794. *inutilis*, vulnere debilitatus. vt Seru. *illiga-*

Iamque adſurgentis dextra plagamque ferentis
Aeneae ſubiit mucronem, ipſumque morando
Suſtinuit: ſocii magno clamore ſequuntur:
Dum genitor nati parma protectus abiret;
Telaque coniiciunt, proturbantque eminus hoſtem
Miſſilibus. Furit Aeneas, tectusque tenet ſe.
Ac velut, effuſa ſi quando grandine nimbi
Praecipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis et agricola; et tuta latet arce viator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice ſaxi,
Dum pluit in terris; vt poſſint, ſole reducto,

immiſcuit. Igitur in noua textus Virgiliani recenſione hoc emendandum. Vulgo: *proripuit,* quod fugientis eſt, non in pugnam prodeuntis. 797. *dextrae* vulgg. cum Seruio ante Heinſ. qui e Medic. Gud. et pro diu. lect. Hamb. pr. (adde Goth. tert.) repoſuit *dextra,* vt ſit *aſſurgere dextra,* ad ictum inſurgere manu eleuata. In Rom. erat *dextram,* minus concinne. 798. *ſubigit* Medic. *morantem* Seru. ad VII, 161. 799. *magno ſocii* Goth. tert. 801. *Perturbant* Medic. Parrh. Ed. Mediol. et Ven. huic etiam *que* deeſt. 802. *clypeoque tenet ſe* alter Hamb. 803. *effuſi* Zulich. cum Goth. tert. *effuſo* Oudart. *effuſam* Franc. 805. *et* ante *tuta* abeſt vett. edd. codd. Ge. Fabricii, qui ſublatum volebat; et ſuſtulit Cuningham. ſed numeris verſus debilitatis. tum *tuta — arte* Medic. cum plerisque Heinſ. ac Parrh. quod illi placebat. Sic quoque Rom. Suus tamen quemque ſenſus docebit facile *arce* praeſtare, nec debuiſſe poetam aliter dicere, cum genere poſito, mox duas formas ac ſpecies ſubiiciat: cauum ripae vel antrum. ſolent autem poetae generi poſito ſubiicere formam: v. c. inf. lib. XII, 522. *Arentem in ſiluam et virgulta ſonantia lauro.* Et ſic ſexcenties. *tute* Doruill. 807. *Dum pluit;* ſic etiam Servius

illigatus ſc. haſtae, quae clipeo transfixo in inguen penetrarat. Similis locus de Sarpedone Il. E, 664. 5.

803. *tectus tenet ſe:* ſub clipeo quo miſſilia excipit: Sic ſup. X, 412. *ſeque in ſua colligit arma.* cf. Il. N, 405 — 803 ſqq. praeclara comparatio: nec Homero quicquam in ea debet Virgilius: etſi laudari ſolet Il. M, 156 ſqq. nam in illo loco diuerſa res geritur. Sed ſimillimus locus eſt in Q. Calabro VIII, 379 — 385. qui poeta omnino omnium ditiſſimus eſt his ornamentorum copiis. — *diffugit,* aoriſto modo,

Exercere diem: ſic obrutus vndique telis
Aeneas nubem belli, dum detonet, omnem
Suſtinet, et Lauſum increpitat, Lauſoque minatur:
Quo moriture ruis, maioraque viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua. Nec minus ille

Exſultat

vius diſtinguere iuſſit, ne archaiſmus exiſteret: *Dum pluit in terris:* pro in terras. Vix tamen magna ſenſus ſubtilitate opus eſt, vt aliquis percipiat hanc interpunctionem eſſe vnice probandam: primum quod Virgilius doctrinae cauſſa antiquiorem formam praetuliſſe videri debet, praeeunte Lucretio lib. VI, 630. *Cum pluit in terris et venti nubila portant*; etſi illa forma non tam antiquior, quam exquiſitior dicenda erat; tum vero, quod ex altera interpunctione friget totus locus: quam enim vim habet *in terris* in hac ſententia: *in terris vt poſſint, ſole reducto, Exercere diem?* Edd. variant. — Porro *in terras* Ed. pr. Burm. *vt poſſit* Medic. a m. pr. cum aliquot aliis; ſic quoque, quod mireris, itidem a m. pr. Romanus. Etiam Goth. pr. 809. Vett. edd. quas vidimus omnes: *nubem belli dum detinet*, *omnes* vel *omneis ſuſtinet.* Primum in Ald. tert. emendatum, a Naugerio adeo, *n. b. dum detonet, omnis Suſtinet.* Nec tamen ei ab editoribus obtemperatum eſt, niſi forte ab vno vel altero, vt in ed. Ven. ap. Bonellum 1558; et *detonet*, *vnus* in marg. ed. 1544. occurrere video. Itaque Pierius tanquam inauditam lectionem e cod. Romano protulit *belli, dum detonet, omnem S.* quae deinde in edd. recepta eſt: quandoquidem etiam Ge. Fabricius ſic ex ſuo Pſeudo-Donato et libris vetuſtis, quos nec denominat, ſcribere iuſſit. *detonet* etiam Seruius legerat: eamque lectionem Heinſius firmauit et ante eum, monente Burmanno, Schottus Obſſ. II, 2. Sed Rom. Cod. lectionem Pierius parum diligenter exhibuit: nam legitur in eo, vt in Aldina expreſſum, *n. b. dum detonet, omnis S.* nec abludit Voſſ. pr. *dum detonat omnis.* Scilicet diſtinctione mutata tenere nos veram lectionem nullus dubito: *nubem belli, dum detonet omnis, Suſtinet.* Codd. omnes inde a Mediceo vitioſam edd. priorum vulgatarum lectionem retinent; niſi quod Zulich. pro var. lect. *dum detinet atque*, et Exc. Burm. *dum retinet omnis.* 812. *Fallet* Gud. m. pr. *Fallit et in tantum p. t. nec vnius illa Exultat* inepte Franc.

modo, vt toties. —— 807. 8. *exercere diem* opere faciendo: exquiſite, pro, exercendo opere tranſigere diem: vt, noctem producere coena, extendere ſermone; diem fatigare remigio ſup. VIII, 94. vbi v. not. —— 809. *nubem belli*, vt πολέμοιο νέφος, de pugnae mole et h. l. de telorum multitudine accipe. Bene Seru. Bellantium impetum ſuſtinet donec deferbeat. cf. Cerda.

810 ſqq. Vt ingenium ſic oratio

Exsultat demens: saeuae iamque altius irae
Dardanio surgunt ductori, extremaque Lauso
Parcae fila legunt: validum namque exigit ensem
Per medium Aeneas iuuenem, totumque recondit.
Transiit et parmam mucro, leuia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neuerat auro:
Inpleuitque sinum sanguis: tum vita per auras
Concessit maesta ad Manis, corpusque reliquit.

813. *Exsultans* Medic. a m. sec. Mox *que* abest Franc. 815. *iamque* Goth. sec. 817. *Transilit* edd. vett. ap. Pier. et codd. pars: sed Rom. Oblong. tum Medic. et alii Heins. *transiit*. Heinsio tamen alterum se probabat, quia iam v. 785. praecesserat de hasta: *transiit intextum tauris opus*. Non assentiar. *Transiit* proprie dictum; et sic διῆλθε, vt passim apud Homerum: — *media arma* Rom. minus bene. — *minantis* quidam Pier. et Ven. sed Rom. *minaci*, hoc elegantius; vt solet poeta tertium pro secundo casu ponere: et recepisse id video Cuninghamum. Ceterum in ed. Burm. erat distinctum: *Transiit et parmam mucro, leuia arma, minacis*. Scilicet Seruium sequuta est, qui perperam h. l. monet: minacis *autem non Lausi, sed Aeneae*. Immo vero Lausi, cuius, cum tam minaciter in Aeneam insurrexisset, nimis leuia haud dubie arma erant parma. Hoc quoque Cerdam sequutum video. Ornauit autem Maro Homerica Il. Υ, 470. 818. *niuerat* Rom. 819. *sinus* a m. pr. Medic. et Gud. cum aliis Heins. (adde Goth. tert.) sicque Macrob. et Schol. Iuuenal. apud Heins. atque hoc ipsum Heinsius dederat; quod, nil monens, mutauit Burmannus. 820. *Cum cessit* et *relinquit* Franc. et Doru. *Discessit* Goth. sec.

tio Aeneae diuersa ab ea, qua simili in congressu cum Pallante vtebatur Turnus paullo ille ferocior, sup. 442 sq. 490 sq. — 814. 5. *Parcae fila legunt*. „Proprium, inquit Seruius, fuerat, *rumpunt:* tamen *legunt* aut colligunt, aut rumpunt aut etiam transeunt.“ Prima bene dixit, cetera minus. Leguntur, puto, inter nendum fila, dum in fusum colliguntur, h. dum lana in filum ducta in fuso glomeratur. Quod si itaque Parcae *fila extrema* ducunt, nent, etiam ea *legere* recte dicuntur. — 817. *minacis* pro, eius sc. Lausi. 818. Decens in Etrusco iuuene vestis auro texta; quod vestimenti genus frequentatum Etruscis fuisse constat. — 819. 820. *per auras* — *ad Manes* — Sunt Homerica: Il. Π, 856. 7. nihil amplius. *Vita* pro anima, ψυχή.

At vero vt voltum vidit morientis et ora,
Ora modis Anchiſiades pallentia miris:
Ingemuit miſerans grauiter, dextramque tetendit,
Et mentem patriae ſtrinxit pietatis imago.
Quid tibi nunc, miſerande puer, pro laudibus iſtis,
Quid pius Aeneas tanta dabit indole dignum?
Arma, quibus laetatus, habe tua: teque parentum
Manibus et cineri, ſi qua eſt ea cura, remitto.
Hoc tamen infelix miſeram ſolabere mortem;
Aeneae magni dextra cadis. Increpat vltro
Cunctantis ſocios, et terra ſubleuat ipſum,

Sanguine

823. *grauiter miſerans* pars Pier. tum Medic. alter Mentel. et Ven. cum Goth. tert. Burman. notat ex v. 789. patere, *grauiter* ad *ingemuit* referendum. 824. *ſubiit* ante Heinſ. qui ex Colot. Medic. et vtroque Rottend. repoſuit *ſtrinxit*, etſi ſupra IX, 294. idem hemiſtichium cum ipſa voce *ſtrinxit* praeceſſerat; in quo ſibi parum conſtare videtur, cum variare talia poetam alibi contenderit. *ſtringit* tert. Moret. *ſubit* Rom. familiae ductor, in qua etiam Goth. ſec. et tert. ſunt. 827. *perentum* ſcribunt bini Goth. et plures puto codd. *teque peremtum* Ven. quod acutiori iudici, inprimis ſi nouas lectiones aucupatur, probare ſe poteſt: *remitto te peremtum* (ſc. ad ſepulturam) *ſi qua ea cura eſt Manibus et cineri*, h. ſi modo Manes tale quid curant. In hac tamen ratione illud diſplicet, quod princeps notio, *ſepulturae*, nimis obſcure ſubindicata eſt; quod in altera non fit: *te remitto parentum Manibus et cineri*, h. ad ſepulcrum patrium, *ſi qua eſt ea cura*, ſ. ſ. iis tibi Manibus. Niſi quis ita malit accipere: modo eſt qui id curet, qui te inferendum curet: vt additum forte ſit propterea, quod patria cum patre exulabat Lauſus. Etſi illa forma: *ſi qua. ſi modo* poetis, graecorum more, ἤποτε, non ſemper eſt conditionalis, ſed interdum cauſſalis pro, quandoquidem. 831. *cunctatos* Hamb. ſec.

821 ſq. Ad miſerationem egregie facit ipſa Aeneae miſeratio, et reſpectus Aſcanii, et in alterius fortuna cogitatio de caſu, qui ſibi accidere poſſet. 824. *patriae pietatis imago*, amoris ſui in Aſcanium recordatio: et quem ipſe dolorem ſuſcepturus ſit in ſimili caſu. Sic interpretandum arbitror. v. ſup. ad IX, 294 — 825. *pro laudibus iſtis*, iſta virtute, vt iam aliquoties vidimus τὰ κλέα et τὸ κλέος, h. l. virtus, qua, vt patrem ſeruaret, ipſe vitae diſcrimen adiit. — 827. *Arma habe tua*. Magnus ſcilicet honos in illo aeuo habitus, ſi victum victor non ſpoliaret cf. Il. Ζ, 417. — 827. 8. v.

Sanguine turpantem comtos de more capillos.
Interea genitor Tiberini ad fluminis vndam
Volnera ſiccabat lymphis, corpusque leuabat
Arboris adclinis trunco. Procul aerea ramis
Dependet galea, et prato grauia arma quieſcunt.
Stant lecti circum iuuenes: ipſe aeger, anhelans
Colla fouet, fuſus propexam in pectore barbam:

832. *turbantem* Zulich. *turpantem puluere crines* laudat Schol. Cruqu. Horatii IV. Od. 13. confundens monente Burmanno alterum locum lib. XII. 99. 833. *vndas* etiam hic ſec. Rott. Bigot. 834. *lauabat* Medic. Rom. et alii Pier. et Heinſ. ac Goth. tert. etiam vett. edd. multae: idque praeferebat Cerda. Elegantius tamen *leuabat acclinis*: eſt ornate dictum pro acclinabat. Si altera lectio defendenda eſt, ſequi neceſſe eſt Cod. Pariſ. qui diſtinguebat: *Vulnera ſiccabat*: *lymphis corpusque leuabat* et a m. ſec. *lauabat*. Recte tamen monet Burm. *ſiccabat lymphis* non eſſe diuellendum, Statii I Theb. 527. imitationem docere: *ſiccati vulnera lymphis*. Saltem inde diſcimus, Statium non aliter in Marone interpunxiſſe ac nos. 835. *accliuis* et *accliuus* plerique codd. et vett. edd. et fuerunt adeo viri docti, Valeſius et Cerda, qui vitioſam lectionem defenderent. *acclinis* vel *adclinis* meliores, Rom. Medic. et alii, cum Seruio; niſi quod Mentel. alter ac Scheffer. cum Regio ac Pariſ. *adclinus*, quod arridebat Heinſio et receptum a Cuninghamo. Deprauate *adnixus* Ven. *obnixus* Doruill. Porro *aenea* Hugen. In fine *ramo* Rom. et Seru. ad Ecl. VI, 16. 836. *Dum pendet* Doru. *et* abeſt Zulich. 837. *Stant circum lecti proceres* aliquot Pier. *Stant leti* Doru. a m. pr. *atque ipſe aeger* idem. – *anhelus* Zulich. 838. *proſpexam*, Rom. *perpexam*, *perpeſſam* vitia codd. et edd. *in corpore* Gud.

8. v. V. L. —— 832. *comtos de more* Etruſcorum: quod ex vaſis aliiſque monumentis intelligitur.

833. Sequentia de Mezentio tanquam in tabula exhibita ſunt. Similis locus Il. E, 692 ſqq. de Sarpedone. *volnera ſiccabat lymphis*, ſanguinem ſiſtebat frigida aqua. Ignoramus an primus hoc auſus ſit Maro. imitatus eſt Statius I. Theb. 527. τέρσειν et τερσαίνειν, ſed aquae notione non adiecta, iam Homerus de vulnere dixerat. —835. „*procul*, modo iuxta, vt Ecl. VI, 16. Seruius," non male. Eidem videtur nouaſſe h. l. poeta *adclinis* et *propexam barbam*; nouatum dicerem primo loco *quieſcunt* de armis, ſeu clipeo. — 838. *Colla fouet:* ſuſtinet caput arboris trunco. *fuſus barbam*

Multa ſuper Lauſo rogitat, multosque remittit,
Qui reuocent, maeſtique ferant mandata parentis.
At Lauſum ſocii exanimem ſuper arma ferebant
Flentes, ingentem, atque ingenti volnere victum.
Adgnouit longe gemitum praeſaga mali mens.
Canitiem multo deformat puluere, et ambas
Ad coelum tendit palmas, et corpore inhaeret.
Tantane me tenuit viuendi, nate, voluptas,
Vt pro me hoſtili paterer ſuccedere dextrae,
Quem genui? Tuane haec genitor per volnera ſeruor,
Morte tua viuens? Heu, nunc miſero mihi demum
Exſilium infelix! nunc alte volnus adactum!

Idem

839. *rogitans* Gud. Leid. *multumque r.* haud dubie doctius, Rom. et Medic. cum Gud. pr. Mentel. et ceteris praeſtantioribus: itaque recte receperat Heinſius. Excidit tamen et hoc Burmanni recenſioni et iterum illatum vulgare *multosque.* 840. *ferent* Exc. Burm. et Franc. *reſponſa* Leid. 841. *exanimem* Heinſ. e ſcriptis reuocauit; vulgo *exanimum.* v. ad IV. Aen. 8. *exanimum ſocii* Parrh. et Doru. 843. *Agnoſcit* alter Hamb. 844. *multo* Heinſ. ſecundum Pierium reduxit, ob codd. conſenſum, et Macrob. IV, 3. tum quoque variaſſe dicendus eſt poeta id quod lib. XII, 611. retractavit: Canitiem *immundo perfuſam puluere turpans*; vnde in recentiores (etiam Goth. ſec.) et in edd. h. l. venit: *immundo d. p.* 845. *corpori* alter Menag. Moret. ſec. et a m. pr. Zulich. 846. *voluntas* etiam hic aliquot Burm. cum pr. et tert. Goth. 847. *ſuccumbere* vett. codd. Priſciani lib. XVI. 849. *M. t. iuuenis* Zulich. et pro var. lect. pr. Hamb. 850. *Exitium* plerique Pier. etiam

barbam, habens barbam fuſam, non otioſum eſt, ſed ad ἐνάργειαν phantaſmatis requirebatur, dum ad truncum acclinatus recubat.

841. *ſuper arma*, ſuper clipeo, vt facile quisque aſſequitur. cf. ſup. 506. *ingentem — ingenti*: etiam haec ad honorem caeſi pertinent. Κεῖτο μέγας μεγαλωςὶ Il. Π, 776. 844. *deformat*: ſic ornat Homericum *κατεχεύατο* Od. Ω, 315. — 847. *ſuccedere dextrae.* Non eo ſenſu dictum vt volunt Intpp. vt ſup. 797. 798. ſed: dextram h. e. vulnus excipere alterius loco — 848. *tua per vulnera*, pro vulnere. vt iam millies vidimus: tamen nunc argutantur cum Seruio Intpp. et volunt ad inuidiam eſſe dictum. — 850. *nunc alte v.* loquitur de proprio

Idem ego, nate, tuum maculaui crimine nomen,
Pulſus ob inuidiam ſolio ſceptriſque paternis.
Debueram patriae poenas odiiſque meorum:
Omnis per mortes animam ſontem ipſe dediſſem.
Nunc viuo: neque adhuc homines lucemque relinquo.
Sed linquam. Simul hoc dicens adtollit in aegrum
Se femur; et, quamquam vis alto volnere tardat,
Haud deiectus, equum duci iubet. Hoc decus illi,

etiam Rom. tum Medic. et ceteri fere omnes. Etiam hoc eſt exemplum conſenſus codicum, emendationis veritate inferioris. Etſi enim adiuuari poteſt ea lectio interpunctione: *nunc m. m. demum Exitium! infelix! nunc alte v. a.* tamen *exilium*, quod pleraeque vett. edd. habent, verum eſt; hoc enim primum erat, quod in Mezentii fortuna poetae animo occurrere poterat. Sunt autem codd. qui tueantur Gud. a m. pr. pro diu. lect. Rottend. Leid. et ſec. Menag. cum Goth. pr. — *nunc autem v.* Doru. 851. *violaui* Lutat. ad Stat. III. Theb. 697. 852. *P. ob i. regno* idem Lutat. ibid. ex lib. XI, 539. niſi et hic, inquit Burm. *regno* legit pro *ſolio*. Verſus huius cum ſeqq. ſententia videtur diſtinctione laborare. Forte praeſtat interpungere:

Idem ego, nate, tuum maculaui crimine nomen.
Pulſus ob inuidiam ſolio ſceptriſque paternis,
Debueram patriae poenas odiiſque meorum.
Omnes per mortes animam ſontem ipſe dediſſem!
Nunc viuo.

h. Vtinam, vt fas erat, omnibus ſuppliciis animam efflaſſem ego, te ſuperſtite! Nunc viuo. 853. *odiiſque malorum* Montalb. 854. *dediſſe* aliquot Pier. perperam. 855. *h. vitamque* Sprot. 856. *hoc* e ſcriptorum conſenſu Heinſ. pro vulgari *haec*. *his dictis* Parrh. 857. Primum, pro *vis*, paſſim in codd. *ſeſe alto* vel *alto ſeſe*, vel *quamuis alto ſe*: ex interpolatione indoctorum hominum. Tum vero *vis tardet* Medic. a m. ſec. et a pr. Gud. cumque iis *tardet* plerique codd. et edd. vett. Forma tamen verbi: *tardeo*, *ere*, alibi vix occurrit. *vis — tardat* Rom. et al. it. Goth. pr recte: quod Heinſ. interpretatur: tardat ſe, tardatur; cf. ſup. ad Aen. II, 208. Poteſt tamen commode *vis tardat* accipi, ſolito poetarum more, pro virium defectus tardat. Seruius aliter reddidit; *alti volneris violentia*: vt adeo doloris notio adiuncta ſit. Cerda legiſſe videtur: *vis a. v. tarda*. 858. *Haud deiectus*, animo deiecto.

prio vulnere v. 785. 6. — 851. *crimine*, criminatione et odio. te infamem et odioſum feci meis ſceleribus.

857. v. V. L. — 860 ſqq. Diſplicuit haec ad equum ſuum Mezentii oratio venuſtioribus noſtra aetate. Non defendam

Hoc ſolamen erat: bellis hoc victor abibat
Omnibus. Adloquitur maerentem, et talibus infit:
Rhoebe, diu (res ſi qua diu mortalibus vlla eſt)
Viximus. Aut hodie victor ſpolia illa cruenta
Et caput Aeneae referes, Lauſique dolorum
Vltor eris mecum: aut, aperit ſi nulla viam vis,
Occumbes pariter. Neque enim, fortiſſime, credo
Iuſſa aliena pati, et dominos dignabere Teucros.
Dixit, et exceptus tergo conſueta locauit
Membra, manusque ambas iaculis onerauit acutis;
Aere caput fulgens, criſtaque hirſutus equina.
Sic curſum in medios rapidus dedit. Aeſtuat ingens
Vno in corde pudor, mixtoque inſania luctu,

[Et

859. *erit* Gud. ſollenni errore. Heinſius tamen ſuſpicatur fuiſſe: *Hoc ſolamen heri*; eleganter, ſed nulla cum fide. — *hoc v. obibat* a m. pr. idem Gud. *habebat* Montalb. cf. ad XII, 17. 860. *ac talia fatur* aliquot Pier. inter quos Rom. 861. *Rhoebe* Heinſ. e codd. pro vulgari: *Phoebe*. Apud Macrob. IV, 6. *Rhebe*. An dicendum: ῥοῖβον pro ῥοιβδὸν dictum fuiſſe? *Rhaebus*, quod in Rom. eſt, συστραμμένον τοὺς πόδας ſignificaret. --- *mortalibus aegris* pr. Moret. quod Maroni, et hinc librario, familiare. *vltra eſt* Rom. 862. *cruenti* Hugen. 863. *Vt c. A.* Gud. *Lauſique laborum* tert. Moret. At Regius: *dolorem. Vltor.* 865. *Occumbens* a m. pr. Gud. tum Ven. et ſec. Rottend. cum Goth. ſec. 867. *acceptus* Exc. Burm. *in tergo exceptus* Goth. ſec. *aſſueta* pr. 870. *Sic curſu in m. r. redit* Rom. quod et ipſum bonum. 871. *Vno in corde* nec ineleganter multi ap. Pier. et vetuſtiores Heinſii cum Goth. pr. qua

de

defendam Homeri exemplo, in Hectoris et in Achillis equis Il. Θ, 184 ſqq. Τ, 399 ſq. aut Statii imitatione vel Silii; quae ad alias aetates pertinere videri poteſt. Sed in naturae humanae indole hoc ipſum videtur alte inſitum eſſe, vt cum iis ipſis animantibus, quibus diu adſueuimus, tanquam cum familiaribus et ſodalibus agamus et confabulemur. Atque hoc ipſum optimorum hominum confeſſione firmatum vidimus. Non vero pro epici carminis dignitate nimis humile hoc videri debet in equo bellatore. --- 861. *res ſi qua diu mortalibus vlla eſt.* Grauis ſententia et h. l. affectus plena. --- 863. *Lauſi dolorum*, ex Lauſi caede: vt tot alia. II, 7. *lacrimae Creuſae.*

875.

[Et Furiis agitatus amor, et conſcia virtus:]
Atque hic Aenean magna ter voce vocauit.
Aeneas adgnouit enim, laetusque precatur:
Sic pater ille Deum faciat, ſic altus Apollo,
Incipias conferre manum.
Tantum effatus, et infeſta ſubit obuius haſta.
Ille autem: Quid me erepto, ſaeuiſſime, nato
Terres? haec via ſola fuit, qua perdere poſſes.
Nec mortem horremus, nec Diuum parcimus vlli.
Deſine. Iam venio moriturus, et haec tibi porto

Dona

de cauſſa hic recepit pro vulgari: *Imo in c.* quod Pierius praeferebat. *Vna in c.* Moret. ſec. et Gud. cum Goth. ſec. tum *dolor* vetuſtiores Heinſii cum Mediceo Pierii. Romanus tamen cum Mediceo Fogginii in *pudor* conſentiunt, cumque his ceteri. In aliis Pier. *puer* et in Sprot. *puer* vel *pauor*. 872. Verſus haud dubie eiiciendus; nam aduerſatur loci rationibus; tum inf. XII, 668. iterum occurrit; tandem deeſt in antiquiſſimis Rom. Medic. et a m. pr. Gud. At in Menag. legebatur poſt v. 875. Eiectus eſt quoque a Cuninghamo. 873. *ter magna* Doru. *magna ſic* ed. Ven. Burm. 874. *agnouit enim* ex vetuſtioribus Pierianis et ſuis (adde Ed. pr. Burm. cum Goth. ſec. et tert.) praeclare dedit Heinſ. pro vulgari: *a. eum.* Idem ad illuſtrandum laudat ſup. lib. VI, 317. IX, 340. Ge. II, 509. ſed in illis locis ratio dierſa. nam h. l. *enim* eſt pro δὴ, γάρ τοι. *enim vero.* 875. Vt nunc interpungitur, iungenda ſunt: *Sic --- faciat --- (vt) incipias.* Poteſt tamen oratio iuuari: *Sic --- Apollo!* (ſc. vt tu conferas manum, congrediaris mecum) *Incipias c. m.* 876. *Incipies* Hugen. *manus* ſec. Rottend. v. X, 283. *manum mecum* Doru. et expleto toto verſu: *manum et mihi iungere pugnam* Exc. Burm. Franc. et Goth. alter. 877. *ſubiit cominus* Franc. 878. *o ſaeuiſſime* Zulich. 879. *Terreas* aliquot Pier. 880. *vlti* Goth. tert. Poſſis aliquid exſculpere; ſed nihili illud eſt. 881. *Nam venio* omnes antiquiores Pier. et Heinſ. cum Medic. et Rom. etiam aliquot vett. edd. et Schol. Statii Theb. III, 71. Tuetur tamen alterum Heinſius tanquam elegantius. Stant pro eo pr. Hamb. Moret. qu. Ven. et Goth. alter cum edd. vett. Tum Heinſ. emendandum eſſe cenſet: *at haec.* quod et ipſum elegantius. Sic et Waddelius maluerat ap. Burm.

875. *altus* Apollo eſt magnus, vt iam aliquoties nouauit Maro. --- 877. *ſubit* h. l. ſimpl. it, occurrit: aliter ac modo v. 798. — 880. *nec diuum parcimus vlli. parcere,* h. l. pro vereri, metuere, adeoque omnino *curare.* Sic Gr. φείδεσθαι. φειδὼ pro cura. — 881. *Deſine* terrere. — 885.

Laeuam

Dona prius. Dixit, telumque intorsit in hostem:
Inde aliud super atque aliud figitque volutatque
Ingenti gyro: sed sustinet aureus vmbo.
Ter circum adstantem laeuos equitauit in orbis,
Tela manu iaciens: ter secum Troius heros
Inmanem aerato circumfert tegmine siluam.
Inde vbi tot traxisse moras, tot spicula taedet
Vellere, et vrguetur pugna congressus iniqua;
Multa mouens animo, iam tandem erumpit, et inter
Bellatoris equi caua tempora coniicit hastam.

Tollit

883. *figitque volutatque*: ita Heins. e Gud. a m. pr. in quo virum ingeniosum exquisitioris lectionis studio auram pro Iunone amplexum esse nullus dubito. Nam primum Gudiani librarii lapsus ille est, non lectio: tum post *figit* importunum est *volutat ingenti gyro*, quod de hasta librata accipere necesse est, vt *volutat* sit pro, voluit, rotat. Tandem nemo dicat, quid in vulgata displicere possit, quam omnes codd. vetustiores exhibent: *volatque ingenti gyro*, quod, suo more, poeta mox disertius et ornatius exponit: *ter circum a.* etc. In Mediceo, quod non esse animaduersum miror, scriptum est: *fugitque* (etsi a m. sec. mutatum) *volatque*. Sic et Voss. et vett. edd. vti Ven. 1484. atque hoc mirifice placere potest, vt sit: *telumque intorsit in hostem: Inde aliud super atque aliud: fugitque volatque Ingenti gyro.* In Ven. erat: *aliudque*: *fugitque volatque* quod interpolatoris est, qui non viderat praeteritum esse tempus poetae in his sollenne. In Leid. erat *fixitque*, ex simili stupore: quia praecesserat: *intorsit. figitque* tamen librorum consensus tuetur, a quo in his et similibus standum est, quando vtraque lectio habet quod probari possit. 884. *aereus vmbo* Medic. et Gud. v. sup. ad 271. 885. *Tum* Franc. *circum acastem* Goth. tert. ex librarii inscitia. 887. *tegmine* et pro var. lect. *agmine* Gud. 888. *transisse* Franc. et Goth. tert. indocte. *risisse* Bigot. 890. *erupit* tres Burm. *intra* Ven.

Laeuam in partem non modo ob naturalem equi flexum in laeuum, sed ideo maxime equitabat, vt, ipse laeua clipeo tectus, et dextra expedita, Aeneae, qui ei semper a laeua in interiore gyri orbe stabat dextrum latus peteret, quod a clipeo tectum non erat. Sed Aeneas clipeum circumfert. Sic fere Seru. — 887. circumfert clipeum oneratum infixis hastis.

889. *pugna iniqua*, contra equitem ipse pedes. — 891. *tempora traiicit.* Comparant similem locum Il. Θ, 81. vbi Nestoris equus παρήορος (tertius

Tollit ſe adrectum quadrupes, et calcibus auras
Verberat, effuſumque equitem ſuper ipſe ſecutus
Inplicat, eiectoque incumbit cernuus armo.
Clamore incendunt coelum Troesque, Latinique.
Aduolat Aeneas, vaginaque eripit enſem,

Et

892. *arrectus* alter Hamb. et Montalb. Mox ſi ſcriptum eſſet, *tum c. auras*, expeditior eſſet interpretatio. Sed poeta alterum maluit, vt celeritatem aſſequeretur. 894. *Eiectumque* Zulich. *deiectoq.* Gud. a m. ſec. et ſec. Mentel. 895. *intendunt* Goth. ſec. quod defendi poteſt; vera lectio non eſt.

tius adiectus bigis, συνωρίδι, idem qui et σειραῖος, σειραφόρος nobis funalis, an der Leine) percutitur ἄκρην κακκεφαλὴν etc. ibi equus primum exultat (ἀνέπαλτο) tum caput in terra voluat vt telo ſe liberet (κυλινδόμενος περὶ χαλκῷ vt h. l. *cernuus.*) 892 — 4. Quod natura in tali vulnere fert, poetam ſcripſiſſe probabile fit. Igitur equus primum prioribus cruribus eleuatus ſe erigit: ſimul prae dolore calcibus calcitrat; Sic eques effunditur et h. l. quidem *in latus*; (non in caput, nec reſupinus; neutrum reliqua admittunt) mox ipſe equus in caput procumbit, et, armo ſuo, incumbit proſtrato Mezentio. Sic mihi videntur ſingula eſſe tenenda, vt locus expediatur. *tollit ſe arrectum*, prioribus pedibus erectis haud dubie cf. inf. XI, 637. 8. 9. et bene inter multa inania Cerda laudauit Liuii locum VIII, 7. Adde Silium lib. IX, 595 ſqq. vbi res ad elephantum traducta. *Spiculum inter aures equi fixit* etc. — *calcibus* de poſterioribus pedibus accipio: quis enim neget equi naturam ſic ferre, vt prae dolore calcitret — *Implicat:* hoc ipſe poeta dilucidat: *cernuus incumbit armo* ſuo equus (quis enim aliter accipiat?) domino *eiecto*: quippe qui ad latus equi exciderat. — *cernuus* proprie de praecipitato, qui κυβιστᾷ. cf. Seru. 895. *Clamore incendunt coelum*, vti et mox XI, 147. *incendunt clamoribus vrbem.* Eſſe pro implent, facile quiſque et videat et dicat. Sed rationem reddere non tam facile eſt. Cerda duas rationes proponit: quarum neutra ſatis facit. Mihi ſic videtur expedienda forma haec. Proprie dicitur aliquis *incendere clamorem in acre, caelo*, h. magnum clamorem mouere. Sic *incendere luctum* ſup. IX, 500. *vires* V, 455. et quot non alia. Iam poeta hoc ipſum doctius transfert *ad caelum*, quod hactenus proprie

Et super haec: Vbi nunc Mezentius acer, et illa
Effera vis animi? Contra Tyrrhenus, vt auras
Suspiciens hausit coelum, mentemque recepit:
Hostis amare, quid increpitas, mortemque minaris?
Nullum in caede nefas: nec sic ad proelia veni:
Nec tecum meus haec pepigit mihi foedera Lausus.
Vnum hoc, per, si qua est victis venia hostibus, oro;
Corpus humo patiare tegi. Scio acerba meorum
Circumstare odia: hunc, oro, defende furorem:
Et me consortem nati concede sepulcro.
Haec loquitur, iuguloque haud inscius adcipit ensem,
Vndantique animam diffundit in arma cruore.

897. *super hoc* Ed. pr. Burm. Est: et insuper haec addit. 898. *et auras* Medic. a m. sec. et alii Pier. et Heins. minus bene, et perpetuo lapsu. *et illi* Hugen. 899. *Suscipiens* sec. Rottend. 901. *in praelia* Zulich. et Doru. *venit* Medic. a m. pr. vt de Lauso agat, inquit Heins. Probabilius, librarii lapsu. 902. *foedere* Franc. 903. *veniam* pars codd. Heins. 905. *circum adstare* Exc. Burm. 907. *Hoc* Franc. 908. *defundit* Gud. a m. pr. et Rom. *diffudit* Goth. alter et tert. *in arua* ed. pr. Burm. et Menag. pr. male. Iungenda sunt: *cruore vndanti in arma*, thoracem seu clipeum.

proprie adeo incendi dici potest, quatenus res magno motu accepto omnino *incalescunt*, *feruent*. Hinc *fora feruent clamoribus*, *theatra strepitu*. 899. *hausit caelum* s. hausit oculis, quod malim; seu caelum pro aura, anima, quam recepit. —901. 2. Interfice me: mortem non deprecor. Hoc sic extulit poeta: Non erit crimini, me interfecisse, *nullum in caede nefas* (Seru. et Cerda: „Mori viro forti nefas non est:„ quod est remotius) — *nec sic* — *Lausus* sc. vt ne me interficeres, aut vt ego mortem deprecarer. Imo vero, dum superstes Lauso esse non sustinet, mori decreuerat. — *nec tecum* h. nec Lauso a te caeso pugnae haec conditio nobis proposita est.

903. *Per, si qua est venia*: ex more in precum formulis. pro: *per veniam, si qua est. venia*, gratia, beneficium, vt iam alibi vidimus. Similes morientium preces dederat Homerus Il. X, 338 sq. et alibi. —905. *defende f.* propulsa (vt iam toties sic ex ἀρκεῖν) odia et iras, quominus corpus meum insepultum abiiciant et male mulcent. αἰκίζεσθαι. — 906. *Et me c.* pro vulgari oratione *consortem sepulcri nato* posuit exquisitius. Esse pro hoc dictum illud, etiam Macrob. VI, 6. monuit. 908. cf. V. L.

EXCVRSVS

EXCVRSVS I.

X, 166 ſqq. *Auxilia Aeneae ex Etruria.*

Non omnes veteris Etruriae ciuitates memorari a poeta, cum copias inde adductas recenſet, manifeſtum eſt. Ex iis quoque, duodecim numero, ciuitatibus, quae remp. Etruſcorum conſtituebant, Cluſium et Caere tantum nomine poſuit, reliquas praeteriit. Habuit igitur dilectum? an temere appoſuit, quae in mentem veniebant? Si noſtrum Virgilium bene noui, habuit ille haud dubie, quod cum iudicio et veteris memoriae reſpectu in hoc loco ſequeretur. Caere quidem ſummo cum dilectu primo loco poſuit, quoniam Mezentium regem pulſum bello perſequi decreuerat ea ciuitas, caſtris in propinquo vrbis poſitis, quibus Aeneas exceptus cuncta ſtatim ad profectionem parata reperit: (ſup. VIII, 478—494. 603 ſq.) quod niſi opportune accidiſſet, ad parandas copias mora facta eſſet, quae poetae totam narrationem perturbaſſet. Caeretanis ſocietate adiunxit ciuitates partim loco vicinas, partim litoralem Etruriae regionem incolentes, partim alias rationes ſpectare potuit, quas in tantis hiſtoriae Etruſcorum tenebris nunc ignoramus. Illud tamen vel maxime miror, quod nulla Cortonae, ſeu Corythi veteris, mentio facta eſt, cum inde originem trahere dictus eſſet Dardanus, etſi Acron inde oriundus inf. X, 719. memoratur. Sed ſi recte coniicio, cum Agylla vetus Pelaſgorum vrbs eſſet, in ſocietatem adſcripſit poeta alias ciuitates, quas Pelaſgi inhabitaſſe dicti ſunt. Dionyſ. I, 20. qui claſſicus locus eſt, multas eos vrbes partim Siculis ereptas, partim a ſe exſtructas, habitaſſe ait communiter cum Aboriginibus, eo in numero eſſe *Caere, Piſam, Saturniam et alias quaſdam vrbes, quas ipſis temporis progreſſu, Etruſci eripuerint.* Potuere ergo inter eas vrbes et illae eſſe, quas poeta recenſuit. *Coſae*, vel Coſa, ad mare ſupra Herculis portam ſitae, *Coſa Volcientium* Plinio dictae lib. III, 5, 8. a *Volcis* videntur eſſe deductae, antiquo Etruriae oppido: quod forte ad ipſum *Cluſium*, olim Camers dictum, originem retulit, aut ſub Cluſinorum poteſtatem olim fuit: Certe ex his vnum agmen conflatum videmus in Virgilio. Ducit illud Maſſicus: ſub quo adeo Cluſinorum Lar eſſe debuit *Oſinius* qui infra v. 655. memoratur. Alterum eſt ex *Populonia* ſeu Populonio et ex inſula *Ilua* ſeu Aethalia nunc Elba ei obiecta, coactum. Populonii origo incerta eſt. v. Seru. ad h. l. Ilua, Etruſcorum colonia (v. Stephan. in Αἰθάλη) olim aeris, mox ferri fodinis nobiliſſima: v. Strabo V, p. 342. Diodor. V, 13. et

13. et al. ap. Cluuer. Ital. p. 502 ſqq. et Seru. ad h. l. Mille viros *Piſa* adductos videmus v. 175 — 180. Piſam autem inter vrbes a Pelaſgis et Aboriginibus habitatas fuiſſe paullo ante vidimus: vt adeo inter antiquiſſimas illam fuiſſe neceſſe ſit. Lycophron ipſos Lydos aduenas Piſam occupaſſe tradit v. 1359. quod ex hypotheſi veterum de Etruſcorum ex Lydia origine intelligendum. Fecit tamen ſcriptoribus fraudem et haec nominis ſimilitudo, vt a Piſa Elidis profectos dicerent, qui Piſam Etruriae conderent; v. Strabo V, p. 340. B. Plin. III, 5. Iuſtin. XX, 1. Solin. 8. Addit Strabo fuiſſe eos ex iis, qui Neſtorem ad Ilium ſequuti in reditu via aberrauerant. Homerus tamen Piſatas non commemorat inter eos, quos Neſtor adduxit. Adde Seruiana ad v. 179. h. l. vnde patet plura fuiſſe poetarum vel hiſtoricorum commenta de Piſae origine. Alia tamen in Seruio legerat Iul. Sabin. Sequitur v. 180—4. Aſtur cum trecentis ex *Agylla* ſeu *Caere* et vicinis locis adductis, ſcilicet ex agris ac vicis circa *Minionem* fluuium (nunc *Mugnone*) haud longe a Centumcellis; exiguo interuallo verſus occidentem fuit Grauiſca vel *Grauiſcae*; vltra Minionem ab oriente, verſus Caere, *Pyrgi.* Egit de vtriſque diligenter Cluuer. Ital. p. 483. 495. Seruius ad h. l. Pyrgos ait *caſtellum* fuiſſe *nobiliſſimum eo tempore, quo Tuſci piraticam exercuerint:* (*nam illic metropolis fuit:* ab indocto homine fuit adiectum) *quod poſtea expugnatum a Dionyſio tyranno Siciliae dicitur,* (Diſerte narratur res a Diodoro XV, 14. vbi cf. Weſſeling.) *de quo Lucilius:* Scorta Pyrgentia. *Pyrgi* iam Rutilii aetate, ineunte Sec. V. — *Nunc villae grandes, oppida parua prius* Itin. I, 223. 4. Omnino totus ille Rutilii locus cum hac carminis parte comparandus eſt. Quod Grauiſcas *intempeſtas* dixit, ſitum reſpexit in humili ac paluſtri planitie ſub montibus Cornetanis a laeua Martae fluminis. Rutil. Itin. I, 282. Grauiſcae — *Quas premit aeſtiuae ſaepe paludis odor.* Cato in Origg. apud Seru. ad h. l. *Ideo Grauiſcae dictae ſunt, quod grauem aerem ſuſtinent:* quod ſi ita eſt, nomen a Romanis demum vel a Latinis inditum eſſe debuit. Inde a v. 185. *Ligures* Etruſcis comites dedit, vicinum populum, quicum multa bella geſſerant veteres Etruſci: nunc vero addidiſſe eos videtur propterea, quoniam ornatum dabat carmini ea gens, quippe de qua veteres fabulae, poetarum carminibus decantatae, olim fuere plures; quibus cauſſam dedit Graecorum priſcorum ἀνιστορησία in his locis, dum Padum ſ. Eridanum in Ligurum finibus ex monte Veſulo ortum vna cum oſtiis et ſuccino, tum Phaethontem et Cygnum ad Ligures retulere. Pherecydes primus

primus fabularum harum auctor fuisse videtur: saltem is primus Eridanum edidit secundum Hyginum fab. 154. fabulam de Phaethonte et Heliadum electro primi Aeschylus, Philoxenus, Nicander, Euripides, Satyrus, commenti esse videbantur Plinio XXXVII, 2, s. 11, 1.

Claudunt agmen quingenti Mantuani duce Ocno v. 198 — 212. quem Tiberis et Mantus filium Mantuam condidisse et matris nomen vrbi imposuisse acceperat Maro. Mantuae originem antiquissimam fuisse necesse est, cum poeta ad haec tempora eam referre ausus sit. Tiberis filius non male habitus Ocnus: cum ab Etruscis condita fuerit Mantua tum, cum loca vltra Apenninum tenerent. Manto autem Tiresiae filia mater ei data, secundum eundem vulgarem Romanorum errorem, quo vrbium Italiae nomina et origines a Graecis repetebant: qua de re satis in Excurss. dictum est. Ocnus autem hic vel Aucnus, nullo modo cum Graecorum Ocno est confundendus, quem in locis inferis collocarunt nonnulli ex poetis. Diuersa de Ocno alios et de Mantuae origine tradidisse, ex Seruio ad v. 198. colligi potest; fuerunt enim qui Bononiam quoque, olim Felsinam, ab eo conditam traderent: at Mantuam a Tarchonte conditam narrauerant alii, Mantuamque ideo nominatam, quod Etrusca lingua *Mantus* Dis pater est, cui vrbem consecrauit. Quae sequuntur v. 201—3. *Mantua diues auis: sed non genus omnibus vnum; Gens illi triplex, populi sub gente quaterni, Ipsa caput populis, Tusco de sanguine vires,* plurimum habent obscuritatis. Seruii nota ad vs. 201. et 202. admodum corrupta et obscura est, et quantum intelligo ex binis interpretationibus diuersis conflata. Altera haec: vt *Mantua tres habuerit tribus, quae in quaternas curias diuidebantur.* Ita dicerem sub Gallorum incursionem Etruscos ex ceteris XI. ciuitatibus circumpadanis Mantuam confluxisse, et fuisse in tres tribus descriptos, quarum quaeque quatuor demos haberet, quos Virgilius *populos* dixit. Verum sic non poterat Mantua dici *caput his populis.* Attigit locum Io. Fr. Gronouius ad Liu. V, 34, 5. et *gentem triplicem* accipit tres regiones. Docet ille quidem eo loco copiose, *gentes* et *populos* saepe coniungi apud scriptores, et patere gentem latius, ac posse sub se comprehendere plures populos, de quo nemo facile dubitet. Verum haec omnia Virgilianum locum parum expediunt. Fac enim hoc ita se habere: Mantuam (aut, quod malim, agrum Mantuanum) habuisse tres regiones, quarum quaeque contineret quatuor populos, (h. conuentus, δήμους:) an de prisco Mantuae statu sic constat melius? an in vetere

 historia

historia quicquam est, quod cum ea memoratione consentiat? Nec vero versus praecedens conuenit: *Mantua diues auis*; quid enim his cum illa diuisione in regiones commune est? Cluuerius in Ital. ant. p. 255. etsi populos quaternos prorsus explodit, tanquam poetae commentum, quo diuersas historias compilatas miscuerit: *gentem* tamen *triplicem* agnoscit et ad triplices colonos refert qui Mantuam insederunt. Fuerunt enim conditores vrbis Etrusci: iis ex agris circumpadanis expulsis, Galli vrbem tenuerunt aut Etruscis fuerunt admixti; tandem ex finitimis Venetis nonnulli inter ciues adscripti fuere. Ea vero ratio nec illud expedit: *diues auis*; nec reliqua, inprimis hoc: *illa caput populis.* Seruius ad v. 201. primum a Thebanis, deinde a Tuscis, nouissime a Gallis, vel vt alii dicunt, a Sarsinatibus, qui Perusiae consederant, conditam narrat Mantuam: quae vnde acceperit, cum inepta prorsus sint, nemo facile dicat. Thebanos intulit forte propter Manto. Meo quidem iudicio haec omnia facile expedias, si memineris Etruscos antiquitus, cum trans Apenninum late omnia tenerent, regionem circumpadanam in XII. ciuitates descripsisse, quemadmodum ipsa Etruria XII. ciuitates principes habebat. Conf. Polyb. II, 17. Liu. V, 33. Inter has XII. ciuitates Virgilium arbitror non modo retulisse Mantuam suam; id quod recte faciebat: nam etiam Plin. III, 19. s. 23. *Mantua Tuscorum trans Padum sola reliqua:* verum etiam principem ceteris praeposuisse; etsi honorem eum ab aliis Bononiae habitum constat. Plinius vtique lib. III, 15. s. 20. *Bononia Felsina vocitata cum princeps Etruriae esset.* Potest tamen sententia Plinii haec esse: fuisse et ipsam Felsinam inter principes. Copias igitur adducebat Ocnus Mantuanas ex XII. populis Etruscis, qui incolebant agrum circumpadanum, conflatas: itaque *non genus omnibus vnum* erat. Quod vero addit poeta, ex eo primum discimus, XII. illos populos seu ciuitates in tres gentes fuisse diuisas; id quod ad Etruscas origines notabile est. Non igitur poeta, quod voluere interpretes, de Mantuanorum origine in h. l. agit, nec de maiorum diuersa stirpe, nec de diuisione agri Mantuani in regiones et conuentus: sed de copiis agitur, quas Ocnus Mantuae conditor adducit ex ciuitatibus XII. circumpadanis, quibus Mantua illo tempore caput erat.

Mantuanis accensuit denique v. 208. *Aulestem*, quem inter Italos non ignobilem fuisse ex Seruianis laciniis ad v. 198. colligo: fuit enim secundum nonnullos Ocni frater et Perusiae conditor habitus.

Illud

Illud adhuc subiiciam: nouam super loci interpretatione moueri posse difficultatem ex Silio, qui VIII, 600. I. in recensu populorum et ciuitatum: *Et quondam*, inquit, *Teucris comes in Laurentia bella Ocni prisca domus paruique Bononia Rheni.* De Mantua eum accipi non posse, manifestum fit, quod viris doctis notatum, cum v. 594. iam eam memorauerit. Necesse igitur est, Silium verba *patriis ab oris* sup. v. 198. huius lib. X. accepisse de Bononia, tanquam prisca Ocni et patria sede, antequam ad Mantuam condendam discessisset. Diuersa igitur et haec est ab ea, quam supra ex Seruio ad v. 198. attigimus, fabula de condita ab Ocno Felsina, (vt cum Cluuerio legendum) seu Bononia. Lux ex his affundi potest notae Iulii Sabini ad vs. 203. *Ipsa caput populis*, qui de Bononia hoc accipere voluit.

EXCVRSVS II.

Lib. X, 564. — *tacitis regnauit Amyclis.*

Cur *tacitas Amyclas* dixerit, varia commenta affert Seruius, vix digna quae repetantur. Quae probabiliter dici possint, haec esse arbitror: Loca Lucilii: *Mihi necesse est, loqui: nam scio Amyclas tacendo periisse*, Silii VIII, 529. Peruigil. Ven. sub. f. satis docent, ad illam narrationem poetam respexisse, qua, „cum frequenter falso nuntiarentur hostes, et „inani terrore ciuitas quassaretur, lata lege cautum est: ne „quis vnquam hostis nuntiaret aduentum. Postea cum vere „hostis veniret, nullo nuntiante, ex improuiso ciuitas capta „est: vnde *tacitae Amyclae* dictae sunt, quod periere silentio.„ Recte haec ab Aspro, nam is auctor a Iulio Sabino proditur, tradita videntur, sed falso ad has Ausonum Amyclas reuocata, quae a serpentibus deletae fuere; cum ea ad Amyclas Laconicae spectarent, quas a Doriensibus deletas esse, proditum reperimus. Nam, Peloponneso a Doriensibus et Heraclidis occupata, oppida aliquot Laconicae per ducentos adhuc annos tenuerant Achaei, donec, paullo ante bellum Messenium primum, regis Telecli ductu, Dorienses seu Lacedaemonii ea loca expugnata solo aequarunt. Inter quae fuere Amyclae, quae acriter restiterunt, nec nisi belli diuturnitate attritae cesserunt. Tropaeum de iis erectum pro argumento virtutis eorum, qui victi erant, habebatur. Pausan. III, 2. p. 208. et c. 12. p. 237. Amyclae euersae vici formam per multa tempora habuerunt, clarae inprimis dei Amyclaei templo et throno. v. ibid. III, 19 et 18. De expugnatione illa Amyclarum a priscis scriptoribus plura fuisse narrata, tum ex Pau-

 sania,

ſania, tum ex Pindari locis Iſthm. VII, 18 — 22. Pyth. I, 124. 5. 6. patet: — vnde intelligitur, fuiſſe Aegidarum, quae Spartae tribus erat Thebis oriunda, praecipuas in eo bello partes Amyclaſque illis habitandas eſſe aſſignatas. Si veterem commentatorem in Pyth. V, 96 et 101. et Iſthm. VII, 18. integriorem haberemus, plura ex Ephoro et Ariſtotele de hoc bello teneremus. A Strabone (v. ap. Meurſ. Miſc. Lac. IV, 3.) Amyclae ab Heraclidis Philonomio conceſſae narrantur: ſed res aut euentum non habuit, aut, ſi vera ſunt quae Conon Narrat 36. appoſuit, Achiuos vna cum nouis colonis viuere permiſit Philonomus. Vt autem haec ad Amyclas Italiae transferri poſſent, error ille, quem toties caſtigauimus, locum fecit, cum non modo Graecorum colonias per totam Italiam diſſeminarent veteres auctores Latini, verum etiam vrbium origines ac notitias nominum ſimilitudine corrumperent. Vrbem *Amuclas* in his locis Italiae fuiſſe nemo dubitet. Sed nominis ſimilitudo fecit, vt a nonnullis narraretur, Laconas eam vrbem condidiſſe, et ab Amyclis ſuis nomen indidiſſe. De tempore coloniae ductae varie traditum. Alii comites Caſtoris et Pollucis huc appuliſſe narrarunt, alii Amyclaeos cum Glauco, Minois filio veniſſe; (apud Seruium) tandem etiam fuere, qui Lycurgi aetate coloniam ductam dicerent ab iis, qui nouis legibus vti nollent: hos enim, vbi in agro Pomentino eſcendiſſent, Feroniae fanum extruxiſſe, et partim inde Sabinos contendiſſe. v. Dionyſ. Halic. lib. II, 49. (p. 113.)

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER VNDECIMVS.

ARGVMENTVM.

Occiso Mezentio victor Aeneas Marti tropaeum erigit: Pallantis mortui corpus magno pompae apparatu ad Euandri vrbem remittit: vbi summo et patris et suorum omnium luctu excipitur. Interim oratores a Latinis missi dierum duodecim inducias impetrant: quo temporis spatio vtrique suorum cadauera perquirunt, supremoque sepulturae honore prosequuntur. Eodem quoque tempore Venulus, quem sub belli initium legatum ad Diomedem miserant Latini, ad suos rediens auxilia sibi denegata renuntiat. Ea spe destitutus Latinus, consilio conuocato de summa belli consultat, legatosque de pacis conditionibus ad Aeneam mittendos censet. Ibi Drances et Turnus pro inueterato inter ipsos odio se mutuis conuiciis proscindunt. Interim Aeneas, bipartito diuisis copiis, leuis armaturae equites planis itineribus ad vrbem praemittit: ipse cum reliquo exercitu per loca siluis montibusque impedita ad editiorem oppidi partem contendit Cuius rei nuntio Laurentum perlato consilium dimittitur; paranturque ea, quae ad vrbis defensionem putantur pertinere. Turnus cognito per exploratores Aeneae consilio bifariam et ipse suas copias partitur: equitibus Messapum et Camillam praeficit, eosque hostium equitibus opponit; ipse cum peditibus angustias, qua necessario Aeneae ad vrbem iter erat, breuiori itinere occupat, atque ibi in insidiis subsistit. Interim equestre praelium committitur, diuque dubio vtrimque euentu pugnatur. Ibi Camilla magna prius edita hostium strage, dum Chloreum, Cybeles sacerdotem, armorum eius pulchritudine capta, incautius sequitur, ex insidiis ab Arunte hasta traiicitur. Quam tamen sacrae virginis caedem Aruns non diu tulit inultam: nam et ipse paullo post ab Opi, Dianae ministra, sagitta traiectus offensi numinis poenas persoluit. Camillae nece consternati Rutuli fugam arripiunt: Troiani vrbis oppugnationem parant. Eius calamitatis nuntio ab Acca, Camillae comite, ad Turnum perlato, relictis quas obsederat angustiis, suis auxilio accurrit. Eodem subsequitur et Aeneas; et, quoniam imminente iam nocte praelium committi non poterat, vtrique positis ante vrbem castris considunt.

Ductus aduersus Latinorum vrbem Aeneae exercitus merito, vt partem argumenti et rerum narratarum, ita librum Aeneidis constituit. Hoc, quod per se parum fecundum erat et ieiunum, magna rerum, accessionum et episodiorum copia, ornauit poeta: funere Pallantis, sepultura caesorum, reditu legatorum Latini ad Diomedem, con-

Oceanum interea surgens Aurora reliquit.
Aeneas, quamquam et sociis dare tempus humandis
Praecipitant curae, turbataque funere mens est,
Vota Deum primo victor soluebat Eoo.
Ingentem quercum decisis vndique ramis
Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
MezentI ducis exuuias; tibi, magne, tropaeum,
Bellipotens; aptat rorantis sanguine cristas,
Telaque trunca viri, et bis sex thoraca petitum
Perfossumque locis: clipeumque ex aere sinistrae
Subligat atque ensem collo suspendit eburnum.

Tum

2. *et* abest nonnullis Pier. et Heins. etiam edd. vett. *humandi* Zulich. 3. Iulius Sab. ad h. v. „Apronianus legit: *mens tur-„bata praecipitat funera*,„ Spectat hoc eo, quod in Mediceo legitur: *funera*. sic quoque Exc. Burm. perperam. 6. *Consistunt* Goth. tert. perperam et hoc. Truncum quercus amputatum statuit, constituit, Aeneas in tumulo. 7. *eximias* Franc. *triumphum* Goth. tert. pro var. lect. pr. Hamb. 8. *roranti* Goth. sec. sicque Rom. 9. *Truncaque tela* Goth. tert. *virum* Lutat. ad Stat. II. Theb. 710. 10. *Effossumque* Doruill. *sinistra* aliquot Heins. *sinistris* vel *sinistra* Gud. 11. *eburneam* Gud. a m. sec. applaudente Heinsio.

consultatione de legatis cum pacis conditionibus ad Aeneam mittendis, et, in ipso accessu ad vrbem, Camillae pugna ac caede.

1. Altero mane post superioris diei pugnam, cuius exitum non diserte memorauit, sed Mezentii caede territos Rutulos in fugam se dedisse facile quisque assequitur. Breuitatisne studio hoc dederit poeta, qui semper ad euentum festinat, et quae ornari nec possunt, omittit, an secundis curis reseruarit, quis pro certo affirmet?

2. 3. *curae praecipitant*, potentius, quam, vrgent, premunt, vt impenderet tempus humationi caesorum militum. *funere*, dolore ex funeribus suorum, inprimis Pallantis. — 4. *Eoo* Lucifero. vt sup. III, 588. — 5. Locus de tropaeo erigendo luculentus: quem aemulatus est Stat. Theb. II, 704 sqq. ad orationis saltem copiam comparandus. — *tumulo*, seu eminentiore loco, seu terra aggesta. *aggere camporum medio* dixit Statius l. c. 708. — *tela trunca viri* fractas Mezentii hastas sup. X, 882 sqq. *bis sex*. Statius ibid. *perfossaque volnere crebro arma*. Ad fastidium

Tum socios, namque omnis eum stipata tegebat
Turba ducum, sic incipiens hortatur ouantis:
Maxima res effecta, viri: timor omnis abesto,
Quod superest: haec sunt spolia, et de rege superbo
Primitiae: manibusque meis Mezentius hic est.
Nunc iter ad regem nobis murosque Latinos.
Arma parate, animis et spe praesumite bellum;

Dd 4 Ne

12. *Cum s.* Carisius lib. IV. citat. *omnis constipata* Goth. tert. 14. 15. Mutaui hic Heinsianae recensionis interpunctionem, quae manifeste sententiam vitiabat: *Maxima res effecta viri. Timor omnis abesto. Quod superest: haec sunt* etc. Imo vero iungenda: *timor omnis abesto,* quod id attinet, *quod superest,* (κατὰ) τὸ λεῖπον τοῦ πολέμου. Quae sequuntur: *haec sunt spolia,* illustrant illa: *maxima res effecta.* 15. *et* deest Ven. et sec. Rottend. Alii apud Heins. Me-distinguebant: *et de rege superbo Primitiae manibusque meis: Me-zentius hic est.* Parum scite. 16. *manibusque meis Mezentius hic est.* Paullo durior est oratio verborum iunctura: *meis manibus Mezentius hic est,* talis est, mea virtute huc est redactus: quod de eo superest, hoc *est.* Supra IX, 481. *Hunc ego te, Euryale adspicio.* Si *cadauer* ostenderetur, expeditior res esset: nunc *tropaeum* ostenditur, quod Mezentium esse ait. Hoc tamen acumen veteribus, saltem Maroni, placuisse, inf. v. 173. docet: *Tu quoque* (Turne) *nunc stares immanis truncus in armis:* tu quoque nunc esses tropaeum. Hic locus nisi me retraheret, dicerem a grammatico aliquo totum hemistichium suppletum, versu a poeta imperfecto relicto. *in manibusq.* Voss. *hice' est* monet legendum esse Marius Victorinus in Grammatica. v. Heins. ad II, 654. Pro aduerbio *hic* accipiunt nonnulli, minus bene: nec melius succedit, si quis cum Cerda titulum imaginis animo cogitet. 17. *Tunc* duo Burm. 18. *Arma parate animis.* Aut hypallage est, inquit Seruius, pro *armis parate animos,* aut certe est mutanda distinctio, vt sit: *arma parate: animis et spe praesumite bellum.* Atque hoc probat Burm.

stidium argutantur Intpp. Illata fuere vulnera per totam pugnam v. sup. X, 691. 2. 715. 6.

14. 15. 16. Similis oratio Achillis victo Hectore Il. X, 391 — 4. vbi Ἠράμεθα μέγα κῦδος; quod hic *Maxima res effecta,* simpl. pro magna res peracta. — *primitiae* sc. vel belli, vel spoliorum, τὰ ἀκροθίνια: vt poetice ornauerit rem et propria et exquisita voce. *de rege s.* Mezentio, non Turno vt Seru. et alii. — 16. et mea virtute de Mezentio nihil

Ne qua mora ignaros, vbi primum vellere ſigna
Adnuerint Superi, pubemque educere caſtris,
Inpediat, ſegnisque metu ſententia tardet.
Interea ſocios inhumataque corpora terrae
Mandemus: qui ſolus honos Acheronte ſub imo eſt.
Ite, ait; egregias animas, quae ſanguine nobis
Hanc patriam peperere ſuo, decorate ſupremis
Muneribus: maeſtamque Euandri primus ad vrbem
Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
Abſtulit atra dies, et funere merſit acerbo.

Sic

Burm. non enim ſatis eleganter dici, *animis parare* arma. Tantilli erat videre, *arma* eſſe pro pugna dicta: pugnam autem parare animo, eſſe exquiſitius dictum, quam quod ſollenne eſt: parare animos ad pugnam. 19. *ne qua hora* Goth. tert. *auellere* vulgatum erat ante Heinſium neſcio in quibus. nam *vellere* vbique editum video. Et id Seruius interpretatur. *euellere* Doru. 20. *Adnuerent* Rom. *adnuerunt* Leid. *annuerant* Ed. pr. Burm. *pubesq.* Ven. *puppem inducere* Goth. tert. 21. *ſegnisque* Heinſ. e libb. (ſicque iam Ald. tert.) praeclare pro vulgari: *ſegnesq.* Medic. *ſegnisue* nec aliter Rom. *ſignisue.* Alii *ſegnique.* edd. vett. aliquot: *ſegnesque metus.* 23. *eſt* abeſt Rom. et aliis Pier. vni Heinſ. et Ed. pr. Burm. 24. Seruius: „Vitioſe in media oratione *ait* poſitum „Critici notant.“ Satis indoctos illos fuiſſe neceſſe eſt: cum adeo frequens haec ſit verbi: *inquit*; *ait*, iteratio. Aliter Burm. rem expedit: vt nunc ad milites aut famulos ſe conuertat. *egregiasque* Ven. *qui* Macrob. et Schol. Horat. ap. Heinſ. 25. *pepigere* Bigot. *et decorate* Oudart. 27. *quem non virtutis egentem* Ennii verſum eſſe, Seruius notauit. 28. *et f. vertit* Vratisl. Verſus idem ſup. VI, 429. occurrebat.

nihil ſupereſt quam hoc tropaeum. ſed v. V. L. — 19. *vbi primum vellere ſigna annuerint Superi.* Verba Romana: et captis auguriis id fieri ſolitum: ſed hic poeta ornatus cauſſa tantum poſuiſſe videri debet: quamprimum licebit agmen ducere. — 21. *ſententia* pro cunctatione; quod adiuncta efficiunt: *ſegnis metu*

23. *qui ſolus.* notiſſimum illud Homericum τὸ γὰρ γέρας ἐϛὶ θανόντων Il. π, 675. et alibi. — 24. 25. 26. Egregia et in laudationibus (λόγοις ἐπιταφίοις) pro patria mortuorum frequentata oratio. Exempla quoque nonnulla collegit Cerda. Illud proprium attexuit, quod *hanc patriam* dixit, nouas ſedes in Latio.

29. ad

Sic ait inlacrimans recipitque ad limina gressum:
Corpus vbi exanimi positum Pallantis Acoetes
Seruabat senior: qui Parrhasio Euandro
Armiger ante fuit; sed non felicibus aeque
Tum comes auspiciis caro datus ibat alumno.
Circum omnis famulumque manus Troianaque turba
Et maestum Iliades crinem de more solutae.
Vt vero Aeneas foribus sese intulit altis:
Ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
Pectoribus, maestoque inmugit regia luctu.
Ipse caput niuei fultum Pallantis et ora
Vt vidit, laeuique patens in pectore vulnus
Cuspidis Ausoniae, lacrimis ita fatur obortis:
Tene, inquit, miserande puer, cum laeta veniret,
Inuidit Fortuna mihi, ne regna videres

29. *et lacrimans* Ed. pr. Burm. 30. *exanimum* aliquot Pier. *exanime* Bigot. *postum* Bigot. *exanimum positi* coni. Heinsius et olim viri docti ap. Cerdam, perperam. — *Acetes* vulgg. item *Acetas*, *Acestes*. 34. *Circa* Leid. et sec. Moret. *omnis* e Pier. et suis reposuit Heins. vt nunc sit: *omnis manus*. Alii *omnes*. — *Tr. pubes* qu. Moret. 35. Idem versus sup. III, 65. *maestae* editum erat in vulgg. ante Heins. qui secundum Pierium e codd. vetustioribus (inter quos et Medic. et Rom. est) retraxit *maestum*: quod elegantius est, et in vett. edd. quas in manibus habeo, occurrit omnibus. Videtur primus mutasse Naugerius in ed. Ald. tert. 36. *tectis sese* Schol. Statii Theb. VI, 39. *sese impulit* pr. Hamb. 37. *tonsis* scribunt multi. *tusis* pr. Moret. *tollit* sec. Hamb. 38. *immugiit* Mentel. pr. et sec. cum Exc. Burm. 39. *niveum* Goth. tert. *fuluum* pr. Moret. et alter Hamb. *vultum* Leid. pro var. lect. 40. *lenique* Oudart. *in corpore* pr. Moret. 41. *sic fatur* duo Burm. 42. *cui l.* Hugen. male. 43. *f. tibi* Zulich. a m. pr. *ne r. venires* alter Hamb. a m. sec.

29. *ad limina*, in receptis castris seu noua Troia. *Vbi*, in vestibulo ex more. ἀνὰ πρόθυρον, Il. Τ, 212. — 32. *armiger*, ὀπάων, vt iam supra, et *comes* θεράπων. — 35. *Iliades* matronae Troianae cf. sup. ad IX, 217. — 36 sqq. Ad naturae veritatem hoc, quod Aeneae aduentu renouatur luctus. Comparat Seruius Statii locum VI. Theb. 37 sqq. 40. *laeui* pulchro, puerili: nondum feroso, ait Seru. Malim

Noſtra, neque ad ſedes victor veherere paternas?
Non haec Euandro de te promiſſa parenti
Diſcedens dederam: cum me conplexus euntem
Mitteret in magnum imperium, metuensque moneret
Acris eſſe viros, cum dura proelia gente.
Et nunc ille quidem ſpe multum captus inani
Fors et vota facit, cumulatque altaria donis.
Nos iuuenem exanimum, et nil iam coeleſtibus vllis
Debentem, vano maeſti comitamur honore.
Infelix, nati funus crudele videbis!

Hi

46. *dederim* a pr. m. Doru. *compreſſus* Vratisl. 47. *moueret* Parrh. 48. *d. in praelia* Medic. a m. ſec. quod ſe non intelligere fatetur Heinſ. Scilicet putauit Apronianus dictum a poeta: *gentem duram in praelia,* vt virum in pugnam acrem pro, ad pugnam, dicimus. *ad praelia* Leid. 50. *Forſit* eſſe poſſe Seruius putabat: *forſit* nonnulli apud Pier. qui tamen cum Fabric. et Heinſ. ac Burm. ſatis firmat vulgatum *Fors et.* Erat quoque ap. Pier. in libb. *ſors et*, ſollenni errore. 51. *exanimem* edd. vett. aliquot et codd. apud Pier. inter quos Rom. 52. *comitamus* pr. Moret. *comitantur* duo Burm. cum Goth. tert. inſcite. *amore* Oudart. *ab ore* a pr. m. pr. Moret. 53. *funus nati* Rufinian. de Schem. Lex. *vulnus* Parrh.

lim de loto et a cruore purgato accipere. 49. 50. Color ſententiae ſimilis apud Sophocl. Aiac. 509 —— 511. 51. *nil iam caeleſtibus vllis Debentem.* Animoſe dictum! Referendum autem ad v. 50. *vota facit c. a. donis* atque hinc illuſtrandum. Qui vota facit, *debere* dicitur *diis*, ſi rata ſunt; ſin irrita ſunt, nihil debet. Adeo iuueni iuſta perſoluimus, pro quo vota ab Euandro patre fruſtra ſuſcepta fuere, et quem dii ſaluum et incolumen eſſe noluere. Manifeſte hoc mutuatus eſt poeta a Sophocle: etſi paullulum inflexit. Ibi Aiax, cum per deos obſecraſſet Tecmeſſa, vt vitae parceret, vſ. 592. 3. Ἄγαν γε λυπεῖς. οὐ κάτοισθ', ἐγὼ θεοῖς Ὡς οὐδὲν ἀρκεῖν εἴμ' ὀφειλέτης ἔτι; *annon vides, nihil me debere diis quod quidem iis praeſtem?* ſalute ſcilicet ſua deſperata, nihil amplius debebat diis σωτῆρσι. Sic equidem loca accipio. Plerique in Marone eo referunt ſententiam, quod Pallas iam ſub deorum inferorum poteſtatem venit. Alia commenta Seruii aliorumque Intpp. repetere nil refert. *vano* hactenus, quod eo mortuus in vitam non reuocatur.

Hi noſtri reditus, exſpectatique triumphi?
Haec mea magna fides? At non, Euandre, pudendis
Volneribus pulſum adſpicies: nec ſoſpite dirum
Optabis nato funus pater. Hei mihi, quantum
Praeſidium Auſonia, et quantum tu perdis, Iule!
Haec vbi defleuit, tolli miſerabile corpus
Imperat, et toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui ſupremum comitentur honorem,
Interſintque patris lacrimis; ſolatia luctus
Exigua ingentis, miſero ſed debita patri.
Haud ſegnes alii cratis, et molle feretrum
Arbuteis texunt virgis, et vimine querno,
Exſtructosque toros obtentu frondis inumbrant.
Hic iuuenem agreſti ſublimem ſtramine ponunt:
Qualem

54. *Hic* Goth. pr. *exoptati* Rom. cum Goth. ſec. et Menag. pr. ſed vulgatum confirmat P. Burmann. Sec. V. Cl. Antholog. Lat. T. I. p. 163. 55. *Haec mora* pr. Moret. *pudendus* Franc. 56. *paſſum* idem Franc. et pr. Hamb. *non* Ven. *ne* duo alii. *durum* itidem duo cum Medic. Pierii. *diro* Exc. Burm. 57. *obſtabis* Rom. *funus nato* Goth. tert. *Heu* multi. *ei* alii. *et* Rom. 58. *et* abeſt ed. pr. Burm. *Iuli* Rom. 59. *Heu vbi* alter Hamb. *dicta defleuit* Rom. 60. *ex ordine* Rom. *mitti* Goth. tert., quod placere poteſt. 61. *comitantur* aliquot Burm. 65. *Arboreis* Ven. 66. *Obumbrant* Oblong. Pierii et Leid. cf. IV. Ge. 20. 67. *Hinc i.* Ald. pr. et aliae edd. *in ſtramine* paſſim vulgg. ſed abeſt codd. Pier. et Heinſ. itaque ſublatum ab Heinſio.

tur. Sic VI, 886. *inane munus.* — 54. *Hi noſtri reditus. noſtri*, a nobis promiſſi; alias friget. Et ſequitur: *haec mea magna fides? — at non pudendis* (ſed pulchris, et honeſtis, aduerſo corpore cf. Il. Ν, 288 — 291.) *vulneribus pulſum.* πληγέντα, percuſſum. — 56. *ſoſpite — nato* ſc. cum infamia, turpi fuga e pugna ſeruato: cuius dedecoris dolore exardeſcens pater infauſtus ſibi mortem, *dirum funus*, optat. Perperam Seruii exemplo Intpp. *ſoſpite* pro ſoſpiti dictum volunt.

59. *defleuit*, flendo finem fecit vt Cannegieter ad Auian. fab. pr. exemplis illuſtrat: quem iam Burm. laudauit: nec tamen video an omnino hoc neceſſe ſit. — 66. *obtentu frondis*, obtentis frondibus ac ramis, qui vmbram deſuper corpori facerent.

68 —

Qualem virgineo demeſſum pollice florem,
Seu mollis violae, ſeu languentis hyacinthi:
Cui neque fulgor adhuc, nec dum ſua forma receſſit:
Non iam mater alit tellus, viresque miniſtrat.
Tunc geminas veſtis, auroque oſtroque rigentis
Extulit Aeneas: quas illi laeta laborum
Ipſa ſuis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, et tenui telas diſcreuerat auro.
Harum vnam iuueni ſupremum maeſtus honorem
Induit, arſurasque comas obnubit amictu:
Multaque praeterea Laurentis praemia pugnae
Adgerat, et longo praedam iubet ordine duci.
Addit equos, et tela, quibus ſpoliauerat hoſtem.
Vinxerat et poſt terga manus, quos mitteret vmbris
Inferias,

68, *virgineum* Goth. pr. *demiſſum* Gud. a m. pr. *deciſſum* Doruill. a m. ſec. *meſſum de pollice* Seruius ad II. Ge. 274. *poplite* Ven. 70. *nondum* Ven. *nec non* pr. Hamb. *ſua fama* Hugen. 71. *Nec iam* Doruill. et Goth. tert. *Iam non* Leid. 72. *Tum* Heinſ. e codd. pro *Tunc*. Tum alii ſcripti et edd. *oſtroque auroque*. Non video quid interſit. Sed vetuſtiorum codd. lectio recte ſeruata eſt. 73. *laeta bonorum* apud Rufinian. de Schemat. Lex. 74. *manibus quondam* aliquot Heinſ. et Burm. 75. *Texerat et* Ven. 76. *iuuenis* Rom. *ſupremo m. honore* Parrhaſ. quod pro interpretatione eſſe poteſt. *ſupremus* ſec. Menag. 77. *hirſutasque comas* Ven. 80. *ſpoliauerit* Doru.

68—71. Obuia comparatio et multis frequentata ac variata, (cf. ſup. IX, 435—7.) ſed h. l. ſuauiſſima ornamentorum copia et dilectu: *virgineo* pollice, — florem *ſeu* — *ſeu* —, et qui nondum marcidus elanguit: *cui neque* — *receſſit:* nec tamen priſtino vigore nitet: *non iam mater*. —73—75. Magiſtro Homero hoc didicit Maro: commendare rem ſeu artificis auctoritate ſeu muneris auctore. *laeta laborum:* (cf. ad lib. I, 441. *laetiſſimus vmbrae*) adeoque illa contenta opera ſua et operis ſucceſſu: quo ipſo intelligitur praeclari fuiſſe artificii opus. Nec dicas delectatam opere, quod in amantis Aeneae gratiam parabat. —76. *obnubit:* ſc. altera veſte caput velauit. — 81. v. ſup. ad X, 518—520. *caeſo ſanguine* audacter pro, caeſorum, vt ibidem:

Inferias, caeſo ſparſuros ſanguine flammam:
Indutosque iubet truncos hoſtilibus armis
Ipſos ferre duces, inimicaque nomina figi.
Ducitur infelix aeuo confectus Acoetes,
Pectora nunc foedans pugnis, nunc vnguibus ora:
Sternitur et toto proiectus corpore terrae.
Ducunt et Rutulo perfuſos ſanguine currus.
Poſt bellator equus, poſitis inſignibus, Aethon
It lacrimans, guttisque humectat grandibus ora.
Haſtam alii galeamque ferunt; nam cetera Turnus
Victor habet Tum maeſta phalanx, Teucrique ſequun-
Tyrrhenique duces, et verſis Arcades armis. [tur,

Poſtquam

82. *ſparſurus* aliquot Pier. inter quos Rom. tum Medic. Gud. et alii Heinſ. (ne addam Goth. pr.) cum vetuſtioribus Macrobii VI, 6. Sane *ſparſuros* elegantius eſt: ſed codicum auctoritate in his ſtandum videtur, vbi quaeritur, quid poetae, non quid nobis arriſerit. *ſparſuras* Montalb. et Franc *flammas* alii. *flammam* Heinſ. e Rom. Gud. Menag. pr. recepit; adde Goth. pr. et recte conſuluit auribus. 83. *Inductosq.* Gud. a m. pr. 84. *fingi* duo Burm. cum Rom. 85. *Acetes, Aceſtes* etiam hic. *Aletes* apud Macrob IV, 3. cf. ſup. ad v. 30. 87. *proſtratus* alt. Voſſ. et pr. Hamb. *deiectus* Oudart. *proiecto* Gud. ſec. 88. *Ducitur et* Goth. ſec. *perfuſus* ſec. Rottend. *perfoſſos* a m. ſec. Bigot. *curſus* Hugen. *cultus* Zulich. 90. *Illacrimans* Goth. ſec. 91. *gerunt* Sprot. 93. *Tyrrh. omnes* Medic. et codd. Heinſ. omnes, trinis exceptis. Errorem ver-

ſus

dem: *captiuo ſanguine.* — 83. 84. Fercula deſcribit in triumphis geſtari ſolita humeris: arma caeſorum truncis infixa vel perticis cum titulis, ſeu nominibus eorum quorum arma fuerant. — 88. *currus* acciperem Pallantis currum, quo in pugna vſus erat, niſi nauibus veniſſet et ſtatim vnus equus ſubiiceretur; nunc hoſti erepti currus intelligendi cf. lib. X, 399 etc. — 89. 90. Homerico exemplo, Il. P, 426 ſq. 437—440. quod Maronis aeuo forte ipſa imitatione placebat: nunc hoc ipſo diſplicet, quod imitandi ſtudium in oculos incurrit. Res per ſe heroicae vitae ſenſibus et ſtudiis accommodata.—91. *nam cetera Turnus victor habet.* Supra X, 496 ſq. balteum tantum commemorauerat, e quo enſis pendere debuit. Reliqua tum ſubticuit. — 92 ſq Comparant Il. Ψ, 129 ſqq. *verſis armis* h. haſtis, haud dubie

hie

Poſtquam omnis longe comitum proceſſerat ordo,
Subſtitit Aeneas, gemituque haec addidit alto:
Nos alias hinc ad lacrimas eadem horrida belli
Fata vocant. Salue aeternum mihi, maxume Palla,
Aeternumque vale. Nec plura effatus ad altos
Tendebat muros, greſſumque in caſtra ferebat.
  Iamque oratores aderant ex vrbe Latina,
Velati ramis oleae, veniamque rogantes:
Corpora, per campos ferro quae fuſa iacebant,
Redderet, ac tumulo ſineret ſuccedere terrae;

Nullum

ſus ſequens peperit. Sed ſi hoc non niſi in vno Mediceo primum eſt factum, quantum codicum agmen ex eo prodiiſſe credendum eſt! Romanus contagio liber eſt: cum Goth. pr. et tert. 94. *comitum longe* Parrh. *praeceſſerat* Rom. et ceteri Pier., cum vett. edd. omnes itidem Heinſ. vno Ven. excepto. et pro var. lect. Gud. Maluit tamen Heinſ. alterum retinere tanquam magis proprium. cf. ad VIII, 462. hoc et omnes Goth. praeferunt: ſi modo iis aliqua eſſet auctoritas. 95. *que* abeſt Franc. *edidit* Medic. a m. ſec. pr. Menag. alter Mentel. Franc. Parrh. et Goth. ſec. quique primo loco memorandus erat Rom. vt adeo haec verior ſit lectio. 96. *nos aliter* Ven. 97. *Pallas* Rom. et Hugen. cf. ad X, 411. adde h. l. Pier. 99. *Cedebat muros* Ed. pr. Burm. *greſſusq.* Oudart. et Doru. *in tecta* Ed. pr. Burm. *ferebant* Gud. 100. *de gente Latina* Bigot. 101. *precantes* Parrhaſ. Ven. ſec. Goth. et ita Seru. X, 31. ducta familia a Romano. 103. *tumulos* Mentel. alt. quod Heinſ. illuſtrat. Scilicet *ſubire*, *ſuccedere*, dicimur et *vrbi* et *vrbem*; igitur res vnoquoque loco codicum auctoritate diiudicanda eſt. *ſuccedere dextrae* Parrh. a m. pr. perperam ex aliis locis.

bie de ſuis temporibus ſumſit. — 96. *Nos alias hinc — vocant.* Egregie haec ad affectus et ad rerum veritatem. Bene ea tranſtulit Silius in nobiliſſimis illis verſſ. *I decus Auſoniae, quo fas eſt ire ſuperbas* v. lib. X, 573 — 6. Burmannus Statii verſus laudat IV. Theb. 600. 1. 2. — 97. Il. Ψ, 19.

100 ſqq. Similis legatio Il. H, 394 ſqq. ad depoſcenda mortuorum ad ſepulturam corpora. Bene ea vſus eſt poeta ad illuſtrandum Aeneae nomen. Erat enim ea tacita confeſſio Latinorum, victos ſe eſſe a Troianis. — 101. *Velati* ἐστεμμένοι. v. ad lib. II, 249. V, 72. 366. VII, 154. 237. — 101. 2. *veniam* ſc.

hanc,

Nullum cum victis certamen et aethere cassis:
Parceret hospitibus quondam socerisque vocatis.
Quos bonus Aeneas, haud aspernanda precantis,
Prosequitur venia, et verbis haec insuper addit:
Quaenam vos tanto Fortuna indigna, Latini,
Inplicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacem me exanimis et Martis sorte peremtis
Oratis? equidem et viuis concedere vellem.
Nec veni, nisi fata locum sedemque dedissent;
Nec bellum cum gente gero: rex nostra reliquit
Hospitia, et Turni potius se credidit armis.
Aequius huic Turnum fuerat se opponere morti.
Si bellum finire manu, si pellere Teucros
Adparat: his mecum decuit concurrere telis;
Vixet; cui vitam deus aut sua dextra dedisset.

Nunc

104. *nullum est* Goth. tert. *vinctis* Bigot. *aere* aliquot Pier. et Heins. 105. *soceris.* et pro var. lect. *sociis* Ven. 106. *aspernenda* Oudart. 107. *Persequitur* Zulich. *praesequitur* Hugen. 109. *quid nos* duo Burm. 110. *Pacem me* ex praestantioribus Pier. et suis Heinsius, sublata interrogatione, pro vulgg. *Pacem ne.* Voss. pr. *Pacem quam ex.* et Franc. ex librarii stupore *M. s. parentis.* 111. *et* abest nonnullis ap. Ge. Fabric. *vinis equidem* Oudart. — *mallem* Pseudodonatus et aliquot Pier. 112. *Non veni* Goth. tert. *ni* Probus lib. I. apud Heins. et Goth. sec. 113. *de gente* alter Hamb. male. non cum Latinis, sed cum rege Latino ait se bellum gerere. *relinquit* Franc. 114. *potius Turni* Goth. tert. *contulit* vnus Burm. et in Gud. erasa vetus lectio. 115. *hinc* Ven. *Turno* vett. edd. sed iam emendatum video *Turnum* in ed. Ald. tert. idque firmant codd. omnium auctoritate Pier. et Heinsius, praeter Montalb. *se ponere* Oudart. — *Marti* Sprot. Bigot. et a m. sec. alter Hamb. Franc. cum Goth. tert. Seruius agnoscit *morti*: ait esse δεικτικῶς, quasi iacentes ostendat. 117. *mecum decuit*: hoc ordine meliores Pierii et Heinsii. Vulgo: *decuit mecum.* *conuertere* vel *contendere* Cod. Koeleri V. Cl. perperam. 118. *Vixit* Goth. tert. indocte. *Vixet* pro vixisset. *et sua* Menag. pr.

hanc, vt redderet. mox *pacem*, indulgentiam, concessionem —112. *Nec veni*, pro venissem. οὐδ' ἦλθον ἄν, εἰ μή. —115. *huic se opponere morti.* se obiicere, periculum mortis subire. *huic.* qua hi caesi occubuerunt.

121.

Nunc ite, et miseris subponite ciuibus ignem.
Dixerat Aeneas. Olli obstupuere silentes;
Conuersique oculos inter se atque ora tenebant.
Tum senior semperque odiis et crimine Drances
Infensus iuueni Turno sic ore vicissim
Orsa refert: O fama ingens, ingentior armis,
Vir Troiane, quibus coelo te laudibus aequem?
Iustitiaene prius mirer, belline laborum?
Nos vero haec patriam grati referemus ad vrbem;
Et te, si qua viam dederit fortuna, Latino
Iungemus regi. Quaerat sibi foedera Turnus.
Quin et fatalis murorum adtollere moles,
Saxaque subuectare humeris Troiana iuuabit.

Dixerat

120. *illi* Doru. Goth. tert. cum Rom. *illi obstipuere* Pier. in omnibus fere inuenerat. 122. *sed crimine* Donat. ad Terent. Hec. V, 2, 13. *Drances odiis et crimine semper* Goth. tert. 123. *Infestus* multae edd. vett. et recentt. sic et Gud. alter Menag. et duo Goth. *infensis* Mentel. pr. et *infensi* Medic. a m. pr. et Hugen. 126. *Iustitiane* --- *labore* Rom. et alii Pier. cum Regio. *Iustitiane* et *laborum* Priscian. XVII. apud Pier. et Heins. *labores* Alcuin. in Grammat. *laborem* nonnulli Heins. et Pier. horum alii etiam *iustitiam* et *laborem*. Voss. *Iustitiam primum*. Quae omnia debentur grammaticorum inscitiae graecismi: θαυμάζειν τινὰ τινὸς (χάριν, ἕνεκα.) cf. Guell. --- *belline* Parrh. 127. *hoc* duo Burm. *grati.* superscriptum *laeti* Zulich. 129. *foedere* Mentel. pr. 131. *subuectari* sec. Moret. Reg. *subiectare* Goth. pr. sed hoc aliud est: cf. Lucret. VI, 700. vbi montes cauernosi *extollere flammas saxaque subiectare* dicuntur. Porro *Troiane* a m. sec. Medic. Montalb. Reg. et Doru. perperam. vt *Troianam vrbem*, *Troianos muros*, sic *saxa Troiana* dixit. Tandem *iuuabat* a m. pr. Gud. qu. Moret. et Franc. vt mox v. 168.

121. *conuersi — tenebant:* pro vulgari conuersos oculos. — 122. *et crimine* crimen pro criminatione: vt saepe. — 124. *armis* pro factis, rebus gestis. vt in illo Ciceronis quod e Cat. mai. Macrob. VI, sat. 2. laudat; *contingebat in eo, quod plerisque contra solet, vt maiora omnia re quam fama viderentur.* Sed vt Maronem a Cicerone petiisse credat, nemo in animum inducat. — 130. 1. Quin nos parati sumus in exstruenda vrbe fatis tibi in Latio destinata ipsi operas

Dixerat haec, vnoque omnes eadem ore fremebant.
Bis ſenos pepigere dies, et, pace ſequeſtra,
Per ſiluas Teucri, mixtique inpune Latini,
Errauere iugis. Ferro ſonat icta bipenni
Fraxinus: euertunt actas ad ſidera pinus:
Robora nec cuneis et olentem ſcindere cedrum,
Nec plauſtris ceſſant vectare gementibus ornos.
Et iam Fama volans, tanti praenuntia luctus,
Euandrum Euandrique domos et moenia conplet,
Quae modo victorem Latio Pallanta ferebat.

Arcades

132. *vnaque* Goth. pr. *ore ferebant* Goth. tert. 134. *ſiluam* Medic. *Latinis* Goth. pr. 135. *icta* Heinſ. e Rom. et aliquot ſuis repoſuit. Vulgg. duce Mediceo *alta.* tum *acta* aliquot Pier. Zulich. pro var lect. male: cum mox ſequatur: *actas pinus.* 136. *euertuntque* Goth. tert. et pr. Hamb. a m. ſec. *altas* Doru. et Goth. tert. *ictas* pr. Moret. *pinos* Medic. pr. Voſſ. et al. v. X, 230. 137. *ſindere* Gud. a m. ſec. *caedere* Ven. *quercum* pr. Moret. 138. *ornus* Sprot. 139. *volat* Bigot. et Goth. tert. 140. *domus* Probus in Grammatica, et ſic alter Hamb. Tum *replet* Rom. et reliqui Pier. Medic. a m. pr. et plerique Heinſ. cum binis Goth. et vett. edd. (ante Ald. tert. in qua primum *complet* video occurrere). Firmat quoque Heinſius; reliquit tamen alterum, *complet*, quod ipſe praeferam. 141. *Quae non* ed. pr. Burm.

operas noſtras adiungere. — 133. *pace ſequeſtra* h. induciarum fide et auctoritate. *Sequeſter*, ſeu medius et arbiter inter duo litigantes, fidem facit eius, de quo conuenitur vel eius arbitrio conſtituitur. *pax*, pactio, tutos praeſtabat h. l. et Latinos et Troianos, vt permixti diſcurrerent. Numerum XII. dierum ab Homero arripuit Il. Ω, nec aliud quid quaerendum. 134. *Per ſiluas.* itidem, vt Il. H, 417. — 135 ſqq. Conf. ſup. ad lib. VI, 179. not. — 137. *olentem cedrum*, odoratam. De hac ſatis dictum ſup. ad lib. VII, 13. et Ge. II, 443. Qui cedrum in Italia non naſci contendunt, perperam de cedro Libani cogitant, quae ex abietum genere eſt. Hoc monendum erat Burmanno, non laudandus tantum Victorius XXXVIII, 1. tanquam qui iuniperum aſſimilem cedro intellexerit, aut Bodaeus, qui cedrum Italicam ex Hierocle probauerit. Immo vero eſt ex iuniperorum genere omnis Graecorum et Latinorum cedrus.

Arcades ad portas ruere, et de more vetuſto
Funereas rapuere faces. Lucet via longo
Ordine flammarum, et late diſcriminat agros.
Contra turba Phrygum veniens plangentia iungunt
Agmina. Quae poſtquam matres ſuccedere tectis
Viderunt, maeſtam incendunt clamoribus vrbem.
At non Euandrum potis eſt vis vlla tenere:
Sed venit in medios. Feretro Pallanta repoſto
Procumbit ſuper, atque haeret lacrimansque gemensque,
Et via vix tandem voci laxata dolore eſt:

Non

142. *Arcades* Bigot. et ap. Seru. ſed vitioſe. *Arcades et* ſec. Moret. *ad portam* Ed. pr. Burm. *at portis ruere* multi ap. Seru. non male: etſi eodem redit ſeu turba portis ruat in campos, ſeu ad portas, vt exeat. 144. *diſterminat* qu. Moret. 145. *iungunt* e Mediceo et aliis Heinſ. (adde Colot.) pro vulgari *iungit*, quod Rom. tuetur. 146. *accedere* pr. Hamb. pro var. lect. *tecto* vett. edd. ſicque Goth. pr. *tectis* primum intuliſſe videtur Naugerius tert. Ald. idque Rom. et Medic. cum aliis tuentur *ſ. muris* aliquot Pier. ſcil. ex interpretatione. 149. *Pallante* plerique Heinſ. et a m. pr. Medic. ſicque omnes Goth. Tumque eſſet vel: *ſuper Pallante, feretro repoſito.* vel: *ſuper Pallante repoſito in feretro. Pallanta* in Mediceo Aproniani emendatio eſt. cf. Iul. Sab. Sed forte fraudem fecit ignorata vocis *repoſto* ſignificatio h. l. pro depoſito, poſito ſimpliciter. 150. *Procubuit* e Medic. et aliis receperat Heinſ. vt iam in vett. edd. erat. *procumbit* Rom. quod Pier. commendauerat, iterum reuocatum a Burmanni operis. — *haerens* aliquot Heinſ. cum Goth. tert. 151. *Vt via* aliquando malebat Heinſ. ſed *et* Maroni ſic frequentatum. *mox tandem* Zulich.

142. 3. Vix ferat aliquis Seruii et aliorum nugas. Refert h. l. poeta ingenioſe ad veterem Arcadum morem, quod Romanis ſollenne erat, vt facibus et cereis accenſis pompam funebrem ad rogum ducerent. Omnino nocturno tempore exequias facere mos erat: quod tamen in nobilium funeribus non aeque obtinuiſſe inde colligas, quod pro roſtris laudationes habebantur. Cum facibus forte etiam mos fuit, vt obuiam progrederentur mortuis, qui ex praeliis reportabantur. — 145. Comparant Il. Ω, 707 ſqq. — 146. *ſuccedere tectis* h. l. ingredi vrbem. — 147. *incendunt cl. vrbem* v. ad X, 895.

152. 3

Non haec, o Palla, dederas promissa parenti,
Cautius vt saeuo velles te credere Marti.
Haud ignarus eram, quantum noua gloria in armis,
Et praedulce decus primo certamine posset.
Primitiae iuuenis miserae! bellique propinqui
Dura rudimenta! et nulli exaudita Deorum
Vota precesque meae! tuque, o sanctissima coniunx,
Felix morte tua, neque in hunc seruata dolorem!
Contra ego viuendo vici mea fata, superstes
Restarem vt genitor. Troum socia arma secutum

Zulich. a m. pr. *vocis* Rom. et Medic. ac Gud. adeoque vetustissimi codd. Heinsius etiam argutius quid suspicatur: *Et via — vocis laxata dolori est.* Aberat *est* Ven. 152. 3. Si vera haec est lectio: simplicissima est ratio eam sic explere: *Non haec dederas promissa* — sed *Cautius vt s. velles.* Ita vero, inuita ratione grammatica dictum esset: *promittere vt.* Ruaeus non male supplet: *sed fore* vt. Possit quoque aliquis supplere: *parenti,* cum ego te monerem, *vt velles.* Sed tum praestitisset statim scribere: *non haec d. p. monenti*, *Cautius vt s. v.* Ineptit Seruius: nil vident Cerda et ceteri. Vnus Faber alterum iubet versum seiungere a superiori, et explicare: *vtinam vero voluisses cautius te credere Marti!* Ita *velles* pro voluisses. Praestaret saltem sic: *Cautius at velles.* In Seruianis traditur: „Alii non *parenti,* sed *petenti* legunt." quod etsi ab indocto grammatico perperam exponitur, tamen omni difficultati occurrit, et merito ipsi Heinsio concinnius videbatur: *petenti* mihi, *vt velles.* 153. *aut saeuo* Rom. *te cr. bello* Goth. tert. 154. *Haud ignarus enim* Hamb. pr. non illepide. *noua gaudia* cod. Thuan. ap. Macrob. IV, 6. 155. *p. in certamine* Ven. et qu. Moret. *possit* aliquot Burm. et Goth. pr. 157. *Clara r.* sec. Rottend. — *n. e. priorum* sec. Hamb. 160. *vixi m. f.* Menag. pr. *vinci* vel *vinco* Montalb. *facta* Zulich. 161. *secutus* pr. Menag.

152. 3. Turbata oratio dolore loquentis. Vide V. L. Etiam in sqq. sententias inter se abruptas esse mirandum non est. — 156. *belli propinqui,* finitimi: ac nimium vicini, quo Pallas mitti posset. vt Seru. — 160. *viuendo vici mea fata.* Simpl. accipio: viuendo mihi ipsi superstes factus sum, vt etc. *fata* pro morte quam ex naturae lege iam dudum subire debuisset, aetate adeo prouecta. Seruius et alii interpretes sibi ipsi laqueos mira subtilitate induunt. — 162.

Obruerent Rutuli telis! animam ipſe dediſſem,
Atque haec pompa domum me, non Pallanta, referret!
Nec vos arguerim, Teucri, nec foedera, nec, quas
Iunximus hoſpitio, dextras: ſors iſta ſenectae
Debita erat noſtrae. Quod ſi inmatura manebat
Mors natum: caeſis Volſcorum millibus ante,
Ducentem in Latium Teucros cecidiſſe iuuabit.
Quin ego non alio digner te funere, Palla,
Quam pius Aeneas, et quam magni Phryges, et quam
Tyrrhenique duces, Tyrrhenum exercitus omnis.
Magna tropaea ferunt, quos dat tua dextera leto.

Tu

162. *Obruerent* Rutuli : *telis a. i. dediſſem* diſtinguunt aliquot cod. Heinſ. *obruerint* Exc. Burm. *obruerunt* Hugen. --- *telis Rutuli* Sprot. *telis R. et* Franc. 163. *Pallante* pr. Mentel. *non P. dediſſet* Leid. et a m. ſec. Zulich. cum Reg. 164. *Non vos* pr. Hamb. *arguerem* aliquot Pier. et a m. pr. Gud. *arguero* Goth. ſec. 165. *dextrae* Gud. a m. pr. *fors* Zulich. *illa* edd. ap. Pier. 166. *matura* Franc. et Goth. tert. 168. *in Latio* duo Burm. *iuuaret* Rom. tum Medic. Gud. a m. ſec. et Ven. cum Goth. tert. Ita ſenſus eſſet hic: Quodſi --- iuuaret ſaltem hoc, ſi non ante cecidiſſet filius meus, quam Teucris in Latium ductis, eorum rebus ac ſedibus firmatis. Quod tamen vix placere poteſt. *iuuabit* eſt pro iuuet, iuuato, pro ſolatio eſto. 169. *dignem te* alios legere narrat Seruius, per archaiſmum: *dignor* Sprot. 170. *Phryges* graece extulit poeta, Φρύγες: alias vltima corripi non poſſet. *et quod* ſec. Menag. 171. *Tyrrhenumque* omnes vett. edd. quod quidem conſtat; grammatica ſane ratione id poſtulante, ſed cum verſus vitio; hinc *Teucrum* Muſonius coniiciebat, *Turnumque* Ven. Sed codd. fere omnes *que* excludere teſtantur Pier. et Heinſ. Pro inſititio habeo totum hoc: *et quam T. d. -- omnis.* 172. *ferant* Rom. et alii Pier. Ed. pr. Burm. Gud. et aliquot alii Heinſii, quod ei non damnandum videtur: etſi ſententiam non explicat. Hunc verſum Ortuinum confodiſſe, narrat Burm. et ſpurium haberi atque a codd. nonnullis abeſſe Taubmannus tradit. A Pierio tamen et Heinſio nil monitum. In margine autem ed. Ven. 1544. legitur: Verſum hunc non habet codex vetuſtus. Neque ſane Virgilianus eſſe videtur.

— 162. *Obruerent.* vtinam me ipſum obruiſſent! — 166. *Quod ſi.* Si tamen. Solari ſe ipſum incipit. — 167. *Volſcorum:* vt poeta, omnino pro hoſtibus dixit: nam Rutulis et Latinis aderant Volſci, duce Camilla: VII, 803.

172. Ferunt illi tropaea (v. ſup. 83. 84.) h. e. ſpolia eo-

rum

Tu quoque nunc stares inmanis truncus in armis:
Esset par aetas, et idem si robur ab annis,
Turne. Sed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, et haec memores regi mandata referte:
Quod vitam moror inuisam, Pallante peremto,
Dextera caussa tua est; Turnum gnatoque patrique
Quam debere vides. Meritis vacat hic tibi solus
Fortunaeque locus. Non vitae gaudia quaero,

173. *in aruis* malit Heins. quia statim v. 175 *armis* recurrit. Non assentiar: *trunci in armis* docte sunt *trunci hostilibus armis induti:* vt v. 83. 174. *idem sit* ed. Ald. et Iunt. quod corrigit Pierius. *robor* Mentel. pr. et codd. Pier. — *ab armis* Franc. et Zulich. a m. pr. *in annis* Montalb. Doru. et Exc. Burm. cum Goth. sec. *in armis* Goth. tert. 175. *quod* Leid. *qui* vterque Hamb. a pr. m. *cur* Ed. Mediol. *quo* coni. Heinsius. *aruis* Rom. 176. *Audite* Rom. *regi memores* Leid. 177. *Quod visam* Parrh. *inuitam* Montalb. a m. pr. 178. *gnatoque* defendit Pier. non, *nato.* 179. *Quem* sec. Moret. *quod* alter Menag. 179. 180. Vt nunc interpungitur, paullo impeditior est sententia et subtilioris acuminis, quam equidem in poeta epico ferendum putem: *hic solus locus vacat,* relictus est, *meritis tibi* (pro meritis tuis) *et fortunae:* hac vna a parte potes de me mereri, et hac vna re fortunae aliquid debere possum. Seruius, qui interpunctionem hanc agnoscit, sic explicat: „Nihil est aliud, quod possit vel virtus tua vel fortuna praestare, (nam his rebus victoria contingit) nisi vt, occiso Turno, et vindices filium, et patrem consoleris orbatum." Bona sententia, modo ex verbis exsculpi posset! Ab hoc profecta interpunctio vett. edd. obsidet. Sed multi codd. Heins. sic interpungunt: *Quam debere vides meritis: V.* vt *meritis* sit, *natoque patrique,* qui de te meriti sunt. Quod Heinsio quoque iudice praestat

rum, *quos dat,* pro dedit, *tua d. leto.* Paullo durior versus v. V. L. — 173. esses tropaeum, Turne: pro, tropaeum de te esset factum. v. sup. ad v. 16. V. L. 174. Si fuisset par aetas Pallanti. — 175. quid vos retineo a bello prosequendo? 177. Vitam mihi adeo inuisam esse necesse est, vt eam quocunque modo abrumpam. Vt tamen eam tolerem, caussa est *dextera tua:* spes de virtute tua, qua Turni caede Pallantis mei mortem es vlturus. Hanc vltionem debes patri filioque. 179. 180. *Meritis v. locus.* Haec vna ratio est, qua et tu mereri de me et fortunae ego aliquid

Nec fas: sed nato Manis perferre sub imos.
Aurora interea miseris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atque labores.
Iam pater Aeneas, iam curuo in litore Tarchon
Constituere pyras. Huc corpora quisque suorum
More tulere patrum: subiectisque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine coelum.

Ter

praestat; sicque etiam expeditiora sunt illa: *Vacat hic tibi solus Fortunaeque locus.* Hoc vno et tu et fortuna conferre aliquid in me potestis. Tum *vacat his* Ortuinus malebat ap. Burmannum, et id Ge. Fabricius amplectebatur. --- *solum* Sprot. 181. Dura versus oratio, *perferre* pro perferre nuntium, et quidem de Turno interemto: nam hoc nuntiaturus est senex breui ipse subiturus loca infera. Itaque suspicor in Maronis apographo hic versum aut defuisse aut excidisse inchoatum. Supplent alii *gaudia* sumtae ab hoste vindictae. Quis hoc ferat, cum *vitae gaudia* praecesserint? Seruius et ipse substituisse videtur *nuntium*. Saltem *gnato hoc* expleri poterat. Iulius Sabinus: „hoc significat, caussam esse quod patietur vitam, vt apud Manes Pallas videat caesum Turnum." Bona sententia! sed verba expedita volebam. 182. *alma* Gud. a m. pr. et Oudart. *armis* Goth. tert. 183. *Extulerat.* Apud Seruium Asinii Pollionis acumen super hac voce h. l. profertur, quod, cum tot aliis ex priscis illis Commentariis seruatis, facit vt desiderium eorum facile ferri possit. Quis enim *extulerat* propterea commode positum putet de *aurora*, quoniam de sepulturis hoc die agetur, in quibus proprie *efferre* dicitur de funeribus. 184. *in* deest sec. Hamb. 186. *que* a pr. m. aberat pr. Hamb. 187. *in tenebris* Zulich. a sec. m. Bigot. et Goth. tert. Burmannus malebat: *atras Conditur in tenebras.* sed v. not. *interea* Goth. pr. In sec. hic et sequens vs. exciderat.

aliquid debere possim. v. V. L. — 181. *sed quaero*, in votis habeo, *nato perferre*, nuntiare, de Turno sumtam esse poenam, *Manes sub imos:* in morte, quam sibi breui obeundam esse auguratur. v. V. L.

182. *miseris*, δειλοῖσι βροτοῖσι sc. propter hoc quod sequitur: *referens* iis *opera atque labores.* — 184. In seqq. ritus funebres aeui heroici expressit, quos ex Homero illustret, qui volet, Il. Η, 420—432. Ψ, pr. — 27. 110—257. Ω, 777 sq. Od. Ω, 57. Alios Auctores dabunt Guell. et Cerda. Etiam singulos versus comparant Intpp. qui tamen illustratione hac non indigere videntur. — 186. *ignibus atris* propter fumum, non aliter; patet ex altero versu, vbi *caliginem* vocat.

Ter circum accenſos, cincti fulgentibus armis,
Decurrere rogos; ter maeſtum funeris ignem
Luſtrauere in equis: vlulatusque ore dedere.
Spargitur et tellus lacrimis, ſparguntur et arma.
It coelo clamorque virum, clangorque tubarum.
Hinc alii ſpolia occiſis derepta Latinis
Coniiciunt igni; galeas, enſisque decoros,
Frenaque, feruentisque rotas: pars munera nota,
Ipſorum clipeos, et non felicia tela.
Multa boum circa mactantur corpora Morti;
Saetigerosque ſues, raptasque ex omnibus agris
In flammam iugulant pecudes: tum litore toto
Ardentis ſpectant ſocios, ſemiuſtaque ſeruant
Buſta; neque auelli poſſunt; nox humida donec
Inuertit coelum ſtellis fulgentibus aptum.

188. *cuncti* Rom. et Parrh. 189. *Diſcurrere* Exc. Burm. perperam. 190. *que* deeſt binis Burm. *ora* iidem et quatuor alii. 192. *clamor caeloque* Goth. tert. 193. *Hic alii* Medic. et multi alii cum binis Goth. et Rom. *derepta* egregie Heinſ. e Medic. et al. pro vulg. *direpta*. 195. *pars m. vota* Franc. 197. *circum* pr. Hamb. *mactabant* Ven. *Marti* Ven. 199. *flammas* Parrh. 200. *ſocios ſpectant* pr. Moret. *ſemiuſta* Goth. tert. etiam hic cum Rom. 201. *neque* Heinſ. e libb. pro *nec*, quod Rom. tuetur. 202. *ſtellis ardentibus* omnes codd. Heinſ. praeter Montalb. et pro diu. lect. tert. Moret. item Goth. ſec. et tert. qui *fulgentibus* exhibent.

cat. 188. Vi oppoſiti *decurrere* ad pedites ſpectare videtur. — 192. *clangor tubarum.* Tubas ex ſuo aeuo adſciuit Maro — 195. 6. alii arma quibus ipſi mortui vſi erant, in ignem coniiciunt: ea, *munera*, quia proprie ſic dicuntur omnia, quae ad honorem funebrem ſpectant: *non felicia*, quibus ſe defendere nequiuerunt, vt Seru. — 197. *Morti* tanquam deae. Sic Seruius quoque, qui laudat ſimilia loca Statii IV. Theb. 528. Lucan. VI, 600. Notabile tamen hoc: alias Orco vel Manibus et Inferis victimae hae mactari ſolent. —— 202. vſque ad auroram: cf. ſup. Exc. II. ad lib. II. p. 236. Sic que Il. Ψ, 154. 226 ſq. Ω, 788 ſq. Interdiu ſtruitur rogus: nec accenditur niſi veſperi: ardet per noctem.

Nec minus et miſeri diuerſa in parte Latini
Innumeras ſtruxere pyras, et corpora partim
Multa virum terrae infodiunt, auectaque partim
Finitimos tollunt in agros, vrbique remittunt.
Cetera, confuſaeque ingentem caedis aceruum
Nec numero nec honore, cremant; tunc vndique vaſti
Certatim crebris conlucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam coelo dimouerat vmbram:
Maerentes altum cinerem et confuſa ruebant
Oſſa focis, tepidoque onerabant aggere terrae.
Iam vero in tectis praediuitis vrbe Latini

Praeci-

exhibent. Pierius nil monet: nec videtur is aliter ſcriptum in libb. inueniſſe quam *ardentibus*: ſic etiam omnes vett. edd. quantum video: nec alterum prius occurrit quam in ed. Ald. tert. Hoc Heinſ. retinuit, *fulgentibus*, vt poeta variet verſum, qui idem repetitur a poeta ſup. IV, 482. VI, 798. --- *baptam* codd. Pier. 203. *diuerſi* Hugen. *in* deeſt Franc. et Goth. tert.. 205. *terrae fodiunt* Gud. *infodiunt terrae* ſec. Rottend. *aduectaq.* Ven. et Parrh. *paſſim* ſec. Moret. et pro var. lect. tert. Rottend. Tum Menag. pr. hunc verſum non habet: nec Goth. tert. at ſequenti eum poſtponunt Leid. Zulich. et Goth. ſec. 207. *ſtragis* Rom. perpetua varietate cf. inf. 384. ſup. VI, 504. 208. *neque h.* Reg. *nunc* Ven. 209. *ignibus atris* Parrh. 210. *coelo gelidam* Doru. *demouerat* Zulich. a m. pr. 211. *et* abeſt Parrh. 212. *trepidoq.* Goth. *trepidumq.* Mentel. pr. a m. pr. 213. Impeditus locus: vnde mendo laborare verſum monuit Markland. ad Stat. Silu. V. praef. Et ſane *in tectis* --- *vrbe Latini* ſcabra videtur eſſe

ctem. Altero die, vel tertio, vt h. l. v. 210. vbi rogi refrixerant, legebantur cineres.

204. 5. De induſtria hoc memoraſſe videtur, quoniam in Italia ſemper variauit ſepultura, modo humatione modo crematione in vſum recepta. Sic apud Romanos: ſic apud Etruſcos. — *auecta tollunt,* ornate, auehunt: ſc. ſublatos in currum. *vrbi*, Laurento. — 207. *caedis*. caeſorum. — 208. *nec honore* quia indiſcrete, nec ſingulis ſinguli rogis cremantur: quod honorificum fuiſſet. 210 ſq. v. modo ad v. 201. — *ruebant,* de cineribus eruebant, pro, legebant. — 212. *tepido:* translate, cui tepida oſſa inſerebantur.

213. v. V. L. — 215 ſqq. Enumeratio miſerationi apta et omnibus poetis frequenta-

ta.

Praecipuus fragor, et longi pars maxima luctus.
Hic matres, miseraeque nurus, hic cara sororum
Pectora maerentum, puerique parentibus orbi,
Dirum exsecrantur bellum, Turnique hymenaeos:
Ipsum armis, ipsumque iubent decernere ferro;
Qui regnum Italiae, et primos sibi poscat honores.
Ingrauat haec saeuus Drances, solumque vocari
Testatur, solum posci in certamina Turnum.
Multa simul contra variis sententia dictis
Pro Turno: et magnum reginae nomen obumbrat:
Multa virum meritis sustentat fama tropaeis.
Hos inter motus, medio in flagrante tumultu,
Ecce, super maesti magna Diomedis ab vrbe

esse oratio: cui variis modis poterat occurri. Ipse Burm. coni. *in tristi p.* vel *in tectis et diuitis.* --- *et tectis* Franc. Potest tamen locus aliquanto iuuari distinctione et interpretatione opportuniore. Transit ab agris ad luctum in vrbe: dicendum erat in tectis h. domibus vrbis; hoc sic extulit: *in tectis, p. vrbe Latini, P.* 214. *Praecipimus* Franc. *longi* Heins. bene tuitus est, vt elegantius, ex Rom. Medic. Gud. et aliquot aliis. Vulgg. *longe* quod Seruius defendit, indocte. 217. *durum* aliquot Burm. cum tert. Goth. *execratur* Rom. 218. *discernere* Goth. tert. 220. *an grauat* Franc. *Ingrauat et* vett. edd. et Gud. primum video *haec* in ed. tert. Ald. *hic* Montalb. *saenos* Rom. *saeuis* Bigot. *solus* ed. pr. Burm. 221. *solumque duci* alicubi legitur ap. Pier. *soli* Ven. cf. inf. 434. *in certamine* aliquot Pier. 222. *varii* Goth. tert. *certamina* alter Hamb. 225. *in* inseri iussit Pier. et inseruit Heins. codicum auctoritate: adde edd. vett. aliquot, vt Norimb. Ed. pr. Burm. vbi vna voce *inflagrante.* Abest *in* in solo Hamb. pr. et Goth. pr. in nonnullis erasum. *magno fl.* Parrhas. 226. Legitur et *magni,* inquit Seruius, et sic Oblongus Pierii, et alii apud Heinsium

ta. Exempla vel Cerda dabit. — 215. 6. carae sorores. — 219. *primos honores.* vt praeferatur in Lauiniae matrimonio, cumque ea in regni successione. — 220. 1. cf. quae supra ex Aenea audierat Drances v. 115 sq. — 222 — 4. Contra etiam multae sententiae diuersae erant pro Turno: eumque et regina Amata, quae ei studebat, et fama magnarum rerum gestarum sustentabat. *obumbrat* eum, tuetur, defendit, vt Seru. 225 sqq. Vide sup. lib. VIII, 9 sqq.

Legati responsa ferunt: nihil omnibus actum
Tantorum inpensis operum: nil dona, neque aurum,
Nec magnas valuisse preces: alia arma Latinis
Quaerenda, aut pacem Troiano ab rege petendam.
Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus.
Fatalem Aenean manifesto numine ferri,
Admonet ira Deum, tumulique ante ora recentes.
Ergo concilium magnum, primosque suorum
Imperio adcitos, alta intra limina cogit.
Olli conuenere, fluuntque ad regia plenis

Tecta

sium cum ed. Ald. tert. *Magni Diomedis* bene dici nemo dubitet: sicque hoc ipsum sup. VIII, 9. occurrit. Sed excluditur ea lectio eo, quod praecedit, *moesti*: ne sit, *moesti magni*. In Goth. tert. *magna moesti*. 227. *mandata f.* Zulich. a m. sec. 228. *neque a.* ab Heinsio est: pro vulg. *nec*. 229. *Nil m. v.* Parrh. et pr. Hamb. pro var. lect. cum Goth. tert. 230. *a rege* Rom. Parrh. Doru. *pacem --- petendum* agnoscunt Grammatici Seruius, Donatus ad Terent. Rufinian. de Schem. Lex. p. 256. et al. ex codd. nulli praeter Moret. pr. Voss. pr. Menag. pr Leid. et Goth. pr. Cum itaque codicum auctoritas desit, facile quis a grammatico acumine hoc profectum odoretur. Molesta quoque oratio, cum praecesserit: *arma quaerenda* non *quaerendum*. Itaque Burm. iterum expulit illatum ab Heinsio *petendum*. Potest tamen poeta variare voluisse orationem. Ita sensisse videtur praestantiss. Ruhnken. ad Rufinian. l. l. 233. *Admouet* Medic. a m. pr. 234. *consilium* Reg. et Doru. *in consilium* Goth. tert. 235. *inter l.* aliquot Burm. *intra moenia* Rom. cum Goth. sec. 236. *Illico* aliquot ap. Burm. aut potius *illi cõuenere*. Porro *ruuntque* Colot. Medic. Voss. pr. et Ven. adde Goth. sec. et tert. quod et ipsum bene dici nemo dubitet: et exemplis probauit Heinsius; verum nec minus *fluere* elegans et sollenne est de magna turba, vti Gr. ῥεῖν, ἐπιῤῥεῖν. et permutatio vtriusque vocis frequens. Scilicet quod caussam decidere poterat, hoc erat: quod *plenis* viis adiectum satis arguit poetam de copia cogitasse, adeoque *fluunt* verius est. *ruitque* Ed. pr. Burm.

9 sqq. 232. 3. *ira deum* (propter aduersam belli fortunam; vnde etiam subiicitur: *tumuli ante ora recentes*) *admonet numine manifesto*, clara voluntatis deorum significatione, *ferri* (esse) *Aeneam fatalem:* fatis ei sedem in Latio esse destinatam. — 235. Comparant locum de simili concilio

Teſta viis. Sedet in mediis et maxumus aeuo,
Et primus ſceptris, haud laeta fronte, Latinus.
Atque hic legatos Aetola ex vrbe remiſſos,
Quae referant, fari iubet, et reſponſa repoſcit
Ordine cuncta ſuo. Tum facta ſilentia linguis,
Et Venulus dicto parens ita farier infit:
Vidimus, o ciues, Diomede Argiuaque caſtra;
Atque iter emenſi caſus ſuperauimus omnis;
Contigimusque manum, qua concidit Ilia tellus.
Ille vrbem Argyripam, patriae cognomine gentis,

Victor

237. *rex maximus* vett. edd. aliquot et codd. ſed potiores omnes *et m.* ſicque emendarunt Pier. Ge. Fabric. Heinſ. 238. *primos* Mentel. pr. *et laeta* Ed. pr. Burm. 239. *hinc* Zulich. 240. *Quid r.* Exc. Burm. *referunt* pr. Hamb. *referent* alter. 242. *inquit* ed. pr. Burm. cf. ſup. ad IX, 423. et v. Guell. ad h. l. 243. *Diomedem* edd. vett. pleraeque et pars codd. at Medic. cum aliis *Diomeden*, quod metrum corrumpit. *Diomede* in pleriſque ſuis exſtare vidit Pier. (inter quos tamen Romanus non fuit, in quo *Diomeden* eſt) ſicque Mentel. pr. et Rottend. ſec. cum Seruio et Macrob. V, 17. vt ſit Graeca forma: Διομήδεα, Διομήδη. Recepit hoc Heinſ. viſitur tamen etiam in ant. edd. vt Ven. 1486. Opinabatur aliquando Heinſius ſcriptum fuiſſe: *Diomedei* vel *Diomedi*, quod merito deſeruit. In tert. Rottend. et Sprot. *Diomedae.* vt apud Solin. c. 2. ſub f. 246. *Argiripam*, *Agrippam*, *Agripam*, *Aegripam*, aberratt. Illud notabilius, quod poeta mediam

cilio Il. B, 51 ſqq. et ad v. 239 ſqq. renuntiationem legatorum Il. Z, 667 ſqq. — *imperio accitos*, cum iis imperatum eſſet vt venirent. — 237. *primus ſceptris*, imperio et dignitate, inter reges ac duces copiarum, qui auxilio venerant. *ſceptris* pro ſceptro.

243. *Argiua caſtra* pro vrbe, Argyrippa, vt toties nouam Troiam Troianorum caſtra dicta vidimus. — 245. *Contigimus manum* ad dextram datam refer. vt ſup. VIII, 124. in acceſſu ad Euandrum. *Ilia tellus*, Ilium vrbs, vt toties *gens*, *vrbs*, *terra*, poetis permutantur. cf. mox v. 246. 246. 7. Ad h. l. et ſqq. cf. Exc. ad h. l. *patriae cognomine gentis* h. vrbis, Argos Hippium in Peloponneſo deſignat, cuius nomine nouam in Apulia conditam vrbem a Diomede appellatam tradidit antiquitas; vt corrupto eo nomine poſtea Argyrippa facta ſit. *patriam*

Victor Gargani condebat Iapygis aruis.
Postquam introgressi, et coram data copia fandi;
Munera praeferimus, nomen patriamque docemus:
Qui bellum intulerint, quae caussa adtraxerit Arpos.
Auditis ille haec placido sic reddidit ore:
O fortunatae gentes, Saturnia regna,
Antiqui Ausonii, quae vos fortuna quietos
Sollicitat, suadetque ignota lacessere bella?
Quicumque Iliacos ferro violauimus agros,
(Mitto ea, quae muris bellando exhausta sub altis,
Quos

diam corripuit, cum perpetuum sit *Argyrippa*: vt apud Lycophr. v. 592. Ἀργυρίππαν. At Ἀργυριππηνοὺς apud Strabonem (lib. VI, p. 434. B.) agnoscit Stephanus Byz. h. v. Virgilium sequitur Silius XIII, 30. 247. *Garganii* aliquot apud Burm. *Garganis* Franc. *Gorgonii* indocte Goth. tert. *Iaspidis* idem. *aruis* ex parte codd. Pier. et suorum reposuit Heinsius. Tuetur tamen *agris* Mediceus cum al. 248. *P. congressi* Rom. *data coram* Goth. tert. 249. *docentes* Exc. Burm. 250. *Quid* Gud. a m. pr. *attulerint* Goth. tert. *attexerat* idem, ex *attraxerat*, quod in Medic. et Mentel. pr. *abtraxerit* Ven. 251. *Auditis?* duo Leid. *Audistis* Sprot. *ille bis* Oudart. et tert. Moret. *edidit* Medic. Franc. Goth. sec. 254. *accessere* alter Hamb. forte pro *arcessere*. vt X, 11. 255. *f. populauimus a.* Rom. *vastauimus* pr. Menag. 256. *Mitto quae* Doru. *Omitto muris* Goth. tert. *exacta* ed. Ven. Burm.

triam autem gentem seu vrbem Argos appellat poeta improprie; fuit enim Diomedes Aetolus; sed Adrasti filia, Aegialea, ducta in regno Argiuorum successerat. cf. V. L. ad v. 269. — *Victor*, armis cum Dauno aduersus Messapios iunctis, conditione proposita, vt pro auxiliis latis agri partem acciperet. v. Antonin. Liberal Met. c. 37. — *Gargani Iapygis*, Iapyx, pro Iapygius, vt tot alia. Etiam in Ouidio, qui h. l. expressit, Met. XIV, 458. *Daunus Iapyx* occurrit. Patuit autem Iapygiae nomen latius, et ad Apuliam, Calabriam et Messapiam pertinuit. *aruis Gargani.* paullo latius, in tractu terrarum, quae ad eum montem (nunc Monte di S. Angelo) pertingunt.

252. 3. *Saturnia regna.* quibus olim S. regnauit. *Antiqui Ausonii.* ab Ausonibus oriundi. v. sup. p. 218 et 116. 254. *lacessere bella:* vt: mouere bellum. monitum iam supra. *ignota*, pro bello dubii et incerti exitus. — 255. 6. Ne memorem, vt omittam ea, quae vrbe expugnanda

Quos Simois premat ille viros) infanda per orbem
Supplicia, et scelerum poenas expendimus omnes,
Vel Priamo miseranda manus: scit triste Mineruae
Sidus, et Euboicae cautes, vltorque Caphereus.

Militia

257. *premat* Heins. cum melioribus omnibus. vulgo: *premit.* 258. *sceleris --- omnis* alii, apud Seruium. Codices non variant. 259. *m. domus:* Bigot. et Parrh. *stat tr.* Exc. Burm. 260. *Capbereus* e Medic. et aliis Heins. recepit: vulgo *Capbareus.* Eadem varietas et alibi. Scilicet alterum commune, Καφαρεὺς, alterum Ionicum est Καφηρεὺς, et nescio an hoc vnice verum sit, quoties syllaba est producenda.

da ab Achiuis tolerata sunt: quot viri in locis illis circa Simoentem occubuerint. *Simois ille*, cum exsecratione. *premit* sc. mersos. Similiter sup. I, 100 *vbi tot Simois correpta sub vndis Scuta virum galeasque et fortia corpora torquet.* Vbi iam laudatus locus, quem respexit poeta, Il. M, 22 sq. Adde Od. Γ, 107—117. 258. *Supplicia et poenas.* atrocibus vocabulis vtitur, pro malis et aerumnis, quasi hae pro poena excisi Ilii fuerint: et ante *violauimus* dixerat, tanquam in sacrilegio. — 259. Seruius laudat Pacuuii illud: *Si Priamus adesset, et ipse eius commiseresceret.* Vides, qua breuitate sententiam complexus Maro vibrauerit! Color alioqui orationis multis frequentatus. Exempla collegit Cerda. Ouidius XIV. Met. 474. vbi totum hunc locum ante oculos habet: *Graecia tum potuit Priamo quoque flenda videri.* Et ipse Maro sup. II, 6. 7. *Quis talia f.* — *triste Mineruae sidus.* Ineptit Seruius aut quisquis eius nomen mentitur, quando arietem et manubias Mineruales, hoc est fulmina, memorat. Cerda de face a Nauplio, Palamedis patre, in fraudem Graecorum elata accipit *sidus Mineruae:* non magis commode. Alii aliter. Quod simplicissimum est, hoc tenebimus. Tempestates ortas per siderum ortus et occasus declarare, perpetuus poetarum vsus est. Tempestas, qua Achiuorum classis disiecta est, Mineruae ira (cf. sup. lib. II, 163 — 170.) fuit concitata v. Od. Α, 326. 7. inprimis Γ, 134. 5. sqq. cf. sup. Aen. I, 39 — 41. Nihil igitur magis in promtu, quam tempestatem a Mineruа commotam, *sidus Mineruae* appellare, nullo respectu alio habito. Sane quidem Solinus c. 11 *Caphereus prominet in Hellespontum, vbi post Ilii excidium Argiuam classem vel*

Mineruae

Militia ex illa diuerſum ad litus adacti,
Atrides Protei Menelaus aduſque columnas
Exſulat; Aetnaeos vidit Cyclopas Vlixes.
Regna Neoptolemi referam, verſoſque penatis
Idomenei? Libycone habitantes litore Locros?
Ipſe

261. *abacti* plerique codd. et vett. edd. idque tuetur Pier. *abactis* Parrh. At *adacti* Medic. cum aliis nonnullis, vnde recepit Heinſ. Sic tamen iam Ald. tert. et hinc alii. Omiſſo *ad* Mentel. pr. *diuerſum litus adacti*, quod ornat Heinſius. 263. *Exolat* Medic. a m. pr. et Gud. 265. *Libycone* ex omnibus Pier. et potioribus ſuis Heinſ. pro, *Libycoue*. Tum *et Libycone* Doru. *et Libyco hab.* Goth. tert. *Libycoſue* Goth. pr.

Mineruae ira, vel, quod certior prodit memoria, ſidus Arcturi grauibus affecit caſibus. Sed ſub Arcturi ortum non dilata eſt Achiuorum nauigatio, quippe aeſtate facta: verum ſub eteſiarum aquilonum ortum. v. ſup. Exc. II. ad lib. III, p. 349. *vltorque Caphereus:* promontorium Euboeae verſus orientem, ὁ Καφαρεὺς, propter latentia ſub vnda ſaxa et vortices, mariſque aeſtum, naufragia inprimis Graecorum a Troia redeuntium, infame. *vltor* omnino ornat, tanquam calamitoſum ſaxum, nihil amplius.

262. *Atrides* Menelaus: de cuius erroribus v. Odyſſ. Δ, 81 ſqq. 351 ſqq. *ad vſque Protei columnas.* nouauit paullo audacius poeta pro finibus Aegypti. nam Proteus ad Pharum inſulam agebat, vt ex Od. l. c. 351. 4. ſatis conſtat: ſed vt maiore animum phantaſmate percuteret, *columnas* dixit *Protei*, vt extremas terrae plagas ſignificaret; quemadmodum *Herculis columnas* extremas verſus occidentem terras dicere mos eſt. — *exulat:* ſimpl. errat. Male aliter Seru. Cerda. — 264. *Regna Neoptolemi.* Nouum regnum Pyrrhi in Epiro v. ſup. III, 296. 319. *verſos penates Idomenei* euerſam domum et regnum. v. ſup. lib. III, 121 ſqq. ibique notam. — 265. *Libycone h. littore Locros.* Memorari hoc alio loco non memini. Sed Maro habere hoc potuit ex Νόστοις, quos aliis locis commemorauimus. Certe Aiacis Oilei comites Locros Ozolas delatos in littora Africae, in his locis conſediſſe tradere olim debuerunt nonnulli, quos poeta h. l. ſequitur. Variae in Seruianis partes Africae a variis memorantur, ſed incerta fide. Alii ex Locris his in Bruttiis conſederant v. ſup. lib. III, 399. cf. ib.

Ipse Mycenaeus magnorum ductor Achiuom
Coniugis infandae prima intra limina dextra
Oppetiit: deuictam Asiam subsedit adulter.
Inuidisse Deos, patriis vt redditus oris,

Coniugium

267. *Coniugis (infandum)* Macrob. IV, 4. Exempla nemo facile desideret: sed dabit plena manu Burmann. V. Cl. ad Antholog. Lat. p. 196. sicque placebat legere Ge. Fabricio: qui tamen mox vidit, expressum esse Homericum: οὐλομένης ἀλόχοιο. *inter l.* aliquot Heinsii qui id receperat, iterum eiectum tacite a Burmanno. *lumina* Zulich. cum Goth. tert. non adeo male. 268. *Procubuit: d.* vett. edd. Macrobii IV. Sat. 3. --- *deuictam Asiam subsedit* praeclare Menag. alter et a m. pr. Medic. et Gud. nam ab altera manu *possedit* interpolatum est, vti etiam Rom. *deuictam Asiam possedit*, habebat. Sed *deuictam Asiam subsedit* etiam Arusianus Messius agnoscit: *et subsidere* de insidiis et de occupatione ex insidiis elegans vocabulum. Itaque Heins. recepit pro vulgari: *deuicta Asia*, quod Seruius male praeferebat. In Leid. erat *deuicta Asiamque obsedit*, in Menag. pr. *deuicta Asiaque obsedit*. Ed. Ven. Burm. *deuicta Asia permansit*. Exc. Burm. *d. Asia sub fedus.* 269. *Inuidere dii, p.* Goth. tert. ab interpolatrice manu, credo, vt difficiliori rationi substitueret faciliorem. *Inuidisse deos* per exclamationem dictum: sc. *an referam.* vel, credatne aliquis? annon durum est! *p. ne redd.* Hamb. pr. et Goth. tert. In fine *oris* Oblongus Pierii et pars Heins. cum vett. edd. et inde vulgatis. *patriis* tamen *aris* codicum etiam praestantissimorum consensus tuetur, Medic. Romani etc. et miror hoc Heinsium non recepisse, inprimis cum *patriae -- orae* statim v. 281. iterum occurrant. Tandem nonnulli apud Pier. exhibebant: *patriis -- Argis*, quod ap. Ouid. XIV. Met. 476. itidem occurrit in libb. pro vulgari *agris* vel *arvis*, et merito ibi Heinsio probatur; at h. l. admitti nequaquam potest, cum poeta Calydonem subiungat, adeoque *patrias aras* de Aetolia et Calydone accepisse videri debeat.

cf. ibi Seru. 266 — 8. De Agamemnone, qui Clytaemnestrae et Aegisthei insidiis periit. *prima intra limina*, puto dictum, pro, in primo statim limine, h. e. primo aedium ingressu, cum vix domum intrasset. Seruius: in ipso limine imperii, id est, in littore: quod non placet. Sed nec ad locum aedium referre licet, vt in atrio occisus sit: etsi conuiuia in celebriore aedium loco habebantur, inter quae caesus ille fuit v. Odyss. Λ, 408 sqq. — 268. victorem Troiae insidiis excepit adulter. Magnifice verbis ornatum! cf. V. L. — — 269. 70. *Inuidisse deos* sc. quid

Coniugium optatum et pulchram Calydona viderem!
Nunc etiam horribili viſu portenta ſequuntur,
Et ſocii amiſſi petierunt aethera pennis,
Fluminibuſque vagantur aues (heu dira meorum
Supplicia!) et ſcopulos lacrimoſis vocibus inplent.
Haec adeo ex illo mihi iam ſperanda fuerunt
Tempore, cum ferro coeleſtia corpora demens
Adpetii, et Veneris violaui volnere dextram.
Ne vero, ne me ad tales inpellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris vllum poſt eruta bellum
Pergama, nec veterum memini, laetorue malorum.

Munera,

270. *pulchrum* duo Burm. *pulchra* eius Exc. 272. *admiſſis --- pennis* alios legere Seruio notatum, ſicque aliquot Pier. et pro diu. lect. Leid. quod tanquam elegantius (vt ſit pro alis concitatis) repoſuerat Heinſius, tacens iterum eiecit Burmannus. Videtur tamen nec ipſe improbare, et laudat pro eo Guellium et Dauiſium ad Caeſ. I. B. G. 22. Narrat quoque Schottum II. Obſſ. 49. maluiſſe *amiſſis pennis* pro emiſſis. *admiſſi* Goth. pr. *admiſi* Ven. Sed librorum auctoritas tuetur *ſocii amiſſi*: ſic Rom. Medic. et ceteri. *pinnis* Rom. *allis*, (pro *alis*) Medic. Pierii. 273. *heu damna* Parrh. 274. *clamoſis* Oudart. 275. *Haec eadem* Zulich. *ſuperanda* Goth. tert. ſicque aliquot Pier. inter quos Rom. *Haec adeo mihi iam ſuperanda.* 276. *Tempore, quo* pr. Hamb. pro var. lect. Bigot. et Goth. ſec. et tert. 278. *Nunc v.* Doru. et Ed. Ven. ap. Burm. *Nec* Ven. et Goth. pr. 279. *diruta* Rom. et alii Pier. alter Hamb. et Ed. Mediol. quo in binis ſpectat: *dirupta.* Tum *eſt* in fine aliquot Heinſ. et Burm. ſicque Goth. ſec. 280. *laetorque* Leid. *laborum* vel *malorum* cod. Koeleri V. Cl.

an referam! *p. Calydona viderem.* Hic ſui non ſatis memor fuit Maro. Argos redire Diomedes debuit, quibus regnabat, et vnde copias eduxerat, non Aetoliam, vnde genus ducebat: inprimis cum ſup. v. 243. *Argiua caſtra* memoraſſet. Etiam Homerus Od. Γ, 180. I. 2. reditum ad Argos diſerte memorat. Rectius Ouidius, quem haec ante oculos habuiſſe iam ſupra monuimus, XIV. Met. 470. *patriis ſed rurſus ab Argis Pellor.*

271—4. Aues Diomedeae v. Exc. I. ad h. l. 275. *ſperanda*, metuenda vt toties, vel ſimpl. cogitatione praecipienda, expectanda. cf. ſup. IV, 419. 276. 7. notum ex Il. E, 330 ſqq. cf. ſup. [illegible], 29. Adde

Ouid.

Munera, quae patriis ad me portatis ab oris,
Vertite ad Aenean: ſtetimus tela aſpera contra,
Contulimuſque manus: experto credite, quantus
In clipeum adſurgat, quo turbine torqueat haſtam.
Si duo praeterea tales Idaea tuliſſet
Terra viros, vltro Inachias veniſſet ad vrbes
Dardanus, et verſis lugeret Graecia fatis.
Quidquid apud durae ceſſatum eſt moenia Troiae,
Hectoris Aeneaeque manu victoria Graium
Haeſit,

281. *portaſtis* vett. edd. cum codd. nonnullis. Sed monuit Pier. in Rom. et aliis eſſe, quod delicatius ſit, *portatis.* hinc edi coeptum. Sic quoque Medic. et Heinſ. potiores. *p. huc apportaſtis* Leid. *deſertis* Parrh. pro *defertis.* 283. *manum* Menag. pr. v. ſup. X, 876. In Doruill. poſt h. v. ſequebantur vſſ. 336. vſque ad 352. 285. *inſurgat* Nonius in *experiri.* 286. *Achaicas* Menag. ſec. *ad vmbras* Parrh. 287. *l. G. campis* ſec. Rottend. 288. *certatum eſt* Apronianus emendarat in Mediceo, perperam. *ceſſatum eſt*, inquit Heinſ. optime exprimit tarditatem belli. Apud Senecam patrem Suaſor. II. p. 23. cum laudatus eſſet Abroni Silonis verſus: *belli mora concidit Hector*: ſubiiciuntur haec: --- *notare prae ceteris, quanto decentius Virgilius dixerit hoc, quod valde erat celebre.* --- Quicquid apud --- victoria Graium haeſit. *Meſſala aiebat hic Virgilium debuiſſe deſinere: quod ſequitur*: et in d. r. r. annum, *explementum eſſe. Maecenas hoc etiam priori comparabat.* Aſſentiendum arbitror Meſſalae. Idem hemiſtichium fere iam ſupra intexuerat lib. IX, 155. Tandem *eſt* abeſt ſec. Voſſ. et pr. Hamb. *victoria tantum* Oblong. Pierii.

Ouid. XIV. Met. 477. 478. — 282. 3. Congreſſi Diomedes et Aeneas (Il. E, 239 ſqq. cf. not. ad Aen. I, 96.) ſingulari certamine; ſed in pugna hoc ſaepius factum ſupponere licet poetae. — 283. 4. *quantus in clipeum aſſurgat.* De eo, qui gladio infert vulnus, alias dictum vidimus: *aſſurgere* vel *inſurgere*, erigi, *in ictum, in haſtam, in enſem*; At h. l. *in clipeum*, quia elato in altum clipeo haſtam vibrat: namque is naturalis motus eſt, et ad corpus tuendum valet. Nil expediunt Seru. et Cerda. — 285. Color idem qui in pulcherrimis verſſ. Il. B, 371 — 4. 287. *Dardanus* pro Dardanius: vt ſup. IV, 662. et hoc pro Dardaniis, Troianis; vtrumque ex poetarum more. Etiam Pindar. Nem. I, 106. Δαρδάνων. — 288. quicquid, quantum, ἐφ' ὅσον. *ceſſatum*

Haeſit, et in decumum veſtigia retulit annum.
Ambo animis, ambo inſignes praeſtantibus armis:
Hic pietate prior. Coëant in foedera dextrae,
Qua datur: aſt, armis concurrant arma, cauete.
Et reſponſa ſimul quae ſint, rex optime, regis
Audiſti, et quae ſit magno ſententia bello.
Vix ea legati: variuſque per ora cucurrit
Auſonidum turbata fremor: ceu, ſaxa morantur
Cum rapidos amnis, fit clauſo gurgite murmur,
Vicinaeque fremunt ripae crepitantibus vndis.
Vt primum placati animi, et trepida ora quierunt,
Praefatus Diuos ſolio rex infit ab alto:

Ante

290. *v. diſtulit* Vratisl. et Doru. *victoria redegit* Menag. pr. 293. *concurrent* Medic. a m. pr. 294. *rex o. regum* vett. edd. et codd. non modo infimi aeui, vt Doruill. Goth. pr. ſed et Romanus. Obtulit tamen *regis* Pier. e Rom. et al. Adde Medic. et al. Heinſ. 296. *variusque* vel *validusque* Scheffer. *varius ſuper ora* qu. Moret. 297. *tremor* pr. Hamb. Bigot. Goth. tert. *fremur* ſec. Rottend. [illegible]at *fremor*, de quo nemo dubitet, Burmann. ex Aen. X, 96 [illegible] 298. *ſit clauſo* veterrimi Pierii et Heinſii, qui recepit. vulgo, *clauſo ſit*. Tum aliquot Pier. et Sprot. *it clauſo*. 299. In *crepitantibus* nil variant codd. 300. *pacati* Vratisl. et pro diu. lect. pr. Hamb. cum Goth. tert. *tepida* Zulich. *rabida* aliquot Pier. et Goth. ſec. Sed *ora trepida* ſunt trepidantium. *quierant* Rom. 301. *rex dixit* Zulich. *iuſſit* Goth. tert.

tum eſt. quae mora excidii facta. *haeſit*, retardata eſt, ſubſtitit. *retulit veſtigia*, relapſa eſt, adeoque dubia et incerta fuit. Hectorem autem et Aeneam Troianorum fortiſſimos ipſe Homerus pronuntiauit Il. P, 513. cf. Il. E, 467. 8.

295. *quae ſit magno ſententia bello*. *bello* paullo durius ſeu tertio caſu, quod ad bellum attinet, ſeu pro, de bello.

— 296 ſqq. Sollennis haec comparatio: praeeunte Homero Il. B, 144 ſqq. vbi non minus eſt ornata; ſed Maro phantaſma variauit: pro mari flumen poſuit. Aliter tractauerat ſup. lib. X, 96—9. *clauſo gurgite*, praecluſo aquarum curſu ſaxorum obiectione. — 301. *Praefatus diuos* praeclare, more antiquo cf. Seru.

302. *ſta*

Ante equidem summa de re statuisse, Latini,
Et vellem, et fuerat melius; non tempore tali
Cogere concilium, cum muros adsidet hostis.
Bellum inportunum, ciues, cum gente Deorum,
Inuictisque viris, gerimus: quos nulla fatigant
Proelia, nec victi possunt absistere ferro.
Spem, si quam adscitis Aetolum habuistis in armis,
Ponite; spes sibi quisque. Sed haec, quam angusta, videtis.
Cetera qua rerum iaceant perculsa ruina,
Ante oculos interque manus sunt omnia vestras.

302. *equidem* e libb. Heins. pro, *quidem*. *hos summa* pr. Hamb. a m. sec. *Latinis* Montalb. 303. *melius fuerat* Goth. pr. 304. *consilium* aliquot Pier. duo Goth. vt v. 234. *adsidet* Heins. recepit: sic Rom. et Medic. Pierii, Gud. et quinque alii Heins. vulgo *obsidet*, eadem vi, sed vulgarius. 306. *Iniustisq.* Goth. tert. 307. *p. decedere* Oblongus Pier. *bello* Goth. tert. et Acron ad Horat. 308. *adscitis* e Rom. Medic. et ceteris praestantioribus Heinsius reposuit, pro vulg. *accitis*. cf. inf. v. 473. XII, 38. 309. Veteres Grammatici Seruius, Donatus, Priscianus, Marcianus Capella distinxere: *Ponite spes sibi quisque*: vt sit, *deponite*. Sed melior interpunctio iam antiquitus obtinuit: nec aliter Apronianus instituit, idque sequuntur vett. edd. Quod facere praestat etiam propterea, vt breue tempus constet vltimae in *ponite*: disiuncta voce, cui duplex consona initium facit. Dawesius Misc. crit. p. 4. immutatum vult: *Ponite*: *quisque sibi spes*. Alias argutias Metricorum nolo repetere. videat, qui volet, Doruill. ad Chariton. p. 184. 310. *Cetera quae* codex ap. Pier. *percussa* aliquot Pier. et Heinsiani, et Goth. tert.
311. *manus nostras* Franc.

302. *statuisse*, pro deliberasse. Nam bellum aggressi sunt Latini tumultuario modo, cum nihil ipse rationibus, quibus dissuadebat, efficeret, sup. VII, 591 sq. — 304. *cum m. adsidet hosti.* Facile intelligitur, rhetorico more hoc dici factum, quod minantur Troiani facere. — 305. *gente deorum*, σὺν παιδὶ θεῶν; Aenea, — 307. Vocant huc Homericum μάχης ἀκόρητοι Il. N, 639. T, 117. *possunt absistere* l. simpl. pro absistunt, l. pro non possunt sibi temperare, ne rebellent. — 309. Nunc quemque in se omnem spem repositam habere necesse est: non alienam opem exspectare. 309 — 311. Sed haec ipsa spes, quam in

Nec quemquam incuſo. Potuit quae plurima virtus
Eſſe, fuit. Toto certatum eſt corpore regni.
Nunc adeo, quae ſit dubiae ſententia menti,
Expediam, et paucis (animos adhibete) docebo.
Eſt antiquus ager Tuſco mihi proximus amni,
Longus in occaſum, finis ſuper vſque Sicanos,
Aurunci Rutulique ſerunt, et vomere duros
Exercent collis, atque horum aſperrima paſcunt.
Haec omnis regio, et celſi plaga pinea montis
Cedat

313. *regnum* Ed. Ven. Burm. 314. *Hinc adeo* ſec. Rottend. *dubiae quae ſit* Doru. 315. *et* multis abeſt apud Burm. 316. *mihi* vel *qui* Zulich. 317. *in occaſu* ſec. Moret. 318. *Arunci* paſſim in codd. legitur, quod adeo Ge. Fabricius praeferre voluit, perperam. 320. *Hic* Franc.

ſua quiſque virtute ſitam habet, quam ſit exigua videtis. Nam reliqua omnia, quam afflicta ſint, ante oculos et inter manus veſtras eſt: h. oculis manibusque tenetis, tanquam quod certiſſimum eſt: Graece, *πρόχειρόν ἐςι. cetera.* bene Servius: abſolute dixit, id eſt: exercitum, auxilia, vires imperii. Scilicet copias intelligit ad bellum gerendum neceſſarias. Pro explicatione ſunt inf. v. 419. 420. Turni verba: *opes, intacta iuuentus, auxilia.* --- 312. *quae plurima* h. quanta maxima. *ὅση πλείστη.* --- 313. *corpore regni,* pro viribus copiis.

316 -- 321. Sententiam poetae ex ipſis verbis eruamus. Suadet Latinus cedi Troianis agrum ad Tiberim: quem his notis deſignat: *eſt antiquus ager mihi,* h. non noſtra demum memoria occupatus et cultus, *longus in occaſum,* non quod in occaſum protendatur, ſed quod a Laurento in occaſum ſpectat et late verſus orientale Tiberis littus procedit vſque ad *Sicanorum* fines, quos verſus Romam a poeta poni credibile fit. Scilicet auctores ille videtur habuiſſe, qui Sicanos quoque ad Tiberim aliquando incoluiſſe narrarent. cf. Exc. ad VIII, 314 p. 219. Ager hic, qui Latii pars erat, ab Auruncis et Rutulis partim colebatur partim paſcebatur: v. 318. 9. ergo hos Rutulos et Auruncos ſub Latini imperio fuiſſe neceſſe eſt. Sunt in hoc agro colles, et tractus aſperi et ſaxoſi nec niſi paſcuis idonei, tum quoque pineta. Videtur hoc ad colles Albanos ſpectare, quos ager iſte attingere
debuit

Cedat amicitiae Teucrorum: et foederis aequas
Dicamus leges, sociosque in regna vocemus:
Considant, si tantus amor, et moenia condant.
Sin alios finis aliamque capessere gentem
Est animus, possuntque solo decedere nostro:
Bis denas Italo texamus robore nauis,
Seu pluris conplere valent: iacet omnis ad vndam
Materies: ipsi numerumque modumque carinis
Praecipiant: nos aera, manus, naualia demus.

324. *Si in alios fines* vel *leges* Zulich. *aliamue* aliquot ap. Burm. cum Goth. sec. 325. *poscuntque* sec. Moret. et Bigot. idque iam Heinsio placuit, etiam Waddelio et Cuninghamo: et valde vtique arridet. Languet enim alterum, *possunt*, si vel maxime ad fata reuoces: si per fata facere liceat, vt Seruius voluit. Adde, quod *possunt* paullo insolentius positum ante iam occurrebat. v. 307. *nec victi possunt absistere ferro.* 326. *robora* Goth. tert 327. *implere* sec. Moret. et pr. Hamb. pro var. lect. *volunt* Menag. pr. 328. *numerosq.* Sprot.

debuit, dum iidem omnino agrum Laurentem finiebant. Sunt in his omnia, puto, satis expedita. Seruius recte refellit Donatum qui ad agros circa Vfentem fl. in Volscis haec referebat; etsi, quod miror, Cluuerius Donati sententiam amplexus est, Ital. ant. pag. 789. Habuit autem poeta auctoritatem, quam in his sequeretur, Catonis, qui, vt apud Seruium legitur, in Originibus narrauerat, Troianos a Latino accepisse agrum, qui esset inter Laurentum et castra Troiana, iugerum DCC. Domitius lib. I. historiae suae D. iugera ediderat, auctore Victore O. G. R. c. 12. quem numerum ex Hemina quoque repetit Solinus c. 8. Stadiorum XL. agrum a colle, cui Lauinium impositum, quaquauersus patentem per foedus cum Latino pactum cessisse Troianis memorauerant alii apud Dionys. I, 59. Me de iugerum numero parum laborare facile quisque intelligit; hoc volebam, vt constaret, fuisse famam antiquam, quam in rem suam vertit ac traduxit Maro. Quod tandem Latinus ait *sibi esse agrum* v. 316. potest hoc, si quis ita velit, proprie accipi, ex vetere vita, qua regibus assignata agri portio, τέμενος, vt vel ex Homero notum Il. M, 313.

325. *aliam gentem.* iterum pro terra. *possuntque* v. V. L. — 327. *complere* proprium vocabulum: vt πλήρωμα. *Seru.* — 329. *naualia*, res nauales, ceram, funes, vela et alia huiusmo-

Praeterea, qui dicta ferant, et foedera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacisque manu praetendere ramos:
Munera portantis aurique eborisque talenta
Et sellam regni trabeamque insignia nostri.
Consulite in medium, et rebus succurrite fessis.
Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
Obliqua inuidia stimulisque agitabat amaris,

Largus

330. *ferunt* a m. pr. Gud. *firmant* pr. Hamb. 331. *Latini* plerique Pier. et quatuor apud Burm. minus bene. 332. *ramum* Moret. sec. 333. *eborisque aurique* vulgg. edd. (inde ab Ald. tert. ex Naugerii emendatione.) Nam vett. edd. vna cum codd. omnibus id habent quod Heins. reuocauit. *eboris talenta* per se recte dici possent: aestimatur enim ebur ac venditur ad libram. Verum h. l. non appenditur *ebur*. Aiunt ad *sellam* curulem spectare vs. sequente: implicita itaque inter se collocauit (per chiasmum illustrare solent grammatici) *auri talenta et eboris sellam*. Mutaui autem interpunctionem, quam Burm. parum commodam intulerat hanc: *M. p. aurique, eborisque talenta, Et sellam, regni, trabeamque, insignia nostri.* Pierius distinguere malebat: *M. — eborisque, talenta Et sellam n.* Tum *talentaque* ex Medic. Heins. receperat. Mihi nihil dum satis placet. 336. *Tunc* al. *infessus* pro *infestus* Ven. In toto versu nitorem desidero: *idem infensus, quem.* Seruius: Drances *idem*, videlicet, qui supra apud Aeneam egerat. Hoc facere impedit appositum *infestus*. Mollior puto exiret oratio, si sic scriptum esset: *Tum Drances, idem, infensum quem gloria Turni — agitabat.* Ex libris nil notatum video. 337. *que* abest Franc. et Goth. tert.

iusmodi. *Seru.* nam *materiem* iam memorauerat. *manus* operas. male aliter alii. — 331. *prima de gente.* primis de gentibus, ex nobilitate. — 332. *pacis ramos:* v. sup. 101. — 333. *eboris sellam:* v. V. L. — 334. Sella curulis et trabea insignia imperii, et inter munera mitti solita, apud Romanos, Albanos, Etruscos, adeoque h. l. recte et apud Latinos.

336. Male ingeniosi nonnulli in Drance Ciceronem, vt in Turno M. Antonium quaesiuere. Vrsinus in Drance Polydamantem Il. M, 210 sqq. Macrob. V, 2. Achillem quaesiuere: vtrumque nimis sedulo. Diceret saltem aliquid, qui Thersiten ex Il. B, 212 sqq. ante oculos fuisse contenderet, sed turpitudine et probro, quo ibi flagrat, liberatum. Etiam is ἔχθιστος Ἀχιλῆϊ

vt

Largus opum, et lingua melior, sed frigida bello
Dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
Seditione potens (genus huic materna superbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat)
Surgit, et his onerat dictis atque aggerat iras:
Rem nulli obscuram, nostrae nec vocis egentem,
Consulis, o bone rex. Cuncti se scire fatentur,
Quid fortuna ferat populi; sed dicere mussant.
Det libertatem fandi, flatusque remittat,
Cuius ob auspicium infaustum moresque sinistros
(Dicam equidem, licet arma mihi mortemque minetur)
Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
Consedisse vrbem luctu: dum Troïa tentat

338. *et* a Parrh. abest. *linguae melior* legisse videri potest Seruius: nam laudatur ab eo non modo vs. 441. lib. I: *laetissimus vmbra*, vbi *vmbrae* eum legisse probabile fit; sed et Sallustii II. Hist. *fructuum pabulique laetus ager*. Atque sic emendabat quoque Marklandus V. Cl. in Epistola critica p. 121. et Cuninghamus Silii simile dictum: *fati melior* lib. V, 333. aduocat. Sed idem exemplum ab indocto homine aliunde adscribi potuit, nec tales delicias vbique sectari placet. Tandem *fr. bellum* sec. Rottend. 339. *non f. actor* aliquot Pier. 341. *ferebant* Rom. Gud. a m. sec. alter Mentel. a m. pr. et Hugen. quod verum arbitror: praefero saltem. 342. *auxerat* Goth. tert. *agregat* Doru. 344. *te scire* Doru. a m. sec. 345. *Quid f. petat* Medic. Gud. a m. sec. et multi alii ap. Heins. et Burm. cum Goth. tert. Altera lectio vett. edd. obsidet, et merito praefertur: *ferat* est postulet, eiusque interpretatio, *petat*, vt Burm. quoque censet. *populis et* Sprot. 347. *ob augurium* ap. Priscian. lib. XIV. vitiose haud dubie. *auspicium infandum* Leid. *infaustum auspicium* Parrhas. 350. *Considisse* Zulich. *in luctum* alter Mentel. *in luctus* Parrh. *in luctu* Leid. et quinque alii ap. Burm. cum Goth. sec. *Troica* alter Hamb. *captat* Leid.

vt hic *infestus*. — 340. 1. Poetam hoc ad ornatum excogitasse probabile est. Iulius tamen Sabinus, nescio vnde, haec annotauit: „filius sororis Latini, patre rustico.„ — 342. *onerat*, docte pro auget, accumulat odia in eum. — 345. *mussant*, cunctantur, non audent dicere. 346. *flatus*, φύσημα, de arrogantia. Ad eandem et obstinatum Turni animum refero *mores sinistros*. *ob auspicium*: auspicia et ductus belli. — 350. *Consedisse*, in luctum esse demer-

Caſtra, fugae fidens, et coelum territat armis.
Vnum etiam donis iſtis, quae plurima mitti
Dardanidis dicique iubes, vnum, optime regum,
Adiicias; nec te vllius violentia vincat,
Quin natam egregio genero dignisque hymenaeis
Des pater, et pacem hanc aeterno foedere iungas.
Quod ſi tantus habet mentis et pectora terror;
Ipſum obteſtemur, veniamque oremus ab ipſo:
Cedat, ius proprium regi patriaeque remittat.
Quid miſeros toties in aperta pericula ciuis
Proiicis, o Latio caput horum et cauſſa malorum?
Nulla ſalus bello: pacem te poſcimus omnes,
Turne:

351. *fuga f.* Rom. 352. *mittis* Franc. 353. *diciq.* Heinſ. ſecundum Pierium ex Rom. Medic. et omnibus praeſtantioribus: pro vulgari *duci:* Docuit Heinſ. et ad h. l. et ſup. ad lib. V, 486. *dicere* in his et ſimilibus eſſe promittere. Proprie eſt deſignare munus et deſtinare. 354. *vllius ſententia* Bigot. et pr. Hamb. pro var. lect. cum Goth. tert. 355. *gnatam* Rom. et al. *egregius* Goth. tert. *que* abeſt Doru. 356. *Das* pr. Moret. *hanc* deeſt Ven. *huic* Franc. *f. firmes*, quod longe melius, habent Rom. et alii Pier. Medic. a m. ſec. cum aliis multis Heinſ. et Burm. item Goth. ſec. *finges* ſec. Rottend. a m. pr. 357. *mentes* Rom. 358. *obteſtamur* Gud. a m. pr. *rogemus* Zulich. *precemur* ſec. Rottend. 359. *proprium* vel *patrium* Zulich. *patriaeque* quam commode memoretur, non dicam: accipiendum de populo Latinorum et de ſalute publica Latinus in filiam, eiusque coniugium quicum vellet iungendum, habebat duplex: et tanquam pater, et tanquam rex. Igitur non *patriae* ſed *patri* videtur legendum. Nullus tamen codex hoc praefert, niſi forte vnus Goth. tert. Contra Seruius Aſprum primum monuiſſe narrat, vt interpungatur poſt *Cedat.* 360. *Qui* Goth. tert. 361. *a Latio* Franc. pro *ah! laborum* Moret. qu. v. ſup. VII, 481. 362. *pacem bello te* Doru. *pacem depoſcimus* ed. Ven. Burm.

demerſam, vt bene Seru. vt συνιζάνειν. Alii accipiunt, quaſi eſſet, totam vrbem ſedere lugentem. — 351. *fugae fidens*, reſpicit ſup. lib. X, 665 ſq. — *et caelum territat armis:* tanquam qui prouocat. Seruius obſeruat hoc nimis tumidum eſſe, nec, niſi e Drancis perſona dictum, grauitati Virgilii conuenire.

352. *Vnum etiam. etiam* h. l. pro adhuc eſſe, Seruius vult: vt Terent. paſſim. — 357. Quod ſi, quominus hoc facias, Turni metu teneris: — 359. v. V. L.

Turne: ſimul pacis ſolum inuiolabile pignus.
Primus ego, inuiſum quem tu tibi fingis, et eſſe
Nil moror, en, ſupplex venio. Miſerere tuorum,
Pone animos, et pulſus abi. Sat funera fuſi
Vidimus, ingentis et deſolauimus agros.
Aut, ſi fama mouet, ſi tantum pectore robur
Concipis, et ſi adeo dotalis regia cordi eſt:
Aude, atque aduerſum fidens fer pectus in hoſtem.
Scilicet, vt Turno contingat regia coniunx,
Nos, animae viles, inhumata infletaque turba,
Sternamur campis. Et iam tu, ſi qua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum adſpice contra,
Qui vocat.
Talibus exarſit dictis violentia Turni:

 Dat

364. *Primus age* Ven. *fingis obeſſe* alter Menag. *ineſſe* Ven. 365. *et ſupplex* Franc. *veniam* Zulich. a m. pr. 366. *funere f.* Reg. et Parrhaſ. qui et: *fuſus abi.* at *funere fuſo* Gud. a m. pr. Mentel. tert *funera fuſis* Medic. 267. *deſpoliauimus* Gud. a m. pr. 368. *At ſi* Goth. ſec. 369. *aut ſi* Medic. *at ſi* pr. Hamb. *eſt* abeſt Ven. 370. *auerſum* Rom. *fer fidens* Franc. *fer pectora in h.* alter Mentel. a m. pr. et Exc. Burm. 371. *Si licet* Doru. 372. *infleta inhumataque* Ed. pr. Burm. 373. *ſternemur* Donatus et Pierii Mediceus, tum pars Heinſianorum, cum Ed. pr. Burm. ſed vetuſtiores omnes tuentur *ſternamur.* Tum *etiam tu* editum ante Heinſium: ſicque Seruius legit, et explicat *Eia*, nam eſt hortantis aduerbium hoc loco. *et tu iam* Ed. pr. Burm. 374. *Martis quid* Goth. tert. *ſolum adſpice* Waddel. emendat apud Burm. 375. *Quid v.* Gud. et Rottend. tert. a m. pr. Supplet Leidenſis: *audacem ſolum te in praelia dura.*

v. V. L. — 363. *pacis pignus* Lauiniae coniugium cum Aenea. 364. *inuiſum:* haud dubie pro, inimicum, actiue. — 366. *pulſus abi.* puto eſſe: patere te repulſam ferre. — 369. *dotalis regia:* dotale regnum. Sic et alibi. — 372. Expreſſit vulgare Graecorum ἡμεῖς, ἄθαπτος καὶ ἄκλαυστος ὄχλος. quaſi tam viles habiti, vt proiiciantur vel inſepulti. Minus bene Seru. et alii aliter. 373. *Martis:* patriae virtutis. *aſpice contra.* Homericum ἄντην. vt ἄντην εἰσιδέειν Il. Τ, 15.

376. Ad verba comparant Il. Α, 188. et ſup. lib. VII, 445. et ad vſ. 378. Il. Β, 796. Ceterum in hac Turni oratione, multo

Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
Larga quidem, Drance, semper tibi copia fandi
Tum, cum bella manus poscunt; patribusque vocatis
Primus ades. Sed non replenda est curia verbis,
Quae tuto tibi magna volant, dum distinet hostem
Agger moerorum, nec inundant sanguine fossae.
Proinde tona eloquio, solitum tibi: meque timoris
Argue tu, Drance; quando tot stragis aceruos

Teucrorum

377. *rupitq.* Parrh. et Paris. cum Goth. tert. *imo e pectore* pr. Mentel. a m. pr. aut vt Burmanno videbatur *imo a. p. imo de p.* alter Hamb. at in sec. Moret. deerant voces: *has imo.* 378. *Longa q.* Zulich. a m. sec. *Drance semper.* Ordo ex libris Pier. et Heins. pro vulgari: *semper Drance*: quem Rom. tuetur. *Tum Drances* Goth. pr. Zulich. et ipse Medic. sed est ὦ Δράγκη. 379. *Tum* ab Heinsio. Vulgo: *tunc.* 380. *complenda* Franc. *implenda* Goth. tert. 381. *detinet* Medic. et alii Heins. et Pier. cum binis Goth. *destinet* Rom. 382. *agger moerorum* Scripturam recepit e codd. Heins. cf. sup. ad lib. X, 24. et 144. Editum vulgo: *murorum* quod Rom. tuetur. In Medic. et Mentel. pr. a m. pr. *Aggere moerorum.* Porro *fossas* ap. Priscian. lib VIII. legi Pierio obseruatum. At v. sup. ad X, 24. Illud vero multo minus probandum, quod Canterus VI. Nou. Lect. 8. coniecit, et a Cerda repositum video: *et inundant s. f.* postulante, vt ait, sententia. A qua vtique aberrauit. Nam est: Magna loqueris, dum adhuc muri ab hoste te tutantur et fossas nondum sanguis inundat, h. vrbs nondum oppugnatur; quod exquisitius altero modo extulit: *nec inundant sanguine fossae:* vt *inundant* absolute sit dictum. 383. *sona* Vratisl. *eloquio solito* plerique Pier. (excepto Romano) et aliquot Heinsiani cum Goth. tert. Sed *solitum tibi* elegantius. variata oratione, pro: vt soles. Sic εἰωθὸς absolute interponitur, et alia. *meque furoris* Montalb. 384. *Arguito D.* pr. edit. Burm. *Drances* etiam hic aliquot. vid. ad v. 378. *quando tot* Heins. e grammaticis et scriptis. Vulgo: *tot quando.* Tum *caedis aceruos* Quinctil. lib. IX, 2. vt sup. X, 245. XI, 207.

multo etiam magis quam in altera Drancis, seculi sui genium artibus rhetoricis imbuti declarauit Maro. Nec quicquam in Graecis, multo minus in Homero, reperiri arbitror quod ad artem declamatoriam propius spectet. — 381. 2. dum intra moenia tutus ab hoste lates. cf. V. L. 383. Proinde. Cum itaque muris adhuc hostis distineatur. *proinde* ad formam τοῦ εἶτα, ἔπειτα. quae cum ita sint. Mox

quando

Teucrorum tua dextra dedit, paſſimque tropaeis
Inſignis agros. Poſſit quid viuida virtus,
Experiare licet: nec longe ſcilicet hoſtes
Quaerendi nobis: circumſtant vndique muros.
Imus in aduerſos? quid ceſſas? an tibi Mauors
Ventoſa in lingua, pedibuſque fugacibus iſtis,
Semper erit?
Pulſus ego? aut quiſquam merito, foediſſime, pulſum
Arguet, Iliaco tumidum qui creſcere Thybrim
Sanguine, et Euandri totam cum ſtirpe videbit
Procubuiſſe domum, atque exutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias et Pandarus ingens,
Et quos mille die victor ſub Tartara miſi,
Incluſus muris, hoſtilique aggere ſeptus.
Nulla ſalus bello. Capiti cane talia demens
Dardanio,

385. *Teucrum tot tua* ſec. Moret. *tua tela* Zulich. a m. pr. 386. *Inſignes* tres Heinſ. *inſignis tot agros* Zulich., *inſignis campos* duo Rott. Ita fuere de ſyllaba *is* male ſolliciti. *quod* Zulich. a m. pr. *ſparſit quid* Sprot. pro var. lect. *inuida v.* Goth. tert. 387. *libet* Menag. pr. *non l.* pr. Hamb. et Goth. ſec. *longo* Exc. Burm. 388. *Q. vobis* Zulich. a m. ſec. *circumdant* aliquot Pier. et Burm. et Ald. pr. nam tertia *circumſtant* cum cett. vett. edd. 389. *Imus in aduerſos?* Interrogationem Heinſius quoque firmat. Ego non deſiderem. *Imus* pro *Quin* imus, quod ſaepe apud Comicos. 391. *nequicquam armis terrebimus hoſtem* ſuppleuerat Medic. a m. pr. *nunquamne ſines fallacia verba* Leid. 392. *haud quisquam -- arguet* ἀποφατικῶς Donatus. *an qu.* Leid. cum Goth. *an merito quisquam* Parrh. *aut quisnam* Ed. pr. Burm. 393. *Arguit* Oudart. 394. *tota cum ſtirpe* tres Heinſ. 395. *P. deos* Goth. pr. *exhauſtos* Oudart. et pr. Hamb. pro var. lect. *exuſtos* Goth. tert. *Arcades* cum eodem Doru. 396. *Aut ita — miſi?* Ed. Ven. Burm. *et P. vrguens* Medic. a m. pr. 397. *Et quo* Franc. 399. *N. manus* Goth. ſec.

quando, pro quando quidem. — 389 - 391. Comparant Il. Λ, 226.7. 393 — 5. Omnia in maius aucta. Arcadas dixit, cum de vno duce Euandro cogitaret. Ante oculos eſſe potuit locus Il. Θ, 153-6. — 396. cf. ſup. IX, 672 ſq.

399. Pergit in refellendis Drancis verbis et nunc ad vſ. 362. *Cane talia*, ominare hoc, nullam ſalutem eſſe bello, pugnando

Dardanio, rebusque tuis. Proinde omnia magno
Ne cessa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victae; contra premere arma Latini.
Nunc et Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiscunt,
Nunc et Tydides, et Larissaeus Achilles:
Amnis et Hadriacas retro fugit Aufidus vndas.
Vel cum se pauidum contra mea iurgia fingit
Artificis scelus, et formidine crimen acerbat.

Numquam

400. *Proin* Oudart. Sed nec hoc nec *proinde*, quod v. 383. praecessit, nunc suauiter repetitur. 402. *et contra* Goth. pr. 403. *tremescunt* scribunt Rom. et pene omnes Pier. Mediceus et alii Heins. cf. Heins. 405. *Amnis ad H.* Parrh. et Doru. ex interpretatione. *Omnis et* coni. Cuningham. *r. f. Appulus* coni. T. Faber perperam. 406. Locus Quinctil. IX, 3, 14. est: *Alia commendatio vetustatis est,* (de schematibus loquitur) *cuius amator vnice Virgilius fuit: Vel cum se p.* Cum non appareat, quo in verbo archaismus lateat, Heins. post Matium suspicatur scriptum fuisse *contra mis,* quod veteres pro *mei.* At melior est Gesneri ad e. l. sententia, excidisse aliquid in Quinctiliano, et esse in vsu voculae *vel* vetustatem quaerendam: cum sit pro *etiam, adeo.* Sed in fine *iactat* Bigot. et Goth. tert. sicque ap. Quinctil. l. c. 407. *aceruat* passim scribitur: etiam in binis ex more superiorum seculorum. cf. Pier.

pugnando saluos esse nos non posse, Aeneae et tibi. Vertant dii in tuum caput! Comparant Odyss. E, 178. 9. — 400. Perge itaque, quod facis, metum de Troianis ingrauare, etc. *gentis bis victae,* ab Hercule primum. cf. lib. II, 642. 3. -- contra deprimere res Latinorum. 403 — 5. ῥητορικῶς haec vel maxime, plus forte quam nostra tempora in poeta epico ferant. Auget scilicet per ironiam quod Diomedes belli societatem detrectauerat: erat is inter Graecorum principes, pro quibus *Myrmidonum* posuit, quibus solus Achilles imperabat. *Larissaeus Achilles* v. sup. ad lib. II, 197. — 405. h. et terrorem, quo Diomedes audito Aeneae nomine percussus fuerit, amplifica verbis quam maxime. Poetas id, quod populis vel regibus proprium est, terris, tandem et fluuiis tribuere, notum est: itaque h. l. terror ad fluuium Aufidum translatus: phantasmate poetico. — 406. *Vel cum se.* Respicit sup. 348. et 364. Abrupta vero oratio irati hominis transeuntis ad alia: Et ei accommodatum hoc *vel,* pro, et vero etiam. — *artificis scelus* pro, artifex.

410 sqq.

Numquam animam talem dextra hac (absiste moueri)
Amittes: habitet tecum, et sit pectore in isto.
Nunc ad te, et tua magna, pater, consulta reuertor.
Si nullam nostris vltra spem ponis in armis;
Si tam deserti sumus, et semel agmine verso
Funditus occidimus, neque habet Fortuna regressum:
Oremus pacem, et dextras tendamus inertis.
Quamquam, o, si solitae quidquam virtutis adesset,
Ille mihi ante alios fortunatusque laborum,

Egregius-

408. *subsiste* Goth. sec. *dextra ac assiste* Doru. 410. *et* abest Mentel. pr. et Goth. tert. *magna* Romani lectio est, quam aliquot alii Pier. Menag. pr. Sprot. Moret. sec. et ipse Gudianus firmant, quem miror hic deserere Mediceum, qui alteram familiam ducit: *magne pater*: quod Donatus interpretatur, et bini Goth. agnoscunt: nam alter *magna* habet. — *reuertar* Leid. 412. *deserto* Hugen. *et si semel* alter Hamb. *et simul* Gud. sicque Ed. pr. Burm. male. cf. mox v. 418. 413. *neque* Heins. e scriptis pro *nec. regressus* alter Hamb. *recursum* Leid. Laudat Burm. not. ad Ouid. VI. Met. 450. 414. *reddemus* Zulich. a m. pr. *inertis* recepit Heins. e Rom. aliisque Pier. suisque melioribus, quoniam videbat neruosius esse et plus artificii prae se ferre, quam vulgatum *inermes*, quod Seruius quoque habet. cf. sup. ad X, 595. vbi eadem varietas et inf. v. 672. 415. Non puto male aliquis aposiopesin statueret, et distingueret: *Quanquam o! si solitae quicquam virtutis adesset* — (sc. quisquamne sustineret hoc facere.) Tum pergit: *Ille mihi.* Sic sup. lib. V, 195. *Quanquam o!* — *sed superent, quibus hoc, Fortuna, dedisti.* 416. *ante oculos* apud Rufinian. de Schem. Lex. p. 247. *f. malorum* Hamb. alter.

410 sqq. Vtitur Turnus callido et subtili aditu ad persuadendum id, quod non audet palam dicere: melius esse interire, quam pacem rogare, vt bene obseruauit Seruius. — *tam deserti.* propter Diomedem, qui solus negauit auxilia; vt idem Seru. — 415 — 8. Seu turbauit affectus, seu calliditas inflexit orationem, quae sic procedere debebat: *quanquam, o si* — *adesset* (h. e. nisi inertissimi essemus) deberemus illum habere fortunatissimum et fortissimum, qui etc. (h. e. deberemus mortem praeferre tali dedecori) Hoc alterum transtulit ad se: *Ille mihi ante alios f.* Est autem *fortunatus laborum*, (vt *laetus laborum* sup. v. 73.) felix in malis suis et calamitatibus.

— 418.

Egregiusque animi, qui, ne quid tale videret,
Procubuit moriens, et humum semel ore momordit.
Sin et opes nobis, et adhuc intacta iuuentus,
Auxilioque vrbes Italae populique supersunt:
Sin et Troianis cum multo gloria venit
Sanguine; sunt illis sua funera, parque per omnis
Tempestas; cur indecores in limine primo
Deficimus: cur ante tubam tremor occupat artus?
Multa dies variique labor mutabilis aeui
Retulit in melius: multos alterna reuisens

Lusit

418. *simul* Zulich. a m. pr. Ed. Ven. Burm. et qui paullo maioris est auctoritatis cod. Rom. Sicque coni. Burmann. Sec. V. Cl. ad Anthol. Lat. T. I. p. 88. Praeferat tamen vulgatum qui cogitet sententiam esse: praestat semel mori. *memordit* aliquot Pier. et Leid. cf. Gell. VII, 9. 419. *Quin et* Montalb. pro var. lect. *Sunt et opes* Ed. Ven. et Doru. a m. sec. *vobis* Goth. tert. 420. *Itali p.* Goth. tert. 422. *suntque illis* Rom. suauius vtique, probantque Pier. et Heins. nec tamen receptum. *Sint illis* pr. Hamb. f. pro *Sin*, vt coni. Heins. *illi* quoque legi monuit Seruius et ex eo Iul. Sabin. vt sit pro *illic*, sicque Leid. a m. pr. et edd. aliquot 424. *Deficimur* Montalb. eleganter, iudice Heinsio, quem v. ad Ouid. Epp. V, 150. 425. *variusque labor*, quod Macrob. et Nonius agnoscunt, ante Heins. legebatur, qui Rom. Medic. et ceteros meliores codd. sequutus est: et videri potest hoc ipsum elegantius: *varii labor mutabilis aeui.* vt sit *aeuum varium*, quo varia fortuna iactamur. *labor mutabilis* h. mutatio laboris, aerumnae. -- *bellique labor* aliquot Pier. *variisque* Doru. 426. *multosque* Medic. a m. sec. *m. mutata r.* Schol. Horat. ad I. Od. 34. *recusos* Franc.

—— 418. sup. v. V. L. ad lib. X, 489. —— 419. 20. cf. sup. 309 --- 311. —— 420. *vrbes Italae:* iterum respectu Diomedis, tanquam Graeci et exteri hominis. *supersunt*, superabundant, Seru. quod Burm. adstruit. —— 421. *gloria* pro victoria, vt κῦδος. Ad sententiam comparant vs. Homericos Il. ρ, 361 -- 3. et ad v. 425. laudatur tritum illud: νίκη δ' ἐπαμείβεται ἄνδρας Il. x, 339. Sententiam autem tritissimam tamen habuit, quomodo verbis ornaret: *Multa dies -- Fortuna locauit.* Enniani versus sunt apud Macrob. VI, 2. quos ante oculos fuisse Maroni ille putat. *alterna* (κατὰ) *lusit et rursus* etc. cf. V. L.

428.

Lusit, et in solido rursus Fortuna locauit.
Non erit auxilio nobis Aetolus, et Arpi.
At Messapus erit, felixque Tolumnius, et quos
Tot populi misere duces. Nec tarda sequetur
Gloria delectos Latio et Laurentibus agris.
Est et Volscorum egregia de gente Camilla,
Agmen agens equitum, et florentis aere cateruas.
Quod si me solum Teucri in certamina poscunt,
Idque placet, tantumque bonis communibus obsto:
Non adeo has exosa manus Victoria fugit,
Vt tanta quidquam pro spe tentare recusem.
Ibo animis contra: vel magnum praestet Achillem,
Factaque Volcani manibus paria induat arma
Ille licet. Vobis animam hanc soceroque Latino
Turnus ego, haud vlli veterum virtute secundus,
Deuoui.

427. *in solio* alii apud Vrsin. Zulich. et Parrhas. *in solito* sec. Rottend. et a m. sec. Doru. perperam. – *in solido* est in integro, in incolumem statum, in integrum restituit. 429. *Tolonius* Parrh. *Tholonius* Goth. tert. 430. *non* edd. nonnullae. *nec tarda* tanquam elegantius recepit secundum Ge. Fabricium Heinsius ex Seruii auctoritate: cui Ven. et pro var. lect. Menag. accedebant: cum Goth. sec. Ceteri codd. omnes tuentur vulgatam: *nec parua. nec tanta* Exc. Burm. *sequentur* Bigot. Versum laudat Schol. Statii ad VI. Theb. 910. vbi *sequitur* explicat: concedit illi, datur. 431. *delectas* Parrh. *deiectos* Gud. a m. sec. cum aliquot aliis Heinsii, vt ad Troianos referatur. In Mediceo versum hunc postponi sequenti notat Burm. quod apud Fogginium non ita se habet. 433. *et* deest Doru. De toto versu dubito an huc translatus sit ex lib. VII, 804. 434. *Quo si* Rom. *Quos si* Hugen. *me Teucri solum* in Pierianis aliquot. *in certamine* Mentel. pr. et Franc. v. sup. v. 221. 439. *patria i. arma* duo Burm. 440. *Illa licet* pr. Moret. *ire l.* Parrh. *libet* Bigot.

428. 9. Comparant Homericum παρ' ἐμοίγε καὶ ἄλλοι οἵγε με τιμήσουσι. *Aetolus et Arpi:* sup. 239 sq. *Messapus*, de quo lib. VII, 691 sqq. et alibi. *Tolumnius* cf. inf. XII, 258. *felix* autem videtur infelicitatem Diomedis respicere. — 432. De Camilla lib. VII. f. --- 433. *florentes aere*, fulgentes v. sup. VII, 804. --- *tantumque b. c. obsto*: et in tantum obsum commodis publicis, vt, nisi solus dimicauero, concidat vniuersa resp. Sic Seru. et v. 437. *tanta pro spe*, vt

Deuoui. Solum Aeneas vocat. Et, vocet oro.
Nec Drances potius, ſiue eſt haec ira Deorum,
Morte luat: ſiue eſt virtus et gloria, tollat.
Illi haec inter ſe dubiis de rebus agebant
Certantes: caſtra Aeneas aciemque mouebat.
Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magniſque vrbem terroribus inplet:
Inſtructos acie Tiberino a flumine Teucros,
Tyrrhenamque manum, totis deſcendere campis.
Extemplo

442. *Deuoueo* vett. edd. et deinceps vulgatae. *Deuoui* Heinſ. e Pier. et ſuis omnibus. *Deuiuo* Rom. *Aeneas ſolum* alter Hamb. *S. A. vocat?* cum interrogatione Ge. Fabric. *orat* Hugen. *omen* ſec. Rott. 443. *ſiue haec eſt* Franc. et Goth. tert. *cura d.* Montalb. 445. *Olli inter ſeſe d.* Ed. pr. Burm. *variis* Parrh. *dubiis dum r.* coni. Burm. 446. *acieq.* Ven. *mouebant* Dorv. *vocabat* pro var. lect. Oudart. 447. *per r. caſtra* ſec. Moret. 448. *que* abeſt Oblongo et Parrh. *inplent* Hugen. 449. *aciem* Voſſ. vt *inſtructos aciem* eleganti graeciſmo dictum ſit. *a* abeſt Medic. a m. pr. 450. *decedere* Hugen.

vt ſolus dicar ſeruaſſe remp. — 443. 4. Sententiae forte nimis acutae ad noſtrum ſenſum. Tres habet Seruius interpretationes, quarum nulla ſatis commoda, etſi ad veram quodammodo ducere poſſunt. Solus cum Aenea vult congredi Turnus, etiam ea de cauſſa, ne cum Drance quicquam ſiue ſecundae ſiue aduerſae rei communicet, vt que is et a calamitate et a felicitate ſua abſit. Et *vocet* Aeneas, vt ego ſolus cum eo congreſſus de ſumma belli transigam: *Nec Drances potius morte luat* ſua, occidat communi clade, *ſi haec ira deorum eſt*, (h. ſi euentus erit belli huius infauſtus) nec, *ſiue eſt virtus et gloria*, ſi hoc bello laudem virtutis (κλέος) et gloriam (κῦδος, victoriam) conſequi dabitur, *tollat* eam ille, auferat hanc laudem pro ſua parte: (vt αἴρεσθαι κῦδος) Ad 445 et 6. comparari ſolent vſ. 304. 305 Il. A. Praeſtat monere, vt artem poetae obſeruet lector in narrationis ordine a vulgari tenore ac pedeſtri rerum narrandarum ſtructura auocato. Nam ſecundum hanc res ſic erat exponenda: Aeneam interea caſtris motis duplici agmine aduerſus vrbem Laurentum inceſſiſſe, pedeſtri per ſaltus montium, equeſtri per planitiem camporum. Poeta vero ſingula ſingulis locis commode

Extemplo turbati animi, concuſſaque volgi
Pectora, et adrectae ſtimulis haud mollibus irae.
Arma manu trepidi poſcunt; fremit arma iuuentus.
Flent maeſti muſſantque patres. Hic vndique clamor
Diſſenſu vario magnus ſe tollit in auras.
Haud ſecus, atque alto in luco cum forte cateruae
Conſedere auium, piſcoſoue amne Paduſae
Dant ſonitum rauci per ſtagna loquacia cycni.

Immo,

451. *turbati animo* Rom. *confuſaque* Parrh. 452. *non*, pro, *haud*, Bigot. et Goth. tert. *aures* Montalb. 453. *manu* Heinſ. e ſcriptis repoſuit. Vulgg. *manus.* Idem coni. *manus trepidae* Voſſ. alter *metu tr.* 454. *hinc v.* plures Heinſ. *ſic* Doru. *tunc* Goth. ſec. 455. *Diſſeſſu* tert. Rottend. *magnus vario* vett. edd. ap. Pier. idque reuocauit Cuningham. e MS. Bersmanni. *ad auras* Medic. 456. *in* abeſt Goth. tert. et Exc. Burm. *cum fronte* alter Hamb. 457. *conſidere* Hugen. et tert. Mentel. cum Reg. *amni* Parrh. *piſcoſoque* plures ap. Burm. *piſcoſaeue* Oudart. 458. *niuei* Moret. qu. et Vratisl. *loquacia* firmant vetuſtiſſimi Rom. Medic. et al. *loquencia* vel *loquentia* pars codd. Pier. et Goth. tert. ſicque codd. Seruii ad Ecl. VIII, 22. quae varietas et alibi occurrit. *liquentia* Bigot. et Ed. Ven ap. Burm. cum Doruill. *liquacia* pr. Moret. quo apparet, omnia haec eſſe librariorum lapſus. cf. ſup. ad IX, 679. Interpolatum eſt in aliis *ſtagna ſonantia* ap. Pier. et in Sprot.

de dicenda ſeruauit. Vide inf. v. 511 ſqq 522. — 452. *et arrectae ſt. haud m. irae:* de virtute bellica; exaſperati ſunt animi. cf. inf. 727. 728. — *fremit arma*, pro vulgari: cum fremitu poſtulat. — 454. *muſſant.* vid. ſup. 345.

457. 8. *Padus* cycnorum copia apud poetas celebratus: in ſeptem oſtia cum tempore diductus, binis primum oſtiis in mare delatus eſt, quorum alterum ſeptentrionem verſus erat *Volana*, alterum a meridie *Paduſa* (nunc *il Po d' Argenta*) prope Spinam a mari exceptum. Oſtium hoc *amnem* dixit et quidem *piſcoſum*, vt Homerus ἰχθυόεντα Hyllum Il. Υ, 392. Facit illud quibusdam locis paludem, hinc *ſtagna*, quae *loquacia* dixit eleganter, a loquacibus cygnis, vt inf. XII, 475. *nidos loquaces* hirundinis. hos *raucos* vocauit, ſimpliciter, a clamore vel cantu. Tranſtulit hoc Claudian. XXXI, 109. 110. De Paduſa accurate egit Cluuer. Ital. ant. lib. I, c. 35 cf. Seru.

Immo, ait, o ciues, adrepto tempore, Turnus,
Cogite concilium, et pacem laudate ſedentes:
Illi armis in regna ruant. Nec plura locutus
Conripuit ſeſe et tectis citus extulit altis.
Tu, Voluſe, armari Volſcorum edice maniplis:
Duc, ait, et Rutulos. Equitem, Meſſapus in armis,
Et cum fratre Coras, latis diffundite campis.
Pars aditus vrbis firment, turresque capeſſant:
Cetera, qua iuſſo, mecum manus inferat arma.
Illicet in muros tota diſcurritur vrbe.
Concilium ipſe pater et magna incepta Latinus
Deſerit, ac triſti turbatus tempore differt:

Multaque

459. *o iuuenes* Schol. Statii lib. VII. Theb. 612. *arrecto* Goth. tert. 460. *et* deeſt qu. Moret. *ſequentes* Bigot. 461. *ad tecta* Ed. pr. Burm. et Goth. ſec. *in tecta* Schol. Statii VII. Theb. 612. *ruant* e libb. ſuis et Pier. praetulit Heinſ. pro vulgato *ruunt*. 463. *Tum* Ed. Ven. ap. Burm. *Volſce* eadem, cum Doru. et Ed. Mediol. *dice* alter Hamb. *maniples* Gud. a m. pr. 464. *Duxit ait* Ven. et Goth. tert. *Dixerat* Bigot. Tum *equitem* e Medic. et aliis egregie reſtituit et defendit Heinſ. Agnoſcit et Seruius. Vulgg. ſecundum Romanum *equites*, et plerumque iunctim: *Rutulos equites*. 465. *Corax* Goth. pr. *effundite* Franc. 466. *firmant* pr. Hamb. et Ven. qui et *capeſſunt* habet. *firmet* aliquot Heinſ. inter quos a m. pr. Gud. qui idem *capeſſat*; hoc quidem cum Medic. qui idem a m. ſec. *firmet* habet. 467. *qui* Bigot. *qua iubeo* Vratisl. et Goth. ſec. male. v. not. 469. *Conſilium* Reg. ſic et alii hic et ſup. 460. *pater ipſe* Medic. a m. pr. pr. Moret. et Goth. tert. *magnum* Medic. a m. pr. 470. *tr. t. pectore* vett. edd. Mutauit, puto, primus Naugerius in Ed. Ald. tert. vt ſit *tempore*, hocque codd. conſenſus firmat.

459. *arrepto tempore*, εὐκαίρως, ἐν καιρῷ, cum irriſione. — 462. *ſe ſe corripuit*, ὤρνυτο, ὡρμήθη, ἔσσυται. ex his ac ſimilibus ductum videtur *rapere*, *corripere*, pro mouere, paſſim vidimus. — 463. Feſtinationem Turni bene aſſequitur oratio abrupta, dum Turnum eſſe loquuturum non praedictum eſt. — 463. *equitem in armis*, pro armatum, vt ſaepe alibi. *Meſſapus*, graece, pro Meſſape, et *Coras*, pro Cora, *cum fratre* Catillo v. ſup. VII, 672. — 466. *qua iuſſo*, pro iuſſero: vt, leuaſſo, declaraſſo, amaſſo et al. ſequutus eſt Silius XII, 175. — 468. 9. Comparant Il. B, 808.

Multaque ſe incuſat, qui non adceperit vltro
Dardanium Aenean, generumque adſciuerit vrbi.
Praefodiunt alii portas, aut ſaxa ſudesque
Subuectant: bello dat ſignum rauca cruentum
Buccina. Tum muros varia cinxere corona
Matronae puerique: vocat labor vltimus omnis.
Nec non ad templum ſummasque ad Palladis arces
Subuehitur magna matrum regina caterua,
Dona ferens: iuxtaque comes Lauinia virgo,
Cauſſa mali tanti, oculos deiecta decoros.
Succedunt matres, et templum ture vaporant;

471. *quod non* Gud. Ven. Mentel. pr a m. pr. Exc. Burm. *acceperat* Bigot. 472. *generumque adſciuerit vrbi.* Sic conſtanter legitur et diſtinguitur. Erit adeo *vrbi,* in vrbis ac regni vtilitatem. Parum commode. Suſpicor fuiſſe *qui non acceperit vltro Dardanium Aenean generumque adſciuerit: vrbis Praefodiunt alii portas.* Sic vtique lenior procedit oratio. 473. *Perfodiunt* tres ap. Burm. *ac ſ.* Goth. tert. 474. *Subiiciunt* lect. varians vett. ed. adſcripta, quam Catroeus recepit: ſcilicet deterius pro exquiſitiore. *b. ſignum dat* Moret. qu. 475. *Tunc* ante Heinſ. vulgg. 476. *labor vocat* Parrh. ſicque Cuningh. edidit. 477. *Nec non* et Leid. *magnasque ad* ed. pr. Burm. 478. *corona* tert. Goth. ſed *caterua* in marg. 480. *Cauſſa mali tanti atque oculos* vett. edd. et, quamuis Pierius eiiciendum τὸ *atque* monuerat, etiam ſeqq. Itaque Heinſius expulit ſecundum codd. Hiatum, quem toties librarii ferre nequiuere, expleuere Montalb. et Parrh. *tantique.* Maiorem dubitationem facit, quod in Rom. erat: *Cauſſa malis tantis:* ſic Donatus et pars codd. Heinſ. cum Regio et Goth. tert. nec vero aliter fuit in libro, vnde Mediceus deſcriptus erat, nam in hoc a pr. m. fuerat: *mali tantis.* Tandem Cuningham. emendabat *Tanti cauſſa mali.* Sed poetam dedecet ſemper eosdem numeros ſectari. *oculis d. decoris* ſec. Rott. *oculos d. decores* alt. Voſſ. 481. *tura* Mentel. pr.

473. Ante portas foſſas faciunt, vt bene Seru. et vallum ducunt. 477. Manifeſta veſtigia Il. Z, 86 ſqq. 269 ſqq. Illud autem miror, quod Palladem iam tum coli a Laurentibus tradidit, quam Troianos primum intuliſſe communis fama obtinebat. — 478. *Subuehitur.* ſup. VIII, 666. *caſtae ducebant ſacra per vrbem Pilentis matres in mollibus.* 479. *Dona.* Perperam peplum ex Homero huc vocant. Poetae genus ponere placuit. 481. *Succedunt* ſc. templum

Et maeſtas alto fundunt de limine voces:
Armipotens, praeſes belli, Tritonia virgo,
Frange manu telum Phrygii praedonis, et ipſum
Pronum ſterne ſolo, portisque effunde ſub altis.
Cingitur ipſe furens certatim in proelia Turnus.
Iamque adeo Rutulum thoraca indutus aënis
Horrebat ſquamis, ſurasque incluſerat auro,
Tempora nudus adhuc; laterique adcinxerat enſem;
Fulgebatque alta decurrens aureus arce:

Exſultat-

482. *de pectore* aliquot Pier. et Heinſ. cum Goth. tert. *de limine* etiam Seru. agnoſcit. Sed v. not. 483. *belli praeſes* ordo in vulgg. ante Heinſ. quem reuocauit Cuningham. adeo difficile eſt quicquam in his probare, quod non alius improbet factum. *praeſens* nonnulli, etiam apud Seru. ſicque Medic. ſed a ſec. m. cum aliis Heinſ. et Ed. pr. *et Saturnia v.* Parrh. a m. ſec. 484. *Fr. m. templum* Goth. tert. 485. *Sterne ſolo pronum* Parrh. *et portis* Ed. pr. Burm. *portisque* vel *pontisque* Leid. *ſub ipſis* ap. Macrob. V. Sat. 3. ſicque a m. ſec. pr. Hamb. 486. *in* aberat Gud. *in funera* pr. Hamb. a m. pr. 487. *rutilum th.* Macrob. V, 20 VI, 7. et Gellius II, 6. agnoſcunt et ſic Romanus, duo Rottend. et Hamb. alter. Sed alterum doctius: *inductus* ap. Pier. codd. 490. *aureus.* Si tamen thoracem aereum indutus fuit, vt v. 487. dixerat, nunc non *aureus*, ſed *aereus* fulgere debuit. Tum diſplicet in his verſſ. quinque quinquies repetita copula *que*.

templum, intrant, vt bene Seru. Alias languet verſus poſt illa: *Subuehitur m. matrum r. caterua.* — 482. *de limine.* Nil argutandum; eſt pro, ingreſſae templum. Nam in prima templi parte vota faciunt, qui deos adeunt. — 483 — 5. Preces fere ad verbum conuerſae ex l. c. Homerico v. 305. 6. 7. *effunde*, de prolapſo, proſtrato.

486 ſqq. Aemulatur et h. l. Maro Homerum, qui heroes ſe armantes inducit Il. Γ, 330 ſeqq. Paridem, Λ, 15 ſqq. Agamemnonem, Π, 130 ſqq. Patroclum, Τ, 369 ſqq. Sed orationem egregie ornauit et variauit Maro: *thoraca indutus ahenis Horrebat ſquamis*, pro, thoracem induerat ex aere in ſquamarum ſpeciem contextum, *ſuraſque i. a.* ocreas aureas induerat. Sed multo etiam ornatiora ſunt ſequentia, v. 492 — 7. quae ex Homero Il. Ζ, 506 — 511. conuerſa eſſe, iam veteres notarunt. Ad Turnum tamen conuenientius translata puto, quam de Paride fuerant pronuntiata:

Exſultatque animis, et ſpe iam praecipit hoſtem.
Qualis, vbi abruptis fugit praeſepia vinclis,
Tandem liber equus, campoque potitus aperto,
Aut ille in paſtus armentaque tendit equarum,
Aut adſuetus aquae perfundi flumine noto
Emicat, adrectisque fremit ceruicibus alte
Luxurians: luduntque iubae per colla, per armos.
Obuia cui, Volſcorum acie comitante, Camilla
Occurrit, portisque ab equo regina ſub ipſis
Deſiluit. Quam tota cohors imitata relictis
Ad terram defluxit equis. Tum talia fatur:
Turne, ſui merito ſi qua eſt fiducia forti,

 Audeo,

491. Deficit verſus Goth. ſec. Vellem maioris eſſet auctoritatis codex! *praeripit* Vratisl. cf. ſup. lib. X, 277. et ſaepe al. 492. *adruptis* Reg. 493. *pratoq.* Doru. *potitur* aliquot Pier. quod non praeferam cum Catroeo. *ab alto* Goth. tert. a m. pr. 494. *impaſtus* aliquot ap. Burm. 495. *equae* Bigot. *profundi* Ven. *fl. toto* Zulich. a m. pr. et Ed. pr. Burm. *nando* pr. Hamb. 496. *ceruicibus altis* ſec. Rottend. *altum* malebat Cuninghamus: ſcilicet vt poeta nihil variet; ſemper idem ſequatur! 497. *luduntque comae* Oudart. 498. *cui grege Volſcorum* Sprot. 500. *Diſſiluit* aliquot codd. et Ed. pr. Burm. 501. *deflexit* alter Hamb. 502. *ſui meriti* Goth. tert. *audacia* Ven.

nuntiata: contra quam Popio viſum. Nam in Turno ſumma alacritas et feſtinatio ac diſcurſatio. Virgilio tamen in verbis Ennius iam praeiuerat, Macrobio monente VI. Sat. 3. *Et tunc, ſicut equus, qui de praeſepibus actus Vincla ſueis magneis animeis abrumpit et inde Fert ſe ſe campi per caerula laetaque prata Celſo pectore: ſaepe iubam quaſſat ſimul altam; Spiritus ex anima calida ſpumas agit albas.* — *Luxurians.* reddidit feliciter ex Hom. loco κυδιόων quod ibi eſt pro γαυριῶν, de equo exultante, ferociente. *alte* autem nolim iungere: *arrectis alte.* ſic enim langueſcit verſus. ſed *alte luxurians,* etſi hoc inſolentius dictum videri poſſit, eſt alte exultans.

498. De Camilla modo ad 432. *Deſiluit,* honoris cauſſa factum volunt. Conf. ſi tanti videtur, anaglyphum Borgheſianum apud Winckelman. Monum. ined. No. 137. *cohors* pro turma: nam equitum h. l. eſt

Audeo, et Aeneadum promitto occurrere turmae,
Solaque Tyrrhenos equites ire obuia contra.
Me ſine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros ſubſiſte, et moenia ſerua.
Turnus ad haec, oculos horrenda in virgine fixus:
O decus Italiae, virgo, quas dicere gratis,
Quaſue referre parem? ſed nunc, eſt omnia quando
Iſte animus ſupra, mecum partire laborem.
Aeneas, vt fama fidem miſſique reportant
Exploratores, equitum leuia inprobus arma
Praemiſit, quaterent campos: ipſe ardua montis
Per deſerta iugo ſuperans aduentat ad vrbem.

Furta

503. *et* deeſt Gud. pr. Mentel. et ſec. Moret. *turbae* Bigot. et Goth. tert. *turmis* Rom. et Donatus. 505. *tentare ſpicula* Goth. tert. 506. *obſiſte* Hugen. 507. *horrenda virgine* Medic. a m. pr. idem a m. pr. *fixis*, etſi *oculos* praeceſſerat *oculos fixos* pr. Voſſ. et pr. Moret. cum Hugen. vnde Heinſ. coni. *oculis — fixis.* Sed praeſtat recepta lectio, *oculos fixus*, et errorum cauſſae ſatis patent. *fixit* editio qua Pier. vtebatur: ſicque Sprot. et pr. Hamb. pro var. lect. 508. *grates* Rom. 509 *Quasque* Ven. 510. *Iſta* volebat Heinſ. *ſuper: at m.* (in Foggin. *ſuperat*) Medic. a m. pr. 514. *ſuperans* reuocatum ab Heinſ. e Medic. et ceteris praeſtantioribus. ſic et vett. edd. Prima eſt edit. tert. Ald. in qua receptum video *properans*, quod Rom. et alii Pieriani exhibebant: *ſicque* Goth. tert. Exquiſitius tamen alterum. *ſuperas* alter Menag. *iugum ſuperans* alter Hamb. quae vulgaris, vt inf. v. 906. eſt ſtructura; ſed exquiſitior: *iugo*, ſuperior euadens. cf. ſup. ad lib. II, 207. — *advenit* Oudart. *in vrbem* aliquot Pier. probante Heinſio.

eſt. — 503. Comparant Il. N, 79 ſqq. — 507. *horrenda in virgine* h. l. admiranda. Nam quae *admirationem, ſtuporem, horrorem*, faciunt, ad idem fere genus referri poſſunt. Sic ἔκπαγλος Homericum. — 510. *partire*, reſpicit illud *ſolaque T.* vſ. 504. In illis: *quando animus eſt ſupra omnia*, expreſſit magnanimam: adeoque int. ſupra pericula, fortunae caſus et ſic porro; non aliter.

511. *fidem* eleganter pro nuntio. Nam quae nuntiantur, fidem facti faciunt. — 512. *improbus*, accipio pro, audax; proprie, qui nimium andet. Sic alia ſupra paſſim. — 513. *quaterent campos*, ad inceſſum equorum referri poteſt; niſi cum Seruio ad perturbationem agrorum, h. e. agreſtium,

Furta paro belli conuexo in tramite ſiluae,
Vt biuias armato obſidam milite fauces.
Tu Tyrrhenum equitem conlatis excipe ſignis:
Tecum acer Meſſapus erit, turmaeque Latinae,
Tiburnique manus: ducis et tu concipe curam.
Sic ait, et paribus Meſſapum in proelia dictis
Hortatur, ſociosque duces; et pergit in hoſtem.
Eſt curuo anfractu valles, adcommoda fraudi

515. *belli:* hic diſtinguebat Zulich. *conuexa* Leid. 516. *Vt binas* Vratisl. *armato vt binas* ed. pr. Burm. *obſidem* Leid. et Goth. tert. *obſidant* Mediol. Ed. et Lutat. ad Stat. I. Theb. 609. 517. *accipe* ed. pr. Burm. 519. *Tiburni* Heinſ. inuexit, neſcio quam bene: cum idem ſup. lib. VII, 671. *Tiburti* reliquerit, vbi ſimilis varietas occurrebat: quanquam *Tiburni* et illo loco praeferendum arbitror. Addit vir doctiſſ. *Tiburni manus* ad Tiburnum fluuium Tibur alluentem eſſe referendum. An Anienem Tiburnum eſſe voluit? Tiburnum conditorem Tiburis, deum vel heroem indigenam, nouimus omnes: v. ſup. Exc. ad VII. Sequutus autem eſt Heinſius vetuſtiores ſuos cum Donato: quibus accedebat pars Pier. Mediceus tamen a ſec. m. *Tiburtique* habet, idque Romanus firmat et Seruius. cum aliis codd. adde tres Goth. et edd. vett. Tum pars codd. diſtinguit: *T. manus ducis: et tu.* male. 521. *pergit* vel *tendit* pr. Hamb. *in hoſtes* vel *hoſtis* nonnulli. 522. *Vallis* vulgo editum: atque ſic codd. pars; et reuocauit id Cuninghamus; nec male. *valles* Heinſ. recepit e vett.

agreſtium, reuocare malis. 513. *ardua montis deſerta.* neceſſe eſt extremas Albanorum montium partes reſpexiſſe poetam. — 515. *Furta,* ſollenni poetarum voce pro inſidiis. — 519. *Tiburni manus* Catillo et Cora duce, ſup. VII, 670 ſqq. — 522 ſqq. Inſidiarum locus et ratio huiusmodi animo repraeſentanda. Via Troianorum agmini pedeſtri, quod Aeneas ipſe ducebat, (cf. ad 445. 6.) erat facienda per montium iuga et ſaltus: in his erat vallis, quae a tergo in cliuum aſſurgebat; isque erat agmine ſuperandus: ab vtraque vallis parte ſiluae. Has inſedit Turnus: Equitatum autem Meſſapo et Camilla duce praemittit, vt manus cum praemiſſo ab Aenea Etruſcorum equitatu conſerat, qui per camporum planitiem incedebat, Tarchontis ductu. Hic pugna equeſtris fit, in qua, Camilla caeſa, equites

Armorumque dolis; quam densis frondibus atrum
Vrguet vtrimque latus; tenuis quo semita ducit,
Angustaeque ferunt fauces aditusque maligni.
Hanc super in speculis summoque in vertice montis
Planities ignota iacet, tutique receptus:
Seu dextra laeuaque velis occurrere pugnae:
Siue instare iugis, et grandia voluere saxa.
Huc iuuenis nota fertur regione viarum;

Adripuit-

vett. codd. vt Medic. et al. item Rom. et parte Pier. Firmant et Grammatici Probus et Seruius. Si verum est, poetam ita scripsisse, quod valde dubito, non, quod aiunt, ob metri necessitatem, sed antiquitatis studio id fecisse dicendus. Nam *valles* et *vallis*, vt *vulpes* et *vulpis*, et sic alia. Metro alias in *vallis* metuendum non erat: cum vltima in caesuram incidat. 523. *d. fr. artum* Exc. Burm. non infelici lapsu. 524. *vtrumque* Parrh. et Goth. tert. *quo* Heins. e suis vetustioribus et Pier. etiam Seru. pro vulgato *qua*, quod tamen multo accommodatius: Seruio quoque agnitum. *quam* ed. Iunt. 525. *fremunt* Bigot. *f. premunt*, inquit Heins. Mox vs. 526. praeponebatur huic in Regio. 526. *in* aberat Rom. *e speculis* Gud. a m. pr. Mentel. pr. et Goth. sec. 527. *P. inculta* Sprot. *immota* Parrh. v. ad Ge. III, 416. quod Burmanno se probabat, vt esset a belli tumultu immunis. *recessus* plerique Pier. inter quos Rom. et Medic. a m. sec. cum Goth. pr. quod iam Seru. damnauit. *recussus* ed. Mediol. 528. *concurrere* aliquot Burm. sic vero *pugna* esse debebat. *pugnis* pr. Hamb. pro var. lect. 529. *aut gr.* Doru. *euoluere* sec. Mentel. *inuoluere* Leid. *vulnere* Rom.

equites Latini fugiunt ad vrbem. Audita Camillae caede equitatusque fuga, Turnus consilio insidiarum abiecto ex saltibus obsessis in campum procedit, vt fugam Latinorum equitum sistat vrbemque, ne primo incursu capiatur, praesidio firmet. Quo facto Aeneas liberas saltus angustias superat; vs. 896 sqq. Assequutus est hac oeconomia poeta hoc, vt absentibus Aenea et Turno geri res posset virtute Camillae et Tarchontis.

523. *quam — atrum* h. silua densa, per quam angusta semita est. 525. *aditus maligni* angusti, exigui. non, obscuri vt Seru. nam lib. VI, 270. adiunctum est: *lux. sub luce maligna.* — 526. *in speculis.* in collis vertice, vt σκοπιά. 527. *ignota* Troianis. Similis autem insidiarum collocandarum

Adripuitque locum, et siluis insedit iniquis.
Velocem interea superis in sedibus Opim,
Vnam ex virginibus sociis sacraque caterua,
Conpellabat, et has tristi Latonia voces
Ore dabat: Graditur bellum ad crudele Camilla,
O virgo, et nostris nequidquam cingitur armis,
Cara mihi ante alias. Neque enim nouus iste Dianae
Venit amor, subitaque animum dulcedine mouit.
Pulsus ob inuidiam regno viresque superbas

531. *Arripiuntq.* sec. Moret. *insidit* Hugen. *sedit* Montalb. 532. *Opem* alter Hamb. *Opin* apud Macrob. V, 22. 533. *sacris sociaque c.* Rom. *socia sacrisque* Hugen. *sociis sociaque* Goth. sec. 534. *tristi* Heins. e Rom. et aliis Pier. (quibus adde Goth. pr. et sec.) pro vulgato: *tristes*. At *tristis* Medic. et Macrob. V, 22. cum Donato, quod et ipsum Heinsius praetulisse videtur. — *Latoida* alter Hamb. pro *Latoia* putat Heins. vel *Letoia*. 535. *ad* abest Ven. 537. *nec* alii. *enim* abest binis Burm. et vni Goth. *nouus* deerat Doru. 538. *subitoque* a m. pr. Medic. perperam. vid. Heins. ad III, 225. *subitique* Montalb. At pro *que* malim *ve*: *subitaue*.

rum descriptio comparanda ap. Statium Theb. II, 469 sqq

532. Recte Seruius transitum tanquam abruptum et nimis tritum reprehendit. cf. sup. not. ad IX, 638. *Opim* autem h. l. nympham edidit in Dianae consortio; cum alias ipsius Dianae nomen fuerit: quod ex Callimacho quoque constat in Dian. 204. et 240. vbi v. Spanhem. Mirum id visum Seruio, quem ad h. l. vide, et Macrobio V, 22. qui de nimia doctrina hoc Virgilium fecisse suspicabatur. Perperam vtique: nam et apud eundem Callimachum in Del. 292. Opis est inter puellas Hyperboreas, quae frugum primitias olim Delum apportarunt, et cum Diana ibi manserunt cf. Apollod. I, 4, 4. Recte adeo a Marone nympha Opis memorata est, et eodem forte respectu inf. 858. Threissa appellatur. Iuuat autem illud notare, Dianam h. l. *cum Nymphis suis*, quibus siluae solent pro sedibus assignari, in Olympo sedere, vnde v. 595. 6. Opis deuolat in terram. —— 536. *nostris armis*, quibus Camilla in morem Dianae et Nympharum vtitur. cf. inf. 844. 539. *vires superbas*, h. nimias opes, potentiam libertati ciuium infestam; vnde odia in eum: *Pulsus ob inuidiam*. At Seruius *vires*

Priuerno antiqua Metabus cum excederet vrbe,
Infantem, fugiens media inter proelia belli,
Suſtulit exſilio comitem, matrisque vocauit
Nomine Caſmillae, mutata parte, Camillam.
Ipſe, ſinu prae ſe portans, iuga longa petebat
Solorum nemorum: tela vndique ſaeua premebant,
Et circumfuſo volitabant milite Volſci.
Ecce, fugae medio, ſummis Amaſenus abundans
Spumabat ripis; tantus ſe nubibus imber
Ruperat. Ille, innare parans, infantis amore
Tardatur, caroque oneri timet. Omnia ſecum
Verſanti ſubito vix haec ſententia ſedit:

Telum

540. *Priuernum* Seru. ad VII, 803. Ita et *vrbem* legendum, quod in Exc. Burm. erat. 542. *vocari* Parrh. *locauit* Gud. 543. *Scamillae* editum Pierius memorat. *Carmillae* Gud. a m. pr. *Caſmile* Doru. *quas millae* codd. ap. Pier. Verum arbitror eſſe: *Caſmilae. mutata* iam ed. Ald. tert. dederat cum aliis vetuſtioribus noſtris. At Egnatiana et aliae *mutilata:* vt et Pierius editum legebat: quod Burmanno magis placebat: quia vna littera extrita eſt *ſ.* Videtur tamen *mutata* poeticam orationem magis decere: et mutilatio ſub illo tanquam genere comprehenſa eſt; tum tuetur id conſenſus codd. vetuſtiorum omnium. 545. *bella v. ſ.* Ed. pr. Burm. 546. *pendebant m. V.* Sprot. 547. *f. in medio* alter Mentel. et Scheffer. *fuga e media* tert. Rottend. *habundans* in codd. paſſim, vt et alibi. *ab vndis* Parrh. et Exc. Burm. 550. *Tardatus* Sprot. 551. *Verſanti ſubito*: diſtinguit Ge. Fabric. cum aliis: in ſubitis enim cogitationibus animum difficulter conſilium capere aut rem expedire. Vix tamen ſatis placet: *Omnia verſare ſubito.* Praeſtat igitur altera ratio: cum omnia ſecum verſaſſet, *ſubito vix h. ſ. ſ.* vt noua ratione *ſubito vix* iunxerit.

Nam

vires ſuperbas, quibus ſuperbe vtebatur, interpretatur. —— 543. Tribuit igitur poeta patris voluntati, quod emollita pronuntiatio ſerioribus aetatibus attulit vt, pro *Caſmillo Camillus*, pro *Caſmila, Camilla* diceretur. Vox illa a Pelaſgis in Italiam illata Etruſcis quoque fuit frequentata, qui Mercurium Caſmilum appellarunt, tanquam *miniſtrum* deorum. v. Schol. Apollonii ad I, 917. Macrob. III. Sat. 18. et Seru. ad h. l. — 544. *iuga longa*, non longinqua et remota, ſed longo tractu continuata. — 549. *Ruperat*, eruperat

Telum inmane, manu valida quod forte gerebat
Bellator, ſolidum nodis et robore coɛto;
Huic natam, libro et ſilueſtri ſubere clauſam,
Inplicat, atque habilem mediae circumligat haſtae:
Quam dextra ingenti librans ita ad aethera fatur:
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Latonia virgo,
Ipſe pater famulam voueo: tua prima per auras
Tela tenens ſupplex hoſtem fugit. Adcipe, teſtor,
Diua tuam, quae nunc dubiis conmittitur auris.
Dixit, et adduɛto contortum haſtile lacerto
Inmittit: ſonuere vndae: rapidum ſuper amnem
Infelix fugit in iaculo ſtridente Camilla.
At Metabus, magna propius iam vrguente caterua,
Dat ſeſe fluuio, atque haſtam cum virgine victor
Gramineo

Nam *ſubito victrix ſententia ſedit*, quod quis mecum coniiciat, eſſet ornatius forte, quam locus fert, vim autem illam non haberet. 552. *ferebat* a m. ſec. Medic. et Goth. ſec. 554. *Hic* Hugen. *Huc* a pr. m. Rom. pr. *gnatam* Leid. *gratam* Sprot. 557. *hanc* abeſt Doru. 559. *hoſtem ſupplex* Goth. ſec. 560. *d. c. armis* ſec. Rottend. 561. *abducto* Oudart. *contentum* pr. Menag. tert. Mentel. Par. 562. *ſonuere aurae* coni. Burm. Qui enim vndae, inquit, *ſonuere*? Scilicet grauiter commotus aer aquae ſuperficiem impellit et vndae fremitum mouet. quid? quod transuolans iaculum ſibilum vel ſtrepitum facit in aere, quem ipſi amni tribuere potuit. 564. *propius magna* aliquot Burm. *iam* aberat Medic. et Goth. pr.

perat ſe, vt iam alibi vidimus: *ἐῤῥάγη*. 553. *robore cocto*, igni durato, praeuſto. — 554. *Telum immane* — *Huic.* nota ſtructurae immutationem, quae vel ob negligentiae ſpeciem ſuauitate non caret. — *clauſam*, inuolutam cortice. Suberis copiam in Priuerni agris naſci obſeruauit Sponius. — *habilem*, ita vt haberi, tractari, pro iaculo emitti cum haſta poſſet: *ἀραρυῖαν*. Sic I, 318. *habilem arcum* vidimus, *enſem* IX, 305. *galeam*, ib. 365. De alligata porro puella ingenioſe v. 558. 9. *tua tela tenens ſupplex*. *famulam* autem dixit conſecratam: quia miniſtri deorum *ὑπηρέται, δοῦλοι*, diis ſe conſecrant. — 560. *dubiis auris*, per quas ipſa infans dubia ſalute fertur. — 563. *Infelix.* vel reſpectu praeſentis Camillae fati, vel quod iam
illa

Gramineo donum Triuiae de cespite vellit.
Non illum tectis vllae, non moenibus vrbes
Adcepere, neque ipse manus feritate dedisset:
Pastorum et solis exegit montibus aeuum.
Hinc natam, in dumis interque horrentia lustra,
Armentalis equae mammis et lacte ferino
Nutribat, teneris inmulgens vbera labris.
Vtque pedum primis infans vestigia plantis
Institerat, iaculo palmas onerauit acuto:
Spiculaque ex humero paruae suspendit et arcum.
Pro crinali auro, pro longae tegmine pallae,
Tigridis exuuiae per dorsum a vertice pendent.
Tela manu iam tum tenera puerilia torsit,

Et

566. *de c. tollit* Gud. 567. *non vllae m.* Goth. pr. *montibus* alter Hamb. *vrbis* Ven. 568. *Excepere* Sprot. *ille* Zulich. 569. *et* aberat Oudart. *solus* Parrh. *P. in saeuis* Ed. pr. Burm. *aeuom* Rom. 570. *Hic* edd. Iunt. et aliae. 572. *teucris* pro *teneris* Franc. stupore librarii. *immulcens*, pr. Hamb. *munera* Goth. tert. 573. *plantas* Medic. sed a m. pr. 574. *Institerant* pr. Hamb. tum *armauit* omnes vbique Pier. et Heins. potiores: adde Burm. et Goth. sec. ac tert. Retinetur tamen *onerauit* tanquam elegantius; inprimis cum de tenellae puellae manibus sermo sit; quandoquidem credere licet, poetam maluisse id quod venustius esset. Agnoscit quoque Seruius. In Sprot. erat. *firmauit iaculis acutis* pr. Hamb. et Ed. pr. Burm. 575. *ex humero paruo* Goth. tert. 576. *vittae* pro *pallae* Oudart. 577. *a* abest aliquot Burm. *pendunt* duo eiusdem. *terrent* Hamb. alter a m. sec.

illa aetate tantum vitae discrimen adiret.

566. *victor* compos voti vt saepe v. c. VIII, 61. *donum Triuiae*, ex voto: quam Dianae vouerat. 568. *manus dat* proprie victus, tum omnino qui cedit, qui placatur, h. l. qui quod humanitas aliorum vel hospitalitas offert, accipit. An vsquam de manibus hospitum iungendis loquendi vsus tulerit *manus dare*, vt dictum: *accipere aliquem manu*, dubito. — 569. non *pastorum aeuum*, vt Seru. pro pastorali vita, sed *in montibus pastorum*: qui a pastoribus habitabantur, 570. *dumi*, *lustra* pro siluis. *Armentalis equa* ἵππος ἀγελαία. — 572. *lacte ferino*. quia *ferus* etiam de equo: vt sup. II, 51. — 573. Proprie erant *vestigia prima*, in quae,

quibus

Et fundam tereti circum caput egit habena:
Strymoniamque gruem, aut album deiecit olorem.
Multae illam frustra Tyrrhena per oppida matres
Optauere nurum. Sola contenta Diana,
Aeternum telorum et virginitatis amorem
Intemerata colit. Vellem haud conrepta fuisset
Militia tali, conata lacessere Teucros:
Cara mihi, comitumque foret nunc vna mearum.
Verum age, quandoquidem fatis vrguetur acerbis,
Labere, Nympha, polo, finisque inuise Latinos,
Tristis vbi infausto conmittitur omine pugna.
Haec cape, et vltricem pharetra deprome sagittam:
Hac, quicumque sacrum violarit volnere corpus,

Tros

581. *Multae iam f.* sec. Moret. 583. *v. honorem* pr. Moret. et ipsum non male. Sed *colere amorem*, vt fouere, seruare: studium armorum et virginitatis. 584. *corrupta* Vratisl. perperam. *corripi militia*, exquisite pro vulgari, corripi cupidine, studio militiae. 586. *Cura mihi* Goth. tert. elegantius vulgato; sed isti codici non tantum tribui potest, vt vulgata mutetur. 587. *V. a. nunc quanquam f.* Ed. pr. Burm. *quando equidem* Rom. *vrgentur* Hugen. et pr. Moret. a m. pr. *vrgemur*, olim alicubi editum fuisse ex Pierio apparet, sed omnes, quas habemus, edd. vett. *vrgetur* exhibent. *fatis --- iniquis* aliquot Pier. et Heins. cum Goth. tert. cf. sup. ad lib. I, 668. 588. *inuisa* Rom. 589. *ordine* alter Hamb. a m. pr. *pugnae* Goth. pr. vt *committatur* ipsa Camilla. sed perperam. 590. *Hoc* Ed. pr. Burm. *hanc* eius Exc. male. v. not. *victricem* Mentel. pr. 591. *Hanc* Goth. pr. *Ac* sec. vtrumque etiam in Pierianis occurrebat. *sacra* Sprot. *violaret* Mentel. pr. *violauit* Parrh. vt inf. 848.

quibus, institit plantis pedum. Sed doctius alterum. —— 580. *Strymoniam gruem:* v. sup. Ge. I, 120. —— 581. *Multae illam.* Idem orationis color sup. lib. VII. 54. Laudat Cerda Ouid. Met. III, 353 sqq. I, 478 sq. Adde Pindar. Pyth. IX, 188 sqq. Catull. Carm. Nupt. 42 sqq. *Tyrrhena per oppida.* Amaseno traiecto Metabus ad Campanorum fines accedere debuit: hos insedere olim Etrusci. Seruius ad h. v. et 567. ad Etruscorum potentiam rem refert, quorum iure olim tota Italia tenebatur. — 590. *Haec cape.* puta cum his dictis Dianam arcum et pharetram Opi tradere. — 591. Auguste: pro: qui vulnus intulerit. — sed loquitur

Tros Italusue, mihi pariter det sanguine poenas.
Post ego nube caua miserandae corpus et arma
Inspoliata feram tumulo, patriaeque reponam.
Dixit: at illa leuis coeli delapsa per auras
Insonuit, nigro circumdata turbine corpus.
  At manus interea muris Troiana propinquat,
Etruscique duces, equitumque exercitus omnis;
Conpositi numero in turmas. Fremit aequore toto
Insultans sonipes, et pressis pugnat habenis

Huc

592. *Italusque* Rom. tum Medic. et alii tres Heinsii. minus bene. 593. *miserabile* pr. Hamb. 594. *Intemerata* Franc. *cumulo* Zulich. *tumuloque patrisque* Ven. 595. *Dixit et illa* Medic. et Ven. *dixerat: illa* Goth. sec. *delapsa* Heins. primus e Medic. et aliis: inter quos duo *dilapsa*. Vulgg. leg. *demissa*. 596. *Insonuitque nigro* pr. Hamb. *aduolat et virgo* Franc. *I. longo c.* Zulich. a m. pr. *tegmine* Goth. tert. Sed *turbine* recte, de nube obscura, vt iam alibi factum vidimus, et Homericum νέφος, νεφέλη. 597. *muris tectisque propinquant* citatur a Valerio Probo in Arte. Tò *propinquant* impense placebat Heinsio v. ad lib. X, 238. 598. *Etrurique* vel *Etrurii* multi apud Heins. et Burm. librariorum vtique inscitia; etsi dubitari vix potest, ab initio *Etruros* et *Etruriam* fuisse; et temporis successu alterum in *Etrusos* et *Etruscos* abiisse. Prima pronuntiatio *Turseni* et *Tursi* fuisse videtur, inde *Truri*, *Trusi*, *Etrusci*. V. Comment. Soc. Gott. T. III. P. II. p. 38. 599. *Composito* Zulich. *in* abest binis Burm. et Goth. tert. *in turbas* idem et Sprot. *in turmis* Parrhas. *in turmas numero* duo Burm. 600. *pulsat* Ald. (pr.) *spumat* Tan. Faber emendat perperam. nam *habenis pugnat* est contra habenas pressas luctatur, quod Burm. illustrat: vt μάχεσθαί τινι.

tur de virgine Deae consecrata. Et ducta hinc vltionis ab Arunte sumtae caussa. Nam qui sacra violant, a Diis puniuntur. — 592. 3. Sarpedonis fatum ante oculos ex Il. Π, 453. cf. sup. ad v. 432. — 594. *patriae*, graece; in patriam vel in patria terra.

597. *manus Troiana*. de pedestri agmine, quod Aeneas ducebat, accipe, vt sequentia de equitatu. v. sup. 449. 450. 511 — 3. cf. ad 522. Constabat autem equitatus maxime ex Etruscis: sup. v. 450. 517. et h. l. isque per campos incedebat: hinc *aequore toto*. — 599. *numero*: ad numerum suum militum, quos quaeque turma habere debebat; vnde etiam *numeri*, ipsae cohortes, turmae. Non audiendus Seru. — 599. 600. I. ἐναργεστάτη descriptio

Huc obuersus et huc: tum late ferreus hastis
Horret ager, campique armis sublimibus ardent.
Nec non Messapus contra, celeresque Latini,
Et cum fratre Coras, et virginis ala Camillae,
Aduersi campo adparent: hastasque reductis
Praetendunt longe dextris, et spicula vibrant:

Aduentus-

601. *conuersus* Medic. Gud. Sprot. et Leid. quod non placere Heins. monet. *conuersus adhuc* Franc. *iam late* pr. Hamb. 604. *Corax* Goth. sec. et hic. cf. VII, 672. 605. *hastasque reductas* Medic. a m. pr. et Sprot. 606. *Protendunt* potiores codd. omnes, edd. vett. et recte: nam etsi reducta dextra tenetur hasta, tamen ea protenditur, prominet, inprimis si cogites infra mediam fere partem eam manu teneri. *Praetendunt* tacite irrepsisse in Burmannianam editionem, non consilio receptum videtur. Nam Heins. non admisit, nec illud nisi in Medic. a m. pr. tum in Menag. sec. Moret. tert. et Leid. ac Zulich. reperit scriptum. Pierius tamen antiqua pleraque exemplaria ita legere ait: nec est cur improbet aliquis. Nam *praetendere*, προτείνειν, ad idem fere redeunt.
proiiciunt Goth. sec.

descriptio equorum generosiorum incedentium: *Insultans* v. Ge. III, 117. *pugnat* spectat ad reluctationem equorum, qui frenis cohiberi se vix patiuntur et repugnant: hinc *huc obuersus et huc*. Prudent. Psychom. 194. *Huc illuc frendens obuertit terga* etc. — 601. 2. Poeticum hoc phantasma satis notum: et iam alibi obseruatum, Ennium in eo praecessisse, Ennio autem Graecos et ipsum Homerum Il. N, 339. De hoc igitur nil nunc monemus. Sed *ferreus ager* audacius etiam quam sup. VII, 525 — 7. *atraque late Horrescit strictis seges ensibus.* Scilicet *ager horret late hastis*: atque inde *ferreus* ad visum et opinionem, ferreis hastis totus collucens: hinc subiicitur: *campique armis s. ardent.* Quae si ad hunc modum expedias, intelligis, non sine iudicio poetam hunc versum ab Ennio (Annal. I. pag. 33. ed. Columnn.) sumsisse, Ennium autem male irrisum fuisse ab Lucilio, quod h. l. factum narrat Seruius. — *ardent*, exquisitius quam refulgent. Sic tamen et αἴθεσθαι, αἴθειν, φλέγειν et alia.

603. 4. vt praedixerat v. 518. 9. 606. Non idem, vt Cerda vult, sed aliae sunt *hastae*, alia *spicula* h. iacula: his eminus, illis cominus pugna fit. Igitur hastas *reducunt*,

Aduentusque virum fremitusque ardescit equorum.
Iamque intra iactum teli progressus vterque
Substiterat: subito erumpunt clamore, frementisque
Exhortantur equos: fundunt simul vndique tela
Crebra

607. *et fr.* alter Menag. Neminem video ad hunc versum offendisse. Videntur igitur alii expeditiorem rationem habuisse quam equidem exputare possum. Nam, quid *fremitus equorum ardescit* sit, obuium quidem est; sed velim doceri, quid sit: *aduentus virum ardescit.* Potest abstractum videri positum pro concreto, vt sit pro: *viri aduenientes, propius accedentes,* exardescunt. At hoc ieiunum est, et loci splendorem, qui summus est, offuscat. Dicam igitur: vtriusque agminis, quo propius iam inuicem turmae accedunt, incessum concitatiorem esse solere, idque designari per *aduentum virorum ardescentem.* Egregia sententia! vereor, tamen, vt satis commode verbis concepta videri debeat: non enim aduentus, sed in aduentu gressus, ingressus exardescit. Suspicetur aliquis vitium inesse ex vna littera, quam copula inuexit, et leg. *aduentuque, virum fremitusque ardescit equorum.* h. et aduentu, cum vtrinque propius accederent, fremitus virorum equorumque ardescit, h. increscit, maior fit. Aut, vt magis niteat oratio: *Aduentuque virum, fremitus ardescit equorum*: quo propiores fiunt, eo magis equi fremunt. Si tamen haec comparo cum lectione vulgata, malo in ea ferre quod durius et audacius dictum videri potest, et id tenere, quod in notis apposui: *aduentum* innuere strepitum aduentantium. Illustrat poeta sententiam quodammodo infra vs. 910. *Et saeuum Aenean agnoscit Turnus. — Aduentumque pedum flatusque audiuit equorum.* 608. *inter* Goth. tert. *iter* Ven. *intus i. leti* Franc. 609. *Substiterant* duo Hamb. et Scheffer. Zulich. Leid. et Exc. Burm. quod magis etiam obscurat orationem. nam non agmina, sed agminum progressus substitisse dicitur. *rumpunt* Goth. tert. *furentis* Zulich. Parrh. Par. et Ed. pr. Burm. *furentisque* Rom. tum Medic. pr. sicque Goth. et sec. *furentesque* vett. edd. vique ad Aldinam, puto, tertiam a Naugerio castigatam; inde *frementes* recte praeferri coepit. 610. *fundit* Zulich. a m. pr. vnde Heins. coni. *fundi.*

cunt, (bene Galli: *mettre la lance en arret*) iacula *vibrant* (hoc Gallis *lancer,* quo Catroeus quoque vtitur) cf. V. L. 607. *aduentus virum ardescit,* h. strepitus ex aduentu, seu strepitus aduenientium, maior maiorque ad aures accidit et increbescit, quo propiores inuicem sibi turmae fiunt cf. V. L. 608. Progressus vtriusque exercitus eo iam factus erat, vt intra teli iactum ventum esset: quando vtraque acies substitit. In seqq. comparatio institui potest non sine fructu cum Il. Δ, 446 sqq. et v. 610. 11. videndus Il. M, 156 sq.

Crebra niuis ritu, coelumque obtexitur vmbra.
Continuo aduersis Tyrrhenus et acer Aconteus
Connixi incurrunt hastis, primique ruinam
Dant sonitu ingenti, perfractaque quadrupedantum
Pectora pectoribus rumpunt. Excussus Aconteus,

Fulminis

612. *aduersi* vett. edd. sicque Rom. cum aliis; et ipse Mediceus, ad Fogginii quidem fidem, cum trinis Goth. *aduersus* Franc. Sed *aduersis* elegantius. Habet iam Ald. tert. *versis* Ed. pr. Burm. *Achonteus*, *Acontheus*, *Acontes*, in codd. 613. 4 *Commixti* pr. Hamb. *Connexi* pr. Moret. et ed. Mediol. *occurrunt* Bigot. et Goth. tert. quos iam toties in eandem lectionem consentire vidimus. -- *ruina Dant sonitum ingenti* Moret. sec. et qu. quo Heins. Mediceum alludere arbitratur, in quo *ruinam* et *sonitum*. Probabilius est, istam Moretanorum lectionem confectam esse ex simili lapsu: etiam Gud. a m. pr. *ruina Dant sonitum ingentem*, et *ruina Dat sonitum* Parrh. *sonitum* etiam Exc. Burm. Quod autem ad sententiam verborum attinet, video vtique accipi hoc, etiam a Burmanno: *dant ruinam*, id est, cadunt cum magno sonitu. Nec dubitare licet, *dare ruinam*, vulgo ita dici. Verum h. l. significatum hunc habere nequit; si enim nunc vterque cadunt, ineptum esset, mox Aconteum excussum praecipitari v. 615 -- 7. Igitur verius arbitror, quod in notis posui, esse simpl. pro ruere. irruunt viri mutuo impetu, et hastis elusis ipsi equi confligunt aduersis pectoribus. 614. *Dat* Franc. *praefractaque* vett. edd. et inde vulgatae. *perfractaque* ex Rom. Medic. et aliis iam Pier. notauit, et ex Medic. a m. sec. aliisque Heinsius. Sic quoque tres Goth. *perfectaque* a m. pr. Medic. et Gud. *perfossaque* tert. Moret. *quadripedantum* scriptum passim in codd. Pier. vt in Rom. vt et alibi. *quadripes* vt *quadriiugi* cf. Burm. ad XI, 875.
615. *expulsus* Bigot.

156 sqq. 278 sqq. — *caelum obtexitur vmbra* cf. inf. XII, 578. *et obumbrant aethera telis.* Etiam vulgari sermone tritum. Vnde illud Laconis, se sub vmbra telorum esse pugnaturum. At Il. P, 366 sqq. quem non cum nostro contendere debebant, puluere caligo obducitur pugnae, non telorum crebritate. Quod autem Seruius ad v. 608. habet: „Et Enniana est ista „omnis ambitiosa descri„ptio:„ hoc ad ea spectat, quae supra ad IX, 806 sqq. vidimus.

612. *Tyrrhenus* h. l. nomen viri Etrusci proprium; *Aconteus* e Latinis. — 613. *ruinam dant*, ruunt. *perfractaque — rumpunt* pro perfringunt. scilicet hasta neuter alterum attigerat, itaque ipsi

Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
Praecipitat longe, et vitam diſpergit in auras.
Extemplo turbatae acies, verſique Latini
Reiiciunt parmas, et equos ad moenia vertunt.
Troës agunt: princeps turmas inducit Aſylas.
Iamque propinquabant portis, rurſusque Latini
Clamorem tollunt, et mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis.
Qualis vbi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terras, ſcopulosque ſuperiacit vndam
Spumeus,

616. *tormenti* Medic. ſed a m. pr. *aut torto* Goth. tert. *actus* Gud. a m. pr. et pr. Menag. 617. *diſpargit* Leid. *ſpargit* Goth. pr. et Ed. Mediol. *diſparſit* alter Mentel. *diſperſit* a m. pr. Gud. 619. *Deiiciunt* ſec. Moret. *palmas* Goth. tert. perperam. Mos in fuga clipeos in tergum reiiciendi notiſſimus. *ad m. verſant* alter Hamb. *torquent* ed. Mediol. 620. *inuaſit* vett. edd. quod tamen in ſolo Menag. pr. et Exc. Burm. quodque miror, in Colotiano, occurrebat. *inuadit* Leid. Contra Rom. et omnes Pier. Medic. et omnes Heinſ. Gothani quoque, *inducit*, quod iam Ald. tert. exhibere coepit, et quod vnice verum: turmas in hoſtem inducit. *Aſillas*, *Aſilas*, *Aſillus* aberratt. accedit *aſellus* librarius. 621. *verſique* Pierius in ora codicis notauerat. 624. *procumbens* pars codd. Heinſ. et Burm. tum Ed. Ven. Burm. cum Goth. ſec. et tert. Adde Rom. ſed perperam. cf. ſup. ad V, 204. 625. *ad terram* pars

equi concitati ſummo impetu in ſe ipſos irruunt: qua ruina, quo conflictu, labefactatus Aconteus equo deiicitur. — 620. *Troes* nunc: mox *Tuſci* 629. quoniam ex vtraque gente equitatus conſtabat, *agunt:* verſos in fugam impellunt. vt ſup. V, 265. v. Burm. *Aſylas*, qui Piſa Etruriae copias adduxerat: ſup. X, 175 ſqq. — 622. *colla* equorum: qui quoniam domiti, vt facile flecti queant, hinc colla *mollia:* vt Ge. III, 204. *molli collo*. et *mollia crura* ibid. v. 76. — 624 ſqq. Comparatio praeclara et ornatiſſima: cui ex parte ſimilem ex Quinto Calabro excitauit Guellius, (lib. XI, 226 ſqq.) accedit tamen haec propius ad locum Homeri Il. Λ, 305 ſqq. Non autem ad aeſtum maris creſcentis et decreſcentis trahendum eſt, ſed de motu maris littus alluentis et alternis accedentis ac recedentis. Ornatum obſerua in ſingulis. *alterno gurgite*, vnda,

Spumeus, extremamque ſinu perfundit arenam:
Nunc rapidus retro, atque aeſtu reuoluta reſorbens
Saxa, fugit, litusque vado labente relinquit.
Bis Tuſci Rutulos egere ad moenia verſos:
Bis reiecti armis reſpectant terga tegentes.
Tertia ſed poſtquam congreſſi in proelia, totasque
Inplicuere inter ſe acies, legitque virum vir;
Tum vero et gemitus morientum, et ſanguine in alto
Armaque, corporaque, et permixti caede virorum

pars codd. cum Rom. et vett. edd. *ad terras* Ald. tert. ſicque Medic. aliique. *vnda* Medic. cum aliis ap. Burm. *ſuperiacet vnda* duo alii: ſed *ſuperiacit vndam* doctius h. iacit vndam ſuper ſcopulos: praepoſitione ad verbum retracta: vt fere Graece dicas; σκοπέλους τ' ὑπερέβαλε κῦμα ſc. πόντος. Scopulos autem minores ante oculos habere neceſſe eſt. Nam ſi maiores fuerint, tum ἀμφὶ ἄκρας Κυρτὸν ἐὸν (κῦμα) κορυφοῦται, ἀποπτύει δ' ἁλὸς ἄχνην fractus ſcilicet fluctus: vt Il. Δ, 425. 6. cf. Od. E, 402. 3. vnde bene h. l. v. 626. adiectum *Spumeus.* 626. *ſinus* Mentel. pr. *profundit* Ven. 627. Nunc *trepidus* Zulich. a m. ſec. perperam. *reſoluta* Gud. et Goth. tert. *reſoluens* Franc. 628. *Saxa ferit* Zulich. a m. interpolatrice. *vado lambente* Exc. Burm. male. aquam fluctus reuoluti decreſcentem memorat. 629. *Bis Teucri* Medic. a m. pr. et Zulich. a m. ſec. Vide not. ad v. 620. *verſus* Hugen. 630. *r. t. ſequentes* Goth. tert. 631. *in* abeſt pr. Voſſ. et Oudart. *que* in fine adſciuit Heinſ. ex binis Rottend. pr. Hamb. ſec. Mentel. et Franc. cf. ſup. ad v. 333. 633. *Tunc* alii. *et* abeſt Goth. tert. *ab alto* Menag. pr. *ſ. multo* Parrh. et Oudart. pro var lect. 634. *et* abeſt Ed. pr. Burm.

vnda, fluctu. *arenam extremam*, in interiore littore, *perfundit ſinu*, fluctu in ſinum vndas iam languentes curvante. Nunc *pontus*, vnda, *aeſtu*, viciſſitudine maris aeſtuantis, grauiter commoti, *rapidus retro*, (παλιῤῥόθιον κῦμα v. c. Od. E, 430. Sic malo, quam *retro fugit*) *atque reſorbens* (ſe, ἀναῤῥοιβδῶν) *fugit ſaxa reuoluta*, h. per quae vnda reuoluitur, ἀνακυλίνδεται, *et relinquit* pontus *littus vado labente*, fluctu recedente ac decreſcente; donec nouus fluctus iterum alluat.

631. *in tertia praelia:* eleganter pro, tertio. 632. *legitque virum vir* Homericum: ἀνὴρ δ' ἄνδρ' ἐδνοπάλιζεν Il. Δ, 472. h. e. percuſſit. — 633. *Tum vero.* v. Il. Δ, 450 ſqq. Loca alia ſimilia obſeruabit

Semanimes voluuntur equi: pugna aſpera ſurgit.
Orſilochus Remuli, quando ipſum horrebat adire,
Haſtam intorſit equo, ferrumque ſub aure reliquit.
Quo ſonipes ictu furit arduus, altaque iactat
Volneris inpatiens adrecto pectore crura.
Voluitur ille excuſſus humi. Catillus Iolan,
Ingentemque animis, ingentem corpore et armis
Deiicit Herminium: nudo cui vertice fulua
Caeſaries, nudique humeri: nec volnera terrent:
Tantus in arma patet. Latos huic haſta per armos
Acta tremit, duplicatque virum transfixa dolore.
Funditur

635. *Semineces* Gud. pro diu. lect. *Semianimes* etiam hic Rom. *ſternuntur* Bigot. et Goth. tert. 636. *Orſilocus*. *Orſilogus* aberratt. 637. *relinquit* Franc. 638. *ferit* aliquot Pier. et a m. pr. Medic. *actaque* alii ap. Pier. 640. *Cathillus*, *Cathilus*, *Cathyllus*, (hoc in Medic.) et *Iollam*, *Iollan* aberratt. 641. *pectore* Gud. pro diu. lect. perpetua fere varietate. 642. *Hermonium*, *Hermionum*, *Hermenium* in libb. 643. Suſtuli maiorem interpunctionem ante *Nec v. t.* 644. Quem muſcas captare iuuet, ex Seruio varietatem exſculpere poteſt: *Totus in a. p.* In Rom. *Tantum in a. p.* ex interpretatione. *hinc* edd. ſphalma. 645. *Acta premit* Ed. pr. Burm. *duplicatque virum transfixa*

quiſque pro ſe. Vnum quem Cerda quoque attigit, excitabo Eurip. Phoeniſſ. 1196 ſqq.

637. *Orſilochus* ex Troianis eſt v. inf. 690. *Romulus* ex Latinis, diuerſus ab eo, qui ſupra X, 592. 3. memoratus. Ad reliqua v. 637 — 640. cf. ſup. X, 890 — 4. de ſimili vulnere. — 640. *Catillus* qui Tiburtes agebat. cf. ſup. 519. et lib. VII, 672. adeoque Iolas et Herminii inter Troianos et Etruſcos referendi. — 643. 4. *nec vulnera terrent: tantus in arma patet:* arte cohaerent cum illis: *nudo cui v.* — *nudique humeri.* Habebat nudum caput et humeros nudos, vt ſatis appareret, eum vulnera non timere; tantum, tanta ſui parte, patebat in vulnera ſ. in tela hoſtilia. *duplicat virum*: recte Guell. accipit et cum eo Cerda: incuruat, vt reddatur Homericum ἰδνῶν. Ἰδνώθη τε πεσὼν Il. Ν, 618. vt iis accedendum ſit, facit adiectum *dolore.* Et ſic *duplicatus poples* inf. XII, 927. Niobes filia collapſa dicitur *duplicata vulnere caeco* ap. Ouid. Met. VI, 293. vbi v. Burm. et ad Val. Flacc. VI, 509. apud Graecos πτύσσεσθαι ſic occurrere

Funditur ater vbique cruor: dant funera ferro
Certantes, pulchramque petunt per volnera mortem.
At medias inter caedes exſultat Amazon,
Vnum exſerta latus pugnae, pharetrata Camilla:
Et nunc lenta manu ſpargens haſtilia denſet:
Nunc validam dextra rapit indefeſſa bipennem.
Aureus ex humero ſonat arcus, et arma Dianae.
Illa etiam, ſi quando in tergum pulſa receſſit,

transſixa dolore Heinſ. ex codd. auctoritate repoſuit et ſuorum et Pierianorum. Idem iam vett. edd. habuere. Primum *dolorem* video in Ald. tert. editum: quod et ex Schol. Statii Theb. VII, 633. enotauit Burm. ſic *virum transſixa* iungunt haſta: quae figitur, transfigitur, et ipſe *dolor duplicatur*. Atqui hoc ieiunum eſt, nec magis ferri hoc poſſe arbitror, quam quod Heinſ. coni. *duplicatque viro*, vel quod Pierius in ſuo exemplari habebat atque hinc Catroeus repetiit, *d. viri t. dolorem.* 646. *dant vulnera* Sprot. cum Mediceo Pierii. 648. *inter acies* Oudart. et Medic. Pierii. 649. *eiecta* Franc. *exerta* Rom. 650. *laeta* Donat. *leta* Franc. *denſa* Parrh. *manus* tres ap. Burm. ſed vetat in ſeq. vſ. *dextra* caſu ſexto. *denſet* Heinſ. e codd. et Grammaticis pro vulgato *denſat*: cuius lectionis fons Rom. 651. *rapit in dextram non feſſa* mſ. ap. Pier. *d. quatit* Parrh. *indefenſa* Franc. et Goth. pr. ac tert. male. 652. *ex humeris* Rom. *erat arcus* Donat. ex interpretamento. 653. *recedit* alter Hamb.

rere memini. 646. 7. Haec ad reliquos pugnantes ſpectant, mortem dant et accipiunt. — 649. *Vnum exerta latus*, mammam. v. ſup. I, 492. Diſputant Intpp. vtram. Cerda ait laeuam, nam dextra in Amazonibus erat exuſta. Recte. Verum comparatio inſtituitur tantum ad nudationem mammae: in venatricibus autem et bellatricibus, vt Diana ac Nymphis, dextrum pectus, dextrum humerum, nudatum videmus in numis ac ſtatuis: ſicque Callimachus in Dian. 213. 4. Quid quod in ipſis Amazonibus dextra mamma exerta, nec ſemper exciſa, in monumentis occurrit. — *pugnae*, ad p. vt expeditior eſſet ad pugnandum. Comparationis autem lineas ducit, quam mox repetit et ornat vſſ. 659 ſqq. — 650. *ſpargens denſet*: id eſt, denſe ſpargit, iacit. alias fundere, χέειν. — 651. *indefeſſa* eſt ἄτρυτος. — 653. *in tergum p. receſſit*: etiam hoc a vulgari ratione deflexit. nam vulgare eſt: ſi tergum vertit, dat.

Spicula conuerſo fugientia dirigit arcu.
At circum lectae comites, Larinaque virgo,
Tullaque, et aeratam quatiens Tarpeia ſecurem,
Italides; quas ipſa decus ſibi dia Camilla
Delegit, pacisque bonas bellique miniſtras.
Quales Threïciae cum flumina Thermodontis
Pulſant,

654. *derigit* Rom. et Medic. Burm. laudat Lambin. ad Lucret. VI, 823. 655. *Et c.* Gud. et alii Heinſ. *iactae* pr. Moret. ex *lactae* pr. Goth. ſphalmate. *Laurina* Goth. ſec. 656. *Telaque* apud Priſcian. male. *ſecurem* Heinſius repoſuit, monente eodem Grammatico, et aſſentientibus Gud. et ſec. Mentel. cf. inf. 697. *ſecurim* tuetur Rom. 657. *dura* Rom. et Vratisl. *diua* paſſim ſcriptum in codd. Pier. Heinſii et binis Goth. ſic et Medic. a m. pr. 658. *pacisque bonae* vett. edd. noſtrae omnes, necdum mihi conſtat, a quo primum *bonas* emendatum ſit, quam meliorem lectionem habent meliores Heinſii cum Mediceo; agnoſcitque eam Aruſianus Meſſius. *bonae* tamen tuetur Rom. cum aliis Pier. Heinſ. et Burm. ac binis Goth. tum agnoſcit Seruius. -- *bono* Franc. *belloque* Oudart. *miniſtrans* Franc. 659. *Threicio* Exc. Burm. *Threicia* vitium operarum ed. N. Heinſ. -- *Thermodoontis* vulgg. paſſim edd. item vett. codd. etſi iam emendatum dederunt Naugerius et Egnatius. Res nunc nota eſt, eſſe *Thermodontis* a Θερμώδων, οντος. cf. Apollon. II, 972.

dat. — 654. *ſpicula fugientia,* ipſa fugiens, vt recte Seruius. — 658. *miniſtras,* comites: Sic δμωίδας Pentheſileae dat Quintus Calaber lib. I, 33. vt θεράποντες heroum ſunt. Totum illum locum de Pentheſilea et partem libri contuliſſe non poenitebit: vt omnino poetico ornatu nullus veterum poetarum locupletior hoc Quinto eſt; nec dubito antiquiores opes in eo latere. 659. *Threiciae Amazones*: pro Scythicis vel Sarmaticis dixit, vt Threiſſam Harpalycen ſup. lib. I, 316. quod tanquam poeta, iure ſuo fecit. Sarmatica autem origo fere communi veterum conſenſu iis tribuitur, etſi vulgaris fabula a Tanaidis oſtiis ad Ponti fines et Thermodontem fl. eos transduxit. v. loc. claſſ. Iuſtin. II, 4. cf. Apollon. II, 370—966 ſqq. et ſchol. — 659. *cum flumina Thermodontis pulſant*: pro ripis flumen dictum opinatur Cerda et alii, vt v. c. Ge. II, 11. 12. aliae arbores — *campos et flumina late Curua tenent.* Mihi tamen cum ipſa res perſuadet, agi de flumine glacie obducto, tum vero etiam Claudiani imitatio, qui non aliter intellexiſſe

Pulſant et pictis bellantur Amazones armis:
Seu circum Hippolyten, ſeu quum ſe Martia curru
Pentheſilea refert, magnoque vlulante tumultu
Feminea exſultant lunatis agmina peltis.
Quem telo primum, quem poſtremum aſpera virgo
Deiicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
Eunaeum Clytio primum patre: cuius apertum
Aduerſi longa tranſuerberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens riuos cadit, atque cruentam
Mandit humum, moriensque ſuo ſe in volnere verſat.

662. *magnumque v.* coni. Cuninghamus. 663. *ſcutis* ex Medic. laudat Heinſius: ſed a Fogginio *peltis* proditum videmus. 664. *primo* Goth. tert. 665. *m. pectora* Sprot. perpetuo errore. 666. *Eunaeum* maxima pars codd. defendit apud Pier. et Heinſ. adde tres Goth. Etiam e vet. edd. nonnullae, vt Ven. 1486. *Euneum.* aliae *Eumenium*, Seru. *Eumeneum*, non male. Alias aberratt. codd. vide ap. Burm. Etiam *Glycio*, *Clycio*, *Clythio* aberratt. 667. *longo* pr. Mentel. *t. a. corpus* duo Burm. cf. modo ad v. 665. 668. *mouens* vn. Burm. *vouens* duo alii. 669. *ſe* aberat Franc. *in* deerat

tellexiſſe videtur: adſcribam totum locum Prof. rapt. II, 61 — 66. *Qualis Amazonidum peltis exſultat aduncis* (ex noſtro v. 663.) *Pulcra cohors, quoties Arcton populata virago Hippolyte niueas ducit poſt praelia turmas*; (hoc illuſtrat vſ. 661. 2.) *ſeu cum ſe Martia curru Pentheſilea refert*, (redit ex pugna et quidem victrix; hinc *exultant*, et *magno tumultu*) *Seu flauos ſtrauere Getas, ſeu forte rigentem Thermodontiaca Tanaim fregere ſecuri.* Tranſtulit hic Claudianus ad Tanain, quod Maro de Thermodonte memorauerat. 660. *bellantur* pro bellant, vt alia v. Seru. Sic nutritor pro nutrito. Ge. II, 425. *pictis armis* cf. ſup. ad VIII, 588. — *ſe refert* redit. (v. paullo ante) non vt Seru. pro ſe fert, infert. — *tumultu vlulante*, inuertit, cum ipſae vlulent cum tumultu: pro tumultu vlulantium. *Martia Pentheſilea* proprie. Iuſtin. II, 4, 13. duae reginae — *ne ſucceſſibus deeſſet auctoritas, genitas ſe Marte praedicabant.*

664. 5. Variatus orationis color, Homeri exemplo Il. E, 703. Π, 692. *Eunaeum* int. e Troianis, *Lirim Pagaſumque* ex Etruſcis: reliquos vſ. 673 ſqq. iterum Troianos. — *Mandit humum*: v. ſup. 418. et

Tum Lirim, Pagaſumque ſuper: quorum alter habenas
Suffoſſo reuolutus equo dum colligit, alter
Dum ſubit, ac dextram labenti tendit inermem,
Praecipites pariterque ruunt. His addit Amaſtrum
Hippotaden: ſequiturque incumbens eminus haſta
Tereaque, Harpalycumque, et Demophoonta, Chromimque:
Quotque emiſſa manu contorſit ſpicula virgo,
Tot Phrygii cecidere viri. Procul Ornytus armis
Ignotis,

deerat plerisque Pier. et nonnullis Heinſ. *in verbere* pr. Hamb. *in ſanguine* Goth. tert. et ſic Macrob. IV, 6. ſed, vt bene monet Heinſ. *ſanguinis riui* praeceſſerant, male etiam Pontanus e cod. Britannico reponi voluit, *in ſanguine merſat*. Burmannus laudat Drakenb. ad Silium V, 577. Scilicet is locum vindicat ex imitatione Siliana: *et verſantem in vulnere ſeſe Tranſigit*. 670. *Lirim* Heinſ. ſecundum Medic. et alios. vulgo: *Lirin*. *Pagaſum* tuentur omnes fere; alii *Phagaſum*, *Pegaſum*. In ſec. Moret. *Phaganim*. *Pagaſus* etiam ap. Silium occurrit lib. V, 410. 671. *ſuffuſo* vel *ſuffuſſo* magna codd. pars, etiam Rom. et Medic. a m. ſec. item tres Goth. inuectum et in edd. Ald. tert. et al. De *pedum ſuffuſione* Seruius cogitabat. 672. *et d.* duo Goth. ad ſonum magis gratum. *inermem* Heinſ. e codd. reduxit: pro vulg. *inertem*. cf. ſup. ad X, 595. 673. *Amaſtram* pr. Hamb. et alter *Amaſtrum*. Tum *Hippodatem*, *Hippodaten* aberratt. libb. Eſt Hippotae f. 674. *Thereaq.* multi apud Heinſ. et Goth. tert. non male. *Harpalcem* Doru. *Chromimque*, quod iam edd. Ald. habebant, Heinſ. e Medic. et ceteris reuocauit, pro *Chromin*. At Rom. (quem tamen *Chromin* exhibere teſtatur Bottarius) et alii Pier. cum Montalb. *Chromumq*. Goth. pr. et tert. *Chronumq*. tres Burm. *Cromimq*. 677. *Ornytus* recte; ſic quoque Rom. Donatus: *Ornutus*. In codd. fere *Ornitus*: ſicque edd. vett. At Pier. in ſua inueniſſe videtur *Orphitus*.

et V. L. ad X, 489. — 671. *S. r. e. dum c.* vt equum ex vulnere cernuum retrahat. 674. *ſequitur incumbens*, ἐφέπει ἐρείδουσα vel ἐφερειδομένη puella. hoc refertur ad niſum emittentis haſtam, qua illa inſequitur eminus h. petit Tereum et alios.

677. *Ornytus* ex Etruſcis. cf. 686. *armis ignotis*. nouis h. l. vt Seru. inconſuetis, inſolentiore ſpecie: nam habebat exuuias tauri pro thorace et rictum lupi pro galea. cf. VII, 666. 7. Talis Argus apud Apollon. I, 324. 5. Perperam loricam ex corio

Ignotis, et equo venator Iapyge fertur:
Cui pellis latos humeros erepta iuuenco
Pugnatori operit: caput ingens oris hiatus
Et malae texere lupi cum dentibus albis,
Agreſtisque manus armat ſparus. Ipſe cateruis
Vertitur in mediis, et toto vertice ſupra eſt.
Hunc illa exceptum, neque enim labor agmine verſo,
Traiicit, et ſuper haec inimico pectore fatur:
Siluis te, Tyrrhene, feras agitare putaſti?
Aduenit qui veſtra dies muliebribus armis
Verba redarguerit. Nomen tamen haud leue patrum
Manibus hoc referes, telo cecidiſſe Camillae.
Protenus Orſilochum, et Buten, duo maxima Teucrum

678. *Ignotus* Gud. *hyapige* paſſim codd. et edd. vett. *Iaſpide* pr. Hamb. *Iapide* alii apud Burm. cf. ſup. ad v. 247. 682. 3. *agreſtesque* Heinſ. *agreſtique* Hugen. *palus* Goth. tert. interpolate pro *ſparus*. *cateruas V. in medias* aliquot Pier. et Sprot. *Victor in m.* Bigot. *eſt* in fine abeſt Medic. a m. pr. 684. *nec enim* duo Goth. *a. fuſo* pro var. lect. Oudart. 685. *ſuper hoc* Franc. male. Eſt enim: *haec fatur ſuper*, inſuper, ἐπί. 686. *Siluis et* Rom. 687. *quae v. dies* Oudart. *noſtra* Ven. *fides* Bigot. 688. *redarguerit* Heinſ. repoſuit ſola auctoritate Priſciani et codd. Scheff. et Menag. pr. Et eſt ſane hoc ad elegantiae ſenſum venuſtius, quam *redargueret*; etſi diligentiſſime ad grammaticorum praecepta ſit dictum: *aduenit dies, qui redargueret. vnum tamen* Parrh. *partum* vulgg. edd. ſed nonnullae tantum: vitio haud dubie operarum: quod iam in ed. Ven. 1544. in manus incurrit. *partum* etiam Parrh. 689. *M. hinc* idem Parrh. *M. haec* tres Moret. *referas* Parrh. *bello c. C.* Ed. pr. Burm. *manibus c. C.* Medic. Pierii. 690. *Orchilochum, Horſilecum, Horſiloam* aberratt.

corio factam int. Seru. h. l. *Iapyge* pro Iapygio, Apulo, v. ſup. v. 247. — 682. *Sparus*: ruſticum telum in modum pedi recuruum, inquit Seru. cf. ad Salluſt. Catil. 56. (59.) et Nepot. Epaminond. 9. — 683. *Vertitur*, verſatur, ἀναστρέφεται. — 684. *exceptum* inſidiis circumuentum, ait Seru. vt ſup. VI, 173. ſed eſt, aſſequuta fugientem. *Excipere* a venatione ductum h. l. vt bene Burm. monuit. — 689. Eadem ſup. X, 830. cf. Cerda.

690. Butes diuerſus forte ab eo, qui lib. IX, 647 ſqq. memoratur, et ab altero vtique V, 372.

Corpora: ſed Buten auerſum cuſpide fixit
Loricam galeamque inter, qua colla ſedentis
Lucent, et laeuo dependet parma lacerto:
Orſilochum, fugiens magnumque agitata per orbem,
Eludit gyro interior, ſequiturque ſequentem.
Tum validam perque arma viro perque oſſa ſecurim,
Altior exſurgens, oranti et multa precanti

Congeminat

691. *Butem* Zulich. *Buthen* ap. Rufinian. *aduerſum* vett. edd. et inde vulgatae cum codd. parte. Sed praeſtantiores Pierii et Heinſii omnes *auerſum*; ſicque Rufinian. et Macrob. quo circa Heinſius recepit. Buten enim fugientem, at Orſilochum ipſa fugiens obtruncauit Camilla. Adde grauiorem rationem, quod vulneris locus vſſ. 692. 3. auerſam corporis partem ſatis declarat. Vulnus infertur in ipſa ceruicis vertebra, quae attollitur paullulum in capite prominente, qualis habitus ſedentis eſt. Variaſſe adeo poeta videri debet vulnus Hectori ab Achille illatum. Il. X, 324 ſqq. et Cycni vulnus ab Achille acceptum ap. Heſiod. Sc. Herc 416 -- 420. Vtraque loca ſedulo comparanda. Ex his ipſi poetae mentem aſſequuti ſumus. *aduerſa cuſpide* vnus Pier. et Leid. *iam verſum* Franc. *a cuſpide* Hamb. alter. *fixit* Heinſ. cum melioribus, etiam Pierii, pro vulgato *figit*. 692. *intus* Franc. 693. *Inuenit* pro *Lucent* apud Rufinian. de Schem. Lex. p. 241. 696. *Dum v.* Zulich. et Rottend. ſec. Sed praeteriere Heinſ. et Burm. varietatem aliam magis memorabilem: *valida ſecuri.* Ita Medic. Pierii: et Iulius Sabinus haec habet: „Apronianus legit: *valida ſecuri congeminat vulnus*“ (In Mediceo tamen, quem Fogginius excuſum dedit, emendatio illa non ſubnotata eſt) „Aemilius (ſic pergit ille: qui *Aemilius* qui ſit, equidem adhuc ignoro) legit: *validam ſecurim congeminat*; ſic eſt diſtinguendum in *congeminat*: vt poſtea ſit: *vulnus r. o. c.*“ Equidem ſi illam lectionem probandam ſuſciperem, iungerem: *ſecuri inſurgens congeminat* ſc. ictum, vulnus: quod et per ſe intelligitur, et ſtatim repetitur. — *perque ora viri* pr. Moret. *ſecurem* Gud. vt ſup. v. 656. 697. *exſurgens* Rom. et alii Pier. Medic. et alii Heinſii potiores: itaque recepit ille pro vulgato: *inſurgens*, quod et ipſum bonum. cf. XII, 902. Sed varietatem hanc iam aliquoties vidimus.

V, 372. — 692. *ſedentis* in equo. Non enim inter haec omnia animo dimittendum, nos in pugna equeſtri verſari. *lucent*, eleganter pro, apparent nuda — et quidem in laeuo humero. cf. V. L. et inf. XII, 381. 2. — 694. 5. *gyro interior*, adeoque ab laeua Orſilochi cf. ſup. V, 170. 699 ſqq.

Congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro.
Incidit huic, ſubitoque adſpectu territus haeſit
Apenninicolae bellator filius Auni,
Haud Ligurum extremus, dum fallere fata ſinebant.
Isque vbi ſe nullo iam curſu euadere pugnae
Poſſe, neque inſtantem reginam auertere cernit;
Conſilio verſare dolos ingreſſus et aſtu,
Incipit haec: Quid tam egregium, ſi femina forti
Fidis equo? dimitte fugam, et te comminus aequo
Mecum

698. *Congeminat vulnus: calido* diſtinguebat Oudart. Similem interpunctionem repererat Seruius, mutilatus admodum etiam ad h. l. *ore* alter Menag. *oſſa* alter Hamb. *arma* Ed. pr. Burm. *cruore* Ven. 699. *huc* Bigot. *aſpectus* ed. D. Heinſ. 700. *Euni* Goth. tert. *Anni* Ven. et Franc. Burmannus bene remittit nos ad Silium VI, 109. vbi: *tellus lacrimabilis Auni* ex h. l. et ſimilis varietas. Prouocat ad Silium etiam Iulius Sab. qui alios *Arnum* hunc perperam dixiſſe notat, et verſum recitat *Apenninicolae regnata antiquitus Auno.* Locus eſt ex lib. V, 7. ſed ibi legitur: *vada Faunigenae regnata antiquitus Auno.* Agitur de Thraſymeno lacu: vt adeo Arnus ibi opportunius heros ἐγχώριος eſſet, quam Aunus Liguriae. 702. *Is vbi* vett. edd. et codd. *euadere pugna, pugnam, pugnae* legitur: et *pugna* quidem vulgata vbique fere erat lectio. *pugnae* graeca forma dictum, e Rom. aliisque laudauit Pierius, ex vno ſuo probauit Ge. Fabric. et ex ſuis recepit Heinſ. cf. ſup. ad X, 441. IX, 99. Tandem *pugnam*, quod et ipſum exquiſitum, habebat vnus Oblongus Pierii, atque aliquot Heinſ. et Burm. cum Goth. ſec. 703. *aduertere* Medic. ſed a m. ſec. emendatum.

699 ſqq. Quod ſequitur epiſodium nouitate et varietate praeclarum et ab omni parte perfectum. Ligures fraudibus et perfidia omnino infames fuere: forte quia montium latebris hoſtium incurſus eludere eosque inter ſiluarum ambages et ſaltus in inſidias allicere ſolebant. *Ligures omnes fallaces*, verba Catonis Origg. lib. II. excitat Seru. ad h. l. Eundem vid. ad v. 715. Liguriae autem magna pars per ipſa Apennini iuga progrediebatur. *Incidit huic*, in hanc, graece. — 701. *Haud L.* h. fraude, quoties ea vti licebat, nemine inter populares inferior. 705. *forti equo.* Epitheto primum obſeruant vſum Ennium (ap. Cic. Cat. 5.) tum Lucret. III. 8. nunc hinc Maronem. Faciunt autem vires ad velocitatem. — 706. *dimitte fugam*, curſum

Mecum crede ſolo, pugnaeque adcinge pedeſtri:
Iam noſces, ventoſa ferat cui gloria laudem.
Dixit: at illa furens, acrique adcenſa dolore,
Tradit equum comiti, paribusque reſiſtit in armis,
Enſe pedes nudo, puraque interrita parma.

At

702. *Crede ſolo mecum* Goth. tert. *pugnaque* ſexto caſu plerique Pieriani. 708. *ventura* Bigot. et pr. Hamb. *feret* Medic. Pierii et Mentel. pr. *laudem* recepta in impreſſis eſt lectio, quae et ipſa inter Aproniānas, h. e. probatas Apronio Rufo, referri poteſt; eſt enim ab emendatrice manu adſcripta Mediceo, qui a pr. m. habebat *fraudem*, quod ipſum Rom. exhibebat diſerte, cum qu. Moret. Doru. a m. ſec. et Goth. ſec. et quinque Heinſii pro diu. lect. In Gud. erat *poenam*. in Rottend. ſec. *poena*, ex interpretamento. Seruius egregie: „*fraudem:* haec eſt vera et antiqua lectio, vt ſit ſenſus: pedes congredere, iam cognoſces cui inanis iactantia adferat poenam; nam fraudem veteres poenam vocabant.“ — „Si autem *laudem* legimus, erit ſenſus: agnoſces, cui inanis gloria afferat laudem.“ Etiam Donatus agnoſcit: „Experiundo, inquit, cognoſces, quis debeat iure meritoque laudari.“ Reliquerunt rem in medio Heinſ. et Burm. Rationem, qua controuerſia decidi debet, videntur animaduertiſſe viri docti. Scilicet epitheton: *ventoſa* gloria, neceſſario requirit *fraudem* h. poenam, quam κενοδοξία, vana et inanis iactantia, affert. Contra in altera lectione *gloria* pro victoria eſſet accipienda, quae laudem affert, vt κλέος; ſic vero *ventoſa* parum accommodatum epitheton eſt. In Obſſ. miſc. Vol. I. p. 22. Vir doctus diſtinguebat: *Iam noſces, ventoſa, ferat c. g. laudem.* ſatis ieiune. 709. *Dixerat* Goth. tert. *accenſa* vel *adcenſa* Rom. et alii Pier. et omnes vetuſtiores Heinſii, qui recepit. Vulgo: *incenſa*, quod pr. Goth. ſolus exhibebat, isque recentiſſimus. 710. *aſſiſtit* vulgo editum, ſicque codd. pars, vt bini Goth. et Oblongus Pierii cum quatuor Heinſ. Sed reliqui vetuſtiores omnes Pierii et Heinſii *reſiſtit* legebant; vt reſiſtere ſit reſtare, ſtare, vt Ge. IV, 424. Aen. IV, 76. *inſiſtit* erat in Leid. *ſiſtit* Doru. *paribus ſe ſiſtit* coni. Heinſ. 711. Nemo coni. *parua p.*

curſum equeſtrem, equi vſa velocitate. — 707. non, *crede mecum*, ſed *crede te ſolo et accinge* (te) *p. p. cominus mecum*. — 708. *laudem*, decus ex victoria, κλέος. *ventoſa*, vana, inanis, vt ſimpliciter ornet epitheton; non male comparant ἠνεμόεν φρόνημα apud Sophoclem. Sed cf. V. L. — 709. comparant Hectoris factum Il. Θ, 318. ſqq. 710. *paribus*, „ſicut etiam illum congreſſurum (non, congreſſum) putabat„ vt Seruius monet. — 711. *parma pura.* Epitheton

At iuuenis, viciſſe dolo ratus, auolat ipſe,
Haud mora, conuerſisque fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
Vane Ligus, fruſtraque animis elate ſuperbis,
Nequidquam patrias tentaſti lubricus artis:
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Haec fatur virgo, et pernicibus ignea plantis
Tranſit equum curſu, freniſque aduerſa prehenſis
Congreditur poenasque inimico ex ſanguine ſumit.
Quam facile accipiter ſaxo ſacer ales ab alto
Conſequitur pennis ſublimem in nube columbam,

Con-

712. *Et i.* Franc. *vixiſſe* emendabat Cerda, perperam. *dolos* a m. pr. Zulich. *aduolat* Goth. tert. et multi ſcripti et edd. vitioſe. *euolat* Leid. 713. *conuerſusq.* Menag. pr. 714. *Quadripedemq.* Pierii codd. etiam hic. *ferrato calce* edd. nonnullae vett. et pauci ſcripti apud Pierium cum Goth. pr. Sed potiores *ferrata,* quod et Grammatici defendunt. 715. *Ligur* vulgatae pleraeque. Sed *Ligus* iam Ald. tert. ſicque ſcripti et vett. Grammatici. Eſt enim Λιγύς. — *armis* aliquot Pier. et Sprot. 717. *Nec fors te* nonnullos legere, tradidit Cerda. *perferat* tert. Mentel. et tert. Goth. *proferet* Ald. pr. *anno* Ven. *vno* Goth. tert. vide ad v. 700. 720. *a ſanguine* vulgg. ante Heinſ. *qui ex ſ.* ſecundum Pier. et praecipuos ſuos repoſuit, vt inf. XII, 949. — *poenas i. et ſ.* Franc. *ex ſ. poſcit* Ed. pr. Burm. *ſumpſit* Bigot. Sprot. et a m. pr. Hamb. pr. cum Goth. tert. 721. *facilem* Sprot. *ancipiter* alter Hamb. *adcipiter* et *atcipiter* ſcribebant alii Pier. 722. *in n. volantem* Schol. Horat. Cruqu. ad Od. I, 37. memoriae vitio, etſi *volantem* pro aui poeta dicere poterat.

ton arbitror ſimpliciter ornare: vt ſit parma ſine inſigni et ornatu cf. ſup. IX, 548. — 714. *ferrata calce.* hoc de ſuo aeuo ſumſit poeta. Heroum vita κέντρον, ſtimulum, nouerat (v. Il. Ψ, 387. coll. 384.) non calcar, multo minus e ferro.

716. *lubricus*, fallax, vt ὀλισθηρός. — 718. *ignea.* A Catullo ſumtum iam alii obſeruarunt LXIV, 337. *Flammea praeuertet celeris veſtigia ceruae:* de Achille. Vt alias ὀξὺς, rapidus, de igni; ſic nunc *igneus* pro celer. — 719. *Tranſit equum curſu:* Haec de eius celeritate praeſtruxerat ſup. lib. VII, 808. 9. — 721. Minus bene comparant Intpp. Il. N, 62. Φ, 493

Oppor

Conprensamque tenet, pedibusque euiscerat vncis:
Tum cruor, et volsae labuntur ab aethere plumae.
At non haec nullis hominum sator atque deorum
Obseruans oculis summo sedet altus Olympo.
Tyrrhenum genitor Tarchonem in proelia saeua
Suscitat, et stimulis haud mollibus iniicit iras.
Ergo inter caedes cedentiaque agmina Tarchon
Fertur equo, variisque instigat vocibus alas,
Nomine quemque vocans: reficitque in proelia pulsos.

Quis

723. *Compressamque* pars Heinf. codd. vt alibi solet. *conuulsamq.* Ven. 724. *Tunc* alii. *euolsae* Rom. et Schol. Statii Theb. III, 537. *pennae* Menag. pr. et Parrh. 725. *hoc* Ven. *hoc vllis* Vratisl. 727. *Tarchonem*, quod et Romanus tuetur, Heins. refinxit v. sup. ad VIII, 506. Vulgo, *Tarchontem*: duo *Tarchonta*; alii *Tarconem* v. Pier. Parrh. *carentem in pr.* tum Bigot. *in pr. seruans.* 728. *iniicit* bene Heinf. ex Moret. et Menag. pr. Addit Burm. Hugen. sed grauiorem auctoritatem iam Pierius dederat Romanum et Oblongum msſ. Vulgo: *incitat* legitur. Tum Heinf. coni. *incutit iras.* 729. *caedentia* nonnullae edd. vulgares vitiose. 730. *vanisq.* pr. Moret. *irritat* coni. Heinsius. *i. v. iras* Gud. *balas* Vratisl. et Rom. 731. *ad pr.* Macrob. VI, 1. qui ex Furii Annal. laudabat versus (quos vide in not. ad h. l.) in quibus est: *reficitque ad praelia mentes.* Sed *in* saepe alias vidimus poetam sectari, vbi vulgo *ad* poni solebat. *in pr. fusos* Bigot.

Opportunior erat locus Il. x, 139 — 144. — *sacer ales.* accipio dictum, propter augurium ex eo auium genere capi solitum v. c. Odyss. o, 524 sq. — 724. versus inseruit exornandae comparationi. cf. eund. loc.

725. 6. Homericum esse: Οὐδ' ἀλαοσκοπίην ἔχε quisque facile videt. h. e. omnino vidit oculis suis I. Il. κ, 515. cf. Od. Θ, 285. — 727. 8. ad verba cf. sup. IX, 717. 8. et hoc lib. v. 451. 452. *suscitat*, ὦρσεν, ὤτρυνεν. — 731. Praeiuisse Furium (M. Furium Bibaculum) in Annal. XI, *Nomine quemque ciet: dictorum tempus adesse Commemorat. — Confirmat dictis: simul atque exsuscitat acres Ad bellandum animos reficitque ad praelia mentes* notauit Macrob. VI, 1. Malim et hic Homerum laudare Il. κ, 67. πατρόθεν ἐκ γενεῆς ὀνομάζων ἄνδρα ἕκαστον. In seqq. verbis Tarchonis a v. 732. neminem fugere possunt vestigia Homeri Il. Δ, 340 sq.

—732

Quis metus, o numquam dolituri, o ſemper inertes
Tyrrheni, quae tanta animis ignauia venit?
Femina palantis agit, atque haec agmina vertit?
Quo ferrum, quidue haec gerimus tela inrita dextris?
At non in Venerem ſegnes, nocturnaque bella,
Aut, vbi curua choros indixit tibia Bacchi,
Exſpectare dapes, et plenae pocula menſae;

Hic

734. *pallentes* tres ap. Burm. perpetuo lapſu. *pallentis* Mentel. pr. *agitatque haec* Franc. *agitat atque a.* Ed. pr. Totus verſus exciderat Goth. tert. 735. *quoue* Zulich. et alter Hamb. a m. ſec. et *quodue* a m. pr. *quidue hoc* Doruill. *gerimus* meliores libri et pars edd. vett. at in aliis: *geritis* minus bene, et hinc corrupte *gentis* aliquot Heinſiani. 736. *nocturnaue* Leid. 737. *induxit* in nonnullis vulgatum: ſed *indixit* Heinſ. vindicat, et iam ante in edd. extabat. E codd. vnus Leid. *inducit* a m. pr. et a ſec. *indicit.* 738. *Expectate* codd. fere omnes etiam optimus quisque Pier. et Heinſ. cum Seruio: mendoſe tamen. *expectare* (ſc. non ſegnes) tamen primae ſtatim edd. ſicque Goth. pr. et tert. — *aut pl.* tres Burm. et vett. edd.

— 732. *O nunquam d.* dedecoris, infamiae ſenſum habituri. At Horat. *O dolitura mea multum virtute* N. Epod. 15, 11. — 736. Egregie in rem ſuam vertit poeta famam de veterum Etruſcorum luxurie: etſi in ſingulis ornamentis Homerum reſpicere potuit. alacriter dicit eos ruere ad epulas et quidem ſacrificiorum. Simili argumento ad exprobrationem vtebatur Homerus in Meneſtheum et Vlyſſem, ſed quod primi vocantur ad coenam et maiore carnium vinique copia honorantur Il. Δ, 340 ſqq. In his *vbi tibia Bacchi curua indixit choros;* putatur reſpexiſſe Maro Priami vocem, qui filios increpans, ὀρχηστὰς χοροιτυπίῃσιν ἀρίστους appellat Il. Ω, 261. Locum de Phaeacibus huc vocant alii Odyſſ. Θ, 248. 9. quo tamen vix quicquam in poetae verbis illuſtratur. De tibia in ſacris omnino, tum in Cybeles et Bacchi, ad choros nil monere opus eſt: Sed Bacchum cum iudicio videtur nominaſſe, nam Bacchi ſacra ac initia inter Etruſcos vel maxime viguiſſe, iam olim ex tanto vaſorum et ſarcophagorum numero, in quo illa occurrunt, ſuſpicati ſumus. v. Nou. Comment. Soc. R. Gott. T. III. p. 2. pag. 53. — 736. Amaritudo dicti ſic ſatis intelligitur, ſi cogites eos fugere in praelio cum femina. 738. *plenae m.* πληθούσης τραπέζης. — 739. *haruſpex*

Hic amor, hoc ſtudium; dum ſacra ſecundus haruſpex
Nuntiet, ac lucos vocet hoſtia pinguis in altos.
Haec effatus, equum in medios, moriturus et ipſe,
Concitat, et Venulo aduerſum ſe turbidus infert,
Dereptumque ab equo dextra conplectitur hoſtem,
Et gremium ante ſuum multa vi concitus aufert.
Tollitur in coelum clamor: cunctique Latini
Conuertere oculos. Volat igneus aequore Tarchon,
Arma virumque ferens: tum ſumma ipſius ab haſta
Defringit ferrum; et partis rimatur apertas,
Qua vulnus letale ferat: contra ille repugnans
Suſtinet a iugulo dextram, et vim viribus exit.
Vtque volans alte raptum cum fulua draconem
Fert

739. *Hic amor, hoc ſtudium* in parentheſi dictum recte notat Servius. *dum ſacroſanctus* Goth. pr. *haroſpex* Medic. 740. *vocat* duo Burm. et Schol. Horat. I. Od. 37. 741. *effatur* Montalb. *ita fata* Bigot. *in* abeſt binis Burm. et Goth. tert. *in medio* Zulich. *m. m. in hoſtes* Gud. vti ſup. IX, 400. legi vidimus. *vt ipſe* Barth. ad Stat. V. Theb. 623. e cod. optimo laudat. 742. *ſe aduerſum* Goth. tert. *offert* Rom. Medic. aliique Pier. et ex Heinſianis Gud. cum tribus aliis et Zulich. quibus adde Goth. tert. cum Donato perperam: cum de vi et pugna agatur, vt iam Burmann. monuit. 743. *direptumq.* male vulgg. et h. l. cf. ad X, 475. 744. *Egregium a. ſ.* Rom. 745. *ad caelum* tres Heinſ. 746. *ingens* Franc. *Tarcho* Medic. vnde melius *Tarchonis* duci Heinſius putabat. 747. *cum* Ven. et Goth. tert. *illius* alter Hamb. 748. *Diſtrinxit* Ed. pr. *defigit ferra* Vratisl. et Parrh. 749. *ferit* ſec. Rottend. *illa* alter Hamb. 750. *dextra* Leid. *vis v. haeſit* Ed. pr. Burm.

ruſpex ſecundus*, qui ſecunda nuntiat ex extis inſpectis; vbi autem litatum eſt, epulae ſacrae ſubſequuntur. Et h. l. quidem ſacra fiunt in luco. adeoque et epulae; etiam hoc ex veterum more; quod etiam ſeruatum in primis in ſacris ruſticis: v. c. Tibull. I, 10, 51.

741. *moriturus et ipſe.* animo, vt bene Seruius, h. animi propoſito *turbidus* h. l. ira; vt et alibi. — 748. *partes apertas* in iugulo vt e ſeqq. apparet cf. Il. x, 321 ſqq. cf. ſup. v. 692. 3. *rimatur* cf. ſup. VI, 599. Ge. I, 384. 750. *vim viribus exit:* fallit, euitat, auertit. cf. ſup. V, 438. 751. Comparationem ex Homero petitam clamant inde a Macrob. V, 13. fere omnes Il. μ, 200 ſqq. et laudant temere aut

Fert aquila, inplicuitque pedes, atque vnguibus haesit:
Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
Adrectisque horret squamis, et sibilat ore,
Arduus insurgens: illa haud minus vrguet obunco
Luctantem rostro; simul aethera verberat alis.
Haud aliter praedam Tiburtum ex agmine Tarchon
Portat ouans. Ducis exemplum euentumque secuti
Maeonidae incurrunt. Tum fatis debitus Arruns
Velocem iaculo et multa prior arte Camillam

Circuit,

752. *Fert auis* Schol. Horat. Cruqu. IV. Od. 4. *dapes atque* Goth. pr. *ac viribus h.* Ed. pr. Burm. 753. *et, ac,* alii. *fumosa* Bigot. 754 *haeret* duo Burm. *scamis* Zulich. 755. *assurgens* Ed. pr. Burm. *obunco* Heins. dedit e melioribus suis et illustrauit. Eo alludunt alii, in quibus *abunco.* Vulgo editum *adunco,* quod et Romanus agnoscit. 756. *summum aethera* Ven. 757. *ex sanguine* Zulich. a m. pr. *ex agmine raptam* Seru. ad VIII, 9. vbi quidam *Tiburti.* 758. *euentum exemplumque* aliquot codd. Heins. et edd. vett. minus bene. *euentus* autem h. l. pro successu. 759. *Arruns* Heins. ex optimis codd. scripsit ex illustrauit, pro *Aruns.* In scriptis fere *Arrons* occurrit. cf. Pier. ad v. 814. 760. Ne *et* delendum putes, vide notam.

aut vituperant alterutrum poetam. Erat tamen et hoc monendum: ornatam ac variatam rem esse a poeta egregie tum in hoc, quod narrationem Homericam in comparationem mutauit, tum in eo, quod hic vincit aquila, apud Homerum vincitur. In aliorum poetarum imitatione non laboramus. Conferat, qui volet, Cerdam. — *volans alte* iungendum, est ὑψιπέτης αἰετός. — *vnguibus haesit* est ex ἐμφῦναι vel ἐμφύεσθαι, inhaeret, vnguibus infixis. Sic et Cicero minus eleganter converterat Homerica de Diu. I, 47. *transfigens vnguibus anguem.* -- Ornatiora etiam 753 -- 6. quam apud Nicandr. Theriac. 456. 7. — 759. *Maeonidae:* vt VIII, 499.

759. *fatis debitus:* v. inf. 864. Est autem Arruns ex Etruscis, quos Tarchon Aeneae adduxerat. Mirum est, Grammaticos de hoc dubitare. *iaculo* (quod vibrat, ad ictum paratum v. mox v. 767.) *et multa* cum *arte circuit* Camillam Arruns *prior*: quod ad *velocem* spectat; praeuertens eam, dum lateri semper adhaeret. —

Circuit, et, quae ſit fortuna facillima, tentat.
Qua ſe cumque furens medio tulit agmine virgo:
Hac Arruns ſubit, et tacitus veſtigia luſtrat;
Qua victrix redit illa, pedemque ex hoſte reportat:
Hac iuuenis furtim celeris detorquet habenas.
Hos aditus, iamque hos aditus, omnemque pererrat
Vndique circuitum; et certam quatit inprobus haſtam.
Forte ſacer Cybelae Chloreus, olimque ſacerdos,
Inſignis longe Phrygiis fulgebat in armis,
Spumantemque agitabat equum: quem pellis aënis
In

761. Hunc verſum poſt vſ. 763. *Hac A. — luſtrat* collocabat Goth. ſec. 762. *Quo* aliquot Pier. *ſe cuique* Bigot. *ferens* pars Pier. et Heinſ. varietate fere perpetua. *ferox* a m. pr. videbatur habuiſſe Mentel. pr. Sed h. l. *furens* recte, vtpote in pugna, et Camilla etiam inf. 781. *caeca et incauta.* 763. *Huc* ſec. Moret. *armis ſ.* Ed. Mediol. 765. *celeres furtim* aliquot Heinſ. 766. *atque hos* Gud. et pr. Menag. *hos iamque* Moret. tert. *iamque hos abitus* pars libb. Pier. et Heinſ. et probabat hoc Pierius cum Vlitio apud Heinſium. Sic quoque Donatus legerat. *imnque hos habitus* in binis Burm. *Hos abitus iamque hos aditus* alter Voſſ. 767. *circuitu* Goth. ſec. 768. *ſatus Cybele* aliquot Pier. *ſacer Cybelo* Medic. Pierii cum Donato: Medic. et alii Heinſiani cum trinis Goth. Eandem varietatem ſupra lib. III, 111. vidimus. Cum *Cybelus* mons Phrygiae ſit, vix *ſacer Cybelo* cuiquam placere poteſt, nec magis tamen: *ſacer Cybelae — olimque ſacerdos*; etſi Cybelae conſecratus a puero eſſe potuit, vt Camilla Dianae ſup. 559 ſqq. Procliue eſſet, cum Pierio et Cuninghamo refingere: *ſatus Cybelo*, in monte Cybelo natus. Sed hoc idem ſignificat lectio meliorum librorum: *ſatus Cybele*: nam et montis id nomen fuit. Nec aliter Seruius legit, etſi alterum eius ſcholio praeſcriptum eſt. — Porro *Choreus* Medic. tum Macrob. V, 1. et alii codd. apud Burm. vt auctoritate adeo praeſtet. Nec aliter Iul. Sabin. At *Celoreus*, *Chioreus*, *Coreus*, *Cloreus* aberratt.

quae ſit fortuna facillima, eleganter, qua facillime haſta peti ea poterat. omnis autem iactus aliquo fortunae munere ſucceſſum ſuum habet. — 767. *certam*, cuius ictum certum deſtinauerat.

768. Sacerdotes inter pugnantes iam Homerus induxerat, Il. E, 9. varietatis ſtudio. Hic Cybeles ſacerdos, quippe inter Troianos, et quidem *olim*, ſc. in patria. Tanquam Phryx, autem ornatui ſtudet: vnde poetae locus factus ornamentorum commemorandorum. — 770. 1. Haerent in his Intpp. Mihi ſic iungenda

In plumam ſquamis auro conſerta tegebat.
Ipſe, peregrina ferrugine clarus et oſtro,
Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu;
Aureus ex humeris ſonat arcus, et aurea vati
Caſſida; tum croceam chlamydemque ſinusque crepantis
Carbaſeos fuluo in nodum collegerat auro,
Pictus acu tunicas, et barbara tegmina crurum.
Hunc virgo, ſiue vt templis praefigeret arma
Troïa, captiuo ſiue vt ſe ferret in auro,

771. *Implumem* Goth. ſec. et tert. *ſcamis* Zulich. *ſqualis* a m. pr. Goth. *auroque inſerta* Ald. (pr.) cum Goth. pr. quod poterat iuuare eos, qui in ſtructura verborum haerebant. Sed v. not. 773. *Cortinia* paſſim codd. et h. l. 774. *ex humero* Gud. et alii Heinſiani, cum Goth. ſec. vt inf. 844. *erat arcus* Medic. et Leid. minus eleganter. 775. *ſonatque crepantes* Parrh. 778 *Tunc v.* Menag. pr.

iungenda videntur: *pellis* ferina *auro conſerta*, h. aureis fibulis, ſubter aluum equi oras pellis conſtringentibus, collecta et firmata; ſed *pellis aenis in plumam ſquamis*, h. cum ſquamis, habens ſquamas in plumae modum ex aere, pelli, ne corpus ferri rigore laederetur, pro ſtragula ſubſtratae iniectas vel innexas. Cataphractum equitem oſtendi, bene notat Seruius, qui et Salluſtii fragm. incert. laudat: *Equis paria operimenta erant, quae lintea ferreis laminis in modum plumae annexuerant.* Plumae igitur eae ipſae ſquamae ſunt; a forma dictae. Occurrunt eae etiam alibi. v. auctores de re militari, et ad Iuſtin. XLI, 2. f. vbi *loricae plumatae* Parthorum memoratae. *peregrina ferrugine et oſtro.* h. purpura ferruginea cf. ſup. IX, 582. *clarus* h. l. conſpicuus. Epitheta v. 773. tantum ad ornatum pertinent: nihil amplius: et iam alibi vidimus. 775. *Caſſida.* forma etiam apud Propertium occurrit. cf. Cerda. — 775. *ſinus carbaſeos crepantes:* de eadem chlamyde crocea, vt adeo ea ſit ex tenui linteo, croceo colore. Linteum hoc vt crepet et ſonitum edat, mota chlamyde, intextae faciunt laminae aureae. iungendum enim: *ſinus crepantes fuluo auro.* Sic ſup. VI, 206. *crepitabat bractea* auri: et hinc ſimilia apud Statium VI. Theb. 62. VII, 682. vbi cf. Barth. *nodum* in v. 776. de fibula accipere non neceſſe eſt. Nam in nodum collecti ſinus etiam in ſignis veterum occurrunt. Tandem in-

Venatrix, vnum ex omni certamine pugnae
Caeca ſequebatur; totumque incauta per agmen
Femineo praedae et ſpoliorum ardebat amore:
Telum ex inſidiis quum tandem tempore capto
Concitat, et ſuperos Arruns ſic voce precatur:
Summe Deum, ſancti cuſtos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor aceruo

Paſcitur:

781. *Certa ſ.* Parrh. *incauta* iam in vett. edd. fuit: vt in noſtra Ven. Norimb. et aliis. Firmauit lectionem auctoritate ſua Ge. Fabricius. In aliis *incenſa* legitur: quod et codd. nonnulli habent; ſed recentiores, vti et Goth. tert. 782. *Fulmineo pede* Parrh. 783. *tum* Doru. *et* Franc. *cunctantem* Goth. pr. *t. rapto* Parrh. *cauto* Goth. tert. 784. *Concitat* e melioribus Pierianis et ſuis reſtituit Heinſius, pro vulgari: *Coniicit*, quod ex interpretamento venit; etſi *concitat* ad ipſum motum librantis telum referri poteſt. 785. *ſacri* pr. Hamb. *cuſtos ſci* Zulich. ſollenni ſcripturae compendio, pro *ſacri*, quod Burm. quoque monuit: cf. Burm. Sec. V. C. in Anthol. To. I. p. 126. 786. *primum* Oudart. et Exc. Burm. *pruneus* Gud. a m. pr. male. Burmannus laudat Heinſ. ad Silium V, 179.

terior veſtis ſeu tunica vſ. 777. erat opere Phrygio cf. ſup. III, 483. 4. Ad Phrygium amictum, qualis in ſignis et aliis veterum operibus occurrit, etiam referendum eſt, quod de crurum integumentis ſequitur: (non ad colorem croceum, vt Cerda facit poſt Seruium) *et erant barbara* (h. Phrygia) *tegmina crurum.* Ita enim Atys, Paris, Ganymedes, Galli, braccarum genere induti eſſe ſolent femora et crura. Bene autem Seruius: „Sane armorum longa deſcriptio eo ſpectat, vt in eorum cupiditatem merito Camilla videatur eſſe ſuccenſa.“ Scilicet, etſi virilis animi femina, tamen a cultu et ornatu intactam mentem non habuit. Hinc v. 782. *femineo ardore*, impatienti, vt Seru. Sic VII, 345. *femineae curae iraeque.*

785. De Soracte monte (*Monte di S. Silueſtro*) agri Faliſci, et Hirporum familiis, quae Apollinis ſacra in eo curabant, ſuper ambuſtam ligni ſtruem ambulantes, loc. claſſ. Plinii VII, 2. et Salmaſ. Exerc. Plin. p. 59. Eosdem Hirpos attigit lib. VII, 696. Imitator huius loci Silius lib. V, 175 ſqq. — 786. *primi* praecipue inter ceteros, quod vulgo: inprimis. *aceruum* pro ſtrue lignorum dixit: et quia ea pinea, hinc traduxit ad ignem:

pineus

Pascitur: et medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus vestigia pruna;
Da, Pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,
Omnipotens. Non exuuias, pulsaeue tropaeum
Virginis, aut spolia vlla peto. Mihi cetera laudem
Facta ferent. Haec dira meo dum volnere pestis
Pulsa cadat, patrias remeabo inglorius vrbis.
Audiit, et voti Phoebus succedere partem
Mente dedit: partem volucris dispersit in auras.
Sterneret vt subita turbatam morte Camillam,
Adnuit oranti: reducem vt patria alta videret,

788 *premimur* coni. Heins. *v. prima* Goth. tert. 790. *Armipotens* coni. Burm. quod nesciret an alius Apollini id epitheton dederit. At *Iunonem omnipotentem* ipse Maro dixit sup. IV, 693. et VII, 428. et h. l. multo magis hoc in Arunte ferendum, quod paullo ante v. 785. *summum* deum eundem Apollinem appellarat, adiecto: *Quem primi colimus.* Non male igitur Seruius ex affectu colentis haec dicta ait. — *p. triumphum* alter Hamb. 791. *vt s.* Franc. *haud s.* Goth. pr. 792. *ferent* reuocauit, codicum quoque suorum auctoritate, Heinsius; quod et in vett. edd. erat. alii: *ferant,* quod Pierio placuerat. *dura* Ed. pr. Burm. *modo dum* Parrh. 793. *Pulsa* miror nemini displicuisse post v. 790. *pulsae — cadet* Bigot. *patrias vrbes* e codd. suis et Pier. adde Goth. sec. et tert. Heinsius. Vulgo: *patriam vrbem.* 794. *et votis* tres Heins. *Phoebus voti* apud Macrob. V, 3. *et dextris rebus s.* Zulich. 795. *partim* Ven. et duo Moret. cf. sup. V, 187. *dispar-sit* ed. Iunt. *disperdit* Doru. 796. *in subita* alter Hamb. *t. voce* Oudart. 797. *Adnuit, at reducem vt p. a.* v. Zulich.

pineus ardor. — 788. *premimus vestigia,* plantas: vt *ponere, imprimere,* h. incedere pedibus, *multa pruna,* in m. p. Fieri autem hoc plantis medicamento tinctis, non ignorauit Varro, cuius verba Seruius seruauit. Cum autem Soracte et Falisci supra VII, 695. 6. auxilia Turno miserint, Arruntem Etruscum necesse est nunc esse ex vicinis Etruriae locis oriundum; non vnum ex Hirpis. — 790. *pulsae,* fugatae et h. l. victae. ne cum Seruio arguteris. cf. statim v. 793. *pulsa cadat. inglorius,* vt δυσκλεής, vt de Agamemnone Il. B, 115. — 794. 5. ad Homericum Il. Π, 249 sqq. *mente* γνώμῃ, consilio, decreto animi; nullo tamen signo declarato. — 797. *patria alta.* Ornans epitheton satis frequens

Non dedit; inque notos vocem vertere procellae.
Ergo, vt miſſa manu ſonitum dedit haſta per auras,
Conuertere animos acris, oculosque tulere
Cuncti ad reginam Volſci. Nihil ipſa neque aurae,
Nec ſonitus memor, aut venientis ab aethere teli;
Haſta ſub exſertam donec perlata papillam
Haeſit, virgineumque alte bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidae comites, dominamque ruentem
Suſcipiunt. Fugit ante omnis exterritus Arruns,

Laetitia

798. *Nec d.* Goth. pr. 799. *vbi m.* Medic. 800. *oculos acres animosque* Leid. *animos alacres* Vratisl. *Conuertere animos acies* vett. edd. vt Ven. 1484. 1486. 1495 et ſeqq. etiam Egnatiana recenſio; item Norimb. quod Heinſium fugiſſe miror. Burmannus tantum hoc monuit: „*acies* legere alios ait Cerda.“ Quae prima *acres* habeat, apud me Aldina tertia eſt. 801. *nihil illa* aliquot Pieriani, vnde Catroeus mutuatus eſt, et pr. Menag. *neque* Heinſ. et libb. pro *nec.* Tandem *auras*, quae vetus ſecundi caſus forma fuit, vt *Maia, Maias, pater familias*, legerat Aſper et eam antiquam lectionem eſſe Seruius teſtatur. Adde Pompon. Sabin. In Pierianis tamen ea codd. non occurrebat, nec in Heinſianis, praeterquam in pr. Moret. altero Menagio, Venetoque, (quibus adde Doruill. et Goth. pr. qui ſunt inter recentiſſimos) tum in tribus aliis pro diu. lectione: eoque alludebat Gud. in quo *aura.* In Mediceo *auris* eſſe Burm. notat: quod a Igginio obſeruatum non eſt. Etiam vett. edd. *auras* habent, vt Mediolan. Ven. 1484. 1486. et al. primum mutatum video a Naugerio in Ald. tert. *neque ante* Goth. tert. 802. *aethere coeli* Goth. tert. 803. *Haſta per* Goth. tert. *expertam* Rom. *exortam* Goth. pr. *perlapſa* Goth. ſec. *mamillam* ſec. Rottend. Argutantur Intpp. dum de Amazonum papilla exuſta h. l. cogitant. 805. *comitem d.* Hugen. *cadentem* Leid. 806. *ſtetit* Zulich. *fuit* ed. Dan. Heinſii. *exterritus armis* Goth. tert.

quens, h. clara, nobilis. Interdum ad ſitum refertur, etiam ad murorum ac turrium altitudinem. Sed in talibus epithetis ſatis eſt, animo obverſari obſcuram notionem magnae alicuius et praeclarae rei.

799. Egregie animus Camillae imperterritus deſcribitur: inprimis vſ. 801. 2. — 803. Homericum λιλαιομένη χροὸς ἆσαι exprimi iam Macrobius VI, 6. putauit: quod tamen paullo diuerſum eſt. — 806. Arruntis miſerum pavorem ex Homero duxit, Il. Π, 813. vbi Patroclo caeſo Euphorbus

Laetitia mixtoque metu: nec iam amplius hastae
Credere, nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, prius quam tela inimica sequantur,
Continuo in montis sese auius abdidit altos,
Occiso pastore, lupus, magnoue iuuenco,
Conscius audacis facti, caudamque remulcens
Subiecit pauitantem vtero, siluasque petiuit;
Haud secus ex oculis se turbidus abstulit Arruns,
Contentusque fuga mediis se inmiscuit armis.
Illa manu moriens telum trahit: ossa sed inter
Ferreus ad costas alto stat volnere mucro.
Labitur exsanguis: labuntur frigida leto

807. *moestoque metu* Rom. Forte ortum *mesto* ex *misto*. *mixtaque* Goth. pr. 808. *concurrere* sec. Rott. et Doru. cum Goth. pr. 809. *prius quem* Ald. cum Goth. pr. *turba i. sequatur* Zulich. Forte ne bis telorum in binis verss. mentio fiat. *sequuntur* Gud. 810. *abuius* pr. Moret. *obuius* Goth. tert. *sese ausus* Goth. sec. *abdidit auius* Zulich. *aptos* Goth. tert. 811. *magno que* edd. apud Pier. qui e codd. *ve* commendat. 812. *remulgens* Gud. et Mentel. pr. 813. *Subiectat* sec. Moret. *pauitans* Zulich. *vterum* Hugen. *siluisque* sec. Menag. 814. *abdidit* Zulich. *Aruns* v. sup. ad v. 759. 815. *fugae* maluit Heins. Alterum hemistichium a cod. Zulich. aberat. 818. *Labitur et sanguis* Donatum legere videri notarat Pier. hoc arripuit Catroeus; Camillam enim non nisi paullo post vs. 827. de equo defluere. perperam vtique. nam exilis et ieiuna illa est lectio. Et *labitur* dictum est, vt centies, de ipso conatu et initio actionis. *exanimis* Vratisl. — *frigida telo* alii apud Seruium, et pro diu. lect. Menag. pr. male.

phorbus similiter sibi ipse non satis confidit. Comparatio autem vs. 809. subiecta, etsi et ipsa ab Homero mutuata Il. o, 586—9. tam egregie ornata et ad naturam animantis propius adducta (inprimis vss 812. 3.) est, vt inter praestantiores numeranda sit. Statii imitationem indicauit Burm. IV. Theb. 363 seqq. sed ea friget ad Maronis focum comparata. — *sese abdidit*, abdere solet, abdit, fugit ex gr. aoristo. *conscius audacis facti* quem θῆρα κακὸν ῥέξαντα dixerat. *caudam-pauitantem*, quae est ferae pauitantis, *remulcens*, reflectens, ὀῤῥωδῶν. sed exquisite: vt *mulcere* sit mulcendo inflectere, vti v. c. in felibus fieri videmus. Hesiod. Ἔργ. 512.
sed

Lumina. Purpureus quondam color ora reliquit.
Tum ſic exſpirans Accam, ex aequalibus vnam,
Adloquitur; fida ante alias quae ſola Camillae,
Quicum partiri curas; atque haec ita fatur:
Hactenus, Acca ſoror, potui: nunc vulnus acerbum
Conficit, et tenebris nigreſcunt omnia circum.
Effuge, et haec Turno mandata nouiſſima perfer:
Succedat pugnae Troianosque arceat vrbe.
Iamque vale. Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non ſponte fluens. Tum frigida toto
Paullatim exſoluit ſe corpore, lentaque colla,

Et

819. *calor* Leid. et duo Goth. *oſſa* tres Heinſ. et Leid. cum Goth. tert. *relinquit* tres alii. 821. *fidam* Medic. a m. ſec. *Acca* Latinum nomen eſt; nota Acca Laurentia, Fauſtuli vxor. 822. *Quacum* plerique Pier. et Heinſiani fere omnes, excepto Mediceo, Gud. a m. pr. et tert. Rottend. cum Goth. ſec. et tert. quibus ſuffragatur Aruſianus Meſſius. Tum ellipſi ſuppleta interpolatum in ed. Ven. Burmanni: *Quicum p. c. ſolita: atque ita f.* et in Doru. ac Bigot. cum Goth. tert. *Quacum p. c. ſolet, atque ita f.* Tandem Burm. coni. *atque huic ita fatur.* 823. *potui* vel *valui* alter Hamb. 824. *ex t.* Leid. *increſcunt* Oudart. 826. *que* aberat Mediceo Pierii; idem in plerisque repererat *vrbi*, quod doctius. Laudauit iam Burm. ex Ge. III, 155. *Arcebat grauido pecori*, h. a pecore. 827. *Simul haec dicens* ed. pr. Burmanni, et Goth. ſec. 828. *non ſ. ruens* ſec. Rott. cf. ſup. v. 236. et III. Ge. 524. — *cum fr.* Zulich. et Goth. tert. *et fr.* malebat Faber propter vſ. 832. 829. *ſoluit* Mentel. pr. *ſe pectore* pr. Hamb.

ſed de frigore: Θῆρες δὲ φρίσσουσ', οὐρὰς δ' ὑπὸ μέζε' ἔθεντο. 815. μίκτο δ' ὁμίλῳ.

821. *ante alias ſola fida* quae erat: quod communius ſolet dici: *vna ante alias fidiſſima.* 823. *Hactenus potui*, viribus valui, vt recte Cerda. Pro vulgari: nunc vires deficiunt, vel deficio iam. — 825. Animum generoſum Camillae facile quisque miretur, quae in ipſa morte non de ſua ſed de reip. ſalute cogitat. — 827. Ex Furii Annal. I. laudat verſus Macrob. VI. *Ille graui ſubita deuinctus vulnere habenas Miſit equi, lapſusque in humum defluxit, et armis Reddidit aeratis ſonitum.* — 829. *exſoluit ſe.* Proprie anima corpore exſolui dicitur. Tamen et ſup. IV, 703. *teque iſto corpore ſoluo*: Iris allocuta Didonem moribundam. —

830.

Et captum leto posuit caput, arma relinquens:
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub vmbras.
Tum vero inmensus surgens ferit aurea clamor
Sidera: deiecta crudescit pugna Camilla:
Incurrunt densi simul omnis copia Teucrum,
Tyrrhenumque duces, Euandrique Arcades alae.
At Triuiae custos iam dudum in montibus Opis
Alta sedet summis, spectatque interrita pugnas.
Vtque procul medio iuuenum in clamore furentum
Prospexit tristi multatam morte Camillam;

830. *ponit* Ed. pr. Burm. *relinquunt* alii apud Seruium legebant, inter quos Probus fuisse videtur. *reliquit* Rom. et alii Pieriani cum Donato. 831. *venit i.* Goth. pr. *vmbris* sec. Rottend. v. inf. XII. extr. 832. *immensum surgens* malebat Heins. *serpens* Franc. *venit a. c.* Goth. pr. 834. *Concurrunt* Rom. et alii Pier. Voss. cum Sprot. et Bigot. ac Goth. sec. tert. *omnes* Ed. pr. Burm. 835. *Tyrrhenumque duces* ex solo Mediceo reposuit Heins. quod ipsi neruosius videbatur. Sed cum *Teucrum copia* praecessisset, potuit poeta maluisse variare: *Tyrrhenique duces*, quod vulgo legitur. *E. Arcadis* edd. Ven. et Mediol. apud Burm. et omnes aliae veteres, et recentiores; nec *Arcades* illatum, nisi ab Heinsio e scriptis potioribus cum quos ipse habebat, tum Pierianis. cf. XII, 551. 837. *interrita*. Hoc vocabulo adiecto me non magnopere delectari lubenter fateor. Aut enim alienum, aut otiosum est. Vt saltem adiuues quodammodo, dicendum est, exprimi tantum hoc, quod tuta, e tuto loco, pugnam prospicit Opis. 838. *Atque* Leid. *iuuenum medio* Menag. pr. *iuuenem* Bigot. et Goth. tert. *iuuenem medio in cl. furentem* Gud. *in* etiam Iunt. ed. abest. 839. *mulctatam* Pierius in suis inuenerat: itaque tres Heins. Mediceus cum qu. Moret. et Leid. *mulcatam*, quod etiam ex vet. cod. laudat et defendit Guellius. *mutatam* Franc. et Parrhas. Iam de his vocibus satis accurate actum passim a viris doctis. Laudat Burm. Arntzen. ad Aurel. Vict. Vir. Ill. c. 51. Drakenb. ad Liu. III, 67. *mulcatam* h. l. Heins. reliquerat, quod iure suo mutauit Burm. in *multatam*. Nec enim aliter dicitur quam: multari pecunia, exilio, morte, vt vel Lexica docent. *m. in morte* Sprot.

830. *captum leto caput*, h. victum, adeoque languens. — 831. Notum illud Homericum: ψυχὴ δ' ἐκ ῥ. Il. Π, 855. 6. — 834. *omnis copia* h. copiae, totus exercitus, vt bene Seru. vti sup. II, 564.

836. Exsequitur nunc Opis quod mandatum erat a Diana sup. vss. 587 sq. *custos*, Dianae comes,

Ingemuitque, deditque has imo pectore voces:
Heu nimium, virgo, nimium crudele luisti
Supplicium, Teucros conata lacessere bello!
Nec tibi desertae in dumis coluisse Dianam
Profuit, aut nostras humero gessisse pharetras.
Non tamen indecorem tua te, regina reliquit
Extrema iam in morte: neque hoc sine nomine letum
Per gentis erit; aut famam patieris inultae.
Nam quicumque tuum violauit vulnere corpus,
Morte luet merita. Fuit ingens monte sub alto
Regis

840. *Ingemit et dedit has* Doru. 843. *Hoc tibi* Donatus legisse visus Ge. Fabricio. *Dianae* Vratisl. 844. *gestasse* aliquot Pier. *sagittas* Medic. cum nonnullis aliis et binis Goth. aberrauit. 845. *reliquit* Heins. recepit, ex Romano Pierii, Mediceo aliisque suis. Sic ex decreto Dianae res iam constituta habetur. *relinquit* aliquot Pier. et tres Heins. *relinquet* vulgo legitur: sic quoque tres Goth. 846. *iam* abest Sprot. *in* abest quinque Heins. et alteri Goth. *nec* al. *numine* Medic. Pierii, et pars Heins. 847. *per gentes eat* coni. Heins. non ineleganter. *patiaris* Montalb. *inulta* pr. Moret. et a m. sec. Hamb. vnus. sed est *fama inultae*, ignominia inuindicatae, vt bene Seru. 849. *luat* pr. Hamb. et sec. Moret. cum Goth. pr. et tert. *licet* alter. *luit* Exc. Burm. *arto* Medic. a m. pr.

comes, famula. — 843. *desertae in dumis* venustius ex poetica ratione, quam, in dumis desertis, h. siluis. — *nostras* vt sup. 536. *nostris nequicquam cingitur armis*. — 847. h. non morieris inulta. non narrabitur de te, tulisse eum impune, qui te interemit. Fit hoc ex Dianae mandato sup. 590—3.

849. Tumulorum hoc genus antiquissimum ex aggesta in collis altitudinem humo, apud omnes fere veteres populos. Exemplum etiam apud Homerum Il. H, 86 sqq. B, 603. Ψ, 245 — 8. Nunc illud obseruandum, quod quercubus consitus est. Regem Dercennum aliunde non nouimus. Ex Seruio corrupto colligas, regem Aboriginum olim hoc nomine notum fuisse. Iulius Sabinus, qui pleniorem Seruium habuit, haec affert: „Dercenus, rex vnus ex antiquissimis in Latio, quem plerique Latinum eundem dixerunt, vt Iginus.“ Egerat igitur de eo Hyginus in Commentariis in Virgil. deperditis. — 844. *vana tumentem*, (κατ') ἐνάντια οἰδαίνοντα. — diuer-

Regis Dercenni terreno ex aggere bustum
Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum;
Hic Dea se primum rapido pulcherrima nisu
Sistit, et Arruntem tumulo speculatur ab alto.
Vt vidit fulgentem armis, ac vana tumentem;
Cur, inquit, diuersus abis? huc dirige gressum,
Huc periture veni: capias vt digna Camillae
Praemia. Tune etiam telis moriere Dianae?

Dixit,

850. *Dercerni* Medic. *Dircerni* duo aut tres alii Heins. *Diroeni* Parrh. *Stercenni* apud Seruium fuisse videtur. *Dorcenni* et *Dorcenii* alii. 851. *textum* Exc. Burm. 852. *nixu* Franc. vel *cursu* in marg. Goth. tert. 853. *Arr. tumidum* alter Hamb. 854. *laetantem animis* Medic. a m. pr. *surgentem* Leid. 855. *aduersus* Zulich. *ab his* alter Menag. *derige* Medic. et Gud. 856. *moriture* sec. Moret. *Camilla* Rom. 857. *Tunc* Franc. *teque* pr. Rottend. *moriare* sec. Moret. In *Tune etiam* latet difficultas aliqua, quae interpretes passim tenuit, etsi ab Heinsio et Burmanno nil notatum. Videamus rationes, quibus expediri potest, sigillatim. Aut iungi debet: *tune etiam*, etiam tu, sc. ad exemplum tot aliorum, qui Dianae telis periere. Sic fere Seru. et Donat. aut: *etiam Dianae telis*, sc. nec meis. expectabisne, dum a Diana ipsa interficiaris? Neutrum placet. Erant etiam ipsius Dianae sagittae, quibus Opis vtebatur. Possit alterum distinctione iuuari: *Huc p. veni. Capias vt digna Camillae Praemia, tune etiam telis moriere Dianae?* Ex Cerdae mente dolet Nympha, fraudulento homini contingere gloriosam mortem: cum periturus sit Dianae telis. Ex simili indignatione dictum putabat Guell. Vnum modum video paullo meliorem, vt ex affectu reliquorum etiam hoc dicatur: *Tune etiam? Telis moriere Dianae*: h. tune etiam longius abis? non pares dicto? Ades vero, o bone, *telis moriere Dianae.* Vti in obiurgatione *etiam* sollenne est. Ceterum tota haec Camillae oratio ad nostrum sensum parum habet grauitatis epicae.

diuersus, in diuersa, ἑτέρωθι, iam lib. V, 166. vt toties *aduersus, auersus:* v. c. mox 871. —856. *digna C. praemia* poenam meritam Camillae morte cf. sup. II, 537. — 857. v. V. L.

858 sqq. Quandoquidem memorabilis inter tot alias haec est sagittatio, qua dea vlciscebatur mortem Camillae, cuius admiratio adhuc animos nostros tenuit, ornata ea est a poeta exemplo Homerico in Pandaro Il. Δ, 116 sqq. etsi maiorum rerum exordia ab hoc Pandari telo procedebant. Cum his contendi potest alius

locus

Dixit, et aurata volucrem Threissa sagittam
Deprompsit pharetra, cornuque infensa tetendit,
Et duxit longe, donec curuata coirent
Inter se capita, et manibus iam tangeret aequis,
Laeua aciem ferri, dextra neruoque papillam.
Extemplo teli stridorem aurasque sonantis
Audiit vna Arruns, haesitque in corpore ferrum.
Illum exspirantem socii atque extrema gementem
Obliti ignoto camporum in puluere linquunt:
Opis ad aetherium pennis aufertur Olympum.
Prima fugit, domina amissa, leuis ala Camillae:
Turbati fugiunt Rutuli: fugit acer Atinas:
Disiectique duces desolatique manipli
Tuta petunt, et equis auersi ad moenia tendunt.

Nec

858. *at a.* sec. Moret. 859. *Depromit* alter Hamb. *incensa* Hugen. 860. *Eduxit* Franc. et Doru. *Adduxit* Macrob. IV, 3. *d. cruenta c.* Franc. 861. *Intra se* Goth. sec. *tenderet* Menag. pr. et qu. Moret. 862. *Laeuam aciem* fragm. Vatic. *dextram* Ed. pr. Burm. 863. *celi* Goth. tert. *aurasque sequentes* Exc. Burm. 864. *exitque* Franc. 867. *pinnis* fragm. Vatic. ex more. 868. *Defertur* Oudart. 869. *acer Acernas* alter Hamb *acer* est et h. l. fortis. nec debebat de hoc dubitari. 870. *Defectique duces* Medic. a m. pr. quod Heinf. illustrat, nec tamen aliter accipere vult, quam vt sint: deserti a suis. Sic vero praestat, quod omnium codd. etiam fragmenti Vatic. auctoritate firmatur, *disiecti*, h. e. dispersi, palantes fuga. *deiectiq.* alter Hamb. 871. *Tecta p.* pr. Hamb.

locus Quinti Cal. X, 231—4. — *Threissa* Opis, forte tanquam vna e puellis Hyperboreis. v. sup. ad v. 532. Thracum autem nomen late extensum, vt supra quoque de Amazonibus ex Scythia v. 659. — 859. *infensa*, infenso animo, qui vires nouas adiiciebat. — 861. *aequis* pro aeque, aequaliter dextra pectus ac laeua sagittae cuspidem. — 863. 4. cf. sup. IX, 631. 2. 3. — 866. *obliti* ἀμελήσαντες, negligentes, ait Seru. probante Burmanno. h. e. non curantes prae fugiendi studio.

868. *leuis* simpliciter ornat. Equitatus omnino leuis, quatenus expeditior est ad iter, fugam, pedite. — 870. *manipli*. De signiferis accipiunt Seru. Cerda. ! quidni ipsi militum numeri? vt vocabulum

hoc

Nec quiſquam inſtantis Teucros letumque ferentis
Suſtentare valet telis, aut ſiſtere contra:
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus;
Quadrupedumque putrem curſu quatit vngula cam-
Voluitur ad muros caligine turbidus atra [pum
Puluis, et e ſpeculis percuſſae pectora matres
Femineum clamorem ad coeli ſidera tollunt.
Qui curſu portas primi inrupere patentis,
Hos inimica ſuper mixto premit agmine turba:
Nec miſeram effugiunt mortem, ſed limine in ipſo,
Moenibus in patriis, atque inter tuta domorum,
Confixi

Hamb. pro var. lect. cf. mox v. 882. — *equos* Gud. Mentel. pr. et alter Menag. vt aut ſit *equos tendunt*, aut *equos auerſi*. Tum *equis verſis* Ed. pr. Burm. *equis auerſis* Goth. ſec. *equos aduerſi* Zulich. — *aduerſa ad moenia* pars codd. Pier. *aduerſi* Doruill. *auerſa moenia* ſine *ad* duo Moret. *turbata ad moenia* Ven. Sed vulgata recte ſe habet: et firmat eam fragm. Vatic. 872. *inſtantes acies l. f.* Rufinian. de Schemat. Lex. p. 237. perperam ex memoria. 873. *aut tendere* Parrh. 874. *lapſos* Vratisl. *laſſos* duo Burm. perpetuo lapſu. 875. *Quadripedoque* Rom. cum fragm. Vatic. a m. pr. vti et Donatus legerat: quod doctius dictum, vti ſup. VIII, 596. *Quadrupedante ſonitu*. *Quadripes* per *i* ſcriptum iam ſaepe vidimus. v. ſup. ad v. 614. *que* aberat Ed. pr. Burm. *Quadrupedemque* alter Menag. et fragm. Vatic. a m. ſec. *Quadrupedante p.* Sprot. et *p. ſonitu q.* tert. Rottend. vtrumque ex altero loco VIII, 596. 876. *c. t. acta* Goth. tert. quod ferri poſſet, ſi melius non haberemus. 877. *e* aberat Franc. *e muris* Doru. et Goth. tert. *perculſae* tert. Rottend. *percuſſo p.* vnus Heinſ. 881. *eff. noctem* Oblong. Pierii. *limite* Zulich. et ſec. Rott. *limine in primo* Goth. tert. memoriae vitio. Nam *limine primo* occurrit alibi. 882. *intra* Rom. tum Medic. Voſſ. pr. Parrh. Goth. ſec. et Ed. pr. Burm. Eadem *tecta d.* cum parte Pierianorum, et Sprot. cum Hamb. ſec. a m. ſec. minus eleganter: vt et alibi. *inter tuta* etiam fragm. Vatic.

hoc accipi ſolet. *deſolati*, vt, *vaſtatae cohortes*, ex diſperſione et fuga. — 872. letum inferentes, vt Seru. — 874. ipſi languentes, feſſi. — 875. *campum putrem*, qui in puluerem reſoluitur. cf. ſup. VIII, 596.

879 ſqq. Eſt quidem ſimilis pugna ad portas caſtrorum Il. M, 122 ſqq. Sed Virgilii locus haud paullo plus ἐναργείας, affectus et ornatus habet. — 880. *ſuper* a tergo: vt alibi quoque. — 885. 6. Paullo obſcu-

Confixi exspirant animas. Pars claudere portas;
Nec sociis aperire viam, nec moenibus audent
Adcipere orantis: oriturque miserrima caedes
Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
Exclusi ante oculos lacrimantumque ora parentum
Pars in praecipitis fossas, vrgente ruina,
Voluitur: inmissis pars caeca et concita frenis
Arietat in portas et duros obiice postes.
Ipsae de muris summo certamine matres,

Mon-

883. *et spirant* Medic. *spirant* Zulich. 884. *audet* Ven. et Parrh. 886. *Defendent* cum litura Medic. *aditusque inque* Franc. *atque a. r.* Gud. *duro et sub Marte cadentum* praefixum video Donati interpretationi. Iulium Sabinum corruptum potius esse arbitror quam lectione variare. *Caedes*, ait, *quam faciebant Troiani. Oritur caedes descendentium per ingressum, et ruentium ad portam.* 887. *lacrimantum ante ora p.* concinna repetitione Moret. sec. et Hamb. pr. a m. sec. 890. *Arcitat* Goth. sec. *Artat se in p.* tert. *in portis* Gud. cum tribus aliis.

obscurior est ad rem animo legentis repraesentandam verborum iunctura: nec lux ab Seruio aliisque expectanda. Simplicissimum post alia tentata hoc esse arbitror: agi de portis nondum clausis, sed claudendis. Dum in eo sunt oppidani vt portas claudant, ecce irruunt primi fugientes, quos isti accipere intra vrbem nolunt. Hinc oritur caedes partim eorum, qui vi ab ingressu portae fugientes prohibere volunt, partim eorum, qui vi irrumpunt et in resistentes irruunt. — 888. *vrgente ruina* soli, vt fit in ora seu margine fossarum, vt ruat solum et fatiscat. At Iul. Sabinus ruinam cadentium interpretatur. sic quoque alii.

891. Affectum Latinarum matronarum, ex hoc profectum dicere necesse est, quod Camillae corpus deportatum ex pugna conspiciunt. Quam cum pro Latinorum salute cecidisse videant, ipsae partim miseratione, partim patriae defendendae studio inflammantur. De deportato quidem ex acie corpore nihil adiecit narrationi; neque forte rem sic narrare potuit, cum sup. v. 593. 4. Diana praedixisset: *se nube caua corpus et arma inspoliatae Camillae tumulo esse illaturam.* Nec tamen commodior illa est ratio, vt ad tempus pugnae et prospectum de muris Camillae pugnantis et occumbentis haec retrahantur. — *summo*

certamine

Monſtrat amor verus patriae, vt videre Camillam,
Tela manu trepidae iaciunt; ac robore duro
Stipitibus ferrum ſudibusque imitantur obuſtis
Praecipites, primaeque mori pro moenibus ardent.
Interea Turnum in ſiluis ſaeuiſſimus inplet
Nuntius, et iuueni ingentem fert Acca tumultum?

Deletas

892. *Conſtat* alter Hamb. *amos* Gud. quod illuſtrat Heinſ. *amor verſus* Rom. vt iam reuertatur ille in pectora. Minus ſcite. In fragm. Vatic. *vt* a pr. m. aberat: et videtur *vt* aut melius abeſſe (nam ſiue ſit poſtquam, ſiue quemadmodum, parum commodum eſt) aut in *et* mutari. Ita erit: *Monſtrat amor verus patriae: et videre Camillam.* h. et viderant matronae paullo ante Camillae exemplum. Sed vereor ne, ſi non totus verſus, at hemiſtichium tamen, *vt v. C.* ad ſupplendum verſum, quem poeta imperfectum reliquerat, illatum ſit. 893. *trepida* Bigot. *manu iaciunt: trepidaeque et* Ed. pr. Burm. 895. *ardent* recepit Heinſ. pro vulgari *audent.* Habet et hoc ſuam vim. Sed *ardent* de re bellica poetis quoque ſatis frequentatum. Duplicis lectionis diuerſae duces: *ardent* Rom. et fragm. Vatic. tum Gud. Menag. pr. et Montalb. et ipſe Medic. a m. pr. ſed idem a m. ſec. adeoque ex Aproniani emendatione, *audent,* quod plerique ſequuntur, ex Gothanis quidem pr. et tert. 896. *in* abeſt Bigot. et Goth. pr. ac tert. et, *I. ſiluis T.* Ed. Ven. Burm. qui Virgilium *ſiluis* dicere maluiſſe, quam *in ſ.* notat. *denſiſſimus* Moret. ſec. *leniſſimus* Franc. 897. *et* deeſt Mentel. pr. vnde Heinſ. coni. *Nuntius, ingentem iuueni.* inde tamen nihil lucreris. *ingentem* vel *caecum* Hamb.

certamine. in extremo diſcrimine: vt ſup. v. 476. *labor vltimus.* Seru. — 892. *Monſtrat amor verus patriae* ſc. Latinas matronas: earum animum ac virtutem declarat. Ita ſaltem accipio; etſi obſcuriorem eſſe ſententiam quam pro poetae ingenio ac more facile largiar. Nec tamen melius fecerit, qui *monſtrat Camillam,* vel *iacere tela,* vel *certamen* ſupplere vellet. praeſtaret *monſtrat* pro *docet id facere* accipere. 893. 4. Iunge *ſtipites robore duro.* — 895. *Praecipites,* vt *trepidae,* feſtinationem ac ſtudium declarat.

896. *Nuntius* pro re nuntiata. Hoc facile quisque videat. Malim illud obſeruatum: *Nuntius implet Turnum,* vt abſolute, *implere aliquem,* dictum ſit. Sed res ſic expedienda: vſum eſſe poetam more ſuo, et id quod adiiciendum erat: *implet Turnum ingenti tumultu,* in binas enuntiationes reſoluiſſe: *Nuntius implet Turnum,* et *Acca fert iuueni ingentem tumultum,* perturbationem, rem nuntiat,

quae

Deletas Volſcorum acies, cecidiſſe Camillam,
Ingruere infenſos hoſtis, et Marte ſecundo
Omnia conripuiſſe: metum iam ad moenia ferri.
Ille furens, et ſaeua Iouis ſic numina poſcunt,
Deſerit obſeſſos collis, nemora aſpera linquit.
Vix e conſpectu exierat, campumque tenebat:
Cum pater Aeneas, ſaltus ingreſſus apertos,
Exſuperatque iugum, ſiluaque euadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
Agmine, nec longis inter ſe paſſibus abſunt;
Ac ſimul Aeneas fumantis puluere campos
Proſpexit longe, Laurentiaque agmina vidit;

Et

898. *Deiectas* pr. Hamb. a m. ſec. Ed. pr. Burm. 899. *infeſtos* Ed. vett. et, haud dubie inde ductus, Goth. pr. a quibus diſceſſit Naugerius in ed. tert. Ald. 900. *O. c. metum: iam* ſec. Moret. quod et ipſum ferri poſſit. *metu* Menag. pr. ſicque videtur legiſſe Iul. Sabinus. 901. *et ſaeua* codd. Pierii et Heinſii: ſicque editum a Naugerio, et reuocatum ab Heinſio: vett. edd. fere: *iam ſ.* Ita vero diſtingui debebat: *Ille furens iam, ſaeua I.* idque non improbem. Ed. Mediol. et aliae vulgg. cum Goth. pr. et cum codd. Vrſin. *nam ſ.* Doru. a m. *ſi ſ. I. – nomina* Medic. *ſic n. pellunt* Rom. 902. *n. auia* Bigot. et Goth. tert. *liquit* pr. Moret. *linquent* Goth. ſec. 903. *camposq.* Medic. et pro diu. lect. tert. Rottend. 904. *Tum p.* Parrh. *inuadit* aliquot Pier. *euaſit* Ed. pr. Burm. *ſiluasque -- opacas* Sprot. alter Hamb. et Scheffer. cum Parrhaſ. v. ſup. ad IX, 99. 907. *paſſ. ibant* pr. Moret. 908. *At ſimul* pars codd. Heinſ. ſicque vett. edd. nonnullae, etiam Ald. tert. idque equidem malim. *Tum pater* Rom. et quatuor Heinſ. repetitum ex vſ. 904.

quae turbet eius animum. — *M. ſ. omnia corripuiſſe*, et victores pugna facta omnia loca occupaſſe.

901. Comparant illud Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή Il. A, 5. Pertinet autem hoc, vt toties vidimus, ad epicam oeconomiam, ne caſu factum videatur, ſed Iouis voluntate. — *ſaeua*, vt alibi apud poetam, infeſta, adverſa: at mox *ſaeuum Aeneam* fortem, vt I, 99. et al. — 902. v. ſup. 522. 527 ſqq. et Exc. ad e. l. — 904. *ſaltus apertos* non obſeſſos amplius, vacuos ab hoſte. — 905. *exſuperat iugum*, cf. Exc. l. l. — 911. cf. ſup.

Et ſaeuum Aenean adgnouit Turnus in armis,
Aduentumque pedum flatusque audiuit equorum:
Continuoque ineant pugnas, et proelia tentent;
Ni roſeus feſſos iam gurgite Phoebus Hibero
Tinguat equos, noctemque die labente reducat.
Conſidunt caſtris ante vrbem, et moenia vallant.

910. *cognouit* Zulich. *conſpexit* Gud. pr. Menag. et pr. Moret. 911. *Aduentusque* Medic. doctius. *aduentusque virum* Ed. pr. Burm. *Aduentumque virum* vterque Rottend. ex v. 607. hui. lib. *flatumque* Rom. Montalb. et Voſſ. pr. 912. *Continuo pugnas ineant* edd. vulgg. pleraeque, aduerſantibus ſcriptis. Etſi id ipſum e MS. Fabricii reuocat Cuninghamus. *ineunt* Medic. a m. pr. reliqua idem *Continuoque i. p.* tum Ed. pr. Burm. *ineunt* et *tentant*. Abeſt *que* ab aliis, et vett. edd. *pugnam*. Sed haec nulli vſui ſunt, adeoque ea monere piget.

ſup. ad v. 607. *flatus*, hinnitus. —912. Καί νύ κεν — εἰ μή. *ineant. tentent.* iniiſſent, tentaſſent, ni tinxiſſet h. merſiſſet equos Phoebus Oceano occiduo, qui vltra Hiſpaniam patet. Monuere olim Grammatici apud Seruium: *tingat*, humiliter dictum eſſe. Poterat ſimile quid moneri paullo ante in vſ. 912. *ineant pugnas et praelia tentent.* Poteſt tamen defendi hoc, cum et diſcrimen habeant illa duo, et iungi fere ſic ſoleant ab Homero: πολεμιζέμεν ἠὲ μάχεσθαι.

EXCVRSVS I.

de Diomedis ſedibus in Apuliae littore.

XI, 243. *Vidimus o ciues Diomedem Argiuaque caſtra* etc. et ſupra VIII, 9. *Mittitur et magni Venulus Diomedis ad vrbem Qui petat auxilium.* Qua arte poeta ſeptimo libro Graecas colonias et populos, quorum originem veteres fabulae a Graecis repetebant, Latinis et Rutulis in belli ſocietatem adiunxit, eadem nunc ad Diomedem in extrema Italiae ora de auxiliis petendis legatos mitti narrat. Quorum auxiliorum aduentum cum temporis anguſtiae, quibus reliqua belli euenta includuntur, non admittant: legatorum reditu et renuntiatione auxilii negati praeclare vtitur Maro ad rerum exitum accelerandum et Latinorum conſilia praecipitanda. Nam primum incidit (v. lib. XI, 225 ſqq.) legatorum reditus in id tempus, quo ante paucos dies a Latinis parum proſpere erat

pugnatum, consiliaque eorum iam inclinatis animis ad pacem spectabant. Tum vero legati non modo negatum a Diomede auxilium renuntiant, verum etiam consilia eius et mandata exponunt, quibus ad componendam cum Aenea pacem grauissime hortatur. Erant autem de Diomedis in Daunia, quae Apuliae pars est, sedibus fabulae Graecorum antiquissimae. Ibycum auctorem Schol. Pindari ad Nem. X, 12. excitat, sed cyclicis patet poetis illas esse tribuendas, iis inprimis, qui reditus Achiuorum (Νόστους) carmine exposuerant. (cf. sup. To. II. pag. 220. 1.) Redux enim a Troia Argos factus Diomedes (v. Od. Γ, 180—2.) cognitis vxoris Aegialeae et adulteri Cometae, Stheneli f. insidiis, iterum naues conscendit, et post multos errores (cf. Ouid. XIV. Met. 478 sqq.) quibus etiam Aetoliam adiisse ferebatur, (v. c. Antonin. Metam. c. 37.) in Sinum Adriaticum euectus, in Daunorum finibus consedit, et Dauni regis filia in matrimonium ducta vrbem condidit, cui ab Argis Peloponnesi, quibus imperauerat et quorum antiquum nomen Ἄργος ἵππιον fuit, hoc ipsum nomen *Argos Hippium* imposuisse fertur: quod postea in *Argyrippam*, tandemque in *Argos* contractum esse aiunt. Haec est *Diomedis vrbs* lib. VIII, 9. XI, 226. et *Aetoli Arpi* lib. X, 28. et lib. XI, 246. 7. *Ille vrbem Argyripam patriae cognomine gentis Victor Gargani condebat Iapygis aruis.* cf. Seru. ad VIII, 9. Cluuer. Ital. ant. p. 1215 sqq. inprimis vid. Strabo VI, p. 434. 5. 6. Lycophron v. 592—632.

Obiacent littori Apuliae, contra montem Garganum, qui in promontorium ad mare procurrit, insulae numero tres, cum tamen tertia saxosa sit, duae tantum numerari solent, quarum vnam vetustas *insulam Diomedeam* appellauit; nunc Isola *di Tremiti* est, a terrae motibus, quorum vestigia multa in ea occurrunt. In hac Diomedes hominum conspectui subductus ac pro deo cultus fertur: monumento quoque ac delubro ad seriorem aetatem prostante: v. Plin. lib. III. extr. X, 44. f. 61. Inter deos receptum iam Pindarus memorauit Nem. X, 12. Socios autem in aues mutatos vulgata satis fabula tulit: quibus hinc *auium Diomedearum* nomen. vide inprimis Ouid. Met. XIV, 457 sqq. et noster poeta XI, 271 — 274. *Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur Et socii amissi petierunt aethera pennis, Fluminibusque vagantur aues — et scopulos lacrimosis vocibus implent.* Ortum fabulae dedisse videtur certum auium genus, circa haec loca sola, vt volunt, visi solitum, de quo locus class. Plin. X, 44. f. 61.

et

et auctor de Mirab. Auscult. pag. 722. 3. Plinium vel alium inde ductum scriptorem exscripsit Augustinus C. D. XVIII, 16. Non diuersa admodum est narratio de Leuce Achillis insula in ostiis Borysthenis, vbi auium similis cura circa Achillis tumulum narratur ab Arriano in Periplo M. Eux. pag. 22. cf. Antigon. in Admir. p. 134. et Plin. X, 41. Habemus Benedicti Cochorellae descriptionem insulae Tremitanae in Thesauro Italiae repetitam; multa hic de auibus his, quas nunc *Artenas* appellant, narrantur; nec tamen inde certos auium harum characteres colligere licet, vt appareat an ad larorum genus referendae sint. Nec Aldrouandus Ornithol. lib. XIX, 3. qui accuratius de his auibus egit quemque alii fere sequuntur, quicquam definit: etsi ille habuit ad se transmissam ex insula auem ex hoc genere. Nunc tamen inter Procellarias, ex anserino genere, referunt naturae rerum auctores: apud Linnaeum *Procellaria Puffinus* est. Sed bene Willougbeius et Rayus monent, expectandos esse meliores auctores. Anatibus ampliores secundum Cochorellam, diem piscando in medio pelago exigunt, in scopulorum cauernis nidificant (quam recte itaque Virgilius posuerit *Fluminibusque vagantur aues*, non dicam. Sollertius Lycophron l. c. v. 595. οἳ θαλασσίαν δίαιταν αἰνήσουσι.) solo adipe probantur incolis, quo pro medicamento vtuntur: clamore imitantur vagitum puerorum et κινυρισμὸν, vnde docte Maro: *scopulos lacrimosis vocibus implent*, eod. loc. XI, 274. Plinius l. c. *fulicarum similes* ait; oloribus assimilat Lycophron l. c. v. 597. Et Ouid. XIV. Met. 509. *Si volucrum quae sit subitarum forma requiris, Vt non cygnorum, sic albis proxima cygnis.* At Seruius ad XI, 271. et Tzetzes ad Lycophr. l. c. ἐρωδιοὺς interpretantur, quae *ardeae* essent; sed his vix accenseri possunt. Varie ornata a poetis est fabula de sociis in aues mutatis seu viuo seu mortuo Diomede. Recedit ab aliis auctor de mirab. Auscult. l. c. qui aues extitisse ait Diomede *ab Aeneo*, qui *rex illa loca tenebat*, per insidias occiso. Potest ὑπὸ τοῦ Αἰνέου videri mutandum in ὑπὸ τοῦ Δαύνου: sic enim olim nonnulli tradiderant v. Schol. Lycophr. ad v. 603. nam omnino diuersae de Diomedis morte erant narrationes, monente Strabone l. c. pag. 436. De Aenea cogitare non licet: nam congressum eum cum Diomede nemo veterum tradidit Pausania teste lib. I, 11 f. Vnum adhuc commemorare iuuat, quod Plinius lib XII, 3. notauit, (ex Theophrasto H. Plant. IV, 7.) primam platanum in hanc insulam ad Diomedis tumulum ornandum fuisse inuectam, inde in Siciliam

 trans-

transgreſſam, mox Italiae donatam ad alias terras perueniſſe. Quantum tamen ex Cichorella intelligitur, ex inſula illa nunc exulat. Fuit olim ſimilis fabula de myrto primum in Elpenoris tumulo enata. v. Plin. XV, ſ. 36. cf. ſup. Exc. I. ad lib. VII. ſub. f. Late autem olim Diomedis nomen per Italiam pertinuit. Nam non Arpis modo, ſed et Metaponti ac Thuriis pro heroe cultus fertur, v. Schol. Pindari ad Nem. X, 12. Plurium idem vrbium habitus conditor vt Siponti, Brunduſii et al. cf. Seru. ad XI, 246. Quod vero multo etiam magis mireris, in intimo Sinus Adriatici receſſu inter Venetos ad Timauum fuiſſe traditur fanum Diomedis v. Strabo lib. V. pag. 328. 9. aliudque inter Vmbros circa Anconam, vt Scylax narrat in Periplo pag. 6. Vix videtur in iis fides Graecis eſſe habenda: qui, cum heroem indigetem in iis locis coli audiiſſent, forſan more ſuo Diomedem eum interpretati ſunt. Verum a me haec eo nunc commemorantur, vt intelligatur, fabulam de Diomedis in Italia ſedibus fuiſſe ſatis nobilem inter veteres, vt poeta ea vti potuerit; vſum autem eſſe ea poetam ad narrationem variandam et ornandam accommodate.

EXCVRSVS II.

XI, 532. *de Camilla.* Epiſodium hoc iterum poeta ex antiquis Italorum hiſtoriis ſeu fabulis contexuiſſe putandus eſt. Ex Seruio ad v. 567. colligi poteſt, Catonem haec latius eſſe perſecutum in Origg. quae ipſa res excuſare poterat factum parum probabiliter narratum, vt haſtae alligatum infantem trans amnem iacere aliquis maluerit, quam cum illa humeris aut tergo illigata transnare amnem. Quod de Pyrrho, Epiri rege, puero narratum aiunt ſimile, plane diuerſum eſt, ſi Plutarchum inſpicias. Diuerſus autem vtique hic Metabus ab eo, qui ex Troia redux Metapontum in extrema Italia condidiſſe ferebatur. Is, de quo hic agitur, rex Priuerni, quod Volſcorum oppidum fuit, (nunc vicus *Piperno*) per ſeditionem a ſuis pulſus, Camilla filia infante ſecum ducta, Amaſeno traiecto, in ſiluis educauit filiam Dianae conſecratam. Non importuna eſt fabula ad variandam narrationem de bellico apparatu, et tenet animum expectatione fatorum Camillae, de qua narrationem nunc inſtituit poeta. Interea huic epiſodio vltima poetae manus non admota eſſe videtur, cum narratio cum ipſo Aeneidis argumento omnino non ſatis coaluerit, Opis autem a Iunone miſſae miniſterium vix eum,

quem

quem expectabamus, effectum habeat. Non poterat a morte fatali vindicare Camillam suam Diana; vt nec Iupiter Sarpedonem, nec alii dii alios heroes: Quod tamen idem Iupiter in Sarpedone sibi licere ait, quodque etiam prouidet, vt eius corpus, victoris ludibrio subductum, in Lyciam abducatur, id hoc loco Diana curandum sibi sumit. Mittitur Opis, Dianae arcu instructa, vt Camillae interemtorem conficiat. Illa Aruntem caede Camillae exultantem sagitta transfigit, statimque ad Olympum euolat, v. 863. 867. Erat tamen, antequam discederet, corpus pugnae subducendum et in patriam deportandum, quod ipsa dea promiserat se facturam v. 593. 4. ne spoliaretur aut truncaretur. Atqui hoc poeta non attigit: in quo excusari forte potest; ad artificium tamen poetae referre hunc defectum nolim cum Seruio ad v. 593. Vt autem haec narratio vim ad animos aduertendos habeat, ponendum est, fuisse apud Volscos vetus Camillae monumentum: vti Sarpedonis in Lycia habebatur sepulcrum, quo delatum eius corpus Homerus narrare voluit Il. π, 453 sqq. Ceterum ex Camilla Clorindam Tassoni tanquam exemplum esse expressam satis constat. v. Gierusal. lib. Canto XII. St. 20 — sqq.

P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS LIBER DVODECIMVS.

ARGVMENTVM.

Attritis duobus aduersis praeliis Latinorum viribus, animisque eorum fractis, Turnus, vbi omnem spem suam in se ipso sitam videt, frustra dissuadente Latino, reginaque multis eum cum lacrimis nequicquam retinente, singulari certamine cum Aenea dimicare statuit: eiusque rei Aeneam per quendam ex suis, Idmonem nomine, facit certiorem. Accipit conditionem Aeneas, solennique vtrimque sacramento foedus sancitur. Id Iunonis impulsu a Iuturna Nympha, Turni sorore, in falsam Camertis imaginem conuersa, perturbatur: primusque omnium Tolumnius augur, falso augurio certam suis victoriam promittens, vnum ex Gylippi filiis hasta traiicit. Aeneas quoque, dum subiti tumultus caussam ignorans suos reuocare conatur, ab incerto auctore sagitta vulneratus, praelio excedere cogitur. Qua re intellecta Turnus, magnam sibi rei bene gerendae occasionem oblatam ratus, ingentem hostium stragem edit. Interim Venus decerpto ex Ida Cretensi dictamno herba, filio suo medetur. Refectis viribus Aeneas, Ascanium paucis suo exemplo ad virtutem cohortatus, suis auxilio accurrit, Turnumque nominatim ad pugnam deposcit. Verum cum Turnus sui copiam non faceret (Iuturna enim, quae excusso Metisco auriga currum eius moderabatur, in diuersam semper partem habenas deflectens, congredi eos non patiebatur) oppugnandae vrbis consilium capit: admotoque ad moenia exercitu, in propugnacula proximaque aedificia ignem coniicit. Ibi Amata, cum Turnum occisum arbitraretur, doloris impatientia laqueo vitam finit. His rebus Turno per Sacem nuntiatis, cum eo rem redactam videret, vt sibi necessario dimicandum esset, nisi perpeti mallet sociorum vrbem, se inspiciente, in hostium potestatem peruenire, vltro Aeneam ex praescripto foederis ad singulare certamen prouocat. Ea pugna superior Aeneas, cum victi hostis precibus iam paene ad misericordiam flecteretur, conspecto in humeris eius balteo, quem occiso Pallanti Turnus detraxerat, repente ira accensus gladio per pectus adacto eum vita spoliat.

Tela iam detexta, et rebus ad nouissimum momentum adductis: cum pugna altero die expectanda sit, qua Turnum esse casurum facile quisque praeuidet: noua tamen rerum momenta excitauit poeta variauitque narrationem mirifice. Pugnae vtriusque exercitus substituitur certamen inter Aeneam et Turnum singulare. Foederis conditiones ipsum Aeneidis argumentum ac finem continent, vt

Turnus vt infractos aduerſo Marte Latinos
Defeciſſe videt, ſua nunc promiſſa repoſci,
Se ſignari oculis: vltro inplacabilis ardet,
Adtollitque animos. Poenorum qualis in aruis,
Saucius ille graui venantum vulnere pectus,
Tum demum mouet arma leo, gaudetque comantis
Excutiens ceruice toros, fixumque latronis
Inpauidus frangit telum, et fremit ore cruento.

3. *oculos* Medic. a m. pr. 4. *Attollit ſe* alter Menag. 5. *v. v. corpus* alter Hamb. 6. *mouet ora* pr. Menag. *comata* Zulich. 7. *Excutiet* Mentel. a m. pr. vnde Heinſ. coni. *Excutiet c. t.* Tum *f. Latinos* Parrh. *Latinis* Goth. tert. 8. *fregit* Franc.

vt Troiani in Latio (v. 187 ſqq. 202 ſqq.) ſedes accipiant. Nec tamen hoc exitum habet, turbato foedere. Ita noua rerum conuerſio exoritur. Increſcit noſtra ſollicitudo) cum Aeneam vulneratum, eoque ex pugna ſubducto Turnum audacter, ſi vnquam, ſe iactantem videmus. Praeter ſpem Aeneas ſanatus in pugnam redux Turnum ad pugnam depoſcit. Sed et hanc noſtram expectationem intercipit Iuturnae fraus. Ad vltima peruentum, cum Aeneas ad vrbem exercitum ducit eamque oppugnare conſtituit. Procedit nunc Turnus in pugnam et victus interimitur: ſed et in his multa deorum interuentu incidunt, quibus erigitur animus ac nouitate delectatur.

1. *infractos*: „antea ſemper non fractos" interpretatur Seruius, quem mirum eſt, nunc demum in hac voce haerere potuiſſe, quam iam aliquoties poetae frequentatam vidimus v. c. ſup. IX, 499. *infractae ad praelia vires*. Monuerunt nunc ſatis multi *infractum* eſſe valde fractum cf. vel Cerdam. *in* in his habet vim Graecorum *α* intenſiui, ſi modo vtrumque intendit, nec potius otioſum vacat et *α* et *in*. —— 2. *ſua nunc promiſſa*: v. ſup. XI, 436 ſqq. —— 3. *vltro*. nullis adhuc probris et conuiciis ab quopiam factis. 4 — 9. Sumta comparatio ab Homero Il. Ε, 136 ſqq. Υ, 164 ſqq. quae inter ſplendidiſſima Homeri loca ſunt, translata paſſim in Scut. Herc. v. 426 ſqq. ſed ad aliam rerum ſpeciem deflexa et praeclare variata: Vt leo vulnere accepto multo magis furit, ſic Turnus aduerſo rerum ſucceſſu magis etiam quam ante iraſcitur: hoc enim eſt *attollit iras*, et

Haud ſecus adcenſo gliſcit violentia Turno.
Tum ſic adfatur regem, atque ita turbidus inſit:
Nulla mora in Turno; nihil eſt quod dicta retractent
Ignaui Aeneadae; nec, quae pepigere, recuſent.
Congredior. Fer ſacra, pater, et concipe foedus.
Aut hac Dardanium dextra ſub Tartara mittam,
Deſertorem Aſiae, (ſedeant ſpectentque Latini)

Et

9. *aduerſo g.* Parrh. *gliſcet* Medic. 11. *quo dicta* Parrh. *dona r.* Sprot. *retardent* Zulich. a m. pr. Seruius ad v. 13. „Quidam ſane a *Nulla mora in Turno* vſque ad *pepigere recuſent* iungunt: ne, ſi diſtinctio interceſſerit, langueſcat ſententiae color. 12. *nec quod p.* Bigot. *nec quid* Goth. tert. 13. *tu c. f.* Oudart. *conſere* Vratisl. *fidus* Goth. tert. 14. *Aut fac* Goth. tert.

gliſcit violentia Turno accenſo: quod Homero erat loco priore Il. E, 135. Diomedem a vulnere recreatum, πρίν περ θυμῷ μεμαὼς Τρώεσσι μάχεσθαι, Δὴ τότε μιν τρὶς τόσσον ἕλεν μένος. Illud vero, quod Il. x, 96. legitur, vix huc commode trahi poteſt. Ceterum, quae ad ornatum in his vſſ. ſpectent, facile quiſque obſeruet. Nec ſine fructu ſimiles comparationes aliquis comparet, quae notatae ſunt iam ab aliis: inprimis Statium Theb. II, 128 — 133. Lucan. I, 205 — 215. VI, 220 ſqq. Valer. III, 587 ſqq. Q. Calab. III, 142 ſqq. cf. quoque ſup. lib. IX, 551 ſqq. v. 6. *mouet arma*, a virorum pugna petitum; nihil amplius; ad pugnam ſe parat. cf. Ge. III, 236. Etſi Statius in tigride ornauit hoc: *Bella cupit, laxatque genas et temperat vngues* lib. II. Theb. 130. — *gaudet:* voluit *exultare*, γαυριᾶν, exprimere, quod hic alacritatem animi indicat et ferociam. — *fixumque* ſc. in vulnere, receptum corpore. *latronis* h. l. venatoris, qui ex inſidiis eum aggreſſus eſt: translate, ab iis qui vias obſident praedandi cauſſa. Multa inepte Seru. et al.

11. Repetit Turnus quae iam ſup. XI, 434 ſq. dicta, dum ſe pugnae ſingulari cum Aenea obtulerat. — 11. 12. Reſpicit ſup. XI, 115 — 118. Aeneae verba ad legatos Latinorum ſed in inuidiam Aeneae translata. *retractent* non eſt, quod Seru. voluit, *repetant et reuoluant*, ſed *reuocent:* nam ſequitur *recuſent*. 13. *fer ſacra* cf. inf. 118 ſq. *concipe foedus*, verbis conceptis, vt Seru. — 15. *deſertorem Aſiae*, inuidioſe, quaſi transfugam; ſupra VII, 359. *exules*

Teucros

Et solus ferro crimen commune refellam:
Aut habeat victos; cedat Lauinia coniunx.
Olli sedato respondit corde Latinus:
O praestans animi iuuenis, quantum ipse feroci
Virtute exsuperas, tanto me inpensius aequum est
Consulere, atque omnis metuentem expendere casus.
Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta

16. *crimen ferro* pr. Voss. Parrh. cum Rom. quod admisit Cuningham. *repellam* idem cum Leid. et Hugen. 17. *victos* et *victor* agnoscit Iul. Sabinus. *victor* quatuor Heinsii, vnde ille coni. *Aut abeat victor*: et erat hoc manifeste scriptum in Vratisl. et Ed. pr. Burm. Alludunt Zulich. *quique abeat victor* a m. pr. *abeat* Goth. tert. Sed haec ipsa aspirationis omissio mutationi *τοῦ victos* in *victor* locum fecisse videtur. Habet vtique maiorem vim et Turni ferociae magis consentaneum est: *aut habeat victos* sc. nos; sim pro victo; *cedat L. c.* — *cedatque Lauinia* pars codd. Pierian. forte eorum ausu, qui primam correptam mallent in *Lauinia* cf. sup. ad lib. VII, 359. *Laurentia coniux* Franc. 19. *quoniam ipse f.* aliquot Pier. quod et ferri possit. *quam tu ipse* coni. Heins. *tantum* aliquot Heins. *me* abest Ed. pr. Burm. et *est* abest binis Burm. 21. *metuenti* Zulich. a m. pr. 22. *multa* 23 *Capta m.* duo Rottend.

Teucros dixerat Amata. *sedeant s. L.* ad ignauiam exprobrandam esse accommodatum, quisque videt. — 16. *crimen commune*, criminationem Turni ab omnibus factam (cf. sup. lib. XI, 215 sqq.) abolere vult. 17. *victos*, victum me.

18. Decorum aetatis, τὸ ἦθος, in Latini sermone, h. prudentia, moderatio et lenitas, in oculos incurrunt. — 19. *quantum i.* ornate: quo ferocior tu es, eo magis consentaneum est etc. Ex Attii Antigone expressa vult Macrob. VI, 2. *Quanto magis te istiusmodi esse intelligo, Tanto, Antigona, magis me par est tibi Consulere et parcere.* 22. *Sunt tibi* — *Sine me.* haec iungenda ad absolvendam sententiam. Callide senex Latinus ea praemittit quae dolorem et iram lenire possint. Habes regnum paternum, cuius ditio nuper captis aliquot oppidis aucta est; mihi aurum est, et animus largiendi tibi quantum satis est; (h. si aurum insuper cupis, habebis id a me. *animus*, propensa voluntas) sunt aliae puellae tuis nuptiis non indignae; verbo adsunt omnia, quae moderatis votis satis

Multa manu; nec non aurumque animusque Latino est.
Sunt aliae innuptae Latio et Laurentibus agris;
Nec genus indecores. Sine me haec haud mollia fatu
Sublatis aperire dolis: simul hoc animo hauri.
Me natam nulli veterum sociare procorum
Fas erat, idque omnes diuique hominesque canebant.
Victus amore tui, cognato sanguine victus,
Coniugis et maestae lacrimis, vincla omnia rupi:
Promissam eripui genero: arma inpia sumsi.
Ex illo qui me casus, quae, Turne, sequantur
Bella, vides; quantos primus patiare labores.
Bis magna victi pugna vix vrbe tuemur
Spes Italas: recalent nostro Tiberina fluenta
Sanguine

23. *animus aurumque* Zulich. et Gifan. Ind. Lucret. e Codd. tum plerique apud Pier. In iisdem *est* in fine subiectum, quod ab aliis abest. 24. *L. aruis* Medic. quod Heins. illustrat. 25. *haec* abest tribus Heins. et Ed. Ven. Burm. *haud haec* tres alii Burm. *me* deerat Franc. *fata* Ven. *fatis* alter Mentel. et a m. sec. Zulich. 26. *hoc* reposuit Heins. e Medic. aliisque. vulgo *haec*, quod modo praecesserat. *animo haec simul* Ed. pr. Burm. 27. *veterum nulli* e MS. Bersmanni refinxit Cuningham. 28. *erit* Exc. Burm. *homines diuique* Goth. pr. 31. *generoque* vel *genero atque*, interposito fulcro, magna codd. et edd. pars: recte sustulit Pier. tum Heins. 32. *sequentur* Oudart. et Zulich. *sequuntur* Franc. *quae bella s. Turne*, *vides* Goth. pr. 33. *quantus pr. patiere* Parrh. *patiere* etiam Medic. et Oudart. cum Rom. et plerisque aliis Pierianis excepto Oblongo et Portio. 34. *turba vix* Goth. pr. 35. *nostro recalant* Goth. pr.

satis facere possint; sed meae filiae coniugio potiri non potes. — 25. οὐκ ἀσχήμονες τὸ γένος, comparat Seruius. Putant autem poetam in animo habuisse vss. 399. 400. Il. I. — 27. *veterum procorum*: respectu aduenae Aeneae dicti *veteres*, indigenae illi. De re vid. sup. VII, 54 sqq. — 29. *cognato sanguine*, quia Venilia, mater Turni, soror erat Amatae. *Seru.* cf. Exc. ad VII, 371. pag. 131. — 30. *vincla o. r.* religionis et foederis. *Seru.* quod sequens versus declarat. — 31. *Promissam eripui genero.* Nam Aeneae per legatos promiserat filiam. Vid. sup. VII, 267 sqq. — 35. *Italas* ornat: simpl. spes nostras. *recalent*

Sanguine adhuc, campique ingentes oſſibus albent.
Quo referor toties? quae mentem inſania mutat?
Si Turno exſtincto ſocios ſum adſcire paratus;
Cur non incolumi potius certamina tollo?
Quid conſanguinei Rutuli, quid cetera dicet
Italia; ad mortem ſi te (Fors dicta refutet)
Prodiderim, natam et conubia noſtra petentem?
Reſpice res bello varias: miſerere parentis
Longaeui, quem nunc maeſtum patria Ardea longe
Diuidit. Haudquaquam dictis violentia Turni
Flectitur: exſuperat magis, aegreſcitque medendo.

Vt

36. *ad hunc* Medic. – o. *implent* Hugen. 37. *Quid* ſec. Rottend. *referens* Sprot. *refero* Romſ. v. Pier. *refero mentem totiens, quae* Zulich. a m. pr. et ſec. *referor*. – *mutet* alter Hamb. *motat* Sprot. et aliquot Pier, *mittat* Goth. tert. *verſat* Menag. pr. *cepit* Hugen. 38. *Turni exſtinctu* Zulich. a m. pr. *Turno exterrito ſ. accire* Franc. *accire* vel *adcire*, vulgo editum. At ex melioribus ſuis et Pierianis Heinſius dedit *adſcire*; etſi aliud exemplum vocis nec hic nec ad lib. XI, 308. attulit. Antiquam tamen vocem eius formae fuiſſe, docet τὸ *adſciui*, et *adſcitum*. Feram itaque etiam in Tacito Agric. c. 19. vbi v. Ern. 40. *dicent* Gud. a m. ſec. quod Heinſio arridebat. *diſcet* Menag. pr. *dicit* Rom. 41. *fors* tert. Rottend. *fors d. reſignet* Zulich. a m. ſec. *fors dura* Montalb. *recuſet* Goth. tert. quod et ab Vrſino praeſcriptum video notae, qua per formulam id illuſtrat: ὃ μὴ γένοιτο. 42. *Perdiderim* Bigot. 43. *belli* Menag. pr. 44. *moeſtum quem nunc* Goth. pr. 45. *haud quicquam* aliquot Heinſ. et vett. edd. *haud quamquam* Gud. a m. pr. 46. *ardeſcitque tuendo* Medic. quod

lent pro *calent* — aut *recalent*, iterum calent, magna quod bis victi pugna. *Seru.* — 37. 8. 9. Cur toties conſilium muto, foedere cum Troianis ſemel ſancito? Si, quod vides mihi faciendum eſſe extincto te, ad ſocietatem cum Troianis antea initam redeundum eſt, cur idem non facio te viuo et incolumi? — 44. *longe diuidit.* ne dubita ſic iungere; etſi Ardea non adeo longe aberat a Laurento. Non in geographo, ſed in poeta verſamur: cui animus abducendus erat ab anguſtis finibus regni, in quo haec agebantur. Itaque amplificat omnia. Sic ſup. XI, 317. ager *Longus in occaſum.*

46. *Exſuperat*, felix dilectu vocabulum

Vt primum fari potuit, sic instituit ore:
Quam pro me curam geris, hanc precor, optime, pro me
Deponas, letumque sinas pro laude pacisci.
Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra
Spargimus, et nostro sequitur de vulnere sanguis.
Longe illi Dea mater erit, quae nube fugacem
Feminea tegat, et vanis sese occulat vmbris.

At

quod repetitum ex lib. I, 713. videtur; etsi defendat illud Iul. Sabinus, vt sit: intuendo Latinum. *ardescitq.* etiam Goth. sec. et *tuendo* etiam Colot. *videndo* Ed. pr. Burm. sed *medendo* passiue ponere potuit, cum adeo *medendae valetudini* Suetonius dixerit, vt appareat, etiam *mederi*, aliquando passiuam vim habuisse. Recte Seru. *medendo*, dum ei medetur et medicina affertur. 47. *sic incipit ore* vulgg. ante Heins. cum Medic. Ven. Scheffer. adde Goth. pr. sed ceteri *instituit*, quod omnes Pieriani exhibebant: idque doctius. 48. *caussam g.* Parrh. 50. *dextram* Goth. tert. 52. *quem in vrbe* Ed. pr. Burm. 53. In his: *quae nube f. F. tegat, et vanis sese occulat vmbris*, incommode vtique *sese* ad Venerem trahit sententiam: cum de Aenea id melius dicatur. Offendisse ad hoc olim viros doctos ex Cerda disco: cum adeo essent, qui pro *eum* positum putarent. Potest reponi: Si Venus se occuluit, eadem nube occultauit simul suum filium. Licuit autem poetae ponere id, quod remotius esset. Sed ad interpunctionem attendere debebant interpretes: qua mutata omnia ordine

vocabulum pro vulgari crescit, praeualet. vt sup. II, 759. *flammae exsuperant.* est ex ὑπερισχειν.

49. *letum pro laude pacisci* ἀντὶ κλέους mortem recipere, non recusare; h. leto redimere laudem, gloriam. *Letum* autem, cuius saltem discrimen subibat pugna suscepta. cf. inf. 74. Supra V, 230. eodem sensu *vitam pro laude pacisci* erat dictum. Scilicet pactione et damus aliquid et accipimus; vtrumque *pacisci* designare potest: adeoque et vitam pacisci quis et mortem potest, illam reddendam, hanc ferendam. — 51. *nostro vulnere*, quod ego infero. Color in his vss. idem qui Il. Υ, 435—7. at Il. Δ, 510. non satis conuenit. — 52. *Longe illi erit*: formula minarum frequens inprimis poetis: v. Cerda, et ad Tibull. I, 5, 2. etiam Graecis exemplis illustranda. In vs. 52. 53. Homericam narrationem Il. Ε, 311 sqq. respici, per se patet. 53. v. V. L.

54. nous

At regina, noua pugnae conterrita ſorte,
Flebat; et ardentem generum moritura tenebat:
Turne, per has ego te lacrimas, per ſi quis Amatae
Tangit honos animum: (ſpes tu nunc vna, ſenectae
Tu requies miſerae: decus imperiumque Latini
Te penes: in te omnis domus inclinata recumbit)
Vnum oro: deſiſte manum conmittere Teucris.
Qui te cumque manent iſto certamine caſus,
Et me, Turne, manent. Simul haec inuiſa relinquam
Lumina, nec generum Aenean captiua videbo.
Adcepit vocem lacrimis Lauinia matris
Flagrantis

dine ſuo procedunt: *Longe illi Dea mater erit, quae nube fugacem Feminea tegat*; *et vanis ſeſe occulat vmbris* ſc. ille. Nec autumes ſic ſcribendum fuiſſe *occulet*. Nam alterum non modo recte, ſed etiam elegantius dicitur, variato poſt prius tempore: vt ſolet inprimis Maro noſter. 54. *nouae* duo Moret. non male, niſi alterum elegantius eſſet. Vtrumque periphraſin facit vulgaris orationis: *noua pugna* conterrita. – *perterrita* tert. Rottend. a m. ſec. *contraria* Goth. tert. 55. *m. monebat* Montalb. 57. *ſpes te* alter Hamb. 61. *caſuus* Rom. vt ſolent veteres. v. Pier. 64. *Excepit* maluit Heinſ. ſed ſaepe alterum huic ſuccedere vidimus.

54. *noua pugnae ſorte.* Minus bene *magna* Seru. et alii. Immo: noua pugnae conditione, nouo genere: ſingulari ſc. certamine. — 55. *moritura*, tanquam quae mori decreuiſſet, niſi ille flecteretur. cf. XI, 741. et ſaepe. — 57. *honos.* αἰδώς. paſſiue, qui habetur, reuerentia. ſupra VII, 401. 2. *gratia.* Comparant Intpp. modo Hecubae Il. x, 82. modo Andromachae exemplum Il. z. ſed ſunt haec paullo remotiora. — 58. *imperii* notionem ornat et auget τὸ *decus*, dignitas, auctoritas. — *in te o. d. i. recumbit.* ornate: tu columen es, tanquam futurus gener, ἐν οἰκίᾳ ἐρήμῃ. — 60. *Teucris* pro Teucro, Aenea, poſitum eſſe quiſque videat. Sed quorſum factum? vt a vulgari oratione eo magis recederet. Ita mox 62. *haec lumina* pro, hoc lumen, vitam. 63. *captiua* ad inuidiam adiectum: ſatis erat victa, cuius propoſitum exitu caruit; vel obnoxia, quae, marito mortuo, ſub generi manu futura eſt.

64 — 9. Praeclare τὸ ἦθος in virgine ſeruatum. Erubeſcit illa; animi ſenſa non eloquitur. Quandoquidem autem

Flagrantis perfusa genas: cui plurimus ignem
Subiecit rubor, et calefacta per ora cucurrit.
Indum sanguineo veluti violauerit ostro
Si quis ebur, aut mixta rubent vbi lilia multa
Alba rosa: talis virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitque in virgine vultus;

Ardet

mus. Post *matris* in fine versus vulgo interpungi, a Cerda autem hoc etiam defendi video, vt sit: Accepit vocem matris vna cum lacrimis. Quod et durum et ieiunum est. Imo vero L. audiuit matris querelas *perfusa genas lacrimis.* 66. *per ossa* alter Voss. Scheffer. Bigot. Doru. a m. pr. Ed. Ven. Burm. accedit Goth. sec. et tert. Hoc me vtique malle non diffiteor. Hoc enim sollenne, nec nunc iterum de genis repetit: sic sup. VIII, 389. *notusque medullas Intrauit calor et labefacta per ossa cucurrit.* IX, 475. *subitus miserae calor ossa reliquit.* it. III, 308. 68. *ebur vel* vulgg. ante Heins. qui cum Pierio codd. lectionem restituit. 70. *tardat* Bigot. *fugitq.* Medic. *vultum* Sprot. *in vulnere vulnus* idem a. m. pr. Maluit autem haec Maro sine copula, etsi duriora; quam *figensque in v. v.* vel *fixoque in v. vultu Ardet.*

tem siue ex antiqui aeui more siue ex carminis oeconomia Lauiniae nullae praecipuae partes esse in rerum actu poterant: multo magis in rubore puellae acquiescere debuit poeta. Sic supra quoque lib. XI, 479. 480. Erubuisse autem putanda est, cum praesente Turno nuptiarum esset facta mentio, quas mater cum ipso, non cum Aenea factas esse vellet. Nam de amore Lauiniae, in vtrum illa animo inclinaret, nihil vsquam, si bene memini, poeta meminit. — 65. 66. Non est hypallage quod volunt, inepta figura; sed vtrumque dici et animo repraesentari potest: vt et ignis h. calor sanguinis ruborem faciat, et rubor calorem.

67. 68. Esse ductum ab Homero Il. Δ, 141. omnes norunt; sed ibi de vulnere Menelai; et locus ille est haud paullo ornatior. — *violauerit* docte pro tinxerit: quia adscititius color omnino natiuum φθείρειν, *corrumpere* dicitur, et Homerus μιαίνειν ἐλέφαντα φοίνικι dixerat. — 68. *rubent* int. de repercusso rubore vicino. Supplendum autem: *Indum s. veluti* — *Alba rosa*: qualis tum color esse solet, *tales v. d. o. c.*

70. Vt ipse rubor decebat puellam, Turnus Lauiniae amore magis incenditur:

Ardet in arma magis, paucisque adfatur Amatam:
Ne, quaeso, ne me lacrimis, neue omine tanto
Prosequere in duri certamina Martis euntem,
O mater: neque enim Turno mora libera mortis.
Nuntius haec Idmon Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer: Cum primum crastina coelo
Puniceis inuecta rotis Aurora rubescit: [cant,
Non Teucros agat in Rutulos. Teucrum arma quies-
Et Rutulum. Nostro dirimamus sanguine bellum.

Illo

72. *Nec* Ven. cum Goth. pr. *te q.* Zulich. et Ed. pr. Burm. *ne me omine* Parrh. non male cum Goth. sec. et tert. *o. duro* Sprot. 73. *diri* pr. Hamb. *certamine* Goth. tert. *diro certamine* Oudart. 74. *Turno est* pr. Hamb. et a m. sec. *libera Martis* vt et pr. Hamb. Mirum autem veteres in hoc loco adeo haerere potuisse; vt, quemadmodum Seruius docet, vnus esse ex XII. insolubilibus fuerit habitus. 75. *Acmon* Ven. 76. *refert* aliquot ap. Burm. *primum cum* malebat Cuningh. 77. *rubescet* Parrh. 78. *Teucra arma* Leid. a m. sec. *quiescent* sec. Hamb. *quiescunt* sec. Menag. 79. *Et Rutulum* Heins. Menag. optimum sequutus. Sic tamen iam vett. edd. et omnes vulgg. At codd. eiusdem et Pierii omnes (cum Goth. sec.) adeoque Rom. et Medic. in eandem lectionem consentientibus, *Rutuli*: quod praefero, vt oratio varie-

tur:

tur: nec tamen alloquitur eam, sed oculis in eam coniectis matri respondet. Aliter heroum vita, aliter nostri mores ferunt. *turbat amor.* Cerda bene laudat illud Liuii III, 47. de Appio: *Tanta vis amentiae verius quam amoris mentem turbauerat.* — 72. *omine tanto.* ipsis lacrimis ominosis (cf. ad Tibull. I, 3, 13.) in exitu ad pugnam. Prorsus ad Homeri ductum Il. Ω, 218. 9. cf. Il. Z, 486 sqq. Ex posteriore loco et ex altero Apollonii inde ducto lib. I, 295 sqq. illustratur sententia verborum: *neque enim Turno mora libera mortis,* si mors fatalis instat, non liberum mihi est ei moras iniicere. Nisi illa exempla essent, simplicissimum erat, mortem de summo discrimine, ad quod pugna adducebat, accipere. Mortem, h. pugnam non iam licet detrectare. Vera igitur altera apud Seruium ratio: *neque enim in potestate mea est, moram inferre venientibus fatis.* Sic quoque Iul. Sab. —76. *haud placitura* tanquam ignauo Aeneae, qui retractare vellet dicta, vt sup. v. 11. 12. — 78. Comparant Il. Γ, 68 sqq. — 80. Prae-

claro

Illo quaeratur coniunx Lauinia campo.
Haec vbi dicta dedit, rapidusque in tecta recessit,
Poscit equos, gaudetque tuens ante ora frementis:
Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia:
Qui candore niues anteirent, cursibus auras.
Circum-

tur: quod et Pierius vidit non inuenuste fieri. *dirimamus* recepit primus Heins. codicum suorum et Pierianorum auctoritate. Sic quoque iam vett. edd. vsque ad Ald. Vulgo: *dirimatur*. 81. *trepidusq.* Menag. pr. Sed *que* inutile est onus ac fulcrum versus. Tollendum arbitror. Sublatum quoque voluit Cuninghamus. 82. *Pascit* Hamb. sec. a m. sec. *gaudensque* idem a m. pr. 83. *decus*, ἄγαλμα. *Orycya* Mentel. pr. 84. *Quo c.* alter Hamb. *c. amnes* Schol. Cruqu.

clare haec. Hinc Lucan. VII, 348. *medio posuit deus omnia campo.*

81 sqq. An Maro, si retractare licuisset carmen, probaturus fuisset narrationem quae sequitur, dubito. Locus est per se elegantissimus, ad exempla veterum heroum armantium se attemperatus. Sed vix placere potest, quod Turnum et Aeneam haec omnia facere narrat *die, seu vespere, qui pugnam antecedit.* Induit arma, vt exploret an humeris apte inhaereant, experitur hastam etc. vt iterum exuat et se quieti det. Nam sequitur v. 113. *Postera vix summos* etc. Non tamen quenquam haec offendisse video.

83. Poetico more equorum genus ornat. Sunt hi Turni equi ex Thracia, Boreae sede, cuius vxor Orithyia ex Attica: cf. Apollon. I, 211 sqq. A Boreae autem cura equorum laudes repetunt poetae; etiam Homerus. Nam Erichthonio, Dardani f. erant equae a Borea adeo in equum mutato prognatae: Il. Υ, 223 sqq. quemadmodum Achillis equos ex Podarce Harpyia susceperat Zephyrus Il. Π, 150 sq. Non male autem Critici veteres apud Seruium „culparunt hoc loco Virgilium, dicentes incongruum „esse figmentum. Namque „Orithyia cum Atheniensis „fuerit, filia Terrigenae (Erechthei) et *a* Borea in Thraciam rapta sit, quemadmodum potuit Pilumno, qui „erat in Italia, equos dare?„ Progeniem istam armenti Erichthonii huc vocat Iul. Sabinus: non magis commode. Probabilius Penthesileae equos ab Orithyia donatos narrauit Q. Calaber a Cerda iam laudatus lib. I, 165 sq. — 84. *Qui c.* ornauit Homericum Il. Κ, 437. cf. Il. Π, 149. Υ, 415. — 85.

Circumstant properi aurigae, manibusque lacessunt
Pectora plausa cauis, et colla comantia pectunt.
Ipse dehinc auro squalentem alboque orichalco
Circumdat loricam humeris: simul aptat habendo
Ensemque clipeumque, et rubrae cornua cristae:

Ensem,

Cruqu. Horat. I. Sat. 7, 8. Quod simile esset illi: *cursu praeuertitur Hebrum.* 85. *Et circum pr.* sec. Moret. *propere* Rom. et alii aliquot apud Pier. vt inf. v. 573. et alibi variat lectio haec. *pueri aurigae* Obl. et Vatic. Pierii. 86. *pulsa* edd. vett. pleraeque sicque Gud. et Menag. pr. Bigot. cum binis Goth. Melius ceteri: *plausa.* Alter Hamb. et Ed. pr. Burm. *clausa.* *comantia* vel *minantia* in marg. Goth. tert. 87. *squalente* Goth. sec. *aurichalco* tert. noto errore, cum ὀρείχαλκος sit. cf. not. et quos h. l. laudat Burm. inprimis Spanhem. ad Callim. L. P. 19. 88. *habenas* Zulich. 89. *Ensemque et clypeum et* vel *et clypeumque et* Ed. Iunt. et Ed. pr. Burm. et Zulich. Deerat versus Parrhasiano. *cortina cr.* Goth. sec.

— 85. *lacessunt plausa* ornate pro plaudunt. — 87. *squalentem auro* v. sup. ad X, 314. *albo orichalco.* Cum de metallis omnino multa, fide parum explorata, crediderit vetustas: etiam pretiosum aliquod et auro proximum metallum narrant poetae ὀρείχαλκον v. c. Hym. Homer. V, 9. male a nonnullis redditum aurichalcum. cf. h. l. Seru. aeris genus aliquod pallidius fuisse ex hoc Virgiliano loco colligitur. v. Bochart. Hieroz. P. II. VI, 16. hoc melius quam quod Seruius affert, album dici auri comparatione; nam per se album non esse. nisi *album* simpl. ad splendorem spectat, vti Hesiod. Sc. H. 122. ὀρειχάλκοιο φαεινοῦ dixit, quod iam Cerda aliique maluere. Adde Apollon. IV, 973. vbi cf. Schol. Winkelman. Monum. ined. T. II. p. 172. alia affert parum subtiliter dicta; in hoc tamen audiendus, quod albo eiusmodi metallo vasa in Museo Herculanensi extare narrat. Locus Plinii XXXIV, 2. accuratiore tractatione indiget. Nomen orichalci inde ad vulgare hoc nostrum metallum traductum, etiam ex Lexicis constat. — 88. *aptat habendo*, ad habendum, vt Seru. h. e. vt haberi commode manu ac tractari possit; explorat an habilis sit ensis; quomodo alias efferre hoc solebat Maro. — 89. capiti aptat galeam. *cornua cristae* noue dixisse videtur. Seruius comas interpretatur, cornua enim proprie esse cincinnos. Sed a poeta designari videtur galea duplici vel triplici crista ornata, τρυφάλεια, quae, explicita et discriminata in ter-

Ensem, quem Dauno ignipotens Deus ipse parenti
Fecerat, et Stygia candentem tinxerat vnda.
Exin, quae mediis ingenti adnixa columnae
Aedibus adstabat, validam vi corripit hastam,
Actoris Aurunci spolium; quassatque trementem,
Vociferans: Nunc, o nunquam frustrata vocatus
Hasta

91. *intinxerat* Montalb. *finxerat* Ven. a m. pr. 92. *Exhinc* duo Moret. et Ed. pr. Burm. *in mediis* ante Heins. aduersis libris. *obnixa* pr. Moret. *columna* multi Heins. 93. *corruit* Bigot. 94. *Arunci* pars codd. et edd. vett. quod recte ex melioribus emendatum a Pierio et Heinsio, et ab aliis aliis in locis. Respicit locum Iuuenal. Sat. II, 99. 100.

nas diuersas partes vergit ac nutat: Tales λόφοι, ex conis s. φάλοις suis prodeuntes, potuere per *cornua* designari. Homeri lectione imbutis obscura haec esse nequeunt. — 91. *tinxerat*, ad temperandum, seu indurandum ferrum v. sup. VIII, 450. *alii stridentia tingunt Aera lacu:* et Ge. IV, 172. *Stygia* autem *vnda* tinxisse ferrum Vulcanum ait; nescio an satis commode; quandoquidem diis superis Stygis adeundi nulla est data facultas; et magis sobrie Sophocl. Ai. 1056. de ferro, quo is occubuit: Ἆρ' οὐκ Ἐρινὺς τοῦτ' ἐχάλκευσε ξίφος; argute tamen et ingeniose; quandoquidem Styx non modo amnis ille est ipsis diis sacer et horrendus; et cum aqua ad temperandum ferrum candens memoranda esset, nulla opportunior videri debebat; verum etiam quoniam Styx et ipse ἄφθιτος amnis erat et incorrupta atque ab omni vi secura reddebat ea, quae in eo mergebantur. Nota est fabula de Achille Styge merso. Quemadmodum igitur alia aliam aquam meliorem esse ad ferrum temperandum (φαρμάσσειν, τὸ γὰρ αὖτε σιδήρου γε (non τε) κράτος ἐστί. Odyss. I, 393.) res est notissima, obseruata quoque Plinio XXXIV. s. 41. ita isto quidem respectu Stygia aqua cum iudicio ac delectu posita videri potest.

92. 93. Ad veteris aeui morem omnia v. Od. A, 127. cf. Guell. et Cerda ad h. l. — 94. *Actoris Aurunci spolium.* Actori detractum; ne dubites. Commode vero ponere potuit poeta, bellum Turno cum Auruncis, vicino populo, intercessisse: v. sup. Exc. ad VII, 726. pag. 139. 95. 96. vt sup. X, 773. 774. —99.

Hasta meos, nunc tempus adest; te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit. Da sternere corpus,
Loricamque manu valida lacerare reuolsam
Semiuiri Phrygis, et foedare in puluere crinis
Vibratos calido ferro, myrrhaque madentis.
His agitur furiis. Totoque ardentis ab ore
Scintillae absistunt: oculis micat acribus ignis.
Mugitus veluti cum prima in proelia taurus
Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat,

L l 2 Arboris

96. Heins. corrigit: *nunc (tempus) ades.* vt ap. Statium Theb. X, 548. *ades o mihi dextera.* Commodius laudaslet sup. lib. X, 773. 4. *Dextra — et telum, quod missile libro, Nunc adsint.* — *auctor* nonnulli. etiam Goth. tert. hic, et v. 94. 97. *d. petit*: *prosternere c.* Goth. tert. 98. *validam* Goth. tert. *celebrare* alter Menag. an *terebrare*? inquit Burm. 99. *Semiferi Phrygii* Zulich. a m. pr. *Phrygii* etiam aliquot Pieriani. *foedare in p. c.* cf. sup. X, 832. 100. *Crispatos* Moret. qu. pro diu. lect. quod interpretamentum alterius est; *vibratos*, h. crispatos calamistro, exponit quoque Seruius cf. Cerda. Burm. *mirraq.* multi: melius *murraq.* Medic. et Rom. *muraq.* 101. *loquentis ab ore* Moret tert. et Macrob. IV, 1. mala interpolatio. 102. *existunt* Rom. Leid. et Parrh. *absiliunt* Hamb. sec. et pro var. lect. Oudart. et Ed. pr. Burm. *Absistunt scintillae* Sprot. et alius apud Pier. 103. *cum primum* Rom. et alii Pier. cum parte Heins. et Goth. sec. *cum prima* haud dubie doctior lectio est, sed orta videtur ex vitio Medicei *cum primam*, emendato ab Aproniano, *cum prima.* 104. *ciet, aut* Rom. et alii Pier. cum parte Heins. sic quoque Goth. sec. et tert. et Medic. a m. sec. *autque* perperam tamen. *atque* etiam Ge. III, 232. vnde locus repetitur.

— 99. 100. Perpetua in Troianos tanquam molles homines iacta probra: cf. sup. IV, 215 sqq. IX, 614 sqq. partim ex fama de Troianorum opulentia, partim ex permutatione Troianorum cum Phrygibus facta. — 101. 2. De ira nil frequentius his: v. Cerda. Iam praeiuit Homerus Il. Α, 104. Ο, 207. Od. Δ, 662. Hesiod. Sc. Herc. 390. sed *scintillae* h. fulgores, μαρμαρυγαὶ, rem augent mirifice. In ceteris praeiuit Lucret. III, 290. de calore: — *Cum feruiscit, et ex oculis micat acribus ardor.* — 103. — 5. Ornatum comparationis ex Ge. III, 232. 4. petiit, vbi v. not. Versum graecum in Epp. ad Attic. VIII, 5. Cerda adscripsit et iam Guell. ῥίψαι Πολλὰ μάτην κεράεσσιν ἐς ἠέρα θυμήναντα: vt hic: *ventos lacessit*

Arboris obnixus trunco; ventosque lacessit
Ictibus, et sparsa ad pugnam proludit arena.
Nec minus interea maternis saeuus in armis
Aeneas acuit Martem, et se suscitat ira,
Oblato gaudens conponi foedere bellum.
Tum socios, maestique metum solatur Iuli,
Fata docens: regique iubet responsa Latino
Certa referre viros, et pacis dicere leges.

Postera

105. *adnixus* Hugen. *obnisus* Mentel. pr. 106. *Actibus* Zulich. a m. pr. *aut sp.* quod hoc loco ferri poterat, omnes Pier. et Heins. nec tamen receptum: inter Goth. tantum tertius. *aut sp. pugna* Sprot. Doru. hic et male *praeludit* cum aliis ap. Burm. quem vide. 108. *acuit mentem* Ven. *se suscitat ira*: non *irae*, ad iram; sed ira excitat animum, vires animi, virtutem. Sic sup. V, 454. *vim suscitat ira.* 112. *cuncta* edd. Iunt. et Ald. pr. *discere* Oblong. Pierii. perperam.

lacessit ictibus. Illud alterum: *et sparsa ad p. p. arena* proprium taurorum naturae esse iam Plin. VIII, 45. s. 70. notauit Cerda monente. Add. Oppian. Cyneg. 56. 57. 58. Q. Calab. IV, 237 sqq.

107. *saeuus* fortis: vt toties iam poetae dictum vidimus *saeuum*, *crudelem atrocem*, *ferum.* — *acuit Martem*: vt *acuisse furores* VII, 406. Doctius enim poetae dicunt θήγειν, h. e. ὀξύνειν, παροξύνειν, et acuere virtutem, iram, curas, quam acuere se ad vel in iram etc. Etiam pro *acuere alicuius famem*, acuere aliquem, noster poeta ausus est dicere: *Auditisque lupos acuunt balatibus agni.* Ge. IV, 435. — 108. *foedere.* pugna singulari ex foedere. Idem v. 112. *pacem* dixit. — 111. *Fata docens.* Non veretur hoc ipso detrahere aliquantum virtuti herois sui. Qui enim nouit fatale sibi esse, vt vincat, non adeo magna virtute indigere videtur, quam qui incerto, multo magis qui certo vitae discrimine ad pugnam procedit. Sed fecit hoc, an recte non dixerim, exemplo Homeri: apud quem Helenus Hectorem ad certamen hoc ipso argumento excitat Il. H, 50. 52. — 112. *viros.* κατὰ τὸ σιωπώμενον, intelligitur missos esse legatos, vt Seru. monet: etsi sup. v. 75. tantum vnus Idmon memoratus est.

113. Bene

Postera vix summos spargebat lumine montis
Orta dies; cum primum alto se gurgite tollunt
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant;
Campum ad certamen magnae sub moenibus vrbis
Dimensi Rutulique viri Teucrique parabant;
In medioque focos, et Dis communibus aras
Gramineas. Alii fontemque ignemque ferebant,

113. *Postera lux* Goth. tert. *summo s. lumine* aliquot Heins. et apud Diomedem lib. II. in quo etiam *terras* legitur. 114. *Visa dies cum p. a. se g. tollit*, alter Hamb. Ita reliqua sic iungenda: *Solis equi lucemque — efflant.* 115. *e latis* perperam sunt qui legant. De elato equorum in altum eluctantium capite cogitandum. *afflant* Ven. et Ed. pr. Burm. 117. *Demensi* Medic. Gud. Leid. Hugen. Par. *dimissi* Zulich. *campum parare* h. instruere, κοσμεῖν, puta aequando et purgando ab arbustis, vt inf. v. 770. 1. simile quid subiicitur. Moneo, ne quis malit interpungere: *Campum — Dimensi, Rutulique viri Teucrique parabant In medioque focos et Dis communibus aras Gramineas.* Etsi enim *que* facile ad *focos* sic retrahi potest: tamen contortior haec videtur esse ratio. 118. *In m. faces* Oudart. *aris* sec. Rottend. *arces* Menag. pr. 119. *fontesq.* Zulich. *aliique ignem fontemque* Leid. *parabant* Goth. tert.

113. Bene Seruius: „Et „sciendum nunquam diem sic „potenter descripsisse Virgi„lium, sicut in IV, 522. no„ctem, vbi Dido peruigilans „deliberat.„ Oritur scilicet dies, *qui fatum rebus in aeuum Conderet humanis*, quo que summa belli et carminis exitum suum inueniret. — Ordo: *Postera vix s. spargebat — Campum — Rutuli Teucrique parabant;* pro: cum pararent. Reliqua in medio declarant ortum diei. — 115. *lucemque elatis naribus efflant.* Exquisitius vocabulum captauit poeta, *lucem* pro flamma, igni. Nam equos Solis ignem efflare, πῦρ πνέειν commune est: cf. Cerda. Ouid. Met. II, 119. 154. 155. Praeiuerat autem etiam in vocis dilectu Ennius: *funduntque elateis naribus lucem*, vt Seruius monuit, et Lucilius apud Victorinum: *efflantque elatis naribus lucem.* — 116. In seqq. potuit ante oculos versari simile inter Troianos et Achiuos foedus de pugna singulari Il. Γ, 314 sqq. — 118. 9. Argutantur Seruius Iul. Sabinus et alii. In *ara* quae h. l. e cespite fuit, puta esse *focum*, qui *ignem* recipit. *Dii autem communes*, per quos vtrique iuraturi erant Latinus

Velati lino, et verbena tempora vincti.

Procedit

120. *Velati lino.* Ad haec verba Heinsios et Burmannos expectabam disputantes; sed alter ad Seruium remittit, alter tacet. Subieci iam interpretationem vulgatae lectionis, qualis illa instituenda sit. De infula seu vitta est accipienda, qua *velari* toties dicuntur qui vittati sunt. Consonant ea, quae sequuntur: *et verbena tempora vincti:* vt vitta verbenis seu herbis sacris implicita fuerit. Occurrunt quoque herbae gramineae in monumentis veterum. Iam Seruius „Atqui, monet, Feciales et Pater „patratus, per quos bella vel foedera confirmabantur, nunquam „vtebantur vestibus lineis.“ Argutatur inde multa, vt solet Grammaticus, inepte. Verum nec de Feciali (nam prisca aetas praecones, *κήρυκας*, habet: vt in eodem loco Homer. Il. Γ, 116 sq.) nec de *veste linea* hic agitur, sed de ministris sacrorum et de vittis. Iam autem fateor *vittam lineam* mihi nondum auditam esse. *Lanea* est *vitta, infula*; potuit quoque poeta *Velati lana* dicere: sed id in *lino* vix corruptum esse potuit. *Linearum* autem *vestium* vsus multo magis a vetere religione alienus est, vt Aegyptiis sacris proprius habitus sit. Audiamus iam Grammaticos: „Caper „et Hyginus hoc loco dicunt lectionem esse corruptam; nam „Virgilium ita reliquisse confirmant: „*Velati limo*: limus autem „est vestis, qua ab vmbilico vsque ad pedes teguntur pudenda „poparum; haec autem vestis habet in extremo sui purpuram „*limam*, hoc est flexuosam, vnde et nomen accepit.“ Expeditam tenemus rem. Agitur de sacrorum ministris, victimariis et popis, qui sacra adducunt: hos ex Romano more, quem v. c. in Titi arcu cognoscere licet, vbi victimae ducuntur, poeta exhibet seminudos, licio pudenda praecinctos, cui nomen fuit *limi*, seu quod transuersum femoribus tanquam *cingulum* implicari solebat, seu a purpura transuersa, quae ambiebat hoc cingulum, vt Grammatici tradunt. *Limum* enim pro obliquo dictum esse, nota res est vel ex Terentii Eunucho: *ego limis adspecto.* Simili modo praecincti quoque erant serui publici, vt ex Gellio XII, 3. constat, et omnino serui subligari seu subligaculo: nam eo tandem ipsa *limi* notio redit: *περίζωμα.* Est adeo *velati limo*, subligari vincti. Nunc video *limo* etiam esse repositum in ed. Cuninghami. -- In fine versus: *t. cincti* alter Hamb. pro var. lect. *compti* Goth. tert.

et Aeneas; vt in loco Propertii, I, 11, 16. vbi puella *perfida* non meminit *communes deos.* Sicque sup. lib. VIII, 275. *communes dii.* cf. Valer. Fl. IV, 761. 120. *Velati lino:* vitta linea cincti, cui frondes sacrae erant implicitae. Feciales descriptos volunt. Sed cf. V. L.

Procedit legio Ausonidum, pilataque plenis
Agmina se fundunt portis. Hinc Troïus omnis,
Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis;
Haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
Pugna vocet. Nec non mediis in millibus ipsi
Ductores auro volitant ostroque decori,
Et genus Assaraci Mnestheus, et fortis Asylas,
Et Messapus equom domitor, Neptunia proles.
Vtque dato signo spatia in sua quisque recessit:

121. *Processit* Zulich. *Ausonium* Rom. In Mediceo. – *pila* in litura: et superscriptum *taque.* 122. *Procedunt portis* pr. Moret. *hic T.* Rom. *Troicus* Zulich. 123. *variisque* Goth. tert. 124. *instr. bello* Medic. et Colot. quod recepit Cuningh. *ferrum* Leid. *quod si* alter Menag. 125. *mediis in nubibus* Hugen. 126. *auro volucres* Zulich. a m. pr. *ostroque superbi* Medic. et Colot. quod idem recepit Cuningh. 127. *et acer A.* Vratisl. *Asilas* multi et h. l. 128. Idem versus repetitus sup. VII, 691. et IX, 523. 129. *spatia infra q.* Oudart.

121. *pilata agmina*, pilis armata. Recte hoc armorum genus Romanis proprium (cf. Ge. I, 495.) nunc tribuit *Ausonidarum* h. Latinorum agmini; vt supra Auentini copiis lib. VII, 664. Mirum tamen Grammaticorum veterum acumen fuit, quo *pilatum*, a pilando πιλοῦν ductum, confertum, densum, esse vellent. Docta est Seruii nota ad h. l. super antiquo hoc verbo: etsi ipsa vocis notio parum recte ab eo constituitur. Quod inf. v. 130. *hastae* memorantur, nihil obest; nam genus hoc *pila* tanquam speciem comprehendit. Quod si *pilatus* alias non occurrit, ad analogiam tamen aliarum vocum: *hastatus, clipeatus*, recte se habet. Martialis auctoritate lib. X, 48. vti vix licet, cum non satis liquido constet de lectione. —— 127. Mnestheum, Asylam et Messapum excitat nominatim, primum vt poeta, quandoquidem singula enarrata plus ἐναργείας habent quam summatim annumerata; tum quia hi inter viros principes maxime memorabiles, quorum etiam mox opera erit praecipua. De Mnestheo Troiano v. sup. ad lib. V, 116. 117. de Asyla Etrusco lib. X, 175—8. Messapus in Latinorum auxiliis erat cf. sup. VII, 691. —— 130.

Defigunt tellure haſtas, et ſcuta reclinant.
Tum ſtudio effuſae matres, et volgus inermum,
Inualidique ſenes, turris et tecta domorum
Obſedere: alii portis ſublimibus adſtant.
At Iuno e ſummo, qui nunc Albanus habetur,
Tum neque nomen erat, nec honos, aut gloria monti,
Proſpiciens tumulo campum adſpectabat, et ambas,
Laurentum Troumque, acies vrbemque Latini.
Extemplo Turni ſic eſt adfata ſororem,
Diua Deam, ſtagnis quae fluminibusque ſonoris
Praeſidet; hunc illi rex aetheris altus honorem

Iuppiter

130. *Effigunt*, *diffigunt*, *diffugiunt* lapſus librariorum apud Burm. Dignius notatu eſt *tellure*, quod multi Heinſ. (cum Goth. tert.) et Pieriani habent; quam familiam Romanus ducit, alteram Mediceus. Videtur tamen Maro *tellure* amplexus eſſe, ſi alia loca et ſimiles formas compares. 131. *inerme* Zulich. 132. *turrisq.* Goth. tert. *ac t.* Ed. Mediol. Parrh. Rom. 133. *obſidere* Mentel. tert. vide lib. VII, 313. *inſtant* Zulich. a m. pr. Montalb. et Ed. Burm. pr. cum Rom. et aliis. 134. *ex ſ.* ante Heinſ. 135. *neque honos* itidem ante Heinſ. vtrumque mutatum ex libb. ſed reuocauit *neque* Cuningh. *nec honor nec gl.* alter Menag. et Oblongus ap. Pier. *neque gl.* Rom. et Ed. Mediolan. — *monte* pr. Hamb. *genti* Bigot. et Goth. tert. *montis* Ed. pr. Burm. 136. *Aſpiciens* Bigot. et Goth. tert. *ſpectabat* vulgg. ante Heinſ. qui *adſpectabat* recepit ex praeſtantioribus ſuis et Pierianis. Adde Donatum et Seruium: qui, amat, inquit, vſurpare auctoritatem: nam potuit *ſpectabat* dicere. In Gud. *Latini* in litura exaratum erat, vnde Heinſius ante lectum putabat *Latinam* vel *Latinorum*.

130. Vt ad v. 116. diximus, poſſunt in his nonnulla ex Il. Γ eſſe adumbrata: vt hic ex vſſ. 134. ſqq. Sed ἀσπίσι κεκλιμένοι ibi diuerſum eſt ab hoc quod *ſcuta reclinant*: ibi innixi ſunt ſcutis, vt ſup. lib. IX, 229. *Stant longis adnixi haſtis et ſcuta tenentes:* at h. l. reponunt in terra, κατατίθεντες, ἀνακλίνουσι πρὸς τῇ γῇ ſcuta.

134. *At Iuno* de formula hac qua deorum interuentum orditur poeta, v. Exc. ad lib. IX, 638. — 135. *neque nomen*: nam hoc demum ab Alba condita habuit: *neque honos*, qui per ferias Latinas in eo haberi ſolitas acceſſit. — 139. *Iuturna* proprie vnius fontis Nympha eſt. De ea cf. Exc. *Diua deam* h. dea deam,

Iuppiter erepta pro virginitate ſacrauit:
Nympha, decus fluuiorum, animo gratiſſima noſtro,
Scis, vt te cunctis vnam, quaecunque Latinae
Magnanimi Iouis ingratum adſcendere cubile,
Praetulerim, coelique lubens in parte locarim:
Diſce tuum, ne me incuſes, Iuturna, dolorem.
Qua viſa eſt fortuna pati, Parcaeque ſinebant
Cedere res Latio, Turnum et tua moenia texi:
Nunc iuuenem inparibus video concurrere fatis,
Parcarumque dies et vis inimica propinquat.
Non pugnam adſpicere hanc oculis, non foedera poſſum.
Tu, pro germano ſi quid praeſentius audes,
Perge: decet. Forſan miſeros meliora ſequentur.

141. *arrepta* aliquot apud Burm. pro *abrepta.* 142. *N. decens* Goth. ſec. *cariſſima* Rom. et alii Pier. Gud. et pr. Menag. ſed alterum doctius eſſe videtur. ἐμῷ κεχαρισμένε θυμῷ ex Il. E, 243. iam Seruius comparauit. Idem Od. Δ, 71. 143. *Scis vnam cunctis vt te* Leid. *Scis vt te e cunctis* Waddel. coni. et Heinſ. *Latinis* Gud. a m. pr. 145. *Pertulerim* tert. Rottend. *lubens* Gud. 146. *nec me* tres ap. Burm. et aliquot Pier. ſ. *non*, inquit Cuningh. 147. *Quoad* olim hic lectum Aruſianus Meſſius agnoſcit, et ſcholion Seruio adſutum; Probus autem *quod* maluit. *qua* tuetur Servius, vt ſup. XI, 293. *Qua datur.* Vterque Mentel. *quã* h. quam; et *quam* aperte in ſcriptis inuenerat Pierius. 148. *numine texi* Zulich. 149. *Nunc video imparibus iuuenem c.* Goth. ſec. *imparibus telis* Mentel. et Rottend. vterque. etiam Gud. pro diu. lect. *factis* ſec. Hamb. 151. *nec ſ.* Goth. pr. *in foedere* Medic. a m. pr. 152. *praeſtantius* quatuor apud Burm. male. *praeſentius*, efficacius, maius, opportunius. 153. *ſequantur* pr. Hamb. et duo Leid. cum Goth. tert.

deam, nihil amplius: nec Grammatici audiendi, qui diſtinguunt. 141. *decus fluuiorum* ſimpl. pro aquarum, fontium. 142. *ſacrauit*: cum dilectu poſitum verbum, pro, *dedit.* — 144. *ingratum cubile*: h. inuiſum, quatenus ſtuprum Iunoni inuiſum a Ioue in eo exercetur. Ita malim accipere quam aut ad *Iouem ingratum* aut ad *Latinas ingratas* retrahere. Seruius varie tentat. — 151. Comparant Il. Γ, 305. 6. 7. ſaltem ad verba. Ad rem nota Seruii facit, qui numina, quoties morituros viderint eos, quibus fauent, ab iis recedere monet: vide Stat. VII, Theb. 789. et Il. X, 213. — 153. *decet.* plus eſt quam licet,

Vix ea: quum lacrimas oculis Iuturna profudit,
Terque quaterque manu pectus percussit honestum.
Non lacrimis hoc tempus, ait Saturnia Iuno:
Adcelera, et fratrem, si quis modus, eripe morti:
Aut tu bella cie, conceptumque excute foedus.
Auctor ego audendi. Sic exhortata reliquit
Incertam, et tristi turbatam volnere mentis.
Interea reges, ingenti mole Latinus

Quadriiugo

154. *tum l.* aliquot Pier. *cum lacrimis* Ed. pr. Burm. *profundit* Medic. Montalb. et alter Hamb. quod Heinsio arridebat. *profugit* Rom. Cuninghamus malebat *profundens*. Sed est plena interpunctio post *profudit* appingenda. Tum vs. seq. noua sententia. 155. *perfudit* Parrh. a m. pr. 156. *Non lacrimis, i, tempus, ait* tert. Moret. venuste, Heinsio iudice, vt sit: *i, accelera. haec tempus* sec. Moret. *hoc t. eget* Doru. *hoc t. erat* Bigot. a m. pr. et ab altera: *hic t. ait.* 157. *eripe morti*: deerant haec verba tertio Mentel. et Regio. *morte* Gud et alter Menag. 158. *Ac tu* Goth. tert. *At tu* Goth. sec. aliquot Pier. et Menag. pr. idem *excipe f.* tum *inceptum* Goth. tert. male. *conceptum* elegantius cf. sup. v. 13. 159. *exorata* Hugen. *relinquit* Leid. a m. pr. 160. *vulnere mortis* duo Hamb. 161. Ad figuras Virgilio noue vsurpatas refert Macrob. VI, 6. quod de duobus incipit dicere, et in vnum desinit. Quod tamen ex Homero laudat, Odyss. M, 73. 74. alienum est. Hyperbaton esse dixit Seruius vt ordo sit: *Interea reges procedunt castris*, cetera in parenthesi dicta sint. Hoc sequuntur, quantum video, interpretes; quibus tamen non accedam. Ponit ab initio poeta genus, et tum indiuidua subiungit, inflexa ad id oratione. Interpungo itaque: *Interea reges* (et quidem primo loco) *ingenti mole Latinus vehitur* etc. *bigis it Turnus* etc. *Hinc pater Aeneas — Romae*: *Procedunt* (sc. omnes) *castris*. 161. *Continuo reges* ap. Carisium v. Heins. *Interea* (non, vt Burm. tradit *Continuo*) *rex ingenti de mole* a m. pr. Medic.

ἔοικεν. *forsan*. Bene Seru. vt forte possit fatorum ordo mutari. — 155. *honestum*, pulchrum ex καλόν, v. Ge. II, 392. *caput honestum*. — 157. *si quis modus*, exquisite pro, quocunque modo; vt mox *excutere* pro concutere, turbare, συγχεῖν. Consilium autem Iunonis ex Homero petitum Il. Δ, 64 sqq. — 160. *incertam*. Nam v. 153. *forsan m. m. s.*

161 sqq. Multum superauit Maro Homerum in sollennibus foederis exponendis: cf. Il. Γ, 259 sqq. — *ingenti mole*, magna molitione, apparatu. Seruius: pompa, ambitu.

Quadriiugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis ſex radii fulgentia cingunt,
Solis aui ſpecimen: bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato criſpans haſtilia ferro.
Hinc pater Aeneas, Romanae ſtirpis origo,

Sidereo

162. *Quadriiuge* Papias in *Prolepſis* ap. Burm. *inuehitur* pr. ac qu. Moret. et Goth. tert. Aliter vett. Grammatici et ſcripti c. edd. 163. *auratis* pr. Menag. 164. *ſpeciem* Goth. tert. et Seru. ap. Burm. eodem errore, quem emendauit Broukh. in Propert. IV, 11, 93. ſed *ſpecimen* hic non eſt exemplum, ſed documentum: id quod argueret patrem Solem. δεῖγμα. ἀνάδειξις Sic iam Ge. II, 241. *Salſa autem tellus* — *Tale dabit ſpecimen.* — *biiugis* Ald. v. Pier. *in altis* aliquot Pier. 166. *Tum* ap. Cariſ. et Diomedem. *hic* Parrh.

bitu. — 164. *Solis aui* ad maternum genus et Circen, Solis filiam, hic eſſe recurrendum, nullus dubito. Interea Latinum ipſe poeta ſup. VII, 47. Fauno et Marica genitum prodidit. Quod Maricam eandem ac Circen fuiſſe Seruius contendit, grammaticum acumen ſapit. Etſi verum eſt, Circes et Vlyſſis filium habitum Latinum auctore ipſo Heſiodo Theog. 1011 — 1015. tamen neceſſitas nulla eſt, vt, quod alii arbitrantur, Maronem ſui ipſius oblitum nunc aliud ſequi dicamus. Sed cum tam multimode fabulae veteris Italiae narratae et ornatae fuerint, potuerunt eſſe vtique, qui vel Faunum vel Picum (nam *auum* ſimpliciter de vno ex progenitoribus accipere licet) e Circe ſublatum traderent. Ita Picum a Circe amatum ex Ouidii Metam. XIV, 320 ſqq. nouimus. Circes et Telemachi filium Latinum alii ediderant, quos Hyginus fab. 127. exſcripſit: vbi cf. Munker. Ceterum radiatam coronam, qualis in Regibus et Imperatoribus conſpicitur, exprimere vtique voluit poeta; an vero oſtentum Auguſto poſt necem Caeſaris vrbem ingreſſo oblatum (v. loca iam laudata a Cerda, Sueton. c. 94. et Vellei. II, 59, 6.) reſpexerit, dubito. Feram ſi quis honorem Caeſari et Auguſto habitum memorauerit: *diſtinctam radiis coronam.* v. c. apud Flor. III, 2, 91. de Caeſare v. Intpp. ad Vellei. l. c. Primo tamen loco fabulam ſpectauit Maro de Circe, Solis filia, cuius caput radiatum ab Argonauticis celebratur: v. Orph. 1216 ſqq. — 165. *bina*: ex more heroum. v. Cerda et ſup. lib. I, 313.

Sidereo flagrans clipeo, et coeleſtibus armis,
Et iuxta Aſcanius, magnae ſpes altera Romae,
Procedunt caſtris, puraque in veſte ſacerdos
Saetigeri foetum ſuis, intonſamque bidentem
Adtulit, admouitque pecus flagrantibus aris.
Illi ad ſurgentem conuerſi lumina ſolem
Dant fruges manibus ſalſas, et tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.
Tum pius Aeneas ſtricto ſic enſe precatur:

Eſto

168. *ſpes a. proles* Zulich. a m. pr. Legerunt olim nonnulli *magna* teſte Seruio. 170. *Saetigeri* Heinſ. poſt Pier. e libb. aſſeruit, pro altero: *ſaetigerae*. In Sprot. erat *ſetigerum*. 171. *Appulit* coni. Heinſii ap. Burm. quae vix debebat ex ora libri Heinſiani enotari. *flagrantibus* potiore iure poterat tentari: cum modo v. 167. praeceſſiſſet *flagrans*. cur non *flammantibus*? aut, vltima in *pecus* recte producta, *ardentibus* placebat. 172. *ad ſurgentis -- ſolis* vett. edd. niſi quod *ad ſurgentem* Koberg. *ad ſurgentem -- ſolem* emendate Ald. tert. et Fabric. quod firmatum codicum conſenſu ap. Pier. et Heinſ. *conuerſi lumine* aliquot Heinſ. ſed amat Maro graecam rationem *conuerſi* (κατὰ) *lumina*. 173. *manibus fruges* Goth. tert. *ferri* alter Menag. 174. Laudat Burm. not. ad Lucan. III, 404. vbi aeſtuat in interpretatione ſatis expedita: *ſtructae diris altaribus arae*: h. arae, quibus, tanquam baſibus, dira altaria ſuperſtructa, impoſita ſunt. Eſt enim ara fundus et crepido altaris. Alias in altari etiam ara h. focus eſſe poteſt. Quoties non vidimus hoc: viris ſummis facilius fuiſſe emendare ſcite, quam locum commode interpretari. 175. *Tum pater A.* Parrh. *precatur* vel *profatur* pr. Hamb.

I, 313. — 167. habens clipeum et arma a Venere matre accepta. *Sidereus* h. l. vel diuinus vel fulgens, coruſcus, ſideris inſtar. alterum hoc cum *flagrans* conuenit. — 170. In foedere iungendo, porca mactatur more Romano cf. ſup. VIII, 641. agna Troiano et Graeco v. Il. Γ, 246 ſq.

172 — 4. Notandus mos horum ſacrorum. Orientem ſpectantes molam ſalſam iniiciunt victimae, pilos e fronte eius exſcindunt enſe, (cf. ſup. VI, 245. 6.) quos in flammam coniiciunt: tum vinum in aram libant. Fieri haec ad conſecrationem victimae putanda ſunt. Inde inf. 213. *rite ſacratae pecudes*, Graecis vno verbo eſt κατάρχεσθαι. Rem pluribus locis Homericis illuſtratam vide apud Feithium et alios. cf.

Cerda.

Esto nunc Sol testis, et haec mihi Terra vocanti,
Quam propter tantos potui perferre labores,
Et Pater omnipotens, et tu Saturnia Iuno:
Iam melior, iam, Diua, precor: tuque inclute Mauors,
Cuncta tuo qui bella, pater, sub numine torques:
Fontisque, Fluuiosque voco, quaeque Aetheris alti
Religio, et quae caeruleo sunt Numina ponto:
Cesserit Ausonio si fors victoria Turno;
Conuenit Euandri victos discedere ad vrbem:

Cedet

176. *et hoc mihi* Ed. pr. Burm. *precanti* secundum Seruium vulgata erat lectio. Sed e Pier. et suis libb. potioribus Heins. recepit *vocanti*; ne ter *precatur*, *precanti* et *precor* succederent. In Doru. *petenti* erat. 177. *Qua p.* Ed. pr. Burm. 178. *Saturnia coniunx* vel *coniux*, duce Romano codicum pars (et Goth. pr. ac tert.) cum vett. edd. vsque ad Naugerium, qui *S. Iuno* recepit: idque Oblongus, Medic. et alii Pierii firmabant, etiam Medic. Fogginii, sed voce *Iuno* punctis subnotata: sicque Donatus legerat. *Coniunx* iterum reuocauit Cuningh. 179. *inclute* scriptum cum Medic. et Gud. nam al. *inclyte*, quibus dux Rom. 180. *tenes sub n.* Doru. a m. sec. *tenes qui n.* Goth. pr. *nomine* aliquot Heins. 181. *Et fontes fl.* Oudart. *quoque* Exc. Burm. *teque* Zulich. 182. *R. est quae* Leid. *quae et* pr. Moret. *est et quae* Doru. qui et *omnia*, et Mentel. pr. a m. pr. *nomina*. 184. *decedere* Medic. *descendere* Goth. tert. et aliquot Heins. et Burm. *accedere* Vratisl. *ab vrbe* alter Menag. *ad vrbes* Goth. tert.

Cerda: *pateris altaria libant* exquisite, libando rigant. — 176. Formula ad ductum Homericae concepta Il. Γ, 276 sqq. in qua, antiquissima numina quae fuerint, obserua. Formula similis etiam in Od. Ε, 184 sqq. Il. Θ, 36 sqq. Τ, 258 sqq. occurrit. Nec iniucundum hoc obseruare in poeta ex decoro personarum variatum: Aeneas stricto ense, tanquam periurium vlturus, Latinus sceptro protenso precatur. — 177. Comparant verba ex Il. Α. ᾧ ἔπι πόλλ᾽ ἐμόγησα. 179. *iam melior*, propitia, placata: ad Heleni monitum respicere putatur. sup. lib. III, 435 sqq. 180. *torques*, h. l. regis, moderaris, proprie, flectis, vt currum. — 181. *quaeque Aetheris alti religio*. Variauit orationem; h. Aetherem inuoco. Si numen ei est, si religiose colitur, etiam religionem aetheris esse necesse est: hinc suum *quaeque* etc. petiit. — 184. *conuenit*: σύγκειται. conuentum

Cedet Iulus agris: nec post arma vlla rebelles
Aeneadae referent, ferroue haec regna lacessent.
Sin nostrum adnuerit nobis Victoria Martem,
(Vt potius reor, et potius DI numine firment)
Non ego nec Teucris Italos parere iubebo,
Nec mihi regna peto. Paribus se legibus ambae
Inuictae gentes aeterna in foedera mittant.
Sacra Deosque dabo: socer arma Latinus habeto;
Imperium sollemne socer: mihi moenia Teucri
Constituent, vrbique dabit Lauinia nomen.

Sic

185. *cedat* aliquot libri vett. ap. Pier. inter quos Rom. et quatuor ap. Burm. cum Goth. tert. idem *vlla arma*. 186 *referant* et *lacessant* Oudart. *ferroque* Gud. et pr. Menag. *belloque* pro var. lect. pr. Hamb. et Doru. *nec ferro* Zulich. a m. pr. *lacessunt* sec. Hamb. 187. *Si n.* Ed. pr. Burm. et plerique codd. Pier. cum Rom. *Sin vestrum* Bigot. *adnuerint* Ven. *Mauors* alter Hamb. 188. *vt potius* e Medic. et Hulf. dedit Cuningh. *numina* Rom. Gud. et Sprot. quod defendi potest. *potius munimine* Zulich. *propius di numina f.* vetus liber ap. Pier. qui ipse ille Romanus esse videtur. 189. *te Teucris* sec. Hamb. *non T.* alter Menag. 190. *Non mihi* Parrh. *p. sed legibus* sec. Moret. et Doru. 191. *Iniunctae* Hugen. *mittent* tres ap. Burm. et Oblong. Pierii. *mutant* Goth. sec. 192. *habebit* Zulich. a m. pr. 194. *Constituant* Parrh. *dedit* Goth. tert.

tum esto in hoc, vt. — 187. *Sin nostrum adnuerit nobis Victoria Martem*: Per hypallagen dictum, pro, sin noster Mars adnuerit nobis victoriam, accipit Seruius, alii tacent: Est tamen admodum insolens ratio loquendi. Puto poetam docte hic posuisse Martem pro pugnae euentu secundo: *nostrum Martem*, h. exitum secundum, qualem nos optamus. Ita Mars non modo pugnam, sed et fortunam et successum pugnae, in noto illo denotat: *aequo Marte* vt sup. VII, 540. et al. *secundo Marte*, X, 21. — 188. *reor* h. l. pro spero. — 189 sqq. Haec egregie ex eo quod vere factum esse ex historiis constat, adumbrata sunt. 190. *paribus legibus*. Hoc iam praemunierat poeta oraculorum veterum auctoritate: sup. VII, 256. *Et veteris Fauni voluit sub pectore sortem* — paribusque *in regna vocari* Auspiciis. — 192. *Sacra deosque* intell. Penates ac Vestam. v. sup. Exc. IX. ad lib. II. To. II. p. 246. 8. —

Latinus

Sic prior Aeneas: ſequitur ſic deinde Latinus,
Suſpiciens coelum, tenditque ad ſidera dextram:
Haec eadem, Aenea, Terram, Mare, Sidera, iuro,
Latonaeque genus duplex, Ianumque bifrontem,
Vimque Deum infernam, et duri ſacraria Ditis:
Audiat haec Genitor, qui foedera fulmine ſancit:
Tango aras; medios ignis et Numina teſtor:
Nulla dies pacem hanc Italis, nec foedera rumpet,
Quo res cumque cadent: nec me vis vlla volentem
Auertet; non, ſi tellurem effundat in vndas,
Diluuio miſcens, coelumque in Tartara ſoluat:
Vt

195. *Tum, tunc, dum* aliquot ap. Burm. et mox *cum deinde, ſed deinde, tum deinde.* 196. *Suſcipiens* Gud. et Sprot. *tendensq.* Menag. 198. *I. biformem* Goth. tert. 199. *inferna et* Zulich. *inferium* Sprot. Ven. et Exc. Burm. *deum infernum* Goth. ſec. *duri* legi in omnibus iam Pier. monuerat: recepit Heinſius, pro vulg. *diri.* Ad ſenſum vel ornatum nil refert, ſeu *durum* h. inexorabilem, ſeu *dirum* dixeris. 200. *qui ſidera* Sprot. *numine ſancit* ſec. Hamb. *numina fulmine* Zulich. *ſanxit* Ed. pr. Burm. *firmat* Leid. 201. *mediosque ignes* vulgo lectum. Suſtulit copulam codicum iuſſu Heinſ. poſt Pier. 202. *nec foedere* Medic. a m. pr. *rumpat* Gud. 203. *cadet* Goth. ſec. et Rom. *cadant* alter Hamb. *nec me cara vlla ferentem* a m. pr. Zulich. *volentem* bene adiectum. nam poteſt foedus rumpi eo nolente, et inuito: vti ſup. VII, 586 ſqq. ſocietatis initae violationem prohibere non potuit. 204. *Auertit* Gud. *tellure effundat et vndas* Medic. a m. pr. *fundat* Doru. *effundet* Goth. ſec. 205. *Diluuium miſcens* Doru.

Latinus habebit ſummum imperium cum iure belli: vt adeo ſub eo legibus ſuis viuant Troiani. *ſollenne* accipio legitimum: vt ſolent ea, quae legitima ſunt, ſollenni ritu ſuſcipi, tradi. — 198. Deos in Italia vetuſtiſſima religione, Pelaſgica ſcilicet, cultos nominat, vt alibi obſeruauimus. — 199. *vim deum,* deos inferos et Ditem. Nil amplius. — 200. *fulmine,* tanquam oſtento: aruſpicinam ſpectat. Niſi malis cum aliis de Ioue periurii vltore cogitare. — 201. *medios ignes,* in medio poſitos: vt ſaepe. Elegantior tamen Heinſii interpretatio, vt ſint tanquam ſequeſtres et conciliatores pacis. — 204. 5. non ſi vis vlla Terram, Mare, Caelum ac Tartarum miſceat. Exquiſite autem hoc extulit. *Diluuium* pro aquis inundantibus,

Vt ſceptrum hoc, dextra ſceptrum nam forte gerebat,
Numquam fronde leui fundet virgulta, neque vmbras,
Cum ſemel in ſiluis, imo de ſtirpe reciſum,
Matre caret, poſuitque comas et brachia ferro;
Olim arbos; nunc artificis manus aere decoro
Incluſit, patribusque dedit geſtare Latinis.

Talibus

Doru. *coelumque* Heinſ. poſt Pier. e codd. pro vulg. *coelumue.* Tum *in T. vertat* codex Pierii, quidam Heinſ. Ven. et Ed. pr. Burm. 206. *hoc* deerat Mentel. pr. *ſceptrum dextra* Bigot. *dextra hoc ſceptrum nam* Hugen. *ferebat* Zulich. *regebat* Montalb. 207. *neque* Heinſ. e codd. pro *nec.* tum *vmbram* pr. Moret. et Macrob. V. Sat. 3. 208. Perperam Seruius et Donatus, cumque iis Pierius, argutantur ſupra genere vocis *ſtirps*: in, *imo de ſtirpe.* v. Heinſ. cf. ſup. Ge. II, 379. et inf. XII, 770. et 781. Nulla neceſſitate coactum poetam alterum maluiſſe *imo*, obſeruat Quinctil. I, 6. 1. forte quia doctius erat. *ima de ſt.* Sprot. *vno de* Parth. *vna de* Zulich. 209. *M. cadet* Medic. 211 *certare* Goth. *Latinus* Leid.

tibus, quibus miſceantur tellus et vndae. *effundat tellurem in vndas.* Ex vulgari modo loquendi effunduntur vndae in tellurem: vnde per hypallagen dictum putauit Seruius et alii. Sed conſtituenda eſt notio τοῦ *effundat* ex altero *ſoluat.* Tellurem mari obrutam et diſſolutam ac liquefactam vis maior diluat et effundat in mare: tanquam glebam illam, βῶλον ὑγρὰν, Medeae apud Pindarum Pyth. IV. *caelum in Tartara ſolui*, h. reſolutum cum T. miſceri. 206 — 211. Vix neceſſe vt moneamus haec ex Il. A, 234 ſqq. eſſe adumbrata. Comparent ſtudioſi ipſa verba. Valerii Flacci alia eſt imitatio lib. III, 707 ſqq. 208. *cum ſemel* ἐπειδὴ πρῶτα τομὴν (h. ſtirpem vnde reciſum fuit) ἐν ὄρεσσι λέλοιπε. *matrem*, de terra, vt ſup. XI, 71. *Non iam mater alit tellus.* Poteſt tamen de ipſa ſtirpe, trunco cum radicibus, accipi. Eſt haec Pindari arbos ἐὸν ἐρημώσαισα χῶρον. 210. Aere ornatum ſceptrum cogita. Vis autem comparationis in hoc: vt hoc ſceptrum, haec haſta, nunquam repullulabit, ſic nunquam ab hoc foedere recedam. Aliter res ſe habet apud Homerum, vbi Achilles tam certe ſui deſiderium ſubiturum eſſe Achiuis pronuntiat, quam certe ſceptrum, quod geſtabat, nunquam iterum eſſe repullulaturum. Vtrique poetae iniuria facta a viris doctis, qui

alterum

Talibus inter se firmabant foedera dictis,
Conspectu in medio procerum. Tum rite sacratas
In flammam iugulant pecudes, et viscera viuis
Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
At vero Rutulis inpar ea pugna videri
Iamdudum, et vario misceri pectora motu:
Tum magis, vt propius cernunt non viribus aequis.
Adiuuat incessu tacito progressus, et aram
Suppliciter venerans demisso lumine Turnus,
Tabentesque genae, et iuuenali in corpore pallor.
Quem simul ac Iuturna soror crebrescere vidit
Sermo-

213. *in* abest tribus Heinſ. et Burm. item Goth. tert. *Prospectu* Medic. 214. *flammas* Mentel. pr. a m. pr. et Parrh. 215. *cumulantque altaria donis* repetitum ex lib. XI, 50. Tamen et alterum occurrebat iam sup. VIII, 284. 216. *Rutulisque* aliquot Pier. 217. *Miscentur* Zulich. a m. pr. 218. *vt p. c. non viribus aequis.* Seruius: eos congressuros esse, subaudit. Burmannus: *vt cernunt* scilicet adstare Aeneam, et Turnum non esse aequis viribus. Simplicissimum erat supplere ὄντας: *vt p. cernunt* eos quod erant *haud v. a.* ἐπειδὴ ὁρῶσιν αὐτοὺς (ὄντας) οὐκ ἰσομάχους, ἰσοσθενεῖς. Hunc in modum bene exponitur locus. Alioqui vltima adsuta putem versu imperfecto relicto: *Tum magis, vt propius cernunt.* 219. *ingressu* Oblongus Pierii, cum Donato, Gud. et tres alii Burmanni, qui recte defendit *incessum* aduersus Pierium, qui alterum malebat. Nam *incessus* de quocunque modo incedendi dicitur, non modo de illo regio et ad maiestatem comparato: et *ingressu t. progressus* iniucundum foret. *incensu* duo ap. Burm. *progressus ad aram* duo Moret. et Zulich. cum Goth. sec. 221. *Tabentesque* recte receptum: sed a quo primum factum ignoro. Vett. edd. etiam Ald. tert. *pubentesq.* legunt, quod et Rom. et Medic. hic tamen, quantum intelligo, in litura. Sunt tamen codices Pierii et Heinsii, qui *tabentes* exhibent: adde Goth. tert. *pallentesq.* Bigot. *rubentesq.* Exc. Burmanni, qui coni. *labentes* fuisse. *tabescentes* Reg. *iuuenali* cum melioribus scripsit Heinſ. pro vulgari: *iuuenili. in* deest Sprot. 222. *simul vt* pars libb. Heinſ. et Burm.

alterum alteri anteferre voluere. — 213. 4. *rite sacratas* cf. sup. ad v. 172 — 4. *in flammam iugulant*, vt saepe iam vidimus, verbo motus resoluto in alterum verbum, pro: in fl. proiiciunt iugulatas. — 215. *cumulantque o.* Eadem sup. VIII, 284. Ge. II, 194.

216. Comparare solent Il. H, 215 sqq. 218. v. V. L. 219. *Adiuuat*, facit, vt ita iis videretur; auget metum. — 222 sqq. Scilicet sic apud Homerum

Sermonem, et volgi variare labantia corda:
In medias acies, formam adſimulata Camerti;
Cui genus a proauis ingens, clarumque paternae
Nomen erat virtutis, et ipſe acerrimus armis;
In medias dat ſeſe acies, haud neſcia rerum,
Rumoreſque ſerit varios, ac talia fatur:
Non pudet, o Rutuli, pro cunctis talibus vnam
Obiectare animam? numerone, an viribus aequi
Non ſumus? En, omnes et Troës, et Arcades, hi ſunt,
Fatalisque manus, infenſa Etruria Turno.

Vix

224. *Per medias* Parrh. *forma* ſec. et tert. Rottend. cum cod. Thuan. ap. Macrob. V, 15. minus bene. *aſſimulata* ſcribere iubet Diomedes, lib. I. p. 362. monente Heinſio, non *aſſimilata*: argute magis quam vere. etſi vſus alterum illud conſecrauit. *Camertis* Ald. pr. Vratiſl. et Leid. cum Goth. ſec. *Camerte* Mentel. pr. et tert. Moret. *Camertae* apud Priſcianum et Macrob. l. c. legitur. 227. *haud inſcia* pr. Mentel. et pr. Menag. 229. *cunctis pro talibus* Goth. pr. vt Ald. tert. et aliae edd. cumque iis Cuningham. Vetuſtiores vero *cuncti pro* vitioſe. *pro cunctis* codd. vett. ap. Pier. et Heinſ. itaque hic recepit, etſi minus elegante verborum iunctura. 230. *numerone hanc* Goth. pr. *an viribus aequis* aliquot Pier. tum Gud. a m. pr. Menag. pr. ſec. Rottend. Moret. qu. quod commendat Heinſ. *aequae* nonnulli ap. Pier. 231. *hic Troes* Parrh. *hi ſunt* Heinſius recepit, e melioribus. Apud Pier. vetus liber: *en o. hi Troes et A. hi ſunt.* Vulgo lectum: *hic ſunt.* Rom. *hinc ſunt*, perperam ſcriptum. 232. *fatalesque manus* aliquot Pier. et Medic. cum aliis Heinſ. *Mortalesque* Montalb. pro diu. lect. *Etr. mater* Ed. pr. Burm. Sed totum verſum ſuſpectum habere neceſſe eſt. Certe ſententia commoda expediri vix poteſt.

Homerum Il. Δ, 86. Pandarus Mineruae monitu foedus turbat. cf. ſup. V, 496. 7. — 229. *pro cunctis talibus*: in laudem dictum ne dubita vel propter vſ. ſequ. pro his, qui et ipſi pugnare poterant, *numero et viribus aequi.* — 232. *fatalis manus:* De Troianis, qui fataliter ad Italiam venerant, vix bene cum Seruio accipias: propter copulam, quae hoc ad Etruſcos reuocat: quos vel omnino epitheto hoc ornauit, vt ſint agmen dirum, tetrum, exitiale; vel vt reſpexerit ſup. lib. VIII, 497 ſqq. Ita quoque Cerdae viſum. *infenſa* propter receptum a Turno hoſpite

Mezen-

Vix hostem, alterni si congrediamur, habemus.
Ille quidem ad superos, quorum se deuouet aris,
Succedet fama, viuusque per ora feretur:
Nos, patria amissa, dominis parere superbis
Cogemur, qui nunc lenti consedimus aruis.
Talibus incensa est iuuenum sententia dictis,
Iam magis atque magis; serpitque per agmina murmur;
Ipsi Laurentes mutati, ipsique Latini.
Qui sibi iam requiem pugnae rebusque salutem
Sperabant, nunc arma volunt, foedusque precantur

233. *alternum* Bigot. *alternis* alter Menag. *vix alterni hostem* Leid. 234. *equidem* alter Hamb. 235. *Succedens* Hagen. *succedit* Mentel. pr. *viuosq.* Rom. *viuisque* Montalb. Burmannus videtur malle *viuûmque.* 236. *admissa* Doru. et duo Goth. 237. *quis nunc* coni. Heins. *laeti* Vratisl. *leti* Zulich. *lentis c. armis* Gud. a pr. m. quod minime esse contemnendum iudicabat Heins. Bonum factum, quod non recepit! etsi etiam Medic. a m. pr. *armis.* Praestat haud dubie *lenti* et *aruis,* quod quemque suus sensus docebit. *considimus* Gud. a m. sec. et aliquot alii Heins. 238. *accensa* aliquot Pier. Heins. et Goth. tert. 239. *Tum magis* Gud. *Tunc* Zulich. 240. *mutari* Zulich. Totus versus aberat a Goth. pr. Quod ad interpunctionem attinet, nescio an melius distinguatur: *Ipsi — ipsique Latini, Qui — sperabant, nunc arma volunt.* 241. *Quisquis iam* Parrh. *Et sibi iam* sec. Rottend. *cui iam* Leid. 242. *nunc iam arma* alter Hamb.

Mezentium ibid. v. 492 sqq. — 233. *Vix hostem.* breuiter exposuit, quod Homerus ornatum dederat Il. B, 123 — 130. — 234. Augusta rei species: *superos, quorum se deuouet aris:* sententia tamen obscurior: siue vt in maius auctum sit, quod proprie erat, morti eum se deuouere, foedere ad deorum aras icto; facere sic hoc videri poterat, deorum caussa et respectu, adeoque se ipsis diis seu eorum aris deuouere; siue vt, cum pro patria, adeoque pro templis sacrisque tuendis se deuouisset, etiam *pro aris deorum* se deuouere dicatur. Haec vtique interpretatio poeta dignior, quam, si *aris* accipias, ante aras: vt *deuouet* absolute positum sit. — 235. *viuusque per ora feretur,* ad notum illud Ennianum: *volito viuus per ora virum:* feretur sermonibus. — 238. *iuuenum sententia,* vt γνώμη, pro animo. — 241. Comparant Intpp. Il. B, 453. Γ, 112.

Infectum, et Turni sortem miserantur iniquam.
His aliud maius Iuturna adiungit, et alto
Dat signum coelo; quo non praesentius vllum
Turbauit mentis Italas, monstroque fefellit.
Namque volans rubra fuluus Iouis ales in aethra
Litoreas agitabat auis, turbamque sonantem
Agminis aligeri; subito cum labsus ad vndas
Cycnum excellentem pedibus rapit inprobus vncis.
Adrexere animos Itali, cunctaeque volucres
Conuertunt clamore fugam; mirabile visu;

Aethera-

243. *et* aberat Ven. 245. *praestantius* vulgo lectum; nisi quod iam Ge. Fabricius emendauit *praesentius*: sicque libri Pierii et Heinsii praestantiores. Etiam Seruius: *praesentius*, efficacius. Intellige ostentum, clarum, manifestum, ἐναργὴς, quo deorum voluntas tam manifesta fit, vt dubitari de ea nequeat. 246. *Italis* Montalb. *montes Italos* interpolate. Ornate expressit poeta, quod vulgo dicimus: signum, quo nullum aliud clarius Italis h. Latinis visum erat: seu clarissimum quod vnquam viderant. Nec emphasis quaerenda est in *mentes Italas*. 247. *Iamque* alter Hamb. et Hugen. *rubea* Vratisl. *fuluus rubra* Medic. *fuluos I.* Gud. quod idem in plerisque inuenerat Pierius, et Heinsius adeo receperat. *fuluis* Parrh. 248. *Litoreasque* Leid. et Reg. *agitauit* sec. Rottend. *turbamque sequentem* Exc. Burm. 249. *collapsus* Parrh. 251. *Erexere* Goth. tert. male: Nam attenduntur h. l. animi. *iunctaeq.* Zulich. a m. pr. 252. *miserabile* aliquot Pier.

244 sq. In his manifesta vestigia Homerici prodigii Il. M, 200 sqq. et Θ, 247 sqq. cum altero Odyss. ο, 160. vt tamen accommodatum illud sit ad euentum praesentem. — 245. v. V. L. *monstro*, h. l. ostento, augurio ipso. — 248. Fuere cygni, vt ex seqq. patet: hos, quam ornate designauit! *littoreae aues*, pro flumineis, palustribus. *improbus* h. l. audax. v. sup. XI, 767. et al. 252. *Conuertunt clamore fugam*: redeunt cum clamore, ait Seru. quod in exercitu fieri solet. Accepit itaque fugam de dispersis aquilae aduentu cygnis: vt sit pro, conuertunt se a fuga. Ita vero aquila euolatura erat, antequam illi se conuerterant. Melius tamen hoc, quam si fugam de volatu simpliciter accipias; etsi sic *conuertimus iter*, non modo, quod mutamus, vt sup. V, 581. sed etiam simpliciter vt sit dirigere, intendere et h. l. volatum, in abeuntem aquilam, quam persequuntur

Aetheraque obſcurant pennis, hoſtemque per auras
Facta nube premunt: donec vi victus, et ipſo
Pondere defecit, praedamque ex vnguibus ales
Proiecit fluuio, penitusque in nubila fugit.
Tum vero augurium Rutuli clamore ſalutant,
Expediuntque manus: primusque Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc votis, inquit, quod ſaepe petiui.
Adcipio, adgnoſcoque Deos: me, me duce ferrum
Conripite, o miſeri, quos inprobus aduena bello
Territat, inualidas vt auis, et litora veſtra
Vi populat. Petet ille fugam, penitusque profundo
Vela dabit. Vos vnanimi denſate cateruas

253. *pinnis* aliquot ap. Burm. et hic vt ſemper alias. 254. *donec conuictus* Bigot. et Doruill. *et ipſe* aliquot Burm. *ab ipſo* Sprot. 255. *deficeret* aliquot Pier. quod pedeſtrem efficeret orationem. *deſicere* in eo latere coni. Heinſius. 256. *P. fluuium* tert. Rottend. mox *que* abeſt Medic. et tribus aliis. 257. *nutu*, pro *Rutuli*, Parrh. 259. *Hoc erat in votis* Oudart. et Zulich. a m. pr. 260. *ſine me duce* Goth. tert. 261. *o Rutuli* edd. vett. et vulgg. etiam codd. plerique ſic vel *o Rutili*. Verum *o miſeri* repoſuit Heinſ. ex auctoritate Romani, Medic. et aliorum, etiam Donati. *o famuli* alter Hamb. 262. *inualidus, vt a.* Ed. pr. Burm. *et l. noſtra* vett. edd. donec in Ald. tert. *veſtra* apparuit, quod codd. Pier. et Heinſ. firmant. 263. *Ne p.* Parrh. *petat* alter Hamb. 264. *vnanimes* Medic. et alii ingrato ſono. *vnanimis* edidit Cuningh. *denſete* Rom. cum parte Heinſii librorum, qui et receperat, tanquam exquiſitius verbum. Defenderat quoque olim Briſſonius apud Guellium. Sed iam Pierius monuerat, *denſate* eſſe numeroſius. Recte itaque reuocauit hoc Burm. Firmat quoque Medic. cum aliis.

ſequuntur. *Penitus:* in interiora nubium. Vide v. 263.

257. *ſalutant*: venerantur, vt bene Seru. cum acclamatione omen accipiunt. — 258. *Expediunt manus*, quas, vtpote otioſi, palliis vel togis inuolutas habebant. Seruius eo refert, vt dimicare ſe velle ſignificent: Cerda cum Guellio, vt manus ad caelum extollant. Videtur naturalis hominum motus, qui ſponte fit, cum re inopinata vehementer percellimur, exprimi. — 260. pro vulgato: accipio omen. Facile autem quiſque videt, Tolumnium augurium in eum ſenſum interpretari, vt aquilam de Aenea

Et regem vobis pugna defendite raptum.
Dixit, et aduerſos telum contorſit in hoſtis
Procurrens: ſonitum dat ſtridula cornus, et auras
Certa ſecat. Simul hoc, ſimul ingens clamor, et omnes
Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.
Haſta volans, vt forte nouem pulcherrima fratrum
Corpora conſtiterant contra, quos fida crearat
Vna tot Arcadio coniunx Tyrrhena Gylippo;
Horum vnum ad medium, teritur qua ſutilis aluo
Balteus, et laterum iuncturas fibula mordet,
Egregium forma iuuenem, et fulgentibus armis,
Tranſadigit

265. *nobis* Ed. pr. Burm. 266. *aduerſus* Leid. et Reg. *telumque intorſit* ſec. Mentel. *coniecit* aliquot ap. Pier. 267. *praecurrens* Leid. et Exc. Burm. *percurrens* Zulich. a m. pr. *protorrens* Montalb. *et aras* Doru. a m. pr. 268. *ſ. haec* Ven. *ſ. hoc ingens et clamor* Zulich. vnde Heinſ. coni. *it clamor.* in Oudart. aberat *ſimul hoc.* 272. Male ſcriptum *Gilippo.* Toties occurrit Γύλιππος, notiſſimum nomen ex Thucydide et aliis, vt mirer non emendatum ab Heinſio, cum praeſtantiores libri etiam Rom. adſtipulentur. *Gylipſo*, *Gylyppo* aberrationes. 273. *ad mediam aluum* tres Moret. vnus Hamb. Leid. et Scheffer. cum Goth. tert. nata forte lectio ex vitio, quale in Medic. a pr. m. eſt, *ad mediam.* Sed in hoc diuerſitas lectionis eſt, quam ab Heinſio, qui codicem tam diligenter enotauerat, et ab aliis non animaduerſam mireris: *ſutilis auro Balteus*, vt ex aureis lamellis ſeu catenulis eſſet compactus; ita *teritur* referendum ad fibulae morſum, qui ipſe verbum illud explicat. *in mediam aluum* Zulich. a m. pr. *ad medium aluum* Hamb. ſec. et Exc. Burm. *futilis* Goth. tert. 275. *Egregia forma* pr. Moret. *iuuenum* Rom. *praeſtantibus* vel *fulgentibus* codex Koeleri V. Cl.

cygnum de Turno accipiat. 268. *certa.* directo. *ſimul hoc, ſimul*, variat id quod alias eſt *ſimul ſimulque*, ἅμα τε καὶ. Saepe iam vidimus. cf. Seru. 269. *cuneos* ornate pro conſeſſu et conſeſſus ordinibus dixit.

270. *Haſta* — *tranſadigit vnum coſtas.* 273. 4. ſecundum exemplum in Il. Δ, 132. *laterum iuncturas* aliter vix accipere licet, quam vt ſint latera, h. orae baltei, ζωστῆρος ὀχῆες, quas *fibula mordet*, colligit, iungit: hincque ornate *iuncturas laterum* dixit. Vulnus igitur h. l. acceptum eſt ea ipſa parte, qua coit balteus, fibulaque inſerta conſtringitur. cf. Cerda, qui imitationem

Tranſadigit coſtas, fuluaque effundit arena.
At fratres, animoſa phalanx, adcenſaque luctu,
Pars gladios ſtringunt manibus, pars miſſile ferrum
Corripiunt, caecique ruunt. Quos agmina contra
Procurrunt Laurentum. Hinc denſi rurſus inundant
Troës, Agyllinique, et pictis Arcades armis.
Sic omnis amor vnus habet decernere ferro.
Diripuere aras: it toto turbida coelo
Tempeſtas telorum, ac ferreus ingruit imber:
Craterasque focosque ferunt. Fugit ipſe Latinus
Pulſatos referens infecto foedere Diuos.
Infrenant alii currus, aut corpora ſaltu
Subiiciunt in equos, et ſtrictis enſibus adſunt.

276. *Transadiit* Parrh. v. inf. 508. *effundit* meliorum codicum omnium conſenſu recepit Heinſ. pro vulgari *extendit*, quod Mentel. pr. Doruill. et Goth. pr. retinent. *effudit* Zulich. *infundit* Bigot. *et falua effundit* Edit. pr. Burm. 278. *gladium* Hugen. *gl. ſtringunt. manibus pars* diſtinguunt duo Codd. ap. Burm. 280. *hinc depreſſi* ed. pr. Burm. 281. *Agillini*, *Agilleni*, *Agilini* aberratt. vt ſup. VIII, 479. 282. *amor omnis* Doru. Goth. pr. 283. *et* pro *it*, Menag. et Gud. a m. pr. 284. *irruit i.* Montalb. 285. *f. ille* pr. Hamb. 286. *infectos* ſec. Rottend. *infeſto* Zulich. et pr. Menag. 287. *et c. ſ.* Medic. 288. *aut ſtr. e.* Gud. a m. pr. cum Lutatio et Seru. ap. Burm. *adſtant* Leid. et Medic. (a m. ſec.)

tationem ex Silio notauit, lib. VII, 624 —— 7. 277 ſqq. Praelio iam pedeſtri et equeſtri iuſto deſcripto, reſtabat poetae, vt tumultuariam pugnam deſcriberet. Hoc in h. l. fecit, qui ſequitur. Comparent ſtudioſi harum rerum pugnam Centaurorum et Lapitharum Ouid. Met. XII, 210 ſqq. —280. *inundant* campum, felix voc. ad copiam declarandam; *Agyllini* cf. ſup. VIII, 478 ſqq. — *pictis A. armis*: ad diuerſorum metallorum mixtionem retuli ſup. lib. X, 181. *verſicoloribus armis*. Niſi poeta ſimpliciter γραφὰς ἀσπίδων deſignare voluit: quae tamen *picta* quidem, ſed non *verſicoloria* poſſunt dici *arma*. — 286. *pulſatos deos*, grauius verbum poſuit. quod αἰκίζεσθαι Graecis eſſet, vt violatos et ignominioſe habitos deſignaret. Morem autem fuiſſe neceſſe eſt, vt foederibus faciendis ipſa deorum ſigna ad aram ſtatuerentur: quippe quae h. l. attulit Latinus et ſecum reuehit.

288. *Infrenant currus*, vt ἅρματα,

Messapus regem, regisque insigne gerentem,
Tyrrhenum Aulesten, auidus confundere foedus,
Aduerso proterret equo: ruit ille recedens,
Et miser oppositis a tergo inuoluitur aris
In caput inque humeros. At feruidus aduolat hasta
Messapus, teloque orantem multa trabali
Desuper altus equo grauiter ferit, atque ita fatur:
Hoc habet: haec melior magnis data victima Diuis.
Concurrunt Itali, spoliantque calentia membra.
Obuius ambustum torrem Corynaeus ab ara

Conripit,

289. *que* aberat Doru. *ferentem* sec. Rottend. *regentem* Ed. P. Dan. et Goth. pr. 290. *Aulestem* al. *auidum* olim lectum apud Seru. *ausum conf. f.* Parrhas. 291. *Auerso* Medic. *proteret* vitiose codd. et edd. vett. *prosternit* ed. Mediol. *ille recumbens* Parrh. 292. *misere* Ed. Ven. Burm. *appositis* Bigot. et Zulich. *obuoluitur* pr. Moret. quod illustrauit Heins. et videtur esse elegantius. *voluitur* sec. et tert. Moret. Bigot. Doru. Parrh. cum ed. Ven. Burm. 293. *atque humeros* Parrh. et Goth. tert. *inque humeris* pr. Mentel. *ac f.* edd. vett. *auolat* alter Hamb. 296. *Hoc habe* male ed. Catroeana. *datur hostia* Oudart. 297. *cadentia* pars codd. ap. Burm. cum Goth. sec. 298. *Corynaeus* Heins. e melioribus: et nomen hoc passim alibi obuium ex Κορύνη: sup. VI, 228. IX, 571. etsi is *Corynaeus* diuersus ab hoc est. Male vulgo et h. l. *Chorinaeus*, et alii *Chorineus*. *Corinaeus*.

ἅρματα, pro equis iugalibus. cf. I. Ge. 514. et al. *subiiciunt* sursum, in altum: more Virgiliano cf. Ecl. X, 74. Ge. II, 19. — IV, 385. III, 241. — 289. *regis insigne*, diadema *Seru.* —— 290. *confundere foedus* ex Homerico συγχέειν ὅρκον pro turbare. Iam sup. lib. V, 496. vbi vide. — 291. *proterret* elegans et efficax verbum, vt bene Burm. monuit: pro, proturbat, irruit in eum. —— 293. in syncipút et tergum: ἐπὶ βρεχμόν τε καὶ ὤμους Il. E, 586. —— 294 *telum trabale*, magnum, instar trabis, ab Ennio sumsisse Maronem testatur Seruius. 296. *Hoc habet.* sollenne verbum de accepto vulnere. Nota res. cf. Cerda. *haec melior* fere vt lib. V, 482. *Hanc tibi Eryx meliorem animam pro morte Daretis Persoluo.* 300. I. Forte ad nimis tenuia descendisse videri potest poeta. Sed de vulneribus et ferendum hoc est, et alibi factum iam satis vidimus. —— 300.

Conripit, et venienti Ebuſo plagamque ferenti
Occupat os flammis. Olli ingens barba reluxit,
Nidoremque ambuſta dedit. Super ipſe ſecutus
Caeſariem laeua turbati conripit hoſtis,
Inpreſſoque genu nitens terrae adplicat ipſum:
Sic rigido latus enſe ferit. Podalirius Alſum
Paſtorem, primaque acie per tela ruentem,
Enſe ſequens nudo ſuperinminet: ille ſecuri
Aduerſi frontem mediam mentumque reducta
Diſiicit, et ſparſo late rigat arma cruore.
Olli dura quies oculos et ferreus vrguet
Somnus; in aeternam clauduntur lumina noctem.
At pius Aeneas dextram tendebat inermem
Nudato capite, atque ſuos clamore vocabat:

299. *Ebyſo* Rom. Medic. et ap. Nonium *Hebeſo* Zulich. *Aluulo* Bigot. *Eubuſo* Doru. 300. *Olli* e Medic. Heinſ. pro vulg. *illi*. *reluſit* Doru. *refluxit* Bigot. 301. *ille* pr. Hamb. *locutum* Parrh. 303. *Impreſſosq.* Doru. *impreſſuque* Goth. ſec. 304. *Podarilius* Medic. *Polidarius* multi. *Polidorius* Parrh. et Goth. tert. 305. *in prima a.* aliquot ap. Burm. *que* ſi abeſſet, comtior exiret iunctura verborum. *primamque aciem* Oudart. et Doru. 306. *ſupereminet* Goth. pr. et tert. cum vett. edd. 308. *Diſſicit* multi etiam vett. edd. vt et alibi. idque recepit Cuningh. *diſcidit* Rom. *diſſicat* Leid. *diſſidit* Exc. Burm. *arua* Leid. a m. ſec. ſed v. Cerdam. *cerebro* codd. Ge. Fabricii, et aliquot Heinſ. et Burm. idque recepit Cuningh. cf. ſup. V, 413. IX, 9, 753. 310. *conduntur* duo Rottend. *mortem* Doru. et Goth. tert. cum aliis ap. Pier.
311. *inertem* Medic. (a m. pr.) perpetua varietate.

300. *occupat:* cum adiuncto accipiendum: occupando ferit: φθάνει πλήξας. Valerii Fl. III, 168. imitationem notauit Burm. — 303. videtur Ebuſus Etruſcus gente, (ſaltem barbam more Etruſco alebat 300. 1. Secus Troiani.) fugiſſe: tum alter Corynaeus, qui e Troianis fuiſſe putandus, a tergo comam corripit et genu a tergo impreſſo eum poſternit, proſtratum caedit. At Alſus Rutulus, v. 306. 307. ex fuga conuerſus Podalirii, Troiani, os ſecuri elata ferit. 307. Comparant ſimile vulnus Il. Δ, 460. 461. Il. N, 611 ſqq. Π, 502. — 309. 310. Iam ſup. X, 745. 746. Homerica confer in locis modo laudd.

312. *Nudato capite,* nudo. In cauſſis rei argutantur Intpp. Prae-

Quo ruitis? quaeue iſta repens diſcordia ſurgit?
O cohibete iras! ictum iam foedus, et omnes
Conpoſitae leges: mihi ius concurrere ſoli:
Me ſinite, atque auferte metus. Ego foedera faxo
Firma manu: Turnum iam debent haec mihi ſacra.
Has inter voces, media inter talia verba,
Ecce, viro ſtridens alis adlapſa ſagitta eſt,
Incertum, qua pulſa manu, quo turbine adacta;
Quis tantam Rutulis laudem, caſuſne, Deuſne,
Adtulerit. Preſſa eſt inſignis gloria facti:
Nec ſeſe Aeneae iactauit vulnere quiſquam.

Turnus,

313. *quoue* Rom. aliquot ap. Pier. cum Ed. pr. Burm. Ven. *quaenam* Sprot. *quae iſta* alter Hamb. *recens* aliquot Pier. Sprot. et pr. Hamb. cum Goth. ſec. *repit d. ſurgens* Zulich. 314. *nam ſ.* Sprot. *ſic tum iam ſ.* Rom. 315. *mihi ſit* alter Menag. 316. *atque* aberat aliquot Pier. et a m. pr. Sprot. *metuus* Rom. et Ed. pr. Burm. antique. cf. ſup. 61. vbi *caſuus.* Leid. *manus.* 317. *debent haec iam m. ſ.* edidit Cuningh. ſicque Rom. et ſcripti Heinſ. Parrh. et Goth. ſec. et ſine *haec* Reg. *Turnumque haec debent iam m. ſ.* Menag. pr. at alter *Turnum debent haec vltima ſ.* 319. *eſt* deeſt Parrh. et binis Goth. 320. *adacta eſt* Ed. Ven. Burm. *miſſa* Doruill. in marg. 321. *tantum* Reg. *caſusne deusne* Heinſ. e libb. reſtituit pro vulgari *ve ve.* 322. *ingentis g. ſ.* tert. Rottend. *fati* Goth. tert.

Praeſtat ſaltem Seruii ratio: ſcilicet depoſita galea vt poſſet agnoſci. Verum tot exempla et ipſa res docent, galeam non impoſitam capiti, niſi vltimo loco, et re iam ad diſcrimen adducta; in negotiis vitae communibus incedere ac diſcurrere armatos thorace, nudo adhuc capite, et manu ſine haſta, vt h. l. *manum inermem.* — 316. 7. Nolite timere pro me: ego firmabo, ratum faciam foedus, pugna cum Turno incunda ex foederis conditionibus, ſacro hoc ſancitis.

318 ſqq. Ad pactionis inter Achiuos et Troianos turbatae morem haec eſſe adumbrata, iam monitum eſt; ſed pleraque docte variata. 319. *alis adlapſa* iungendum, h. aduolauit. Docet alter locus ſup. lib. IX, 578. — 320. *pulſa,* inf. 856. *impulſa,* pro, emiſſa. ſagitta impellitur neruo, cornu, manu. *quo turbine,* docte, pro motu, ſed vehemente, magno. — 322. *preſſa,*

Turnus, vt Aenean cedentem ex agmine vidit,
Turbatosque duces, ſubita ſpe feruidus ardet:
Poſcit equos, atque arma ſimul, ſaltuque ſuperbus
Emicat in currum, et manibus molitur habenas.
Multa virum volitans dat fortia corpora leto:
Semineces voluit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit haſtas.
Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
Sanguineus Mauors clipeo increpat, atque furentis
Bella mouens inmittit equos: illi aequore aperto
Ante Notos Zephyrumque volant. Gemit vltima pulſu
Thraca

325. *ardet*: Zulich. a m. ſec. *inſtat.* 326. *ſuperbo* Doruill. in marg. *ſuperbos* Goth. alter. 327. *in curru* tres Goth. 328. *f. pectora* ſec. Moret. 329. *curſu* apud Diomedem, ſed fruſtra, notante Heinſio. 330. *Protrahit*, ed. pr. Burm. *et r.* Rom. *fulgentibus* Goth. pr. 332. *Sanguineos* Goth. ſec. ſed *equos* nimis retractum eſt. *Sanguineum* Heinſ. coni. ingenioſe. Sed nihil eſt quod in recepta reprehendas. *concitus* eſt pro aduerbio, concitate. *intonat* Rom. Medic. adeoque veterrimi, tum Montalb. Vratiſl. doctius tamen alterum. Vide ad VIII, 527. *increpit atque f.* Leid. et Goth. tert. *frementis* Medic. a m. pr. quod quorſum exemplis congeſtis commendet Heinſius non facile dixeris. nam *equos frementes* dici poſſe nemo neget: ſed in lapſu calami, eoque ab ipſo librario forte damnato, operam conſumere piget. 333. *emittit*, quod damnat Heinſ. ex ſola edit. Dan. Heinſii eſt. Nam vbique, quantum video, *immittit* legitur. 334. *gemit excita* Gud. pro var. lect. forte ex lib. VII, 722. et ſic Ed. pr. Burm. *pulſa* Reg. et edd. vett. Ven. 1484. 1486.

preſſa, ſuppreſſa, vt Seru. — 324 ſqq. Oblique hoc ipſo amplificat Aeneae laudem ac virtutem. 326. *ſuperbus*, nunc pro, animoſus, audax; et *molitur* poetae ſimpl. pro mouet, adeoque tractat, regit.

331 ſq. Mirifice exornat comparationem Homericam, etſi ſimplicitate et grauitate non minus inſignem Il. Η, 298 ſqq. Adde Il. Υ, 208 ſq. Aliter expreſſit locum Silius apud Cerdam (lib. I, 433 ſqq.) Marti ſedes proprie aſſignata Thracia. *Sanguineus*: gaudens ſanguine, αἱμοχαρής. Ita Seruius: qua auctoritate neſcio. Nam alias eſſet cruentus, ſanguine reſperſus, αἱματόεις. *clipeo increpat*, docte, pro clipeum mouet, quatit, rotat: quod faciens, alliſo clipeo ſonitum facit. Nam diuerſum eſt, clipeum pulſare haſta: Sic aliquis *haſta* increpat: non clipeo. *bella mouens* ſimpl. pro faciens, pugnans.
Thraca

Thraca pedum, circumque atrae Formidinis ora,
Iraeque, Insidiaeque, Dei comitatus, aguntur.
Talis equos alacer media inter proelia Turnus
Fumantis sudore quatit, miserabile caesis
Hostibus insultans: spargit rapida vngula rores
Sanguineos, mixtaque cruor calcatur arena:
Iamque neci Sthenelumque dedit, Thamyrimque, Pholumque,
Hunc, congressus, et hunc; illum eminus: eminus ambo
Imbrasidas, Glaucum atque Laden, quos Imbrasus ipse
Nutrierat Lycia, paribusque ornauerat armis;
Vel conferre manum, vel equo praeuertere ventos.

Parte

335. *Tarcha* eaedem edd. *Thraica* Rom. *atra ora* Rom. male. *f. aura* male olim coni. apud Guell. et Cerdam. Burmannus laudat Markland. ad Stat. II. Silu. I, 215. 336. *insidiaeque dei* male iungit Seruius. 337. *acer* a m. pr. Mentel. pr. 338. *miserabile* Ge. Fabric. et alii parenthesi includunt. Sed iam Seruius exposuit: *miserabiliter insultans*. 339. *sparsit rara v.* ed. Pontani Macrob. Sat. V, 12. v. Heins. 341. Varietatem lectionis, seu potius aberrationem in nominibus hic et mox vs. 343. videat, qui volet, apud Pier. Heins. et Burm. Nomina satis constituta sunt per se: Σθένελος, Θάμυρις, Φόλος, Ἴμβρασος. 342. *ambo* Heins. cum Medic. et al. pro vulg. *ambos*. 343. v. ad v. 341. De *Laden* forte dubitari potest. Alii *Laben, Hyadem, Iadem, Iaden, Caden, Eladen, Raden, Iaden, Icidem*. Sed Λάδης nihil habet, quod repugnet. Ladonem supra quoque vidimus; et nota Lade insula, Mileto praetenta. 344. *Lyciae* pr. Moret. non male. *Lycia*, in Lycia. *ornauerat* Heinsius maluit ex Medic. et aliis; Sicque iam Ald. tert. Vulgo, quae perpetua est diuersitas, *onerauerat*: quod pari iure defendi possit. 345. *manus* Zulich. *manu* Leid. *equis* aliquot Pier. *pr. gentes* tres Burm.

Thraca ex Θρῄκη pro Thracia. *circumque*, circa deum, *aguntur*, discurrunt, incedunt, Formido, (pro qua *Formidinis ora* dici nunc satis nota res est) Ira, Insidiae. Variauit et ornauit Comites Martis apud Homerum: Φόβον, Δεῖμον, Ἔριδα, v. c. Iliad. Δ, 440. Hesiod. Scut. 195.

337 — 340. Talis rerum species saepe ab Homero oculis obiicitur: vide Il. Λ, 531. 4 — 6. Υ, 498 sq. — 342. *congressus* cum illo, cominus. συνάψας τὰς χεῖρας. — 345. vt

Parte alia media Eumedes in proelia fertur,
Antiqui proles bello praeclara Dolonis;
Nomine auom referens, animo manibusque parentem:
Qui quondam, castra vt Danaum speculator adiret,
Ausus Pelidae pretium sibi poscere currus:
Illum Tydides alio pro talibus ausis
Adfecit pretio: nec equis adspirat Achillis.
Hunc procul vt campo Turnus prospexit aperto:

Ante

346. *Eumenes*, *Eumenides*, *Eumeneus*, aberratur. *Eumeles* Gud. 347. *antiqua* Goth. tert. *belli* Zulich. *doloris* Reg. 348. *Nomen aui* Oudart. *auom* liber Pier. *a. moribusq.* Ed. pr. Burm. 349. *spoliator* Ed. pr. Burm. 350. *currum* Ed. Mediol. (et aliae vett. edd.) tum Goth. pr. Seruii inepta ad h. l. est nota. 352. *Defecit* p. Goth. tert. *neque equis* Cuningh. e MS. Bersm. *assultat* Zulich. a m. pr. *Achilles* Medic. vnde Heins. coni. *Achillei*. 353. *et c.* alter Mentel. *in c.* alter Menag. *e campo* sec. Moret. *perspexit* Heins. reposuit e Rom. Medic. et Gud. Idem tamen iam vett. edd. Venetae nostrae omnes exhibent: primum *conspexit* apparet in ed. tert. Ald.

vt seu pedites seu ex equo pugnarent.

346 sqq. Ingeniose Eumedem nunc in carmen suum produxit et ornauit, tanquam auo Eumede et patre Dolone natum: cf. Il. κ, 314. Homerus quidem de Dolone ἦν δέ τις ἐν Τρ. sed qui tot alia meminerit, in quibus versandis et ornandis poetae, inprimis tragici, seu vt nouitate et varietate delectent, seu pro consilii diuersitate, ab Homero suo recedunt, non mirabitur Maronem h. l. sibi tantum licere putasse, vt et nobilem et fortem faceret Dolonem. Vidit hoc idem Macrob. V, 16. nec placet Cerdae commentum, qui *animum manusque* ad ignauiam trahit. Multo minus inter ea referam, quae Maro superstes operi emendaturus fuisset. Nec pro Homericorum heroum more Dolon adeo ignauus homo videri debet. — *antiqui* pro nobilis et magni Seru. 352. *nec equis adspirat A.* mutato tempore, pro *adspirauit*, paullo durius. Dictum cum respectu ad *ausus*: vt iam a Diomede deprehenso ei exciderit magna illa audacia, qua Achillis equos sibi pro mercede explorationis pactus erat; nec tum ille amplius adspirauit ad Achillis equos. cf. vss. l. c. Il. κ, 401. 2.

354

Arte leui iaculo longum per inane ſecutus;
Siſtit equos biiugis, et curru deſilit, atque
Semianimi labſoque ſuperuenit, et, pede collo
Inpreſſo, dextrae mucronem extorquet, et alto
Fulgentem tinguit iugulo; atque haec inſuper addit:
En, agros, et, quam bello, Troiane, petiſti,
Heſperiam metire iacens: haec praemia, qui me
Ferro auſi tentare, ferunt: ſic moenia condunt.
Huic comitem Asbuten coniecta cuſpide mittit:
Chloreaque, Sybarimque, Daretaque, Therſilochumque:
Et ſternacis equi lapſum ceruice Thymoeten.

Ac

355. *curru deſilit alto* Goth. tert. ad aurem plenius et ſuauius: Alterum tamen pronuntiatione adiuuandum. 356. *Semanimi* Rom. *Semianimo* Goth. pr. vt alibi quoque. *elapſoq.* Seru. magna codd. pars ap. Heinſ. cum Goth. pr. et tert. et non modo Mediol. ſed vett. edd. noſtrae omnes vſque ad Ald. tert. quae prima emendate per Naugerium, *lapſoque.* 357. *Expreſſo* Medic. a m. pr. *dextrae* Heinſ. e codd. pro vulgari, *dextra.* 358. *tinguit* Heinſ. reſtituit e libb. ſuis et Pier. pro *tinxit.* tum *iaculo* vitium ed. Dan. Heinſii. Dixit poeta exquiſite *tingere iugulo* h. ſanguine iuguli, vel immittere, demergere in iugulum, vt Seru. *haec* nonnullis excidit. 361. *condant* Vratisl. et ed. pr. Burm. minus belle. 362. *Asbuten* primum emendauit Naugerius: ſi recte video. Antea lectum *Buten*, vel *Butem.* In Medic. *Asbyten*: in aliis: *Asbiten*, *Hasbiten*, *Hasbuten*, *Albuten*, *Haſputin*, *Aſtuben*, *Aſontem.* Sed *Asbytes* iam vindicatum nomen ab Heinſio et Drakenb. apud Silium II, 58. 363. Vitia librariorum in nominibus ſcribendis vide ap. Burm. Sunt ex ratione linguae Χλωρέα τε Σύβαριν τε Δάρητα τε Θερσίλοχόν τε. Tum mox Θυμοίτης. Pro *Sybarim* ſunt qui habeant *Fabarim*, quod arridere poteſt: ſed in Troianorum partibus nulli erant populi, qui Fabarin in Sabinis accolerent. cf. ſup. VII, 715.

354. Per longum ſpatium iaculo inſequutus (vt recte Seru.) e longinquo vulneraſſe putandus eſt. Hinc ille *ſemianimis lapſuſque:* et Turnus, qui haſtam nunc non haberet, *mucronem,* ſeu haſtam, ſeu gladium illius manu extorquet, quo eum iugulet. 355. Deſilit ille curru, vt ſaepe pugnantes de curribus cominus congreſſuri. v. c. Il. г, 29. infra v. 681. — 360. Amara irriſio! *metire* agros corpore, quos nouis colonis Troiani metiri et aſſignare volebant.

365.

Ac velut Edoni Boreae cum spiritus alto
Insonat Aegaeo, sequiturque ad litora fluctus,
Qua venti incubuere; fugam dant nubila coelo:
Sic Turno, quacumque viam secat, agmina cedunt,
Conuersaeque ruunt acies: fert impetus ipsum,
Et cristam aduerso curru quatit aura volantem.
Non tulit instantem Phegeus animisque frementem:
Obiecit sese ad currum, et spumantia frenis
Ora citatorum dextra detorsit equorum.
Dum trahitur, pendetque iugis, hunc lata retectum
Lancea

365. *Edonii* fere omnes Pier. et alii ap. Heins. et Burm. Male: nam 'Ηδωνοὺς esse satis constat v. Bentl. ad Horat. III. Od. 25, 9. et Intpp. ad Theocr. VII, 111. Editum quoque *Edoni* iam in vett. edd. et defensum in Seruianis aduersus Donatum: etsi ibi mons Thraciae *Edon* obscura fide editur, cum de populo Thraciae Edonis tantum constet: vnde nunc *Edonus Boreas*, pro Edonicus, Thracicus. 369. *Conuersaque - acie* pr. Moret. *ipse* a m. pr. Zulich. et *illum* a m. sec. et Goth. sec. 370. Ne quis coniectet, *aduerso cursu*. nam *curru* eodem significatu doctius. – *quatit arua* Goth. tert. 371. *animoque* Oudart. *furentem* pr. Hamb. 372. *Obiicit ad currum sese* pr. Moret. *O. sese currui* Bigot. ex interpretamento: vulgari forma poeticae substituta. 373. *contorsit* quod Pier. laudat tert. ed. Ald. habet. sed vbique recte *detorsit* legitur: nisi quod Goth. sec. *commouit*. 374. *Dum pendet trahiturque* pr. Moret.
Tum

365. Velut boreas nubes fugat, sic Turnus late ante se Troianos agit. *Edoni* cf. V. L. Incumbunt autem aquilones mari Aegaeo inprimis grauiter, sunt enim hi etesiae, de quibus v. sup. To. II. p. 349. Adde Apollon. Arg. II, 527 sq. — 369. *conuersae*, seu versae in fugam, seu turbatae ex χλονεῖσθαι. *fugam dant*, fugiunt, vt iam alibi vidimus. — 370. Poterat poeta vulgari more efferre: *fert impetus ipsum Aduerso curru, et cristam quatit aura | volantis.* Sed vides Maronis studium exquisitioris et doctioris orationis, cristam *volare aduerso curru* absolute posuit: dum currus aduersus ventum fertur. — 371. 2. *ora detorsit dextra, frenis*, durum et molestum est. *equorum citatorum frenis*, h. immissis frenis, h. habenis, forte non magis placet; proximum est: *spumantia frenis ora*, h. in frenis, circa, per frena. Nam frenum spuma oris madet. Variauit poeta, quod sup. IV, 135. dixerat: *Stat sonipes ac frena ferox*
spuman-

Lancea conſequitur, rumpitque infixa bilicem
Loricam, et ſummum deguſtat vulnere corpus.
Ille tamen clipeo obiecto conuerſus in hoſtem
Ibat, et auxilium ducto mucrone petebat:
Cum rota praecipitem et procurſu concitus axis
Inpulit, effunditque ſolo: Turnusque ſecutus,
Imam inter galeam ſummi thoracis et oras,
Abſtulit enſe caput, truncumque reliquit arenae.
Atque ea dum campis victor dat funera Turnus:
Interea Aenean Mneſtheus et fidus Achates
Aſcaniusque comes caſtris ſtatuere cruentum,
Alternos

Tum *hic* Rom. *hinc* aliquot Heinſiani: quod eſſet, alia ex parte, ab alio, quam a Turno. cf. notam noſtram. *pendetque iugis hic* Rom. et aliquot Pier. et Mentel. pr. *alta* Montalb. *relictum* aliquot Pier. *retractum* pro diu. lect. Scheffer. 375. *trilicem* Bigot. ex ſupp. locis lib. III, 467. V, 259. VII, 639. 378. *educto* aliquot Pier. et tres Burm. quod vulgare eſſet. *adducto* Parrh. perperam. *ducto a mucrone* alii ap. Pier. cum Rom. *ſtricto* Donatus, tum Zulich. Goth. pr. et non modo Mediol. a Burmanno laudata, ſed omnes noſtrae vett. edd. vſque ad Ald. tert. in qua primum *ducto* comparet. 379. *Cum rota* Heinſ. e Medic. et aliis; adde Goth. ſec. pro vulgato: *Quem*. 380. *effundit* idem e melioribus ſuis et Pierianis: vulgo *effudit*. 381. *ſummas — oras* Goth. ſec. 382. *relinquit* Ven. et aliquot Pier. *arenae* ſecundum pleroſque Pierianos et complures ſuos recepit Heinſius, tanquam exquiſitius. vulgo: *arena*, quod Romanus tuetur. 385. *Aſcaniusque puer* Romanus, quod praefero. Accedunt ei Bigot. et Goth. ſec. et Donatus. *comes* friget.

ſpumantia mandit. — 374. 5. Non a Turno, ſed a tergo immiſſam Phegeo fuiſſe haſtam arbitror ab alio. Phegeus *pendet iugis*, ab equis, quos frenis apprehenderat, cumque iis luctatur, dum illi obnituntur et procurrunt. Inter haec *lancea*; *conſequitur retectum* h. in loco corporis patenti nec clipeo tecto percutitur. Tum ille *conuerſus* ſtricto gladio in *hoſtem* ibat, qui adeo alius ac diuerſus ab Turno eſſe debuit. Tum equis eius manu dimiſſis Turnus inuehit eumque proſtratum obterit. 375. *bilicem* vt *trilicem* ſup. V, 259. vbi not. — 376. *deguſtat*, vt bibere: ſic iam γεύεσθαι pro ſtringere Il. Υ, 258. Φ, 60. 61. alibi alia figura ἐπέγραψε χρόα. 381. 2. De vulneris ſede ac modo cf. ſup. XI, 691 — 3. et ibi V. L.

386. ni-

Alternos longa nitentem cuſpide greſſus.
Saeuit, et infracta luctatur arundine telum
Eripere, auxilioque viam, quae proxima, poſcit:
Enſe ſecent lato vulnus, telique latebram
Reſcindant penitus, ſeſeque in bella remittant.
Iamque aderat Phoebo ante alios dilectus Iapyx
Iaſides: acri quondam cui captus amore
Ipſe ſuas artis, ſua munera, laetus Apollo
Augurium, citharamque dabat, celerisque ſagittas.

Ille

389. *ſecet* Medic. a m. pr. *latebras* Medic. et alii Heinſ. cum Goth. ſec. et tert. 391. *Iamque erat ante alios* Leid. *Phoebi* Exc. Burm. *delectus* Gud. Mox *Iapis* vulgata erat lectio. Sic codicum pars; vt tres Gothani. *Iapyx* Heinſius recepit vetuſtiorum vtique codicum auctoritate. Rationi tamen in nominibus propriis plus tribuendum arbitror, et lapſus procliuis erat, cum *Iapyx* notior eſſet librariis. *Iapidis* nomen haud dubie accommodatius medico, quam Iapygis ex Apulia petitum: et facit auctoritatem Auſonius in epigrammate XIX. quod corrigere volebat Heinſius: *Idmona quod vatem, medicum quod Iapida dicunt, Diſcendas artes nomina praeueniunt.* Ludit poeta in etymo: ſed vt Iapygem ex Ἰᾶσθαι deducat, multo minus alicui in animum veniat, quam ſi Iapidem audiat. Natus error ex *Iapix*, quod et vitioſe ſcriptum apud Nonium et Macrobium legitur, *Iaſpis* Edd. vett. ap. Burm. *Iapis* Venetae et cett. noſtrae. *Iapix* Ald. tert. 393. *ſua numina* Ed. pr. Burm. *mittit Apollo* pr. Hamb. 394. Duplex hic lectio iam antiquitus codices inſedit. *dedit* Aproniana fuit lectio, quam Medic. tum a m. pr. Gud. et a m. ſec. Zulich. exhibebant: item Goth. tert. cum ed. Florent. teſte Heinſio. Sed communis lectio eſt *dabat*, quam Seruius tuetur, nec ſatis explicat. Nam conatus dandi intelligendus eſt: dare volebat. cf. not.

386. nitentem (quoad) greſſus alternos cuſpide, ἔγχει, ἐρειδόμενον ἔγχει, alternis, cum altero pede claudicaret, vulnere in femore, vt probabile fit, accepto. 387. *Saeuit.* Bene, inquit Seru. viro forti ſeruat dignitatem: indignatur hominum perfidia, exardeſcit, quod a pugna abſtrahitur: ipſe telum tractat, labefactat: fracto ligno poſcit vt vulnère ampliato ferramentum exſecetur. Omnia haec ad noſtros ſenſus accommodatiora, quam quae de Glauco Homerus Iliad. Π, 508 ſqq. ſed Homerica propiora ſunt ad naturae veritatem.

391 ſqq. v. Excurſ. ad h. l. — 394. *dabat,* dare volebat: cf. V. L.

Ille, vt depositi proferret fata parentis,
Scire potestates herbarum vsumque medendi
Maluit, et mutas agitare inglorius artis.
Stabat acerba fremens, ingentem nixus in hastam,
Aeneas, magno iuuenum et maerentis Iuli
Concursu, lacrimis inmobilis. Ille retorto
Paeonium in morem senior succinctus amictu,
Multa manu medica Phoebique potentibus herbis
Nequidquam trepidat, nequidquam spicula dextra
Sollicitat, prensatque tenaci forcipe ferrum.
Nulla viam Fortuna regit: nihil auctor Apollo
Subuenit:

395. *deferret* quartus Moret. forte pro *differret*. 397. *multas artes* perpetuo errore pars codd. apud Burm. *mutatas* Dorvill. cf. Excurs. 398. *fixus* Medic. 400. *Conuersu* qu. Moret. *lacrimisque* ante Heinsium, qui libris auctoribus, copulam eiecit: quam Romanus tuetur. *lacrimisque in mollibus* Goth. pr. *reperto* Leid. et Exc. Burm. *reporto* Rom. An: *Inde r.* 401. *Paeonidum* Medic. non ineleganter, pro Paeonidarum. Probat quoque Cuningh. 402. *hermis* a m. pr. Medic. *armis* Doru. sed *herbis* in marg. 403. *trepida* e Mediceo laudatur. Sed a Fogginio *trepidat* expressum est. 404. *prensantq.* sec. Moret. *pressat* aliquot Pier. inter quos Rom. Montalb. *forfice* pr. Hamb. pro var. lect. et sic Romanus. cf. Pier.

cf. V. L. nam Iapis *maluit* medicam artem (quam, vt poeta, *vsum* dixit) addiscere. *vt depositi proferret fata parentis*, vt patris sui iam conclamati mortem differret. Idem, sed diversa ratione, est *proferre vitam*, h. producere. Et quam ornate et ad pietatem declarandam potenter: maluit *mutas agitare inglorius artes. De mutis artibus* vide Exc. ad h. l. — 398. *acerbe fremit*, vt supra *saeuit* vs. 387. — 400. *immobilis* ad lacrimas eorum. Ille et *senior* et *succinctus retorto amictu*: egregie ad ἐνάργειαν narrationis. Imitatur Maronem Silius in Magonis medico lib. V, 367. 401. *Paeonium* v. sup. ad VII, 769. 402. *Multa manu trepidat*: nouauit egregie: pro multa tentat, sed turbato animo et cum trepidatione. Seruius non male et ipse: „trepidanter facit.„ — 405. Pro vulgari: Viam hanc ac rationem ferramenti extrahendi fortuna nullo modo secundat: frustra omnia

Subuenit: et saeuus campis magis ac magis horror
Crebrescit, propiusque malum est. Iam puluere coelum
Stare vident: subeuntque equites, et spicula castris
Densa cadunt mediis. It tristis ad aethera clamor
Bellantum iuuenum, et duro sub Marte cadentum.
Hic Venus, indigno nati concussa dolore,
Dictamnum genetrix Cretaea carpit ab Ida,
Puberibus caulem foliis et flore comantem

406. *At saeuus* malim legi. Sicque Moret. sec. 407. *est* abest Goth. tert. 408. *subeuntque* e Pier. et suis codd. rescripsisse Heinsius videtur. *que* ab aliis abest: et, puto, melius. 411. *Tum* Goth. pr. 411. *Dictamnon* malebat Cuningh. *Dictamum* vitiose passim scriptum. Est Δίκταμνος. *Dictamnum genetrix* omnes vbique codd. agnoscunt: Donatus tamen legit et exposuit: *Ipsa manu genetrix Dictaea carpsit ab Ida.* Lectionem hanc vtique veram esse censendum est, quatenus a poeta id profectum esse credere licet, quod orationi poeticae maxime conuenit. Decebat poetam designare herbam et ornare: nomen vulgare apponere vix decebat. Ex *Dictaea*, epitheto Idae, multo facilius Dictamnum assequi licebat. Ex Statii loco, qui Silu. I, 4, 102. *Dictamni florentis opem*, respectu huius loci, dixit, vix quicquam conficias. *carpsit* plerique Pieriani inter quos Romanus, et tres ap. Burm. 413. *flore comante* Ed. pr. Burm.

omnia experitur Iapis. 407. *malum* cum delectu: est pugna, fuga, terror. *Iam puluere caelum stare vident.* Aer puluere plenus et quasi condensatus potenter sic describitur a poetis. Exempla dant Cerda, alii. Praeiuerat Ennius: *stant puluere campi.* haud dubie doctius quam Homericum: ποδῶν δ' ὑπένερθε κονίη ἵστατ' ἀειρομένη. Il. Ψ, 365. 366. Paullo aliter sup. VI, 300. *stant lumina flamma* vbi v. V. L.

411 sqq. Lineae loci forte ductae in Il. Π, 523. 7 sqq. de Glauco ab Apolline recreato. — 413. *Pubera folia,* sunt efflorescentia, exuberantia: nihil aliud. Perperam Seruius folia adulta exponit. *Pubescentem vitem* varie tentat Salmas. Exerc. Plin. pag. 364. modo interpretando nigrescentem, modo viridantem, et sic porro. Sed *pubescere* translatum a pubertate, adeoque flore aetatis, florem arborum, herbarum, sollenni tamen aliqua ratione vitium, designat; modo omnino, vt h. l. et *pubentes herbae* sup. Ge. III, 126. IV, 514. modo, vt in aliis locis, cum adiuncta notione maturitatis vel

Purpureo: non illa feris incognita capris
Gramina, cum tergo volucres haesere sagittae.
Hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo,
Detulit: hoc fusum labris splendentibus amnem
Inficit, occulte medicans: spargitque salubris
Ambrosiae succos, et odoriferam panaceam.
Fouit ea volnus lympha longaeuus Iapyx
Ignorans; subitoque omnis de corpore fugit
Quippe dolor: omnis stetit imo volnere sanguis.
Iamque secuta manum, nullo cogente, sagitta
Excidit, atque nouae rediere in pristina vires.
Arma citi properate viro. Quid statis? Iapyx
Conclamat

414. *capreis* duo Leid. *captis* a m. pr. Zulich. et Goth. tert. 416. *Hanc* sec. Moret. 417. *fusum* e Pier. et suis Heins. est tuitus: idem vett. edd. habent: cum in nonnullas alias irrepserit *fuscum*. quod ex nostris nulla habet praeter Ven. Scoti 1544. et Guell. *D. infusum* Leid. *labiis* Hugen. et a m. pr. Zulich. *pendentibus* aliquot Pier. 418. *sparsitq.* plures Pier. at *spargit* vett. edd. quoque tuentur. Vtrumque Priscianus agnoscit ap. Heins. *salubris* idem firmat pro *salubres*. 419. *sucos* Rom. ex more. 421. *cessit* pro *fugit* sec. Rottend. duo Moret. Zulich. et Parrh. 422. *imo in v.* Rom. et alii Pier. et Heins. cum Burm. *vno v.* duo Burm. et Goth. tert. 423. *manu* Gud. et Moret. qu. 424. *subiere* sec. Moret. *in corpora* Hugen. *in praelia* Sprot. 425. *viri* aliquot Heins. et Burm. Eadem varietas supra occurrebat.

instantis vel expectandae: vt Ge. II, 390. *Hinc omnis largo pubescit vinea foetu.* Hoc nisi vsu constante satis constaret: dicerem poetam respexisse lanuginem foliorum huius herbae: nam, sunt ea γναφαλώδη καὶ ἐριώδη καί τινα ἐπίφυσιν habentia: secundum Dioscorid. l. c. Eo Cerdam quoque inclinasse nunc video.

416. Qua igitur simpliciter vsus dici poterat medicina lapis: hanc poeta a Venere allatam narrat; quae succum expressum, ambrosia et panacea admixta, clam adstantibus aquae infundit, qua Iapis vulnus abstergit ac fouet. Ornauit poeta singula, vtpote in re mirabili: pro aqua *amnem*, pro vase *labrum splendens* aere, seu leberem, pro miscere *inficere* ponit et sic porro. 421. 2. Comparant Il. π, 528. 9. — *quippe*, vt: scilicet, vtique, δή, simpliciter declarat.

425. Exclamationis repentinae vim facile quisque sentit.

Conclamat, primusque animos adcendit in hoſtem.
Non haec humanis opibus, non arte magiſtra
Proueniunt. Neque te, Aenea, mea dextera ſeruat:
Maior agit Deus, atque opera ad maiora remittit.
Ille auidus pugnae ſuras incluſerat auro
Hinc atque hinc, oditque moras, haſtamque coruſcat.
Poſtquam habilis lateri clipeus loricaque tergo eſt,
Aſcanium fuſis circum complectitur armis,
Summaque per galeam delibans oſcula fatur:
Diſce, puer, virtutem ex me, verumque laborem;

426. *incendit* Hamb. alter. *in hoſtem* Heinſ. e libb. Vulgo: *in hoſtes. ad hoſtem* Goth. tert. 428. *neque Aeneam* Hugen. et a m. pr. Medic. 430. *auidus pugna* Mentel. pr. a m. pr. *ſurasque* pr. Hamb. 431. *haſtaque* Hugen. 433. *c. c. hamis* Menag. pr. 435. *veterumque* Leid. et Montalb. *iuuenumque* alter Hamb.

tit. Egregium narrantis hoc artificium. — 428. *proueniunt*, pro vulgari, fiunt, eueniunt. — 429. *agit*, non accipio cum Seruio, Apollo facit haec, nam id tenue; ſed προπέμπει, mittit ad pugnam, concitat, idem quod mox *remittit*. 430. Mira feſtinatio etiam in Aenea et praeclare tempus praeteritum: *incluſerat*. — 431. *eſt habilis lateri*, ἄρηρε, εὖ ἀρηρός (ἐστιν,) ἥρμοστο, vel vt Il. Γ, 332. 3. thorax ἥρμοσε δ' αὐτῷ, ſedit in corpore, adaptata, habilis reddita eſt lorica corpori. *habilis haſta* ſupra fuit, quae manu facile haberi, tractari poteſt; *lorica*, quae membris commode reſpondet. — 435 ſqq. Eminentiſſimus locus patris affectu, ſententiae grauitate, vi ac veritate; quocum comparanda loca pulcherrima primum Hectoris ad puerum Aſtyanactem verba Il. Z, 474 ſqq. tum Aiacis ad Euryſacem ap. Sophocl. 1647 ſqq. vnde Attius ſuum ſumſerat apud Macrob. VI, 1. *Virtute ſis par, diſpar fortunis patri.* Cum hac ſimplicitate quandoquidem luctandum erat Maroni, ſententiam paullo argutius expreſſit quam par erat. — 435. *verum laborem.* Seruius ait! „quem per me ipſe ſuſcipio: non qui ex aliorum „virtute imperatoribus aſcribi „conſueuit.„ Friget ſic ſententia. Accipio *laborem* de ipſa laboris toleratione, patientia, καρτερία, ἀνδρεία. Dixit autem pro vulgari: diſce ex me veram virtutem in tole-

Fortunam ex aliis. Nunc te mea dextera bello
Defensum dabit, et magna inter praemia ducet.
Tu facito, mox cum matura adoleuerit aetas,
Sis memor, et te animo repetentem exempla tuorum
Et pater Aeneas, et auunculus excitet Hector.
Haec vbi dicta dedit, portis sese extulit ingens,
Telum inmane manu quatiens: simul agmine denso
Antheusque Mnestheusque ruunt; omnisque relictis
Turba fluit castris. Tum caeco puluere campus
Miscetur,

436. *non te* Ed. pr. Burm. 437. *magnum* Hugen. et Ed. pr. Burm. *praelia* aliquot Pier. tum Menag. pr. et Goth. tert. cum secundo. Sed *praemia* sunt victoriae, vt in notis dictum. Sup. *praemia pugnae*, XI, 78. 438. *Tum et adoleuerat* Medic. sed à m. pr. *maturo* aliquot Pier. 439. *exempla virorum* Goth. tert. 440. *excitat* Goth. tert. *extulit* sec. 441. *Haec tibi* Goth. pr. et Ed. Ven. 1484. *portis s. e. altis* edd. vett. et pars codd. sed Pierii et Heinsii meliores *ingens*, quod iam ed. Ald. tertia exhibet, sed male cum aliis ad *telum* refert: nam sic poeta iungere debebat: *telum ingens immane.* Immo vero cum Donato ad Aeneam referendum: *ipse sese extulit ingens*, vt sup. IX, 597. 443. *Antheusque* reposuit Heinsius e Medic. et binis Moret. adde aliquot alios apud Burm. an bene factum sit, ne dubita. Nam ex Ἀνθεὺς iam frequentauerat *Anthea* media breui sup. lib. I, 181. 510. estque is ex Aeneae sociis. Nec tamen Mediceus aliter quam *Anthaeus.* Et vulgatum vbique *Antaeus* vel *Anteus.* Ἀνταῖος, Antaeus: idem nomen iam sup. lib. X, 561. vidimus. mox *omnesque* Medic. teste Heinsio: sed Foggin. *omnis.*

444. *ruit c.* Gud. pro diu. lect. et Menag. pr. *caeco vulnere* alter Menag. *campis* pr. Moret.

rando labore. Altero loco: *Fortunam ex aliis*: vocabulum *discere* non aeque appositum erat. Forma tamen orationis inde existit exquisitior pro vulgari: vtere fortuna aliorum. Dent tibi Dii fortunam mea meliorem! 437. *defensum dabit* pro defendet, vt iam similia vidimus. *magna inter praemia ducet*, per magna belli decora, victorias.

438. 9. 440. Versus aurei infigendi puerorum animis, quibus illustres parentes contigerunt.

441. Verba comparant Il. Υ, 1. et 443. 4. Il. Λ, 723.
444. Vulgare est: puluis miscetur, turbatur in campo: et quia obscurat aerem, hinc caecus; vt solet poeta pro, qui visum eripit, caecum dicere.

Miſcetur, pulſuque pedum tremit excita tellus.
Vidit ab aduerſo venientis aggere Turnus,
Videre Auſonii, geliduſque per ima cucurrit
Oſſa tremor. Prima ante omnis Iuturna Latinos
Audiit adgnouitque ſonum, et tremefacta refugit.
Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto.
Qualis vbi ad terras abrupto ſidere nimbus
It mare per medium: miſeris, heu, praeſcia longe
Horreſcunt corda agricolis: dabit ille ruinas
Arboribus, ſtragemque ſatis; ruet omnia late:
Ante volant, ſonitumque ferunt ad litora venti.

445. *fremit* Leid. pro var. lect. *plauſuque tremit magno e. t.* Zulich. a m. pr. 446. *Vidit vt* Zulich. a m. ſec. *agmine* aliquot Pier. inter quos Rom. et Sprot. cf. IX, 375. 448. *Latinis* Gud. et duo alii Burm. 449. *Auebit* Exc. Burm. *agnoſcitq.* Goth. tert. 450. *actum* Doru. *campumque atrum rapit agmine aperto* Goth. ſec. elegans lectio: modo grauiorem auctorem haberet. Transferunt poetae praedicata, adeoque h. l. ad campum, quod agmini debetur: *rapit campum agmine.* 451. *obrupto* Montalb. *adrupto* nonnulli. v. notam. 452. *heu triſtia* ſec. Rottend. 453. *ruinis* Goth. tert. 454. *ruit* in multis, in aliis *volans,* tum in nonnullis: *ruit omnia, late Anteuolans*: eleganter. Sic Medic. Leid. Zulich. Parrh. cum Goth. tert. 455. *ante ſonant* Mentel. pr. *ad l. fluctus* Parrh.

cere. 445. *excita*, doctius quam concita. 449. *Iuturna refugit*, Camerti aſſimulata ſup. 224. eadem mox Turno fratre in diſcrimen adducto iterum in aciem prodit v. 468. In quo nihil erat, quod minus probabile videri debebat. Poteſt quis ſubito terrore fugere, idem recipere animum et in diſcrimen redire.

450. *rapit*, ducit concitate: elegantius quam ducit. *atrum* ad puluerem refer. 451 ſqq. Comparatio ex Homero ducta: ſed variata egregie et ornata nouis acceſſionibus: Il. Δ, 275 ſqq. non vero Il. N, 334 ſqq. comparari et Maroni obtrectari debebat. *abrupto ſidere,* magnifice pro abrupta nube, quae nimbum, procellam facit. Auſus hoc videtur poeta, cum ſemel *ſidus* de tempeſtate dicere ſollenne ſit, quoniam ſub certorum ſiderum ortu vel occaſu tempeſtates fiunt. *abruptis procellis* Ge. III, 259. *abruptis nubibus* Aen. III, 199. dixerat. *dabit ille:* tempore futuro

Talis in aduerſos ductor Rhoeteius hoſtis
Agmen agit: denſi cuneis ſe quiſque coactis
Adglomerant. Ferit enſe grauem Thymbraeus Oſirim,
Archetium Mneſtheus, Epulonem obtruncat Achates,
Vfentemque Gyas. Cadit ipſe Tolumnius augur,
Primus in aduerſos telum qui torſerat hoſtis.
Tollitur in coelum clamor verſique viciſſim
Puluerulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
Ipſe neque auerſos dignatur ſternere morti;
Nec pede congreſſos aequo, nec tela ferentis
Inſequitur: ſolum denſa in caligine Turnum
Veſtigat luſtrans, ſolum in certamina poſcit.
Hoc concuſſa metu mentem Iuturna virago

Aurigam

456. *victor* alter Hamb. et Leid. *victor R. heros* Goth. tert. *Retheus in hoſtes* Doru. Alii aliter peccant. Eſt τὸ Ῥοίτειον, inde Ῥοιτήϊος. 457. *denſis* Sprot. 458. *Agglomerat* alter Hamb. et Goth. pr. *ferit ante* Goth. pr. 459. Corruptelas nominum vid. ap. Burm. nam enotare piget poſt tot millena inutili forte opera enotata. 461. *torſit in* Rom. *torſerit* Leid. *haſtis* Bigot. 463. *per hoſtes* alter Menag. 464. *aduerſos* aliquot Pier. et edd. vett. vſque ad Ald. tert. a Naugerio caſtigatam, quae *auerſos* dedit: recte. Nam membra haec ſunt: fugientes — congreſſos comminus — eminus petentes ſe telo: omnes omittit. Ge. Fabricius verum vidit; etiam Cuninghamus; Heinſius poſt Cerdam non aeque. *aduerſus* Leid. 465. *Nec pede congreſſos nec equo* vett. edd. niſi quod Ven. 1484. *congreſſos equo.* Monuit iam Pierius fere omnes Codd. habere: *congreſſos aequo.* ſaltem pauci ſcripti, vt Parrh. Ven. et Goth. tert. *nec equo* exhibent. Ita tamen Seruium legiſſe manifeſtum eſt. *congreſſus* Goth. ſec. et Ed. pr. Burm. 466. *denſo* Rom. *in* aberat Goth. pr. Sprot. et edd. vett. pr. et Mediol. 467. *in certamine* ſec. Hamb. 468. *Hinc* Oblong. Pierii. *haec* alii ap. Pier. *Hic* Parrh. et Ven. *c. manu* Goth. tert.

futuro haec ingenioſe extulit. — 456. *heros Rhoeteius*, Troianus: v. ſup. III, 108. 457. bene Seruius: denſentur, vt cuneatim dimicent. 458. *grauem* non ſatis definiit poeta, quo ſenſu accipi vellet, nec refert: nam ſimpliciter ornat; fortem exponit Seruius. Refero ad auctoritatem, dignitatem, annos. — 460. Comparant verba Il. Π, 558. — 466. Sic Hector Patroclum inſequitur Il. Π, 731. *tela ferentes*, inferentes, vt ſup. quoque XI, 872. h. adortos ſe, contra ſtantes.

468. *Iuturna virago.* Seruius

Aurigam Turni media inter lora Metiſcum
Excutit, et longe labſum temone relinquit.
Ipſa ſubit, manibuſque vndantis flectit habenas,
Cuncta gerens, vocemque, et corpus, et arma Metiſci.
Nigra velut magnas domini cum diuitis aedis
Peruolat, et pennis alta atria luſtrat hirundo,
Pabula parua legens, nidiſque loquacibus eſcas;

469. *Metiſcum* tuentur vett. edd. et codd. cum Grammaticis apud Heinſ. Solus Fulgentius de continentia *Methyſcum*, Μέθυσκον, interpretatur, ebrioſum. v. VV. DD. ad Auſon. Epiſt. XIV, 16. 470. *longo* Doru. *lapſum a t.* Goth. tert. *reliquit* Heinſ. recepit e codd. pro *relinquit.* 472. *et vocem* Zulich. 474. *et pennis* conſtans libb. ſcriptorum et edd. lectio. *pinnis* Ed. Iunt. *pennas* alter Menagii. *pernix* ſec. Rottend. *penitus* Parrh. quod Maſuic. expreſſit. 475. *p. petens* Hugen. *n. l. aufert* a m. pr. Rottend. ſec. *eſcam* Goth. pr.

vius: virago dicitur mulier, quae virile implet officium. Eum ſequuntur alii. Argutius dictum puto quam verius. Virago et virgo prorſus eandem vim habent: ſed alterum antiquius adeoque epico carmine dignius. Hinc apud poetas virago Pallas, Diana, Nympha: vt παρθένος, παρθενική. Quod vero Iuturnae h. l. tribuit Maro, ſublectum eſt Homeri exemplo Il. ε, 835 ſqq., vbi Pallas, deiecto Sthenelo, Diomedis currum ſimili modo regit. Sed locus ille plus dignitatis habet, quam hic, in quo verſamur.

473. Exemplum huius comparationis ante Maronem non occurrit aliud. Niſi itaque poeta is, vnde ductum eſt, intercidit: eſt hoc inter inventa Maronis. Obſeruanda autem ars in re tenui et humili ornanda et amplificanda. *Nigra hirundo:* vt domeſticam deſignet, non ripariam, vt Scaliger obſeruauit. Dicam potius hirundinem ruſticam deſcribi, ἀκανθυλλίδα, quae dorſo nigro caeruleſcente eſt: et agi hic non de palatio vrbano, ſed de villa aliqua, illa docent: *nunc porticibus vacuis, nunc humida circum Stagna volat:* quae in vrbe non facile quaeras. *penitus* in interiora domus penetrando. cf. ſup. v. 256. 263. — 475. Suauis verſus: *parua* cum dilectu! vt paullo ante *vacuis* declarat ſpatia porticus et amplitudinem. *nidis loquacibus* pro pullis, νεοσσοῖς τρύζουσι.

Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
Stagna ſonat: ſimilis medios Iuturna per hoſtis
Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru:
Iamque hic germanum, iamque hic oſtentat ouantem:
Nec conferre manum patitur: volat auia longe.
Haud minus Aeneas tortos legit obuius orbis,
Veſtigatque virum, et disiecta per agmina longa
Voce vocat. Quoties oculos coniecit in hoſtem,
Alipedumque fugam curſu tentauit equorum;
Auerſos toties currus Iuturna retorſit.
Heu, quid agat, vario nequidquam fluctuat aeſtu:

Diuerſae-

476. *p. variis* Goth. tert. perperam. v. not. Bene Iul. Sabin. vacuis, id eſt, magnis vel altis. Aliter ſup. II, 761. 477. *volat* Parrh. et Leid. a m. pr. cum Goth. tert. ſed *ſonat* exquiſitius: volat cum cantu. *ſonant* Medic. (a m. pr.) *ſonans* duo Burm. 478. *rapit omnia* Parrh. a m. pr. et alter Hamb. *curſu* aliquot Pier. et Burm. cum eiusdem Ed. pr. 479. *Atque hic* eadem Ed. pr. *oſtendit* eadem et ceterae vett. edd. Primus Pierius e Rom. notat *oſtentat*, receptum ab Heinſio, cum Goth. a m. ſec. Gud. et Leid. idem offerrent: adde Goth. pr. 482. *et* abeſt Ed. pr. Burm. *deiecta* Oudart. a m. ſec. Sprot. et Hamb. pr. cum Goth. pr. edd. vett. Ven. vſque ad Egnatianam emendationem. In fine *magna* Medic. et ceteri Heinſ. omnes Goth. tum edd. vett. omnes: vt *magna voce* iungatur. At *agmina longa* primus Pierius ex aliquot ſuis notauit: in quibus tamen Romanus non erat: hinc recepit primus, niſallor, Dan. Heinſius: aduerſus codicum, vt vidimus, auctoritatem. 484. *fuga curſum* ap. Schol. Horatii Cruqu. I. Od. 27. *tentabat* Zulich. a m. pr. 485. *Aduerſos* Goth. tert. et aliquot ſcripti apud Burm. cum ed. pr. *quotiens* Zulich. *curruus* vett. apud Pier. vt ſupra v. 671. *curſus* ſec. Moret. *receſſit* alter Menag. 486. *quid agam* alii apud Seru. ex Aeneae perſona.

480. *Nec conferre manum.* cum Aenea, ait Seruius. Nam alios perſequitur. 481. *Vt legere veſtigia, oras, vias*, eſt perſequi, ſic *legit* h. l. *Aeneas tortos orbes*, obliquas et implicitas vias, vt Seruii verbis vtar, (cf. inf. 743.) pererrat ac peruagatur. 482. *disiecta per agmina* impetum ruentis currus declarat, quo diſſipati cedunt ordines. 483. 4. Quoties e longinquo Turnum animaduerterat eumque inſequebatur ſic, vt iam aggredi vellet etc. *tentare* h. l. pro aſ-

ſequi

Diuersaeque vocant animum in contraria curae.
Huic Messapus, vti laeua duo forte gerebat
Lenta, leuis cursu, praefixa hastilia ferro,
Horum vnum certo contorquens dirigit ictu.
Substitit Aeneas, et se collegit in arma,
Poplite subsidens: apicem tamen incita summum
Hasta tulit, summasque excussit vertice cristas.
Tum vero adsurgunt irae, insidiisque subactus,
Diuersos vbi sensit equos currumque referri,
Multa Iouem et laesi testatur foederis aras,
Iam tandem inuadit medios, et Marte secundo
Terribilis, saeuam nullo discrimine caedem
Suscitat; irarumque omnis effundit habenas.

Quis

487. *animo* tert. Rottend. 489. *leui curru* Bigot. et pr. Hamb. *leui cursu* Gud. et alii apud Burm. cum Goth. sec. *leuis lato* alter Hamb. *praefixo* alter Menag. cf. sup. V, 557. 490. *vno* Parrh. *torquens* Doru. *derigit* Medic. cum Romano. 492. *Subsistens* alter Menag. *summam* Rom. 494. *insurgunt* Vratisl. *subactis* pars codd. apud Burm. cum eiusd. ed. pr. et Mediol. In Mentel. pr. adscripta glossa: id est *repulsis*, quod non assequor; sed nec vulgatum satis diserte exponunt Intpp. Nam si *subactus* est coactus, ieiuna fit oratio. Accipio *subactus*, vt domitus, victus, δαμασθείς, de ira, propter insidias quibus petitum se viderat. Sic alias *adactus*, permotus. 495. *D. subsensit* Gud. *vbi sentit* Medic. et aliquot alii cum Goth. tert. *diuersos*, in diuersam partem actos: quis dubitet? 496. *laesas* Menag. pr. *saeui* Oudart. *testatur* Heins. secundum Pierium e libb. potioribus. Vulgg. *testatus*, vnde lenior erat oratio. 497. *et Marte secundo*, T. interpungi posse in Seruianis notatum est: et hoc praeferam. 499. *effudit* aliquot codd. et edd. *perfundit* Parrh.

sequi, attingere: saltem in eo esse, vt assequaris. Videtur autem Aeneas pedes incedere. 491. *se collegit in arma*, int. in clipeum, quo texit se, ὑφιζάνων, *subsidens*. Res passim obuia. 492. Ennium Annal. XIV. — *tamen inde volans secum abstulit hasta Insigne*, ante oculos fuisse Macrobius contendit. 494. *insidiis subactus* ira victus. v. V. L. 494. Sic sup. X, 813. 814. 499. Seruius: „et hic moderate „locutus est. Nam Ennius „dixit: *irarumque effunde quadrigas*.„

500.

Quis mihi nunc tot acerba Deus, quis carmine caedes
Diuerſas, obitumque ducum, quos aequore toto
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troius heros,
Expediat? tanton' placuit concurrere motu,
Iuppiter, aeterna gentis in pace futuras?
Aeneas Rutulum Sucronem, (ea prima ruentis
Pugna loco ſtatuit Teucros) haud multa moratus,
Excipit in latus, et, qua fata celerrima, crudum
Tranſadigit coſtas et crates pectoris enſem.
Turnus equo deiectum Amycum, fratremque Diorem,
Congreſſus

500. *Qui mihi — qui c.* Leid. 503. *tanto* Rom. et alii apud Pier. et bini Goth. *tanto'* ed. pr. Burm. ſed *tanton* tuentur Medic. et alii: tum Seruius. Conf. ſup. ad X, 668. 506. *morantem* Rom. et pars Pierianorum et Heinſiani omnes, inter que eos Mediceus cum Goth. tert. *moratur* Goth. ſec. *moratum* Sprot. a m. pr. a ſec. *moratus*. *moratum* etiam Seruius agnoſcit et interpretatur. Eſt igitur etiam hic locus ex iis, in quibus ſententiae ratio et natura omnem librorum auctoritatem euicit. Requiritur enim *moratur*: idque iam a vett. inde edd. vulgatum. 507. 8. *crudo — enſe* Naugerius videtur emendaſſe: ſic enim Ald. tert. et quae hinc profectae, inuitis libris omnibus. *enſem Tranſadigit coſtas* exquiſitius dictum h. adigit trans coſtas: ſic quoque ſup. v. 275. 276. Sic *transfigere haſtam, exigere enſem per coſtam* et alia dixit Maro. *transadiit* aliquot Burm. cf. ſup. 274.
509. *Dioren* aliquot Burm.

500. Erant ſuperanda nunc tot alia loca de congreſſibus pugnantium, ipſius quoque Aeneae et Turni. Hinc inuocatio dei alicuius. Seruius laudat Stat. X. Theb. 825. 503. 4. pro vulgari: Fieri ne potuit, vt gentes duae mox in vnum coaliturae tam atroci pugna concurrerent? 505. 6. *Teucros*. Aeneam cum comitibus per ordines ruentem, cum impetu diſcurrentem, dum inſequitur Turnum, nunc autem, eo dimiſſo, cum proximo quoque congreſſum. Elegans autem orationis inuerſio facta, pro communi: Ad eam primum pugnam Teucri ſubſtiterunt. — 507. *Excipit in latus* docte, pro excipit, vulnerat, in latere. *qua fata c.* ὅϑι — μάλιστά τε καιριόν ἐστι. *crudum* pro cruento: vt et ſup. X, 682.

509. Ergo Amycus et Diores filii Priami cf. ſup. V, 297. I, 221. Diuerſi ab hoc Amyco ſunt, quos lib. V, 373. IX, 772. X, 704.

Congreſſus pedes: hunc venientem cuſpide longa,
Hunc mucrone ferit; curruque abſciſa duorum
Suſpendit capita, et rorantia ſanguine portat.
Ille Talon, Tanaimque neci, fortemque Cethegum,
Tris vno congreſſu, et maeſtum mittit Onyten,
Nomen Echionium, matriſque genus Peridiae;
Hic fratres Lycia miſſos et Apollinis agris,
Et iuuenem exoſum nequidquam bella Menoeten
Arcada: piſcoſae cui circum flumina Lernae
Ars fuerat, pauperque domus; nec nota potentum
Limina:

510. *Congreſſos* Goth. alter. 511. *curſuq.* Ed. pr. Burm. *abſciſa* Medic. *abſciſſa* apud Seru. ad II. Aen. 533. et ſic Doru. cum nonnullis edd. vett. etiam Aldinis. *acciſa* Goth. tert. 513. *Thalon* Medic. et a m. pr. *Tanamque: Talum, Tagum,* et *Talainq. Tanainq. Thalainq. Thalarumq. Taganumq. Talarimque* alii. Vera nomina vix habemus: nam in iſtis nihil eſt Latinae indolis. Debent autem eſſe Latinorum nomina, vt *Cethegus.* 514. *Onyten,* Ὀνύτην, melius quam *Oniten, Onithem, Orontem, Omentem.* 515. *Nomine Echionium* plerique Pier. cum Medic. et aliis. Sed *nomen* (κατὰ) doctius iam antiquitus editum. *Nominechionium* Rom. *nomine chionium* Leid. et Goth. ſec. *Thionium* alter. Perperam Catroeus a Burm. laudatus: *Erichthonium.* Mox *Perideae* Parrh. *Pericliae* Exc. Burm. et Goth. tert. *Perrichiae* pr. Hamb. 516. *Tunc* Zulich. *Et fr.* Seru. ad III, 8. *aruis* pr. Hamb. pro var. lect. Exciderunt iuuenum nomina. 517. *Menoetem* Aruſian. *Menotem, Menontem, Meontem, Monentem, Mouentem,* deprauationes. 518. *qui c.* Doru. 519. *Lar fuerat* coni. Heinſii: ab ipſo ſpreta. *Aduenerat* Doru. *parentum* Ed. pr. Burm. et Goth. tert. Zulich. a m. ſec.

X, 704. vidimus. **510. 511.** Comparare ſolent Il. τ, 461. 462. — **513.** *Ille* Aeneas *moeſtum,* ipſa morte, puto, quam ſubiturus erat. Seruius triſtem, ſeuerum, σκυθρωπόν, exponit. *Nomen Echionium*: quoad nomen, nomine, Echionis filium. Ita tandem fieri poteſt, vt nomen per filium explicetur: vti et *genus* mox. Nec vero de Echione Thebano cogitandum. **516.** *Hic* Turnus. *Lycia et Apollinis agris:* reſpicit Pataram cum templo Latonae et liberorum. **517 — 520.** Egregie ad miſerationem faciendam ornauit locum: idque eo ſagacius fecit, quod ſtatim atrox rerum facies ſuccedit: *Ac velut* etc. Similis elegantiae locum vide ap. Ouid. Met. III, 582 ſqq. *Lerna* autem etſi Argiui

Limina: conductaque pater tellure ſerebat.
Ac velut inmiſſi diuerſis partibus ignes
Arentem in ſiluam et virgulta ſonantia lauro;
Aut vbi decurſu rapido de montibus altis
Dant ſonitum ſpumoſi amnes, et in aequora currunt,
Quiſque ſuum populatus iter: non ſegnius ambo
Aeneas Turnuſque ruunt per proelia: nunc, nunc
Fluctuat ira intus: rumpuntur neſcia vinci
Pectora: nunc totis in vulnera viribus itur.

Murrha-

520. *Limina* e Colot. et Mediceo iam a Cerda, Heinſio et Marklando commendatum, receptum eſt a Burmanno: etiam a Cuninghamo pro vulgato: *Munera*. Satis vtique frequentia *potentium limina*, vel ex Horatii Epod. II. nota; ſed ea ipſa res dubitationem facit, an h. l. in ſedem exquiſitioris vocis venerit *potentum munera*, h. obſequia, officia ſalutandi, comitandi, et ſic porro. Sic etiam Seruius interpretatur. 521. *At* Goth. ſec. et hoc malim. 522. *Ardentem* Medic. cum Leid. et Reg. *lauri* alius Leid. minus docte. v. not. 523. *procurſu* vterque Hamb. et Parrh. *percurſu* Goth. tert. vtrumque vitioſe. 524. *aequore* Hugen. et Zulich. a m. pr. et a m. ſec. *ad aequora. verrunt* Parrh. 525. *populatur* tres ap. Burm. 526. *in praelia* aliqui ap. Burm. et Pier. 527. *rapiuntur* Parrh. *neſcia rumpi* Zulich. a m. ſec. 528. *in pugnam* alter Hamb.

Argiui agri, fluuius et palus, non tamen a confiniis Arcadiae multum abeſt.

521 ſqq. Hic iam variauit ea, quae ſup. lib. II, 304 ſqq. poſuerat, vbi vide notam. 522. ſiluam lauream intellige: poſito generi ſubiungit formam ſeu ſpeciem, ex more. pro virgultis laurorum, lauri, doctius dixit *virgulta lauro*. cf. ſup. lib. VI, 704. 524. *quiſque ſuum populatus iter*: grauiter pro, decurrens, ſed cum vaſtatione agrorum. 525. *per praelia*, ordines pugnantium, aciem. 527. *fluctuat ira:* Iam ſup. IV, 530. Dido *magno irarum fluctuabat aeſtu:* petita rei imagine ab aqua efferueſcente et aeſtuante: quae, dum vas eam non capit, luctatur et allaborat vt erumpat. cf. Lucret. III, 298. 299. Hinc plenum aqua vas *rumpitur:* vocabulo ſollenni de copia; vt alibi docuimus. Sic *rumpuntur horrea meſſibus*. Itaque nunc *rumpuntur pectora*, exaeſtuante ira, quam vix continere poſſunt.

529. *hic*

Murrhanum hic, atauos et auorum antiqua ſonantem
Nomina, per regeſque actum genus omne Latinos,
Praecipitem ſcopulo atque ingentis turbine ſaxi
Excutit, effunditque ſolo. Hunc lora et iuga ſubter
Prouoluere rotae: crebro ſuper vngula pulſu
Incita nec domini memorum proculcat equorum;
Ille ruenti Hyllo, animiſque inmane frementi
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet:
Olli per galeam fixo ſtetit haſta cerebro.
Dextera nec tua te, Graium fortiſſime, Creteu,
Eripuit Turno: nec DI texere Cupencum,

Aenea

529. *ſonantes* Hugen. 530. *que* abeſt Parrh. Zulich. et Exc. Burm. 531. *ingenti* Rom. et Donat. cum Goth. ſec. *immanis* Zulich. *t. montis* pro var. lect. Oudart. 532. *Excipit* Medic. quod malim amplecti. *Excutit* accipiendum pro, percutit. *hinc* ſec. Rottend. 533. *Inuoluere* Goth. ſec. vt ſup. v. 292. *oppoſitis a tergo inuoluitur aris.* In fine verſus idem: *curſu* tert. *paſſu.* 534. *memorum domini* Parrh. *nec memorum* eſt pro *immemorum domini.* 535. *Ilo* vel *Hilo* ante editum. *Hyllo* Heinſius e Medic. et Mentel. reſtituit: notum nomen; accedit aliorum: *Hylo.* 536. *in tempora* Zulich. 537. *fixa* aliquot Pier. ex interpolatione eorum, qui non viderunt, *fixo* eſſe ex Virgilii more pro *transfixo* cerebro. Recepit tamen *fixa* Cuningh. 538. *Rheteu* alii apud Pierium; alii *Reteu*, *Rhoeteu*, quod eſſet Ῥοιτεύς, *Cretheu*, *Cereu.* *Creteu* ſtatim a principio editum. Praeferendum tamen hic erat *Cretheu*, quod Rom. et Medic. tuentur; et eſt notum nomen Κρηθεύς; et alius eiusdem nominis iam ſup. IX, 774. erat memoratus. Bis autem poetam eodem nomine vti in obſcurioribus his viris quid vetuit? 539. *Cupencum* ex ſcriptis Pier. et ſuis reſtituit Heinſius. Accedit Seruius: „Sane ſciendum, Cupencum

529. *hic*, Aeneas eſſe debet, nam Latinum occidit: et cf. inf. v. 638. *ſonantem* h. crepantem, iactantem dixit: vt alias *ſonare*, eſt loqui, commemorare. 530. *actum*, exactum, ductum, procedens; omnes eius maiores regia fuerant dignitate. Mirifice argutantur Intpp. 531. *turbine* docte pro iactu, ſed cum rotationis notatione.

535. *Ille*, Turnus. 536. *aurata ad tempora*, aurata galea tecta, vt vſ. ſq. 537. *fixo* h. l. transfixo. 538. Graecum Cretea puta fuiſſe ex

Aenea veniente, ſui; dedit obuia ferro
Pectora: nec miſero clipei mora profuit aerei.
Te quoque Laurentes viderunt, Aeole, campi
Oppetere, et late terram conſternere tergo;
Occidis, Argiuae quem non potuere phalanges
Sternere, nec Priami regnorum euerſor Achilles;
Hic tibi mortis erant metae: domus alta ſub Ida;
Lyrneſſi domus alta, ſolo Laurente ſepulcrum.
Totae adeo conuerſae acies, omneſque Latini,
Omnes Dardanidae: Mneſtheus, acerque Sereſtus,
Et Meſſapus equum domitor, et fortis Aſylas,
Tuſcorumque phalanx, Euandrique Arcades alae.

Pro

cum Sabinorum lingua ſacerdotem vocari." Eſt adeo Italicum nomen: et repetiit Silius IV, 537. Vulgo *Cupentum* legebatur: *Tupentum* Ed. pr. Burm. 541. *miſeri* Goth. tert. *aeris* Rom. Medic. et alii Pier. et Heinſ. omneſque Goth. cum edd. vett. et Schol. Statii Theb. I, 102. Erroris cauſſa in promtu eſt. *aerei* videtur primus admiſiſſe Egnatius. In Ald. tert. *aeres* vitioſe. 542. *campis* Medic. 543. *lato* pr. Hamb. et Exc. Burm. cum Goth. ſec. ſicque olim coni. Heinſius: minime probandum. Nam τὸ *late* efficacius ad magnitudinem declarandam, et amat id poeta. *terrae* Ven. 545. *verſor* pr. Hamb. *auerſor* Leid. 547. *Lyrneſſi* verum. Quis non ex Homero nouit? Deprauationes vide apud Burm. 548. *Tota* Par. 551. *phalans* Doru. et h. l. ſcilicet ex corrupto pronuntiandi genere ſuperiorum aetatum. *Arcades* repoſuit Heinſ. e codd. ſuis et Pier. vt ſup. XI, 685. Vulgo: *Arcadis*.

ex Arcadibus. — 543. *ἐναργέστερον* prae hoc eſt Homericum: πολλὸς ἔκειτο παρήορος ἔνθα καὶ ἔνθα Il. H, 156. In tota autem narratione hac a vſ. 538. variatae orationis ars obſeruanda eſt. 542. Aeolus ex Lyrneſſo Myſiae ſub Ida, qua parte poſtea Aeolis regio patuit: cf. Burm. ad Ouid. Met. XII, 109. vt videatur poeta fabulam ignotam etiam h. l. eſſe ſequutus. Ex ea capta Briſeis, Hippodamia. *mortis metae*, θανάτου τέλος, vel τέκμαρ. quatenus ipſa mors pro meta eſt. Alias etiam *vitae meta* recte dicitur. *Hic tibi m. e. m.* colorem orationis comparant cum Il. H, 104. Y, 390. Sed proprie huc ſpectat Il. Π, 787. ἔνθ' ἄρα τοι, Πάτροκλε, φάνη βιότοιο τελευτή. — 548. *conuerſae* h. l. inter ſe ad pugnandum: vt συστρεφθείς.

554. *His*

Pro ſe quiſque viri ſumma nituntur opum vi.
Nec mora, nec requies: vaſto certamine tendunt.
Hic mentem Aeneae Genetrix pulcherrima miſit,
Iret vt ad muros, vrbique aduerteret agmen
Ocius, et ſubita turbaret clade Latinos.
Ille, vt veſtigans diuerſa per agmina Turnum,
Huc atque huc acies circumtulit; adſpicit vrbem
Inmunem tanti belli, atque inpune quietam.
Continuo pugnae adcendit maioris imago;
Mneſthea, Sergeſtumque vocat, fortemque Sereſtum,
Ductores, tumulumque capit: quo cetera Teucrum
Concurrit legio: nec ſcuta aut ſpicula denſi

Depo-

552. *Pro ſe quisque viri*: verba repetita ex lib. V, 501. Exemplum ex Attio in Meleagro laudat Vrſin. vbi etiam *Pro ſe quisque*: quod inter imitationis exempla perperam refert. Etiam alterum hemiſtichium Ennianum eſſe Seruius monet: *ſumma n. o. vi.* 553. *ſummo c.* Bigot. e ſup. verſu. 554. *Hinc* duo Mentel. 555. *euerteret* Goth. tert. 556. *caede* duo Rottend. *Latinus* Goth. pr. 558. *aciem* multi ap. Burm. propius ad vulgarem formam de acie oculorum. 559. *quietem* Rom. 560. *accendit pugnae* Goth. tert. *accedit* Ed. pr. Burm. *Mauortis* Hugen. *origo* Zulich. a m. pr. 561. *Sereſtumque v. f. Cloanthum* Parrhaſ. 562. *rapit* Ed. Ven. Burm. 563. *ſcuta et ſp.* Ed. pr. Burm. *haut ſp.* Goth. tert. *feſſi* Zulich. a m. ſec.

554. *Hic mentem.* conſilium immiſit, indidit, Venus: *pulcherrima*, tantum ornans epitheton. Male repugnat Cerda cum al. Cum iam nouiſſima totius belli et carminis parentur: ea quidem ipſi vrbi Laurentum propius admouere voluit poeta, vt omnia eſſent ipſa rerum ſpecie et hominum frequentia auguſtiora: vtque peripetia aliqua etiam haec eſſet, cum antea Troianorum caſtra oppugnata eſſent a Latinis, vt nunc eadem fortuna transferretur ad Latinos. Bona etiam Seruii obſeruatio: „Sane bona, inquit, vſus eſt oeconomia, vt „diceret inſtinctu numinis „profectum eſſe Aeneam ad „ciuitatis excidium: nam incongruum fuerat, occupatum bello per ſe tale cepiſſe „conſilium.„ Immo incongrua eſt cauſſa. Sed facit poeta hoc, vt ipſi conſilio maior auctoritas accedat deae monito. 556. *clade:* proprie, metu cladis, captae vrbis.

560. In ſeqq. adumbratur Allocutio militum. Breuitas

Deponunt. Celso medius stans aggere fatur:
Ne qua meis esto dictis mora. Iuppiter hac stat.
Neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.
Vrbem hodie, caussam belli, regna ipsa Latini,
Ni frenum adcipere et victi parere fatentur,
Eruam, et aequa solo fumantia culmina ponam.
Scilicet exspectem, libeat dum proelia Turno
Nostra pati; rursusque velit concurrere victus?
Hoc caput, o ciues, haec belli summa nefandi.
Ferte faces propere, foedusque reposcite flammis.

Dixerat

564. *medio* pr. Menag. et Goth. tert. Sic saltem *celsus medio* esse debebat. 565. *hic stat* Donatus ad Terent. Phorm. II, 1. *astet* Zulich. a m. pr. 566. *Ne*, *Nec*, *Heu quis* aberratur. 568. In Oblongo vs. 569. ante hunc erat collocatus. *et dicto p.* Sprot. et alii apud Burm. cum binis Goth. Petitum ex lib. III, 189. vbi vide. *vrbem* et *victi* ad sensum, non grammatice, positum. Ceterum hunc versum quosdam per figuram Graecam exposuisse, obseruat Seruius, vt esset: ὁμολογοῦσι μέλλειν λαβεῖν. Sane ad vulgarem formam erat: *ni fatebuntur se velle accipere.* Sed mutato tempore et omissione τοῦ *velle* opus erat, vt a vulgari recederet oratio. 569. *f. fulmina* Vratisl. 571. *rursumque* Zulich. 572. *Haec* qu. Moret. *hic* pr. Hamb. *Hoc capit* Goth. tert. *O capita, o ciues* Zulich. *o duces* Mentel. pr. *hoc belli* sec. Rottend. et Doru. Mera vitia, quae adscribere piget, *caput belli et summa* est ipsa Laurentum vrbs, quatenus illa caput est populi bellum gerentis. cf. not. ad v. 567. De Turno quis tandem hic cogitet?
573. *properi* plerique Pier. vt sup. v. 85. item Menag. pr. et a m. pr. pr. Hamb. *reponite* Ed. pr. Burm.

et asperitas in ea commendanda venit. 565. *Iupiter hac stat:* hac parte; h. pro nostra parte. Respicit scilicet foedus a Latinis violatum. Ennianum esse Macrobius monuit, ex Annal. VI. *Non semper vestra euertit: nunc Iupiter hac stat.* 567. *caussam belli.* Seruius ait: quia illic erat Lauinia. Cerda ad Amatam refert: vt inf. v. 600. Immo vero grauiore vsus est verbo poeta, pro auctore belli, h. vrbe Latinorum, qui bellum intulerant. Quod Latinis tribuendum erat, vrbi tribuit. Sic et v. 572. accipiendus. 573. *foedusque reposcite flammis.* Nescio an nimis argute dixerit poeta, si flammam sacrorum foederi feriundo respexit. Malim accipere simpliciter: illato vrbi

igni

Dixerat: atque animis pariter certantibus omnes
Dant cuneum; denſaque ad muros mole feruntur.
Scalae inprouiſo, ſubituſque adparuit ignis.
Diſcurrunt alii ad portas, primoſque trucidant;
Ferrum alii torquent, et obumbrant aethera telis.
Ipſe inter primos dextram ſub moenia tendit
Aeneas, magnaque incuſat voce Latinum;
Teſtaturque Deos, iterum ſe ad proelia cogi:
Bis iam Italos hoſtis; haec altera foedera rumpi.
Exoritur trepidos inter diſcordia ciuis:
Vrbem alii reſerare iubent, et pandere portas
Dardanidis; ipſumque trahunt in moenia regem.
Arma ferunt alii, et pergunt defendere muros.
Incluſas vt cum latebroſo in pumice paſtor

 Veſtiga-

575. *cuneos* ſec. Moret. 577. *primosque fatigant* pr. Moret. alter Hamb. cum Oblongo Pierii. 578. *intorquent* idem et in fine *pennis*. 579. *dextra* Ven. 581. *T. Deos ſe inuitum ad* lectio e Donato a Ge. Fabricio illata recte iterum eiecta eſt ab Heinſio. *in pr.* Goth. tert. 582. *Bis victos hoſtes* Oudart. *haec iam altera* Medic. a m. ſec. neruoſius vtique Heinſio iudice. 585. *trahant* pr. Moret. quod Heinſio impenſe arridebat, vt antea ſit *iuuent*: quod non aſſequor. *in praelia* alter Hamb. 586. *arma fremunt* Bigot. vt ſimile ſit illi: *fremit arma iuuentus*. Lapſus librarii non infelix! lapſus tamen. *et* deeſt Hugen. et Parrh. 587. *l. veluti l.* Medic. et pr. Hamb. *in* abeſt Hamb. ſec. et Ed. pr. Burm.

igni repoſcite id, quod foedere iam pepigerant Latini.

575. *Dant cuneum*, faciunt, vt toties *dare* noſtro poetae. 576. *Scalae improuiſo:* nota figura verbum petendum ex altero membro, apparuerunt, prolatae, admotae ſunt. 577. *primos:* Bene Seruius: qui primi ad portas erant obuii, ſcilicet ſtationem agentes. —— 582. Variat orationem: *haec iam altera*, pro bis ruptum foedus, bis Italos hoſtes factos: cf. ſup. 212. ſqq. et VII, 263.285. 585. trahunt regem ad muros, haud dubie dedendae vrbis et renouandi foederis cauſſa. Nihil apertius.

587 ſqq. Accipiendum de fumigatione, qua, vt fauos eximat mellarius, expelluntur aluearibus apum examina: cf. Ge. IV, 229. Comparationem Apollonio ſublegiſſe Maronem ſatis iam monuerunt Intpp. Locus eſt de Bebrycum

Veſtigauit apes, fumoque inpleuit amaro;
Illae intus trepidae rerum per cerea caſtra
Diſcurrunt, magniſque acuunt ſtridoribus iras.
Voluitur ater odor tectis: tum murmure caeco
Intus ſaxa ſonant: vacuas it fumus ad auras.
Adcidit haec feſſis etiam fortuna Latinis,
Quae totam luctu concuſſit funditus vrbem.
Regina vt tectis venientem proſpicit hoſtem,
Inceſſi muros, ignis ad tecta volare:
Nuſquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni:

Infelix

588. *Inueſtigat opes* a m. ſec. Hamb. pr. 589. *per cerea clauſtra* Goth. tert. minus eleganter. *Cerea caſtra* hinc petiuit Claudian. de R. P. II, 125. 6. 590. *alas* Zulich. a m. ſec. Qui lectionum varietatem captat, poteſt huc aduocare Ge. IV, 202. 3. ſed eſt vitium ex altero natum: *aras*, quod alter Menag. adhuc habet. *iram acuere* etiam pedeſtris oratio frequentat. 591. *Soluitur* Goth. tert. *intus odor* ſec. *caſtris* alter Menag. *nunc* ante Heinſ. lectum. *tunc* nonnulli: *et* alii: Sed *tum* iam Pier. e ſuis commendauerat. 592. *in auras* tres ap. Burm. 593. *hic f.* Goth. ſec. 594. *totam in l.* Parrh. *tanto in luctu* Hugen. 595. *venientes p. hoſtes* Doru. *conſpicit* Oblong. et alii Pier. perperam. 596. Turbatum in prima voce. *Inceſſi* vett. edd. *incendi* videtur Naugerius interpolaſſe in Ald. tert. Hinc vtrumque paſſim editum, a nonnullis vt a Cerda, *inſcendi*, ex emendatione Canteri non mala, ſi ex libris nihil haberemus quod probari poſſet. In multis Pier. et in Heinſ. fere omnibus *incendi* occurrit; quod ex *inſcendi* natum videtur; in Rom. *incenſi*, in aliis Pierianis *in-*

ceſſi

Bebrycum fuga lib. II, 130 ſqq. noſter vero ad vrbanorum diſcurſationem et trepidationem transtulit, et ornamenta varia adiecit: v. c. πέτρῃ ἔνι eſt *latebroſo in pumice.* καπνιᾶν eſt *fumo implere amaro. veſtigauit* eſt pro inuenit: et ἀορίστως accipiendum: *trepidae rerum*, ſolenni (cf. ſup. I, 178.) ornatu, pro *trepidae* ſimpliciter: trepidae de rebus, propter res, propter caſum repentinum; in trepidis rebus conſtitutae, ἀμηχανοῦσαι. 591. 2. tantum ad exornandam comparationem valere debent: ſubnati ex verbis Apollonii: ἐπιπρὸ δὲ λιγνυόεντι καπνῷ τυφόμενοι. Studium ornatus videmus vel in his: *fumus amarus*, *ater odor*.

593. Similis fortuna et trepidatio nunc erat in vrbe La-

tinorum

Infelix pugnae iuuenem in certamine credit
Exſtinctum; et, ſubito mentem turbata dolore,
Se caussam clamat, crimenque, caputque malorum:
Multaque per maeſtum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu diſcindit amictus,
Et nodum informis leti trabe nectit ab alta.
Quam cladem miſerae poſtquam adcepere Latinae:
Filia prima manu flauos Lauinia crinis

ceſſi, quod et in Medic. a m. ſec. (nam pr. *incedi* dederat) et vnus Mentel. pro var. lect. item bini Goth. (in tert. *incendi*) exhibent. Firmat id Seruius: *inceſſi*, inuadi, cum Aruſiano Meſſio et Eutyche apud Heinſ. et imitatio Statii XI. Theb. 361. *ignis ad* Heinſ. e Medic. et al. Vulgo *ignesque ad*. In Zulich. erat *ignem ad t.* 598. *iuuenem pugnae* pr. Hamb. et Gud. quem verborum ordinem malim, ne ambigua ſit ſententia. Iungendum enim *in pugnae certamine*. Tum *in* abeſt Gud. et quibusdam Pier. *a certamine* Rom., *in certamina* Ven. 599. *et* abeſt Gud. et pr. Menag. *dolore eſt* Goth. tert. 600. *exclamat* ed. Iunt. 601. *efflata* vel *afflata* item *dolorem* in nonnullis Pier. 602. *diſcingit* Goth. ſec. 603. *Ac* apud Lactant. de Perſec. c. 30. *infamis* Vratisl. et Dorn. *informem* Zulich. a m. pr. *ab alto* Gud. a m. pr. 604. *poſtquam miſerae* Goth. tert. 605. *flauos* omnes Pier. et, quantum video, Heinſiani omnes. *floreos* ex ſcriptis nulli praeterquam quos Giphan. Ind. Lucret. excitat, et quod in Leid. ac Mentel. pr. *floros* fuiſſe ſuſpicatur Burm. Seruius tamen: „Antiqua, inquit, lectio *floreos* habuit, id eſt florulentos, pulchros; et eſt ſermo Ennianus. Probus ſic adnotauit: neotericum erat *flauos*; ergo bene *floreos*: nam ſequitur: *et roſeas laniata genas*. Accius in Bacchis: *Nam florei crines, vide, vt propexi iacent*. In iisdem: *Et lanugo florea nunc demum irrigat*. Pacuuius Antiopa: *Ceruicum floreos diſpergite crines*." Hactenus Seruius. cui adde quos laudat Burm. Probi acumen nihili eſt: et omnino vix inducor, vt cultiſſimum poetam duram et antiquatam vocem probaſſe credam. *Floreos* vnus Egnatius recepit, quantum video, et e recentioribus Cuningh.

tinorum. — 600. *caput.* vt ſup. XI, 361. de Turno: *o Latio caput horum et cauſſa malorum.* — 603. Mortem Amatae iam expectare nos fecerat ſup. vſſ. 62. 63. Nec pro odio illa ſuo in Aeneam ſuperſtes Turno eſſe debebat. Sed infame hoc mortis genus poetam maluiſſe mirum videri debet. Scilicet nec hoc ad ſui ſeculi ſenſum attemperavit, nec ad noſtram opinionem eſt diiudicandum: eſt enim hoc genus mortis heroicum ac tragicum, h. e. carminibus

Et roſeas laniata genas, tum cetera circum
Turba furit: reſonant latae plangoribus aedes.
Hinc totam infelix volgatur fama per vrbem.
Demittunt mentis: it ſciſſa veſte Latinus,
Coniugis adtonitus fatis, vrbiſque ruina,
Canitiem inmundo perfuſam puluere turpans:
[Multaque ſe incuſat, qui non adceperit ante
Dardanium Aenean, generumque adſciuerit vltro]
Interea extremo bellator in aequore Turnus
Palantis ſequitur paucos, iam ſegnior, atque

Iam

606. *lacerata* ſec. Moret. 607. *latae*: haud dubie vitioſa lectio, quam miror Heinſium reuocaſſe. Burmannus obſeruat iam Cerdam et P. Danielem aliosque ſic edidiſſe: ſine codicum vtique auctoritate, et verba ſaltem Donati notae praefixa ſequutos: *latae clamoribus aedes*; nam Medic. vnus laudatur, is vero emendatus a ſec. m. *late.* hoc que poëtae vſus et rei natura poſtulat: *reſonant late.* Tum *clangoribus* Oblong. item Mentel. ſec. et Hugen. c. Goth. tert. *clamoribus* Medic. Pierii. 612. 613. Hi duo verſus deſiderantur in Rom. Medic. et aliis vetuſtis, translati huc ex lib. XI, 471. 472. omiſſi etiam a Cuninghamo. *Multum ſe* Zulich. *incuſans* duo Burm. et Goth. tert. *quod* Zulich. *acceperat* alter Hamb. *a. vltro* Oudart. pro var. lect. 613. *acciuerit* Ed. Ven. Burm. item Zulich. Hugen. Leid. Sprot.

nibus et tragoediis Graecorum frequentatum. Multa exempla in iis ſunt, quae congeſſit Cerda. Nobile adeo leti genus ex antiquo more, inprimis in feminis. Sic Iocaſta laqueo ſpiritum intercluſit, Epicaſte Homero dicta Odyſſ. Λ, 277 ſqq. Sic Clite ap. Apollon. I, 1063. Sic Phaedra et aliae. Hanc adeo mortem praetulit poeta hiſtoriae fidei, qua apud Seruium Fabius Pictor Amatam inedia ſe interemiſſe tradiderat. At Piſo apud Victor. O. G. R. 13. ſimpliciter: *interfecto Latino* (in pugna cum Rutulis) *mortem* Lauiniam *ſibimet conſciuiſſe. Nodum leti* egregie dixit pro nodo letifero; et *letum informe* pro turpi, foedo, eximie! — 611. Pathos habet verſus et miſerationem facit; *immundo* ſimpliciter ornat, vt Ge. I, 81. *κόνιν αἰθαλόεσσαν* reddidit, quae non modo de cinere foci in propinquo ſtantis (vt Il. Σ, 23. de Achille) ſed et de puluere occurrit Odyſſ. Ω, 315. *Canitiem terra atque infuſo puluere foedans* praeiuerat iam Catullus LXIII, 224. vt etiam monitum a Guellio. Turnum

Iuturna

Iam minus atque minus ſucceſſu laetus equorum.
Adtulit hunc illi caecis terroribus aura
Conmixtum clamorem, adreƈtasque inpulit auris
Confuſae ſonus vrbis, et inlaetabile murmur.
Hei mihi! quid tanto turbantur moenia luƈtu?
Quiſue ruit tantus diuerſa clamor ab vrbe?
Sic ait, adduƈtisque amens ſubſiſtit habenis.
Atque huic, in faciem ſoror vt conuerſa Metiſci
Aurigae, currumque et equos et lora regebat,
Talibus occurrit diƈtis: Hac, Turne, ſequamur
Troiugenas, qua prima viam viƈtoria pandit:
Sunt alii, qui teƈta manu defendere poſſint.
Ingruit Aeneas Italis, et proelia miſcet:
Et nos saeua manu mittamus funera Teucris.

617. *huc* pr. Hamb. a m. ſec. *caecis illi* Rom. a m. pr. *clamoribus* Zulich. a m. ſec. et Goth. tert. 618. *que* abeſt Parrh. *arreptasque* Ed. pr. Burm. 620. *Ei* vel *heu* multi. *quod t.* Zulich. a m. pr. 621. *Quidue* Zulich. et Parrh. *tantos* tres Burm. *ad vrbem* tert. Rott. et Hugen. 622. *et duƈtis* Zulich. a m. pr. 623. *hic* Gud. a m. pr. *hinc* alter Hamb. 624. *currusque* vett. edd. *currumque* ed. Ald. tert. dedit: idque libb. Pier. et Heinſ. tuentur cum binis Goth. cf. IX, 12. *currum qui* duo Rottend. *tenebat* Gud. a m. pr. et pr. Moret. 625. *ac* Doru. 627. *poſſint* e praeſtantioribus Pier. et ſuis Heinſ. pro vulg. *poſſunt.* 628. *Ingruet* Hugen. *irruit* Montalb. et a m. pr. Zulich. Tum *I. A. armis* apud Seru. ad XI. Aen. 311. *I. A. et talis* Zulich. — *praemia* Goth. ſec. *miſcent* ſec. Moret. 629. *multa manu* Zulich.

Iuturna ad extremos ordines deduxerat: ſup. 483 ſqq.
616. *Iam minus atque minus laetus ſucceſſu equorum,* quos viribus ac curſu deficere tandem videbat. Ergo *ſucceſſus* h. l. non eſt fortunae, ſed proceſſus, procurſus equorum, cuius velocitas ſenſim ſenſimque imminuebatur. Videtur poeta vocem exquiſitiorem ad ſignificatum minus frequentem traduxiſſe. 617. *caecis terroribus,* quorum cauſſam ignorabat. 621. *diuerſa ab vrbe,* in diuerſa parte ſita: clamor enim ei a tergo oritur. 627. Verborum color comparatur cum Il. N, 312 ſqq. 629. *mittamus funera;* alias adieƈtum: neci, Orco: et *mittamus Teucris,* pro, Teucrorum

Nec numero inferior, pugnae nec honore recedes.
Turnus ad haec:
O ſoror, et dudum adgnoui, cum prima per artem
Foedera turbaſti, teque haec in bella dediſti:
Et nunc nequidquam fallis Dea. Sed quis Olympo
Demiſſam tantos voluit te ferre labores?
An fratris miſeri letum vt crudele videres?
Nam quid ago? aut quae iam ſpondet Fortuna ſalutem?
Vidi oculos ante ipſe meos, me voce vocantem,
Murrhanum, quo non ſuperat mihi carior alter,
Oppetere ingentem, atque ingenti volnere victum.

Occidit

630. *neque* e Bersm. MS. Cuningh. *recedens* Gud. a m. pr. *recedas* Bigot. 631. *Turnus ad haec.* Deſunt haec Gud. et Exc. Burm. Contra Leid. ſupplet: *humili reſpondet talia voce.* 632. *O ſoror o d.* Goth. pr. et tert. Vulgata accipienda: *O ſoror agnoui, et dudum quidem,* c. 633. *atque haec* Oudart. 635. *Praemiſſam* Hugen. *perferre* quatuor Burm. et Goth. tert. cum Rom. 636. *miſeri fratris* apud Macrob. IV, 2. 637. *Nam quid ego?* Montalb. pr. Hamb. a m. ſec. ſicque Ed. P. Danielis et placere poteſt. Cf. tamen X, 675. *aut quam iam* Mentel. a m. ſec. *ſpondit* Gud. *ſpondet iam* Doru. et Goth. pr. Totus verſus deerat Regio. 638. *oculos ipſe ante meos* Zulich. *oculis meis* quidam editi apud Quinctil. IX, 3. p. 812. quo Burmannus remittit ſuper hoc loquendi genere. 639. *quod* Reg. *non fuerat* Medic. a m. pr. et pars codd. ap. Burm. cum Goth. ſec. Vulgare pro doctiore: *ſuperat* pro eſt. cf. III, 339. et al. 640. Idem fere verſus ſup. lib. X, 842.

crorum funera: h. corpora. 630. *numero* ſc. funerum, h. caeſorum. Ita Seruii interpretatio lucem accipit.

632. Non eſt acerbe a poeta exigendum, vt argumenta exponat diſerte, quibus agnouerit Turnus deam ſororem. Sufficit eueniſſe multa inopinato et a cauſſis obſcuris inde a v. 225 ſqq. Potuit quoque in habitu vel motu corporis aliquid eſſe, quod deam argueret cf. ſup. To. II. pag. 122. Similiter res ſe habet in loco, quem comparare ſolent, Il. E, 815. —— 634. *fallis*, λανθάνεις, latere vis. — 638. Non monendum erat a Grammaticis, hoc in ſuperioribus nuſquam legi. Phantaſma hoc eſt praeclarum, quod animo Teucri obuerſatum dici poterat. Sic ſup. IV, 460. ſ. de Didone; et ſaepe alii poetae. Ornatius autem extulit Maro quod ſimpliciter Il. E, 467. κεῖται ἀνὴρ etc.

641. *Vfens*

Occidit infelix, ne nostrum dedecus Vfens
Adspiceret. Teucri potiuntur corpore et armis.
Exscindine domos, id rebus defuit vnum,
Perpetiar? dextra nec Drancis dicta refellam?
Terga dabo? et Turnum fugientem haec terra videbit?
Vsque adeone mori miserum est? vos o mihi Manes
Este boni: quoniam Superis auersa voluntas.
Sancta ad vos anima, atque istius inscia culpae [rum.
Descendam, magnorum haud vmquam indignus auo-
Vix ea fatus erat; mediós volat, ecce, per hostis
Vectus equo spumante Saces, aduersa sagitta
Saucius ora, ruitque inplorans nomine Turnum:
Turne, in te suprema salus: miserere tuorum.
Fulminat Aeneas armis, summasque minatur

641. *Vrens, Vfeus* aberratt. 644. *ne D.* Menag. pr. *dextra Drancis haec* Parrh. *Dranci* maluerat olim Heins. forte tanquam magis poeticum. 645. *et* aberat Leid. Mentel. pr. Moret. sec. et Reg. quod placet. *videbo* Rom. 646. *est* abest Goth. tert. 647. *adversa* Medic. Gud. et multi alii ap. Burm. cum tribus Goth. et Ed. pr. et Mediol. perperam. *auersa* recte iam in edd. Venetis. Sensus: quoniam deorum superorum voluntas, numen auersum est, vos, o Dii inferi, sitis mihi propitii. 648. Pro *Sancta* Goth. tert. *Causa*, forte pro *Casta*. sed alterum eodem sensu plus dignitatis habet. Sic et ὅσιος pro ἁγνός. *nescia* idem Goth. tert. cum altero Menag. Macrob. III, 3. et Ed. pr. Burm. Reliqui scripti et editi constanter *inscia*, quod cur poeta, metro vi illata, maluerit, equidem ignoro. 649. *Descendet* Doru. 650. *volat ille* Hugen. 651. *Saces* Heins. e Medic. et aliis vetustioribus. Vulgo *Sages*. aliquot *faces*.

641. *Vfens* v. sup. 460. De eo lib. VII, 744 sqq. — 646. *Vsque adeone m.* Neronis voce celebratum hemistichium apud Sueton. Ner. 47. *Manes* hic sunt dii inferi, vt alibi quoque; *boni*, propitii, vt Ecl. V, 65. Sententia vss. 646. 7. fere eadem quae sup. XI, 51. 52.

650. Labefactum Turni animum nunc impellit, vtque Aeneae occurrat, permonet, noua res: Sacae vulnerati et orantis miseratio. Expressit locum Statius XI. Theb. 239 sqq. 654. *fulminat:* graue vocabulum, cuius vim nulla vulgari voce assequaris. Stragem eum late facere significat,

Deiecturum arcis Italum, excidioque daturum:
Iamque faces ad tecta volant. In te ora Latini,
In te oculos referunt: mussat rex ipse Latinus,
Quos generos vocet, aut quae sese ad foedera flectat.
Praeterea regina, tui fidissima, dextra
Occidit ipsa sua, lucemque exterrita fugit.
Soli pro portis Messapus et acer Atinas
Sustentant aciem. Circum hos vtrimque phalanges
Stant densae, strictisque seges mucronibus horret
Ferrea: tu currum deserto in gramine versas.
Obstupuit varia confusus imagine rerum
Turnus, et obtutu tacito stetit. Aestuat ingens
Vno in corde pudor, mixtoque insania luctu,

Et

655. *Disiecturum* Sprot. et Leid. vitiosius Ven. *deuecturum.* *Italis arces* Montalb. *excidiumq.* pt. Moret. 656. *Ad te o.* Ed. pr. Burm. 658. *in foedera* pr. Hamb. a m. sec. *flectet* Leid. *mittat* Oblongus, non male: *se mittat*, demittat, inclinet. 659. *tua f.* alter Hamb. *tuis* Bigot. 661. *Atinas* iam sup. XI, 869. commemoratus: in aliquot Pier. et Burm. *Asylus*, quia is et supra cum Messapo iungebatur v. c. v. 550. et hinc corrupte *Asilas*, *Asilus*, *Asillas*, — *Atiras*. 662. *acies* Medic. et alii ap. Burm. 663. *Sages* Zulich. 664. *diuerso in* Ven. Interrogationem alii apponunt. 666. *obtuitu* aliquot ap. Burm. cf. VII, 250. 667. *vno in corde* recepit Heins. e melioribus etiam h. l. vt sup. X, 871. vbi iidem versus legebantur. Vulgò, *imo in c.* quod maiorem vim habere in tali loco nemo dubitet, etsi alterum exquisitius dictum concedam. Cumque ea lectio *vnus* et *imus* semper incerta fluctuare soleat: alteri non tantum tribuendum arbitror, vt *imo* expellatur. *vna* Sprot. sec. Moret. Doru. *in c. dolor* vterque Hamb. a m. sec. Bigot. Goth. tert. *mixtaq.* Goth. sec. *vesania* Reg.

eat. Voce iam Ge. IV, 561. vsus est. cf. inf. v. 700. — 657. *mussat* h. l. tacite deliberat. Manet tamen notio, quae sup. XI, 345 et 454. atque inf. 718. redit, vt sit mussare, non audere aperte dicere. Eodem redeunt alia apud Cerdam et al. 659. *tui fidissima*, pro vulgari, in te, tibi; ad formam illius: tui amantissima: inflexum. — 660. *exterrita*: quod sup. 599. dixerat: *subito mentem turbata dolore*, in furorem acta. 664. *deserto in gramine*, extremo

Et Furiis agitatus amor, et conſcia virtus.
Vt primum diſcuſſae vmbrae, et lux reddita menti,
Ardentis oculorum orbis ad moenia torſit
Turbidus, eque rotis magnam reſpexit ad vrbem.
Ecce autem, flammis inter tabulata volutus
Ad coelum vndabat vortex, turrimque tenebat:
Turrim, conpactis trabibus quam eduxerat ipſe,
Subdideratque rotas, pontisque inſtrauerat altos.
Iam iam fata, ſoror, ſuperant; abſiſte morari:
Quo Deus, et quo dura vocat Fortuna, ſequamur.
Stat conferre manum Aeneae, ſtat, quidquid acerbi eſt,
Morte pati: nec me indecorem, germana, videbis
Amplius. Hunc, oro, ſine me furere ante furorem.
Dixit,

668. *At f.* tert. Goth. *agitatur* alter Hamb. 669. *et vox* aliquot Burm. In fine *eſt* Medic. et aliis deerat: hincque ſublatum ab Heinſ. 670. *oc. acies* Goth. tert. et Doru. ſed hic alterum in marg. 671. *ad m. reſpicit v.* alter Hamb. *proſpexit* Ven. *conſpexit* Leid. 672. *volutis* Leid. et Hugen. ad vulgarem formam. 673. *petebat* pro diu. lect. prior Hamb. et Zulich. 673. *compactam* alter Hamb. et Doru. *qua* Goth. ſec. *duxerat* Parrh. et Montalb. perperam. v. ſup. VI, 630. 675. *inſtrauerat* lectum inde ab Ald. tert. firmatumque codd. Pier. et Heinſ. *intrauerat* vitioſe ed. Dan. Heinſii. At *inſtruxerat* edd. vett. cum Mediceo Pierii, Doru. et Goth. pr. mutatum idem in nonnullis in *exſtruxerat.* 678. *acerbum eſt* Seru. ad Aen. II, 750. Sicque Goth. pr. Tum melius, puto, interpungitur poſt *Morte*, vt ſit: *Stat, quicquid acerbi eſt Morte, pati.* 679. *neque me* Reg. Parrh. bini Goth. et Probus in Grammatica: ſicque editum a Cuninghamo. *non indec.* Doru. 680. *Hoc* pr. Hamb. *luere* Zulich. a m. pr. In archaiſmo in *furere furorem* nemo haerebit; ſed quod a viris doctis illuſtratum et expoſitum volebam, hoc erat: quam vim h. l. habeat

tremo campo: ſup. v. 614. — 668. *Furias* ad deſperatas Lauiniae nuptias refer.

669. *vmbrae*: quia in vulgari ſermone *caligo mentis* dicitur. 672. Turrim ex ſeriore aeuo heroicae vitae intulit poeta. Admouebatur illa muris, vt inde deſuper et ex alto hoſtis miſſilibus peti poſſet. *Tabulata* ſunt turris contignationes, v. ſup. lib. II, 463. 464. *vortex flammis volutus* elegantius quam vertex flammarum. 675. *pontisque* v. ſup. IX, 170. et 530. — 680. v. V. L. 684 ſqq.

Dixit, et e curru ſaltum dedit ocius aruis:
Perque hoſtis, per tela ruit: moeſtamque ſororem
Deſerit, ac rapido curſu media agmina rumpit.
At veluti montis ſaxum, de vertice praeceps
Cum ruit, auolſum vento, ſeu turbidus imber
Proluit, aut annis ſoluit ſublabſa vetuſtas,
Fertur in abruptum magno mons inprobus actu,
Exſultatque ſolo; ſiluas, armenta, viroſque

Inuoluens

habeat *ante*. Seruius exponit: „prius quam ad eum veniam, vt pugnam mente concipiam et inſtructus furore in bella prorumpam.„ Digna Grammatico interpretatio, non poeta! Cerda: *priusquam moriar* ſupplet; quod aeque putidum. Atqui in his et ſimilibus obmuteſcunt ſummi viri. Niſi vitio coinquinatus eſt verſus, eſt vtique inter eos, quos poeta, donec emendaret, rudere ne hiarent, compleuit. Alias facile poterat ſuccurri: *ſine me furere, alma, f.* vel *ſine me inſanire furorem.* Certe *ante* prorſus alienum. Sine me, o ſoror, indulgere furori huic meo, hoc eſt irae, virtuti, vt congrediar cum Aenea, etiam, ſi fatalis mors inſtet. 681. *a curru* pr. Hamb. *armis* ſec. ſed *aruis* eſt ex more poetae, in arua, in terram, *χαμᾶζε*. 682. *et tela* tres Burm. 683. *trepido* Goth. tert. 685. *ventis* ſec. Moret. 686. *Proruit* Bigot. *profluit* tres ap. Burm. *ſublata* duo ibid. ſicque ap. Schol. Cruqu. Horat. III. Od. 30. *ſublaxa* Goth. pr. *ſubcaſſa* Parrh. 687. *magno tunc* Ed. pr. Burm. *ictu* Ed. ead., tum multi codd. Pier. Heinſ. et Goth. ſec. nonnulli a m. ſec. Sed hoc Pierio placere non debebat. *agi*, moueri, deturbari, docte dictum: hincque *actus*.

684 ſqq. Comparatio ex ipſa rerum natura vnicuique facile poetae obuia. Nec tamen ignorare potuit Virgilius eam iam ab Homero tractatam Il. N, 137 ſqq. Heſiod. Scut. 374 ſqq. 437. Ex Virgilio profecerunt alii etiam Guellio et Cerdae laudati, Statius VII. Theb. 744 ſqq. Valer. Fl. VI, 631 ſqq. Add. Taſſo Gieruſ. lib. XVIII. St. 82. Sed omnium diligentiſſimus in ornamentis Q. Calaber lib I, 694 ſqq. lib. II, 378. — 385. Maronis laudem cumulat oratio elaborata et phantaſmatum dilectus ſimulque *ἐνάργεια*. 685. 6. variat orationem pro vulgari: auolſum vento ſeu imbre ſeu vetuſtate. *ſublabſa vetuſtas* ſaxi, pro ſaxo ſublabſo vetuſtate: traducto attributo. 687. *actu* exquiſite, impetu, impulſu. *mons* pro ſaxo, vt augeat phantaſma, *improbus*, ingens, vt al. — 688. 9. His exornatur res, et

Inuoluens secum: Disiecta per agmina Turnus
Sic vrbis ruit ad muros, vbi plurima fuso
Sanguine terra madet, striduntque hastilibus aurae:
Significatque manu, et magno simul incipit ore:
Parcite iam, Rutuli; et vos tela inhibete, Latini:
Quaecumque est Fortuna, mea est: me verius vnum
Pro vobis foedus luere, et decernere ferro.
Discessere omnes medii, spatiumque dedere.
At pater Aeneas, audito nomine Turni,
Deserit et muros, et summas deserit arcis;
Praecipitatque moras omnis: opera omnia rumpit:
Laetitia exsultans, horrendumque intonat armis:
Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipse, coruscis

Quum

689. *deiecta* Oudart. et Zulich. perpetua varietate. vide modo v. 655. 691. *striduntq.* ad vetustiorum Pier. et suorum ductum Heins. reposuit. Vulgg. *stridentq.* v. sup. IV, 689. et Ge. IV, 556. *que* aberat Sprot. 692. *increpat ore* facile cuique in mentem veniat: sic tamen poeta hic noluit: vt tot alia, argutius dicta, quibus carere maluit. 694. *me iustius v.* Sprot. ex glossa. 696. *mediis* Doru. 700. *exsultat* Oudart. et Sprot. *horrendisq.* Parrh. *insonat* pr. Hamb. a m. sec. v. sup. VIII, 239. et al. 701. *Athos* Medic. et alii. atque sic Ald. tert. et cett. At veteres edd. cum codicum maiore parte *Athon*: quam male Seruius pro vera lectione venditabat, metro perperam metuens. Est Ἄθως.
et quantus Reg.

et inerescit admiratio. Haec multo ἐναργέστερα et ad sensum efficaciora fiunt, si Graeca compares, aut si ad simplicitatem orationis vulgaris singula redegeris.

690. 1. Simplicibus verbis eadem dicta Il. N, 789. et v. 692. Comparari solet cum Il. Γ, 81. Odyss. Ω, 529 sqq. — 692. magna voce infit. 694. *verius* est, iustius est, me vnum pro omnibus rupti foederis poenam luere, vt iam Seru. Nota nunc vocis *verus* significatio vel ex illo Horatiano: *Metiri se quemque suo modulo ac pede verum est.*

697 sqq. Praeclarus locus: primum in exhibenda impatientia morae et festinatione, tum in phantasmate mirae heroum magnitudinis et speciei corporis. *praecipitatque moras omnes,* ornate, h. omnia, quae eum morari poterant, festinanter agit. — 700. *intonat armis*, tantus corporis specie, *quantus Athos.* Nam ad incessum haec spectant.

Quum fremit ilicibus, quantus, gaudetque niuali
Vertice ſe adtollens pater Apenninus ad auras.
Iam vero et Rutuli certatim, et Troës, et omnes
Conuertere oculos Itali, quique alta tenebant
Moenia, quique imos pulſabant ariete muros:
Armaque depoſuere humeris. Stupet ipſe Latinus,
Ingentis, genitos diuerſis partibus orbis,
Inter ſe coiiſſe viros, et cernere ferro.

Atque

703. *ſe tollens* Goth. tert. 705. *qui alta* et *qui imos* Doru. 706. *altos* Oudart. *abiete* Moret. ſec. 708. *Ingentes* ante Heinſ. *diuerſi p. orbis* Maronis mos poſtulat. Sicque iam coni. Heinſ. 709. In Heinſianis et Burm. *coiſſe* vitioſe expreſſum. Ceterum memorabile exemplum hic verſus prodit librorum in manifeſtam corruptelam conſpirantium; quo quis abuti poſſit ad auctoritatem codicum eleuandam. Legitur enim in Romano iuxta ac Mediceo, et in ceteris Pierianis et Heinſianis omnibus aduerſus metrum: *viros et decernere ferro.* Vnus erat Pier. a quo aberat *et*, quod et Goth. ſec. ignorabat cum aliis, quos Vrſin. viderat, qui et Faernum ſic emendaſſe teſtatur. Sequuntur codicum vitium edd. vett. quantum video, omnes, exceptis iis, quae ex Egnatii recenſione Ven. 1507. profectae, in quibus *et cernere*: hoc etiam Ge. Fabricius recte repetiit, hincque alii. Auctoritatem faceret iam per ſe ſatis magnam ratio poetica: ſed *cernere* etiam firmat Seneca Ep. 58. tum Quinctil. et Priſcian. teſte Heinſio, inprimis autem Seruius, docta in nota ad h. l. et *cernere* etiam a m. ſec. in Mentel. erat emendatum. Poſt virorum doctorum obſeruationem nunc conſtat, *cernere*, *κρίνειν ἀγῶνα*, pro decernere, iam Ennio eſſe frequentatum. cf. Heinſ. ad h. l. cum Cerda et Burm.

ſtant. Etiam Hector apud Homerum Il. N, 754. *ὡρμήθη ὄρεϊ νιφόεντι ἐοικὼς*, ſed ornatius Maro ſingula montium nomina ponit, quod efficacius ad ſenſus impulſus eſt. Ne autem quis cum Spencio V. Cl. Polym. p. 248. ſimulacra deorum montium cogitet moneo: Sic tota vis et *δεινότης* poeticae imaginis perit, quae alioqui multum ex illo habet, quod *εὐφαντασιῶδες* dicere licet. Duxit hinc Miltonus magnificum ac ſublime illud Satanae phantaſma: *dilated ſtood, Like Teneriff or Atlas, unremov'd: His ſtature reach'd the ſky, and on his creſt Sat Horrour plum'd. Parad. loſt.* IV, 984. — *cum fremit* ventorum procellis: hinc et *coruſcae* ilices, variante variato arborum motu luce et vmbra. Sic ſup. I, 164. *ſiluis ſcena coruſcis.* — 709. *cernere*,

κρίνειν

Atque illi, vt vacuo patuerunt aequore campi,
Procurſu rapido, coniectis eminus haſtis,
Inuadunt Martem clipeis atque aere ſonoro.
Dat gemitum tellus: tum crebros enſibus ictus
Congeminant. Fors et virtus miſcentur in vnum.
Ac velut, ingenti Sila, ſummoue Taburno
Cum duo conuerſis inimica in proelia tauri
Frontibus incurrunt: pauidi ceſſere magiſtri;
Stat pecus omne metu mutum, muſſantque iuuencae,
Quis nemori imperitet, quem tota armenta ſequantur:
Illi

710. *p. puluere* Zulich. a m. pr. 711. *coniectisque* Medic. vt Heinſ. tradit. Sed Fogginii diligentia dedit a m. pr. *colectiq.* et a ſec. *conlectis:* hoc etiam Rom. exhibebat. Etiam Bigot. *collectis*, Goth. tert. *diſiectis.* 712. *ſimul aere* ſec. Menag. 713. *crebris ictis* Medic. (a m. pr.) et Gud. a m. pr. 714. *Congeminat* ſec. Rottend. 715. *Sila* diſerte Medic. et al. In aliis, et in edd. vett. nec non in Seruio *Syla*. In Rom. *ſilua*, vt ſupra erratum Ge. III, 219. et vt h. l. ab aliis errari Seruius monet. *Sylla* Doru. a m. ſec. *ſub monte Taburno* ap. Seru. ad Ge. III, 219. 716. *conuerſi* alter Menag. *diuerſis* Menag. pr. et Goth. tert. *c. inter ſe praelia* Zulich. a m. pr. *in* abeſt alteri Menag. 719. *Quis nemori* Heinſ. tandem reſtituit e Medic. tum Rom. aliisque Pier. adde

κρίνειν τὸν ἀγῶνα cf. V. L. — 710. cf. v. 696. — 712. *Inuadunt Martem*: elato ſpiritu, pro, incipiunt pugnam, cf. IX, 186. *clipeis atque aere ſonoro:* vtrumque de clipeis colliſis. Inf. 724. repetitur: *Concurrunt clipeis.* 714. *fors et virtus.* Non fors Turni, Aeneae virtus: ſed pugnantes non modo virtutem praeſtant, ſed et caſum ac fortunam in ictibus et vulneribus inſerendis obſeruant.

715. Ornatiſſima comparatio: facile cuiuis obuia, ſed tam ſplendide et magnifice vix a quopiam tractata. Nam tenuiter Apollon. lib. II, 88. 89. cf. Cerda. Sed ipſe Maro iam pugnam taurorum copioſe tractauerat in Ge. III, 217 ſqq. Cum quo conferre iuuabit Oppian. Cyneg. II, 43 ſqq. Ornat notionem ſituae poſitis nominibus celebriorum ſiluarum, Silae in Bruttiorum agro (v. ſup. V. L. ad Ge. III, 219.) et Taburnum, in Samnio v. Ge. II, 38. 717. 8. 9. Valent haec ad pugnae atrocitatem declarandam. *muſſantque.* cf. ſup. 657. *nemori*, pro paſcuis, ſaltu: vt in Georg. v. 1.

Illi inter ſeſe multa vi vulnera miſcent,
Cornuaque obnixi inſigunt, et ſanguine largo
Colla armosque lauant: gemitu nemus omne remugit.
Haud aliter Tros Aeneas et Daunius heros
Concurrunt clipeis. Ingens fragor aethera conplet.
Iuppiter ipſe duas aequato examine lances
Suſtinet, et fata inponit diuerſa duorum;
Quem damnet labor, et quo vergat pondere letum.
Emicat

adde Goth. ſec. Vulgo lectum: *Quis pecori.* Porro *imperet et* aliquot Pier. et Burm. *ſequuntur* Sprot. et duo alii Burm. 720. *praelia miſcent* Gud. Sed alterum figuratius. 721. *inſigunt obnixi* Parrh. 722. *rigant* Oudart. a m. ſec. ex interpretamento *τοῦ lauant. lauunt* aliquot Pier. 723. *Non aliter* duo Goth. et pars Pier. *Lauinius heros* pr. Moret. 724. *fr. a. pulſat* Oblong. 725. *Iupiter ille* Bigot. vt toties v. lib. VII, 110. *ex agmine* Parrh. Goth. pr. vt toties alibi. *aequato pondere* Goth. tert. 727. *aut quo* complures ſcripti Heinſ. tum Parrh. et Goth. ſec. ac tert. Poſſunt hi videri ad Seruii exemplum interpretationem inſtituiſſe ſicque edidit Cuninghamus ex Hulſ. et Nonio p. 177. laudato Caſtalione Obſſ. Dec. III, 9. Monet tamen eſſe hoc duriſſimum, quod in *quem damnet* ſubſtituendum ſit *voti*; quodque *labor* ſit virtus, quae alterum victorem reddat. Poteſt *aut* ſeruari etiam ex noſtra interpretatione; nam ſaepe pro copula occurrit. Neſcio an procedat, ſi quis *τὸ labor* ſic ſumat: *labor* eſt Ioui, laborat Iupiter, dubitat, deliberat, *quem damnet* (leto) *aut quo* vel *et quo* etc.

v. c. II, 216. et v. h. l. Heinſ.
720. Cf. Ge. III, 220 ſqq.

725. 6. 7. Apud Homerum Iouem fata Hectoris et Achillis Il. Χ, 209 ſqq. Achiuorum et Troianorum Il. Θ, 69. libra expendere: notum eſt. cf. Guell. ſed ibi alterutrius exitium iam inſtare declaratur; quod ſequutus eſt Miltonus in praeſtantiſſimo loco lib. IV, 996 ſqq. Maro ad diuerſum phantaſma Interpretes auocare debebat: ad magnitudinem pugnae et expectationem exitus, quam ea faciebat. Non modo homines ſuſpenſi expectant, ſed ipſi dii; ipſe Iupiter libra pugnantium fata trutinat, ſed aequa adhuc lance nec in alterutram partem propenſa. *quem damnet labor, quo vergat pondere letum*: praegnans oratio. Videamus primum de poſteriore, quod eſſe debebat proprie, vtra lanx pondere vergat (καταῤῥέπει) eoque ipſo mortem denuntiet. *letum* itaque pro ipſa lance dixit. Iam prius membrum *quem damnet labor* equidem ſic accipio, vt eandem ſententiam

Emicat hic, inpune putans, et corpore toto
Alte ſublatum conſurgit Turnus in enſem,
Et ferit. Exclamant Troës trepidique Latini,
Adrectaeque amborum acies. At perfidus enſis
Frangitur, in medioque ardentem deſerit ictu:
Ni fuga ſubſidio ſubeat. Fugit ocior Euro,
Vt capulum ignotum dextramque aſpexit inermem.

Fama

728. *hac* Montalb. *hoc* Dorv. a m. ſec. *impune micans* Zulich. *corpore tanto* Sprot. 731. *acies amborum* Bigot. idem cum multis *ac*, etiam Goth. ſec. *et*. 732. *que* aberat ſec. Hamb. in *medio tardentem* Medic. a m. pr. *ictum* Rom. et aliquot Pier. Poſt hunc verſum in Zulichemio ſequebatur verſus imperfectus: *Quid ſupereſt?* Vidit ſcilicet aliquis, hic deeſſe aliquid ſententiae explendae. vide notam. 733. *ocior aura* Sprot. 734. *inertem* Leid. perpetua varietas.

ſententiam more ſuo bis exponat poeta: quem *damnet* ſc. leto, quem morti deſtinet iniqua ſua fortuna, calamitas ſua; ſeu *labor* ſimpliciter pugna, vt πόνος, μόχθος. Video alios ſic accipere, vt ſit pro: qui damnetur et addicatur labori; Scaliger vero: a quo fruſtra labor ſuſcipiatur. Nondum damno meam rationem. At Seruius contraria iuncta putabat: „id eſt, inquit, quem voto liberet labor praeliandi, parta ſcilicet victoria etc." Parum luculenter declarat mentem Grammaticus; hoc enim vult, vt ſit: quem h. vtrum voti damnet pugna: vt ſup. Ecl. V, 80. *damnare votis*.

728. *impune putans* id ſibi futurum. tuto ſe illaturum ictum. *conſurgit* cf. ſup. ad XI, 284. 731. Ductus caſus ex Il. Γ, 363. vbi Menelai ictum, quo Paridem petit, ſimilis fortuna eludit. Facit autem nouam voluptatem, nouamque expectationem, quod ne nunc quidem Turni fata exitum habent, ſed ad nouam pugnam differuntur. 732. Sententia imperfecta. Poſt hunc verſum animo ſupplendum: et inermis ſic relictus Turnus periiſſet vtique: *Ni fuga ſubſidio ſubeat*, ſubiiſſet eius animo. Capulum mutilum (κολὸν δόρυ Il. Π, 117.) *ignotum* dixit, quoniam alienum, non ſuum, ſed Metiſci, vt ſtatim exponit diſertius poeta. Nam cinxerat ille quidem, cum exiret ad pugnam, enſem Dauni patris (v. ſup. hoc lib. 89. 90.) Sed mox, eo depoſito, ad foedus ibat in bigis, *Bina manu lato criſpans haſtilia ferro* ſup. v. 165.

 735. cum

Fama eſt, praecipitem, cum prima in proelia iunctos
Conſcendebat equos, patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigae rapuiſſe Metiſci:
Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit: poſtquam arma Dei ad Volcania ventum,
Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu
Diſſiluit: fulua reſplendent fragmina arena.
Ergo amens diuerſa fuga petit aequora Turnus?
Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbis.
Vndique enim denſa Teucri incluſere corona:
Atque hinc vaſta palus, hinc ardua moenia cingunt.
Nec minus Aeneas, quamquam tardata ſagitta
Interdum genua inpediunt, curſumque recuſant,
Inſequitur,

735. *cùm primum* tres Burm. et aliquot Pier. 738. *Iamque diu* ſec. Moret. et Montalb. *Teucris* Leid. 739. *ventum eſt* nonnulli ſcripti et editi cum trinis Goth. 740. *Fatalis* Ven. *gl. cui* Rom. et aliquot Pier. *fuſilis* Leid. 741. *reſplendet fragmen* Rom. cum aliis Pier. tum Medic. a m. ſec. aliique Heinſ. cum Ed. pr. Burm. quod exilius eſſet. Heinſius tamen ſubtilitatem captat et coni. *reſplendent fragmen*; vt *crepitabant bractea* excudebat ſup. VI, 209. *reſpondent* Goth. tert. *reſplendunt* Doru. *reſplendet lumina* Zulich. *reſplendent agmina* Ven. 742. *aequore* Leid. 743. *Nunc huc atque huc* alter Menag. *nunc huc* Ven. *deinde huc* Oudart. Sprot. et pr. Hamb. cum binis Goth. *nunc hunc inde illuc* Doru. a m. ſec. 744. *Teucri denſa* Goth. tert. *i. caterua* Goth. tert. 745. *hinc a. m. ſpargunt* Menag. pr. 746. *tardante ſ.* plerique libri etiam Medic. a m. pr. et vett. edd. ante Dan. Heinſium, qui primus *tardata* ſc. genua, ſagitta ſ. vulnere: quod ex Rom. et aliis notauerat Pierius. *turbata* Montalb.

735. *cum prima.* ſup. 324 ſqq. 739. *arma dei ad Volcania*: nouatum docte, pro, ad arma dei Volcani, vel arma diuina Volcani. Locus ſimilis Q. Calabri lib. I, 545 — 8. 740. *futilis*, pro vulgari, fragilis. In ſeqq. 742. veſtigia ſunt fugae Hectoreae Il. x, 136 ſqq. Certamen hoc ante oculos habuere e recentioribus multi, inprimis Taſſo in pugna Argantis et Raimondi Gieruſ. liber. Cant. VII. St. 80 ſqq. 743. *orbes* v. ſup. v. 481. *implicat*, eleganter pro facit, implicito curſu. 745. *vaſta palus*, non Iuturnae, nam is nimium quantum aberat, ſed colluuies aquarum agreſtis.

749. Primae

Inſequitur, trepidique pedem pede feruidus vrguet:
Incluſum veluti ſi quando flumine nactus
Ceruum, aut puniceae ſeptum formidine pennae,
Venator curſu, canis et latratibus, inſtat:
Ille autem, inſidiis et ripa territus alta,
Mille fugit refugitque vias: at viuidus Vmber
Haeret hians, iam iamque tenet, ſimilisque tenenti
Increpuit malis, morſuque eluſus inani eſt.
Tum vero exoritur clamor: ripaeque lacusque
Reſponſant circa, et coelum tonat omne tumultu.
Ille ſimul fugiens, Rutulos ſimul increpat omnis,
Nomine quemque vocans, notumque efflagitat enſem.
Aeneas mortem contra, praeſensque minatur
Exitium, ſi quisquam adeat: terretque trementis,

748. *inſtat* pro *vrguet*, ex Aruſiano Meſſio laudat et illuſtrat Heinſ. cf. ſup. VIII, 433. 434. 749. *in flumine* vulgg. ante Heinſ. 750. *captum* Goth. ſec. *pinnae* plures Pier. et Heinſ. cf. Ge. III, 372. et alibi. 753. *ac* Medic. et al. *aut* Sprot. *inuidus* Bigot. *vmidus imber* alter Hamb. 754. *tenens* Rom. et Hamb. pr. a m. ſec. 755. *illuſus* alter Menag. et alter Goth. 757. *Reſponſat* Goth. pr. *circum* etiam legitur. *et* aberat Exc. Burm. *intonat* Sprot. et alii ap. Burm. et Pier. *fragore* iidem et alii permulti cum Goth. tert. 760. *A. contra praeſens mortemque m.* Ed. pr. Burm. et Goth. pr. 761. *Excidium* Ven. *aderat* Doru.

749. Primae comparationis lineae in Hectoris fuga Il. x, 188 ſq. Ornauit narrationem ſimili exemplo Oppian. Halieut. V, 586 ſqq. iam Guellio laudatus. 750. *aut puniceae* cf. Ge. III, 372. — 752. *inſidiis*: ſunt illae ipſae lineae pinnis ac formidine diſtinctae, quas expaueſcens ceruus non tranſilit. 753. *Vmber*, canis ex Vmbria: quod facile quisque videt. 754. 5. Lepidum ornamentum comparantis rei: petitum ex Apollon. lib. II, 278 — 281. Imitationem Ouidii Met. I, 533 ſqq. et Statii V. Theb. 165 ſqq. iam Cerda comparauit. 756. *lacus* cf. 745. intelligenda autem arundo et arbuſta circa paludem. — 760 ſq. Prorſus ad Homeri ductum in Hectoris fuga Il. x, 205 ſq. Ad noſtrorum vero hominum ſenſus ſuper decoro herois haec exigenda

Excisurum vrbem minitans, et saucius instat.
Quinque orbis explent cursu, totidemque retexunt
Huc illuc. Neque enim leuia aut ludicra petuntur
Praemia: sed Turni de vita et sanguine certant.
Forte sacer Fauno foliis oleaster amaris
Hic steterat, nautis olim venerabile lignum:
Seruati ex vndis vbi figere dona solebant
Laurenti Diuo, et votas suspendere vestis.
Sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum
Sustulerant, puro vt possent concurrere campo.

Hic

762. *Excissurum* Parrh. *saucius* est vel etsi saucius; vel, quantum licebat ei saucio. Estque adeo poeta dignius, quam quod coniicere possit aliquis: *et saeuius instat*. Nam poeta, *et saeuior instat*, dixisset. *instant* Medic. a m. pr. 763. *implent* Menag. pr. et Leid. *complent* Parrh. 764. *Huc atque huc* Oudart. 766. *Fauni* aliquot edd. ex Naugeriana recensione Ald. tert. et sic Seru. laudat ad v. 779. quod praefert cum Cerda Cl. Schrader. ad Musaeum p. 330. tanquam exquisitius. Sed aliter codices; et impedita fit iunctura *sacer Fauni foliis*. *foliisque* pr. Hamb. 767. *olim nautis* Goth. tert. *signum* Menag. pr. et Parrh. non indocte, vt Homericum σῆμα, quod late conspectum praebet. 768. *ibi* pr. Hamb. et Sprot. 769. *notas — vestes* Edd. vett. emendatum *votas* in ed. Ald. tert. et a Ge. Fabricio: sicque Pier. et Heins. paucis exceptis. *voto* Leid. et a m. sec. Rottend.

genda nequaquam. Hostem in congressu pugnae semel victum, etiam inermem ac nudum trucidat Homericus ac Virgilianus heros: et nescio an nostra aetas in praeliis aliud probet. De nostrorum autem certaminum ac duellorum singularium ludibriis cogitare h. l. interpretes non debebant. 763. *retexunt* eleganter, repetunt, recurrunt. cf. sup. lib. V, 583. 4. — 764. 5. Hic transfert Homericos notissimos versus Il. χ, 158—161.

766. Vim poeticam Maroni propriam in oleastro hoc ornando agnosce: Simpliciter declarandus erat locus, quo hasta haerebat. Videtur ea sata quasi esse ex caprifico Homeri Il. χ, 145. cf. ζ, 433. λ, 167. — *lignum*, arbor. 770. *nullo discrimine*, adeoque nullo respectu habito, quod sacra erat arbor. 771. *puro campo*, vacuo, non impedito. Sic Gr. καθαρὸς χῶρος, vt Il. Ψ, 61. Passim mos loquendi illustratus a viris doctis. v. c. ad Ouid. Fast.

Hic hasta Aeneae stabat: huc inpetus illam
Detulerat fixam, et lenta in radice tenebat.
Incubuit, voluitque manu conuellere ferrum
Dardanides, teloque sequi, quem prendere cursu
Non poterat. Tum vero amens formidine Turnus,
Faune, precor, miserere, inquit: tuque optima ferrum
Terra tene; colui vestros si semper honores,
Quos contra Aeneadae bello fecere profanos.
Dixit, opemque Dei non cassa in vota vocauit.
Namque diu luctans, lentoque in stirpe moratus,
Viribus haud vllis valuit discludere morsus
Roboris Aeneas. Dum nititur acer, et instat,
Rursus in aurigae faciem mutata Metisci
Procurrit, fratrique ensem Dea Daunia reddit.

772. *huic* tert. Rottend. *hic* tert. Goth. 773. *et* abest multis, ab aliis *in*, vt a tribus Goth. Aberat etiam a Mediceo; sed altera manus inseruit *ab r.* et deleuit *et*. In Ven. *vt lenta.* Tum Bigot. *fixum lenta radice.* Porro, idque vnice verum, Servius iungebat: *fixam et l. r. tenebat.* Ge. Fabricius Donatum legere ait: *D. mollem et lenta r. t.* Quod verum non est: nam Donatus *lentam radicem* explicat mollem. 777. *tuaque* sec. Rottend. 778. *vestros colui* Goth. tert. 779. *ferro f. p.* duo Rottend. Zulich. et pro var. lect. Gud. Saltem hoc interpretationem iuuat. Sed hic miror Maroni non tenuem et exilem visum versum, inprimis in hoc: *fecere profanum*, pro, profanarunt. Paullo ante ad v. 775. notatum erat in Seruianis: humiliter quibusdam visum dictum: *prendere cursu.* 781. *Iamque* Hugen. *lento stirpe* cf. Pier. et sup. v. 208. 782. *potuit* Leid. *discurrere* Medic. a m. pr. et Gud. pro var. lect. *discindere* Ven. *conuellere* qu. Moret. et Leid. 784. *conuersa* Zulich. Ven. et duo Rottend. cum Medic. a m. sec. *mentita* nonnulli apud Cerdam, non constat, qui.
785. *tradit* alter Hamb.

Fast. III, 582. — 772. *hasta stabat*, ex iactu sup. 711. 774. 5. Eadem in hasta Achillis convellenda opera ponitur ab Asteropaeo Il. Φ, 174 sqq. 778. *colui — honores* vt sacra colere, religiones colere. — 781. 3. quam ornate: non potuit euellere hastam. *lento in stirpe*: quod 773. *lenta in radice. discludere morsus roboris* eiusdem radicis seu trunci, qui ferramentum hastae arcte amplexus erat, vt difficile esset ad soluendum. Sic *mordet fibula.* 785. Facit Iuturna, quod

Quod Venus audaci Nymphae indignata licere,
Adcessit, telumque alta ab radice reuellit.
Olli sublimes, armis animisque refecti,
Hic gladio fidens, hic acer et arduus hasta,
Adsistunt contra certamina Martis anheli.
Iunonem interea Rex omnipotentis Olympi
Adloquitur, fulua pugnas de nube tuentem:
Quae iam finis erit, coniunx? quid denique restat?
Indigetem Aenean scis ipsa, et scire fateris,
Deberi coelo, fatisque ad sidera tolli.

Quid

787. *ab* abest Parrh. *reuulsit* Ald. (prima) ap. Burm. 788. *animis armisque* Parrh. vide sup. II, 799. 790. *Adsistunt contra certamina*: Velim Heinsium, qui hoc reposuit, vel Burmannum exposuisse, qua ratione hoc dictum sit. Exhibent vtique hoc Medic. (nam Romanus hic mancus est) Mentel. ceterique Heins. sicque edd. vett. Ed. pr. Burm. Venetae nostrae 1484. 1486. Hinc aliae vt Norimb. et Veneta 1495. etc. item Egnatii recensio: *Insistunt certamina*: quod rationem habet. Sic sup. Ge. III, 164. *viamque insiste domandi.* Rationem habet quoque alterum, quod verum esse arbitror, quodque Seruius alios legere ait, *Adsistunt – certamine*: Sic *stare, adstare, παραστατεῖν, adsistere*, de certantibus, vt sup. XI, 710. Atque hoc exhibent Menag. et Sprot. cum Goth. tert. *in certamine* Hugen. ita quoque edidit Naugerius Ed. tert. Ald. quod sequuntur alii: alii e vulgatis *Insistunt certamine* vel *certamina.* Tandem *in certamina* pr. Moret. Etiam hoc ferre malim. *Adsistunt in certamina* in pugnam. Sed *adsistunt certamina* equidem quo modo interpreter non habeo. 792. *pugnam* Bigot. *videntem* Mediceus Pierii. 793. *Qui* Leid. *quis* pr. Hamb. *erat* sec. Menag.

quod Pallas in Achillis gratiam Il. x, 267. 789. *arduus*, vt alias, elatus animo, fidens, audax. Sic sup. *altus Aeneas. sublimes armis* iungunt alii: male hic. 790. v. V. L.

791 sqq. Nouo inuento poeta nos, cum iam pugnam Turni et Aeneae instaurari expectamus, auocat, et animos suspensos tenet deorum consiliis interpositis. — 791. Hoc fere modo Odyssea ad finem properat Ω, 471 sqq. *omnipotentis* Olympi. cf. sup. ad lib. X, 1. 794. 5. fatale esse, vt Aeneas deus Indiges, ἐγχώριος, sit, scis ipsa cf. VII, 313. Nota loca Liu. I, 2. f. Tibull. II, 5, 45. 46 sqq. *fatisque ad s. tolli* ex Enniano: *Vnus erit quem tu tolles ad sidera caeli*, quod vsurpauit Ouid. XIV. Met. 814. Hinc mox Iuno v. 819. subiungit aliud quid, quod non fati necessitas imponat. 797. 8. 9.

Forte

Quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus haeres?
Mortalin' decuit violari volnere diuum?
Aut ensem (quid enim sine te Iuturna valeret?)
Ereptum reddi Turno, et vim crescere victis?
Desine iam tandem, precibusque inflectere nostris:
Nec te tantus edat tacitam dolor: et mihi curae
Saepe tuo dulci tristes ex ore recursent.

796. *gaudis* Goth. tert. pro *grauidis*. *in montibus* Oudart. et Zulich. a m. pr. merus lapsus librarii; ne quis putet, cum ratione dictum e v. 133 sqq. Nam et ibi Iuno ad caelum redit v. 159. 797. *Mortali* ed. Ven. Burm. cum Goth. sec. et tert. *Mortalem* legitur in marg. ed. Ven. Scoti 1544. non mala emendatio viri docti, qui in sententia haerebat. Nam hoc vtique indignum: vulnere diuum h. diuorum, mortalem peti, violari. Quod nunc in libris legitur, difficultatem haud dubie facit, si *mortale vulnus* communi significatu accipiendum est, vt sit vulnus mortalis, seu a mortali illatum. Quid enim in eo mirum, si Aeneas, futurus deus, nunc tamen homo, a mortali, ab homine, telo petebatur, cum is in media pugna versaretur? cum Turno congrederetur? Itaque inducor vt credam, Maronem primum h. l. ausum *mortalem* pro letali dicere: quod ad analogiam tot aliorum similium, v. c. letalis, fit praeclare; etsi Seru. damnet, et Burm. recte moneat, esse vsum vocis sequioris aetatis. Sed haec ipsa, quae seriores scriptores sibi permittunt, omnia fere a poetis primum profecta sunt. Ita tandem sententia digna poeta exit. Erat vtique quod miraretur Iupiter, Iunonem, cum sciret ipsa Aenean immortalem futurum, tamen putasse se assequuturam hoc, vt ille telo percussus vulnere letali occideret. Adscribendus adeo hic locus iis, in quibus poeta nouasse aliquid dicendus est, ne ineptae orationis crimine oneretur. 798. *haud e.* Reg. 799. *Erectum* Goth. tert. *et* deest Bigot. 800. *que* abest Doru. 801. *tacitus* Leid. *edit* Diomedes legerat, sicque Gud. a pr. m. quod copiose illustrat Heins. ex vetere forma: edim, is, it. *ne mihi* Doru. 802. *tristi* pr. Hamb. pro var. lect. τοῦ *dulci*. Male; et similis forma apud

Forte haec expostulatio cum Iunone non satis subtiliter est excutienda: argumentatio vtique est valde leuis. *diuum*, futurum deum. cf. V. L. *victis*, pro victo; ex decoro poetici sermonis, ne in vulgari haereret: Quod toties vidimus etiam in hoc enallages genere. Alia vis nulla inest. 801. *Nec te edat dolor:* alias: animum tuum. vt Il. Z, 202. ὃν θυμὸν κατέδων et alia. In seqq. ambigua oratio. Aut aduersatiua est propositio: *et mihi curae saepe tuo dulci tristes*

Ventum ad supremum est. Terris agitare, vel vndis,
Troianos potuisti: infandum adcendere bellum,
Deformare domum, et luctu miscere hymenaeos;
Vlterius tentare veto. Sic Iuppiter orsus;
Sic Dea submisso contra Saturnia vultu:
Ista quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
Iuppiter; et Turnum, et terras inuita reliqui.
Nec tu me aëria solam nunc sede videres
Digna indigna pati; sed flammis cincta sub ipsam
Starem

apud Tibullum notata: *Edidit haec dulci tristia verba sono. tristes dulci* Goth. tert. *recursant*, *recusant*, *recusent*, (hoc et Medic. a m. pr.) *recurrent*, aberrationes apud Burm. 803. *est* deerat Ven. *V. est ad summum* Leid. 808. *quod nota* Sprot. *mihi est tua* Parrh. *tua magna voluntas* perpetua lectio edd. vett. vsque ad Dan. Heinsium, qui e Pierii codd. reposuit *magne*, quod et Medic. cum aliis Heins. firmarunt: et ex Goth. sic sec. ac terr. *tua celsa v.* ed. Iunt. 809. *inuisa* Menag. pr. *relinquo* aliquot ap. Burm. cum trinis Goth. 810. *Nec me tu* alter Menag. *aeriam* Doru. *sub nube* Parrh. et pr. Hamb. pro var. lect. *sub sede* alter Menag. 811. 812. *sub ipsam — aciem*

tristes ex ore recursent, immo defer ad me curas ac querelas saepe. Sic fere Cerda: ita vero oratio friget. Aut est reiteratio antecedentis enuntiationis: nec toties me querelis tuis fatiges. Hoc vtique malim. *et* subiungi, cum negatiua *nec* repetenda esset, nouum non est: vt paullo post v. 825. *aut saepe* pro tam saepe. *recursent*, iterentur. 803. *Terris a.* Consilia Iunonis: primum sup. I, 37 sq. alterum *infandum accendere bellum* etc. sup. VII, 286. 315. 316. *Deformare domum*, sc. luctu, quocum squalor ac deformitas coniuncta. *Deformem dolorem* Lucanus dixit lib. VIII, 81. et *deformis aegrimonia* ex Horatio nota.

808. 9. Hoc non respicere potest ea, quae hoc libro de Iunonis descensu in montem Albanum, et, acceptis Iouis mandatis, ad Olympum reditu fuere narrata sup. v. 133. 159. 160. sed ad locum lib. IX, 802 sqq. vbi Iris a Ioue missa Iunonem vetat pugnae interesse. 810. *Nec tu.* sc. nisi hoc ita se haberet. 811. 812. starem in acie *flammis cincta*: ad terrorem dictum puto, vt flamma in Troianos saeuiat, vti quis ferro ignique grassari dicitur. Nisi nube ignea circumdata in pugnam prodire voluit. Fulminis vsui locus vix

Starem aciem, traheremque inimica in proelia Teucros.
Iuturnam misero, fateor, succurrere fratri
Suasi, et pro vita maiora audere probaui;
Non vt tela tamen, non vt contenderet arcum:
Adiuro Stygii caput inplacabile fontis:
Vna superstitio superis quae reddita Diuis.
Et nunc cedo equidem, pugnasque exosa relinquo.
Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
Pro Latio obtestor, pro maiestate tuorum:
Cum iam connubiis pacem felicibus, esto,

aciem e Medic. tanquam elegantius refinxit Heins. pro vulgato: *sub ipsa acie.* nisi quod sec. Rott. et Doru. cum binis Goth. *ipsam acie*, et Parrhas. *ipsa aciem.* 813. *fateor misero* tres Burm. et ap. Macrob. VI, 6. incondito ad aurem sono. *fateor miseram* Doru. 815. *vt ostenderet* alii olim apud Seru. 816. *implicabile* Leid. *intractabile* Montalb. *insatiabile* Zulich. 817. *Vana* Parrh. perperam cf. not. Aliter sup. VIII, 187. 818. *que* abest Doru. *exorsa* Ed. Ald. tert. 819. *quod n. f. te l.* Goth. tert. *tenentur* Mentel. pr. a m. pr. 821. *infelicibus* Vratisl.

vix est. Supra lib. II, 613. Iuno ferro accincta Achiuos vocat a nauibus, Pallas autem nimbo cincta arcem insidet. *traheremque Teucros inimica in praelia:* simpl. accipio pro, Teucros aggrederer: nam qui aggreditur, pugnare secum alterum cogit trahitque in pugnam. — 813. 4. Respicit sup. 138. 152. Oratio est fere pedestris: sed obserua, quomodo eam vel sic a vulgari deflexerit; cum esse deberet: Suasi Iuturnae, vt etc. Probaui eam audentem maius aliquid pro vita fratris. In his ac similibus Virgilianam orationem dignoscere licet. 816. 7. Res per se notissima: sed ornatum est egregie *caput fontis Stygii* pro simplici Styge. *vna s.* h. quae maxima iurisiurandi inter deos est religio: iusiurandum sanctissimum. Male argutatur Seruius, et cum eo alii. *est reddita*, pro facta est, nihil amplius. *Superstitio* pro religione satis frequens. Sic fere Il. o, 37. 38. ὅστε μέγιστος Ὅρκος δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσι. 820. *pro m. tuorum.* Bene Seru. Respexit ad Saturnum, qui in Italia quandoque regnauerat; inde ait *tuorum*; nam et Latinus inde originem ducit: sup. VII, 48. 49.

822. *leges*

Conponent, cum iam leges et foedera iungent;
Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri iubeas, Teucrosque vocari;
Aut vocem mutare viros, aut vertere veſtis.
Sit Latium: ſint Albani per ſaecula reges:
Sit Romana potens Itala virtute propago:
Occidit, occideritque ſinas cum nomine Troia.
Olli ſubridens hominum rerumque repertor:
Et germana Iouis, Saturnique altera proles,
Irarum tantos voluis ſub pectore fluctus?

Verum

822. *Componant* Parrh. *componet* Goth. tert. *leges ad f.* pr. Rottend. 823. *Nec* Ed. pr. Burm. Goth. tert. 824. *Ne* Parrh. *Nunc* Seru. ad lib. I, 148. *iubeas fieri* Goth. tert. 825. *veſtem* Medic. et Rott. ſec. ac tert. 826. *Sint Latii* Goth. tert. 828. *ſi das* Medic. a m. pr. vnde Heinſ. eiecto *que* facit: *occiderit, ſi das. o. licet cum* Goth. tert. ex interpretatione. Occidit Troia, et ſit ita, occiderit adeo cum ipſo nomine. tum *ſine nomine* Vratisl. *cognomine* Bigot. 830. *Eſt* Mentel. pr. et Hugen. *Es* duo Goth. et edd. vett. noſtrae omnes; ſic quoque Ald. tert. Fabric. Dan. Heinſ. *Et* primum in Ven. Scoti 1544. video exhibitum. *O germana* complures codd. apud Burm. et edd. pr. Mediol. Ald. pr. cum Iunt. et Seruio. *Saturniaque* Mentel. pr. a m. pr. 831. *tantum* Medic. (Fogginius *tantos* dedit, ſed *volui* a m. pr.) *volues* tert. Mentel. Leid. *voluit* Seru. ad IV. Aen. 377. *voluens* Ed. Ven. Burm.

822. *leges* ſunt foederis conditiones. 823. Argute poeta rem facti iam ad deorum voluntatem retrahit. Nam manſit nomen Latinorum: manſit ſermo Latinus, veſtitus Latinus: nec Troiani coloni quicquam in his immutarunt. Verendum autem erat, ne gens Latinorum victa in nomen victorum cederet, vt fere fieri ſolitum. Laudant Intpp. Salluſtii verba Iug. 21. f. *Victi omnes in gentem nomenque imperantium* (Numidarum) *conceſſere.* 827. Sint Romani potentes, ſed tanquam Itali, non tanquam Troiani; vt Italorum virtutem referre videantur, non Troianorum. Ceterum totum hunc locum ad lyricos numeros transtulit Horat. in regia Oda lib. III, 3. inprimis v. 30 ſq.

830. Tu, cum ſis germana Iouis ſoror, tantas iras exercere potes? Vt ſup. *tantae ne animis caeleſtibus irae?* vt ne nomen quidem gentis exoſae ferre poſſis. Male argutantur

Verum age, et inceptum frustra submitte furorem.
Do, quod vis; et me victusque volensque remitto.
Sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt;
Vtque est, nomen erit: conmixti corpore tanto
Subsident Teucri. Morem ritusque sacrorum
Adiiciam, faciamque omnis vno ore Latinos.
Hinc genus, Ausonio mixtum quod sanguine surget,
Supra homines, supra ire Deos pietate videbis:

Nec

833. *Dic q.* Leid. *qua vis* Bigot. *nam me* alter Hamb. 834. 5. *moresque tenebunt Vsque: est n.* Paris. *commixti corpore tanto* reposuit Heinsius et illustrauit exemplis, opportunis, importunis, corpus de vniuersa rep. populo, ciuitate, imperio, exercitu dici, ad vulgarem comparationem corporis et membrorum hominis. Sic sup. XI, 313. *toto certatum est corpore regni.* Itaque sunt h. l. Teucri commixti cum toto populo Latinorum. Pessime ad concubitum traxit Cerda cum aliis *τὸ corpore commixti* et *subsident.* Veterum, et hinc omnium, quas vidi, edd. lectio est: *commixti* vel *commisti corpore tantum.* Eandem firmat Medic. cum aliis codd. Pier. et Heinf. item Seru. ad I. Aen. 249. nec cur *tantum* mutare necesse fuerit, video. Nam sensus: *Tantum Teucri subsident, commixti corpore*, cum populo Latinorum: tantum transibunt in nomen eorum; nulla alia rerum mutatio fiet. *Corpore* autem egregie defendit Heinsius: et *commixti* elegantius quam *commixto.* Nam Mediceus Pierii et Porcius, tum Parrh. Montalb. Hamb. pr. et Goth. tert. *commixto corpore* exhibebant; Romanus autem *commixti sanguine tantum.* At *tanto* in nullo legitur praeterquam in vno Pierii *commixti sanguine tanto*; et *commixti corpore tanto* in pr. Menag. et tert. Mentel. et *commixto corpore tanto* Goth tert. 836. *Teucris* Goth. sec. *sacrorumque* Bigot. 838. *Hinc g. Ausonium, mixto quod* Goth. pr. *mixtum cum s.* Parrh. 839. *Vltra homines* alter Hamb. a m. pr. *p. iubebis* Leid.

tur Grammatici. 832. iram perperam susceptam, conceptam. — 833. *me remitto*: dictum vt: remittere animum, ab ira. Remittit se, qui mollescit adeoque concedit: nec amplius *contendit.* Vti se remittunt ea, quae laxantur, soluuntur. — 835. 6. Permixti cum tanto populo Troiani comprehendentur, absorbebuntur et latebunt sub Latinorum nomine. v. V. L. — 836. 7. *Adiiciam.* Sacra tantum ac religiones Troianorum adiungam Italicis, Penates Latio inferentur, cf. sup 192. faciamque, vt vterque populus Latini sint, adeoque ὁμόγλωσσοι. — 839. *supra ire deos*

Nec gens vlla tuos aeque celebrabit honores.
Adnuit his Iuno, et mentem laetata retorsit.
Interea excedit coelo, nubemque reliquit.
His actis, aliud Genitor secum ipse volutat:
Iuturnamque parat fratris dimittere ab armis.

Dicuntur

842. *relinquit* Medic. cum plurimis aliis. Sollenne tamen poetae, motum, inprimis concitatiorem, praeterito tempore declarare. Sed meo iudicio totus hic versus melius abesset: nisi ille aliter olim lectus fuit. Saltem post *retorsit* sequi debuisse videtur: *lumina, et e.* Vt solent dii in suorum morte. Vt sup. X, 473. Hercules: *oculos Rutulorum reiicit aruis.* 843. *His dictis* Goth. tert. *secumque v.* Dorv. 844. *fratri* Hugen. *demittere* quatuor ap. Burm. *descendere* Goth. tert.

deos pietate non est vrgendum: significat tantum praestantiam summam in hoc genere. Nam etsi ad deos minores vel heroes referunt, tamen nec horum pietas in deos maiores vsquam, si bene memini, celebratur. 840. Iunonis sacra in Ouidii Fastis, templa apud Donatum aliosque in descript. Romae quaerenda. Reuocanda autem in animum sup. III, 435 — 9. 841. *mentem retorsit*, inflexit, mutauit. Comparant μεταστρέφειν νόον Il. ο, 52. ἐτράπετο νοῦς, φρὴν et similia. Nec sane aliter commode te expedias. Alias malim iungere *mentem laetata.* Sic tamen *retorsit* absolute sc. se, paullo durius dictum. cf. V. L. — 842. *excedit caelo.* quo igitur illa abiit, si caelo excessit dea? Erit *caelum* h. l. de ipsa nube accipiendum, vnde illa spectabat pugnam, aethere pendens cf. sup. 792. 796. 810. Inde illa abiit ad suum θάλαμον, cubiculum, quod Homerus memorauit Il. ξ, 166 sqq.

843. Ingeniose nouum rei expediendae modum excogitauit Virgilius. Nam sup. IX, 803 sq. Homeri exemplo in simili loco Irin miserat ad auocandam deam: nunc res erat varianda. Vt itaque Iuturna a fratre discederet, manifesto mortis instantis omine illa terretur. *dimittere*: vocabulum quidem sollenne in dimittendo exercitu, sed h. l. alio traductum, est enim: abstrahere, auocare, auertere.

845 sqq. Sit et hic locus pro exemplo variae artis et rationis, qua poetae fabulas antiquas, interque eas id inprimis genus, quod symbolicum et allegoricum ab origine fuit, tractant. De Furiis poetam agere, dubitari nequit. Sed cum earum sedes alias sint

Dicuntur geminae peſtes cognomine Dirae,
Quas et Tartaream Nox intempeſta Megaeram
Vno eodemque tulit partu, paribusque reuinxit
Serpentum ſpiris, ventoſasque addidit alas.
Hae Iouis ad ſolium, ſaeuique in limine regis
Adparent, acuuntque metum mortalibus aegris,
Si quando letum horrificum morbosque Deum rex
Molitur; meritas aut bello territat vrbis.

Harum

847. *Vnum* Leid. *reduxit* Hugen. 849. *Haec* aberratur. *ſaevoque* Leid. et Par. *ad limina* alter Menag. Oudart. Parrh. 851. *horrificos m.* Goth. pr. 852. *meritasque* Parrh. *ac bello* Gud.

ſint in Tartaro, ſaltem in Plutonis regia vel in aditu inferorum, vt VI, 280. nunc in Iouis illae veſtibulo excubant. Seruii h. l. et ad III, 209. commenta de triplici Furiarum poteſtate nihili ſunt: vti nec illud ſatis probatum dedit, Furias appellatas eſſe *canes Iouis:* quo nomine Harpyiae alias inſignitae, vt Apollon. II, 289. Ἀρπυίας, μεγάλοιο Διὸς κύνας. Nam loca Aen. VI, 257. et Lucani VI, 733. perperam adducit aut potius adigit ad hanc notionem firmandam. Neque etiam alias Furias Plutoni, alias Ioui dare voluiſſe putandus Maro. 845. *cognomine* pro, nomine. *Dirae* eſt nomen illarum peſtium h. exitioſarum dearum. Male Grammatici inverſe tradunt: cf. inf. 865. Ἀραὶ ſunt ap. Aeſchyl. Eumen. 420. *geminae* —— *et Megaeram*: Docte ſic variauit poeta, quod vulgo erat: Sunt tres Dirae. Tum vnum tantum nomen ponit: etiam hoc poetam decebat. Alecto et Tiſiphonen quis non facile ſupplet animo? *Noctis filias* Furias vel Eumenides etiam ſup. VII, 331. ediderat; idem Aeſchyl. l. c. 419. Quod *vno partu editas* facit, neſcio an aliunde acceperit. 847. *paribus:* pro pariter, pari omnes modo. De alis cf ſup. VII, 561. *ventoſas alas* nouo epitheto, quod notionem magnitudinis alarum et concitati volatus habet: nam ventum mouet. 849. *ſaeui:* epitheton h. l. accommodatum rebus ac temporibus, quibus Furiarum miniſterio vtitur Iupiter, cum iraſcitur. *apparent* vox propria, de miniſterio, vnde apparitores. 850. h. terrent mortales miſeros. 851. 2. Argutantur, qui Furiarum munera diſpeſcunt, et Tiſiphonen morbos, Alecto bella, et Megaeram letum immittere aiunt.

853. *vnam*

Harum vnam celerem demisit ab aethere summo
Iuppiter, inque omen Iuturnae occurrere iussit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur:
Non secus, ac neruo per nubem inpulsa sagitta;
Armatam saeui Parthus quam felle veneni,
Parthus, siue Cydon, telum inmedicabile, torsit;
Stridens, et celeris incognita transilit vmbras.

Talis

853. *demittit* editum vbique, quantum video, ante Dan. Heins. qui primus *demisit* edidit, quod Pier. et Nic. Heinsii codd. dederunt. In nonnullis *dimisit*: pr. Moret. *dimittit*: tandem pr. Hamb. *summo demisit Olympo.* 856. *a neruo* Exc. Burm. *a verno* Montalb. 857. *Armatus* Sprot. a m. sec. *armauit* Goth. sec. *quam Parthus* Parrh. Malim Codicem aliquem pro *Parthus* meliorem dare lectionem, quod vitiosum vtique esse arbitror: Quid enim *Parthus, Parthus siue Cydon* suauitatis habeat? Aut genus ponendum erat, vt indiuidua vel formae sequerentur: aut vtrumque iterandum, vt v. c. Il. X, 127. 128. Latet arbitror epithethon seu *Parthi* in seq. versu, seu *fellis*: v. c. *Armatam saeui fallax quam* etc. aut simile quid. Nisi vltima poetae manus versui deest: quod probabile sit. Waddelium nunc video Animadu. Crit. p. 39. coniecisse *Arcu siue Cydon*: vel, *Partho siue Cydon* h. in Parthum; prius ferri possit. 858. *seu C.* Oudart. male cf. Ecl. X, 59. *medicabile* idem. 859. *auras* nonnullos legisse testatur Seruius, qui rem male expedit de vmbra sagittae. Immo, ad maiorem phantasmatis horrorem pro *auris* exquisitius dixit *vmbras*, h. nigrum aerem, quem transuolat sagitta: hinc *celeres vmbrae*, vt *celeres aurae*, quae celeriter transmittunt telum.

853. *vnam.* Cum poeta vix dignum sit, indefinite loqui, Megaeram designasse dicendus est: *vnam illam.* 855. *turbine* simpl. pro motu sup. 320. et 531. Volat Megaera tanquam sagitta arcu emissa. *per nubem,* auget phantasma, pro per aerem. Parthos sagittis venenatis vsos esse, firmat Seruius Lucani auctoritate lib. VIII, 303. 304. Verba Maronis expressit Silius lib. XIII, 197. 198. An Cretes, ex quibus Cydones sunt, (v. Homer. Odyss. τ, 176. et г, 292. a quibus Cydonia vrbs) medicari tela veneno soliti fuerint, constetque ea de re aliunde, ignoro. In venatione saltem venenatis sagittis vsus esse apud eos potuit, veterum et nostrorum barbarorum exemplo. *Fel veneni,* ornate, vt virus, i.e. succus amarus, noxius. 859. v. V. L.

862. Habet

Talis ſe ſata Nocte tulit, terrasque petiuit.
Poſtquam acies videt Iliacas atque agmina Turni;
Alitis in paruae ſubitam conlecta figuram,
Quae quondam in buſtis, aut culminibus deſertis
Nocte ſedens, ſerum canit inportuna per vmbras:
Hanc verſa in faciem, Turni ſe peſtis ob ora
Fertquerefertque ſonans, clipeumque euerberat alis.

Illi

860. Non *Talem*, ſed *talis*, vt toties vidimus in voce *ferre ſe* pro *incedere* v. c. VII, 492. 861. *acies venit I.* pr. Moret. quod non diſplicebat Heinſio. 862. *in prauae* Waddel. coni. ap. Burm. praue vtique; etſi ſic lectum in Parrh. idque receptum a Cuninghamo. *ſubitam figuram* Rom. et plerique alii Pier. ex Heinſianis Mentel. et ſecundum Burm. fere omnes: receptum ab Heinſio: Vulgo, *ſubito c. f.* Porro *ſubito conuerſa f.* Medic. Pierii, et Mediceus princeps: *ſubitam conuerſa f.* Sed *conlecta* copioſe defendit et illuſtrauit Heinſ. Conf. ſup. 491. et X, 412. et multo magis de angue Ge. II, 154. et al. 863. *in* abeſt apud Marium Plotium de metris: ibidem: *et culm.* Bigot. *aut cumulantibus aris.* 864. *ſaeuum canit* in lib. ap. Pier. Etiam *ſerum* Servius exponit triſte, luctiferum. perperam. Eſt: ſera nocte; *νύκτερον ἀείδει* Aratus. *per vmbram* Menag. pr. cum parte Pier. 865. *verſam* Medic. a m. ſec. et Leid. *ſe Turni* Goth. tert. *ob ora* Heinſ. emendauit e Romano, Moret. et Leid. cum Aruſiano Meſſio: (accedit Donatus) idque diſerte illuſtrauit. *in ora* Medic. et Goth. tert. 866. *volans, cl.* pr. Hamb. *reuerberat* Medic. Pierii, Parrh. et Ed. pr. Burm.

862. Habet haec Megaerae in bubonem mutatio aliquid, quod inſigniter ad terrorem accommodatum eſt ex veterum ſuperſtitione; ex qua recentes quoque poetae certatim transtulere praeſagia bubonum et noctuarum. Enim vero nequaquam hoc mortis augurium comparandum ad auguſtum illud et ſublime phantaſma, quod Meſſiae lib. VIII, ſub. f. exhibuit auctor, ſummum Germaniae ornamentum: vbi Seruatoris moribundi caput duo Mortis Genii ſeptenis gyris circumvolant. Locus ille ad horrorem incutiendum efficaciſſimus. Maronem noſtrum imitatur Claudian. in Eutrop. II, 229 ſqq. *Alitis paruae.* Videtur recte monitum a Servio, hoc alienum eſſe a bubone, quem grandi eſſe corpore ſatis conſtat. Et potuit poeta noctuae genus aliquod, v. c. minimam illam noctuam, quam *funeream* dicunt, intelligere. Reliqua tamen buboni-

Illi membra nouus ſoluit formidine torpor:
Adrectaeque horrore comae, et vox faucibus haeſit.
At, procul vt Dirae ſtridorem adgnouit et alas,
Infelix crinis ſcindit Iuturna ſolutos,
Vnguibus ora ſoror foedans, et pectora pugnis;
Quid nunc te tua, Turne, poteſt germana iuuare?
Aut quid iam durae ſuperat mihi? qua tibi lucem
Arte morer? talin' poſſum me opponere monſtro?
Iam iam linquo acies. Ne me terrete timentem,
Obſcoenae volucres: alarum verbera noſco,
Letalemque ſonum. Nec fallunt iuſſa ſuperba
Magnanimi Iouis. Haec pro virginitate reponit?

Quo

867. *Olli* Bigot. *nouos* Medic. et Mentel. pr. vterque a pr. m. *ſoluat* alter Menag. vel *ſubito* pr. Hamb. 868. *errore* pr. Hamb. *haeret* idem a m. ſec. 870. *crines ſoluit* Doru. *ſcindit crines* Rom. 873. *durae* repoſitum ab Heinſio, auctoritate Romani tum Medic. reliquorumque vetuſtiorum omnium. Sicque Servius: *durae, immiti*, quae poſſet fratrem cernere tot laboribus ſubditum. Locum ante oculos habuit Statius XII. Theb. 214. 215. Vulgo editum: *miſerae.* Fateor hoc lenius, etiam ad ſenſum mollius, videri; etſi alterum illud doctius eſt. *dirae* Goth. tert. quod ipſum praeferam. 874. *moror* ſec. Rottend. *tali non p.* tres ap. Burm. *me* deeſt Leid. *tali me poſſum* Zulich. 875. *Nam iam* Leid. *trementem* Oudart. 876. *dirarum v. n.* Schol. Cruqu. ad Horat. I. Od. 2. 877. *fallant* a m. pr. Zulich. 878. *Magnanima* Gud. *hoc pro* Ven. et ſec. Moret. cum Parrh.

boni accommodatiora ſunt. cf. Plin. X, 12. ſ. 16. et ſic ſup. IV, 462. 463. Itaque *parvam* comparatiue accipiendum: dea mutatur in auem, paruam reſpectu deae. 869. *ſtridorem*, vocis ſonum interpretatur Seruius. Alias ad *alas* retrahi poterat. 875. 6. *Iamiam linquo acies* ad ductum Apollinis Homerici: Il. x, 213. Hectore iam morti addicto: λῖπεν δέ ἑ φοῖβος Ἀπόλλων. cf. Cerda. *Obſcenae* v. Ge. I, 470. Aen. III, 241. et al. *terrete volucres.* inuidioſe dixit, nam vna eſt, inquit Seru. Poetam hoc ad exquiſitiorem orationem pertinere vidiſſe, ſi pro indiuiduis genus, pro vno plures, poneret, ſaepe vidimus: v. c. 799. — 877. Intelligo, nec latet me, fieri haec Iouis numine ac voluntate v. lib. VII. 878. *reponit* doctius quam rependit.

Quo vitam dedit aeternam? cur mortis ademta est
Conditio? possem tantos finire dolores
Nunc certe, et misero fratri comes ire per vmbras.
Inmortalis ego? aut quidquam mihi dulce meorum
Te sine, frater, erit? O quae satis alta dehiscat
Terra mihi, Manisque Deam demittat ad imos?
Tantum effata, caput glauco contexit amictu
Multa gemens, et se fluuio Dea condidit alto.
  Aeneas instat contra, telumque coruscat
Ingens arboreum, et saeuo sic pectore fatur: [ctas?
Quae nunc deinde mora est? aut quid iam, Turne, retra-
Non cursu, saeuis certandum est comminus armis.

Verte

879. *Cur vitam* aliquot Pier. *Quid v.* alter Hamb. *Quo vitam aeternam dedit, et cur* Medic. Pierii. *cui m.* Oudart. a m. sec. 880. *possim* Medic. *vt possem* Leid. et Zulich. cum Goth. tert. *labores* pr. Hamb. sec. Moret. et Exc. Burm. idque receptum a Cuninghamo e msf. Boecleri. 881. *sub vmbras* Medic. Pierii, pr. Hamb. duo Rottend. Ven. et Gud. pro var. lect. 882. *Iam mortalis ego haud q.* vett. edd. et multi codd. vt distinguant post *ego*, alii post *haud quicquam*. Etiam *haud quicquam* Priscian. lib. XIV. Sed iam Naugerius emendatum dedit: *Immortalis ego? aut q.* Sicque Rom. aliique Pier. Malim tamen per exclamationem. Me miseram! *Immortalis ego!* Cuninghamus malebat sublatum *aut.* Tum *haud mihi quicquam* Ed. Ven. et Mediol. et Goth. pr. 883. *O qua* Leid. *quam* Gud. a m. pr. *quo* Leid. alius. *satis vna* Ven. *satis ima,* quod Rom. habet, lectum vulgo ante Heins. qui *alta* e praestantioribus dedit. 884. *dimittat* multi apud Burm. 885. *detexit* Zulich. an *praetexit?* inquit Burm. 886. *et fluuio se condit in alto* Leid. et Reg. 888. *Ingemens* a m. pr. Medic. 889. *Qui* Leid. *relaxas* Bigot. male. *retractare* eleganter, recusare, tergiuersari, detrectare.

dit. 885. 6. Male ad Tiberim refertur. Nympha se in fontem suum ac lacum immisit: quem *fluuium* nunc dixit, quandoquidem et fluuius inde prodit. vide Exc. III. ad lib. VII. Similia exempla Tiberis se in fluuium immittentis v. VIII, 66. alia ap. Hom. Il. ο, 218. 9. Od. λ, 252. δ, 425.

887 sqq. Maior est totius sequentis loci suauitas, si quis Hectoris cum Achille pugnam mente teneat v. Il. χ, l. c. Ita vss. 268 sqq. expressos videbis, sed ornatius, hic

Verte omnis tete in facies; et contrahe, quidquid
Siue animis, ſiue arte vales; opta ardua pennis
Aſtra ſequi, clauſumque caua te condere terra.
Ille caput quaſſans, Non me tua feruida terrent
Dicta, ferox; DI me terrent, et Iuppiter hoſtis.
Nec plura effatus, ſaxum circumſpicit ingens,
Saxum antiquum, ingens, campo quod forte iacebat,
Limes agro poſitus, litem vt diſcerneret aruis.
Vix illud lecti bis ſex ceruice ſubirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus.
Ille manu raptum trepida torquebat in hoſtem,
Altior inſurgens, et curſu concitus, heros.

Sed

892. *armis* Ven. *animis aut arte* Ed. pr. Burm. *apta a.* Gud. a m. ſec. *pinnis* ed. Iunt. *pugnis* alter Hamb. 893. *clauſumue* Menag. pr. recte. *te credere* Oudart. 895. *ferox hoſtis* iungit Seruius, ſeu quisquis laciniam hanc attexuit, adeoque iungit: *ferox Di me t.* perperam. *ferox*, o Aenea, aut quod malim, *ferox* Turnus ait. 897. Deerat verſus Parrh. Mox *campo qui* (ſc. *limes*) vbique editum ante Heinſium, idque eleganter, ſicque pars codd. cum Goth. pr. Recepit tamen Heinſius *quod* e Medic. a m. ſec. (erat a prima ſigla q.) aliisque ſuis et Pier. ſcilicet idem mutaturus hoc in iſtud, ſi alterum reperiſſet. 898. *L. agri* inuenit neſcio in quibus Pier. ſicque Ed. pr. Videtur ſic variari oratio poſt antecedens *campo. agros* Leid. *agris* cod. Barthii: quod inſuaue ſequente ſtatim *aruis. poſitum* Parrh. *decerneret* duo Moret. *arui* Hugen. et Goth. pr. 899. *Vix illum* Medic. et Ven. *leuarent* Leid. *mouerent* Goth. tert.

vſ. 890—3. Tum vſſ. 894. 5. Hectoris verba referunt, cum ſe a Diis deluſum intelligit vſ. 297 ſqq. Comparant tamen Vrſin. et alii Il. Ν, 811. 812. Ρ, 175. 6.

896. Emiſſa haſta, cum altera deficiat, ſaepe (v. c. Il. Ξ, 409 ſqq. Η, 264.) ſic heroes Homerici ſaxa iaciunt: ipſi adeo dii, vt Il. Φ, 403 ſq. vnde h. l. verba fere ducta ſunt; Cf. Ε, 303. 4. et Μ, 445 ſqq. Ad talem morem haec quoque exigenda ſunt. Turnus autem etſi enſem receperat, haſta erat deſtitutus, quam eminus in Aeneam mitteret. Vt quis vero victum hoſtem etiam nudum inſequeretur, dedecori in heroum vita non erat. 898. *litem:* remotius poſuit: pro, fines, adeoque litem de finibus. 902. *manu trepida*, feſtina adeoque non ſatis firma, *torquebat*. Seruius: „Bene

Sed neque currentem ſe, nec cognoſcit euntem,
Tollentemue manu, ſaxumque inmane mouentem;
Genua labant: gelidus concreuit frigore ſanguis.
Tum lapis ipſe viri, vacuum per inane volutus,
Nec ſpatium euaſit totum, nec pertulit ictum.
Ac velut in ſomnis, oculos vbi languida preſſit
Nocte quies, nequidquam auidos extendere curſus
Velle videmur, et in mediis conatibus aegri
Succidimus; non lingua valet, non corpore notae
Sufficiunt vires, nec vox aut verba ſequuntur:

903. *nec cur.* Doru. *nec ſe* Goth. tert. *cognouit* ſec. 904. *Tollentemque* multi, vitioſe, et ipſe Mediceus: qui et perperam *T. manus*, ſec. Moret. *manum*. Tum *ſaxumue* Medic. Doru. 905. *concurrit* alter Hamb. a m. ſec. 906. *viri vacuus* mſ. Barthii ad Stat. Theb. VI, 938. qui ipſe contorta oratione et ſententia diſtinguit: *ipſe, viri vacuum*. Burm. *viae vacuum* tentat. Enimuero *lapis viri* (pro eius) eſt lapis ab eo proiectus: dictum ad vulgarem formam: iactus viri. Poterat *viro* dicere, vt eſſet *viro volutus*, h. a viro; ſed alterum maluit: cur non feramus? *inane* de aëre nunc non primum occurrit, nec eius epitheton *vacuum*. vtrumque Lucretio ſublectum. 907. *euaſit*, *totum n.* interpungunt alii, etiam apud Servium. *neque* Medic. Menag. Parrh. 908. *veluti* Doru. et nonnulli editi. *oculos cum* alter Menag. Poſt hunc verſum in Leid. et Reg. ſequebatur initium verſus: *Et iam iamque*, vacuo ſpatio relicto. (Fraudem librario fecerat verſus in idem verbum deſinens 939. 940. *repreſſit, Et iam iamque.*) 911. *volet* Medic. (a m. pr.) *corpora* Gud. *motae* alter Menag. *nocte* Leid. et Exc. Burm. cum Goth. ſec. 912. *aut verba* inde ab Ald. tert. legitur: in aliis *nec v.*

„Bene imperfecto vſus eſt „tempore: quia non eſt per„fectum quod voluit: vt v. „903. 4. 7." cf. ſup. v. 394. *dabat*.

903. 4. Non haec Turnum, prae metu, mentis male compotem, ἄπορον, arguunt, ſed, quod vſ. 913. 4. diſerte quoque exponitur, torporem, quem Furia iniicit, viresque adeo corporis debilitat. Itaque Turnus ipſe *nec ſe cognoſcit*, vires ſolitas ſibi deeſſe videt: ſe videt eſſe plane alium. Aliud eſt noſtris recentioribus linguis: *ſe non cognoſcere*.

908 ſqq. Egregie ornauit comparationem per ſe iucundam, ex Il. x, 199 ſq. Ex Virgilio expreſſum putant locum Oppiani Halieut. II, 81—85. Eſt etiam Apollonii ſimilis lo-

Sic Turno, quacumque viam virtute petiuit,
Successum Dea dira negat. Tum pectore sensus
Vertuntur varii. Rutulos adspectat et vrbem,
Cunctaturque metu, telumque instare tremiscit;
Nec, quo se eripiat, nec, qua vi tendat in hostem,
Nec currus vsquam videt, aurigamue sororem.
Cunctanti telum Aeneas fatale coruscat,
Sortitus fortunam oculis; et corpore toto
Eminus intorquet. Murali concita numquam
Tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
Dissultant crepitus. Volat atri turbinis instar
Exitium dirum hasta ferens, orasque recludit
Loricae

913. *quamcumque viam* Leid. et Par. quod expeditius esset: alterum exquisitius. Sic *Nulla viam fortuna regit* sup. 405. 914 *dea dicta* Zulich. *cum p.* sec. Rottend. et Leid. *pectora* Bigot. 915. *conspexit et v.* Zulich. 916. *Cunctanturque* alter Menag. et alter Goth. *teloque* pr. Hamb. a m. sec. argute: instantem Aeneam telo. *letumque* Rufinian. de Schem. Lex. p. 258. vbi v. Ruhnken. V. Cl. *tremescit* scribitur in multis etiam alibi: vt passim vidimus. 917. *Nec qua* Gud. a m. sec. *se rapiat* Ven. a m. pr. 918. *currum* Oudart. *cursus* duo Burm. *curruus* Rom. etiam h. l. cf. sup. ad XII, 61. *aurigamue* Medic. vnde Heins. recepit pro *que*. 920. *Sortitam* Goth. tert. *pectore* alter Menag. et Leid. 921. *nusquam* Bigot. 922. *saxa sonant* pro var. lect. pr. Hamb. 923. *strepitus* nonnulli ap. Burm. *trepidus* Reg. 924. *Excidium* tert. Mentel. et Parrh. *durum* Medic. Pierii, Goth. tert. et aliquot ap. Burm. qui laudat Silii XVII, 188. *O dirum exitium mortalibus.* ex Virgilio adumbratum. *reclusit* Zulich. *recludens*, Thuaneus ap. Burm. minus suauiter.

cus. — 914. 5. Dictum exquisitius pro sollenniore: vertit, versat, varia consilia, sensus, animo Turnus. — 915 sqq. Species eadem Hectoris Il. x, 293 sqq.

919. *coruscat*, vibrat, *πάλλει* Homerus, ibid. 320. sed multo ornatius, et respectu comparationis, quam ipse ibi attulerat hastae cum Lucifero.

920. *fortunam*, h. locum in corpore, quem fortuna dabat. cf. ibid. v. 321. 924. 5. Hasta traiicit clipeum in extrema, puta, parte, tum loricae oram, et in femore sedet. Supra lib. X, 587 — 590. simile fere vulnus fit, sed in inguine, adeoque mortale. Scilicet, quod iam alii viderunt, noluit poeta vulnus letale esse,

Loricae, et clipei extremos ſeptemplicis orbis;
Per medium ſtridens tranſit femur. Incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Conſurgunt gemitu Rutuli, totusque remugit
Mons circum, et vocem late nemora alta remittunt.
Ille humilis ſupplexque oculos dextramque precantem
Protendens, Equidem merui, nec deprecor, inquit: [
Vtere ſorte tua. Miſeri te ſi qua parentis
Tangere cura poteſt; oro, (fuit et tibi talis
Anchiſes genitor) Dauni miſerere ſenectae:
Et me, ſeu corpus ſpoliatum lumine mauis,
Redde meis. Viciſti; et victum tendere palmas
Auſonii videre; tua eſt Lauinia coniunx:

925. *L. clipeique extr.* Medic. Pierii. *cl. extremo ſ. orbe* Heinſ. coni. cauſſam non video. 926. *Et medium* multi cum Goth. tert. et Medic. Pierii, quod verum arbitror: *orasque recludit — orbes, Et m. ſtr. tranſit femur. ſtringens* Parrh. *ictu* Hugen. 929. *Mons circa* pr. Moret. et Parrh. *late vocem* Dorvill. *alta dederunt* Vratisl. 930. *que* abeſt aliquot Pier. tribus Burm. et Goth. tert. 931. *Praetendens* pr. Mentel. *nec d. unquam* Lutat. ad Stat. VIII, 116. 932. *te forte* Goth. pr. *ſi te qua* pr. Menag. 935. *ſiue meum corpus* Valer. Prob. Art. Grammat. lib. I. 936. *euictum* ſec. Rottend.

eſſe, vt locus eſſet iis, quae ſequuntur: quibus ad tragicae fabulae exitum epos ſuum propius adduxit. 925. Aiacis σάκος ἑπταβόειον quis neſcit? —927. *duplicato poplite*, eleganter pro inflexo genu. cf. ſup. XI, 645.

928. *Conſurgunt gemitu Rutuli:* ſollenni poetae more, quo a vulgari orationem abducit, pro: *gemitus Rutulorum conſurgit.*

930 ſqq. Vides Hectorem, ne ſepultura careat, ſupplicantem Il. x, 338 ſqq. 930. 1. *oculos* conuertit, *manus* protendit, ſed illud latet in hoc: vt toties fit. 934. *fuit et tibi talis.* Notum artificium ſupplicantium: ad exemplum illud omnium aliorum praeſtantiſſimum: Μνῆσαι πατρὸς σεῖο etc. Il. Ω, 486. Dedere alia Guell. et Cerda. Rhetorum acumen figuram extudit anacoenoſin, quam hoc ipſo exemplo illuſtrat Iul. Rufinian. p. 205. — 935. *Et me, ſeu corpus.* Viro forti digna oratio: aperte mortem

Vlterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
Aeneas, voluens oculos, dextramque repreſſit;
Et iam iamque magis cunctantem flectere ſermo
Coeperat: infelix humero cum adparuit alto
Balteus, et notis fulſerunt cingula bullis
Pallantis pueri; victum quem vulnere Turnus
Strauerat, atque humeris inimicum inſigne gerebat.
Ille, oculis poſtquam ſaeui monumenta doloris
Exuuiasque hauſit, furiis accenſus, et ira
Terribilis: Tune hinc ſpoliis indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc volnere, Pallas
Inmolat, et poenam ſcelerato ex ſanguine ſumit.

Hoc

938. *nec t.* Leid. 940. *c. fl. mentem* aliquot Pier. 941. *alto* editum inde a pr. edd. Attamen *ingens* Cariſius lib. I. laudat: quam Ge. Fabricius omnium veterum librorum lectionem eſſe ait, mutatam ab iis, qui bina vni nomini epitheta (*infelix ingens balteus*) adiungi vitioſum exiſtimarent. Ex codd. tamen ſuis nec Pier. nec Heinſius id confirmarunt: videtur vbique *alto* legi: *alte* Oudart. *vltro* Parrh. 942. *fluxerunt* Bigot. 946. *incenſus* Doru. 947. *ſpoliis tune hinc* Goth. ſec. *hic* Parrh. ita erit *tune hic*; vt: ille ego. *in ſpoliis* alter Menag. 948. *Eripiere* Parrh. *te* abeſt Leid. 949. *poenas* qu. Moret. et Doru. *ex* deerat alteri Hamb. *de ſ.* Oudart. pro var. lect.

non deprecatur: vitae tamen vſum nec renuit. 938. *acer in armis* iungenda eſſe monet Seru. neſcio an ſatis bene. Ego *ſtetit in armis* malim iungere. eſt enim poetica *ἐνάργεια*: Aeneas ſtabat tenens clipeum et enſem, ſtrictum, vt ex vſ. 950. apparet.

940 ſqq. Haec iam praepa-rauerat ſup. lib. X, 495 ſq. 500 — 5. 942. Balteum, e quo enſis pendebat, mox ornate declarat, tanquam rem, in qua nunc rerum cardo vertitur et quae luculentius animo erat repraeſentanda. Tum vero *notis fulſerunt cingula bullis* poetica forma dictum, pro: et bullae, ornamenta nota, fulſerunt in cingulo. Itaque verendum non erat, ne otioſus eſſet verſus. 945. *oculis hauſit* iam ſup. IV, 661. 945. *monumenta doloris* h. l. quae memoriam renouant, recordationem doloris ex Pallantis morte. 947. *meorum* grauiter, pro vno ex ſuis, ex amicis: Pallante. 949. *immolat*, non ſibi; ſed, diis inferis.

Hoc dicens, ferrum aduerſo ſub pectore condit
Feruidus. Aſt illi ſoluuntur frigore membra,
Vitaque cum gemitu fugit indignata ſub vmbras.

FINIS AENEIDOS.

950. *aduerſum ſub* Bigot. *aduerſus pectore* Leid. *in p. torſit* qu. Moret.

inferis. 952. Verſum Homericum eſſe expreſſum, ψυχὴ δ' ἐκ ῥεθέων etc. Il. X, 362. 3 iam notauit Seruius. *indignata cum gemitu* pro gemens, moerens: ὃν πότμον γοόωσα anima. cf. ſup. XI, 831. Iamque cum Turni morte foederis ſupra concepti conditiones vſſ. 187 ſqq. exitum habent: Lauinia in matrimonium accepta, Aeneas Troianos in Latinum nomen adiungit, nouam vrbem Lauinium condit, iuſque ſocero in regno ſuccedendi conſequitur: adeoque Aeneas accepit *ſedem in Italia intulitque deos Latio*, vt lib I, 5. 6. fore poeta praedixerat.

EXCVRSVS I.

Super temporis ſpatio, in quod ſex poſteriorum Aeneidis librorum res geſtae a poeta diſpeſcuntur.

XII, 113. *Poſtera vix ſummos.* Erunt forte, qui vix fidem habeant mihi affirmanti, paucorum dierum acta ſex poſteriorum Aeneidis librorum argumentum explere. Ita tamen res ſe habet: nondum viginti dies exiiſſe doceri poteſt, cum Turni caede facta tota Aeneis abſoluitur. Sub aeſtatis exitum Aeneam ad Italiam claſſem ex mente poetae appellere ſupra docuimus To. II. pag. 354. Ingreſſi Tiberis oſtia Troiani eſcendunt et in littore coenam capiunt lib. VII, 107 —— 147. Altero die explorant terras. Miſſi legati ad Latinum facto foedere pactoque Aeneae cum Lauinia coniugio redeunt in caſtra, quae interea foſſa et vallo cinxerat Troianus. v. 148 — 285. Inde Iunonis odia et fraudes ad turbandas Latii res: 286 ſqq. Turni animum per ſomnum (v. 414) ipſa Alecto ira et furore incendit. Tertio die feruntur cauſſae belli inter Troianos et Latinos: Turnus Laurentum profectus parat arma, edicit bellum, auxilia colligit. Recte nunc ab omni temporis memoratione abſtinet poeta: ſed paullo poſt ſub libri VIII. initium iterum temporum no-

tas adiungit. Viſo nocturno monitus Aeneas iter parat ad Euandrum. Orto die bina nauigia inſtruit aduerſoque Tiberi euectus ſub meridiem collem Palatinum, quem Euander tenebat, proſpicit VIII, 79—97 ſqq. Hoſpitio ab eo benigne exceptus, (169 ſqq.) dieque et nocte cum eo exacta v. 367. — 9. altero die (455 ſqq.) Euandri monitu Agyllam ſeu Caere Etruriae vrbem adit Aeneas et Tarchonem ad armorum ſocietatem pellicit v. 604 ſq. Interea nuntio de Aeneae abſentia accepto Turnus vallum Troianorum oppugnat, claſſem incendit: IX, 1 — 158. Nocte inſequuta Niſus et Euryalus ad Aeneam miſſi interimuntur 159 — 458.

Altero die, qui idem ille eſt, quo Aeneas Caeretanos adibat, Rutuli caſtra Troianorum omni vi oppugnant 459. *Et iam prima nouo ſpargebat lumine terras* — *Aurora* — Irrumpit in caſtra Turnus, iterum expellitur: lib. IX. habetur concilium deorum X, 1 — 117. Interea Rutuli pergunt vallum oppugnare 118 — 145. donec nox ſuperuenit: quod intelligitur ex v. 146 ſqq. Altero mane, qui quartus erat dies, adeſt Aeneas cum auxiliis ex Etruria. Is ſuperiore die (eodem illo, quo pugna ad caſtra Troianorum facta erat) exeunte nauibus conſcenſis Agylla ſeu Caere ſoluerat, totamque noctem iter mari accelerauerat: hoc eſt X, 147. *media Aeneas freta nocte ſecabat.* Noctu Nymphas, olim naues ſuas, ſibi occurrere videt v. 215 ſqq. Ab iis, quae geſta ſint ſuperiore die, accipit. Praelium huius diei Mezentii caede finitur. Altero die, quintus is eſt, (XI, 1.) Aeneas tropaeum ſtatuit, Pallantis corpus ad patrem Euandrum remittit, Latinis inducias in XII. dies dat: e quibus tantum quid altero ac tertio die factum ſit, memoratur 182 ſqq. 210 ſq. concrematio cadauerum et luctus. Interea, pergit poeta v. 225. Venulus a Diomede redit, qui auxilia denegauerat. Cogitur conſilium: in quo dum Drances et Turnus altercantur, ecce adfertur nuntius, Aeneam caſtra mouiſſe et aduerſus Laurentum exercitum ducere: v. 445. quod non niſi induciarum tempore elapſo, adeoque die XIII. factum credere licet. Capit Turnus inſidiarum locum, et equites in camporum planitiem praemittit. Sed audito, pugna equeſtri facta Latinos fugere, relictis inſidiis ad vrbem properat: atque hic ne pugnam cum Aenea faceret, nox ingruens intercedit v. vſ vlt. Aen. XI. Turnus Aeneam in alterum diem ad ſingulare certamen prouocat XII, 76. *Cum primum craſtina caelo* etc. Ortus dies v. 113. *Poſtera vix ſummos* etc. Prodit Latinus in campum ante vrbem ad foedus feriendum, quo leges certaminis

minis ſcribuntur. Turbato foedere, vulneratur Aeneas, inſtauratur pugna. Sanatus a vulnere Aeneas Veneris matris interventu, in pugnam prodit, Turnum per ordines fruſtra inſequitur. Repente hinc ad vrbem Laurentum partem exercitus ducit 554. Tandem ad vrbem tuendam aduolat Turnus, et cum Aenea congreſſus occiditur. Quae omnia ad poetae mentem eodem die XIII. geſta eſſe neceſſe eſt.

EXCVRSVS II.

De Iunonis deorumque interuentu in Aeneide.

XII, 134. *At Iuno e ſummo, qui nunc Albanus habetur* etc. 791. *Iunonem interea — pugnas de nube tuentem*; et 841. 2. *Adnuit his Iuno et mentem laetata retorſit. Interea excedit caelo nubemque relinquit.* Vt ea illuſtrentur, quae in h. l. commentatus ſum, placet ſub vnum conſpectum adducere, quae deorum, Iunoniſque in primis, in poſterioribus ſex libris partes, quod miniſterium fuerit. Apparebit vel ex his, verum eſſe quod aliquoties monui, hac in carminis parte longe inferiorem eſſe Maronem Homero, cui deorum interuentus non pro figmento et iucundo mendacio erat: ſed res a priſcis hominibus credita ac tradita ac veterum aetatum ingeniis ac mentibus ita frequentata, ipſo ſermonis genio, carminum perpetuo argumento, narrationum ad ſolitum exemplum inſtitutarum more ac conſuetudine tam familiaris facta, vt videre, audire deos ſibi videretur in mediis rebus agendis verſantes. Iuno, cuius arte et conſilio claſſis Troianorum e Sicilia Italiam petens primum ad Africae littora tempeſtate delata, (lib. I, 34 ſqq.), mox, cum fruſtra hoc actum eſſet, vt Didonis amore irretitus Aeneas Carthagine retineretur, in Sicilia combuſta fuerat, (lib. V, 604 ſqq.) vbi Troianos ad Latii littus appuliſſe videt, (VII, 286 ſqq.) ne nihil, quo fata differre ſaltem liceret, intentatum relinqueret, vnam ex Furiis excitat et Latium diſcordiis miſcet. Dum Aeneas abſens Euandri et Etruſcorum auxilia conquirit, Venusque mater ei arma Vulcani arte parat, (VIII, 370 ſq.) Iuno Iride miſſa Turnum excitat, vt Aenea abſente Troianorum caſtra ſeu vrbem ac munitiones oppugnet; lib. IX, 1 ſqq. Inter hanc oppugnationem Cybele naues Troianas in Nymphas vertit IX, 79 ſqq. et Aſcanii virtutem Apollo ſub Butae facie collaudat ibid. 638. ac Mars pugnam accendit v. 717. Turnus in caſtra iam irruperat: cum Iunoni per Iridem a Ioue miſſam interdicitur, ne vlterius pro Turno contendat et in pugna allaboret. ibid. IX, 802 ſqq.

 Conſilio

Consilio habito, Iupiter diis persuadere vult, vt dissidiis compositis nihil vltra intercedant, quo minus fatalis sedes in Italia Aeneae contingat. lib. X, 1 sqq. Quandoquidem monitis precibusque nullum dari locum videt, obiurgatis grauiter diis declarat, fatis se omnia esse permissurum v. 105 sqq.

Nec tamen hoc ita obseruari videas in seqq. quin Iuturna Turnum fratrem moneat, vt Lausum Pallantis manibus eripiat v. 438. Iuno autem ipsa Turnum eluso Aenea pugnae subducat: v. 606. Contra Iouis monitu Mezentius in pugnam succedit v. 689. Iuno ad caelum statim redierat (v. 663. 4.) Nam paullo post ea cum Venere inter deos memoratur, qui ex Olympo pugnam prospectant 758. Etiam Diana Opim mittit Nympham, vt Camillae mortem vlciscatur lib. XI, 532 — 567. Interea Iupiter Tarchonem Etruscum incitat, vt firmatis animis turmas ad pugnandum reducat v. 726.

Instabat iam singulare Turni cum Aenea certamen. Iuno, quae Turno timebat, dirimere saltem ac differre pugnam studet. Nunc inducitur illa ex monte Albano prospiciens pugnam, vnde Iuturnam mittit: XII, 134 sqq. vt fratri suo succurrat. Vt hoc poetae commentum satis se phantasmate rerum commendet, cogitandum est, Iuturnam esse Nympham fluuii et lacus Latii, qui non longe aberat ab Albano monte: Igitur in hunc descenderat Iuno, vt cum Iuturna super communibus rebus ageret. Inde eam iterum ad Olympum reuersam esse (v. 159. 160.) statuendum est. Nam aliquando post v. 792. illa in nubibus haeret despectans pugnam et de Turno sollicita. Hic Iupiter ad eam accedit vtque in fatorum placitis illa acquiescat tandem obtinet. Quo facto Iuno *caelo excedit nubemque relinquit*, adeoque ad suam sedem in Olympo redit.

EXCVRSVS III.

De rebus gestis et fatis Aeneae inde ab aduentu in Italiam, et de poetae artificio in his rebus tractandis et ornandis.

XII, 189 sqq. *Non ego nec Teucris Italos parere iubebo, Nec mihi regna peto: paribus se legibus ambae Inuictae gentes aeterna in foedera mittant: Sacra deosque dabo: socer arma Latinus habeto: Imperium sollenne socer: mihi moenia Teucri Constituent, vrbique dabit Lauinia nomen.*

Obseruationes super his subiungam adhuc nonnullas, quae tanquam pro supplemento rerum in Aeneide tractatarum sint, nec tamen valde doctas ac reconditas, quasque adeo

adeo mens tam longi operis decurſu feſſa ſecum ferre, iuſti oneris leue ſuperpondium, non refugiat.

Et primum quidem ingenioſe hoc factum, quod futurum Latii ſtatum, quem maiorum primo ſermonibus ſeruata, tum a priſcis ſcriptoribus litteris prodita memoria ad poſteritatem pertulerat, tanquam foedere iam ab initio conſtitutum memorauit et commodo loco intexuit. Ceſſere Troiani in Latinorum nomen. Cum tamen Aeneas, dum viueret Latinus, ſuos Troianos diſcretos ab iis haberet, nec eos cum Aboriginibus miſceret, niſi ex quo Latinus viuere deſierat: expectari poterat, Latinos potius in Troianorum nomen abituros fuiſſe. Obſcurum eſt, qua ratione id factum ſit, et diuerſis modis factum id narratur. Sollerter itaque inuentum a poeta, vt foederis de bello per certamen ſingulare dirimendo conditionibus haec conſtituerentur. Conditiones igitur hae habendae: Troiani victi agro Laurentum excedunto; victores aequo iure cum Latinis vtuntor; Latinus imperium et ſummum ius habeto: religiones ſuas Troiani Latinis impertiunto: condendae vrbi locus Troianis aſſignator. Iam haec non ſine omni hiſtoriae auctoritate a poeta eſſe ficta, ex iis intelligitur, quae, etſi inter diuerſas ceterarum rerum narrationes, de pace et foedere inter Aeneam et Latinum inito tradita legimus. Apud Dionyſium I, 59. ex communi commemoratione, quam ibi exponit, ante congreſſum vtriusque exercitus foedus factum inter Aeneam et Latinum in has leges: vt Troiani acciperent tantum agri, quantum a colle (cui Lauinium impoſitum) quoquo verſum euntibus ſtadia circiter XL. pateret; vt porro mutua inter Troianos et Latinos et praeſentis belli aduerſus Rutulos et ceterorum bellorum eſſet ſocietas, vtque communes vtilitates vtrique et manu et conſilio communiter perſequerentur. Prima conditio hoc loco omiſſa, cum iam ad alterius narrationis morem deflexa ſup. lib. XI, 317 ſqq. ea eſſet expoſita; ſed amicitiam mutuam bellique ſocietatem (*vt communes hoſtes amicosque haberent*, O. G. R. 13.) accuratius poeta exſequutus eſt ſecundum ea, quae foedere facto eueniſſe narrata ſunt. Dat Aeneae Latinus filiam Lauiniam in matrimonium: quod exemplum ſequuti alii, breui in vnum populum coaleſcunt, Troiani et Aborigines, abeuntque in nomen Latinorum. cf. Dionyſ. I, 60. Partem harum rerum inter Iunonis preces Iouis nutu ratas factas retulit lib. XII, 821 ſqq. *Cum iam conubiis pacem felicibus, eſto, Component — Neu Troas fieri iubeas* etc. Ceterum illa, quae ſupra in pacis conditionibus vidimus, vt Latinus imperii ſummam retineret, tum

hoc:

hac: vt ſermonem, habitum, nomen ab Aboriginibus Troiani adſciſcerent, reſpexit poeta in Didonis diris lib. IV, 618. cum *pacem iniquam* vocat, cui Aeneas ſe ſubmiſſurus ſit. Parum veriſimile eſt, quod Liuius I, 2. tradit. Nomen Latinorum vtrique genti impoſitum, *vt aduerſus terrorem belli cum Rutulis animos Aboriginum ſibi conciliaret: ne ſub eodem iure ſolum ſed etiam nomine omnes eſſent.*

Altera eſt obſeruatio artificii, quo poeta e rebus et factis plurium annorum poſt Aeneae ad Italiam aditum elegit potiora, diſtribuit ac diſpoſuit ſic, vt in ſumma carminis comprehendi ea poſſent. De quibus vt melius conſtet, ſubiiciemus tanquam ſub vnum obtutum varias ſcriptorum veterum his de rebus narrationes.

Fuiſſe primum, qui omnino negarint vel dubitarint, an vnquam Aeneas Italiam adierit, alios qui adiiſſe quidem, ſed, Aſcanio relicto regno, in Aſiam rediiſſe tradiderint, vtroſque praua Homericorum verſuum interpretatione adductos, iam alio loco monitum eſt. Diſquiſ. II. cf. Dionyſ. I, 53. Sed eorum, qui Aeneae acceſſum ad Italiam tanquam hiſtoriarum fide acceptam tradiderant, vulgarem narrationem hanc appoſuit Dionyſius lib. I, 56. quam breuiter hic memorabimus, vt, quae poeta noſter inde aut tranſtulerit aut immutarit, vno hauſtu cognoſci poſſit. Qui videre volet ea, quae alii diuerſa tradiderunt, adeat Liuium, Strabonem, Aurel. Victorem, alios. Capto igitur ex ſuis albae oſtento narratum eſt Aeneae in condenda vrbe, quae mox Lauinii nomen acceptura erat, (nam de hac ille loquitur, non de Troia,) occupato ſuperueniſſe Latinum regem, qui tum aduerſus Rutulos copias eduxerat. Moniti vterque in ſequente nocte, alter a Penatibus, alter ab heroe Indigete per viſum oblato, cum dies illuxiſſet foedus inter ſe faciunt, quod ſupra memoratum eſt; tum Troiani cum Latinis bellum aduerſus Rutulos repetitum breui conficiunt: indeque reuerſi vrbem abſoluunt, Lauinii nomine impoſito. Erant quoque templa et alia ornamenta Lauinii, quae ad Aeneam auctorem referebantur. (Dionyſ. I, 64.) Hactenus Troianis ſolis imperauerat Aeneas, ſed mortuo Latino in vniuerſum regnum ſuccedit; factum hoc in bello aduerſus Rutulos, qui iterum a Latinis defecerant auctore Turno Amatae, Latini vxoris conſobrino, et ob nuptias Lauiniae ab extero interceptas irato, Amata quoque inſtigante. Ita bello conflato acre praelium commiſſum, quo Latinus et Turnus (in quo conſentit Iuſtin. XLIII, 1, 11.) cum aliis ceciderunt, Aeneas tamen victoriam adeptus eſt. Hoc erat, quod Iupiter praedixerat lib.

lib. I, 263. *Bellum ingens geret Italia populosque feroces Contundet* etc. Nec multum abeunt Liuius, Strabo, et quorum potior auctoritas habenda, Lutatius Catulus apud Victor. O. G. R. 13. Cato apud Seruium IV, 620. etsi locus corruptus. Dionysium exscripsit Zonaras VII. pr.

Quum autem Aeneas post Latini obitum aliquod tempus solus regnasset, iterum rebellarunt Rutuli, assumto in belli societatem Mezentio Etruscorum rege. Commissum non longe a Lauinio praelium ad Numicium flumen nox diremit: desideratus Aeneas, seu quod caesus seu quod flumine mersus perierat, mox pro heroe, patris dei, Indigetis nomine, coli coepit.

Ita Ascanius succedit in regno. Obsessa vrbs Lauinium ab Etruscis: sed soluitur obsidio mox alio praelio facto, quo Mezentius victus, caeso filio Lauso, pacem cum Ascanio facit. Disertius haec narrata a Dionys. I, 64. 65. Ex priscis scriptoribus, qui haec ita tradiderat, L. Iulius Caesar lib. I. A. Postumius in lib. *de aduentu Aeneae* fuerant, vt ex Victore O. G. R. 15. discimus. Auide autem cognoscimus ea, quae vetustissimi scriptores his de rebus tradiderint; Liuius enim in magna narrationum diuersitate tantum vnam fere persequitur, non semper eo cum iudicio, eaue cum subtilitate, quae nunc a scriptore rerum priscarum requiri solet. Quae alii diuersa tradant, potissimum haec sunt: Etiam alterum cum Rutulis bellum Turni odiis et consiliis tribuitur a Liuio I, 2. qui in reliquis fere cum Dionysio consentit: vterque Mezentium regem Etruriae, Caeretibus tum imperitantem tradunt: de quo v. Excurs. III. ad lib. VIII. Secundum Liuium I, 3. pax inter Ascanium Mezentiumque ita conuenerat, *vt Etruscis Latinisque fluuius Albula, quem nunc Tiberim vocant, finis esset.*

Nihil hinc in Latinorum rebus memorabile occurrit, nisi quod anno a condito Lauinio trigesimo ab Ascanio Alba conditur, loco opportuniore, quam cui Lauinium impositum fuerat. Transfertur in eam regni sedes: *regnumque ab sede LauinI Transferet et longam multa vi muniet Albam* Aen. I, 270. 1. Mortuo Ascanio succedit Siluius ex Lauinia susceptus Aeneae, hincque procedit series illa regum Albanorum; quorum nomina seu tradita acceperant seu, vt CCCC. annorum decursum explerent, ex parte saltem inuenerant scriptores Romani vetustiores, ex quibus haec duxere Dionysius, Liuius, Victor O. G. R. et Ouid. Met. XIV, 609 sqq. item Syncellus et

Euse-

Eusebius. Memorauit Maro Siluium, Procam, Capyn, Numitorem et Siluium Aeneam: lib. VI, 760—770. repetito Siluii nomine, quandoquidem *omnes cognomento Siluii vsque ad conditam Romam Albae regnauerunt, vt est scriptum Annal. Pontifical. lib. IV.* apud Victor. O. G. R. 17. Etiam Thybris, qui aliis Tiberinus, a poeta commemoratur lib. VIII, 330. *Tum reges, asperque immani corpore Thybris: A quo post Itali fluuium cognomine Thybrin Diximus: amisit verum vetus Albula nomen.* Vetus haec fuit commemoratio de Tiberis nomine, L. Cincium et Q. Lutatium Catulum auctorem excitat Victor O. G. R. 18. ad eorum saltem fidem, quos homo exscripsit. Cf. Dionys. I, 71. Si Syncellus p. 171. B. ante se habuit auctorem veterem, cognomen *Albani* iam Saturnus inter Latinos habuit. Ab Alba quoque, tanquam prisco Tiberis nomine; Albam Longam, etsi satis longe a Tiberi remotam, nomen accepisse tradiderant nonnulli, vt ex Diodoro Siculo Syncellus p. 194. C. notauit.

Tandem, vt superiora facilius animo comprehendere liceat, vtque pertexamus annorum supra T. II. p. 348.—354. inchoatam seriem, paucis notationes subiiciemus temporum, ad quae res istae reuocari solent. Omnino notationes illas scriptorum, qui multis post seculis antiquas res constituere et annis finire voluerunt, opera factas statuendum est: nam πατρόδοτα illa, et per aliquot seculorum decursum patrum narratione ad posteritatem transmissa, et propter hoc ipsum in tam multis variata, vix annis suis tam accurate alligari iam tum potuere, cum primum a priscis hominibus narrata sunt. Neque adeo mirari debemus, si hos ipsos annos fluctuante admodum fide et auctoritate constitutos viderimus. Iuuat tamen rationes ac modos persequi, quibus haec digessit subtiliorum scriptorum diligentia.

Quod vero scriptores tertio ab exciso Ilio anno factum aiunt, vt Aeneas ad Italiam accesserit, hoc Virgilium in septimum reiicere, supra Exc. II. ad lib. III. vidimus:

a. C. N. 1178. Error. Aeneae 7.

Sub aestatis exitum, ad Virgilii mentem, Troiani classem ad Laurentum appellunt: escensu facto Troia noua munitur: foedus cum Latino factum repentinis animorum discordiis rumpitur: oritur bellum, quod Turni caede intra mensis decursum finitur v. paullo ante Exc. I. vt adeo Troiani sedibus in Latio acceptis de noua vrbe Lauinio, ex foedere condenda,

da, cogitare iam tum possent. In hoc adeo Aeneidis argumentum absolui vidimus. Reliqua per episodia inserta passim sunt.

a. C. N. 1177. Error. Aeneae 8. ab aduentu in Italiam 2.

Solis Troianis imperat Aeneas, ad Dionysii mentem lib. I, 64. Anni aduentus Aeneae in Italiam ab auctumno ad auctumnum procedunt: adeoque annus hic pro primo et pro altero computari potest; sed hoc alterum vsitatius.

a. C. N. 1176. a. aduentus in Italiam 3.

Bellum Latinorum Troianorumque cum Rutulis. Latinus et Turnus in praelio cadunt. Aeneas solus vtrique populo imperat: ad mentem Dionysii lib. I, 64.

Aliter Virgilius noster res Aeneae dispofuisse videtur, sequutus eos, qui Aeneam tertio statim anno rebus humanis ereptum narrauerant. Nam lib. I, 263 — 6. Iupiter Veneri Aeneae fata exponens: *Bellum*, ait, *ingens geret Italia populosque feroces Contundet, moresque viris et moenia ponet; Tertia dum Latio regnantem viderit aestas, Ternaque transierint Rutulis hiberna subactis*, quod scilicet primo statim anno erat factum. Et eo spectant dirae Didonis lib. IV, 618. 620. *nec quum se sub leges pacis iniquae Tradiderit, regno aut optata luce fruatur. Sed cadat ante diem mediaque inhumatus arena.* Haec de triennio Aeneae in Italia exacto narratio videtur hinc vulgatissima inter ceteras facta. Orosius quoque I, 18. Aeneae —— *qualia per triennium bella excitauerit, quantos populos implicuerit, odio excidioque afflixerit, ludi literarii disciplina nostrae quoque memoriae inustum est*, ait, Virgilii in scholis praelectionem et interpretationem respiciens illo adhuc aeuo, quod hinc discimus, fieri solitam.

Apud antiquiores tamen scriptores et chronographos de anno, quo Aeneas decessit, diuerse admodum traditum fuit. Nam et ipse Dionysius tres eum annos cum Latino regnasse, quarto ab eius morte anno in pugna cum Mezentio non amplius apparuisse narrat lib. I, 64. Apud Syncellum quoque p. 171. C. D. (vnde Euseb. Hieron. idem habet) tres post Latinum annos, secundum alios octo regnasse, tum, vt alii tradant, quarto, vt alii, duodecimo a Troia capta anno obiisse dicitur. Alio loco p. 194. fragmentum ex Diodori lib. VII. seruauit, quo memoratum erat, tertio a capta Troia anno Aeneam regnum Latinorum obtinuisse per triennium.

a. C. N 1173. a. aduentus in Italiam 6.

Rutuli rebellant; iungit arma Mezentius, Etruscorum rex. Facto

cto praelio Aeneas interceptus nusquam deinde comparuit. Succedit in regno Latinorum Ascanius: obsidetur Lauinii: mox pugna facta Mezentius obsidionem soluit. Ita Dionys. I, 64. 65. Conf. Liu. I, 2. Victor O. G. R. 14.

a. C. N. 1148. a. aduentus in Italiam 30.

Hoc anno ex Virgiliana supputatione Alba Longa conditur: ad veriorem tamen rationem quarto ante hunc anno a. C. N. 1152. *trigesimo* post Lauinium conditum, vt, si bene memini, omnes scriptores tempus finiunt. cf. Cerdam ad Aen. I, 269. Victor O. G. R. 17. Sic quoque diserte Virgilius lib. VIII, 47. inuenta statim sub escensionem sue alba: *Ex quo ter denis vrbem redeuntibus annis Ascanius clari condet cognominis Albam.* Paullo obscurius idem Iupiter ad Venerem vaticinatus erat lib. I, 267. *At puer Ascanius — Triginta magnos volvendis mensibus orbes Imperio explebit, regnumque ab sede Lauini Transferet, et longam multa vi muniet Albam.*

In duratione vero regni Albanorum et interuallo vsque ad Romam conditam Virgilius a vera historiae ratione et omnium scriptorum fide recedit, si vnum, quem quidem novi, Iustinum lib. XLIII, 1. excipias: apud quem Longa Alba — *quae trecentis annis caput regni fuit*: Sic autem Virgilius quoque in nobili versu lib. I, 272. *Hic iam tercentum totos regnabitur annos.* Enim vero non CCC. sed CCCC. annos inter Albam et Romam conditam intercessisse summo consensu scriptores tradunt. In postumo libello Io. Martyni, *Dissertations and critical Remarks upon the Aeneid.* Lond. 1770. 8. est Diss. VI. super Albanis Regibus. Sed parum inde ad rem nostram proficias. Fide aliqua certa, ex maiorum fama accepta, traditum hoc vix arbitror: verum computum, suspicor, ii, qui accurate ad annorum numeros digerere inceperant res priscas narratas, instituerant ad rationem interualli inter Troiam conditam et Romae exordia: quod, etsi ab diversis scriptoribus diuersimode constitutum, ad CCCC. tamen annos ab omnibus producitur: secundum tutiores tamen calculos 430. (ad Varr. et 432. ad Caton. aeram) annis finitur. Deductis inde annis errorum Aeneae et interualli inter Lauinium et Albam conditam, quod XXX. annorum est, facile intelligitur, saltem ad 397. vel 8. annos Albani regni vsque ad Romam conditam annales procedere. In hos regum nomina et annos pro lubitu potius quam certa, puto, auctoritate, dispertierunt scriptores: vt apud Dionysium et Eusebium videre licet. Rotundum, quem dicimus, numerum CCCC. anno-

rum

rum edunt cum alii tum Strabo V, p. 350. C. Ὕστερον δὲ τετρακοσίοις ἔτεσιν ἱστορεῖται τὰ περὶ Ἀμούλιον etc.

Qua itaque auctoritate Virgilium adductum dicemus hoc sibi sumsisse, vt annorum numerum mutaret? Procliue est dicere, eum sibi tanquam poetae hoc licere putasse. Sed doctior est poeta Virgilius, quam vt sine ratione quicquam aduersus notissimam historiarum fidem nouasse aut ab omni ratione recessisse videri debeat. Potuit scilicet aliud computi momentum constituere, vt intra Romuli et Remi natales subsisteret: *Hic iam*, inquit, *tercentum totos regnabitur annos Gente sub Hectorea: donec regina sacerdos Marte grauis geminam partu dabit Ilia prolem: Inde* etc. Subductis XX. vel XXX. annis, quibus adoleuerant Romulus et Remus, antequam Romam conderent, reliquum numerum, vt poeta, crasse indicasse videri potest. Videtur etiam sequutus esse arcanum quid et Ioue vaticinante dignum, vt sacro numero procederent omnia: 3. 30. 300. nam tertio anno Aeneas inter heroes indigetes receptus, trigesimo condita Alba, ibi per trecentos annos regnatum: quae Spencii V. Cl. non inelegans est obseruatio in Holdesworthi obss. p. 215. Sed simplicissimum est dicere, fuisse olim auctores, inque eos Virgilium incidisse, qui interuallum illud temporum vsque ad Romam conditam artioribus finibus includerent: quod in tanto temporum antiquiorum caligine et difficultate factum adeo improbabile non sit, cum etiam Trogum similem auctoritatem sequutum esse ex Iustino intelligatur.

Ceterum in his, quae a nobis exposita sunt, cum commemorentur nonnulla, quae inprimis statim Liuii vel Dionysii foliis occurrunt, erunt forte, qui acute sibi obseruasse videantur, me satis trita persequutum esse. Verum in toto hoc genere non refert, quid alii dixerint, sed quid nunc a te dicendum fuerit; tum vero illud inprimis attendendum, num alii easdem res eodem iudicio, eodem consilio, eadem cura ac diligentia exposuerint. Dici autem vix potest, quam parum iudicio suo tribuere ipsi videantur ii, qui res Romanas ante et post vrbem conditam vulgo exponere solent: cum ex Liuio et Dionysio recitent veteres illas fabulas tanquam res fidei exploratissimae, nec vnquam in mentem veniat, horum scriptorum fidem in his per se esse nullam; pendere eam totam ex antiquioribus; horum autem fidem ab iis monumentis, quae ante oculos habuere, aut a maiorum fide, quam propagatam per plura secula acceperant. Atqui nemo

res Romanas consignauit litteris ante sextum ab V. C. seculum: et monumentum superfuit vix vnum et alterum, quod incensam a Gallis Romam (V. C. 364.) aetate superaret. Sunt tamen animis comprehendenda haec, quae narrata sunt, vt saltem teneamus ea, quae vulgo eueniffe credidit antiquitas, et quorum summam proxime ad veritatem accedere nemo sanus dubitet.

EXCVRSVS IV.

De Iapide.

XII, 391. *Iamque aderat Phoebo ante alios dilectus Iapis Iasides.* Suauissimus, qui sequitur, et laudatissimus est locus de Iapyge, seu quod malim, Iapide medico, hoc est, chirurgo, quales veteris aeui erant ἰατροί. Insignem ei lucem attulit Ill. *Moehsen*, doctissimus medicus, in catalogo imaginum celebr. medicor. (*Verzeichniß einer Sammlung von Bildnissen berühmter Aertzte*) vbi p. 227. Rohdii, clari pictoris, tabulam illustrat, cuius argumentum est Aeneas a Iapide sanatus. Antonium Musam, cuius artem Augusti valetudo tantopere celebrauit, sub aliena persona vt laudaret, consilium fuisse Maroni, suspicatus est Franc. Atterburius in diss. inserta Virgilio Anglice reddito et a Wartono curato To. IV. Mihi tamen hoc parum sit verisimile, cum omnino poeta Iapidem suum ad Homericorum medicorum exempla induxerit. Sanatur ita a Machaone Menelaus Il. Δ, 200. 213 sqq. qui locus, vna cum altero Il. Λ, 843. vbi Eurypyli vulneri Patroclus medetur, Virgilio ante oculos fuerunt: adde iis ea loca, in quibus heroes vulnerati dei alicuius interuentu recreantur et vulnus sanatur: vt Hector Il. Ο, 236 sqq. Glaucus Il. Π, 527 sqq. et ipse Aeneas Il. Ε, 318. 344. Ornamenta autem Maro conquisiuit ingeniose ac diligenter. Amasium edidit Apollinis Iapidem. Amatis enim a se pueris et puellis suas artes saepe aut promittunt aut largiuntur dii apud poetas; non insuaue figmentum, quoties excellere aliquem in arte sua dicere volunt poetae. Illud vero praeclare factum, quod, cum caussa optionis esset memoranda, cur Iapis artem medicam praetulisset artibus augurandi, cithara canendi et iaculandi, ab affectu pietatis eam petiit poeta: *vt depositi proferret facta parentis.* De *mutis artibus* et *medicina, muta arte*, multa disputata sunt; pleraque argute magis quam vere. Nam silentium medicorum ex iureiurando Hippocratis vel ex adytis Aegyptiorum alienum profecto a poeta est. Erat

saltem

saltem vnum illud ex Seruianis tenendum: *artes mutas* esse musicae comparatione: non vocales et canoras. Quod sequutus quoque est et illustrauit Gronou. ad Statii Theb. IV, 183. neque quicquam est quod cum loquendi vsu magis conveniat. Desidero tamen hoc, quod sic *mutae artes* tantum vni ex tribus artibus, quas contemsit Iapis, respondent, scilicet musicae. Adiectum illud *inglorius* videbatur mihi potius notionem τοῦ *mutus* constituere, vt *mutae artes* sollenni figura non sint, quae silent, sed quae silentur, vel faciunt, vt ii, qui eas colunt, sileantur: ars nullam famam datura, de qua silebunt homines: inprimis ex istius, quo poeta viuebat, seculi opinione, cum medicinam tantum serui vel liberti ac Graeci exercerent; cum contra celebritatem et famam inter homines daturae fuissent artes augurandi, sagittandi et cithara canendi. Quid enim in heroum vita illustrius his artibus? Porro antiquum morem poeta retulit in amictu: *retorto succinctus amictu*: medici enim fere palliati etiam Romae, quandoquidem Graeci fere erant genere. Obuius quoque idem Aesculapii habitus in veterum signis et numis. Quod pallium retorquet et succingit, chirurgicam operam et ipsum arguit, non medicam; etsi omnibus omnino idem erat faciendum, qui se ad ministerium vel opus accingebant.

Ingeniosum prorsus est commentum de *dictamno*, cuius succum cum ambrosia et panacea clam admiscet Venus aquae, qua vulnus Aeneae fouetur. Substituit poeta dictamnum τῇ πικρῇ ῥίζῃ apud Homerum Il. Λ, 845. qua Patroclus Eurypyli vulneri medetur, quamque *gentianam*, …im Chironium dictam, esse docuit Wedelius Centur. Exercit. Dec. VI, VI. p. 34. Nec vero capreas tantum siluestres in Creta vulneribus dictamno succurrere, eoque comeso iis excidere spicula credidit antiquitas: qua de re vel Aeliani locus legendus V. H. I, 10. vbi cf. Intpp. et h. l. Cerda et Moehsen c. l. p. 232. 3. verum humanis quoque corporibus adhibitum esse dictamnum, Dioscorides auctor est lib. III, 37. Adde Plin. XXV, 8. s. 53. XXVI, 14. s. 87. Pulegio illud simile esse produnt auctores laudati: inter origana retulit Linnaeus. Vim habere id purgandi vulnus, adeoque quicquid alienae naturae inest extrudendi, facile intelligitur. Vti solent hoc poetae nostri loco ipsi botanici doctores ad docendam veram dictamni faciem et formam, v. c. post Matthiolum Bauhinus Hist. Plant. lib. XXXVIII. p. 253. vbi etiam icon herbae extat, ab aliis

inde repetita. In *Ambrosia* an de herba huius nominis cogitauerit poeta, equidem non dicam. Etsi enim vim illa habeat adstringendi humores, qui in aliquam partem decubuere, (Dioscor. III, 129. Plin. XXVII, 4. s. 11.) non tamen video eam vulneribus abhiberi solitam. Contra succus ambrosiae, quo deos non modo vesci, sed multo magis inungi et odore delectari narrant poetae, nec a vulneribus alienus est, cum v. c. Patrocli vulneri ille infundatur ad putredinem auertendam. Tandem *Panaceam*, variarum herbarum ac medicamentorum nomen, (v. Plin. XXV, 4. s. 11.) ad opopanacem potissimum referre volebat Moehsen V. Cl. l. c. qui locus est Panaces Herculis, vulneribus quondam medendis adhibitus. Inter fabulosos tamen succos πανάκεια iam apud Callimachum H. in Apoll. 40. Nec dubito siue ab hoc siue ab alio Graeco poeta Maronem eam esse mutuatum.